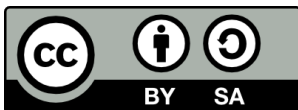

«MI SIGLO XIX». L'OBRA HISTORIOGRÀFICA
DEL CANONGE GAIETÀ BARRAQUER I
ROVIRALTA (1880-1918)

Albert Montalbán Arenas

<http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.ca>

Aquesta obra està subjecta a una llicència Creative Commons Reconeixement-CompartirIgual

Esta obra está bajo una licencia Creative Commons Reconocimiento-CompartirIgual

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-ShareAlike licence

TESI DOCTORAL

**«MI SIGLO XIX». L'OBRA HISTORIOGRÀFICA
DEL CANONGE GAIETÀ BARRAQUER I
ROVIRALTA (1880-1918)**

Albert Montalbán Arenas

2023

TESI DOCTORAL

**«MI SIGLO XIX». L'OBRA HISTORIOGRÀFICA
DEL CANONGE GAIETÀ BARRAQUER I
ROVIRALTA (1880-1918)**

ALBERT MONTALBÁN ARENAS

2023

PROGRAMA DE DOCTORAT EN CIÈNCIES HUMANES, DEL PATRIMONI I LA
CULTURA

Dirigida per: Dr. Joaquim M. Puigvert i Solà

Tutor: Dr. Joaquim M. Puigvert i Solà

Conté tres annexos

Memòria presentada per optar al títol de doctor per la Universitat de Girona

AGRAÏMENTS

Aquesta tesi doctoral és el resultat d'un llarg camí de vida que ha comportat molts peatges. Les experiències viscudes han estat irrepetibles i enriquidores, pels coneixements adquirits, les persones conegudes i els moments celebrats, amb tots els alts i baixos corresponents. En el moment que vaig decidir iniciar l'etapa doctoral, desconeixia què m'oferiria el futur; ara, mirant-ho amb perspectiva, puc afirmar que ha estat un període de gran creixement acadèmic i personal, on he pogut ampliar els meus horitzons del saber, conèixer quins són els meus interessos en el camp de la Història, consolidant-los i assegurar-me que, amb la realització de la present dissertació, he descobert una temàtica que en part desconeixia i actualment m'apassiona.

Gran part de tot això li dec al meu tutor i director, el Dr. Joaquim M. Puigvert, per haver-me confiat aquest tema de recerca i dipositat en mi totes les seves esperances. Ell sap que no ha estat una tasca fàcil, i que la feina constant –i molta paciència– ha servit per culminar aquest projecte historiogràfic. Li he d'agrair totes les tutories i reunions, tan presencials com per telèfon i videotrucada, en què hem comentat les característiques de les obres d'en Gaietà Barraquer i Roviralta; els avenços de la tesi, la resolució de dubtes, el plantejament dels apartats, les correccions d'aquests, com els consells, reflexions i advertiments a l'hora d'enfocar-los, però sobretot pels ànims donats en tot moment quan no veia la llum. També al Dr. Maxi Fuentes, pels moments viscuts i les recomanacions acadèmiques quan compartíem despatx; per haver-me ofert la coordinació dels Seminaris d'Història Política i Cultural, i haver-me acceptat a pertànyer al Grup de Recerca en Estudis Culturals, Artístics i Polítics (ss. IX-XXI). Gràcies als dos pel seu suport, i més durant els mesos de Covid-19 que visquérem, pels moments bons i també dolents.

Tanmateix, el meu agraïment al Dr. David Vivó, company de departament, per haver compartit tants moments junts, conversant sobre allò que tant ens fa riure i ens agrada. També els Drs. Francesc Miralpeix i Joan Bosch, pels contactes brindats i per haver-me ajudat en les recerques patrimonials i de diversa temàtica relacionada amb el canonge Barraquer. Al Dr. Marc Sureda, pels consells durant tots els anys que ens coneixem. Als Drs. Giaime Pala, Javier Burgos, Josep Burch, Lluís Serrano, Enric Saguer, Jordi Pérez; les Dres. Elisa Varela i Anna M. Garcia, per les moltes converses tingudes als despatxos i passadissos del departament, on he intercanviat i adquirit grans coneixements, també pels ànims encomanats. A la Dres. Enrica Garau, Giorgia Priorelli i Assumpta Castillo, per les converses sobre el món de l'acadèmia, la vida i els ànims rebuts. Al Dr. David

Alegre, pels dinars i cafès, i els ànims donats mútuament. Als Drs. Francesc Agustí i Isaac Rufí, companys de departament, per les moltes xerrades que hem tingut i que feien de la feina una tasca amena. Als companys i companyes del Laboratori d'Arqueologia i Prehistòria, pels esmorzars i les converses al bar de la facultat. A la Dra. Laura Farías, per la confiança mútua i els ànims encomanats en l'elaboració de les nostres tesis doctorals.

No puc oblidar-me dels meus amics de doctorat, en Gerard Ventós, la Carla Masó i la Judit Pujol, que han estat amb mi en tot moment, compartint les nostres penes i glòries, escoltant-nos malgrat estar en diverses parts del món com Roma, Pàdua, Katmandú o Jerusalem. Us heu guanyat el cel amb tota la paciència que heu tingut amb mi. També als companys/es investigadors/es predoctorals Alejandro Piñel, David Lériada, Ivet Roig, Elisabet Moner, Gerard Cabezas i Lluís Coromina, per les moltes conversacions sobre la nostra feina, les cabòries i preocupacions que ens rondaven a la nostra vida. A les bibliotecàries de la Biblioteca de Lletres, per la quantitat ingent de llibres prestats i les gestions realitzades per aconseguir les referències que demanava. A la Chantal Caballeria i l'Ester Prat, secretàries del departament d'Història i Història de l'Art i Geografia, i a l'Esperança Correu, secretària de l'Institut de Recerca Històrica, per l'ajut ofert sempre en les tasques burocràtiques que em pertocaven. A la Marie Garcia, alumna i companya d'universitat, per les moltes converses al claustre intentant solucionar una mica més el món. A la mare casa, la Universitat de Girona, per la concessió d'una beca IF-UDG i IF-MOB, que han fet possible la realització d'aquesta tesi doctoral.

Voldria agrair al Dr. Mn. David Abadías, bisbe auxiliar de Barcelona, la realització dels primers contactes per fer possible la meva estada de recerca a Roma. La meva estima i gran agraïment al Dr. Mn. Robert Baró, canonge arxiver de la Catedral Basílica de Barcelona, per haver-me ajudat i escoltat en tot moment, pels consells donats, sobretot en la recerca doctoral i en la meva estada a Roma. Al difunt Mn. Francesc Pardo, bisbe de Girona, pel seu interès i voluntat en la redacció de cartes de recomanació per poder visitar l'Archivio Apostólico Romano. Així mateix, a en Gustau Torres, treballador de la Catedral de Girona, per fer possible els contactes amb Mn. Francesc Pardo. Les meves sinceres gràcies al P. Valentí Tenas, monjo benedictí de Santa Maria de Montserrat, pels anys que ens coneixem i l'ajut prestat en tot moment, sobretot en la meva estada al monestir per la consulta de la seva biblioteca. No em puc oblidar de la meva estimada comunitat de monges benedictines del monestir de Sant Daniel, sempre present des de fa

molts anys, i que m'han obert les portes de la seva biblioteca perquè pogués treballar amb total llibertat.

Com sempre, els meus amics Jordi Sacasas i Albert Cortés, arxiver i sagristà de Santa Maria del Pi, respectivament, per tots els moments compartits i l'ajut ofert en la meva tasca investigadora. A en Nil Rider i la Clara Jáuregui, tècnics de l'Arxiu Capitular de Barcelona, i l'Imma, l'Helena i en Dani, bibliotecaris de la Biblioteca Pública Episcopal de Barcelona; gràcies per tota la feina que ha fet possible la meva recerca doctoral. A l'Irene Brugués Massot, arxivera de l'Àmbit Cultural de Benedictines (ACUB), pels anys que ens coneixem i les conversacions sobre les nostres tesis doctorals. A Mn. José Jaime Brosel, rector de la Iglesia Nacional Española de Santiago y Montserrat de Roma, per haver-me acollit i rebut amb tot luxe durant la meva estada de recerca, i a les bibliotecàries, Marta, Annagrazia, Elianna i Sara, per tota la seva ajuda prestada.

L'immens l'ajut rebut pel P. Roberto Orqueida, C. R., Prefecte de l'Arxiu General i de la Biblioteca General de l'Orde dels Clergues Regulars Teatins. Sense ell manca de sentir tot el tractament realitzat a la documentació vaticana, essent de vital importància en conèixer el nomenament de Gaietà Barraquer i Roviralta com a canonge. Als Drs. Mn. Vicente Cárcel Ortí i Mn. Ramon Corts, historiadors de l'Església catòlica, per l'ajut en la recerca dels arxius vaticans i els consells oferts en la realització del meu treball doctoral. Així mateix, l'estima més sincera cap a en Franco Annucci i la Lucia Campanelli, el meu pilar durant els tres mesos que vaig estar a Roma; sense ells res hagués estat possible. A l'Antonio Romero, investigador predoctoral de la Universidad de Sevilla, per les moltes vivències viscudes quan investigàvem a la *Città eterna*.

Les meves sinceres paraules d'agraïment a en Ramon Grau, historiador, pels materials prestats i les seves paraules encoratjadores quan vaig iniciar la tesi doctoral. Al Dr. Josep M. Vidal-Barraquer, per haver-me obert les portes de la casa Vidal i Barraquer i en l'ajuda de recerca d'informació de la seva família. A l'Héctor López, gran amic i incansable company de feina, per totes les nostres converses sobre allò que tant ens apassiona de la nostra professió, de la vida i el món, però sobretot per estar sempre al costat. Als meus companys de pis, en Santi Fonfría, Pau Expósito, Guillem García i Pau Font; en especial a aquest darrer, gran amic que ha estat en tot moment al meu costat, sense el qual aquesta tesi no seria possible. A l'Eduard Gómez, per les moltes estones al pis i les pel·lícules compartides al menjador de casa.

Al Dr. Marc Clos, company de batalles escoltes amb el que he tingut llargues converses comentant el panorama acadèmic i les seves peripècies. També al Dr. Xavier Roca, pels moments que vam compartir vivint a Roma i les batalletes doctorals. A l'Adrià Casademont i el Dr. Marc Bouzas, amics del grau en Història, per ser-hi sempre. A en Roger Poll, etern amic amb qui parlar de les nostres cabòries ha arreglat una mica el món; per tots els moments que ens hem necessitat i escoltat. En Frederic i la Diana, que malgrat que hagi passat el temps sempre ens hem acabat retrobant. Els companys de ciències polítiques, per moltes assemblees viscudes a l'hort. A l'Albert Govern i l'Oriol Gasulla, per les tertúlies sobre art, història i altres foteses que tant ens uneixen.

A la gent de la Bisbal d'Empordà i l'AEiG Sant Narcís, per haver compartit amb vosaltres part de la meua vida. A la Núria Alonso, per les seves traduccions dels textos llatins que han estat de gran ajut en l'elaboració d'aquesta tesi doctoral. A l'Aleix Lidon, pels moments i converses malgrat les dificultats dels nostres calendaris. Als meus companys de recreació històrica, pels viatges i batalles que hem compartit; en especial agraïment a en Marcel Curbet, David Lluch, Carla Bautista, família Sangenís, Lander Padilla, Carlos Liñán i Pablo Gracia («señor director»), per l'amistat i les bones estones junts. A en Bru, l'Ester, la Foix i l'Elsa, pels bons dinars i passeigs per Sant Cugat Sescarrigues, Banyoles, i Girona. A en Jordi Busquets, tècnic del Museu d'Història de Girona, per l'ajut immesurable en l'elaboració del projecte de museïtzació de «Girona» de Benito Pérez Galdós.

A en Joan Rovira, per haver-me escoltat i ajudat durant tot aquest temps, i sense el qual no hauria pogut tirar endavant. A en Germán Bartolomé, amic filòleg i editor de confiança, pels dubtes resolts i per totes les converses que hem tingut entorn els llibres i la societat en què vivim. A la meua família, sobretot els meus pares, la meua àvia i la meua germana, que m'han recolzat en tot moment en aquesta tasca. Al meu avi Eulogio, per haver fet del seu hort un espai privilegiat de pau, desconexió i contemplació. A la meua tieta Mari i el meu oncle Eduardo, veïns i companys de tertúlia en llargues estones a la cuina de casa. A la Paula, companya de vida, a qui li dec les totes les gràcies per estar al meu costat en tota aquesta odissea; pels ànims oferts i per haver confiat en mi en cada moment de dubte i desesperació. També per la paciència que té i ha tingut tot aquest temps, per les visites a Itàlia i els viatges realitzats. Sens dubte, aquesta tesi també és d'ella.

A tothom qui ha contribuït, gràcies.

LLISTA DE PUBLICACIONS DERIVADES DE LA TESI

LÓPEZ SILVA, Héctor; MONTALBÁN ARENAS, Albert. «De la reacció absolutista al liberalisme constitucional. Vida i obra política de fra Tomàs de Santa Teresa (O.C.D)». *Analecta Sacra Tarraconensia. Revista de ciències historicoeclesiàstiques* (en premsa).

MONTALBÁN ARENAS, Albert. «Els escolapis en les obres del canonge Gaietà Barraquer i Roviralta». *Actes de la I Jornada de Recerca de l'Escola Pia de Catalunya: Moià, 20 de maig de 2023*. Barcelona: Escola Pia de Catalunya, 2023 (en premsa).

MONTALBÁN ARENAS, Albert. «Ideologia i pensament antiliberal en les obres del canonge Gaietà Barraquer i Roviralta (1839-1922)». *Estudi General* (en premsa).

MONTALBÁN ARENAS, Albert; LÓPEZ SILVA, Héctor. «Els convents maresmencs a través de *Las casas de religiosos en Cataluña* i *Los religiosos en Cataluña* de Gaietà Barraquer i Roviralta». *Sessió d'Estudis Mataronins*, 36 (2020): 217-233.

LLISTAT D'ABREVIATURES

AAV	Archivio Apostolico Vaticano
ACA	Arxiu Corona d'Aragó
ACB	Arxiu Capitular de Barcelona
ADB	Arxiu Diocesà de Barcelona
AGHUB	Arxiu General i Històric de la Universitat de Barcelona
AHCB	Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona
AHN	Archivo Histórico Nacional
AHSIC	Archivum Historicum Societatis Iesu Cataloniae
AMJUS	Archivo General del Ministerio de Justicia
ANC	Arxiu Nacional de Catalunya
ASMP	Arxiu de Santa Maria del Pi
BAM	Biblioteca de l'Abadia de Montserrat
BOEOB	Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Barcelona
BPEB	Biblioteca Pública Episcopal del Seminario Conciliar de Barcelona
Fr.	Frare
Llib.	Llibre
P.	Pare (religiós)
PP.	Pares (religiosos)
Vol.	Volum

ÍNDIX DE CONTINGUTS

AGRAÏMENTS	I
LLISTA DE PUBLICACIONS DERIVADES DE LA TESI	V
LLISTAT D'ABREVIATURES	VI
ÍNDIX DE LES FIGURES.....	1
ÍNDIX DE LES TAULES	3
RESUM/RESUMEN/ABSTRACT	4
1. INTRODUCCIÓ.....	6
1.1. Justificació del treball	6
1.2. Objectius de la tesi.....	9
1.3. Estructura de la tesi.....	10
1.4. Metodologia emprada	13
2. ESTAT DE LA QÜESTIÓ: CLERGUES ERUDITS, ECLESIASTICS HISTORIADORS.....	15
3. BREU TRAJECTÒRIA VITAL DE GAJETÀ BARRAQUER I ROVIRALTA.....	25
3.1. Orígens familiars i etapa formativa	25
3.2. Una llarga i àmplia trajectòria eclesiàstica	30
3.3. Mort del canonge i llegat de la seva obra	42
4. ANÀLISI FORMAL DE LES OBRES	48
4.1. Objectius de l'autor.....	48
4.2. Format de les obres, una dicotomia complementària	60
4.2.1. <i>Las casas de religiosos en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIX...</i>	63
4.2.2. <i>Los religiosos en Cataluña durante la primera mitad del siglo XIX</i>	71
5. «MI SIGLO XIX»: INTERPRETACIÓ DEL CONTEXT HISTÒRIC	80
5.1. Ideologia i pensament de l'autor.....	81
5.1.1. <i>Abús comés pels relats oficials.....</i>	82
5.1.2. <i>Reacció i conservadorisme.....</i>	84
5.1.3. <i>En defensa de l'Església i la religió.....</i>	95
5.1.4. <i>Perspectiva regional i nacional</i>	100
5.2. La narració del context	103
5.2.1. <i>La Guerra del Francès i el Sexenni Absolutista.....</i>	104
5.2.1.1. <i>Context general i Barcelona francesa</i>	104
5.2.1.2. <i>El clergat durant la Guerra del Francès</i>	111

5.2.1.3. <i>Les Corts de Cádiz i els regulars</i>	115
5.2.2. <i>El Trienni Liberal i la Dècada Ominosa</i>	122
5.2.2.1. <i>Política governamental i disposicions de llei</i>	122
5.2.2.2. <i>Barcelona durant el Trienni Liberal</i>	139
5.2.2.3. <i>La restauració monàrquica</i>	147
5.2.2.4. <i>La Dècada Ominosa</i>	150
5.2.3. <i>Bullangues, exclaustració i desamortització</i>	155
5.2.3.1. <i>Context previ general: matances de frares a fora de Catalunya i la discussió pel retorn dels béns dels regulars</i>	155
5.2.3.2. <i>Primeres matances del clergat català i disposicions oficials</i>	162
5.2.3.3. <i>Les cases de religiosos de Barcelona el 1835, una crònica desmesurada</i> 167	
5.2.3.3.1. <i>La ciutat i motivacions sociopolítiques de l'atemptat</i>	168
5.2.3.3.2. <i>La narració de la revolta</i>	178
5.2.3.3.3. <i>Conseqüències i responsabilitats polítiques</i>	195
5.3. <i>De cares a la segona meitat del s. XIX i principis del XX</i>	204
5.4. <i>Finis coronat opus: conclusions contextuais i materials</i>	211
5.4.1. <i>Las casas de religiosos en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIX</i> . 212	
5.4.2. <i>Los religiosos en Cataluña durante la primera mitad del siglo XIX</i>	220
6. METODOLOGIA I ÚS DE LA INFORMACIÓ	226
6.1. <i>El positivisme metòdic en les obres de Barraquer</i>	227
6.1.1. <i>Exposició de les característiques metodològiques positivistes de l'autor</i>	227
6.1.2. <i>Comparativa de postulats: positivisme vs. la realitat de Barraquer</i>	239
6.1.3. <i>Positivisme i neotomisme. A la recerca d'uns orígens intel·lectuals</i>	251
6.2. <i>La monografia com a eina de treball</i>	261
6.2.1. <i>Característiques i influència del mètode social Le Play</i>	262
6.2.2. <i>L'aplicació del mètode: ubicació geogràfica, entrevistes i pressupostos</i>	268
6.2.3. <i>Possibles orígens metodològics i vies de coneixement</i>	276
7. TRACTAMENT DE LA INFORMACIÓ. TIPOLOGIA DE FONTS EMPRADES 292	
7.1. <i>Fons orals, relacions verbals i subjectes entrevistats</i>	297
7.1.1. <i>Característiques i directrius metodològiques</i>	299
7.1.2. <i>Perfils sociològics dels informants</i>	314
7.2. <i>Treball de camp: visites in situ, desplaçaments i pernoctacions</i>	330

7.3. Arxius i biblioteques: recerca i pertinença	340
7.3.1. Arxius i biblioteques presents en el pròleg	340
7.3.2. Altres arxius i biblioteques esmentats	350
7.3.3. Documentació en mans particulars	357
7.4. Fonts bibliogràfiques	362
7.4.1. Històries nacionals: Espanya i Catalunya	366
7.4.2. Monografies històriques	368
7.4.3. Documents d'entitats i institucions	371
7.4.4. Guies de viatge, d'excursions i itineraris culturals	375
7.4.5. Història i història de l'art	377
7.4.6. Catàlegs de museu	382
7.4.7. Cròniques apologètiques i coetànies	383
7.4.8. Religió	386
7.4.9. Dret i legislació	389
7.4.10. Memòries i biografies de personalitats	391
7.4.11. Narrativa: novel·les i poesia	392
7.4.12. Publicacions i novetats editorials	394
7.5. Periòdics, revistes i fulletons	397
7.5.1. Periòdics i revistes	397
7.5.2. Fulletons	407
7.6. Entitats documentals gràfiques	412
7.6.1. Plànols	412
7.6.2. Fototípies	419
7.6.3. Gravats	433
8. EL PATRIMONI EN LES OBRES DE GAIETÀ BARRAQUER I ROVIRALTA	442
8.1. La destrucció del patrimoni: conscienciació i destí	443
8.1.1. Destrucció i tractament del patrimoni	443
8.1.2. Accions de conscienciació per la valorització del patrimoni	453
8.2. Valoració i descripció dels vestigis vigents	468
8.2.1. Possibles i hipotètiques influències historiogràfiques	468
8.2.2. Conceptualització d'estils artístics	472
8.2.2.1. Romànic, gòtic i renaixement	472
8.2.2.2. Barroc i neoclassicisme	485

8.3. Intervenció, conservació i restauració del patrimoni	498
9. CONCLUSIONS	506
10. FONTS DOCUMENTALS	512
10.1. Documentació d'arxiu	512
10.2. Premsa i revistes	513
10.3. Fonts impreses	516
10.4. Bibliografia.....	519
10.5. Webgrafia	582
11. ANNEXOS	584
Annex 1. Llibres de Gaietà Barraquer i Roviralta presents a la Biblioteca Pública Episcopal del Seminari Conciliar de Barcelona (BPEB).....	584
Annex 2. Bibliografia citada per l'autor en les seves obres.....	592
Annex 3. Els informants: composició socioprofessional i sinopsis dels testimonis orals i escrits	620

ÍNDIX DE LES FIGURES

Figura 1	Retrat del canonge Gaietà Barraquer i Roviralta, publicat a <i>El Correo Catalán</i> (3/I/1923)	Pàg. 44
Figura 2	Esquela de la defunció del canonge Gaietà Barraquer i Roviralta, publicada en <i>El Correo Catalán</i> (4/I/1923)	Pàg. 44
Figura 3	Fotografia d'una nota manuscrita en la que s'indica la propietat d'un llibre de Gaietà Barraquer i Roviralta	Pàg. 47
Figura 4	Fotografia de l' <i>Ex-libris</i> en paper dels llibres pertanyents a Gaietà Barraquer i Roviralta	Pàg. 48
Figura 5	Fotografia d'un pressupost de despeses del monestir benedictí de Sant Pere, de Camprodon	Pàg. 272
Figura 6	Fotografia del càlcul de béns monetaris del monestir benedictí de Sant Pere, de Camprodon	Pàg. 272
Figura 7	Secció alçada de la façana del temple i del convent agustí calçat de Sant Agustí, de Girona	Pàg. 414
Figura 8	Plànol de la planta del col·legi carmelita calçat de Sant Àngel Màrtir i del franciscà de Sant Bonaventura, de Barcelona	Pàg. 417
Figura 9	Fotografia de l'entorn natural on es troba el convent carmelita descalç de Sant Hilari, a la Vall del Cardó.	Pàg. 421
Figura 10	Fotografia del claustre del convent franciscà de Sant Francesc d'Assís, de Tarragona	Pàg. 422
Figura 11	Fotografia de la targeta de visita de Mn. Mariano de Segarra	Pàg. 424
Figura 12	Fotografia de la targeta de visita del P. Fr. Manuel Ribé	Pàg. 424
Figura 13	Firmes del P. Fr. Tomàs Miquel i P. Fr. Miguel Xancó, religiosos del convent mercedari de Nostra Senyora de la Mercè, de Barcelona	Pàg. 425
Figura 14	Fotografia d'un sarcòfag pertanyent al monestir benedictí de Santa Maria, de Gerri de la Sal	Pàg. 429
Figura 15	Gravat de la inscripció d'un sarcòfag del priorat benedictí de Sant Sebastià dels Gorgs	Pàg. 435
Figura 16	Gravat del retaule major del convent carmelita calçat de Nostra Senyora del Carme, d'Olot, fet per Jaume Pahissa i Jo	Pàg. 437
Figura 17	Escut d'armes del bisbe de Vic, Francesc Crespí de Valldaura, present en el convent dominic de Sant Domènec, de la mateixa ciutat, dibuixat per Francesc Brunet i Recasens	Pàg. 437

- Figura 18 Escut de l'Orde dels Clergues Regulars Teatins (*Ordo Clericorum Regularium, C. R.*) Pàg. 440
- Figura 19 Escut de la Companyia de Jesús (*Societas Jesu, S. J.*) Pàg. 440
- Figura 20 Inicial extreta d'un llibre de cor del convent franciscà de Sant Francesc, de Girona Pàg. 441
- Figura 21 Inicial extreta d'un llibre de cor del convent trinitari calçat de la Santíssima Trinitat, de Barcelona Pàg. 441

ÍNDIX DE LES TAULES

Taula 1	Nombre de cenobis corresponents als ordes i congregacions religioses presents en les obres de Gaietà Barraquer i Roviralta	Pàg. 59
Taula 2	Quantitat i procedència de la correspondència postal rebuda (en unitats)	Pàg. 303
Taula 3	Quantitat i procedència de la correspondència postal rebuda (en %)	Pàg. 303
Taula 4	Quantitat i sexe dels subjectes informants que Gaietà Barraquer i Roviralta entrevista (en unitats)	Pàg. 315
Taula 5	Quantitat i sexe dels subjectes informants que Gaietà Barraquer i Roviralta entrevista (en %)	Pàg. 316
Taula 6	Ocupació socioprofessional de les dones que entrevista (en unitats)	Pàg. 317
Taula 7	Ocupació socioprofessional de les dones que entrevista (en %)	Pàg. 317
Taula 8	Esment de l'ocupació social dels informants individuals (en unitats)	Pàg. 318
Taula 9	Esment de l'ocupació social dels informants individuals (en %)	Pàg. 318
Taula 10	Ocupació socioprofessional dels informants individuals (en unitats)	Pàg. 319
Taula 11	Ocupació socioprofessional dels informants individuals (en %)	Pàg. 320
Taula 12	Tipologia i quantitat de visites efectuades (en unitats)	Pàg. 332
Taula 13	Tipologia i quantitat de visites efectuades (en %)	Pàg. 332

RESUM/RESUMEN/ABSTRACT

CATALÀ

Les obres del canonge Gaietà Barraquer i Roviralta són, avui dia, una referència bibliogràfica de gran significat i valor en el camp de la història, història eclesiàstica i de l'art. Destaca el contingut informatiu i documental en el corpus dels seus treballs, fruit de la seva tasca investigadora i a través d'una tipologia de fonts molt diversa: arxivístiques, bibliogràfiques, premsa, gràfiques i orals. A la vegada, ressalta la presència d'una metodologia positivista historiogràfica que caracteritza l'elaboració dels seus treballs, com l'ús del mètode social Le Play en la construcció del format de les seves obres i les eines usades per a la recopilació de dades, o inclús de la presència de la seva ideologia. Un altre aspecte és la dimensió patrimonial, on preval la valoració de la destrucció de les cases religioses, el destí que tingueren els seus béns patrimonials, i el vocabulari emprat en la descripció dels elements artístics i arquitectònics.

La present tesi doctoral té per objectiu realitzar una anàlisi historiogràfica dels seus treballs, amb la finalitat d'aprofundir en la vida i la trajectòria vital del seu autor, els motius que comportaren l'execució de les seves obres i les característiques del seu format. També s'incideix en l'estudi del context històric que narra, les característiques del seu pensament, i la metodologia amb la qual treballà. A més, s'analitzen la tipologia de fonts documentals que va fer servir i les seves característiques, com la perspectiva patrimonial que s'extreu arran de la descripció dels vestigis dels cenobis i les seves particularitats estilístiques.

CASTELLANO

Las obras del canónigo Gaietà Barraquer y Roviralta son, hoy en día, una referencia bibliográfica de gran significado y valor en el campo de la historia, historia eclesiástica y del arte. Destaca el contenido informativo y documental en el corpus de sus trabajos, fruto de su tarea investigadora y a través de una tipología de fuentes muy diversa: archivísticas, bibliográficas, prensa, gráficas y orales. También resalta la presencia de una metodología positivista historiográfica que caracteriza la elaboración de sus trabajos, como el uso del método social Le Play en la construcción del formato de sus obras y las herramientas usadas para la recopilación de datos, o incluso de la presencia de su ideología. Otro

aspecto es la dimensión patrimonial, donde prevalece la valoración de la destrucción de las casas religiosas, el destino que tuvieron sus bienes patrimoniales, y el vocabulario empleado en la descripción de los elementos artísticos y arquitectónicos.

Dicha tesis doctoral tiene por objeto realizar un análisis historiográfico de sus trabajos, con el fin de profundizar en la vida y la trayectoria vital de su autor, los motivos que comportaron la ejecución de sus obras y las características de su formato. También se incide en el estudio del contexto histórico que narra, las características de su pensamiento, y la metodología con la cual trabajó. Además, se analiza la tipología de fuentes documentales que usó y sus características, como la perspectiva patrimonial que se extrae a raíz de la descripción de los vestigios de los cenobios y sus particularidades estilísticas.

ENGLISH

The works of canon Gaietà Barraquer and Roviralta are today a bibliographical reference of great significance and value in history, ecclesiastical history and art. One of the main characteristics is the information and documentation they use to create their work, resulting from their research as a historian through a diverse typology of sources: archival, bibliographical, press, graphic and oral sources. He also highlights the presence of a positivist historiographical methodology that characterises the production of his works, such as the use of the Le Play social method in his construction, and the tools used for data collection, or even the presence of his ideology. Another aspect is the patrimonial dimension, where the assessment of the destruction of the religious houses, the fate of their patrimonial assets, and the vocabulary used in describing the artistic and architectural elements prevails.

This doctoral thesis aims to carry out a historiographical analysis of his works to delve into the life and life trajectory of the author. Also, the motives that led to the execution of his works and the characteristics of their format. It also focuses on studying the historical context in which he narrates, the characteristics of his thought and the methodology with which he worked. In addition, the typology of the documentary sources he used and their characteristics contribute to understanding his methodology and framework. Besides that, analyse the patrimonial perspective of his works from the description of the vestiges of the monasteries and their stylistic particularities.

1. INTRODUCCIÓ

1.1. Justificació del treball

Com s'esmentà en la introducció del treball final de màster *La Revolució Liberal i les cases de religiosos. Anàlisi historiogràfica de les obres del canonge Gaietà Barraquer i Roviralta*¹, gènesi de la present tesi doctoral i del que s'aprofita part de les dissertacions que es realitzaren, es va destacar la rellevància del contingut com del continent de les obres del canonge Gaietà Barraquer i Roviralta. També es feu especial èmfasi en l'ús extensiu i reiterat per la historiografia històrica i de l'art com a font indispensable en la recerca i estudi del passat cenobític de Catalunya, per conèixer el patrimoni i les seves particularitats artístiques, les afectacions que patiren durant el s. XIX, els conflictes bèl·lics que els assolaren, els processos de desamortització dels convents i monestirs, o l'exclaustració de les comunitats que els habitaven. És, cal cap i a la fi, una gran font de coneixement essencial i primordial per l'estudi dels convents i monestirs catalans i la seva història, del seu clergat regular, tanmateix de l'Església catalana i espanyola, com també de la societat de la primera meitat del s. XIX.

Seria una tasca titànica comptabilitzar les quantioses referències que l'utilitzen, i que a la vegada permetrien evidenciar la seva rellevància informativa i documental. En efecte, les obres de Gaietà Barraquer i Roviralta han estat consultades per diversos historiadors per cercar informació de tot tipus, i això fa més gran la necessitat d'estudiar com l'autor estructura el seu treball. Per exemplificar la mostra, l'ús que en fa Anna M. Garcia i Josep M. Ollé i Romeu com a font indispensable per a referenciar les bullangues que hi hagueren a Barcelona la nit del 25 de juliol de 1835, i les conseqüències socials i polítiques que hi hagueren²; o Antonio M. Zaldívar, que el cita per tractar la crema del convent dominic de Santa Caterina, de Barcelona, la nit del 25 de juliol de 1835.³

També és emprada per a conèixer amb major exactitud el procés d'exclaustració que patí el clergat regular el 1836, com s'exposa en l'article de Luis J. Fernández Frontela, citant els capítols on l'autor parla del conflicte carlí el 1835, la vinculació del clergat amb el bàndol absolutista, les primeres bullangues a Reus, i la interpretació ideològica dels

¹ MONTALBÁN ARENAS, Albert. *La Revolució Liberal i les cases de religiosos. Anàlisi historiogràfica de les obres del canonge Gaietà Barraquer i Roviralta*. Treball final de màster. Universitat de Girona, 2017.

² GARCIA ROVIRA, Anna M. *La revolució liberal a Espanya i les classes populars, 1832-1835*. Vic: Eumo Editorial, 1989; OLLÉ ROMEU, Josep M. *Les Bullangues de Barcelona durant la Primera Guerra Carlina (1835-1837)*. Vol. I. Tarragona: El Mèdol, 1993.

³ ZALDÍVAR, Antonio M. «Patricians' Embrace of the Dominican Convent of St. Catherine in Thirteenth-Century Barcelona». *Medieval Encounters*, 18 (2012): 174-206, pàg. 180.

esdeveniments.⁴ Amb major detall, la tesi d'Elena Rosselló Chérigny utilitza àmpliament els treballs de Barraquer i Roviralta per a complementar el procés de desamortització del convent carmelita descalç de Sant Josep, de Barcelona, emprant la informació que conté per a relatar la història del present cenobi.⁵

Per altra banda, Concepción Rodríguez-Parada el referencia per esmentar les propietats rurals que tenia el convent mercedari de Nostra Senyora de la Mercè, de la mateixa ciutat, entre Vilanova i la Geltrú i Sant Pere de Ribes.⁶ També destaquen els usos històrics i religiosos, com el que fa Pere Besarán, citant la primera obra de Barraquer i Roviralta per a conèixer de forma extensa la implantació dels ordes mendicants a Catalunya, concretament el franciscà⁷, com també Gabriel Llopart, que el 1951 qualifica els treballs de Barraquer com els més amplis i detallats per conèixer el convent teatí de l'Expectació de Nostra Senyora i Sant Maties, també conegut com a Sant Gaietà⁸; o Gabriel Beltrán, que fa ús explícit dels presents treballs per a narrar la vida dels religiosos del convent carmelita descalç de Sant Josep, de Barcelona, inserint fragments literals que permeten conèixer la vida dels frares.⁹ En el camp de la història de l'art, hom pot veure l'ús que en fa Marta Segarra a l'hora d'analitzar el cor de l'església del monestir

⁴ FERNÁNDEZ FRONTELA, Luis J. «La exclaustación de los religiosos de 1836». *Revista de Espiritualidad*, 78 (2019): 161-198.

⁵ ROSSELLÓ CHÉRIGNY, Elena. *El régimen jurídico de la desamortización y su práctica en Barcelona: el caso de Sant Josep/Mercat de la Boquería*. Tesis doctoral. Universitat Pompeu Fabra, 2016.

⁶ RODRÍGUEZ-PARADA, Concepción. «Aproximación al fondo de Teología presente en el *Índice general de esta Biblioteca del Convento de la Merced de Barcelona*». *Anuario de Historia de la Iglesia*, 20 (2011): 393-417.

⁷ BESERAN, Pere. «Dalla vetrata al sepolcro: iconografia francescana in Catalogna (secoli XIII-XIV)». *IKON. Journal of Iconographic Studies*, 3 (2010): 71-80, pàg. 71.

⁸ «Cf. C. BARRAQUER Y ROVIRALTA, *Las Casas de religiosos en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIX*, t. II (Barcelona 1906). Todo el capítulo XIV está dedicado a “La Expectación de Nuestra Señora y San Matías, vulgo San Cayetano, de Barcelona”, p. 327-337, y en él se describen iglesia, convento, vida, régimen y apostolado de la comunidad a través de la documentación del archivo de la casa que Barraquer estudió dentro de los límites que se trazara para su obra: fines del siglo XVIII y pleno XIX hasta la incautación de 1835. En otro libro suyo vuelve sobre el tema, en *Los religiosos en Cataluña durante la primera mitad del siglo XIX*, t. I (Barcelona 1915), p. 1109-1113 donde refiere las peripecias de la comunidad bajo el régimen constitucional y la reacción absolutista de fines del reinado de Fernando VII. En el t. IV (Barcelona 1917), p. 507-510, trata de la incautación, usos profanos a que se destinó la casa con su iglesia y paradero de los objetos de valor artístico o documental que custodiaba. Son por el momento estas dos obras las que se ocupan de San Cayetano de Barcelona con mayor amplitud». LLOMPART, Gabriel. «La estatua de San Cayetano del Museo de Arte de Cataluña y el motivo del hereje en la iconografía cayetanista del Barroco». *Regnum Dei. Collectanea Theatina*, 7 (1951): 89-117, pàg. 94.

⁹ «Me parece interesante conocer incluso materialmente la casa –iglesia y convento– donde el P. Palau aprendió a vivir la vida teresiana. Una y otra transcripción las tomaremos del célebre historiador de las casas y religiosos catalanes del primer tercio del siglo XIX». BELTRÁN LARROYA, Gabriel. «Los carmelitas descalzos de Barcelona en los días de vida conventual del P. Francisco Palau y Quer (1832-1835)». *Una Figura carismática del siglo XIX. El P. Francisco Palau y Quer, O.C.D. Apostol y Fundador*. España: Imprenta Monte Carmelo, 1973, 89-123, pàg. 94.

cistercenc de Santa Maria, de Santes Creus¹⁰, però inclús abans, com fa Edward L. Mills el 1937, l'esmenta per narrar les semblances arquitectòniques d'algunes esglésies conventuals catalanes.¹¹

La mostra bibliogràfica exposada referma el gran valor documental dels treballs de Gaietà Barraquer i Roviralta, constatant la riquesa present en les seves pàgines, de gran interès i ajut en l'àmbit religiós, històric i també de l'art. Però, per altra banda, cal destacar l'escàs interès en l'àmbit metodològic i ideològic que li donen les publicacions acadèmiques, obviant una de les principals característiques. En una pionera entrada de Ramon Grau i Marina López a *Ictineu. Diccionari de les ciències de la societat als Països Catalans (Segles XVIII-XX)*, els autors fan ressò de la magnitud metodològica innovadora de les obres del canonge en l'època en què les publicà, destacant la recopilació d'informació mitjançant l'ús de fonts orals, anant més enllà de la documentació que consulta i fa servir l'autor, per narrar els esdeveniments de 1835, sense oblidar el pes que té la seva ideologia, quelcom que també ressalta i reafirma Joaquim M. Puigvert en el seu article.¹²

L'entrada de Ramon Grau i Marina López –conjuntament amb les entrades de diccionaris existents i que s'usaran en els següents apartats, tot i que amb menor èmfasi de contingut però molt vàlides¹³– exposa les qualitats metodològiques dels treballs del canonge Barraquer, anant més enllà del pòsit ideològic. Concretament, diuen el següent:

«Més enllà de la passió tradicionalista que informa l'obra de Barraquer, una relectura d'aquests dos treballs pot ésser d'utilitat als historiadors actuals (de l'art, de la societat, etc.) tant per la riquesa dels materials –anàlisi d'edificis perduts, consulta de fonts escrites destruïdes– com per la mateixa elecció de fonts i tècniques –utilitza la premsa per a estudiar les forces polítiques en lluita. D'una importància extrema és l'enquesta oral començada el 1880 entre els supervivents de 1835, la realització de la qual és una bona mostra alhora del valor i de les limitacions de Barraquer.»¹⁴

¹⁰ SEGARRA CALDERER, Marta. «La configuración de capillas y altares en el monasterio de Santes Creus». *Territorio, sociedad y poder*, 14 (2019): 11-30, pàg. 23.

¹¹ MILLS, Edward L. «A group of catalan fourteenth century churches». *The Art Bulletin*, 19.3 (1937): 403-422.

¹² PUIGVERT I SOLÀ, Joaquim M. «Historiografia eclesiàstica i catalanisme a la Catalunya de la Restauració». *El Contemporani*, 5 (1995): 30-37, pàg. 32.

¹³ MANENT I SEGIMON, Albert. «Barraquer i Roviralta, Gaietà». *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya, vol. I*. Ramon Corts i Blay, Joan Galtés i Pujol, Albert Manent i Segimon (dirs.). Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1998, pàg. 238; VIVES GATELL, José. «Barraquer y Roviralta, Cayetano». *Diccionario de historia eclesiástica de España, vol. I*. Quintín Aldea Vaquero, Tomás Marín Martínez, José Vives Gatell (dir.). Madrid: Instituto Enrique Florez, CSIC, 1972, pág. 194; SERRA I SELLARÈS, Francesc. «Barraquer i Roviralta, Gaietà». *Diccionari d'història eclesiàstica catalana*. Antoni Simon i Tarrés (dir.). Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2003, 191-192; PUIGVERT I SOLÀ, Joaquim M. «Barraquer i Roviralta, Gaietà». *Diccionari d'història de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, 1999, 104-105, pàg. 104

¹⁴ GRAU I FERNÁNDEZ, Ramon; LÓPEZ GUALLAR, Marina. «Barraquer i Roviralta, Gaietà». *Ictineu. Diccionari de les Ciències de la Societat als Països Catalans*. Barcelona: Edicions 62, 1979, pàg. 78.

Aquesta cita exposa les mancances acadèmiques envers l'estudi de les obres del canonge Barraquer, inspirant a l'autor de la present tesi doctoral per contemplar la feina que restava pendent. El resultat porta per títol «*Mi siglo XIX*». *L'obra historiogràfica del canonge Gaietà Barraquer i Roviralta (1880-1918)*. S'ha usat un concepte propi del personatge que esmenta justificades i reiterades vegades en els seus treballs, i que legitima la segona part de l'enunciat. Les dates que s'indiquen tenen a veure, lògicament, amb l'obra de Barraquer: 1880 té a veure amb l'inici de la tasca investigadora de l'autor per elaborar els seus treballs, i 1918 amb l'any de la publicació de l'últim volum de *Los religiosos en Cataluña durante la primera mitad del siglo XIX*, generant un marc temporal que permetrà desenvolupar part dels arguments que s'exposaran en la present dissertació doctoral.

En conclusió, s'estudia la seva trajectòria vital i historiogràfica, però també s'analitzen a fons totes i cadascuna de les característiques immanents i que s'extremen de les seves obres, elaborant un relat historiogràfic que permet conèixer amb profunditat uns treballs de gran significat que encara duren avui dia.

1.2. Objectius de la tesi

L'objectiu principal d'aquest treball doctoral és la realització d'una anàlisi historiogràfica dels treballs del canonge Gaietà Barraquer i Roviralta, *Las casas de religiosos en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIX* (2 vols, 1906) i *Los religiosos en Cataluña durante la primera mitad del siglo XIX* (4 vols, 1915-1918). Aquesta es durà a terme a través d'un estudi complert, multidisciplinar i des de diverses perspectives per tal de conèixer amb profunditat el contingut i el procés d'elaboració de les seves obres.

Cal esmentar, però, que aquests objectius no han estat plantejats de zero, sinó que provenen de la tesi de màster ja esmentada.¹⁵ En aquest primer treball, es realitzà una primera incursió en alguns aspectes d'aquest estudi historiogràfic, partint de l'estudi de l'orde dels framenors caputxins i, en menor mesura, en la figura del canonge Barraquer, que va servir per assentar les bases de la present tesi doctoral. A partir del resultat obtingut, s'han ampliat les línies d'investigació ja formulades, eixamplant-les i sobretot consolidant-les, per poder realitzar un tractament específic de tots els aspectes formulats i presents en l'índex.

¹⁵ MONTALBÁN ARENAS, Albert. *op. cit.*

Els continguts de l'esmentat treball final de màster han servit per veure quines eren les mancances dels objectius que es formularen, elaborant noves hipòtesis i línies d'enfocament. Això permetrà, entre d'altres, ampliar les premisses formulades i aprofundir en aspectes nous i totalment desconeguts, com els corresponents a la metodologia emprada per Barraquer i Roviralta en l'elaboració de les seves obres, que permetran entendre els paradigmes científics utilitzats, i la plasmació en els seus treballs. Tanmateix, els motius professionals i personals pels quals realitzà la seva obra, estretament lligats als objectius d'aquesta, i que ajudaran a copsar la seva finalitat documental i editorial. A la vegada, estudiar la perspectiva patrimonial de l'autor i que es reflecteix en els articles a l'hora de descriure les característiques artístiques i arquitectòniques de les cases religioses, com la percepció que té dels estils i la valoració que en fa.

Un altre aspecte que es vol destacar és la petita immersió que es fa sobre la trajectòria vital i professional de Gaietà Barraquer i Roviralta, partint de la mostra exposada en el treball final de màster, i que en aquesta tesi s'ha ampliat substancialment, arribant a conèixer petits grans detalls de la seva vida eclesiàstica.

1.3. Estructura de la tesi

Amb la finalitat d'examinar-ho des d'una perspectiva holística, i que per tant permeti obtenir un resultat complet a les necessitats que s'han marcat, s'ha estructurat la tesi en dues parts; la primera i més breu, corresponent a la vida de l'autor, i la segona, més extensa però completa, un anàlisi del continent i contingut dels seus treballs. Abans però, s'ha plantejat en l'apartat 2 un estat de la qüestió per entendre la figura de l'eclesiàstic historiador i el context en el que es trobaven. La primera part es correspon a l'apartat 3, que és una breu biografia del canonge Gaietà Barraquer i Roviralta, destacant en primer lloc els seus orígens familiars i la seva formació acadèmica, seguint per la seva dilatada i completa trajectòria eclesiàstica, acabant amb la seva mort i el llegat de la seva obra i també de la seva figura com a eclesiàstic i estudiós. En aquest cas, s'ha ampliat considerablement la informació existent, en gran mesura fruit de la tasca d'investigació realitzada, aportant quantioses dades de documentació d'arxiu i sobretot de premsa contemporània al personatge.

La segona part correspon intrínsecament a les seves obres ja esmentades. En l'apartat 4, en el primer subapartat s'estudien els objectius que es marca l'autor en la realització

dels seus dos treballs, desglossant les seves inquietuds i els motius, així com les necessitats que comporten l'inici de la seva investigació en aquest tema. Seguidament, un segon subapartat on es tracta de forma detallada el format i estil de cadascun d'aquests treballs, enumerant les seves particularitats i característiques, i les diferències a la vegada que també semblances i complementarietats que tenen. En l'apartat 5, s'entra en matèria pertanyent al contingut de les obres en qüestió. Aquest concerneix a la interpretació del context històric que s'analitza i que per tant s'extreu, essent el primer subapartat l'estudi de la seva ideologia i pensament, entrant en detall en aspectes relacionats a la crítica dels relats oficials, el seu integrisme i conservadorisme, la seva mentalitat religiosa o la perspectiva nacional i regional que té.

Un segon subapartat, aquest més entrat en matèria i immanent a les obres, que narra el context històric en el que s'engloba els seus treballs, essent tres períodes molt concrets: la Guerra del Francès i el Sexenni Absolutista –un context general i la ciutat de Barcelona durant el domini francès, el clergat durant el conflicte, i les Corts de Cádiz i els regulars–; el Trienni Liberal i la Dècada Ominosa –la política governamental i disposicions de llei que hi hagueren, la ciutat de Barcelona durant el Trienni Liberal, la restauració monàrquica de Ferran VII, i per últim, la Dècada Ominosa–. Un tercer període, el més extens de tots pel què fa a informació, de 1835 a 1837, fent esment de les bullangues, exclaustració i desamortitzacions que patí el clergat regular. Aquest s'ha dividit en tres parts: les matances de frares a fora de Catalunya i la discussió pel retorn dels béns dels regulars, les primeres matances del clergat català i disposicions oficials, i en darrer lloc, una extensa crònica dels atacs que patiren les cases de religiosos de Barcelona el 1835. Per últim, un darrer subpunt que sobrepassa la cronologia de 1835, arribant fins a principis del s. XX, on l'autor explica les afectacions que patiren els cenobis catalans durant el període esmentat. El tercer i últim subapartat, correspon a les conclusions de les obres de l'autor, extraient un contingut de caràcter ideològic i material que tanca l'anàlisi contextual.

Segueix l'apartat 6, concretant l'objecte d'estudi a la metodologia utilitzada per l'autor en els seus treballs. El primer subapartat desglossa l'enfocament positivista historiogràfic que té Barraquer i Roviralta, destacant les seves característiques metodològiques, i comparant-les posteriorment amb els postulats d'aquesta corrent de pensament científica, acabant amb la recerca d'uns possibles orígens intel·lectuals i la seva influència neotomista. El segon subapartat complementa el contingut exposat en l'anterior, exposant

el format i eina de treball que emprà l'autor en l'elaboració dels seus treballs, mostrant quines són les característiques i influència del mètode Le Play, l'aplicació d'aquest mètode per part de Barraquer, i els possibles orígens metodològics i vies de transmissió.

L'apartat 7 és un estudi complet de la tipologia de fonts utilitzades i del tractament de la informació. Aquest destaca per ser un dels més extensos però a la vegada complets, perquè permet exposar la gran varietat de mitjans emprats en la recerca de dades, però també en la recollida d'informació. En primer lloc, destacar l'ús de les fonts orals en les seves obres, esmentant les característiques metodològiques emprades i els perfils sociològics dels informants, concretament en 854 relacions d'individus i 190 de genèriques. Seguidament, el treball de camp que realitzà l'autor, indicant les visites als convents i monestirs, els desplaçaments i pernoctacions que va fer. També una relació i estudi dels arxius i biblioteques en els quals va consultar documentació i llibres de diversa procedència, que també serveix per a conèixer quina tipologia d'arxiu es tracta i el contingut dels seus fons. També destaca un apartat d'ampli espectre, on s'exposa tot el conjunt de temàtiques corresponents a les referències bibliogràfiques que utilitza l'autor en els seus treballs. Es complementa el contingut l'apartat pertanyent als periòdics, revistes i fulletons, on s'extreu quantiosa informació dels mitjans de comunicació emprats en la construcció dels relats. Un últim subapartat que tracta les quantioses entitats gràfiques presents, de gran notabilitat per la seva qualitat i per mostrar la vigència i supervivència de part dels cenobis catalans, exposant la mostra de plànols, fototípies i gravats presents en les pàgines.

Culmina l'anàlisi l'apartat 8, en el que es tracta la perspectiva patrimonial present en les seves obres. Dividit en tres subapartats, el primer exposa la narració de les destruccions dels convents i monestirs catalans, la rellevància que aquests tenien a nivell religiós, artístic i arquitectònic, però sobretot les accions de conscienciació en el rescat i preservació del patrimoni. El segon tracta la valorització dels vestigis sobrevivents, la descripció i la conceptualització dels estils; i en tercer i últim lloc, la seva visió intervencionista, exposant el seu plantejament en la restauració i conservació dels cenobis catalans.

Per últim, l'apartat 9, on s'exposen les conclusions d'aquest treball doctoral; i el 10, on es reflecteixen les fonts documentals consultades i referenciades en el present. Per finalitzar, els annexos –apartat 11– corresponents a un conjunt d'informació destacable que no ha estat possible inserir en el cos del treball, però sí constar com a documents a

part per la quantitat d'ítems que contenen. El primer és un llistat dels llibres de Gaietà Barraquer i Roviralta presents a la Biblioteca Pública Episcopal del Seminari Conciliar de Barcelona (BPEB), alguns d'aquests esmentats en el subapartat corresponent a la mort i llegat de l'autor. Aquest consta d'un full de càlcul per la disposició de la informació, respectant tots els ítems, a la vegada que va ser facilitat per les bibliotecàries de l'entitat en qüestió. El segon, un altre llistat amb totes les referències citades i presents en les obres de l'autor, desglossades per temàtiques –les corresponents a l'apartat 6–; i el tercer és un llistat d'informants, creat a partir del buidatge sistemàtic per a identificar la tipologia de subjectes que informaren a Barraquer i Roviralta.

Amb la present exposició dels apartats que componen aquesta tesi doctoral, i la seva concreció temàtica, permetran dur a terme l'anàlisi historiogràfica plantejada de forma molt acurada, mostrant moltes de les seves particularitats, però a la vegada aportant un contingut de gran valor documental i contextual pels historiadors i historiadors de l'art.

1.4. Metodologia emprada

La metodologia emprada en la realització d'aquesta tesi doctoral parteix, en tot moment, de les obres de Gaietà Barraquer i Roviralta. Com s'ha comentat en l'apartat dels objectius, no s'ha començat de zero, sinó que s'ha seguit el camí iniciat amb el treball final de màster publicat el 2017. Lògicament, en aquest cas, s'ha valgut de la metodologia emprada i els coneixements adquirits en la realització del treball final de màster per aplicar-la en l'elaboració d'aquesta tesi doctoral.

Tanmateix, aquesta ampliació ha comportat una lectura i buidatge sistemàtic de tots els treballs del canonge Barraquer, generant un conjunt de formularis on s'ha bolcat tota la informació necessària, establint una sèrie d'apartats temàtics que han permès la construcció definitiva de la present tesi, incloent els annexos corresponents, en aquest cas els pertanyents a la bibliografia emprada per l'autor, i el dels informants que cita l'autor. Per altra banda, l'anàlisi de les obres i el buidatge de la informació ha permès, a part de la realització dels annexos corresponents, l'elaboració dels gràfics presents en el treball, fruit del tractament de la informació, com també és el cas de la selecció de les imatges inserides en el cos de la tesi.

A partir d'aquí, amb la redacció de l'estructura anteriorment desglossada en el subapartat anterior, es va iniciar l'elaboració un pla de treball que permetés esbossar el cos de la tesi doctoral. Es va començar repartint la informació extreta del buidatge

sistemàtic, a la vegada que també una primera recerca bibliogràfica i arxivística que ajudés a explicar i complementés el contingut extret de la font primària, donant cos als arguments exposats en cadascun dels apartats. Corresponent a aquesta recerca arxivística, cal esmentar que ha estat extensa, intentant cercar l'arxiu personal del canonge Gaietà Barraquer i Roviralta amb l'afany d'estudiar els documents generats en l'elaboració de les seves obres, però ha resultat sense efecte.

Paral·lelament, s'ha dut a terme una recerca bibliogràfica especialitzada per a tractar i referenciar tot i cadascun dels temes que es tracten en la tesi doctoral. Corresponent a l'estat de la qüestió i a la vinculació eclesiàstica del tema d'aquest treball, s'ha hagut de realitzar una immersió i recerca més àmplia i específica, duent a terme una estada d'investigació a la biblioteca de la Iglesia Nacional Española de Santiago y Montserrat, annexa de l'Instituto Español de Historia Eclesiástica de Roma. Allà s'han trobat quantiosos títols que han permès entendre la historiografia eclesiàstica internacional, també espanyola i catalana, la història de l'Església catòlica, com la mateixa institució en si.

El resultat ha estat l'obtenció de referències pertanyents a la seva ocupació com a eclesiàstic, de les seves investigacions al marge de les seves obres i del llegat de la seva biblioteca personal, però no s'ha pogut ni sabut trobar tot el conjunt documental generat durant tants d'anys fruit de la seva investigació i de la redacció dels seus treballs. És per tant, que es parteix del resultat obtingut, és a dir, de l'obra final, i per tant, extraient la màxima informació possible a l'hora de realitzar l'anàlisi historiogràfica present, establint en alguns casos hipòtesis no definitives ni tampoc segures pel què fa, entre d'altres, en la metodologia, despeses de transport, mitjans fotogràfics, influències ideològiques o artístiques.

Per altra banda, s'ha respectat en tot moment les obres que s'estudien, la figura de l'autor, i sobretot el contingut dels treballs, inserint en tot moment fragments, amb la finalitat de donar a conèixer la matèria que s'està estudiant, i sobretot el plantejament amb què l'autor ho exposa. És per això que no s'ha modificat en cap moment el vocabulari ni les paraules pròpies de l'autor, evidenciant la intencionalitat i l'ortografia pròpia de l'autor, extraient tota la informació necessària per tal d'estructurar els anàlisis pertanyents en cadascun dels apartats.

2. ESTAT DE LA QÜESTIÓ: CLERGUES ERUDITS, ECLESIASTICS HISTORIADORS

En el llibre de Xavier Barral i Ramon Altet, *L'Arqueologia a Catalunya*, concretament en el capítol 5 titulat «Els eclesiàstics arqueòlegs», es comença de la següent forma:

«En el conjunt de la cultura catalana general, els eclesiàstics han tingut un paper de gran importància; en el cas de l'arqueologia nacional, aquest paper ha estat indiscutible i decisiu: a Catalunya, potser més encara que en altres països si tenint en compte el fet que aquesta influència encara és sensible en els nostres dies. Tant els centres de cultura eclesiàstica com les personalitats aïllades han dirigit una bona part de la recerca històrica i arqueològica del país. Entenem aquí per arqueologia la definició que aquesta paraula té en el món erudit del segle XIX, és a dir, una barreja d'història de l'art en la qual l'arqueologia de camp no entrà fins més tard. Al nostre país, el lloc que ocupen els eclesiàstics dins el món de la cultura històrica és anàleg al que representa la mateixa erudició a França o Itàlia.»¹⁶

Cal dir que, tant el títol del capítol com el contingut de la cita, encaixen perfectament amb el del present apartat, sobretot per la seva finalitat, que vol ser un estat de la qüestió per tractar el perfil del subjecte que s'estudia en aquest treball doctoral. En el s. XIX i el seu tombant cap al XX, la figura del clergue erudit és de gran distinció en el camp de les ciències humanes, destacant en disciplines com l'arqueologia, l'arxivística, la restauració i conservació, la història i història de l'art. Com bé narra el dramaturg Josep M. de Sagarra en les seves *Memòries*, a l'hora de descriure el cercle d'amistats del seu pare, Ferran de Sagarra, exposa una informació de excel·leix per les seves paraules:

«Tenia poques amistats, el meu pare; la majoria podríem classificar-les entre les persones del ram dels estudiosos; gent il·lustre, aleshores en plena joventut i fermentació, que després adquiriren gran relleu i donaren obres de categoria. Eren apassionats investigadors, erudits i homes de lletres vinguts de direccions oposades, amb barbes rosses o negres, amb ulleres o sense, els noms dels quals començaven a figurar pels diaris i les revistes. [...] Entre els eclesiàstics, el meu pare coneixia tots els canonges arxivers del país i tota la clerecia que començava a remoure làpides, runes i pergamins i a publicar les millors monografies, que han servit de base a les grans històries.»¹⁷

La present cita també l'insereix Joaquim M. Puigvert, que en l'article de 1995 titulat *Historiografia eclesiàstica i catalanisme a la Catalunya de la Restauració*, ressaltava la manca d'estudis i publicacions «d'aquests eclesiàstics i de la seva producció historiogràfica», evidenciant un buit temàtic en la disciplina de la història de Catalunya.¹⁸ Així mateix, també destacaren la manca de perspectiva social en les publicacions acadèmiques eclesiàstiques en l'àmbit català i espanyol, donant poca rellevància al perfil dels historiadors de l'Església i la religió en detriment de la institució i la seva jerarquia,

¹⁶ BARRAL I ALTET, Xavier; MANENT, Ramon. *L'Arqueologia a Catalunya*. Barcelona: Destino, 1989, pàg. 62.

¹⁷ DE SAGARRA, Josep M. *Memòries, I*. Barcelona: Edicions 62, La Caixa, 1981, pàg. 159.

¹⁸ PUIGVERT I SOLÀ, Joaquim M. «Historiografia eclesiàstica i catalanisme a la Catalunya de la Restauració». *op. cit.*, pàg. 30.

com també la seva cosmovisió teològica i doctrinària. És a dir, se centra la perspectiva en qüestions que giren al voltant a el fet eclesiàstic, i resten fora de l'interès de coneixement els subjectes que són essència de l'Església, els quadres que la conformen, no permetent conèixer quina és la realitat total.¹⁹

Com bé apunta Joaquim M. Puigvert, cal constatar l'avenç historiogràfic en l'estudi dels erudits eclesiàstics i la seva especialització en el camp de les ciències històriques i socials, com és el cas d'Itàlia²⁰, d'Anglaterra²¹ o Alemanya.²² Amb major extensió i detall a França²³, on a la *Revue d'histoire de l'Eglise de France* hi consten nombrosos articles dedicats a la figura dels clergues erudits –que s'utilitzaran més endavant–, sobretot a la seva funció de recerca historicoartística, i que constata l'interès historiogràfic del paper de la religió en la societat, el fruit de la interacció social de l'Església i la religió amb les disciplines històriques, però sobretot la seva rellevància contextual i científica²⁴, destacant el paper dels perfils eclesiàstics en l'estudi de la història de l'Església després de la Revolució Francesa.²⁵

Amb el pas dels anys, hi ha hagut un auge i rellevància de continguts dels estudis d'història eclesiàstica tant a Espanya com a Catalunya, sobretot d'època contemporània, que ha comportat, en certa manera, la normalització d'estudi d'aquest camp historiogràfic.²⁶ Un conjunt de publicacions que són condició *sine qua non* per entendre

¹⁹ ANDRÉS-GALLEGO, José. «La historia religiosa en España». *Anuario de historia de la Iglesia*, 4 (1995): 259-269, pàg. 266-268; ACERBI, Antonio. «Il profilo dello storico della Chiesa: prospettiva europea». *Ibidem.*, 5 (1996): 43-57, pàg. 46-52; AUZA, Néstor Tomás. «El perfil del historiador de la Iglesia. Perspectiva latinoamericana». *Ibidem.*, 5 (1996): 59-74, pàg. 64.

²⁰ SESTAN, Ernesto. «Origini delle Società di storia patria e loro posizione nel campo della cultura e degli studi storici». *Annali dell'Istituto storico italo-germanico in Trento*, 7 (1981): 21-50; PORCIANI, Ilaria. «Sociabilità culturale ed erudizione storica in Toscana tra Otto e Novecento». *Ibidem.*, 105-141.

²¹ LEVINE, Philippa. *The amateur and the professional: antiquarians, historians, and archaeologists in Victorian, 1838-1886*. London: Cambridge University Press, 1986, pàg. 47-48 i 73-74.

²² VON GREYERZ, Kaspar. «L'histoire religieuse (*Religiongeschichte*) dans l'historiographie de langue allemande». *Un bilan franco-allemand sur l'époque moderne (XVIe-XVIIIe siècles)*. Sous la direction de Philippe Büttgen et Christophe Duhamelle. Paris: Maison des sciences de l'homme, 2010, 73-101; HÜRTEIN, Heinz. «Anotaciones sobre la situación de la historia de la Iglesia en Alemania». *La Historia religiosa en Europa. Siglos XIX-XX*. Antón M. Pazos (ed.). Madrid: Ediciones de Historia, 1995, 83-96.

²³ MAYEUR, Jean-Marie. «La historiografía francesa sobre historia religiosa contemporánea». *Ibidem.*, 73-82.

²⁴ *Ídem.* «L'historiographie française en histoire religieuse contemporaine». *Anuario de historia de la Iglesia*, 4 (1995): 365-372, pàg. 368.

²⁵ JULIA, Dominique. «L'historiographie religieuse en France depuis la Révolution française». *Religion ou confession. Un bilan franco-allemand sur l'époque moderne (XVIe-XVIIIe siècles)*. *op. cit.*, 9-56.

²⁶ FULLANA PUIGSERVER, Pere. «La historiografía religiosa en la Cataluña contemporánea». *La historia religiosa de la España contemporánea: Balance y perspectivas*. Feliciano Montero, Julio de la Cueva, Joseba Lauzao (Eds.). Alcalá de Henares: Servicio de Publicaciones de la Universidad de Alcalá de Henares, 2017, 349-364; CARMONA FERNÁNDEZ, Francisco José. «El clero secular y su formación en la España contemporánea: revisión historiográfica». *Ibidem.*, 139-171; DE LA CUEVA MERINO, Julio. «La historia contemporánea de la religión en España: la normalización de un campo historiográfico».

el període esmentat²⁷ i que han desenvolupat una metodologia concreta, establint una dialèctica entre les particularitats i les generalitats, permetent englobar l'exemplaritat d'un cas en la totalitat a la qual pertany.²⁸ Corresponent a la temàtica que es tracta en aquest subapartat, i aplicant tot el contingut exposat, destaquen les actes de la IV Jornada de Museus i Patrimoni de l'Església a Catalunya, titulada *Capellans erudits. Eclesiàstics al capdavant de l'acció patrimonial, museística i de recerca historicoartística a Catalunya al segle XX*.

En la introducció de la present referència, Marc Sureda i Alberto Velasco reivindiquen la figura de l'eclésiàstic erudit a finals del s. XIX i principis del XX, sobretot perquè «la necessitat d'acceptar la fi de la cristiandat deixava la cultura en situació d'esdevenir una eina més, i no pas de les menors, per a la recuperació de l'ascendència de l'Església en un món canviant».²⁹ A continuació, els mateixos expliciten que la figura de l'eclésiàstic erudit, que tot i que sempre ha existit, es consolida com a circumstància del context genèric que es viu:

«Precisament en aquest mateix context cultural, polític i històric de tombant del segle XIX les disciplines del coneixement humanístic (història, història de l'art, arqueologia, arxivística, diplomàtica...) vivien una etapa de sistematització, estructuració i consolidació creixents que, recollint els fruits de l'herència fecunda de l'humanisme i de la il·lustració, les havia de situar com a àrees de coneixement amb carta de naturalització en els estudis universitaris. [...] L'Església era encara, en molts indrets, l'única institució que podia oferir una formació mitjana o superior a amplis sectors socials (masculins, és clar) sense grans despeses familiars; una educació que, tot i que acabés orientada a l'especialització en matèries pròpiament eclésiàstiques, com ara la teologia o el dret canònic, estava necessàriament vinculada als estudis humanístics. A més, en un context que avui dia anomenariem d'abundància de vocacions, una quota d'aquests clergues, els més capaços, disposava del temps i dels mitjans per dedicar-se en cos i ànima, si volien, a aquestes disciplines, que no només requerien una erudició notable, sinó que eren considerades poc productives o, simplement, incapaces de proveir un *modus vivendi* suficient per elles mateixes.»³⁰

Iglesia y religiosidades de la colonia al siglo XX. Nuevos problemas, nuevas miradas. María Mercedes Tenti (comp.). Rosario: Prohistoria Ediciones 2017, 13-30.

²⁷ CÁRCEL ORTÍ, Vicente. «La Nonciature de Madrid au cours du XIXe siècle. État des recherches». *Revue d'Histoire Ecclésiastique*, 77.1 (1982): 82-94, pàg. 83-84.

²⁸ ALBERIGO, Giuseppe. «Méthodologie de l'Histoire de l'Église en Europe». *Ibidem.*, 81.3 (1986): 401-420, pàg. 403.

²⁹ SUREDA JUBANY, Marc; VELASCO GONZÀLEZ, Alberto. «Introducció». *Capellans erudits. Eclesiàstics al capdavant de l'acció patrimonial, museística i de recerca historicoartística a Catalunya al segle XX. IV Jornada de Museus i Patrimoni de l'Església a Catalunya*. Marc Sureda Jubany i Alberto Velasco González (ed.). Solsona: Museu Diocesà i Comarcal de Solsona, 2017, 10-15, pàg. 10.

³⁰ *Ibidem.*, pàg. 11-12. Sobre el paper de l'Església i la seva preocupació sobre el poder i influència que exercia com a institució a mitjans-finals de s. XIX i principis del XX, vegeu FIGUEROLA GARRETA, Jordi. «L'art com un rept polític: l'Església davant del món canviant de finals del segle XIX i principis del segle XIX». *La formació de col·leccions diocesanes a Catalunya. II Jornada Museus i Patrimoni de l'Església a Catalunya*. Marc Sureda Jubany, Alberto Velasco González (eds.). Lleida: Museu de Lleida: diocesà i comarcal. Edicions de la Universitat de Lleida, 2017, 15-26; *Ídem*. «Movimiento religioso, agitación social y movilización política». *Historia Social*, 35 (1999): 43-63, pàg. 46-51.

S'està davant d'una figura d'eclesiàstic erudit que, en el cas que pertoca, té unes clares funcions d'historiador. Partint de la seva formació en els seminaris, la seva funció pastoral és un element indispensable en el seu contacte amb el poble, que són els seus fidels, situació que li comporta una major vinculació amb i en el territori en què és prevere. A la vegada, el repte que tenen en l'evangelització de la societat laica fa que la seva tasca intel·lectual es vegi reforçada per l'interès creixent en l'estudi de la societat, i amb major escreix, per la història de la seva institució, però també de l'entorn en què viuen.

Gran part dels religiosos erudits són autodidactes, és a dir, estan formats en la disciplina històrica, però la seva formació i finalitat és purament religiosa teològicament parlant; són, cal cap i a la fi, clergues. Beuen de l'erudició i acaben realitzant estudis amb obres de gran perspectiva analítica i en les que ressalta la seva perspectiva crítica, influenciats per una forta mentalitat i metodologia positivista per a l'elaboració de monografies locals o regionals.³¹ Parròquies, bisbats, monestirs, convents, abadies o biografies de personatges rellevants del clergat regular o secular, com també monografies d'arqueologia, història de l'art i històriques; un repartiment temàtic molt variat.³² Estan escrites no només des de la perspectiva d'història religiosa sinó també local, on destaca la seva metodologia erudita, d'aprofundiment positivista metodològic i de culte al document però també al treball de camp, combinant eines qualitatives i quantitatives.

Al cap i a la fi, és un reflex de les preocupacions i interessos del clergat de l'època. En primer lloc, l'interès per la investigació històrica i la seva apropiació, perquè a través d'aquesta es consolida la recerca de temes molt concrets i específics que, per la seva temàtica, són propers i de gran interès. En segon lloc, i com a conseqüència, la voluntat de consolidar aquesta figura i recerca històrica, perquè és l'eina per salvaguardar de l'oblit la història i el patrimoni eclesiàstic. La seva tasca és un treball de memòria que serveix a la mateixa institució religiosa i també a la societat, ja sigui a través de la recopilació de les vivències del clergat, les seves pràctiques religioses o de les tradicions de la localitat. Malgrat aquesta dimensió particularista, local o regional, no deixa de ser història general

³¹ CHOLVY, Gérard. «Clercs érudits prêtres régionalistes». *Revue d'histoire de l'Église de France*, 71.186 (1985): 5-12, pàg. 11-12; GADILLE, Jacques. «Jean-Baptiste Vanel et l'histoire ecclésiastique à Lyon au début de ce siècle». *Ibidem.*, 73-83, pàg. 77-78; HILAIRE, Yves Marie. «Daniel Haigueré et les prêtres érudits du Boulonnais et de l'Artois entre 1850 et 1890». *Ibidem.*, 65-71, pàg. 65.

³² TORRES BENET, Miquel. «Arqueòlegs amb sotana. Revisió de l'inici de l'arqueologia a la Vall del Riu Corb». *Arqueologia i arqueòlegs. El poblat ibèric dels Estincells de Verdú. Actes de la XXXV Jornada de Treball, Verdú, 2004. Homenatge a Ramon Boleda Cases*. Tàrraga: Grup de Recerques de les Terres de Ponent, 2006, 141-160.

de l'Església i la religió³³ i, a la vegada, una font d'edificació del saber i bon camí religiós.³⁴

Tanmateix, reflecteix quina és la preocupació del clergat de l'època, i és per això que hi ha una consolidació de la figura de l'investigador eclesiàstic. El treball històric és un sacerdoci pels preveres erudits –valgui la redundància–, i és en aquesta tasca, però també en la revolució historiogràfica que es visqué a finals del s. XIX, on la jerarquia catòlica va veure amb bons ulls i de gran necessitat la consolidació de la investigació històrica a través dels estudis acadèmics. Això reflecteix la manca de formació dels seminaristes en la seva educació, i que comportà una reforma dels plans d'estudis dels seminaris. En el cas d'Espanya, hi va haver un primer pas en la voluntat eclesiàstica d'ampliar els estudis i la formació dels religiosos.

Concretament, a conseqüència del Concordat de 1851 es creen nous seminaris per la supressió de les facultats de teologia³⁵, i tenint en compte el panorama de crisi contextual i de base en la formació del clergat³⁶, es planteja i publica el *Plan de Estudios para los Seminarios Conciliares de España*. Redactat pel Ministeri de Gràcia i Justícia i d'acord amb la Nunciatura Apostòlica, s'amplien «las materias humanistas y las de filosofía, teología y cánones se adecuan en lo posible a un nuevo modelo de formación

³³ LANGLOIS, Claude. «Des *Études d'histoire ecclésiastique locale* à la sociologie religieuse historique. Réflexions sur un siècle de production historiographique». *Revue d'histoire de l'Église de France*, 62.169 (1976): 329-347, pàg. 330-334; MILBACH, Sylvain. «Les prêtres érudits du diocèse de Dijon au XIXe siècle. Une historiographie au service de l'Église (1850-1914)». *Ibidem.*, 83.211 (1997): 367-394.

³⁴ LACROIX, Pierre. «Prêtres érudits du Jura aux XIX et XX Siècles». *Ibidem.*, 71.186 (1985): 47-63, pàg. 63; PÉRONNET, Michel. «Prêtres érudits et histoire diocésaine. Autour de la commémoration du centenaire de la Révolution française (1880-1900)». *Ibidem.*, 85-95, pàg. 89.

³⁵ PLADEVALL I FONT, Antoni. *Història de l'Església a Catalunya*. Barcelona: Claret, 1989, pàg. 161.

³⁶ MARTÍNEZ ESTEBAN, Andrés. «El seminario de Madrid: de los orígenes a la II República». *El Seminario de Madrid. A propósito de un centenario*. Andrés Martínez Esteban (ed.). Madrid: Publicaciones de la Facultad de Teología «San Dámaso», 2008, 119-201, pàg. 119-131; PESET, Mariano; PESET, José Luis. *La Universidad española (siglos XVIII y XIX). Despotismo ilustrado y revolución liberal*. Madrid: Taurus, 1974, pàg. 721-722.

sacerdotal»³⁷, tot i que en alguns dels seminaris no es respectà ni s'acatà.³⁸ Però el que sí que es pot assegurar és que hi ha un ensenyament de la matèria i, per tant, un coneixement per part dels seminaristes, fos d'història «profana» o eclesiàstica, en els seminaris espanyols³⁹ i catalans.⁴⁰

Posteriorment, en el pontificat de Lleó XIII, amb la publicació de la carta apostòlica *Saepenumero considerantes* (18/VIII/1883) s'obrien oficialment les portes de l'Arxiu Apostòlic Vaticà i s'ordenà la creació de l'Escola Paleogràfica, una pràctica que reflecteix la voluntat pontificia d'avançar, ampliar i consolidar la recerca històrica en el camp de l'Església.⁴¹ Com a conseqüència, hi hagué una ampliació dels plans d'estudi dels seminaris recalcant la necessitat de formació cultural que té el clergat d'entendre els continus canvis socials que s'estaven vivint, incidint en l'ampliació de matèries pròpies

³⁷ MARTÍN HERNÁNDEZ, Francisco. «Seminarios conciliares». *Historia de la educación en España y América. Volumen 3. La educación en la España contemporánea (1789-1975)*. Buenaventura Delgado Criado (coord.). Madrid: Fundación Santa María. Ediciones SM. Ediciones Morata, 1992, 287-291, pàg. 290. Per major ampliació del tema, vegeu CÁRCEL ORTÍ, Vicente. «Breve historia del seminario de Valencia (1790-1990)». *Historia del seminario metropolitano de Valencia*. Valencia: Seminario Metropolitano de Valencia, 1991, 27-99, pàg. 39; HERNÁNDEZ FIGUEIREDO, José Ramón. *El Seminario Conciliar de San Fernando de Ourense (1804-1952). Historia de una institución de piedad y cultura*. Ourense: Diputación Provincia de Ourense, 2004, pàg. 324-325; RIAL I CARBONELL, Ramon. *L'Ensenyament superior a la Catalunya Central entre els segles XVIII i XIX. De la Universitat Literària de Vic (1599-1717) al Seminari Conciliar de Vic (1749-1868)*. Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya, 2003, pàg. 223; SUBIRÀ I BLASI, Enric. *El Seminari de Barcelona (1593-1917). Aportació per a una anàlisi de la influència de la formació del clergat en el desenvolupament del pensament catòlic a Catalunya*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993, pàg. 227-229; VERGARA CIORDIA, Javier; COMELLA GUTIÉRREZ, Beatriz. «El seminario conciliar en las relaciones Iglesia-Estado en España desde Trento al Concilio Vaticano II». *Revista de Estudios Extremeños*, 70 Número extraordinario (2014): 553-596, pàg. 564.

³⁸ TINEO TINEO, Primitivo. «La formación teológica en los seminarios españoles (1890-1925)». *Anuario de historia de la Iglesia*, 2 (1993): 45-96, pàg. 48-53; ESPINOSA SARMIENTO, José Miguel. *El Seminario de El Escorial en tiempos de San Antonio María Claret (1861-1868)*. Pamplona: EUNSA, 1995, pàg. 137-152; GONZÁLEZ LOZANO, Francisco. *Historia pedagógica del Seminario Conciliar de San Atón (1851-1962)*. Tesis doctoral. Universidad Nacional de Educación a Distancia, 2015, pàg. 56-64; CARMONA FERNÁNDEZ, Francisco José. «Secularización y formación clerical en la España de la Restauración». *La Iglesia en Andalucía durante la Guerra Civil y el primer Franquismo*. José Leonardo Ruiz Sánchez (coord.). Sevilla: Universidad de Sevilla, Secretariado de Publicaciones, 2014, 181-229, pàg. 214; CUENCA TORIBIO, José Manuel. «Notas para el estudio de los seminarios españoles en el pontificado de Pio IX». *Saitabi*, 23 (1973): 51-88, pàg. 61-65; CÁRCEL ORTÍ, Vicente. «Estado material, académico y moral de los seminarios españoles durante el siglo XIX». *Seminarios sobre los ministerios en la Iglesia*, 26 (1980): 267-275; Ídem. *León XIII y los católicos españoles. Informes vaticanos sobre la Iglesia en España*. Pamplona: Ediciones Universidad de Navarra, S.A, 1988, pàg. 122-126.

³⁹ MARTÍN RIEGO, Manuel. «La formación del clero sevillano». *La Iglesia en Andalucía durante la Guerra Civil y el primer Franquismo. op. cit.*, 231-253, pàg. 234; VÁZQUEZ VILANOVA, José Antonio. «Los alumnos del seminario de Santiago durante la segunda mitad del XIX». *Compostellanum: revista de la Archidiócesis de Santiago de Compostela*, 45 (2000): 841-860, pàg. 842-843; MOLINA GONZÁLEZ, José Rafael. «La evolución de la formación sacerdotal en el Seminario Conciliar de Pamplona entre 1831 y 1978». *Príncipe de Viana*, 255 (2012): 287-312, pàg. 292.

⁴⁰ BADA I ELIAS, Joan. *El Seminari Conciliar de Barcelona (1868-1982)*. Barcelona: Seminari Conciliar de Barcelona, 1983, pàg. 43-49; RIAL I CARBONELL, Ramon. *op. cit.*; SUBIRÀ I BLASI, Enric. *op. cit.*

⁴¹ CASAS, Santiago. «León XIII y la apertura del Archivo Secreto Vaticano». *Anuario de Historia de la Iglesia*, 12 (2003): 91-106.

de les ciències exactes, naturals, socials i històriques, però sense oblidar la filosofia, retòrica i les humanitats.⁴² Sempre, però, amb l'afany de «recatolitzar» la societat davant la imperant tendència secularitzadora que es vivia.⁴³ Com bé indica Casimiro Sánchez Aliseda:

«León XIII indica las condiciones que debe revestir la enseñanza de la Historia de la Iglesia: hágase resaltar primeramente la acción providencial de Dios sobre la marcha de los acontecimientos sin la cual el desarrollo de los hechos es incomprensible, y además distíngase el elemento divino del humano, pues a éste hay que atribuir las faltas y deficiencias cometidas por los hijos y aun por los ministros de la Iglesia, lo cual en vez de ser un argumento en contra lo es a favor suyo, pues demuestra que donde desfallece el hombre allí pone Dios su mano para velar por su Esposa. [...] La Arqueología y Arte Sacro habrán de orientarse por el profesor a dar a sus alumnos los principios que deben guiar al artista en la realización de la belleza: mas no contentándose con las explicaciones de viva voz es necesario proveerles de un libro de texto que demuestre las grandezas del arte cristiano y les eduque en la custodia del mismo. Además, los Prelados no perderán ocasión de que se den a los seminaristas teólogos algunas conferencias relativas a las obligaciones del Clero respecto a los monumentos, documentos de las Iglesias, etc., por personas competentes que fácilmente se prestar a ello. También es deseo de la Santa Sede que al menos haya en cada diócesis algún sacerdote impuesto en estudios de Archivística Paleografía y Arte Cristiano que pueda ser el custodio racional e inteligente de los tesoros de arte y de los archivos de Cabildos, Colegiatas y Parroquias. Para ello ofrece el Papa a los Obispos las clases de Paleografía y Diplomática y el Curso de Archivística en la Biblioteca Vaticana a donde podrán mandar alguno de los alumnos que estudien en los Colegios eclesiásticos de Roma.»⁴⁴

El contingut de la cita aporta llum a la finalitat de la reforma de Lleó XIII, incidint en la rellevància formativa del clergat en història, història de l'art i arqueologia, sempre sobretot en qüestions i perspectiva religiosa –directament eclesiàstica–, per a servir l'Església catòlica. Vegeu la necessitat de dotar de coneixement d'«Arqueologia y Arte Sacro», que permetin conservar, preservar i estudiar els béns religiosos: «monumentos, documentos de las Iglesias [...] tesoros del arte y archivos». És desig de la Santa Seu que passa a ser responsabilitat que recau en els seminaris, centres de formació teològica i doctrinària però també d'estudis històrics, que instrueixin al clergat en l'estudi de la institució a la qual pertanyen, preservant el seu passat i consolidant el seu futur, esdevenint, element consolidador en la seva recerca científica i fenomen identitari.⁴⁵

⁴² BROCANELLI, Gianfranco. «Seminari e clero nelle marche nella seconda metà dell'ottocento. II. La formazione culturale e religiosa del clero». *Rivista di storia della chiesa in Italia*, 31.2 (1977): 391-424, pàg. 392-395; LUPI, Maria. «La formazione dei chierici nel seminario di Perugia durante il secondo periodo dell'episcopato di Gioacchino Pecci (1860-1878)». *Ibidem.*, 39.1 (1985): 57-108, pàg. 94-97.

⁴³ PUIGVERT SOLÀ, Joaquim M. «El paper de la història local, de la Renaixença a la Guerra Civil». *Identitat local i gestió de la memòria. Actes del VII Congrés d'història local de Catalunya*. Barcelona: L'Avenç, 2004, 41-60, pàg. 45; PLADEVALL I FONT, Antoni. *op. cit.*, pàg. 165-171.

⁴⁴ SÁNCHEZ ALISEDA, Casimiro. *La doctrina de la Iglesia sobre seminarios desde Trento hasta nuestros días. (Desarrollo y sistematización)*. Granada: Facultad Teológica S.I., 1942, pàg. 229-230.

⁴⁵ DUMOLIN, Christian. *Un séminaire français au XIXe siècle. Le recrutement la formation la vie des clercs à Bourges*. Paris: Téqui, 1978, pàg. 367-370; LAUNAY, Marcel. *Les séminaires français aux XIXè et XXè siècles*. Paris: Les éditions du Cerf, 2003, pàg. 105-113; MILBACH, Sylvain. *op. cit.*, pàg. 393.

Corresponent a la consolidació dels estudis d'arqueologia cristiana en els seminaris, Eduardo Carrero fa una excel·lent síntesi de la seva evolució, des del plantejament ja exposat dels estudis d'història en els seminaris el 1852, passant per la manca de publicacions existents sobre el tema i l'impuls que rebé per part d'acadèmics i erudits laics en la publicació de monografies, fins a la consolidació de les primeres càtedres d'arqueologia cristiana en els seminaris⁴⁶, la qual cosa permeté institucionalitzar la historiografia eclesiàstica en tots els sentits.⁴⁷ En el cas català, hom cal centrar la mirada en la publicació de les *Nocions d'arqueologia sagrada catalana* de Mn. Josep Gudiol i Cunill, que Barraquer i Roviralta també cita en els seus treballs.

Però no només cal esmentar la seva obra, fruit del bagatge recollit en els seus viatges a Roma i de la influència dels estudis i institucions allà presents, com del context historiogràfic de l'època⁴⁸, sinó també fer èmfasi en la seva figura. I és que la carta apostòlica *Saepenumero considerantes* de Lleó XIII, conjuntament amb l'èxit de l'Exposició Universal de 1888 comportà que el bisbe de Barcelona, Josep Morgades i Gili (19/VI/1899-8/I/1901), iniciés una política patrimonial de preservació del patrimoni de l'Església, comparable a la que es realitzà a França anys abans⁴⁹, amb la conservació i ordenació dels arxius parroquials, com també la creació del Museu Episcopal de Vic, o la instauració d'un curs d'arqueologia sagrada al seminari de Barcelona, càtedra que acabà ocupant Mn. Gudiol el 1898.⁵⁰ Aquest perfil és comparable al de Gaietà Barraquer i Roviralta, que com es detallarà més endavant, també esdevingué catedràtic, en aquest cas d'història sagrada, oratòria i patrologia.

A partir del contingut exposat, és possible fer una comparativa per trobar semblances entre perfils d'eclesiàstics historiadors d'altres indrets i el del subjecte que s'analitza en la present tesi doctoral. La recerca bibliogràfica ha permès trobar alguns exemples –altres Gaietà Barraquer, si es permet l'equiparació–, en aquest cas en un escenari proper com

⁴⁶ CARRERO SANTAMARÍA, Eduardo. «Josep Gudiol i Cunill i els estudis sobre arqueologia sagrada a Europa. Manuals i diccionaris per a la memòria dels usos i les funcions». *Quaderns del Museu Episcopal de Vic*, 7 (2014): 67-76, pàg. 70-72.

⁴⁷ PUIGVERT SOLÀ, Joaquim M. «El paper de la història local, de la Renaixença a la Guerra Civil». *op. cit.*, pàg. 45.

⁴⁸ SUREDA I JUBANY, Marc. «Gudiol a Roma: de l'anima antiga a l'Arqueologia Sagrada». *Quaderns del Museu Episcopal de Vic*, 7 (2014): 9-26.

⁴⁹ PÉRONNET, Michel. *op. cit.*, pàg. 93-94. Cfr. CAO COSTOYA, David. *Societat i sociabilitat: el Cercle Literari i els inicis de l'associacionisme recreatiu, cultural i polític a Vic (1848-1902)*. Catarroja: Afers, 2015, pàg. 240.

⁵⁰ FIGUERO LA GARRETA, Jordi. *El bisbe Morgades i la formació de l'església catalana contemporània*. Barcelona: Abadia de Montserrat, 1994, pàg. 334-335.

és França. Són preveres que utilitzen la seva formació rebuda en el seminari i els càrrecs que posteriorment alguns tingueren en aquests centres, però sobretot fan valer el seu aprenentatge i l'erudició que els caracteritza per a realitzar treballs d'investigació en història eclesiàstica. A més, els uneix un vincle ideològic ultramuntà ja especificat anteriorment i que resulta immanent en el contingut de les seves publicacions i del context que es viu.

Dins de la cronologia que s'emmarca el present estat, és possible destacar figures d'eclesiàstics historiadors com l'*abbé* Philippe Torreilles, que publicà l'*Histoire du Clergé dans le département des Pyrénées-Orientales pendant la Révolution française* (Perpignan, 1890, 1 vol, 620 pàgines).⁵¹ En aquesta obra, estudià l'impacte i afectacions que patí el clergat del departament esmentat durant la Revolució Francesa, utilitzant en la seva elaboració documentació pertanyent als religiosos que visqueren el context, com també la generada per les institucions que confiscaren els béns del clergat i posteriorment es vengueren.⁵² Una altra figura que cal referenciar és l'*abbé* Claude Marie Edmond Chamouton, director del seminari de Lons-le-Saunier, que el 1893 publicà l'*Histoire de la persécution révolutionnaire dans le département du Jura, 1789-1800* (Lons, 1893, 357 pàgines)⁵³, que com bé indica el títol, narrà les persecucions que hi hagué al departament de Jura durant la Revolució Francesa i els anys següents.

La temàtica d'ambdues publicacions permet establir una comparativa de casos aplicable a Barraquer i Roviralta. Les afectacions que es patiren durant la Revolució Francesa, tant en el clergat com en la societat en si, són el mateix punt d'interès que –i aquí ja s'avança una informació que es tractarà amb profunditat més endavant– estableix l'autor amb la Revolució Liberal a Espanya. El trencament amb un passat immòbil de continuïtat i estabilitat, sobretot religió, que comportà el trasbals de la història fins als seus dies. En la línia exposada cal destacar l'obra de l'*abbé* Pierre-Simon Blanc, *Cours d'histoire ecclésiastique* (Paris, 1841-1850, 3 vol.), que també fou professor al seminari.⁵⁴ És una obra que, com bé destaca el títol, està dedicada als seminaristes i capellans per estudiar la història de l'Església abans de la Revolució Francesa. Una obra que vol

⁵¹ LAPLANCHE, François. «Torreilles, Philippe». *Dictionnaire du monde religieux dans la France Contemporaine. 9. Les sciences religieuses. Le XIXe siècle 1800-1914*. Sous la direction de François Laplanche. Paris: Beauchesne, 1996, pàg. 643.

⁵² DELCOR, Mathias. «Les prêtres érudits du Roussillon aux XIX et XX siècles». *Revue d'histoire de l'Église de France*, 71.186 (1985): 25-46, pàg. 27.

⁵³ LACROIX, Pierre. *op. cit.*, pàg. 56.

⁵⁴ KRUMENACKER, Yves. «Blanc, Pierre-Simon». *Dictionnaire du monde religieux dans la France Contemporaine. op. cit.*, pàg. 70

destacar els fets i el missatge apologètic, ajuda a defensar la institució dels seus enemics i que, al cap i a la fi, el que realitza és una militància per la importància de la història de l'Església.⁵⁵

Com a conclusió, fent una relectura general de tot el contingut exposat i amb una perspectiva de comparació dels perfils eclesiàstics esmentats, hom pot comprendre la magnitud i significat dels subjectes analitzats. No s'ha d'oblidar el context global i les variables culturals, socials, polítiques i religioses que els afecta i es troben. Tanmateix, la rellevància de la investigació històrica en l'estudi de l'Església catòlica, eina de preservació dels béns i història de la institució, que comporta una formació de quadres d'investigadors en seminaris i la creació d'estudis i càtedres en aquests, permet copsar la rellevància del treball que feren aquests historiadors de l'Església. L'afany pel saber del seu entorn, del passat més llunyà o recent, inclús de la seva mare casa, ajuda a entendre i explicar quines eren les seves inquietuds intel·lectuals, els seus coneixements i formació, la ideologia que professaven, d'un llegat que ha arribat fins als nostres dies.

⁵⁵ SCHNEIDER, Hannah. «Écrire l'histoire ecclésiastique en France au milieu du XIXe siècle. Censure et autocensure de sujets "sensibles"». *Revue d'histoire de l'Église de France*, 99.1 (2013): 75-93, pàg. 76.

3. BREU TRAJECTÒRIA VITAL DE GAIETÀ BARRAQUER I ROVIRALTA

En aquest apartat es tractarà, de forma recollida, la figura del canonge Gaietà Barraquer i Roviralta.⁵⁶ El present no vol ser una exposició completa de la seva vida, sinó la voluntat de redactar una breu trajectòria vital que aportï nova i altra informació més enllà de la present en la majoria d'entrades en enciclopèdies i diccionaris, sense afany de desmerèixer la rellevància informativa d'aquestes, i que permeti aproximar-se a la figura del canonge. Es vol ser conscient en tot moment de la limitació, sobretot temàtica, però també de la particularitat, accessibilitat i existència de la documentació envers a ell i particular del propi subjecte, fet que hi hagi buits informatius que no es puguin explicar malgrat que consti la seva existència.

Tot i així, la documentació cercada i els resultats que s'han obtingut fins aquest moment han permès ampliar considerablement el coneixement envers la seva persona, essent de gran significat per a la contextualització i elaboració d'aquesta tesi, però també per a la redacció de les obres de l'autor. En gran mesura es parteix de referències arxivístiques i periodístiques, però sobretot bibliogràfiques, tant contemporànies a l'autor com actuals. Com es veurà en els següents subapartats, també cal destacar l'ús de les seves obres per la destacable presència de fragments biogràfics presents. Aquestes permeten ampliar i contrastar la informació que es contempla avui dia, incidint en detalls de la seva vida o de la seva família que possiblement es desconeixien.

3.1. Orígens familiars i etapa formativa

Gaietà Barraquer i Roviralta nasqué a Barcelona el 5 de desembre de 1839⁵⁷ en el si d'una família originària de Sant Feliu de Guíxols⁵⁸ que es remunta a l'edat mitjana, amb un gran patrimoni familiar que anà ampliant-se amb el pas dels anys, predominant en la mateixa ciutat i voltants, i sobretot per la Vall d'Aro.⁵⁹ Tot i que els seus progenitors es

⁵⁶ Aquest apartat està basat en l'apartat 2 del treball final de màster citat (MONTALBÁN ARENAS, Albert. *op. cit.*), aprofitant part del seu contingut literal en el redactat de la present secció.

⁵⁷ AGHUB. Universitat de Barcelona. Facultat de Dret. *Expedient acadèmic de Cayetano Barraquer Roviralta de la Facultat de Dret*. Com bé explícita en la primera obra, la seva família visqué davant del convent de trinitaris calçats de la Santíssima Trinitat, convertit posteriorment en parròquia de Sant Jaume, on fou batejat: «En esta iglesia, convertida en parroquial desde el mismo 1835, recibí las aguas bautismales». BARRAQUER Y ROVIRALTA, Cayetano. *Las casas de religiosos en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIX*. Barcelona: Imp. de Francisco J. Altés y Alabart, 1906, 2 vols. Vol. I, pàg. 325. (= *Las casas de religiosos...*)

⁵⁸ CORTÉS BUTRÓN, Albert. «Barraquer i Roviralta, Gaietà». *DHAC. Diccionari d'historiadors de l'art català, valencià i balear*. https://dhac.iec.cat/dhac_p.asp?id_personal=889 Accedit el 12/IV/2022.

⁵⁹ ANC. Fons Patrimonials i Familiars. Família Barraquer. *Llibre espècul de l'arxiu Barraquer. Tomo II. Valle de Aro y San Felio de Guíxols*. A causa del mal estat de la documentació, aquest volum és l'únic dels tres que s'ha pogut consultar.

traslladaren a Barcelona, en les seves obres fa esment a les seves arrels ganxones per part de pare, remetent-se a la vila i als seus orígens familiars. En concret, fa ús dels seus records per a descriure el retaule major que hi havia al temple del monestir benedictí de Sant Feliu, de la mateixa localitat⁶⁰, així com per narrar amb gran pena la destrucció que patí el cenobi durant l'exclaustració de 1835 i posterior desamortització de 1836:

«No puedo tratar de San Feliu sin amor y sin pena; amor porque de allí procede mi familia y allí nacieron mi padre y tíos, allí radica el cuantioso patrimonio del mayorazgo de mi casa, allí en su plaza se levanta aún hoy la espaciosa vivienda de mis abuelos paternos. De aquella villa eran todos los cuentos y consejas que de la boca paternal oí en mi niñez; por su pintoresca rada por mar y tierra corrí en mis mocedades, y por sus hermosísimos bosques de alcornoques paseé y cacé cuando joven.»⁶¹

Els seus pares foren Rita Roviralta i Salrich i Tomàs Barraquer i de Llauder, del que cal destacar el parentiu directe amb el general liberal Manuel de Llauder i de Camín.⁶² Tot i que s'esmentarà més endavant el to i vocabulari que utilitza a l'hora de descriure els esdeveniments narrats en les seves obres, Gaietà Barraquer no pot evitar mostrar una certa condescendència i proximitat envers la figura del general Llauder, malgrat el seu ferm posicionament reaccionari i anti-liberal. En la redacció de les seves obres, l'autor especifica que per a conèixer amb més detall la vida d'aquest, manté el contacte amb la seva filla⁶³, així com també quin és el grau de parentiu que els uneix, i el per què del tracte proper envers a aquest, tot i que no el defensa en tot:

«Quizá esta mi opinión favorable al General Llauder se atribuya al deudo que con él me unía y al trato que tuve con sus hijos, primos segundos míos; y, sin embargo, nada tan equivocado. En el estudio del asunto entré desfavorablemente prevenido, o sea prevenido contra Llauder, y esto porque fué Llauder quien obligó a la Reina Cristina a ingresar en la senda revolucionaria, y por las acusaciones repetidas y los juicios a él contrarios que frecuentemente oía de boca de los ancianos de uno y otro lado, que me rodeaban. Mas, amigo inseparable de la verdad y la justicia, ni por conservar una amistad ni por temor a romperla, quiero dejarlas defraudadas. He aducido los motivos y razones en que fundo mi aserto: juzgue el lector sobre ellos, y no sobre mi desautorizada palabra. Y finalmente, es necesario recordar que si en lo de la participación en el crimen del 25 de julio absuelvo al General Llauder, en

⁶⁰ «“El altar (*mayor*) es de mal gusto, comenzado á trabajar en 1657 por Domingo Rovira, escultor de Barcelona, por precio de siete mil libras”. Hoy (1897) no existe, pero del recuerdo de las repetidas veces que en mi niñez y mocedad visité esta villa, asiento de mis mayores y cuna de mi padre, y ayudado de relaciones de ancianos, lo reconstruyo perfectamente en mi imaginación». *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 179.

⁶¹ BARRAQUER Y ROVIRALTA, Cayetano. *Los religiosos en Cataluña durante la primera mitad del siglo XIX*. Barcelona: Imp. de Francisco J. Altés y Alabart, 1915-1918. 4 vols. Vol. III, llib. III, pàg. 272. (= *Los religiosos en Cataluña...*)

⁶² URQUIJO GOITIA, José Ramón. «Llauder Camín, Manuel». *Diccionario Biográfico Español*. Vol. XXIX. Madrid: Real Academia de la Historia, 2009, pàg. 801-814.

⁶³ «Si deseamos conocer la suerte de la familia de Llauder, que en parte con él el 27 regresó de Esparraguera a esta ciudad, demos otra vez la palabra á su hija, mi prima, María de la Concepción». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. II, llib. III, pàg. 788.

otros asuntos anteriores, en este mismo libro, le acuso acerbamente, lo mismo que en páginas siguientes. Justicia en todo.»⁶⁴

Així mateix, es troben referències de la vida del pare dels Barraquer i Roviralta, del que Gaietà en dona alguns detalls, com per exemple la seva data de naixement⁶⁵, que fou vocal de la comissió local auxiliar d'instrucció primària de Barcelona el 1842, en referència a les escoles que hi havia al monestir benedictí de Sant Pau del Camp, de la mateixa ciutat.⁶⁶ Anteriorment, el 1836, fou jutge d'impremta de la mateixa ciutat, anomenat per l'alcalde liberal Marià Borrell i de Miralpeix⁶⁷; un conjunt de càrrecs que formen part de l'entramat administratiu del govern liberal a Barcelona, i dels que es podria formular una possible hipòtesi ideològica liberal per part del pare de l'autor.

Retornant al protagonista, Gaietà Barraquer fou el germà gran d'un total de vuit fills, dels quals el seguiren les figures del militar Josep Oriol (1848-1924), que participà en la tercera guerra carlina i fou capità general de Catalunya (1917-1918)⁶⁸; Josep Antoni (1852-1924), oftalmòleg⁶⁹, i Lluís (1855-1928), neuròleg⁷⁰, ambdós iniciadors d'una nissaga de metges destacables que perdura fins als nostres dies.⁷¹ Els altres quatre fills restants foren dones: la primera esdevingué monja jerònima; la següent, Maria Gràcia, enllaçà matrimoni amb Leopold Flaquer Vallcendrera i fou mare del que esdevingué vicari general de la diòcesi de Barcelona, Joan Flaquer i Barraquer.⁷² Angelina Barraquer,

⁶⁴ *Ibidem.*, vol. III, llib. III, pàg. 46. El mateix Barraquer explicita que Llauder era client del seu pare per qüestions relacionades amb l'advocacia (*Ibidem.*, vol. II, llib. III, pàg. 387).

⁶⁵ «Mi padre, hombre honradísimo y esclavo de la verdad, que nació en 7 del postrer marzo del siglo XVIII...». *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. II, pàg. 371.

⁶⁶ «Poseo original el oficio que en 15 de abril de 1842 el Ayuntamiento dirigió a mi padre, don Tomás Barraquer y Llauder, nombrándole “vocal de la comisión local auxiliar de instrucción primaria, la cual tiene encargadas para su cuidado y vigilancia las escuelas que se anotan al margen”. Entre las del margen se lee: “San Pablo, una de niñas... otra de niños”». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. IV, llib. III, pàg. 336.

⁶⁷ «Oficio dirigido a mi padre nombrándole juez de imprenta por cumplimiento de la ley de 22 de octubre de 1820». *Ibidem.*, vol. III, llib. III, pàg. 19.

⁶⁸ ALIER, Roger. «Barraquer i Roviralta, Josep Oriol». *Gran Enciclopèdia Catalana. Vol. III*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, S. A., 1973, pàg. 257.

⁶⁹ BARONA VILLAR, José Antonio. «Barraquer Roviralta, José Antonio». *Diccionario Biográfico Español. Vol. VII*. Madrid: Real Academia de la Historia, 2009, pàg. 101-104; ZARZOSO, Alfons. «Josep Antoni Barraquer i Roviralta». *Galeria de Metges Catalans*. Col·legi Oficial de Metges Catalans. <https://www.galeriametges.cat/galeria-fitxa.php?icod=IJL>. Accedit el 15/IV/2022.

⁷⁰ DÍAZ-RUBIO GARCÍA, Manuel. «Barraquer Roviralta, Luis». *Diccionario Biográfico Español. Vol. VII*. Madrid: Real Academia de la Historia, 2009, pàg. 104-107; ARBOIX I DAMUNT, Adrià. «Lluís Barraquer i Roviralta». *Galeria de Metges Catalans*. Col·legi Oficial de Metges Catalans. <https://www.galeriametges.cat/galeria-fitxa.php?icod=HIK>. Accedit el 15/IV/2022.

⁷¹ Barraquer. *Dinastía de oftalmólogos*. Barcelona: Centro de Oftalmología Barraquer, 2002.

⁷² RAGUER, Hilari. *Arxiu de l'església catalana durant la guerra civil. I. Juliol-desembre 1936*. Barcelona: Abadía de Montserrat, 2003, pàg. 122; MUNTANYOLA, Ramon. *Vidal i Barraquer. Cardenal de la pau*. Barcelona: Publicacions de l'Abadía de Montserrat, 1976, pàg. 29; CLARA, Josep. *Epistolari de Josep Cartaña, bisbe de Girona (1934-1963)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadía de Montserrat, 2000, pàg. 41.

que es casà amb Francesc Vidal i Gimbernat, advocat de Cambrils, i foren pares del cardenal Francesc d'Assís Vidal i Barraquer (1868-1943), l'anomenat *cardenal de la pau*⁷³; per últim, la més petita es casà amb el metge Manel Massó.⁷⁴

La rellevància professional dels integrants de la família Barraquer i Roviralta permet conèixer la realitat social de l'època, una família burgesa benestant que decidí que els seus fills –homes, sobretot– accedissin i cursessin estudis superiors a la universitat. Però també destaca la rellevància social de les seves professions, element que dota de prestigi, treball i coneixement, i que comportà la consolidació d'una distingida nissaga de metges i, amb menor mesura però no menys important, d'eclésiàstics.⁷⁵ El canonge Gaietà Barraquer, oncle del cardenal Vidal i Barraquer, tingué un paper rellevant en la formació del seu nebot, assessorant els seus pares perquè cursés els estudis primaris al Col·legi de Sant Ignasi, de Manresa. Més endavant, la seva posició eclesiàstica i les amistats amb el doctor Torras i Bages, futur bisbe de Vic, afavorí l'amistat del seu nebot amb el doctor Torras, influenciant-lo i aconsellant-lo vocacionalment perquè ingressés al seminari per cursar els estudis de sacerdot.⁷⁶

Pel què fa a la seva formació com a estudiant, cursà tres anys de Llatí i Humanitats al col·legi de Cándido Artiga entre el 1850 i 1853, i posteriorment el batxiller en Filosofia elemental entre els anys 1853 i 1856 a l'Institut Provincial de Barcelona, de la Universitat Literària de Barcelona.⁷⁷ El 1856 inicià els estudis de llicenciatura en jurisprudència al mateix centre i els finalitzà el 1862, amb qualificació d'excel·lent i especialitzant-se en dret civil i canònic.⁷⁸ Tanmateix, com a condició per a l'obtenció de la titulació, realitzà

⁷³ ZARAGOZA PASCUAL, Ernest. *Recull de documents i articles d'història guixolenca*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2007, pàg. 315-317 i 349-351; CORTS I BLAY, Ramon. *La qüestió catalana en l'Arxiu Secret Vaticà. De la Restauració a Primo de Rivera (1875-1923)*. Barcelona: Ateneu Universitari Sant Pacià; Facultat Antoni Gaudí d'Història, Arqueologia i Arts Cristianes; Facultat de teologia de Catalunya, 2017, pàg. 321; MUNTANYOLA, Ramon. *op. cit.*, pàg. 22-25. *Cfr. La Vanguardia*. Martes 18 de Noviembre de 1918, pàg. 4; *La Cruz. Diario Católico*. Miércoles 19 de Noviembre de 1903, pàg. 2.

⁷⁴ MUNTANYOLA, Ramon. *op. cit.*, pàg. 22-25.

⁷⁵ BANTI, Alberto Mario. «Burguesies de les “professions” a l'Europa del segle XIX». *Recerques: Història, Economia, Cultura*, 28 (1994): 23-41, pàg. 25-26.

⁷⁶ MUNTANYOLA, Ramon. *op. cit.*, pàg. 30-31.

⁷⁷ AGHUB. Universitat de Barcelona. Facultat de Dret. *Expedient acadèmic de Cayetano Barraquer Roviralta de la Facultat de Dret*.

⁷⁸ AGHUB. Universitat de Barcelona. Facultat de Dret. *Expedient acadèmic de Cayetano Barraquer Roviralta de la Facultat de Dret*. Dona fe dels anys que es passà estudiant en aquest edifici a l'hora de descriure el convent carmelita calçat de Nostra Senyora del Carme: «Por haberse albergado en él y en el anexo convento, en los tiempos de mis mocedades, la Universidad, á él acudí diariamente por nueve años continuos, y por ende conservo en mi memoria imagen muy viva de sus circunstancias y disposición, y siento cordial placer en transmitir á la posteridad, ya que no otra cosa, siquiera su descripción». *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 382.

les pràctiques privades com a advocat entre els anys 1860 i 1862 al despatx de Josep Borrell i Montmany⁷⁹, degà del Col·legi d'Advocats de Barcelona entre el 1881 i 1885⁸⁰, i que esmenta en les seves obres per a narrar les afectacions que patí el convent carmelita descalç de Sant Josep, de Barcelona, la nit del 25 de juliol de 1835.⁸¹

Partint de la seva formació acadèmica, es pot formular una comparativa de caràcter familiar. En aquest cas, Gaietà Barraquer va seguir el camí del seu pare i també del seu avi matern, Cayetano Roviralta, del que esmenta que fou advocat de l'empresari del Teatre Principal de Barcelona⁸² i de tendència liberal.⁸³ Hi ha, doncs, un emmirallament a nivell professional per seguir el llegat dels antecessors, mostrant una voluntat formativa i hereditària d'estudiar la carrera de jurisprudència, tot i diferir en la ideologia dels seus progenitors i familiars.⁸⁴ Després de l'obtenció de la llicenciatura en dret el 1862, Barraquer i Roviralta decidí prosseguir la seva formació i es matriculà en les assignatures de doctorat en jurisprudència, de la que consta la sol·licitud⁸⁵, aconseguint el grau de doctor en dret un any després, el 1863.⁸⁶

Però Barraquer no decidí seguir l'organigrama professional de la família, perquè posteriorment ingressà en el seminari, conegut com el Col·legi Tridentí de Betlem, del que no se sap quins anys s'hi estigué concretament, però sí que esmenta quan estava sota

⁷⁹ AGHUB. Universitat de Barcelona. Facultat de Dret. *Expedient acadèmic de Cayetano Barraquer Roviralta de la Facultat de Dret; Anuario del comercio, de la industria, de la magistratura y de la administración, ó Directorio de las 40.000 señas de España, Ultramar, Estados Hispano-Americanos y Portugal*. Madrid: Carlos Bailly-Bailliere. Libreria Extranjera y Nacional, Científica y Literaria, 1883, pàg. 641.

⁸⁰ ROIG, Joan-Antoni. «Borrell i Montmany, Josep». *Gran Enciclopèdia Catalana*. Vol. III. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, S. A., 1973, pàg. 743.

⁸¹ «Relación del abogado D. José Borrell y Monmany, en Barcelona a 20 de diciembre de 1882. En casa de este señor hice la práctica de abogado, y muchas de estas noticias se las oí varias veces». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 562.

⁸² «Ignoro los años de la vida de este teatro, pero en octubre de 1837 estaba cerrado, ya que mi abuelo D. Cayetano Roviralta, abogado del empresario del Teatro Principal, en 26 de octubre de 1837 extiende un recurso al Gobernador pidiendo que no vuelvan a abrirse los “de la Merced, Carmen y Montesión.” Así lo rezan sus libretas de honorarios». *Ibidem.*, vol. IV, llib. III, pàg. 359.

⁸³ «En la mayoría del país respiraba potente el espíritu católico, y este impedía a los ciudadanos manchar sus manos poniéndolas en los bienes de la Iglesia; y yo mismo he oído de boca de mis contemporáneos, aun muchos de opinión isabelina, anatematizar tales compras del patrimonio de Cristo. A mi abuelo materno, abogado que estaba haciendo su patrimonio y fortuna, y figuraba entonces entre los liberales, se le ofreció realizar un pingüe negocio con semejantes compras; mas él, honrado y cristiano, contestó: “yo no compro lo que no venda su dueño.” Es inútil decir que murió ya apartado de los liberales». *Ibidem.*, pàg. 689.

⁸⁴ JACOBSON, Stephen. *Els advocats de Catalunya. Dret, societat i política a Barcelona, 1759-1900*. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra, 2015, pàg. 210-226.

⁸⁵ AGHUB. Universitat de Barcelona. Facultat de Dret. *Expedient acadèmic de Cayetano Barraquer Roviralta de la Facultat de Dret*.

⁸⁶ AHN. UNIVERSIDADES, 3659, Exp.10.

la direcció dels PP. Jesuïtes, donant una primera pista de la cronologia.⁸⁷ Segons consta en el diari *El Correo Catalán*, esdevingué oficial de la Biblioteca Pública Episcopal durant els seus estudis, on es familiaritzà amb el món bibliogràfic i establí amistat amb els seus companys Mn. Fèlix Sardà i Salvany i Mn. Ricard Cortés.⁸⁸ Referent a la seva ordenació sacerdotal, el 16 de febrer de 1868 rebé la tonsura en un oratori privat⁸⁹, acció que li permeté rebre els ordes menors –ostiariat, lectorat, exorcistat i acolitat– el 27 i 28 de març⁹⁰; i els ordes majors: el subdiaconat el 5 i 6 de juny⁹¹, el diaconat el 18 i 19 de desembre del mateix any⁹², i finalment el presbiterat el 12 i 13 de març de 1869.⁹³

3.2. Una llarga i àmplia trajectòria eclesiàstica

Com bé indica el *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Barcelona* (BOEOB), dos anys més tard fou anomenat professor d'història eclesiàstica, patrologia i oratòria al Seminari Conciliar de Barcelona⁹⁴, del que més endavant esdevingué catedràtic, una posició que aprofità per influir en la construcció i formació del Museu Arqueològic de Barcelona el 1879.⁹⁵ Així mateix, inaugurà el curs 1883-1884 del seminari amb la lliçó *Oratio pro illibata Honorii I pontificis Orthodoxio vindicanda*⁹⁶, en la que pretén demostrar que el papa Honori I no era monotelista⁹⁷ i resoldre la controvèrsia existent

⁸⁷ «Para conocer el edificante punto en que la ha conservado la Compañía, basta tratar á sus individuos y observarles. Basta abrir los ojos y ver: no debe demostrarse lo que está patente. Los jesuítas, á pesar de las persecuciones y expulsiones sufridas, han morado durante nuestro siglo XIX casi continuamente entre nosotros, y nosotros entre ellos. Hemos visto y palpado la falsedad de las mil acusaciones que la impiedad les ha dirigido, acusaciones que nadie de sana mente cree. Hemos visto brillar su celo y laboriosidad en todos los ramos y ministerios sacerdotales al par de su saber en ejercerlos. En el confesonario continuos é infatigables, y en el pulpito elocuentes y fervorosos, en los hospitales caritativos, en los ejercicios espirituales y misiones á los pueblos celosísimos, en las escuelas maestros afamados, y lo que es más, en las persecuciones tranquilísimos y fiados en sólo Dios. El que escribe estas líneas ni es jesuíta, ni ha merecido de ellos predilección alguna, y ni aun siquiera el pago de varias visitas, y por lo mismo no escribe por espíritu de partido ni amor personal, y sí sólo por amor á la verdad y á la virtud. Viví entre ellos y bajo su mando, cuando en 1867 y 1868 gobernaban el Seminario Conciliar de esta diócesis Padres de la Compañía, y así pude conocerles y tratarles en los más recónditos actos de su vida». *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. II, pàg. 428. Cfr. SUBIRÀ I BLASI, Enric. op. cit., pàg. 74.

⁸⁸ *El Correo Catalán*. Martes 2 de Enero de 1923, pàg. 2; *La Vanguardia*. Jueves 4 de Enero de 1923, pàg. 10.

⁸⁹ ADB. Registro de ordenes (1863-1869). Foli 18v.

⁹⁰ ADB. Registro de ordenes (1863-1869). Foli 18r-19v.

⁹¹ ADB. Registro de ordenes (1863-1869). Foli 19r.

⁹² ADB. Registro de ordenes (1863-1869). Foli 20r-21r.

⁹³ ADB. Registro de ordenes (1863-1869). Foli 22v-23r.

⁹⁴ BOEOB. Lunes 15 de Enero de 1923, nº 1782, pàg. 44; *El Correo Catalán*. Martes 2 de Enero 1923, pàg. 2.

⁹⁵ PUIGVERT I SOLÀ. Joaquim M. «Barraquer i Roviralta, Gaietà». op. cit.; SERRA I SELLARÈS, Francesc. «Barraquer i Roviralta, Gaietà». op. cit.

⁹⁶ Barchinone: Typis Haeredum Pauli Riera, 1883. Cfr. BOEOB. Lunes 8 de octubre de 1883, nº 1015, pàg. 306-326.

⁹⁷ GHITTINO, Gusmano. «Monotelismo». *Dizionario Ecclesiastico. Vol. II*. Mons. Angelo Mercati, Mons. Augusto Pelzer (dirs.). Torino: Tipografia Sociale Torinese, 1955, pàg. 1042-1043. Doctrina religiosa i més

envers aquest tema⁹⁸, i també el curs 1893-1894 amb una altra llició anomenada *Importancia de la Patrología*.⁹⁹

Barraquer gaudí d'una vida eclesial emmarcada dins de la metròpoli barcelonina. El 1874 esdevingué rector ecònom de la parròquia de Sant Jaume de Barcelona¹⁰⁰, i el 1875 se li confirmà el benefici¹⁰¹, substituint al frare mercedari exclaustat Pere Nolasc Tenas¹⁰², com bé especifica en les seves obres¹⁰³, tot i que des de 1871 ja consta que hi realitzava oficis religiosos¹⁰⁴, sobretot a Sant Felip Neri.¹⁰⁵ Tanmateix, durant la seva etapa com a prevere diocesà, gaudí de l'amistat i apadrinament de personatges procedents de les altes esferes eclesiàstiques, com per exemple Salvador Casañas i Pagès, bisbe d'Urgell, que el 1894 l'afegí a un informe de candidats a l'episcopat que redactà pel nunci

tard heretgia cristològica del s. VII que defensa una doble natura en Crist, la divina i la humana, unides en una sola persona, partint del fals principi de activitat i voluntat que s'aplica a la persona i no a la naturalesa.⁹⁸ L'autor d'aquesta tesi doctoral vol agrair la traducció de l'homilia que ha realitzat la filòloga clàssica, Núria Alonso Sales, facilitant la comprensió de l'escrit.

⁹⁹ BADA I ELIAS, Joan. *El seminari conciliar de Barcelona (1868-1982)*. Barcelona: Seminari Conciliar de Barcelona, 1983, pàg. 138-139. Cfr. *La Vanguardia*. Domingo 1 de Octubre de 1893, pàg. 2; *La Dinastía. Diario político, literario, mercantil y de avisos*. Viernes 29 de Septiembre de 1893, pàg. 2.

¹⁰⁰ *El Siglo Futuro*. Jueves 14 de Junio de 1883, pàg. 1.

¹⁰¹ *El Correo Catalán*. Martes 2 de Enero 1923, pàg. 2. «En ella me dieron la primera comunión y en ella celebré la primera Misa; de ella fui residente, después beneficiado, y procurador de herencias, ó sea presidente de su comunidad; en ella cumplí siempre mis deberes de piedad». *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. I, pàg. 327.

¹⁰² ALMERICH I PADRÓ, Paulina. «Tenas, Pere Nolasc». *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya, vol. III*. Ramon Corts i Blay, Joan Galtés i Pujol, Albert Manent i Segimon (dirs.). Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2001, pàg. 526.

¹⁰³ «Es inútil apuntar el efecto que tal amenaza produjo en el ánimo del fraile: determinó largarse, y luego que lo permitió la prudencia puso tierra de por medio entre su persona y la del pariente, parando en Francia. Más tarde regresó a España, fué beneficiado de San Jaime de Barcelona, y al morir, el que estas líneas escribe le sucedió en el beneficio llamado de San Bartolomé y San Bernardo». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 734. Durant el seu període en aquesta parròquia, també li informaren altres companys seus que eren religiosos exclaustats, com el P. Francisco Güell, frare mínim del convent de Sant Francesc de Paula, de Barcelona: «El que fué mi muy querido amigo y hermano de Comunidad en la de presbíteros seculares de la parroquia de San Jaime de esta ciudad, el exclaustado Don Francisco Güell y Travería, me había contado, no una, sino varias veces, que a principios de agosto de 1830, paseando él con el Provincial Padre Miguel Amblas, hallaron al juez señor Castells. Este notició al Padre Provincial la revolución que en aquellos días se había desarrollado en París, en la que la lucha duró tres días y el Rey Carlos X perdió la corona. Despidiéronse del señor Castells los dos frailes, y siguieron su paseo; mas, antes de llegar al convento, el Provincial se para, toca el hombro de Güell y le dice: “Mire V., Fray Francisco, yo todavía moriré en el claustro: V. no”. Así lo dijo en redondo y sin vacilación. Efectivamente; antes de terminar el 1834 Amblas bajó al sepulcro y Güell sobrevivió a la exclaustación». *Ibidem.*, pàg. 648.

¹⁰⁴ *La Convicción. Periódico monárquico*. Sábado 25 de Febrero de 1871, pàg. 1215; Sábado 11 de Marzo de 1871, pàg. 1537; Lunes 2 de Mayo de 1871, pàg. 266; Jueves 5 de Octubre de 1871, pàg. 6154.

¹⁰⁵ *La Convicción. Periódico monárquico*. Lunes 9 de Enero de 1871, pàg. 164

apostòlic Serafino Cretoni,¹⁰⁶ o el mateix bisbe Jaume Català i Albosa, que també el proposà per l'episcopat.¹⁰⁷

Les propostes van ser desestimades, i el 7 de febrer de 1902 fou anomenat rector ecònom de Santa Maria del Pi¹⁰⁸, càrrec que ocupà fins a l'agost del mateix any perquè segons les previsions de canonges del bisbat de Barcelona, el papa Lleó XIII en una butlla expedida el 7 de juliol li concedia la dignitat de xantre de la Catedral de la Santa Creu i Santa Eulàlia de Barcelona.¹⁰⁹ El nomenament fou a causa de la defunció del seu antecessor, Francisco Rodó¹¹⁰, situació que el cardenal Casañas aprofità per a escriure una carta amb data del 10 de febrer de 1902 al nunci apostòlic Aristide Rinaldini, recomanant la figura de Barraquer i Roviralta a la seu vacant d'aquest càrrec¹¹¹, destacant la seva llarga trajectòria com a eclesiàstic però sobretot la grandiosa i destacable obra «que está terminando y que publicará dentro de poco, Dios mediante, sobre la historia de las Ordenes Religiosas de España (ó Cataluña)».¹¹² La seva plaça de beneficiat a la parròquia de Sant Jaume fou ocupada pel prevere Jacint Comella i Colom.¹¹³

Cal prestar atenció al nomenament de Barraquer com a canonge xantre, perquè com s'ha indicat en les ratlles superiors, la documentació de la provisió de canonges indica que va ser nomenat per una butlla papal de Lleó XIII, en aquest cas de caràcter administratiu i no pontifici –només n'hi ha una, la *Ad universam*, amb data de 7 de

¹⁰⁶ CORTS I BLAY, Ramon. *Regests de la documentació del segle XIX sobre Catalunya i la Santa Seu conservada a l'Arxiu Secret Vaticà. I. Fons de la Nunciatura de Madrid (1887-1899)*. Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya, 2005, pàg. 334.

¹⁰⁷ *Ibidem.*, pàg. 335-336. Tot i existir una possible confusió per la cronologia que es tracta, sorprèn que el promocionessin a l'episcopat abans que a una canongia.

¹⁰⁸ ASMP. Deliveracions de la comunitat, 1875-1920, 123r-124v. Cfr. VERGES, Tomàs. *Santa Maria del Pi i la seva història*. Barcelona: La Formiga d'Or, 1992, pàg. 218; *La Dinastia. Avisos, Notícies, Literatura, Artes y Ciencias*. Miércoles 12 de Febrero de 1902, pàg. 2.

¹⁰⁹ ADB. Provisions Canonjes 1900-1909. *Dignidad de Chantre. Cayetano Barraquer Roviralta*; ACB. Actes Capitulars 9 febrer 1898 a 21 novembre 1910. «Parlamento: 13 febrero 1903.- Comisión bula papal de León XIII concediendo la categoría de chantre a Barraquer». Cfr. *El Ebro. Diario de Tortosa*. Miércoles 23 de Julio de 1902, pàg. 2; *La Cruz. Diario Católico*. Martes 17 de Febrero de 1903, pàg. 2; *La Dinastia. Avisos, Notícies, Literatura, Artes y Ciencias*. Miércoles 23 de Julio de 1902, pàg. 2.

¹¹⁰ ACB. Actes Capitulars 9 febrer 1898 a 21 novembre 1910. «Sesión extraordinaria: 14 de febrero de 1903.- Profesión de concesión del título de canónigo chantre debido a la defunción de Francisco Rodó. Ceremonia "More solito" de profesión de fe y jura de estilo. Toma posesión de la silla»; BOEOB. Jueves 20 de Marzo de 1902, n° 1284, pàg. 126. Cfr. *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. III, llib. III, pàg. 528. Segons Vicente CÁRCEL ORTÍ (*Diccionario de sacerdotes diocesanos españoles del siglo XX*. Madrid: Biblioteca de Autores Cristianos, 2006, pàg. 203), Barraquer subsitueix a Lluís Carreras Mas, que va renunciar a la seva plaça de xantre, evidenciant un error per part de l'autor en les dates i en la interpretació de la informació existent.

¹¹¹ CORTS I BLAY, Ramon. *Regests de la documentació del segle XX sobre Catalunya i la Santa Seu conservada a l'Arxiu Secret Vaticà. I. Fons de la Nunciatura de Madrid (1899-1921)*. Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya, 1992, pàg. 79.

¹¹² AAV. Arch. Nunz. Madrid 663. Fasc. 2. Tit. VIII, Rub. I, Sez. I, n° 19, ff. 265r-265v.

¹¹³ *La Vanguardia*. Miércoles 3 de Septiembre de 1930, pàg. 8.

setembre de 1888–. Segons la documentació de la Datària Apostòlica i la Nunciatura de Madrid, el cardenal prodatari Gaetano Aloisi Masella comunicà al nunci Aristide Rinaldini, en una carta del 19 d'abril de 1902, la candidatura al canonicat de Gaietà Barraquer, i també de Josep Sobrevias i Parcerisa, capellà a l'Església de Montserrat i Sant Jaume.¹¹⁴ Posteriorment, tot i que no es té gaire clar la procedència i el destinatari del document –se sospita que és del nunci cap al cardenal prodatari–, hi ha presència d'un document amb data del 7 de maig del mateix any, en el que es valora la candidatura dels dos aspirants, decantant-se pel primer, Gaietà Barraquer i Roviralta.¹¹⁵

Mesos més tard, i ja amb l'elecció definitiva del càrrec, s'expedeix un document de la Datària Apostòlica amb data de l'11 de juliol de 1902, en el que s'entrega al nunci apostòlic el consentiment perquè anomeni a Gaietà Barraquer i Roviralta canonge xantre de la Catedral de Barcelona, juntament amb la documentació oficial perquè expedeixi el nomenament oficial.¹¹⁶ Tot i constar que va ser per una butlla del mateix papa Lleó XIII, mitjançant la documentació recentment mencionada el procediment va ser el següent: a través de la carta que envià el cardenal Casañas al nunci apostòlic Aristide Rinaldini, i aquest darrer al cardenal prodatari, la Datària Apostòlica va acceptar la proposta i tramità el nomenament del càrrec, donant el seu vist i plau i que fos el nunci qui firmés i firmaria la documentació. Una elecció que va resultar de gran alegria pel mateix Gaietà Barraquer i Roviralta, agraint al representant papal la seva intermediació pel seu nou càrrec eclesiàstic.¹¹⁷

I és que aquest nomenament, tant el procediment com el motiu del càrrec, té molt a veure amb el que diu la documentació capitular: «[...] por ser reservada á la provisión de la Santa Sede á temor de lo prescrito en el párrafo 1º del artº 18 del Concorde vigente».¹¹⁸ Aquesta fa referència al Concordat de 1851, en el que l'article en qüestió especifica que «En subrogación de los cincuenta y dos beneficios expresados en el concordato de 1753, se reservan a la libre provisión de Su Santidad la dignidad de chantre en todas las iglesias metropolitanas y en las sufragáneas de Astorga, Ávila, Badajoz, Barcelona [...] una

¹¹⁴ AAV. Arch. Nunz. Madrid 663. Fasc. 2. Tit. VIII, Rub. I, Sez. I, nº 19, ff. 262r.

¹¹⁵ AAV. Arch. Nunz. Madrid 663. Fasc. 2. Tit. VIII, Rub. I, Sez. I, nº 19, ff. 260r-260v.

¹¹⁶ AAV. Arch. Nunz. Madrid 663. Fasc. 2. Tit. VIII, Rub. I, Sez. I, nº 19, ff. 264r.

¹¹⁷ AAV. Arch. Nunz. Madrid 663. Fasc. 2. Tit. VIII, Rub. I, Sez. I, nº 19, ff. 270r-270v.

¹¹⁸ ADB. Provisions Canonjes 1900-1909. *Dignidad de Chantre. Cayetano Barraquer Roviralta.*

canonjía de las de gracia, que quedará determinada por la primera provisión que haga Su Santidad. Estos beneficios se conferirán con arreglo al mismo concordato».¹¹⁹

A la vegada, aquest es remet al Concordat de 1753, concretament a l'article 7º, en el que s'estipula que «La Santidad de nuestro Beatísimo Padre Benedicto Papa XIV reserva a su privativa libre colación, a sus sucesores y a la Silla Apostólica perpetuamente cincuenta y dos Beneficios (cuyos títulos se expresarán ahora mismo), para que no menos Su Santidad que sus sucesores tengan el arbitrio de poder proveer y premiar a aquellos eclesiásticos españoles que por probidad e ilibatez de costumbres, por insigne literatura, o por servicios hechos a la Santa Sede, se hagan beneméritos»¹²⁰, inserint el llistat de beneficis en l'article 8º, en el que es troba la Catedral de Barcelona. Partint dels continguts presents en ambdós concordats, del que s'especifica en la documentació diocesana així com la carta esmentada de Casañas a Aristide Rinaldini, es podria teoritzar sobre el seu nomenament com un reconeixement per la seva tasca literària i religiosa fins el moment, com a professor del Seminari Conciliar, entre d'altres.

Després d'haver acceptat el seu nomenament per part del Ministeri de Gràcia i Justícia¹²¹, s'acordà celebrar la cerimònia *more solito* –és a dir, segons la costum habitual– de professió de fe i jurament del càrrec el 14 de febrer de 1903, prenent possessió com a xantre.¹²² Dins del capítol de canonges dugué a terme les seves tasques amb fermesa, efectuant quantiosos canvis i mesures per millorar el cant litúrgic en els oficis religiosos¹²³, sense oblidar les seves funcions com a prevere, encarregant-se de la

¹¹⁹ *Concordato celebrado entre Su Santidad y S.M. Católica, firmado en Madrid el 16 de Marzo de 1851 y ratificado por S.M. en 1.º de Abril y por S.S. en 23 del mismo Concordato celebrado entre Su Santidad y S.M. Católica*. Gerona: Impr. de Grases, 1851. Cfr. PÉREZ ALHAMA, Juan. *La Iglesia y el Estado español. Estudio histórico-jurídico a través del Concordato de 1851*. Madrid: Instituto de Estudios Políticos, 1967, pàg. 346-347.

¹²⁰ *Concordato celebrado en el año de 1753 entre las cortes de Roma, y Madrid, constitución apostólica, y breve expedidos en su corroboración y declaración. Reimpreso de todo orden de su S. M. conforme á sus Originales*. Madrid: En la Imprenta de Antonio Pérez de Soto, año de M.DCCLXIII. Cfr. PÉREZ ALHAMA, Juan. *op. cit.*

¹²¹ AMJUS. Legajo 03807-1. Expediente 14793. *Expediente de Don Cayetano Barraquer y Roviralta*.

¹²² ACB. Actes Capitulars 9 febrer 1898 a 21 novembre 1910. «Parlamento: 13 de febrero de 1903»; ACB. Estadísticas Capitulars. Canonges i beneficiats de la Catedral de Barcelona. Dades cronològiques ss. XVIII-XX. Cfr. *La Vanguardia*. Domingo 15 de Febrero de 1903, pàg. 3; *El Ebro. Diario de Tortosa*. Lunes 16 de Febrero de 1903, pàg. 2-3. «[...] hasta que en 1903 el Papa me nombró canónigo chantre de la Catedral». *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 327.

¹²³ ACB. Actes Capitulars 9 febrer 1898 a 21 novembre 1910. «Sesión: 7 marzo 1905.- El chantre pide buscar en el Archivo de la Catedral, documentos de trabajo en música antigua y se formase el conveniente catálogo»; «Sesión: 14 marzo 1905.- Problemas de canto en el coro con los sochantres. Recomendación de estudio y esfuerzo»; «Sesión: 2 de mayo de 1905.- Alquilar un armónium para que se toque en el coro para la festividad de Ntra. Señora de Montserrat».

capella de Sant Miquel Arcàngel¹²⁴, així com efectuant funcions d'obrer, participant en l'aprovació dels plànols dels nous altars del Sagrat Cor i de Sant Antoni¹²⁵, o en la preservació del patrimoni present a la catedral.¹²⁶ A partir de 1910 consta com a inspector de la residència¹²⁷ i també com a obrer major¹²⁸ –càrrec que renuncià el 26 d'abril de 1919 per motius de salut¹²⁹–, incidint encara més en el poder de preservar el patrimoni d'aquesta.¹³⁰

Entre d'altres, també va assistir com a representant del Capítol a l'acte d'inauguració del curs acadèmic de 1906 del Seminari Conciliar i de la Universitat Literària de Barcelona¹³¹, a la inauguració del Museu Arqueològic Diocesà del Seminari Conciliar¹³², així com també diputat de disciplina en el mateix seminari.¹³³ Una altra informació que cal tenir en compte i que esmenten la majoria de les entrades de diccionaris¹³⁴, és la seva

¹²⁴ ACB. Actes Capitulars 9 febrer 1898 a 21 novembre 1910. «Sesión: 4 de noviembre de 1903».

¹²⁵ ACB. Actes Capitulars 9 febrer 1898 a 21 novembre 1910. «Sesión: 11 junio 1906.- Sr. Chantre en calidad de obrero, informa favorablemente de los planos presentados para la construcción de los nuevos altares del Sagrado Corazón y de San Antonio, aprobándolos».

¹²⁶ ACB. Actes Capitulars 9 febrer 1898 a 21 novembre 1910. «Sesión: 30 octubre 1907.- El chantre pide conservar un crucifijo muy valioso presente en las verjas de una de las capillas del claustro, y retirar el tímpano de la puerta de la Piedad, el alto relieve en el que se halla colocado, trasladándolo a la Sala Capitular».

¹²⁷ ACB. Actes Capitulars 9 febrer 1898 a 21 novembre 1910. «Sesión: 15 noviembre 1909.- El Sr. Chantre como Inspector de Residencia, acordó el Cabildo que el Secretario Capitular puede estar en la Secretaría con presencia mientras tenga que hacer en ella, debiendo estar en el Coro cuando no tenga que hacer». Barraquer fa esment del seu càrrec quan explica la mort del P. Joaquim Xifré, monjo benedictí de Santa Maria, de Ripoll, que residí a la residència de sacerdots del bisbat: «De los monjes de Ripoll, y aun de los de toda la Congregación tarraconense Cesar Augustana, el postrero en morir fué Don Fray Joaquín Xifre, el cual feneció asilado en el Seminario mayor o Asilo de sacerdotes de nuestro obispado de Barcelona, a los 87 años de su edad, en 20 de enero de 1895. (1) Me consta como vocal que era yo entonces de la junta de gobierno de dicho asilo». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. III, llib. III, pàg. 215. Cfr. *La Dinastía. Diario político, literario, mercantil y de avisos*. Martes 13 de Septiembre de 1887, pàg. 2.

¹²⁸ ACB. Actes Capitulars 9 febrer 1898 a 21 novembre 1910. «Sesión extraordinaria: 14 abril 1910.- Chantre como Obrero Mayor de la Catedral y Inspector de la Residencia (Bienio 1910-1912)».

¹²⁹ ACB. Capítol. Secretaria. Gestió de la Secretaria Capitular, 1919.

¹³⁰ ACB. Actes Capitulars 21 Novembre 1910 a 20 Octubre 1920. «Sesión extraordinaria: 26 julio de 1911.- Se acordó enagenar los objetos [de altares viejos y del Monumento Mayor] de referencia que no sean dignos de figurar en una colección artística de esta Catedral y para hacer la selección conveniente se nombró una comisión, formada por los Sres. Chantre y Gasia, que deberá asesorarse de los Sres. D. Mariano Gollerichs y D. Francisco Bofarull»; «Sesión ordinaria: 11 julio de 1919.- El chantre da muestra de su preocupación por el riesgo de caer la Cruz procesional, y que se debería tener más seguridad en la guarda y conservación de las preciosidades de la Catedral».

¹³¹ ACB. Actes Capitulars 9 Febrer 1898 a 21 Novembre 1910. «Parlamento: 29 septiembre 1906».

¹³² ACB. Actes Capitulars 21 Novembre 1910 a 20 Octubre 1920. «Parlamento: 20 octubre 1916»; BOEOB. Martes 31 de Octubre de 1916, n° 1624, pàg. 359.

¹³³ ACB. Actes Capitulars 21 novembre 1910 a 20 octubre 1920. «Parlamento: 26 septiembre 1919»; ACB. Capítol. Secretaria. Gestió de la Secretaria Capitular, 1919.

¹³⁴ MANENT I SEGIMON, Albert. «Barraquer i Roviralta, Gaietà». op. cit.; VIVES GATELL, José. op. cit.; BADA I ELIAS, Joan. «Barraquer, Gaietà». *Gran Enciclopèdia Catalana*, vol. III. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, S. A., 1971, pàg. 257; ELÍAS DE MOLINS, Antonio. «Barraquer (D. Cayetano)». *Diccionario biográfico y bibliográfico de escritores y artistas catalanes del siglo XIX. (Apuntes y datos)*. Tomo I. Barcelona: Impr. de Fidel Giró, 1889, pàg. 253; COIGNET, J. «Barraquer (Cayetano)». *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques. Publié sous la direction de Alfred Baudrillard*,

col·laboració amb *La Ciencia cristiana*, on publicà *Fundamento jurídico de la Inquisición*¹³⁵, un conjunt de sis conferències que realitzà a l'Acadèmia de la Joventut Catòlica de Barcelona, i també un discurs titulat *En defensa del papa San Marcelino*.¹³⁶ Així mateix, també col·laborà ocasionalment al *Correo Catalán*¹³⁷, del que com es veurà en el capítol corresponent a l'anàlisi de les fonts periodístiques hi estava vinculat, i també formà part del jurat de l'Acadèmia de la Joventut Catòlica de Barcelona per a la celebració del XI Certamen Catalanista que organitzava aquesta, el 1889.¹³⁸

Però pel què fa a les publicacions, en destaca principalment per les seves dues obres cabdals, *Las casas de religiosos en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIX* (1906, 2 vols.) i *Los religiosos en Cataluña durante la primera mitad del siglo XIX* (1915-1918, 4 vols.), element rellevant que realcen i subratllen totes les entrades dels diccionaris i enciclopèdies, sobretot per la importància documental del seus treballs.¹³⁹ Tot i que s'entrarà en detall en els capítols corresponents a l'anàlisi de les obres, *Las casas de religiosos*¹⁴⁰ tingué un impacte modest en els mitjans de comunicació, havent-hi cròniques en les seccions de novetats editorials de la *Revista de archivos, bibliotecas y museos*¹⁴¹, la *Cultura Española*¹⁴² i *La Hormiga de Oro*¹⁴³, com les ressenyes amb paraules d'alabança i notabilitat que li dedicà *La Lectura dominical*¹⁴⁴ o *El Correo*

Albert Vogt et Urbain Rouziés avec le concours d'un grand nombre de collaborateurs. Tome sixième. Paris: Letouzey et Ané, éditeurs, 1932, pàg. 898-899.

¹³⁵ *La Ciencia cristiana*, n.º 11, 1879, pàg. 37-58, 193-219, 400-433, 602-614, 615-630; n.º 12, 1879, pàg. 26-55. Cfr. *La Ciencia cristiana*, n.º 15, 1880, pàg. 139.

¹³⁶ *La Ciencia cristiana*, n.º 18, 1881, pàg. 369-381 i 411-417. Algunes de les referències bibliogràfiques que parlen de Barraquer i Roviralta titulen aquest article *Estudio critico-histórico-apologético sobre la supuesta caída del papa san Marcelino*.

¹³⁷ TASIS, Rafael; TORRENT, Joan. *Història de la premsa catalana. Vol. I*. Barcelona: Editorial Bruguera, 1966, pàg. 137-138. Cfr. *El Correo Catalán*. Martes 2 de Enero de 1923, pàg. 2.

¹³⁸ ANC. Col·leccions. Col·lecció Verdager Panadès. *Muns, Francisco; Puig de la Bellacasa, Narcís (Academia de la Juventud Católica de Barcelona)*.

¹³⁹ *Loc. cit.*, nota n.º 134. Cfr. ALÒS-MONER I DE DOU, Ramon. «El Canonge Barraquer». *Anuari MCMXXI-XXVI*. Institut d'Estudis Catalans, 1931, pàg. 306.

¹⁴⁰ «Barraquer (Cayetano)». *Enciclopedia Universal Ilustrada Europeo-Americana. Tomo VII*. Madrid: Espasa-Calpe, S.A., 1910, pàg. 904: «Ha publicado: *Las casas de religiosos en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIX* (Barcelona, 1906), Trabajo concienzudo y eruditísimo (2.000 páginas en 4.º mayor) que por sí solo basta para justificar la reputación que como historiador disfruta el doctor BARRAQUER; avalorada la obra por un lenguaje literario, en sus páginas flota un ambiente de justicia y amor á la religión, á la patria y al arte que cautiva al lector. Actualmente prepara otro libro encaminado á demostrar los servicios que las órdenes monásticas han prestado á Cataluña y es complemento de aquella».

¹⁴¹ *Revista de archivos, bibliotecas y museos*. Tercera época, Año XII. Enero á Junio de 1908, pàg. 178.

¹⁴² *Cultura Española*. 2.º Trimestre. Año XIII, 1909, pàg. 152.

¹⁴³ *La Hormiga de Oro. Ilustración Católica*. 30 de marzo de 1907, pàg. 19.

¹⁴⁴ «Obra interesantísima y verdadero monumento elevado por su sabio y laboriosísimo autor en honor de la verdad y de la justicia y en defensa de las Ordenes religiosas». *La Lectura dominical*. 19 de Diciembre de 1908, pàg. 14.

*Español*¹⁴⁵, i la còpia que donà a la biblioteca de la Catedral.¹⁴⁶ Referent a *Los religiosos en Cataluña*, el seu impacte fou major que l'anterior obra, no tant per la quantitat de referències, sinó per l'extensió i qualitat d'aquestes, on abunda l'anàlisi dels continguts de les obres i les parts que les componen així com els comentaris que en fan al respecte. Destaquen les ressenyes presents a la *Revista Montserratina*¹⁴⁷, a *La Il·lustració Catalana*¹⁴⁸, o els diversos articles d'Alfred Opisso a *La Vanguardia*.¹⁴⁹ Tot i això, cap de les dues obres presents foren ressenyades en el *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Barcelona* (BOEOB), quelcom que genera certs dubtes per la manca de propaganda que feu el bisbat d'aquests dos treballs.

La seva tasca científica també destaca en el camp del patrimoni, participant en la secció d'arqueologia de l'Exposició Universal de 1888¹⁵⁰, així com el seu càrrec de president de la *Junta para la Restauración del Templo de Sant Cugat del Vallés*, creada pel bisbe Casañas per actuar davant els signes de deteriorament que afectaven el monument, pel que sentia una especial estima.¹⁵¹ Des d'un primer moment, es mostrà reticent en aconsellar al bisbe Casañas perquè donés permís als rectors per així vendre els objectes de les parròquies i esglésies de la diòcesi amb la finalitat d'aconseguir ingressos.¹⁵² Després de comprovar el mal estat de l'edifici, encarregà l'execució de la restauració del

¹⁴⁵ «Magnífica por todos conceptos es la obra que acaba de publicarse ó, al menos, acabamos de recibir, con el precedente título, debida á la áurea pluma del ilustre Chantre de Barcelona. El Sr. Barraquer y Roviralta, además de enriquecer la Literatura española coa un verdadero monumento, presta á la verdad histories un inapreciable servicio, y á las Ordenes religiosas que tuvieron sus casas solariegas en Cataluña las proporciona ocasión de que muestren con orgullo la historia de sus conventos y den á sus detractores el más solemne mentís que merecen. Además de la cultura que esta soberbia obra supone para su autor, representa una labor de muchos años y una paciencia de benedictino». *El Correo Español*. Año XXII. 6 de Febrero de 1909, pàg. 2.

¹⁴⁶ ACB. Actes Capitulars 9 febrer 1898 a 21 novembre 1910. «Sesión: 16 de abril 1907.- El M. I. Sr. Chantre, D. Cayetano Barraquer, hace entrega al Cabildo de un ejemplar de la obra que acaba de publicar titulada "Las Casas de Religiosos en Cataluña, durante el primer tercio del siglo XIX".- El Cabildo acepta agradecido el obsequio del Ilre. Autor, de tan interesante obra y acuerda que pase al Archivo de esta S. I. C de Barcelona, haciendo constar en acta un voto de gracias al Sr. Barraquer, al propio tiempo que la satisfacción de esta Corporación, que se considera honrada con tener en su seno persona de tan relevantes dotes de erudición y de constancia como ha revelado aquél en su trabajo».

¹⁴⁷ *Revista Montserratina*. Año XI, Núm. 122. Febrero 1917, pàg. 92-94.

¹⁴⁸ *La Il·lustració Catalana. Revista setmanal ilustrada*. Any XIII, núm. 641. 19 Setembre 1915, pàg. 571.

¹⁴⁹ *La Vanguardia*. Viernes 6 de Enero de 1919, pàg. 6; Viernes 24 de Enero de 1919, pàg. 8; Viernes 31 de Enero de 1919, pàg. 10; Viernes 7 de Febrero de 1919, pàg. 12.

¹⁵⁰ *La Vanguardia*. Jueves 24 de Mayo de 1923, pàg. 20.

¹⁵¹ BORONAT TRILL, Maria Josep. *La política d'adquisicions de la Junta de Museus: 1890-1923*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999, pàg. 444; AMBRÓS I MONSONIS, Jordi. *El monestir de Sant Cugat del Vallès*. Barcelona: Oikos-Tau, 1981, pàg. 73 i ss. Cfr. *La Vanguardia*. Jueves 11 de Diciembre de 1902, pàg. 3-4; BOEOB. Sábado 7 de Marzo de 1903, n° 1305, pàg. 85-88.

¹⁵² PIJOAN, Josep. «De com la taula del mestre Alfonso, de Sant Cugat, va venir al Museu de Barcelona». *Gasetta de les Arts*, segona època, año II, n° 3, 1 de noviembre de 1929, pàg. 3-4.

monestir benedictí, i entre les diverses reformes executades, es desmuntà el cor de l'església, esdevenint quelcom «deplorable para el arte» tot i la seva negativa:

«Una nota ha sonado deplorable para el arte: el coro del centro del templo, el día 19 de octubre de 1911, ha sido derribado contra el empeño y muy expresos deseos del que escribe este párrafo. Desde ahora ya el templo de San Cugat no será la catedral del Vallés, sino una iglesia de tres naves de un pueblo. El primoroso doselete gótico de la silla abacial no se destacará, sobre el obscuro ábside, a la vista del que entra en el templo. De las seculares sillas, ignoro donde muchas pararán bien que alguien me ha manifestado si en el lugar de antes. Y digo que lo ignoro, porque la profunda pena que causa a mi corazón el derribo del coro me impide e impedirá durante todo el resto de mi vida visitar aquel, para mí, muy querido templo.»¹⁵³

Així mateix acceptà, en contra de la seva voluntat, la venda del retaule de «La Degollació de Sant Cugat» al Museu Arqueològic de Barcelona¹⁵⁴, concretament a la Junta Municipal de Museus i Belles Arts¹⁵⁵ per 40.000 pessetes, una quantitat que ajudà a tirar endavant les reformes del monestir de Sant Cugat del Vallès.¹⁵⁶ Designat pel Vicari General de la diòcesi de Barcelona, s'encarregà de valorar els objectes procedents de l'església parroquial de Sant Martí Sarroca, cedits en dipòsit a la Diputació Provincial de Barcelona¹⁵⁷, així com els intents fallits perquè la Junta de Museus de Barcelona comprés un sarcòfag procedent del monestir benedictí de Sant Salvador, de Breda, que era usat com a abeurador.¹⁵⁸ La seva estima cap al patrimoni religiós, la reticència vers a la voluntat i pretensions de compra d'objectes religiosos per part de privats i institucions civils, així com el seu caràcter tossut i aspecte físic desmillorat per les malalties i l'edat¹⁵⁹, li va comportar el guany del sobrenom de «mossèn bacallà» per molta gent.¹⁶⁰

¹⁵³ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. III, llib. III, pàg. 119. Cfr. AMBRÓS I MONSONÍS, Jordi. op. cit., pàg. 79; JARDÍ ANGUERA, Montserrat. *Mestres entalladors a Barcelona durant la segona meitat del segle XV i primer quart del segle XVI: de la tradició germànica a la producció local*. Universitat de Barcelona. Tesi doctoral, 2006, pàg. 227-228.

¹⁵⁴ AMBRÓS I MONSONÍS, Jordi. op. cit., pàg. 69-73. Cfr. BORONAT TRILL, Maria Josep. op. cit., pàg. 444.

¹⁵⁵ ANC. Institucions. Junta de Museus de Catalunya. *Correspondència rebuda i emesa per la Junta Municipal de Museus i Belles Arts. Any 1907, juny-juliol*; ANC. Institucions. Junta de Museus de Barcelona. *Acta de la sessió de la Junta Municipal de Museus i Belles Arts de 21.06.1907*, pàg. 3.

¹⁵⁶ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. III, llib. III, pàg. 119.

¹⁵⁷ BORONAT TRILL, Maria Josep. op. cit., pàg. 415-417; ANC. Institucions. Junta de Museus de Catalunya. *Acta de la sessió de la Junta de Museus de Barcelona de 27.11.1909 (inclou diligència d'ajornament de la convocatòria del dia 25.11.1909)*, pàg. 8.

¹⁵⁸ ANC. Institucions. Junta de Museus de Catalunya. *Acta de la sessió de la Junta de Museus de Barcelona de 08.11.1909 (inclou diligència d'ajornament de la convocatòria del dia 06.11.1909)*, pàg. 8; ANC. Institucions. Junta de Museus de Catalunya. *Acta de la sessió de la Junta de Museus de Barcelona de 27.11.1909 (inclou diligència d'ajornament de la convocatòria del dia 25.11.1909)*, pàg. 12; ANC. Institucions. Junta de Museus de Catalunya. *Acta de la sessió de la Junta de Museus de Barcelona de 11.12.1909 (inclou diligència d'ajornament de la convocatòria del dia 09.12.1909)*, pàg. 7.

¹⁵⁹ *La Vanguardia*. Viernes 7 de Enero de 1921, pàg. 3; *El Siglo Futuro*. Viernes 2 de Enero de 1920, pàg. 3.

¹⁶⁰ DE SAGARRA, Josep M. *Memòries*. Barcelona: Edicions 62, 1999, pàg. 80; PIJOAN, Josep. op. cit., pàg. 3.

Barraquer fou un personatge actiu en l'àmbit eclesiàstic, estant present en múltiples juntes, tribunals i comissions, com ara la junta auxiliar de la diòcesi de Barcelona¹⁶¹, la comissió per a la festa de coronació canònica de Nostra Senyora de Bonanova¹⁶² o la d'informes sobre ventes dels béns eclesiàstics¹⁶³, membre de la Junta Provincial de Beneficència¹⁶⁴, o la junta que es va crear per celebrar a Barcelona els 25 anys del pontifici de Lleó XIII.¹⁶⁵ Tanmateix esdevingué compromissari per a l'elecció del senador eclesiàstic de la circumscripció de Barcelona¹⁶⁶, i formà part del concili per a la renovació de llicències eclesiàstiques¹⁶⁷, del tribunal d'oposicions per a mestre de cerimònies¹⁶⁸ i per a l'elecció d'una plaça vacant de tenor de la Catedral de Barcelona.¹⁶⁹ Per altra banda exercí com a vicepresident del Seminari Major de les Corts¹⁷⁰, de consiliari de la Societat Catequística del Seminari, i de vocal de la junta directiva de la *Asociación de la Guardia y Oración al Ssmo. Sacramento*.¹⁷¹

Per últim, ressaltar la seva pertinença com a membre del *Consejo de Vigilancia contra el Modernismo*, amb la finalitat, segons les paraules del bisbe Casañas, de «buscar con atención los indicios del modernismo, tanto en los libros como en la enseñanza: establecer con prudencia, prontitud y eficacia cuanto es de utilidad para salvar al Clero y a la juventud». ¹⁷² Aquest consell fou fruit de l'aplicació de l'encíclica proclamada pel papa Pius X, *Pascendi dominici gregis*, en la que l'Església Catòlica condemna el laïcisme que propaga el modernisme i demana un major control sobre la influència que poden tenir les idees d'aquest corrent cultural i científic en les escoles i universitats.¹⁷³

Referent a les seves amistats i cercles socials, Gaietà Barraquer es mogué en espais afins a l'integritisme i al carlisme, que li serviren per adoptar postulats ideològics

¹⁶¹ *La Vanguardia*. Lunes 11 de Noviembre de 1889, pàg. 2.

¹⁶² *La Vanguardia*. Jueves 6 de Septiembre de 1900, pàg. 2.

¹⁶³ ACB. Capítol. Secretaria. Gestió de la Secretaria Capitular, 1921.

¹⁶⁴ *La Vanguardia*. Martes 17 de Febrero de 1891, pàg. 2.

¹⁶⁵ *La Vanguardia*. Viernes 4 de Abril de 1902, pàg. 2; *La Ilustración Católica*. 25 de Enero de 1887, pàg. 29.

¹⁶⁶ *La Vanguardia*. Miércoles 1 de Mayo de 1907, pàg. 2.

¹⁶⁷ *La Vanguardia*. Sábado 15 de Enero de 1910, pàg. 3.

¹⁶⁸ *La Vanguardia*. Jueves 6 de Agosto de 1914, pàg. 3.

¹⁶⁹ *La Vanguardia*. Miércoles 8 de Julio de 1914, pàg. 4.

¹⁷⁰ *Correspondencia Eclesiástica*, 17 de Septiembre de 1887, pàg. 5.

¹⁷¹ ADB. Preveres difunts C 16/24. *Cayetano Barraquer y Roviralta*.

¹⁷² *La Vanguardia*. Viernes 21 de Agosto de 1908, pàg. 8. Cfr. GRAU I FERNÁNDEZ, Ramon; LÓPEZ GUALLAR, Marina. «Barraquer i Roviralta, Gaietà». *Ictineu. Diccionari de les Ciències de la Societat als Països Catalans*. op. cit.

¹⁷³ SERRA DE MANRESA, Valentí. *El Cardenal Vives i l'Església del seu temps*. Sant Andreu de Llavaneres: Museu Arxiu Vives i Tutó, 2007; VILANOVA, Evangelista. «Modernisme i antimodernisme religiós». *El Modernisme. I. Aspectes generals*. Francesc Fontbona (dir.). Barcelona: Edicions l'Isard, 2003, 171-178.

procedents de tertúlies i debats antiliberals, reaccionaris i tradicionalistes, on entaulà amistat amb personalitats destacades com l'historiador carlí Ferran de Segarra i de Siscar.¹⁷⁴ Malgrat tenir present la seva ideologia conservadora, Barraquer i Roviralta seguí els passos de l'alta jerarquia de l'Església catalana, acceptant l'Estat liberal de la Restauració i la seva política confessional, fent evidents les seves pròpies contradiccions polítiques. Encara que mostrés la seva opinió de rebuig o disconformitat en els mitjans en què col·laborava, la seva actitud possibilista –com la de molts dels seus companys– l'ajudà a aconseguir càrrecs en diversos organismes eclesiàstics i de caràcter municipal evitant mostrar el seu posicionament polític, com li escrigué al seu amic Mn. Fèlix Sardà i Salvany: «Te repito, no soy de Llauder ni de Nocedal, sino de la paz».¹⁷⁵

Les seves idees i argumentacions polítiques les intercanviava en l'anomenada «Colla dels Minyons», un cercle intel·lectual format per personatges rellevants de l'església catalana Ricard Cortés i Cullell, bisbe auxiliar de Barcelona, Josep Torras i Bages, bisbe de Vic; Antoni Estalella i Sivilla, bisbe de Terol, Jaume Almera i Comas, canonge de Barcelona i prestigiós geòleg; Jaume Collell i Bancells, canonge de Vic i reputat periodista i publicista, i Celestí Ribera i Aguilar, canonge de Tarragona i després de Barcelona. En aquesta colla també hi sovintejava l'il·lustre poeta i prevere Jacint Verdaguer¹⁷⁶, que els anomenà amistosament «els doctors de la llei»¹⁷⁷ –com a doctors *stricto sensu* en ciències, Almera ho era en geologia, Torras i Bages en dret canònic, i Ribera en teologia–, quelcom que permet entendre i visualitzar la rellevància i magnificència de la jerarquia eclesiàstica catalana de finals de s. XIX i principis del XX

¹⁷⁴ SERRA I SELLARÈS, Francesc. *op. cit.*; DE SAGARRA, Josep M. *Memòries. op. cit.*, pàg. 79-83.

¹⁷⁵ BONET I BALTAÀ, Joan; MARTÍ I MARTÍ, Casimir. *L'integrisme a Catalunya. Les grans polèmiques: 1881-1888*. Barcelona: Editorial Vicens Vives, 1990, pàg. 578.

¹⁷⁶ *La Vanguardia*. Sábado 5 de Febrero de 1966, pàg. 44.

¹⁷⁷ BONET I BALTAÀ, Joan. *L'Església catalana, de la Il·lustració a la Renaixença*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1984, pàg. 446. De la «Colla dels Minyons» també en parla GABERNET, Joan. *Josep Torras i Bages, bisbe de Catalunya*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1987, pàg. 96; REQUESENS I PIQUER, Joan. «Jaume Collell i Bancells, publicista». *Ausa*, 144 (2000): 35-54, pàg. 42; BONET I BALTAÀ, Joan; MARTÍ I MARTÍ, Casimir. *op. cit.*, pàg. 441. *Cfr. Dulcis amicitia. Correspondència del doctor Torras y Bages a Mossen Jaume Collell*. Vich: Tipografia balmesiana, 1926, pàg. 63.

–Mn. Joan Martí Bonet ho descriu com «un nucli sacerdotal amb tanta potència i lucidesa apostòlica i intel·lectual»¹⁷⁸–, i els vincles que els unia i tenien entre ells.¹⁷⁹

Aquesta «penya religiosa» es reunia a casa de Ricard Cortès i Cullell¹⁸⁰, arran de l'amistat que sorgí entre ells a França, quan hagueren d'emigrar a Vinçà a causa de la proclamació de la Primera República i refugiar-se de la persecució que patiren les autoritats religioses.¹⁸¹ D'aquesta estada també es reforçaren els vincles entre Barraquer i Roviralta i Torras i Bages¹⁸², una amistat que no perderen i mantingueren sempre viva com es pot llegir en les respostes a la correspondència epistolar que tenien.¹⁸³ Entre les presents, Torras i Bages li informa de la tercera edició de *La Tradició Catalana* amb l'adaptació de les normes ortogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans de 1913¹⁸⁴, la felicitació pel seu sant¹⁸⁵, així com convidant-lo a Vic i la possibilitat de fer menjar que sigui masticable a causa de la manca de dents per part de Barraquer.¹⁸⁶

No menys important és l'estreta i gran amistat que mantingué amb Mn. Fèlix Sardà i Salvany¹⁸⁷, il·lustre eclesiàstic català i integrista recalitrant, a qui recolzà en tot moment

¹⁷⁸ BONET I BALTAÀ, Joan. *op. cit.*, pàg. 677; SOLÀ I MORETA, Fortià. *Biografia de Josep Torras i Bages. 2 vols.* 2a edició augmentada. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993, vol. I, pàg. 157-164. Cfr. JUBANY CASANOVAS, Jordi; JUBANY CASANOVAS, Josep M. *Jaume Almera i Comas. La recerca de la veritat entre la ciència i la religió.* Vilassar de Mar: Centre d'Estudis Vilassarencs, 2020, pàg. 73.

¹⁷⁹ BONET I BALTAÀ, Joan. *op. cit.*, pàg. 494; *Dulcis amicitia. op. cit.*, pàg. 9-12. En un comentari d'una carta que li envià Mn. Jaume Collell al bisbe Josep Torras i Bages, «Es de advertir per la intel·ligència de algunes alusions que fa en ses cartes lo Dr. Torras y Bages, que quan parla dels *minyons*, fa referència als bons amichs sacerdots Ricardo Cortés, Antoni Estalella, Jaume Almera y Gayetà Barraquer assiduus concurrents a unes reunions que se solian tenir a casa del primer». *Ibidem.*, pàg. 50. Com es llegeix en una carta de Mn. Ricard Cortès a Mn. Fèlix Sardà, Barraquer era conegut com a «Tano» pels amics. BONET I BALTAÀ, Joan; MARTÍ I MARTÍ, Casimir. *op. cit.*, pàg. 77.

¹⁸⁰ SOLÀ I MORETA, Fortià. *op. cit.*, vol. I, pàg. 158.

¹⁸¹ GABERNET, Joan. *op. cit.*, pàg. 96; BONET I BALTAÀ, Joan. *op. cit.*, 490-491; CALDAS I BOSCH, Àngel. *Torras i Bages, pastor de Catalunya.* Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1987, pàg. 47. Barraquer i Roviralta, en les seves obres, especifica que a Vinçà també hi estigué la família de Llauder quan fugí de Catalunya el 1835: «Y, rara casualidad, yo cuando huí también de la anarquía de aquí en 1873, viví buen tiempo en Francia en el mismo pueblo de Vinçà, donde se habían antes aposentado y vivido la señora y familia de Llauder». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. II, llib. III, pàg. 789.

¹⁸² BONET I BALTAÀ, Joan. *op. cit.*, pàg. 490; BORDAS PRÓSZYNSKI, Miquel. *El pensamiento político de Josep Torras i Bages.* Tesis doctoral. Universidad Complutense de Madrid, 2017, pàg. 52. En una carta de Mn. Josep Torras i Bages a Mn. Jaume Collell, aquest li indica que «Visc en companyia del dr. Barraquer i un germà seu a Vinçà, poble d'unes dues dos mil ànimes, al peu del Canigó i a unes set hores de Perpinyà». *Epistolari de Josep Torras i Bages, I.* Pròleg, transcripció i anotació de Jaume Medina. Barcelona: Abadia de Montserrat, 1994, pàg. 53.

¹⁸³ SOLÀ I MORETA, Fortià. *op. cit.*, vol. I, pàg. 102-103.

¹⁸⁴ *Epistolari de Josep Torras i Bages, IV.* Pròleg, transcripció i anotació de Jaume Medina. Barcelona: Abadia de Montserrat, 1997, pàg. 387; SOLÀ I MORETA, Fortià. *op. cit.*, vol. I, pàg. 238.

¹⁸⁵ *Epistolari de Josep Torras i Bages, V.* Pròleg, transcripció i anotació de Jaume Medina. Barcelona: Abadia de Montserrat, 1998, pàg. 112 i 217.

¹⁸⁶ *Ibidem.*, pàg. 275.

¹⁸⁷ VILA, Santi. *De quan el liberalisme era pecat. Fèlix Sardà i Salvany, reaccionari i innovador.* Barcelona: Viena Edicions, 2018.

en l'elaboració i publicació de la seva obra més rellevant, *El liberalismo es pecado. Cuestiones candientes*, com en la posterior defensa del seu treball¹⁸⁸, així com en les declaracions judicials que hagué de realitzar a causa de la vinculació de Sardà i Salvany amb els periòdics satírics *La Vespa* i *L'Avi Vell*.¹⁸⁹

3.3. Mort del canonge i llegat de la seva obra

Comentat en el subapartat anterior, la fràgil salut de Gaietà Barraquer es perjudicà amb el pas dels anys a causa dels problemes d'estómac¹⁹⁰ i cardíacs que patia¹⁹¹, empitjorant el seu estat i emmalaltint greument¹⁹², i que comportà que se li administrés el viàtic a causa de la seva incertesa vital.¹⁹³ Hi havia una existent preocupació i seguiment de l'estat del canonge, situació que es visualitza arran de l'anunciació de la seva mort el 31 de desembre de 1922 als 83 anys.¹⁹⁴ El ressò mediàtic de la premsa escrita fou majúscul, tant a Catalunya, destacant les notes informatives de *La Vanguardia*¹⁹⁵, *La Cruz*¹⁹⁶ o *El Norte*¹⁹⁷, com a la resta d'Espanya a *El Debate*¹⁹⁸ o *Región*.¹⁹⁹ Destaca una extensa columna present a *El Correo Catalán* on es lloa extensament la figura i obra de Gaietà Barraquer, explicant la seva formació acadèmica, les accions que dugué a terme com a eclesiàstic a la diòcesi de Barcelona i, sobretot, l'esment i descripció de les seves dues obres literàries amb el que es guanyà el reconeixement científic.²⁰⁰

En aquest últim diari apareix una altra columna que descriu el seu enterrament, celebrat l'1 de gener de 1923²⁰¹, ressaltant la presència de personalitats de les institucions

¹⁸⁸ BONET I BALTAÀ, Joan; MARTÍ I MARTÍ, Casimir. *op. cit.*, pàg. 208 i 321-322.

¹⁸⁹ *Ibidem.*, pàg. 127, 236 i 243. Estant la tesi en procés de revisió, s'ha trobat a l'Arxiu Històric de la Companyia de Jesús de Catalunya (Archivum Historicum Societatis Iesu Cataloniae. AHSIC) –en procés de desaparició per la unió de les províncies jesuïtes i, per tant, dels arxius provincials en un de general– la correspondència escrita que li envià Gaietà Barraquer i Roviralta a Fèlix Sardà i Salvany. El contingut de les cartes és d'una riquesa oceànica, aprofundint en molts aspectes de la seva amistat però també de la societat, política i l'Església catalana i espanyola de finals de s. XIX. Actualment s'està en procés d'estudi i d'edició d'aquesta correspondència epistolar. AHSIC. Fons Fèlix Sardà i Salvany. *Correspondència epistolar de Mn. Gaietà Barraquer i Roviralta a Mn. Fèlix Sardà i Salvany*.

¹⁹⁰ ACB. Capítol. Secretaria. Gestió de la Secretaria Capitular, 1919; BAM. Ms. 1043. Papers diversos. V. Recull de lletres. 2. *Del canonge [Gaietà] Barraquer al P. Ignasi Alòs. Barcelona, 18 d'agost de 1922*.

¹⁹¹ *Loc. cit.*, nota nº 159.

¹⁹² *La Cruz. Diario Católico*. Domingo 31 de Diciembre de 1922, pàg. 2; *El Correo Catalán*. Martes 2 de Enero de 1923, pàg. 2.

¹⁹³ *Diario de Valencia*. Domingo 24 Diciembre de 1922, pàg. 6.

¹⁹⁴ BOEOB. Lunes 15 de Enero de 1923, nº 1782, pàg. 44.

¹⁹⁵ *La Vanguardia*. Jueves 4 de Enero de 1923, pàg. 10.

¹⁹⁶ *La Cruz. Diario Católico*. Martes 2 de Enero de 1923, pàg. 1.

¹⁹⁷ *El Norte. Diario Tradicionalista*. Miércoles 3 de Enero de 1923, pàg. 5.

¹⁹⁸ *El Debate*. Jueves 4 de Enero de 1923, pàg. 5.

¹⁹⁹ *Región*. Domingo 27 de Abril de 1924, pàg. 12.

²⁰⁰ *El Correo Catalán*. Martes 2 de Enero de 1923, pàg. 2.

²⁰¹ *Ibidem.*, *ídem*.

governamentals de la ciutat de Barcelona, així com també de la diòcesi de la mateixa ciutat i de diversos ordes i congregacions religioses.²⁰² Una nota present a l'*Exemplària* de l'Arxiu Capitular de Barcelona descriu l'enterrament de la següent forma:

«1922 Dsbr 31. Mori lo Sr. Canonge dignitat de Xantre Dr. D. Gayetá de Barraquer lo dia 1r de Janer de 1923, se li doná sepultura, pero com se celebraren les Cuaranta Hores se organitzà lo enterro de la següent manera. Sortí lo clero y demás personal pel portal de la Pietat y lo cadaver se entrá à el claustre per lo portal de Santa Eularia ahon fou posat a la llitera. Cantada l'absolta fou Conduit à la Capella del Santíssim y después se sortí per la porta de Sta. Lluçia. Colocat lo cadáver altre camí al cotxe se dirigió lo concurs cap al davant del portal major, ahon cantada la desena absoluta entrà per dit portal lo clero y demás personal al temple, acabantse l'acte al trascor hont se será absoluta»²⁰³

Tot i ser descrit l'enterrament a *El Correo Catalán*, és interessant sumar-hi la informació que hi apareix conjuntament amb la que ofereix *La Correspondencia de Valencia*, evidenciant en aquest últim mitjà l'esment que es condueix el fèretre al cementiri, però sense especificar a quin ni a on. Retornant a *El Correo Catalán*, el dia 3 de gener de 1923 es publica una fotografia anunciant la mort del canonge²⁰⁴ (figura 1), i l'endemà, 4 de gener, una esquela de la seva defunció²⁰⁵ (figura 2). Aquesta fotografia, també present a *La Hormiga de Oro* en l'edició del 6 de gener del mateix any²⁰⁶, és l'única evidència gràfica existent fins ara que es coneix de Gaietà Barraquer i Roviralta.

El 5 de gener del mateix any se celebraren les exèquies fúnebres a la Catedral de Barcelona, destacant una altra vegada la gran varietat de personalitats polítiques i religioses que hi assistiren, ressaltant la presència del seu nebot, l'arquebisbe de Tarragona Francesc Vidal i Barraquer²⁰⁷, informant prèviament que parteix cap a Barcelona per poder concórrer a la cerimònia en honor al seu oncle.²⁰⁸ Essent dos casos comptats, dies després de les celebracions funeràries se succeïren una sèrie de mostres de condol en els diaris espanyols, sobretot dirigides cap a Francesc Vidal i Barraquer, lamentant la mort del seu parent directe.²⁰⁹ Per altra banda, referent a l'esquela del difunt,

²⁰² *La Correspondencia de Valencia*. Lunes 1 de Enero de 1923, pàg. 3.

²⁰³ ACB. Crònica. «Exemplars» Vol. VIII-5. 1918-1923.

²⁰⁴ *El Correo Catalán*. Miércoles 3 de Enero de 1923, pàg. 1.

²⁰⁵ *El Correo Catalán*. Jueves 4 de Enero de 1923, pàg. 1.

²⁰⁶ *La Hormiga de Oro. Ilustración Católica*. 6 de Enero de 1923, pàg. 7.

²⁰⁷ *La Cruz. Diario Católico*. Domingo 7 de Enero de 1923, pàg. 1; *El Correo Catalán*. Sábado 6 de Enero de 1923, pàg. 2.

²⁰⁸ *La Cruz. Diario Católico*. Jueves 4 de Enero de 1923, pàg. 2.

²⁰⁹ *El Debate*. Viernes 19 de Enero de 1923, pàg. 5; *La Correspondencia de España*. Viernes 19 de Enero de 1923, pàg. 5.

s'extreu quantiosa informació que permet evidenciar el fort lligam parentiu de la família Barraquer i Roviralta, així com l'extensió biològica i política d'aquesta.

Figura 1 i 2. Retrat del canonge Gaietà Barraquer i Roviralta (3/1/1923) i esquela corresponent a la seva defunció (4/1/1923), extretes dels exemplars esmentats d'*El Correo Catalán*. Font: *El Correo Catalán*.

Havent exposat el desenllaç de la seva mort, el seu funeral i la celebració de les exèquies, seria lògic preguntar què succeí amb el patrimoni bibliogràfic del canonge Barraquer. Pel que es pot intuir en una notícia present a *La Vanguardia* del 8 de novembre de 1922, l'autor va preveure la proximitat de la fi de la seva vida, i decidí donar els seus llibres a la Biblioteca Episcopal del Seminari de Barcelona, conjuntament amb altres professors del mateix centre:

«Para la biblioteca episcopal del Seminario se han hecho los donativos siguientes: del doctor don Cayetano de Barraquer, dignidad de chantre de esta S. C. B., un importante lote de libros referentes a la masonería y sectes secretas de España. Que fueron fuente de estudio para la redacción de su obra sobre las casas y religiosos en Cataluña. Entre dichos libros hay folletos de suma rarezca bibliográfica.»²¹⁰

Tanmateix, aquesta notícia permet evidenciar el que uns mesos més tard referencia el diari tarragoní *La Cruz* el 25 de gener de 1923, corroborant el contingut exposat en la cita

²¹⁰ *La Vanguardia*. Miércoles 8 de Noviembre de 1922, pàg. 8.

superior, però no especificant en cap moment si aquest fons documental també inclou els documents de treball produïts durant l'elaboració de les seves dues obres:

«El que fué il·lustre Canónigo de la Catedral de Barcelona, Dr. D. Cayetano Barraquer, dejó su importantísima biblioteca a aquel Seminario Conciliar. Ayer fueron trasladados los libros del eminente historiador a dicho Seminario, donde dueron recibidos por el digno bibliotecario del mismo, Mn. Jaime Barrera. Pronto seran catalogados e incorporados a aqíellas ricas estanterías que tanto había apreciado el autor insigne de “Las casas de las Religiosas de Cataluña”»²¹¹

Uns anys més tard, el 18 de novembre de 1926, apareix un article a *El Correo Catalán* de la mà de Jorge Miranda titulat *Los interfoliados del Dr. Barraquer*, del que dies després el copia el diari tarragoní *La Cruz*²¹², relata que ha tingut l'oportunitat de consultar tots els llibres pertanyents a la biblioteca del canonge Barraquer, i ha pogut observar la quantitat d'anotacions presents en els llibres, fruit i mostra viva de la seva lectura i posterior extracció d'informació per a l'elaboració de les seves obres. La seva reflexió és interessant per conèixer el tracte pel llibre com a font de coneixement, de saviesa, però també com a resultat del seu treball:

«Durante estos últimos días han pasado por mis manos, volumen por volumen, todos los libros que integraron la copiosa y selecta biblioteca de don Cayetano Barraquer, canónigo y catedrático que fué de la Iglesia Catedral y Seminario de esta ciudad. Cuando los libros de un hombre estudioso y trabajador han sido, además de objetos muy amados, verdaderos instrumentos de trabajo asídúo, aquellos conservan una impronta indeleble, un sello personal que no es el exlibris, detalle a veces olvidado, sino algo más íntimo, una cosa más ligada con el espíritu: la nota marginal, la hoja de papel en blanco interfoliada y recubierta de anotaciones y de pensamientos de referencia al libro leído y utilizado, al autor, a su época, y... ¡oh manes de los bibliófilos pulcres e impecables! negros tachados de tinta sobre determinados pasajes de la letra impresa, ventanillas abiertas a cuchillo en las páginas del mismo libro y, por crescendo desconcertante, arrancamiento de páginas enteres, cuyo tomo era atentatorio a la moral, a la verdad històrica, o a la santidad de lo que todo hombre respecta, ama y venera. [...] El doctor Barraquer no fué un literato, en el sentido meramente literario de la palabra; no profesó en público la crítica literaria sino la històrica, pero en sus notas marginales y en sus explanaciones interfoliadas que encuentra quien examina los libros que fueron de su biblioteca particular, da con la exposición de algún concepto literario y es éste como un aspecto digamos nuevo de aquel historiador.»²¹³

De la constatació de la biblioteca del canonge Barraquer i Roviralta en el fons bibliogràfic del Seminari Conciliar de Barcelona també en dona fe Mn. Joan Bonet i Baltà²¹⁴, però malauradament la informació s'acaba aquí. Avui dia, el catàleg de la Biblioteca Pública Episcopal del Seminari Conciliar de Barcelona (BPEB) no contempla una relació completa amb informació detallada de tots els llibres presents en aquesta. La problemàtica existent prové de la crema del catàleg original durant la Guerra Civil

²¹¹ *La Cruz*. *Diario Católico*. Jueves 25 de Enero de 1923, pàg. 2. Cfr. BADA I ELIAS, Joan. *El seminari conciliar de Barcelona (1868-1982)*. op. cit., pàg. 97.

²¹² *La Cruz*. *Diario Católico*. Miércoles 22 de Septiembre de 1926, pàg. 1.

²¹³ *El Correo Catalán*. Sábado 18 de Noviembre de 1926, pàg. 2.

²¹⁴ BONET I BALTA, Joan. op. cit., pàg. 7.

Espanyola, comportant la creació d'un de nou que, malauradament, no conté els detalls documentals necessaris per poder confirmar amb exactitud els llibres totals pertanyents a la biblioteca de Gaietà Barraquer.

Però la constant recerca històrica, i les tasques de control del fons de la Biblioteca Pública Episcopal de Barcelona, han permès detectar l'existència d'una quantitat modesta de llibres pertanyents al canonge Gaietà Barraquer. Concretament, fins el moment d'aquest treball doctoral, s'han comptabilitzat un total de 68 llibres de temàtica variada: història, amb llibres com *Antonio Perez et Philippe II* de François-Auguste Mignet o *Historia verdadera de la Inquisicion* de Francisco Javier G. Rodrigo; història de l'art, amb obres com *Vocabulario de términos de arte* Jules Adeline o *Dictionnaire d'archéologie sacrée* de l'abbé Migne. Jurisprudència, en motiu de la seva formació com a advocat, amb referències com el *Curso de derecho mercantil* de Pablo González Huebra o *Manual de derecho administrativo civil y penal de España y Ultramar: para uso del clero parroquial*.

Una mostra considerable també de referències de temàtica gramatical, com *Elementos de arte métrica latina y castellana* de José Coll y Vehí, o *Gramática latina, y método para aprenderla* de F. de P. Hidalgo. Tanmateix, algunes referències literàries, com les obres de Ciceró, Juan de Ávila o San Juan de la Cruz, així com algunes cròniques contemporànies, algunes que també s'esmentaran més endavant en els apartats d'aquesta tesi, *Historia de la guerra civil y de los partidos liberal y carlista* d'Antonio Pirala, *Historia de los heterodoxos españoles* de Marcelino Menéndez Pelayo, o *La Pluralidad de cultos y sus inconvenientes* de Vicente de la Fuente.

Per últim, una llarga i variada representació d'obres teològiques, que mostra la seva formació religiosa tant com a seminarista així com a sacerdot, amb títols com el *Tratado de teología fundamental ó apologética* de Francisco Hettinger, el *Ramillete espiritual, o sea, Meditaciones y lecturas para ejercicios espirituales según el método de San Ignacio*; *Manual de ejercicios espirituales para tener oracion mental* del P. Tomás de Villacastín, o *María, madre y señora. Fundamentos y valor de piedad de la Santa Esclavitud*. La mostra restant hom la pot trobar present en el document d'Excel que conforma l'annex 1 d'aquest treball doctoral, i que recull el llegat de l'autor. D'aquesta mostra heterogènia, 35 compten amb anotacions manuscrites que confirmen la propietat de l'autor, indicant-hi el nom i cognom així com també l'any (figura 3).

Figura 3. Nota manuscrita amb el nom, cognom i professió de Gaietà Barraquer i Roviralta a la segona portada del llibre de CANCERII, Jacobi. *Variarum resolutionum juris universalis caesarei, pontificii et municipalis Principatus Cathalauniae. Pars Prima.* Venetiis: Ex Typographis Remondiniana, MDCCLX. Font: Biblioteca Pública Episcopal del Seminari Conciliar de Barcelona (BPEB).

Per altra banda, 7 compten amb una dedicatòria manuscrita per part de l'autor de l'obra, considerant-se possibles regals o fetes expressament per demanda de Barraquer. Per últim, un conjunt de 26 llibres que contenen un ex-libris en paper, evidenciant una iniciativa a posteriori d'indicar i marcar la pertinença d'aquests llibres a l'autor que els va donar a la biblioteca (figura 4). Si més no, l'empresa editorial fou existent pel disseny d'aquest ex-libris en concret, essent present en els llibres que no hi ha cap anotació manuscrita que indiqui pertinença per part del propietari, tot i que aquest plantejament és una simple hipòtesi aliena a la decisió oficial.

Així doncs, es pot concloure l'existència i presència del llegat bibliogràfic del canonge Gaietà Barraquer i Roviralta, present en la Biblioteca Pública Episcopal de Barcelona, però es desconeix la totalitat d'aquest, fent impossible una estimació aproximada del volum de llibres que podia contenir la seva biblioteca. Per altra banda, avui dia encara no s'ha pogut localitzar l'arxiu amb tots els materials de treball pertanyents a més de 30 anys recopilant informacions a través d'entrevistes a persones, anotacions de les consultes a arxius, de les dades extretes de referències bibliogràfiques i de periòdics, els clixés de les fotografies que realitzava, així com els dibuixos i calcs que li servien per més endavant elaborar els gravats; els rebuts i bitllets dels mitjans de transport que agafava per visitar els diversos indrets del territori, de les pensions en les que dormia o hi menjava.

Un material que serviria per ampliar l'estudi i conèixer amb més detall la realització de les seves dues obres principals, objecte que vertebrava aquest treball, bastant-se en gran part amb el resultat i, indirectament, amb el procediment de construcció i elaboració. A

la vegada, aquesta evidència documental, permet justificar la seva existència, ajudant a desmentir les veus presents que afirmen que el seu llegat es cremà quan la Guerra Civil i que no en resta res vigent. Les úniques pistes apopen la seva possible localització en els fons del Seminari Conciliar de Barcelona, però els buits documentals provocats per les inclemències del passat dificulten la seva troballa.

Figura 4. Disseny de l'*Ex-libris* en paper present a la contracoberta del llibre *Relacion de la causa del PM Fray Froylan Diaz, confesor del señor Carlos Segundo y asimismo de los hechizos que se dijo dieron à este Rey*. Font: Biblioteca Pública Episcopal del Seminari Conciliar de Barcelona (BPEB).

4. ANÀLISI FORMAL DE LES OBRES

En aquest apartat s'analitzarà l'aspecte formal de les obres de Gaietà Barraquer, corresponent als objectius formulats per l'autor en la realització dels seus dos treballs, i les característiques corresponents al format d'aquestes.²¹⁵

4.1. Objectius de l'autor

A partir d'una primera lectura del pròleg de les seves obres, hom obté una impressió aparentment commovedora que permet entendre el motiu pel qual existeixen i es realitzaren aquestes dues obres: haver nascut 4 anys després dels successos de 1835, una conjetura que el va marcar profundament. Durant la seva infància va ser contemporani a

²¹⁵ Aquest apartat està basat en l'apartat 3.1 i 3.2 del treball final de màster citat (MONTALBÁN ARENAS, Albert. *op. cit.*), aprofitant part del seu contingut literal en el redactat de la present secció.

les conseqüències dels fets ocorreguts i a gent que els visqué, essent testimoni de les ruïnes de molts convents i monestirs que van ser afectats per la revolució liberal:

«Nací cuatro años y unos meses después del incendio de los conventos de Cataluña, perpetrado en los postreros días de julio de 1835. En mi niñez, y aún mocedad, pude por mis ojos ver los muchos edificios monacales que aquel crimen dejó en pie, y las ruinas de los que maltrató. Pude conocer, y conocí, numerosísimos exclaustros procedentes de ellos. De su boca, de la de mis padres y de la de los ancianos, oí la historia lamentable de aquella interesantísima tragedia; y conocí, y aún sentí, los afectos de piedad, de lástima y de justa indignación que bullían en el corazón de todos ellos.»²¹⁶

Amb el pas dels anys, les cases de religiosos que van sobreviure segueixen dempeus amb altres usos i d'altres es van enrunant, esfumant-se la seva essència religiosa. Això també comporta que els testimonis dels diversos atacs que patiren els cenobis, i els religiosos que hi visqueren, sucumbeixin a la mort terrenal, desapareixent la vivència i el relat del passat. Plenament conscient dels fets i de la situació, es mostra afectat i colpit. El trasbalsa que el passat d'aquests edificis i la seva presència s'esvaeixi i desaparegui per sempre, malgrat que molts hagin rebut la qualificació de monument –cosa que ell agraeix–, fet que impedeixi que s'esborri la seva història:

«Dolíame en el alma que para siempre pereciese la memoria de los dichos edificios, muchos de los cuales merecieron el dictado de monumentales; y que la acción irresistible del tiempo borrara el recuerdo circunstanciado de las terribles escenas de 1835.»²¹⁷

Amb una imponent falsa modèstia, l'autor explica que se li va passar pel cap redactar una obra que relatés els successos que patiren els religiosos el 1835, però es retractà dels seus pensament, preferint doncs que l'escriguessin els exclaustats, perquè «les sobra habilidad y talento».²¹⁸ Malauradament cada vegada n'eren menys, i els que encara vivien estaven completament immersos en la seva vida religiosa, sense interessar-los-hi la publicació d'un relat del què succeí. Indirectament, i sense voler reconèixer la seva voluntat expressa, inicià una tasca d'investigació que començà la lectura de bibliografia referent als fets de 1835, situació que li va permetre prendre consciència i magnitud de l'efemèride, i comparar els relats existents eren excessivament tendenciosos, mancant una perspectiva del tema:

«Trataba también de tranquilizarme considerando que muchos de los hechos de los días de persecución constaban ya escritos en las historias, y que así mi relato holgaría. Mas registrando estas historias las hallaba todas mancadas y mentirosas. Mancadas tanto porque ninguna describe todos los edificios conventuales y sus joyas, cuanto porque todas se limitan á noticias generales muy lejos de las circunstanciadas, que son las que animan los cuadros y dan su valor propio á cada acto.»²¹⁹

²¹⁶ *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. I, pàg. 1.

²¹⁷ *Ibidem.*, ídem.

²¹⁸ *Ibidem.*, ídem.

²¹⁹ *Ibidem.*, ídem.

Com es pot veure, l'autor es queixa dels continguts dels llibres, perquè segons ell, és una història no vertadera, totalment subjectiva i lligada a uns ideals que responen a la política liberal del moment. Dona fe i testimoni de la lectura de fonts sobre els esdeveniments ocorreguts de 1835, concretament sobre els fets de Reus del 19 de juliol del mateix any, esmentant les obres de Francesc Raüll²²⁰ i Víctor Balaguer.²²¹ Segons ell, els dos autors citats escrigueren calumnies i acusacions falses per tal d'encobrir les partides liberals i donar les culpes dels fets als carlins, donant diverses versions dels fets i citant, entre altres documents oficials i premsa de l'època, les obres d'Antonio Piralá²²² i Ildelfonso Bermejo.²²³ Barraquer els titlla de farsants que «quieren pasar por serios»²²⁴, i que no donen una versió històrica dels fets. Són, en realitat, treballs difamatoris que neguen la versió oficial dels esdeveniments.

Ànsia amb totes les seves forces que algú escrigui la «vertadera» història dels fets, és a dir, que expliqui el que va ocórrer en realitat. Aquí es pot veure un dels primers indicis de la desconfiança de Barraquer envers les fonts existents o, per altra banda, el resultat extret de l'anàlisi d'aquelles publicacions que narren els esdeveniments que van tenir lloc «bajo el calor liberal».²²⁵ Cal reiterar el concepte «vertadera». Aquest, àmpliament present en el pròleg i també en el cos de les dues obres i que s'ampliarà més endavant en l'apartat corresponent a la metodologia, demostra que, segons el seu punt de vista, tot el que s'ha escrit no té part de certesa i es basa en arguments purament partidistes.

Aquesta literatura li permet qüestionar-se els relats fins ara existents, argumentant que «no conozco ni un autor del tiempo que abiertamente lo niegue. Tal era la esclavitud en el escribir».²²⁶ Veu com la política liberal influeix en la redacció d'obres històriques o qualsevol altra publicació, i que la violència que professa aquesta ideologia és present en els seus continguts. Però també s'adona que existien alguns treballs que, vencent la censura de la premsa liberal, escrigueren d'una forma molt tímida però favorable als

²²⁰ RAÜLL, Francisco. *Historia de la conmoción de Barcelona en la noche del 25 al 26 de julio de 1835; causas que la produjeron y sus efectos hasta el día de esta publicación*. 2ª ed. Barcelona: Impr. de A. Bergnes, 1835.

²²¹ BALAGUER, Víctor. *Las calles de Barcelona*. Barcelona: Tip. Ed. Salvador Manero, 1865.

²²² PIRALA, Antonio. *Historia de la guerra civil y de los partidos liberal y carlista*. 3 vols. Madrid: Mellado, 1868. Tomo II.

²²³ BERMEJO, Ildelfonso. *La estafeta de Palacio. (Historia del reinado de Isabel II). Cartas trascendentales dirigidas al Rey Amadeo*. Madrid: Carlos Bailly-Bailliere, 1872.

²²⁴ *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. I, pàg. 1.

²²⁵ *Ibidem.*, ídem.

²²⁶ *Ibidem.*, pàg. 2.

religiosos, els successos ocorreguts durant els crims de Reus com fa Antoni de Bofarull²²⁷ o, des de la vessant històrica-novel·lística amb la pluma de Ferran Patxot, com és *Las ruinas de mi convento*, on narra els fets de la revolució de 1835 i l'assalt als convents i monestirs de Barcelona.²²⁸ Sense defugir de l'estil literari, la novel·la de Josep Marià Riera i Comas, *Misterios de las sectas ó el francmasón proscrito*, també influeix a Barraquer de forma directa o indirecta, ja que el llibre dona els noms dels revolucionaris que dugueren a terme accions contra els edificis religiosos i els relaciona amb organitzacions maçonas.²²⁹

Cal prestar atenció a l'obra citada de Patxot i Ferrer, però també a *Los frailes y sus conventos* de Víctor Balaguer²³⁰ com a *Los mártires del siglo XIX* de Francesc Muns i Castellet.²³¹ Les dues últimes referències són àmpliament citades per l'autor, element que permet evidenciar el coneixement i lectura per part de Barraquer, i que a la vegada remet una influència temàtica i sobretot organitzativa per l'elaboració dels seus treballs. Fent una comparativa amb els arguments d'aquestes obres, hom troba múltiples semblances amb els seus objectius, centrant-se amb l'estudi de les afectacions i destruccions que patiren les cases de religiosos regulars durant el 1835, un contingut que aporta coneixements i ajuda a crear una base documental que permeté a Barraquer consolidar els continguts que tracta a les seves obres, ampliant-los en alguns casos. S'extreu una dimensió simbòlica de la destrucció dels cenobis que Barraquer i Roviralta aprofita, i com l'escenari de la Barcelona de 1835 és un punt de partida en la comparativa però també inclusió de la destrucció patrimonial i de l'impacte que tingueren aquests fets en la societat i en la història.

Un missatge i una retòrica compartida, de recordar tot allò que pertanyia als religiosos que vivien en els cenobis, les seves pràctiques i tradicions religioses, de recordar les calumnies que patiren durant la «tea liberal» i així com els diversos processos de desamortització que provocaren la seva desaparició. Amb els seus treballs, amb un marcat vocabulari antiliberal i nostàlgic –fins i tot un relat romàntic a l'hora de descriure els

²²⁷ DE BOFARULL, Antoni. *La mancha del siglo*. Barcelona: Imp. de Roberto Torres, 1850. Antoni de Bofarull escrigué aquesta obra sota el sinònim d'Anastasio Timora, i la dedicà a Jaume Balmes.

²²⁸ PATXOT I FERRER, Ferran. *Las ruinas de mi convento*. Barcelona: Libreria Històrica, 1851.

²²⁹ RIERA Y COMAS, Mariano. *Misterios de las sectas secretas o el francmasón proscrito*. Barcelona: Imp. Hispania de Vicente Castaños, 1864, 4 vols.

²³⁰ BALAGUER, Víctor. *Los frailes y sus conventos, su historia, su descripción, sus tradiciones, sus costumbres, su importancia*. 2 vols. Barcelona/Madrid: Llorens Hermanos, editores. Imp. de L. Tasso, 1851.

²³¹ MUNS I CASTELLET, Francisco. *Los mártires del siglo XIX*. Barcelona: P. Biena, 1888.

religiosos—, volen emplenar el buit que deixaren en la societat catòlica, explicant la seva història i el contingut —material i immaterial— de tot aquell saber oceànic que ha desaparegut i que la societat desconeix. És, en part, un treball memorialista per narrar el fenomen destructiu de cada edifici, que permeti mantenir el record d'uns elements arquitectònics, artístics i religiosos que avui dia no existeixen.

Però prestant atenció l'obra de Muns i Castellet, hi ha una semblança estructural que podria ser propera a les obres de Barraquer i Roviralta i que permetria establir un altre grau d'influència. Els objectius d'aquesta són, des d'una vessant estadística i fins i tot monogràfica, relatar les riqueses dels monuments religiosos regulars presents a Espanya el 1835, destinant capítols per a cada orde i congregació religiosa on s'enumeren els cenobis pertanyents a cadascuna i la presència en el territori. En aquests també s'explica la seva història, aportant dades de la fundació de cada convent i monestir, seguint amb una relació dels religiosos morts durant els primers i turbulents anys del s. XIX (Guerra del Francès, Trienni Liberal i 1834-1835), i acabant amb un llistat dels sacerdots i religioses víctimes del còlera de 1885. És interessant destacar la presència d'un petit i últim apartat a cada capítol destinat a les cases de religiosos a Catalunya, incidint en la rellevància monàstica i conventual del territori.²³² Es podria sospesar un influx més que evident d'aquestes referències, sobretot la de Muns i Castellet, en les obres de Barraquer i Roviralta. La hipòtesi és clara, sobretot contextualment i per la temàtica, però no hi ha cap element directe o escrit per l'autor que permeti corroborar-la completament.

Retornant a les paraules de Barraquer, afegim que hagué de transcórrer mig segle per tal que hi hagués un canvi en la mentalitat dels autors liberals per adonar-se de l'error que cometien a l'hora d'escriure quan tractaven dels religiosos:

«Fué preciso que pasaran veinte ó treinta años para que la nube de tiranía que pesaba sobre el escribir aclarara un tanto; y entonces los autores liberales continuaron basándose en las calumnias como lo harán siempre, pero algunos empezaron á dudar de su certeza. Después la verdad se ha abierto paso entre los hombres ilustrados; y así vemos á liberales, como D. Eduardo Toda, que califican de falsos los rumores que entonces corrieron contra los frailes. No es que cesen en su guerra contra los conventos; cambian los medios de ataque; pero de todos modos al arrinconar aquellas calumnias y falsedades reflejan el sentir de la opinión general. Hoy hasta entró en moda dolerse de la quema de los conventos y de su destrucción; pero no por el motivo de la inmoralidad sacrilega del crimen, no por la profunda herida que la supresión de sus comunidades infirió al servicio religioso, y por lo mismo á la Religión,

²³² «Para salvar pues este olvido dimos mano a este catálogo circunscrito á Cataluña, en donde con no poco esfuerzo nos fue dado reunir todos los antecedentes que completan las noticias más exactas y detalladas; pero a medida que adelantábamos en nuestro trabajo, se iba dilatando nuestro horizonte y veíamos la posibilidad de presentar un cuadro más completo, tal, que abarcara toda la Península. [...] Empero estos defectos que nosotros hemos salvado respecto a Cataluña, se puede con pequeño esfuerzo verificar en las restantes provincias, y a que la base principal de este trabajo ha de facilitar sobre manera la perfección de tan dolorosa estadística». *Ibidem.*, pàg. 7-8.

sino por un sentimentalismo de orden puramente natural, ó por la irremediable pérdida de infinitos monumentos y objetos artísticos y arqueológicos.»²³³

Esmenta el canvi de paradigma existent entre els escriptors i estudiosos, exposant la voluntat cada vegada més habitual de defugir del relat oficial, tot i que malauradament l'anticlericalisme en la societat continuava present però el discurs s'emetia per altres mitjans. Així mateix, critica el sofriment –indicant que està de moda– present en les publicacions escrites que lamenten la pèrdua del patrimoni religiós no per una qüestió moral o vinculada amb la creença catòlica, sinó per la seva dimensió arquitectònica o monumental, exposant el creixent interès de les publicacions editorials en el camp de la història, història de l'art i arquitectura de finals del s. XIX.²³⁴ Malgrat tot, Barraquer lamenta que no es publicà cap obra que descrivís amb totalitat i professionalitat les afectacions que patiren els cenobis després de 1835, incidint en què va ser «necesario que transcurriera medio siglo para que los autores católicos profirieran la verdad».²³⁵

A qui es refereix? Al conjunt d'autors que publicaren obres estudiant la història i el patrimoni, entre d'altres temes, de les comunitats religioses que hi havia a Espanya i Catalunya? Possiblement faci esment a aquest auge editorial que es visqué, com també molt probablement a ell i, sobretot, a la seva obra –vegeu la falsa modèstia–. Però els seus pensaments sobre el seu projecte encara rondaven per la ment i la inquietud el dominava, arribant a una conclusió definitiva:

«Mas entonces descansaban ya en el silencio de los sepulcros muchos de los testigos, y con ellos yacían en el olvido interesantes datos. En tal ocasión revolvía yo en mi mente la idea de este libro descriptivo de los conventos, y del segundo, histórico del crimen. En esta época, viendo que todavía vivían algunos de los hombres de aquel tiempo, sentí vehementes deseos de interrogarles y de escribir luego sus relatos. Mas el temor causado por la magnitud extraordinaria de la obra, y el convencimiento de que superaba á mi talento y fuerzas, me sugería excusas basadas principalmente en que muchas noticias estaban escritas. Pero la conciencia me daba tres respuestas: 1ª Que faltan por completo descripciones de los edificios y cosas; 2ª Que, según lo arriba apuntado, en los documentos oficiales y en las historias de aquel tiempo abundan las falsedades; y 3ª Que los mismos relatos de los hechos no son más que relaciones generales, sin expresión de las circunstancias más interesantes, es decir, sin su vida, sin su interés propio.»²³⁶

Però com a historiador, com hauria d'actuar? Quina ha de ser la intencionalitat del seu treball? Després de meditar-hi molt, arribà a una conclusió:

«A la postre de mil cavilaciones y dudas, ganoso de prestar un servicio á la verdad, y por lo mismo á mi Dios y Señor, lo mismo que á la Santa Iglesia y al Arte, me incliné á escribir la

²³³ «De todos modos resulta, de lo expuesto, que en muchos de los lustros que siguieron al nefasto 1835, casi nada se escribió en descripción de los conventos, ni en relato circunstanciado del crimen. Fué necesario que transcurriera medio siglo para que los autores católicos profirieran la verdad». *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. I, pàg. 3.

²³⁴ *Infra.*, apartat 7.4.5

²³⁵ *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. I, pàg. 3.

²³⁶ *Ibidem.*, pàg. 3-4.

descripción de las casas religiosas de varones, no de hembras, de Cataluña, ó sea la presente obra, y la historia verídica de las persecuciones por ellas sufridas en mi siglo XIX, que es la que seguirá.»²³⁷

En aquest fragment es veu reflectit el pensament de Gaietà Barraquer Roviralta: la religió és l'autèntica veritat, i Déu el seu vertader senyor. El maniqueisme, una de les múltiples característiques del seu pensament –present al llarg de l'obra i del que se'n parlarà més endavant–, determina el contingut i els objectius dels seus treballs. Les paraules que es redactaran en els dos treballs són la vertadera història i, conseqüentment, la paraula de Déu i la seva voluntat.²³⁸

L'obra també persegueix un altre objectiu sobre el qual parteix la voluntat d'explicar les afectacions del patrimoni religiós durant la Revolució Liberal, sobretot incidint en la seva fixació pels actes comesos durant el 1835 i les seves conseqüències: exposar la seva professionalitat com a historiador.²³⁹ És per això que deixa ben clar que no discrimina qualsevol informació que li arribi a les seves mans o orelles, vol escoltar i llegir totes les opinions sobre l'edifici o tema que ell estudia, conèixer i aconseguir quanta més informació possible millor, sigui de la boca o ratlles impreses d'una font liberal o afectada per l'exclaustració i la desamortització, sense discriminar-les.²⁴⁰ Malgrat sentir i llegir aquest argument, al llarg de l'obra es pot veure com l'autor és víctima dels seus propis errors, i com diferencia amb total arrogància molts dels arguments de procedència liberal. No obstant això, la voluntat de l'autor és ser objectiu, i és la seva determinació sentir i llegir totes les històries i opinions existents:

«En la prolija pesquisa de noticias, he buscado con exquisito cuidado la sola verdad. Garantizan esta afirmación las circunstancias de mi modo de obrar en ella. Así acudí para datos lo mismo á los frailes víctimas del crimen que á los asesinos y fautores, lo mismo á los reaccionarios y católicos que á los revolucionarios, al propio tiempo que no olvidaba á los simples testigos indiferentes, fueran varones, fueran hembras. A todos acudí, á todos interrogué, á todos escuché, á todos cito en mi trabajo.»²⁴¹

La seva formació d'historiador l'obliga a buscar la certesa absoluta sobre el tema que vol estudiar, acostumat al culte ferm i etern a la veritat. Esmentat anteriorment, la seva fe es basa en les creences de l'Església i a la seva credibilitat i, sobretot, a l'auxili de la

²³⁷ *Ibidem.*, *ídem*.

²³⁸ *Infra.*, apartat 5.1.

²³⁹ *Loc. cit.*, nota nº 1042.

²⁴⁰ «Los hechos narrados al tratar de este convento de Mora se prestan a varias consideraciones: 1.ª. Prueban mi imparcialidad al escribir este libro, pues lo mismo narro los hechos que manifiestan la crueldad de los constitucionales, que las inconveniencias de los frailes que pudieron exacerbarla». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. II, pàg. 931.

²⁴¹ *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 8.

Gràcia Divina.²⁴² Gràcies a la seva formació eclesiàstica, dona per suposat que no trobarà cap fet que contradigui al dret, és a dir, a fe en Déu. L'autor argumenta que estudia amb llibertat absoluta les fonts i la informació que consulta, sense temor a equivocar-se, perquè al ser home de Déu i seguir les directrius que marca la veritat, també se li presta a Déu, que és l'única certesa absoluta:

«Se que la verdad y Dios son una misma cosa.»²⁴³

Qualsevol dada o font històrica que Barraquer examini i no segueixi el plantejament marcat per les directrius de l'Església, o es desviï del seu punt de vista sobre la certesa de la història i els fets ocorreguts, és considerada errònia i, per tant, liberal o maçona. Veiem com el maniqueisme, present en el pensament del canonge Barraquer, torna a sortir a la llum en els plantejaments de l'obra i, sobretot, en la formulació dels objectius d'aquesta. L'autor es planta de nou i torna a mostrar quina és la seva voluntat:

«Ni necesito para nada la mentira ni la tergiversación, pues para mi fin basta el relato verídico de los hechos. Me propongo que por ellos conozca el lector quién fué la víctima y quién el verdugo en la guerra que la revolución ha hecho en mi siglo XIX contra las Órdenes religiosas. Mi desautorizada palabra no ha de prevenir juicios ni opiniones. Mi pluma ha de limitarse á describir y narrar con verdad; y sobre esta descripción y relato el lector honrado formulará categórica la sentencia. Es hora ya de que el varón prudente pueda fallar quiénes fueron los fomentadores de la ilustración, si los que edificaron y construyeron mil obras de arte, ó los que con el pico y la tea las destruyeron. Hora es ya de que toda persona de bien pueda fallar entre los religiosos que llevaban vida ascética y por doquier difundían la moralidad, ó los revolucionarios fautores y predicadores de todo error y asesinos de aquéllos. Llegó el día en que se arrollen y arrinconen los cartelones y se quemem los libelos que con mentira presentan á religiosos matando inocentes, y se vea con verdad á los revolucionarios asesinando frailes inocentes. Es hora de llamar ilustración á la ilustración, ignorancia á la ignorancia, iniquidad á la iniquidad. Guarde, pues, el lector estos calificativos para pronunciarlos según su recto sentir al leer los relatos.»²⁴⁴

Per poder dur a terme aquesta obra és necessari dedicar-s'hi plenament amb cos i ànima a la recerca d'informació, aconseguint consolidar un volum considerable de dades i referències de tot tipus (imatges, premsa, gravats, fotografies, bibliogràfiques, etc.) referents a les cases de religiosos. Abans d'iniciar el seu projecte, vol curar-se en salut i rebre tota mena de suports que aprovin la seva futura comesa. En el pròleg esmenta que comentà el seu projecte a diverses personalitats eclesiàstiques, moltes de les quals no li feren cas, però rebé el suport d'una figura il·lustre en la jerarquia eclesiàstica de

²⁴² «La grâce est l'essence même de la sollicitude divine envers l'homme, telle qu'elle s'incarne en Jésus-Christ et se communique au plus profond de la nature humaine comme don de l'Esprit Saint ; elle résume également la relation qui , à partir de ce don, s'instaure entre Dieu et un homme qui aura encore besoin de la grâce pour répondre à la grâce». FABER, Eva-Maria. «Grâce». *Dictionnaire critique de théologie*. Jean-Yves Lacoste (dir.). Paris: Presses universitaires de France, 1998, 499-504, pàg. 499.

²⁴³ *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. I, pàg. 8.

²⁴⁴ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. I, pàg. 10.

Catalunya de finals del s. XIX, que li donà carta blanca en l'elaboració de les seves obres, el mateix cardenal Salvador Casañas i Pagès²⁴⁵:

«En cumplimiento de reglas de prudencia consulté el caso á personas graves, que aprobaron mi intento; pero sobre todas escribí á mi Mecenas de siempre, el entonces Obispo de Céramo, in partibus, Administrador Apostólico de Urgel, hoy Emmo. Y Rdm. Sr. Cardenal-Obispo de Barcelona, y por lo tanto prelado mío, Dr. D. Salvador Casañas y Pagés, quien contestó á mi consulta con las siguientes líneas: “Escriba V. la historia de los frailes de que me habla, y deje para otros, ó á lo menos para otro tiempo, otra clase de trabajos. —Urgel 5 de abril de 1880.” El problema quedaba resuelto; y así, ya decidido yo á emprender la obra, debía trazar, y tracé, el plan del trabajo.»²⁴⁶

Després que el seu mecenes l'eximeixi –aparentment– de les seves tasques sacerdotals, Barraquer inicia la seva tasca d'investigació cap a principis de l'any 1880, 45 anys després dels successos de 1835 que tant el capfiquen i preocupen. Una de les censures i aprovacions eclesiàstiques de l'obra, situada en les pàgines anteriors al pròleg de la primera obra, realitzada per Celestí Ribera, canonge de la catedral de Barcelona i professor de teologia al seminari de la mateixa ciutat²⁴⁷, descriu a la perfecció l'objectiu –en aquest cas la primera obra– i la intencionalitat de l'autor:

«El objeto del autor es describir el verdadero estado en que se hallaban dichas Casas cuando la revolución acabó con ellas en 1835, asesinando ó encarcelando á sus moradores, incendiando sus edificios y usurpando sus bienes. Nadie, que sepamos, se ha atrevido á justificar aquellos horrores; pero los revolucionarios han pretendido explicarlos de algún modo y atenuarlos en lo posible, ponderando la relajación á que habían venido á parar las Ordenes religiosas en aquella época y la desconsideración general en que eran tenidas por parte de la mayoría de la población.»²⁴⁸

La finalitat de les seves obres són molt concretes i específiques, tal com explicita al final del pròleg:

«Por lo hasta aquí escrito se comprende que mi trabajo ha de constar de dos partes intrínsecamente distintas: la primera descriptiva, la segunda narrativa; ó sea descripción de cosas, narración de hechos. Por lo mismo se dividirá en dos obras. La primera, ó sea la presente, contiene la descripción de los monasterios y conventos, abarcando el edificio y sus cosas, tales como bibliotecas, archivos, bienes; y asimismo el número de sus religiosos, los servicios que prestaban, el estado de su disciplina, etc. La segunda narrará, Dios mediante, las persecuciones sufridas por las Órdenes religiosas en Cataluña durante el curso de mi siglo XIX.»²⁴⁹

²⁴⁵ BONET I BALTAÀ, Joan. «Casañas i Pagès, Salvador». *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, vol. I. *op. cit.*, pàg. 465; ORIVE, A. «Casañas y Pagés, Salvador». *Diccionario de historia eclesiástica de España*, vol. I. *op. cit.*, pàg. 373-374.

²⁴⁶ *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 4. «Acepte Dios la obra como de su servicio; bendícala el señor Cardenal, mi Eminentísimo y Reverendísimo Prelado, al cual la dedico; y recíbanla con benevolencia mis contemporáneos, en cuyo obsequio la publico». *Ibidem.*, pàg. 10.

²⁴⁷ *Infra.*, pàg. 260-261.

²⁴⁸ *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 4.

²⁴⁹ *Ibidem.*, pàg. 10. En les conclusions de la segona obra apunta el mateix: «En la primera de mis pobres obras describí muy por menudo los monasterios y conventos de varones de Cataluña del primer tercio del siglo XIX, reseñando todos sus elementos: en la segunda, las persecuciones que en dicho período sufrieron, y la final destrucción». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. IV, llib. III, pàg. 757.

El propòsit és evident, i l'exposició dels objectius de les seves obres permet evidenciar l'elaboració de dos treballs i, sobretot, quina és la seva intencionalitat i pretensió. Dos llibres que compleixen una mateixa fita bibliogràfica sobre una geografia concreta i delimitada, però amb una dicotomia temàtica remarcada i, a la vegada, complementària, i que s'analitzarà amb major detall en el següent subapartat. Però abans de continuar amb el desglossament d'aquests, és necessari destacar un element molt important que caracteritza les seves obres i dona rellevància als títols: «me incliné á escribir la descripción de las casas religiosas de varones, no de hembras»²⁵⁰, és a dir, les que van patir directament l'exclaustració de 1835 i, majoritàriament, la posterior desamortització de Mendizábal.

L'aplicació d'aquesta última llei liberal suprimia tots els convents i monestirs existents, deixant al marge els ordes missioners degut a la gran tasca que desenvolupaven en les colònies espanyoles i altres països; els convents dels Hospitalaris de Sant Joan de Déu i l'Orde dels Clergues Regulars Pobres de la Mare de Déu de les Escoles Pies, coneguts vulgarment com a PP. Escolapis. Per altra banda, el 1837 el govern reduí aquesta excepció a les cases de religiosos que es consideressin com a establiments civils de beneficència, assistencials-sanitàries i educatives. Malgrat que es volguessin suprimir els convents i monestirs de religioses, part dels seus béns passaren a ser propietat d'Hisenda, però posteriorment la majoria retornen a les seves mans a causa de que gran part de cenobis femenins s'adheriren a aquesta restricció.²⁵¹ Cenyint-se a la realitat dels successos, justifica la seva explicació i manca de presència en la seva obra:

«ADVERTENCIA REFERENTE A LAS ESCUELAS PÍAS. Las Escuelas Pías en 1835 tenían en Cataluña diez casas, á saber, las de Moyá, de Oliana, de Igualada, de Mataró, de Balaguer, de Puigcerdà, de Solsona, de Calella, de Sabadell y de Barcelona. Ni en los amargos días de la invasión francesa, ni en los de los constitucionales, ni en los del terrible 1835 las Escuelas Pías sufrieron persecución; y lo que es más, ni en lo restante del siglo XIX, salvo alguna muy parcial de una casa durante los años que siguieron al 1868. De aquí que subsistan casi todas: sus casas antiguas; y que si éstas experimentaron variaciones ha sido para mejorar; y que aun se hayan levantado otras varias de nuevo. Existiendo el original de los edificios y de sus preciosidades, resultara superfluo el retrato que por medio de la descripción pudiera trazarse en este mi pobre libro, ya harto repleto de reseñas y pinturas. Por otra parte, no habiendo existido persecución, falta materia para la narración histórica tal cual la propondré en su lugar. Por estas razones omito el capítulo que á las Escuelas Pías

²⁵⁰ *Loc. cit.*, nota nº 237.

²⁵¹ Referent a les particularitats d'aquestes legislacions, en parla JANKE, Peter. *Mendizábal y la instauración de la monarquía constitucional en España (1790-1853)*. Madrid: Siglo XXI Editores, 1974, pàg. 238-248; PORRES MARTÍN-CLETO, Julio. *La desamortización del siglo XIX en Toledo*. Toledo: Diputación Provincial. Publicaciones del Instituto Provincial de Investigaciones y Estudios Toledanos, 1965, pàg. 33; RUEDA HERNANZ, Germán. *La Desamortización de Mendizábal y Espartero en España*. Madrid: Cátedra, 1986, pàg. 21-22; PUIGVERT SOLÀ, Joaquim M. «Des de la Xina a Regencós. Correspondència familiar del bisbe missionista Vicenç Carreras, O.P. (1830-1867)». *Estudi General*, 21.1 (2001): 307-331, pàg. 309-311.

debiera dedicarse en este libro, y remito al curioso lector á la inspección de los colegios de dicha orden.»²⁵²

En total, analitza un conjunt de 201 cenobis de 23 ordes i congregacions religioses presents a Catalunya, exposant en un llistat a la introducció de la primera obra els noms i localitats. En cadascuna d'aquestes, i ja avançant contingut que es tractarà en el següent subapartat, l'autor agrupa els ordes i congregacions religiosos per capítols, i dedica a cadascun d'aquests tants articles descriptius com cenobis hi ha en el territori.²⁵³ Al final de la introducció deixa ben clar quin és l'ordre que ha seguit:

«Para el orden en el estudio de las casas de las distintas órdenes, tomé un criterio que aleja de mí toda sombra de predilección á favor de unas religiones sobre otras, á saber, el de la antigüedad de su fundación; y donde he ignorado la fecha de la fundación, me atuve á la de la aprobación por la Iglesia. Por esto debo dar principio á la reseña, y por lo tanto colocar en el capítulo primero, la orden benita ó benedictina, puesto que data del siglo V del Cristianismo, y sus templos, en su casi totalidad, provienen de los arquitectos y siglos románicos.»²⁵⁴

La delimitació del tema, i com a conseqüent, de la circumscripció geogràfica, és rellevant per a l'autor i les seves obres, perquè a part de donar sentit i significat als seus treballs –d'aquí els títols que tenen–, li permet exposar en tot moment l'abastament del seu objecte d'estudi a la vegada que també la seva professionalitat científica. Davant del volum d'informació que es troba, centra el seu objectiu en conèixer i tractar tot allò procedent de Catalunya:

«Dejemos a un lacto el proceder del Gobierno central, pues, concretada mi tema al ramo de órdenes religiosas y al territorio catalán, no puedo tratar de sus actos más que en lo referente a aquellos institutos.»²⁵⁵

²⁵² *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. II, pàg. 577. El mateix succeeix amb els PP. Felipons – Congregació de l'Oratori de Sant Felip Neri–, dels que diu el següent: «Las condiciones ó carácter de este mi pobre libro, circunscrito á tratar de las órdenes religiosas, parece debían obligarle á prescindir del Oratorio de San Felipe Neri, ya que sus individuos no emiten voto alguno, y por lo mismo no constituyen orden regular. Además, hallándose sus dos casas de Cataluña aun hoy en pie é intactas, parece huelga toda descripción de ellas. Efectivamente, por tales razones omito su reseña y pintura; pero como durante el siglo de mi historia los filipenses sufrieron persecución, será preciso en su lugar tratar de ellos, no describiendo sus conventos, sino narrando la historia de estas persecuciones». *Ibidem.*, pàg. 573.

²⁵³ «Agrúpelos y los lié por Ordenes religiosas; y luego redacté el índice total alfabético de todas las noticias, para así tenerlas con prontitud en la mano». *Ibidem.*, vol. I, pàg. 7.

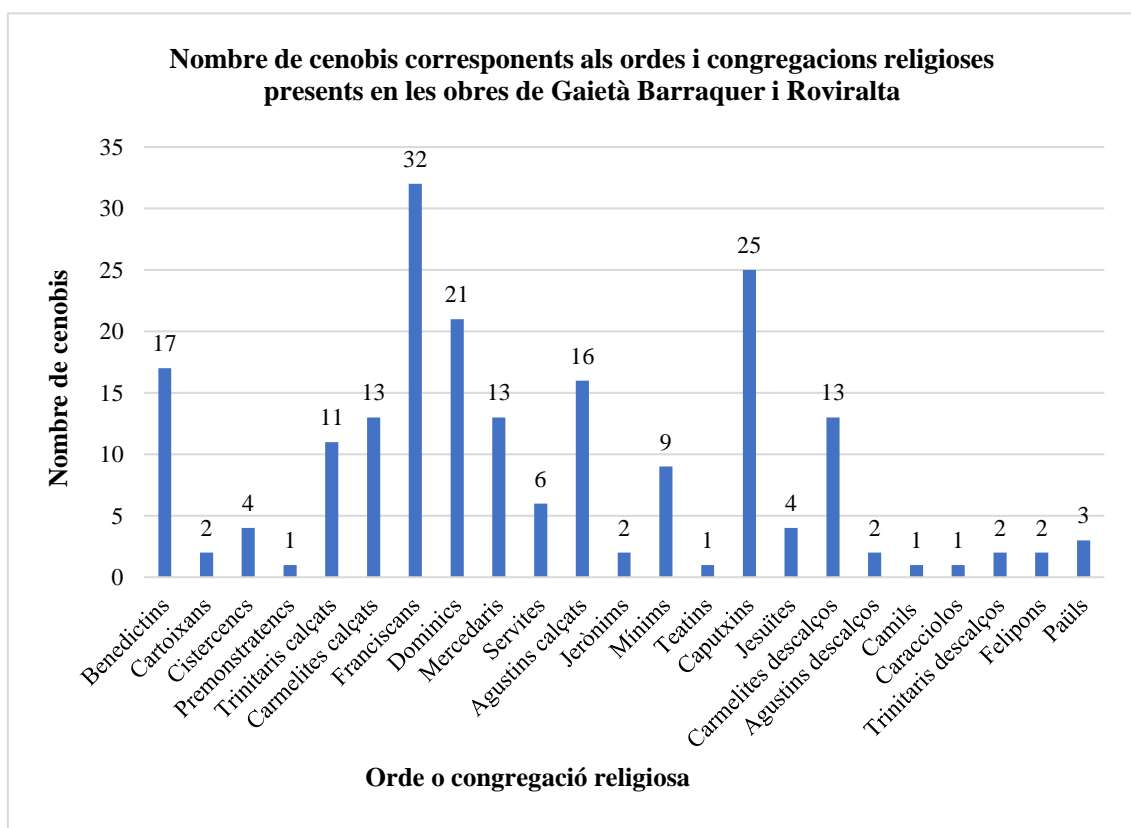
²⁵⁴ *Ibidem.*, pàg. 14.

²⁵⁵ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. II, pàg. 1264. Els aclariments són constants i més que evidents: «El cronista de la orden Padre José Antonio Garí en su crónica inédita, al terminar la relación de los sufrimientos experimentados por su orden durante la guerra de la Independencia, escribe una lista de los mercedarios de la provincia de Aragón muertos durante ella y por causa de ella. De esta curiosa reseña, que contiene frailes aragoneses, valencianos y catalanes, extraeré los de Cataluña, sirviéndome de criterio para conocer cuáles sean, o de la clara indicación del autor que en algunos dice *catalán*, o donde no, de la fisonomía catalana del apellido». *Ibidem.*, vol. I, llib. I, pàg. 262-263; «Este es, en resumen, el concepto que según mi pobre sentir, después de oídas numerosas relaciones orales y leídos los papeles de los archivos, formé de la observancia de los dominicos catalanes, ignorando el estado de los de otras provincias, donde el carácter ligero de sus habitantes y otras causas pudieran quizá dar diferentes resultados». *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. II, pàg. 50.

Un exemple d'aquesta estricta fixació geogràfica es troba a l'hora de tractar les propietats que se subhastaren del convent mercedari de Nostra Senyora de la Mercè, de Tortosa, del que diu el següent:

«De la Comunidad de esta casa no poseo noticias. Este cenobio no formaba parte de la provincia regular catalana, sino de la valenciana; y por lo mismo ningún dato de él existe, ni en el archivo del convento de Barcelona que llevo registrado, ni en el del provincialato.»²⁵⁶

Com s'ha pogut veure, tot i pertànyer el cenobi a una altra província religiosa però sí en un bisbat pertanyent al principat, l'insereix en el seu estudi, cenyint-se intrínsecament a la zona especificada, a la vegada que argumenta en aquest cas la manca de documentació present a aquest. Així doncs, la mostra representativa present en la introducció de la primera obra, i que s'aplica lògicament en la segona però amb les seves particularitats, és la següent:

Taula 1. Gràfic on apareixen el nombre total de cenobis que s'estudien i es descriuen en les obres de Gaietà Barraquer i Roviralta, i l'orde o congregació religiosa al que pertanyen. En el cas dels benedictins, es compta el priorat de Santa Maria, de Meià, i el de Sant Salvador de la Vedella, del mateix poble –desaparegut actualment–, com un cenobi més tot i no ser-ho. Font: Elaboració pròpia.

²⁵⁶ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. IV, llib. III, pàg. 24.

Havent exposat els objectius del seu treball, estructurat amb dues obres i la temàtica que tractarà cadascuna d'aquestes, delimitant el camp d'actuació geogràfic en el que actuarà, és hora de conèixer les característiques i particularitats amb què construeix el relat de cadascuna d'aquestes.

4.2. Format de les obres, una dicotomia complementària

Havent adduït quins són els objectius de les seves obres, en aquest subapartat s'incidirà en la rellevància de la separació temàtica d'aquests treballs. Una dicotomia que es reflecteix en els títols dels treballs, concretament la primera al continent i la segona al contingut. Però tot i existir aquesta diferència, la vinculació és vital i parteixen d'un mateix propòsit. Tot i que es parlarà més endavant de la complementarietat entre una i altra –cosa que ja s'avança–, és necessari incidir en el format emprat per a estructurar les obres i exposar el contingut d'aquestes.

Tant pel què fa a *Las casas* com en *Los religiosos*, l'autor crea una monografia de monografies per a tractar la temàtica corresponent, seguint el mateix patró estructural i tractament de la informació per a cada ítem, dedicant un capítol per a cada orde o congregació religiosa present en el territori, i a dins del capítol, tants articles com cenobis corresponguin a cada organització. Aquest esquema es respecta fidelment, però com bé s'especificarà més endavant, hi ha certes llicències en el corpus de la segona obra. El format en què es reparteix la informació és la doble columna, seguint suposadament el model de les monografies existents que possiblement consultà, tot i que l'autor no especifica el per què del format en cap moment, amb notes a peu de pàgina on insereix referències documentals d'arxiu o bibliogràfiques per a indicar d'un extreu la informació, així com aclariments o justificacions.

Un element que crida l'atenció és l'ordre establert en el que exposa les cases religioses, utilitzant el repartiment territorial existent de les províncies espanyoles efectuat el 1833, en aquest cas pel què fa a Catalunya, començant per Barcelona i continuant amb Girona, Tarragona i Lleida.²⁵⁷ Tot i ser una redistribució liberal, és un un format que utilitza i es respecta en ambdues obres així com el que utilitza en cada article, aportant homogeneïtat estructural i, a la vegada, discursiva, i que es tractarà amb major profunditat en l'anàlisi de la primera obra i es reflectirà posteriorment en el de la segona. Aquest model però, per

²⁵⁷ BURGUEÑO, Jesús. *Geografía política de la España constitucional. La división provincial*. Madrid: Centro de Estudios Constitucionales, 1996, pàg. 158-167.

exemple, es veu alterat ja de bon principi, a l'hora de relatar els monestirs benedictins en *Las casas de religiosos*, començant primer per Girona –el monestir de Santa Maria, de Ripoll és el primer que es fundà–, i acabant per Barcelona, respectant l'ordre estipulat en la resta de capítols.

Un element destacable, propi de les obres de Gaietà Barraquer, que passa totalment desapercbut però que aporta quantiosa informació sobre la redacció de les obres i del format d'aquestes, és la presència d'unes dates inserides entre parèntesi presents en les ratlles de les seves explicacions. Aquests fan referència a l'any en el que l'autor redactà l'article en qüestió, havent-hi variacions temporals entre articles d'un mateix capítol. Si hom para atenció, i sobretot té en compte la data de publicació d'aquests treballs, veurà que no hi ha un fil cronològic concret o patró lògic en la construcció dels articles, sinó que els anà escrivint a mesura que obtenia la documentació i n'extreia la informació necessària, de forma saltada, independentment de la temàtica que tractava.

Pel què fa a *Las casas de religiosos*, destaca la presència d'aquestes dates en la descripció del pòrtic que hi havia al monestir premonstratès de Santa Maria, de Bellpuig de les Avellanes²⁵⁸, els mobles pertanyents a la sagristia del temple del convent franciscà de Sant Francesc d'Assís, de Barcelona²⁵⁹, com l'escut de la ciutat de Barcelona que hi havia a l'església de la casa dels PP. Caracciolins.²⁶⁰ Referent a *Los religiosos en Cataluña*, la majoria d'aquestes referències cronològiques apareixen en el tercer llibre, remetent-se una vegada més a les afectacions més recents (1835-1837). En destaca la relació que insereix per relatar la presència de frares al fortí de la Ciutadella després dels fets del 25 de juliol de 1835²⁶¹, així com la instal·lació de la seu del Govern Militar al convent agustí descalç de Santa Mònica, de Barcelona:

«Para terminar el asunto debía firmarse entre el comisionado del Estado y el de la Iglesia una escritura pública en la que constase cuales piezas y terrenos quedaban para uno y cuales para

²⁵⁸ «Rodean al pòrtico numerosos retratos de canónigos notables de la casa, pintados al fresco, de tamaño natural, y encajados en medallones, á cuyo pie se lee el resumen de la vida y muerte del retratado. Hoy (1898) estas pinturas hállanse ya algo borradas y mutiladas». *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. I, pàg. 315.

²⁵⁹ «Puede examinarlos el curioso en la sacristía de la parroquia de San Agustín, donde cómoda y armarios, algo ajados, prestan aún hoy (1899) su antiguo servicio». *Ibidem.*, pàg. 444.

²⁶⁰ «De los hechos narrados deduce todo canonista que el Ayuntamiento barcelonés gozaba del derecho de patronato sobre la iglesia de San Sebastián. Pruébanlo además los escudos de armas de la ciudad que se veían en sus muros. Hoy mismo (29 de diciembre de 1903) he visto el esculpido en la clave central de su ábside». *Ibidem.*, vol. II, pàg. 540.

²⁶¹ «Como a la Ciudadela no llegan los religiosos en un grupo total, sino por parciales, no es posible describir la entrada de todos. De la dedos de estos grupos poseo noticia, que son las siguientes. Me dijo el agustino Padre José Benet y Roca: “Llegamos á la Ciudadela, y quedamos largas horas en su plaza” (hoy, 1909, aún existente entre el Museo, el templo y las oficinas de la Dirección del Parque, Higiene urbana, etc.)). *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 720.

el otro de los contratantes, y los respectivos derechos y obligaciones; mas aun hoy, diciembre de 1911, esta escritura no se ha firmado. [...] Visité este edificio nuevamente ayer, 11 de diciembre de 1911, y vi que la limpieza y buen orden habían sucedido a la suciedad de 1897.»²⁶²

Abans d'entrar a detallar el format de cadascuna de les obres i les seves particularitats recíproques i complementàries, cal parlar d'un altre element corresponent a l'edició de les obres. Si hom presta atenció, l'encarregada de la publicació i edició dels treballs fou l'editorial Altés i Alabart. La prestigiosa impremta barcelonina, de llarga trajectòria en el món editorial català però també espanyol, famosa per l'edició de quantiosos llibres i altres suports documentals de tendència religiosa²⁶³, fou l'encarregada de transformar els manuscrits i el material gràfic de Barraquer i Roviralta en els diversos volums que esdevingueren les seves obres, essent de les més importants que publicaren a principis de s. XX.²⁶⁴

Malauradament no es pot aportar més informació de l'existent en les referències ja citades envers la vinculació de Barraquer i Roviralta amb l'editorial. El desconeixement de la destinació de l'arxiu de la impremta i editorial –aquesta fou venuda– no possibilita localitzar els esborranys de les obres del canonge, així com els quantiosos documents de treball i proves de maquetació realitzades abans de la definitiva edició i impressió dels volums. Afegit a aquesta situació cal sumar un altre element anteriorment exposat en aquest treball, i és el desconeixement de l'ubicació del fons documental pertanyent al canonge Barraquer, condició que dificulta i condiciona encara més la recerca i estudi de la realització de les seves obres, com per exemple les possibles modificacions, recomanacions o suggeriments que realitzaren des de l'editorial, la tria de gravats i fotografies, etc.

Havent exposat les característiques editorials i avançat alguns elements propis del format de les obres, a continuació s'indagarà en les característiques temàtiques i estructurals de cadascuna d'aquestes, evidenciant les connexions esquemàtiques i exposant les seves particularitats.

²⁶² *Ibidem.*, vol. IV, llib. III, pàg. 546.

²⁶³ TATJER, Mercè, VILANOVA, Antonio; INSA, Iolanda. *Les Corts, memòria del passat industrial*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, Districte de les Corts, 2005, pàg. 124-127.

²⁶⁴ *Àlbum de familia, 1886-1986*. Barcelona: Impremta i Editorial Altés, S.L., 1986, pàg. 40.

4.2.1. *Las casas de religiosos en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIX*

Pel què fa a la primera obra, *Las casas de religiosos*, publicada el 1906, està constituïda per dos volums. El primer, de 575 pàgines, hi precedeix els capítols pertanyents als ordes i congregacions religioses una carta de l'autor dedicant les seves obres –tant aquesta primera com la següent que publicarà– al seu mentor i mecenes, el cardenal Salvador Casañas, i dues pàgines amb les censures i aprovacions eclesiàstiques que donen el vist i plau als seus treballs.²⁶⁵ Segueix el pròleg i introducció de l'obra, on l'autor exposa els seus objectius i el procediment que ha dut a terme per estructurar els seus treballs, i a continuació un conjunt de set capítols que engloba les cases de religiosos, des dels PP. Benedictins fins els PP. Franciscans. El segon, de 626 pàgines, segueix el llistat estipulat en la introducció, englobant des dels PP. Franciscans fins els PP. Paüls (setze capítols), tancant l'obra amb un capítol de conclusions, d'addicions i rectificacions, seguit d'un índex de gravats, articles que componen el volum i làmines; en total 1201 pàgines. El repartiment d'ordes i congregacions religioses segueix un ordre cronològic, per tant històric, corresponent a la primera presència de cada institució religiosa en el territori i per tant al primer cenobi que fundaren, arribant a la data límit, que és 1835.

Esmentat anteriorment la rellevància del format establert en les obres, sobretot pel què fa a l'esquema que s'aplica, l'autor comença cada article dedicat a la casa religiosa en qüestió amb una localització geogràfica del municipi on està situada, així com la seva ubicació en aquest i el que hi ha al seu entorn. A més, es podria plantejar la hipòtesi que la finalitat d'aquest encapçalament geogràfic és el facilitar al subjecte lector una informació per conèixer quin és el seu paratge i, si li resulta d'interès, visitar-la. Tot i que es parlarà més endavant quina és la rellevància que té la descripció del lloc on es troba i el seu entorn, aquesta majoritàriament és corroborada per l'experiència de l'autor, com per exemple destaca en la descripció del monestir benedictí de Sant Pere de la Portella²⁶⁶, o el convent agustí calçat de Santa Magdalena, de Castelló d'Empúries²⁶⁷, així com extret

²⁶⁵ *Loc. cit.*, nota nº 246, 1176 i 1202.

²⁶⁶ «A unos doce kilómetros al Oriente de Berga, en el fondo de elevado y áspero anfiteatro de peñascosas montañas, asiéntase sobre una meseta, que le forma uno como asiento presidencial, el humilde aunque antiquísimo monasterio de San Pedro de la Portella. El atrevido excursionista que pretende, como el que escribe estas líneas, visitarle, al salir de aquella ciudad atraviesa primero la fértil comarca que la circuye, baja hasta el Llobregat, cruza á éste por el puente de Pedret, entra luego en la región de la aspereza y la soledad; pasa por continuos bosques, umbrosas arboledas, sierras, recodos, riachuelos, despeñaderos y altas crestas, hasta que, fatigado del pedregoso piso y del quebradísimo terreno, llega al elevado fondo del valle de Frontina, en cuyo centro preside el cenobio». *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 89.

²⁶⁷ «Hállase en una calle del Poniente de la villa, teniendo la iglesia al N. del edificio y el convento al S., dando frente ambos á dicha calle, interpuesto entre ellos el campanario. Este hasta el nivel del tejado del

d'altres referències bibliogràfiques, com per exemple a l'hora de situar el convent carmelita calçat de la Puríssima Concepció, de Camprodon²⁶⁸ o el convent franciscà de Sant Sebastià, de la Bisbal d'Empordà.²⁶⁹

Tot seguit precedeix una explicació històrica de l'edifici, degudament corroborada amb documentació primària o referències bibliogràfiques, narrant els orígens fundacionals i, depenent dels casos, indicant quines foren les partides monetàries emprades per a la construcció dels edificis, els noms dels seus benefactors, etc.²⁷⁰ Completament lligat a la gènesi del cenobi, se li afegeix una descripció arquitectònica de l'edifici, tant externa com interna, destacant les característiques estilístiques que permet indicar el període en el qual va ser construït, indicant particularitats artístiques i, depenent del cas, les mides. Vegi's com descriu el premonstratès de Santa Maria, de Bellpuig de les Avellanes:

«La planta del premonstratense puede considerarse dividida en tres grandes secciones rectas. La más septentrional y próxima al monte la forma el templo; la media el claustro, el aula capitular y patio llamado por los monjes nuevo; y la meridional el palacio del Abad y el cuerpo de edificio que contiene los corredores y celdas; unido todo, y cercado, menos el lado del templo, por elevada pared que le da carácter. La iglesia, aunque del crucero por arriba es

convento no se diferencia del resto de la fachada; pero de allí para arriba toma la forma ochavada, y se da tono de importancia, siendo así que el edificio carece completamente de ella. Dificilísimo se me hace describir el templo, pues en mi visita á él lo hallé atestado hasta las bóvedas de hierba seca, y sólo pude penetrar el espacio de pocos pasos. La inclinación hacia atrás del límite de la hierba y algunos datos orales me permiten las siguientes noticias». *Ibidem.*, vol. II, pàg. 225.

²⁶⁸ «En la Villa de Campo Redondo, situada en las faldas de los Pirineos, amena por la abundancia de Praderías y aguas que la fecundan, y montes fértiles que la coronan, se fundó nuestro Convento año-de 1352, en independencia de los Ordinarios por gracia de Clemente VI. Su titula es de la Purísima Concepción. Tiene el Consulado de la Villa el Patronato. Siendo posseído aquel distrito de Franceses, fueron saqueados sus archivos. Dexan su memoria con destruir las antiguas». *Ibidem.*, vol. I, pàg. 420.

²⁶⁹ «Convocados los Concelleres y Jurados de La Bisbal en 17 de Junio de 1580, y dada cuenta de que se habían presentado dos frailes franciscanos descalzos solicitando hospedaje, los Concelleres, *ab voluntat dels pagesos*, resolvieron alojarlos en San Sebastián, y *afavorirlos*». Este texto, escrito en vista de documentos auténticos, certifica de la existencia antigua en las afueras de La Bisbal de la capilla de San Sebastián dependiente de los *pagesos*, la que, según revela el nombre ó titular del convento, vino después á ser substituida por éste. Confirma esta creencia la posición del cenobio, colocado sobre humilde monténlo al S. de la villa, distante del núcleo de ella obra de medio kilómetro, y á ella unido por larguísima y aislada calle de habitaciones de agricultores». *Ibidem.*, pàg. 519.

²⁷⁰ Per exemple, com especifica en el convent trinitari calçat de la Santíssima Trinitat, d'Anglesola: «La fundación de este convento data de 1204. La realizaron Don Berenguer de Anglesola y su esposa Doña Angelisa, señores de la misma villa. Le dotaron con una muy notable hacienda de fincas rústicas. Efectuaron la fundación en vida de San Juan de Mata, y de acuerdo con él, de modo que este cenobio fué el tercero que dejó en España establecido el Santo Patriarca. En el mismo convento, los mismos fundadores erigieron también un hospital; y después, en 1214, renunciaron sus dominios á favor de su hijo Don Bernardo, y ellos tomaron el hábito de terceros, y dedicaron el resto de su vida al servicio de los enfermos del indicado hospital» (*Ibidem.*, pàg. 375), així com el monestir benedictí de Sant Esteve, de Banyoles: «La fundación de este monasterio se esconde en la obscuridad de los primeros tiempos de la reconquista, puesto que Ludovico Pío, en un diploma expedido en 11 de septiembre de 822, le confirma en la posesión de sus bienes y le pone bajo la imperial protección. El mismo documento nos certifica de que el fundador y primer abad fué un religioso varón, de nombre Bonito, quien con su trabajo redujo á cultivo la tierra de Bañólas, antes yerma, y edificó habitaciones, unas para morada de los monjes y otras para hospedaje de los pobres» (*Ibidem.*, pàg. 49).

ojival y por abajo de Renacimiento, conserva en su planta la forma románica en toda su pureza; y por lo mismo describe una cruz de exagerados brazos. Tiene una sola nave y sólo seis capillas, á saber: la mayor, dos á cada uno de los brazos del crucero, colocadas en la parte superior ú oriental de éste, y otra llamada el cementerio, colocada en la testera N. del brazo de este lado del crucero, todas de pulidos sillares de piedra. De modo que, exceptuada la última, las demás se hallan en la misma dirección que la mayor, formando con ella en una misma línea. Frente la anchurosa nave, y de toda su amplitud, ábrese el ábside mayor gótico de planta semipoligonal de cinco lados en el fondo, rasgados los tres centrales por sendos ventanales que desde lo alto del muro bajan hasta tres metros del pavimento. Al central parten de arriba á bajo tres molduras á guisa de columnitas, y una á los restantes, en las que apoyan los graciosos calados radiados de la ojiva. La bóveda del ábside mayor, ó presbiterio, es la acostumbrada en su estilo ojival, á saber: los aristones y bovedillas radiados que confluyen en la clave central, aquí muy pequeña. Los cuatro ábsides laterales, bien que de planta cuadrada, ostentan bóvedas ojivales y sendas ventanas, iguales á las del mayor, aunque de menores dimensiones. Adornan uno y otro lado del presbiterio, junto á las gradas de las naves, sendos bellísimos *arcosoliums*, ó grandes hornacinas, ojivales, con sarcófagos; así como otro de la misma forma de éstos avalora la primera capilla lateral del lado de la Epístola.»²⁷¹

Afegit a la descripció arquitectònica i estilística de l'edifici cal sumar la que realitza dels objectes religiosos presents en l'edifici, partint de la informació que disposa, descrivint peça per peça amb el major detall possible els retaules presents en el temple i les capelles, els quadres que adornaven les parets de les sales o passadissos i la seva autoria, la procedència de les relíquies que es veneraven, la tipologia dels vasos litúrgics presents o l'orfebreria sumptuària que hi havia, etc. També la descripció d'altres espais propis de la casa, com la biblioteca i la tipologia i quantitat de llibres presents, així com l'arxiu i la documentació que albergava, com evidencia en l'article destinat al convent carmelita calçat de Nostra Senyora del Carme, de Barcelona:

«Con haber reseñado en las precedentes páginas tantos lugares y piezas de esta casa, faltan, sin embargo, mencionar dos, ciertamente no las menos importantes, la biblioteca y el archivo. Ocupaba la primera toda el ala de edificio que en primer piso alto separaba del claustro gótico la huerta, ó mejor, se asentaba sobre toda la galería N. del mismo claustro. Contenía 7751 volúmenes, que tratarían las materias propias del sacerdote y aun del hombre de letras; y por más que, según se desprende de palabras de Villanueva, careciesen de valor bibliográfico ó mejor arqueológico, satisfacían sobradísimamente á la instrucción y cultura intelectual de los religiosos, y esto bastaba. Opino que entre los manuscritos de la Biblioteca provincial universitaria de Barcelona existirá el catálogo ó índice de la del Carmen, y así á él acuda quien desee conocer el valer de tal tesoro literario. Y á la verdad no puedo sumisamente rendirme al dicho de Villanueva cuando recuerdo que el convento databa del siglo XIII y sé

²⁷¹ *Ibidem.*, pàg. 311-312. Entre els molts exemples, la descripció del convent servita de la Verge dels Dolors, de Vilarrodona: «Fué fundado este convento en 1607; y por lo mismo su templo estaba construido según los modelos greco-romanos. Medía 23'65 metros de longitud su única nave, 6'80 de anchura, y 2'70 de profundidad las capillas de cada uno de los dos lados. Carecía de crucero, pero tenía tres capillas en uno y otro lado unidas por un pasillo; todo de revocada mampostería. Cada machón que separaba unas de otras las capillas, ostentaba una anta, ó medio pilar adherido á él, adornada de una guirnalda de flores colocada en su extremo superior; la cual anta desde el suelo subía á sostener la cornisa. De la bóveda tampoco hay que hablar, dibujada como fué según el invariable modelo de los compartimientos formados por arcos transversales y adornados de un luneto en cada lado» (*Ibidem.*, vol. II, pàg. 174), com el convent agustí descalç de Santa Mònica, de Guissona: «El claustro cae al O. ó sea al lado de la Epístola del templo, y á él está adherido. Tanto el claustro quanto el edificio-convento, que debía formarlo, no llegaron á completarse, pues falta la galería septentrional, y por lo mismo la construcción que sobre ella debía levantarse; y la occidental sólo tiene los arcos, pero no el muro y construcción de sobre ellos ni el edificio de aquel lado» (*Ibidem.*, pàg. 518).

que en dicha su biblioteca figuraba el libro de nuestro incomparable Fr. Francisco Eximenis, titulado *Regiment de Princesps*, impreso en 1484. Pero aun así nada diría en contra de este convento su pobreza en códices y escritos de los primeros siglos de la Edad media, ya que, según se ve por la fecha de su fundación, no databa de época tan lejana. Desde sus primeros días, su bien ordenado archivo fué enriqueciéndose con los documentos referentes á las personas y bienes de la casa. Por los lastimosos restos que de ellos se guardan en la sección poco ha citada de manuscritos de la Biblioteca provincial universitaria, certíficase el curioso de la riqueza y orden del tal archivo. En la mentada Biblioteca provincial vi y examiné unos treinta volúmenes en folio mayor, encuadernados con pergamino, escritos en el curso de los siglos XVI, XVII y XVIII, que contienen la cuenta del gasto diario del convento, desde el más insignificante de la cocina, tal como una libra de arroz, hasta los de importancia mayor, constando igualmente en ellos las autorizaciones de los superiores para estos gastos.»²⁷²

Tanmateix, afegeix una relació detallada de les propietats, tant urbanes com rurals, que tenia la casa en qüestió –si és que en tenia o si l'autor les trobà, és clar–, especificant-ne el nom, la ubicació, tipologia (casa, terreny, etc.) i l'extensió, com bé demostra en el convent mercedari de Sant Joan, de Berga:

«He aquí la reseña de los bienes de este convento: 1.º Un a casa en la misma población, y calle del Pujol, señalada en 1846 con el número 40, que lindaba á E. con la Torre del Cargol, á N. con el huerto y parte del convento y á S. con la calle del Pujol de Dalt. 2.º La heredad llamada Las Bagas, sita en la Quart, compuesta de casa de labranza, 20 cuarteras de bosque, 5 de cultivo, y un pequeño huerto. 3.º La otra heredad de nombre Mas Mascaró, situada también en la Quart, compuesta de apocada casa y 37 cuarteras de tierra, en su mayor parte bosque y yermo. 4.º La heredad apellidada La Montana, sita en el término de Caserras, formada de casa y 7 cuarteras de semilla de inferior calidad. 5.º Varias piezas de tierra: una llamada Tierras de Santa Magdalena, sita en Berga, de 6 cuarteras; otra Camp de la monja, sita en Berga, de 8 cuartanes, una tercera Peu de la serra de Novet, situada también en Berga, de 4 cuarteras; una cuarta Argelagó, sita en Validant, de 1 cuartera y 2 cuartanes; una quinta Pisó, situada igualmente en Berga, de 5 cuarteras 6 cuartanes; y una sexta en el mismo término de Berga sita, de solos 3 cuartanes.»²⁷³

²⁷² *Ibidem.*, vol. I, pàg. 395-396. Aquestes explicacions hom també les troba en l'article destinat al convent servita de Nostra Senyora del Bonsuccés, de Barcelona: «La noticia, llegada hasta mí, respecto de que el archivo se hallaba en una de las dependencias ó piezas de la sacristía, nos certifica de su existencia; ni podía suceder menos tratándose de un convento bien organizado, que poseía bienes. Asimismo el dicho y afirmación de un religioso de este cenobio nos da testimonio de la biblioteca; de la cual cree este fraile que debía de ser de valor, atendiendo á que la casa había tenido hartos Padres leídos y graduados, cuyos libros á la muerte de éstos pasaban á la biblioteca común» (*Ibidem.*, vol. II, pàg. 168), com també l'arxiu del convent agustí calçat de Sant Agustí, de la mateixa ciutat: «Ya al describir el edificio apunté la existencia y lugar del archivo; réstame ahora sentar que estaba dotado de numerosos y antiguos documentos, de los cuales es natural pensar que la mayor parte se referirían á las propiedades del convento. He visto y registrado varios de sus libros, los que prueban el admirable orden y diligencia que en esta dependencia reinaba. Examiné el *Lumen domus* que forma dos abultados tomos en folio, donde con clarísima y hermosa letra y extremada limpieza se reseña toda la vida que llevaba el agustino en este su convento. De sus asientos, en los que se cuentan hechos de 1799, se desprende que fué escrito en el siglo XIX. Explicanse en él todos los actos de la Comunidad, los toques de campana, horas de aquellos actos, los rezos, la oración mental, las disciplinas y demás penitencias, en fin toda la vida del fraile y de la Comunidad» (*Ibidem.*, pàg. 196).

²⁷³ *Ibidem.*, pàg. 139. Vegeu també el llistat de les propietats del convent dominic de Sant Ramon de Penyaforç: «Los bienes de esta comunidad, cuya noticia ha llegado hasta mi conocimiento, son los siguientes: 1.º Una heredad llamada *Settabra*, sita en el término de Santa Margarita y Monjos, compuesta de dos casas y 87 jornales de tierra; de ellos unos tierra campa, otros viña, otros viña dada á primeras cepas, 4 de yermo y 48 de bosque. 2.º Otra heredad de nombre *Mas de la llana*, situada en Castellví, que constaba de la casa y 135 jornales de tierra, parte dados á primeras cepas» (*Ibidem.*, pàg. 65), o el col·legi franciscà de Sant Tomàs, de Vic/Riudeperes: «La misma razón que, á pesar de la prohibición fielmente observada por la Orden, de no poseer bienes, obligaba al colegio de San Buenaventura de Barcelona á tenerlos, obraba con toda ó mayor fuerza en el presente; y así mediante concesión pontificia poseía éste dos haciendas ó *masoverías*, una de nombre *Novísima*, de cabida de 53 cuarteras, de las cuales hoy se cultivan 50, siendo

Un altre aspecte particular i propi d'aquesta obra, de la que també s'evidencia la complementació amb la segona pel que fa el seu contingut, és l'esment del llistat de religiosos que conformaven la comunitat. Amb afany d'especificar la seva totalitat, no sempre pot establir una relació amb els noms, cognoms i càrrecs i funcions dels seus integrants a causa de la manca d'informació que obté, establint-hi, depenent de cada cas –a vegades, ni l'esmenta–, un comentari generalitzat com en el cas del convent mínim de Santa Magdalena, de Girona²⁷⁴ o de Sant Jerònim, de carmelites descalços, de Vic.²⁷⁵ Per altra banda, amb afany d'exposar la informació de la que disposa, es remet a la cronologia per enumerar la totalitat de càrrecs establerts i la comunitat existent al moment, com bé fa amb el monestir benedictí de Sant Cugat del Vallès:

«La Comunidad se componía del Abad, el Paborde mayor, el Paborde de Palau, el de Panadés, el del Llobregat, el Camarero, el Prior, el Enfermero, el Obrero, el Despensero mayor, el Refitolero, el Beneficiado de todos los Santos, el de San Antonio, once monjes simples, con algún lego ó converso; total de monjes, 23 y el lego. Cuando la visita de octubre de 1833, estaban vacantes una dignidad y cinco monjías, y había otra sólo otorgada, resultando de aquí que la Comunidad se componía sólo del Abad y de quince monjes. Desde 1788 al comenzar de este siglo, regía el imperial monasterio el abad don José Gregorio de Montero y de Alós, cuyas obras y mejoras del templo he mentado en el lugar correspondiente de la descripción. Procedía del monasterio de Besalú, y había desempeñado los honrosos cargos de catedrático del colegio de San Pablo, de secretario general de la Congregación y de Abad de Bañólas, de donde pasó á la abadía de San Cugat. A la edad de 84 años trocóla por la otra vida en 26 de marzo de 1815»²⁷⁶

A continuació, concretament en el primer article de cada capítol, afegeix uns paràgrafs per explicar la història de l'orde o congregació; una informació que permeti situar i contextualitzar els seus orígens i, sobretot, descriure el seu hàbit, facilitant l'esbós d'un retrat que expliqui com vestien els religiosos, com per exemple els dominics:

«Las imágenes de Santo Tomás, y la restauración moderna de algunas comunidades religiosas, ponen á la vista de todo el mundo cuál sea el hábito dominico. Consiste en túnica ceñida con una correa, escapulario y capilla, los tres de lana blanca, capa negra con capilla superior también negra, y cerquillo en la cabeza con sombrero negro.»²⁷⁷

de rocas las tres restantes; y la otra *Can Soca*, situada en el mismo término de San Martin de Riudeperas cercana al convento, de tenuta 80 cuarteras 9 cuartanes, de las cuales como una mitad eran de cultivo, y de yermo las restantes» (*Ibidem.*, vol. I, pàg. 510). En l'apartat 6.2.1 i 6.2.2 s'amplia i s'especifica l'ús i origen d'aquesta informació, així com de la presència de llistat de béns, ingressos, rendes i altres relacions de caràcter econòmic.

²⁷⁴ «6 Sacerdotes y 3 legos componían la comunidad en 1835». *Ibidem.*, vol. II, pàg. 312.

²⁷⁵ «En 1835 la comunidad de esta casa constaba de ocho frailes, entre de coro y legos». *Ibidem.*, pàg. 478.

²⁷⁶ *Ibidem.*, vol. I, pàg. 133-134. Amb menor especificitat d'informació, també es pot llegir en el Monestir benedictí de Santa Maria, de Ripoll: «Su comunidad, poco numerosa, componíase en 1805 de 18 monjes, 1 novicio y 2 conversos ó legos, el número total, ocupadas las vacantes, ascendiera sólo á 23, mientras en cambio abundaban en ella las dignidades, que eran las de Abad, Paborde de Berga, Refitolero, Camarero, Enfermero, Paborde de Palau, Paborde de Aja, Limosnero, Despensero mayor, Despensero menor, Prior, Vicario general, Capiscol, Tesorero y Sacristán mayor. En 1833 los monjes eran también 18 y por lo mismo las vacantes 5». *Ibidem.*, pàg. 34.

²⁷⁷ *Ibidem.*, vol. II, pàg. 47. Les indicacions que dona són molt il·lustratives per a diferenciar un trinitari calçat d'un descalçat: «El hábito consistía en túnica blanca, ceñida con una correa negra; escapulario largo,

Seguit de la descripció de l'hàbit, explicita el funcionament de cada institució perquè el lector entengui les particularitats organitzatives de les cases que es descriuen, inclús les diferències entre monjo i frare²⁷⁸, aportant una major comprensió de la vida que es vivia en aquestes²⁷⁹, així com la descripció de les pràctiques religioses que duïen a terme, com relata per exemple els oficis religiosos dels dissabtes que se celebraven al convent carmelita calçat de Nostra Senyora del Carme, de Barcelona²⁸⁰, o de la durada del noviciat dels monjos jerònims i la seva formació religiosa.²⁸¹ També incideix en els casos que té coneixement sobre l'observança d'aquests instituts de vida consagrada, alabant la seva rigidesa moral i pietosa que caracteritza el religiós regular, com narra de forma efusiva en l'article destinat al convent trinitari calçat de Nostra Senyora de la Trinitat, de Barcelona:

«De los hechos citaré las dos horas de meditación diaria que tenía la comunidad, antes puesta de rodillas; después, para evitar las muchas hernias que tan violenta y prolongada posición ocasionaba, parte de rodillas, parte sentada. Citaré que de la oración no se dispensaba á nadie. Citaré la disciplina de dos días de cada semana de Cuaresma y otros durante el año. Citaré el

blanco, y con una cruz roja y azul en el frente; capilla, ó sea una como muceta, cerrada por delante, negra, y con capuz; y capa negra, todo de burda lana. La cruz indicada tenía el palo vertical rojo y el horizontal azul, y su forma se distinguía de la de los calzados en que los palos ó brazos eran rectos, al paso que los de los calzados eran arqueados. La cabeza iba rasurada, dejado empero el cerquillo, y los pies descalzos con sandalias. En los trinitarios calzados todos los religiosos, tanto de coro, cuantos legos, afeitaban sus barbas. En los descalzos sólo los de coro: los legos usaban barba» (*Ibidem.*, pàg. 563), així com per identificar els clergues regulars, en aquest cas els PP. Caracciolins dels PP. Escolapis: «El hábito es el mismo del clérigo secular del tiempo de la fundación, y por tanto el del religioso escolapio, con sola la diferencia que el ceñidor del caracciolo es una correa» (*Ibidem.*, pàg. 548).

²⁷⁸ «Aunque el vulgo confunde el nombre de monje con el de fraile, usando promiscuamente estos vocablos, expresan ellos en realidad ideas distintas. Significa el primero el religioso dedicado principalmente á la vida contemplativa, ó sea de meditación, penitencia y silencio, y, por lo mismo, sólo á la propia santificación; mientras que el segundo indica al que sin olvidar estas piadosas prácticas, manantial de toda virtud, ejerce señaladas obras de celo en bien de los hombres, ya procurando por el desempeño de los ministerios sacerdotales el pasto espiritual, ya por la práctica de relevantes actos de caridad el socorro de necesidades temporales». *Ibidem.*, vol. I, pàg. 381.

²⁷⁹ Entre els molts casos, per exemple l'orde dels PP. Mínims, explicita quin és el seu funcionament intern, a on està la seu general i el repartiment per províncies, l'estructura de govern que caracteritzava cada casa, així com el pla de formació pels novicis i els vots que els caracteritzen: «El mínimo en su profesión emite los tres votos esenciales á toda religión: de pobreza, castidad y obediencia, al que añade el que forma el fin de su instituto, el de abstinencia perpetua de carne, de modo que come de rigurosa vigilia, hasta sin lactinios todo el año. Sólo en el caso de enfermedad, y mediante dictamen del médico, el superior local autoriza para el uso de carne». *Ibidem.*, vol. II, pàg. 293.

²⁸⁰ «Pero donde se acentuaba la solemnidad era en la Salve de los sábados. Salían en parejas de la sacristía por la puerta del presbiterio todos los frailes, revestida sobre el negro hábito la blanca capa de lana que lo completaba. En la puerta recibían velas. Colocábanse en dos filas á lo largo del templo, junto al altar los legos, luego los novicios, los coristas, los sacerdotes por orden de dignidad, y al fin ya en los pies de la iglesia el preste con capa pluvial y ministros mayores y menores. Cantábase la dulce plegaria, alternados los puntos con preciosos versos del órgano, durando todo hasta media hora». *Ibidem.*, vol. I, pàg. 399.

²⁸¹ «El noviciado entre los Jerónimos duraba siete años. A las doce de la noche la campana despertaba á los monjes, y á la media hora empezaban en el coro los maitines. A primera hora de la mañana, de 5 á 6 según los meses del año, estaba otra vez el monje en el coro para prima. Rezaba luego la Santa Misa, y cantada más tarde la Tercia, se celebraba la conventual, y á este tenor seguía el resto del día. Las ceremonias del coro eran muchas y graves. No faltaba la diaria meditación y lectura, á sus horas el estudio para confesores, predicadores y ordenandos, y en los viernes el capítulo de culpas». *Ibidem.*, vol. II, pàg. 272.

hecho de levantarse en todo tiempo á las cuatro de la madrugada para entregarse á los ejercicios de piedad y después al asiduo servicio del pueblo fiel en los sagrados ministerios. Citaré la intransigencia en no permitir que ningún fraile pernoctara fuera del convento. Citaré el silencio y lectura ascética del refectorio. Citaré el pan que aquí se comía, mendigado por un lego de puerta en puerta. Citaré el nombre de los frailes edificantísimos arriba anotados, á los cuales sería fácil añadir otros, tales como el Padre Ministro del convento de Barcelona, y el P. Jaime Canals del de Anglesola, fraile de mi siglo, religioso éste tenido allí por verdadero santo, y del cual en su tierra se narran hechos portentosos. Citaré el saber y aplicación de otros frailes también arriba indicados, pues el estudio y el trabajo, aun científico, efectuado por amor de Dios, constituye señalada virtud. Citaré el dicho de uno de los individuos del convento de Barcelona, quien me aseguraba que en él vio con edificación muy buenos ejemplos. Y citaré, que si la oración era larga y abundante, la comida era parca y siempre casi igual, que ya apunté arriba cuan exigua cantidad la sufragaba. Podría citar otras mil prácticas.»²⁸²

Però no tot són flors i violes. Destaca una crítica ferotge contra les pràctiques subversives que dugueren a terme alguns religiosos regulars, concretament sobre el peculí²⁸³, una pràctica que atempta contra els seus vots i els principis monàstics.²⁸⁴ Uns arguments que Barraquer i Roviralta no dubta en descarregar contra els integrants de cada comunitat en la que hi hagueren casos, com per exemple del convent agustí descalç de

²⁸² *Ibidem.*, vol. I, pàg. 343. També destaca l'observança dels PP. Paüls, descrivint-la així: «Que en esta congregación reinaba como señora absoluta la observancia lo prueban testimonios irrefragables. Todo allí estaba ordenado. El mismo cuidado en encomendar al papel los hechos y trabajos de sus individuos y las peripecias de sus casas, escribiéndolos en sus crónicas, da uno de estos testimonios el vulgar refrán, ó ponderación, que compara con un seminario el lugar donde se observa quietud. Es el pueblo todo quien dice que por el silencio tal ó cual vivienda “es un seminario”. Y esta ponderación la hallamos aquí en uso cuando á los seminarios conciliares se les conocía con el nombre de colegios del Obispo, y el de seminario se aplicaba sólo á la casa de los misionistas; tiempos que yo he plenamente alcanzado. “Era tanto el silencio que ni aun se sospechaba que nadie pudiese infringirlo; de modo que si un superior hallaba en un corredor dos de sus subditos hablando no entraba ni en reprensiones, ni aun en averiguaciones, seguro como estaba de que si aquellos religiosos hablaban era obligados por alguna necesidad”. Tal conducta observaba el superior de los tiempos postreros con ser religioso de gran rigidez». *Ibidem.*, vol. II, pàg. 589.

²⁸³ «Se entiende, en el ámbito de la vida religiosa, una modesta suma de bienes materiales, principalmente de dinero, confiada a un religioso para su uso personal, independiente del uso común. En general, se trata, por tanto, de un pequeño conjunto de bienes que cada religioso dispone, con la finalidad de proveer a cosas personales». SUGAWARA, Yuji. «Peculio». *Diccionario general de derecho canónico. Vol. VI.* Javier Otaduy, Antonio Viana, Joaquín Sedano (dirs.). Navarra: Universidad de Navarra. Thomson Reuters. Aranzadi, 2012, 59-61, pàg. 59.

²⁸⁴ «[el peculí] puede entrar en colisión con las exigencias derivadas del voto de pobreza, que comporta limitaciones y dependencia de los superiores en el uso de los bienes». *Ibidem.*, *ídem.*

Santa Mònica²⁸⁵ o el de Sant Gaietà, de clergues regulars teatins²⁸⁶, ambdós de Barcelona, finalitzant el seu judici a les conclusions amb les següents paraules:

«Mas á toda esta robusta haz de pruebas favorables á la buena observancia se me opondrá la existencia del peculio, verdadera enfermedad, ya que no muerte, del voto de pobreza, y por ende de la sana disciplina. A tal objeción contesto que no en todas las órdenes se permitía el peculio; pues según en sus lugares llevo manifestado, no sumaban pocas aquéllas en las que no se conocía, tales como la cartujana, la francisca, la capuchina, etcétera. Además éste y otros defectillos, ó pequeñas zorras según las llaman los autores ascéticos, son inherentes á la miserable naturaleza humana; y para esto, para extirparlos, están, y velan, los superiores, quienes en las ocasiones oportunas las destruyen y matan. Así ha sucedido con el nombrado peculio, el cual por la disposición de Pío IX de 22 de abril de 1851, arriba citada, quedó herido de muerte y al fin ha acabado.»²⁸⁷

Per últim, cada article finalitza amb una contextualització actual de l'estat en la que es troba la casa, permetent exposar el destí que sofrí després dels esdeveniments de 1835 i 1836, com fa, entre d'altres, amb el convent caputxí de Calella-Pineda:

«Hoy (1903) el convento y sus dependencias pertenece á los agustinos, los cuales tienen allí una pequeña comunidad. El edificio no ha sufrido apenas variación alguna, habiendo sólo cambiado algunas pequeñas construcciones del exterior. La huerta, siempre cercada, subsiste, un poco aumentada por el lado oriental en el que se le ha añadido una no ancha franja de tierra. También está en poder de los agustinos. El templo perdió el gran lienzo que formaba su retablo mayor; su tribuna del lado de la Epístola del presbiterio, convertida hoy en capilla de la Virgen de la Correa; y sus retablos laterales, que en 1835 estaban dedicados, en el lado de la Epístola, uno á San Buenaventura, otro á San Francisco de Asís y otro á otro Santo, y

²⁸⁵ «Como no lo vi combatido por los superiores, sino al contrario tolerado, he dejado para este lugar dar cuenta de otro defecto, ó sea del peculio; el cual, como arriba varias veces escribí, no mata el voto de pobreza, pero lo debilita y hace enfermar. Prueba la existencia del peculio particular, y también lo arriba dicho del mal estado de los fondos de la comunidad, el hecho siguiente. En 10 de abril de 1820, en oficio que firma el Barón de Horst, la Junta Patriótica pidió á la comunidad de Santa Mònica que contribuyese con su donativo al levantamiento de un monumento en honor de Lacy. En su consecuencia el Prior invitó á los frailes á dar algo para así ayudar á la comunidad, que “está tan atrasada (*de dinero*) como habían visto por la Carta capitular”. Siguieron las donaciones de los religiosos; y en 20 del mismo mes de abril el Prior entrega al tesorero Don Miguel Plandolit 80 reales. No dudo que la congregación de los descalzos ó recoletos agustinos actualmente no tendrá la mala práctica del peculio, que no habían de quedar rezagados á sus hermanos calzados, quienes hoy no lo conocen ni por imaginación». *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. II, pàg. 516.

²⁸⁶ «Antes de terminar este artículo ocurre preguntar: ¿existía entre los teatinos la peste llamada peculio? Creo firmemente que sí. Ninguna de las numerosísimas actas de los Capítulos locales ó sesiones de la Comunidad celebrados desde 1793 á fines de 1834 habla de él. Donde el peculio existía eran frecuentes en los capítulos las dudas, las consultas y arreglos referentes á él. Aquí no hallo ni rastro en dichas sesiones. Sin embargo, las palabras de una acta y muchos asientos del *Libro del cargo y descargo* dan sólido pie á mi creencia. [...] Además en este Libro se anotaban los menores gastos, incluso los necesarios para el vestido y calzado de los legos, y como no hallo ni uno referente al vestido, calzado y libros de los sacerdotes, deduzco que ellos de su peculio atenderían á estas necesidades. En los asientos de las salidas de mayo de 1821 se lee: “A los PP. Sacerdotes de esta Casa por limosna de 742 misas fundadas que debían celebrarse los meses siguientes y se le han encargado celebrar y repartido en iguales partes... 350 libras, 5 sueldos.” De cuanto llevo expuesto resulta firmísima mi creencia de la realidad del peculio, institución si reprobable en las demás órdenes, reprobabilísima en la presente. *Anticus Plato; sed magis árnicá veritas*». *Ibidem.*, pàg. 336-337.

²⁸⁷ *Ibidem.*, pàg. 601. Cfr. JOMBART, É. «Pécule des religieux». *Dictionnaire de droit canonique. Contenant tous les termes du droit canonique, avec un sommaire de l'histoire et des institutions et de l'état actuel de la discipline. Fascicule XXXI*. R. Naz. (dir.). Paris: Letouzey et Ané, 1954, 1292-1296, pàg. 1296. En l'obra de DE RUBÍ, Basili. *Els caputxins a la Barcelona del segle XVIII. Aproximació històrico-bibliogràfica*. Barcelona: Caputxins de Sarrià, 1984, pàg. 413-414, l'autor utilitza les paraules de Barraquer per a il·lustrar la manca d'existència del peculi entre la comunitat caputxina de Barcelona.

en el del Evangelio, el primero á un Crucifijo, el segundo á la Divina Pastora, y el postrero á la Inmaculada. El Crucifijo está hoy en el cementerio de la villa de Calella, y la Divina Pastora en el altar de San Roque de la parroquia.»²⁸⁸

Com a resultat, l'autor aconsegueix realitzar un treball magnànim replet d'ítems informatius per analitzar i, conseqüentment, exposar la història, particularitats artístiques i arquitectòniques, així com també religioses i patrimonials de cada cenobi, assolint un gruix documental que esdevé punt de partida per la segona obra. A la vegada, l'estructura monogràfica de cada capítol i el conjunt d'articles que el conformen permet al lector la consulta d'una obra per l'estudi del patrimoni religiós monàstic i conventual masculí de Catalunya. Això permet realitzar una recerca i lectura cenyida als seus interessos, corroborant la informació amb quantioses referències bibliogràfiques i suports gràfics que fan la lectura més amena. A més, el model de treball emprat ajuda a classificar la informació de forma pautada, aconseguint una exposició homogènia dels continguts, evitant possibles confusions del lector, tot i que a vegades s'evidencien les llicències que ha pres l'autor en alterar el corpus estructural, produint-se canvis en l'ordre dels temes. Malgrat tot, l'ordre dels factors no altera el producte final.

4.2.2. *Los religiosos en Cataluña durante la primera mitad del siglo XIX*

Passaren casi deu anys fins que Barraquer i Roviralta publicà el seu segon treball, com a continuació i complementació del primer. La temàtica d'aquesta obra comportà una extensió totalment diversa i més àmplia que l'anterior a causa de la cronologia que engloba, havent de realitzar un repartiment força confús i, perquè no dir-ho, fins i tot caòtic. Una obra que consisteix en contextualitzar els esdeveniments històrics que afectaren les cases de religiosos durant la revolució liberal i, a més, sense perdre l'estructura emprada pel repartiment dels ordes i congregacions, utilitzant el mateix esquema emprat en l'anàlisi de cada casa religiosa, explica les destruccions, desaparicions i desperfectes patits en el patrimoni i comunitat de cada cenobi durant cada període estipulat. En aquest cas però, degut a l'estricta necessitat de narrar el context històric i polític de l'època que descriu, afegeix capítols abans i després dels pertanyents als ordes i congregacions, explicant les causes i conseqüències que afectaren a l'església catòlica a

²⁸⁸ *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. II, pàg. 391. Vegeu també el que diu del convent franciscà de Santa Anna, d'Alcover: «Aunque actualmente subsisten en pie el templo y convento de Alcover, se hallan en estado ruinoso. El primero sin techo, y el segundo sirve de sucio albergue á los mendigos y pobres» (*Ibidem.*, vol. I, pàg. 530), o del convent carmelita descalç de Sant Josep, de Girona: «Indiqué ya arriba el destino actual de este templo y convento, los cuales albergan la Aduana, las dependencias de Hacienda, el almacén de estancadas y los telégrafos eléctricos» (*Ibidem.*, vol. II, pàg. 479).

Espanya, concretant en el cas de Catalunya, i que comportaren les afectacions que ell descriurà:

«Interesa conocer este combate; conviene investigar los pasos de esta guerra; hay que estudiar detenidamente cuántos y cuáles monasterios y conventos ornaban nuestro Principado; cuánto era el valor de sus joyas religiosas, científicas y artísticas; cuáles los servicios que estos cuerpos a la Religión y a la Patria prestaban; cómo fueron atacados, por qué y por quiénes, y finalmente, en qué pararon tantas y tan preciadas riquezas de todo linaje. En atención a la importancia que tales elementos tuvieron en la civilización e historia de esta tierra, y a la que tuvieron su persecución y ruina en la marcha de la revolución, he creído altamente conveniente dedicar este trabajo al estudio de la suerte de las casas monásticas catalanas durante las revueltas del siglo XIX; y como esta persecución y ruina forma, según arriba indiqué, una de las etapas, o pasos parciales, de la gran guerra de la impiedad masónica contra la Iglesia católica, de aquí que antes de comenzar el relato haya trazado a grandes rasgos el cuadro, o siquier boceto, de tal gran guerra, con lo que pueda el lector colocar en su debido lugar el terrible combate parcial de la destrucción de los conventos catalanes, al modo que para bien comprender y estudiar la historia de una provincia o ciudad, el estudioso abre antes el mapa de su nación para enterarse de su situación y circunstancias de vecindad de ella.»²⁸⁹

Tot i que s'explicarà amb major èmfasi en els apartats pertanyents al context històric el contingut present en aquests, l'autor divideix la seva segona obra en tres parts cronològiques: la Guerra del Francès, el Trienni Liberal i el període d'exclaustració i desamortització que hi hagué entre 1835-1837, englobades aquestes dues en el conflicte de la primera guerra Carlina. Partint d'aquest repartiment cronològic, l'autor reparteix el treball en tres llibres que conformen quatre volums. En cadascun d'aquests, el format de capítols és el mateix que l'anterior obra, trobant en primer lloc els capítols descriptius, i després els índex de gravats, articles que componen el volum i làmines, afegint un apartat de rectificacions o fe d'errades, així com les conclusions, presents en aquest cas en l'últim volum. El primer volum, publicat el 1915, engloba el primer i segon llibre, que tracta el context, esdeveniments i afectacions que patiren les cases religioses durant la Guerra del Francès i el Trienni Liberal. Un llibre per cada època, de 499 i 781 pàgines, respectivament, que fa un total de 1290 pàgines.

Una de les particularitats d'aquest volum, tot i ser el més extens dels quatre, és la síntesi que s'aplica en molts dels articles que descriuen les cases religioses. Com s'exposarà amb major detall en l'apartat corresponent a la metodologia, l'autor s'estén de forma descompensada en els articles dels cenobis dels quals disposa documentació i informació, reduint l'extensió dels altres a causa de la manca de dades i ajuntant diverses cases en un sol article. Aquesta situació succeeix concretament en els dos primers llibres, evidenciant una unificació estructural, per exemple, amb els convents agustins calçats de

²⁸⁹ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. I, pàg. 19-20.

Sant Agustí, de Torroella de Montgrí, Santa Magdalena, de Castelló d'Empúries i Sant Francesc, de Puigcerdà durant la Guerra del Francès²⁹⁰; o els convents carmelites descalços de Sant Josep, de Girona i de Sant Llorenç, de Tarragona durant el Trienni Liberal.²⁹¹

A més, cal afegir un altre aspecte que exposa la complexitat d'aquest treball, sobretot del format, i de la difícil tasca que desenvolupà l'autor, evidenciant la subjecció i dominació per part de la documentació envers aquest. Això va comportar-li el descuit d'un article pel convent mercedari de Nostra Senyora de la Mercè, de Tortosa i de la casa de Sant Vicenç de Paül –de PP. Paüls–, de Reus, durant la Guerra del Francès; o del priorat de Sant Salvador de la Vedella i el priorat també de Santa Maria, de Meià, ambdós benedictins, durant el Trienni Liberal.

Referent al tercer llibre, aquest engloba el tres volums restants de l'obra. L'extensió reflecteix una vegada més la fixació i major interès per la cronologia dels esdeveniments que afectaren les cases de religiosos el 1835 i les seves conseqüències –exclaustració i desamortització–, representant el 75% del seu volum. Corresponent al segon volum, també publicat el 1915, consta de 866 pàgines i, com ha realitzat en els anteriors llibres, exposa però de forma més extensa i detallada, en un total de dotze capítols, el context polític i social que visqué Catalunya des de la restauració del regnat de Ferran VII el 1823 fins les bullagues de 1835, incloent el ja esmentat període exclaustrador i desamortitzador de 1835-1837, i que comportà la desaparició dels cenobis en el territori.

Tot i que s'entrarà en major detall en l'apartat 5.2.3 a l'hora de descriure el context històric del període, l'autor exposa els antecedents històrics compresos entre 1823 i 1835, narrant breument els esdeveniments que afectaren al clergat regular de Madrid, Saragossa i Múrcia, i que donaren peu als atacs que patiren els convents de Reus i voltants.²⁹² Tanmateix, dedica un capítol per inserir i comentar les discussions que hi hagué al Congrés dels Diputats per tractar la devolució als compradors dels béns desamortitzats als religiosos durant el Trienni Liberal, així com les bases reguladores de l'exclaustració i posterior desamortització que s'aplicaria el 1835-1837, respectivament. Segueixen un

²⁹⁰ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. I, pàg. 298.

²⁹¹ *Ibidem.*, vol. I, llib. II, pàg. 1184.

²⁹² «Circunscrito este mi libro a los sucesos de la región catalana, parece debiera prescindir de la narración de las persecuciones y matanzas perpetradas allende los linderos del Principado; y sin embargo, no puedo dejar de reseñarlas, siquiera como antecedentes históricos, ya que íntimamente ligados con los de aquí, constituyen sus premisas y aun comienzos». *Ibidem.*, vol. II, llib. III, pàg. 35.

conjunt de capítols on desglossa l'estat de la ciutat de Barcelona el 1835 –una «reseña general»–, analitzant quines eren les autoritats que hi havia, les parròquies, la força armada que hi havia les casernes de la plaça, les característiques de la població, així com els diaris que hi havia i els cafès i societats secretes presents a la ciutat.²⁹³

Prossegueix un altre grup de capítols on argumenta i exposa els preparatius per a l'incendi de les cases religioses, indicant les causes que el provocaren, així com l'actuació per part dels atacants, i una ressenya enumerada per a cadascun dels cenobis que patí afectacions durant la nit del 25 de juliol de 1835. També exposa quines foren les conseqüències dels atacs i incendis, relatant les destruccions i afectacions als edificis, els morts i ferits que patiren les seves comunitats, o el tracte que reberen per part de les autoritats de la ciutat amb l'afany de protegir els que sobrevisqueren. Acaba el present volum amb una manifestació detallada de les conseqüències polítiques que provocà la bullanga a Barcelona, narrant els posteriors successos dia per dia, finalitzant el relat amb l'assassinat del general Bassa a mans de la població.

El tercer volum, també publicat el 1915 i de 718 pàgines, s'inicia amb un capítol dedicat a argumentar les responsabilitats existents en l'incendi dels convents i monestirs de Barcelona, demostrant l'existència d'un entramat format per subjectes pertanyents a les societats secretes que actuaren contra els religiosos i les seves cases. També nombra la possible complicitat, així com les limitacions, que tingueren i es trobaren les autoritats militars, esmentant les situacions que visqueren Manuel Llauder, Cayetano Saquetti, Joaquín Ayerve, Pedro Pastors i altres comandaments, com la que tingueren les autoritats civils i la força armada de la mateixa ciutat. A continuació exposa els mòbils que impel·liren als atacants a cometre les actuacions que realitzaren, justificant interessos materials, de les sectes maçòniques i de l'anticlericalisme imperant en la societat. Tot i així, les generalitzacions són arriscades i hi hagueren ànimes caritatives que vetllaren per la seguretat dels religiosos i les seves cases.

Tot i que aquest capítol hauria d'estar en el segon volum per una simple relació argumentaria i temàtica, se sospita que va ser introduït en aquest tercer per motius d'extensió i volum de l'anterior, evidenciant una descompensació pel total de pàgines que ocupa. En relació a la resta de capítols, en aquests s'exposen les afectacions que patiren els convents i monestirs durant el 1835-1837, narrant els atacs i destruccions –si es que

²⁹³ *Infra.*, apartat 7.5.1 corresponent als diaris, i *Infra.*, pàg. 169-170 pels cafès.

en patiren— així com els resultats de l'exclaustració i posterior desamortització. Tenint en compte el primer capítol ja esmentat, aquest engloba dels benedictins fins els dominics.

Aquest ordre segueix en el quart volum, de 792 pàgines i publicat el 1917 —tot i que una nota final indica que va ser acabat d'imprimir el 2 de juny de 1918²⁹⁴—, continua des dels PP. Franciscans fins els PP. Felipons, dedicant un penúltim capítol descaradament extens sobre l'estat dels cenobis barcelonesos després de l'incendi de 1835 —un total de 315 pàgines—, i un últim capítol on insereix les actes i disposicions oficials que expedí el govern per a desamortitzar els béns del clergat regular. Finalitza el present amb un capítol on hi ha un apèndix amb informació, les conclusions a la corresponent obra, i els índex de làmines i gravats com també les fe d'errades del volum.

Respecte al contingut del tercer i quart volum, al final dels capítols corresponents als ordes i congregacions religioses, destaca la presència d'un article —a vegades és un simple paràgraf a continuació del pertanyent a la casa religiosa que es descriu— destinat a explicar la restauració moderna a Espanya i sobretot a Catalunya, amb major o menor detall. Un contingut, però, que s'ampliarà en l'apartat 5.3 a causa de la seva rellevància informativa i, sobretot, cronològica. Per altra banda, resalta la manca de presència d'un conjunt de cases religioses en els capítols corresponents a cada orde o congregació, en aquest cas corresponents a la zona de Reus i voltants així com també de la mateixa ciutat de Barcelona. El motiu no és un altre que aquestes foren analitzades quan la narració de les bullangues del juliol de 1835, excloent-les del llistat i amb la voluntat de respectar el discurs cronològic establert, com especifica a l'hora de descriure el convent carmelita calçat de Nostra Senyora del Carme, de Valls:

«Ante todo debo anotar que si aquí, en su lugar propio, no trato de la suerte del convento de Nuestra Señora del Carmen, de Valls, es debido a que ya aquella tuvo su párrafo al relatar en el capítulo V de este libro III lo acaecido en los contornos de Reus, en el que dediqué a esta casa, junto con las demás de su ciudad, el artículo 5.º»²⁹⁵

²⁹⁴ «CON ESTE TOMO IV QUEDA TERMINADA LA PRESENTE OBRA, EL CUAL SE ACABÓ DE IMPRIMIR HOY DÍA DE LA VISITACIÓN DE NUESTRA SEÑORA, 2 DE JULIO, DEL AÑO DE 1918. A. M. D. G.». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. IV, llib. III, pàg. 792.

²⁹⁵ *Ibidem.*, vol. III, llib. III, pàg. 493. «Siguiendo como sigo, en la narración de los hechos el más escrupuloso orden cronológico, se presenta después del incendio de Barcelona el inmenso grupo de todos los restantes de Cataluña, no situados en Reus o en sus contornos. Ante tal multitud estimo necesario establecer método, y para ello ninguno mejor que agrupar los cenobios por sus respectivas órdenes, y entre éstas seguir el de la antigüedad de sus fundaciones o aprobaciones por la Iglesia, ni más ni menos que como lo efectué en mi obra anterior titulada *Las Casas de religiosos*. Por cuya razón debemos comenzar por la de los benitos, y de éstos por el más próximo a Barcelona, que es el de San Cugat del Vallés». *Ibidem.*, vol. III, llib. III, pàg. 85.

Tanmateix, una altra particularitat que destaca pel seu contingut analític, tant pel què fa a aquest tercer volum com també al segon, és la presència d'un llistat força complet de les propietats de les que disposava la casa, tant urbanes com rurals, i que foren desamortitzades durant els diversos processos que hi hagueren corresponents a la cronologia que indica. Com bé es detallarà en l'apartat 6.2.2, l'autor descriu les propietats que foren subhastades, aportant informació de la seva venda així com les característiques de la propietat en si. Esmentat anteriorment en l'anàlisi de la primera obra, aquesta secció discursiva permet ampliar el contingut informatiu corresponent a les propietats pertanyents al cenobi que s'estudia, exposant una vegada més la riquesa terratinent de la casa religiosa i els béns que disposava, evidenciant per altra banda la influència concreta de la metodologia leplaysiana emprada en l'elaboració de l'obra, i la rellevància documental de les relacions econòmiques per a incidir en el coneixement d'un cenobi.

Una altra característica remarcable d'aquesta segona obra, sobretot del segon i tercer llibre, és la presència d'un apartat de rectificacions, majoritàriament al final de l'article, tot i que a vegades és un paràgraf sense diferenciar. Com bé especifica el mateix concepte, la finalitat és corregir informació present en la primera obra i que, amb el pas dels anys i durant l'elaboració de la segona, ha permès evidenciar errors de contingut presents en l'anterior, a la vegada que també remarca la seva importància documental en la seva consulta per a la redacció del posterior treball. Entre les presents i recurrents rectificacions, vegi's la present en el capítol destinat als trinitaris calçats durant el Trienni Liberal a l'hora d'esmentar el llistat de pares provincials de l'orde durant els primers anys del s. XIX:

«RECTIFICACIÓN NOTABLE. Al estudiar los datos para escribir mi primera obra sobre los Religiosos de Cataluña, titulada "Las Casas de Religiosos...", topé, al tratar de los trinitarios, co dos listas de privinciales distintas y las inserté en el tomo II página 566. Como ambas procedían de autorizados conductos, a saber, una del puño de un religioso romano de la misma Orden, y la otra del libro del convento de Trinitarios descalços de Vich titulado *Lumen Domus*, quedé harto perplejo sobre a cuál de las dos debiera dar la preferència, o a qué explicación acudir. Mas, publicado mi dicho libro, y leído por el General de la Orden Reverendísimo Padre Antonio de la Asunción, escribióme este señor diciéndome que la primera lo era de los Provinciales de los Trinitarios calzados, y la segunda de los descalços. Así, pues, los Prelados Provinciales calzados del siglo XIX en Cataluña fueron los siguientes:»²⁹⁶

²⁹⁶ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. II, pàg. 836-837. Vegeu també les correccions que realitza en l'article corresponent al convent mercedari de Santa Maria de Bell-lloc, de Santa Coloma de Queralt («Amigo siempre de la verdad, debo escribir aquí la corrección de un error que, copiándolo de otro autor inserté en mi libro *Las Casas de religiosos* al tratar de la presente. Dije de su iglesia que la nave y el frontispicio databan del siglo XI. El aludido autor me escribe diciéndome que la nave data del siglo XIII». *Ibidem.*, pàg. 1037), així com l'hàbit dels frares carmelites descalços («RECTIFICACIÓN.—En mi obra anterior, al describir el hábito carmelita, escribí que el fraile ciñe su cintura con un cordón. La ciñe con una

En aquesta segona obra també destaquen les addicions, tot i ser casos comptats però de notable contingut documental, sobretot pel què fa l'extensió. Hi ha dos casos en els que són dos paràgrafs al final de l'article, on actualitza contingut que tractà en la primera obra, i que dista poc de ser una rectificació, però l'autor especifica que es tracta d'informació nova que ha obtingut recentment i no d'una correcció, com bé especifica en l'article corresponent a les afectacions del convent franciscà de Sant Francesc d'Assís, de Barcelona el 1835²⁹⁷ o l'estat del convent franciscà de Santa Maria de Jesús, de Gràcia, després de la desamortització de 1836.²⁹⁸ Aquestes addicions també esdevenen apèndixs, i en el cas de *Los religiosos* es troben en el primer llibre, dedicat exclusivament al monestir benedictí de Sant Cugat del Vallès²⁹⁹ i un segon, en el tercer llibre (quart volum) de temàtica més diversa:

«En estos momentos, o sea a mediados del año 1918, la impresión de esta mi pobre obra segunda toca a su final termino. En los tres largos años que ha durado, nuevos datos han venido a mis manos, traídos unos por la publicación de libros, otros por el trato de las gentes, otros por pesquisa mía, y otros por caminos imprevistos. Además terminando la impresión, traté de rasgar las numerosas notas que me sirvieron para la redacción, y al releerlas hallé allí noticias olvidadas que conviene perpetuar. De aquí la idea de adicionar al libro un pequeño apéndice. Además, la necesidad de completar la narración de algunos hechos, la conveniencia de comprobar otros, y el deseo de redondearlos todos me llevaron de nuevo a domicilios de gentes curiosas, a bibliotecas y archivos; y como quiera que algunos de esos datos

correa. Verdad en todo, hasta *in mínimis*». *Ibidem.*, pàg. 1186). També les correccions en el tercer llibre, fent aclariments en les estructures governatives de l'orde servita («RECTIFICACIÓN.—Escribí también en mi primera obra *Las Casas de Religiosos*, que los Servitas tenían Vicario General de España. No tenían ni General ni Vicario General en España, dependiendo directamente del de Roma». *Ibidem.*, vol. IV, llib. III, pàg. 479) o de la imatge de Nostra Senyora de la Canal que es venerava a la casa dels PP. Caracciolins, de Barcelona («Aquí debo al lector una pequeña rectificación respecto a una noticia dada en mi obra anterior *las Casas de Religiosos*. Esta imagen de *La Canal*, que a juicio de inteligentes procede del siglo xv, estuvo colocada, y fué venerada, no en una marquesina o nicho de la Puerta Nueva de la Ciudad, como allí apunté; sino en una pequeña iglesia o capilla edificada en la muralla sobre dicha Puerta, capilla capaz de solemnes cultos que allí no faltaron». *Ibidem.*, pàg. 559).

²⁹⁷ «ADICIONES. Con posterioridad a la publicación de mi primera obra adquirí la noticia, y aquí la inserto, de la muerte del Padre Provincial Fr. José Feu en 7 de marzo de 1834, y el nombramiento de Vicario Provincial hecho a favor del Padre Fr. Buenaventura Clariana en el Definitorio de Tortosa, nominación efectuada a los 21 días del mismo mes y año. El Padre Lector Fr. Francisco de Paula Moliner, después de exclaustro, fué beneficiado de nuestra Catedral, y murió en 6 de septiembre de 1858». *Ibidem.*, vol. II, llib. III, pàg. 544.

²⁹⁸ «ADICIÓN. En la página 591 del tomo III de esta obra dije de la restauración de la Orden francisca en Cataluña, cuyo principal promotor fué el Padre Ramón Buldú; y como quiera que con posterioridad a la impresión de aquellas páginas han venido a mis manos más datos biográficos de tan notable fraile, aquí los escribo:». *Ibidem.*, vol. IV, llib. III, pàg. 406.

²⁹⁹ «Impreso ya el capítulo segundo, y aun otros posteriores de este libro I, la Divina Providencia trajo a mis manos tres volúmenes manuscritos, que lo son de las actas capitulares del monasterio de San Cugat del Vallés desde 1802 a 1819. Abarca el primero las de 31 de diciembre de 1801 hasta las de fin de 1813, el segundo las de 1814 con dos de 1815, y el postrero las restantes desde enero de 1815 hasta la de 20 de marzo de 1819. Es inútil decir que estimé como de un tesoro el tal hallazgo, pues en las sesiones capitulares había de trasudar, y trasudó, toda alegría, toda pena, todo apuro, todo esfuerzo del monasterio, de los aciagos días de la guerra. Para que el lector pueda escuchar por sus propios oídos los acentos de la comunidad, traslado a seguido todos aquellos párrafos de las sesiones que se refieren a la guerra y a sus resultados, omitiendo los referentes a otros puntos». *Ibidem.*, vol. I, llib. I, pàg. 473.

nuevamente adquiridos o recordados no carecen de importancia, me confirmé más y más en la idea del apéndice.»³⁰⁰

Així mateix, també es referma la complementarietat entre les dues obres, sobretot de *Los religiosos* cap a *Las casas*, mitjançant quantioses referències creuades sobre continguts que l'autor referencia, com per exemple el retorn de la comunitat jesuïta a Manresa el 1816³⁰¹, la descripció del retaule del convent agustí descalç de Santa Mònica, de Barcelona³⁰² així com la descripció del convent, temple i retaule del convent franciscà de Sant Francesc de la mateixa ciutat.³⁰³ La referència creuada va més enllà, arribant a citar literalment fragments de la primera obra per emfatitzar el que està descrivint, com fa, per exemple, a l'hora de descriure la figura del P. Fr. Antonio Cots, del convent mínim de Sant Francesc de Paula, de Pons³⁰⁴, de les almoines que recollia el monestir benedictí de Sant Cugat del Vallès³⁰⁵, així com l'estat del convent agustí calçat de Sant Francesc, de Puigcerdà:

«Respecto al cenobio de Puigcerdà escribí en mi obra anterior: “De todo esto «resulta que en el siglo XIX los agustinos no tenían más convento en Puigcerdà que unas ruinas, y así es de presumir que habitarían alguna pequeña dependencia, ó quizá alguna casa particular. Tales noticias concuerdan perfectamente con las procedentes de un agustino exclaustro del convento de Barcelona, quien me dijo que el de Puigcerdà más que de tal merecía el nombre de casita, y que su comunidad se componía de dos ó tres frailes, de ellos uno lego”. El Prior llamábase Padre Pedro Iglesias.»³⁰⁶

A la primera pàgina del quart volum, hom troba un contingut que crida l'atenció i que indica el llarg recorregut que tingué l'obra de Barraquer i Roviralta. Es tracta d'una carta

³⁰⁰ *Ibidem.*, vol. IV, llib. III, pàg. 707.

³⁰¹ «El modo entusiasta como la ciudad de Manresa el 18 de junio de 1816 recibió a los jesuitas que, procedentes de la expatriación, iban a repoblar sus casas de aquella piadosa población, lo llevo menudamente expuesto en mi obra anterior *Las Casas de religiosos*, a la que remito al curioso lector». *Ibidem.*, vol. I, llib. II, pàg. 1164.

³⁰² «En mi obra anterior, artículo 1.º del capítulo XVIII, prolijamente va descrito el retablo mayor del templo de los religiosos». *Ibidem.*, vol. IV, llib. III, pàg. 541.

³⁰³ «La destrucción obrada en los retablos se manifiesta en la incompleta restauración del tiempo posterior a la caída del sistema constitucional. En la pobre obra que publiqué antes de la presente, obra en que describo el templo y convento, tal como estaba en 1835, al tratar de los retablos laterales escribo en varios de ellos, sacándolo de un manuscrito del mismo convento, que destruidos en 1822, después o se reconstruyeron o se cambiaron. Así en la descripción de la cuarta capilla del lado del Evangelio digo de un retablo: “por la supresión del Convento, acaecida en 1822, se destruyó, y no se pudo reedificar en 1825 por faltar el cuadro del Santo y faltar medios”». *Ibidem.*, vol. I, llib. II, pàg. 882.

³⁰⁴ «Quién fuese el fraile Antonio Cots, lo llevo ya extensamente dicho en mi obra anterior; mas por su singularidad lo copiaré de ella aquí:». *Ibidem.*, vol. IV, llib. III, pàg. 182.

³⁰⁵ «Ya en mi obra anterior, o sea en *Las Casas de religiosos*, escribí las siguientes palabras de Don Felipe Alemany, de cuya repetición, por lo elocuentes, no dispense al lector. Pondera las muchas limosnas que hacía el monasterio, y añade:». *Ibidem.*, vol. III, llib. III, pàg. 106.

³⁰⁶ *Ibidem.*, vol. IV, llib. III, pàg. 102. Tot i ser particular de la segona obra, s'ha trobat una referència creuada corresponent a la primera obra, que fa esment a la venda d'objectes de plata que hagué de realitzar la comunitat del convent de Nostra Senyora del Carme de Barcelona a causa dels saqueigs durant la Guerra del Francès: «Véase la relación de los sucesos de aquel período, que copiaré en otro libro, referente á este convento». *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 390.

de la Secretaria d'Estat del Vaticà, amb data del 23 de juny de 1916 i firmada per Pietro Gasparri, cardenal Secretari d'Estat, que diu el següent:

«Muy Ilustre Señor Chantre: El Soberano Pontífice ha recibido con particular benevolencia los dos hermosos volúmenes de vuestra última obra titulada “Los Religiosos en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIX”. Al expresar a V. S., por encargo del Santo Padre, la suma complacencia con que ha aceptado el obsequio que como filial homenaje le habéis dedicado, me es muy grato manifestar a V. S. que Su Santidad aplaude el celo y actividad que venid desplegando en promover semejantes empresas literarias, ya que el presente trabajo no es el primer fruto de vuestras investigaciones históricas, sino continuación y complemento adecuado de otros de la misma índole, en cuya realización habéis empleado dignamente los esfuerzos de vuestro ingenio durante los mejores años de vuestra vida, con harto provecho de la Iglesia en general y de las Ordenes religiosas en particular. Como premio de vuestros nobles desvelos el Santo Padre os envía de todo corazón la Bendición Apostólica. Con mucho gusto aprovecho esta tan propicia ocasión para ofrecerme de V. S. en el Señor»³⁰⁷

La inserció d'aquesta epístola evidencia l'enviament de les obres de l'autor al Papa de Roma, especificant en aquest cas els volums de *Los religiosos*. Però unes ratlles més avall, es fa ressò del coneixement per part de l'organisme receptor del treball de Gaietà Barraquer, essent els volums rebuts la continuació d'una primera publicació que és fruit del llarg treball que ha realitzat durant tants anys en l'estudi de l'Església Catòlica i dels ordes i congregacions religioses. Una prova de l'enviament de les seves obres al Vaticà, tant de la primera com de la segona, és l'existència d'una còpia de cadascuna amb les tapes blanques a l'Arxiu Capitular de Barcelona (ACB), un format reservat pels llibres que integren la Biblioteca Papal, i que l'autor va aprofitar per regalar a la Catedral. Per altra banda, al final d'aquest quart volum, com a mostra de fidelitat i compliment de la seva tasca científica però també religiosa, hi ha la censura eclesiàstica del Bisbat de Barcelona que firma el bisbe Enric Reig i Casanova³⁰⁸, amb data del 14 de juny de 1918, aprovant i donant el seu vist i plau al treball de Barraquer i Roviralta.

³⁰⁷ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. IV, llib. III.

³⁰⁸ MANENT I SEGIMON, Albert. «Reig i Casanova, Enric». *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, vol. III., op. cit., pàg. 220.

5. «MI SIGLO XIX»: INTERPRETACIÓ DEL CONTEXT HISTÒRIC

Com bé s'ha vist fins ara, es fa palès que Gaietà Barraquer i Roviralta és un subjecte pertanyent al segle XIX. L'autor ho repeteix quantiosíssimes vegades, mostrant el seu orgull generacional; una cronologia estimada i enyorada, que es mira amb nostàlgia, incidint en tot moment en el segle al qual correspon:

«Inmensamente sufrieron las ordenes monásticas en tiempo de Godoy; y si pronto no se hundieran los decretos de Cádiz, no queda en España un convento. Posteriormente, cuantas veces ha triunfado la revolución han desaparecido en nombre de la libertad de asociación las comunidades religiosas, de modo que los que nacimos en la tercera decena de este siglo XIX, ni idea tuvimos hasta hace poco de lo que fuera un fraile, cuya pintura se nos hacía igualándolo a muy perniciosa alimaña.»³⁰⁹

Deixant de banda el contingut d'aquesta cita, propi del capítol corresponent al context històric de la Guerra del Francès, es vol remarcar les paraules de l'autor a l'hora de descriure quan va néixer, i sobretot al moment i període cronològic que pertany. Precisió històrica que comporta un enteniment del que succeeix i, sobretot, pertoca a aquesta època. A partir d'aquesta mostra de pertinença històrica, exposa la seva propietat: el segle XIX és seu, ell n'és part i, per aquest mateix procediment, té el dret de tenir-ne possessió, i més on han succeït un conjunt d'esdeveniments destacables en la història de l'Església i la religió. La mostra de fragments on Barraquer i Roviralta en fa esment és llarguíssima, però la seva referència remarca el seu sentiment d'adhesió a aquesta cronologia, com per exemple a l'hora de descriure el retaule del convent franciscà de Sant Salvi, de Cladells:

«El retablo mayor, obra de mi siglo XIX, consiste en el sagrario de la exposición, un alto zócalo á sus lados, sobre de éste tres grandes columnas por lado, el ancho nicho principal entre ellas, con la imagen del Santo Obispo titular, y en lo alto una acentuada cornisa, con un sol por remate.»³¹⁰

Les mateixes paraules que indiquen i refermen el domini d'aquest segle es troben, entre d'altres, a l'hora de descriure els priors del monestir jerònim de Sant Jeroni de la Murtra³¹¹, qui hi havia d'abat al monestir benedictí de Sant Pere, de la Portella³¹², l'estat del monestir també benedictí de Sant Pere de Rodes³¹³, així com els ingressos que rebia

³⁰⁹ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. I, pàg. 24.

³¹⁰ *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. I, pàg. 522.

³¹¹ «La falta de datos me impide tejer la lista de los Priors que rigieron esta casa durante mi siglo XIX». *Ibidem.*, vol. II, pàg. 274.

³¹² «Al terminar del siglo XVIII y comenzar del mío, regía la presente, y moraba en ella, el abad D. Fr. Cristóbal Blanco, al cual, en 14 de mayo de 1805, hallan indispuerto en su salud los visitantes de la Congregación, y en 1807 Villanueva lo encuentra “consumido de años y de achaques”». *Ibidem.*, vol. I, pàg. 92-93.

³¹³ «A principios de mi siglo XIX, la comunidad de Rodas no tenía edificio que mereciese el nombre de monasterio; imposible se hace, pues, aquí su descripción; y si después en 1818 trasladó á Figueras su residencia, nunca su templo pasó de provisional». *Ibidem.*, pàg. 62-63.

el convent teatí de l'Expectació de Nostra Senyora i Sant Maties, també conegut com de Sant Gaietà, de Barcelona.³¹⁴

Aquesta vinculació immanent reflecteix el vocabulari emprat, però sobretot el contingut present en les seves obres, i encara més, com exposa i narra el context en què esdevingueren les afectacions a les cases de religiosos i les vivències dels seus integrants. D'aquí se n'extreuen els següents subapartats que conformen aquest capítol, el primer corresponent a la ideologia i pensament de l'autor, el segon referent a la narració del context en el qual s'emmarquen les seves obres –sobretot la segona, que estructura el treball en els períodes que tingueren lloc els atacs al patrimoni religiós durant la Revolució Liberal–, i per últim les conclusions dels seus treballs, que permeten tancar la seva tasca investigadora i editorial, i extreure una sentència dels resultats exposats.

5.1. Ideologia i pensament de l'autor

En el pròleg d'ambdues obres, principalment, però també en el conjunt total del corpus d'articles i capítols que conformen els treballs, es pot llegir i percebre un missatge amb un marcat tarannà reaccionari contra les publicacions existents sobre l'estudi dels religiosos, i les afectacions que patiren les seves cases durant el s. XIX. Tanmateix, és una reacció –també argumentativa– contra les causes i les conseqüències que comportaren l'execució d'aquests actes, però també contra l'alteració de la mirada teològica del pas del temps³¹⁵, i que justifica contextualitzant i analitzant la base ideològica del panorama polític de la societat espanyola i catalana de finals del s. XVIII i, sobretot, de principis de s. XIX.

Un conjunt doctrinari –polític, filosòfic, antropològic, religiós– que afavorí l'aparició d'un marc intel·lectual totalment diferent i contraposat al propi de l'Antic Règim, que trasbalsà els fonaments de la història fins al moment³¹⁶, i que esdevingué el culpable de l'esclat de revolucions, aparició del liberalisme, la Il·lustració, etc. S'evidencia la

³¹⁴ «Además á principio de mi siglo XIX una persona devota de la casa, ó aficionada á ella, le legó 500 libras para que con su renta se atendiese á los gastos de la biblioteca». *Ibidem.*, vol. II, pàg. 333.

³¹⁵ LÓPEZ ALÓS, Javier. *Entre el trono y el escaño. El pensamiento reaccionario español frente a la revolución liberal (1808-1823)*. Madrid: Congreso de los Diputados, 2011, pàg. 70-78.

³¹⁶ CID, Gabriel. «“Las señales de los últimos tiempos”». *Laicidad y escatología en el pensamiento católico hispanoamericano del siglo XIX*. *Hispania Sacra*, 66.133 (2014): 179-207, pàg. 182 i 200; GARCÍA MONERRIS, Encarna; ESCRIG ROSA, Josep. «“Contra el delirio de la razón”. Espacios de la contrarrevolución en los inicios del siglo XIX en España». *Hispania*, 77.256 (2017): 315-322, pàg. 317; VILLACAÑAS BERLANGA, José Luis. «Ortodoxia católica y derecho histórico en el origen del pensamiento reaccionario español». *Res pública*, 13-14 (2004): 41-54, pàg. 43.

fragmentació del discurs providencialista que es tenia de la Història –aquesta com a transcurs etern i sotmès a la voluntat divina–, remarcant l’escatologia com a element essencial per a la seva interpretació i vinculada teològicament a l’Apocalipsi, per a narrar l’evolució dels esdeveniments històrics, sempre des d’una perspectiva que alerta de la propagació del mal i de la fi del món.³¹⁷

El punt de partida que provocà el germen antireligiós i, per tant, la desaparició de les cases de religiosos, rau en un conjunt de factors que a continuació s’especificaran en aquest subapartat, elements que permeten a Barraquer i Roviralta estructurar el seu discurs, però sobretot analitzar-lo.³¹⁸ Els ítems temàtics emprats presents en els seus treballs, i que s’exposaran a continuació, ajudaran a esbossar el perfil ideològic de l’autor i emmarcar-lo en el context que viu o que tracta en els seus treballs, però també en els corrents de pensament contemporànies.

5.1.1. *Abús comés pels relats oficials*

Com s’ha esmentat i es farà en múltiples vegades en aquest treball, en les introduccions dels dos treballs de l’autor, però sobretot la corresponent a la segona obra, Gaietà Barraquer i Roviralta exposa els seus arguments per esbrinar quines foren les causes que provocaren la destrucció de les cases de religiosos el 1835. Les seves argumentacions són una total declaració d’intencions –com ho són en si els seus dos treballs– i que mereixen un estudi detallat del contingut present, complementat amb el restant de la resta d’articles presents en els volums. Segons l’autor, cal retrocedir en el temps per cercar els orígens de la problemàtica formulada com un «sacrílego crimen»³¹⁹, aquesta és la revolució liberal i el germen ideològic que desencadenà en la desaparició dels cenobis masculins catalans el 1835.

En la seva tasca d’investigació, recerca de fonts i lectura de fonts contemporànies als fets de 1835, s’escrigueren un conjunt d’obres que estudiaven els successos corresponents, com les ja citades dels autors Francisco Raüll, Víctor Balaguer, Antonio Pirala o Ildefonso Bermejo, entre d’altres. Però no les considera creïbles a nivell de continguts, perquè creu que responen a mers interessos polítics i que narren pures

³¹⁷ CID, Gabriel. *op. cit.*, pàg. 181; NOVELLA SUÁREZ, Jorge. *El pensamiento reaccionario español (1812-1975). Tradición y contrarrevolución en España*. Madrid: Biblioteca Nueva, 2007, pàg. 60.

³¹⁸ Aquest apartat està basat en l’apartat 3.1.1 i 3.1.2 del treball final de màster citat (MONTALBÁN ARENAS, Albert. *op. cit.*), aprofitant part del seu contingut literal en el redactat de la present secció.

³¹⁹ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. I, pàg. 1.

fal·làcies, que manquen de rigor i contingut; parteixen de simples generalitzacions, a la vegada que també són

«[...] mentirosas porque todas fueron empolladas bajo el calor liberal ó masónico, que son la misma cosa y proceden del mismo padre de la mentira. De tal modo después del 1835 dominó tanto en los documentos oficiales, cuanto en los autores particulares, este maligno espíritu, que nadie entonces se atrevía á escribir abiertamente en contra».³²⁰

Per a ell, són treballs que han estat escrits sota les influències liberals, i que no tenen cap altre objectiu que respondre a unes necessitats purament ideològiques; no disposen de sustentació documental ni de veracitat dels fets. També critica l'abús i control del poder per part del govern envers la premsa, els documents oficials i els llibres que es publicaven, inserint i difamant «acusaciones y calumnias más absurdas».³²¹ Per altra banda, aquest tipus de literatura era consumida per amplis sectors de la població, que Barraquer també els titlla de liberals i ignorants, perquè «las tragaba sin vomito, y aún gustoso, prueba evidente del pésimo estado de la pública opinión».³²² Vol combatre la visió oficial, nociva i carregada de calúmnies contra els religiosos, totalment falsa i amb voluntat de desacreditar-los.

Inicia la seva lluita dialèctica donant a conèixer els fets comesos pels revolucionaris, com també de l'ús i abús de la política liberal en la historiografia de l'època, exemplificant la realitat dels successos ocorreguts en aquest cas a Reus el 1835. Vol mostrar com les fonts liberals adulteraren la veritat dels fets, i canviaren el relat de la història per mostrar els esdeveniments ocorreguts com a culpa dels carlins i els religiosos:

«Para probar esta verdad basta aducir, como muestra, la calumnia absurdísima inventada para cohonestar el repugnantísimo atropello y crimen de Reus. Se dijo, y escribí, que éste fué ocasionado por el hecho de que una partida carlista, mandada por un fraile, había derrotado á otra de nacionales de Reus; que había muerto á varios de éstos, y que el fraile había mandado crucificar á uno de ellos, padre de numerosísima prole. La derrota era verdadera; las circunstancias del fraile-jefe y demás, completamente falsas, como no en esta obra (que no es su lugar), sino en la que, Dios mediante, le seguirá, probaré con evidencia. Y tal absurdo del fraile-tigre fué insertado en todos los papeles; y el pueblo liberal lo admitió como cierto.»³²³

És una altra prova que li permet evidenciar com la història està sotmesa a voluntats i interessos polítics, i que serveix, a més, per a dominar al lector i a la població. Per a Barraquer, mitjançant arguments poc raonats i amb manca de fonamentació, a partir d'aquests

³²⁰ *Ibidem.*, pàg. 1.

³²¹ *Ibidem.*, pàg. 2. *Cfr. supra.*, pàg. 50-51.

³²² *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. I, pàg. 2.

³²³ *Ídem.*

«El liberal se imponía y dominaba por la palabra oral y escrita y por la violencia material. El bueno debía escoger entre el martirio y el silencio, cuando no la aprobación.»³²⁴

Però malgrat aquests fets, es mostra conscient de què va succeir i recorda les paraules que li transmeteren alguns ancians envers la seva voluntat de redactar un llibre narrant els successos ocorreguts:

«Calla, calla, me decían, nunca manifiestes tus ideas, tu habilidad ha de cifrarse en ocultar tu modo de pensar si quieres verte libre de persecución. Por poco que hables en materia política, conocerán tus sentimientos, y te comprometes. Vendrán días de desorden, y entonces ¡ay de los tenidos por sospechosos! Acuérdate de la guillotina de Francia, y de la tartana de Roten de Barcelona, del período constitucional, y de tantos y tantos que en días de alboroto popular han sido víctimas de un atropello de autor desconocido. ¡Ay de ti si en las logias se decreta tu muerte!»³²⁵

El seu treball vol ser un cant a la veritat, un relat que defugi de manipulacions sotmeses a voluntats polítiques i que ofereixi una visió dels fets totalment real, evidenciant la parcialitat d'aquests a favor de la visió liberal dels esdeveniments. Tanmateix, l'autor és víctima dels seus propis errors, i volent ser el més objectiu possible, recau en el posicionament contrari al discurs oficial existent, mostrant-se partidari del patiment sofert pels religiosos i exposant un evident subjectivisme que condiciona la narració dels continguts presents en els seus treballs. Tot i això, sense obviar aquesta realitat, cal sumar el resultat obtingut, una mostra fefaent del plantejament i visió dels esdeveniments des de les mires dels sectors eclesiàstics més conservadors de l'Església catalana finisecular.

5.1.2. Reacció i conservadorisme

Havent exposat els abusos comesos per la historiografia, l'autor empra un discurs marcadament conservador i reaccionari per narrar els orígens de les causes que comportaren l'aparició de la revolució liberal i, consegüentment, la destrucció de les cases de religiosos. És per això que veu necessari retrocedir a l'època moderna, creant una línia en el temps per poder detectar l'origen de la problemàtica ideològica –sense perdre la perspectiva providencialista i escatològica anteriorment esmentada–, i posteriorment aplicar-ho en el context espanyol i català.

Un dels primers elements que cal destacar i que remarquen la pertinença ideològica de les seves elocucions, és la citació d'un conjunt de referències bibliogràfiques corresponents a autors com les del sacerdot jesuïta Augustin *abbé* Barruel³²⁶ –una de les

³²⁴ *Ídem.*

³²⁵ *Ídem.*

³²⁶ BARRUEL, Abbé. *Memorias para servir a la historia del jacobinismo*. Palma: imprenta de Felipe Guasp, 1813; *Ídem. Compendio de las memorias, para servir á la historia del Jacobinismo*. Villafranca del Bierzo: imprenta de Pablo Miñón, 1812. *Cfr.* HERRERO, Javier. *Los orígenes del pensamiento reaccionario español*. Madrid: EDICUSA, 1971, pàg. 181-218.

figures centrals i més destacades d'aquesta línia de pensament, i que corrobora que aquesta «mitologia» té una àmplia perspectiva europea³²⁷–, les del religiós dominic Francisco Alvarado³²⁸, del canonista i historiador de l'Església, Vicente de la Fuente³²⁹, o les de l'historiador de les idees i filòleg Marcelino Menéndez Pelayo.³³⁰ Tots ells, representants destacables del pensament reaccionari conservador, són citats per Barraquer i Roviralta tant en la introducció del seu segon treball com també en la resta de la seva obra, per a justificar l'origen de la ideologia revolucionària que comportà la destrucció del patrimoni religiós, així com dels diversos esdeveniments històrics que tingueren lloc a Espanya i Catalunya durant el primer terç del s. XIX.

L'autor té molt clar d'on sorgeix la gènesi de la problemàtica històrica que condemna:

«Del protestantismo nació el Enciclopedismo y la Revolución liberal; y el hijo aventajó al padre, que el mal es una pendiente, de la tierra, hacia el infierno. La Revolución, la impiedad moderna, no trata ya de reformar la Religión: pretende vivir sin ella; es más, quiere que al culto de Dios se substituya el de las propias pasiones. Su negación abarca, pues, toda revelación, culto y jerarquía; su guerra es interminable, y se transmite de generación en generación; su mafia diabólica, su odio implacable, sus armas, todos los sofismas, todas las pasiones, toda mentira, toda calumnia, toda indecencia, toda inmoralidad. No parece sino que todo el infierno formado en perfecta batalla libra la postrera y decisiva contra Dios y su Cristo. Disputase, pues, si el hombre y el mundo en definitiva serán del Señor o de Satanás. El alma de esta guerra reside en las sectas secretas. Constituyen la agrupación del más alto grado de la impiedad, como las Órdenes regulares lo constituyen de la piedad. Y como el alma informa, vivifica y mueve el cuerpo, así las sectas informan, vivifican y mueven la Revolución.»³³¹

El contingut d'aquesta cita és cabdal i de gran servei en el desenvolupament d'aquest subapartat. La proximitat dels esdeveniments, tant cronològica com geogràfica, va comportar que els valors il·lustrats, agents provocadors de l'esclat de la revolució a França, arribessin a Espanya.³³² La difusió d'aquests idearis són la causa de l'aparició de la revolució liberal i, per tant, de l'origen de tots els mals ocorreguts i encara presents.³³³ Tot aquest desenllaç ve acompanyat d'una càrrega dialèctica visceral, marcadament

³²⁷ *Ibidem.*, pàg. 24.

³²⁸ ALVARADO, Francisco. *Cartas críticas que escribió el Rmo. padre maestro Fr. Francisco Alvarado, del orden de Predicadores, ó sea el Filósofo rancio, en las que se impugnan las doctrinas y máximas perniciosas de los nuevos reformadores*. Madrid: Impr. de E. Aguado, 1824-1825, 5 vols.

³²⁹ DE LA FUENTE, Vicente. *Historia de las sociedades secretas antiguas y modernas en España y especialmente de la francmasoneria*. Lugo: Imprenta de Soto Freire, 1870. 2 vols.

³³⁰ MENÉNDEZ PELAYO, Marcelino. *Historia de los heterodoxos españoles*. Librería Católica de San José, 1880-1882. 3 vols. Cfr. HERRERO, Javier. *op. cit.*, pàg. 13-24. *Loc. cit.*, nota nº 1727.

³³¹ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. I, pàg. 14.

³³² HERRERO, Javier. *op. cit.*, pàg. 27-34.

³³³ LÓPEZ ALÓS, Javier. «El principio reaccionario a través del principio de autoridad». *ARTIFICIUM: Revista Iberoamericana de Estudios Culturales y Análisis Conceptual*, 2.2 (2011): 21-41, pàg. 23.

conservadora i pròpia d'aquesta reacció contra la revolució³³⁴, que condemna la modernitat i la filosofia de la Il·lustració³³⁵, causant de la destrucció de la societat organicista present fins al moment³³⁶ i que ataca la religió mitjançant una vacuïtat simbòlica i de contingut sense sentit, plena de fal·làcies.³³⁷ L'autor fa palès el seu vessant intel·lectual, indicant que s'ha llegit les obres il·lustrades amb l'afany de voler entendre el que promulguen i volen transmetre, però sense dubtar en descarregar la seva ira contra els seus postulats:

«¡Tal es el amor de la revolución a las artes, las ciencias y a la ilustración! Sus secuaces son farsantes movidos sólo por el odio a lo santo. Precisamente en la época que historio, el grande, digo mal, el único argumento que en libros, periódicos, discursos y conversaciones usaban los revolucionarios, consistía en llamarse amigos de la ilustración del pueblo, y motejar de obscurantistas a los católicos. Para probar su tesis no empleaban ningún dato ni razón, y sí sólo palabras vacías; de tal modo que quien ahora lee, como yo lo he practicado, lee, digo, los impresos de entonces, se pasma de su completa vaciedad.»³³⁸

Com s'ha vist en la primera cita d'aquest subapartat, la revolució, i la política ideològica que la representà que fou el liberalisme³³⁹ –aquesta com a hereva de la Il·lustració³⁴⁰– és representada com una malaltia contagiosa³⁴¹ que va comportar el trasbalsament de la societat. I com aquesta imposà formes de govern totalment desconegudes i noves, destruint monarquies i l'orde social regnant, imposant «el nuevo orden de las cosas».³⁴² Amb paraules de Juan Luís Simal, sense la Il·lustració no hi hauria

³³⁴ RIVERA GARCÍA, Antonio. «La reacción católica. El pecado liberal y la constitución tradicionalista en la España del siglo XIX». *El altar y trono. Ensayos sobre el catolicismo político iberoamericano*. Francisco Colom, Ángel Rivero (eds.). Barcelona: Anthropos, 2006, 17-42, pàg. 18-19.

³³⁵ CHAPPEY, Jean-Luc. «Les “anti-Lumières” et les oppositions intellectuelles à la révolution». *La Révolution à l'œuvre: Perspectives actuelles dans l'histoire de la Révolution française*. Jean-Clément Martin (dir.). Rennes: Presses universitaires de Rennes, 2005. Web. <http://books.openedition.org/pur/16036>

³³⁶ NOVELLA SUÁREZ, Jorge. *op. cit.*, pàg. 60.

³³⁷ LÓPEZ ALÓS, Javier. «El principio reaccionario a través del principio de autoridad». *op. cit.*, pàg. 25; COMPAGNON, Antoine. *Los antimodernos*. Barcelona: Acontilado, 2007, pàg. 69-71; PADGEN, Anthony. *La Ilustración. Y por qué sigue siendo importante para nosotros*. Madrid: Alianza Editorial, 2015, pàg. 42-43; MASSEAU, Didier. *Les Ennemis des philosophes. L'antiphilosophie au temps des Lumières*. Paris: Albin Michel, 2000, pàg. 403-411.

³³⁸ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. II, pàg. 811.

³³⁹ RAMÓN SOLANS, Francisco Javier. «La hidra revolucionaria. Apocalipsis y antiliberalismo en la España del primer tercio del siglo XIX». *Hispania*, 77.256 (2017): 471-496, pàg. 485.

³⁴⁰ DOMÍNGUEZ, Juan Pablo. «La idea de España en el discurso “servil” (1808-1814)». *Historia y Política*, 41 (2019): 177-209, pàg. 198.

³⁴¹ «Además de la carencia de órdenes superiores para enérgicamente obrar, es de advertir que la tropa estaba trabajada por la revolución, cuyos emisarios habían penetrado en los cuarteles; y muchos de los sargentos, incluso no pocos de Artillería, participaban de las ideas y sentimientos de la revolución. Uno de los cabecillas de los revolucionarios de su gente precisamente era el sargento tambor mayor de este cuerpo facultativo. Y tanto es verdad que la lepra contaminó a éstos [...]». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. III, llib. III, pàg. 65.

³⁴² *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. II, pàg. 460. Cfr. MORALES MOYA, Antonio. «Los conflictos ideológicos en el siglo XVIII español». *Revista de Estudios Políticos*, 80 (1993): 7-37, pàg. 19; LUIS, Jean-Phillipe. «La construcción inacabada de una cultura realista». *La creación de las culturas políticas*

hagut liberalisme a Espanya, perquè aquesta ideologia era totalment desconeguda i aliena a la població.³⁴³ Segons Barraquer, la llibertat, concepte i anhel d'aquesta ideologia satànica i enemiga de la religió, va portar més problemes que no pas avantatges en el transcurs del temps, evidenciant els seus resultats com els desastres que es visqueren amb el pas dels anys i comportant la pèrdua dels valors tradicionals que regeixen la societat: l'Església i la religió.³⁴⁴

A aquests dos últims elements, que tot i ser-ne indissociables pel seu lligam consubstancial i pilar essencial per la fonamentació del seu discurs, representant la figuració del segon en el primer³⁴⁵, cal sumar-hi la figura reial com a element que assegurava l'ordre –element indivisible de la religió–, evidenciant la necessitat d'aquesta aliança temàtica, però també de l'organisme regi, per la supervivència vital, com bé especifica en el període corresponent als anys 1814-1823:

«Cuando Fernando estaba en el pleno uso de su autoridad y protegía la Religión y la moralidad con sus leyes, era para ellos una acción meritoria sublevarse: cuando por una conspiración inicua se ha encadenada al Rey y al clero, y se ha dada suelta a la propaganda del mal, ¡oh! entonces hay que predicar conciliación y paz para los malos. Entonces los predicadores y escritores tienen que afirmar el nuevo orden de cosas, o mejor de excesos; y si no, no cumplen con el Santo Evangelio. ¡Hipócritas! Este es, como noté otras veces, el carácter de la época, esta indudablemente la consigna masónica de entonces. Para con los revolucionarios deben los predicadores y escritores usar de toda caridad y mansedumbre; para los contrarios ellos usaran el fusil, el fuego, y el vil puñal a todo pasto. ¡Hipócritas!»³⁴⁶

Una frase que ressalta la presència rellevant del pensament polític de l'autor en el corpus de les seves obres. «El orden y el imperio de la justicia» és un testimoni de la

modernas, 1808-1833. Miguel Ángel Cabrera, Joan Pro (coords.). Zaragoza: Marcial Pons, Prensas de la Universidad de Zaragoza, 2014, 319-345, pàg. 345.

³⁴³ SIMAL, Juan Luís. «Conspiración, revolución y contrarrevolución en España, 1814-1824». *Rivista storica italiana*, 130.2 (2018): 526-556, pàg. 537.

³⁴⁴ «Los volterrianos y masones lo mismo halagan las masas populares y las sublevan contra la fe apellidando *libertad*, que a los reyes exagerando su poder sobre las cosas eclesiásticas y convirtiéndoles en cesares; de donde todo recto sentir deducirá la inevitable consecuencia de que su empeño no mira ni al alivio de los pueblos en el primer caso, ni a la incolumidad del poder real en el segundo; sino a un último fin, que en la dada ocasión se logra con tales pretextos y exageraciones, fin que no es otro que la destrucción de la Iglesia y Religión». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. I, pàg. 20. Cfr. LÓPEZ ALÓS, Javier. «El principio reaccionario a través del principio de autoridad». *op. cit.*, pàg. 32-33; *Ídem. Entre el trono y el escano. op. cit.*, pàg. 167-197; MORALES MOYA, Antonio. *op. cit.*, pàg. 28.

³⁴⁵ REYERO, Carlos. «Absolutismo frente a liberalismo doceañista. El contraataque visual». *Hispania*, 77.256 (2017): 407-436, pàg. 422-424; CALVO MATURANA, Antonio Juan. «Aquel que manda las conciencias...». *Iglesia y adoctrinamiento político en la monarquía hispánica preconstitucional (1780-1808)*. Cádiz: Fundación Municipal de Cultura, 2011, pàg. 25-50.

³⁴⁶ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. II, pàg. 948. «Cuando, restablecido al fin de 1823 el orden y el imperio de la justicia, trataron los capuchinos de reedificar su convento». *Ibidem.*, pàg. 1133. Cfr. RAMON SOLANS, Francisco Javier. «Conjugando los tiempos presentes. Figuras temporales de la contrarrevolución española (1789-1814)». *Historia y política*, 28 (2012): 215-243, pàg. 221; LAUZAO VILLAR, Joseba. «La recomposición religiosa en la modernidad: un marco conceptual para comprender el enfrentamiento entre laicidad y confesionalidad en la España contemporánea». *Hispania Sacra*, 60.121 (2008): 331-354, pàg. 345.

creença ferma de Barraquer en la figura reial i la seva política de restauració eclesiàstica.³⁴⁷ No és que l'autor es pronunciï afí a la figura reial, perquè pel que s'ha pogut comprovar fins al moment no hi ha constància de partidisme a pronunciaments monàrquics ni tampoc carlins, sinó que la unió de l'altar i el tron esdevé el plantejament que lluita i es contraposa a les polítiques governatives liberals, essent valedors de la preservació del poder, l'ordre i la tradició.³⁴⁸

A més, reafirma els seus plantejaments antirevolucionaris³⁴⁹ atacant la ignorància que caracteritzen les mesures implantades pels governs liberals, mostrant una vegada més el seu menyspreu absolut, i convençut que la revolució i les seves polítiques són els responsables de la destrucció i desaparició dels convents i monestirs.³⁵⁰ En la cita que culpa al protestantisme de l'aparició de la Il·lustració i de la revolució liberal, l'autor fa esment de l'existència d'una trama perpetrada per les sectes.³⁵¹ El funcionament o mitjà de transmissió pel qual es difon la ideologia és àmpliament conegut, la maçoneria.³⁵² Aquesta fou la responsable de la maquinació que es preparava en secret per acabar amb la monarquia, la religió, l'Església catòlica, però sobretot amb els ordes religiosos.³⁵³ Barraquer ho té molt clar:

«El plan masónico ha sido perfecto, hijo de profundo estudio del campo enemigo y de observación detenida de sus actos y fuerzas; guiado por diabólica prudencia que, huyendo golpes en falso, ha subido siempre por escalonados grados; proseguido con ardor digno de mejor causa y con constancia propia de quien no teme morir. Así lo proclaman los hechos, y ciego debe estar quien de las obras de tanto talento, de tan ruin prudencia, ardor, odio y

³⁴⁷ BADA I ELIAS, Joan. *Història del cristianisme a Catalunya*. Vic: Eumo, 2005, pàg. 173-174.

³⁴⁸ LUIS, Jean-Phillipe. *op. cit.*, pàg. 345; GENGEMBRE, Gérard. *La Contre-revolution ou l'histoire désespérante*. Paris: Imago, 1989, pàg. 145.

³⁴⁹ «¿Cómo se explica que para castigar, o mejor vengarse, de dos, tres, cuatro o cien frailes si se quiere, y de uno, dos o tres conventos, se asesine a cuantos religiosos se hallen a mano, y se incendien cuantos conventos se pueda? Si esto es justicia liberal, y esto merece siquiera excusa de los liberales, maldigo mil veces tal justicia y tales excusas». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. III, llib. III, pàg. 70.

³⁵⁰ «Este hecho les quitaba la simpatía y el cariño de los que detestamos la Revolución, y creemos que sus persecuciones ennoblecen al perseguido cuanto desprecian al respetado y querido por ella». *Ibidem.*, vol. IV, llib. III, pàg. 625. *Cfr.* ANDRÉS-GALLEGO, José; PAZOS, Antón M. *La Iglesia en la España contemporánea. I. 1800-1936*. Madrid: Encuentro, 1999, pàg. 85-93.

³⁵¹ RAMÓN SOLANS, Francisco Javier. «Milagros, visiones apocalípticas y profecías. Una lectura sobrenatural de la guerra de la Independencia». *Ayer*, 96 (2014): 83-104, pàg. 94; TARDY, Jean-Noël. *L'âge des ombres. Complots, conspirations et sociétés secrètes au XIXe siècle*. Paris: Les Belles Lettres, 2015, pàg. 27-36.

³⁵² FERRER BENIMELI, José A. «El masón, hombre de la Ilustración». *Masonería e Ilustración. Del siglo de las luces a la actualidad*. José Ignacio Cruz (ed.) Valencia: Publicacions de la Universitat de València, 2011, 39-62, pàg. 50-51; VALÍN FERNÁNDEZ, Alberto. *Masonería y revolución: del mito literario a la realidad histórica*. Santa Cruz de Tenerife: Idea, 2008, pàg. 99-101; LÓPEZ CASIMIRO, Francisco. «La masonería española en el siglo XIX. Orto y ocaso». *Masonería e Ilustración. Del siglo de las luces a la actualidad*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2011, 107-130, pàg. 109-110.

³⁵³ HOFMAN, Aмос. «The origins of the theory of the *philosophe* conspiracy». *French History*, 2.2 (1988): 152-172, pàg. 152-168; SIMAL, Juan Luís. *op. cit.*, pàg. 526-529; VILLACANAÑAS BERLANGA, José Luis. *op. cit.*, pàg. 45; RAMON SOLANS, Francisco Javier. «Conjugando los tiempos presentes. Figuras temporales de la contrarrevolución española (1789-1814)». *op. cit.*, pàg. 227-228.

constancia no sabe deducir la acción de un ser superior. Su nombre no me toca investigarlo; pero no he de ocultar que tras las sociedades secretas masónicas, agentes de esta guerra y como supremo director y jefe de ellas, creo ver al mismo Satanás.»³⁵⁴

El liberalisme aprofità aquestes estructures secretes en els anys 1814-1820 i 1823-1833 per obrar contra els organismes presents de la societat, creant i sembrant l'odi per així iniciar la revolució i amb la finalitat d'exterminar el clergat regular, els seus béns i la religió.³⁵⁵ No només a Espanya i a Catalunya, sinó sense perdre vinculació amb la conspiració general que hi havia a altres parts del món³⁵⁶, i que també foren culpables de la creació d'una imatge totalment esbiaixada del religiós, i que Barraquer s'esforça a desmentir en les seves obres, com bé explica el que li succeí quan visità el convent caputxí de Sant Roc, de Figueres, convertit en una fàbrica de taps:

«Cuando habiéndome despedido de estos taponeros salía yo del edificio, páreme un momento en el claustro. Allí otro de los oficiales taponeros, con rostro ceñudo, irritado, sin duda, por la derrota, increpóme, diciéndome que nadie interpreta las cosas como yo, y que todo el mundo ve allí las huellas de las tiranías de los frailes. Contéstele que yo no comprendía esos seres frailes-tigres; que trataba á muchos frailes, y los hallaba como los demás hombres. Replicóme que los tiempos cambiaron, y que en la cripta hallaría la prueba de que allí, bajo el coro, enterraban vivas á las personas. Le contesté que no enterraban vivos, sino muertos, pero sentados; que los frailes, sus leyes, método de vida, hábitos y costumbres son hoy los mismos de ayer [...] Insistió en que todo el mundo explica como él la forma de los nichos verticales de la cripta, y nadie como yo. Le repetí, finalmente, que para mí nunca los frailes han sido leones enjaulados en conventos, y cortésmente me despedí de él. Ya harto de tanta preocupación, de tanta ignorancia, de tanto comulgar con ruedas de molino anticlerical, de tan absurdo odio, salí del convento exclamando: “¡Cuánta lana, cuánta lana! ¡Oh prensa sectaria! ¡Cuánto embruteces, maleas y perviertes!”»³⁵⁷

De les seves paraules s'evidencia un discurs maniqueista que corrobora una vegada més el seu pensament reaccionari i contrarevolucionari, i que constata la mediatització dels relats creats contra els eclesiàstics i de la propaganda liberal. Remetent-se una vegada més a la cita del protestantisme com a origen de tots els mals, l'autor també fa referència

³⁵⁴ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. I, pàg. 19.

³⁵⁵ «Las calumnias nacieron, sin duda, de los partidos de comarca y de los odios sangrientos é inveterados, común semillero de injusticias y falsos cargos; y modernamente la enemiga liberal aprovechó para sus ruines fines cuanto sin fundamento ó con sombra de él hubo á mano en contra de religiosos de todo color y hábito». *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. I, pàg. 273. Cfr. CASTELLS OLIVÁN, Irene. «La resistencia liberal contra el absolutismo fernandino (1814-1833)». *Ayer*, 41 (2001): 43-62, pàg. 46-53 i 58-62.

³⁵⁶ «El odio moderno contra los conventos nació en los antros masónicos y jacobinos, y lo vemos explotar en Francia en los amargos días de su revolución de fines del siglo XVIII, propagarse a nuestra tierra, y en ella seguir todo, el curso de la revolución antes del carlismo, durante las guerras carlistas, después de ellas, y aun hoy durar tan vivo como siempre. Lo vemos en la Península, y en las Antillas donde no hay guerra carlista, y en Filipinas, y en todas partes donde hay masonería o revolución». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. III, llib. III, pàg. 70. Cfr. «Dejemos, sin embargo, sentado aquí que las maquinaciones de la revolución española, sus pasos, engaños y crueldades guardaron correspondencia y casi igualdad con los de la universal: dejemos sentado y descrito, como antecedente del principio de mi relato, el funesto estado moral de las altas esferas de la sociedad española al cruzar del XVIII al XIX siglo». *Ibidem.*, vol. I, llib. I, pàg. 24.

³⁵⁷ *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. I, pàg. 406-407. Cfr. «Y los fráiles, aquellos tiranos antropófagos de la leyenda liberal». *Ibidem.*, pàg. 356.

a una lluita de Déu contra Satanàs, i d'aquí se'n deriva la imatge del religiós com a persona de bé, i de la filosofia i creença que professa –la religió– com a únic camí correcte que lluita contra el mal de la revolució, el liberalisme, les idees il·lustrades i la maçoneria.³⁵⁸ Amb una voluntat professa de netejar la mala imatge del «fraile antropófago», carrega contra els seus autors³⁵⁹ i el relat construït.³⁶⁰ La lluita del bé contra el mal³⁶¹ no només la representa amb la figura i el paper que té el religiós en la societat, sinó també de la religió com a creença i sistema de valors per lluitar contra la política revolucionària, exemplificant la seva importància en la vida del clergat regular, en aquest cas durant els atacs que patiren els cenobis catalans el 1835:

«Y ¿qué significa la ceguera de los frailes de aquella época en no ver el peligro, sino el horror á dejar el claustro? No veían el peligro, ni querían verlo. Si en los conventos no imperara la observancia, el orden y la paz, si en el espíritu de sus moradores imperara el deseo de libertad, aquel peligro se hubiera mirado como á ángel libertador, se hubiera exagerado, y se hubiera obrado conforme á esta exageración. Quizá la enemiga contra las órdenes monásticas intente contestar á este argumento mirando la afición del fraile hacia el claustro como signo de la vida á su decir regalona que en él se llevaba. Mas tampoco este reparo tendría razón, y sólo probaría, en quien lo alegara, desconocimiento del corazón humano. Cuando el hombre de religión desvía sus intentos, y, quitándolos del norte de la virtud, los dirige á los regalos, no le contentan los de la vida de paz; y luego ansia por otros, que moran en tierra de libertad. Sólo el virtuoso vive feliz en el apartamiento, soledad y sujeción. Esta es infaliblemente no la regla de uno ó dos individuos, sino la de la generalidad.»³⁶²

Però aquest discurs maniqueu no només el limita a la religió i als religiosos, sinó també per a referir-se a totes aquelles persones que prengueren part en els atacs als convents i monestirs, sobretot el 1835. Els religiosos, representats com a «mansos corderos», patiren les escomeses de «lobos carnívoros»³⁶³, una al·legoria pròpia d'una deshumanització de l'enemic, d'un vocabulari despectiu³⁶⁴ que reflecteix l'ansia de venjança i rapinya que

³⁵⁸ COMPAGNON, Antoine. *op. cit.*, pàg. 161; MORALES MOYA, Antonio. *op. cit.*, pàg. 28; VILLACAÑAS BERLANGA, José Luis. *op. cit.*, pàg. 45; LÓPEZ ALÓS, Javier. «El principio reaccionario a través del principio de autoridad». *op. cit.*, pàg. 28; HERRERO, Javier. *op. cit.*, pàg. 58-59.

³⁵⁹ «Esta y su gran fautora la masonería pretenden destruir la Religión. Guiados por el sutil talento de Satanás, conocen perfectamente quiénes sean sus amigos, sus fautores y los medios conducentes á su malvado fin, así como en el campo enemigo el valer de cada cuerpo de ejército. Por esto detestan á todos los católicos, a todo el clero, á todas las órdenes religiosas [...]». *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. II, pàg. 428-429.

³⁶⁰ «Los religiosos, aun perseguidos, mueren por auxiliar a quien quiera que padezca, a un perseguidor. Los revolucionarios matan a inofensivos, inocentes e inermes». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. II, pàg. 1154.

³⁶¹ «La santa vida del justo es la más elocuente reprensión de la depravada del ruin; y la comunidad de los buenos para la práctica de la virtud, y sobre todo para combatir las obras del mal, son el arma más poderosa contra el ejército de la maldad y contra sus campañas. He aquí la razón fundamental de la guerra de la Revolución contra las Órdenes regulares. [...] Repito, pues: he aquí las razones fundamentales de la guerra de las sociedades del mal contra las Órdenes regulares, la lucha del mal contra el bien». *Ibidem.*, vol. I, llib. I, pàg. 13-14.

³⁶² *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. II, pàg. 297.

³⁶³ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. II, pàg. 777.

³⁶⁴ MASSEAU, Didier. *op. cit.*, pàg. 200.

tenia la població dels béns dels religiosos³⁶⁵, representats com humans amb mal aspecte³⁶⁶ o bèsties que no poden veure la llum solar:

«A eso de las dos de la madrugada, los amotinados abandonaron a San Francisco. Adelantábase la hora, y las tinieblas, encubridoras de los grandes crímenes, corrían a su ocaso. Los decididos héroes de aquella noche, que a su obscuridad supieron clavar alevosos puñales en pechos indefensos de pobres frailes, no podían, sin duda, resistir a la claridad del día; y así hallándose, como se hallaban, en el esplendoroso mes de julio, cuyas noches corren como rayos, debieron apresurarse para completar su horrorosa hazaña».³⁶⁷

Adjectius que també emprà per a descriure el «poble» –aquell que participà en els atacs i saqueigs dels monestirs i convents, no pas el devot–, una massa ignorant que creu tot el que li diuen³⁶⁸, com la imatge propagada i inventada del frare amb trabuc.³⁶⁹ També, altres qualificatius com «populacho»³⁷⁰, «atolondrados»³⁷¹ o «chusma liberal»³⁷², remarcant

³⁶⁵ «Los ruines aldeanos que en los aciagos días de agosto de 1835 cayeron de mil lados sobre Poblet, comparables sólo a los hambrientos cuervos que de varias direcciones acuden a juntarse sobre la res derribada por el temporal, venían traídos de su sed de botín. La interminable cuerda de niños, mujeres, hombres, acémilas y carros que por algún tiempo unió el monasterio a Vimbodí, comparable sólo a la numerosa banda de rabiosos lobos que en las neveras de Rusia une el bosque con el lugar donde yace el caballo rendido en la vía por el cansancio, acudía, si movida del odio, también del hambre de arrebatar. A los criminalmente pacientes, que por espacio de lustros enteros golpeando y abriendo suelos y paredes y revolviendo respetables huesos, se dedicaron a perquirir imaginarios tesoros, agujoneábales sin duda alguna la *auri sacra fames*». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. II, llib. III, pàg. 375.

³⁶⁶ «Los jóvenes que leerán estas líneas no han visto por suerte revoluciones, como desgraciadamente las hemos presenciado en Barcelona los ancianos, y así no pueden formarse idea de esas turbas revolucionarias. Se componen de unas gentes nuevas, repugnantes y espantables. El aspecto de sus hombres delata sus perversas ideas y peores deseos: sus caras son antipáticas, ennegrecidas, feroces; sus gestos amenazadores; sus voces roncadas y destempladas; sus gritos exigentes, vengativos; su fisonomía en total la de la fiera humana». *Ibidem.*, pàg. 487-488.

³⁶⁷ *Ibidem.*, pàg. 161.

³⁶⁸ «Los escritos liberales de este tiempo adolecen, por regla general, de crasa ignorancia, y si alguno luce inusitada erudición histórica, está falto de rudimentaria lógica. El grande y poderoso argumento repetido por el liberalismo para deslumbrar al también ignorante pueblo, consiste en motejar a los antiliberales de enemigos de las Ciencias, Artes y Comercio, y de defensores interesados de la ignorancia general, para así dominar; pero sólo en motejar, no en probar. Este tan mentido argumento lo esforzaba con decir que los enemigos del liberalismo pretendían evitar la formación de la clase media, volviendo la sociedad a los tiempos medios en que sólo había señores feudales y vasallos. Y el pueblo ignorante, y siempre inclinado a siniestra parte, creía lo que leía en letras de molde, entonces en los principios del periodismo, tenidos por oráculos». *Ibidem.*, pàg. 416.

³⁶⁹ «Aquellas asendereadas aprensiones de hábitos, aquellos numerosos frailes con trabuco, aquellos tigres con rasura monacal, no existían más que en las columnas de los escritos liberales; de los que, como subido alcohol, pasaban a las de si inflamables imaginaciones del pueblo bajo y atolondrado, y le embriagaban». *Ibidem.*, pàg. 433.

³⁷⁰ «De donde resulta que, según el Reverendísimo señor Nuncio, el Arzobispo de Valencia fué castigado por razón de su exposición a los poderes públicos, sin formación de causa, con manifiesta injusticia, por medio de un tumulto, y siendo falsos los rumores de faltas que le atribuyó el populacho». *Ibidem.*, vol. I, llib. II, pàg. 558-589. *Cfr.* «Del populacho que saqueó los conventos de Tàrrega y de sus compradores ninguno vivía en 1891, cuando inquirí noticias respecto de ellos; y uno de los últimos falleció en seis o siete días tras horribles tormentos». *Ibidem.*, vol. IV, llib. III, pàg. 112.

³⁷¹ «Los atolondrados de Reus no cejaron el 1835 en sus proyectos contra esta casa; y al día siguiente del crimen de su entonces villa llevaron su tea hasta Riudoms, e incendiaron el convento. Nada pudo oponer la inerte autoridad local al ímpetu de aquellas furias, y las llamas se apoderaron del templo, bien que respetaron las habitaciones, o propiamente dicho convento». *Ibidem.*, vol. II, llib. III, pàg. 224.

³⁷² «Ausentados los frailes, la chusma liberal de Cervera y de forasteros, como manada de hambrientos lobos, se echó sobre los conventos a saquear, y los saqueó; empero la autoridad local salvó aquellas cosas

una vegada més l'evidència partidària de l'autor a l'hora de descriure els fets i el seu posicionament en la història. Però havent exposat els orígens ideològics que formularen l'esclat de la revolució i la destrucció de les cases de religiosos catalanes, l'autor es formula el següent:

«Mas, antes de entrar en el minucioso relato de la lucha sostenida por la revolución en el indicado siglo contra las casas monásticas de Cataluña, ocurre preguntar: ¿cómo en tan cristiana tierra se vino a tanta maldad? ¿Siguió en España el trastorno iguales pasos y tortuosos senderos que los arriba indicados para la Revolución universal? ¿Por qué hechos se llegó al desastroso fin? En España siempre la Fe gozó de mucha mayor solidez y firmeza que en la vecina nación, foco del movimiento europeo, y mucho mayor que en otras de allende los mares o el Rin. [...] ¿Cómo, pues, la hidra masónica, cómo y cuándo pudo insidiar contra tan robusta fe y tan firme cerco de protección? La hidra volteriana logró mañosa y ocultamente inficionar de su veneno las más altas esferas de nuestra sociedad, a los gobernantes, salvo empero los reyes. Está hoy fuera de toda duda y claro a la luz del sol que los ministros de Carlos III, desde el funesto Don Pedro Abarca de Bolea, conde de Aranda, fueron enciclopedistas, y estuvieron en directa relación con los de allende los Pirineos; y emponzoñados los gobernantes, ¿qué se podía esperar de las leyes protectoras de nuestra fe? ¿Cómo se había de celar su cumplimiento estricto? Y aun más, estando aquéllos alistados en las filas del ejército que pugnaba por la impiedad, ¿cuán poderosos y funestos no habían de parar sus ataques asestados desde altura tal? ¿Cuál no había de resultar el efecto de su batallar?»³⁷³

En aquest cas, la «hidra masónica» va fer acte de presència en el regnat de Carles III, concretament entre els seus ministres il·lustrats, que foren els iniciadors d'un conjunt de reformes marcades per un gran component regalista³⁷⁴ i que anaren dirigides contra el clergat regular.³⁷⁵ Critica amb contundència la intromissió de la corona en l'organització religiosa dels instituts religiosos, essent una evident privació de llibertat eclesiàstica per part de la monarquia i de les seves bases constitutives³⁷⁶ i com aquesta política és una influència de la Il·lustració³⁷⁷, exemplificant-ho en l'organització interna dels PP.

de los templos que los mismos frailes no habían puesto en salvo. Entonces se retiraron las imágenes, retablos y otros objetos, como digo arriba». *Ibidem.*, vol. III, llib. III, pàg. 588.

³⁷³ *Ibidem.*, vol. I, llib. I, pàg. 20.

³⁷⁴ Referent al concepte, definició i política de «regalisme», vegeu CORTÉS PEÑA, Antonio Luis. *La política religiosa de Carlos III y las órdenes mendicantes*. Granada: Universidad de Granada, 1989, pàg. 26-30; SMIDT, Andrea J. «Bourbon regalism and the importation of gallicanism: the political path for a state religion in Eighteenth-century Spain». *Anuario de historia de la Iglesia*, 19 (2010): 25-53; PAQUETTE, Gabriel B. «Empire, Enlightenment and Regalism: new directions in Eighteenth-century spanish history». *European History Quarterly*, 35.1 (2005): 107-117; OLAECHEA, Rafael. «Política eclesiástica del Gobierno de Fernando VI». *La época de Fernando VI. Ponencias leídas en el Coloquio conmemorativo de los 25 años de la fundación de la Cátedra Feijoo*. Oviedo: Cátedra Feijoo. Facultad de Filosofía y Letras. Universidad de Oviedo. 1981, 139-227, pàg. 142-146.

³⁷⁵ CORTÉS PEÑA, Antonio Luis. *op. cit.*, pàg. 71-136.

³⁷⁶ ARTOLA RENEDO, Andoni; CALVO MATORANA, Antonio. «Declinaciones de la reacción eclesiástica contra la Revolución Francesa en España (1789-1808)». *Hispania*, vol. 77.256 (2017): 437-469, pàg. 454; ELORZA, Antonio. *Ilustración y liberalismo en España*. Madrid: Tecnos, 2021, pàg. 53-54.

³⁷⁷ HERR, Richard. *The Eighteenth-Century Revolution in Spain*. Princeton: Princeton University Press, 1958, pàg. 36.

Teatins³⁷⁸ o dels PP. Trinitaris descalços.³⁷⁹ També el rebuig en la intrusió de l'Estat en les decisions de l'Església; aquesta és independent i només depèn de les decisions del Papa, així com obediència a Déu, i tot el que té és de la seva propietat, no de l'Estat ni de la corona.³⁸⁰ Per l'autor, l'objectiu d'aquesta política era el control de les rendes religioses per enriquir-se i augmentar les arques de l'Estat; una pràctica que no només s'efectua el 1835, sinó que té el seu origen ja al s. XVIII:

«Los Gobiernos españoles tampoco dejaron de mirar con vista codiciosa los bienes de la Iglesia, y un paso tras otro fueron clavando en ellos su garra. Desde la primera mitad del siglo XVIII se suprimió aquí la inmunidad real, o sea la exención de contribuciones en los bienes ya entonces eclesiásticos, y en las nuevas adquisiciones se les dobló la alcabala, o derechos de trasaso. Vinieron luego las *casas excusadas* que absorbieron la mitad de los diezmos; aparecieron las décimas de lo restante, el noveno, los subsidios extraordinarios, la requisa de la plata del culto y préstamos y más préstamos; y ya en tiempo de Godoy se comenzó la enajenación de los bienes de las llamadas manos muertas, que por un acto de justicia y de prudencia durante la guerra de la Independencia la Junta central suspendió. Debo, a fuer de imparcial, sin embargo, confesar que no creo que todas estas exenciones reconozcan por padres la masonería y la volteriana impiedad.»³⁸¹

Tenint en compte la política regalista i les reformes aplicades, que també aplicaren Carles IV i Ferran VII –tot i que s'hauria de remetre a les ja aplicades per Ferran VI³⁸²– al·legant motius de relaxació religiosa del clergat regular³⁸³, cal sumar l'animadversió anterior que hi havia envers la Companyia de Jesús³⁸⁴, contrària al regalisme imperant de

³⁷⁸ «Primitivamente todas las casas y provincias teatinas dependían del General, que creo residía en Roma; pero como á fines del siglo XVIII la muy regalista corte de España ahincadamente pidiere al Papa que las de estos reinos fuesen regidas por un magistrado regular español, cedió el Pontífice». *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. II, pàg. 335.

³⁷⁹ «Muy cortas son las diferencias que separan de la organización de las demás Ordenes la de la presente. Desde los días de Urbano VIII, en que tuvo Ministro General propio é independiente del de los trinitarios calzados, hasta 1783, rigió toda la Orden descalza un Ministro General; pero esta hermosa unidad de régimen no pudo resistir el furioso regalismo del siglo XVIII; y así desde la citada fecha, sin duda por las instancias de la corte española, los conventos de nuestra tierra quedaron separados de la potestad del General de Roma, y esto á pesar de que de los treinta y cinco Generales que hasta entonces la habían regido, veintinueve por lo menos habían sido españoles». *Ibidem.*, pàg. 562-563.

³⁸⁰ «¡Cuántas repeticiones, cuántos errores, cuántos absurdos! Todos basados en el falso principio de que el Estado es dueño de los bienes de la Iglesia: cesarismo liberal». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 102. Cfr. «Nadie de sana mente negará que la propiedad de los bienes de los monasterios y conventos pertenecía plenamente a estos, o mejor, a la Iglesia de Dios. España era estado católico, y lo tenía a gran honra, y hasta en las mismas discusiones de los Cuerpos liberales y leyes se proclamaba defensora de los cánones; luego la obligaban los cánones, o leyes de la misma Iglesia. Es así que los cánones establecen la propiedad de las corporaciones eclesiásticas, y aun la consideran sagrada, y la defienden con terribles excomuniones fulminadas no sólo contra los invasores particulares, sino contra los gobernantes; luego las tales fincas no pertenecen al Estado, sino a la Iglesia». *Ibidem.*, pàg. 120.

³⁸¹ *Ibidem.*, vol. I, llib. I, pàg. 22-23.

³⁸² OLAECHEA, Rafael. *passim*.

³⁸³ *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. II, pàg. 603-605. Cfr. CALLAHAN, William J. *Iglesia, poder y sociedad en España, 1750-1874*. Madrid: Nerea, 1989, pàg. 87; BARRIO GOZALO, Maximiliano. «Reforma y supresión de los regulares en España al final del Antiguo Régimen (1759-1836)». *Investigaciones históricas: Época moderna y contemporánea*, 20 (2000): 89-118, pàg. 98-102.

³⁸⁴ ARTOLA RENEDO, Andoni. «Reflexiones sobre la práctica del regalismo: gracia regia y alta carrera eclesiástica durante el reinado de Carlos III (1759-1788)». *Hispania Sacra*, 65 Extra II (2013): 253-282,

la monarquia espanyola, i que li costà la seva expulsió el 1767.³⁸⁵ L'autor té un gran interès a l'hora de tractar aquest tema, mostrant-los com «l'ase dels cops» dels religiosos regulars, perquè hagueren de marxar diverses vegades del regne i sofrir la supressió de l'orde per part del Papa, fruit de les decisions polítiques dels ss. XVIII i XIX, molt abans dels processos desamortitzadors i d'exclaustració que es visqueren al s. XIX.³⁸⁶

Barraquer coneix amb profunditat l'expulsió dels jesuïtes, no només d'Espanya, sinó també de les monarquies europees del s. XVIII. Tot i no aparèixer cap referència en les seves dues obres que s'analitzen en aquesta tesi, s'ha trobat un manuscrit que estudia amb profunditat els trasbalsos que patí la Companyia de Jesús durant el s. XVIII. Dividit en quatre parts, la primera tracta l'extinció de la Companyia de Jesús de les diverses monarquies europees –*De la extinción de la Compañía de Jesús*–, la segona el seu restabliment a Espanya el 1815 –*Extracto del dictamen fiscal dado por D. Francisco Gutiérrez de la Huerta sobre el restablecimiento de la Compañía de Jesús en España*–; la tercera és un conjunt de fulls solts amb comentaris dispersos sobre l'expulsió d'aquests –*Ideas mías*–, i per últim un altre plec on argumenta que les mesures d'expulsió dels jesuïtes per Carles III va ser per la influència de les idees liberals i maçones a Espanya –*Datos para probar que la expulsión fue debida al liberalismo*–.³⁸⁷

Malauradament, no hi ha presència de cap data que permeti constatar que és un treball paral·lel a l'elaboració de *Las casas* o *Los religiosos*, o si és anterior a les esmentades. El que sí es pot assegurar és que aprofita la informació d'aquesta obra frustrada –amb

pàg. 256-257; Ídem. *De Madrid a Roma. La fidelidad del episcopado en España (1760-1833)*. Gijón: Ediciones Trea, 2013, pàg. 248-262.

³⁸⁵ La bibliografia que estudia l'expulsió dels jesuïtes és abundant i de gran qualitat. Pel present paràgraf, en aquesta nota i en les següents se citarà la que s'ha consultat per conèixer i tractar el tema. Vegeu SAINT CLAIR, Eva María. «“Padre, los jesuitas vuelven”. Revelaciones, profecías, y otros hechos maravillosos en Nueva España tras la expulsión de la Compañía de Jesús (1767-1772)». *Revista de Historia Moderna. Anales de la Universidad de Alicante*, 21 (2003): 8-66; FERNÁNDEZ ARRILLAGA, Immaculada. «Profecías, coplas, creencias y devociones de los jesuitas expulsos durante su exilio en Italia». *Y en el tercero perecerán. Gloria, caída y exilio de los jesuitas españoles (1796-1803)*. Enrique Giménez López (dir.). Alicante: Universidad de Alicante, 2002, 513-530; RAI, Eleonora. «A martyred society: the suffering of suppression and the Jesuit factory of saints from the Eighteenth to Twentieth centuries». *Narratives and representations of suffering, failure, and martyrdom: early modern Catholicism confronting the adversities of history*. Leonardo Cohen (ed.). Lisboa: Centro de Estudos de História Religiosa da Universidade Católica Portuguesa, 2020, 265-288; EGIDO, Teófanos. «La expulsión de los jesuitas de España». *Historia de la Iglesia en España. IV. La Iglesia en la España de los siglos XVII y XVIII*. Antonio Mestre Sanchis (dir.). Madrid: Biblioteca de Autores Cristianos, 1979, 746-792; BENÍTEZ I RIERA, Josep M. *Jesuïtes i Catalunya: fets i figures*. Barcelona: Abadia de Montserrat, 1996, pàg. 63-84.

³⁸⁶ SHORE, Paul. *The Years of Jesuit Suppression, 1773-1814: Survival, Setbacks, and Transformation*. Brill's Research Perspectives in Jesuit Studies. Brill, 2020.

³⁸⁷ AHCB. Col·lecció de Manuscrits Patrimoniales. A321. *Trabajo inédito del Dr. Cayetano de Barraquer dignidad de chantre de Barcelona*.

paraules de l'autor, que no la publicarà per dubtes que té a causa de la confusió dels esdeveniments— per inserir part del contingut en les seves magnes obres aquí citades, demostrant un gran control de la informació i detall a l'hora d'explicar l'expulsió dels PP. Jesuïtes d'Espanya:

«Arrojados violentamente de España los jesuitas por el tiránico decreto de Carlos III, de 27 de febrero de 1767, y la Real Pragmática de 2 de abril siguiente, y aun suprimidos por el Breve de Clemente XIV de 21 de julio de 1773, no pudieron regresar a España hasta después del formal restablecimiento de la Orden decretada por Bula de Pio VII *Sollicitudo omnium ecclesiarum*, de 7 de agosto de 1814, y el llamamiento y restitución de Fernando VII de 29 de mayo de 1815. Mas cerca de medio siglo de completa ausencia de jesuitas, de carencia de casas de noviciado y estudios, y hasta de existencia legal de la Orden, produjeron en el día de la restitución falta total de jóvenes españoles en ella, al paso que las filas de los salidos de 1767 quedaban terriblemente clareadas por la acción del tiempo y los sufrimientos.»³⁸⁸

I com, a partir de l'expulsió de la Companyia de Jesús per part de Carles III, s'evidencia l'origen i també la intencionalitat del virus maçònic i de les idees il·lustrades per acabar amb els ordes regulars, essent el punt de partida dels problemes que sorgiren:

«¿Quién en España ignora que los religiosos de la Compañía fueron inicuaamente arrojados de esta nación y de sus extensas colonias por el úkase de Carlos III, de 27 de febrero de 1767, y la Real Pragmática de 2 de abril siguiente? Con tal fechoría inauguró su vida en esta tierra la Masonería, vida y fechorías que, después de siglo y medio, continúan hoy por el mismo tenor.»³⁸⁹

5.1.3. *En defensa de l'Església i la religió*

El discurs de Barraquer i Roviralta és clarivident. Les conclusions a les quals s'han arribat evidencien i reafirmen la rellevància de la religió i l'Església, com també dels religiosos —que estan al peu del canó, patint les inclemències més dures dels esdeveniments polítics i econòmics d'aquest canvi de rumb que patí la història—, i els elements vitals per a la defensa dels valors tradicionals en contra de la revolució. Condemna profundament el patiment que sofriren els regulars a partir dels esdeveniments que ell narra, i això el porta a justificar la seva participació en els conflictes armats, sobretot durant el Trienni Liberal i la primera guerra Carlina com a guerrillers en les partides reialistes i carlines, respectivament, com l'única via d'escapar de les persecucions i lluitar contra reformes imposades pels governs liberals:

«Que en el Norte algunos religiosos se unieron a los carlistas parece cierto; mas sé que en Cataluña eran éstos tan contados que no merecen mentarse, y de uno de ellos me consta que

³⁸⁸ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. II, pàg. 1163. Cfr. EGIDO, Teófanos; PINEDO, Isidoro. *Las causas «gravísimas» y secretas de la expulsión de los jesuitas por Carlos III*. Madrid: Fundación Universitaria Española, 1994.

³⁸⁹ *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. II, pàg. 419. Cfr. ALABRÚS, Rosa Maria. «Imagen y opinión sobre la Compañía de Jesús en la España del siglo XVIII». *La Compañía de Jesús y su proyección mediática en el mundo hispánico durante la Edad Moderna*. José Luís Betrán (ed.). Madrid: Sílex, 2010, 219-250.

se fué al campo carlista porque a ello le obligaron las continuas persecuciones de los liberales.»³⁹⁰

La defensa acèrrima dels postulats religiosos així com de la independència de la institució eclesiàstica té un motiu més que evident i necessari, i és l'aplicació de la justícia divina contra aquells que hi atempten. Són nombrosos i destacables els fragments en què l'autor fa esment de la seva actuació contra aquelles persones que atacaren i assaltaren els convents i monestirs catalans el 1835-1837, essent el preu a pagar com a conseqüència pels seus actes i la vigència del càstig diví contra els que ataquen els béns de l'Església i la seva figura.³⁹¹ Déu aplica les mesures necessàries contra els qui vulneren i insulten el seu llegat a la terra, i Barraquer s'afegeix en aquesta condemna mostrant la seva venjança i maledicció, dedicant un article en el quart volum del tercer llibre titulat «Castigos de Dios», on relata els diversos casos de persones que s'enriquieren comprant els béns dels religiosos en subhastes, i posteriorment el seu empobriment per l'actuació de la justícia divina.³⁹²

A més, es burla obertament dels afectats i relatant el seu tràgic desenllaç de la forma més cruenta possible.³⁹³ Cal esmentar que ha estat complicat seleccionar un fragment de les seves obres per mostrar la seva venjança, i extreure'n el sadisme i la rancúnia de les

³⁹⁰ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 433. Cfr. «4.º A este cargo sin duda costaràn los frailes que el tal cruel resultado, o sea la tal destrucción, caía sobre los conventos tanto si sus habitantes se mostraban hostiles a la Constitución, como si se mantenían pacíficos y sumisos, y por lo mismo, que nada valían tales conveniencias ni prudencias para salvarlos. Y la misma imparcialidad obliga a dar en esta parte la razón a los frailes, y aun a reconocer que fueron las crueles tiranías que contra los conventos cometieron los constitucionales de todo linaje, desde el obispo López Castrillo en las Cortes hasta el postrer corneta de milicianos en los campos, las que obligaron a muchos frailes a mirar de reojo al sistema y a sus hombres, y las que alguna vez de religiosos pacíficos hicieron guerrilleros temibles. La culpa, pues, en casi su totalidad es de los constitucionales, quienes apellidando libertad ejercían infame e insoportable tiranía; pero tampoco quedan inmunes de culpa los religiosos al quebrantar los cánones y lo que conviene a la lenidad sacerdotal». *Ibidem.*, vol. I, llib. II, pàg. 931. *Loc. cit.*, nota nº 739.

³⁹¹ «La experiencia enseña que por regla general, aun en esta vida, la justiciera mano de Dios pesa sobre los sacrilegos, que atentan contra las instituciones de su Santa Iglesia». *Ibidem.*, vol. III, llib. III, pàg. 164.

³⁹² *Ibidem.*, vol. IV, llib. III, pàg. 753-754.

³⁹³ Com bé relata, entre els molts casos presents, en l'article destinat al monestir cistercenc de Santa Maria, de Lavaix: «No dejó de pesar la vengadora mano del Omnipotente sobre alguno de los profanadores de esta casa santa. El primero que arrendó el convento empleó imágenes para el fuego de su cocina. En las inmediaciones del monasterio fué hallado muerto con un haz de leña bajo del brazo, arrimado a un ribazo, y al parecer víctima del frío y del hambre. Su sucesor murió en la cama entre suciedad y podredumbre» (*Ibidem.*, vol. III, llib. III, pàg. 408) o el convent servita de la Verge dels Dolors, de Vila-rodona: «Convertido el templo en almacén para vinos y su elaboración, ocurrió en él una desgracia terrible. Dos dependientes del poseedor trabajaban en reforzar el vino por medio de alcohol, del que tenían allí dos cubas. Inflamóse una de éstas, redujo a cenizas a uno de los dependientes, dejó en grave estado al otro, y causó profundos desperfectos en la bodega, destruyendo parte del templo. Por otro lado es de notar que el negocio no lo proporciona pingüe a su dueño, y sí, por el contrario, trabajoso. La experiencia enseña que no son los templos, arrebatados por la Revolución al Señor, lugar apto para adelantos de fortuna» (*Ibidem.*, vol. IV, llib. III, pàg. 77-78).

seves paraules, com les que destina per tractar les afectacions del monestir cartoixà *Scala*

Dei:

«Perdone el Señor a los pueblos del Priorato que, destruyéndolo, acabaron con tanto bien y produjeron tan grave mal. Perdóneles, sí, y dígnese levantar la mano en las desgracias que, a mi parecer azote de lo alto, han caído, y caen, sobre ellos. Porque allí mismo se cuenta que a poco del incendio los nacionales del Priorato, autores del atentado, riñeron empeñado reencuentro con fuerzas enemigas; vencidos por éstas, se refugiaron en una iglesia, y rechazaron allí toda propuesta de rendición, por lo que entregado el edificio a las llamas, murieron abrasados en el fuego de los objetos sagrados, el mismo en que ellos poco antes sumergieron a *Scala Dei*. El peor de los castigos, que a ciertos pecadores envía la Divina Justicia, es la ausencia de su gracia y auxilio y el endurecimiento del corazón. Bajo aquel rojizo mar de ruinas del monasterio, bajo aquella negra bruma de impiedad duermen en el cementerio al pie de su amada cruz los santos de la Cartuja: esperemos que sus almas en el cielo rogarán por los ilusos destructores del cenobio, lugar e instrumento de su santificación. Esperemos, sí, que ahincadamente orarán para que disipada tanta ignorancia, y vencida y aventada tan grande impiedad, vuelva a brillar sobre aquellos pueblos prevaricadores el sol de la verdadera sabiduría, cuyo principio es el santo temor del Señor y el amor a la Religión.»³⁹⁴

S'ha exposat les característiques del seu pensament, corroborant la seva ideologia reaccionària amb les paraules presents en les seves obres, però cal prestar atenció en un element del qual se n'ha parlat poc. Hom podria pensar que el vocabulari emprat és antiquat per la cronologia en què elaborà els seus treballs –des de 1880 fins a 1918– i que se cenyí a la cronologia que tracta la temàtica que estudia –últims anys del s. XVIII i primer terç del s. XIX–, ficant-se en la pell dels religiosos que patiren les exclaustacions i desamortitzacions. Nogensmenys, és una mostra remarcable del pensament integrista present en el període de la Restauració, evidenciant l'evolució d'aquesta primera ideologia cap a unes posicions més fermes i conservadores, sense oblidar el pòsit

³⁹⁴ *Ibidem.*, vol. II, llib. III, pàg. 288-289. Vegeu les paraules que dedica a en *Xafarruchs*, l'encarregat de buidar el monestir cistercenc de Santa Maria, de Poblet, el 1835: «Los ancianos de la tierra tarraconense conocen todos y pronuncian con indignación entre risa burlona el apodo de *Xafarruchs*, vocablo catalán que tanto vale como *aplasta-asnos*. Éralo de Jacinto Pla, por el Gobierno nombrado en aquella época secuestrador de los efectos de los monasterios y conventos de la provincia, y de los frutos y efectos de las familias que tenían alguno de sus individuos en las huestes carlistas. Tipo completo: su patria la atolondrada Reus; su oficio, primero tonelero, después traficante en vino; por ascenso en su carrera secuestrador, o sea despojador de bienes sagrados y de efectos de inocentes; su cuerpo repugnante por la muy excesiva obesidad, bien que unida a estatura alta; su cara aditada de largas patillas blancas; su voz gruesa y potente; sus modales groseros; el rostro sin vergüenza; su partido el liberal exaltado; su proceder andaría al compás que el más lerdo puede conjeturar; y el fin de la vida la pobreza y la necesidad; pobreza y necesidad que, al decir de varios, no sin que otros lo nieguen, llevóle a públicamente sucio y hediondo mendigar en la puerta de la catedral de Tarragona. ¡Justos juicios de Dios, si esto último es verdad, que quien había despojado templos e inocentes se viera precisado para vivir a arrimarse a un templo y pedir del público un pedazo de pan!» (*Ibidem.*, pàg. 328-329), o als atacants del convent agustí descalç de Nostra Senyora del Pla, de Sanahuja: «No faltó el castigo de la Justicia divina, pues todos ellos fueron aquejados de males, en unos mayores, en otros menores, especialmente uno que contrajo un cáncer en la lengua, el que por espacio de años le causó vida lánguida, dolorosa e infeliz, hasta que por los años de 1890 y tantos expiró». *Ibidem.*, vol. IV, llib. III, pàg. 113.

contrarevolucionari i tradicionalista³⁹⁵, fruit del desenvolupament polític a Espanya – aquest vocabulari i posicionament integrista, amb el pas del temps, no evita que acabi essent compatible amb el sistema polític de la Restauració, ni adoptar posicions possibilistes en la societat del moment– però també a Europa durant l'esmentat s. XIX.³⁹⁶

No deixa de mostrar el temor envers la pèrdua del poder eclesiàstic i el pes de la religió en una societat liberal, fruit del triomf de la revolució i de les idees il·lustrades, de l'aparició del materialisme i la necessitat d'implantar mesures des del catolicisme més profund i radical per lluitar contra el modernisme omnipresent de la societat actual.³⁹⁷ La nostàlgia de la tradició escolàstica i la pèrdua dels seus valors per culpa de la instauració del materialisme –aquest com a victòria del liberalisme, lògicament³⁹⁸– és present en els arguments de Barraquer i Roviralta. Els seus atacs van en contra d'aquesta doctrina impia que critica el trident «Déu, Pàtria i Rei»:

«El grito de *Dios, Patria y Rey* es el propio del alma cristiana, del alma católica, del alma sacerdotal. [...] Y sino, díganos quien puesta la mano sobre el pecho quiera usar imparcialidad, díganos ¿qué calificativo da hoy el revolucionario a este grito, o lema? Le llama clerical, aún más, le gradúa de ultraclerical. Luego, pues, el grito, expresión genuina del espíritu de los hombres de la guerra de la Independencia, es un grito clerical. Luego, pues, aquella epopeya se debió primariamente al clero, si no en modo inmediato, mediatamente. Sí, aquella epopeya procede de un espíritu levantado, de un principio puramente espiritual. Las ideas de la Religión, de la Patria y de la Autoridad moran en el terreno del puro espíritu, del espíritu que se levanta por sobre de todo lo material. Hoy en muchos pueblos este espíritu se evaporó, y en ellos impera el grosero materialismo, el que arrastrando los ojos únicamente por el suelo, no estima mas que los halagos de los sentidos; deleites y dinero para obtenerlos. El materialismo ni busca, ni estima las epopeyas: las califica de quijotadas. El espiritualismo hasta en Don Quijote estima su nobleza, bien que riéndose de sus extravagancias y excesos. El noble, el santo, el sensato quijotismo de 1808 no puede proceder del materialismo, o mejor, y mil perdones por la palabra, del *cerdismo* de nuestros días. Y ¿quién forma este

³⁹⁵ ACLE-KREYSING, Andrea. «Revolución, contrarrevolución... evolución. Catolicismo y nuevas formas de legitimidad política en la España del siglo XIX. Los casos de Jaime Balmes y Juan Donoso Cortés». *Hispania Sacra*, 68.137 (2016): 91-103; PRATS BATET, Josep M. *Del trabuc a la trona. Integristes i mestissos a l'església de Tarragona*. Tarragona: Ajuntament de Tarragona, 1992, *passim*.

³⁹⁶ MULTON, Hilaire. «Culture catholique intransigeante et écriture antimoderne au XIXe et XXe siècles. Autour du «Modernisme»». François Chaubet (dir.). Dijon: Éditions Université du Dijon, 2008, 67-77; SCHUMACHER, John N. «A study in nineteenth-century spanish politico-religious thought». *The Catholic Historical Review*, 48.3 (1962): 343-364; GOLDMAN, Lawrence. «El pensamiento político conservador, de las revoluciones de 1848 al *Fin de Siècle*». *Historia del pensamiento político del siglo XIX*. Gareth Stedman Jones, Gregory Claeys (eds.). Madrid: Akal, 2021, 717-746, pàg. 718-722; DUCH, Lluís. *Religión y política*. Barcelona: Fragmenta Editorial, 2014, pàg. 294-310.

³⁹⁷ MOLINER PRADA, Antoni. *Fèlix Sardà i Salvany y el integrismo en la Restauración*. Bellaterra: Universidad Autónoma de Barcelona, Servei de Publicacions, 2000, pàg. 80-82; HIBBS-LISSORGUES, Solange. *Iglesia, prensa y sociedad (1868-1904)*. Alicante: Instituto de Cultura Juan Gil-Albert, Diputación de Alicante, 1995, 121-122; LANNON, Frances. *Privilegio, Persecución y Profecía. La Iglesia Católica en España (1875-1975)*. Madrid: Alianza Editorial, 1990, 117-120; BONET I BALTA, Joan; MARTÍ I MARTÍ, Casimir. *op. cit.*, pàg. 26-30.

³⁹⁸ CALLAHAN, William J. *La Iglesia Católica en España (1875-2002)*. Barcelona: Crítica, 2003, pàg. 26; SUÁREZ CORTINA, Manuel. «Catolicismo y nación, 1875-1936». *La Restauración y la República, 1874-1936*. Carlos Forcadell y Manuel Suárez Cortina (coords.) Madrid: Marcial Pons Historia, 2014, 27-54, pàg. 34-39.

espiritualismo? El sacerdote. ¿Cuál es la primera base del espíritu levantado? La Religión. Sin ella, sin este primer fundamento, todo espiritualismo se derrumba, y sola la materia impera. La admirable unión de los españoles durante los interminables seis años de guerra no podía proceder más que de un agente, uno, y este agente residía en la unidad de la creencia y de la moral, en la unidad del culto.»³⁹⁹

Les crítiques també van enfocades en contra dels raonaments científics que utilitzen els liberals, criticant els paradigmes del seu temps de raciocini a l'hora de parlar de patrimoni, història i art.⁴⁰⁰ Esmenta que les bases modernes de les disciplines històriques són errònies, basant-se en la fenomenologia empírica i defugint de la religió, i que la «moda» que hi ha avui dia per aquestes matèries és pura hipocresia, perquè anys abans foren els mateixos liberals qui destruïren les cases de religiosos:

«Lo mismo hoy en que tanto se blasona de amor al Arte y a la Arqueología, que en 1835 en que ésta casi se ignoraba por completo, esos, que por burla se llaman del progreso, destruyen las obras de Arte y de Arqueología con furor. Y obran lógicamente, pues ¿cómo los que odian a Dios han de respetar las Ciencias y Artes que de Él proceden? Los eclécticos que aman las Ciencias y Artes y no al Señor, quieren los efectos sin las causas».⁴⁰¹

Tanmateix, mostra la seva preocupació a la vegada que també rebuig pel panorama d'irreligiositat en la societat en què viu, fruit del procés de secularització del moment⁴⁰², sobretot a Espanya i Catalunya⁴⁰³, evidenciant una transformació necessària per a augmentar i refermar l'esperit catòlic propi anterior a les reformes eclesiàstiques de principis de s. XIX⁴⁰⁴, expressant la voluntat de preservar l'essencialitat de la religió i de renovar la seva estratègia apostòlica malgrat el present procés modernitzador que s'ha viscut⁴⁰⁵ –com diu José M. Díaz, «El cambio social conduce al cambio religioso»⁴⁰⁶–. I és que una vegada més exposa el seu esperit antiliberal, al·legant el fervor religiós del clergat regular per lluitar contra l'odi revolucionari i la rectitud moral que els

³⁹⁹ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. I, pàg. 412-413.

⁴⁰⁰ CID, Gabriel. op. cit., pàg. 195.

⁴⁰¹ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. I, pàg. 397-398.

⁴⁰² ALONSO GARCÍA, Gregorio. *La Nación en capilla. Ciudadanía católica y cuestión religiosa en España, 1793-1874*. Granada: Comares, 2014, pàg. 14-21; MOLINER PRADA, Antoni. *Episcopado y secularización en la España del siglo XIX*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona. Servei de Publicacions, 2016, pàg. 17-21.

⁴⁰³ FRADERA, Josep M. *Cultura nacional en una societat dividida*. Barcelona: Curial, 1992, pàg. 237-290.

⁴⁰⁴ «Hoy, por desgracia, no se respira este espíritu de piedad, ni se vive del de la fe; pero por lo tanto, si no para dar satisfacción al mismo espíritu, convendría, para crearlo y avivarlo, igual y mayor número de religiosos que entonces». *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. II, pàg. 597. Cfr. LUIS, Jean-Philippe. «La primera secularización en España durante la primera mitad del siglo XIX». *Secularización en España (1700-1845). Albores de un proceso político*. Editado por Françoise Crémoux y Danièle Bussy Genevois. Madrid: Casa de Velázquez, 2020, 239-255.

⁴⁰⁵ LÓPEZ VILLAVERDE, Ángel Luis. *El poder de la Iglesia en la España contemporánea. La llave de las almas y las aulas*. Madrid: Catarata, 2013, pàg. 25-34; LAUZAO VILLAR, Joseba. op. cit., pàg. 336-342.

⁴⁰⁶ DÍAZ MOZAZ, José María. *Apuntes para una sociología del anticlericalismo*. Madrid: Fundación Juan March, 1976, pàg. 83.

caracteritzava.⁴⁰⁷ El justifica amb una picada d'ullet a la cèlebre publicació del seu amic Mn. Fèlix Sardà i Salvany, on es condemna el liberalisme i s'aposta per l'absolutisme catòlic com a eina per a reformar la societat:

«Yo, decía, deseaba que me mataran para ser mártir. Vieran lo que veían todos los que entraban en San Francisco de Asís, y trataban con intimidad á los frailes, y no vieran lo que han propalado, escribiendo ó dibujando, aquellos que nunca alternaron con los religiosos. Oyeran á testigos presenciales, como monacillos de sus conventos, á los que llevo interrogados, en fin contemporáneos de todo partido, certificándome que nunca notaron los extravíos imputados. Vieran la casi unanimidad de opiniones político-religiosas de estos frailes, pues los franciscos (¿por qué no decirlo si el liberalismo es pecado?) todos, menos una muy exigua minoría de pocos individuos de la que hablaré en sus lugares, profesaban convicciones antiliberales, concausa del odio de los revolucionarios contra los frailes.»⁴⁰⁸

5.1.4. *Perspectiva regional i nacional*

En la seva característica discursiva antiliberal, treu el cap un contingut poc conegut que aporta informació de la perspectiva nacional de l'autor. Si hom llegeix les seves obres, Barraquer analitza el contingut d'un discurs del frare liberal agustí calçat Albert Pujol, llegit en la inauguració del curs de 1836 de la Universitat de Barcelona⁴⁰⁹, que posteriorment en el seu segon treball critica i diu el següent:

«Ya arriba, en mi obra anterior, o sea *Las casas de religiosos*, tomo II, página 204, copié también conceptos de igual espíritu, proferidos contra la idea regionalista por Don Alberto Pujol, en el discurso de la apertura de los estudios de Barcelona en 1836. Era éste el sentir general de todos los liberales; y no era de extrañar, porque al fin, si Felipe V quitó a Cataluña su vida política peculiar, los gobiernos liberales le han quitado todo su ser civil. Ellos son los que la han sujetado a quintas, a contribuciones generales, a la legislación del reino, al idioma de Castilla, y en fin a dejar todo lo catalán, sustituyéndolo por lo general. Y los liberales catalanes han aprobado el hecho, lo han consentido y aun alabado, contribuyendo además por medio de sus diputados, senadores, elecciones, comisiones, etc., a su ejecución. Los únicos regionalistas verdaderos son los amigos de la tradición.»⁴¹⁰

Sobresurt el contingut d'aquesta cita, l'última frase parla per si sola, i resumeix a la perfecció l'òptica de Gaietà Barraquer. El regionalisme és una idea política essencial, també com a moviment polític i cultural, sobretot de caràcter tradicionalista.⁴¹¹ Aquest defuig del tarannà liberal de les polítiques que s'aplicaren des del regnat de Felip V, i que els governs liberals perpetuaren per eliminar les particularitats civils i polítiques de Catalunya; és un clam contra la generalització i homogeneïtzació centralista, de voler substituir les institucions pròpies per les de Castella.⁴¹² A la vegada, remarcar el vincle

⁴⁰⁷ RÚJULA, Pedro. «El antiliberalismo reaccionario». *La España Liberal, 1833-1874*. Maria Cruz Romeo y Maria Sierra (coords.) Zaragoza: Marcial Pons, Prensas de la Universidad de Zaragoza, 2014, 377-409, pàg. 377-380 i 397-402.

⁴⁰⁸ *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 474.

⁴⁰⁹ *Ibidem.*, vol. II, pàg. 202-203.

⁴¹⁰ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. II, llib. III, pàg. 854.

⁴¹¹ BERAMENDI, Justo. «Identidades/culturas políticas de regionalismos y nacionalismos subestatales (1875-1936)». *La Restauración y la República, 1874-1936*. *op. cit.*, 377-402, pàg. 386-387.

⁴¹² *Ibidem.*, pàg. 387-388.

tradicionalista amb la realitat regional de Catalunya, essent aquesta part d'una Espanya descentralitzada que es regeixi en les lleis preliberals, és a dir, que preservi les llibertats regionals que existien en l'Espanya imperial dels Àustries.⁴¹³

Partint del contingut esmentat en el paràgraf anterior i del que s'extreu del fragment analitzat, el regionalisme català no exclou la idea imperial que es té d'Espanya, com bé esmenta l'autor a l'hora de parlar de les pèrdues religioses que hi hagué el 1898 amb la derrota a les Filipines.⁴¹⁴ Però cal deixar ben clar els significats dels conceptes emprats per l'autor, i que aclareixen encara més la terminologia emprada i la seva imatge nacional: la nació no pot ser una altra que Espanya, i la pàtria és Catalunya, la seva terra i de la que estudia les seves cases de religiosos.⁴¹⁵ És, per tant, que dels títols dels seus treballs no només se n'extreu una circumscripció geogràfica subjecte a la delimitació del seu tema d'estudi, sinó també una doble percepció política, fer nació espanyola mentre es parla de pàtria catalana, un plantejament polític proper al regionalisme de Torres i Bages: «La nostra Espanya és una legió de pobles; junts fan un tot».⁴¹⁶

Fa esment a dues identitats totalment diferenciades en dos territoris, però completament lligades per la seva història i sense competitivitat.⁴¹⁷ I és que Barraquer té molt clar quines són i les particularitats de cadascuna: Catalunya és la seva pàtria, tal com exposa en la descripció del monestir benedictí de Santa Maria, de Ripoll⁴¹⁸, fundat pel comte Guifré el Pilós⁴¹⁹, o el territori pertanyent al priorat, també benedictí, de Sant

⁴¹³ QUIROGA FERNÁNDEZ DE SOTO, Alejandro. «Nación y reacción: el nacionalismo conservador español y la crisis de la Restauración». *La agonía del liberalismo español. De la revolución a la dictadura (1913-1923)*. Granada: Comares, 2014, 197-222, pàg. 207.

⁴¹⁴ «Por desgracia estas esperanzas por la malignidad de los tiempos quedaron defraudadas; y, perdidas nuestras posesiones de Filipinas, donde tantas misiones sostenían los Dominicos, y arreciando cada día la satánica guerra contra las órdenes monásticas, los Dominicos se retiraron de Cervera en el verano de 1901, conservando empero la propiedad de su convento y templo». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. III, llib. III, pàg. 700.

⁴¹⁵ MARFANY, Joan Lluís. *Nacionalisme espanyol i catalanitat. Cap a una revisió de la Renaixença*. Barcelona: Edicions 62, 2017, pàg. 689; BERAMENDI, Justo. *op. cit.*, pàg. 386-387.

⁴¹⁶ TORRAS I BAGES, Josep. «La Tradició Catalana». *Obres Completes*. Barcelona: Biblioteca Perenne, 1948, pàg. 301. Vegeu el capítol I –*Pensaments sobre l'esperit nacional*– i IX –*Del sentiment de pàtria*– del llibre I per un major enteniment i coneixement del tema.

⁴¹⁷ FRADERA, Josep M. «La política liberal y el descubrimiento de una identidad distintiva en Cataluña (1835-1865)». *Hispania*, 205 (2000): 673-702, pàg. 696.

⁴¹⁸ «En el ala oriental, ó sea la que corría desde mitad de la iglesia hacia el Ter y daba acceso al aula capitular, ocultaba restos, si no numerosos, preciosísimos para la querida patria catalana». *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 25.

⁴¹⁹ «¿Quién no conoce á Ripoll, su magnificencia é historia? ¡Ripoll, el hijo primogénito del Conde Rey, fundador de la patria catalana, el mimado de los hijos y nietos de éste, el depositario de sus pergaminos y noticias, el testigo de sus triunfos sobre los musulmanes, el oratorio de su piedad, el fiel guardador de sus cenizas al través de diez centurias!». *Ibidem.*, pàg. 17. Cfr. ZIMMERMANN, Michel. «El papel de Ripoll en la creación de una historia nacional catalana». *Tiempo de monasterios. Los monasterios de Cataluña en torno al año 1000*. Margarida Sala, Marina Miquel i Vives (coords.). Barcelona: Pòrtic, 2000, 252-273.

Salvador de la Vedella, del mateix poble, ja desaparegut.⁴²⁰ Tanmateix, aquest concepte pot generar confusions a l'hora de referir-se no només a Catalunya, sinó també a Espanya, com bé esmenta en les paraules de l'article destinat a narrar la història del monestir cistercenc de Santa Maria, de Poblet.⁴²¹ Unes «glorias nacionales» que, tot i ser presents a Catalunya, són també d'Espanya, com bé deixa ben clar a l'hora de narrar les afectacions que patí el convent mercedari de Sant Ramon, d'El Portell:

«El convento de San Ramón, a pesar de hallarse situado en tierra poco productiva, y lejano de toda gran vía de circulación, no dejó de verse molestado por los enemigos de España y de la Religión durante la guerra de la Independencia.»⁴²²

Una subordinació orgànica, amb paraules de Joan Lluís Marfany⁴²³, que reforça el fenomen identitari, consubstancial a la religió, com s'ha pogut veure amb anterioritat.⁴²⁴ L'Espanya «frailuna» –conceptualització amb evident influència de les obres de Menéndez Pelayo–, característica essencial de la unitat nacional, dels seus orígens catòlics contrarevolucionaris⁴²⁵ i de la seva identitat espiritual i cultural, com explícita Pellistrandi.⁴²⁶ Una exclusiva religiosa que Barraquer descriu amb un vocabulari racista,

⁴²⁰ «Del seno de la cordillera pirenaica brota el Llobregat. Agua abajo, á dos horas de andadura después de Bagá y tres antes de Berga, estréchase el río entre montañas escarpadas y despeñaderos que desde inmensa altura caen aplomados sobre el mismo río. La naturaleza es salvaje, parece formar las infranqueables puertas de la patria, y el más propio lugar que pueda escoger el hombre para vivir con el solo pensamiento de Dios y de la eternidad». *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 97.

⁴²¹ «Para la descripción de las glorias nacionales de Poblet empecemos por ceder la palabra al restaurador de las aficiones y estudios históricos en nuestra patria, al entusiasta de la tierra catalana, don Pablo Piferrer, quien dice así [...]». *Ibidem.*, pàg. 253. *Cfr.* «El pueblo catalán, para levantar al grado sumo la grandeza ó poder del objeto de su conversación, lo apellida Poblet y Santas Creus. Nombre mágico el primero para todo amante de las Bellas Artes, de la Patria y de la Religión; centro de regalada satisfacción ayer, hoy de negra pena para los corazones noblemente sensibles á cuanto se levanta sobre la vil materia». *Ibidem.*, pàg. 241.

⁴²² *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. II, pàg. 149.

⁴²³ MARFANY, Joan Lluís. *op. cit.*, pàg. 748; BERAMENDI, Justo. *op. cit.*, pàg. 382.

⁴²⁴ «¡Feliz nación la que cría tales niños! Inquebrantable amor patrio revela en los mayores esta tan firme constancia de los niños. ¿Qué serían los robles y encinas de la virilidad cuando tan recias se mostraban las cañas de la niñez? Es que a hombres, mujeres y niños les alentaba el amor a la patria, pero más aún el a la Religión. Esta era la España frailuna». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. I, pàg. 149. *Cfr.* «Uno de los más importantes, de más decisiva significación y resultados para nuestra Iglesia española, y especialmente catalana, fué indudablemente la cruda guerra que en el siglo en que nacimos se ha hecho a los institutos monásticos, y sobre todo su sangrienta extinción de 1835; golpe trascendental, carbonizado mojón levantado sobre un horrible rimero de ruinas, que marca el límite entre la España católica y española y la España liberal y gabacha, entre una España que fué grande y una España que muy pronto nada será». *Ibidem.*, pàg. 19.

⁴²⁵ RIVERA GARCÍA, Antonio. «Los orígenes contrarrevolucionarios de la nación católica». *Relatos de nación: la construcción de las identidades nacionales en el mundo hispánico*. Madrid/Frankfurt: Editorial Iberoamericana. Ed. Vervuert, 2005, 1023-1043, pàg. 1026-1031.

⁴²⁶ PELLISTRANDI, Benoît. «Catolicismo e identidad nacional en España en el siglo XIX. Un discurso histórico de Donoso Cortés a Menéndez Pelayo». *Religión y sociedad en España (siglos XIX y XX)*. Paul Aubert (dir.). Madrid: Casa de Velázquez, 2002, 91-120, pàg. 113-119; SUÁREZ CORTINA, Manuel. «Catolicismo, identidad nacional y libertad religiosa en la España liberal». *Identidades y memoria imaginada*. Justo Beramendi, María Jesús Baz (eds.). València: Publicacions de la Universitat de València, 2008, 223-261, pàg. 238-249.

característic d'aquest moviment nacionalitzador i conservador⁴²⁷, amb l'objectiu de criticar i condemnar els abusos comesos per les autoritats liberals en la desamortització dels béns eclesiàstics i extreure'n el benefici més gran possible. Aquestes paraules, amb un fort component antisemita⁴²⁸, són presents en els paràgrafs destinats a tractar la gestió de l'enderrocament del convent franciscà de Sant Francesc d'Assís, de Barcelona⁴²⁹, o dels contractes encara vigents del convent dominic de Sant Magí de Brufaganya, a Pontils:

«Al escribir este dato, que lo tengo de boca de un honrado vecino de allí cerca, recuerdo que cuando en 1908 visité a Don Juan Segura en Santa Coloma, lo hallé, según sus aficiones anticuarías, leyendo escrituras de pasados siglos. Las que entonces tenía en las manos referíanse a los contratos realizados allí por los numerosos judíos que habitaban una calle, aún hoy subsistente, de la villa. Sí, el espíritu judaico se pegó a los cristianos de ella hasta el punto de poder aplicar a los negociantes de 1835 y años posteriores el *quien lo hereda no lo hurta*».⁴³⁰

5.2. La narració del context

A continuació s'exposarà la interpretació i arguments del canonge Gaietà Barraquer i Roviralta que fa dels esdeveniments històrics, socials i polítics del s. XIX, detallant la lectura crítica dels successos, el seu posicionament, les referències emprades, però sobretot la conclusió material i ideològica que s'extreu.

Com bé s'ha descrit en l'apartat corresponent a la descripció del format de les obres, en *Los religiosos* destina un conjunt de capítols amb els corresponents articles per a contextualitzar les afectacions que patiren les cases de religiosos, detallant les causes i conseqüències que les provocaren així com el desenvolupament dels conflictes. Tanmateix, no només s'empraran els presents capítols esmentats per a narrar les interpretacions del context històric que relata, sinó també el contingut present en *Las*

⁴²⁷ QUIROGA FERNÁNDEZ DE SOTO, Alejandro. «Hermanos de sangre. Regeneracionismo, catolicismo y racismo en los nacionalismos españoles, catalanes y vascos (1890-1945)». *Joaquín Costa y la modernización de España. Ponencias presentadas al Congreso Nacional sobre Costa y la Modernización de España. Madrid, Residencia de Estudiantes, 8-10 de marzo de 2011*. Cristóbal Gómez Benito (coord.). Madrid: Congreso de los Diputados, 2011, 629-660.

⁴²⁸ MENOZZI, Daniele. «La chiesa cattolica». *Storia del cristianesimo. L'età contemporanea*. A cura di Giovanni Filoramo e Daniele Menozzi (eds.). Bari-Roma: Editori Laterza, 2014, 131-257, pàg. 172-176; ANDRÉS-GALLEGO, José; PAZOS, Antón M. *op. cit.*, pàg. 185-189.

⁴²⁹ «Laudable recuerdo y argumento aducía el Ayuntamiento al mentar el grande valor artístico del convento franciscano; muy atendible razón alegaba al memorar las urnas sepulcrales de los esclarecidos hijos de la Patria que en ellas descansaban; muy respetable el recuerdo de las Cortes en el templo celebradas; muy digna de ser oída la razón de la conveniencia de conservar aquellos monumentos que excitan a la juventud “á respetar las obras del genio catalán”; mas para aquellos desamortizadores masónicos tales cosas no pasaban de livianas poesías, y su judío corazón ansiaba vil metal, y crear liberales; y así pusieron mano a la guadaña, y todo lo segaron, procediendo al derribo». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. IV, llib. III, pàg. 380.

⁴³⁰ *Ibidem.*, vol. III, llib. III, pàg. 654.

casas, comportant una major visió total de les obres. Així mateix, és necessari fer un aclariment del contingut dels capítols de les obres de Barraquer i Roviralta, i com a conseqüència, del reflectit en els presents subapartats.

Si hom hi realitza una lectura, pot pensar que l'autor realitza una omisió d'esdeveniments correlatius a la cronologia que s'estudia, una situació que de bon principi no és expressa per motius ideològics sinó per qüestions immanents a l'objecte d'estudi. Bàsicament es ceneix a descriure i analitzar els elements contextuals que tenen relació directa amb les comunitats religioses i les afectacions que patiren, construint un relat que s'analitzarà a continuació.

5.2.1. La Guerra del Francès i el Sexenni Absolutista

Expressat en les ratlles que precedeixen aquest subapartat, Barraquer fa breus referències al context històric en la primera obra, només per esmentar les afectacions que patiren les cases religioses, i és que es reserva el contingut per tractar-jo amb més detall en el conjunt del seu segon treball, estructurant-lo en els tres períodes històrics ja esmentats. Corresponent a la periodització de la Guerra del Francès (1808-1814), no només es ceneix al conflicte en si i les conseqüències materials que sofriren els cenobis catalans, sinó també en relatar breument les actuacions de les autoritats franceses en les ciutats, els setges que aquestes patiren, el comportament de les comunitats religioses en la seva defensa, així com la convocatòria de les Corts de Cádiz i el conjunt legislatiu discutit i aprovat que repercutia al clergat regular. Seguidament, tot i ja formar part del segon llibre, com s'explicarà més endavant, dona poca rellevància i volum documental a la narració del Sexenni Absolutista, passant ja ràpidament a la narració del context del Trienni Liberal.

5.2.1.1. Context general i Barcelona francesa

Barraquer i Roviralta comença la cronologia amb un capítol anomenat «Los franceses y los conventos en general», destinant-hi un primer article titulat «Los franceses desde Madrid». Sense entrar gaire en detalls, descriu de forma molt genèrica l'entrada de les tropes napoleòniques a la Península Ibèrica, que creuaren els Pirineus amb arguments fal·laços de conquerir Portugal, quan en veritat volien ser amos i senyors del país.⁴³¹ La

⁴³¹ Són abundoses i de procedència i temàtica diversa les referències editorials que estudien el conflicte. En aquest cas, i com a tall d'exemple, tot i que Barraquer no incideix gaire en el desenvolupament de la guerra, s'han emprat els títols de CAYUELA FERNÁNDEZ, José Gregorio; GALLEGO PALOMARES, José Ángel. *La Guerra de la Independencia. Historia bélica, pueblo y nación en España (1808-1814)*.

seva presència fou, a més, portadora de les idees enciclopedistes, de la Revolució Francesa i de la maçoneria, que proliferaren amb facilitat a causa de la inacció i traïció del valido del rei Carles IV, Manuel Godoy, que no s'imposà a la invasió francesa, i afavorí la seva difusió.⁴³² Però aquesta només residia en les altes esferes, perquè el poble estava educat en els valors catòlics, i acudí en la defensa dels valors tradicionals:

«Los ejércitos franceses, que al fenecer de 1807 cruzaron con falaces pretextos el Pirineo, llevaban en sus cartucheras el masonismo, la enciclopedia y la Revolución; y por esto, mientras el gobierno de Godoy, hijo de la estupidez de los del siglo precedente, se esforzaba en contentar y hasta obsequiar al invasor, el pueblo español, movido de buen sentor, erguía intrépido al triple grito de Dios, Patria y Rey. No es que antes no hubiese ya entrado en España el espíritu de la Revolución; pero se mantenía circunscrito a esferas altas, y el pueblo, educado por la Religión, lo desconocía en buena parte.»⁴³³

Seguidament passa a descriure com la invasió francesa controla gran part de la península, i ja present en la majoria de les ciutats, s'instaura una monarquia controlada pel mateix emperador Napoleó I Bonaparte, i representada pel seu germà, que esdevindrà Josep I. Les primeres mesures decretades pel govern napoleònic, directament expedides pel mateix Napoleó I, fou la proclamació dels Decrets de Chamartín, que eliminava tota l'estructura política de l'Antic Règim, suprimint el Consejo de Castilla, la Inquisició, les duanes internes, els drets feudals, però sobretot reduïa a una tercera part els convents i monestirs presents a Espanya.⁴³⁴ Mesos més tard, i ja sota control directe de Josep I Napoleó, insereix i comenta el decret del 18 d'agost de 1809, en el que el rei intrús ordena l'extinció de totes les cases religioses, obligant als monjos i frares secularitzar-se però oferint-los-hi una breu remuneració com a compensació.⁴³⁵ Per l'autor, aquest text legal és una mostra d'irreligiositat liberal i francesa, amb la finalitat d'aprofitar els béns i rendes

Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca, 2008; AYMES, Jean René. *La Guerra de la Independencia: héroes, villanos y víctimas (1808-1814)*. Lleida: Milenio, 2008; ESDAILE, Charles. *La Guerra de la Independencia. Una nueva historia*. Barcelona: Crítica, 2003; GATES, David. *La úlcera española. Historia de la Guerra de la Independencia*. Madrid: Cátedra, 1987.

⁴³² LA PARRA LÓPEZ, Emilio. *Manuel Godoy. La aventura del poder*. Barcelona: Tusquets, 2020, pàg. 362-368.

⁴³³ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. I, pàg. 27.

⁴³⁴ BARBASTRO GIL, Luis. «Plan de reforma de la Iglesia española impulsado por Napoleón Bonaparte». *Hispania Sacra*, 60.121 (2008): 267-295; LA PARRA LÓPEZ, Emilio; CASADO SÁNCHEZ, María Ángeles. *La Inquisición en España: agonía y abolición*. Madrid: Los Libros de la Catarata, 2013, pàg. 80.

⁴³⁵ MERCADER RIBA, Joan. *José Bonaparte Rey de España, 1808-1813. Estructura del estado español bonapartista*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Instituto de Historia «Jerónimo Zurita», 1983, pàg. 462-466; JURETSCHKE, Hans. *Los afrancesados en la Guerra de la Independencia. Su génesis, desarrollo y consecuencias históricas*. Madrid: Rialp, 1962, pàg. 155 i ss; BARRIO GOZALO, Maximiliano. «Reforma y supresión de los regulares en España al final del Antiguo Régimen (1759-1836)». op. cit., pàg. 102; REVUELTA GONZÁLEZ, Manuel. «La Iglesia española ante la crisis del Antiguo Régimen (1803-1833)». *Historia de la Iglesia en España. V. La Iglesia en la España contemporánea*. Ricardo García-Villoslada (dir.). Madrid: Biblioteca de Autores Cristianos, 1979, 3-113, pàg. 16-25.

per augmentar els ingressos de la corona, però sobretot la voluntat d'eliminar la religió d'Espanya.⁴³⁶

És interessant veure com Barraquer i Roviralta utilitza les fonts coetànies per narrar el context, emprant específicament en aquest cas la *Historia del levantamiento, guerra y revolución de España* del Conde de Toreno, que tot i ser liberal per a Barraquer, l'utilitza per a exposar com molts il·lustrats espanyols aplaudiren les mesures establertes.⁴³⁷ L'expulsió dels religiosos comportà la venda pública dels seus béns, convertint-ho en cèdules hipotecàries⁴³⁸, essent una pràctica desamortitzadora més que es viurà anys més tard.⁴³⁹ Però les cases religioses també es veieren afectades pels assalts que cometeren els soldats francesos durant el conflicte, cremant i emportant-se les seves propietats, utilitzant els convents i monestirs com a pallisses o hospitals, assassinant els religiosos que hi vivien, i els que sobrevisqueren, s'hagueren de secularitzar o foren fets presoners i conduïts a França.⁴⁴⁰

Havent exposat en certa forma el panorama general, prossegueix amb l'exposició del context i de la presència francesa en un segon article anomenat «Los franceses en

⁴³⁶ LA PARRA LÓPEZ, Emilio. «La Iglesia ante la Guerra de la Independencia y en el reinado de Fernando VII (1808-1833)». *La Iglesia en la historia de España*. José Antonio Escudero (dir.). Madrid: Fundación Rafael del Pino, 2014, 855-867, pàg. 862-863; *Ídem*. «La política religiosa de la España josefina». *Revista de historia Jerónimo Zurita*, 91 (2016): 57-71.

⁴³⁷ «Quiénes fuesen esos que aplaudieron el ucace enciclopedista de José, harto claro deja entenderlo el aparte que el mismo escritor dedicó a la antes mentada disposición de Napoleón, y que dice así: “Siguiéronse a este (decreto) el de la abolición de la Inquisición, el de la readucción de conventos a una tercera parte... Varios de estos decretos, reclamados constantemente por los españoles ilustrados, no dejaron de cautivar al partido del gobierno intruso ciertos individuos enojados con los primeros pasos de la central, dando a otros plausible pretexto para hacerse tornadizos”. Para Toreno, pues, los que reclamaban la guerra contra los conventos merecen el título de *ilustrados*, y su odio a los regulares era *pretexto plausible* para afrancesarse. Tales son los liberales: antes estiman el odio a lo católico que el amor a todos los más caros intereses de la patria». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. I, pàg. 29. Cfr. BEDERA BRAVO, Mario; DE PRADO MOURA Ángel. «Disidencia política y heterodoxia religiosa en la España del primer tercio del siglo XIX: la represión de los tribunales de la Inquisición». *Discursos y devociones religiosas en la Península Ibérica, 1750-1860. De la crisis del Antiguo Régimen a la consolidación del Liberalismo*. Rafael Serrano García, Ángel de Prado Moura, Elisabel Larriba (eds.). Valladolid: Universidad de Valladolid, 2014, 117-140, pàg. 124-126.

⁴³⁸ «Sus bienes se sacaron a pública venta, como muy claro lo declara el indicado Toreno al dar cuenta del papel del Estado, llamado *Cédulas hipotecarias*, creado por José en decreto de 9 de junio de 1809. “Así fué, dice, que así bien al principio algunos cortesanos y especuladores hicieron compras de cédulas hipotecarias, con que adquirieron fincas pertenecientes a confiscos y comunidades religiosas, padeció en breve aquel papel gran quebranto, quedando casi reducido a valor nominal”». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. I, pàg. 29.

⁴³⁹ MERCADER RIBA, Joan. «La desamortización en la España de José Bonaparte». *Hispania*, 122 (1972): 587-626; ALBERCH I FUGUERAS, Ramon. «Notes sobre la desamortització napoleònica a les comarques gironines». *Revista de Girona*, 80 (1977): 223-235.

⁴⁴⁰ MERCADER RIBA, Joan. *José Bonaparte Rey de España, 1808-1813. Estructura del estado español bonapartista*. *op. cit.*, pàg. 476-477; RAMÓN SOLANS, Francisco Javier. «Milagros, visiones apocalípticas y profecías. Una lectura sobrenatural de la Guerra de la Independencia». *op. cit.*, pàg. 87.

Barcelona». Sense justificació aparent com tampoc argumentació de la seva inserció en el capítol en qüestió, hom pot deduir que es pot tractar d'un cas evident de barcelonacentrisme.⁴⁴¹ Tot i que el concepte se descriurà en apartats posteriors, Barraquer emfatitza la descripció dels esdeveniments en la capital comtal en detriment de la resta de localitats del territori, destinant la seva descripció en els articles pertanyents als convents.⁴⁴² Corresponent a la presència francesa a la ciutat de Barcelona, l'autor inicia el relat indicant que s'apoderaren d'ella per traïció, controlant-la des de bon principi i guanyant-se l'enemistat de la població.⁴⁴³ Essent coneixedors de la vinculació i afinitat del clergat amb la causa patriòtica, les autoritats franceses vigilaren de ben a prop els convents barcelonins, registrant-los i empresonant alguns dels religiosos.

El tracte rebut per les autoritats franceses no ajudà a la supervivència dels religiosos, comportant que alguns d'ells marxessin de la ciutat⁴⁴⁴, una situació que aprofità el governador, el general Duhesme, per a publicar un decret el 14 de novembre de 1808 en el que s'autoritza la marxa dels religiosos dels seus cenobis, exceptuant la permanència d'entre 6 i 8 d'ells per a realitzar els oficis religiosos. El 16 del mateix mes el decret es convertí en una ordre d'expulsió, accelerant encara més la seva marxa. Com a mesura per a contrarestar la polèmica, s'amplien els horaris d'obertura dels temples, la seguretat de celebrar oficis litúrgics, però a canvi que els convents esdevinguin hospitals pels soldats ferits.⁴⁴⁵

Per a la narració del context barceloní utilitza extensament les obres del clergue regular Raimon Ferrer, religiós de l'Oratori de Sant Felip Neri, per a explicar, entre d'altres, que

⁴⁴¹ *Infra.*, pàg. 234-236.

⁴⁴² «Basta ya de noticias referentes a la persecución emanada de Madrid, que en España sufrió el estado regular, y fijémonos ya en nuestra Ciudad Condal». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. I, pàg. 30.

⁴⁴³ FRASER, Ronald. *La maldita guerra de España. Historia social de la Guerra de la Independencia, 1808-1814*. Barcelona: Crítica, 2006, pàg. 5; CURET, Francesc. *Rebombaris i bullangues de Barcelona*. Barcelona: Bruguera, 1971. 2 vols. Vol. I, pàg. 137 i 183.

⁴⁴⁴ «Tan malos tratos de parte de los dominadores, el justo odio que a su contacto sentía todo corazón católico y español, y la miseria que con ellos afligió a la ciudad, especialmente en la época del bloqueo que le pusieron los nuestros, fueron parte para producir muy grande emigración de religiosos, no menor que la de seglares». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. I, pàg. 31.

⁴⁴⁵ Referent a l'església barcelonina durant l'ocupació francesa, ressaltat per la seva excel·lència documental el llibre de Mn. BADA I ELIAS, Joan. *L'Església de la Barcelona en la crisi de l'Antic Règim (1808-1833)*. Barcelona: Facultat de Teologia de Barcelona, 1986, pàg. 175-197. Cfr. ROVIRA I MARQUÈS, Maria del Mar. «Adaptació hospitalària dels conjunts arquitectònics barcelonins i conseqüències de la Guerra del Francès en el seu patrimoni». *Procedimientos tecnológicos y creación sonora. Música, tecnología y pensamiento en los siglos XIX y XX*. Barcelona: Icària, 2014, 33-45.

en moltes esglésies de la ciutat els fidels assistien als oficis religiosos per a escoltar les rogatives en contra dels invasors francesos⁴⁴⁶:

«Al principiar de marzo “causa la mayor admiración al ver la multitud de gentes que acuden diariamente a las Rogativas que se hacen en muchísimas iglesias a la vez, y en algunas estando el Señor de manifiesto, y lo más particular es que en ellas se canta con calor y entusiasmo una deprecación a la Santísima Trinidad en forma de la Letanía Mayor, en la que se dice: *De los enemigos de la fe católica. R. Líbranos, trino Señor. De nuestros enemigos y de sus maquinaciones. R. Líbranos, trino Señor*”»⁴⁴⁷

Aquestes pràctiques comportaren la prohibició de les rogatives per part de la policia, el control de l'activitat dels religiosos que oficiaven el culte diví, i limitant les seves pràctiques religioses en detriment dels discursos en contra del govern francès de la ciutat. Tot seguit esmenta la conspiració frustrada que hi hagué l'11 de maig de 1809, destacant la participació de Juan Massana, Salvador Aulet, Joaquim Pou, José Navarro i del clergue regular teatí Joan Gallifa, un acte que comportà un control encara més estricte per part de les autoritats franceses.⁴⁴⁸ S'aplicaren més mesures restrictives en els temples, establint horaris d'obertura i tancament, amb sancions pels qui vulnerin la normativa establerta, i posant vigilància policial en els espais religiosos per controlar les activitats que s'hi celebren.

També dedica un breu paràgraf per relatar la penúria que vivien les monges presents en els convents i monestirs de la ciutat. Aquestes tenien permís per abandonar els seus cenobis, però decidiren respectar la clausura i romandre en els seus hàbitats, situació que empitjorà les seves condicions de vida, quedant-se sense recursos econòmics i aliments.⁴⁴⁹ Segueix el seu relat amb la inserció del decret que dictà el general Duhesme el 16 d'octubre de 1809, en el que demanava un inventari de dels béns i propietats dels convents i monestirs barcelonins.⁴⁵⁰ Un decret que Barraquer analitza i diu el següent:

⁴⁴⁶ MOLINER PRADA, Antoni. *La Guerra del Francès a Catalunya segons el diari de Raimon Ferrer*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona. Servei de Publicacions, 2010, pàg. 11-53.

⁴⁴⁷ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. I, pàg. 32. «En mil páginas de su precioso diario de la dominación francesa en esta ciudad nos lo atestigua el honradísimo historiador barcelonés Padre Raimundo Ferrer». *Ibidem.*, pàg. 29.

⁴⁴⁸ FRASER, Ronald. *op. cit.*, pàg. 170; RUMBAU, Montserrat. *La Barcelona de principios del siglo XIX*. Barcelona: Tibidabo, 1993, pàg. 165-171; CASSÀ I VALLÈS, Jordi. *El padre Gallifa y dos condenmas: el garrote en 1809 y hoy desmemoria y olvido*. Barcelona: Clérigos Regulares Teatinos, 2016, pàg. 155-186; CURET, Francesc. *op. cit.*, pàg. 191-205.

⁴⁴⁹ RUMBAU, Montserrat. *op. cit.*, pàg. 174; BADA I ELIAS, Joan. *L'Església de la Barcelona en la crisi de l'Antic Règim (1808-1833)*. *op. cit.*, pàg. 195. Referent a les vivències i protagonisme del clergat femení durant el conflicte, vegeu *Monjas en guerra, 1808-1814. Testimonios de mujeres desde el claustro*. Edició al cuidado de Jacobo Sanz Hermida, con la colaboración de M. Leticia Sánchez Hernández. Madrid: Castalia, 2009; PÉREZ DELGADO, Tomás. «Sor Joaquina del Salvador. Memoria de un convento salmantino en la Guerra de la Independencia». *Salamanca. Revista de Estudios*, 40 (1997): 213-253.

⁴⁵⁰ ROVIRA I MARQUÈS, Maria del Mar. «La Guerra del Francès i el poder intrús a Barcelona: conseqüències per a l'entramat urbà i per al seu patrimoni». *Acta Artis: Estudis d'Art Modern*, 4-5 (2017): 139-149, pàg. 144.

«He aquí el mismo lenguaje de los verdaderos revolucionarios de hoy, naturales y legítimos hijos de los franceses y afrancesados y continuadores de su obra. En la guerra de la Independencia los españoles vencimos en el terreno de las armas o material; pero los franceses, gracias a la incipiente liberal, vencieron en el de las ideas, que en importancia sobrepuja mucho a aquél. [...] Quien, como el que copia estas líneas, ha vivido en los años próximamente subsiguientes a la quema de 1835, al leerlas duda si fueron escritas en tiempo de franceses y afrancesados o en el de liberales de estos últimos años; pero al fin acaba por exclamar lo ya tantas veces apuntado, esto es, que unos y otros sostienen la misma causa. Y es muy digno de notarse que en este decreto Duhesme establece para la toma de inventario la misma distinción de bienes que se practicó en 1835, es a saber, bienes de la Comunidad, que por entero pasaban al Estado, y bienes del fraile o su ajuar, que quedaban del religioso.»⁴⁵¹

L'autor troba una semblança en el continguts dels decrets francesos que li reporta als aplicats pels liberals el 1820 i 1835. Aquests inventaris van permetre l'extracció de plata per sufragar gestos de l'exèrcit i contribuir a disminuir la despesa pública, ressenyant el total extret de les esglésies regulars de la capital.⁴⁵² Tot seguit, insereix i comenta el decret que publicà de nou Duhesme, criticant la manca de contribució econòmica de les esglésies pel manteniment dels exèrcits napoleònics, i on s'estableix una classificació dels temples en funció de la presència dels religiosos, essent la primera classe les esglésies diocesanes, la segona classe les esglésies regulars, i la tercera les esglésies que se suprimiran, fent que els seus integrants passessin a formar part del personal de les de segona classe.⁴⁵³ Concretament, l'article VIII, és el que li genera més controvèrsia:

«Art. VIII. El Gobierno toma bajo su especial protección las Iglesias de la primera clase. Los Ministros que viven en ellas serán siempre el objeto de sus cuidados. (*La enemiga contra el fraile. El grito de 1835 era este: curas sí, frailes no.*)»⁴⁵⁴

La poca presència de religiosos ascendia a un total de 61 sacerdots i 30 llecs de 17 convents, vivint en condicions molt precàries a causa de les condicions imposades, s'afegeix la creu de la creació d'una biblioteca amb la reunió de tots els llibres requisats dels convents i monestirs de la ciutat, ubicada en el convent carmelita descalç de Sant Josep.⁴⁵⁵ El 1811 i 1812 el panorama de la ciutat era desolador: s'ordenà que els convents masculins es convertissin en pellers i demés instal·lacions per a l'exèrcit, els convents

⁴⁵¹ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. I, pàg. 35-36. Cfr. BADA I ELIAS, Joan. *L'Església de la Barcelona en la crisi de l'Antic Règim (1808-1833)*. op. cit., pàg. 194.

⁴⁵² MERCADER RIBA, Joan. *José Bonaparte Rey de España, 1808-1813*. op. cit., pàg. 477-478.

⁴⁵³ BADA I ELIAS, Joan. *L'Església de la Barcelona en la crisi de l'Antic Règim (1808-1833)*. op. cit., pàg. 194; ROVIRA I MARQUÈS, Maria del Mar. «La Guerra del Francès i el poder intrús a Barcelona: conseqüències per a l'entramat urbà i per al seu patrimoni». op. cit., pàg. 144.

⁴⁵⁴ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. I, pàg. 37.

⁴⁵⁵ «Sin embargo, caerían en mano enemiga los objetos de dificultoso traslado, tales como la biblioteca, y sufrirían deterioro los descubiertos en escondrijos por investigadores que dispusieron del largo plazo de seis años. Así por la pretensión de los franceses de formar con las bibliotecas de los conventos una general, la de San Pablo paró en 1812 en el convento de San José, y por cierto "bastante truncada por la negligencia en celar sobre el transporte en 1809". Iguales pretensiones, iguales medios los franceses y los liberales». *Ibidem.*, pàg. 98-100. Cfr. GARCÍA EJARQUE, Luis. «Los planes bibliotecarios de José Napoleón». *Boletín de la Asociación Andaluza de Bibliotecarios*, 8.27 (1992): 25-29.

femenins passaven penúries econòmiques i alimentàries perquè les monges no prestaren jurament a les autoritats franceses, i per altra banda, la prostitució anava en augment. Així mateix, el 1812 arribaren notícies de la reunió de les corts a Cádiz, en les que condemna l'abolició de la Inquisició i la llibertat de premsa, un conjunt de mesures totalment inútils i que no contribueixen en la lluita contra l'invasor francès.⁴⁵⁶

A mesura que avancen els anys, «el astro napoleónico caía para su ocaso»⁴⁵⁷ i el 1814 hi ha una retirada gradual de les forces franceses d'Espanya, fent que la ciutat esdevingui en estat de setge per l'atac de les tropes espanyoles i aliades, i que s'expulsi als clergat regular masculí i femení que no tingui mitjans per subsistir, aprofitant la seva absència per extreure els béns de les comunitats femenines, situació que no allargà gaire la presència francesa a Barcelona. Sense més dilació, directament esmenta l'entrada de les tropes espanyoles a la ciutat, de la represa de la vida diària i de l'inici de la valoració de danys en els edificis religiosos, i l'inici del relat de cada convent:

«Con esto termina la reseña de los acontecimientos generales relacionados con la suerte de los regulares de la ciudad condal durante el triste periodo de la dominación francesa; entremos ya en la narración de las persecuciones napoleónicas de cada cenobio en particular.»⁴⁵⁸

A partir d'aquest argument, el context de la Guerra del Francès i les afectacions que patí cada casa religiosa durant el conflicte són explicades en funció de la informació de la que disposa l'autor. Per exemple, corresponent als convents barcelonins, el context ja l'ha explicat anteriorment i no entra en detall, mentre que per exemple, pel què fa a Santa Maria, de Montserrat, insereix una llarga relació dels periples que patí el cenobi durant la guerra, extreta dels llibres de Francesc de Paula Crusellas o Miquel Muntadas⁴⁵⁹, o ignora el que els hi succeí a molts cenobis, com en el cas dels monestirs cistercencs de Santa Maria, de Lavaix, i Santa Maria, d'Escarp.⁴⁶⁰ I és que el relat, com es veurà seguidament

⁴⁵⁶ «La nación, inexperta entonces en achaque de Cortes parlamentarias, creyó ver en la reunión de ellas un gigantesco paso hacia la liberación del yugo extranjero; y para componerlas buscó y nombró a los hombres que consideraba dotados de más acendrado patriotismo, a muchos eclesiásticos; de donde resulta que tanto por el voto de los españoles del tiempo, cuanto por el odio de los enemigos, residía en los eclesiásticos el más intransigente amor patrio». *Ibidem.*, pàg. 47. Cfr. FERNÁNDEZ DE LA CIGONA, Francisco José. *El Liberalismo y la Iglesia española: historia de una persecución. Las Cortes de Cádiz*. Madrid: Speiro, 1989, pàg. 322-325.

⁴⁵⁷ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. I, pàg. 47.

⁴⁵⁸ *Ibidem.*, pàg. 50.

⁴⁵⁹ *Ibidem.*, pàg. 102-117.

⁴⁶⁰ «Carezco de noticias referentes a las pruebas por que pasara la primera de estas casas durante la guerra de Napoleón. La enorme distancia a que se halla de todo notable centro de población, la completa falta de caminos para ruedas, el muy quebrado y áspero terreno que la circuye, los salvajes bosques que la rodeaban, en los cuales, dice Villanueva, anidan los lobos y osos, y el glacial frío que la hiela durante diez meses del año, habían de ser parte para impedir el acceso de las tropas invasoras hasta ella. Acentúa esta suposición la inmunidad que de tal desgraciada visita gozaron las comarcas vecinas. Ignoro por completo los sinsabores

amb el paper que tingué el clergat durant el conflicte, té una dimensió identitària: la guerra era una causa –religiosa– nacional⁴⁶¹, i la defensa de les ciutats contribuí a crear mites i la història de la nació espanyola.⁴⁶²

5.2.1.2. *El clergat durant la Guerra del Francès*

Corresponent al paper del clergat durant el conflicte, hi dedica un capítol anomenat «El clero español y la Guerra de la Independencia», començant amb un article titulat «El Clero fué el alma de la defensa» que intueix quin serà el discurs present. Com s'ha esmentat anteriorment, tot i ser el Conde de Toreno «atildado pero impío»⁴⁶³, el cita per introduir el tema i esclarir que el clergat no va ser qui va provocar l'alçament, però sí que hi va contribuir.⁴⁶⁴ L'esperit de revolta era existent des del primer instant de la invasió francesa, i el clergat va aportar el ferment religiós.⁴⁶⁵ Partint de la proclama «Déu, Pàtria i Rei», qui va educar en aquest precepte, el seu significat i la dimensió en la societat, és l'Església a través de la formació religiosa de la població.⁴⁶⁶ Aquest crit és una proclama catòlica,

y quebrantos que sufriera el monasterio de Escarpe durante la guerra de la Independencia; pero su situación en la confluencia de los dos caudalosos ríos, el Cinca y el Segre, y por lo mismo su estratégica posición; la muy moderna construcción; de su edificio, junto con las continuas correrías de Aragón a Valencia y Tortosa efectuadas por el invasor, dan pie harto fundado para pensar que los tales quebrantos y sinsabores no pecarían ni de pocos, ni de ligeros». *Ibidem.*, pàg. 137-138.

⁴⁶¹ «Ni en libros ni en manuscritos documentos he hallado noticia alguna referente a la historia de este monasterio durante la guerra de la Independencia. El inventario de la visita de 1815 enumera, a corta diferencia, las mismas alhajas que el de 1805; datos que fundadamente me inducen a creer que en aquella terrible y larga guerra, ni las bayonetas napoleónicas, ni las exigencias de los gobernantes españoles, llegaron hasta el solitario y quebrado valle de la Portella, tan apartado así de centros de población como de públicas vías. Sin embargo, en honor del que a la sazón era su Abad, bien que sólo electo, debe decirse que en obsequio de la patria hizo grandes donativos al erario y trabajó harto en pro de la causa nacional». *Ibidem.*, pàg. 86. Cfr. ANDREU MIRALLES, Xavier. *El descubrimiento de España. Mito romántico e identidad nacional*. Barcelona: Taurus, 2016, pàg. 65; ALONSO GARCÍA, Gregorio. «“Del altar una barricada, del santuario una fortaleza”: 1808 y la nación católica». *La Guerra de la independencia en la cultura española*. Joaquín Álvarez Barrientos (ed.). Madrid: Siglo XXI, 2008, 75-103.

⁴⁶² Aquesta idea és el que s'extreu del relat present en la narració del setge napolèonic de la ciutat de Girona, present en l'article del convent dominic de Nostra Senyora de l'Anunciació (*Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. I, pàg. 228-233). Referent als setges que patiren les ciutats, vegeu *Los Sitios en la Guerra de la Independencia: la lucha en las ciudades*. Gonzalo Butrón Prida y Pedro Rújula (eds.). Madrid: Sílex, 2012.

⁴⁶³ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. I, pàg. 411.

⁴⁶⁴ FRASER, Ronald. op. cit., pàg. 505-507.

⁴⁶⁵ «Efectivamente, el alzamiento de 1808 fué simultáneo y repentino en todas las provincias de España, e inesperado. Hácese imposible admitir anteriores manejos, o conspiraciones, preparatorias de él, las que, como todas, requieren tiempo no corto y abundantes medios. Saltó un chispazo eléctrico y toda la Península ardió. Pero tal fenómeno indica que, si no pudo preceder una conspiración, dirigida por el clero o por otros, hubo un espíritu general, unánime, enérgico, ardiente, una dinamita general que explotó al contacto de la chispa. Este espíritu, esta excelente dinamita, era el genuinamente español, compuesto del amor a la Religión católica, a la tierra y al Rey. Sí, aquel espíritu que al explotar y romper entonces mismo los hierros oficiales y los franceses que le comprimían, sonó potente y unánime con la voz de: *Dios, Patria y Rey*. ¿A qué, pues, buscar razones y distingos y sofismas si el mismo espíritu habla, y habla con voz de gigante?». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. I, pàg. 412.

⁴⁶⁶ RÚJULA, Pedro. «El francés invasor de 1808». *Los enemigos de España. Imagen del otro, conflictos bélicos y disputas nacionales (siglos XVI-XX)*. Actas del IV Coloquio Internacional de Historia Política 5-

immanent i representant del poble espanyol i, per tant, clerical.⁴⁶⁷ Amb un argument totalment reduccionista, sense la contribució doctrinària del clergat no hauria estat possible la seva formulació, ni la unió de tots els espanyols en la lluita contra l'invasor⁴⁶⁸:

«La admirable unión de los españoles durante los interminables seis años de guerra no podía proceder más que de un agente, uno, y este agente residía en la unidad de la creencia y de la moral, en la unidad del culto.»⁴⁶⁹

El clergat, com si la seva participació fos monolítica⁴⁷⁰, es va sumar per amor a la pàtria i no perquè l'invasor els volgués atacar; la lluita era l'únic mitjà per defugir i combatre les urpes napoleòniques. Remarca taxativament el paper principal com a agitador de la guerra contra el francès, destacant la popularitat i influència envers la població, un factor que ajudà en la intervenció del poble en el conflicte.⁴⁷¹ Una contesa que, segons Barraquer, fou heroic, i l'ànima d'aquest heroisme fou el clergat i la mateixa religió, i no el poble en si, perquè sense els dos primers aquests no hagueren actuat.⁴⁷² Un poble catòlic, «frailuno» amb paraules de Menéndez Pelayo, que s'aixecà a l'uníson⁴⁷³ i lluità conjuntament amb els capellans, monjos i frares que decidiren no només contribuir

6 de junio de 2008. Xosé M. Núñez Seixas; Francisco Sevillano Calero (eds.). Madrid: Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, 2010, 141-164, pàg. 156-160; MOLINER PRADA, Antoni. *La Catalunya resistent a la dominació francesa (1808-1812)*. Barcelona: Edicions 62, 1989, pàg. 252-257.

⁴⁶⁷ VILAR, Pierre. *Hidalgos, amotinados y guerrilleros. Pueblo y poderes en la historia de España*. Barcelona: Crítica, 1999, pàg. 211-252; FUENTES, Juan Francisco. «Conceptos previos: patria y nación en los orígenes de la España contemporánea». *Historia de la nación y del nacionalismo español*. Antonio Morales Moya, Juan Pablo Fusi, Andrés de Blas Guerrero. (dirs.). Barcelona: Galaxia Gutenberg, 2013, 169-196, pàg. 176-179; SUÁREZ CORTINA, Manuel. *Entre cirios y garrotes. Política y religión en la España contemporánea, 1808-1936*. Santander: Editorial de la Universidad de Cantabria, 2014, pàg. 78-81.

⁴⁶⁸ DUFOUR, Gérard. «¿Por qué los españoles se alzaron contra Napoleón?». *España, 1808-1814. La Nación en armas*. Madrid: Sociedad Estatal de Conmemoraciones Culturales; Ministerio de Defensa, 2008, 79-88.

⁴⁶⁹ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. I, pàg. 413.

⁴⁷⁰ MORENO ALONSO, Manuel. *Los españoles durante la ocupación napoleónica. La vida cotidiana en la vorágine*. Málaga: Algazara, 1997, pàg. 200-203.

⁴⁷¹ «Confiesan todos los autores, amigos del clero y enemigos, que gozaba éste entonces de gran influjo en los pueblos. Si, pues, gozaba de poderoso influjo y la guerra continuó, y muy brava, evidentemente se deduce que este influjo se ejerció a favor de la resistencia desesperada». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. I, pàg. 414.

⁴⁷² «Diga aquí el más preocupado, diga el Conde de Toreno, diga Don Antonio de Bofarull, digan los demás que niegan que el alma del heroísmo de 1808 fueron los frailes y fué la Religión, digan si las enfurecidas masas hubieran cedido ante un solo hombre inerme y débil si no vieran en él al verdadero autor y arbitro de aquella guerra; digan si la enbravecida multitud hubiera dejado de clamar ¡traición!, a no ver en el religioso al amigo inquebrantable, al primer interesado en el triunfo. La Religión principalmente engendró el heroísmo del comenar del siglo XIX; la irreligión, el liberalismo y la masonería procrearon las deshonras y vergüenzas de sus postrimerías. *Operibus credite*, y atrás charlatanes». *Ibidem.*, pàg. 242.

⁴⁷³ REYERO, Carlos. «Visiones de la nación en lucha. Escenarios y acciones del pueblo y los héroes del 1808». *La Guerra de la independencia en la cultura española. op. cit.*, 105-129.

moralment amb els catecismes i retòriques bel·licistes, sinó també agafant el fusell i contribuint a la defensa de les ciutats⁴⁷⁴:

«¡Epopeyas como la de la Independencia son las obradas por pueblos a los cuales guía un fraile con un Crucifijo en la mano!»⁴⁷⁵

Tanmateix, la seva presència en el conflicte serví com a punt de referència de recta moral i respecte, exercint de moderadors en disputes internes, calmant les fúries exaltades i unint les forces per lluitar contra l'invasor.⁴⁷⁶ Un invasor francès que és irrespectuós amb la religió i el clergat, sobretot regular, i que no dubta a condemnar i denunciar.⁴⁷⁷

Segueix amb un segon article, titulat «Se sueltan las objeciones», en el que explicita que, en primer lloc, les autoritats religioses de Barcelona no prestaren jurament a les autoritats bonapartistes perquè la majoria eren fora de la ciutat, i les poques presents que ho feren, era per evitar problemes i forçats per l'ocupant –«Ninguno puesto en libertad juró»–.⁴⁷⁸ En segon lloc, que alguns religiosos s'afrancesaren, un comportament que li aixeca ampolles però accepta tot al·legant que sempre hi ha hagut deslleials en qualsevol corporació. Hi hagueren casos comptats tant a Barcelona com a Catalunya, però la majoria es mostraren lleials al rei Ferran VII, i la seva lluita, com s'ha pogut corroborar, justifica

⁴⁷⁴ Com destaca en l'article del convent carmelita descalç de Sant Jeroni, de Vic: «Sus frailes prestaron relevantes servicios a la causa de la Patria. El Padre Lector Fr. Pedro de Santa Tecla asistió a la jornada del Bruch, en la que fué herido, habiendo tomado igualmente parte en ella Fr. Agustín de San Carlos con otros colegiales y legos de la casa. [...] Del convento de Vich procedieron tres religiosos, que, presurosos, acudieron a los numerosos enfermos de Manresa, dos de los cuales frailes allí se contagiaron y murieron. Con la misma caridad los de este convento que continuaron en Vich acudían a socorrer y auxiliar a los muchísimos pobres y enfermos de la ciudad» (*Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. I, pàg. 371-372), o altres religiosos en els diversos setges i batalles que hi hagué en el territori durant el conflicte: «En Tortosa los capuchinos fabricaban cartuchos en el palacio episcopal; y en Tarragona sabemos que lo efectuaba el clero. El teniente de cura de Sallent Don Ramón Mas levantó un somatén general de su comarca. El Padre Francisco Piquer, al frente del Somatén del Coll de Alforja, rechazó a los franceses. Al somatén de la Palma lo dirigió y mandó su párroco Don Adrián Ochando. En el Bruch los religiosos coadyuvan y animan al combate» (*Ibidem.*, pàg. 415).

⁴⁷⁵ *Ibidem.*, pàg. 236.

⁴⁷⁶ «Pues bien, los frailes, durante la efervescencia de los alzamientos españoles, atajaron los movimientos de los exaltados, y los dominaron; y esto sin oír ni una voz que les motejara de traidores: ¡tan probada estaba su lealtad!, ¡tan convencido estaba el pueblo de que eran ellos el más sólido fundamento de aquella resistencia!, ¡tanto montaba el influjo del fraile sobre el pueblo!». *Ibidem.*, pàg. 417-418.

⁴⁷⁷ «Llevo referidas en el cap. VIII de este libro unas palabras notables de un simple soldado francés, que prueban que la verdad que aquí definiendo era durante la guerra tan palmaria, que la proclamaban hasta los más ignorantes. En la terrible entrada y saco de Lérida “entraron, pues, una partida de furiosos soldados (*en una casa en la que se habían refugiado varias personas*), los cuales apuntando sus fusiles, mandaron a todos sacar el dinero, y como dicho Religioso dijese que no tenía, uno de los soldados le registró sus faltriqueras, y de un zarpazo le quitó el pañuelo de la cabeza. Entonces dijo el soldado, bramando de coraje: *Eh! F... vos estar frare; vosaltres causar la guerra con los paisans*”». *Ibidem.*, pàg. 420. Cfr. RÚJULA, Pedro. op. cit., pàg. 154-156.

⁴⁷⁸ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. I, pàg. 421.

la seva fidelitat.⁴⁷⁹ Per contraatacar, llença un dard enverinat que marca la seva trajectòria dialèctica, qüestionant què feren els liberals durant el conflicte.

L'autor cita a Chausel de Conserges per esmentar que les idees il·lustrades esdevingueren atractives pels pensadors liberals, arrelant en les universitats ja des del s. XVIII i amb la difusió d'obres literàries que s'escamparen per tota la geografia espanyola. La invasió francesa no només comportà la propagació del pensament filosòfic de la revolució, sinó també de la maçoneria.⁴⁸⁰ Amb l'avenç del conflicte, els liberals es refugiaren a Cádiz, abandonant els vertaders espanyols que lluitaven contra l'invasor, mentre ells discutien per establir un pacte social a Espanya, proclamant la Constitució. Referent a l'esmentada maçoneria, una part es sumà de bon principi al bàndol josefí, i l'altra residí amb els liberals a Cádiz, ciutat del liberalisme que serví per escampar i enfortir les seves lògies.⁴⁸¹ Amb un discurs marcadament maniqueu i deliberat, assenta els preceptes de l'analogia francesa amb el liberalisme espanyol, de la defensa dels valors tradicionals, però també de les reformes que es produiran en les Corts de Cádiz:

«Para el revolucionario, la venida de Napoleón, “del invicto capitán de nuestro siglo”, significa la venida de un redentor; mientras que la Religión perseguida, la Patria destrozada y envilecida por el invasor, la autoridad legítima arrastrada por el fango, y el pueblo esclavizado ante las plantas extranjeras, nada valen ni significan. El revolucionario es el hombre sin entrañas ni honor, cuyo único ideal es su locura destructora. Vive animado de un como espíritu diabólico, que a semejanza del de Lucifer no ansia, llevado de amor, edificar y construir, sino, arrebatado del odio, destruir. En fin, quedan patentes y desplegadas al viento las dos banderas: la de España con los lemas: *Dios, Patria y Autoridad*; la masónica y francesa con: *ni Dios, ni Patria, ni Autoridad civil.*»⁴⁸²

⁴⁷⁹ BARRIO GOZALO, Maximiliano. «Los eclesiásticos afrancesados durante la Guerra de la Independencia». *Las élites y la «revolución de España», 1808-1814. Estudios en homenaje al profesor Gérard Dufour*. Armando Alberola y Elisabel Larriba (eds.). San Vicente del Raspeig: Universidad de Alicante, 2010, 227-256; BARBASTRO GIL, Luis. *Los afrancesados. Primera emigración política del siglo XIX español (1813-1820)*. Madrid: Instituto de Cultura «Juan Gil-Albert». CSIC, 1993, pàg. 39-42; MORENO ALONSO, Manuel. *El clero afrancesado en España. Los obispos, curas y frailes de José Bonaparte*. Madrid: Biblioteca Nueva, 2014, *passim*.

⁴⁸⁰ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. I, pàg. 421-422.

⁴⁸¹ «A Cádiz acudieron los cobardes mazonizantes huyendo del olor de la pólvora, pidiendo y obteniendo empleos. En Cádiz, pues, los masones, sin lucha inmediata, entre paz y placeres, se ocupaban en destrozando los fundamentos de la sólida sociedad española, y especialmente el religioso, y en destruir el nervio principal de nuestra fuerza en aquella guerra, que era las órdenes monásticas. ¿Cuándo los hombres honrados se convencerán de que en el mundo no existen más que dos partidos, a saber: el católico, que clama: *Dios, Patria y Rey*, o sea *Autoridad civil*? y el masónico, que ruge diciendo: *ni Dios, ni Patria, ni Autoridad civil*». *Ibidem.*, pàg. 422. Cfr. CASTRO, Demetrio. «Razones serviles. Ideas y argumentos del absolutismo». *Guerra de ideas. Política y cultura en la España de la Guerra de la Independencia*. Pedro Rújula y Jordi Canal (eds.). Madrid/Zaragoza: Marcial Pons. Institución Fernando el Católico, 2011, 105-133; VALÍN FERNÁNDEZ, Alberto J. «La masonería como vehículo propagador del liberalismo político. El caso gallego». *Masonería, revolución y reacción, vol. I*. José Antonio Ferrer Benimeli (coord.). Alicante: Diputación Provincial de Alicante, Instituto Alicantino de Cultura Juan Gil-Albert, 1990, 183-193, pàg. 183-188.

⁴⁸² *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. I, pàg. 424.

5.2.1.3. *Les Corts de Cádiz i els regulars*

Continua amb la narració del context amb un capítol titulat «Las Cortes de Cádiz y las órdenes regulares», amb un primer article «Las discusiones de estas Cortes», on fa referència i insereix el ja citat decret de Chamartín⁴⁸³ així com el decretat per Josep I el 18 d'agost de 1809, amb afany de reforçar les mesures de supressió del clergat regular, analitzant el contingut dels articles.⁴⁸⁴ Uns decrets que influenciaren als liberals o maçons, que tot i ser espanyols i lluitar contra el francès, no amaguen l'interès de reformar els béns dels regulars, evidenciant segons l'autor la confluència ideològica tot i ser enemics:

«Empero los liberales o masónicos bebieron la pócima, y, más amigos de sus errores que de su religión y de su patria, declararon guerra con las bayonetas al francés; pero le estaban unidos en su alma y corazón, y lucharon contra los regulares, nervio principal de nuestra resistencia, siendo así traidores a su Dios, a su patria y a sus tradiciones. He aquí un testimonio de un autor imparcial, de Lord Caslereagh, ministro del Rey de Inglaterra, el cual en 1816 en la Cámara de los Comunes, hablando de España, dijo: “Los liberales, aunque considerados desde el punto de vista militar, eran un partido antifrancés, políticamente formaban un partido francés de la peor descripción... Los liberales en sus principios eran un partido perfectamente jacobino”»⁴⁸⁵

I és que la voluntat d'eliminar la Inquisició, de reduir els convents segons la presència de la seva comunitat, com confiscar els seus béns, té una reminiscència que l'autor evidencia amb les reformes franceses, esdevenint liberal tot allò francès, i viceversa.⁴⁸⁶

⁴⁸³ «En los capítulos siguientes he reseñado por partes, o sea menudamente, las persecuciones de que los satélites de aquel poder hicieron víctimas a los frailes de Cataluña; y en el próximo anterior al presente aduje pruebas del odio especial que les profesaban. Napoleón, al fenecer de 1808, estando en Chamartín, quiso reducir a la tercera parte los conventos de España; y estimo conveniente reproducir aquí literalmente su decreto para que pueda el que leyere cotejar después sus ideas, deseos y palabras con las de los legisladores liberales de Cádiz; y así comprobar el íntimo parentesco, la unidad de alma y familia que unía a éstos con los invasores. Muchas de las líneas del decreto vienen como copiadas en los que las Cortes llamaron de reforma de regulares. Por lo demás, a primera vista aparece ya la malignidad del presente, pues en él no se destruyen todos los conventos, sino los dos tercios; se favorece y autoriza la secularización de los religiosos; se promete una pensión a los así secularizados; se halaga a los párrocos prometiéndoles aumentar sus entradas con el producto de parte de los bienes de los conventos; y finalmente, con los mismos bienes se dispone indemnizar a los tenedores de vales y a los damnificados por la guerra, procurando así interesarles en pro del mismo decreto». *Ibidem.*, pàg. 427.

⁴⁸⁴ «La medida brilla por lo radical: suprime todos los conventos y monasterios, convierte en clero secular todo el regular, y aplica al erario público todos sus bienes. Y si bien en el artículo 2.º promete una pensión a los religiosos por el decreto secularizados, es lo cierto que los conventos desaparecieron doquiera el invasor sentó su garra, exceptuada Barcelona y algún territorio catalán, pero que la pensión nunca se pagó». *Ibidem.*, pàg. 428-429. Cfr. GARCÍA GARCÍA, Ricardo. *Constitucionalismo español y legislación sobre el factor religioso durante la primera mitad del siglo XIX (1808-1845)*. Valencia: Tirant lo Blanc, 2000, pàg. 55-63; LA PARRA LÓPEZ, Emilio. «La reforma del clero en España, 1808-1814». *El clero afrancesado. Actas de la Mesa Redonda, Aix-en-Provence, 25 de enero de 1985*. Gérard Dufour, José A. Ferrer Benimeli, Leandro Higuera, Emilio La Parra (eds.). Aix-en-Provence: Publications Université de Provence, 1986, 15-54, pàg. 22-25.

⁴⁸⁵ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. I, pàg. 429.

⁴⁸⁶ «Conveniente juzgo recordar al lector, antes de proseguir en la narración de los sufrimientos del tiempo de la guerra, que en el capítulo primero hice notar la perfecta igualdad de la conducta de los revolucionarios españoles para con los frailes con la de los franceses; de tal modo que, siendo aquéllos posteriores a éstos, no parece sino que los franceses ejercieron de maestros, y los de aquí de dóciles discípulos; o quizá mejor, que uno mismo fué el director y el plan ocultos de ambos. Y lo recuerdo para que quien leyere vaya en el

Per l'autor, la destrucció dels cenobis com les mesures d'incautació dels béns durant el conflicte és equiparable a les posteriors exclaustracions i desamortitzacions que hi hagueren, establint una confluència de postulats ideològics.⁴⁸⁷ Els mateixos presents en les reformes liberals decretades a Cádiz tenen a veure amb la semblança de les lleis contra els religiosos, així com del control i eliminació dels organismes eclesiàstics, com especifica a l'hora de la supressió de la Inquisició⁴⁸⁸:

«Al tratarse en las Cortes de Cádiz de abolir la Inquisición en 1812, el diputado católico Don Francisco Riesco dice: “¿No es absurdo que ahora vayamos a guerrear contra Napoleón llevando las mismas ideas que él en nuestra bandera, y plagiando hasta en la letra sus decretos?”. Efectivamente, los decretos que se dieron en Cádiz contra las órdenes religiosas venían copiados de los dados antes por los revolucionarios franceses. Y tal era el afectuoso parentesco de los liberales con los afrancesados, que, terminada la guerra, aquéllos se interesan ahincadamente a favor de éstos para que sean perdonados.»⁴⁸⁹

Tot aquest conjunt de reformes tenen un vincle estret amb la maçoneria, refugiada a Cádiz, que aprofitarà aquestes propostes reformadores de la societat per consolidar el seu pla diabòlic, l'abolició del clergat regular. La importància de la conspiració francmaçona està darrere de la proclamació de la Constitució de 1812 i de les polítiques discutides a les Corts⁴⁹⁰, amb comunió amb les decisions obtingudes de les lògies afrancesades, un argument que dona encara més força per desvirtuar el projecte liberal, com bé explicita l'autor citant a Vicente de La Fuente:

«Desde luego, la francmasonería de Cádiz principió a seguir los pasos de la afrancesada, resultando así regida España en los dos campos por dos poderes rivales, pero idénticos, pues

curso de este libro certificándose de la verdad de mi aserto». *Ibidem.*, pàg. 157. Cfr. CANTERO, Estanislao. «Cádiz, 1812: de mitos, tradiciones inventadas y “husos” historiográficos». *Verbo*, 505-506 (2012): 373-426, pàg. 385-399.

⁴⁸⁷ Com esmenta en l'article corresponent a la descripció del convent franciscà de Sant Tomàs, de Vic/Riudeperes, insereix un extens fragment de l'obra del P. Fr. Francisco Aragonés, conclouent de la següent forma: «Así termina el Padre Aragonés su elegiaca narración de los quebrantos del colegio causados por las garras napoleónicas: ¡qué dijera si presenciara los peores, obrados por manos que, con ser españolas, se pasaron al campo de las ideas de los franceses!». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. I, pàg. 190. Cfr. BUSAALL, Jean-Baptiste. *Le spectre du jacobinisme. L'expérience constitutionnelle française et le premier libéralisme espagnol*. Madrid: Casa de Velázquez, 2012, pàg. 313-350.

⁴⁸⁸ Corresponent a la supressió del Tribunal del Sant Ofici en aquest període, vegeu HIGUERUELA DEL PINO, Leandro. «La Iglesia y las Cortes de Cádiz». *Cuadernos de Historia Contemporánea*, 24 (2002): 61-80, pàg. 73-79; *Ídem*. «Actitud del episcopado español ante los decretos de supresión de la Inquisición: 1813 y 1820». *La Inquisición española. Nueva visión, nuevos horizontes*. J. Pérez Villanueva (coord.). Madrid: Siglo XXI de España Editores, S.A, 1980, 939-977, pàg. 939-962; DOMÍNGUEZ, Juan Pablo. «Intolerancia religiosa en las Cortes de Cádiz». *Hispania*, 77.255 (2017): 155-183, pàg. 172-176; ROBLES MUÑOZ, Cristóbal. «Reformas y religión en las Cortes de Cádiz (1810-1813)». *Anuario de Historia de la Iglesia*, 19 (2010): 95-117, pàg. 111-115; BENASSAR, Bartolomé. *Inquisición española: poder político y control social*. Barcelona: Crítica, 1981, pàg. 336; LA PARRA LÓPEZ, Emilio. *El primer liberalismo español y la Iglesia: las Cortes de Cádiz*. Alicante: Instituto de Estudios Juan Gil-Albert. Diputación Provincial, 1985, pàg. 171-224; FORT I COGUL, Eufemià. *Catalunya i la Inquisició*. Barcelona: Aedos, 1973, pàg. 257-258; MARTÍ GILABERT, Francisco. *La abolición de la inquisición en España*. Pamplona: Universidad de Navarra, 1975, *passim*.

⁴⁸⁹ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. I, pàg. 429.

⁴⁹⁰ SIMAL, Juan Luís. «Conspiración, revolución y contrarrevolución en España, 1814-1824». op. cit., pàg. 529-536.

en el fondo tenían iguales principios, los mismos medios, discrepando únicamente en las cuestiones personales y de intereses particulares; porque la masonería española de Cádiz hacía y quería lo mismo que la afrancesada de Madrid, pero no quería que lo hiciese la de Madrid, ni que los provechos fueran para ésta. Mas siempre resultaba que la española iba a remolque de la francesa”. Todo decreto o medida masónica de Madrid tenía su eco o imitación en Cádiz.»⁴⁹¹

Sense més prolegòmens, entra a analitzar tot el conjunt de textos legals discutits, aprovats i publicats en les Corts de Cádiz.⁴⁹² Abans però d'entrar en detall en el contingut de les seves paraules, tant dels documents com de Barraquer, cal exposar el caos que resulta aquest capítol. Tot i la voluntat de l'autor d'inserir els decrets, discussions i els comentaris que realitza, sempre mantenint la cronologia establerta per no perdre el discurs, és impossible que no regni la confusió a causa de la magnitud del contingut present. A partir de la plasmació d'extensíssims fragments, vertebrada el seu discurs sense mostrar avenç ni conclusió material del contingut que es vol analitzar, afogant al lector amb la font primària i sense dilucidar una idea general.

Esmenta la convocatòria de les Corts a Cádiz el 1812, sense comentar en cap moment la consulta de reforma eclesiàstica feta per la comissió de Corts de la Junta central el 1809.⁴⁹³ Seguidament, la proclamació de la Constitució ni les discussions prèvies, i passa directament a tractar el reglament que se publicà el 17 de juny de 1812, citant l'article 7º i 8º en el que s'explicita la confiscació dels béns dels edificis religiosos dissolts o propietat dels francesos en benefici de l'Estat, i la subsistència dels individus que hi vivien a partir de les ajudes que se'ls hi donaria des de les Corts; una consulta que transmetien a una comissió perquè dictaminessin.⁴⁹⁴ Remarcant la manca d'alarma que provocà en els representants polítics presents a les Corts, insereix la circular del 21 d'agost del mateix any que presentà el Ministeri d'Hisenda, remarcant l'article 21º, en el que s'aprofitaran els béns dels edificis religiosos tancats pels francesos per a la Hisenda Reial. A partir del contingut d'aquest article, expressa una vegada més les condemnes contra els atacs al

⁴⁹¹ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. I, pàg. 429-430.

⁴⁹² Una vegada més, esmentar la gran quantitat de referències bibliogràfiques que estudien les Corts de Cádiz, tant des de la perspectiva d'història del dret, la rellevància nacional del text legal com del vocabulari polític d'aquest, així com el contingut i impacte de les reformes del clergat regular. S'han usat els títols que hi havia a l'abast, però sobretot també per la seva síntesi documental en l'estudi del tema que es tracta.

⁴⁹³ LA PARRA LÓPEZ, Emilio. «La opinión nacional sobre reformas eclesiásticas ante la convocatoria de Cortes. La “consulta al país” de 1809». *Boletín de la Real Academia de la Historia*, 181.3 (1984): 229-251; RODRÍGUEZ LÓPEZ-BREA, Carlos M. *Frailles y revolución liberal. El clero regular en España a comienzos del siglo XIX (1800-1814)*. Toledo: Azacanes, 1996, pàg. 130-131.

⁴⁹⁴ LA PARRA LÓPEZ, Emilio. *El primer liberalismo español y la Iglesia: las Cortes de Cádiz*. op. cit., pàg. 144-149.

clergat regular i als seus béns, la discriminació i poc reconeixement per part dels polítics de la seva tasca durant el conflicte, i la manca d'agraïment.⁴⁹⁵

Seguidament exposa el rebombori provocat per aquestes mesures, i insereix les extenses discussions que hi hagué a les Corts els dies posteriors, amb la voluntat que el lector entengui el contingut que es deliberà i les opinions dels presents, com les del mateix Conde de Toreno, del bisbe de Calahorra, el diputat Simón López, entre d'altres. La desaprovació i rebuig del dictamen contra el decret esmentat, amb paraules de Barraquer, va fer que els liberals possessin sobre la taula una vegada més la reforma dels regulars, assenyalant el diputat i sacerdot liberal Joaquim Llorenç Villanueva⁴⁹⁶, que participà en un projecte que es tramità a consulta i que Barraquer exposa molt per sobre la seva primera impressió:

«De su detenida lectura se deduce, y aparece visible: 1.º El empeño de las comisiones en disminuir en gran manera el número de casas regulares. 2.º El empeño en subir la edad de la vestición de hábitos y profesión religiosa. 3.º El empeño en establecer en todos los cenobios la vida común. 4.º El empeño en que los frailes vivan de sus bienes sin percibir nada del pueblo, salvo los estrictamente mendicantes. 5.º El empeño en impedir a toda costa la entrada de bienes a poder de los conventos. 6.º El empeño en secularizar los bienes no necesarios a los conventos y monasterios. 7.º El espíritu regalista y tiránico para entrarse a legislar sobre cosas eclesiásticas.»⁴⁹⁷

Un projecte que més endavant fou discutit per diverses comissions de les Corts i que analitza article per article, però que l'extensió del text legal inserit i l'explicació que realitza d'aquesta documentació, amb una disbauxa de discussions diverses, no clarifica les accions realitzades. Denuncia la tirania antireligiosa de les comissions que ho discutiren⁴⁹⁸, la voluntat liberal d'apropiar-se dels béns dels regulars, però agraeix a la Regència que concedís convents als religiosos sense aprovació de les Corts, frustrant les seves mesures reguladores, però comportant un període de discussió del retorn dels seus béns. Emprant el *Diario de las discusiones de las Cortes*, insereix els debats presents en aquestes sobre el retorn dels bens dels regulars, exposant el veredict que explicita que Hisenda no havia de disposar dels convents, i aquests havien de retornar als religiosos.⁴⁹⁹

⁴⁹⁵ *Ídem*. «Los inicios del anticlericalismo español contemporáneo (1750-1833)». *El anticlericalismo español contemporáneo*. Emilio La Parra López y Manuel Suárez Cortina (eds.). Madrid: Biblioteca Nueva, 1998, 17-68, pàg. 40-44.

⁴⁹⁶ LEÓN NAVARRO, Vicente. «La élite eclesiástica ante la política. Joaquín Lorenzo Villanueva y Miguel Cortés». *Las élites y la «revolución de España», 1808-1814. Estudios en homenaje al profesor Gérard Dufour*. *op. cit.*, 257-278. *Cfr. Loc. cit.*, nota nº 1767 i nº 1768.

⁴⁹⁷ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. I, pàg. 445.

⁴⁹⁸ CANTERO, Estanislao. *op. cit.*, pàg. 399-410.

⁴⁹⁹ «Y efectivamente, estando los conventos en manos de la Hacienda, el ministro de Hacienda era quien debía darlos o entregarlos. ¿Y qué ley impedía esta entrega? No digo que la ley divina ni canónica, sino ¿qué decreto de las Cortes? Ninguno: Lo único que tenía viso de poder citarse era el artículo 21 de la

Segueix exposant les discrepàncies internes presents entre els diputats, així com la inserció i posterior condemna i discussió del decret del 18 de febrer de 1813, on es regula el retorn i restabliment dels religiosos en els seus convents, produint-se retrocessos en les victòries de les concessions però limitacions en la proliferació de la vida dels religiosos.⁵⁰⁰ Tot i així, resumeix de forma molt concisa que tot el contingut legislatiu que es decidí en aquestes corts no fou fructífer a causa de l'adveniment del monarca Ferran VII i la restauració de la monarquia borbònica.

El segon article del present capítol, «Las dichas Cortes y los monasterios de Cataluña», vol ser una exposició de les afectacions i conseqüències que patiren els cenobis catalans durant el context exposat, inserint documentació de la Congregació Claustral Benedictina, on exposa els arguments de l'abat del monestir de Besalú en contra de les mesures establertes a les Corts, així com l'estat deplorable dels monestirs de Banyoles, Girona, Amer, entre d'altres, per evidenciar la impossibilitat d'aplicar les mesures que es reclamen. A més, els tràmits establerts per les comissions d'Hisenda amb l'afany de conèixer l'estat de molts dels cenobis catalans, i iniciar els tràmits necessaris per aplicar les polítiques del sistema de contribucions⁵⁰¹, pràctica que acabaria desembocant en una pràctica desamortitzadora.⁵⁰² En total, un conjunt de pràctiques que tampoc resultaren gaire efectives, perquè com bé explica l'autor:

«Sin embargo de todo esto, hay que confesar que las injustas providencias liberales de las Cortes en Cataluña fueron poco sentidas ni aplicadas. El único convento dominico que topó con ellas fué el relatado de Gerona, y en la misma proporción pasaría con las otras órdenes de frailes según el silencio que de tales atropellos venidos de manos españolas guardan las crónicas y relatos. [...] Además de la indicada causa de la escasa influencia que aquí tuvieron los decretos de Cádiz, debió también contribuir la muy tardía retirada de los invasores. Fué Cataluña el último país que evacuaron. Su salida casi coincidió con la entrada del Rey, y por lo mismo ya los liberales daban por entonces sus postreras boqueadas.»⁵⁰³

asendereaada circular de Hacienda de 21 de agosto. Discutido éste detenidamente en la sesión de 18 de septiembre, quedó en la votación desechado y desaprobado, es decir, quedó desechada la idea de que la Hacienda poseyera los conventos; luego, lejos de existir decreto que impidiese la restitución de los conventos a sus frailes, existía una votación que venía a autorizarla». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. I, pàg. 452. Cfr. REVUELTA GONZÁLEZ, Manuel. «La Iglesia española ante la crisis del Antiguo Régimen (1803-1833)». op. cit., pàg. 52-55.

⁵⁰⁰ LA PARRA LÓPEZ, Emilio. *El primer liberalismo español y la Iglesia: las Cortes de Cádiz*. op. cit., pàg. 148-158; RODRÍGUEZ LÓPEZ-BREA, Carlos M. op. cit., pàg. 143-168.

⁵⁰¹ REVUELTA GONZÁLEZ, Manuel. «La Iglesia española ante la crisis del Antiguo Régimen (1803-1833)». op. cit., pàg. 55-56; MORÁN ORTÍ, Manuel. *Revolución y reforma religiosa en las Cortes de Cádiz*. Madrid: Actas, 1994, pàg. 126-134.

⁵⁰² ARTOLA, Miguel. *Los orígenes de la España contemporánea. Vol. I*. Madrid: Instituto de Estudios Políticos, 1959, pàg. 596-605.

⁵⁰³ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. I, pàg. 463-464.

Per a finir el context corresponent a la Guerra del Francès, dedica l'últim capítol a «Las secularizaciones de regulares del tiempo de la guerra», que com bé indica el seu nom, tracta els processos de secularització viscuts durant el període. Aquest tràmit, més complicat del que sembla, necessita autorització papal, però les inclemències del conflicte comportà que els bisbes les autoritzessin.⁵⁰⁴ Tot i així, l'autor no hi dedica gaires esforços a parlar-ne a causa de la manca d'informació que ha obtingut i el silenci que transmet la documentació, així com els pocs casos que hi hagueren:

«He revuelto cuantos papeles, así impresos como manuscritos, de aquella época pude haber a mano, y sobre todo los del interior de las comunidades. He revuelto los impresos del Padre Ferrer, seguido página tras página la parte de los manuscritos del mismo Padre no impresos, y no recuerdo haber hallado en ningún lado noticia de más hecho que del de un benito de Breda, quien pidió al Papa su secularización. De esto y de la sensatez de nuestros religiosos y de nuestros preladados diocesanos deduzco que en Cataluña las dichas secularizaciones no existieron.»⁵⁰⁵

Els dictàmens secularitzadors quedaren anul·lats amb la restauració monàrquica, i els regulars que se secularitzaren hagueren de retornar als cenobis. Tot i així, com indica en les seves últimes paraules, el 1820 aquesta pràctica retornà de nou. Ja corresponent al segon llibre, en el primer capítol titulat «El Gobierno y los religiosos», a l'article «Primeras disposiciones» dedica poques pàgines a parlar del retorn i regnat de Ferran VII. Aquest breu període de temps, «la hora de la restitución de la calma»⁵⁰⁶ per l'autor, comporta la fugida dels francesos de la península a la vegada que el retorn del rei. Corresponent als béns dels regulars, la restauració monàrquica va comportar l'anul·lació de les reformes establertes pel govern josefí i els decrets de les Corts de Cádiz, entregant de nou les propietats pertanyents als cenobis.⁵⁰⁷

⁵⁰⁴ «Además de las tiranías masónicas contra los conventos ejercidas por las Cortes, otro asunto referente a regulares, vino a turbar las conciencias de los frailes y la quietud de los claustros durante la guerra napoleónica: el de las secularizaciones. Llámase secularización el acto de salirse un fraile de la orden en que profesó, y pasarse a clérigo secular. Como por la profesión se obligó con votos a la obediencia a los Prelados de la orden y a una pobreza y sujeción que no son posibles en el siglo, el acto reviste extremada gravedad, y por lo mismo ni puede lícitamente efectuarse por autoridad propia, y ni aún por la de los Prelados regulares, ni por la de los diocesanos; sino únicamente por la Suprema del Papa, y aun mediando graves causas que la legitimen, tales como falta de salud, necesidad de auxiliar a los padres ancianos y pobres, etc. Si bien es verdad que al Pontífice Romano corresponde la concesión de esta y otras gracias, sin embargo, en casos de verdadera necesidad, urgencia, e imposibilidad de acudir a él, también los Obispos pueden concederla, pero sólo en las apremiantes ocasiones indicadas. Durante el tiempo de la guerra de la Independencia, incomunicada España con el Romano Pontífice, algunos Prelados diocesanos, por efecto de una circular del Consejo de 12 de Mayo de 1810, creyeron llegado el caso de poder conceder, ellos por sí, aquellas gracias». *Ibidem.*, pàg. 467.

⁵⁰⁵ *Ibidem.*, pàg. 468.

⁵⁰⁶ *Ibidem.*, vol. I, llib. II, pàg. 501.

⁵⁰⁷ BARRIO GOZALO, Maximiliano. «Reforma y supresión de los regulares en España al final del Antiguo Régimen (1759-1836)». *op. cit.*, pàg. 107-109; REVUELTA GONZÁLEZ, Manuel. «La Iglesia española ante la crisis del Antiguo Régimen (1803-1833)». *op. cit.*, pàg. 66-67; RODRÍGUEZ LÓPEZ-BREA, Carlos M. *op. cit.*, pàg. 168-173.

El conflicte malmeté les cases de religiosos, convertint-los en hospitals, pallers, casernes, i fins i tot destruint-los⁵⁰⁸, però la moral religiosa no va minar la disciplina dels religiosos, ni l'afany de restaurar els seus antics hàbitats, així com tampoc la perdé el monarca. Tot i reconèixer els defectes que tingué Ferran VII, el rei no va caure en la trampa dels liberals i va iniciar una campanya de restauració política per retornar a la situació anterior de 1808⁵⁰⁹, decisió que li va resultar difícil de realitzar a causa de la presència liberal en la societat espanyola, tant de la idea com de la forma de govern:

«[...] pero los liberales, los que habían mordido el anzuelo de las doctrinas de los invasores, dirigidos por la masonería, teníanle jurada guerra sin cuartel. Esta terrible sociedad había dirigida especialmente sus esfuerzos a la conquista de militares, y a no pocos había ganado.»⁵¹⁰

I és que fa referència a l'impacte que tingué la maçoneria en l'exèrcit, i aquest en el transcurs del Sexenni Absolutista, però sobretot al conjunt de pronunciaments militars que hi hagueren durant aquests sis anys per enderrocar la monarquia borbònica i proclamar la Constitució de 1812.⁵¹¹ El rei actuà amb mesures repressives i restrictives contra aquests entramats secrets, però segons l'autor, la hidra revolucionària i la maçoneria cada vegada estava més escampada, present inclús en tots els espais de la monarquia, és a dir, en els territoris que formaven l'imperi.⁵¹² Havent-se reunit l'exèrcit a Andalusia a finals de 1819 per embarcar a les colònies americanes per sufocar les rebel·lions presents, la concentració de les tropes va provocar que les lògies tramessin un pla secret per proclamar un pronunciament. L'1 de gener de 1820, el comandant del

⁵⁰⁸ «Efectivamente, unos edificios fueron arrasados; otros transformados en hospitales, en fuertes, en cuarteles, es decir, dejados ineptos para comunidades; otros destruidos o en su distribución interior o en parte de sus alas; en una palabra, semiarruinados». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. II, pàg. 501-502.

⁵⁰⁹ HAMNETT, Brian R. *La política española en una época revolucionaria, 1790-1820*. México: Fondo de Cultura Económica, 1985, 198-219; LA PARRA LÓPEZ, Emilio. *Fernando VII. Un rey deseado y odiado*. Barcelona: Tusquets, 2018, pàg. 290-291; FONTANA LÁZARO, Josep. *La quiebra de la monarquía absoluta, 1814-1820. La crisis del antiguo régimen en España*. Barcelona: Crítica, 2002, *passim*.

⁵¹⁰ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. II, pàg. 503. Cfr. SÁNCHEZ FERRIZ, Remedio; ROLLNERT LIERN, Göran. «La forma de gobierno en la Constitución de Cádiz (reflexiones sobre la configuración de la jefatura del estado monárquico)». *Revista de Derecho Político*, 83 (2012): 198-238, pàg. 212-213.

⁵¹¹ GONZÁLEZ CALLEJA, Eduardo. *Política y violencia en la España contemporánea I. Del Dos de Mayo al Primero de Mayo (1808-1903)*. Madrid: Ediciones Akal, 2019, pàg. 79-94; CASTELLS OLIVÁN, Irene. «El liberalismo insurreccional español (1815-1883)». *O liberalismo nos seus contextos. Un estado da cuestión*. Xosé Ramón Barreiro Fernández (coord.). Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela, 2008, 71-87.

⁵¹² «El Rey se esforzaba en contener la revolución, mas la hidra, cuyos miembros se extendían a todos los ángulos de la monarquía, se agitaba con audacia y frenesí para sacudir el freno y sobreponerse al Rey. A éste le faltaba aptitud, a aquélla le sobraban malicia y sagacidad; y así al fio, a pesar de la voluntad del monarca y de la de la inmensa mayoría del pueblo español, entonces muy católico, monárquico y basta amigo del absolutismo, la masonería por medio de una sublevación militar triunfó, y moralmente encadenó al Rey». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. II, pàg. 503. Cfr. BAHAMONDE, Ángel; MARTÍNEZ, Jesús A. *Historia de España del siglo XIX*. Madrid: Cátedra, 1994, pàg. 104-115.

batalló Astúries, el tinent coronel Rafael de Riego, va proclamar la Constitució de 1812 a Cabezas de San Juan, situació que va comportar una concatenació de pronunciaments arreu de la península, i que obligués al monarca a jurar la constitució el 8 de març de 1820.⁵¹³

5.2.2. *El Trienni Liberal i la Dècada Ominosa*

5.2.2.1. *Política governamental i disposicions de llei*

Dins del capítol i article esmentat –«El Gobierno y los religiosos» i «Primeras disposiciones» respectivament–, havent especificat la jura de la Constitució de 1812 per Ferran VII i el nomenament d'una junta consultiva pel govern mentre s'esperava la reunió de les Corts, esmenta la instauració oficial de la Junta el 9 de març de 1820, i l'aprovació d'un decret en el que s'aboleix el Tribunal del Sant Ofici, novament.⁵¹⁴ El dia 11 del mateix mes, un altre decret en el que se restableix la llibertat d'impremta, i novament el 22 de març, la convocatòria de les Corts parlamentàries pel 9 de juliol. Cal sumar-hi el retorn dels exiliats afrancesats i la devolució dels seus béns confiscats, un conjunt de pràctiques relacionades amb la intenció d'instaurar un govern constitucional que té un origen concret i conegut: la maçoneria.

Amb paraules de l'autor, el triomf de la maçoneria té una implicació directa dels liberals i afrancesats exiliats, i el seu paper en la revolució el 1820 el justifica a través de l'obra de Modesto Lafuente i del periodista Nicolás Díaz y Pérez, on explicita la rellevància que tingueren les societats secretes en l'organització i preparatius dels pronunciaments, però sobretot en el govern entre 1820 i 1823:

«La historia de la Francmasonería durante 1820 a 1823 es la del Gobierno constitucional, de tal manera ligada una y otro a las vicisitudes por que entonces atravesó nuestra patria.» Dice toda la verdad el francmasón [Nicolás Díaz y Pérez]. El período de 1820 a 1823 debe definirse diciendo que consistió en la dominación de las sociedades secretas, especialmente de la masonería, sobre la España católica, que entonces brillaba casi toda por su acendrada fe y amor a las órdenes monásticas. Con el auxilio de estas cortas palabras dibujara desde luego el avisado la fisonomía especial de aquellos años. Sus perfiles característicos consisten en guerra sin cuartel a la Religión, y de aquí especialmente a las órdenes monásticas; y proclamación de la libertad para el mal y el desenfreno; ejecutado todo por los medios más

⁵¹³ FONTANA LÁZARO, Josep. *Historia de España. Volumen 6. La época del liberalismo*. Barcelona: Crítica/Marcial Pons, 2015, pàg. 96-97; CARANTONA, Francisco. «El difícil camino hacia la monarquía constitucional: 1820, del pronunciamiento a la revolución». *Conspiraciones y pronunciamientos: el rescate de la libertad (1814-1820)*. Marieta Cantos Casenave, Alberto Ramos Santana (eds.). Cadiz: Editorial UCA, 2019, 113-147.

⁵¹⁴ CASTELLS ARTECHE, José Manuel. *Las asociaciones religiosas en la España contemporánea (1767-1965). Un estudio jurídico-administrativo*. Madrid: Taurus, 1973, pàg. 88; LA PARRA LÓPEZ, Emilio. *Fernando VII. Un rey deseado y odiado. op. cit.*, pàg. 375-384.

demoníacamente prudentes, ya del rigor y del terror, ya de los halagos; pero siempre vestida de la más refinada hipocresía.»⁵¹⁵

Com es pot llegir en aquesta cita, les paraules condemnatòries de Barraquer no perden la visceralitat contra les polítiques liberals que afectaren al clergat regular. Segueix la seva retòrica carregant contra el jurament obligatori de la Constitució de 1812 que hagueren de fer els religiosos dels cenobis barcelonins el 1820 –només aquests, els altres restants de Catalunya en parla en els demés capítols–, perquè no fou possible realitzar-la quan la seva proclamació a causa de la presència francesa a la ciutat, ni tampoc el 1814 quan les tropes es retiraren, sumat al ràpid retorn del rei, que impedí que no s'apliquessin les mesures constitucionals corresponents. El 9 de març de 1820 se proclamà la Constitució a la ciutat de Barcelona, i el 16 del mateix mes i any, un decret en que el Govern constitucional renovà el jurament de 1812 en tota la nació, assegurant-se així la seva realització.

Moltes poblacions reialistes així com el mateix clergat, tant secular com regular, l'hagué de jurar obligatòriament a causa de les necessitats –econòmiques, de protecció governamental, etc.–, citant l'obra del P. Fr. Francisco Aragonés per reflectir la contrarietat que visqué la comunitat franciscana en aquell temps.⁵¹⁶ Del fragment inserit i esmentat, extreu unes conclusions prou interessants:

«En resumen, pues, veían en el cambio de gobierno, y por lo mismo en el juramento de fidelidad al nuevo: 1.º Un acto impuesto por un decreto real nulo: 2.º Sanción solemne del principio revolucionaria de la soberanía nacional: 3.º El cambio de sistema de gobernar y la merma de los derechos del Rey, todo impuesto por la masonería y por medios revolucionarios y reprobables: 4.º El triunfo de esta tenebrosa sociedad, y por lo mismo una guerra sin cuartel contra las buenas costumbres, la Religión y sus ministros: 5.º Y, finalmente, inauditas intrusiones del poder secular en actos religiosos. Los muy contados eclesiásticos que simpatizaron con la revolución pecaran, o de malvados, o de apasionados, o de supinamente ignorantes. Y no incluyo en este número de los simpatizadores a los Obispos que escribieron pastorales en favor de la Constitución, quienes indudablemente se vieron obligados, en su mayor parte, a hablar por exigencias del gobierno o para evitar mayores males, pero males que ni aun así lograron alejar. Por otra parte, para ciertos ánimos sencillos todavía las ideas no se habían aclarado bastante, ni los hechos les habían hablado con la elocuencia que su candidez necesitaba.»⁵¹⁷

Critica novament les polítiques liberals i els mitjans emprats amb els que s'ha instaurat el nou govern constitucional, però sobretot la intromissió en el poder religiós, destacant

⁵¹⁵ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. II, pàg. 505. Cfr. SIMAL, Juan Luís. «Conspiración, revolución y contrarrevolución en España, 1814-1824». op. cit., pàg. 536-543.

⁵¹⁶ CALLAHAN, William J. *Iglesia, poder y sociedad en España, 1750-1874*. op. cit., pàg. 120.

⁵¹⁷ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. II, pàg. 505. Cfr. CUENCA TORIBIO, José Manuel. «La Iglesia Española en el Trienio Constitucional (1820-1823)». *Hispania Sacra*, 18.36 (1965): 333-362, pàg. 338.

l'afinitat d'alguns religiosos a favor del liberalisme⁵¹⁸, sobretot els bisbes que escrigueren pastorals i proclames a favor de la Constitució, alguns per voluntat pròpia i d'altres per pressions polítiques.⁵¹⁹ Com a exemple, exposa el temor que envaïa al bisbe de Barcelona, Pau de Schar, en la jura de la Constitució i de la problemàtica en el contingut de l'article 12º, unes declaracions que li comportaren discrepàncies per la seva tendència reialista.⁵²⁰ Tanmateix, insereix una carta que envià el papa Pius VII al rei Ferran VII, indicant la seva preocupació per la jura de la Constitució, i la voluntat de mantenir l'ordre mitjançant la preservació de la religió.⁵²¹

També insereix un decret del 24 d'abril de 1820, en el que entre els diversos articles, obliga al clergat a explicar la Constitució en els oficis religiosos, escoles pies, seminaris i universitats, una pràctica que veu una intromissió del poder civil en els afers eclesiàstics.⁵²² Aquesta decisió comportà certa polèmica degut a la negativa i fins i tot manca de preparació dels oradors, i que comportà que es convoqués un concurs d'oposició a curat de provisió ordinària als regulars que ho volguessin –decret del 20 d'abril de 1820–, evidenciant la voluntat dels liberals de secularitzar els regulars⁵²³, situació que s'agreuja amb la suspensió dels professors i la venda de propietats fins a la convocatòria de les Corts.⁵²⁴ Una política liberal que pretén, segons l'autor, eliminar el

⁵¹⁸ FELIU I MONFORT, Gaspar. *La clerecia catalana durant el Trienni Liberal*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1972, pàg. 120-133.

⁵¹⁹ Corresponent al clergat liberal, vegeu TERUEL GREGORIO DE TEJADA, Manuel. *Obispos liberales. La utopía de un proyecto (1820-1823)*. Lleida: Milenio, 1996; RODRÍGUEZ LÓPEZ-BREA, Carlos M. *Don Luís de Borbón, el cardenal de los liberales (1777-1823)*. Toledo: Junta de Comunidades de Castilla-La Mancha, 2002; TAPIA, Francisco Xavier. «Las relaciones Iglesia-Estado durante el primer experimento liberal en España 1820-1823». *Revista de estudios políticos*, 173 (1970): 69-90; ARTOLA RENEDO, Andoni. *De Madrid a Roma. La fidelidad del episcopado en España (1760-1833)*. *op. cit.*, pàg. 321-330; BADA I ELIAS, Joan. *L'Església de la Barcelona en la crisi de l'Antic Règim (1808-1833)*. *op. cit.*, pàg. 78-82; CORTS I BLAY, Ramon. *L'Arquebisbe Fèlix Amat (1750-1824) i l'última Il·lustració espanyola*. Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya, 1992, pàg. 294-297 i 317-324; FELIU I MONFORT, Gaspar. *op. cit.*, pàg. 112-120; BARRIO GOZALO, Maximiliano. «Discursos político-religiosos: actitudes diversas ante la Constitución de 1812 en el Trienio Liberal». *Discursos y devociones religiosas en la Península Ibérica, 1750-1860*. *op. cit.*, 75-103, pàg. 96-101; Ídem. «El castigo de los obispos liberales después del Trienio: Pedro González Vallejo, obispo de Mallorca (1819-1825)». *Investigaciones históricas, Época moderna y contemporánea* 31 (2011): 135-164.

⁵²⁰ BADA I ELIAS, Joan. *L'Església de la Barcelona en la crisi de l'Antic Règim (1808-1833)*. *op. cit.*, pàg. 79-80.

⁵²¹ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. II, pàg. 509-510. Cfr. MARTÍ GILABERT, Francisco. *Iglesia y estado en el reinado de Fernando VII*. Pamplona: Eunsa, 1994, pàg. 110-112.

⁵²² VIOLA GONZÁLEZ, Ramiro. «Incidencias religiosas durante el período constitucional (1820-1823) en la diócesis de Lérida». *Anthologica Annua*, 20 (1973): 753-820; MARTÍ GILABERT, Francisco. *Iglesia y estado en el reinado de Fernando VII*. *op. cit.*, pàg. 70-72; CARREÑO RIVERO, Myriam. *La oratoria sagrada como medio de educación cívica en los inicios del liberalismo español: 1808-1823*. Madrid: Editorial de la Universidad Complutense de Madrid, 1990, pàg. 511-591.

⁵²³ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. II, pàg. 511-512. CASTELLS ARTECHE, José Manuel. *op. cit.*, pàg. 89.

⁵²⁴ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. II, pàg. 512.

clergat regular⁵²⁵, mentre que la població quedava engegada i sotmesa a l'article 12º de la Constitució:

«A todo esto el pueblo sensato y cristiano iba aprendiendo el significado práctico del grito de ¡Viva la Constitución!, y los cándidos, que deslumbrados por el artículo 12 de ella, en el que se leía que “la Religión de la Nación española es y será perpetuamente la católica, apostólica, romana, única y verdadera. La Nación la protege por leyes sabias y justas y prohíbe el ejercicio de cualquier otra,” los cándidos, repito, iban abriendo sus ojos y dejando caer sus cataratas».⁵²⁶

El segon article, «Las secularizaciones del tiempo de la incomunicación con el Papa», insereix el decret del 21 d'abril de 1820, en el que se restauren les secularitzacions emeses pels bisbes espanyols durant el conflicte napoleònic⁵²⁷, una pràctica que desaprova i que aprofita per inserir la carta que va enviar el nunci apostòlic al Govern constitucional, avisant que les secularitzacions les realitza el Papa i no el mateix Govern.⁵²⁸ Però les mesures contra els regulars no s'acaben aquí, i torna a inserir un decret del 31 de maig que aclareix que els llecs també es poden acollir a la secularització, situació que empitjora amb la publicació d'un nou decret el 6 de juliol, on els religiosos que es secularitzen voluntàriament poden residir en el seu antic convent.⁵²⁹ La reforma va comportar una nova missiva del nunci apostòlic, condemnant la pràctica i especificant la vulneració del dret canònic, un missatge que va ser respòs pel Govern, desacatant les seves paraules i mostrant ple rebuig.⁵³⁰

Prossegueix l'exposició del context amb un tercer article titulat «La supresión de la Compañía de Jesús», en el que especifica que ja reunides les Corts, els diputats demanen l'aplicació del decret de reforma dels regulars del 18 de febrer de 1813, i més endavant

⁵²⁵ «La cuestión de las comunidades forma siempre para los masones en primera línea; luego, pues, su espíritu debe de ser el diametralmente opuesto a ellas». *Ibidem.*, *idem*.

⁵²⁶ *Ibidem.*, *idem*. Cfr. DE LA HERA, Alberto. «El artículo 12 de la Constitución de Cádiz y la religión católica». *Cortes y Constitución de Cádiz, 200 años. Vol. II*. José Antonio Escudero (dir.). Madrid: Espasa, 2011, 695-709.

⁵²⁷ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. II, pàg. 512-513. «El decreto lo dice todo: en la época de la incomunicación con Roma, durante el cautiverio de Pio VII, como expliqué en el libro anterior, hubo Obispos que se atrevieron a conceder la secularización a algunos frailes. Caído el imperio del liberalismo doceañista, muchos de estos religiosos extraviados renunciaron su secularización, y regresaron a sus respectivos claustros. Por el anterior decreto el Gobierno les concede la facultad de resucitar la dicha secularización; en lo que se encierran dos vicios de nulidad saber: el de origen, ya que las facultades de los Obispos de por sí no alcanzan a la concesión de secularizaciones; y el de dar nuestra vida a un derecho renunciado por el interesado. Además resalta aquí de modo altamente repugnante, la injusticia de la intrusión de la potestad secular en las cosas de conciencia y eclesiásticas». *Ibidem.*, pàg. 513. Cfr. LUIS, Jean-Philippe. «La primera secularización en España durante la primera mitad del siglo XIX». *Secularización en España (1700-1845): Albores de un proceso político. op. cit.*

⁵²⁸ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. II, pàg. 514. Cfr. REVUELTA GONZÁLEZ, Manuel. *Política religiosa de los liberales en el siglo XIX. Trienio constitucional*. Madrid: C.S.I.C., Escuela de Historia Moderna, 1973, pàg. 301-307.

⁵²⁹ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. II, pàg. 514-515.

⁵³⁰ *Ibidem.*, pàg. 516-517.

l'exposició de la proposta d'extinció de la Companyia de Jesús⁵³¹, de la que insereix el decret firmat per Ferran VII el 6 de setembre de 1820.⁵³² Una decisió que comportà la negativa del papa Pius VII condemnant aquesta actuació⁵³³, però que permet evidenciar el mal tracte i odi rebut per aquesta orde durant tota la seva existència:

«Tiene esta orden religiosa el preexcelente privilegio de merecer los más enconados odios de la impiedad, de la masonería y de la revolución, y de recibir siempre sus primeros tiros. Hay odios que enaltecen.»⁵³⁴

Continua el relat amb l'article «Nuevas intrusiones del poder seglar en asuntos de la Iglesia», que com bé explicita, parla de les intromissions del Govern constitucional en afers eclesiàstics, com la decisió que els bisbes esdevinguessin els encarregats de permetre, prohibir o autoritzar llibres o escrits a causa de l'abolició de la Inquisició.⁵³⁵ També la reforma jurídica establerta en el decret del 25 d'octubre del mateix any, en el que s'explicita que els religiosos –seculars i regulars– queden sotmesos a la jurisdicció ordinària i no pas eclesiàstica, situació que vulnera una vegada més el dret canònic⁵³⁶, entremetent-se inclús en les diligències eclesiàstiques per a la celebració de matrimonis.⁵³⁷

Però el següent article, «La ley de la mal llamada “reforma de los regulares”. Su discusión en las Cortes», és la clau d'aquest capítol i el que veritablement, amb paraules de l'autor, interessa.⁵³⁸ De forma extensa exposa la proposta que presentà el diputat

⁵³¹ *Ibidem.*, pàg. 518. Cfr. CASTELLS ARTECHE, José Manuel. *op. cit.*, pàg. 90-95.

⁵³² *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. II, pàg. 518-519. Cfr. REVUELTA GONZÁLEZ, Manuel. «La supresión de la Compañía de Jesús en España en 1820». *Razón y Fe*, 182 (1970): 103-120, pàg. 110-111. Per un major aprofundiment, vegeu REVUELTA GONZÁLEZ, Manuel. *Política religiosa de los liberales en el siglo XIX. Trienio constitucional. op. cit.*, pàg. 142-157.

⁵³³ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. II, pàg. 521-523. CALLAHAN, William J. *Iglesia, poder y sociedad en España, 1750-1874. op. cit.*, pàg. 122; CASTELLS ARTECHE, José Manuel. *op. cit.*, pàg. 95; MARTÍ GILABERT, Francisco. *Iglesia y estado en el reinado de Fernando VII. op. cit.*, pàg. 79-81.

⁵³⁴ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. II, pàg. 521.

⁵³⁵ *Ibidem.*, pàg. 524. Cfr. ARTOLA RENEDO, Andoni. «Política religiosa». *El Trienio Liberal (1820-1823). Una mirada política*. Pedro Rújula e Ivana Fresquet (coord.). Granada: Comares, 2020, 263-284, pàg. 271-275. Referent a l'abolició del Tribunal del Sant Ofici, vegeu MARTÍ GILABERT, Francisco. *La abolición de la inquisición en España. op. cit.*, pàg. 305-312; LA PARRA LÓPEZ, Emilio; CASADO SÁNCHEZ, María Ángeles. *op. cit.*, pàg. 153-172; ALONSO TEJADA, Luis. *Ocaso de la Inquisición en los últimos años del reinado de Fernando VII: juntas de fe, juntas apostólicas, conspiraciones realistas*. Algorta (Vizcaya): Zero, 1969, pàg. 21-45; HIGUERUELA DEL PINO, Leandro. «Actitud del episcopado español ante los decretos de supresión de la Inquisición: 1813 y 1820». *op. cit.*, pàg. 939-962.

⁵³⁶ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. II, pàg. 525.

⁵³⁷ *Ibidem.*, pàg. 526. Cfr. CALLAHAN, William J. *Iglesia, poder y sociedad en España, 1750-1874. op. cit.*, pàg. 122-123.

⁵³⁸ «Hemos llegado al punto más importante del presente capítulo, el de la mal llamada *reforma de los regulares*, mejor, de la *persecución o destrozo de los regulares*». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. II, pàg. 526. Referent a la discussió de la Llei de Regulars en les corts, vegeu CASTELLS ARTECHE, José Manuel. *op. cit.*, pàg. 99-102.

Vicente Sancho, i com una comissió l'estudià i donà el seu veredict, de la que Barraquer resumeix⁵³⁹, i prossegueix amb el veredict positiu d'aquest projecte de reforma, les discussions del dictamen i intervenció del bisbe Luis López Castrillo⁵⁴⁰, entre d'altres, criticant una vegada més l'intervencionisme i persistència de les pràctiques regalistes en el si de l'Església, no només veient-se afectats els convents i monestirs, sinó també els seus béns i les comunitats que hi viuen, així com el pòsit religiós que han deixat en la societat.

Barraquer defensa aferrissadament la independència jurídica de l'Església contra el que ell creu que és la voluntat de rapinya del govern liberal per apropiarse de les propietats dels ordes i congregacions regulars. Ell veu que una entitat com l'Església catòlica no es pot sotmetre a un poder civil sense motiu de pes, cal respectar la seva essència històrica, però sobretot la rellevància que té en la societat.⁵⁴¹ Per una banda hi ha una evident necessitat econòmica que no es pot cobrir amb les pràctiques desamortitzadores⁵⁴², però per l'altra treu el cap les raons polítiques diabòliques d'acabar amb el clergat regular:

«Pero, en fin, dejemos subterfugios y vanos argumentes. Las Cortes de 1820 hallan nocivos los monasterios: Fernando VII y los católicos los hallan provechosos. ¿Por qué lo uno y por qué lo otro? Todas las razones y argumentes se reducen al espíritu masónico de aquéllas y al católico de éstos. Y ¿cómo se comprende que un obispo de talento y de vasta erudición como el señor Castrillo incurra en tan multiplicados y crasos errores? ¿Cómo se explica que de tal

⁵³⁹ «La comisión estudió el proyecto del señor Sancho, y sobre él, y reflejando sus mismas ideas, redactó el suyo. En sustancia viene a disponer: la supresión de los cenobios de monacatos, como son benitos, cistercienses, cartujos, etc.; el señalamiento de una pensión, gradual según la edad, para los monjes de estos monasterios suprimidos; la sujeción de los demás regulares al Obispo u ordinario, no tolerándose en ellos más prelado regular que el local, y aun elegido por la Comunidad; la prohibición de fundar conventos, de dar “por ahora” hábitos y de emitir profesiones; el fomento decidido a las secularizaciones de regulares; la prohibición de la pluralidad de conventos de una misma orden dentro del término de un mismo pueblo; el precepto de reunirse al convento de la misma orden más cercano aquellos que no tengan veinticuatro religiosos ordenados *in sacris*, pero pudiendo subsistir los de doce si en el pueblo no hay otro convento alguno; la excepción de esta medida a favor de los escolapios y misioneros de Asia; la aplicación al Crédito público de los bienes de todas las casas que se supriman; si empero aquella a la que se agrega una comunidad no posee bienes suficientes para la manutención de ambas, el gobierno podrá señalarle una pensión a cargo del Crédito público; y finalmente, que los edificios y objetos artísticos de los conventos suprimidos queden a disposición del gobierno, y los del cuito a la de los diocesanos. ¿Puede darse un proyecto más radicalmente enemigo de las órdenes regulares? Sólo le aventajara el que de una plumada las suprimiera todas». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. II, pàg. 527. Cfr. GARCÍA GARCÍA, Ricardo. *op. cit.*, pàg. 189-190.

⁵⁴⁰ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. II, pàg. 528-531.

⁵⁴¹ *Ibidem.*, pàg. 532-534.

⁵⁴² ARNABAT I MATA, Ramon. «Visca la Pepa!». *Les reformes econòmiques del Trienni Liberal (1820-1823)*. Barcelona: Societat Catalana d'Estudis Històrics, 2002, pàg. 139-151; BRINES BLASCO, Joan. «Deuda y desamortización durante el Trienio Constitucional (1820-1823)». *Moneda y Crédito*, 124 (1973): 51-67.

modo destroce la lógica? Tales hechos son fruto natural del empeño en hacer el mal bajo capa de bien, de querer contentar a Satanás pareciendo apóstol de Jesús.»⁵⁴³

Segueix un article titulat «La exposición del padre general de los capuchinos», el P. Fr. Francisco de Solchaga, que la llegí en la sessió del 9 de setembre de 1820, on exposa la contrarietat a la reforma del clergat regular anteriorment esmentada, i la resposta d'alguns diputats condemnant les seves paraules.⁵⁴⁴ De forma breu i resumida, relata la finalització de la discussió i aprovació del projecte de llei de reforma dels regulars al Congrés, l'aprovació i firma del rei.⁵⁴⁵ Una situació catastròfica que reflecteix en el següent article, «El proyecto de ley ante el nuncio de S. S. y los obispos», exposant el malestar de la cúria eclesiàstica, sobretot vaticana, inserint les cartes que envià el nunci apostòlic al Govern constitucional, condemnant novament l'actitud liberal i sobretot el projecte de reforma del clergat regular.⁵⁴⁶ Uns relats que es sumen a les cartes també enviades per diversos bisbes espanyols, demanant clemència i rebutjant les propostes emeses, però sobretot les paraules de Barraquer, remarcant el posicionament ferm de l'episcopat a favor dels regulars i contrari a les reformes liberals.⁵⁴⁷

La reforma del clergat regular s'aprovà a les Corts, i posteriorment com bé exposa en l'article «Sanción real y texto de la Ley de Reforma de Regulares», el rei sancionà la llei decretada el 25 d'octubre de 1820, i inserint-la amb els seus corresponents articles.⁵⁴⁸

⁵⁴³ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. II, pàg. 535. Cfr. ARTOLA, Miguel. *La España de Fernando VII*. Madrid: Espasa-Calpe, 1968, pàg. 766-767; CASTELLS ARTECHE, José Manuel. op. cit., pàg. 95-96.

⁵⁴⁴ ECHEVARRÍA, José Ángel. *Los capuchinos en la España del siglo XIX. Política religiosa liberal y vida institucional (1800-1877)*. Romae: Pontificia Universitas Gregoriana, 1998, pàg. 9-24.

⁵⁴⁵ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. II, pàg. 538-544. Cfr. MARTÍ GILABERT, Francisco. *Iglesia y estado en el reinado de Fernando VII*. op. cit., pàg. 81.

⁵⁴⁶ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. II, pàg. 544-554.

⁵⁴⁷ «Aquí ocurre muy naturalmente el deseo de saber cual fuese el sentir del episcopado español. Si se hallaba contaminado de errores regalistas ó de los jansenistas, ó de los liberales. Si le dominaran bajas pasiones ó celos de la influencia de los regulares, se les prestaba ahora ocasión más que propicia para dejar ver aquéllos, y dar satisfacción a éstos. Si los regulares se hallaban en general caídos de su observancia, si sus conventos abrigaban un foco de desmoralización, ó siquiera de holganza, el acontecimiento abría a los obispos, sin responsabilidad de su parte, una puerta ancha para sofocar dichos males. Mas nada de esto existía: los Obispos franca y abiertamente estuvieron del lado de los regulares, quién con mayor, quién con menor valor, pero todos unánimes». *Ibidem.*, pàg. 551.

⁵⁴⁸ *Ibidem.*, pàg. 554-557. «Esta es la ley, si es que merezca el nombre de tal una disposición injusta, tiránica y antirreligiosa. Por ella se pretende acabar con los institutos religiosos, pues los monacales se borran de un golpe, y los demás por medio de la desorganización y del efecto del tiempo, ya que prohibidos los ingresos y las profesiones, Ja muerte debía acabar con los religiosos existentes». *Ibidem.*, pàg. 557; «En este caso cayó un rayo sobre las órdenes religiosas de España el decreto o ley de Cortes, de 25 de octubre de 1820, cuyo primer fatal efecto consistía en consternar a todo buen religioso por la consideración del acerbo daño que tales disposiciones habían de irrogar a la Religión, a los conventos y al ánimo y conciencias de los frailes. [...] Como ya de mil veces llevo escrito, tras el decreto de 25 de octubre de 1820 cayó sobre los conventos de Cataluña el orgánico, o ejecutorio, de aquél, de 16 de mayo de 1821, por el que se señalan cuáles han de subsistir por entonces, y cuáles hayan de desaparecer». *Ibidem.*, pàg. 871-872. Cfr.

Segueix la resposta del nunci apostòlic al decret⁵⁴⁹, l'exposició de la condemna injusta que patí el bisbe de València per les paraules contra la reforma, i la pastoral del bisbe de Barcelona contra la Constitució i les mesures que atemptaven contra el si de l'Església i el clergat.⁵⁵⁰ Segons l'autor, com a conseqüència de la llei estipulada es publicà el 9 de desembre del mateix any una reial ordre en la que es demanava inventariar tots els llibres i documents presents en els arxius i biblioteques de les cases de religiosos, amb la finalitat de propagar públicament el seu contingut, però sobretot de protegir el patrimoni material.⁵⁵¹ Un edicte que l'autor troba inútil i sense sentit, com moltes altres decisions legislatives que s'efectuen en el poder judicial liberal, exposant el retard il·lustrat que caracteritzava les Corts.⁵⁵²

Després de la sanció per part del rei Ferran VII, Barraquer exposa en un següent article l'«Ejecución de la ley de la mal llamada “reforma de los regulares”». Un apartat que, com el mateix títol precedeix, presenta un llarg conjunt de documentació que insereix per exposar les conseqüències que comportà la llei explicitada: reials ordres en les que s'assegura l'efectuació de la llei, cartes del nunci apostòlic al govern, i sobretot queixes dels governadors eclesiàstics d'Espanya al nunci. Un conglomerat d'informació que l'autor va comentant a mesura que l'afegeix i que li permet exposar el descontentament general envers el dictamen, però sobretot la realitat que es vivia:

«Arreciaba la lucha entre la masonería y la Iglesia. De un lado los pueblos amaban los conventos y deseaban su existencia; el clero, el episcopado, el Nuncio y el mismo Papa los defendían. Del opuesto el Gobierno pugnaba por dar cima a la obra de la destrucción, y no cejaba en su empeño. [...] En lucha tan terrible entre un poder opresor y la conciencia de los católicos, a cuya cabeza en España marchaba el Nuncio del Papa y los Obispos, estos acudieron al Pontífice en demanda de luces y de facultades extraordinarias para por medio de ellas salir del apretado paso.»⁵⁵³

Com bé segueix l'autor, l'execució del decret s'havia de fer mitjançant tres passos: la subjecció dels regulars al bisbe de la diòcesi, la redistribució de les comunitats (les més reduïdes s'afegien a altres), i l'apropiació dels béns per part de l'Estat de les comunitats

REVUELTA GONZÁLEZ, Manuel. *Política religiosa de los liberales en el siglo XIX. Trienio constitucional. op. cit.*, pàg. 160-187 i 387-390.

⁵⁴⁹ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. II, pàg. 557-558.

⁵⁵⁰ *Ibidem.*, pàg. 558-559.

⁵⁵¹ *Ibidem.*, pàg. 560. Cfr. MUÑOZ FELIU, Miguel C. «Liberalismo y Bibliotecas. El proyecto de creación de una biblioteca pública en Valencia durante el Trienio Liberal». *Revista General de Información y Documentación*, 26.2 (2016): 555-581; *Ídem*. «Liberalismo, Desamortización y Política Bibliotecaria». *Anales de Documentación. Revista de Biblioteconomía y Documentación*, 9 (2006): 133-142, pàg. 136-137; GÓMEZ HERNÁNDEZ, José Antonio. «La preocupación por la lectura pública en España». *Revista General de Información y Documentación*, 3.2 (1993): 55-94, pàg. 60-61.

⁵⁵² *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. II, pàg. 560.

⁵⁵³ *Ibidem.*, pàg. 568-570. Cfr. CUENCA TORIBIO, José Manuel. *D. Pedro de Inguanzo y Rivero (1764-1836): último primado del Antiguo Régimen*. Pamplona: Universidad de Navarra, 1965, pàg. 221-225.

que s'agreguessin a d'altres.⁵⁵⁴ Això va comportar que, segons Barraquer, se suprimissin més de tres-cents monestirs i casi nou-cents convents.⁵⁵⁵ Corresponent a Catalunya, insereix la reial ordre del 16 de maig de 1821, en la que s'especifica el supressió, repartiment i agregació dels religiosos⁵⁵⁶, i com bé s'ha especificat, els béns que l'Estat es quedà passaren a ser desamortitzats, una pràctica que l'autor torna a condemnar⁵⁵⁷, així com també el cobrament del subsidi eclesiàstic que havia de pagar el clergat regular i secular, estant aquest primer desamortitzat, i augmentant encara més la indignació de Barraquer.⁵⁵⁸

Les calumnies i mal tracte cap al clergat regular prosseguí més enllà del decret del 25 d'octubre de 1820, com bé explica en l'article «Otras disposiciones vejatorias para los regulares», on insereix un cúmul de circulars i reials ordres amb disposicions, per exemple, del procediment i pautes a seguir dels religiosos dels convents i monestirs suprimits⁵⁵⁹ com també les paraules del vicari general de Barcelona cap al clergat de la ciutat.⁵⁶⁰ Un conjunt de crítiques envers a la intromissió del govern en els assumptes dels religiosos, sometent el control dels convents als governadors, tant pel què fa al seu estat com al nombre d'individus que hi vivien. Referent a aquesta qüestió, eren els governadors qui vigilaven les comunitats religioses, suprimint el convent si el nombre d'individus disminuïa –cal tenir en compte que no s'admetien novicis ni emetre professions–.⁵⁶¹ La situació s'agreuja, per a l'autor, amb les mesures desamortitzadores⁵⁶², així com les mesures de crèdit públic aplicades als béns dels regulars –les rentes sobrants de les

⁵⁵⁴ BARRIO GOZALO, Maximiliano. «Reforma y supresión de los regulares en España al final del Antiguo Régimen (1759-1836)». *op. cit.*, pàg. 111-112; CASTELLS ARTECHE, José Manuel. *op. cit.*, pàg. 105; REVUELTA GONZÁLEZ, Manuel. *Política religiosa de los liberales en el siglo XIX. Trienio constitucional. op. cit.*, pàg. 255-275.

⁵⁵⁵ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. II, pàg. 573.

⁵⁵⁶ *Ibidem.*, pàg. 573-576. Per conèixer amb detall la desamortització d'aquest període, vegeu ARNABAT I MATA, Ramon. «La desamortització eclesiàstica a Catalunya durant el trienni liberal (1820-1823)». *Estudis d'història agraria*, 17 (2004): 91-114.

⁵⁵⁷ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. II, pàg. 576-577.

⁵⁵⁸ *Ibidem.*, pàg. 577-578.

⁵⁵⁹ *Ibidem.*, pàg. 579-580. Són molt interessants els comentaris que fa explicant els detalls d'aquest decret. Vegeu els presents en els articles del col·legi carmelita calçat de Sant Àngel Màrtir, de Barcelona (*Ibidem.*, pàg. 859), dels convents franciscans de Sant Salvi, de Cladells (*Ibidem.*, pàg. 912-913) i de Sant Francesc d'Assís, de Montblanc (pàg. 924-926), o del carmelita descalç de Sant Josep, de Mataró («[...] Pero la ley de 25 de octubre de 1820, de la que no era más que consecuencia y brazo ejecutor el decreto de 16 de mayo de 1821, estableció una regla según la cual todo cenobio que en el curso del tiempo quedara con menos religiosos *in sacris* de los allí fijados, debía sufrir la supresión». *Ibidem.*, pàg. 1182).

⁵⁶⁰ *Ibidem.*, pàg. 580-581.

⁵⁶¹ *Ibidem.*, pàg. 582.

⁵⁶² GARCÍA GARCÍA, Ricardo. *op. cit.*, pàg. 166-176.

comunitats que encara existien passaven al crèdit públic—⁵⁶³, com la concessió de només d'un mes de llicència per absentar-se de les seves tasques religiosos, evitant així la «vagancia de los Regulares» per la realització de les seves tasques.⁵⁶⁴

Segueix la descripció del context amb el capítol «Las secularizaciones por motivos de conciencia», introduint els pocs casos aïllats de monges que se secularitzaren a Espanya, i concretant la nul·la informació i disposició del clergat femení per abandonar els hàbits a Catalunya.⁵⁶⁵ A col·locació de la informació present, insereix i comenta els decrets i altres proposicions legislatives referents a la secularització del clergat regular, condemnant l'actuació del govern liberal en la gestió de les seves peticions, vulnerant la figura papal i la importància administrativa però també institucional del nunci apostòlic⁵⁶⁶, així com el resultat extret de les decisions polítiques en les Corts.⁵⁶⁷

A continuació insereix breument un llistat de regulars secularitzats a Catalunya⁵⁶⁸, però retorna a l'afectació d'Espanya i les causes que comportaren aquesta política religiosa, al·ludint les condicions bèl·liques que visqueren els religiosos durant la Guerra del Francès, que hagueren de sortir dels seus monestirs i convents per lluitar contra el francès.⁵⁶⁹ Malgrat que les secularitzacions fossin perpètuas i una pràctica irreligiosa,

⁵⁶³ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. II, pàg. 582-583. Cfr. CALLAHAN, William J. *Iglesia, poder y sociedad en España, 1750-1874*. op. cit., pàg. 129-130; MARTÍ GILABERT, Francisco. *Iglesia y estado en el reinado de Fernando VII*. op. cit., pàg. 92-95. Per un major detall, vegeu DEL MORAL RUIZ, Joaquín. *Hacienda y sociedad en el trienio constitucional (1820-1823)*. Madrid: Ministerio de Hacienda, Instituto de Estudios Fiscales, 1975, pàg. 118-192.

⁵⁶⁴ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. II, pàg. 583.

⁵⁶⁵ *Ibidem.*, pàg. 583-584. Cfr. FERRE DOMÍNGUEZ, Josep Vicent. «La renuncia a la secularización tras el Trienio Liberal. El caso de María Mónica Climent». *La Clausura femenina en España e Hispanoamérica: Historia y tradición viva. Vol. II*. Francisco Javier Campos y Fernández de Sevilla (coord.). El Escorial: Real Centro Universitario Escorial-María Cristina, 2020, 541-566; MARTÍ GILABERT, Francisco. *Iglesia y estado en el reinado de Fernando VII*. op. cit., pàg. 84; REVUELTA GONZÁLEZ, Manuel. *Política religiosa de los liberales en el siglo XIX. Trienio constitucional*. op. cit., pàg. 313-319.

⁵⁶⁶ RODRÍGUEZ LÓPEZ-BREA, Carlos M. «La Santa Sede y los movimientos revolucionarios europeos de 1820. Los casos napolitano y español». *Ayer*, 45 (2002): 251-274, pàg. 254-259; REVUELTA GONZÁLEZ, Manuel. «La Iglesia española ante la crisis del antiguo régimen (1803-1833)». op. cit., pàg. 87; BARBASTRO GIL, Luis. *El Clero valenciano en el Trienio liberal, 1820-1823. Esplendor y ocaso del estamento eclesiástico*. Alicante: Instituto de Estudios Juan Gil-Albert, 1985, pàg. 222-226.

⁵⁶⁷ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. II, pàg. 583-595. Cfr. CASTELLS ARTECHE, José Manuel. op. cit., pàg. 108-110 i 112-113; REVUELTA GONZÁLEZ, Manuel. *Política religiosa de los liberales en el siglo XIX. Trienio constitucional*. op. cit., pàg. 307-313.

⁵⁶⁸ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. II, pàg. 596.

⁵⁶⁹ «Pero ¿y cómo se explica un número tan exorbitante de hombres malavenidos con la vida que profesaron? Mucho dista de nuestros días aquella época para poder oír sus hombres, y escuchar de su boca las causas, causas que pertenecen a aquel orden de hechos que nunca se fían a los papeles, sino que se transmiten de palabra. Debemos juzgar, o mejor opinar, por las generales. La guerra de los franceses en toda España, menos en algunos puntos de Cataluña, arrojó de sus claustros a los religiosos. Estos debieron vivir en medio del mundo, y muchos en los campamentos, cuarteles y hospitales; y así al cabo de algunos años resultan dos seres distintos por completo el hombre de meditación y lectura espiritual diaria, de

alguns religiosos van retornar al cenobi amb la restauració monàrquica, d'altres no ho feren, circumstància que, per l'autor, serví per renovar l'observança religiosa en els convents i monestirs:

«Las secularizaciones de este tiempo eran perpetuas, y por lo mismo los religiosos que las obtuvieron válidas no pudieron ya por nadie de nuevo ser impelidos a volver al claustro, ni aun después de caído el imperio de sus protectores los constitucionales y masones. No regresarían a él más que de plena voluntad los que lo desearan; y estos serían pocos. Los revolucionarios al fomentar las secularizaciones intentaron acabar con las órdenes regulares en España, pero la Divina Providencia, permitiendo este exceso, purificó los claustros, arrojando de ellos a los frailes sin vocación. Del número grande de secularizados no debe deducirse que la observancia quedara en mal estado, sino por el contrario que purificados de la escoria de los conventos, y mediante el celo y disposiciones de los Capítulos y de los Superiores, hubo de dar grandes pasos hacia la buena práctica, y quedar en buen estado.»⁵⁷⁰

Fins aquí, el conjunt d'articles especificats en els paràgrafs superiors tracten el conjunt legislatiu que afectà directament el clergat regular. El següent article titulat «La guerra y las nuevas reducciones de conventos» estableix un punt a part en la temàtica tractada, entrant en detall amb el context estrictament polític i sense obviar els decrets expedits així com els conflictes bèl·lics que hi hagueren. Comença exposant el panorama polític i social, però sobretot religiós, que vivia l'Espanya de 1820 contrària al constitucionalisme⁵⁷¹: partidària de Ferran VII, enemiga del liberalisme, contrarevolucionària⁵⁷², profundament religiosa i devota catòlica, antagonista a les polítiques governamentals, que condemna la pèrdua de les colònies americanes⁵⁷³ i el tracte que rep el clergat regular. L'autor ho exposa de forma clarivalent:

«La España de 1820, exceptuada una exigua minoría, se hallaba empapada del espíritu de la fe, de verdadero patriotismo y de acendrado amor al Rey. Poco más de un lustro había transcurrido desde la terminación de aquella guerra titánica, cuyo grito unánime había sido

ejercicios, rezos, compañía de varones espirituales, frecuencia de sacramentos y vigilancia de superiores; y el del traje secular, armas, ruido de marchas y combates, compañía de militares, ausencia de superiores y presencia de mil escándalos. Y aun cuando no les pongamos en campamentos y ejércitos, resultan igualmente distintas las vidas del religioso claustrado, y la del pobre que puesto en el mundo en época azarosísima tiene que procurarse la vida. Tal en el convento llegara a santo que en el mundo se pierde; y precisamente para evitar lo último en la juventud se procuró lo primero. Resultan, pues, muy naturales en la terminación de la guerra los seiscientos secularizados». *Ibidem.*, pàg. 596.

⁵⁷⁰ *Ibidem.*, pàg. 598. Per un major coneixement detallat de les secularitzacions, vegeu REVUELTA GONZÁLEZ, Manuel. *Política religiosa de los liberales en el siglo XIX. Trienio constitucional. op. cit.*, pàg. 293-333; SÁEZ MARÍN, Juan. *Datos sobre la iglesia española contemporánea, 1768-1868*. Madrid: Editora Nacional, 1975, pàg. 442-445.

⁵⁷¹ WILHELMSSEN, Alexandra. «Los realistas en el Trienio Constitucional: manifiestos de la Regencia de Urgel». *Cuadernos de Historia de España*, LXVII-LXVIII (1982): 369-400, pàg. 376-400; GARRALDA ARIZCUN, José Fermín. «Fundamentos doctrinales del Realismo y el Carlismo (1823-1840)». *Aportes. Revista de Historia Contemporánea*, 9 (1988): 3-30, pàg. 3-13; REVUELTA GONZÁLEZ, Manuel. «La Iglesia española ante la crisis del Antiguo Régimen (1803-1833)». *op. cit.*, pàg. 94-97.

⁵⁷² ARNABAT I MATA, Ramon. «La contrarrevolución y la antirrevolución». *El Trienio Liberal (1820-1823). Una mirada política. op. cit.*, 285-307, pàg. 288-295.

⁵⁷³ RÚJULA, Pedro; CHUST, Manuel. *El Trienio Liberal en la monarquía hispánica. Revolución e independencia (1820-1823)*. Madrid: Los Libros de la Catarata, 2020, pàg. 98-125; FONTANA LÁZARO, Josep. *Historia de España. Volumen 6. La época del liberalismo. op. cit.*, 106-119; ESCRIG ROSA, Josep. «Contrarrevolución e independencias en Iberoamérica (1820-1823)». *Ayer*, 126.2 (2022): 133-157.

Dios, Patria y Rey. En todos los hogares se guardaban aún las cintas y escarapelas donde se leía: *Por Fernando VII vencer ó morir*; y, lo que monta mucho más, en todos ellos las destrozadas haciendas, los cuarteados edificios, las vacías arcas, y las mermadas familias faltas de sus mejores brazos perdidos en los campos de batalla, excitaban el odio contra los enemigos de aquellos lemas; y el verlos consagrados por tantos sacrificios los hacía más caros. La fe, defendida por la muralla de la Inquisición, conservaba su pureza, y ésta el respeto y amor al clero. Por otra parte, rara y muy rara era la familia que no contara entre sus individuos uno o varios eclesiásticos; y por lo mismo, que no sólo por sus creencias, sino por su amor de sangre, no amara la Religión, las iglesias, o los conventos. Las prácticas piadosas abundaban por todos lados, así en la vida pública como en la privada, así en el templo como en la plaza, así en el taller como en el doméstico hogar. [...] Antes de 1820 raro es el escrito donde al nombrar al Rey no se le añada el dictado de *nuestro adorado* de *nuestro idolatrado*, de *nuestro religioso*, etc. Como por dicha no había padecido España la horrenda peste de la libertad de imprenta, conservaba para la Iglesia y para la autoridad Real todo el respeto y amor que les crean la sensatez, la ciencia verdadera y la Religión. Y si en Cádiz de 1810 a 1814 tuvo el mal libertad para esparcir sus errores, fué sofocado con mano fuerte en 1814; y el extravió de unos pocos excitó la indignación de la inmensa mayoría del pueblo, al que escarmentó e hizo cauto. Ahora, en 1820, triunfa por la fuerza y la traición de nuevo el mal; y loco y desatentado, veja cuanto puede a la Religión, desprecia y abandona el dominio que gozaba España sobre inmensas y ricas colonias, y moralmente aprisiona al Rey.»⁵⁷⁴

El contingut és clar i precís: la rellevància de la religió i de la figura reial que resisteix a les polítiques liberals que castiguen els valors tradicionals del poble espanyol.⁵⁷⁵ El rei, sotmès al control de la «secta» maçònica⁵⁷⁶, té el suport del poble que s'alça en armes contra la tirania constitucional, però fou sufocat per l'exèrcit.⁵⁷⁷ Això comportà el dictamen de nous decrets llei per lluitar contra els alçaments i les partides reialistes que anessin en contra de la Constitució política de la monarquia espanyola⁵⁷⁸, així com controlar els eclesiàstics que usaven els ministeris sagrats per exaltar la monarquia i

⁵⁷⁴ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. II, pàg. 600.

⁵⁷⁵ BARRIO GOZALO, Maximiliano. «Discursos político-religiosos: actitudes diversas ante la Constitución de 1812 en el Trienio Liberal». op. cit., pàg. 76-78; ARÓSTEGUI SÁNCHEZ, Julio. «La contrarrevolución española en el contexto de la contrarrevolución en Europa». *Masonería, revolución y reacción. Vol. II.* José Antonio Ferrer Benimeli (coord.). Alicante: Diputación Provincial de Alicante, Instituto Alicantino de Cultura Juan Gil-Albert, 1990, 573-594.

⁵⁷⁶ «¡Y al Rey! ¡Oh! Al Rey se le obliga a jurar lo que más detesta; se le hacen firmar y sancionar todas las atrocidades que la secta quiere; se le rodea, con carácter de ministros, de los hombres que por faltarle la fidelidad son juzgados del pueblo merecedores de la horca; se le tiene moralmente enjaulado entre las garras de sus secretarios; y para obligarle a sus antojos, si no bastan las palabras, se usan los motines, las amenazas y la violencia». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. II, pàg. 601.

⁵⁷⁷ «Ante tiranía tan colosal el honrado pueblo español no pudo contenerse, e instintivamente alargó sus manos, aún ennegrecidas por la pólvora de la Independencia, las alargó, digo, hasta los rincones y chimeneas de sus hogares donde todavía se guardaban, bien que algo empolvados, los heroicos fusiles de 1808; y salió al campo. España siempre ha sido nación militar y guerrera, y en 1820 Cataluña era una inmensa guerrilla con el oído atento al *so-metent* (sic) de la campana de la torre parroquial del querido hogar. Los masones se habían impuesto por la fuerza; ejercían tiranía, y no se doblegaban a ninguna reclamación ni ley; por la fuerza, dijo el león español, por la fuerza los debo abatir; y las partidas armadas dando vivas al Altar y al Rey empezaron ya en 1821 a pulular. Hubo alzamientos en Galicia, Burgos, Navarra, Cataluña y otras provincias; mas como los liberales disponían del ejército regular, pronto lo sofocaron». *Ibidem.*, pàg. 601.

⁵⁷⁸ ARNABAT I MATA, Ramon. «¿Campesinos contra la Constitución?: El realismo catalán un ejemplo y un análisis global». *Historia Social*, 16 (1993): 33-49; *Ídem.*, «La Regència d'Urgell i el realisme català». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 13 (2002): 61-88, pàg. 63-71; MARTÍ GILABERT, Francisco. *Iglesia y estado en el reinado de Fernando VII.* op. cit., pàg. 100; TORRAS, Jaume. *Liberalismo y rebeldía campesina, 1820-1823.* Barcelona: Ariel, 1976, pàg. 32-148.

incitar a les revoltes armades contra la tirania liberal.⁵⁷⁹ Ressalta les instruccions que rebé el clergat de mantenir l'ordre establert, i trasllada l'escenari a Catalunya, inserint la pastoral que escrigué el bisbe de Vic, Raimon Strauch i Vidal, el 5 de juliol de 1822.⁵⁸⁰ Segueix amb el decret del 6 de desembre de 1822, en el que explicita que el clergat dels ordes suprimits, no estant secularitzats ni ordenats *in sacris*, estigui subjecte al reemplaçament de l'exèrcit⁵⁸¹, una decisió que empitjorà la situació amb l'enduriment de l'aixecament reialista a Catalunya el mateix any.⁵⁸²

Paral·lelament, narra les discussions a les Corts i el decret del 15 de novembre de 1822, en el que se suprimeixen els convents i monestirs despoblats que estiguin el localitats de menys de 450 habitants, redistribuint la seva comunitat i passant els béns del cenobi al Crèdit Públic.⁵⁸³ Un context deplorable per l'autor, que narra inserint fragments de l'obra de l'historiador Modesto Lafuente i de Josep Marquet i Roca⁵⁸⁴, i que li serveixen per a condemnar el mal tracte del govern constitucional envers el clergat regular i secular.⁵⁸⁵ Segueix l'anàlisi del context narrat l'aparició de la regència d'Urgell⁵⁸⁶, on es consolidaren les idees contrarevolucionàries i reialistes⁵⁸⁷, a la vegada que també exposa l'impacte que tingué a Catalunya, l'evolució de la guerra i el que digué la *Gaceta de*

⁵⁷⁹ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. II, pàg. 602-604. Cfr. ARNABAT I MATA, Ramon. «Propaganda antiliberal i lluita ideològica durant el Trienni Liberal a Catalunya (1820-1823)». *Recerques: història, economia, cultura*, 96 (1996): 7-28, pàg. 17-18; ALONSO GARCÍA, Gregorio. «“Sable en mano, con la cruz a cuestras”. Las reacciones y los espacios del clero católico ante el Trienio Liberal». *Bulletin d'Histoire Contemporaine de l'Espagne* (En ligne), 54 (2020): <http://journals.openedition.org/bhce/2488>.

⁵⁸⁰ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. II, pàg. 606-607. Cfr. FIGUEROLA I GARRETA, Jordi. *Església i societat a principis del segle XIX. La societat osonenca i el bisbe Strauch durant la crisi de l'antic règim*. Vic: Eumo, 1988, pàg. 111.

⁵⁸¹ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. II, pàg. 607. Cfr. MARTÍ GILABERT, Francisco. *Iglesia y estado en el reinado de Fernando VII*. op. cit., pàg. 100; REVUELTA GONZÁLEZ, Manuel. *Política religiosa de los liberales en el siglo XIX. Trienio constitucional*. op. cit., pàg. 194-195.

⁵⁸² ARNABAT I MATA, Ramon. «Radiografia de la contrarevolució i l'antirevolució durant el Trienni Liberal a Catalunya (1820-1823)». *Millars: espai i història*, 23 (2000): 77-97; Ídem. *Visca el rei i la religió! La primera guerra civil de la Catalunya contemporània (1820-1823)*. Lleida: Pagès, 2006, pàg. 107-171.

⁵⁸³ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. II, pàg. 608-609. Cfr. CASTELLS ARTECHE, José Manuel. op. cit., pàg. 112 i 115; ARTOLA, Miguel. *La España de Fernando VII*. op. cit., pàg. 757-758; MARTÍ GILABERT, Francisco. *Iglesia y estado en el reinado de Fernando VII*. op. cit., pàg. 89; GARCÍA GARCÍA, Ricardo. op. cit., pàg. 173.

⁵⁸⁴ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. II, pàg. 609-613.

⁵⁸⁵ REVUELTA GONZÁLEZ, Manuel. *Política religiosa de los liberales en el siglo XIX. Trienio constitucional*. op. cit., pàg. 221-255.

⁵⁸⁶ ARNABAT I MATA, Ramon. «La Regència d'Urgell i el reialisme català». op. cit., pàg. 71-80; Ídem. *Visca el rei i la religió! La primera guerra civil de la Catalunya contemporània (1820-1823)*. op. cit., pàg. 251-303; MARTÍ GILABERT, Francisco. *Iglesia y estado en el reinado de Fernando VII*. op. cit., pàg. 129-132; SALAZAR RINCÓN, Javier. *De la regencia de Urgel al boom turístico (1822-1972): siglo y medio de historia y literatura en torno a la Seu d'Urgell*. Seu d'Urgell: UNED. Centre Associat de la Seu d'Urgell, 2006, pàg. 52-117.

⁵⁸⁷ ARNABAT I MATA, Ramon. «La contrarevolució i la antirevolució». *El Trienio Liberal (1820-1823). Una mirada política*. op. cit., pàg. 305-307; WILHELMSEN, Alexandra. *La formación del pensamiento político del carlismo, 1810-1875*. Madrid: Actas, 1995, pàg. 97-125.

Madrid al respecte.⁵⁸⁸ Dedicava unes pàgines per relatar la figura del bisbe Raimon Strauch, el seu paper religiós però sobretot les seves vivències durant la cronologia de la guerra i la seva malaurada mort a Vallirana.⁵⁸⁹

Barraquer relata que la guerra fou dura, sagnant i se cometeren assassinats i morts injustes, tant entre tropes liberals i reialistes així com entre la població.⁵⁹⁰ Comparteix els relats dels historiadors que ell cita i llegeix, un contingut que l'ajuda a entendre i estudiar els successos ocorreguts en les ciutats catalanes i el tracte que reberen els soldats, religiosos i població.⁵⁹¹ Ambdós bàndols cometeren atrocitats durant el conflicte, gestionant de forma equivocada el tracte als presoners, però coneixent l'històric ideològic de l'autor i el seu partidisme, condemna les actuacions liberals a la vegada que entén les dels reialistes:

«2.º Los realistas por regla general dieron cuartel a los vencidos, y de tal modo que al leer en los partes de aquella época los continuos fusilamientos de prisioneros que perpetraban los constitucionales, extraña el contrario proceder de aquellos. No debo negar que alguna vez fusilaron también a los realistas, pero muy rara. Arcabucear ahora la guarnición de Urgel debiera ser una excepción de la regla general, y las excepciones no se suponen, ni admiten, sino que se prueban, como no la prueba Lafuente.»⁵⁹²

Acaba les seves paraules combatent a Modesto Lafuente, desmentint-lo i deixant ben clar que molts dels religiosos afectats pel conflicte decidiren creuar la frontera, seguint el camí recte de la religió i la moralitat cristiana, fugint de la imatge liberal que se creà del clergue panxut, però que en temps de guerra agafava el fusell i s'unia a les partides guerrilleres. D'altres decidiren amagar-se en terres reialistes o, desgraciadament, patiren la repressió constitucional:

«[...] muchos de los religiosos de esta tierra, huyendo de la persecución y la muerte, habían cruzado la frontera: proceder muy más concorde con el espíritu, hábitos y condición de vida del religioso que el andar en guerrillas. Los enemigos de la Religión, llevados de su odio, o paran en contradicciones, y tragan e incurren en las más palmarias. Pintan al fraile como el

⁵⁸⁸ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. II, pàg. 613-616. Cfr. ARNABAT I MATA, Ramon. *Visca el rei i la religió! La primera guerra civil de la Catalunya contemporània (1820-1823)*. op. cit., pàg. 173-236.

⁵⁸⁹ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. II, pàg. 616-619. «Otra de las víctimas de las injustísimas crueldades de los constitucionales de Cataluña fue el Reverendo señor Obispo de Vich, Don Raimundo Strauch y Vidal, del orden de San Francisco de Asís. Ya durante el primer período constitucional, a sea de las Cortes gaditanas, siendo todavía simple religioso, sufrió persecución por la defensa que de la doctrina católica hizo en Mallorca en su *Semanario cristiano-político* contra la impiedad que especialmente bramaba desde las columnas del periódico la *Aurora mallorquina*. Por ello fue encarcelado, y en la cárcel continuó su comenzada traducción de la obra del Abate Barruel *Memorias para servir á la historia del Jacobinismo*, primer libro que leyó España sobre sociedades secretas, y única clave que explica todo el rencor de los revolucionarios de 1820 a 1823 contra Strauch». *Ibidem.*, pàg. 616. Cfr. FIGUEROLA, Jordi. op. cit., pàg. 99-123.

⁵⁹⁰ GONZÁLEZ CALLEJA, Eduardo. op. cit., pàg. 103-125.

⁵⁹¹ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. II, pàg. 619-622. Cfr. LA PARRA LÓPEZ, Emilio. «Los inicios del anticlericalismo español contemporáneo (1750-1833)». op. cit., pàg. 59-61.

⁵⁹² *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. II, pàg. 622.

comodón por excelencia, gran comedor y bebedor, y provisto de exuberante abdomen; pero cuando se levanta una guerra, entonces de repente cambia la pintura, y todas las partidas están formadas de frailes que en un momento enflaquecieron para andar ligeros por el monte, y, olvidados de sus comodidades, sufren el hambre y la sed propios de la guerra de guerrillas perseguidas por ejércitos regulares. [...] Otros religiosos, dejando el hábito, se abrigan en los techos paternos, o se esconderían en los bosques y montes de las tierras dominadas por los realistas, además de los que yacían en los calabozos y destierros allá arrojados por los constitucionales.»⁵⁹³

Finalitza el capítol amb l'article titulat «Postrimerías del período constitucional», exposant la polaritat política existent dins del govern constitucional amb l'aparició del partit moderat i de l'exaltat –*doceañistas*, els constitucionalistes de 1812; i *veinteañistas*, els revolucionaris de 1820, respectivament– i les discrepàncies que els caracteritzaren⁵⁹⁴, així com la rivalitat entre comuners i maçons:

«Todos los matices del partido constitucional, como informados y dirigidos por las sociedades secretas, detestaron y combatieron a la Iglesia y a sus ministros, pero no convinieron en los medios Siempre, bien que cambiados los nombres, hanse dividido en moderados y exaltados. Los primeros querían usar de medios aparentemente locales que les garantizasen el sostenimiento del orden material de los pueblos, deseaban caminar a su meta lentamente, asegurando los pasos y sin sublevar conciencias, ni provocar reacciones. Los segundos, atolondrados y fogosos, pretendían atropellar por todo, y así llegar presto a su fin. En los primeros tiempos del triunfo de los constitucionales manejan las riendas del Gobierno los moderados; y por esto, si bien en las Cortes se sostuvieron y aprobaron grandes errores religiosos, y se desenfrenó el mal, sin embargo el orden en las calles y plazas, aunque no libre de motines, fué mayor que en tiempos posteriores. [...] Con esto, además de los intereses y pasiones individuales que tanto dividen, que daban constituidos dos centros de mutua guerra, la masonería y los comuneros; los que fuertemente se pelearon, especialmente por los destinos.»⁵⁹⁵

El declivi del govern constitucional i les tensions internes van ser aprofitades pels realistes, que el 1822 van realitzar un intent de cop d'estat per part de la Guàrdia Reial a

⁵⁹³ *Ibidem.*, pàg. 624. Cfr. REVUELTA GONZÁLEZ, Manuel. *Política religiosa de los liberales en el siglo XIX. Trienio constitucional. op. cit.*, pàg. 364-365. Tot i criticar aquesta imatge del clergue benestant que creà el liberalisme, Barraquer desaprova la vida poc cristiana i ascètica dels monjos benedictins del monestir de Santa Maria, de Ripoll (*Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. I, pàg. 35), el comportament i actes que cometeren diversos religiosos benedictins (*Ibidem.*, pàg. 189-190), ressaltant vida del «travieso abad de Camprodon, Ripoll y San Cugat, D. Andrés Casaus y Torres» (*Ibidem.*, pàg. 190).

⁵⁹⁴ MARTÍ GILABERT, Francisco. *Iglesia y estado en el reinado de Fernando VII. op. cit.*, pàg. 53-54; FONTANA LÁZARO, Josep. *La crisis del Antiguo régimen, 1808-1833*. Barcelona: Crítica, 1979, pàg. 149-153; VARELA SUANZES-CARPEGNA, Joaquín. *La monarquía doceañista (1810-1837). Avatares, encomios y denuestos de una extraña forma de gobierno*. Madrid: Marcial Pons, 2013, pàg. 249-251.

⁵⁹⁵ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. II, pàg. 625-626. Cfr. SIMAL, Juan Luis. «Conspiración, revolución y contrarrevolución en España, 1814-1824». op. cit., pàg. 544; ZAVALA, Iris M. *Masones, comuneros y carbonarios*. Madrid: Siglo XXI, 1971, pàg. 65 i ss.; RUIZ JIMÉNEZ, Marta. *El Liberalismo exaltado. La Confederación de Comuneros españoles durante el Trienio Liberal*. Madrid: Fundamentos, 2007; MONDEJAR, Michel. *Alliances et conflits au sein des sociétés secrètes libérales: la confédération des chevaliers comuneros ou les limites de l'illusion démocratique durant le triennat constitutionnel 1820-1823*. Lille: Atelier national de reproduction des thèses, 2007.

Madrid el 7 de juliol⁵⁹⁶, sufocat per la milícia nacional⁵⁹⁷, i que no aconseguí resultats pragmàtics però sí conseqüències en el tarannà de la política espanyola, que comportà un canvi de govern per part dels moderats, que foren rellevats pels progressistes.⁵⁹⁸ A través dels fragments inserits de Víctor Gebhart i Modesto Lafuente, exposa el context de finals d'any i de 1823⁵⁹⁹, moment en que no només la revolució era present a Espanya sinó també a la resta del continent europeu⁶⁰⁰, explicitant l'empresa antirevolucionària de la Santa Aliança, que decidí que la monarquia francesa intervingués per a restaurar a Ferran VII.⁶⁰¹

Tanmateix, explica el trencament diplomàtic que hi hagué amb la Santa Seu, augmentant i evidenciant les polítiques intervencionistes en els afers eclesiàstics per part del govern, a la vegada que mostra el descontentament del nunci apostòlic per les decisions comeses.⁶⁰² Paral·lelament, l'exèrcit francès i el reialista (espanyol) ja estava reunit a l'altra banda de la frontera, desglossant la seva intervenció en el territori espanyol

⁵⁹⁶ FUENTES, Juan Francisco. *El fin del Antiguo Régimen (1808-1868). Política y sociedad*. Madrid: Síntesis, 2007, pàg. 66-69; RÚJULA, Pedro; CHUST, Manuel. *op. cit.*, pàg. 150-154; BUSTOS, Sophie. «El 7 de julio de 1822: la contrarrevolución en marcha». *Revista Historia Autónoma*, 4 (2014): 129-143; ARNABAT I MATA, Ramon. «La contrarrevolución y la antirrevolución». *El Trienio Liberal (1820-1823). Una mirada política. op. cit.*, pàg. 295.

⁵⁹⁷ PARÍS MARTÍN, Álvaro. «Milicia Nacional». *El Trienio Liberal (1820-1823). Una mirada política. op. cit.*, 213-237, pàg. 226-230; PÉREZ GARZÓN, Juan Sisinio. *Milicia Nacional y revolución burguesa. El prototipo madrileño 1808-1874*. Madrid: CSIC, 1978, pàg. 290-298.

⁵⁹⁸ VARELA SUANZES-CARPEGNA, Joaquín. «La monarquía imposible. La Constitución de Cádiz durante el Trienio». *Anuario de historia del derecho español*, 66 (1996): 653-688, pàg. 662-663; GIL NOVALES, Alberto. *El Trienio Liberal*. Madrid: Siglo XXI, 1980, pàg. 50-55; ARNABAT I MATA, Ramon. *La Revolució de 1820 i el Trienni Liberal a Catalunya*. Vic: Eumo, 2001, pàg. 258-260.

⁵⁹⁹ GONZÁLEZ CALLEJA, Eduardo. *op. cit.*, pàg. 125-131.

⁶⁰⁰ ARÓSTEGUI SÁNCHEZ, Julio. *op. cit.*, pàg. 587-589; RÚJULA, Pedro. «Las guerras civiles contrarrevolucionarias europeas en el siglo XIX». *Amnis. Revue d'études des sociétés et cultures contemporaines Europe/Amérique*. 2015 [En ligne]. URL: <http://journals.openedition.org/amnis/2454>; SCHMIEDER, Ulrike. *Prusia y el congreso de Verona. Estudio acerca de la política de la Santa Alianza en la cuestión española*. Madrid: Ediciones del Orto, 1998, pàg. 21-32; ARNABAT I MATA, Ramon. *Visca el rei i la religió! La primera guerra civil de la Catalunya contemporània (1820-1823). op. cit.*, pàg. 17-21.

⁶⁰¹ «La revolución, como todo virus maligno, tiende a propagarse, y las principales naciones de Europa miraban como un peligro para su paz la anarquía de España, especialmente Francia, dispuesta al mal por el imponderable acceso que de él había sufrido al terminar del siglo anterior. Por esto, y para tratar otras cuestiones, reuniéronse en el otoño de 1822 en Verona los Emperadores de Rusia y Austria, los Reyes de Prusia y de Nápoles, Lord Wellington en nombre de Inglaterra y los Vizcondes de Montmorency y de Chateaubriand en el de Francia. Una de sus determinaciones consistió en acordar que Francia, en el caso de cometerse determinados atentados contra Fernando VII, interviniera con las armas en España». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. II, pàg. 627. Cfr. ARTOLA, Miguel. *La España de Fernando VII. op. cit.*, pàg. 713; LARROCHE, Emmanuel. *L'expédition d'Espagne, 1823: de la guerre selon la Charte*. Rennes: Presses Universitaires de Rennes, 2013; BUSTOS, Sophie. «Francia y la cuestión española: el golpe de Estado del 7 de julio de 1822». *Ayer*, 110 (2018): 179-202; SCHMIEDER, Ulrike. *op. cit.*, pàg. 149-166.

⁶⁰² TAPIA, Francisco Xavier. *op. cit.*, pàg. 75-77; BARRIO GOZALO, Maximiliano. *La Santa Sede y los obispos españoles en el Trienio Liberal y el inicio de la reacción (1820-1825)*. Roma: Iglesia Nacional Española, 2017, pàg. 17-45.

i català⁶⁰³, sobretot pel paper que tingué el baró d'Eroles a Catalunya. La retirada fou gradual, però traslladant les corts a Sevilla i posteriorment a Cádiz, però la presència dels exèrcits francesos i reialistes fou cada vegada més gran, i el govern constitucional es veié obligat a capitular.⁶⁰⁴ El rei entrà triomfant a la localitat del Puerto de Santa Maria l'1 d'octubre de 1820, però anteriorment el duc d'Alguema constatà una junta provisional de govern (9 d'abril de 1823) i, posteriorment, una Regència (26 de maig)⁶⁰⁵ que anul·là tots els decrets i lleis aprovats pel govern constitucional, retornant a l'estat legal previ al 7 de març de 1820, i que el rei s'encarregà de sancionar mitjançant un decret llei.⁶⁰⁶

Barraquer fa esment a les persecucions que patiren els liberals per part dels reialistes, sense especificar de quin tipus –ni judicis, empresonaments, afusellaments, o l'exili de polítics o religiosos, per exemple⁶⁰⁷– una repressió que suposa que hi hagué en les diverses localitats espanyoles per la gravetat dels actes i polítiques comeses durant tres anys, però que esdevenen venjances comprensibles dintre de la crueltat del conflicte.⁶⁰⁸ Una vegada més, l'autor exposa el seu partidisme i com la fi a vegades justifica els mitjans per restablir el poder i l'ordre tradicional.⁶⁰⁹ Com a corol·lari de l'article present, exposa

⁶⁰³ ARNABAT I MATA, Ramon. «La contrarrevolución y la antirrevolución». *El Trienio Liberal (1820-1823). Una mirada política. op. cit.*, pàg. 295-301.

⁶⁰⁴ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. II, pàg. 627-631. Cfr. FONTANA LÁZARO, Josep. *Historia de España. Volumen 6. La época del liberalismo. op. cit.*, pàg. 104-106.

⁶⁰⁵ ARNABAT I MATA, Ramon. *Visca el rei i la religió! La primera guerra civil de la Catalunya contemporània (1820-1823). op. cit.*, pàg. 395-405.

⁶⁰⁶ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. II, pàg. 632. Cfr. FONTANA LÁZARO, Josep. *Aturar el temps. La segona restauració espanyola (1823-1834)*. Barcelona: Crítica, 2005, pàg. 34-36 i 41-56.

⁶⁰⁷ SANCHEZ MANTERO, Rafael. «Exilio liberal e intrigas políticas». *Ayer*, 47 (2002): 17-33; *Ídem. Liberales en el exilio. La emigración política en Francia en la crisis del Antiguo Régimen*. Sevilla: Publicaciones de la Universidad de Sevilla, 1972, *passim*; FUENTES, Juan Francisco. «Afrancesados y liberales». *Exilios los éxodos políticos en la historia de España, siglos XV-XX*. Jordi Canal (ed.). Madrid: Sílex, 2007, 137-166, pàg. 153-162.

⁶⁰⁸ SIMAL, Juan Luis. *Emigrados. España y el exilio internacional, 1814-1834*. Madrid: Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, 2012, pàg. 181-195; *Ídem*. «El exilio». *El Trienio Liberal (1820-1823). Una mirada política. op. cit.*, 571-594, pàg. 573-578; FUENTES, Juan Francisco. *El fin del Antiguo Régimen (1808-1868). Política y sociedad. op. cit.*, pàg. 73-74; GONZÁLEZ CALLEJA, Eduardo. *op. cit.*, pàg. 132-135; FONTANA LÁZARO, Josep. *Aturar el temps. La segona restauració espanyola (1823-1834). op. cit.*, pàg. 71-83.

⁶⁰⁹ «Que se persiguió después a los culpables es verdad; que el criminal D. Rafael del Riego, reo de sublevación al frente de su tropa, fué juzgado y ajusticiado, es verdad; que en algunos puntos de España por los particulares se cometieron venganzas y se usó rigor por el poder público, lo atestiguan autores católicos como Don Vicente de Lafuente; que las venganzas particulares eran inevitables después de las tiranías y crímenes anteriores de los liberales, es verdad; que las autoridades contuvieron al populacho, no se puede negar; pero debo francamente confesar que, ateniendo a los insultos, robos, saqueos, incendios, fusilamientos, tormentos y asesinatos, cometidos por los constitucionales en Cataluña, me extraña que en cada pueblo de ella no se realizara una matanza de liberales. Hubiera sido un horrendo crimen merecedor de ejemplar castigo, pero no destituido de explicación. Y sin embargo, registradas cuidadosamente las historias particulares de las ciudades y pueblos de nuestro Principado, escritas casi todas por liberales, no hallo mentadas estas venganzas sangrientas. Hubo alguna, pero muy particular; en general en Cataluña sólo encuentro anotadas burlas, chocarrerías, befas, más propias de niños que de furiosos enemigos». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. II, pàg. 633.

les anul·lacions de totes les polítiques contra el clergat regular que es decretaren, invalidant les secularitzacions, el retorn dels convents i els béns al clergat, la reconstitució de les comunitats religioses i la readquisició dels béns comprats durant la desamortització.⁶¹⁰

5.2.2.2. *Barcelona durant el Trienni Liberal*

Seguint l'explicació del context històric, estableix el mateix esquema narratiu que a la Guerra del Francès, destinant un capítol a la «Barcelona en la época constitucional» i començant-lo amb l'article «Las autoridades seculares», argumentant així la seva presència i disposició:

«Para entrar en el estudio de los conventos en singular, y para al efectuarlo conocer las circunstancias de las cosas y personas, juzgo conveniente comenzar por la pintura del estado de la ciudad capital de Cataluña, donde se hallaban muchos de los cenobios, y donde por regla general moraba su gobierno provincial regular.»⁶¹¹

Exposa el paper que tingué l'ajuntament de la ciutat en relació a la gestió del clergat regular i les pràctiques religioses de la vila, jugant un paper hipòcrita segons l'autor en detriment de l'ordre públic, influït per la maçoneria, però sobretot per la seva marcada irreligiositat.⁶¹² Una pràctica que la reflecteix inserint una extensa mostra de textos jurídics i administratius (oficis, decrets, circulars, etc.) per demostrar quin fou el comportament del consistori durant aquests anys.⁶¹³ És un contingut que amplia amb la inserció de fragments del *Diario de Barcelona*⁶¹⁴ i de l'obra *Memorias para la historia de la última guerra civil de España* de Josep Marquet i Roca⁶¹⁵, i que aprofundeix amb les actes municipals de l'ajuntament i les resolucions capitulars de la catedral de Barcelona de 1822 i 1823, sobretot per tractar la vestimenta dels religiosos secularitzats, el trasllat de les relíquies i altres objectes religiosos a la Catedral, així com el

⁶¹⁰ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. II, pàg. 634-637. Cfr. MARTÍ GILABERT, Francisco. *Iglesia y estado en el reinado de Fernando VII*. op. cit., pàg. 152-154.

⁶¹¹ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. II, pàg. 639.

⁶¹² «De todos modos, la fisonomía característica de los ayuntamientos barceloneses del período constitucionales la misma de la de los gobiernos, arriba, en el primer capítulo de este libro, dibujada, es decir, la impiedad vestida de celo por la Religión, o en otras palabras, masonismo hipócrita. La nación todavía amaba intensamente a la Iglesia. Combatirla de frente equivalía a que una exigua minoría de impíos declarase guerra a lo que más querían todos los pueblos, y, por lo mismo, a una funestísima derrota. Por estola masonería escogió el medio de la hipocresía, mediante la cual pudiese combatir al castillo enemiga sin despertar a sus defensores. Los hechos y las palabras de los mismos revolucionarios probaran estos mis asertos». *Ibidem.*, pàg. 640. Referent al paper que tingué el constori municipal, vegeu ARNABAT I MATA, Ramon. «La revolució liberal a Barcelona. Política de classes i classes de política». *Barcelona Quaderns d'Història*, 10 (2004): 11-58, pàg. 20-23.

⁶¹³ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. II, pàg. 640-642.

⁶¹⁴ *Ibidem.*, pàg. 642-644.

⁶¹⁵ *Ibidem.*, pàg. 644-645.

comportament dels regulars en els oficis polítics i el seu paper en la predicació de la Constitució.⁶¹⁶

Tanmateix, empra les memòries de Tomàs Illa i Balaguer per narrar, ja el 1823 i amb l'entrada dels reialistes i tropes franceses a Espanya, la reorganització política i militar que sofrí Catalunya per fer-ne front.⁶¹⁷ Complementa el període un altre cop amb les actes del consistori municipal, relatant la defensa de la ciutat i requisant tots els llits, matalassos i demés mobles que poguessin servir per la cura de malalts i possibles ferits.⁶¹⁸ No menys important fou la recol·lecta d'objectes de plata per destinar-les a la casa de moneda, així com les condemnes que realitzà el mateix ajuntament contra els religiosos que es mostraven contraris al Govern constitucional, demanant als bisbes que se'ls excomuniés⁶¹⁹, i que també participessin en exhortacions públiques des del balcó del consistori per predicar la Constitució de 1812, una pràctica que Barraquer comenta de forma humorística:

«¡Donosa escena resultara la del Vicario y Gobernador eclesiástico predicando como tribuno las excelencias de la Constitución, y después uno tras otro todos los canónigos! Bien pudiera acontecer que la función terminara por una lluvia de proyectiles de verduleras.»⁶²⁰

Finalment, comenta de forma rancuniosa els enderrocaments totals o parcials d'alguns cenobis barcelonins, com per exemple els arcs que comunicaven el temple amb el convent mercedari de Nostra Senyora de la Mercè, part del convent dominic de Santa Caterina, el col·legi franciscà de Sant Bonaventura, així com la parròquia de Sant Jaume, entre d'altres.⁶²¹ Havent tractat les autoritats governamentals de la ciutat, dedica el següent

⁶¹⁶ *Ibidem.*, pàg. 646-652.

⁶¹⁷ «Son preciosas por sus datos escritos al tiempo de suceder los hechos». *Ibidem.*, pàg. 652-653. *Cfr. Infra.*, pàg. 361-362.

⁶¹⁸ ROCA VERNET, Jordi. «La violencia política del liberalismo exaltado durante el Trienio Liberal. La defensa del régimen constitucional desde Barcelona». *Pasado y Memoria. Revista de Historia Contemporánea*, 22 (2021): 155-186, pàg. 171-178.

⁶¹⁹ «Las intrusiones y tiranías del Ayuntamiento en lo eclesiástico llegan al ridículo en el siguiente acuerdo tomado en la sesión del 17 de mayo del mismo 1823: “Siendo, dice, ya muchos los Eclesiásticos que se declaran contra el sistema constitucional, se oficie al Gobernador de la Mitra para que hable directamente y con especialidad contra ellos escomulgándolos y declarándoles indignos de llamarse Ministros de un Dios de paz y de bondad”. Y añadido yo: al cual Dios el Ayuntamiento perseguía, haciendo guerra contra sus enseñanzas, sus ministros y sus cosas». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. II, pàg. 654.

⁶²⁰ *Ibidem.*, pàg. 654-655. *Cfr.* DUFOUR, Gérard. «Estudio preliminar». *Sermones revolucionarios del trienio liberal: 1820-1823*. Estudio preliminar y presentación Gérard Dufour. Alicante: Instituto de Cultura «Juan Gil-Albert», Diputación de Alicante, 1991, 7-57, pàg. 35-54.

⁶²¹ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. II, pàg. 655-656. «Los ayuntamientos constitucionales de Barcelona no dejaron tampoco de mostrar su odio a lo sagrado derribando edificios de la Iglesia, como lo veremos más largamente al tratar en particular de cada convento. Aquí empero debo apuntar que en la sesión del 18 de enero de 1823 se decretó el derribo de los arcos que cruzando la calle de la Merced facilitaban la comunicación entre el templo y el convento. En la sesión del 21 de enero de 1823 se lee: “El ciudadano Rull ha hecho presente que el comisionado principal del crédito público había ordenado que se suspendiese el derribo de bóveda de la Merced. S. E. ha acordado que se lleve á efecto lo acordado”».

article a «Las autoridades eclesiásticas», exposant el paper que tingué el bisbe Pau de Sichar en la diòcesi de Barcelona i també a la ciutat⁶²², narrant la proclamació de la Constitució el 10 de març de 1820⁶²³, i una pastoral que llegí el 15 de maig del mateix any, de la que Barraquer analitza i critica el seu contingut per ser afí al règim constitucional.⁶²⁴ Posteriorment també analitza la conjuntura política i religiosa que comportà a la seva lectura, com la seva posterior dimissió i la declinació per part del Sant Pare, la seva fugida el 1821⁶²⁵ i ocupació del càrrec per part del governador eclesiàstic, Pere Josep Avellà, així com el nomenament a posteriori del bisbe Fèlix Torres Amat.⁶²⁶

Segueix inserint documentació corresponent a les mesures constitucionals per controlar el clergat, sobretot el barceloní en aquest cas –saber quants llecs, coristes, sacerdots i religiosos hi havia a cada casa–, així com la demanda per usar els espais religiosos per a realitzar i celebrar actes polítics –llegir i discutir sobre la Constitució de 1812–, comportant una dessacralització entesa com una eina de les lògies maçones per acabar amb la religió –l’abolició del tribunal de la Inquisició– i les cases de regulars.⁶²⁷ Esmentada la fugida del bisbe Sichar, Pere Josep Avellà va ser anomenat governador eclesiàstic del bisbat de Barcelona, una figura que Barraquer dedica realçar inserint més documents per exposar el seu mandat⁶²⁸, destacant el seu posicionament realista i contrari

Ibidem., pàg. 655. Cfr. SOLÀ I PARERA, Àngels. «La desamortització del trienni a Barcelona i el seu pla». *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, IV (1974): 365-394.

⁶²² BADA I ELIAS, Joan. «Pau Sichar, bisbe de Barcelona a l’època Ferrandina (1808-1831). L’Església de Barcelona en la crisi de l’Antic Règim (1789-1833)». *Pedralbes: Revista d’història Moderna*, 4 (1984): 327-335; *Ídem.*, *L’Església de la Barcelona en la crisi de l’Antic Règim (1808-1833)*. *op. cit.*, pàg. 78-96.

⁶²³ ROCA VERNET, Jordi. *La Barcelona revolucionària i liberal: exaltats, milicians i conspiradors*. Barcelona: Fundació Noguera, 2011, pàg. 39-40; RISQUES CORBELLA, Manel. *El Govern civil de Barcelona al segle XIX*. Barcelona: Publicacions de Abadia de Montserrat, 1995, pàg. 201-203.

⁶²⁴ BADA I ELIAS, Joan. *L’Església de la Barcelona en la crisi de l’Antic Règim (1808-1833)*. *op. cit.*, pàg. 202. És curiós que Barraquer i Roviralta no narri l’assalt al Tribunal de la Inquisició que tingué lloc en la mateixa data.

⁶²⁵ *Ibidem.*, pàg. 203.

⁶²⁶ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. II, pàg. 657-661. BARRIO BARRIO, Julián. «Fèlix Torres Amat (1772-1847). Un obispo reformador». *Anthologica Annuaria*, 22-23 (1975-1976): 205-463; CORTS I BLAY, Ramon. «Fèlix Amat de Palou i Pont (1750-1824) i Fèlix Torres i Amat (1772-1847), dos bisbes catalans acusats de jansenisme». *Revista catalana de teologia*, 7.1-2 (1982): 235-278; TORRES I PLADELLORENS, Josep M. *Fèlix Torres Amat, senador i bisbe*. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 2008.

⁶²⁷ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. II, pàg. 662-667.

⁶²⁸ *Ibidem.*, pàg. 668-676. «Este documento, cuya fecha indica que procede del Sr. Avellá, evidencia el propósito del Gobierno de ir paulatinamente suprimiendo los conventos basta no dejar ni uno solo. El procedimiento no lucía por ingenioso. Consistía en la prohibición, en su lugar mentada, de nuevas admisiones de novicios, en la supresión de toda casa que no tuviera 24 profesos; y en esperar que en todas la muerte fuera rebajando el número a uno menor de 24». *Ibidem.*, pàg. 673. Cfr. CORTS I BLAY, Ramon. «Avellà i Navarro, Pere Josep». *Diccionari d’història eclesiàstica de Catalunya*, vol. I. *op. cit.*, pàg. 165-166.

a les polítiques constitucionals de reducció gradual dels cenobis barcelonins.⁶²⁹ En menor mesura, i de forma breu però completa, parla de l'epidèmia de febre groga que afecta a la ciutat –aquesta la desenvolupa quan parla dels cenobis barcelonins en els capítols corresponents al llibre II–, i que també afectà als governadors eclesiàstics interins.⁶³⁰

Seguidament, Barraquer retorna amb la gestió eclesiàstica de Pere Josep Avellà per destacar que malgrat fos un reialista furibund, li sobta el contingut de dos documents que insereix, expedits pel Govern de la diòcesi de Barcelona. En el primer, demana que es preservi l'ordre establert pel govern constitucional i el respecte a la Constitució, situacions que no es donen en molts pobles on s'han produït alçaments, i demana als capellans de les parròquies que intervinguin amb l'ús de la religió per instaurar els valors catòlics i principis constitucionals, així com la fidelitat al monarca.⁶³¹ El segon, als clergues d'alguns pobles del bisbat, condemnant conductes contràries al règim i demanant que actuïn amb contundència a l'hora d'instruir els feligresos novament amb els valors constitucionals, de ciutadania catòlica per evitar futurs desordres.⁶³²

És necessari prestar atenció en la valoració que fa Barraquer i Roviralta, perquè el contingut de les seves paraules, més enllà de justificar i exposar quins foren els motius del comportament liberal de Pere Josep Avellà quan aquest era reialista –l'estret lligam del poder eclesiàstic amb l'Estat, sobretot per la tradicional obediència de l'Església al

⁶²⁹ «Las relaciones de los ancianos y las tradiciones nos pintan al Gobernador Avellá como hombre de ánimo intrépido, de ideas realistas y sanas; ideas y animo que le valieron mil persecuciones. Como hijo de familia rica, vivía bien acomodado en su trato. Hasta poseía una mula; y montado en ella, dejada para aquel acto la sotana y luciendo el calzón corto y las hebillas de plata de sus zapatos, y el alzacuello salía a paseo por las afueras de la ciudad». *Ibidem.*, pàg. 668. Cfr. FELIU I MONTFORT, Gaspar. *op. cit.*, pàg. 134-136.

⁶³⁰ «Llegamos al otoño de este año 1821, y la ciudad sufre una invasión terrible de fiebre amarilla, la que para el clero, unida a la revolución dominante, venía a formar dos pestes». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. II, pàg. 670.

⁶³¹ ISABELLA, Maurizio. «Citizens or faithful? Religion and the liberal revolutions of the 1820s in Southern Europe». *Modern Intellectual History*, 12.3 (2015): 555-578, pàg. 567-568; LAWRENCE, Mark. «From Restoration to Indoctrination: Liberals, Reactionaries and the People in Spain, 1814-23». *A History of the European Restorations. Volume Two: Culture, Society and Religion*. Michael Broers, Ambrogio A. Caiani and Stephen Bohn (eds.). London/New York: Bloomsbury Academic, 2020, 85-95, pàg. 89-90.

⁶³² *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. II, pàg. 673-675. Cfr. RISQUES CORBELLA, Manel. *op. cit.*, pàg. 201-203. Per un coneixement més ampli de la funció apologètica del clergat contra els valors constitucionals, vegeu RAMÓN SOLANS, Francisco Javier. «Religión». *El Trienio Liberal (1820-1823). Una mirada política*. *op. cit.*, 355-377, pàg. 364-365; Ídem. «La Iglesia de Zaragoza durante el Trienio Liberal. Espacio sagrado, opinión pública y legitimación del poder político». *Bulletin d'Histoire Contemporaine de l'Espagne*, 54 (2020): 1-17, pàg. 2-3 i 10; LA PARRA LÓPEZ Emilio. «La Iglesia imaginada por los primeros liberales». *El liberalismo europeo en la época de Sagasta*. José Miguel Delgado Idarreta y José Luis Ollero Vallés (coord.). Madrid: Biblioteca Nueva. Fundación Práxedes Mateo Sagasta, 2009, 76-86, pàg. 84-86; REVUELTA GONZÁLEZ, Manuel. *Política religiosa de los liberales en el siglo XIX. Trienio constitucional*. *op. cit.*, pàg. 121-124; Ídem. «La Iglesia española ante la crisis del antiguo régimen (1803-1833)». *Historia de la Iglesia en España. V. La Iglesia en la España contemporánea*. *op. cit.*, pàg. 85-95.

Rei; les coaccions, actituds tiràniques i intolerància dels polítics, pels quals possiblement es veié obligat a actuar així⁶³³–, té a veure amb un altre motiu, i és el contingut dels articles de la Constitució de Cádiz –corresponent a l'article 12º, de la confessió de la nació espanyola, i aquí ho vincula amb la llibertat de premsa; i el 3º, de la sobirania de la nació i en la seva formulació de les lleis–.⁶³⁴ És en el llibre corresponent al Trienni Liberal i no en el de la Guerra del Francès que analitza molt breument el contingut d'aquesta carta magna, concretament el de la confessionalitat de la nació i la perspectiva liberal d'aquest⁶³⁵, situació que evidencia la seva aplicació entre 1820-1823 i no pas en la data de la seva proclamació i aprovació.⁶³⁶

Per últim, insereix un conjunt de documents procedents d'altres governadors eclesiàstics de Barcelona –tant de la ciutat com del bisbat– amb la finalitat d'exposar l'afinitat constitucional dels seus integrants, criticant les seves polítiques contràries al dret canònic i a la religió –com si fossin simples empleats civils–, així com les conseqüències nefastes contra la integritat i vida dels religiosos regulars.⁶³⁷ Havent tractat les autoritats, segueix la seva explicació amb un tercer article titulat «El clero», que comença així:

«Al tratado de las autoridades eclesiásticas debiera naturalmente seguir aquí el del clero colocado bajo de ellas; pero como los documentos arriba copiados dan harta luz para conocer su apurado estado, me limitaré a dos cosas: 1.º A transcribir integro un documento, arriba en el artículo del capítulo 1.º de este libro en parte copiado, el cual traza un último perfil. Y 2ª a copiar unas líneas de un contemporáneo de los hechos, el cual pinta con vivos colores la suerte que a mediados de 1823 cabía a los religiosos de Cataluña.»⁶³⁸

El primer document fa referència a l'ús del clergat regular secularitzat com a capellans en les parròquies⁶³⁹, i el segon a les memòries de Tomàs Illa i Balaguer per exposar l'estat del clergat regular català, però sobretot barceloní, que patí persecucions, les penúries

⁶³³ BADA I ELIAS, Joan. *L'Església de la Barcelona en la crisi de l'Antic Règim (1808-1833)*. op. cit., pàg. 205.

⁶³⁴ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. II, pàg. 675-676. Cfr. NÚÑEZ RIVERO, José María Cayetano. «El tratamiento religioso en la Constitución de Cádiz». *Revista de derecho político*, 82 (2011): 353-389, pàg. 366-375; Ídem. «La cuestión religiosa en las Cortes de Cádiz». *El Legado de las Cortes de Cádiz*. Pilar García Trobat, Remedio Sánchez Férriz (coord.). Valencia: Tirant lo Blanch, 2011, 259-284, pàg. 269-275.

⁶³⁵ LA PARRA LÓPEZ, Emilio. «Intransigencia y tolerancia religiosa en el primer liberalismo español». *Mélanges de la Casa de Velázquez*, 44.1 (2014): 45-63, pàg. 49-55.

⁶³⁶ BULDAÍN JACA, Blanca Esther. «La reposición de las reformas políticas gaditanas en 1820 y sus limitaciones». *Materiales para el estudio de la Constitución de 1812*. Juan Cano Bueso (ed.). Sevilla: Parlamento de Andalucía, 1989, 131-140.

⁶³⁷ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. II, pàg. 677-682.

⁶³⁸ *Ibidem.*, pàg. 682.

⁶³⁹ *Ibidem.*, pàg. 682-684. Cfr. CONEJERO MARTÍNEZ, Vicente. «El clero liberal y secularizado de Barcelona (1820-1823)». *Revista Internacional de Sociología*, 34.18 (1976): 7-47. Amb major detall referent al clergat secularitzat de Barcelona, el funcionament del procediment i dades precises, vegeu BADA I ELIAS, Joan. *L'Església de la Barcelona en la crisi de l'Antic Règim (1808-1833)*. op. cit., pàg. 212-222.

provocades per la desamortització, així com la seva marxa forçada de la ciutat el 1823.⁶⁴⁰ Acaba l'article citant una altra vegada a l'epidèmia de 1821 de «tifus hicteroides, o fiebre amarilla, o vomito negro, que afligió a Barcelona después de haber asolado en 1820 a Tortosa».⁶⁴¹ Malgrat el mal moment que vivien els religiosos, i esmentant que ja especificarà el serveis que prestaren els convents i monestirs de la ciutat, realça el gloriós paper que tingué el capítol i clergat de la ciutat, sobretot el regular, en la cura dels malalts, destacant la mort de 93 eclesiàstics⁶⁴², i l'impacte que aquesta epidèmia tingué en la població però sobretot en la morfologia i edificis de Barcelona.⁶⁴³

Acaba el capítol amb un últim article, «El pueblo», per exposar quin era el context social de la ciutat, element que permet entendre la procedència de l'odi antireligiós, però sobretot la seva formulació. Comença exposant un dels factors que «Contribuía a caldear la atmósfera anticlerical de Barcelona», el teatre.⁶⁴⁴ Seguidament insereix fragments del *Diario de Barcelona*, exposant una sèrie d'espectacles teatrals que se celebraven i incidint amb el títol, d'evident sàtira antireligiosa que es burlava dels regulars catalans.⁶⁴⁵ Fa

⁶⁴⁰ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. II, pàg. 684-685. Cfr. *Infra.*, pàg. 361-362.

⁶⁴¹ *Ibidem.*, pàg. 685. Corresponent a l'epidèmia de febre groga que hi va haver a Barcelona, vegeu GASPÀR GARCÍA, María Dolores. «La epidemia de fiebre amarilla que asoló Barcelona en 1821, a través del contenido del manuscrito 156 de la Biblioteca Universitaria de Barcelona». *Gimbernat. Revista d'Història de la Medicina i de les Ciències de la Salut*, 18 (1992): 65-72; ROMERO MARTIN, Juan José. «Medicina y actitud popular. La epidemia de 1821 en Barcelona». *Ibidem.*, 97-100; GASPÀR GARCÍA, María Dolores; SUÑE I ARBUSSÀ, Josep Maria. «Notes d'interès medicofarmacèutic sobre l'epidèmia de febre groga del 1821 a Barcelona». *Gimbernat. Revista d'Història de la Medicina i de les Ciències de la Salut*, 20 (1993): 179-186; POMETTI BENÍTEZ, Kevin. «Clima, salud pública y sociedad: causas, gestión y efectos de la fiebre amarilla en la Barcelona de 1821». *Cuadernos de Estudios del Siglo XVIII*, 29 (2019): 247-277. Sobre l'epidèmia a Tortosa, vegeu SAUCH CRUZ, Núria. «La febre groga de 1821 a Tortosa: origen, propagació, prevenció i mètode de curació de la malaltia». *Recerca*, 8 (2004): 339-344; QUÍLEZ MATA, Julio Luis. «Tarragona frente a la epidemia de fiebre amarilla en Barcelona y Tortosa, 1821, en el contexto del trienio liberal (I): la Junta Municipal de Sanidad». *Gimbernat. Revista d'Història de la Medicina i de les Ciències de la Salut*, 21 (1994): 196-200; *Ídem.* «Tarragona frente a la epidemia de fiebre amarilla en Barcelona y Tortosa, 1821, en el contexto del trienio liberal (II): aspectos sociales, políticos y económicos». *Ibidem.*, 201-206; VINAIXA MIRÓ, Joan Ramon. *La Postguerra del Francès i la revolta realista de 1822 a l'Ebre*. Barcelona: Columna, 1998, pàg. 53-58.

⁶⁴² BADA I ELIAS, Joan. *L'Església de la Barcelona en la crisi de l'Antic Règim (1808-1833)*. op. cit., pàg. 227-228.

⁶⁴³ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. II, pàg. 685-686.

⁶⁴⁴ *Ibidem.*, pàg. 686. Sobre l'aspecte doctrinari del teatre en el Trienni Liberal vegeu FERNÁNDEZ CABEZÓN, Rosalía. «Crisis teatral en Madrid durante el Trienio Liberal». *Revista de Literatura*, 75.149 (2013): 105-120; *Ídem.*, «Constitución, patria y libertad en el teatro breve del primer cuarto del siglo XIX». *Lecturas sobre 1812*. Alberto Ramos Santana (coord.). Cádiz: Ayuntamiento de Cádiz. Universidad de Cádiz, 2007, 153-170; FREIRE LÓPEZ, Ana M. «El teatro político durante el reinado de Fernando VII». *Historia de la Literatura Española. Siglo XIX (I)*. Guillermo Carnero (coord.). Madrid: Espasa Calpe, 1997, 293-300; GÓMEZ ALONSO, Alejandra Fátima. «Un drama exaltado del Trienio Liberal: Enrique III de Castilla (1820)». *Cuadernos de Ilustración y Romanticismo*, 27 (2021): 561-580; *Teatro político spagnolo del primo ottocento*. Ermanno Caldera (ed.). Roma: Bulzoni, 1991.

⁶⁴⁵ FUENTES, Juan Francisco. «Sátira y revolución en la prensa del Trienio Liberal». *Trienio. Ilustración y Liberalismo*, 20 (1992): 83-100; MARCO, Joaquim. *Poesía popular política del siglo XIX*. Barcelona: Edicions 62, pàg. 5-16.

èmfasi en l'autoria de cinc d'aquestes obres, escrites per l'artista Josep Robrenyo⁶⁴⁶, analitzant les seves poesies i exposant la rellevància dels continguts d'aquestes espectacles per adoctrinar a la gent.⁶⁴⁷

Tanmateix, la premsa local, concretament el *Diario de Barcelona* i el *Diario constitucional de Barcelona* contribuïa en la propaganda d'aquestes obres així com també de continguts constitucionalistes, de les subhastes dels béns desamortitzats, i de publicar articles i notícies amb proclames difamatòries contra el clergat.⁶⁴⁸ Sumat a aquests, també cal comptar amb l'existència de les tertúlies patriòtiques, escenari de proselitisme de les lògies⁶⁴⁹, que les defineix de la següent forma:

«Trabajaba también para exaltar las pasiones la *tertulia patriótica*, reunión donde despotricaban a su placer los oradores más atolondrados e impíos. En esta ciudad se estableció en el templo del convento de Trinitarios descalzos, y desde su púlpito se profirieron enormes errores y repugnantes inmoralidades. Y era abominación insoportable ver convertida en cátedra de maldad la del Espíritu Santo, y en lugar de moral inmundicia la casa del Señor. Las locuras de aquellos tiempos y de aquellos hombres llegaron a tales ridiculeces, que basta una mujer peroró desde aquel sagrado púlpito. Y era una mujer de la baja e ignorante plebe, si no la esposa de un señor Támara, ella de apellido Valls; señora gruesa, buena moza, y en aquel acto vestía de amazona con casco y una lanza en la mano.

⁶⁴⁶ *Infra.*, pàg. 394-395. Cfr. POBLET, Josep M. *Josep Robrenyo. Comediant, escriptor i revolucionari (1783-1838)*. Barcelona: Editorial Milà, 1980; ANGUERA I NOLLA, Pere. «El teatre anticarlí de Robrenyo». *Literatura, cultura i carlisme. III Seminari sobre Carlisme organitzat per la Fundació Francesc Ribalta i celebrat a Solsona els dies 18 i 19 de març de 1993*. Josep M. Solé i Sabaté (coord.). Barcelona: Columna, 1995, 3-21; CURET, Francesc. *op. cit.*, vol. II, pàg. 207-209.

⁶⁴⁷ «Juzgo muy conveniente copiar sobre este punto del teatro elocuentes palabras de un muy sensato autor contemporáneo, quien dice así: “Los teatros no ofrecían al público otras funciones que las que podían causar la indiferencia a la religión, fomentar el escarnio del clero y el odio al tribunal Santo. Dígalo por todas las comedias titulada *La Inquisición por dentro* en que a fuerza de tantas mentiras como palabras presentaban aquel tribunal Santo mas cruel que ningun tirano. [...] El clero ocupaba siempre en estas escenas el lugar mas vil y degradante que se pudo inventar, la moral era atacada y la decencia se ponía de por medio para no presenciar unos actos de que el pudor natural de los menos castos llegó a escandalizarse...”». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. II, pàg. 688-689. Cfr. LA PARRA LÓPEZ, Emilio. «Los inicios del anticlericalismo español contemporáneo (1750-1833)». *op. cit.*, pàg. 48-52.

⁶⁴⁸ «En el tiempo constitucional se publicaban en Barcelona dos periódicos, el *Diario de Barcelona* y el *Diario constitucional de Barcelona*. El primero no se hallaba exento de culpas, pues en él se leen numerosos anuncios de las subastas de los bienes de los monacales hacenderas por el Crédito público; otros anuncios mal sanos tales como los indicados de las funciones teatrales, proposiciones malas y algún comunicado no del todo santo; pero a fuer de justiciero debo escribir que por regla general no pecaba de irreligioso, y que aun en muchos casos hallan se en él defensas de la verdad y de personas religiosas. El *Diario constitucional* era lo que muy claramente dice su título; y por lo mismo seguía las sendas de los hombres de su partido, es decir, guerra contra las cosas, prácticas y personas religiosas, pero bajo capa de religión; todo perpetrado con malicia, ignorancia supina, antipática falta de maña, e hipocresía». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. II, pàg. 689. Cfr. ARNABAT I MATA, Ramon. «La prensa del Trienio Liberal en Cataluña (1820-1823)». *Cuadernos de Ilustración y Romanticismo*, 26 (2020): 641-674; FUENTES, Juan Francisco. «Estructura de la prensa española liberal: difusión y tendencias». *Trienio. Ilustración y Liberalismo*, 24 (1994): 165-196; LARRIBA, Elisabel. «La prensa». *El Trienio Liberal (1820-1823). Una mirada política*. *op. cit.*, 187-211, pàg. 199-201.

⁶⁴⁹ ROCA VERNET, Jordi. *La Barcelona revolucionària i liberal: exaltats, milicians i conspiradors*. *op. cit.*, pàg. 111-122.

[...] En fin, Barcelona, y lo mismo pasaría en otras ciudades, llegó a ver días propios de los de la Convención francesa de fines del siglo XVIII.»⁶⁵⁰

D'aquest ambient revolucionari i decadent se'n deriva la creació d'una junta de vigilància per tal de reforçar la seguretat de la ciutat, i que prengué part activa en els actes que se celebraren per cremar el manifest de la Regència d'Urgell, dubtant de la data que tingué lloc —el 4 o 5 de setembre de 1822—. ⁶⁵¹ Per conèixer el seu desenvolupament, insereix una notícia de *La Gaceta de Madrid*, complementant el relat amb el manuscrit anònim *Notícias de Barcelona 1815 a 1823*, exposant els diversos escenaris, actors i accions que hi hagueren així com les conseqüències polítiques que comportà aquest succés, arrestant a subjectes reialistes i enviant-los presoners a les Balears. ⁶⁵² Del caos immoral que descriu, se'n desprèn una breu relació de les persecucions i atacs que patiren els religiosos regulars en l'expulsió dels seus convents i monestirs ⁶⁵³, així com la inserció d'un altre fragment de les memòries de Tomàs Illa i Balaguer per narrar l'empresonament i posterior afusellament del bisbe de Vic, Raimon Strauch i Vidal ⁶⁵⁴, les tensions polítiques que hi hagueren entre maçons i carbonaris a la ciutat de Barcelona ⁶⁵⁵, així com les matances que realitzà el militar Antonio de Rotten, i la seva coneguda «Tartana de Rotten». ⁶⁵⁶ De forma breu i ràpida finalitza la narració del context a la ciutat de Barcelona, passant ràpidament a la restauració monàrquica.

⁶⁵⁰ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. II, pàg. 692-693. Cfr. MARTÍ GILABERT, Francisco. *Iglesia y estado en el reinado de Fernando VII*. op. cit., pàg. 60-63.

⁶⁵¹ PÉREZ GARZÓN, Juan Sisinio. «Curas y liberales en la revolución burguesa». *Ayer*, 27 (1997): 67-100, pàg. 77; ROCA VERNET, Jordi. *La Barcelona revolucionària i liberal: exaltats, milicians i conspiradors*. op. cit., pàg. 239-245.

⁶⁵² *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. II, pàg. 693-697.

⁶⁵³ *Ibidem.*, pàg. 697.

⁶⁵⁴ *Ibidem.*, pàg. 698-699. Cfr. ROCA VERNET, Jordi. «La violencia política del liberalismo exaltado durante el Trienio Liberal. La defensa del régimen constitucional desde Barcelona». op. cit., pàg. 161; SIMAL, Juan Luis. «Conspiración, revolución y contrarrevolución en España, 1814-1824». op. cit., pàg. 544.

⁶⁵⁵ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. II, pàg. 699-700. Cfr. ARNABAT I MATA, Ramon. «La revolució liberal a Barcelona. Política de classes i classes de política». op. cit., pàg. 19-20 i 23; ROCA VERNET, Jordi. *La Barcelona revolucionària i liberal: exaltats, milicians i conspiradors*. op. cit., pàg. 307-328.

⁶⁵⁶ «En mi niñez oí de boca de un liberal ya machucho nombrar con horror la llamada *tartana de Rotten*. Según él, se prendía a un ciudadano, en la tartana se le sacaba de la ciudad, y en algún torrente de la redonda de Barcelona se le mataba. Entre revolucionarios y revoltosos no puede perseverar la unión, y rotos los diques de la injusticia, caen bajo ella hasta los mismos injustos». *Ibidem.*, pàg. 699. Cfr. «Rotten organizó en Barcelona contra los hombres de bien, el sistema que hoy se sigue contra los bandoleros y secuestradores de Andalucía. Enviaba los presos á Tarragona ó cualquier otro pueblo, y en medio del camino, la escolta, que era escogida al efecto, los asesinaba á bayonetazos, alegando que habian tratado de fugarse. Los presos salian en una tartana, que llegó á tener funesta celebridad, siendo llamada la tartana de Rotten, aunque no era suya, sino de los comuneros mas feroces de Barcelona. Sabíase que el que entraba en ella viajaba para la eternidad». DE LA FUENTE, Vicente. *Historia de las sociedades secretas antiguas y modernas en España y especialmente de la francmasoneria*. 2 vols. Lugo: Imprenta de Soto Freire, 1870. Vol. I, pàg. 410.

5.2.2.3. *La restauració monàrquica*

Havent exposat el context polític, social i bèl·lic de Barcelona, prossegueix la descripció dels capítols i articles de la resta de cases de religiosos presents a Catalunya, on finalitza el llibre amb un capítol titulat «La restauración» per exposar el final del període cronològic del segon llibre, iniciant el final de la narració del Trienni Liberal amb el primer article «La reposición de las cosas». Comença el 1823 amb l'entrada del Duc d'Alguema a Espanya conjuntament amb els Cent mil Fills de Sant Lluís⁶⁵⁷, que primer crea una junta provisional de govern i posteriorment una regència del regne per governar en nom del rei Ferran VII. El 5 de juny de 1823 se suprimiren els trasllats dels capellans i religiosos d'una diòcesis a una altra, imposades pel decret de l'1 de novembre de 1822, així com un altre decret de l'11 del mateix mes en el que s'anul·laven totes les disposicions i decrets del govern constitucional en contra dels regulars.⁶⁵⁸

L'agost de 1823, la mateixa regència va fer circular un ofici que dictava el retorn dels béns subhastats a les comunitats regulars. A més, que els ordes i congregacions restituïssin les seves comunitats en els seus respectius cenobis, una pràctica que fou lenta i que comportà diversos retards. Amb l'entrada de les tropes franceses de la Santa Aliança a Catalunya, el Baró d'Eroles establí el govern reial i els corresponents governadors interins a cadascun dels corregiments per a estructurar la regència.⁶⁵⁹ Amb aquestes pàgines hom obté una visió global del què va succeir i del que es tractarà posteriorment, però l'autor retorna novament a la ciutat comtal, explicant amb nombrosos detalls i inserció de documents la restauració ferrandina a Barcelona, com per exemple el nou ajuntament provisional aprovat pel Duc de Conegliano⁶⁶⁰, les gestions pel restabliment del clergat a la ciutat entre el bisbat i el consistori i el mateix govern reialista⁶⁶¹, o dels

⁶⁵⁷ FONTANA LÁZARO, Josep. «Per què van envair Espanya els Cent Mil Fills de Sant Lluís? La revolució espanyola del 1820 en una perspectiva europea». *Recerques*, 19 (1987): 17-33; BUTRÓN PRIDA, Gonzalo. «Los Cien Mil Hijos de San Luis». *El Trienio Liberal (1820-1823). Una mirada política. op. cit.*, 555-570.

⁶⁵⁸ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. II, pàg. 1237-1239. «Por decreto de 5 de junio del mismo 1823 la Regencia, obrando con justicia y conforme a los cánones, anula las arbitrarias traslaciones de párrocos de unas diócesis a otras dispuestas por el decreto revolucionaria de 10 de noviembre de 1822. Cual si el clero de las distintas diócesis de España formara un ejército a las órdenes del gobierno, los constitucionales se atrevieron, ¿á qué no se atrevieron?, a trasladarlos de unas diócesis a otras como soldados de su mando». *Ibidem.*, pàg. 1238. Cfr. CALLAHAN, William J. *Iglesia, poder y sociedad en España, 1750-1874. op. cit.*, pàg. 136; REVUELTA GONZÁLEZ, Manuel. «La Iglesia española ante la crisis del Antiguo Régimen (1803-1833)». *op. cit.*, pàg. 98; ARNABAT I MATA, Ramon. *Visca el rei i la religió! La primera guerra civil de la Catalunya contemporània (1820-1823). op. cit.*, pàg. 421.

⁶⁵⁹ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. II, pàg. 1240-1241.

⁶⁶⁰ *Ibidem.*, pàg. 1241.

⁶⁶¹ *Ibidem.*, pàg. 1241-1249.

diversos altercats constitucionalistes que hi hagueren posteriorment, exposant-ho com una provocació dels liberals sota l'ordre reialista establert.⁶⁶²

Prosegueix el seu anàlisi amb un segon article, força breu, titulat «Los secularizados de la época constitucional en la restauración», situant-se ja el 1825. Exposa el següent:

«Dividíanse los secularizados en dos muy distintas clases. Unos habían obtenido su secularización de mano de la autoridad legítima, el Nuncio, probadas las justas causas. Nadie por lo mismo podía ni debía obligarles a regresar al claustro y quedaban clérigos seculares. Otros sólo alegaron motivos internos que no probaron, y de aquí que su secularización resultara nula.»⁶⁶³

Una pràctica que va ser suprimida en primer lloc per la junta provisional de govern, i posteriorment ratificada per la regència, però restava encara el dubte entre els religiosos de quin havia de ser el procediment exacte pel qual havien de processar les secularitzacions, i que els implicats retornessin als convents i monestirs. Un procediment que comportà finalment que els secularitzats es consideressin com a preveres, i que si volien ser admesos de nou al seu orde o congregació, necessitaven llicència del prelat general o provincial.⁶⁶⁴ Segueix un conjunt de més documents inserits que exposa la complicació d'aquest procés i les intermediacions que hagueren de fer els estaments religiosos, tant regulars com seculars, amb les institucions governamentals.⁶⁶⁵

Per últim, el tercer article titulat «La reacción», un apartat que vol justificar l'actitud i paper que tingué el clergat regular durant –les motivacions, sobretot les conseqüències de les reformes⁶⁶⁶ i les motivacions religioses⁶⁶⁷– però sobretot després del Trienni Liberal, condemnant les paraules que insereix de l'historiador Modesto Lafuente en les que titlla el clergat de «ignorante y fanático clero», i que Barraquer respon de la següent forma:

«Efectivamente, el clero ignoraba las teorías liberales e impías, es decir, no las profesaba, pues en cuanto a saber verdadera superaba en muchos grados a los muy ignorantes oradores constitucionales. Del saber de los primeros responden los libros que escribieron algunos, tales como el Obispo Vélez y el Padre Alvarado, y las pastorales numerosas de los prelados arriba en el capítulo 1 de este libro citadas. De la ignorancia de los segundos las conclusiones de las Cortes y los periódicos del tiempo. De la ignorancia profunda de las Cortes se puede leer lo que escribe Menéndez Pelayo, que resulta sabrosísimo: “¿Qué extraño es, continua Lafuente,

⁶⁶² *Ibidem.*, pàg. 1249-1255. Cfr. ARNABAT I MATA, Ramon. *Visca el rei i la religió! La primera guerra civil de la Catalunya contemporània (1820-1823)*. *op. cit.*, pàg. 405-417; CASTELLS OLIVÁN, Irene. «La resistencia liberal contra el absolutismo fernandino (1814-1833)». *op. cit.*, pàg. 53-58.

⁶⁶³ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. II, pàg. 1256. Cfr. BADA I ELIAS, Joan. *L'Església de la Barcelona en la crisi de l'Antic Règim (1808-1833)*. *op. cit.*, pàg. 222-224.

⁶⁶⁴ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. II, pàg. 1256-1258.

⁶⁶⁵ *Ibidem.*, pàg. 1258-1262.

⁶⁶⁶ REVUELTA GONZÁLEZ, Manuel. «La Iglesia española ante la crisis del Antiguo Régimen (1803-1833)». *op. cit.*, pàg. 98-109.

⁶⁶⁷ *Ídem*. *Política religiosa de los liberales en el siglo XIX. Trienio constitucional*. *op. cit.*, pàg. 355-364; ARNABAT I MATA, Ramon. *Visca el rei i la religió! La primera guerra civil de la Catalunya contemporània (1820-1823)*. *op. cit.*, pàg. 73-83; BADA I ELIAS, Joan. *L'Església de la Barcelona en la crisi de l'Antic Règim (1808-1833)*. *op. cit.*, pàg. 225 i 236-242.

que la ruda plebe por una parte, el ignorante y fanático clero por otra, se desencadenaran en todas partes contra los liberales.” Las autoridades eclesiásticas, y por regla general las seculares, se esforzaron en procurar la moderación, la paz y la unión. Recuerde el Sr. Lafuente los documentos dictados por la boca del señor Gobernador de la Mitra de Barcelona, Avellá, quien no una vez, si no varias, o mandó la moderación al clero, o reprimió con mano fuerte cualquier desmán contra aquélla.»⁶⁶⁸

La resposta és clara i més que evident, la prudència del clergat contra les polítiques persecutòries del govern constitucional marcà el tarannà dels regulars a posteriori, defugint en tot moment d'atacs durant la restauració contra els qui els aplicaren anteriorment⁶⁶⁹, tot i tenir motius de pes fins i tot per venjar-se.⁶⁷⁰ I és que el Trienni Liberal va marcar i aprofundir la divisió política que va aparèixer durant la Guerra del Francès, però que s'ha accentuat amb la desfeta i mala praxis del govern constitucional. Tot i havent-se restaurat la monarquia borbònica, encara resten vigents les estructures administratives –també ideològiques–, com explicitava en una carta el vicari general de Barcelona al Govern de Madrid⁶⁷¹, i evidenciant el pòsit revolucionari que restava en moltes poblacions de Catalunya.⁶⁷² Tanmateix, assegura que hi hagueren venjances de

⁶⁶⁸ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. II, pàg. 1262-1263. Cfr. ARTOLA RENEDO, Andoni. «Was a State-Church Alliance Really Possible? The Case of the Spanish Episcopate and the Crown, 1814-33». *A History of the European Restorations. Volume Two: Culture, Society and Religion*. op. cit., 61-71; REVUELTA GONZÁLEZ, Manuel. *Política religiosa de los liberales en el siglo XIX. Trienio constitucional*. op. cit., pàg. 367-376.

⁶⁶⁹ «El período afrentoso corrió principalmente de 1820 a 1823. El tinte religioso lo dió a la lucha la guerra hipócrita y sin cuartel que desde dicho año de 1820 al 23 hicieron los constitucionales contra las doctrinas, las personas y las cosas eclesiásticas. Sus clubs parecían asambleas protestantes, sus periódicos declamaban contra el buen clero, sus Cortes casi no trataban mas que de asuntos canónicos y dogmáticos, y sus leyes se podían contar por los ataques contra la Religión. La crueldad de los reaccionarios de 1823 y años siguientes no llegó ni a ser sombra de la de los liberales de 1820 a 1823». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. II, pàg. 1263. Cfr. LÓPEZ ALÓS, Javier. *Entre el trono y el escaño. El pensamiento reaccionario español frente a la revolución liberal (1808-1823)*. op. cit., pàg. 271-272; LA PARRA LÓPEZ, Emilio. «La Iglesia ante la Guerra de la Independencia y en el reinado de Fernando VII (1808-1833)». op. cit., pàg. 866.

⁶⁷⁰ «Persona grave de la montaña me dijo que se predicó mucho contra el liberalismo y los liberales, y basta con lenguaje chocarrero; pero que nunca se me indicó que se excitara a nadie a la venganza. Y, seamos justos, ¿no sobraba razón al clero, que debe ser el heraldo de la verdad y el sostén de la justicia y la Religión, no le sobraba, digo, motivo y razón para predicar contra la naciente herejía y sus propagadores? ¿No con venía ahogarla cuanto antes en el descrédito y la detestación universal? ¿Hay alguien tan cándido que desconozca que el liberalismo, bajo la capa de formas de gobierno, intentaba arrancar de España la Religión y la moralidad? Pero, amigo ante todo de la justicia, declaro que sí, a pesar de esta, algún predicador cruzó los límites de la caridad y prudencia, no intento abonarle, y entre tantos predicadores no dudo que alguno caería en estos defectos». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. II, pàg. 1265. Cfr. REVUELTA GONZÁLEZ, Manuel. *La exclaustación (1833-1840)*. Madrid: Fundación Universitaria San Pablo CEU, 2010, pàg. 121-131; SERRA DE MANRESA, Valentí. *La predicació dels framenors caputxins des de l'arribada a Catalunya al Concili Vaticà II (1578-1965)*. Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya, 2012, pàg. 313-351.

⁶⁷¹ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. II, pàg. 1266.

⁶⁷² «Para apreciar el comportamiento de las masas populares catalanas hay que separar las comarcas o poblaciones en dos clases. Unas, pocas, en que abundaban los revolucionarios, y otras en que abundaban y superabundaban los realistas. En las primeras no sólo no hubo ni pudo haber revanchas populares, sino que, por el contrario, los realistas después de 1823 continuaron viéndose humillados por la altanería constitucional». *Ibidem.*, pàg. 1266. Cfr. ARNABAT I MATA, Ramon. *Visca el rei i la religió! La primera guerra civil de la Catalunya contemporània (1820-1823)*. op. cit., pàg. 453-469.

liberals cap als reialistes, condemnant-ho passivament⁶⁷³, així com també n'hi hagueren en les poblacions o comarques reialistes, però sense gaire rellevància:

«En las comarcas realistas las cosas cambiarían de aspecto, pero, a lo menos en Cataluña, no tenían el gravísimo que se le supone. No dudo que hubo algunos asesinatos o venganzas cruentas. [...] Pero en honor de la verdad, exceptuados estos contados asesinatos y algún atropello particular, las venganzas realistas de este tiempo en Cataluña, y miradas en general, no pasan de venganzas de niños.»⁶⁷⁴

5.2.2.4. *La Dècada Ominosa*

Essent fidel a la distribució cronològica establerta per l'autor, en el tercer llibre –«Los religiosos en Cataluña en 1835»– dedica un primer capítol titulat «Antecedentes históricos», amb un únic article de nom «De 1823 a 1834», per narrar els esdeveniments compresos entre aquests anys, amb la finalitat de contextualitzar els successos que vingueren posteriorment i que centraran l'atenció dels tres volums restants. Comença amb el retorn del monarca Ferran VII com a rei absolut, i la intransigència política que caracteritzà el seu regnat, com també els prolegòmens de les discrepàncies del sector reialista:

«En 1.º de octubre de 1823, libre de la opresión constitucional, Fernando VII inició el segundo período de su gobierno personal, o absoluto. Este gobierno en los primeros tiempos de la restauración se distinguió por la severidad e intransigencia, empeñados él y la casi totalidad del pueblo español en borrar de su tierra el liberalismo y hasta sus huellas y consecuencias. Tal proceder disgustó a Luis XVIII de Francia, quien después de empleados para con Fernando inútilmente los consejos, acudió a las otras potencias de la Santa Alianza, logrando que, de acuerdo todas, se enviara a Madrid al Conde Pozzo di Borgo. Alcanzó el emisario su empeño, y se efectuó aquí un cambio de ministerio y de política en sentido de la lenidad. Esto dividió a los realistas en dos campos, en amigos del rigor y la intransigencia y en partidarios de la suavidad.»⁶⁷⁵

Tenint present les divisions internes entre els reialistes⁶⁷⁶ –element que anirà reprement durant tot el capítol–, se centra en les polítiques d'amnistia pels liberals exiliats, un error que, segons l'autor, afavorí un conjunt de trames i pronunciaments liberals fins 1827, tot i que aquestes seguiren apareixent fins la mort del monarca, però que foren sufocats

⁶⁷³ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. II, pàg. 1266-1270.

⁶⁷⁴ *Ibidem.*, pàg. 1267. Cfr. ARNABAT I MATA, Ramon. *Visca el rei i la religió! La primera guerra civil de la Catalunya contemporània (1820-1823)*. op. cit., pàg. 420-421.

⁶⁷⁵ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 3. Cfr. LA PARRA LÓPEZ, Emilio. *Los Cien mil hijos de San Luis. El ocaso del primer impulso liberal en España*. Madrid: Síntesis, 2007, pàg. 37-48; FONTANA LÁZARO, Josep. *Historia de España. Volumen 6. La época del liberalismo*. op. cit., pàg. 122-125.

⁶⁷⁶ LA PARRA LÓPEZ, Emilio. *Los Cien mil hijos de San Luis. El ocaso del primer impulso liberal en España*. op. cit., pàg. 302-312.

ràpidament.⁶⁷⁷ La instauració d'un govern constitucional a Portugal el 1826⁶⁷⁸ i les pressions per part del rei de França a Ferran VII perquè instaurés canvis en la seva monarquia, va provocar que els reialistes intransigents decidissin orquestrar un alçament⁶⁷⁹ –sense esmentar l'entramat de juntes secretes que també existien en aquest bàndol⁶⁸⁰–, i que desembocà en la insurrecció armada coneguda com la Guerra dels Malcontents, el 1827, en diversos indrets de Catalunya i també d'Espanya, i com el mateix rei es personà a Tarragona per finalitzar el conflicte.⁶⁸¹ Per restaurar l'ordre, va prendre possessió com a capità general de Catalunya el comte d'Espanya, Charles de Cousserans de Cominges, que actuà amb contundència contra els revolucionaris ultrareialistes i altres conspiracionistes, instal·lant-se a Barcelona i fent que marxessin les tropes franceses.⁶⁸²

Prossegueix amb la defunció de la tercera dona del monarca, la reina Maria Amàlia de Saxònia, el 17 de maig de 1829, i el casament amb la seva quarta esposa, la seva neboda, Maria Cristina de Borbó.⁶⁸³ Paral·lelament, esmenta el pronunciament liberal d'octubre de 1830, recolzat pel monarca constitucional francès Lluís Felip d'Orleans; una temptativa que fracassà i es tornà a intentar a principis de 1831 a Algecires, però que també tingué un final nefast, i que comportà l'afusellament dels seus instigadors i

⁶⁷⁷ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 3-4. Cfr. GONZÁLEZ CALLEJA, Eduardo. op. cit., pàg. 154-179; SANCHEZ MONTERO, Rafael. *El siglo de las revoluciones en España*. Madrid: Sílex, 2017, pàg. 100-102; FONTANA LÁZARO, Josep. *Historia de España. Volumen 6. La época del liberalismo*. op. cit., pàg. 125-127; CASTELLS OLIVÁN, Irene. *La utopía insurreccional del liberalismo: Torrijos y las conspiraciones liberales de la década ominosa*. Barcelona: Crítica, 1989, pàg. 63-76.

⁶⁷⁸ LLORENS, Vicente. *Liberales y románticos. Una emigración española en Inglaterra (1823-1834)*. 2a ed. Madrid: Castalia, 1968, pàg. 223-240; GONZÁLEZ CALLEJA, Eduardo. op. cit., pàg. 158-159; BUTRÓN PRIDA, Gonzalo. *La ocupación francesa de España, 1823-1828*. Cádiz: Servicio de Publicaciones de la Universidad de Cádiz, 1996, pàg. 143-155.

⁶⁷⁹ FONTANA LÁZARO, Josep. *Historia de España. Volumen 6. La época del liberalismo*. op. cit., pàg. 128-132.

⁶⁸⁰ BADA I ELIAS, Joan. *L'Església de la Barcelona en la crisi de l'Antic Règim (1808-1833)*. op. cit., pàg. 242-245.

⁶⁸¹ «Saperes, uno de los jefes de la insurrección, en 25 de Agosto de 1827 entró en Manresa al grito de “¡Viva la Religión! ¡Viva Fernando VII! ¡Mueran los negros!” Saltaron igualmente chispazos en otras provincias. El Rey mismo vino a Cataluña a desautorizar las falsas voces y reprimir el levantamiento, llegando a Tarragona el 28 de septiembre. Dio una proclama llamando a la paz a los alzados, y éstos, exceptuados muy pocos, depusieron las armas». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 4. Cfr. ARNABAT I MATA, Ramon. «Notes sobre l'aixecament dels malcontents, 1827». *Bulletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 10 (1999): 107-128; POSADA MOREIRAS, Javier. «La guerra de los Malcontents: ¿una guerra de guerrillas?». *Revista Universitaria de Historia Militar*, 9.19 (2020): 165-185; TORRAS, Jaume. «Societat rural i moviments absolutistes. Nota sobre la guerra dels malcontents (1827)». *Recerques. Història, economia i cultura*, 1 (1970): 123-130; GONZÁLEZ CALLEJA, Eduardo. op. cit., pàg. 170-172; WILHELMSEN, Alexandra. *La formación del pensamiento político del carlismo, 1810-1875*. op. cit., pàg. 127-157.

⁶⁸² *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 5.

⁶⁸³ *Ibidem.*, ídem. Cfr. LA PARRA LÓPEZ, Emilio. *Fernando VII. Un rey deseado y odiado*. op. cit., pàg. 385-398 i 568-580.

participants, entre ells el del principal dirigent, José María Torrijos.⁶⁸⁴ Però retorna a l'enllaç matrimonial del monarca amb la seva neboda, especificant el naixement de les seves dues filles, Maria Isabel Lluïsa i Maria Lluïsa Fernanda, sumant-hi un altre problema de caràcter dinàstic, a part de la qüestió de principis existent que esmenta l'autor entre els sectors reialistes i liberals.⁶⁸⁵

Segueix amb la destitució de Calomarde i el nomenament de Zea Bermúdez, ministre liberal que orquestrà la regència de Maria Cristina en nom de la seva filla Isabel. Ja malalt Ferran VII, donà poders a la seva dona perquè decretés un indult general el 7 d'octubre de 1832, i l'amnistia el 15 del mateix mes, obrint les portes als liberals exiliats.⁶⁸⁶ L'ambient reialista, partidari del germà de Ferran VII, Carles Maria Isidre, es mostrava cada vegada més contrari a les mesures i polítiques liberals implantades pel govern de Zea Bermúdez, que veia en la figura de Maria Cristina un suport polític quan el monarca es morís.⁶⁸⁷ Amb el traspàs d'aquest, la disputa dinàstica era més que evident i Barraquer narra tot el conjunt de successos polítics i legals que esdevingueren l'esclat de la guerra, partint des del nomenament i coronació de Maria Cristina com a regent consort en nom de la seva filla Isabel, menor d'edat, la reclama del tron per part del seu oncle, i els inicis del conflicte.⁶⁸⁸ Barraquer no hi veu una rellevància legal sinó profundament ideològica:

«En el fondo el pleito dinástico carecía de la primera importancia, y la contienda fundamental vertía entre el liberalismo y sus contrarios. De aquí que la guerra hija de tales desacuerdos revistiera a la vez el carácter de guerra de sucesión y de principios sociales y político-religiosos.»⁶⁸⁹

Se centra detingudament amb l'alçament carlista que hi hagué arreu del territori, destacant la zona del País Basc i Navarra, les males gestions del govern de Zea Bermúdez,

⁶⁸⁴ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 6. Cfr. LLORENS, Vicente. op. cit., pàg. 206-209; LUIS, Jean-Philippe. «La Década Ominosa (1823-1833). Una etapa desconocida en la construcción de la España contemporánea». *Ayer*, 41 (2001): 85-117, pàg. 95-97; CASTELLS OLIVÁN, Irene. *La utopía insurreccional del liberalismo: Torrijos y las conspiraciones liberales de la década ominosa*. op. cit., pàg. 166-251.

⁶⁸⁵ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 6.

⁶⁸⁶ RUIZ-MANJÓN CABEZA, Octavio. «La amnistía de 1833 y los liberales emigrados». *Cuadernos de investigación histórica*, 1 (1977): 137-150.

⁶⁸⁷ «Las aficiones de la Reina hacia el sistema liberal, y las circunstancias de las cosas, llevaron a los liberales a agruparse alrededor de ella, mientras los realistas preparaban sus pendones para alzarlos en honor del infante don Carlos». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 7. Cfr. ANGUERA I NOLLA, Pere. *Déu, rei i fam. El primer carlisme a Catalunya*. Barcelona: Publicacions de l'Abadía de Montserrat, 1995, pàg. 27-45.

⁶⁸⁸ FONTANA LÁZARO, Josep. *Historia de España. Volumen 6. La época del liberalismo*. op. cit., pàg. 133-135 i 137-140; Ídem. *Aturar el temps. La segona restauració espanyola (1823-1834)*. op. cit., pàg. 251-272; Ídem. *La Revolució liberal a Catalunya*. Vic: Eumo, 2003, pàg. 12-19; ANGUERA I NOLLA, Pere. *Déu, rei i fam. El primer carlisme a Catalunya*. op. cit., pàg. 66-85.

⁶⁸⁹ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 7-8. Cfr. RÚJULA LÓPEZ, Pedro. «El soporte ideológico de la insurrección Carlista». *Hispania*, 57.195 (1997): 213-265.

tant administratives com del mateix conflicte⁶⁹⁰, situació que comportà la seva destitució i el nomenament de Martínez de la Rosa com a nou ministre.⁶⁹¹ Sense defugir de la temàtica de la seva obra, tracta la participació del clergat secular i regular en aquest conflicte, inserint una reial ordre del 27 de gener de 1834 en la que es prohibia al clergat que participés en la contesa⁶⁹², una informació que l'autor amplia inserint tot un conjunt de circulars i altres textos de caràcter legal de tot el territori espanyol en la que s'adverteix de les mesures que es prendran contra aquells que participin en les partides carlines⁶⁹³, cosa que sí afirma que succeí a la resta del territori, però no pas a Catalunya.⁶⁹⁴

Corresponent a Catalunya i, en menor mesura a la resta del territori espanyol, insisteix en la baixa per no dir nul·la participació del clergat en aquestes partides carlines, i critica la contundència dels reials decrets i altres comunicats oficials expedits per la regència així com pel mateix capità general de Catalunya, Manuel Llauder, contra el clergat regular.⁶⁹⁵ Aquestes mesures no només afectaven als religiosos en sí, sinó a la comunitat i cenobi al qual pertanyia aquest, els seus béns, i les conseqüències polítiques i

⁶⁹⁰ «Basta leer las órdenes, bandos y proclamas de la autoridad, y allí, como apunté, no se les nombra con otros nombres que de infames, rebeldes, bandidos, salteadores, ladrones, asesinos, etc. Y en la guerra tanto los de un bando como los de otro fusilaban desapiadadamente a todo prisionero, como dije arriba en el capítulo I de este libro. Hiela la sangre en las venas leer en el *Diario de Barcelona* las largas listas oficiales de los aprehendidos, con la colectilla de que han sido o van a ser fusilados. Los pobres carlistas que vivían en las poblaciones liberales tenían, o que tomar el fusil para combatir a los suyos, y ser los primeros en acudir al toque de la corneta, o huir a los suyos o al extranjero con la consiguiente ruina de sus intereses. Y en cambio los pobres liberales que moraban en tierras dominadas por los carlistas tenían que venirse a las ciudades liberales; por cuya causa éstas adquirirían un tinte liberal muy marcado. La exaltación llegaba al extremo. A tal punto alcanzaba la crueldad, que los fusilamientos servían de temas de bromas, las que resultaban altamente repugnantes». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 411-412.

⁶⁹¹ *Ibidem.*, pàg. 9. Cfr. FONTANA LÁZARO, Josep. *Historia de España. Volumen 6. La época del liberalismo.* op. cit., pàg. 140-142; Ídem. *Aturar el temps. La segona restauració espanyola (1823-1834).* op. cit., pàg. 273-291; BURDIÉL, Isabel. *La política de los notables. Moderados y avanzados durante el Régimen del Estatuto Real (1834-1836).* Valencia: Institució Alfons el Magnànim. Institució Valenciana d'Estudis i Investigació, 1987, pàg. 36-52; NIETO GARCÍA, Alejandro. *Los primeros pasos del Estado constitucional. Historia administrativa de la regencia de María Cristina de Borbón.* Barcelona: Ariel, 1996, pàg. 198-210.

⁶⁹² *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 10.

⁶⁹³ *Ibidem.*, 13-16. Cfr. ANGUERA I NOLLA, Pere. *Déu, rei i fam. El primer carlisme a Catalunya.* op. cit., pàg. 338-344.

⁶⁹⁴ «Las autoridades eclesiásticas, siempre prudentes, al notar la ojeriza acerba de los liberales contra los religiosos, comprendieron que poner a éstos en caminos y reuniones era exponerlos a muy seguros peligros, y dar pie a la exageradísima suspicacia de quien veía un terrible enemigo dentro de cada hábito». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 16. Cfr. ANGUERA I NOLLA, Pere. *Déu, rei i fam. El primer carlisme a Catalunya.* op. cit., pàg. 256; MOLINER PRADA, Antoni. «El anticlericalismo popular durante el bienio 1834-1835». *Hispania Sacra*, 49.100 (1997): 497-541, pàg. 502-508.

⁶⁹⁵ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 17-20. Cfr. ANGUERA I NOLLA, Pere. *Déu, rei i fam. El primer carlisme a Catalunya.* op. cit., pàg. 222-223 i 233; SANTIRSO RODRÍGUEZ, Manuel. *Revolució liberal i guerra civil a Catalunya (1833-1840).* Lleida: Pagès editors, 1999, pàg. 141-150.

econòmiques que això comportava⁶⁹⁶, acceptant possibles excepcions i arribant a una conclusió:

«No creo, pues, que en Cataluña, a lo menos, existiera motivo para tanto rigor, y opino que en el sesudo ánimo de nuestro estado eclesiástico abundaba en aquellos días mucho más el temor, y aun el amilanamiento, que el ardor bélico. Quien intente combatir este aserto cite hechos, y sólo ante ellos confesaré mi error. Que con posterioridad al tiempo en que estamos ahora algún religioso pasó al campo carlista no lo niego; pero aún entonces fué sólo alguno muy contado.»⁶⁹⁷

A continuació esmenta l'aprovació de l'*Estatuto Real* i la creació de dues càmeres de representants⁶⁹⁸, incidint en la contribució econòmica del clergat per fer front al conflicte, situació que comportà la creació de l'anomenat *subsídio eclesiástico*, una pràctica que vulnerava la *inmunidad real* de la que aquest disposava i que es veié accentuada a Catalunya amb un altre *subsídio extraordinario*.⁶⁹⁹ Per tal d'exposar el panorama a Catalunya i l'afectació dels citats subsidis, Barraquer insereix la *Circular pasada á los Prelados de varios Monasterios por el Capitán General Llauder*, criticant durament el

⁶⁹⁶ «¿Puede darse un decreto más tiránico que el presente? Por él las personas y bienes de los ciudadanos quedan por completo a merced del capricho de los esbirros de Llauder. Por él, y especialmente por su artículo 7.º, se establece la terrible ley de los sospechosos. Pero miremos sólo a los eclesiásticos. “Debiendo, dice, los eclesiásticos ser agentes activos de los intereses del gobierno de la REINA bajo cuya proteccion se hallan”. De modo que no les ha de bastar a los eclesiásticos abstenerse de todo acto punible, sino que deben convertirse en agentes activos del partido liberal, y ahincadamente trabajar por el triunfo de la causa de Isabel II. Favorecer a la causa carlista, y hasta no combatirla cuando se hable en favor de ella, merece castigo, según arriba nos enseñó el Gobierno; pero callar cuando se trata de la isabelina, y aun no defenderla, merece grave castigo. Y continúa el ucase de Llauder: “Serán también residenciados por su apatía y ostensible indiferencia en no hacer uso de los medios públicos y secretos que les presta su ministerio para que se conserve la paz.” Es decir que a la causa isabelina deben servir los ministerios, los públicos como el de la predicación, y los secretos como el de la confesión. ¡Cuánto espíritu de partido! ¡Cuánta tiranía! Después de tanto dar y tomar sobre el clero, ocurre preguntar: ¿había en Cataluña motivo y razón para atarle con medidas tan rigurosas? ¿Alzábanse en armas los capellanes y los frailes?». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 20.

⁶⁹⁷ *Ibidem.*, pàg. 21. En les seves obres, l'autor fa esment de la participació dels següents religiosos en les partides carlines: el P. Fr. Andrés Majordons, trinitari calçat del convent de la Santíssima Trinitat, d'Anglesola (*Ibidem.*, vol. III, llib. III, pàg. 466); un nombre indeterminat de frares franciscans del convent de la Verge del Remei, de Vic (*Ibidem.*, pàg. 521); el P. Fr. Ramon Muxí, franciscà del convent de Sant Bartomeu, de Bellpuig (*Ibidem.*, pàg. 571); un altre número indeterminat de religiosos del convent franciscà de Sant Antoni de Pàdua, de Torà (*Ibidem.*, pàg. 590) com també de religiosos dominics del convent-col·legi de Sant Jaume de Pallars «Schola Christi», de Tremp (*Ibidem.*, pàg. 689); el Fr. Juan Casassas, del convent mercedari de Sant Pere Nolasc, de Tarragona (*Ibidem.*, vol. III, llib. IV, pàg. 19); el Fr. José Serrador, també mercedari del convent de Santa Eulàlia, de Lleida (*Ibidem.*, pàg. 46); Fr. José de Manresa, caputxí del convent de Santa Eulàlia, de Sarrià (*Ibidem.*, pàg. 191); Fr. José d'Alpens i part de la comunitat també caputxina del convent d'Olot (*Ibidem.*, pàg. 252); P. Fr. Antonio de San Joaquín, carmelita descalç del convent de Sant Hilari, de la Vall del Cardó (*Ibidem.*, pàg. 302); i per últim, Fr. Salvador de la Visitació, trinitari descalç del convent de la Santíssima Trinitat, de Vic (*Ibidem.*, pàg. 329). Cfr. MUNDET I GIFRÉ, Josep M. *La primera guerra carlina a Catalunya: història militar i política*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1990, pàg. 71.

⁶⁹⁸ VARELA SUANZES-CARPEGNA, Joaquín. *La monarquía doceañista (1810-1837). Avatares, encomios y denuestos de una extraña forma de gobierno*. op. cit., pàg. 376-383; TOMÁS VILLARROYA, Joaquín. *El sistema político del Estatuto Real, 1834-1836*. Madrid: Instituto de Estudios Políticos, 1968, pàg. 259-269.

⁶⁹⁹ ZAMORA GARCÍA, Francisco José. «Iglesia y Estado en el constitucionalismo isabelino». *Ius Canonicum*, 58.116 (2018): 741-780, pàg. 743-747.

seu contingut i el vocabulari emprat⁷⁰⁰, i les respostes de diversos abats de monestirs del principat contra les mesures en qüestió.⁷⁰¹ Acaba el capítol i article corresponent inserint més documents legals, dels que s'extreuen mesures governamentals per requisar els béns de les comunitats religioses, criticant novament el seu contingut així com les decisions i accions realitzades a Catalunya, situant-les en el context de guerra que es vivia, arribant fins el final de l'any 1834.⁷⁰²

5.2.3. *Bullangues, exclaustació i desamortització*

Seguint en el tercer llibre, concretament en el segon volum, i havent exposat el context previ a 1835, l'autor entra en matèria per tractar de forma àmplia, extensa i detallada el període per excel·lència que li interessa. Esmentat en els apartats corresponents al format i objectius de les obres, Barraquer i Roviralta mostra un especial predilecció pel període especificat, però sobretot amb la voluntat de conèixer les causes que comportaren els atacs i posterior desaparició de les cases de religiosos el 1835. Com es veurà a continuació, s'intentarà exposar en els següents subapartats quins són els continguts tractats per l'autor i l'estructura emprada per tal de desenvolupar el temari corresponent, així com els arguments utilitzats per tal de justificar els esdeveniments succeïts, i poder justificar la realitat dels fets.

5.2.3.1. *Context previ general: matances de frares a fora de Catalunya i la discussió pel retorn dels béns dels regulars*

Després d'haver tractat en un capítol força concentrat la cronologia de 1823 a 1834, se centra en un següent capítol titulat «Matanzas de fuera de Cataluña» per introduir la temàtica que se tractarà, però també per presentar un fenomen que no només succeí ni es

⁷⁰⁰ «Varias reflexiones engendran las palabras de este documento. En primer lugar aparece que el lenguaje oficial en 1834 continúa, como en 1822 y 1823, empleando la mayor acrimonia e insulto contra las personas del bando opuesto. Llama a los carlistas “*ordas de facciosos, gavillas facciosas, y vandidos*” (sic), y este provocativo lenguaje no sólo lo usaba Llauder, sino otras autoridades en cuyos documentos públicos se leen denominaciones tales como de “*gavillas de bandidos*” (sic) y otras no menos acres. En segundo lugar, llega el atrevimiento de la autoridad superior Cristina a efectuar lo mismo que tanto condena en las partidas carlistas, a saber, las exacciones de dinero para el sostenimiento de la guerra. En tercer lugar apena profundamente el ánimo del imparcial leer que se exigen sumas precisamente para armar a las fuerzas que muy luego debían emplear sus bayonetas en asesinar religiosos. Y finalmente irrita el engaño de la esperanza en el amor de los pueblos cristinos, amor que, según el Capitán General pregona, será el resultado del pago por el monasterio de la cantidad exigida». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 22-23.

⁷⁰¹ *Ibidem.*, pàg. 23-27.

⁷⁰² *Ibidem.*, pàg. 37-31. Cfr. REVUELTA GONZÁLEZ, Manuel. *La exclaustación (1833-1840)*. op. cit., pàg. 275-276; SANTIRSO RODRÍGUEZ, Manuel. op. cit., pàg. 79-98; FONTANA LÁZARO, Josep. *La Revolució liberal a Catalunya*. op. cit., pàg. 24-34.

concentrà a Catalunya, sinó també a la resta del territori.⁷⁰³ Dedicà del primer fins el cinquè article a explicar els atacs, matances i assalts que patiren els religiosos de la ciutat de Madrid a causa de l'epidèmia de còlera que patí la ciutat el 1834⁷⁰⁴, emprant àmpliament l'obra de Vicente La Fuente per narrar els esdeveniments, però amb l'afany d'establir una comparativa de successos que, tot i que succeïren abans als de Catalunya, tenen un origen comú. És en l'article sisè, «Origen y causas del atentado de Madrid», reafirma les teories exposades en els anteriors articles: la participació i voluntat de les institucions liberals, sobretot locals, d'eliminar la presència dels religiosos a la ciutat i l'odi anticlerical que es professava⁷⁰⁵, però sobretot l'impuls que prengueren les teories conspiratives –els religiosos contaminaren les aigües de la ciutat–, tramades per les sectes, i el seguiment per part de la població que feu possible els atacs als convents.⁷⁰⁶

Fa un petit parèntesi temàtic inserint un article, el setè, parlant del panorama religiós que visqué Barcelona el 1834 –«Los frailes de Barcelona en tiempo del cólera»–, del que només s'extreu el paper assistencial que tingueren les comunitats religioses de la ciutat durant la pandèmia, però cap altre missatge en relació a la línia discursiva del capítol.⁷⁰⁷ Prossegueix l'anàlisi i comparativa de casos previs amb dos articles més, el vuitè i el novè, corresponent als assassinats i atacs de regulars que hi hagueren a Múrcia i

⁷⁰³ «Circunscrito este mi libro a los sucesos de la región catalana, parece debiera prescindir de la narración de las persecuciones y matanzas perpetradas allende los linderos del Principado; y sin embargo, no puedo dejar de reseñarlas, siquiera como antecedentes históricos, ya que íntimamente ligados con los de aquí, constituyen sus premisas y aun comienzos». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 35.

⁷⁰⁴ *Ibidem.*, pàg. 35-52. Narra la matança dels PP. Jesuïtes, l'atac al convent dominic de Sant Tomàs d'Aquino, al franciscà de Jesús i Maria, al carmelita calçat de Nostra Senyora del Carme, el mercedari de Nostra Senyora de la Mercè, així com «Demás conventos de Madrid».

⁷⁰⁵ DELGADO, Manuel. *La Ira sagrada. Anticlericalismo, iconoclastia y antirritualismo en la España contemporánea*. Barcelona: Editorial Humanidades, 1992, *passim*.

⁷⁰⁶ «Hacia mucho más absurda la calumnia el comportamiento de los religiosos en aquellos mismos días, pues viendo éstos la espantosa mortandad que afligía a la villa-corte, salieron presurosos de sus conventos a socorrer de día y de noche a los apestados así de los hospitales como de las casas particulares desestimando su propia vida para auxiliar y salvar las de los demás. Contradicción absurdísima la de que los que quitan la vida a los coléricos sean los mismos que para salvársela exponen la suya. Y no sólo contradicción loca, sino ingratitud monstruosa. Pero ¿y por qué motivo habían los frailes de envenenar las fuentes? Dijeron los embaucadores que para matar a los liberales; nuevo absurdo que no puede fundarse en otro principio que en el de que los no liberales ni beben agua ni la usan para los condimentos de sus manjares». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 37. Cfr. REVUELTA GONZÁLEZ, Manuel. *La exclaustración (1833-1840)*. op. cit., pàg. 237-241; GARCIA ROVIRA, Anna M. *La revolució liberal a Espanya i les classes populars, 1832-1835*. op. cit., pàg. 91-110; FONTANA, Josep. *La Revolució liberal a Catalunya*. op. cit., pàg. 101; CALLAHAN, William J. *Iglesia, poder y sociedad en España, 1750-1874*. op. cit., pàg. 152-154; ALONSO GARCÍA, Gregorio. *La nación en capilla. Ciudadanía católica y cuestión religiosa en España (1793-1874)*. op. cit., pàg. 130-140; MOLINER PRADA, Antoni. «El anticlericalismo popular durante el bienio 1834-1835». op. cit., pàg. 508-516; *Ídem.*, «Anticlericalismo y revolución liberal (1833-1874)». *El anticlericalismo español contemporáneo*. op. cit., 69-125, pàg. 76-82.

⁷⁰⁷ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 57-62. Cfr. OLLÉ ROMEU, Josep M. op. cit., pàg. 68-69.

Saragossa.⁷⁰⁸ A part del relat de les afectacions que patiren els religiosos en aquestes ciutats, és interessant analitzar el que de certa forma conclou *avant la lettre*, però que ajuda a entendre el contingut que s'exposa:

«La situación política de España después de las matanzas de Madrid nos la definió clara y exactamente el Presidente del Consejo de Ministros en las líneas arriba copiadas: “Fué público y notorio que aquella catástrofe fué obra de las *sociedades secretas* para precipitar la revolución, y arrojar del mando al partido moderado”. La lucha entre exaltados y moderados venía ya de muy atrás, pero cada día iba más y más creciendo el empeño de aquellos en derribar a éstos. Las sociedades secretas, en su odio contra las instituciones católicas y toda autoridad, fomentaban la revolución, y como explosivo que la determinase, o primera bomba que por un lado desconcertase a las autoridades y por otro levantase el fuego de las turbas, promovían los ataques contra los conventos; para lo que excitaban toda clase de pasiones y utilizaban todo linaje de malas armas. He aquí la clave que explica toda la historia que nos resta narrar hasta el fin de este mi pobre libro, el cual terminará con el triunfo definitivo de las sectas y su entronizamiento en el poder.»⁷⁰⁹

Per a Barraquer i Roviralta, les tensions polítiques entre moderats i exaltats –com bé relata en aquest fragment– exposen la part més malvada de les polítiques liberals i la voluntat subversiva de les societats secretes per atiar a la població que ataqués el clergat. Culmina el despotisme polític amb el desè capítol titulat «El ruín espíritu del gobierno de Toreno», on insereix un total de quatre reials decrets, reials ordres i altres disposicions oficials que marcaren l'inici de les polítiques d'exclaustració i desamortització del clergat regular.⁷¹⁰ En primer lloc, la reial ordre del 23 de juny de 1835 en la que es prohibeix l'ensenyament de filosofia i altres estudis de formació del clergat en les facultats presents en cases religioses⁷¹¹, i el reial decret del 4 de juliol de 1835 on se suprimeix novament la Companyia de Jesús.⁷¹²

Segueix amb el tercer document, el decret del 16 de febrer de 1834 en el que s'activa novament la llei de reclutament de la milícia urbana⁷¹³, i per últim, el reial decret del 25

⁷⁰⁸ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 62-72. Cfr. MOLINER PRADA, Antoni. «El anticlericalismo popular durante el bienio 1834-1835». op. cit., pàg. 516-521; *Ídem*. «Anticlericalismo y revolución liberal (1833-1874)». *El anticlericalismo español contemporáneo*. op. cit., pàg. 82-86; FRANCO DE ESPÉS MANTECÓN, Carlos. *Los motines y la formación de la Junta Revolucionaria de Zaragoza en 1835*. Zaragoza: Diputación Provincial. Institución «Fernando el Católico», 1981, *passim*.

⁷⁰⁹ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 62.

⁷¹⁰ CASTELLS ARTECHE, José Manuel. op. cit., pàg. 118-125; PÉREZ GARZÓN, Juan Sisinio. «Curas y liberales en la revolución burguesa». op. cit., pàg. 87; NIETO GARCÍA, Alejandro. *Los primeros pasos del Estado constitucional. Historia administrativa de la regencia de María Cristina de Borbón*. op. cit., pàg. 490-492.

⁷¹¹ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 72-73.

⁷¹² *Ibidem.*, 73-74. Cfr. TOMÁS Y VALIENTE, Francisco. *El marco político de la desamortización en España*. Barcelona: Ariel, 1971, pàg. 56; REVUELTA GONZÁLEZ, Manuel. *La exclaustración (1833-1840)*. op. cit., pàg. 340-352.

⁷¹³ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 75-76. Cfr. PÉREZ GARZÓN, Juan Sisinio. *Milicia Nacional y revolución burguesa. El prototipo madrileño 1808-1874*. op. cit., pàg. 576-583; LAFOZ RABAZA, Herminio. *Los años decisivos. Milicia y Revolución burguesa en Zaragoza, 1834-1837*. Zaragoza: Institución «Fernando El Católico», 2016, pàg. 9; GONZÁLEZ CALLEJA, Eduardo. op. cit., pàg. 208.

de juliol de 1835, «suprimiendo los monasterios y conventos de religiosos que no tengan 12 individuos profesos, de los cuales las dos terceras partes a lo menos sean de coro».⁷¹⁴ Barraquer afirma la inspiració constitucional –de 1820-1823– d’aquest decret, però ja més definit a nivell polític per ser proclamat des d’un govern liberal moderat.⁷¹⁵ Conclou novament la intromissió del govern en les polítiques i gestions eclesiàstiques, afirmant la falsa voluntat d’aquestes en la millora de l’Església, i el paper que hi tenien les societats secretes:

«Mucho en el anterior documento se habla de los cánones, mucho del bien de la disciplina y de la Iglesia; pero se quebrantan y huellan descaradamente los más fundamentales que prohíben a todo secular, simple individuo o gobierno, entremeterse a disponer de las instituciones eclesiásticas, y luego arrebatárselas sus bienes. Si tanto el gobierno del impío Tore no deseaba el bien de la Iglesia, ¿por qué no acude al Pontífice y con él trata de las reformas hacederas? ¿Por qué, en lugar de aplicar los bienes al Estado, no los deja en poder de la misma Iglesia, cuyos son? Todo queda explicado con recordar que Toreno, presidente del Ministerio, era masón, y hasta había pertenecido al gobierno supremo de la secta; todo queda explicado al recordar que en aquellos momentos el Gobierno trataba de desarmar y contentar a las sociedades secretas. Este es su celo por la disciplina y la Iglesia.»⁷¹⁶

Prosegueix en la seva tasca de desemascarar la mala gestió política del govern liberal, dedicant el següent capítol a la «Discusión del Congreso sobre la devolución de los bienes de regulares a los compradores del Trienio Constitucional».⁷¹⁷ El primer article d’aquest capítol, «La discusión», insereix llargs fragments de les intervencions que feren els diputats, comentant-los posteriorment, però amb la finalitat de contextualitzar el contingut de les discussions.⁷¹⁸ Els arguments parteixen de la subhasta que se feu dels

⁷¹⁴ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 76-79. Cfr. REVUELTA GONZÁLEZ, Manuel. *La exclaustación (1833-1840)*. op. cit., pàg. 353-365; BARRIO GOZALO, Maximiliano. «Reforma y supresión de los regulares en España al final del Antiguo Régimen (1759-1836)». op. cit., pàg. 115-116.

⁷¹⁵ «El cuarto documento, o decreto, mucho más extenso que los dos anteriores, viene informado del mismo espíritu que los expedidos en el período constitucional de 1820 a 1823, de tal modo que al leerlo cree el lector continuar el estudio de aquel tiempo de profunda y brava revolución. Sin embargo, procede de un gobierno moderado; pero los moderados de entonces en su pecho alimentaban tanto o más odio a la Religión que los mismos exaltados, sólo que procuraban ocultarlo bajo una piel de oveja». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 76.

⁷¹⁶ *Ibidem.*, pàg. 79.

⁷¹⁷ «Por la materia en sí, por la luz que arroja sobre la política y el sentir de los hombres de 1823, por el que manifiesta en los de 1835, y por las consecuencias que pudo traer, reviste inusitada importancia la discusión trabada en la Cámara de los Procuradores, ó Congreso de Diputados, en abril y mayo de 1835, sobre la devolución de los bienes de regulares a los compradores del trienio constitucional. Dio lugar a esta discusión el arreglo de la Deuda interior». *Ibidem.*, pàg. 83. Cfr. REVUELTA GONZÁLEZ, Manuel. *La exclaustación (1833-1840)*. op. cit., pàg. 367-372.

⁷¹⁸ «Antes de entrar en la explicación, o mejor, reseña de este debate, se hacen necesarias dos noticias: 1.ª Que se trata de los bienes de los monacales y frailes que en el período constitucional de 1820 al 1823 fueron vendidos por el Estado, después de haber sido extinguidos los Monasterios por la llamada ley de 25 de octubre de 1820. Caída la Constitución en 1823 y anulados por la Autoridad los actos de los constitucionales, estos bienes pasaron nuevamente a manos de las respectivas Comunidades, sin que se devolviese el precio a los compradores. Ahora, en 1835, en el Congreso se disputa si se devolverán inmediatamente a los compradores estos bienes o se les dará otra indemnización. El Gobierno no quería la inmediata devolución de estos bienes a los compradores; quería sólo darles una indemnización. Los

béns monacals arran de la llei desamortitzadora del 25 d'octubre de 1820, i que, amb el retorn de la monarquia, el 1823 els béns foren retornats als religiosos, i als seus compradors no se'ls hi bonificà la quantitat que pagaren, discutint si cal retornar els béns als compradors o donar-los-hi una indemnització. També es debat la septimació, una concessió que feu Pius VII al govern de Carles IV i Godoy per a obtenir una setena part dels béns de l'església el 1805 i 1806.⁷¹⁹

Tanmateix, es decreta la supressió dels crèdits contra l'Estat, pendants de liquidació que havien estat cedits a diverses institucions eclesiàstiques, com també l'amortització de la setena part dels béns propis de les esglésies afavorit pels dos breus de Pius VII. Tot i així, s'arriba a la conclusió que cal retornar els béns nacionals als compradors dels anys 1820-1823, a causa del gran deute existent que té l'Estat, perquè no podria retornar la quantitat de diners, comissions i demés pagaments als particulars.⁷²⁰ Critica els discursos que realitzaren alguns diputats defensors de la desamortització, com el de Joaquim Maria de Ferrer, on defensa el triomf de l'utilitarisme sobre la justícia, és a dir, de la vulneració i el sacrifici de la justícia en vistes d'una millora de la riquesa pública. També carrega contra les paraules d'Agustín Argüelles, de les que Barraquer contraataca defensant la funcionalitat de les esglésies i cases de religiosos, i que aquestes no pertanyen a l'Estat, sinó als fidels, i que aquest mateix no és ningú per a treure les propietats⁷²¹:

«Debiera haber recordado, el por contradicción llamado *divino Arguelles*, que las corporaciones religiosas se crean por la Iglesia y que principalmente pertenecen a ella; y por lo mismo, que el Estado carece de derecho para abolirlas sin el consentimiento de aquella. Además ningún hombre de sana mente creará que los bienes eclesiásticos, en gran parte provenientes de mandas piadosas, hayan sido entregados a las corporaciones para favorecer al Estado, sino para la celebración de Misas u otros fines de piedad, los que se defraudan si el Estado se apodera de ellos. Pero aún hay más; ni aun tratándose de una corporación meramente civil, tal como una sociedad de comercio o industria, el Estado, al considerarla mala y disolverla, se incauta de sus bienes, sino que los distribuye según los estatutos de ella, o según la voluntad y los fines de los fundadores. ¡Cuántos absurdos se tuvieron que inventar para cohonestar el robo de los bienes de la Iglesia!»⁷²²

compradores y los exaltados pretendían la inmediata devolución. 2.º También en este debate se mencionan los bienes procedentes de la septimación. El Gobierno español instó al Papa para que le concediese algunos valores de la Iglesia, y Pío VII por breves de 1805 y 1806 concedió a Carlos IV el séptimo de los bienes eclesiásticos. Con estos datos se facilita desde luego la inteligencia de los documentos y discursos que voy a aducir; que, fiel a mi sistema de dejar hablar a los documentos, daré la palabra para reseñar aquel debate al texto oficial del *Suplemento á la Gaceta de Madrid*, y reproduciré en todo punto importante las mismas palabras de los oradores que en él contendieron». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. II, llib. III, pàg. 83.

⁷¹⁹ *Ibidem.*, *ídem*. Cfr. HERR, Richard. «Hacia el derrumbe del Antiguo Régimen: crisis fiscal y desamortización bajo Carlos IV». *Moneda y Crédito*, 118 (1971): 37-100.

⁷²⁰ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. II, llib. III, pàg. 86-87.

⁷²¹ *Ibidem.*, pàg. 89-91.

⁷²² *Ibidem.*, pàg. 91.

Barraquer i Roviralta prossegueix amb l'exposició del contingut, presentant unes declaracions en contra de la desamortització del clergat. Segons l'autor, els regulars són persones riques i pacífiques, i no com els diputats, un col·lectiu irracional que s'aprofita de la gent i que afavoreix la violència popular. A més, critica els arguments que donen els polítics dels religiosos: són pocs milers els que hi ha a Espanya, que realment no estan en perill, i els béns que tenen són necessaris, poc usats i dels que es trauria gran profit econòmic en un moment en què la nació necessita diners per a fer front a la guerra. Partint d'un fals argument, el govern té les necessitats d'adquirir i vendre les propietats religioses per a establir la justícia, equitat i consens social de la nació espanyola; argumenten que els béns són de la nació, i que per això s'han de restituir.⁷²³ A més, es suma un altre argument molt emprat en aquesta època, i és la desafecció que tenia el clergat a Isabel II perquè era partidari de Carles V.⁷²⁴

Continua amb la plasmació de les discussions, l'aprovació del retorn dels béns als compradors⁷²⁵, i aprofita el panorama present per afegir-hi els comentaris que realitzaren diversos diputats referent a la proposta de reforma de regulars del 25 de juliol de 1835⁷²⁶, arribant a l'acord d'exclaustració per part del congrés, però no per part de la reina i el senat.⁷²⁷ Arran del contingut exposat en el primer article, destina un segon, titulat «Juicio crítico de esta discusión», on exposa el seu veredict i opinió arran dels fets. Les seves paraules són una defensa aferrissada de la independència de l'Església com a organisme per a decidir la seva supressió. La desamortització i subhasta dels béns dels religiosos

⁷²³ «¡Cuántas repeticiones, cuántos errores, cuántos absurdos! Todos basados en el falso principio de que el Estado es dueño de los bienes de la Iglesia: cesarismo liberal». *Ibidem.*, pàg. 102. Cfr. ALONSO GARCÍA, Gregorio. *La nación en capilla. Ciudadanía católica y cuestión religiosa en España (1793-1874)*. *op. cit.*, pàg. 145-153.

⁷²⁴ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. II, llib. III, pàg. 90-104. «Por otra parte, al mismo tiempo que yo reconozco que hay religiosos timoratos y dispuestos á obedecer al gobierno, todo el mundo sabe que los clérigos han sido los que más han contribuido á fomentar la guerra del Norte, y todo el mundo sabe también que el pretendiente D. Carlos lleva consigo una falange de 400 á 500 frailes, (*¡imposible!, pero pronto los llevará si VV. arrojan de sus conventos a los religiosos, o les quitan sus bienes*), por los cuales ha recibido todas las seguridades acerca del sentido y la opinión del país, y ciertamente no le han engañado. (*¡Qué confesión!*)». *Ibidem.*, pàg. 104. Cfr. CÁRCEL ORTÍ, Vicente. «El liberalismo en el poder (1833-1868)». *Historia de la Iglesia en España. V. La Iglesia en la España contemporánea*. *op. cit.*, 115-225, pàg. 129; MOLINER PRADA, Antoni. «Anticlericalismo y revolución liberal (1833-1874)». *El anticlericalismo español contemporáneo*. *op. cit.*, pàg. 71-75.

⁷²⁵ «El Ministro de Estado: El Gobierno retira las reglas 4.ª y 5.ª, quedando reducida su propuesta á tres puntos: —1.º Devolución inmediata de todos los bienes que hayan entrado en poder del Estado. —2.º Opción dada á los compradores para tomar el papel mismo del precio de la compra. —3.º A los que no quieran tomar papel, prefiriendo las fincas, se les devolverán éstas en el término de un año, contado desde la sanción de esta ley.» *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. II, llib. III, pàg. 119.

⁷²⁶ *Ibidem.*, pàg. 110-119.

⁷²⁷ *Ibidem.*, pàg. 120.

foren totalment il·legals⁷²⁸, mitjançant practiques poc legals i de nul·la visibilitat⁷²⁹, i unes conseqüències poc agradables i favorables envers el patrimoni; regnava la malícia per treure el màxim profit i negoci dels béns.⁷³⁰ Per a finalitzar el relat d'aquesta part, Barraquer exposa el seu veredicte donant la seva opinió, criticant la poca sensibilitat catòlica dels diputats i polítics, així com l'afany de les lògies maçòniques, amagades rere el govern liberal, per acabar amb els regulars:

«Respecto del Congreso, o Cámara de los Procuradores, pocas palabras bastarán para definirlo, o mejor, ya está definido. Él y el Gobierno, el Gobierno y el Congreso, no hacen más que transmitir la voz de la masonería. Ignoro cuáles de sus individuos pertenecían entonces a ella. Que Toreno y Galiano habían formado parte de su gobierno supremo, nos lo certifica el mismo Galiano en sus *Recuerdos de un anciano*. De los demás lo ignoro, pero sus deseos indudablemente proceden de aquella maligna sociedad, y además de la baja pasión del amor al oro, el *auri sacra fames*. Allí se alteran los hechos, se tergiversan, se sientan principios anticanónicos y antijurídicos, y profieren proposiciones absurdas y hasta risibles; y todo pasa, y todo se halla más o menos acertado. Trasuda por todos lados en los diputados la pasión, y hasta se proclama el despotismo. ¡Pobre España y pobre Iglesia española en tales manos! Llega a tal punto la pasión, que hasta se huella el amor al ministerio y se desprecia el carácter de ministerial votando casi toda la Cámara con la oposición. ¡Tanto era el empeño de lograr las fincas y de cumplir las órdenes de la secta oscura! Pero ni aun es esto lo que más honda pena causó a mi corazón católico al leer por muchos días, y aun semanas, las actas de aquellas interminables sesiones. Lo que más hondamente lo hirió fué no oír allí ni una voz verdaderamente católica.»⁷³¹

⁷²⁸ «De aquí, naturalmente, resulta evidente que el Estado no fué nunca dueño de las dichas fincas, y por lo mismo, que su venta y compra adoleció de manifestísima nulidad. Y como los motivos de esta nulidad estaban patentes ante el Sol, de aquí que los compradores resultaran poseedores de mala fé. De aquí también que al ocupar el poder un gobierno justiciero debía mandar la inmediata devolución de las fincas a sus dueños, los monasterios y conventos». *Ibidem.*, pàg. 121.

⁷²⁹ «Aun los mismos diputados, en mil lugares de la discusión aquí descrita, nos certifican de los radicales vicios de que adolecían las compraventas del tiempo constitucional; y por su boca sabemos que se pagaban sus precios, o la mayor parte de ellos, con papel de la deuda sin interés, el cual se admitiría o por todo o por gran parte de su valor nominal (a pesar de prolija pesquisa no logré dar con el reglamento de ventas de aquella época, y por lo mismo no puedo fijar si se admitían por todo el valor nominal o por parte), resultando que si la escritura cantaba que se habían pagado 100 duros, en realidad se habían desembolsado muy pocos; de modo que la lesión enorme y quizá enormísima venía a anular el contrato. Así nos lo han dicho arriba los diputados señor Perpiñá y señor Marqués de Montevirgen, y el Ministro de Hacienda, Toreno. Y hasta tales ventas se efectuaron que para que pudieran hacerse los remates hubo que rebajar mucho las tasaciones; y en otras se cometieron sobornos y fraudes. Nos lo dijeron arriba el señor Acevedo, el señor Marqués de Falces y el de Montevirgen. La compraventa era un engaño». *Ibidem.*, *idem*.

⁷³⁰ «Si, pues, no se atrevían a comprar, ¿cómo emplearían capitales en las fincas compradas? Si, como nos dijo arriba el Marqués de Falces, y también Toreno en su primer discurso, de lo que trataban muchos compradores era de sacar partido de su mal papel del Estado, ¿pondrían capitales sobre unas posesiones contra cuya compra, por otra parte, estaba la inmensa mayoría de la Nación? Los oradores liberales en esta discusión sacan mucho a relucir las pretendidas mejoras; pero, por lo general, nada dicen de los inmensos desperfectos y talas que en los mismos predios practicaron los compradores, talas de que nos habló arriba el Marqués de Falces. Sean justos, y empiecen por decir que más serían los desperfectos que las mejoras; y luego pidan que si se han de reintegrar las mejoras se han de pagar igualmente las talas. Pero no es la justicia lo que se busca; se busca el negocio; se pretende realizar el fin masónico de extinguir los conventos». *Ibidem.*, pàg. 122.

⁷³¹ *Ibidem.*, pàg. 123.

5.2.3.2. *Primeres matances del clergat català i disposicions oficials*

Havent exposat el context espanyol, és el moment d'exposar el corresponent a Catalunya, destinant el capítol quart a la «Matanza de frailes en Reus», sempre relacionant-ho amb els successos anteriors com a mostra de la continuïtat històrica dels fets⁷³² però també dels motius que els provocaren.⁷³³ Destina el primer fins el quart article del present capítol a descriure els atacs i demés afectacions que patiren els convents i monestirs de Reus⁷³⁴, emprant el cinquè –«Personas responsables del atentado»– a esbrinar qui foren els subjectes que perpetraren els esdeveniments narrats i les seves motivacions –si fou una acció espontània o premeditada–⁷³⁵, analitzant-ho des d'una perspectiva sociològica, sense oblidar la rellevància del context que es viu per conèixer els motius que comportaren la participació de la població en els atacs a les cases de religiosos, però sobretot incidint en la rellevància que tenia el clergat en la societat espanyola del s. XIX, destacant un gran grau d'anàlisi social:

«Por otra parte, no se comprende que toda, toda una honrada población apoye crimen tan repugnante a la conciencia medianamente recta. Cuando la piedad, si no de todos, de buena parte de reusenses, no viniera a desmentir las aseveraciones del Gobernador, hiciéranlo la indiferencia por las cosas políticas y la cobardía que siempre domina a la generalidad de las gentes. El año de 1835 no era el actual: entonces ese monstruo infernal de la revolución española vagía aún en su cuna; o si se quiere, mozo, muy avieso, sí, pero de pocos años, inauguraba solo las travesuras de su juventud; y por lo tanto aunque maligno en sus designios, no alcanzara todavía suficiente tiempo para pervertir por completo a los pueblos y a las

⁷³² *Infra.*, pàg. 249-250.

⁷³³ «Hasta aquí las persecuciones de fuera de Cataluña: vengamos ya a las de nuestra tierra catalana, objeto principal de la presente obra. Y por cierto que el ingreso no resulta violento, pues los acontecimientos de allende los confines de nuestra región vienen enlazados con los de aquende por la misma causa y por la próxima sucesión de los años como por uniforme cadena. Efectivamente, los mismos motores, las mismas causas, los mismos fines, los mismos medios producen aquí iguales matanzas de frailes que fuera de Cataluña, y esto en el mismo mes de la postrera de Aragón Aquella cadena de motines y crímenes se extiende por esta tierra; y su primer eslabón se llama Reus. Los exaltados de esta entonces villa, hoy ciudad, esperarían sin duda el momento oportuno para imitar a los de Zaragoza, o quizá órdenes de sus secretos jefes». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. II, llib. III, pàg. 129.

⁷³⁴ *Ibidem.*, pàg. 129-175. *Cfr.* OLLÉ ROMEU, Josep M. *op. cit.*, pàg. 76-78; ANGUERA I NOLLA, Pere. *Menjacapellans, conservadors i revolucionaris*. Reus: Centre de Lectura, 1991, pàg. 32-34; *Ídem*. *Comportament polític i actituds ideològiques al Baix Camp: 1808-1868*. Reus: Associació d'Estudis Reusencs, 1983, pàg. 91-92; SANTIRSO RODRÍGUEZ, Manuel. *op. cit.*, pàg. 151-152.

⁷³⁵ «Hasta aquí la sucinta al par que desnuda relación de los hechos: hora es ya de que entremos en el balance de responsabilidades, y así sepamos quiénes sean los responsables o culpables, qué causas impulsaron en unos los puñales, cuáles en otros la punible inacción. Sepamos si el hecho provino de espontánea exaltación popular, o de calculada trama; y de este modo, los que ante el Tribunal de Dios habrán, sin duda, encontrado ya su castigo, recibirán de la opinión pública por mano de la Historia el estigma de la justicia humana, que los poderes libélales no quisieron aplicarles. Respecto de los ejecutores materiales del crimen, ¿cómo encontrarlos ni saberlos después de medio siglo de aguadísimos tiempos? El hecho se perpetró al abrigo de las tinieblas de la noche; entre alborotos, turbas y confusión; lejos de los ciudadanos honrados, que, temerosos, se encerraron en sus viviendas; no le siguió pesquisa ni causa judicial que averiguase los autores, cómplices y encubridores: ¿cómo y por qué conductos conocer a los ejecutores? Y cuenta que el crimen reviste inmensa gravedad: ¿cómo, por lo mismo, por la sola voz pública o rumor popular, imputarlo sobre tal o cual nombre?». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. II, llib. III, pàg. 175.

masas. Todavía el clero gozaba de saludable influencia; todavía cada familia contaba un fraile entre los tíos o los hijos de la casa, todavía en cada calle se levantaba un convento y en él, por dicha, un pulpito y muchos confesonarios; todavía el pueblo trataba familiarmente a los frailes, y conocía sus buenas cualidades; el fétido fermento de la revolución no había agriado toda la masa. Muchos de los que se llamaban liberales, y hasta esgrimían sus espadas por el sistema liberal, hacíanlo de buena fe, creyendo que en aquella guerra sólo se ventilaba una cuestión política, que en nada afectaba a la Religión, la que profesaban con entera sinceridad.»⁷³⁶

Havent analitzat les responsabilitats i les motivacions de la participació de la població, aplica els arguments en el cinquè article titulat «Causas del atentado», cercant el per què dels actes.⁷³⁷ Partint de les obres de coetanis dels fets com també del mateix Barraquer – Antonio Pirala, Víctor Balaguer, Modesto Lafuente, Francisco Rauli, etc.–, exposa el partidisme liberal de la població reusenca, els arbitris ideològics subjugats a la creença de l'afinitat dels religiosos al bàndol carlí, i de la seva participació en les partides que mataren a diversos soldats liberals.⁷³⁸ Darrere aquests successos hi ha una clara i evident voluntat antireligiosa i d'apropiar-se dels béns dels regulars, i de defensar, per part dels frares i monjos, les seves propietats i creença religiosa.⁷³⁹ A més, s'evidencia la interpretació històrica de l'autor des d'una posició integrista, en la voluntat d'evitar una confluència de la religió catòlica i el liberalisme. Tanmateix, l'execució dels atacs estava completament planejada, element que justifica novament l'existència d'una trama que preparà conscientment la crema de cenobis i la matança de religiosos⁷⁴⁰:

⁷³⁶ *Ibidem.*, pàg. 182.

⁷³⁷ «No diré meditando, sino aun rápidamente sólo leyendo, el anterior relato, al más lerdo le ocurre preguntar: ¿de dónde tanto odio en contra de los conventos? ¿Qué causas racionales lo produjeron? ¿Tan criminales, tan enemigos del sosiego privado o público, tan perjudiciales a los intereses de los habitantes de Reus fueron los frailes de aquella villa, que así merecieran ser detestados y exterminados? Y si los crímenes de estos religiosos no fueron tantos ni tan grandes como parecen juzgados al compás de tal odio, ¿qué causas pudieron engendrarlo en manera tan encarnizada?». *Ibidem.*, pàg. 186.

⁷³⁸ GARCIA ROVIRA, Anna M. *op. cit.*, pàg. 258-261; OLLÉ ROMEU, Josep M. *op. cit.*, pàg. 76-77.

⁷³⁹ «Condensando las ideas, el artículo de causas del crimen señala como principal y madre de los demás, que habiéndose la villa resueltamente inclinado a la parte liberal, los conventos, y en modo especial el francisco, no hicieron en esto coro con la población, sino que, por el contrario, en la balanza echáronse al platillo antiliberal, pesando más de una vez como influencia dirigida contra el partido contrario. Que no cayeran al empuje de la envidia de sus riquezas, ni al injusto deseo de sacudirse añejos derechos señoriales u otras prerrogativas, cuyo goce hizo traición a varias comunidades, [...] De modo, que, según un autor enteradísimo y liberal como Toda, mueren los frailes porque, sin venir comprometidos en el levantamiento carlista, al que ni con hombres ni con dinero quieren favorecer, rehusan aliar la Religión con las ideas liberales. Mueren por haber defendido lo que la Iglesia defendió, y haber condenado lo que después el Vicario de Cristo condena. Mueren por la verdad, por Cristo. ¡Oh, santos mártires! ¡Quién me diera unir mi sangre con la vuestra en la misma lucha para participar de igual corona!». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. II, llib. III, pàg. 190-191. *Loc. cit.*, nota nº 697.

⁷⁴⁰ «Ciertamente, no bastan tales datos para afirmar categóricamente que la paternidad de este crimen resida en aquella sociedad; mas si se recuerda, por una parte, que fueron las sociedades secretas las que hicieron la revolución del 35; por otra, que el móvil a cuyo embate cayeron los conventos; fué el odio a la Religión [...] Los frailes ostentan alta la divina librea de Nuestro Señor: nunca el maligno espíritu, ni su moderno ejército la masonería y demás sociedades secretas, les perdonarán tal honor». *Ibidem.*, pàg. 196. *Cfr.* GARCIA ROVIRA, Anna M. *op. cit.*, pàg. 261.

«No, no, la matanza y quema de Reus no fué granada que en momento explotó; no fué tumulto popular, sino ataque meditado y ejecutado en plena paz. [...] No fué revolución que, como todo desborde, no sólo traspasa las ordinarias vallas para lograr un vedado fin, y salta, y corre arrastrando objetos que los promovedores quisieran salvar, llegando a términos que nadie pudo conjeturar; no, no consiste en un desborde de mal comprimida y potente indignación del pueblo, que, ciego y ebrio, emprende desatentada marcha para no parar; no. Consiste en un golpe de mano que ruines criminales premeditan, organizan, y hasta con temor lo llevan a ejecución. Es verdad, no pude entrar en el antro de esta conspiración; es verdad, no tuve la suerte de topar con testigos oculares de la reunión: los hechos, sin embargo, en la organización, indican un organizador.»⁷⁴¹

Acaba el present capítol amb el sisè article, «Castigo de Dios por el atentado», unes breus pàgines en les que se refereix als diversos actes de justícia divina que reberen els subjectes que participaren en «la ejecución del crimen, en la trama, en la alegría o en la indiferencia, gran parte de la villa pecó».⁷⁴² Com s'exposa amb més detall en l'apartat corresponent a la ideologia de l'autor, Barraquer exposa la seva venjança pels fets comesos, concloent que no es pot lluitar contra Déu i allò que li pertany.⁷⁴³ Prossegueix amb el capítol cinquè, «Contornos de Reus», amb la relació dels atacs i afectacions que patiren els convents i monestirs de les poblacions properes a la vila⁷⁴⁴, aprofitant l'ocasió per explicar l'exclaustració i posterior desamortització que sofriren⁷⁴⁵, el mateix que fa amb el monestir cistercenc de Santa Maria, de Poblet, dedicant-li però el capítol sisè⁷⁴⁶,

⁷⁴¹ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 195-196. «Llévase ésta a perfecta ejecución: reúnen en la plaza; suena en ella la convenida señal de los disparos; unánimes responden los cuatro ángulos de la plaza y hasta el interior de la guardia; e inmediatamente la turba emprende la marcha hacia el convento de San Francisco. Sólo faltaba a tal organización la correcta formación y la voz de mando, el *marchen* militar. [...] Y si en el ataque, por un lado, olvidó el organizador las hachas suficientes, por otro el uso de las antorchas y el aguarrás cuyo empleo algunos indican, declaran que no omitió toda prevención. Y aunque estas personas interrogadas, mejor que testificar, suponen el uso de este líquido inflamable, no carecen de fundamento en su creencia, que no es fácil poner fuego a grandes y separadas masas de madera sin la aplicación de este medio. Antorchas, aguarrás, cena-convite con intencionado postre, suponen ciertamente alguna preparación». *Ibidem.*, pàg. 194-195.

⁷⁴² *Ibidem.*, pàg. 197.

⁷⁴³ *Supra.*, pàg. 96-97. «Mas ¿a qué la reseña de castigos particulares? El pueblo de Reus por todos lados y en alta voz proclama que son raros los incendiarios de sus conventos que hayan muerto en paz. La justicia de la tierra puede faltar: Dios siempre triunfará». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 198.

⁷⁴⁴ ANGUERA I NOLLA, Pere. *Comportament polític i actituds ideològiques al Baix Camp: 1808-1868*. op. cit., pàg. 92-93.

⁷⁴⁵ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 223-299. Per a conèixer amb major detall la supressió, exclaustració i tancament dels convents i monestirs, vegeu BELLO VOCES, Josefina. *Frailes, intendentes y políticos. Los bienes nacionales, 1835-1850*. Madrid: Taurus, 1997, pàg. 111-147.

⁷⁴⁶ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 303-381. «La matanza de los frailes y el incendio de sus claustros, hiriendo vivamente los sentimientos católicos, produjeron en la tierra catalana los mismos efectos que una inmensa leva en favor de Don Carlos. El más eficaz grito de ¡guerra! lanzáronlo los autores de aquel delito. Peleóse con gran valor y, lo que peor es, con inaudita crueldad. Cada pueblo tomó su bando; La Espluga perdió 200 de sus hijos muertos en defensa de Don Carlos; Vimbodí desde mucho antes empuñaba las armas por Doña Isabel; y no hay duda que a muchos espluguenses puso las armas en la mano su amor a los frailes ofendido. Así a los odios de comarca, que ya antes separaban los dos pueblos vecinos, agregáronse los de partido. A tal punto llegó la enemiga, que en ocasiones, topándose en las viñas habitantes de uno y otro, arremetíanse mutuamente y se mataban. En tal exacerbación de ánimos no era posible que para prestar buen servicio al monasterio se le acercase algún su amigo, y por años

indicant l'existència de possibles religiosos còmplices amb el liberalisme i l'adveniment dels fets:

«Con tal hecho del confinamiento de algunos monjes empezaba a mostrar su siniestro ánimo para Poblet el hado de 1835. Este monasterio tenía en su contra no sólo el odio de la Revolución a lo sagrado, sino también la sed desús cuantiosas posesiones y derechos, y los rencores de pleitos y luchas seculares. Encendida poco antes la guerra civil, un Coronel, que en los principios de ella pasó por el cenobio, propuso convertirlo en puesto fortificado. Contestación negativa dieron a la propuesta los monjes, pues no desconocían la condición y moralidad de los que a título de defensores debían en tal caso dominarles en el circuito de las propias cercas. Estas, si poderosas para impedir la introducción de enemigos visibles, resultaron impotentes para rechazar la de pasiones políticas, altamente inconvenientes en un monasterio. Como expliqué en mi obra anterior a la presente, una docena de monjes mozos, ocultamente apoyados por alguno de los antiguos y sin por esto abandonar su claustro, insensatamente cubrieron el cerquillo con una gorra de miliciano; ciñeron el blanco hábito con la negra canana; y sus manos, destinadas a cálices y disciplinas, empuñaron un fusil en defensa de la Reina Cristina.»⁷⁴⁷

Corresponent al títol d'aquest subapartat, referent a les disposicions oficials, Barraquer i Roviralta insereix una «Nota sobre la venta de los conventos y de sus bienes» al final del capítol de «Matanzas de frailes en Reus». Mal ubicat, i a continuació del contingut plasmat en l'article d'«El ruín espíritu del gobierno de Toreno», exposa els decrets i reials ordres de desamortització que afectaren les cases de religiosos.⁷⁴⁸ Critica el seu contingut jurídic, la mala praxis governamental⁷⁴⁹ però sobretot les conseqüències que comportà aquesta mala pràctica, fent que el comprador es beneficiés a causa de les condicions de venda dels béns subhastats.⁷⁵⁰ Tot i condemnar la venda dels béns dels religiosos, reconeix la legalitat d'aquesta pràctica per tal com s'efectuà, però no a l'objecte i el seu

equivalió a delito interesarse en su favor; quedando por lo mismo abandonado completamente ni más ni menos que la playa o los arenales del Sahara. Por allí cruzaron las columnas, vivaqueando en el templo, y la brutalidad de la soldadesca pudo imprimir indeleble huella de su paso. Allí los pastores de la comarca hallaron». *Ibidem.*, pàg. 318.

⁷⁴⁷ *Ibidem.*, pàg. 305. Cfr. MUNDET I GIFRÉ, Josep M. *op. cit.*, pàg. 71.

⁷⁴⁸ «Al describir la destrucción de los conventos y el paradero de sus cosas, será preciso en cada uno reseñar las ventas de aquellos y la de éstas, tanto movibles cuanto inmuebles, pero principalmente las de éstas. Para comprender en el extracto, que daré de las escrituras de venta, el valor de las palabras, y sobre todo las circunstancias y condiciones del contrato, precisa conocer el modo como se efectuaba y las reglas prescritas por las leyes para su celebración. Y esto escribo en la presente nota». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. II, llib. III, pàg. 199.

⁷⁴⁹ «Mas muy pronto el Estado revolucionario quiso no el precio del arriendo, sino el de la propiedad, y mandó la venta de las fincas, y la admisión de las redenciones de los censos y cargas. El modo y condiciones de estas ventas y redenciones nos los dirán las disposiciones legales que para su ejecución se dictaron». *Ibidem.*, pàg. 201.

⁷⁵⁰ «El comprador de bienes nacionales, además del precio de la finca rematada, pagaba los derechos del expediente, tasación y de la misma subasta, como era natural y justo dentro de la injusticia canónica del acto. Mediante las condiciones tan excesivamente favorables al comprador pudo el Estado vender muchas de las fincas de los regulares. El bajo precio, el pago con papel estimado por todo o parte de su valor nominal, los largos plazos, la división de las fincas grandes en pequeños lotes o piezas de tierra, la entrada en la posesión de la finca aun antes del pago de casi todos los plazos tentaron la honradez de muchos, los cuales extendieron su mano al árbol prohibido. Empero los edificios, monasterios y conventos, por una parte, no se prestaban fácilmente a la división en lotes, y por otra tampoco a habitaciones de particulares, y de aquí la mayor dificultad en venderlos». *Ibidem.*, pàg. 209.

destinatari.⁷⁵¹ Antoni Moliner ho resumeix a la perfecció: domesticar l'Església i subordinar-la als interessos de l'Estat.⁷⁵²

L'anàlisi dels dictàmens oficials segueix al final del tercer llibre, concretament en el quart volum, amb el trenta-tresè capítol titulat «Disposiciones y actos oficiales que siguieron a la revolución de 1835 referentes a conventos», ampliant el contingut, de forma considerable, de la «Nota sobre la venta de los conventos» en el primer article, «Segundo semestre de 1835».⁷⁵³ Insereix novament tots els decrets corresponents a aquest període, com per exemple el Real Decreto del 25 de juliol de 1835, on explica com han d'actuar els *Comisionarios y Contadores de Arbitrios de Amortización* sobre els béns i propietats dels monestirs, la Real Orden del 29 de juliol de 1835 que amplia l'explicació del 7º article del Real Decreto del 25 de juliol del mateix mes, o els decrets que parlen de la manutenció per part de l'estat dels religiosos als qui l'Estat es va quedar els seus béns, de la venda pública dels seus mobles i de l'arrendament dels horts, que ha de ser al comptat.⁷⁵⁴

Expandeix la massa de decrets i reials ordres que es promulgaren el 1836 –destaca, entre d'altres, el «Real Decreto de 9 de marzo de 1836 suprimiendo todos los monasterios, conventos, colegios, congregaciones y demás casas de comunidad o de instituto religioso de varones, incluidas las de clérigos seculares, y de las de las cuatro órdenes militares y S. Juan de Jerusalén, existentes en la Península, islas adyacentes y posesiones de España en África»–⁷⁵⁵ i 1837 –entre els presents textos legals, destacar la «Ley de 29 de julio de 1837 sobre extinción de monasterios, conventos, colegios, congregaciones y demás casas

⁷⁵¹ «Del estudio, pues, de las disposiciones legales que mandaron y organizaron la venta de los bienes de los regulares resulta ante la razón y la justicia que esta venta fué una gran dilapidación en cierto sentido legal, o sea en cuanto la mandaron leyes y decretos. Mas a ella en algunas oficinas, y durante algunos períodos, se juntó la dilapidación extra legal, o sea la obrada por los ejecutores y gente que intervino en las ventas». *Ibidem.*, pàg. 216.

⁷⁵² MOLINER PRADA, Antoni. «Anticlericalismo y revolución liberal (1833-1874)». *El anticlericalismo español contemporáneo. op. cit.*, pàg. 96.

⁷⁵³ «Tan reseñadas en los capítulos I y II de este Libro III las disposiciones anteriores al 1835 y las de este nefasto año, terminando la reseña en el artículo X del capítulo postrero, o sea del II, con el Real decreto de 25 de julio de 1835. Este nos servirá aquí de enlace de aquel capítulo II con el presente, en el que empezaremos por remitir el lector a dicho artículo X, o sea a la página 78 del tomo I. Copio empero aquí la instrucción para su ejecución. Antes, empero, debo advertir, que el tema de este capítulo está ya en parte desarrollado arriba entre el capítulo IV y el V de este Libro, pues allí en la *Nota sobre la venta de los conventos* reseño las principales disposiciones oficiales, referentes a venta de conventos y de sus bienes, tomadas en estos tiempos». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. IV, llib. III, pàg. 629.

⁷⁵⁴ *Ibidem.*, pàg. 629-653. SÁNCHEZ MANTERO, Rafael. «La Iglesia en el estado liberal (1833-1868)». *La Iglesia en la historia de España. op. cit.*, 869-879, pàg. 870-872; REVUELTA GONZÁLEZ, Manuel. *La exclaustación (1833-1840). op. cit.*, pàg. 366-367.

⁷⁵⁵ REVUELTA GONZÁLEZ, Manuel. *La exclaustación (1833-1840). op. cit.*, pàg. 415-424; CÁRCEL ORTÍ, Vicente. *op. cit.*, pàg. 139-143; SÁEZ MARÍN, Juan. *op. cit.*, pàg. 446-453.

de religiosos de ambos sexos, en la Península e islas adyacentes»⁷⁵⁶, dedicant un article a cada any –«Disposiciones y actos gubernamentales de 1836» i «Disposiciones y actos gubernamentales de 1837»–.⁷⁵⁷ Comenta amb detall els corresponents textos legals i articles que els conformen i que afectaren els béns, la vida i l'existència del clergat regular d'Espanya, concretament de Catalunya, tot i que amb certs casos succeïts a Barcelona.⁷⁵⁸

5.2.3.3. *Les cases de religiosos de Barcelona el 1835, una crònica desmesurada*

Havent exposat el context general –sobretot polític, religiós i jurídic– dels anys 1834 i 1835 tant a Espanya com a Catalunya, Barraquer i Roviralta aplica el contingut present en els capítols anteriors per construir una crònica dels successos ocorreguts a Barcelona el 1835. Esmentat en l'apartat corresponent al format de les obres com també en el del positivisme, hi destina un total de set capítols –sis presents en el segon volum, i un en el tercer–, una quantitat considerablement àmplia que se suma al volum de pàgines corresponents a aquesta cronologia, molt superior en comparació als dos altres períodes tractats.

Per una banda, destacar una vegada més la fixació i interès de l'autor per l'estudi dels esdeveniments tan propers a ell –les bullangues de 1835, l'exclaustració i desamortitzacions del període 1835-1837 són més properes que no pas les del Trienni Liberal o les afectacions de la Guerra del Francès–, i sobretot els ocorreguts a Barcelona; això sí, des d'una perspectiva completament reaccionària. Aquest element permetria interpretar i evidenciar, com ja s'ha anat veient en aquest treball doctoral, la reivindicació dels treballs de Barraquer i Roviralta com un combat contra la historiografia liberal. Com bé exposa Anna M. Garcia

⁷⁵⁶ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. II, llib. III, pàg. 465-499.

⁷⁵⁷ *Ibidem.*, vol. IV, llib. III, pàg. 653-693 i 693-704, respectivament. *Cfr.* CUENCA TORIBIO, José Manuel. *La Iglesia española ante la revolución liberal*. Madrid: Rialp, 1971, pàg. 30-39.

⁷⁵⁸ JANKE, Peter. *op. cit.*, pàg. 238-254; CASTELLS ARTECHE, José Manuel. *op. cit.*, pàg. 125-147; SIMÓN SEGURA, Francisco. *La desamortización española en el siglo XIX*. Madrid: Instituto de Estudios Fiscales, 1973, pàg. 84-115; NIETO GARCÍA, Alejandro. «Estudio introductorio». *Mendizábal y el liberalismo económico español. Volumen II. Las políticas sectoriales de Mendizábal. Memoria de 17 de agosto de 1837*. Estudio introductorio y edición Alejandro Nieto García. Madrid: Real Academia de Ciencias Morales y Políticas, 2017, 11-167, pàg. 82-152; BELLO VOCES, Josefina. *op. cit.*, pàg. 80-111. Per les conseqüències jurídiques que tingué la desamortització, vegeu BELLO VOCES, Josefina. «Conflictos, litigios y pleitos en el proceso de la desamortización». *Los grandes procesos de la historia de España*, Santiago Muñoz Machado (ed.). Barcelona: Crítica, 2002, 345-358; i en la prensa conservadora, SAIZ, María Dolores. «La Voz de la Religión» y los decretos de enajenación de bienes seculares». *La Prensa en la Revolución Liberal: España, Portugal y América Latina. Actas del coloquio internacional que sobre dicho tema tuvo lugar en la Facultad de Ciencias de la Información, Universidad Complutense, los días 1, 2 y 3 de abril de 1982*. Edición y prólogo a cargo de Alberto Gil Novales. Madrid: Universidad Complutense de Madrid, 1983, 139-158.

«[...] les bullangues només havien cridat l'atenció de la historiografia reaccionària que, enderiada a demostrar la maldat intrínseca del liberalisme, acusava a les lògies maçòniques d'haver preparat els atemptats generalitzats contra els convents, bo i interpretant-los com a atacs a la religió, fruit de l'assumpció d'un sistema de valors materialistes que propiciava l'espòli de l'església. Preocupada perquè no es perdés la memòria històrica (com és sabut la memòria és molt selectiva, i la històrica, en tant que creació voluntària d'alguns homes, encara més) ha produït una colla de treballs que contenen, en el millor dels casos, dosis proporcionals d'informació procedent d'arxius (d'alguns arxius) i de tendenciositat.»⁷⁵⁹

Corresponent a la procedència de a informació que s'esmenta en la cita, i aplicant-ho al treball de Barraquer i Roviralta, permetria, una vegada més, justificar l'aparent barcelonacentrisme que pateix l'autor, prioritzant la informació –quantiosa i molt més a l'abast que d'altres localitats– d'aquests successos en comparativa als de la resta de la geografia, ubicant-los en els capítols dels ordes i congregacions. El grau de detall de la informació d'aquests capítols és la mostra que ho justifica i que s'exposarà a continuació.

5.2.3.3.1. *La ciutat i motivacions sociopolítiques de l'atemptat*

Estableix el mateix esquema que els anteriors capítols, construint un primer context general i posteriorment concretant els temes. Comença amb el capítol setè titulat «Estado de Barcelona en 1835», i el primer article, «Reseña general», on explica breument quina era la situació urbanística de la ciutat, el nombre d'habitants que hi havia, i les institucions presents.⁷⁶⁰ Segueix un segon article, «Las autoridades de 1835», que com bé el seu títol indica, explica quins eren els noms i càrrecs que hi havia a la ciutat. En primer lloc, el capità general de Catalunya, el tinent general Manuel Llauder i Camín –quan aquest va ser ministre de guerra el 1834, va ocupar el lloc el tinent general José María de Santocildes–, del que relata la seva vida i trajectòria política i militar⁷⁶¹ i el vincle familiar que els uneix.⁷⁶² Segueix amb els segons càrrecs de la capitania general, el general Pere Nolasc Bassa i Cayetano Saquetti⁷⁶³; el comandant de la Ciutadella, Pere Maria de Montserrat de Pastors i de Sala, el tinent de rei de la ciutat, Joaquín Ayerve, i el

⁷⁵⁹ GARCIA ROVIRA, Anna M. *op. cit.*, pàg. 251.

⁷⁶⁰ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. II, llib. III, pàg. 385-387. Per a un coneixement acurat de la ciutat de Barcelona el 1835, vegeu ROCA VERNET, Jordi; MIQUEL MAGRINYÀ, Núria. *La Bullanga de Barcelona. La ciutat en flames: 25 de juliol de 1835*. Barcelona: Rosa dels Vents, 2021, pàg. 51-66. Corresponent a aquest subapartat, s'usarà la present referència com a complement per a contextualitzar els esdeveniments que s'estan explicant –aquesta, curiosament, no empra l'obra de Barraquer i Roviralta com a font per a conèixer els successos que tracten–, i s'empraran les obres d'Anna M Garcia (*La revolució liberal a Espanya i les classes populars, 1832-1835. op. cit.*) i les de Josep M. Ollé i Romeu (*Les Bullangues de Barcelona durant la Primera Guerra Carlina (1835-1837). op. cit.*) com a referències per a confrontar el contingut corresponent a l'obra de Barraquer i Roviralta, perquè els dos autors l'utilitzen com a font primària i contemporània per a estudiar el tema en qüestió.

⁷⁶¹ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. II, llib. III, pàg. 387-394.

⁷⁶² *Supra.*, pàg. 26-27.

⁷⁶³ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. II, llib. III, pàg. 394-395.

governador civil Felipe Igual.⁷⁶⁴ Tanmateix, insereix un llistat amb els noms dels alcaldes majors, corregidors, regidors i altres càrrecs administratius propis de la ciutat, així com també el bisbe de Barcelona, Pedro Martínez de Sanmartín, i el vicari general, Salvador Andreu.⁷⁶⁵

Prosegueix amb la narració del context amb un tercer article, «Las parroquias de Barcelona», on les enumera i exposa les modificacions arquitectòniques que hi hagueren entre 1823 i 1835.⁷⁶⁶ El cinquè article el destina a conèixer i exposar «La fuerza armada», una informació que ajuda a comprendre de quina quantitat de tropa disposava les autoritats de la ciutat el mes de juliol de 1835, així com també un llistat complert dels batallons de milícia urbana que hi havia, amb noms, cognoms dels seus comandaments.⁷⁶⁷ El context segueix amb l'article cinquè d'«El pueblo», un petit apartat que dedica a analitzar sociològicament i de forma maniqueista el posicionament polític de la població:

«El pueblo barcelonés, en 1835, se inclinaba del lado de Isabel II y de la libertad. La aristocracia, casi en su totalidad, especialmente la tradicional y de añejos títulos, se declaró por Don Carlos. [...] En la clase media abundaba, sin duda, la opinión liberal moderada; y en la baja plebe, unos por temperamento no excedían los límites de la moderación, mientras muchos se distinguían por su exaltación, quienes, como bullían y gritaban sin cesar, acentuaban el color revolucionario de la ciudad. Y por lo que dice al amor u odio a las Ordenes religiosas, opino que la mayoría de los habitantes de Barcelona estaban en contra de los Conventos; todos por liberales, unos sabiéndolo y otros sin saberlo, inspirados por las sociedades secretas. Que de tal modo sintieran los avanzados, no hay que probarlo, ni quien de ello dude. Pero hasta los moderados sentían en manera igual. [...] Muchos, cuando en sus conversaciones públicas y privadas trataban del incendio de los conventos, no la condenaban como debían, sino que la excusaban, y explicaban como naturales sus causas. Nada de indignación por ella, nada de amarga reprobación.»⁷⁶⁸

La classificació que realitza l'autor resulta molt interessant perquè encasella la població pel seu origen social i la ideologia que professa: l'aristocràcia partidària de Carles V, la classe mitjana el liberalisme moderat, i en la baixa el progressisme més

⁷⁶⁴ *Ibidem.*, pàg. 395-398.

⁷⁶⁵ *Ibidem.*, pàg. 398-401. Cfr. CUENCA TORIBIO, José Manuel. *Sociología de una élite de poder de España e Hispanoamérica contemporáneas: la jeraquía eclesiástica, 1789-1965*. Córdoba: Escudero, 1976, pàg. 97-98, nota nº 34.

⁷⁶⁶ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. II, llib. III, pàg. 401-403. «En este tiempo, antes del dicho arreglo, continuaban siendo en Barcelona las mismas de 1819, restablecidas en 1823; es decir, siete, a saber: Santa María del Pino, Santa María del Mar, San Miguel, San Jaime, Santos Justo y Pastor, San Pedro, y San Cucufate. De estas siete dos, el Pino y Santa María, extendían los límites de su feligresía a grandes distancias». *Ibidem.*, pàg. 401.

⁷⁶⁷ *Ibidem.*, pàg. 401-409.

⁷⁶⁸ *Ibidem.*, pàg. 409-410. Referent a la perspectiva social del posicionament polític de la població en aquest període, sobretot al carlisme i liberalisme, vegeu els treballs de MILLÁN GARCÍA-VARELA, Jesús. «Una reconsideración del carlismo». *Ayer*, 29 (1998): 91-107; «Popular y de orden: la pervivencia de la contrarrevolución carlista». *Ayer*, 38 (2000): 15-34; «Els militants carlins del País Valencià central. Una aproximació a la sociologia del carlisme durant la revolució burgesa». *Recerques: Història, Economia, Cultura*, 21 (gener de 1988): 101-123; «Las lecturas sociales del liberalismo y los inicios de la ciudadanía en España». *Orígenes del liberalismo: universidad, política, economía*. Ricardo Robledo, Irene Castells, María Cruz Romeo (eds.). Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca, 2003, 205-220.

liberal. A la vegada, els liberals professaven un odi natural contra els regulars, condició natural a causa de la seva pertinença a les societats secretes, però que rebutjava la majoria de la ciutadania, molt catòlica i devota, que es mostrà compungida i ajudà als religiosos durant la nit del 25 de juliol de 1835 i dies posteriors.⁷⁶⁹ Això, però, no impedeix a Barraquer a condemnar novament la professió de les idees liberals per part de la població de Barcelona, i com l'exaltació política del moment és un dels causants de la revolució i de l'oportunisme laboral⁷⁷⁰, així com una de les causes de la fragmentació del mateix liberalisme.⁷⁷¹

L'explicació segueix amb l'article sisè, narrant el paper que tingueren «Los periódicos» que hi havia a la ciutat de Barcelona el 1835, esmentant els títols, la seva afinitat política i comentant el contingut que publicaven.⁷⁷² Acaba la narració del context previ a la narració de les bullangues de juliol de 1835 amb un últim article, el setè, «Cafés y sociedades secretas», que exposa els cafès que hi havia a la ciutat, la seva afinitat política, però sobretot els presenta com un espai de reunió i tertúlia política, insistint en la seva vinculació amb les societats secretes –aquestes se sabia que existien però no se'n té un gran coneixement, com bé constata Anna M. Garcia, tot i que Josep M. Ollé i Romeu emprant les obres de Barraquer i basant-se amb la informació dels seus informants, ho

⁷⁶⁹ «Tampoco puedo ni debo negar que la grey católica sintió profundamente el hecho, y profundamente se afligió, de modo que hubo personas y familias que hicieron grandes sacrificios y afrontaron manifiestos peligros para salvar religiosos. [...] Adelante también, al leer la reseña de los insultos que por doquiera antes del atentado llovían por nuestras calles sobre los religiosos, nadie salía a rechazar aquellas palabrotadas y a defender a los frailes insultados. ¡Pobres! Vivían en verdad del modo que ya Cristo Señor Nuestro predijo a los Apóstoles de su doctrina: *Ecce mitto vos sicut agnos inter lupos*: “Os envío como corderos entre lobos”. Y aunque tal temor y cobardía no merezcan aplauso, perfectamente se explica por la entonces desapoderada intolerancia de los partidarios de la tolerancia, quienes por leves motivos infligían penas exorbitantes, y aun por su misma mano privada terriblemente castigaban. Baste recordar que los señores de Ortega, vecinos inmediatos del convento de trinitarios calzados, y en cuya casa se salvó gran parte de esta comunidad, tuvieron después por este hecho que expatriarse; y así podrían alegarse otras pruebas. Sí, sí, es la verdad que si la mayoría del pueblo barcelonés no quería el incendio y el asesinato, deseaba el exterminio de los conventos y de sus comunidades». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 410-411. Cfr. PÉREZ GARZÓN, Juan Sisinio. «Curas y liberales en la revolución burguesa». op. cit., pàg. 99.

⁷⁷⁰ «Las pasiones políticas ascendían entonces a grados muy altos de exaltación, grados que hoy no comprendemos, materializados todos como nos hallamos, desengañados de los políticos de la libertad, estafados (permítaseme el bajo vocablo) como hemos sido por los apóstoles de la revolución, quienes atienden sólo al medro personal». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 411.

⁷⁷¹ «Muy pronto entró la división entre los liberales, llamándose unos *progresistas* y otros *moderados*, es decir, acentuóse esta división; y unos a otros se detestaron como antes detestaban a los realistas. Aquella sociedad liberal debe graduarse de un mar de encrespadas olas de desapoderadas pasiones políticas. Mis años, ya no cortos, me proporcionaron alcanzar aún algo, y aún mucho, de aquel triste espectáculo, en que unos se hacían matar por su ideal revolucionario averiado y ficticio, y otros por otro no más apreciable ni menos liberal». *Ibidem.*, pàg. 412.

⁷⁷² *Ibidem.*, pàg. 412-426. El contingut d'aquests diaris s'analitza amb profunditat en l'apartat 6.5.1 d'aquesta tesi doctoral.

descriu com un «jeroglífic» per la seva complexitat a l'hora d'investigar-les⁷⁷³—, concretament el que tingué el *Cafè de Cebrià* en la conspiració i preparació de l'atac dels convents de Barcelona:

«Del subido matiz de este café sobran los testimonios. En él por las noches peroraba un muy revolucionario de entonces, de toda la ciudad muy conocido, y del cual hartó tendré muy luego que decir, el renombrado jorobado Don José Massanet. También, aunque con alguna posterioridad al incendio, peroraba allí encaramado sobre una mesa Don Pascual Madoz, que vivía muy cerca, en el número 3 de la calle del Arco del Teatro. Y concurría a este café Don Laureano Figuerola. El día de la muerte de Bassa había clavado en la puerta de este café un manuscrito que celebraba el triunfo de la revolución. Todas las conspiraciones, me añadía Tomás, se hacían en dicho café de *Cebrià*; es decir, no la conspiración secreta, sino que allí acudían jefes y oficiales de milicia y otros señores, y uno soltaba una idea alborotada, y otro otra, y así se armaba.»⁷⁷⁴

Del que Paco Villar, en el seu llibre, especifica que

«[...] cap cafè no va tenir una activitat política tan evident com el de Cebrià Munné. El Cafè de la Noria era assenyalat com un dels més revolucionaris del moment. [...] Segons Cayetano Barraquer, autor del llibre *Los religiosos en Cataluña* (1915), en la trama que va desencadenar els esdeveniments del 25 de juliol de 1835, hi apareixia de manera destacada el Cafè de la Noria i el seu propietari. Barraquer contradeia l'opinió majoritària segons la qual l'origen dels esdeveniments havia estat accidental. Per ell els disturbis produïts a la plaça de toros de la Barceloneta i el posterior incendi dels sis convents eren una conspiració molt ben planejada, tal com demostra sobradament a les pàgines del seu extens estudi. En aquesta conspiració, el Cafè de la Noria es va configurar com un centre clau de reunió»⁷⁷⁵

Amb aquest capítol, Barraquer aporta una informació prèvia que serveix per entendre a la posterior narració dels successos de 1835, a la vegada que també per tot aquell lector que desconegui la situació que vivia la ciutat abans dels esdeveniments. En el vuitè capítol, «Preparación pròxima del incendio de los conventos», l'autor exposa les causes que comportaren els atacs als convents barcelonins el 25 de juliol de 1835. En el primer article, «Prudencia de los religiosos catalanes en 1834 y 1835», Barraquer esmenta el treball previ que realitzaren els diaris en crear una mala imatge dels religiosos, agreujada per la que es tenia del frare trabucaire, aportant dades que desmenteixen que molts

⁷⁷³ GARCIA ROVIRA, Anna M. «Sociedades secretas, facciones y partidos políticos en la Barcelona de la Revolución Liberal (1835-1837)». *Trienio. Ilustración y Liberalismo*, 32 (1998): 67-102; OLLÉ ROMEU, Josep M. *op. cit.*, pàg. 80-82.

⁷⁷⁴ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. II, llib. III, pàg. 427-428. Aquesta idea del cafè com a centre de reunió i també de tertúlia política, i per tant de difusió de les idees liberals, en parla GIL NOVALES, Alberto. *Las Sociedades Patrióticas (1820-1823). Las libertades de expresión y de reunión en el origen de los partidos políticos. Vol. I*. Madrid: Tecnos, 1975, pàg. 6-7, com a escenari polític que més endavant permeté l'aparició de les Societats Patriòtiques. Passats els anys, i sense oblidar la seva funcionalitat social, cultural i política, aquests foren l'espai idoni per a la elocubració i planificació dels esdeveniments que sacsejaren Barcelona la nit del 25 de juliol de 1835 i els posteriors dies, com bé en parlen GARCIA ROVIRA, Anna M. *La revolució liberal a Espanya i les classes populars, 1832-1835. op. cit.*, pàg. 271-272, constatant el que ha dit Ollé i Romeu i subscriuint la teoria de Gil Novales, essent els cafès com un espai de confluència de la milícia urbana i classes populars, i la difusió dels idearis liberals. En menor mesura, en parla VILLAR, Paco. *La ciutat dels cafès. Barcelona 1750-1880*. Barcelona: La Campana. Ajuntament de Barcelona, 2008, pàg. 143-151 i ROCA VERNET, Jordi; MIQUEL MAGRINYÀ, Núria. *op. cit.*, pàg. 138-140

⁷⁷⁵ VILLAR, Paco, *op. cit.*, pàg. 173.

religiosos catalans formaren part de les partides carlines.⁷⁷⁶ És l'odi qui creà aquesta figura tan pejorativa i completament falsa⁷⁷⁷; els religiosos, a excepció d'alguns casos que sí participaren en les partides carlines⁷⁷⁸, es veieren obligats a fugir d'Espanya per evitar la repressió.⁷⁷⁹ Aquest odi creat per les societats secretes⁷⁸⁰ l'exposa en el segon article, «Trabajos para crear odio contra los conventos», que es derivà a l'esfera privada i personal però també pública, en aspectes tan quotidians com el preu dels aliments, essent els religiosos els culpables de l'augment dels preus.⁷⁸¹ L'opinió popular anava més enllà

⁷⁷⁶ «¿Y los frailes trocados en carlistas cuántos fueron? A todo carlista en armas se le fusilaba. He recorrido detenidamente la mayor parte de las largas listas de prisioneros hechos a los carlistas hasta el día del incendio de los conventos, publicadas en los periódicos, y en ellas no encontré más fraile fusilado que un Agonizante de Barcelona, el cual es muy posible que en la partida sólo desempeñara el cargo de capellán. Mientras Llauder gobernó a Cataluña, las huestes carlistas no lograron levantar cabeza; y así los nombres y estado de los hombres de ellas se pueden conocer por los escritos y publicados en las listas de prisioneros. Los aprehendidos con las armas en la mano, son reseñados, anunciándose el fusilamiento de unos, el envío a América de otros, y la condena a otras penas. Recórranse estas listas; léase allí como un día se han fusilado 70 carlistas, otro día 50, otro más o menos; pero en ninguna se halla más fusilado que el dicho Agonizante. [...] Por relaciones orales sabemos que del convento Francisco de San Salvio de Cladells se agregaron a los carlistas algunos religiosos, cinco o seis; y uno del Carmelita de Cardó. Todos estos fugados vienen a sumar, aun contados aquellos cuyo paradero ignoramos, vienen a sumar, digo, una docena y media. De ser más de los dichos, indudablemente la noticia de los restantes llegara a mí, pues no podía escapar a mi escrupulosa requisa hecha en los documentos oficiales, en los privados, y en las innumerables relaciones orales de amigos y enemigos de los frailes. Cuenta, además, que no todas las reseñadas fugas llegaron a noticia del público, como por ejemplo la de los de San Salvio de Cladells, convento muy solitario, olvidado en un rincón de ásperas y despobladas montañas. Ahora bien, diga el imparcial: ¿bastan esta docena y media de fugados para calificar de carlistas, levantiscos, conspiradores, etc., etc., a los 3,500 frailes que en 1835 tenía Cataluña?». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 434-435.

⁷⁷⁷ «Los pobres frailes, hombres que al entrarse en los cenobios bien demostraron sus anhelos y condiciones pacíficas, no habían ciertamente nacido para lances de guerra, y guerra de exterminio. Motejaban los liberales a los frailes de comodones, egoístas, panzudos, bebedores, glotones y gandules; y luego de repente los acusan de ligeros hombres de guerra, de sufridos guerrilleros, de sagaces y activos bandoleros del monte: ¿dónde se ha obrado este calumnioso cambio? Donde la primera acusación: todo sólo en el odio de la impiedad». *Ibidem.*, pàg. 435. Cfr. *Loc. cit.*, nota nº 593.

⁷⁷⁸ *Loc. cit.*, nota nº 697. Cfr. REVUELTA GONZÁLEZ, Manuel. *La exclaustación (1833-1840)*. op. cit., pàg. 134-135.

⁷⁷⁹ «La fuga, como dije arriba, pudo ser a los carlistas, así como al extranjero, o a país pacífico, producida por el justo temor a los atropellos continuos en tierra liberal». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 434.

⁷⁸⁰ «Procedían de las sectas secretas, que procuraban airar el pueblo liberal contra los conventos, y así preparar su exterminio. [...] Seamos justos y sensatos conviniendo en que los frailes de nuestra tierra condujéronse con gran prudencia en los tiempos que precedieron al incendio. Su conducta política no pudo engendrar el odio asesino. Este procedía de las logias, las que esparcieron las dichas calumnias de conspiraciones y armas, y crearon la antipatía de muchos basada en política». *Ibidem.*, pàg. 438-439.

⁷⁸¹ «Hasta asuntos caseros y baladíes se aprovechaban para herir a los conventos, y yo recuerdo que cuando las mujeres y criadas se quejaban del subido precio del pescado, se les decía que la culpa estaba en los frailes, quienes compraban gran cantidad y lo mejor de la pesca; y así que, quitados aquéllos, ésta se compraría por pocos dineros. Y por este tenor se propinaban al siempre infeliz pueblo absurdo, calumnias y venenos con tal de lanzarle contra los cenobios. De tal modo se había ido formando opinión, que corría ya por la boca de todos los malos el terrible dicho de que *convenía quemar los nidos, ó la jaula, para acabar con los pájaros*, aludiendo a que no habiéndose quemado los conventos en el tiempo constitucional, pasado éste volvieron los frailes». *Ibidem.*, pàg. 440. Cfr. OLLÉ ROMEU, Josep M. op. cit., pàg. 79-82.

de la boca de les persones, present també en la literatura popular, en el cas d'uns ventalls del prolífic autor José Robrenyo.⁷⁸²

L'odi comportà l'aplicació d'altres mesures, com bé exposa en el tercer article «Acusaciones ante las autoridades, y proceder de éstas», on relata tot un conjunt de testimonis i casos en els que les autoritats i població acusaren als religiosos de guardar armes per les partides carlines, de celebrar reunions en favor de Carles V, etc.:

«También los Trinitarios calzados de Barcelona padecieron su criminación. Se les acusó de que en el refectorio se leía la vida de Don Carlos; que en la celda del superior se reunían frailes de distintos conventos, y que, habidas allí sus juntas, se mandaba dinero y cartuchos a los carlistas. En vista de tales criminaciones, la autoridad mandó comparecer ante su presencia a algunos religiosos, mas convencida de la falsedad de la acusación, dejólos libres»⁷⁸³

Aquesta actitud, sumada a l'odi anticlerical, comportà que fins i tot s'insultessin i es vexessin els religiosos, com bé exposa en l'article quart –«Insultos callejeros»–, relatant llançaments de pedres, cops, disputes, insults i també cançons.⁷⁸⁴ Aquesta situació provocà que els prelats generals de les cases religioses de la ciutat demanessin ajuda i protecció, exposant molt breument en l'article cinquè las «Seguridades dades a los frailes por las autoridades», justificant la protecció que reberen per part de la capitania general i el consistori. Tanmateix, en el sisè article, «Contribuciones que pagaban los conventos», explica el funcionament del pagament pels béns eclesiàstics presents a la ciutat de Barcelona –també de Manresa i Vic, tot i que amb menor extensió–, que formava part del subsidi que havien de pagar les cases de religiosos i les parròquies, inserint un llarg llistat amb el nom d'aquestes i la quantitat que pagaren.⁷⁸⁵ La finalitat no és una altra que justificar el pacifisme de l'església regular i la seva participació, en aquest cas econòmica, en la societat barcelonina del moment, i qüestionant i condemnant l'atac que sofriren.⁷⁸⁶

Havent contextualitzat quina era la situació de la ciutat de Barcelona i el paper que hi jugaven els religiosos, retorna als esdeveniments del 25 de juliol de 1835 amb el setè article, «Últimas preparaciones del atentado». El títol ja s'avança a les tesis més que conegudes de l'autor, la preparació premeditada dels atacs als convents i monestirs de la ciutat, una tesi que utilitzen Anna M. Garcia i Josep M. Ollé i Romeu per a exposar la

⁷⁸² *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 440-443. Cfr. *Infra.*, pàg. 411-413.

⁷⁸³ *Ibidem.*, pàg. 445.

⁷⁸⁴ *Ibidem.*, pàg. 446. *Loc. cit.*, nota n° 1359.

⁷⁸⁵ *Ibidem.*, pàg. 449-454.

⁷⁸⁶ «Y conocidos todos estos datos, dígame: ¿por qué lado merecían los conventos su destrucción? Aun dando al pueblo un derecho de que carece, esto es, el de hacerse la justicia por su mano, ¿por qué concepto procedía el alevoso degüello? Sólo porque eran religiosos, y la impiedad detesta la Religión. Pero dejemos ponderaciones, y volvamos al relato de los hechos». *Ibidem.*, pàg. 454.

teoria defensada per la historiografia conservadora, l'existència d'un complot contra els religiosos, i que a gran part de la població no els sorprengué, a la vegada que justifica el coneixement previ a aquests esdeveniments i la voluntat per part del liberalisme.⁷⁸⁷ Comença exposant que dies abans del 25 de juliol Llauder estava a La Puda prenent aigües sulfuroses, i que el mateix dia es trobava al llit per culpa d'un còlic, fent que el comandament de la ciutat recaigués en el general Pere Nolasc Bassa, però aquest es trobava a fora al càrrec d'una columna de tropa, i per tant l'encarregat era el general Cayetano Saquetti.⁷⁸⁸

Tot seguit passa a analitzar els preparatius que hi hagueren previs als atacs, partint de relacions orals i les seves pròpies conclusions:

«Entre tanto, y aun desde bastante tiempo antes, las juntas de urdidores iban organizando la tragedia. En el café de la Noria buscaban, y encontraban, gente dispuesta a tomar parte en la ejecución del plan. Alquilaban a otros que, mediante el alquiler o precio, pusieran el fuego en los conventos. Proveían de líquido incendiario, y se procuraban herramientas con que arrancar los bancos de la plaza de toros. Concertaban que éstos se pusieran mansos para así disgustar al público y alborotarle, etc., etc. La obra quedaba perfectamente urdida; por esto decía después de ejecutada uno de los urdidores: “No podía dejar de salir bien; si no hubiere sido en la plaza de toros, hubiera sido en el teatro.” Quizá, y aun sin quizá, muchos revolucionarios motejarán de falsas e hijas de ilusión estas afirmaciones referentes a los preparativos del hecho. Las relaciones de los ancianos, pero sobre todo los hechos, las comprueban plenamente. Sabemos dos o tres de los puntos donde se tenían las juntas preparatorias: uno de ellos parece era una casa de la Rambla de Santa Mónica, respecto de la cual junta y casa, abajo, en el capítulo de responsabilidades, irán todos los datos, y la discusión de si merece o no fe la noticia de su existencia. Me dijo un respetable anciano, que cuando joven fué liberal, que los urdidores de esta casa buscaron ejecutores en los concurrentes al café de la Noria; y otro anciano, desconocido del primero, e ignorante de su dicho, me contó que él mismo asistió a la función de toros, y que allí, al pie de la presidencia, había algunos alborotados, tales como Cipriano el cafetero de la Noria, un cerrajero y un impresor, cuyos apellidos me callo, y otros, todos hombres exaltados; y añadió estas palabras: “Quizá los dichos alborotados estaban en el secreto, pues luego que vieron algun desorden armaron la gorda”.»⁷⁸⁹

Cal sumar-hi la inserció de documents amb la celebració de diversos actes militars, religiosos i d'oci que hi hagueren el 25 de juliol de 1835, com la coneguda cursa de braus que posteriorment tractarà. Però l'autor destaca que l'autoritat desconeixia, o no, els possibles perills que corria la ciutat i també els religiosos, inserint tres documents que resumeixen el panorama previ als esdeveniments: una ordre de l'estat major de la capitania general de Catalunya en la que es dona coneixement dels successos de Reus el 22 del mateix dia, i de la participació de les milícies urbanes en els atacs als convents i monestirs, i la resposta de Saquetti indicant que ha pres mesures per controlar la milícia

⁷⁸⁷ GARCIA ROVIRA, Anna M. *La revolució liberal a Espanya i les classes populars, 1832-1835. op. cit.*, pàg. 269; OLLÉ ROMEU, Josep M. *op. cit.*, pàg. 80.

⁷⁸⁸ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. II, llib. III, pàg. 454-455.

⁷⁸⁹ *Ibidem.*, pàg. 455.

urbana de Barcelona.⁷⁹⁰ El segon document és l'ordre del mateix Saquetti, donant instruccions a la milícia urbana en cas de necessitar-la, i el tercer és l'acta de l'ajuntament, informant del possible perill que podien patir les cases de religiosos, i la participació dels gremis i ciutadans en patrulles per preservar l'ordre públic.⁷⁹¹

Havent exposat quin era el panorama previ als esdeveniments, coneixent les instruccions que rebé la milícia nacional i la tropa disponible en les casernes de la ciutat, passa a descriure «La corrida de toros» en l'article vuitè. Segons Barraquer, la trama liberal per a dur a terme la crema de convents i monestirs fou traslladada a la plaça de toros. En les seves ratlles, a part de descriure el panorama present en l'espai, també examina els orígens socials del públic assistent, en gran part responsable de l'entramat liberal i dels successos que tindrien lloc, diferenciant els que assistien al teatre i a les curses de braus:

«Cuando se perpetró el incendio de los conventos había ya algunos días que se susurraba su inminencia. Los urdidores del atentado andaban buscando un lugar donde, reunida la multitud, pudiesen ellos arrastrarla a la ejecución de su plan. Así repartían entre muchos la responsabilidad; y aun más, pues en aquellos tiempos de revolución, los crímenes perpetrados por una turba se consideraban como obra del pueblo *soberano*, y por lo mismo debían quedar impunes y a las veces canonizados como virtudes. Era la tiranía de los Césares ejercida por miserables conspiradores al grito de *viva la libertad*. Escogieron la función de los toros, más propia para alzamientos y revoluciones que las del teatro en razón de la clase de gente que allí abunda, de las libertades descompuestas que allí se permiten, y de las pasiones sangrientas que allí se excitan.»⁷⁹²

Per altra banda, es queixa que la força de contenció que hi havia a la plaça era milícia nacional, mostrant una vegada més la seva simpatia liberal i odi contra els religiosos, i que aquesta no ajudà a sufocar la revolta.⁷⁹³ A més, entre el públic hi havia militars liberals vestit de paisà i altres subjectes que foren reconeguts com els principals agitadors.⁷⁹⁴ També indica que en els preparatius es van repartir eines de fuster per tal de

⁷⁹⁰ GARCIA ROVIRA, Anna M. *La revolució liberal a Espanya i les classes populars, 1832-1835. op. cit.*, pàg. 274; OLLÉ ROMEU, Josep M. *op. cit.*, pàg. 78-79. Cfr. ROCA VERNET, Jordi; MIQUEL MAGRINYÀ, Núria. *op. cit.*, pàg. 70.

⁷⁹¹ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. II, llib. III, pàg. 458-463. Cfr. GARCIA ROVIRA, Anna M. *La revolució liberal a Espanya i les classes populars, 1832-1835. op. cit.*, pàg. 274-275.

⁷⁹² *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. II, llib. III, pàg. 463. Cfr. SANSANO, Gabriel. «Theatre spaces in Barcelona, 1800-1850». *The Routledge Hispanic Studies Companion to Nineteenth-Century Spain*. Elisa Martí López (coord.). London/New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2021, 325-338, pàg. 327-329.

⁷⁹³ «Asistió al acto el Gobernador de la plaza de Barcelona Brigadier Don Joaquín Ayerve. El piquete estaba formado, entre otras fuerzas, por la tercera compañía del sexto batallón de urbanos, mandada aquel día por un teniente. Y la milicia urbana era la “que componía casi toda la fuerza que debía mantener el orden”. El comisario de policía de turno alegó que no podía asistir, y encargó aquel servicio a un su compañero: circunstancia que da pie para sospechar que quizá tenía noticia de la proyectada revuelta». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. II, llib. III, pàg. 464.

⁷⁹⁴ «Los conjurados se colocaron repartidos entre la multitud del público para, por todos lados, producir el alboroto. Así se desprende de los hechos particulares que han llegado a mi conocimiento. Al pie del palco

desmuntar posteriorment els bancs, i pamflets amb proclama liberal.⁷⁹⁵ La cursa, que cal especificar que es va celebrar en honor a la reina Maria Cristina, va començar amb crits contra un dels espases, que era carlí, i la situació empitjorà a causa del mal estat físic dels braus, molt prims i dèbils segons l'opinió.⁷⁹⁶ Això va provocar que el públic s'enfadés, arrancant els bancs i llançant-los a la sorra, ferint a gent⁷⁹⁷, perquè l'objectiu era crear un avalot tumultuós i traslladar-lo per tal d'atacar els convents de la ciutat:

«De los hechos narrados aparece, pues, muy claro que los designios de los urdidores consistieron en disgustar y alborotar al público de una numerosa reunión, y luego dirigir el desenfreno contra los conventos. Para esto organizaron la función en modo conveniente, produciendo el disgusto por el mal ganado de la corrida; y luego enderezaron los revoltosos a los conventos. Mas el público en general no participaba de la idea de dirigir sus enconos contra los religiosos; y, como dijo arriba Rivadeneira, los promovedores, al iniciar el alboroto político, quedaban aislados. Sólo algún grupo, probablemente en su mayor parte prevenido y comprado, seguiría a los conductores.»⁷⁹⁸

Però abans de seguir narrant els disturbis que hi hagueren, prossegueix el relat amb el novè article titulat «La junta del aposento de caballos muertos», on insereix el relat d'un testimoni que assistí a aquesta reunió, Francesc Peredaltas i Pintó. Quan els fets ell era oficial de la milícia nacional de Barcelona, atestà que assistí en una reunió que se celebrava on deixaven els cavalls morts resultants de les corrides de braus. En aquesta

presidencial, en la grada, hallábase Cipriano, el cafetero de la Noria, un cerrajero de apellido D un impresor llamado O..., y otros alborotados o exaltados. “Los cuales estarían quizá en el secreto, pues luego que vieron echar objetos á la plaza armaron la gorda”. No sé si allí, o si en otro lado, había el grupo del impresor, después editor de los *Autores españoles*, don Manuel Rivadeneira, con algunos jóvenes. En los tendidos, así de sombra como de sol, un amigo mío vio varios militares vestidos de paisano; a los que conocí por haberlos visto otras veces vestidos de uniforme». *Ibidem.*, *idem*.

⁷⁹⁵ «Antes de comenzar la función se repartieron entre gentes del público espuelas con instrumentos de carpintería; y notóse que donde se dejó la primera, allí, cuando el tumulto, saltó el primer banco. Antes también de empezar la lidia “circulaban dentro de dicha plaza unos papelitos del tamaño de media cuartilla con dos renglones que decían: *Hoy han de perecer todos los frailes*, sin ninguna letra más, y es de advertir que tantos como lo leyeron no le hicieron caso; así es que á las cuatro se principió la función, y no se hablaba de nada absolutamente sino de toros”. Ningún otro testigo me habló del consabido papelito de los dos renglones, pero el miliciano que me lo notició aseguróme que él mismo tuvo uno de estos papelitos en sus manos, y que se repartían allí por centenares». *Ibidem.*, pàg. 465.

⁷⁹⁶ GARCIA ROVIRA, Anna M. *La revolució liberal a Espanya i les classes populars, 1832-1835. op. cit.*, pàg. 275. Cfr. ROCA VERNET, Jordi; MIQUEL MAGRINYÀ, Núria. *op. cit.*, pàg. 74.

⁷⁹⁷ «Los revoltosos arrancaban, digo, los bancos, e instaban a los demás a practicar lo propio. Arrancado uno, o sea una tabla, ésta, apoyada en el banco inferior, servía de poderosa palanca para hacer saltar el superior, y así con gran facilidad se desprendían todos. Una vez desprendidos de su lugar, eran arrojados al redondel, o plaza. El señor que esto me contó me añadía que a poco del empleo de este procedimiento por los revoltosos, a él le alcanzó una tabla de arriba tocándole en la pierna, y así que, temiendo no le acertara aun mejor algún otro de aquellos tan pesados proyectiles, se largó de la plaza. A otro amigo mío, al arrancar un banco, le causaron con un clavo de él un tan profundo rasguño que le llevó media manga de la camisa y le produjo una herida de la que manó mucha sangre. Salieron de la plaza casi todas las personas sensatas. Y no se crea que los que tan violentos procedimientos empleaban fuesen sólo gente de la menuda plebe, sino que allí se vio a varios señoritos, que después figuraron en el partido moderado, forcejando para arrancar tablas». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. II, llib. III, pàg. 466. Cfr. ROCA VERNET, Jordi; MIQUEL MAGRINYÀ, Núria. *op. cit.*, pàg. 75.

⁷⁹⁸ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. II, llib. III, pàg. 468. Cfr. OLLÉ ROMEU, Josep M. *op. cit.*, pàg. 86-88.

comitiva és on es tramà tot el pla d'atac a les cases de religiosos, l'argument que el sospesava i els seus ordidors⁷⁹⁹, essent l'escriptor liberal Francesc Raull un dels grans responsables.⁸⁰⁰ Esmenta la seva obra, que narra els atacs als convents barcelonins la nit del 25 de juliol de 1835 i en la que Barraquer i Roviralta condemna l'expectació que tingueren els liberals en contemplar la crema de cases religioses; per altra banda, critica la falsa casualitat que els braus fossin mansos i primos, quan en veritat estava tot orquestrat, justificant una vegada més l'existència d'un sol entramat, argument que Anna M. Garcia utilitza una vegada més per justificar la creença d'un pla premeditat.⁸⁰¹

Acaba el capítol amb el desè article, «El toro es arrastrado por Barcelona», on narra a partir de relacions orals de testimonis i terceres relacions, el recorregut que realitzà per la ciutat la turba que arrossegà el brau des de la plaça.⁸⁰² Explicita els carrers i indrets de la capital, els talls i afectacions que patí el cadàver, i qui formava part d'aquest tumult de gent, sobretot jovenalla⁸⁰³, un element a tenir en compte perquè volia que servís com a combustible per a la revolta i posterior atac a les cases de religiosos, però que en aquell

⁷⁹⁹ «Venga ahora aquí el imparcial, venga el más ignorante, venga el alcornoque más rudo, y diga si el incendio de los conventos fué un hecho espontáneo del pueblo, o si, por el contrario, tuvo esmerada preparación». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 469.

⁸⁰⁰ «“Hallé en aquel repugnante lugar vamos compañeros de milicia urbana y otras personas, quienes por faltar sillas se sentaban sobre los caballos muertos. Allí se razonó terriblemente contra de los frailes, acusándoles por ejemplo de que vivían á costa del pueblo, y de cuanto se puede, ó mejor, no se puede, decir; y se acababa deduciendo por consecuencia que debía aprovecharse aquella ocasión para acabar con los conventos; así que se debían quemar los conventos y matar á los frailes. Se convino en que se arrastrara el toro, que tras él iría una comisión de los presentes, ó unos cuantos de ellos, ya que al llegar á Barcelona se hallarían chiquillos que como siempre seguirían, y que así se armaría el tumulto. Se añadió que el plan de acabar con los frailes había venido de Madrid, de suerte que era general para toda España, y así que no debía desaprovecharse aquella ocasión. Uno de los que allí manejaba la cosa era, según me parece, el notario de la Audiencia señor Raull, ó Ragull. Añade, no lo aseguro enteramente, pero así me parece”. (*No se olvide la timorata conciencia del que narra el hecho y los años transcurridos*)». *Ibidem.*, ídem.

⁸⁰¹ «Se extiende en explicar a su modo los hechos de los años anteriores al 1835 y el incendio de los conventos de Reus, y añade más abajo: “Se daban desde algun tiempo en Barcelona funciones de toros... Los toros que se habían lidiado en la función anterior habían sido bravísimos y excelentes á juicio de los entendedores, así es que el anfiteatro estaba lleno en el día 25. Quiso la casualidad que los toros fueron muy mansos ó malísimos en aquel día, y exasperados...”. *¡Quiso la casualidad! ¡Cuántas casualidades se concertaron en aquel día! ¡Qué marcado empeño en ocultar todo lo referente á trama y traspasar la culpa a la casualidad!*». *Ibidem.*, ídem. Cfr. GARCIA ROVIRA, Anna M. *La revolució liberal a Espanya i les classes populars, 1832-1835*. op. cit., pàg. 276.

⁸⁰² ROCA VERNET, Jordi; MIQUEL MAGRINYÀ, Núria. op. cit., pàg. 78.

⁸⁰³ «La turba, que arrastraba y acompañaba la res, no se componía de hombres, sino en su inmensa mayoría de chicos. Me lo certificaron varios testigos, y sobre todo el mismo Raull, antes interesado en agrandar los hechos de aquella revuelta que en apocarlos, escribe: “Rompieron la maroma que forma la contrabarrera, y con un pedazo de ella una turba increíble de muchachos con una espantosa algazara arrastró el último toro por las calles de la ciudad porque en la turba no había un solo hombre...”. Uno de los mismos chicos que casualmente cooperó a la obra me decía: “*los que arrastraban lo toro eran principalment canalla*”. Vulgarmente en catalán esta postrera palabra significa niños». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 471.

moment només es limités a formar el desencadenant.⁸⁰⁴ A la vegada, destaca l'origen d'aquesta multitud incendiària incidint en la seva vestimenta de poble, és a dir, no pròpia de ciutat, particularitat que indica que foren comprats i justifica novament l'existència d'una trama consolidada:

«Sin embargo, la citada señora que a la sazón vivía en la Rambla frente de Santa Mónica refirióme que desde su casa vio pasar la turba con el toro, que la hora era temprana, pues todavía alumbraba las casas el sol, que delante de esta turba marchaba un hombre cubierta la cabeza con una gran *barretina* roja, caída hacia la espalda, y ceñida en la cabeza por una cintilla de terciopelo negro, y que al tal hombre iba clamando: “cerrad las puertas, cerrad las puertas”. Añadíome que entre la turba veíanse otras barretinas largas como la dicha, de modo que tanto por la facha de esta gente cuanto por el traje se echaba de ver que procedía de fuera y era comprada»⁸⁰⁵

Com a corol·lari d'aquest article, insereix les versions de les cobles que se cantaren arran dels fets explicats.⁸⁰⁶

5.2.3.3.2. *La narració de la revolta*

Inicia la relació de l'atac als convents barcelonins amb el novè capítol, «La revolución en las calles». Tot i que és una de les característiques més rellevants de l'obra de l'autor, cal destacar novament que basa les seves explicacions amb les abundoses relacions que obtingué dels testimonis dels esdeveniments o coneixedors dels successos, explicitant nom i cognoms dels subjectes informants, i la seva ubicació quan els fets. Part del contingut que extreu li permet descriure, com fa en el primer article, «El corto número de los incendiarios». És destacable la descripció cronològica i de les localitzacions que realitza, però també del perfil dels atacants i de la quantitat que hi participà. Arrossegat el brau pels carrers de Barcelona, exposa les motivacions revolucionàries dels atacants, destacant una massa popular però poc instruïda, partidària de la violència gratuïta i sense

⁸⁰⁴ «Por la obra, o sea los hechos, claramente aparece que los autores de este tumulto del toro no se propusieron comenzar por él el incendio o ataque de los conventos, sino alborotar la ciudad, soliviantar la gente levantisca, y como darle el grito de: *a los conventos*. Y digo que así lo deponen los hechos, ya que la turba del toro no atacó seriamente ninguna casa religiosa, limitándose a descompuesta jarana, a insultos de palabra con hechos concordaron por completo con lo convenido en la repugnante junta de la casilla de caballos muertos, en la que se acordó, como escribí arriba: “Se convino en que se arrastrara el toro, que tras él iría un comisión de los presentes, ó unos cuantos de ellos, ya que al llegar á Barcelona se hallarían chiquillos, que como siempre seguirían, y que así se armaría el tumulto”. La preparada tragedia seguía, pues, perfectamente el curso que se le había trazado». *Ibidem.*, pàg. 471-472. Josep M. Ollé i Romeu exposa el seu dubte envers els arguments de Barraquer en justificar que la comitiva que arrossegava el brau fos la que instigà l'atac als convents, remetent-se a qüestions metodològiques: «No totes les fonts coincideixen amb Barraquer, ja que alguns autors acusen a la comitiva del toro d'haver iniciat els incendis. Sobre aquest punt concret, la versió de Barraquer sembla molt més coherent, però matisant que la jovenalla del toro, a més de cridar i d'insultar els frares, també va apedregar alguns convents». OLLÉ ROMEU, Josep M. *op. cit.*, pàg. 88.

⁸⁰⁵ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. II, llib. III, pàg. 471.

⁸⁰⁶ *Infra.*, pàg. 311-313.

arguments previs.⁸⁰⁷ Aquesta era la intenció dels ordidors, atraure una turba incendiària que fes possible l'esclat i perpetuació de la bullanga, «chusma» en paraules de l'autor:

«Siempre la turba de incendiarios contó con número corto de agavillados, pues de los testigos quien más le da, señala quinientos. Pero aun en este número hay que distinguir entre verdaderos incendiarios, fautores de ocasión y curiosos. Los primeros fueron tan pocos que, a no asegurármelo mil testigos de vista, negara crédito a la noticia. Mas aquéllos corrían de un punto a otro, llevaban antorchas encendidas, voceaban; y así llamaban la atención, así atraían tras de sí a la chusma popular, y arrastraban a los curiosos. Aquellos pocos constituían el esqueleto o nervio del movimiento; los demás, las carnes. De aquí resulta el hecho natural de que al principio las turbas no merecían nombre de tal, y después lo merecieran algo, aunque muy poco.»⁸⁰⁸

Basant-se en el testimoniatge dels informants, insisteix en la poca quantitat dels atacants al principi de la turba –«eran quatre gats»– i que aquesta augmentà a mesura que anà passant el temps. Paral·lelament, estructura l'explicació dels incendis que patiren els convents, indicant el moment de la nit en que es produí amb el nom de la casa i l'orde o congregació que pertanyien, i corroborant els fets amb les relacions orals, novament testimonis que ho veieren, com veïns, botiguers o els religiosos mateixos.⁸⁰⁹ Emfatitza el poc número d'atacants, la direcció orquestrada dels incendis i la participació indirecta de la milícia nacional, que poques vegades impedí les accions realitzades⁸¹⁰; un conjunt

⁸⁰⁷ ROCA VERNET, Jordi; MIQUEL MAGRINYÀ, Núria. *op. cit.*, pàg. 78.

⁸⁰⁸ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. II, llib. III, pàg. 476. «Dado ya con el arrastramiento del toro el grito público de revolución, lanzáronse a la obra sus ejecutores. Mas antes de describirla juzgo necesario distinguir entre revueltas y revueltas. En unas la inmensa masa del pueblo, encendida de un deseo particular, sea de amor, sea de odio, sea de venganza, al verse favorecida por un accidente, casual o preparado, se lanza por mil puertas a la calle; se junta en grandes gavillas, o en un montón compacto; y, dominando el lugar, impone por todos lados su voluntad, y muchas veces la satisfacción de sus aviesas pasiones. En otras, unos cuantos conspiradores reúnen en turba, y voceando y revolviendo, logran atraer a su alrededor a curiosos y simpatizadores, y así, en nombre de un pueblo del cual no representan más que la inercia, se imponen también y llevan a obra sus empeños. En el primer caso realmente el pueblo revuelve el orden de las cosas, y cambia su faz: en el segundo sólo tolera el cambio, sea que simpatice con él, sea que el miedo a los conjurados le cohiba, sea que, falto de organización y jefes, no halle camino a impedirlo». *Ibidem.*, pàg. 475.

⁸⁰⁹ «Aunque en esta relación Castells califica a los incendiarios de turba guiada por cuatro o seis, débese considerar que, desacostumbrados los frailes a las conmociones populares, tomaban por tales lo que hoy llamaríamos sólo grupo. Además, el miedo y terror que luego dominó al Padre Castells le aumentó probablemente el número de los perseguidores. También quizá se objete aquí una contradicción entre el dicho de arriba de don Benito Tomás y el del Padre Castells, en cuanto afirma el primero que los incendiarios obraban en silencio, y dice el segundo que la turba profería grandes voces. Los dos testifican la verdad, pues los directores de la ejecución de la trama, los que formaban el esqueleto del motín, iban pocos y en silencio, al paso que la turba allegadiza de pilletes, descamisados y mujeres, siempre empero menguada en el número, gritaba según su condición ruin». *Ibidem.*, pàg. 478.

⁸¹⁰ «La turba se dirigió muy pronto al convento Trinitario de frailes descalzos, hoy Liceo, pero parece que una fuerza de caballería, que en aquel momento acertó a pasar, los arrojó. Mas muy luego volvió, o quizá mejor, no se movió, pues, concorde con Raull en lo referente a la hora, un corista agustino del convento de Barcelona, entre ocho y nueve de aquella noche, desde su próximo cenobio, vio arder el de Trinitarios descalzos; y un respetabilísimo vecino de enfrente, el venerable abogado Don Pedro Vives y Cebrià, contaba que en poner el fuego a dicho convento tuvieron los incendiarios que emplear mucho rato, porque el voraz elemento no prendía. Añadía Don Pedro que una compañía de tropa, impasible y sin moverse, presencié el hecho de incendiar el convento, la que, a quererlo, con sólo usar de amenazas, hubiera podido

d'elements que reafirmen, novament, l'orquestració dels fets i la poca participació de gent, tot i que els relats oficials ho vestiren com un tumult quantios.⁸¹¹

Les vivències dels religiosos i dels militars també són inserides en el relat dels incendis dels convents, una vegada més, per a reiterar la diversa procedència social dels atacants, no només «de la baja plebe», sinó també currutacos «de más alta clase» fent esment a barons liberals vestits a la moda francesa⁸¹², com bé detalla en el segon article, «Gentes que formaban la turba». Vol remarcar el perfil sociològic dels atacants, que el lector entengui quin era el seu aspecte –sobretot de vestimenta⁸¹³– i orígens socials⁸¹⁴, identificant el perfil dels subjectes que participaren; un argument que utilitza Anna M. Garcia per a corroborar la participació de les classes populars, menestrals i petita burgesia en les bullangues.⁸¹⁵ Per altra banda, destaca la participació de «malas mujeres» –sobretot, el paper que tingueren aquestes en l'esfera pública⁸¹⁶ i la constatació de les idees liberals

ahuyentar de allí a los criminales. Y son varios los testigos que adveran la presencia e impasibilidad de la tropa ante este incendio». *Ibidem.*, pàg. 477.

⁸¹¹ «No dudo que la prolija prueba testifical que acabo de aducir ha de haber fatigado al lector; pero considere éste que el corto número de los ejecutores del crimen constituye uno de los sólidos y necesarios fundamentos para probar el complot tan premeditadamente tramado, y la culpa grave que en tolerarlo cometió la autoridad, al paso que pinta en buena parte la fisonomía de aquella revolución. He aquí porque los autores revolucionarios muestran tanto empeño en presentar el hecho como obrado por grandes masas, y porque debió mi pobre pluma esforzarse en desmentirles. No, no, los ejecutores, el esqueleto de aquella revuelta, fueron muy pocos; las carnes, es decir, la chusma allegadiza, los chiquillos y curiosos, algunos más, que nunca pasaron de docenas y a lo más de unos pocos centenares». *Ibidem.*, pàg. 482-483.

⁸¹² *Ibidem.*, pàg. 480.

⁸¹³ Referent a la figura del currutaco, vegeu RUMBAU, Montserrat. *op. cit.*, 62-64; FREIXAS ALÁS, Margarita. «Currutacos, farraguistas y pelagatos en el Diccionario de la Real Academia Española (1817)». *Actas del X Congreso Internacional de Historia de la Lengua Española: Zaragoza, 7-11 de septiembre de 2015*. Zaragoza: Institución «Fernando el Católico», 2018, 1089-1105, pàg. 1094; SALA VALLDAURA, Josep M. «Gurruminos, petimetres, abates y currutacos en el teatro breve del siglo XVIII». *Revista de literatura*, 71.142 (2009): 429-460, pàg. 452-453; STRBÁKOVÁ, Radana. «Los nombres de “hombre afectado en el uso de las modas” en el siglo XIX». *Cuatrocientos años de la lengua del Quijote: estudios de historiografía e historia de la lengua española: actas de V Congreso Nacional de la Asociación de Jóvenes Investigadores de Historiografía e Historia de la Lengua Española (2005)*. Sevilla: Universidad de Sevilla, Servicio de Publicaciones, 2005, 571-584; MARTÍNEZ DE LAS HERAS, Agustín. «La crítica al gusto afrancesado en la España de Carlos IV: el fenómeno “currutaco”». *Revista de História das Ideias*, 10 (1988): 385-410; ANDIOC, René. *Goya, letra y figuras*. Madrid: Casa de Velázquez, 2008, pàg. 280-286.

⁸¹⁴ «No faltaba, por cierto, ni cabía en lo posible que faltase, y aun que dejase de formar la mayor parte de las turbas, la chusma allegadiza de la pillería barcelonesa, pronta siempre a mezclarse en toda revuelta, tanto por pasión de rebeldía, cuanto para lograr ganancia, según aquel refrán de “á rio revuelto ganancia de pescadores” [...] Muchos de los ejecutores de baja ralea eran gente pagada». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. II, llib. III, pàg. 483-484.

⁸¹⁵ «De lo hasta aquí escrito puede ya deducirse el abigarrado aspecto de la turba, y cuáles fuesen sus componentes, pues en ella se mezclaron, en diabólico lazo de odio, gentes de todo linaje, edad, sexo y clase». *Ibidem.*, pàg. 483. Cfr. GARCIA ROVIRA, Anna M. *La revolució liberal a Espanya i les classes populars, 1832-1835*. *op. cit.*, pàg. 252.

⁸¹⁶ BURGUERA, Mónica. «Mujeres y revolución liberal en perspectiva. Esfera pública y ciudadanía femenina en la primera mitad del siglo XIX en España». *Cuando todo era posible. Liberalismo y antiliberalismo en España e Hispanoamérica (1780-1842)*. Encarnación García Moneris, Ivana Frasquet, Carmen García Moneris (eds.). Madrid: Sílex, 2016, 257-296.

entre tota la població, estats socials, indiferentment del sexe– que assassinaren a diversos religiosos i desqualificant-les i descrivint-les com a éssers diabòlics, malvats i monstruosos:

«El lego citaba como formando parte de la turba femenina que le hirió a dos apodadas “las monjas”. Eran hermanas, mal habladas, descaradas, morenas, feas, sin vergüenza, por las ferias vendedoras de avellanas y cacahuetes, y en una de las guerras de España un jefe Posas las tuvo en capilla para fusilarlas. El hijo del hortelano de San Pablo, que vio las turbas que se enderezaban a los Paúles, calificábame a las mujeres de ellas de leones»⁸¹⁷

Tanmateix, ressalta la participació de milicians nacionals en els incendis, especificant que alguns d'aquests ja estaven presents en la plaça de braus i l'arrossegament del toro, i que pocs anaven d'uniforme perquè la resta vestia de paisà, descrivint les armes que s'utilitzaren.⁸¹⁸ Conclou l'article amb una reflexió i descripció dels atacants:

«Los jóvenes que leerán estas líneas no han visto por suerte revoluciones, como desgraciadamente las hemos presenciado en Barcelona los ancianos, y así no pueden formarse idea de esas turbas revolucionarias. Se componen de unas gentes nuevas, repugnantes y espantables. El aspecto de sus hombres delata sus perversas ideas y peores deseos: sus caras son antipáticas, ennegrecidas, feroces; sus gestos amenazadores; sus voces roncas y destempladas; sus gritos exigentes, vengativos; su fisonomía en total la de la fiera humana. Siempre que las he visto, he oído a la gente pacífica preguntarse: ¿de dónde salen estas figuras que en tiempos normales no las encontramos en ninguna parte? Y en sus días la autoridad suele ser nula, y no hay quien cohiba y reprima aquellos gritos de venganza y de exterminio; y así el ciudadano pacífico tiembla y se aterroriza. Líbreme Dios de presenciar una más de las varias revoluciones que llevo vistas y sufridas. Pero, a lo que se ve, las turbas del día de Santiago de 1835, si presentaban el aspecto repugnante de las de otras revoluciones, no el terrible, soberbio y dominante, y así no podían ser parte para amedrentar a la fuerza pública reglada y organizada.»⁸¹⁹

⁸¹⁷ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 485-486. «Los chiquillos, o mejor, pilletes callejeros, abundaron en las gavillas de los amotinados; y que las malas mujeres desempeñaron un papel muy notable en la presente tragedia, me resulta probado por tantos testigos que considero casi imposible reseñarlos. Raro es el anciano que presencié aquellos hechos, que desde la primera palabra referente a la turba no testifique con asco la no corta parte que en ella tomaron las mujeres. Indecentemente vestidas, sólo con ropas interiores, y armadas de todas armas viles, dando gritos de exterminio, formaron parte de las turbas». *Ibidem.*, pàg. 484. Referent al paper que tingueren les dones en l'assassinat de religiosos la nit del 25 de juliol de 1835, Barraquer i Roviralta insereix un article titulat «La peineta», de Francesc de Paula Capella, extret d'*El Correo Catalán*, en el que narra com mataren religiosos amb les pintes que duïen per recollir-se el cabell (*Ibidem.*, pàg. 486-487). Cfr. ROCA VERNET, Jordi; MIQUEL MAGRINYÀ, Núria. *op. cit.*, pàg. 144-146.

⁸¹⁸ «Y a fe que la autoridad y sus agentes no debían temer las armas de esas turbas, pues a diferencia del degüello de Madrid, aquí los agresores no usaron ni llevaron un solo fusil, ni arma de fuego larga, hecha sólo excepción de los que atacaron a los Paúles. En algún punto se vio entre ellos algún nacional de uniforme, pero no por regla general, pues si los había entre los amotinados, que realmente los hubo, vestían de paisano. Y digo que los hubo porque en las primeras turbas figuraban con su uniforme algunos de los nacionales del piquete de la plaza de toros, y por cierto que pertenecían al batallón 2.º Pero, como digo, los demás nacionales que tomaron parte en la revuelta vestían de paisano. Las armas de los amotinados de Barcelona eran pistolas, de las que fué rarísimo el disparo, sables, estoques, puñales, cuchillos, palos, leznas de zapatero, tijeras, piedras, y hasta peinetas de mujeres; es decir, armas despreciables e innobles. En la relación de los asesinatos quedarán muy luego comprobadas estas noticias. Los grupos de revoltosos alumbrábanse de antorchas, o sea hachas de viento, según el modismo de esta tierra, las que no sólo les servían para luz, sino para botafuegos». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 487.

⁸¹⁹ *Ibidem.*, pàg. 487-488.

L'article tercer, «Orden cronológico de los incendios, y su modo» exposa un llarg i complert relat dels atacs i incendis que patiren els cenobis barcelonins i les morts dels seus religiosos; un relat introductor i que servirà per exposar, més endavant i amb major detall, les afectacions de cada cenobi.⁸²⁰ Concreta les accions que succeïren en cada convent, com es desenvolupà l'atac, els noms o quantitat de persones involucrades en el seu atac o defensa, el seu comportament i les vivències dels regulars, l'evolució dels incendis i les parts dels edificis que es cremaren, tot amb la finalitat de construir una història que permeti conèixer els esdeveniments.⁸²¹ De l'incendi a les cases de religiosos, cal destacar que Barraquer relata que els PP. Escolapis no patiren cap atac durant la nit del 25 de juliol a causa de la seva tasca assistencial i educativa que desenvolupaven, de gran coneixement entre la població:

«Ignoro lo que acaeciera en las Escuelas Pías; sólo sé que no experimentaron molestia grave; y he oido contar, no sé con qué fundamento, que al acercarse a ellas un grupo de incendiarios, uno, sin duda jefe, le detuvo diciendo: “No, a éstos no, que enseñan al pueblo”»⁸²²

A la vegada, la dificultat de precisar l'hora de cada incendi dificulta poder indicar quin convent fou atacat i cremat primer, a causa de la multiplicitat que disturbis que hi hagueren al mateix moment, i que fa palès una vegada més, de la sincronia que hi havia amb tots els atacs, executats de forma simultània –argument que Josep M. Ollé i Romeu emprà per a referenciar la conspiració premeditada–.⁸²³ Complementa el relat de la nit del

⁸²⁰ *Ibidem.*, pàg. 488-514. Cfr. ROCA VERNET, Jordi; MIQUEL MAGRINYÀ, Núria. *op. cit.*, pàg. 82-84.

⁸²¹ «Si no ofreció dificultad hallar y describir precisa y fijamente el curso que siguió la turba que arrastró el toro, presenta mucha fijar el orden cronológico, o sea de las horas, en que se perpetró el incendio de cada cenobio. La turba del toro, por ser única, hubo de pasar sucesivamente por unas calles tras de las otras, y por meter inusitada bulla llamó fuertemente la atención en todas ellas, y así quedó conocida. La incendiaria se distribuyó en diversos grupos, y por otra parte, si respecto de algunos conventos hubo sucesión en el incendio, respecto de otros existió simultaneidad. Además los testigos que presenciaron los hechos, muy ajenos de que un día debiese mi impertinencia irles a interrogar respecto de la hora, al presenciar aquellas desgracias y atentados, no ponían los relojes en sus manos, para luego apuntar los momentos, y en su día certificármelos; y así todos, al tratar de las horas, añaden a sus dichos un “poco más o menos” o un “sería” tal hora. A estas dificultades se junta la de que algunos conventos no sufrieron un solo ataque, sino varios, y por lo mismo, fácilmente se confunden los momentos de unos de estos con los de otros. A pesar de tales dificultades, pero marchando sobre el movedizo terreno del «poco más o menos», intento tejer aquí el orden cronológico de los distintos asaltos». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. II, llib. III, pàg. 488. Cfr. OLLÉ ROMEU, Josep M. *op. cit.*, pàg. 90-91.

⁸²² *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. II, llib. III, pàg. 514. Cfr. PICANYOL, Llogari. *Sesenta años de fecunda labor cultural y pedagógica en los colegios de escolapios de Cataluña: 1776-1836*. Sabadell: Centro Sabadellense Amigos de las Escuelas Pías, 1966, pàg. 115-118; *Ídem*. «Los Escolapios en la archidiócesis de Barcelona», a *Analecta Sacra Tarraconensis*, 37 (1964), 467-489, pàg. 477.

⁸²³ «Todos los historiadores del hecho de que trato afirman, sin que lo contradigan los testigos presenciales, que el primer convento que ardió fué el de San José, siendo así que antes que a él se puso fuego al de Trinitarios descalzos. La explicación de este enigma ya arriba se vio, y parece que se halla en que en los Trinitarios el fuego no tuvo la magnitud del de San José; y en que en Trinitarios tardó mucho en prender, mientras que en Carmelitas descalzos prendió como en un cartucho. Esto, además, da pie para creer que la turba incendiaria, más que pasar sucesivamente de Trinitarios a Carmelitas, estando en los primeros, al ver la tardanza en prosperar allí el fuego, destacó una sección que acudiera a San José, y así hubo momentos

25 de juliol de 1835 amb el quart article, «La revolución y el ayuntamiento», on insereix fragments de documentació per exposar «El papel que en estos acontecimientos desempeñaron los representantes del pueblo, o sea los individuos del Ayuntamiento, y cuáles fuesen sus sentimientos».⁸²⁴ Resumeix l'actuació que tingué l'ajuntament i la tropa en el control de les turbes i els incendis, la protecció dels religiosos i les decisions que es prengueren, per acabar conclouent el coneixement previ de l'atac i les connexions que tenien les autoritats de la ciutat amb els subjectes que idearen l'ofensiva als convents de Barcelona:

«Los hechos van descubriendo el plan, y a cada momento quedará más patente el de aquellas autoridades que estaban en connivencia con los tramadores del incendio. Consistía este satánico plan, a lo que se ve, en dejar unas horas libres a los ejecutantes para que incendiaran y mataran; pasadas las cuales, se reprimiera el motín. Así se ejecutó, y la fuerza pública, inactiva durante toda la noche, obró con decisión en la madrugada. No creo que el Ayuntamiento entrara en esta terrible connivencia. De las transcritas palabras del acta aparece su buen deseo de evitar el fuego. En su lugar pasaremos el debido balance de responsabilidades.»⁸²⁵

Finalitza el capítol i la narració dels successos de la nit del 25 de juliol de 1835 amb el cinquè article titulat «Aspecto de la ciudad». Barraquer torna a partir de les relacions orals dels testimonis, ja sigui veïns, religiosos o familiars, per narrar l'estat de la ciutat durant els atacs⁸²⁶, explicitant novament el comportament i actitud dels atacants⁸²⁷, i descrivint els incendis dels convents com si ell ho hagués presenciat:

«Muy pronto de una casa religiosa se levanta humo, y en seguida llamas, y luego de otra; y muy luego son cuatro las que arden. Las llamas, mal contenidas bajo las techumbres de los templos o conventos, brotan furiosas por los ventanales, y a poco, por su gran fuerza ven cedoras (sic) de las techumbres que las oprímian, logran derrumbarlas, y potentes elevan hasta las nubes sus rápidos remolinos. La atmósfera continuaba en aquella noche de julio tranquila como su día, y así el fuego subía recto e iluminaba el cielo, que por el fulgor de tantos y tan grandes incendios quedó completamente rojo, y la ciudad clara como durante el

en que simultáneamente se atacó a ambas casas». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 496. Cfr. OLLÉ ROMEU, Josep M. op. cit., pàg. 91.

⁸²⁴ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 514-515.

⁸²⁵ *Ibidem.*, pàg. 516. Cfr. ROCA VERNET, Jordi; MIQUEL MAGRINYÀ, Núria. op. cit., pàg. 87-88.

⁸²⁶ «El tristemente memorable 25 de julio de 1835 fué día caluroso, claro y sereno, y en el orden material brilló su pura atmósfera tanto cuanto en el moral fueron negras las tinieblas de su sacrílego crimen. Todo el mundo se dispuso para asistir, y asistió, al espectáculo, aquí entonces nuevo, de los toros; del cual surgió el tremendo del incendio de los conventos. Muy pronto el arrastramiento del toro dio lugar a corridas (*corredisas*) en la Rambla, y después al cierre de las tiendas y retirada precipitada de las gentes pacíficas a sus viviendas; quedando así casi desiertas las calles». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 517. Cfr. OLLÉ ROMEU, Josep M. op. cit., pàg. 91-92.

⁸²⁷ «Cerróse igualmente el Teatro, que otra cosa no permitía el estado de los ánimos de la población. Es inútil decir que se cerraron las iglesias de regulares, y es natural pensar harían otro tanto las parroquiales. Discurrían por las calles y plazas ya cortas comisiones de incendiarios que en silencio, y con temor de ser conocidos, ponían fuego en los cenobios, ya después de ellos grupos de energúmenos de siniestro rostro, con niños pilletes y mujeres públicas, todos en mangas de camisa o abundando los vestidos blancos. Unos levantaban en alto sus incendiarias antorchas; otros llevaban las botellas de líquidos inflamables; los más armados de traidoras armas, puñales, navajas, tijeras, garrotes, leznas de zapatero, etc. Silbaban, gritaban, prorrumpían en roncas voces de exterminio: “¡Viva la libertad! ¡Mueran los frailes! ¡Fuego, fuego, que arda!”». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 517.

día. Aparecieron los terrados poblados de expectadores, unos satisfechos, otros indiferentes, otros profundamente consternados, pero afligido todo hombre de recto juicio. Varios de los testigos me calificaron de aterrador el espectáculo. [...] Si la vista quedaba deslumbrada con el rojo resplandor de las llamas, que en algunos puntos subían sobre el nivel de los terrados otro tanto de lo que era la altura de sus edificios, el oído percibía el continuo y lastimero campaneó de los conventos que pedían auxilio; sonido que malamente se mezclaba con los aullidos o gritos de las turbas que pedían sangre inocente.»⁸²⁸

No oblida recordar la inacció que tingué la tropa, milícia nacional i autoritats que foren presents en els atacs i incendis⁸²⁹, destacant-la amb la inserció de relacions de religiosos que visqueren la bullanga o de testimonis que observaren com actuaven els atacants, que mataven a frares en ple carrer, i els cadàvers que hi havia escampats en diversos indrets de la ciutat.⁸³⁰ Abans d'entrar en detall amb la descripció dels atacs i incendis que patí cada cenobi barceloní, conclou l'article i capítol amb la següent valoració lapidària:

«He aquí, pues, el aspecto de Barcelona en aquella miserable noche: humo por todos lados, siniestra iluminación por los incendios, calles desiertas de gente honrada, grupos de asesinos e incendiarios con los brazos arremangados y los puñales en las manos, gritos criminales, persecución de indefensos, asesinatos a capricho de los ruines y viles dueños del campo, patrullas de tropa de las que las más miran indiferentes el crimen, edificios que crujen y se derrumban, la casa de Dios horriblemente profanada, el sacerdocio vilipendiado, llanto acerbo de los amigos de la Iglesia Santa, y gozo cruel de los emisarios de Satanás. *Haec est hora vestra et potestas tenebrarum.*»⁸³¹

Prossegueix el relat detallat dels atacs a les cases religioses barcelonines en el capítol desè, titulat «La noche del 25 de julio dentro de los claustros».⁸³² Seguint la metodologia emprada en la resta dels capítols, destina un article a cada convent i monestir de la ciutat, explicant el transcurs de l'efemèride de forma cronològica i a través de les vivències dels religiosos, els relats dels testimonis o que tingueren coneixement dels successos, com també les parts cremades dels edificis i el que es destruí, els disturbis i assalts produïts, així com la intervenció de les forces d'ordre públic i el salvament dels religiosos.⁸³³

⁸²⁸ *Ibidem.*, pàg. 517-518.

⁸²⁹ «El hombre de noble corazón, en esa lucha entre el asesino y la víctima, giraba en torno suyo los ojos justos y caritativos, buscando un socorro; veía acercarse patrullas, ya de infantería, ya de caballería, y aun al mismo Gobernador militar de uniforme; pero las más de las patrullas y el Gobernador militar pasaban tranquilamente, dejando en paz a los agresores, y por lo mismo autorizándoles con esta su presencia, cuando no con su palabra. ¡Cruel espectáculo! ¡Ver perseguir de muerte a inocentes con anuencia de los encargados de la justicia, y por lo mismo sin remedio!». *Ibidem.*, pàg. 518.

⁸³⁰ *Ibidem.*, pàg. 518-521.

⁸³¹ *Ibidem.*, pàg. 521.

⁸³² *Ibidem.*, pàg. 525-687. Cfr. GARCIA ROVIRA, Anna M. *La revolució liberal a Espanya i les classes populars, 1832-1835. op. cit.*, pàg. 276-279, fa servir de forma extensa i molt precisa l'obra de Gaietà Barraquer i Roviralta per a narrar els successos.

⁸³³ «VISTA en el capítulo anterior la revolución del día de Santiago en las calles de Barcelona, o sea fuera de los conventos, debemos en éste estudiarla dentro. Y para que el relato de lo interior perfectamente encaje con el del exterior, estimo conveniente seguir respecto de los distintos cenobios el mismo orden aquí que allí, o sea el cronológico, en cuanto las noticias lo permitan». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. II, llib. III, pàg. 525. Cfr. GARCIA ROVIRA, Anna M. *La revolució liberal a Espanya i les classes populars, 1832-1835. op. cit.*, pàg. 280-282; ZARAGOZA PASCUAL, Ernest. «Documentació inèdita oficial ran de

Referent a aquest últim aspecte destina el seu relat al capítol onzè, «Los frailes y los conventos de Barcelona luego después del incendio», destinant el primer article al «Número de los muertos y su entierro» i la discussió del nombre total de regulars difunts⁸³⁴, el segon a la «Conducción de los frailes a los fuertes», on relata el trasllat dels religiosos als diversos forts de la ciutat, concretament els de Drassanes i Ciutadella, criticant novament la inacció de les tropes i forces de milícia urbana en la seva protecció la nit del 25 de juliol, només essent cridats al matí.⁸³⁵ En aquest segon article destaca tres actors en la conducció dels religiosos als forts: els frares, la tropa i la turba. Dels primers esmenta el seu estat lamentable, fruit de l'escenari i actes viscuts durant la nit⁸³⁶, de la tropa la seva manca de col·laboració en la protecció dels anteriors tot i realitzar alguns actes de força per evitar nous disturbis⁸³⁷; per últim, la població, sobretot els més exaltats

la crema de convents de Barcelona els dies 25 i 26 de juliol de 1835». *Analecta Sacra Tarraconensia. Revista de ciències historicoeclesiàstiques*, 80 (2007): 141-156, pàg. 143-146.

⁸³⁴ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 691-693.

⁸³⁵ «Durante la noche la autoridad no llamó a la milicia urbana: hasta las primeras horas de la mañana no sonaron por las calles los tambores de dichos cuerpos tocando llamada. Reunida ya la milicia, la autoridad mandó secciones de ella y de otras fuerzas a recoger los frailes que permanecían en los conventos o en sus proximidades. Hallados, los ponían entre filas, y los conducían principalmente a Atarazanas, bien que algunos, tales como los dominicos, a la Ciudadela. El cuerpo de Artillería, alojado en el cuartel de Estudios, no recibió orden alguna, ni en la noche para evitar los incendios y las muertes, ni luego para recoger frailes; de modo que cuanto para proteger a los edificios y personas agredidas hizo en aquella noche, que no fué poco, procedió de solo el buen corazón de sus individuos; y si en los siguientes días recogió religiosos, lo practicó a instancia de los particulares que a ellos acudían. Los artilleros de Estudios no conducían sus recogidos a Atarazanas, sino a la Ciudadela, pasando por la muralla, lugar solitario y más seguro que las calles, y después de haberlos obsequiado con una buena cena. En aquella noche y madrugada se reunieron muy numerosos frailes en dicho cuartel de Estudios, y su conducción a la Ciudadela se efectuó bajo el mando del oficial señor Basols, hermano del General de este apellido». *Ibidem.*, pàg. 693-694.

⁸³⁶ «El aspecto de los primeros, como ya llevo apuntado en el capítulo anterior, era altamente lastimero. Unos vestían sus hábitos, otros parte de ellos, otros sólo prendas interiores, como chaquetas y calzas cortas, calzoncillos; quién iba calzado, quién descalzo, unos cubierta la cabeza con sombrero, quién con un pañuelo como carretero, quién descubierto mostrando su cerquillo o corona extrañamente colocada en un hombre en mangas de camisa; todos pálidos, ruborizados, y hasta alguno ensangrentado, o de heridas de la noche, o de las recibidas, principalmente por pedradas, en aquel mismo acto. Tal era el aspecto de inocentes sacerdotes de Dios, sacerdotes en la víspera justamente puestos en los pulpitos, en los confesonarios y, sobre todo, al pie de los altares, administrando las cosas más sagradas». *Ibidem.*, pàg. 694.

⁸³⁷ «Suerte igual a las dos conducciones anteriores cupo a otra efectuada por parte del batallón 6º de milicia, al mando de su segundo Comandante Don Magín Gironella; la que, después de haber recogido de varias casas religiosas, unos treinta o cuarenta frailes, subió a la muralla del lado occidental de la ciudad para evitar el peligroso paso por la Rambla. Mas en esta muralla numerosas turbas, en las que abundaban las mujeres, prorrumpieron en aullidos y tiraron tantas piedras a la columna, que éstas lindamente sonaban al dar contra las bayonetas y contra los cuerpos. Entonces Gironella echó mano del piquete de caballos de su columna, y despejó el paseo, no sin que entre las turbas faltasen caídas y atropellamientos. Mi amigo, entonces niño, Don Jaime Arbós, vio en la Rambla los empeños de los amotinados en herir a los pobres frailes llevados entre filas, y que los milicianos los defendían». *Ibidem.*, pàg. 696. Cfr. GARCIA ROVIRA, Anna M. *La revolució liberal a Espanya i les classes populars, 1832-1835*. op. cit., pàg. 280-282.

i no pas els devots catòlics, insultaven i llençaven objectes als religiosos, inclús temptatives d'atac.⁸³⁸

Destina el tercer article a narrar les vivències dels religiosos que estigueren al castell de Montjuïc –«Los frailes en Montjuich»⁸³⁹–, i el quart als que estigueren a la Ciutadella –«Los frailes en la Ciudadela»⁸⁴⁰– inserint un llistat amb els noms i convent del que procedien⁸⁴¹, però sobretot valent-se del contingut de les relacions orals dels mateixos religiosos o de terceres persones per construir el relat. Passats els quinze dies en els que estigueren els religiosos tancats, les autoritats els hi concediren passaports per tal que poguessin marxar, com bé relata Barraquer en l'article cinquè «Peligros de los frailes en los caminos»:

«Pasados los quince días de encierro y salvación de los frailes en los fuertes, no por esto había cesado, ni se había calmado, el satánico furor de los agentes de la revolución y de sus seducidos, y por doquiera respiraba el odio y la sed de su sangre. Agravaban la situación las numerosas armas de miliciano urbano y de miquelete puestas en manos de muchísimos; y que los armados se creían dueños de vidas y haciendas; y que, como una inmensa y espesa red, o telaraña, se hallaban extendidos por todo el Principado interceptando toda vía. La pasión era inmensa y no menor la suspicacia. Los pobres frailes, al huir de Barcelona y dirigirse a sus familias, o amigos, tenían que pasar por entre las mallas de tales redes. En aquel tiempo para viajar se necesitaba pasaporte. Los religiosos de los fuertes lo recibieron en las mismas estancias; los de los contornos tuvieron que venir a Barcelona para procurárselo».⁸⁴²

Després d'aquest aclariment, Barraquer insereix els relats d'alguns religiosos que li expliquen els seus records dels viatges que emprengueren de camí a casa seva o per creuar la frontera, amb la finalitat de fugir de les possibles persecucions, reprimendes o atacs per part dels liberals.⁸⁴³ Acaba el capítol present amb l'article sisè, «Las casas religiosas y sus cosas», per tractar el llegat que quedà després de l'incendi dels convents i la fugida dels religiosos. Després dels incidents, o incús en el mateix moment, es robaren

⁸³⁸ «Don Pedro Subiranas me contó que en la mañana del 26, entre ocho y nueve, en la Rambla, vio conducir frailes a Atarazanas, sin que fuesen maltratados; pero que la turba temía atacarles por temor a los soldados, y éstos temían al pueblo. Mas muy luego cambió el negocio, y así otro amigo mío me refirió haber visto en el mismo día 26, en la misma Rambla, como los revoltosos procuraban llegar sus cuchilladas hasta los frailes que eran llevados entre filas de milicianos, mientras éstos “*hacían el ademán*” de no permitirlo. A veces, de la calle del Arco del Teatro y otras contiguas salían, al pasar los frailes, enjambres de prostitutas con tijeras para con ellas matar a los religiosos. Hay odios que honran». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 696. Cfr. ROCA VERNET, Jordi; MIQUEL MAGRINYÀ, Núria. op. cit., pàg. 90-91.

⁸³⁹ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 698-718.

⁸⁴⁰ *Ibidem.*, pàg. 718-734.

⁸⁴¹ GARCIA ROVIRA, Anna M. *La revolució liberal a Espanya i les classes populars, 1832-1835*. op. cit., pàg. 291; REVUELTA GONZÁLEZ, Manuel. *La exclaustración (1833-1840)*. op. cit., pàg. 294.

⁸⁴² *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 726-727.

⁸⁴³ «Tengo noticias de los peligros y angustias de algunos de los fugitivos, o mejor, frailes transeúntes que caminaban a sus tierras; pero, como es natural, no de todos, ni aun de los más; empero narraré aquí las de algunos, y por ellas podrá el avisado conjeturar las de los restantes». *Ibidem*, pàg. 727.

nombrosos objectes i béns dels cenobis⁸⁴⁴, una situació que comportà la mobilització de la milícia nacional per protegir els convents i les seves restes el 26 de juliol⁸⁴⁵, i la reunió del consistori per prendre mesures al respecte amb la finalitat de preservar les cases religioses i el seu contingut.⁸⁴⁶ És interessant llegir l'acta que insereix, amb la finalitat de reflectir les decisions que prengué el mateix ajuntament i el llistat de comissionats ciutadans i de regidors que s'encarregaren de la protecció dels convents, així com la prohibició d'accedir als edificis per poder extreure objectes sota l'acusació de furt indegut.⁸⁴⁷

Condemna les vagues paraules dels comissionaris i del mateix ajuntament, que segons l'autor poc van fer per impedir el saqueig per part de la població, un comportament que la mateixa milícia nacional tampoc va obstaculitzar a causa de la seva participació en els furts i apropiacions d'objectes i material, valent-se només dels oficis que redactava la batllia per exposar els robatoris i sostraccions, així com les tasques de recuperació i inventari que es realitzaren durant els dies posteriors.⁸⁴⁸ Però malgrat la situació, els béns

⁸⁴⁴ Com indica, per exemple, en el convent dominic de Santa Caterina: «Comenzó el robo en algunos conventos en los momentos del incendio, tal como en San José y en Santa Catalina, según en su lugar escribí; siguió espantosamente acrecentado el día 26 en las horas que mediaron desde la salida de los frailes al establecimiento de guardia en ellos y continuó escandalosamente ante estas. [...] Los seminaristas antes del atropello, y en previsión de él, pasaron un tabique en una pieza de la casa, y tras él ocultaron varios objetos preciosos, entre ellos las flautas del órgano, entonces aún no montado en la iglesia. Entre la turba se contaría algun espía, y al entrar ésta desapareció todo lo del escondrijo. Robáronse en el saqueo de aquel día 3,000 y pico de duros, que la casa había recibido del Estado en pago de uno de los plazos de la venta del antiguo edificio. Robáronse cuarenta cubiertos de plata, que servían para los ejercitantes de fuera del cenobio». *Ibidem.*, pàg. 735-736.

⁸⁴⁵ «Por la mañana del 26 la autoridad militar llamó a la milicia urbana, la que promiscuamente con el ejército condujo, como dije, religiosos a los fuertes. Cumplida esta misión, se colocaron guardias de la misma fuerza urbana en los conventos, según de varios de ellos me consta. Poco había que fiar en ella en cuanto a respeto a las casas y cosas religiosas, compuesta como estaba de voluntarios liberales, exceptuado sólo el batallón 10º que lo estaba de forzados». *Ibidem.*, pàg. 736.

⁸⁴⁶ GARCIA ROVIRA, Anna M. *La revolució liberal a Espanya i les classes populars, 1832-1835. op. cit.*, pàg. 293. Cfr. ROCA VERNET, Jordi; MIQUEL MAGRINYÀ, Núria. *op. cit.*, pàg. 91-92.

⁸⁴⁷ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. II, llib. III, pàg. 736-747. Cfr. OLLÉ ROMEU, Josep M. *op. cit.*, pàg. 99-101; GARCIA I SASTRE, Andrea A. *Museus d'Art de Barcelona: antecedents, gènesi i desenvolupament fins l'any 1915*. Barcelona: MNAC, 1997, pàg. 217-219.

⁸⁴⁸ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. II, llib. III, pàg. 747-757. «¡Oh tiempos! ¡Oh revoluciones! ¡Todo el mundo en ellos se creía con el derecho de matar frailes y apropiarse sus cosas, y ninguna autoridad en el deber de castigar semejantes excesos! En tales circunstancias el aspecto del interior de los claustros había cambiado en modo espantable. Dos días antes recreaban el espíritu del visitante cristiano la pulcritud severa y sobria de sus corredores, celdas y dependencias, todo blanqueado y limpio; el orden de todas las cosas y los reglados actos de la comunidad; el silencio imperante por doquiera; la piedad brotando aquí y allí por numerosas imágenes y ascéticas inscripciones; el buen gusto de los numerosos cuadros y lienzos y el perfume de santidad y paz que sahumaba todos los ángulos de la casa. Dos días después, en lugar del pacato portero, descarados milicianos; en lugar de pulcritud, suciedad callejera; en lugar de orden, completa confusión de pilletes y mujerotas dueños de la clausura; en lugar de silencio, blasfemias y maldiciones; en lugar de piedad, guerra contra lo santo y profanación de imágenes y lienzos; en lugar de arte, destrucción de bibliotecas, archivos, obras de mérito y antigüedades; en lugar de perfume de santidad, olor de infierno; en una palabra, antes Dios, después Belial. Quien haya observado un cenobio bien montado, y haya visto luego una revolución, comprenderá la verdad de mis palabras». *Ibidem.*, pàg. 748-749.

dels regulars havien de passar a mans de les oficines d'amortització, permetent inventariar les propietats però sobretot béns i objectes restants encara en els cenobis, una mala pràctica que comportà que s'extraviés una totalitat de pertinences de gran valor,⁸⁴⁹ tals com els arxius o les biblioteques:

«Y al ver pasar a las garras de la desapiadada desamortización tanto papel, y al leer esta reseña de ellos, ocurre preguntar: ¿se referían todos a la propiedad y administración de fincas o derechos? ¿Y también los de los franciscanos que nada poseían? ¿Convenían a la desamortización aquellos 7 serones de papeles y aquel fajo de pergaminos de un archivo perteneciente a frailes enteramente pobres? ¡Lástima de papeles! ¡Lástima de pergaminos! Estos y otros pararon en las oficinas de Hacienda o intendencias, o llámesele como quiera; y allí tuvieron la suerte que Dios quiso, digo mal, la que Dios permitió y el demonio quiso. Porque de allí o de las dependencias de Hacienda de Barcelona sé que desapareció una Biblia adornada de miniaturas, la que fué sustraída por uno de los empleados de la casa, no porque entendiera la letra de ella, sino porque le gustaron las miniaturas. De allí desaparecieron numerosísimos planos y papeles. Allí de un libro referente a fincas he visto rasgadas muchas hojas sin duda por el a quien éstas estorbaban. Allí he visto también yo mismo centenares de pergaminos sucios y empolvados amontonados en un rincón de un desván. Allí en este mismo desván estuvieron muchísimos volúmenes manuscritos, que el actual (1906) celoso archivero, muy mi amigo, en tiempos relativamente modernos ha colocado en su despacho, sacándolos de aquel desván por cuya claraboya goteaba el agua pluvial y la del riego de las macetas del terrado ¡Y eran pergaminos y planos y papeles que los frailes guardaban como joyas, y después han servido para pasto y vivienda de ratones! Allí en el despacho del señor Archivero actual vi unos 1.700 volúmenes procedentes de corporaciones religiosas (1906). Dudo de que todos los documentos que de varios conductos pararon en la Desamortización pertenecieran a administración de fincas y derechos, porque por mis propios ojos vi en el archivo dicho de Hacienda unos hermosísimos y abultados volúmenes que eran el *Lumen domus* de San Agustín; y no creo que la mentada Biblia tratara de libras, sueldos, dineros, pesetas y reales. ¡Y los que tales fechorías perpetraron se llaman a sí mismos partidarios del progreso, y a estas sus hazañas adelantos! Mas dejemos a la nefanda Desamortización y dando un paso atrás, volvamos a las comisiones encargadas de recoger y salvar los muebles y demás cosas de los conventos de Barcelona.»⁸⁵⁰

Finalitza l'article i el capítol amb la inserció de la instrucció que envià la Intendència del principat de Catalunya fent efectives les lleis de desamortització dels béns dels regulars, lamentant-se del destí que patí tot el llegat patrimonial dels religiosos, i passant a narrar les conseqüències polítiques que tingueren l'incendi de les cases de religiosos. Aquestes les narra en el dotzè capítol, «Consecuencias políticas del incendio de los conventos», començant per narrar els «Preparativos de la lucha», en l'article primer. Reparteix els esdeveniments dia per dia, destinant-hi apartats a cadascun per desenvolupar el relat que comença el 26 i 27 de juliol⁸⁵¹, inserint el document per a la

⁸⁴⁹ BELLO VOCES, Josefina. *op. cit.*, pàg. 181-227.

⁸⁵⁰ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. II, llib. III, pàg. 757. Cfr. FERNANDEZ BAJÓN, María Teresa. *Políticas de información y documentación en la España del siglo XIX*. Gijón: Trea, 2001, pàg. 167-170

⁸⁵¹ «PARA historiar los sucesos políticos que subsiguieron al incendio de los conventos, nada más acertado que copiar uno tras otro por el orden de sus fechas los documentos oficiales que en aquellos días se escribieron, ya de unas autoridades a otras, ya al público. Quizás se objete con la gran distancia que de la verdad separa muchas veces los documentos oficiales redactados por quien tomó parte en los hechos narrados, y anhela quedar en ellos en buen lugar». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. II, llib. III, pàg. 771.

població que firmaren el comandant general i el governador civil, Cayetano Saquetti i Felipe Igual, respectivament, condemnant la crema dels convents; un altre document, del governador interí Joaquín Ayerve, cridant a l'ordre públic, evitant la presència de persones pel carrer a la nit després del toc d'oracions.⁸⁵² També el document que li envià el mateix Saquetti al capità general de Catalunya, el general Manuel Llauder, explicant-li el transcurs de les accions que prengueren les tropes la nit del 25 de juliol.⁸⁵³

La crema de cases religioses, tant a Espanya com en el territori català –Reus i Barcelona en són la mostra fefaent–, son l'evidència d'una voluntat liberal revolucionària de subversió. Aquesta no desaparegué després dels incidents del 25 de juliol, i els moviments progressistes radicals aprofitaren el panorama per conduir les seves reivindicacions contra les fàbriques i les màquines de vapor presents a la ciutat, i que això comporti l'augment de la vigilància per part de les tropes:

«Resulta muy claro de este documento que corrían ya peligro las fábricas y las máquinas de vapor. Era todavía reciente en la fabricación aquí el empleo de este poderoso y fecundo motor, y el vulgo ignorante lo odiaba por creer que, ahorrando brazos, le hurtaba trabajo y jornales. Y no será temerario conjeturar que quizá los urdidores de aquella revolución explotaban tal ilusión para trastornar la ciudad.»⁸⁵⁴

Seguidament, centra la seva atenció en la finalitat dels successos de la nit del 25 de juliol de 1835, la destrucció del govern moderat per un de progressista⁸⁵⁵, situació que vincula als successos amb la presència, o no, del general Llauder a la ciutat de Barcelona en la data que descriu, inserint relacions de la seva filla i de les seves memòries per justificar els fets. Un relat que permet entendre els motius de la seva presència a la ciutat, amb la finalitat d'esbrinar l'origen de les bullangues, cercar els culpables i emprendre accions legals. Aquest escenari permet a Barraquer explicar el context hostil d'aquells dies, així com l'adveniment d'avalots i subjectes revolucionaris procedents de les afores de la ciutat cap a la mateixa capital, tot el mateix dia 27, i que veient-se desproveïda de suficients tropes així com de l'augment de l'hostilitat, Llauder es veié obligat a marxar

⁸⁵² ROCA VERNET, Jordi; MIQUEL MAGRINYÀ, Núria. *op. cit.*, pàg. 95-97.

⁸⁵³ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. II, llib. III, pàg. 773-775. Cfr. GARCIA ROVIRA, Anna M. *La revolución liberal a España i les classes populars, 1832-1835. op. cit.*, pàg. 325; OLLÉ ROMEU, Josep M. *op. cit.*, pàg. 99-101.

⁸⁵⁴ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. II, llib. III, pàg. 775.

⁸⁵⁵ GARCIA ROVIRA, Anna M. *La revolución liberal a España i les classes populars, 1832-1835. op. cit.*, pàg. 317.

de Barcelona per la seva seguretat⁸⁵⁶, abans però obligant al general Bassa que entrés a la ciutat per aportar més tropes, responent a l'ajuda de socors del general Pastors.⁸⁵⁷

Corresponent al dia 28, descriu el paper mediador i resolutiu del general Bassa davant la temptativa revolucionària existent, i al dia 29, la inserció de documents oficials per referenciar la dimissió del general Saquetti i la seva substitució pel general Pastors, i les paraules del governador interí Joaquín Ayerve demanant a la població que no ataqués les fàbriques ni accedís als convents, així com que respectés els tocs d'hora decretats. Barraquer resumeix que les mesures establertes i les rogatives a la població no serviren per calmar els ànims, ans al contrari, augmentaren l'exaltació popular.⁸⁵⁸ Pel que fa al dia 30, Barraquer exposa les instruccions que revé el general Pastors per part del general Llauder amb la finalitat de controlar l'ordre públic, i les mesures que caldria prendre per tal de sufocar els possibles aldarulls que apareguessin.⁸⁵⁹ Tanmateix, condemna els actes comesos la nit del 25 de juliol i la necessitat de jutjar els implicats en els incendis així com la confraternitat d'alguns subjectes de l'exèrcit amb els revoltats, esdeveniment que calia jutjar mitjançant la disciplina necessària, però no gaire adequada en el moment que es trobaven.⁸⁶⁰

L'endemà, el dia 31, insereix la resposta del general Pastors a Llauder, indicant-li novament les pretensions revolucionàries existents, la mobilització de més tropa per la

⁸⁵⁶ OLLÉ ROMEU, Josep M. *op. cit.*, pàg. 101-102; SANTIRSO RODRÍGUEZ, Manuel. «De repente, el verano de 1835». *Historia Social*, 34 (1999): 3-26, pàg. 21-23. Cfr. ROCA VERNET, Jordi; MIQUEL MAGRINYÀ, Núria. *op. cit.*, pàg. 97-100.

⁸⁵⁷ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. II, llib. III, pàg. 775-780. «De todos modos resulta que Llauder salió de Barcelona, y no cabe dudar que su salida se debió al convencimiento que formó del probable y próximo triunfo de la revolución. Perfectamente comprendió que saltando por todos lados del Principado las ardientes chispas, amenazaba de prestóla conflagración general; la que a no salir él le encerraría en un círculo de fuego en que moriría su persona y su autoridad; y así, dando la vuelta por Mataró, tomó el camino de la frontera sin por esto dejar en su retirada de ir sosteniendo con sus alocuciones y órdenes el fuego de la energía y del vigor». *Ibidem.*, pàg. 780. Aquesta informació per a parlar del general Manuel Llauder és emprada per GARCIA ROVIRA, Anna M. *La revolució liberal a Espanya i les classes populars, 1832-1835. op. cit.*, pàg. 326-328 i OLLÉ ROMEU, Josep M. *op. cit.*, pàg. 102-103; FONTANA LÁZARO, Josep. *La Revolució liberal a Catalunya. op. cit.*, pàg. 42.

⁸⁵⁸ «Las palabras de amenaza, y las medidas de rigor, que iban apareciendo en estas alocuciones, ofendían y exasperaban a los impacientes exaltados porque les retardaban su triunfo y así, más y más se esforzaban en excitar la indignación popular que, necesario es confesarlo, crecía por instantes. Decían los adelantados que el empeño de los documentos en presentar a los revolucionarios como asesinos y ladrones, obedecía al plan de dividirles en dos fracciones: la de los tímidos y propietarios, y la de los ardorosos y pobres; y, divididos, vencerles». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. II, llib. III, pàg. 782. Cfr. GARCIA ROVIRA, Anna M. *La revolució liberal a Espanya i les classes populars, 1832-1835. op. cit.*, pàg. 329-330. Cfr. ROCA VERNET, Jordi; MIQUEL MAGRINYÀ, Núria. *op. cit.*, pàg. 103-106.

⁸⁵⁹ GARCIA ROVIRA, Anna M. *La revolució liberal a Espanya i les classes populars, 1832-1835. op. cit.*, pàg. 331. Cfr. ROCA VERNET, Jordi; MIQUEL MAGRINYÀ, Núria. *op. cit.*, pàg. 106-107.

⁸⁶⁰ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. II, llib. III, pàg. 782-785. Cfr. GARCIA ROVIRA, Anna M. *La revolució liberal a Espanya i les classes populars, 1832-1835. op. cit.*, pàg. 332-333.

defensa de la ciutat, així com la possibilitat que es veiessin atacades les comunitats religioses femenines, veient-se obligades a marxar dels seus cenobis per tal de no veure's afectades. Corresponent al dia 1 i 2 d'agost, torna a inserir fragments de documentació oficial corresponent a les mesures decretades pel consistori així com les emissives de Pastors a Llauder informant-lo de la situació, i fragments de les memòries del segon per tal d'ampliar el relat.⁸⁶¹ Paral·lelament, el general Bassa s'anava apropant a Barcelona amb les tropes demanades per Llauder a la vegada que s'exposa la trama revolucionària orquestrada, més enllà de l'efectuada el 25 de juliol, inserint fragments de l'obra de l'escriptor Francesc Raull.⁸⁶²

Del dia 3 no esmenta grans detalls, cosa que sí fa el dia 4, inserint una altra vegada la documentació enviada de Pastors a Llauder i viceversa informant-lo de la situació de la ciutat, de l'arribada de tropes, així com de l'ambient polític que es respirava, la possible temeritat d'una actuació militar per contrarestar els avalots revolucionaris. Per últim, descriu breument l'arribada del general Bassa a Sants el mateix dia, i el comentari d'un pamflet liberal progressista condemnant la presència militar de Bassa i Llauder, culpables de les derrotes liberals contra els carlins, la seva afinitat a aquest bàndol i el favoritisme envers als religiosos expulsats la nit del 25 de juliol, incitant a la revolta per la defensa de les llibertats.⁸⁶³

Segueix el relat amb el segon article «El atentado contra el General Bassa», exposant el succés que porta per títol la part esmentada. Comença compartint la seva opinió i

⁸⁶¹ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 785-791. Cfr. ROCA VERNET, Jordi; MIQUEL MAGRINYÀ, Núria. op. cit., pàg. 107-108.

⁸⁶² «Siempre la lectura de los documentos liberales de los primeros años de nuestra revuelta me arranca esta exclamación: ¡Cuánta vaciedad! ¡Cuánta palabrería hueca y mentirosa! ¡Cuánta ignorancia en sus autores y en sus lectores! Y sin embargo, por razón de la incipiente de todos, producían sus efectos». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 793. Cfr. GARCIA ROVIRA, Anna M. *La revolución liberal a España i les classes populars, 1832-1835*. op. cit., pàg. 334-335. *Supra.*, pàg. 177.

⁸⁶³ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 794-802. «Contiene esta proclama palabras que se han de notar. Dice que se quiere desarmar la milicia: creo falso tal concepto. Dice: “este es un crimen atroz que ‘la muerte no es bastante á expiar’”. ¡La muerte! Dice que Llauder y Bassa son traidores y quieren entregar la provincia a los carlistas: mentira burdísima. Dice que se abandona la guerra para concentrar fuerzas en Barcelona: la culpa es de los autores de la pçoclama Dice que no hay desórdenes en Barcelona: dentro un par de días nos podrán decir si había o no aquí motivo para temer. Dice que Pastors y Ayerve son incansables y bastan para conservar la tranquilidad: Pastors tenía cortísimo talento, y Ayerve con su presencia autorizó el incendio: hay elogios que hunden. Dice que los cenobios “pagaban la facción con las enormes sobras de sus rentas”: embuste manifiesto: lo que pagaban eran miles y miles de duros de los pobres rentas al General Llauder para combatir a los carlistas. Dice que quitados los conventos los carlistas fenecían: nada dio tanta vida al carlismo como la degollina de los frailes. Dice pero no sigamos, que el resto no contiene más que embustes de cartelón de teatro de la legua, salidos de plumas estúpidas, y dirigidos a un auditorio más estúpido aún. La Revolución no puede sostenerse más que sobre la falsedad». *Ibidem.*, pàg. 802. Cfr. OLLÉ ROMEU, Josep M. op. cit., pàg. 101-102; ROCA VERNET, Jordi; MIQUEL MAGRINYÀ, Núria. op. cit., pàg. 97-100

suposició envers els fets: la mort de Bassa no fou expressa, existia un pla traçat des de les societats secretes que pretenia l'enderrocament del govern moderat mitjançant la revolució, però que el descontentament de les masses proposà i provocà el seu assassinat.⁸⁶⁴ Torna a esmentar l'existència d'un entramat que gestionà i preparà la bullanga del 5 d'agost, que va més enllà de la turba present en els esdeveniments que es narraran a continuació, sinó de gran part de la població de la ciutat de Barcelona.⁸⁶⁵ Estant les tropes a les ordres del general Bassa acampats al poble de Sants, els revolucionaris subornaren a la tropa per tal que no entrés a Barcelona, unes directrius i mesures orquestrades des del *Cafè de la Noria* o d'en *Cebrià*⁸⁶⁶, que segons Paco Villar, i emprant el mateix Barraquer i Roviralta, argumenta que

«El Café de la Noria i alguns dels seus parroquians van aparèixer involucrats en la trama i l'assassinat del general Pedro Nolasco Bassa el dia 5 d'agost de 1835. [...] El Café de la Noria i el Teatre Principal eren el centre de la conspiració»⁸⁶⁷

Retornant al relat de l'autor, Barraquer insereix uns fragments de l'article que escrigué Pau Piferrer quan era redactor del *Panorama Español*, narrant l'entrada de les tropes a la ciutat, i que, per altra banda, amb l'esclat d'un tret de canó des de la Ciutadella –aquest indicava l'inici del toc de queda, i que la població havia de tornar a casa; si era vista pel carrer per les forces d'ordre, se la considerava revolucionària–, comportà la reunió de la milícia nacional i la població armada davant l'ajuntament –era el lloc de reunió per

⁸⁶⁴ «Al ver el terrible resultado de esta tragedia se creará por ventura que el fin de sus urdidores era el asesinato del General; sin embargo, no llegaba a tanta maldad. Querían que dimitiera el mando, o mejor, sólo que se retirara de Barcelona, y desistiera de su empeño, y así imposibilitarle de cumplir las órdenes de Llauder; con lo que logrado, quedaban incólumes los matadores de los frailes, libres de castigo tanto los ejecutores cuanto los urdidores de aquel atentado del 25 de julio; quedaba triunfante la revolución, vencido el gobierno moderado, y cada uno de los grupos de revolvedores que había contribuido a aquel crimen podía llevar al deseado resultado su proyecto maquiavélico. [...] Los urdidores, pues, no intentaban matarle; pero, sin embargo, la hez del pueblo exaltada se propondría llegar a su objeto hollando toda oposición y echando mano de todo medio, y en la plaza del Teatro Principal ya, en los momentos del comienzo del alzamiento popular, parte de la turba propuso el asesinato de Bassa». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 803.

⁸⁶⁵ «No discutimos ahora por obra de quién la gran masa liberal de Barcelona se enfureció contra Llauder y contra Bassa, pero sí confieso que expresa la verdad dicho autor al calificar de “pocos” a los incendiarios de los conventos, pero sí de “mayoría del pueblo barcelonés” a los que se rebelaron contra Bassa. Así me lo han confesado todos los ancianos, que no montan corto número, tanto del campo liberal cuanto del opuesto; y hasta hubo quien me añadió que persona de la cual nadie lo adivinara, persona que después diariamente asistía a Misa, aquel día del asesinato de Bassa fomentó el alzamiento. Y en un documento oficial secreto del Archivo de la Capitanía General, que no se me permitió copiar, recuerdo haber leído que en esta revolución estaban comprometidas muchas personas, después defensoras del orden y de la autoridad». *Ibidem.*, pàg. 803-804. Cfr. OLLÉ ROMEU, Josep M. op. cit., pàg. 109-110.

⁸⁶⁶ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 805. Cfr. GARCIA ROVIRA, Anna M. *La revolución liberal a España i les classes populars, 1832-1835*. op. cit., pàg. 338-339.

⁸⁶⁷ VILLAR, Paco. op. cit., pàg. 177-178. «Com a prova del caràcter polític del Café de la Noria, Barraquer assenyala que el dia de la mort del general Bassa hi havia clavat a la porta del local un manuscrit on se celebrava el triomf de la revolució». *Ibidem.*, pàg. 181.

l'assassinat de Bassa—. ⁸⁶⁸ Paral·lelament insereix l'acta de la reunió que hi hagué en la sala capitular amb totes les autoritats polítiques municipals i militars, on exposa la present turbulència política i d'ordre públic que hi ha a la ciutat, i que augmentà amb la presència del general Bassa. ⁸⁶⁹ La pressió popular augmentà, i una comissió de la milícia urbana es personà a la reunió, demanant a Bassa que desistís de la seva missió i dimitís mentre que des de la plaça es demanava el seu cap. ⁸⁷⁰ Posteriorment, Bassa dimití de les seves funcions, i quan s'estava redactant la renúncia, una massa enfurismada assaltà el palau, entraren a dins i l'assassinaren. ⁸⁷¹

Les ratlles consecutives descriuen de forma redundant la seva mort, les circumstàncies en que es produí i els actors que hi intervingueren ⁸⁷²; un relat que es complementa amb el tercer article, «Profanación del cadàver de Bassa», narrant el seu arrossegament pels carrers de la ciutat, el recorregut que realitzà, i finalment la crema del seu cos en una foguera que s'havia encès com a conseqüència de l'assalt a la caserna de policia que hi havia a l'antic col·legi franciscà de Sant Bonaventura. ⁸⁷³ Finalitza el relat amb el quart article, «Otros excesos de aquellos días», fent servei de la seva retòrica àcida i cínica per condemnar els successos que hi hagueren a part de la mort del general Bassa, i com a derivació de l'estat que vivia Barcelona el 5 d'agost de 1835:

«La fiera estaba furiosa y desencadenada, y nadie podía prever sus últimas atrocidades: se habían roto los diques del torrente, y nadie era capaz de señalar a qué altura llegarían las aguas desbordadas. Esta es grave responsabilidad de los que desatan las cadenas de aquella, o rompen los diques de las aguas. Pueblos enfurecidos y armados deben ser tratados con exquisita prudencia, y no se les debe lanzar contra ninguna institución honrada, y mucho menos contra la autoridad. Los caudillos del alzamiento dirán que no pretendieron tanto, pero se les debe contestar que ellos lo trajeron.» ⁸⁷⁴

⁸⁶⁸ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 809-810. Cfr. OLLÉ ROMEU, Josep M. op. cit., pàg. 110-111; GARCIA ROVIRA, Anna M. *La revolució liberal a Espanya i les classes populars, 1832-1835*. op. cit., pàg. 340.

⁸⁶⁹ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 811. Cfr. OLLÉ ROMEU, Josep M. op. cit., pàg. 112 emprà la totalitat del relat exposat per Barraquer i Roviralta.

⁸⁷⁰ OLLÉ ROMEU, Josep M. op. cit., pàg. 114-115; ROCA VERNET, Jordi; MIQUEL MAGRINYÀ, Núria. op. cit., pàg. 123.

⁸⁷¹ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 811-813. Cfr. GARCIA ROVIRA, Anna M. *La revolució liberal a Espanya i les classes populars, 1832-1835*. op. cit., pàg. 340-342; OLLÉ ROMEU, Josep M. op. cit., pàg. 115-116; SANTIRSO RODRÍGUEZ, Manuel. *Revolució liberal i guerra civil a Catalunya (1833-1840)*. op. cit., pàg. 161-169.

⁸⁷² *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 813-818. En el llibre de GARCIA ROVIRA, Anna M. *La revolució liberal a Espanya i les classes populars, 1832-1835*. op. cit., pàg. 343, utilitza el relat de Gaietà Barraquer i Roviralta per a narrar l'assalt a l'Ajuntament i l'assassinat del general Bassa.

⁸⁷³ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 818-820. Cfr. OLLÉ ROMEU, Josep M. op. cit., pàg. 116-118; GARCIA ROVIRA, Anna M. *La revolució liberal a Espanya i les classes populars, 1832-1835*. op. cit., pàg. 343-346.

⁸⁷⁴ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 820.

Presenta, a través de relacions dels testimonis i de relacions orals de terceres persones, l'assalt i crema de l'arxiu de l'oficina central de policia anteriorment esmentada, com l'enderrocament i destrucció de la figura de Ferran VII que hi havia a la mateixa plaça del Palau, just al costat de l'ajuntament; l'escomesa contra la casa procuradora del monestir de Santa Maria, de Montserrat, del que es cremaren els mobles i demés pertinences, com també desperfectes i robatoris a la capella d'en Marcús. Tanmateix, es cremaren els documents pertanyents a la casa de rentes que hi havia al convent de Sant Sebastià, de PP. Caracciolins, així com els demés objectes presents que pertanyien a la comunitat.⁸⁷⁵

Seguiren els disturbis fins el carrer Tallers, on s'assaltà i posteriorment s'incendià la fàbrica tèxtil Bonaplata, i inclús un magatzem de queviures que hi havia al Passeig de Gràcia.⁸⁷⁶ Segueix el relat amb l'actitud que tingué el consistori municipal per tal de restablir l'ordre públic, inserint els decrets i ates municipals on s'instauraven mesures amb penes i càstigs per evitar nous disturbis⁸⁷⁷, que augmentaren amb l'atac i posterior incendi d'una casa del Padró i de l'Aduana el dia 6 d'agost, i que la turba fou ràpidament sufocada i dispersada per la tropa i milícia nacional.⁸⁷⁸

Dins del mateix article, acaba narrant el que succeí els restants dies del mes d'agost a Barcelona, inserint documentació que fa esment a la instauració de la Junta Auxiliar Consultiva⁸⁷⁹, en substitució de la Junta d'Autoritats que no assegurà l'estabilitat política i social a la ciutat.⁸⁸⁰ Així mateix, dona noms dels seus integrants i l'eco que tingué la seva existència i consolidació en altres localitats de Catalunya, esdeveniments que se sumaren al nomenament del general Espoz y Mina com a capità general de Catalunya, i Pastors com a governador de Barcelona. Fa ressò del conjunt de successos que

⁸⁷⁵ ROCA VERNET, Jordi; MIQUEL MAGRINYÀ, Núria. *op. cit.*, pàg. 142-144 i 146-148.

⁸⁷⁶ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. II, llib. III, pàg. 820-824. Cfr. GARCIA ROVIRA, Anna M. *La revolució liberal a Espanya i les classes populars, 1832-1835. op. cit.*, pàg. 346-347 i 354-359; OLLÉ ROMEU, Josep M. *op. cit.*, pàg. 128-132; SANTIRSO RODRÍGUEZ, Manuel. *Revolució liberal i guerra civil a Catalunya (1833-1840). op. cit.*, pàg. 169-171; FONTANA LÁZARO, Josep. *La Revolució liberal a Catalunya. op. cit.*, pàg. 42-43; ROCA VERNET, Jordi; MIQUEL MAGRINYÀ, Núria. *op. cit.*, pàg. 152-165.

⁸⁷⁷ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. II, llib. III, pàg. 824-828. Cfr. ROCA VERNET, Jordi; MIQUEL MAGRINYÀ, Núria. *op. cit.*, pàg. 146-150.

⁸⁷⁸ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. II, llib. III, pàg. 828-831. Cfr. OLLÉ ROMEU, Josep M. *op. cit.*, pàg. 133-139; ROCA VERNET, Jordi; MIQUEL MAGRINYÀ, Núria. *op. cit.*, pàg. 163-165.

⁸⁷⁹ OLLÉ ROMEU, Josep M. *op. cit.*, pàg. 158-204; ROCA VERNET, Jordi; MIQUEL MAGRINYÀ, Núria. *op. cit.*, pàg. 178-189.

⁸⁸⁰ GARCIA ROVIRA, Anna M. *La revolució liberal a Espanya i les classes populars, 1832-1835. op. cit.*, pàg. 253, 347-354 i 370-389; ROCA VERNET, Jordi; MIQUEL MAGRINYÀ, Núria. *op. cit.*, pàg. 175-178;

trasbalsaren la societat espanyola a l'agost de 1835, situació que comportà que el govern central declarés il·legals les juntes a causa de les pràctiques irregulars que es cometeren —«incendios, asesinatos y desmanes anteriores»⁸⁸¹—, i que la de Barcelona es declarés suprema de Catalunya.⁸⁸² Acaba la narració del passatge amb l'arribada al govern de Juan Álvarez Mendizábal i la culminació de les mesures desamortitzadores⁸⁸³, finalitzant el capítol amb un cinquè article, «Los periódicos de Barcelona después del incendio», concloent la seva argumentació —cal recordar que ja destina un article, el sisè del setè capítol, a parlar d'ells— sobre el paper que tingueren els diaris de la ciutat en la relació de les bullangues.⁸⁸⁴

5.2.3.3.3. *Conseqüències i responsabilitats polítiques*

Ja al punt final de la narració de les bullangues barcelonines, acaba la seva argumentació en el capítol «Responsabilidades por el incendio de los conventos de Barcelona». El títol incideix en el gran interès i fixació de l'autor en exposar amb ells i utes tota la veritat però també informació corresponent als esdeveniments del 25 de juliol de 1835 que provocaren la crema de les cases de religiosos de la capital comtal. Retorna a les teories exposades en el segon volum —aquest capítol en concret està en el tercer volum, que tanca la narració barcelonina i dona pas als capítols de les afectacions dels cenobis catalans el 1835—, on narra l'orquestració dels atacs als convents i monestirs espanyols i també catalans, els motius que els hi portà, i els agents que ho formularen. En el primer article d'aquest capítol, «Existencia de una trama», incideix en les responsabilitats dels esdeveniments, que recauen en les voluntats d'uns quants subjectes, però sobretot en el coneixement públic de la seva execució.⁸⁸⁵

⁸⁸¹ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 835.

⁸⁸² SANTIRSO RODRÍGUEZ, Manuel. *Revolució liberal i guerra civil a Catalunya (1833-1840)*. op. cit., pàg. 174-191.

⁸⁸³ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 835-836. Cfr. SÁNCHEZ MANTERO, Rafael. «La Iglesia en el estado liberal (1833-1868)». *La Iglesia en la historia de España*. op. cit., 869-879, pàg. 870-872; MARTÍ GILABERT, Francisco. *La desamortización española*. Madrid: Rialp, 2019, pàg. 37-80; TOMÁS Y VALIENTE, Francisco. op. cit., pàg. 73-96; BELLO VOCES, Josefina. op. cit., pàg. 57-80; FONTANA LÁZARO, Josep. *La revolución liberal: política y hacienda en 1833-1845*. Madrid: Instituto de Estudios Fiscales, 1977, pàg. 121-174.

⁸⁸⁴ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 836-854. Corresponent al seu relat i contingut, s'amplia amb més detall a l'apartat 7.5.1 d'aquesta tesi.

⁸⁸⁵ «Pero como por una parte los autores revolucionarios muestran tanto empeño en negar la trama preexistente, y por otra el balance de responsabilidades exige que la conjura quede muy firmemente cimentada para poder sobre ella levantar los juicios de responsabilidad, juzgo conveniente, aun exponiendo a importunar al lector, presentar aquí en breve y apretada haz la multitud aplastante de los dichos argumentos o pruebas de la premeditada trama, por más que muchos de ellos, no todos, hayan sido ya alegados. Se trata de un acontecimiento público y de gran magnitud; y se discute si su causa estuvo en la casualidad, es decir, en una causa ciega y sin inteligencia; o si en una trama, o sea en una inteligencia

Parteix dels continguts de l'obra de l'escriptor liberal Francesc Raull, del que també fa esment de la seva participació en aquest dia i de les mentides presents en el seu relat, però sobretot en l'existència d'un entramat que organitzà els atacs contra els cenobis barcelonins. En destaca la «Junta de los caballos muertos», on es planificaren totes les accions que es desencadenaren després de la corrida de braus, però sobretot l'origen de les instruccions per dur-les a terme, procedents de les societats secretes de Madrid amb la finalitat d'acabar amb les cases de religiosos a Espanya.⁸⁸⁶ Era un engranatge més de tot un entramat general que afectava a tot el país, sempre encapçalat per la maçoneria al darrere.⁸⁸⁷

Cal sumar-hi les circumstàncies en les que es realitzà la corrida de braus –el mal estat dels toros, l'ambient que hi havia a la plaça, que es deixessin eines de fuster en els bancs, etc.⁸⁸⁸–, sumat a la forma en que es cometeren els atacs contra els convents i monestirs: no hi participà tothom, sinó que els pocs que ho feren –a més, pagats per l'entramat– estigueren a les ordres d'un capdavanter; hi ha una organització que evidencia que els participants sabien com actuar:

«¿Y en el ataque o hecho? ¡Oh! En el ataque la preparación y el plan quedan patentes. El pueblo, o sea el vecindario, no toma parte en el hecho; y lo perpetran unos pocos según declaración de numerosos testigos y afirmación de todos los documentos oficiales de aquellos días. Es decir, no es un pueblo que se alza, como sucedió el día de la muerte de Bassa, sino una gavilla de conjurados. Cada grupo de ellos se dirige a su convento, y hay tal subordinación que a la voz de un jefe se suspende el ataque de una casa religiosa, la de las

organizadora. Los efectos de las causas ciegas distan de los de las inteligentes una inmensidad; porque en éstas aparecen el orden y la finalidad, que en aquéllas faltan por completo». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, III, llib. III, pàg. 8.

⁸⁸⁶ «Tampoco habrá olvidado el lector aquella repugnante junta que se reunió en el aposento o casilla de caballos muertos, luego de terminada la función de los toros, en la que, mangoneando, según parece, el escribano Raull, se tramó el arrastramiento del bicho y consecuencias de él. Allí se dijo que el plan de acabar con los frailes procedía de Madrid, de modo que era general para toda España, y así, que debía aprovecharse aquella ocasión propicia de la corrida mala. Paulatinamente se va revelando el plan. La orden general procedía de las sociedades secretas, pero en Barcelona se organizó una trama especial peculiar de aquí; de modo que en esta ciudad fueron dos los agentes, el sectario y el peculiar, que después examinaremos. Éste, sin duda, movido por aquél». *Ibidem.*, pàg. 9-10.

⁸⁸⁷ «Pero la noticia más importante que brota de este relato está en que la revolución de España venía ordenada, o a lo menos favorecida, por la de todo el mundo, y por lo mismo por la Masonería». *Ibidem.*, pàg. 12-13.

⁸⁸⁸ «En la corrida de toros aparecen varias circunstancias, o hechos, que descubren el dañado fin. En los hechos casuales no hay fin. Así mi amigo Don Francisco Maciá tuvo allí en las manos una hojita impresa, en la que se leían estas solas, pero hartas, palabras: “Hoy han de perecer todos los frailes”; y además vio Maciá como esta hojita se repartía allí profusamente. El señor Don Antonio López presenció el hecho de que antes de comenzar la corrida se distribuía entre el público de la plaza instrumentos de carpintería; y además notó que donde se dejó la primera espuerta de herramientas, allí saltó el primer banco cuando el alboroto. Todos los autores creen que las cuerdas con que fué atado el toro para arrastrarlo procedían de la que formaba la barandilla en la contrabarrera, y yo no me atrevo a negarlo; pero también sé que a mediodía en una fonda comparecieron ciertos forasteros, o ciertos hombres, con unas cuerdas que dijeron estar destinadas a atar el toro. En la corrida anterior los bichos fueron muy bravos: en la del 25 rematadamente mansos, y el público achacaba parte de la culpa a Borrell, el vendedor de bacalao, clamando: “bacallà, bacallà”. Era uno de los empresarios de la plaza de toros Borrell». *Ibidem.*, pàg. 10.

Escuelas Pías. No falta un centro de dirección, del cual proceden las órdenes, y de él tenemos noticia porque uno de los ejecutores o capataces el día siguiente del incendio decía ante varias personas, entre las cuales se hallaba quien me lo testificó a mí: “Estoy cansado, estoy fatigado: todo hemos tenido que hacerlo nosotros: la gente no quería ayudarnos: ya podían dar órdenes en casa no encontrábamos auxiliares”»⁸⁸⁹

Els mitjans amb què es calà foc als cenobis també respon a una preparació prèvia, les torxes i l'aiguarràs emprat no s'obtingué fruit del no res, sinó d'un procés de coordinació ben estructurat:

«El empleo de aguarrás para el incendio son innumerables los testigos que lo adveran, y el de antorchas para guiar a las gavillas no pocos; de donde se deduce que los medios del fácil incendio estaban de antemano preparados y dispuestos. A esto se objetará que en esta misma historia se narra que el líquido se sacaba en el acto de las droguerías, así como los haces de leña de las tahonas. Es verdad; pero no todo el líquido procedió de las droguerías arrancado de allí en el acto.»⁸⁹⁰

De la descripció de l'entramat passa a narrar de forma detallada, en el segon article, els «Autores del incendio»:

«Probada en el artículo anterior la existencia de una trama sosegadamente combinada y diestramente dispuesta, el lector ansiará que descorra el velo de los autores de ella, del lugar donde se reunían, del fin que les guiaba, y móviles que les ponían en acción. Algunas de estas cosas las conozco y expondré: otras en parte, pero todas no puedo revelarlas. ¿Cómo estampar nombres propios de personas que han pasado en el mundo social por muy honradas, y tienen derecho a su fama? ¿Cómo, habiendo ellas guardado sobre este crimen cuidadoso silencio, puedo yo ahora deshonrarlas? ¿Soy yo acaso juez de famas ajenas? Y por otro lado, los hijos y nietos de tales ocultos criminales, algunos de aquéllos personas cristianas y aun devotas, podrían llevarme por calumniador o injuriador a los tribunales. Así. pues, debo limitarme, y me limitaré, a reseñar los hechos públicos de los personajes que figuraron en esta revolución del verano de 1835 contra el Gobierno moderado, la que comenzó con el incendio de los conventos y acabó triunfando con la caída de Toreno en 14 de septiembre del mismo año, para que cada lector sobre el cimiento de tales hechos públicos levante el edificio de conjeturas que crea razonable. Pero no debe olvidarse que no todos los revolucionarios de aquella hecha tomaron parte en el incendio de los conventos: los hubo, y muchos, que en medio de su liberalismo conservaban un buen grado de conciencia y detestaron aquel crimen; al paso que no faltaron moderados, y no pocos, que, movidos de la codicia, entraron en la conspiración contra los conventos para redondear su negocio. Es claro que no citaré los nombres de todos los que intervinieron en la revolución política de entonces. Me limitaré a algunos que mejor me han salido al paso; pero mi lealtad me obliga a declarar que, al tratar de ellos, no intento, ni quiero, que nadie lea entre líneas que al tal le tengo por conjurado. No es así: juzgue el lector por los hechos públicos que cito.»⁸⁹¹

En aquest article destina les seves pàgines a esmentar els noms i cognoms dels implicats en la trama o que participaren en els incendis dels convents, subjectes que ha pogut identificar en comparació al conjunt social d'individus representat en l'article ja

⁸⁸⁹ *Ibídem.*, *ídem.*

⁸⁹⁰ *Ibídem.*, pàg. 12. Com es pot veure en GARCIA ROVIRA, Anna M. *La revolució liberal a Espanya i les classes populars, 1832-1835. op. cit.*, pàg. 271, l'autora utilitza aquesta referència per a justificar l'argument de la conspiració preparada prèviament. Per altra banda, NIETO GARCÍA, Alejandro. *Los primeros pasos del Estado constitucional. Historia administrativa de la regencia de María Cristina de Borbón. op. cit.*, pàg. 113-118, esmenta l'existència de dues teories –espontaneista i conspirativa– entre els contemporanis als fets i, sobretot, entre la literatura coetània i posterior que existí.

⁸⁹¹ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. III, llib. III, pàg. 13.

esmentat de «Gentes que formaban la turba».⁸⁹² El punt de partida torna a ser el *Cafè de la Nòria o de Cebrià*, on es reuniren els agents ideòlegs o subjectes revolucionaris que tingueren un paper destacat en els esdeveniments que narra l'autor:

«El respetable, y por todos respetado, abogado de esta ciudad, Don José Buhigas, contóme que al comenzar del año 1835 se hallaba estudiando en Zaragoza; que a principios de junio del mismo año partió para esta de Barcelona, y que con este motivo un Coronel muy liberal y amigo de Mina le dio en Zaragoza una carta para Aviraneta, que estaba en Barcelona, y vivía en la calle de la Puertaferrija frente la antigua capilla de Montserrat. El señor Buhigas cumplió el encargo, llevando la carta a Aviraneta. Este era hombre de unos cincuenta años, algo rechoncho y de aspecto ordinario. Como allí Buhigas se encontrase con una multitud de hombres, huyó en seguida del piso. Pasaba esto antes del incendio de los conventos. ¿Qué se deduce en concreto de este caso? Un fuerte olor de conspiración.»⁸⁹³

Entre els molts noms dels participants en els atacs a les cases de religiosos, i dels ordidors del pla, esmenta a Mariano Borrell i Miralpeix, comerciant de pesca salada del Born, que participà en l'assassinat del general Bassa i posteriorment fou comandant de la milícia nacional.⁸⁹⁴ També cita a Mr. Alibaud, un revolucionari francès que participà en els incendis dels convents la nit del 25 de juliol, que Barraquer acusa de ser un carbonari basant-se amb la novel·la de Josep Marià Riera i Comas⁸⁹⁵, i que sumat a la presència d'un revolucionari italià en les bullangues del 5 i 6 d'agost –Barraquer especifica que ja consta la seva presència a Barcelona durant el Trienni– com a agent secret de les societats secretes italianes⁸⁹⁶, corroboren l'existència d'un pla general per proclamar la revolució

⁸⁹² *Supra.*, pàg. 179-181. Cfr. GARCIA ROVIRA, Anna M. *La revolució liberal a Espanya i les classes populars, 1832-1835. op. cit.*, pàg. 284.

⁸⁹³ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. II, llib. III, pàg. 427-428.

⁸⁹⁴ *Ibidem.*, vol. III, llib. III, pàg. 18-22. Josep M. Ollé i Romeu esmenta la gran tasca informativa i documental que realitza Barraquer en donar els noms d'alguns dels protagonistes, identificant el seu perfil social i polític, i la rellevància que tingueren en la societat catalana del s. XIX. OLLÉ ROMEU, Josep M. *op. cit.*, pàg. 82-83.

⁸⁹⁵ *Ibidem.*, pàg. 22. *Loc. cit.*, nota n° 1793. Cfr. NAGY, Laurent. «La mort des révolutionnaires français en Espagne (1821-1824)». *Mourir en révolutionnaire (XVIIIe-XXe siècle). Actes du Colloque de Rouen (25-27 novembre 2019)*. Sous la direction de Michel Biard, Jean-Numa Ducange et Jean-Yves Frétygné (dirs.). Paris: Société des études robesperristes, 2021, 141-150, pàg. 142-144.

⁸⁹⁶ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. III, llib. III, pàg. 12. Cfr. GARCIA ROVIRA, Anna M. *La revolució liberal a Espanya i les classes populars, 1832-1835. op. cit.*, pàg. 205; ROCA VERNET, Jordi; MIQUEL MAGRINYÀ, Núria. *op. cit.*, pàg. 216-218. Referent als revolucionaris d'actual procedència italiana en els anys 20 i 30 del s. XIX, i la seva participació política en les revolucions liberals a Espanya, vegeu BISTARELLI, Agostino. «Vivere il moto spagnolo. Gli esiliati italiani in Catalogna durante il Triennio Liberale (II)». *Trienio. Ilustración y Liberalismo*, 33 (1999): 65-91, pàg. 84-90; ALBERTOCHI, Giovanni. «Exiliats italians a Catalunya a començaments del segle XIX». *Revista de Catalunya*, 215 (2006): 16-35, pàg. 17-23; MORÁN ORTÍ, Manuel. «Los piemonteses en el Trienio Constitucional español». *L'émigration politique en Europe aux XIXe et XXe siècles. Actes du colloque de Rome (3-5 mars 1988)*. Rome: École Française de Rome, 1991, 217-234; Díez-Morrás, Francisco-Javier. «Masonería y revolución liberal en España: la Confederación de Comeneros». *Revista de Estudios Históricos de la Masonería Latinoamericana y Caribeña*, 11.2 (2020): 1-27, pàg. 11; ESPINO JIMÉNEZ, Francisco Miguel. «La presencia de refugiados napolitanos en la España del trienio liberal y su papel en las sociedades secretas». *Il Mezzogiornoitaliano: riflessi e immagini culturali del Sud d'Italia. Vol. II*. Carmen F. Blanco Valdés, Linda Garosi, Giorgia Marangon Bacciolo, Francisco José Rodríguez Mesa (coords.). Italia: Franco Cesati Editore, 2016, 599-609; BONVINI, Alessandro. *Risorgimento atlantico. I patrioti italiani e la lotta internazionale per le libertà*. Bari-Roma: Editori Laterza, 2022, pàg. 61-69.

a Europa.⁸⁹⁷ Tot i no ser gaire explícit, es denota un cert rebuig en la presència d'aquests dos subjectes revolucionaris estrangers, i que exposaria novament aquesta visió el reaccionària nacional enfront a l'enemic extern.

Torna a carregar contra Francesc Raull, la seva participació en la crema dels convents i el relat que aporta en la seva obra, del que Barraquer assegura que n'és un dels principals intel·lectuals.⁸⁹⁸ Relata la vinculació que tingué en l'entramat l'administrador de Correus, Juan de Abascal, conegut maçó del que relata el seu passat⁸⁹⁹, així com també fa amb el conegut revolucionari Ramon Xaudaró, que també esmenta com un dels principals participants i també la seva trajectòria política.⁹⁰⁰ Dedicava unes ratlles a parlar de la vida, figura política i vinculació amb les bullangues que tingué Pascual Madoz⁹⁰¹, del que esmenta que era assidu al *Cafè de la Nòria*, esbrinant si realment hi participa, a part de mofar-se de la vida del mateix.⁹⁰² Amb menys èmfasi desglossa les figures de Mariano Coll, Antonio Bergnes i Pedro Mata, detallant els seus oficis, trajectòries polítiques i, sobretot, vinculació amb la força governamental del moment⁹⁰³, justificant per altra banda l'esment dels relatats a causa de la gran quantitat d'implicats.⁹⁰⁴

També analitza les responsabilitats que tingueren els càrrecs militars, com explica en el tercer article i de forma detallada la figura d'«El capitán general Don Manuel Llauder y Camín», on esmenta les decisions que prengué durant el context en concret però també durant la seva trajectòria política⁹⁰⁵, relat que permet evidenciar la bona imatge –tot i ser liberal– que té d'ell per motius purament familiars malgrat haver pres decisions

⁸⁹⁷ «La participación del italiano de arriba y la del francés Alibaud prueban que el trastorno político de España venía engarzado en el plan general de la revolución europea». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. III, llib. III, pàg. 23. Cfr. TARDY, Jean-Noël. op. cit., pàg. 158-168; SIMAL, Juan Luis. *Emigrados. España y el exilio internacional, 1814-1834*. op. cit., pàg. 294-304.

⁸⁹⁸ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. III, llib. III, pàg. 23-27.

⁸⁹⁹ *Ibidem.*, pàg. 27-28.

⁹⁰⁰ *Ibidem.*, pàg. 28-31.

⁹⁰¹ *Ibidem.*, pàg. 31-34.

⁹⁰² «Mas Dios suele castigar estos pecados de los ataques a los bienes eclesiásticos usando de los mismos filos; y así puesto más tarde Madoz al frente de una sociedad de seguros, de nombre *La Peninsular*, tuvo ésta que liquidar de tal modo, que se vendían hasta las fincas, y Madoz quedó desprestigiado». *Ibidem.*, pàg. 33.

⁹⁰³ *Ibidem.*, pàg. 33-36.

⁹⁰⁴ «Muchos otros personajes concurrieron a la obra de aquella revolución de 1835; de ellos muy pocos en el motín contra los conventos; todos contra el gobierno moderado. Los límites de este libro no permiten que los nombre a todos y de todos reseñe sus actos, los que por otro lado tampoco conozco. Así, pues, he de limitarme, y me limito, a los arriba historiados. Repito lo que arriba apunté, esto es, que ancianos, y alguno bien enterado, me citaron nombres de señores que entraron en la trama del incendio de los conventos; pero como por un lado su dicho no me ha sido confirmado por el de otros testigos, y por otro el feo crimen o participación en la trama ha quedado oculto, no me atrevo a dar a la execración pública sus nombres». *Ibidem.*, pàg. 36.

⁹⁰⁵ *Ibidem.*, pàg. 36-49. Cfr. OLLÉ ROMEU, Josep M. op. cit., pàg. 84-86.

desafortunades que afectaren als religiosos.⁹⁰⁶ Amb menys confiança però fredor analítica, realitza la mateixa funció en el quart article per analitzar les responsabilitats que tingué el mariscal de camp Cayetano Saquetti, segon al càrrec de la capitania general de Catalunya durant les bullangues de 1835 –«El primer jefe militar de Barcelona Don Cayetano Saquetti»⁹⁰⁷–, i en el cinquè article, però amb més rancúnia, la vinculació del brigadier Joaquín Ayerve amb els revolucionaris durant l'època –«El gobernador militar y político de Barcelona, teniente de Rey, Don Joaquín Ayerve»–.⁹⁰⁸

El mateix fa en el sisè article, per narrar el paper que tingué «El mariscal de Campo Don Pedro María Pastors, y los demás generales», narrant la vida i figura de l'esmentat mariscal durant la data, i amb menor mesura del general José María de Santocildes⁹⁰⁹, conclouent que de la resta no en diu res perquè no en té més coneixement.⁹¹⁰ A continuació, en el setè article, especifica «Las autoridades civiles» de la ciutat, destacant el paper que tingué el governador civil, Felipe Igual, que realitzà la seva tasca d'una forma correcta, així com el comissari de policia, Juan de Serralde, que també tingué un comportament exemplar.⁹¹¹ Prossegueix amb l'anàlisi, en l'article vuitè, de «La fuerza armada», desglossant la presència de les unitats de milícia nacional, miquelets i tropa que hi havia a la ciutat, carregant durament contra l'actitud que tingueren durant les bullangues, especialment la nit del 25 de juliol de 1835, i la seva passivitat en el socors dels religiosos així com la seva vinculació i fraternització amb les idees liberals i revolucionàries.⁹¹²

Finalitza l'anàlisi de les responsabilitats amb el penúltim article, «Móviles de los autores del motín». El seu contingut és propi d'unes conclusions globals, però també per

⁹⁰⁶ «Quizá esta mi opinión favorable al General Llauder se atribuya al deudo que con él me unía y al trato que tuve con sus hijos, primos segundos míos; y, sin embargo, nada tan equivocado. En el estudio del asunto entré desfavorablemente prevenido, o sea prevenido contra Llauder, y esto porque fué Llauder quien obligó a la Reina Cristina a ingresar en la senda revolucionaria, y por las acusaciones repetidas y los juicios a él contrarios que frecuentemente oía de boca de los ancianos de uno y otro lado, que me rodeaban. Mas, amigo inseparable de la verdad y la justicia, ni por conservar una amistad ni por temor a romperla, quiero dejarlas defraudadas. He aducido los motivos y razones en que fundo mi aserto: juzgue el lector sobre ellos, y no sobre mi desautorizada palabra. Y finalmente, es necesario recordar que si en lo de la participación en el crimen del 25 de julio absuelvo al General Llauder, en otros asuntos anteriores, en este mismo libro, le acuso acerbamente, lo mismo que en páginas siguientes. Justicia en todo. Por otra parte, es necesario advertir que yo no he sostenido que Llauder fuese hombre frailuno, o devoto entusiasta de los frailes; me limité a sostener con justicia que no entró en la conspiración contra ellos, y que la quiso evitar». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. III, llib. III, pàg. 46. Cfr. *Supra.*, pàg. 26.

⁹⁰⁷ *Ibidem.*, pàg. 49-52.

⁹⁰⁸ *Ibidem.*, pàg. 52-58.

⁹⁰⁹ *Ibidem.*, pàg. 58-60.

⁹¹⁰ «De los demás Generales que a la sazón estaban en Barcelona carezco de noticias, y así omito hasta mentar aquellos de los que sé el nombre». *Ibidem.*, pàg. 60.

⁹¹¹ *Ibidem.*, pàg. 60-62.

⁹¹² *Ibidem.*, pàg. 62-68.

tancar la dissecció i conseqüent exposició del present article, exposant unes consideracions de caràcter subjectiu que destaquen per la rellevància històrica dels seus continguts. Comença exposant les bases del seu estudi, fonamentades en la creença que la maçoneria i l'odi antireligiós foren els qui fonamentaren els atacs contra els religiosos, però amb l'avenç de les seves investigacions descobrí un segon mòbil, el negoci existent per vendre els béns dels regulars a posteriori de l'incendi:

«Toda mi vida, cediendo al pensar de los ancianos de mi trato, creí que el motín contra los conventos procedía del móvil antirreligioso y masónico, y con esta creencia entré en el estudio de los conventos; pero, al adelantar en mis inquisiciones, iba apareciéndome ya por un lado, ya por otro, un segundo móvil, el de la codicia de los agiotistas, o mejor, de los mercaderes sin entrañas, que proyectaban grandes lucros en las compras y ventas de los bienes de los religiosos que después del incendio habían de ser vendidos por el Estado. En el período constitucional se ensayó este negocio, y se deseaba repetirlo y aun agrandarlo.»⁹¹³

La seva teoria es veié fonamentada amb la lectura de les obres de Vicente de La Fuente, Augusto Conte i Josep Marià Riera i Comas, exposant la coincidència dels postulats dels autors, sense nexes de coneixement entre ells i, a la vegada, símptoma de veritat contextual.⁹¹⁴ Havent exposat l'existència d'aquest segon motiu, es qüestiona quin dels dos fou el desllorigador de l'atac a les cases de religiosos, arribant a inferir que els dos s'alimentaren mútuament, fent possible l'escenari descrit i les conseqüències obtingudes.⁹¹⁵ Es remet una altra vegada al coneixement previ que hi havia en la societat per acabar amb els religiosos i de l'argument que aquests eren afins al carlisme. Torna a justificar que foren comptats els casos de regulars que participaren en les partides carlistes⁹¹⁶, i que a on hi hagueren matances de religiosos, és perquè hi havia presència i

⁹¹³ *Ibidem.*, pàg. 68.

⁹¹⁴ «Formado en mi mente este juicio del doble móvil, cayó en mis manos el precioso libro de Don Vicente de La Fuente titulado: *Historia de las sociedades secretas antiguas y modernas en España*, y en la página 40 del tomo II de su segunda edición leí: “En pos de estos dos fines de «subversión religiosa y político-social, venía otro tercero, para los más el supremo, que era el de obtener destinos pingües y *hacer negocios*”. Coincide con este texto de La Fuente el sentir de Don Augusto Conte en sus *Recuerdos de un diplomático*. Ya antes había escrito el señor Riera y Comas que las verdaderas causas de la revolución “son: primero la irreligión y segundo la sed de oro, que en todos tiempos ha movido á los que se han pronunciado contra las comunidades religiosas”. La concordancia completa de resultados en las investigaciones desinteresadas de cuatro autores imparciales, que ni se conocen, como no nos conocíamos, y que mutuamente ignoran sus trabajos, debe calificarse de criterio de verdad». *Ibidem.*, pàg. 68-69. Els títols d'aquestes obres citades per Barraquer i Roviralta es troben presents a l'Annex 2 d'aquest treball doctoral.

⁹¹⁵ «Mas aquí ocurre preguntar: ¿cuál de los dos demonios llevó en el proyecto la iniciativa o prioridad? ¿Cuál sirvió a cuál? ¿El antirreligioso al de la codicia, o el de la codicia al de la incredulidad? Es de pensar que ambos mutuamente se abrazaron y coadunaron, pero la recta razón opina que las sectas secretas se valieron como auxiliares de las pasiones aviesas de los codiciosos para adelantar sus planes. La codicia de los *negociantes* fué movida y explotada por la revolución». *Ibidem.*, pàg. 69.

⁹¹⁶ Interessantíssima narració de la fugida d'uns frares del convent caputxí de Sant Antoni de Pàdua, de Girona, i la seva integració a les files carlines: «Creciendo el peligro, y alarmada ya la Comunidad con las noticias de los bárbaros atropellos de Barcelona, ésta proyectó acogerse al campo carlista, El Padre Zenón de Arenys, Fr. Buenaventura de Mataró, Fr. Vicente de Sarria, y Fr. Narciso de Samprivat, negociaron el asunto con los carlistas, y el jefe de éstos, Saura, bajó dos o tres veces hasta la Barca para recibir a los Capuchinos. Fijóse el día, hora y modo, a saber, el 2 de agosto a las dos de la tarde, fingiendo que los frailes

maquinació de les societats secretes per acabar amb ells⁹¹⁷, sempre a través dels canals oficials, en aquest cas la premsa i altres mitjans existents, ajudant a augmentar i escampar l'opinió i l'odi envers al clergat regular.⁹¹⁸

A la vegada, Barraquer es pregunta que si l'odi contra els religiosos és a causa de la lluita contra el carlisme, com és que la persecució començà a les Corts de Cádiz? Fent palès novament de la seva argumentació ideològica, aquest odi neix en el si de les lògies maçòniques, que es consolidà amb l'esclat de la Revolució Francesa a finals del s. XVIII, i que s'escampà per tota Europa, arribant a Espanya i essent visible durant la Guerra del Francès, el Trienni Liberal, les guerres carlines i fins els dies en que l'autor escriu la seva obra.⁹¹⁹ En el cas que interessa a l'autor, a Espanya, esmentant i inserint fragments de les obres d'Antonio Pirala, Vicente de La Fuente i Ferran Patxot, foren les societats secretes qui orquestraren el complot revolucionari que comportà l'incendi de les cases religioses, amb la finalitat d'enderrocar el govern liberal que hi havia en aquell moment. Ho feren

iban, según costumbre, al Ter a bañarse. Ignoro por qué aquel día no pudo la fuga realizarse; y el 3 el General de Gerona ya tuvo noticia del proyecto. Llamó a los frailes y les dijo: "Sé que existe el proyecto de irse á los carlistas, y la fortuna está en que no se haya realizado, porque de efectuarse hubiera tenido que salir la caballería, y podían entonces morir muchos. Esten VV. tranquilos, que donde muera uno de VV. moriré yo". Los cuatro que habían negociado la fuga se temieron descubiertos, y así en inminente peligro de la cárcel y la vida; y efectuaron la proyectada fuga. El resto de la Comunidad quedóse bajo la palabra del General, el cual la cumplió fielmente vigilando y poniendo centinelas y guardando los conventos según ya queda explicado en los arriba mentados artículos referentes a otros cenobios». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. IV, llib. III, pàg. 242. Cfr. DE RUBÍ, Basili. *op. cit.*, pàg. 934-939.

⁹¹⁷ «Se tratará de debilitar la fuerza de este incontrastable argumento diciendo que el pueblo isabelino no necesitaba que le instigasen a atacar a los conventos, pues al ver la parte que los regulares tomaban a favor de Don Carlos, su propio despecho le incitaba al crimen. A esto contestan el buen sentido y la verdad histórica, que en Cataluña, antes de agosto de 1835, fueron rarísimos los religiosos que se pasaron al bando carlista, y que los demás guardaron reglas de suma prudencia, como en su lugar ya demostré. Además, por lo general, se observa que sólo hubo matanzas donde hubo sociedades secretas o donde éstas enviaron sus emisarios, mientras que en los demás puntos los mismos milicianos, o respetaban, o protegían a los frailes. Los hechos hablarán alto y recio». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. III, llib. III, pàg. 69.

⁹¹⁸ *Ibidem.*, pàg. 69-70. Cfr. MOLINER PRADA, Antoni. «El anticlericalismo popular durante el bienio 1834-1835». *op. cit.*, pàg. 529-534.

⁹¹⁹ «Si el odio al carlismo es el padre del dirigido contra los frailes, ¿cómo se explica que la persecución comenzara en las Cortes de Cádiz, es decir, en los años de 1810 a 1812? ¿Cómo se explica la persecución de 1820 a 1823? ¿Cómo se explica que para castigar, o mejor vengarse, de dos, tres, cuatro o cien frailes si se quiere, y de uno, dos o tres conventos, se asesine a cuantos religiosos se hallen a mano, y se incendien cuantos conventos se pueda? Si esto es justicia liberal, y esto merece siquiera excusa de los liberales, maldigo mil veces tal justicia y tales excusas. No seamos niños o imbéciles para admitir tales excusas. El odio moderno contra los conventos nació en los antros masónicos y jacobinos, y lo vemos explotar en Francia en los amargos días de su revolución de fines del siglo XVIII, propagarse a nuestra tierra, y en ella seguir todo, el curso de la revolución antes del carlismo, durante las guerras carlistas, después de ellas, y aun hoy durar tan vivo como siempre. Lo vemos en la Península, y en las Antillas donde no hay guerra carlista, y en Filipinas, y en todas partes donde hay masonería o revolución». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. III, llib. III, pàg. 70.

mitjançant fal·làcies i invencions, arguments que foren vàlida per perpetrar les matances de religiosos a Madrid, Saragossa i posteriorment a Reus i Barcelona.⁹²⁰

I és que malgrat existissin moltes societats secretes en diverses localitats espanyoles, la conducta i el missatge era el mateix, evidenciant l'origen comú d'aquest, és a dir, «La obra de una sociedad que es en todos lados la misma y se mueve bajo la dirección de un solo centro».⁹²¹ Per últim, justifica aquesta existència de societats secretes entre els sectors liberals el 1834, moltes procedents dels anys 1820-1823, esmentant el paper que tingué la societat *La Isabelina* en el pronunciament fallit que havia de tenir lloc el 24 de juliol de 1834.⁹²² A partir d'aquest cas, especifica la implicació i el paper que tingué el president del consell de ministres Francisco Martínez de la Rosa, així com el de Manuel de Llauder, per exposar la complicitat que tingueren les societats secretes amb els poders polítics, exposant una sèrie de relacions orals que justifiquen les avinences entre la maçoneria i els càrrecs de l'època.⁹²³ Acaba de justificar aquesta vinculació a l'article desè, «Los documentos oficiales»⁹²⁴, on insereix fragments extrets de papers procedents de l'arxiu de la Capitanía General de Catalunya, que narra «los partes que la autoridad militar de esta ciudad dirigió al Capitán General noticiándole todas las ocurrencias del 25 y 26 de julio».⁹²⁵

Després de l'anàlisi del context històric del moment, la narració de les bullangues a Reus i Barcelona i els atacs a les cases de religiosos d'aquestes localitats, procedeix a la descripció de les afectacions que patiren els restants cenobis de Catalunya. Aquests esdeveniments són conseqüència dels successos ocorreguts a les anteriors localitats, incidint sobretot en l'impacte que tingueren els fets de Barcelona, justificant l'argumentació d'una trama existent per acabar amb els religiosos regulars. El desencadenant és clar, i les actuacions es repetiren en la majoria de les localitats del territori, destacant l'orientació política de la població en el comportament envers les comunitats religioses, des de l'odi liberal i anticlerical fins la pietat catòlica. Això feu que, sumat als decrets d'exclaustració esmentats, molts religiosos no es trobessin en els

⁹²⁰ *Ibidem.*, pàg. 70-72.

⁹²¹ *Ibidem.*, pàg. 71.

⁹²² *Ibidem.*, pàg. 72. Cfr. BUSQUETS, Julio. «Las sociedades secretas militares en la primera transición española. La Isabelina (1833-1836)». *Masonería, revolución y reacción*, vol. I. *op. cit.*, 79-90.

⁹²³ *Los religiosos en Cataluña...*, vol. III, llib. III, pàg. 72-78.

⁹²⁴ *Ibidem.*, pàg. 79-82. Cfr. ZARAGOZA PASCUAL, Ernest. «Documentació inèdita oficial ran de la crema de convents de Barcelona els dies 25 i 26 de juliol de 1835». *op. cit.*, pàg. 147-155.

⁹²⁵ *Los religiosos en Cataluña...*, vol. III, llib. III, pàg. 79.

seus cenobis, havent fugit a altres localitats o travessat la frontera⁹²⁶, d'altres essent ferits o morts pels atacs i assalts als convents i monestirs, veient-se incendiats i saquejats els seus cenobis, provocant la seva destrucció i posterior desaparició.⁹²⁷

5.3. De cares a la segona meitat del s. XIX i principis del XX

Seguint el fil documental exposat en les últimes ratlles del subapartat anterior, Barraquer fa ressò de l'èxode dels religiosos en motiu de l'exclaustració.⁹²⁸ Narra, per exemple, l'odissea que visqueren els religiosos caputxins, inserint, entre d'altres, la relació que li exposà el P. Fr. Gabriel Maideu, caputxí del convent de Sabadell, que travessà la frontera per França i arribà fins a l'actual Itàlia⁹²⁹, gran tasca expedicionària que tingué el mateix orde per arreu del món, en diversos indrets de Mesopotàmia i del continent americà⁹³⁰; el destí de la comunitat de trinitaris descalços de Nostra Senyora de la Bonanova, de

⁹²⁶ BARRIO GOZALO, Maximiliano. «Reforma y supresión de los regulares en España al final del Antiguo Régimen (1759-1836)». *op. cit.*, pàg. 116-118.

⁹²⁷ OLLÉ ROMEU, Josep M. *op. cit.*, pàg. 150-152; SANTIRSO RODRÍGUEZ, Manuel. *Revolució liberal i guerra civil a Catalunya (1833-1840)*. *op. cit.*, pàg. 156-159; PORTET I PUJOL, Joan. «L'exclaustració de religiosos de l'any 1835». *Ausa*, 21.151 (2003): 29-49; BARRIO GOZALO, Maximiliano. *El Clero en la España moderna*. Córdoba: CajaSur. CSIC, 2010, pàg. 402-407; FLORENSA PARÉS, Joan. «Labor pastoral de los religiosos exclaustrados en 1835». *Memoria Ecclesiae*, XXII (2001): 193-224, pàg. 194-200.

⁹²⁸ LINAGE CONDE, Antonio. *El monacato en España e Hispanoamérica*. Salamanca: Instituto de Historia de la Teología Española, 1977, pàg. 574-579; FLORENSA PARÉS, Joan. *op. cit.*, pàg. 200-206.

⁹²⁹ «[...] El día 2 por la mañanita un alguacil nos acompañó hasta la frontera, y seguimos puntualmente las instrucciones del buen Gobernador, quien nos había aconsejado que si al partir oíamos gritos hostiles de los atolondrados que no les hiciéramos caso”. Tan cristiano y cuerdo Gobernador no era otro que el “benemérito y honradísimo Coronel don Francisco Bonet”. Y continúa el fraile: “En Er encontramos á dos franciscanos y á dos otros capuchinos, el Padre Querubín de Barcelona y el Padre Agustín de Vich. Nosotros los tres compañeros salidos de Sabadell en Er gastamos en total 22 ‘cuartos’ (65 céntimos) y quedamos sin uno, de modo que desde la frontera española á Italia vivimos pidiendo limosna, para la que nos dirigimos especialmente á los párrocos, en cuya casa pernoctábamos y comíamos; y aunque todos los párrocos, menos uno, nos trataron bien, el viaje resultó pesado y miserable”». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. IV, llib. III, pàg. 221.

⁹³⁰ «“Después de la destroza de 1835 muchos de los religiosos exclaustrados se desparramaron por el extranjero, y principalmente por América. Algunos Capuchinos, casi todos catalanes, en 1841 fundaron en la Mesopotamia tres hospicios, en Orfa, Dearberhir y Mardín. Otros, en número de treinta, por mandato del Papa Gregorio XVI al Comisario General de los Capuchinos de España, que era el Reverendísimo Padre Fermín de Alcaraz, se reunieron en los puertos de Burdeos y Marsella para embarcarse para Venezuela. Salió de Burdeos, el 26 de Mayo de 1842, la primera expedición, seguida de otras y otras, en términos que al año siguiente eran ya 60 los Capuchinos españoles que en la mentada república, y con el beneplácito de su gobierno, se dedicaban a todo linaje de trabajos apostólicos. Desde Venezuela se extendieron los Capuchinos á Nueva Granada, California, Perú y otros puntos de las Américas. Los Padres Joaquín de Valls y José María de Mondragón pasan en 1844 á Guatemala, y durante seis años, solos, evangelizan aquel país”». *Ibidem.*, pàg. 270-271. Valentí Serra de Manresa aprofita aquestes cròniques per a parlar de la tasca missionera que tingueren els caputxins a Amèrica durant el s. XIX. SERRA DE MANRESA, Valentí. *Tres segles de vida missionera: la projecció pasotral «ad gentes» dels framenors caputxins de Catalunya (1680-1989)*. Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya, 2006, pàg. 171-232; *Ídem*. *Els framenors caputxins a la Catalunya del segle XIX. Represa conventual, exclaustracions i restauració (1814-1900)*. Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya, 1998, pàg. 221-247.

Barcelona⁹³¹, o del P. Fr. Ramon Buldú, del convent franciscà de Sant Francesc de la mateixa ciutat.⁹³² De la persistent tasca religiosa que tingueren els religiosos franciscans després de l'exclaustració i desamortització, en conclou el següent:

«Inmediatamente después de la catástrofe de 1835 los frailes de todas las Ordenes huyeron á extrañas tierras; mas al cabo de un tiempo, regresados muchos, los vimos en nuestra ciudad y diócesis llenando los pulpitos, los confesonarios, la dirección de los conventos de monjas, las clases religiosas, la cura de hospicios y hospitales, en una palabra, los ministerios sacerdotales, y desempeñarlos asidua y cumplidamente, y esto lo vimos todos por nuestros ojos. En fin, la virtud, saber y laboriosidad de la generalidad de los franciscos ha estado á la vista y por lo mismo en la conciencia de todos.»⁹³³

El paràgraf resumeix el que succeí amb part dels religiosos que marxaren el 1835, i que posteriorment retornaren a ocupar càrrecs religiosos, en aquest cas com a seculars i en el llarg llistat de càrrecs que esmenta Barraquer; d'altres aprofitaren la restauració moderna dels ordes i congregacions existents abans de 1836, i passaren a formar part de les comunitats dels nous convents i monestirs que es crearen a partir del Concordat de 1851.⁹³⁴ Del present acord, l'autor destina les últimes pàgines del capítol «Disposiciones y actos oficiales que siguieron a la revolución de 1835 referentes a conventos», on relata el següent al respecte i justifica el fenomen de la restauració dels religiosos regulars a Espanya:

«Caídos del poder los liberales exaltados, llamados entonces, y aun en tiempos posteriores, progresistas, y entrado en el mando un gobierno de moderación, se iniciaron tratos con Roma para la paz de la Iglesia de España, y al fin no sin mediar numerosas gestiones, se vino al

⁹³¹ «Los pocos religiosos de esta Orden que conocí después de la exclaustración, daban muestra de su óptimo espíritu. Un Padre Juan, hombre de poco talento, pero de mucho celo, dedicábase asiduamente á la predicación por los pueblos rurales. Frugal en todo, conservaba aun después de exclaustrado la costumbre de no usar zapatos en los caminos, andando descalzo con solas alpargatas, de modo que jocosamente, ó por donaire, se le llamaba *Mossèn Espardañeta*. Del Padre Sebastián Casanovas, de cuya boca tengo muchos de los datos arriba apuntados, y muchos otros que saldrán en su día, leo las siguientes líneas: “El año de 1870 se hizo la verja de hierro que cierra la capilla de las Santas Espinas de Sanpedor... Costó 100 duros, que de limosna fueron dados por el Rdo. P. Sebastián Casanovas, trinitario exclaustrado y virtuoso sacerdote, que después de haber residido por muchos años un beneficio en nuestra iglesia parroquial (*de Sanpedor*), en los postreros tiempos de su vida supo hacer de nuevo el sacrificio de abandonar su patria y todo el mundo para acabar sus días en el claustro, muriendo en el convento de su Orden de Alcázar de San Juan, el día 15 de abril del año 1884”». *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. II, pàg. 564-565. De les condicions de vida dels religiosos exclaustrats, vegeu REVUELTA GONZÁLEZ, Manuel. «Vicisitudes y colocaciones de un grupo social marginado: los exclaustrados del siglo XIX». *Hispania Sacra*, 32.65 (1980): 323-351; NIETO GARCÍA, Alejandro. *Los primeros pasos del Estado constitucional. Historia administrativa de la regencia de María Cristina de Borbón*. op. cit., pàg. 500-502.

⁹³² «Todos conocimos y tratamos al humilde al par que sabio y profundo P. Ramón Buldú, cuyas virtudes y sermones, y libros estuvieron á la vista de cuantos en estos años hemos habitado la ciudad condal. La erudición, lógica y elocuencia desplegadas en las cuaresmas que predicó en la Catedral por los años aproximadamente de 1847 á 1852, disiparon la terrible prevención que en los anteriores había la impiedad sembrado contra las órdenes monásticas. Escribió muchos opúsculos, dirigió la publicación de otras obras, entre las que ocupa el primer lugar *La Historia de la Iglesia de España*. Cábele al P. Buldú la gloria de haber fundado las Hermanas franciscanas, y ser el restaurador de su Orden en Cataluña en este último tercio del siglo XIX». *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. I, pàg. 479.

⁹³³ *Ibidem.*, ídem.

⁹³⁴ FLORENZA PARÉS, Joan. op. cit., pàg. 210-220.

Concordato de 1851 cuyo primer artículo dice así: “La Religión católica, apostólica, romana, que con exclusión de cualquier otro culto, continúa siendo la única de la nación española, se conservará siempre en los dominios de Su Magestad Católica con todos los derechos y prerrogativas de que debe gozar, según la ley de Dios y lo dispuesto por los sagrados cánones.” Y como unas de las más notables de sus instituciones sean las órdenes religiosas, como uno de sus más visibles derechos estribe en tener órdenes religiosas, de aquí que el presente artículo primero del concordato autorice toda orden religiosa aprobada por la Iglesia. Y la fuerza del argumento crece al considerar que el tal artículo se escribe para poner paz en una lucha en la que juegan uno de los primeros papeles las órdenes religiosas; y que en todo el Concordato no se ponen limitación ni nota alguna que se refiera a tal particular. Pero hay más; no sólo se autoriza a la Iglesia para extender sus instituciones, sino que respecto de algunas órdenes religiosas el mismo Estado, en el artículo 29 se compromete a coadyuvar a su restablecimiento. Helo aquí. “Art. 29.º A fin de que en toda la península haya el número suficiente de ministros y operarios evangélicos de quien puedan valerse los Prelados para hacer Misiones en los pueblos de sus diócesis, auxiliar a párrocos, asistir a los enfermos y para otras obras de caridad y utilidad pública, el Gobierno de S. M., que se propone mejorar oportunamente los Colegios de Misiones para Ultramar, tomará desde luego las disposiciones convenientes para que se establezcan, donde sea necesario, oyendo previamente a los Prelados diocesanos, Casas y Congregaciones religiosas de San Vicente de Paúl, San Felipe Neri y otra Orden de las aprobadas por la Santa Sede, las cuales servirán al propio tiempo de lugares de retiros para los eclesiásticos (sic), para hacer ejercicios espirituales y para otros usos piadosos.”⁹³⁵

Destaca l'especificació dels articles corresponents a l'acceptació i restauració dels ordes i congregacions, un contingut i també fenomen històric que Barraquer esmenta en les seves obres, però sobretot de forma molt concisa i puntual. Introduït de forma breu en l'apartat corresponent al format de *Los religiosos en Cataluña*⁹³⁶, l'autor destina un article final dels capítols corresponents –a vegades és un simple paràgraf a continuació de l'anterior amb un encapçalament breu– a les cases de religiosos el 1835 a narrar la «restauración moderna» de l'orde o congregació al respecte. Tot i defugir de la cronologia marcada i definida, l'autor afegeix informació sobre el restabliment de les comunitats religioses, la creació de nous cenobis i les localitats en què es troben.

L'extensió del contingut varia en funció de la disposició d'informació que obté l'autor, en part contemporània i coetània a ell, sobretot procedent de publicacions pertanyents a les corporacions religioses.⁹³⁷ Seguint els precedents metodològics exposats, si no disposa d'informació no en diu res, com per exemple de l'orde benedictí, teatí i felipó, i aprofita la que té per ampliar el contingut, tancant el discurs i la cronologia, i amb una finalitat

⁹³⁵ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. IV, llib. III, pàg. 703-704. Cfr. CÁRCEL ORTÍ, Vicente. «Lenta restauración de las órdenes religiosas en la España del siglo XIX». *Ephemerides Carmeliticæ*, 31.2 (1980): 431-537, pàg. 438-439 i 442-447; SUÁREZ VERDEGUER, Federico. «Génesis del Concordato de 1851». *Ius canonicum*, 3.5 (1963): 65-249, pàg. 207-209; BARRIO GOZALO, Maximiliano. *El sistema benefical de la Iglesia española en el Antiguo Régimen (1475-1834)*. San Vicente del Raspeig: Publicaciones de la Universidad de Alicante, 2010, pàg. 216-217; CASTELLS ARTECHE, José Manuel. op. cit., pàg. 178-185; CALLAHAN, William J. *Iglesia, poder y sociedad en España, 1750-1874*. op. cit., pàg. 190-191; PÉREZ ALHAMA, Juan. op. cit. pàg. 353-354.

⁹³⁶ *Supra.*, pàg. 74.

⁹³⁷ Vegeu l'apartat 7.4.8 i amb major extensió l'Annex 2 per conèixer les publicacions que emprà l'autor en les seves obres.

enumerativa i complementària. Tant pel que fa a aquest aspecte com en les posteriors referències que s'esmentaran a continuació, ho fa sense afany d'engrandir el seu treball; simplement és per informar de l'estat actual de l'activitat i presència religiosa, de constatar el seu restabliment i èxit de la seva iniciativa⁹³⁸, com per exemple fa en el capítol pertanyent al monestir cartoixà de Montalegre:

«Por los años de 1867 ó 1868 la Orden compró á éstos la monjía ó monasterio y su adjunta huerta del S. por muchos miles de duros. La revolución de 1868 impidió la repoblación del cenobio. Mas hace poco, al cruzar del siglo XIX al XX, los cartujos franceses, arrojados de su tierra, han restablecido la Comunidad, restaurando antes el edificio, restauración ya comenzada en 1868. Poseen también la Conrería. ¡Loado sea Dios por todo!»⁹³⁹

Seguint la cronologia, hi ha una breu referència a la segona carlinada a l'hora de parlar dels desperfectes que patí el convent mercedari de Nostra Senyora de la Mercè, d'Agramunt, durant el conflicte⁹⁴⁰, i també a la desamortització de Madoz, concretament per esmentar el treball que publicà el futur ministre d'hisenda, i que aparegué referenciat en el *Diario de Barcelona* del 22 de setembre de 1835.⁹⁴¹ També apareixen esmentats els atacs que patiren algunes cases de religiosos durant la revolució de 1868, concretament el convent jesuïta de Manresa⁹⁴², el de carmelites descalços de Markina, a Biscaia –

⁹³⁸ LINAGE CONDE, Antonio. *op. cit.*, pàg. 579-618. Pel què fa a la restauració dels ordes i congregacions religioses a partir de 1851, vegeu l'explicació acurada que fa REVUELTA GONZÁLEZ, Manuel. *La Compañía de Jesús en la España contemporánea. Tomo II. Expansión en tiempos recios (1884-1906)*. Madrid-Santander-Bilbao: Universidad Pontificia Comillas. Sal Terrae. Ediciones Mensajero, 1991, pàg. 120-156.

⁹³⁹ *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 238. Corresponent a la restauració de l'orde cartoixà, li dedica una ampliació major en les últimes pàgines del capítol corresponent a les afectacions que patí el mateix convent el 1835 (*Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. III, llib. III, pàg. 351-352). També parla de la restauració de l'orde cistercenc (*Ibidem.*, pàg. 412), carmelita calçat (*Ibidem.*, pàg. 503-504), franciscà (*Ibidem.*, pàg. 591-594), dominic (*Ibidem.*, pàg. 700-701), mercedari (*Ibidem.*, vol. IV, llib. III, pàg. 63), agustí calçat (*Ibidem.*, pàg. 126-127), mínim (*Ibidem.*, pàg. 185-186), caputxí (*Ibidem.*, pàg. 270-274), jesuïta (*Ibidem.*, pàg. 283-286), carmelita descalç (*Ibidem.*, pàg. 310-313), agustí descalç (*Ibidem.*, pàg. 320), trinitari descalç (*Ibidem.*, pàg. 330-331), dels camils o agonitzants (*Ibidem.*, pàg. 555), la Congregació de la Missió, coneguts com a PP. Paüls (*Ibidem.*, pàg. 325), com l'intent de restauració de l'orde servita (*Ibidem.*, pàg. 81-82 i 474-475) i dels jerònims (*Ibidem.*, pàg. 166).

⁹⁴⁰ «El templo se halla ahora intacto y abierto al culto público. Sin embargo, un anciano del mismo pueblo contóme que durante la guerra carlista de 1847 y 1848, llamada comúnmente de *los matiners*, algunos armados que allí daban la guardia tomaron la tarima de un altar y para calentarse con sus trozos encendieron una hoguera sobre una tumba del suelo. De repente explota la tumba y arroja al aire las losas que la tapaban y los tizones de sobre de ellas, resultando de aquí el consiguiente susto de los armados. El fuego había calentado el aire de la tumba y su dilatación produjo la explosión. De tal hecho fluye naturalmente la noticia de la profanación del templo por los armados». *Ibidem.*, pàg. 60.

⁹⁴¹ «El *Diario* del 22 de septiembre de 1835 anuncia las dos obras siguientes: “[...] —Reseña sobre el clero español, y examen de la naturaleza de los bienes eclesiásticos por D. Pascual Madoz é Ibañez (*recuérdese que este hombre revolucionario en 1855 decretó como ministro la desamortización*): obra muy luminosa acerca la reforma que el imperio de la razón exige que se haga del clero de la nación española: se halla...”». *Ibidem.*, vol. II, llib. III, pàg. 842.

⁹⁴² «Cuando en 1868, triunfante nuevamente la revolución fiera, los jesuítas sufrieron por vez milésima la expulsión, la iglesia de San Ignacio, o sea del Colegio, quedaría al cuidado de la autoridad eclesiástica; mas, repuesto el orden, volvieron a encargarse de ella los jesuítas, los cuales aún hoy, enero de 1911, continúan a su frente». *Ibidem.*, vol. IV, llib. III, pàg. 279.

l'esmenta al parlar de la restauració d'aquest orde a Espanya⁹⁴³, però sobretot per narrar la sensació de pànic i incertesa que ell patí quan fou seminarista, comparable a la que visqueren els frares del convent carmelita descalç de Sant Joan Baptista, de Reus, el 1835:

«En 1868 me hallaba en el Seminario conciliar de Barcelona en posición algo semejante. Durante la noche del 29 de septiembre pasamos horas muy amargas sesenta jóvenes, corriendo con los superiores jesuitas de una a otra ventana, oyendo los gritos de los revolucionarios triunfantes, y viendo arder en distintos puntos del circuito de la ciudad varios edificios cuya naturaleza ignorábamos. Eran los fieltos de consumos. Todos ansiábamos vernos lejos de aquella santa casa, contra la cual la revolución no poco odio guardaba acumulado. Pero nuestros prudentes superiores contenían el inconsiderado temor de los alumnos, pensando ser imprudencia lanzar a la calle en tales circunstancias sesenta hombres, los más con corona abierta y sin disfraz acomodado. Por la mañana la evasión fué fácil.»⁹⁴⁴

També hi ha unes poques referències a la Primera República, anomenada «la República federal, o sea el desenfreno de todas las pasiones y la desorganización de toda la sociedad», concretament per parlar de l'ús que se li donà al convent agustí descalç de Santa Mònica⁹⁴⁵ i les afectacions que patí la casa de l'Oratori de Sant Felip Neri⁹⁴⁶, ambdós de Barcelona, com també de l'assalt que es produí en la parròquia de Reus el 1873.⁹⁴⁷ Amb menor mesura, una única referència als esdeveniments succeïts el 1898 amb la pèrdua de les colònies, relacionant-ho amb la presència francesa a Madrid durant la Guerra del Francès. Parla de l'afany de les tropes franceses en seduir al poble perquè s'iniciï en les lògies maçòniques, justificant-ho amb la inserció d'un fragment de l'obra del clergue regular felipó Raimon Ferrer. La pràctica de la població espanyola en la maçoneria comportà una pèrdua de patriotisme considerable, situació anàloga que es viu en aquest moment en la insurrecció oberta existent a les colònies espanyoles de les Antilles i a Filipines. L'autor no especifica la data concreta –cal tenir en compte que ell comença la investigació el 1880, i la Guerra dels Deu Anys (1868-1878) i la Guerra

⁹⁴³ «Poco pudo durar esta Comunidad porque aquel mismo año de su restauración explotó la maldita septembrina, o sea la revolución de 1868, y en su consecuencia a 18 de octubre del mismo año se dictó un nuevo decreto de supresión de conventos. Mas poco igualmente duró para los carmelitas de esta casa la presente exclaustración (sic), pues, a los quince días de salidos sus frailes, regresaron al convento». *Ibidem.*, pàg. 311.

⁹⁴⁴ *Ibidem.*, vol. II, llib. III, pàg. 160.

⁹⁴⁵ «En 30 de marzo de 1873 gobernando en España la República, los republicanos se apoderaron del templo de Santa Mónica, convirtiéndolo en cuartel, o principal de sus armados. Entonces éstos, que en el campo se desbandaban y huían como ovejas ante los carlistas, aquí se mostraron muy *valientes*, pues fusilaron con sus revólveres la imagen de San Nicolás de Tolentino, y quemaron la cabeza de un Crucifijo del retablo de la Purísima». *Ibidem.*, vol. IV, llib. III, pàg. 541.

⁹⁴⁶ *Ibidem.*, pàg. 583-585. Cfr. GONZÁLEZ I SUGRANYES, Miquel. «La República en Barcelona. Apuntes para una crónica». *La República a Barcelona de Miquel González i Sugranyes, 1873-1874*. Jordi Roca Vernet (edició i estudi introductor); Ginés Puente (presentació dels documents i biografies). Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2023, 39-385, pàg. 124-125.

⁹⁴⁷ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 180.

Chiquita (1879-1880) ja han acabat-, i que podria intuir ser la Guerra d'Independència de Cuba (1895-1898) i la Revolució Filipina (1896-1898).⁹⁴⁸

Les últimes referències cronològiques –i de les més citades– són les corresponents a la Setmana Tràgica (1909). Aquesta, anomenada com la «semana roja», l'especifica a l'hora de parlar de les afectacions que patí el col·legi dominic de Sant Vicenç i Sant Raimon⁹⁴⁹ i la casa dels PP. Paüls⁹⁵⁰, ambdues presents a Barcelona. De la mateixa localitat també esmenta l'incendi de la casa de Sant Felip Neri dels PP. Camils⁹⁵¹, el col·legi escolapi de Sant Antoni⁹⁵² i el convent de PP. Mínims, restaurat de nou a principis de s. XX⁹⁵³, així com la parròquia de Sant Cugat, de la mateixa ciutat, on hi havia les

⁹⁴⁸ «Ya al comienzo de julio de 1810 pinta el empeño de los franceses en atraer a su partido el pueblo madrileño por medio de las diversiones inmorales, y escribe: “los principales promovedores de estos excesos son los *francmasones*, de quienes hay varias logias no poco numerosas. Joseph está a la cabeza de todas ellas como *Gran Oriente*, y una de las preguntas que acostumbra hacer a los que se le presentan, es si son *masones*. Así tratan de hacer perder al pueblo su religión y su moral, y por consiguiente su patriotismo”. ¡Virgen Santa! ¡Cuánta verdad! Escribo estas líneas en los momentos en que las colonias braman en abierta rebelión, todo por decreto y obra de la masonería». *Ibidem.*, vol. I, llib. I, pàg. 43.

⁹⁴⁹ «Las Arrepentidas tenían un lienzo al óleo en que estaba representado el acto de pedir de rodillas a Isabel II el edificio para su vivienda, pero las llamas infernales de la semana roja de julio de 1909 lo redujeron a cenizas. Y como estas atroces hogueras tragáronse igualmente el archivo de la casa, me veo privado en este párrafo de citar con precisión todas las fechas de los hechos porque no tengo documentos». *Ibidem.*, vol. IV, llib. III, pàg. 619.

⁹⁵⁰ «Actualmente (1917) la provincia catalana cuenta con casa en Barcelona, cuya iglesia fué incendiada en la semana roja de 1909; pero ahora ya hermosísimamente reedificada; en Figueras; en Bellpuig, donde se inauguró la casa en 1 de octubre de 1899; en Rials; en Esluga de Francolí y en Mallorca». *Ibidem.*, pàg. 325. Cfr. SERRA DE MANRESA, Valentí. «L'Església de Catalunya durant la Setmana Tràgica. Incidència de la revolució del juliol de 1909 en la vida eclesial». *Analecta Sacra Tarraconensia. Revista de ciències historicoeclesiàstiques*, 82 (2009): 141-226, pàg. 209.

⁹⁵¹ «Esta restauró el templo, arreglando los altares, pintando la iglesia, abriendo una ventana circular con cristales de colores en el centro del techo, etc.; mas el infierno abortó la llamada semana trágica, postrera de julio de 1909, y en la tarde de su martes, 27 y en el miércoles, todo fué entregado a las llamas y a la devastación. El incendio fué terrible, y los vecinos perfectamente oyeron los golpes brutales con que se destruían las imágenes u otras piezas. Después los PP. Agonizantes o Camilos lo han restaurado y celebran en él con decoro sus funciones. En esta restauración, un pequeño zaguán que mediaba en los pies del Templo, entre éste y casa de Dou, ha sido vendido a ésta, regularizando así el solar». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. IV, llib. III, pàg. 551-552. Cfr. SERRA DE MANRESA, Valentí. «L'Església de Catalunya durant la Setmana Tràgica. Incidència de la revolució del juliol de 1909 en la vida eclesial». op. cit., pàg. 197.

⁹⁵² «En 1868, cuando la septembrina, una casa de Escolapios, no recuerdo cual, fué en Cataluña perseguida; pero sobre todo en la semana trágica de 1909, la primordial, de Barcelona, llamada Colegio de San Antón, tuvo el inapreciable honor de ser la primera casa religiosa que sufrió el incendio y la devastación. Para ella será siempre memorable la tarde del martes, 27 de julio de 1909. ¡Mil parabienes a los que merecieron el primer odio de los secuaces de Satanás!». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. IV, llib. III, pàg. 626. Cfr. FLORENSA PARÉS, Joan. «La Setmana Tràgica de 1909 i els escolapis». *Analecta Sacra Tarraconensia. Revista de ciències historicoeclesiàstiques*, 82 (2009): 577-605, pàg. 578-587.

⁹⁵³ «La Comunidad al resucitar recobró gran parte de los libros del antiguo convento de Barcelona, conservados durante la exclaustación en manos de las monjas de su orden; mas la semana trágica de 1909 entregó a las llamas estos libros entre los cuales lo habría de muy antigua edad». *Ibidem.*, pàg. 186; «La biblioteca reunió en parte, o sea 4.905 volúmenes, a las de los demás conventos, parando, con las mermas que son de suponer, en la Provincial-universitaria. Sin embargo, ignoro por que conductos otra buena parte, contándose por fortuna en ella impresos muy antiguos, paró en manos de las monjas mínimas, las que cuidadosamente los guardaron y en su día la entregaron a los restauradores de 1900. La semana trágica de 1909 la redujo a cenizas como escribí en su lugar». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. IV, llib. III,

reliquies de Sant Sever, traslladades des del monestir benedictí de Sant Cugat del Vallès per la desamortització, i d'altres sants.⁹⁵⁴ Per altra banda, els atacs que reberen altres cenobis d'altres localitats, com el convent carmelita descalç de Badalona⁹⁵⁵ o el mínim de Manresa:

«Mas donde modernamente obraron importantísimas mejoras fué en el templo. He aquí los datos proporcionados bondadosamente por mi amigo el capellán del convento: “En 9 de mayo de 1895 se empezó la reforma y ornato de la iglesia, que duraron hasta el 8 de febrero de 1896. Durante estos nueve meses se levantaron algunas paredes, se regularizaron las tribunas, y se construyó la nueva bóveda. En 24 de julio se emprendieron de nuevo las obras hasta el 3 de octubre del mismo año. En 30 de junio de 1897 otra vez se empezaron los trabajos de renovación de fachada abriendo el gran ventanal. Se construyó el camarín de San Francisco, y se colocó el altar mayor. En 18 de julio de 1898 quedó terminado, faltando renovar empero el pavimento del presbiterio, y faltando también altares laterales, que no sé cuándo se pondrán”. En 1903, día 7 de julio, visité este templo, y me admiró la riqueza de su decoración. Alto, hermoso, riquísimo en esculturas de adorno, y hecho lo que en nuestro catalán llamamos un pan de oro, tal era la abundancia del dorado de su retablo y demás partes que lo admitían. Pero, pero, pero, ¡malignidad de la revolución! en la semana apellidada trágica, última de julio de 1909, la estupidez y la ruindad y el odio a Dios redujeron a pavesas y carbones tanta hermosura.»⁹⁵⁶

La Setmana Tràgica és per a Barraquer una continuació dels successos ocorreguts el 1835. Els mateixos actors i mòbils que van provocar els incendis als cenobis barcelonins la nit del 25 de juliol de 1835 i causants de les posteriors bullangues, són els mateixos que cremen esglésies, convents i monestirs, profanen les tombes i assassinen a religiosos entre el 26 de juliol i el 2 d'agost de 1909⁹⁵⁷, com bé constata en les afectacions que patí

pàg. 503. Cfr. SERRA DE MANRESA, Valentí. «L'Església de Catalunya durant la Setmana Tràgica. Incidència de la revolució del juliol de 1909 en la vida eclesial». *op. cit.*, pàg. 209.

⁹⁵⁴ «Las cuatro de madera constantemente han reposado en sendos nichos o estantes del retablo mayor de San Cugat de Barcelona hasta julio de 1909; y la primera, o de plata, se expone a la pública veneración en dicho retablo el día de la fiesta del titular, 25 de julio. Esta contiene grandes huesos del mártir, tales como brazos, costillas, etc., pero no la cabeza. En la tarde del 27 de julio de 1909, o sea el martes de la llamada semana trágica, los emisarios de las sociedades secretas pusieron fuego a la parroquia de San Cucufate de Barcelona, y con su retablo mayor quedaron reducidas a cenizas las cuatro urnas procedentes del del Vallés (sic). Una contenía las cabezas de los Santos mártires Juan y Pablo, otra el cuerpo de Santa Fé, otra el de San Cándido, y la cuarta reliquias de Santa Madrona y San José Oriol. La grande y magnífica de plata de los huesos del Santo Titular hallábase en la casa rectoral». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. III, llib. III, pàg. 122. Cfr. SERRA DE MANRESA, Valentí. «L'Església de Catalunya durant la Setmana Tràgica. Incidència de la revolució del juliol de 1909 en la vida eclesial». *op. cit.*, pàg. 206.

⁹⁵⁵ «En 23 de julio de 1908 inauguróse además la comunidad de Badalona, para la que compró la Orden unas casitas y convirtiélas en convento. Actualmente la Orden tiene allí el colegio de aspirantes, niños a los que se les enseña latín, bajo la dirección de la comunidad, compuesta de 7 religiosos. En la semana trágica, postrera de julio de 1909, esta casa fué la primera en recibir el ataque de los revolucionarios, los que la entraron la tarde del lunes, y quemaron todos sus muebles y libros». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. IV, llib. III, pàg. 312. Cfr. SERRA DE MANRESA, Valentí. «L'Església de Catalunya durant la Setmana Tràgica. Incidència de la revolució del juliol de 1909 en la vida eclesial». *op. cit.*, pàg. 213-214.

⁹⁵⁶ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. IV, llib. III, pàg. 174.

⁹⁵⁷ ANDRÉS-GALLEGO, José. «La Semana Trágica: los hechos, el impacto y las respuestas». *Analecta Sacra Tarraconensia. Revista de ciències historicoeclesiàstiques*, 82 (2009): 227-280, pàg. 276; CORTS I BLAY, Ramon. «Anticlericalisme i Setmana Tràgica. Algunes reflexions». *Ibidem.*, 545-576.

el convent franciscà de Sant Gervasi⁹⁵⁸, o a l'hora d'escriure l'article corresponent al monestir benedictí de Santa Maria, d'Amer i Roses:

«Escribo estas líneas en los momentos en que millares de fusilazos desde terrados y calles atruenan nuestra Ciudad por efecto de la revolución de los días postreros de julio de 1909. En los días del tumulto, los revolucionarios, siempre movidos de su odio a la Religión, han reproducido las escenas del 1835, habiendo incendiado numerosísimos edificios religiosos, a saber: “17 iglesias y capillas, 32 conventos de religiosos y religiosas, 4 asilos y 8 colegios”, todos religiosos. “Entre los muertos figuran la monja capuchina Sor Emerenciana, un hermano marista, un fraile (*franciscano Padre Usó*) y el presbítero Don Ramón Riu, y herido el misionero Pedro Bergés”, otros religiosos y muchas otras personas. Varios cadáveres de monjas enterradas han sido profanados, entre ellos el de una hermana del que estas líneas escribe. Está probado que estas terribles escenas de sangre, incendio y desolación son obra de la masonería y legítimo fruto de la libertad de imprenta y de asociación. El luto y amargura que ha caído sobre los católicos y gente sensata es inmenso e imponderable. Mas dejemos los recios fusilazos que en estos momentos suenan sobre mi vivienda, y el humo de los incendios que enturbia el cielo, y volvamos a las parecidas escenas del 1835.»⁹⁵⁹

5.4. *Finis coronat opus*: conclusions contextuais i materials

En aquest apartat es tractaran les conclusions de les obres de Gaietà Barraquer i Roviralta, prestant especial rellevància al contingut i, sobretot, valorant el resultat editorial esperat. Tenint en compte la seva funció com a colofó d'un treball, les expectatives envers els epílegs de les seves dues obres són, dissortadament, pobres científicament pel que correspon als objectius dels seus treballs però riques en ideologia i context. Unes conclusions que demostren, novament, la dicotomia temàtica de cada treball a la vegada que també la seva complementarietat. Però deixant aquesta anàlisi pels subsegüents apartats, cal esmentar una vegada més que l'autor és víctima dels seus propis errors. Les passions i les obsessions que tant critica dels liberals envers els religiosos l'acaben dominant, i centra més la seva atenció a condemnar les accions que no pas a parlar i finalitzar els seus dos treballs. La seva visió partidista de la història i la seva ideologia el

⁹⁵⁸ «El *Libro vero é original de las antigüedades de esta Ciudad...*, del Padre Fr. Bernardo Comes, que tantos datos me dio para mi primera obra, paró, no sé como, en las piadosas y entendidas manos de mi buen amigo Don Joaquín Guasch, quien me lo prestó. Publicólo después con acertado acuerdo la *Revista de la Asociación artístico-arqueológica barcelonesa*, en sus números 11, que es de enero y febrero de 1899, y siguientes, todos en el tomo de 1899-1900, páginas 28, 65, 145, 225, 281, 399, 553 y 713, de los que éste corresponde al número postrero de 1900. El señor Guasch para su biblioteca mandó sacar copia de los numerosísimos dibujos de blasones del manuscrito; y después, como buen cristiano, entrególo a los franciscanos de Barcelona el año 1909. A los pocos días de poseerlo los frailes, los legítimos y directos sucesores de los bárbaros de 1835 perpetraron los incendios de la semana trágica, postrera de julio de 1909, y en el del convento de San Gervasio fué quemado el manuscrito (sic)». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. IV, llib. III, pàg. 397-398. Cfr. SERRA DE MANRESA, Valentí. «L'Església de Catalunya durant la Setmana Tràgica. Incidència de la revolució del juliol de 1909 en la vida eclesial». *op. cit.*, pàg. 176 i 208-209.

⁹⁵⁹ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. III, llib. III, pàg. 177.

subjuguen, i el que esdevé el corol·lari d'una obra que és part d'una vida d'investigació, és una mostra més de la seva ingenuïtat científica.

Com es veurà en cada subapartat, i fent avenç del què es tractarà a continuació, s'evidencien unes resolucions molt poc treballades i excessivament sintètiques quant al contingut propi dels seus treballs. Hi manca un raonament analític que permeti tancar el discurs i finalitzar les obres, una conjuntura que provoca que les conclusions esdevinguin una continuació de l'exposició del seu discurs apologetic, maniqueu i integrista en defensa dels religiosos. Més en *Los religiosos* que no en *Las casas*, l'autor es despulla completament de tot prejudici i temor a l'hora d'enumerar els mals que provocaren la desaparició de les cases de religiosos, argumentant-hi en contra del liberalisme, la maçoneria i l'anticlericalisme. Sense més prolegòmens, en els següents subapartats es desglossaran les conclusions de cada obra, exposant les seves particularitats i el contingut present; una informació que ajudarà a finalitzar aquest apartat corresponent al context de l'autor des d'una mirada més genèrica i àmplia.

5.4.1. *Las casas de religiosos en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIX*

Comença agraint la finalització de la seva obra, una tasca carregosa d'investigació que ha permès evidenciar una realitat passada i desgraciadament desapareguda, corroborada amb les abundoses pàgines del seu treball, i és el gran nombre de cases religioses que existien. Segons l'autor, és a causa de la gran predominança de la religió catòlica en la societat d'abans de les revolucions de 1835, però sobretot de la necessitat de sufragar les ànimes de la població, quelcom que quan escriu aquestes ratlles, s'ha perdut:

«Ciertamente no se contaban pocas en número; mas no por esto excesivas, porque dominando entonces afortunadamente la fe, y viviendo de ella todos los corazones, el mismo pueblo necesitaba, y pedía, abundante pasto espiritual. Gustaba de continuos sermones, frecuentaba los Santos Sacramentos, solicitaba á cada paso el desinteresado consejo del ministro de Dios; y así éranle menester gran número de sacerdotes. Baste sólo recordar lo arriba apuntado, que en toda casa de un viaticado se deseaba, y se tenía, la continua vela de un sacerdote que consolase, exhortase y dirigiese al moribundo. Hoy, por desgracia, no se respira este espíritu de piedad, ni se vive del de la fe; pero por lo tanto, si no para dar satisfacción al mismo espíritu, convendría, para crearlo y avivarlo, igual y mayor número de religiosos que entonces.»⁹⁶⁰

A continuació, justifica la ubicació dels convents i monestirs en el terreny, sigui per motius urbanístics, orogràfics o necessitat religiosa del nucli urbà on es trobaven com també de la comunitat.⁹⁶¹ Insisteix en la particularitat artística i arquitectònica de cada

⁹⁶⁰ *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. II, pàg. 597.

⁹⁶¹ «Por regla general los conventos se hallaban situados fuera de los poblados. En los benitos, cartujos, cistercienses y Jerónimos lo pedía su misma vida, puramente contemplativa; y evidentemente de la visita á

edifici, subjugada als corrents estilístics quan es van construir, però també a les característiques pròpies de cada orde o congregació, detallant les seves peculiaritats:

«En los edificios cada orden imprimió su sello propio y, como es natural, el de su siglo; de tal modo que el que se ha fijado en la observación de estas construcciones, y, como el que escribe estas humildes líneas, las ha visitado casi todas, adivina al primer momento que ve un convento, aun de lejos, la clase de religiosos que lo poblaban. La casi totalidad de los templos y claustros benitos son románicos: los Jerónimos ojivales: los cistercienses de la transición del románico al gótico: los dominicos también góticos si proceden de los primeros tiempos de la Orden: en los franciscos sucede lo que en los dominicos. Pero, á lo que se ve, dotadas aquí estas dos últimas órdenes de medios y de poder, ó derribaron en los tiempos del Renacimiento sus edificios substituyéndolos por otros del gusto de éste; ó fundando entonces muchas de sus casas, las delinearon según el gusto á la sazón tiránicamente reinante. Por esto los conventos franciscos casi todos pertenecen á esta clase fría de arquitectura. Los carmelitas calzados construyeron ojivales sus templos, bien que muchos de sus claustros ya fueron neopaganos. Huelga reseñar las órdenes de fundación posterior á los tiempos góticos, pues sus edificios no pueden llevar otro sello que el del Renacimiento. Así los carmelitas descalzos, los agustinos descalzos, los servitas, etc. Además del sello de su tiempo distingue á algunas casas el de su orden, ya que, como apunté al tratar de cada una de las corporaciones, aparece muy claro que en algunas exista una pauta común para la construcción, y que á ella se ajustaban todos los edificios de aquella orden. De ellos tenemos patente ejemplo en los carmelitas descalzos y los capuchinos.»⁹⁶²

Descriu de forma molt concisa el contingut que hi havia en els cenobis, ressaltant la riquesa de les biblioteques, amb abundants volums de tractats religiosos, científics però també literaris.⁹⁶³ Tanmateix, els còdexs, pergamins i manuscrits d'època medieval i de diversos segles que es perderen per culpa de les infàmies de la política liberal i els actes anticlericals que els destruïren.⁹⁶⁴ La mateixa mala sort patiren els objectes de culte, rics no només per la simple existència, sinó pel seu estil i funcionalitat religiosa. Unes sagristies que, en paraules de l'autor, «formaban un riquísimo y muy instructivo museo

sus cenobios aparece que al fundarlos se escogieron soledades, ó cuando menos solares apartados de los pueblos. Los conventos capuchinos todos se hallan á lo menos á un tiro de perdigones de los lugares. Los restantes en los arrabales, ó sea en el campo junto á las tapias de los pueblos. Así resulta completamente infundada la acusación de un autor moderno, que insinúa que la existencia del convento puso obstáculo al ensanche de su villa por aquel lado. En el campo, pues, compuestos de piezas desahogadas y ventiladas, limpios y encalados, y rodeados de huertas, nunca los conventos ofrecieron peligro á la pública salubridad». *Ibidem., ídem.*

⁹⁶² *Ibidem.*, pàg. 597-598. *Loc. cit.*, nota nº 2158, 2159 i 2160.

⁹⁶³ «Durante el curso de este pobre libro el estudio y examen de cada casa nos ha certificado de que todas poseían biblioteca, en unas de más, en otras de menos importancia. Al tratar de ellas hemos sabido, ya por la deposición de testigos intachables, ya por las reseñas de Villanueva, que muchas atesoraban manuscritos é impresos de inmenso valor científico. Las de poblaciones grandes á esta excelencia añadían la de estar abiertas al público; y todas, ya sea por el estudio que en las públicas podía hacer el pueblo, ya sea por la ilustración que en las privadas del convento adquiriría el fraile, influían y redundaban en pro de la instrucción de la tierra. Los leídos en Bella Literatura saben perfectamente que en los siglos de nuestra edad de oro de las letras castellanas, componían poesías y tratados científico-religiosos hasta los seglares y los faltos de carrera literaria». *Ibidem.*, pàg. 598.

⁹⁶⁴ «De los tesoros de preciosísimos y riquísimos códices y pergaminos, que con exquisito cuidado poseían los conventos, es, por sabido, inútil hablar. Sí, es inútil hablar de aquellos códices que de los siglos IX, X, XI y siguientes llegaron, por efecto de aquel cuidado, incólumes y sin una mancha al nuestro desventurado; el cual, acusando de ignorancia y obscurantismo á los religiosos, y alardeando, ¡farsante!, de ilustración, los destrozó, incendió y no pocos los empleó en fundirlos en la fabricación de cola, ó en peores usos. A tales absurdos lleva la guerra contra Dios». *Ibidem., ídem.*

regional de Arqueologia», volent destacar el seu caràcter patrimonial, com les làpides que hi havia en els mateixos claustres i esglésies, de gran valor instrumental pel seu contingut històric⁹⁶⁵, com també les relíquies que tenien els monestirs catalans de renom com Poblet, Santes Creus o Ripoll.⁹⁶⁶

No s'oblida de la funció educativa i caritativa que realitzaven els cenobis i monestirs⁹⁶⁷, retornant de nou a les tasques religioses que duïen a terme, com l'apostolat, la catequesi, sermons, oficis religiosos, etc. Unes tasques que realitzaven per complaure les necessitats devotes de la població, però que han desaparegut a causa de la desamortització dels cenobis i de l'exclaustració dels religiosos:

«Los servicios religiosos no son para contados, como arriba indico. Los sermones eran abundantísimos, la administración de los Sacramentos continua, la asistencia de los moribundos espléndida, la instrucción catequística por todos lados, las alabanzas del Señor en el coro sin tregua, el auxilio á los párrocos por doquiera; la conversación edificante, género muy eficaz de predicación, en cada casa. No sin harta razón el Excmo. y Venerabilísimo Señor Obispo de Gerona, Don Tomás Sivilla, se me lamentaba un día de la gloria accidental que ha quitado á Dios la supresión de los conventos. Es indudable que los religiosos extendieron la moralidad y la religiosidad que como las fecundadoras avenidas del Nilo cubría toda la tierra catalana, y hacía del catalán el hombre honrado, el ciudadano intachable, el amigo del interés de la patria, el ejemplar hombre de familia, el trabajador laborioso, y en todo el varón sesudo. ¿Qué se hizo del laborioso y honrado catalán frailuno? Ha sido trocado por el blasfemo *sans culot*, hombre de club y anarquista de nuestros días.»⁹⁶⁸

Afegeix dues conclusions de caràcter econòmic com a fruit de la seva obra, i que han permès confirmar el poc patrimoni i béns que disposava el clergat regular en contra de l'opinió general existent de grans tenidors de propietats. Es remet de nou a les seves investigacions, la metodologia emprada per a la recollida de dades i al conjunt total d'informació recopilada, que contrasta i desmenteix la imatge i creença elucubrada per les societats secretes i sectes maçòniques.⁹⁶⁹ En segon lloc, que com a ordes i

⁹⁶⁵ «Una suerte semejante á la de los códices ha cabido á los antiquísimos utensilios del culto. No escribo igual, sino semejante, porque si bien algunos de ellos perecieron como aquéllos, otros se guardan en museos extranjeros; y por lo mismo, si no fueron destruidos, acabaron para nosotros. Abundaban en los antiguos cenobios los cálices, copones, cruces procesionales y menores, indumentos, libros de coro, relicarios. ¡Oh! Las sacristías de los monasterios de 1835 formaban un riquísimo y muy instructivo museo regional de Arqueología. ¿Y las lápidas, ya conmemorativas de algún hecho notable, ya de una defunción? Con ellas podía escribirse gran parte de la historia de esta tierra, amén de que los mismos antiguos edificios y sus vicisitudes forman la restante parte de ella». *Ibidem.*, *ídem*.

⁹⁶⁶ «Y si del terreno puramente natural subimos al de la Religión, ¿cómo reseñar los inmensos tesoros en reliquias y grandes reliquias que poseían los cenobios de 1835? ¿Los de Ripoll, San Cugat, Poblet, Santes Creus, etc.?». *Ibidem.*, *ídem*.

⁹⁶⁷ «Hallamos que muchos conventos tenían escuelas y colegios gratuitos ó semigratuítos, con lo que mucho contribuían á la instrucción general. Órdenes enteras había dedicadas á excelentes obras de caridad, tales como redención de cautivos y cuidado de enfermos». *Ibidem.*, *ídem*.

⁹⁶⁸ *Ibidem.*, pàg. 598-599.

⁹⁶⁹ «En el orden económico dos consecuencias muy evidentemente fluyen de los datos escritos en los capítulos de este libro. La primera afirma que la cuantía de los bienes de los conventos se extendía á tan poco, que nunca podía ni de miles de leguas competir con la privada, ni casi en nada influir en el estado general de la riqueza pública. De fraile en fraile, de anciano en anciano, de pueblo en pueblo he ido

congregacions religioses, tenien prohibit alienar els béns en mans mortes, element que també desmenteix. Aquesta pràctica sí que va ser així durant els primers anys de l'existència del monacat català, però amb el pas dels anys anà disminuint, perquè anava en contra dels principis religiosos establerts i de les mateixes constitucions i normatives de cada entitat.⁹⁷⁰ Si tenien patrimoni, a part d'adquisicions individuals que realitzava el cenobi⁹⁷¹, provenia del que recollien fruit dels oficis religiosos que realitzaven o del seu treball, és a dir, subjecte a la seva funció com a tal.⁹⁷²

Continua parlant de la «disciplina, ú observancia regular» dels religiosos que, a excepció d'algun liberal o díscol que va ser apartat pels seus superiors, era d'impecable rellevància i generalment bona. S'assegurà d'aquesta a través dels nombrosos testimonis dels mateixos cenobis que li certificaren⁹⁷³, terceres persones que tractaren amb els religiosos per la seva proximitat i vinculació –religiosa, parentiu, veïnal, laboral, etc.–⁹⁷⁴,

corriendo y preguntando pollos bienes de cada cenobio. He registrado uno tras otro los números de los periódicos de los tiempos de la desamortización, fijándome especialmente en los anuncios de ventas de ésta. Todas las escrituras autorizadas por el notario de Hacienda de esta provincia en la época de las ventas de los bienes de conventos desfilaron, sin omitir una, por ante mis ojos. Después de estos prolijos trabajos opino que es rara la finca de regulares de esta mi provincia de Barcelona de la que no tenga yo noticia. De todas he dado cuenta en este libro al tratar de los respectivos conventos. Juzgue el que leyere si tales bienes merecen el calificativo de grandes, ni de abundantes. No creo que lleguen ni con mucho los de todos los conventos de la provincia juntos á los de cualquier ricacho de hoy. ¿Y podían ser parte para que temieran su competencia los bienes de particulares? ¡Cuántos espantajos ha inventado la secta para embaucar á los crédulos, y llegar á sus malvados fines!». *Ibidem.*, pàg. 599.

⁹⁷⁰ «La destrucción de otro espantajo viene entrañada en la segunda consecuencia, á saber, del de que andando los años las órdenes religiosas, mediante la prohibición que tienen de enajenar, vendrían á poseer todas las fincas de la tierra. La historia de las órdenes religiosas de Cataluña, desde los principios de la reconquista hasta ahora, enseña que al principio aquéllas poseyeron buenas haciendas, y que paulatinamente con los años éstas iban decreciendo. Tal es el hecho probado por la experiencia de diez siglos: lo demás son teorías». *Ibidem.*, *ídem*.

⁹⁷¹ «Y por lo que respeta á la legitimidad de las adquisiciones he reseñado en hartos capítulos los justísimos títulos por los cuales los bienes allí individualizados fueron adquiridos. Pero los sectarios no paran mientes en estudiar el fundamento de sus dichos, en estudiar las fuentes, los hechos y razones; sino que descaradamente mienten y calumnian, que esto basta para embaucar ignorantes y producir injustas persecuciones». *Ibidem.*, *ídem*.

⁹⁷² «¿Cómo temer la posesión de aquellas órdenes cuyo único patrimonio son los ministerios y la alforja?». *Ibidem.*, *ídem*.

⁹⁷³ «1.º Mil testigos religiosos de las mismas casas me lo adveraron. Se dirá que aduzco como testigo al mismo interesado; pero aun confesando, como confieso, su carácter de interesado, débese recordar que en el secreto de la amistad hablaban conmigo, compañero suyo, sacerdote como ellos; y esto después de medio siglo de los hechos, y cuando ya no había ni esperanzas de reconstituir aquellas comunidades, ni individuos para formarlas». *Ibidem.*, pàg. 600.

⁹⁷⁴ «2.º Me testificaron esta observancia numerosísimos ancianos seglares que trataron con los frailes en comunidad de aquella época. Muchos de ellos intervinieron en los conventos, unos como dependientes de la casa, otros como vecinos, otros como devotos, éstos como amigos de los superiores, aquéllos como parientes de algún religioso, todos como testigos que vieron y tocaron. De éstos por mí interrogados, algunos, al oír mi pregunta sobre la observancia, contestaron hasta con calor, con entusiasmo, afirmándola, y con crecida indignación contra las lenguas que la hayan deprimido. Y no pregunté solamente á gente devota y de piedad; sino hasta á hombres del mundo, de quienes por su espíritu, suspicacia y mundanal tendencia á echar las cosas á la peor parte, creí saber algo quizá callado por las bocas frailunas. Todos al hablar en general de la observancia de los conventos me aseguraron ser buena. Mi padre, abogado, el

de la mateixa convivència i adhesió dels religiosos amb la població per la seva funció pastoral⁹⁷⁵, així com el comportament obedient que tingueren els mateixos moments previs als atacs del 25 de juliol de 1835, mostrant serenitat i duent a terme les seves tasques cenobítics, com destacaren en les epidèmies de 1821 i 1834.⁹⁷⁶ Tampoc pot oblidar el peculi, una pràctica que s'ha tractat anteriorment i que l'obsessiona i detesta, i que sortosament el papa Pius IX eliminà.⁹⁷⁷ A l'hora d'introduir aquest aspecte, es veu obligat a realitzar un aclariment relacionat novament amb l'observança, esmentant que la seva generalització no té en compte les constitucions pròpies o regles de cada orde o congregació, el seu compliment, així com el seu estat, perquè no totes tenen el mateix grau de rigidesa:

«Al establecer la afirmación del buen estado de la observancia no entendí decir que se hallara en estado angélico, ni siquiera en el del inusitado fervor de los tiempos-de los patriarcas fundadores, de las respectivas órdenes religiosas; sino en el regular y de edificante cumplimiento de las reglas y constituciones de cada una. Ni tampoco intenté colocar en la misma altura de observancia á todas las órdenes, pues unas se hallaban mejor que otras. Hablé en general, resumiendo lo que de cada una escribí en particular en el curso del presente libro, pues para la calificación en particular me ratifico en lo escrito en el respectivo capítulo de esta obra. Ni mucho menos me propongo sostener que todos, todos los religiosos fuesen santos y edificantes, pues enseña la experiencia que en ningún terreno se hallan dos hombres iguales, y que en toda reunión numerosa hay siempre alguno que otro Judas. Mas la existencia

hombre más honrado del mundo, y hasta escrupuloso, preguntado por mí en la franqueza del seno de la familia, me afirmó igualmente el buen estado de la disciplina, y para más probarlo me aducía la mucha laboriosidad y trabajo de los frailes». *Ibidem., ídem.*

⁹⁷⁵ «3.º Daba también testimonio del alto concepto de los frailes el proceder del pueblo. Cada convento, por lo general, gozaba de la más completa adhesión de su vecindario; es decir, de aquellas gentes que por su vecindad estaban más que nadie en situación de conocer las travesuras de los pobladores del cenobio; de aquella gente que por ser muchos de ellos ignorantes y bajos, se hallaban inclinados á la suspicacia. Estos, pues, no sufrían una invectiva ni una acusación contra el convento contiguo, y vivían identificados con sus prácticas. Para recibir los sacramentos, para confesarse, para la dirección espiritual, se acudía á los conventos; y mi dicho padre me había muchas veces atestiguado que entonces nadie, ó casi nadie, confesaba con sacerdotes seculares, sino que todo el mundo se iba á los regulares». *Ibidem.*, pàg. 600-601.

⁹⁷⁶ «4.º En los mismos días y momentos de la terrible prueba de 1835, entre los puñales sectarios y las llamas, los frailes guardaron la obediencia como diremos en su día y lugar, tal era su costumbre de obedecer, convertida ya, por el largo ejercicio, en instinto. Y luego puestos los religiosos en los fuertes de Barcelona, aun entre peligros y sustos de muerte, muchos de ellos continuaron allí las prácticas de comunidad en común, pues ya estaban convertidas en hábito. La oración mental diaria ó bisdiaria, que en los conventos se hacía, y la vigilancia de los superiores, que no toleraban la ociosidad de nadie unido á las prácticas todas de la vida reglada, no podían dejar de ser parte para producir estos opimos resultados. El brillante comportamiento de las comunidades y frailes en las pestes de 1821 y 1834 (sic), que en su lugar reseñaré, certifican al más incrédulo del excelente espíritu que los informaba». *Ibidem.*, pàg. 601.

⁹⁷⁷ «Mas á toda esta robusta haz de pruebas favorables á la buena observancia se me opondrá la existencia del peculio, verdadera enfermedad, ya que no muerte, del voto de pobreza, y por ende de la sana disciplina. A tal objección contesto que no en todas las órdenes se permitía el peculio; pues según en sus lugares llevo manifestado, no sumaban pocas aquéllas en las que no se conocía, tales como la cartujana, la francisca, la capuchina, etcétera. Además éste y otros defectillos, ó pequeñas zorras según las llaman los autores ascéticos, son inherentes á la miserable naturaleza humana; y para esto, para extirparlos, están, y velan, los superiores, quienes en las ocasiones oportunas las destruyen y matan. Así ha sucedido con el nombrado peculio, el cual por la disposición de Pío IX de 22 de abril de 1851, arriba citada, quedó herido de muerte y al fin ha acabado». *Ibidem., ídem.*

de dos ó tres Judas en nada desdora la buena fama y recto proceder del resto de la corporación, como la del primer Judas no desdoró la del Santo Cuerpo Apostólico.»⁹⁷⁸

Aquests religiosos extraviats són fruit de les influències que tingueren els liberals en el clergat, pervertint els ideals monàstics i conventuals.⁹⁷⁹ Unes idees que comportaren la secularització de part del clergat regular, pràctica que tant en la primera obra com en la segona condemna, però que en aquestes conclusions accepta a causa de la dificultat dels temps que es vivien, com a salvaguarda de la seva integritat religiosa.⁹⁸⁰ Però malgrat aquesta acceptació, no retrocedeix en el seu posicionament i condemna novament el procés secularitzador. Aquest no fou una victòria del constitucionalisme ni tampoc afectà el clergat regular quantitativament ni qualitativament, sinó que permeté expulsar als qui no respectaven l'observança i restar en els convents i monestirs els qui seguien les regles.⁹⁸¹

Aprofita la problemàtica exposada de l'observança per introduir el tema que centrarà i ocuparà la resta del contingut de les conclusions, que és la reforma del clergat regular. Aquesta pràctica liberal parteix de la fal·làcia de la relaxació de la disciplina en la qual vivien els religiosos, fruit de les elucubracions que formulà la maçoneria i que generà una mentida que es convertí en creença general. No hi ha necessitat existent, simplement voluntat malèfica i antireligiosa d'acabar amb el clergat:

«Pero se insistirá por parte de los enemigos de los frailes diciendo que en varios documentos del tiempo se habla de la necesidad de una reforma, prueba, se añadirá, de que la disciplina se hallaba quebrantada. Como se verá en la otra obra que seguirá á la presente, al tratar de las

⁹⁷⁸ *Ibidem.*, *idem*.

⁹⁷⁹ «Estos tres ó cuatro, ó quizá media docena de extraviados de cada orden, formarían, sin duda, el grupito de liberales de que en otras ocasiones llevo hecho mérito. Mas ¿cómo los enemigos de las congregaciones religiosas pueden acriminarlas por tales extravíos en las ideas de algunos frailes? Ellos, los liberales, los revolucionarios, ellos, ó directamente, ó indirectamente por sus escritos, ellos los desviaron. El hecho es obra suya; las ideas recriminadas en tales frailes son las que ellos profesan; ¿cómo, pues?, ¿con qué títulos hoy se las echan en rostro? Pide la más rudimentaria vergüenza que callen». *Ibidem.*, *idem*.

⁹⁸⁰ «Y muy bien se comprende este proceder. Los tiempos se mostraban muy duros páralos religiosos, los cuales eran rudamente perseguidos y aun asesinados: nada, pues, tan natural como pedir la dicha certificación para utilizarla como salvaguardia en el día de la persecución, sin por esto secularizarse después. Y así efectivamente sucedió que muchos pidieron esta certificación para sólo utilizarla como escudo, y sin ni siquiera idea de secularizarse, según muy claramente nos lo dejó testificado arriba el Padre Serrahima en un manuscrito precioso del convento del Carmen de Barcelona». *Ibidem.*, pàg. 602.

⁹⁸¹ «No faltará quien, habiendo en consideración la dicha discrepancia entre la *Nota* y los documentos monacales ó conventuales, el proceder muy revolucionario de los gobernantes de entonces, y su afán de procurar secularizaciones, dude de la verdad de los números de dicha *Nota*. Sin embargo, amigo como soy de toda la verdad, debo confesar que en una nota pasada por el Nuncio Apostólico al Gobierno en 12 de abril del mismo 1821, se da á entender, respecto de toda España, que las secularizaciones concedidas suman algunos centenares. Si bien este número se refiere á los frailes de toda la nación, da pie para atribuir verosimilitud al de 278 de Cataluña. Pero ¿qué significan 300 religiosos para los 170 conventos de la tierra catalana? ¿Qué significan 300 religiosos de entre los 3500 que entonces tenía el Principado? Y además este hecho, lejos de probar en contra de la observancia, prueba en favor; porque, abierta la puerta de la clausura, saldrían los mal avenidos con la vida observante, y así quedarían sólo los observantes, ó sea los bien hallados con las reglas y vida del convento». *Ibidem.*, *idem*.

Cortes de Cádiz, la reforma que intentaban los masonizantes y masones de fines del siglo XVIII y principios del mío XIX era nada menos que la supresión ó destrucción gradual de las órdenes religiosas. ¿Qué extraño, pues, que las atribuyesen mil faltas falsas? La masonería, como dirigida por el padre de la mentira, no repara en falsedades. Por otro lado, dotada por el mismo padre de sagacidad grande, comprendió que en aquellos siglos frailunos no podía empezar su ataque por pedir la supresión de las congregaciones, y por lo mismo adoptó el término medio de reclamar reforma para, bajo el pretexto de ella, poderlas debilitar y abatir. Sus gritos, pues, de reforma nada significan.»⁹⁸²

Les evidències de relaxació de l'observança que Barraquer esmenta i critica, partint de l'informe que generà el govern de Carles IV, no són vàlides i ho desmenteix cenyint-se al contingut de la visita del cardenal de Borbó i la butlla *Inter Gravior* del papa Pius VII⁹⁸³, on s'afirma el bon estat disciplinari religiós de les comunitats religioses del regne.⁹⁸⁴ A part d'inserir el document papal i justificar la seva autoritat i matèria⁹⁸⁵, comenta la manca de perspectiva i falsa esperança que tingué el monarca i els seus consellers –especifica el paper que tingué el comte d'Aranda en la proposta de reforma, essent aquest maçó, i d'aquí el seu odi envers els religiosos regulars⁹⁸⁶– en comptar amb el vistiplau del cardenal i del papa per poder executar una reforma del clergat, i no de topar-se amb la inesperada negativa dels seus informes.⁹⁸⁷ Foren els mateixos liberals que

⁹⁸² *Ibidem.*, *ídem*. «El Padre Alvarado nos da testimonio de estos embustes en las siguientes palabras: “¿Andan, decía en 1812, todavía en torno del Gobierno los de la escuela de Godoy? ¿Andan las buenas almas que á nombre de Carlos IV mintieron al Pontífice Pío VII pintándole los frailes de España como imbuidos de errores y como promotores de ellos?”». *Ibidem.*, pàg. 602-603.

⁹⁸³ Barraquer i Roviralta comenta l'afectació que tingué la butlla en l'orde trinitari calçat (*Ibidem.*, vol. I, pàg. 341-342) i en el mínim (*Ibidem.*, vol. II, pàg. 293).

⁹⁸⁴ «Pero “¿cómo, cómo?” volverán á replicar los enemigos de las órdenes monásticas, “¿cómo os atrevéis á pretender destruir estas confesiones de inobservancia emanadas de bocas católicas, cuando tenemos la confesión tácita del mismo Papa Pío VII, quien nombra un visitador apostólico de los regulares de España destinado á corregir los abusos aquí pululantes? ¿No constituye este acto la más elocuente confesión de la inobservancia, y una confesión procedente de la más autorizada de las bocas?” Leamos, contesto, leamos las palabras del mismo Papa, y en ellas veremos paladinamente dos cosas: 1.ª Que el Papa no confiesa ni afirma la existencia de la inobservancia, sino que muy por el contrario á la afirmación que de ella emite el Gobierno de Carlos IV, contesta dudando de que exista. Y 2.ª que este visitador lo nombra el Papa por los insistentes ruegos de la Corte del nombrado Carlos IV, y no espontáneamente; y que para el cargo de visitador nombra á un Cardenal de su confianza (que nada hará) sin intervención de ninguna autoridad secular». *Ibidem.*, pàg. 603. Cfr. BARRIO GOZALO, Maximiliano. «Reforma y supresión de los regulares en España al final del Antiguo Régimen (1759-1836)». *op. cit.*, pàg. 100-102; DE RUBÍ, Basili. *Reforma de los regulares en España a principios del siglo XIX. Estudio histórico-jurídico de la bula «Inter Gravior» (15 de mayo de 1804)*. Barcelona: Convento de PP. Capuchinos, 1943, pàg. 40-47.

⁹⁸⁵ «Quien no se halle falto de toda sagacidad sabrá leer entre las anteriores líneas el pensamiento y ánimo de Pío VII. El Papa quiere halagar al Rey y darle gracias por su buen comportamiento con los religiosos; pero al mismo tiempo no quiere pasar por la afirmación Real de que en las órdenes haya abusos. No puede echarle contra su rostro una atrevida negación, y así se limita á manifestarle que duda de la existencia de ellos. Se ve, pues, que el Papa no pasa porque existan los abusos. La bula *Inter gravior*, lejos de confesar la inobservancia, es la mejor prueba de que no existe, que de existir, el Pontífice la confesara ante la afirmación del Rey». *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. II, pàg. 604-605. Cfr. DE RUBÍ, Basili. *Reforma de los regulares en España a principios del siglo XIX. Estudio histórico-jurídico de la bula «Inter Gravior» (15 de mayo de 1804)*. *op. cit.*, pàg. 83-148.

⁹⁸⁶ *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. II, pàg. 605. Cfr. DE RUBÍ, Basili. *Reforma de los regulares en España a principios del siglo XIX*. *op. cit.*, pàg. 59-82.

⁹⁸⁷ «La Corte española, pues, presentó los religiosos españoles ante Pío VII como contaminados de errores é inmoralidades; pero el Pontífice, mejor enterado, no la dio crédito, limitándose para acallar al Rey á

esmentaren la relaxació del clergat regular els qui la provocaren: la formulació de la seva ideologia contrastà amb la pràctica catòlica dels religiosos, provocant l'aparició de subjectes díscols que pervertiren i trencaren l'observança i bones pràctiques. Insisteix en el reconeixement de la maldat per part dels seus ideòlegs⁹⁸⁸, que aprofitaren aquestes formulacions per atacar el clergat regular a través de la relaxació religiosa:

«Destruídas, pues, las objeciones y reparos que pudieran presentarme sobre la buena fama de la observancia los enemigos de las órdenes regulares, queda en pie mi proposición que afirma que en las más de ellas reinaba buena disciplina. Si defectos grandes tenía algún individuo, ó pequeños algunos cuerpos, la Iglesia Santa por medio de los superiores, usando espíritu y prudencia que vivifican, los curaban y han curado: la revolución, poseída del maligno, con el puñal y la tea extinguía á los individuos y á las corporaciones. Esta diferencia media entre Dios y Belial. El uno cura, y el otro mata.»⁹⁸⁹

Relacionat amb l'observança i l'anomenat esperit «maligne liberal» per l'autor, esmenta l'últim precepte d'aquestes conclusions, en aquest cas corresponent a l'organització dels ordes i congregacions. Concretament, critica l'afectació que tingué la política regalista de Carles IV en l'organigrama estructural dels instituts de vida consagrada, desmembrant la seva harmonització per tal d'adaptar-la als interessos de la Corona:

«Respecto de la organización hemos visto en el curso del presente libro que todas las órdenes la tenían cuasi igual. Constan de casas ó conventos; reunidos algunos de éstos forman una provincia regular; y juntas todas las provincias integran la orden ó congregación. A esta rige el Ministro General, asesorado de su Consejo General; á la provincia el Provincial, rodeado de sus consejeros de provincia; y al convento, ó casa, el superior local, con también sus consultores. Pero hemos visto igualmente que los cesaristas españoles lograron una como merma de la unidad de las órdenes, arrancando del Papa por medio de repetidas instancias que los regulares de España y sus entonces vastas colonias dependiesen siempre de un supremo superior español, llamado ya General, ya Vicario General. Unas órdenes obtuvieron esta quiebra antes, otras después, pero se completó el número de todas desde la célebre bula de Pío VII, de 1804, que empieza por las palabras *Inter graviores*, y de cuyas principales disposiciones copié arriba fiel traducción.»⁹⁹⁰

El càrrec de «superior espanyol» va existir anys després, però la voluntat de retornar als orígens de l'Església i amb la restauració dels ordes i congregacions el 1851, va anar desapareixent progressivament al dependre de nou del de Roma⁹⁹¹, sancionant la seva

organizar un simulacro de visita general, que nada hizo». *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. II, pàg. 605. Cfr. DE RUBÍ, Basili. *Reforma de los regulares en España a principios del siglo XIX*. op. cit., pàg. 29-39.

⁹⁸⁸ «Callen, pues, los revolucionarios y cesaristas sobre las quiebras de la observancia y confiesen que es obra suya». *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. II, pàg. 606.

⁹⁸⁹ *Ibidem.*, ídem.

⁹⁹⁰ *Ibidem.*, ídem.

⁹⁹¹ «Mas la Santa Iglesia de Jesucristo vive siempre animada del mismo espíritu de su Fundador; y si por prudencia á veces se doblega ante exigencias de orden puramente disciplinar venidas de quien posee la fuerza; otras, luego que cesan estas exigencias, se endereza de nuevo, y restituye las cosas al estado que aquel Santo Espíritu demanda. Así vemos que en la restauración que las órdenes monásticas han tenido en España al fenecer de mi siglo XIX y principios del presente XX, una tras otra separadamente han ido

eliminació com bé constata amb la inserció del *Motu proprio* del 29 de juny de 1904 de Pius X, «en cuyas líneas se leen luminosos conceptos referentes al sentir sobre estas divisiones de las ramas de las órdenes religiosas». ⁹⁹² El contingut de les conclusions acaba aquí, on resta una anàlisi més profund del contingut de les obres i evidenciant un judici de valors propi del seu corpus literari que no pas concloent en si.

5.4.2. *Los religiosos en Cataluña durante la primera mitad del siglo XIX*

Comença indicant el final d'aquest segon treball però també la seva obra en general, exposant una vegada més la diferència temàtica dels seus dos títols:

«En la primera de mis pobres obras describí muy por menudo los monasterios y conventos de varones de Cataluña del primer tercio del siglo XIX, reseñando todos sus elementos: en la segunda, las persecuciones que en dicho período sufrieron, y la final destrucción.» ⁹⁹³

Abans de posar punt i final al llibre, és necessari preguntar-se «¿qué concepto debemos formar de los hechos referidos? ¿Qué calificación pide para ellos la justicia, la conveniencia pública o utilidad, y sobre todo la Religión?» ⁹⁹⁴ per així formular un raonament que tanqui i finalitzi les seves argumentacions. Abans, però, de mostrar-les, insereix un llistat amb la procedència i nombre total de religiosos assassinats el 1835 per justificar i donar peu a les al·legacions que exposarà a continuació. Cal esmentar que aquests al·legats són temàtics, i com s'exposarà seguidament, semblant a una acusació judicial, permeten evidenciar les problemàtiques existents que van comportar la desaparició de les cases de religiosos i els seus integrants.

En primer lloc, la justícia. Segons Barraquer i Roviralta, les matances de religiosos han de ser qualificades d'assassinats o homicidis voluntaris perquè:

«1.º Se mata a hombres sin formación de causa. 2.º Lo ejecutan, o turbas populares, o migueletes no mandados en ello por la Autoridad. 3.º Lo disponen conspiradores, ya llevados por sus odios sectarios, o ya por la ruin codicia de los bienes regulares. 4.º Se ejecuta por los procedimientos bárbaros del puñal, el incendio, etc. ¿Qué le falta al hecho para merecer el dictado de asesinato?» ⁹⁹⁵

Quin és el motiu de la seva mort? Amb la voluntat de defensar els liberals, s'argumenta que els religiosos pertanyien al bàndol carlí, una circumstància que ell ha pogut corroborar en tota la seva obra i que van ser casos comptats, però que en aquest cas les generalitzacions no són vàlides ni tampoc haurien de ser permeses. Però en el cas que

suprimiendo el superior español, quedando dependientes del de Roma, y así restituyendo á su prístina pureza la unidad de la corporación». *Ibidem.*, *ídem*.

⁹⁹² *Ibidem.*, *ídem*.

⁹⁹³ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. IV, llib. III, pàg. 757.

⁹⁹⁴ *Ibidem.*, *ídem*.

⁹⁹⁵ *Ibidem.*, pàg. 757-758.

realment fos així, a qui pertocava jutjar aquests actes?, a les turbes que assaltaren els convents i als miquelets que els assassinaren, o als tribunals? Aquests últims feien els ulls grossos, veient i sabent del patiment dels regulars, fugint a altres indrets i travessant la frontera; uns tribunals totalment influenciats per la ideologia liberal, que no condemnà la justícia que es prengueren pel seu propi compte els assassins.⁹⁹⁶ Tot i això, la seva causa no era justa ni tampoc autoritzava a fer-ho, ni molt menys la pertinença dels religiosos a les partides carlines, perquè part dels exclaustrats marxaren a França, Itàlia o Amèrica, i els que es passaren als carlins, no tingueren cap altra escapatòria per poder salvar la seva vida; és més, si ho feren és perquè els liberals els hi obligaren.⁹⁹⁷

La crema i desaparició dels cenobis catalans també és una greu vulneració de la justícia, estant protegits sota les lleis civils i de la mateixa Església, essent prova fefaent els actes relatats en els seus treballs per condemnar aquelles pràctiques.⁹⁹⁸ I és que els fundadors i benefactors dels convents i monestirs ho feren per una voluntat pietosa, de fomentar el culte i la religió, funció que deixà de realitzar-se amb la seva posterior destrucció, i que sumat als atacs que patiren, l'exclaustració de les comunitats que hi vivien i la desamortització dels seus béns, provocà un robatori d'objectes de culte i d'altra índole que avui dia és difícil de retornar i recuperar.⁹⁹⁹ Culmina la primera part amb la següent frase:

⁹⁹⁶ *Ibidem.*, pàg. 758.

⁹⁹⁷ «Pero los sedicentes partidarios acérrimos de la tolerancia y de la libertad de pensar, y aun de públicamente escribir, acusan a los frailes de que, por lo menos, simpatizaban con los carlistas, y de que su alma era enteramente carlista. Si esta causa autoriza para matar e incendiar, el día en que triunfaran Gobiernos de orden podrían éstos acabar con el puñal y la tea, con todos los liberales, horror que nunca han sostenido los partidarios de las órdenes monásticas. Insistirán, diciendo, que una vez echados de sus claustros, muchos de los pobladores de ellos se unieron a las filas carlistas. De algunos pocos lo concedo. De la inmensa mayoría sabemos todos los ancianos, porque lo vimos, que se fueron al extranjero, especialmente a Italia, donde ingresaron en los conventos de su orden allí existentes, y de donde unos partieron después para las misiones de infieles, y muchos, escampada la tempestad, regresaron a España, donde vivieron entre nosotros como exclaustrados. Pero ni aun a los que se unieron a los carlistas pueden los liberales acusarles, pues se fueron a ellos, porque de tal modo en todos lados los revolucionarios les perseguían, que no les quedaba más remedio que acudir a países y moradores amigos y protectores. [...] La culpa, pues, de que algunos acudieran al país y al campo carlista, pesa sobre los que no les permitían ni respirar el aire atmosférico en los pueblos donde había liberales. Creóse un odio tan encarnizado contra los regulares, que ante las masas populares eran estimados a par de bestias dañinas, a par de lobos y tigres. Y agravaba en grado superlativo la situación la aquiescencia de las autoridades, por la que al pobre regular, echado de su inocente claustro, ni aun confianza podía abrigar de que, acudiendo a los rectores de la sociedad, había de lograr paz y quietud. No le restaba más remedio que la fuga». *Ibidem.*, *ídem*.

⁹⁹⁸ «El incendio y extinción de los conventos también respecto a las cosas vulneró gravemente la justicia. Había creado los conventos la Iglesia bajo el amparo de las leyes civiles, y estaban autorizados por ambas potestades; debíanse, pues, graduar de seres muy legítimos. Destruirlos a mano armada, equivalía a quebrantar por la fuerza bruta y caprichosa lo sólido ante la ley». *Ibidem.*, *ídem*.

⁹⁹⁹ «Por otra parte, los fundadores y bienhechores de los monasterios, autorizados y aun aplaudidos por la ley civil, destinaron sus bienes al fomento de la piedad en el culto de los cenobios. La Revolución arrebató a este fin de los fundadores y bienhechores sus bienes, cometiendo con esto una expoliación. Y crece la

«De todo lo que resulta que este párrafo que título *Justicia*, debiera titularse respecto de las personas asesinato, y respecto de las cosas robo y depredación.»¹⁰⁰⁰

El segon al·legat fa referència a la cultura, aquesta entesa com a coneixement, valors i educació que tenia la població. Aquesta se l'ensenyà que els frares, novament, eren afins al carlisme i que era lícit eliminar-los, com també els enemics polítics; pràctica que es dugué a terme a Barcelona el juliol de 1835, amb la crema de convents i l'assassinat del general Bassa. Amb paraules de l'autor, «De un pueblo de hombres sociables se hizo una tribu de salvajes».¹⁰⁰¹ Què és el que es destruï, concretament? Abans de tot, un contingut del qual no es tenia coneixement i que l'autor enumera i descriu. En primer lloc, els arxius, on es guardava tot un volum ingent de documentació i còdex que narraven la història de l'Església i la religió de Catalunya, però també d'altres matèries, i que acabaren destruïts, guardats en males condicions o per altres usos menys adequats.¹⁰⁰²

El mateix malaurat destí patiren les biblioteques dels cenobis, de gran valor documental en matèria científica i d'arts, desprestigiades pel seu contingut i usades per a guardar aliments¹⁰⁰³, així com les nombroses pintures que decoraven els diversos espais

fuerza del argumento, si se recuerda, que los más de aquellos bienes legados a los cenobios, venían gravados con la celebración de actos de piedad, tales como misas, oficios, etc., en sufragio de determinados difuntos; y así con la abolición se robó a los fundadores y a las almas, a cuyo favor estaba la fundación, los sufragios legítimamente constituidos y pagados. Si los difuntos pudieran revivir, y vieran el fruto de sus sudores, destinado por ellos al sufragio de sus pecados, al grito de “¡usurpadores y ladrones!” arremetieran contra ellos, arrastrándolos al Tribunal rectísimo de Dios, como en su día lo harán. También el incendio y supresión robó al convento sus tesoros, no sólo pecuniarios, sino los existentes en ricos utensilios del culto». *Ibidem.*, pàg. 759.

¹⁰⁰⁰ *Ibidem.*, ídem.

¹⁰⁰¹ «Contrarió por modo directo a la cultura del pueblo, y a su morigeración, el ejemplo de incendiar y asesinar, y de tolerarlo, y aún consentirlo las autoridades. Al pequeño y al ignorante se les dio el peor de los ejemplos, y aleccionado por este cometió después en días de revolución numerosos crímenes. Aprendió que a los frailes, porque a su decir eran carlistas, se les podía asesinar; y así que a los enemigos políticos era lícito, y lo llevó a efecto, matarlos y arrastrarlos. De un pueblo de hombres sociables se hizo una tribu de salvajes, cuya primera hazaña fué el asesinato del General segundo Cabo, su repugnante arrastramiento, y sú repugnantísima quema en mitad de la Rambla, perpetrados a los once días del mal ejemplo». *Ibidem.*, pàg. 759-760.

¹⁰⁰² «Gran parte de la historia religiosa de Cataluña, y aún de la civil, descansaba tranquila en los archivos seculares de los monasterios benitos y cistercienses, en los rollos de muy añejos pergaminos cuidadosamente custodiados. La bondad de los cenobitas daba allí acceso a todo estudioso que deseara explotar aquellos filones de ignoradas noticias. Los numerosísimos y hermosísimos códices, guardados a par de los rollos, transmitían a los siglos presentes las obras de la antigüedad pagana, las de los Santos Padres, las de los primeros escrituristas, teólogos, jurisperitos y aún naturalistas. Hasta en su forma, o paleografía y adorno, mostraban el curso del desarrollo del dibujo y pintura, y embelesaban al cultivador de la Estética. Por obra de la Revolución de 1835 aquellas preciosidades pasaron a desvanes desvencijados y polvorosos de oficinas del Estado. Fueron pasto de ladrones, de infieles guardadores, de polilla y de ratones. Otros pasaron a manos de gentes extranjeras para lucir en honor de ajena patria. Y no pocos se convirtieron en cenizas, en cubiertas de listas de la colada, en utensilios de artes mecánicas y aún en cola». *Ibidem.*, pàg. 760.

¹⁰⁰³ «¿Y los libros? Las numerosas y pobladisimas bibliotecas ¿en qué pararon? Muchos de aquellos en obras truncadas, en cucuruchos para envolver alubias cocidas o salazón o tocino, y aun para el cajoncito de los excusados. Dirán que poco perdió la ciencia con la pérdida de libros tan rancios, y obra de frailes: mas

de les cases, ja fossin llenços o fusta, que acabaren com a bolquers o per a delimitar el bestiar.¹⁰⁰⁴ Un destí semblant patiren les escultures i sarcòfags dels convents i monestirs, destruïts i fets pols, fins i tot víctimes de les pràctiques anticlericals dels seus assaltants, provocant la seva pèrdua patrimonial però sobretot representativitat artística i històrica.¹⁰⁰⁵ La seva sentència és ferma, marcada per l'odi al liberalisme, però sobretot per la destrucció del patrimoni i la ignorància que ho provocà:

«Los revolucionarios del 1835 de tal modo obraron con los partos del genio, de tal modo trataron sus obras que parecen movidos por odio a las Bellas Artes. Titulé este párrafo *Cultura: debía haberle llamado Estúpidez y Barbarie.*»¹⁰⁰⁶

El tercer al·legat fa referència a la política, concretament la pertanyent a l'any 1835, entesa com a pura passió subjecta a l'odi que es professava contra la religió, la voluntat de reformar el clergat regular per aconseguir la quantitat més gran de béns possibles, sempre sota la direcció de les altes esferes polítiques liberals, més aviat progressistes que no pas moderades.¹⁰⁰⁷ Per corroborar i constatar la seva argumentació de com les turbes i altres forces liberals s'excediren i cometeren abusos contra el patrimoni religiós, insereix un document oficial en què es llegeixen les paraules del governador militar i polític de Tarragona al Capità General de Catalunya, on informa del caos que es viu en el corregiment, la impossibilitat de controlar les masses d'assaltants que ataquen els cenobis de Reus i d'altres zones, així com l'augment de partides carlines en el territori.¹⁰⁰⁸

quien tal profiera muestra desconocer el inmenso valor científico de aquellas obras, las abundantes y variadas materias que trataban, los nombres esclarecidísimos de sus autores, ya cristianos ya paganos, y el gran valer de la historia de las ciencias y artes». *Ibidem., ídem.*

¹⁰⁰⁴ «La tea recorrió los edificios igualando en sus ataques y efectos lo mismo los pajares que los preciosos lienzos de los pinceles más renombrados. Los que respetó la llama, lo rasgaron las bayonetas o los puñales, y de los que restaron hubo mujer que quitó la pintura en la colada e hizo pañales para sus infantiles. ¡Oh! Fué el triunfo de la estupidez sobre la civilización y el genio. Las memorables tablas románicas, los acalados retablos de pintura sobre madera de los siglos XIII al XVI, o pararon en cenizas, o en postes para tener a raya el ganado, o en usos aún más denigrantes». *Ibidem., ídem.*

¹⁰⁰⁵ «¿Y la Escultura? ¿Qué fué de tanto y tanpreciado sarcófago como encerraban los templos y claustros monacales? ¿Qué de los notables de San Cugat? ¿Qué de los de Ripoll donde desde siglos descansaban bajo el amparo de la Religión nuestros antiguos y respetabilísimos Condes soberanos? ¿Qué de los esplendísimos de Santas Creus y Poblet que guardaban nuestros amados Reyes de Aragón? Destrozados a tiros y golpes brutales. ¿Qué fué de tantos otros que contenían sendos Reverendos Abades, Obispos y Cardenales? Abiertos, destruidos y profanados por el afán de hallar dinero y por la impiedad. Los huesos de tanto varón venerable, de tantos magnates dignos de elogio, de tantos Reyes admirables anduvieron por los suelos revueltos con la basura, pisados, hollados por las bestias del campo. Y no pocas veces los monarcas más altos hechos burla y escarnio de cuatro miqueletes miserables». *Ibidem., ídem.*

¹⁰⁰⁶ *Ibidem.*, pàg. 760-761.

¹⁰⁰⁷ «Toda la política de los hombres del 35 que atacaron a los conventos no fué más que una pasión desapoderada, el odio contra la Religión, el afán de los altos lugares del Estado, y el hambre de los bienes monacales. Aun dentro de las ideas liberales, la prudencia y el talento aconsejaban la táctica moderada, cuyos pasos dados en sus ocasiones y con tiento llevan al fin deseado. Mas aquellos exaltados y codiciosos lanzáronse intemperantes a la revuelta y al motín». *Ibidem.*, pàg. 761.

¹⁰⁰⁸ *Ibidem.*, pàg. 761-762.

Aquest últim aspecte, tractat anteriorment, torna a esmentar-lo per tal de justificar, novament, com l'atac als convents i monestirs i la matança de religiosos fou la causa per la qual s'engrossiren les files carlines, entesa com una resposta als actes comesos.¹⁰⁰⁹ Les passions incontrolades comportaren, a més, les distensions entre liberals progressistes i moderats, i l'evidència fou l'esclat de les bullangues del 25 de juliol de 1835. La disputa política sobrepassà els seus límits i se sumà la violència com a eina per a desbancar-los del poder, la mateixa arma emprada per a combatre els carlins i refermar la diferència ideològica i pragmàtica dels dos partits:

«La revuelta de julio del 35 no fue más que una tentativa afortunada de los liberales exaltados sobre los moderados, es decir, un recrudescimiento de la lucha entre los dos partidos. La presencia de su común enemigo no les contuvo dentro de los límites de la unión, que, como es axiomático, hace la fuerza; no, sino que, cerrando los ojos a los triunfos y poderío que lograba el carlista, escalaron el poder; dividiendo así más y más a los suyos. Si hasta entonces en sus luchas intestinas sólo se habían esgrimido palabras y escritos, entonces se blandieron las armas, entonces se persiguió de muerte a elevados empleados, entonces se asesinó a Generales y muchos tuvieron a señalada suerte poder a tiempo cruzar el Pirineo. De modo que para defender la libertad y su partido dedicáronse furiosamente a dividirlo. Aumentaron el ejército enemigo y quebrantaron el propio, proceder hijo de la ceguera del apasionado, y así debo repetir que este párrafo en lugar de titularse *Política* debiera llamarse *Pasión*.»¹⁰¹⁰

El quart i darrer al·legat fa referència a la religió, del que Barraquer es mostra rotundament colpit, ofès i atacat pel que comportà la crema de convents i monestirs, i l'assassinat de religiosos. Aquesta pràctica és un insult a la religió catòlica, perquè

«Los conventos sostenían escuelas, donde, junto con las letras, se enseñaba la Religión y la cristiana conducta. Las Comunidades abundaban en predicadores que en sus ocasiones corrían la tierra esparciendo la semilla de la doctrina y la moral. Los consejos evangélicos, puestos en práctica por los religiosos, eran preciosa sal que daba santidad sabrosa a la sociedad de su tiempo. Los religiosos destinaban unas horas del día y de la noche al canto de las alabanzas de Dios y a la oración. Asistían con asiduidad maternal a los moribundos, pues al llegar el enfermo a peligro de la vida, el fraile acudía a su lado, y él, o el que a éste relevaba, no abandonaban al doliente, hasta el término de la vida, o de la gravedad. Todo esto con la destrucción de los conventos desapareció.»¹⁰¹¹

Com molts dels convents i monestirs avui dia han desaparegut completament per culpa de la revolució, d'altres només en queden poques restes dempeus, i els que se salvaren o

¹⁰⁰⁹ «Me constaba por innumerables testigos, ya habitantes imparciales del país, ya carlistas que tomaron parte en los hechos, que el incendio de los conventos centuplicó el número de los voluntarios de Don Carlos. El hecho hirió vivamente el sentimiento cristiano, y los que le abrigaban enérgico, al comprender que las vías pacíficas y de la ley no daban resultado, corrieron a empuñar las armas. A citar estos testigos prefiero el documento transcrito, que, emanado del más enterado de los hechos y enemigo de los carlistas, excluye toda sospecha. La política, pues, de los corifeos del 35 consistió en centuplicar la vida de los enemigos de su causa. Y no es que ojos sesudos no hubiesen con anticipación avisado el peligro. En el *Diario de Barcelona* del 18 de enero de 1835, al predicarse en un artículo la moderación se escribió: "Es preciso no perder de vista que de un hombre indiferente puede hacerse con la mayor facilidad un enemigo ó un amigo, según la conducta que se observe con él". Mas venció la pasión: y este párrafo encabezado con el nombre de *Política* debiera llamarse *Pasión*». *Ibidem.*, pàg. 762.

¹⁰¹⁰ *Ibidem.*, *idem.*

¹⁰¹¹ *Ibidem.*, pàg. 762-763.

patiren menys desperfectes esdevingueren casernes militars, magatzems, escoles o hospitals, inclús lavabos.¹⁰¹² Part dels objectes sagrats anaren a parar a parròquies, els restants caigueren en mans dels qui ultratjaren els temples i cenobis, destruint-les i servint com a objecte de diversió pels seus actes irreligiosos, acabant consumits per les flames. Unes pràctiques comunes durant la revolució de 1835, contrària a la religió catòlica i, per tant, una mostra més de la presència i voluntat diabòlica per acabar amb el clergat i la religió.¹⁰¹³

Insereix un fragment de l'obra *Frailismonia, ó grande historia de los frailes* de Joaquín del Castillo y Mayone, en el que esmenta que en els convents i monestirs es gestava el germen polític contrari al govern d'Isabel II, i justifica l'aferrissada afinitat del clergat regular al carlisme, ja fos tant en la promulgació de discursos religiosos en els oficis o com a membre de les partides.¹⁰¹⁴ Barraquer i Roviralta el cita per demostrar les falsedats presents en les obres contemporànies a l'autor, i la gratuïtat i manca de validesa dels seus arguments amb l'afany d'atacar el clergat regular i, a la vegada, justificar els successos ocorreguts.¹⁰¹⁵ Tanmateix, és una mostra de com l'ús de les fonts legitimadores de la revolució liberal són emprades tant per extreure informació com per a refutar els seus arguments, desqualificant-los i destapant la realitat. Falsedats en què s'oculten l'odi a la religió, a l'Església, al clergat, i fins i tot el mateix diable. Uns arguments que no sobresurten més enllà de la fixació que tenien els autors liberals que els monjos i frares

¹⁰¹² «Mil templos han quedado igualados al suelo, sin que ni el lugar de su asiento se recuerde. Otros tuvieron suerte más adversa, pues sirven a lisos profanos o a objetos inmorales. Aquí son cuarteles, allí almacenes, en unos puntos salas de baile, en otros teatros inmundos, y hasta he visto por mis ojos cachos de templos regulares, convertidos en excusados, tal como sucedía en el Carmen, de Barcelona, cuando era Universidad». *Ibidem.*, pàg. 763.

¹⁰¹³ «Es verdad que parte de los indumentos y vasos sagrados pararon en sacristías parroquiales; pero otros muchos sufrieron profanaciones, tales como adornar los trajes de concubinas descocadas de los caciques, o disfraces del Carnaval, o a paños de cocina. Conceptos parecidos pueden aplicarse a las santas imágenes; pues, si parte se guarecieron bajo techos sagrados de parroquias, otras experimentaron mil insultos y profanaciones, incluso los sablazos y los fusilamientos. Si bien algunas de las reliquias sagradas y sacratísimas Formas fueron salvadas, otras, o se convirtieron en cenizas, o sufrirían las profanaciones. Contra la Religión Católica hizo la Revolución del 35 ni más ni menos que cuánto hiciera, a permitirlo Dios, el mismo Satanás. Por esto, este párrafo que titulé *Religión*, debiera apellidarse *Satanismo*». *Ibidem.*, *ídem*.

¹⁰¹⁴ *Ibidem.*, *ídem*.

¹⁰¹⁵ «Sino se leyese por los propios ojos en multitud de ejemplares legítimos y auténticos, nunca creyera que se llegase a mentir y embaucar con tan cínico descaro. Falso, mil veces falso cuanto en este y otros muchos párrafos del mentado autor se escribe. No hay que insistir. He probado ya en su lugar la conducta comedida y prudente que en los días anteriores al incendio guardaron los religiosos. Las predicaciones y actos que Castillo les atribuye buen cuidado se daban los liberales de impedirlos, y los frailes de evitarlos, pues a poco rato de echadas costáranles la vida. Los templos y conventos de presto y de sorpresa quedaron en manos de los amigos de Castillo sin que los religiosos tuvieran vagar para retirar de ellos los numerosísimos pertrechos que con falsedad les supone; y nadie les encontró en ellos. En fin, que miente, miente descaradamente. Es un falsario». *Ibidem.*, *ídem*.

eren carlins, una acusació gens vàlida perquè els mateixos atacs i penúries que patiren els religiosos regulars també passaren abans i després de 1835:

«¡Que los conventos caen por carlistas! Y también los de Francia del tiempo de la gran Revolución ¿eran carlistas? ¿Y los de España de 1812, a los que tanta guerra hicieron los constitucionales gaditanos, eran carlistas? ¿Y los tan cruelmente perseguidos en 1820 eran carlistas? ¿Y los conventos de timoratas monjas incendiados en la semana trágica de julio de 1909 eran carlistas? ¿Y los conventos perseguidos y suprimidos en varias repúblicas americanas eran carlistas? ¡Farsantes, y más que farsantes! ¡Predicadores de mentiras y calumnias! Aquí no hay más que la eterna guerra de la Masonería, contra la Religión Santa, del mal contra el bien.»¹⁰¹⁶

Davant els successos ocorreguts i descrits, les tesis liberals manquen de validesa i certesa històrica, evidenciant l'entramat malèvol de la maçoneria per acabar amb la religió. És la lluita del bé contra el mal, entesa aquesta amb l'exemple –una vegada més– de l'observança dels religiosos i la seva disciplina contra la immoralitat dels revolucionaris¹⁰¹⁷, establint un paral·lelisme amb la cura d'un virus en el cos humà, els mitjans emprats pel seu sanament i sobretot la seva finalitat:

«Por otra parte cuando en un cuerpo se introduce un pequeño virus el médico amigo, el médico que pretende la curación, aplica los remedios amorosos y adecuados, no receta como los revolucionarios píldoras de dinamita, teas incendiarias ni tandas de puñaladas; y si estuviese en su poder legislar no decretaría la muerte del enfermo y el apropiarse luego sus bienes. No, no, no es el deseo del bien de las órdenes; no es amor a la Religión ni al pueblo lo que mueve las teas, los puñales de 1835 y las leyes adversas: es la eterna guerra a Dios, es el conato siempre constante, bien que siempre vencido, de Satanás contra Jesús.»¹⁰¹⁸

6. METODOLOGIA I ÚS DE LA INFORMACIÓ

En aquest apartat, s'analitzarà i exposarà la metodologia emprada per l'autor en la realització de les seves obres.¹⁰¹⁹ La primera part s'ha dividit en tres subapartats, que pretén analitzar i exposar, però sobretot identificar la metodologia emprada per l'autor. En el primer s'exposaran les particularitats presents extretes del tractament de les obres. Un contingut que, a continuació s'exposarà en el segon subapartat per a desglossar els postulats d'aquesta corrent històrica i filosòfica, amb la finalitat de comprovar i argumentar si hi ha evidències feaents d'aquesta corrent en els seus treballs. Per últim

¹⁰¹⁶ *Ibidem.*, *ídem*.

¹⁰¹⁷ «Aducen otros revolucionarios para cohonestar sus actos, ya materiales, ya legislativos, contrarios a las órdenes de 1835, el, a su decir, fatal estado de la disciplina monástica de los cenobios. Demostré ya en mi obra anterior la menguada importancia de la tan decantada decadencia. En lo principal guardábase en casi todas las órdenes la vida regular con observancia de los tres votos esenciales. A estar relajados y dar ejemplo de inmoralidad, los revolucionarios, que reglamentan y autorizan la prostitución, que sueltan y autorizan los espectáculos más inmundos, que proclaman y autorizan el mayor desenfreno de la prensa, los dejaran en paz para que siguieran desmoralizando». *Ibidem.*, pàg. 764.

¹⁰¹⁸ *Ibidem.*, *ídem*.

¹⁰¹⁹ Aquest apartat està basat en l'apartat 3.3 del treball final de màster citat (MONTALBÁN ARENAS, Albert. *op. cit.*), aprofitant part del seu contingut literal en el redactat de la present secció.

un tercer subapartat que exposarà els orígens d'aquesta influència metodològica en l'autor, i la presència de vocabulari tomista en les seves obres.

La segona part, també dividida en tres parts, s'exposaran, en primer lloc, els orígens i característiques del mètode social de Le Play i, en segon lloc, la posterior aplicació que realitza Barraquer i Roviralta en les seves obres, podent esbossar uns símils i unes conclusions de caràcter metodològic. Havent descrit les seves propietats i qualitats i l'ús que en fa l'autor. Per últim, s'exposaran i es descriuran els hipotètics i possibles canals de transmissió que influenciaren a Barraquer i Roviralta en l'ús del mètode Le Play, creant uns escenaris d'interacció intel·lectual en la Catalunya finisecular.

6.1. El positivisme metòdic en les obres de Barraquer

6.1.1. Exposició de les característiques metodològiques positivistes de l'autor

Com bé s'ha comentat en l'apartat superior, les obres de Barraquer i Roviralta són mostra d'una maduresa professional en el camp de les ciències humanes. Destaca una idiosincràsia dogmàtica que sorgeix, com es pot llegir a la introducció de les obres, arran d'una obligació personal, però també que ressalta una voluntat acadèmica i científica. La seva formació professional li permetrà analitzar els successos del passat de forma freda i estricta, desapassionada i rigorosa, amb la finalitat d'assegurar la certesa de les dades que tracta i poder donar forma al contingut del seu treball¹⁰²⁰:

«Si en la pesquisa de datos busqué la verdad, no intenté menos decirla al escribir. Dedicado como he estado por razón de mi cátedra desde muchísimos años á los estudios históricos, vengo acostumbrado al culto inquebrantable de la verdad.»¹⁰²¹

El culte irrevocable de la veritat és un dels elements que caracteritza a l'autor com a científic, quelcom essencial a preservar per a estudiar el passat. És necessari enfocar-ho des d'una perspectiva objectiva, que demostrï la imparcialitat de l'estudiós davant els documents i dels fets. Una virtut que permet reflectir la veritat històrica com una característica deontològica de l'historiador:

«¿El ruín proceder de Casañs prueba algo contra la disciplina de los servitas? Sólo prueba en favor, pues que la excepción confirma la regla general, é indica que este hombre avieso no pudo continuar al lado y en la atmósfera de los demás. Y me complacé en pintarle con todos los negros colores que á mano me trajo la verdad histórica, para que nadie pueda nunca

¹⁰²⁰ CIRUJANO MARÍN, Paloma; ELORRIAGA PLANES, Teresa; PÉREZ GARZÓN, Juan-Sisinio. *Historiografía y nacionalismo español (1834-1868)*. Madrid: CSIC. Centro de Estudios Historicos, 1985, pàg. 29.

¹⁰²¹ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. I, pàg. 9.

tildarme de subrepción ni obrepción, es decir, de falsear las noticias, ni de darlas á medias, escribiendo las favorables y ocultando las adversas.»¹⁰²²

El rigor ha de ser una de les facetes més destacables i pràctiques que identifiquin a l'historiador, com bé demostra Barraquer en ell mateix: una persona oberta i sincera, sense afany d'enganyar al lector, ni de voler ocultar les veritats ni de suplantar els fets; sinó exposar els esdeveniments en tota la seva realitat. Amb un to una mica arrogant i sempre de forma directa, explica les seves actuacions de forma prudent i severa, com en el cas de la situació inestable del clergat espanyol durant el Trienni Liberal:

«Y repito: ante la anterior espantable lista de los Prelados de España, y ante las notas del Nuncio, y ante las cartas del Sumo Pontífice, ¿cómo quedan el Obispo de Lórima señor López Castrillo y los vario sacerdotes que le siguieron en las Cortes? No se me moteje de irreverente para con un Obispo. Escribo Historia, y la Historia carece de entrañas, y para los hechos públicos en la Historia la caridad es la verdad.»¹⁰²³

Una cita digne d'analitzar que recorda que la història no és visceral, sinó la exposició dels esdeveniments en la seva forma real, sense tints ni manipulacions. Però cal preguntar-se, què és la veritat per a Barraquer i Roviralta? No és la voluntat d'aquest apartat generar un debat epistemològic per saber el significat concret en la vida real, sinó de conèixer el significat que li dona l'autor, i que esdevé peça central del seu discurs i ofici. A partir de l'anàlisi dels fragments citats, és evident que fa referència a la certesa i autenticitat dels fets, és a dir, que va ocórrer tal com va ser realment. Abans però, és rellevant saber d'on es pot extreure tota la informació necessària per a conèixer el passat i establir la seva veracitat. I és que l'historiador disposa de forma efectiva d'una mostra d'on prové d'aquesta, la documentació.

Això permet a l'investigador cercar la realitat del passat i aportar-li l'evidència de la veritat històrica, mitjançant una recerca exhausta i una meticulositat severa, fruit de la professionalitat de l'historiador. Tractar i estudiar els document, però sobretot comprendre'ls, és una mostra la creença ferma en les conjuntures del temps, com bé realitza a l'hora d'exposar el funcionament de la comunitat mercedària del convent de Nostra Senyora de la Mercè, de Barcelona:

«Cuenta el manuscrito que el día 30 se cerró el Capítulo con las mismas ceremonias de la procesión del día de la elección de Provincial, excepción hecha del postrarse éste. Añade que el mismo día se cantó un nocturno y una Misa para los difuntos del trienio. Termina la curiosa reseña describiendo hasta las menores circunstancias del Capítulo, incluso los enseres que sirvieron en la mesa, de donde resulta que los graves Padres capitulares comían con cubiertos de latón, y que se les servía el agua con un cántaro, bien que había también botellas. Este,

¹⁰²² *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. II, pàg. 171-172.

¹⁰²³ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. II, pàg. 572.

repito, es el lujo y sibaritismo tan decantados. Con documentos se escribe la historia verdadera.»¹⁰²⁴

És evident la fidelitat que té l'autor envers els documents, font de saviesa i eina indispensable per a estudiar la història; la veu i testimoni de subjectes que permeten comprendre el passat des del seu punt de vista. La creença ferma envers la font documental permet a Barraquer cenyir-se a la informació, que esdevé fidedigna sense cap mena de dubte per la seva procedència, i es converteix en una oportunitat per a estudiar el tema que li interessa a través dels ulls d'un contemporani als fets. Quelcom però que cal fer èmfasi és en les reiterades vegades que l'autor fa ús de la documentació, i com de vital i necessària és per a escriure història i sobretot entendre el passat, com a l'hora de tractar la documentació del monestir cistercenc de Santa Maria, de Poblet:

«Todos los actos de la vida social y costumbres de aquellos siglos pasan allí en reseña: contratos privados, prácticas de santuarios, procesos y pleitos, entradas de monjes, sucesos memorables del monasterio, concesiones por personas públicas y privadas, población de territorios, sucesos políticos en abundancia descritos en cartas, acontecimientos bélicos y religiosos, todo en fin puede estudiarlo allí y tocarlo como cosa viva el historiador y el arqueólogo. Gran ventaja el examen de documentos lleva sobre la narración histórica, como dije ya en el libro II, porque ésta exhibe muertos y como en momia los personajes y los hechos, al paso que los documentos repiten el pensamiento de aquéllos, dejan ver su corazón y oír su aliento y voz. El lector de historia habla con el historiador, el de documentos con quien los escribió.»¹⁰²⁵

D'aquest fragment es pot extreure una conclusió evident que repercuteix a l'autor i al lector, com també a la seva implicació com a historiador i la seva relació amb la documentació, i és que el fet d'estudiar-la amb la finalitat d'extreure informació és simplement parlar directament amb el passat, interactuant amb el testimoni i sobretot el seu relat. Les fonts documentals parlen i és necessari interactuar amb elles i entendre-les, com la situació que visqué quan recercava informació del monestir benedictí de Sant Benet de Bages:

«¡Ah!, al revolver tales documentos me parecía que aún hoy vivía el monasterio, que le sentía palpar, ó mejor, que habiendo yo levantado la tapa de su sepulcro, el cadáver echaba á hablar con la paz de sus mejores tiempos. ¡Cuántas veces aquella silenciosa sala de manuscritos y otras oyeron escaparse de mi boca, cual si estuviera yo loco: “¡Pobre fraile!, ¡estás muerto, y todavía me hablas!”»¹⁰²⁶

És destacable la personalitat que li atorga a les fonts documentals escrites, perquè malgrat aquestes portin segles ja redactades, és gràcies al tractament analític i crític que fa l'historiador que fan que revisquin i reprenguin la seva funció informativa. Com si

¹⁰²⁴ *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. II, pàg. 124.

¹⁰²⁵ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 335.

¹⁰²⁶ *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. I, pàg. 173-174. «¿Quién gobernó esta diócesis durante la ausencia del Sr. Obispo, y qué espíritu dominaba a sus gobernadores? Consultemos como siempre los documentos, y ellos hablarán». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. II, pàg. 699.

fossin mòmies tancades en el seu sarcòfag durant segles, tornen a la vida real i reprenen la seva essència, relatant tota informació necessària, dotant-les d'una rellevància documental però sobretot testimonial, com li passà rebuscant documentació del convent mercedari de Santa Maria de la Mercè, de Barcelona:

«En los manuscritos del archivo de este convento se le ve en su realidad vivo, y se sienten los latidos de su corazón como lo noté ya en los de otros cenobios. ¡Cuántas veces al revolver los dichos manuscritos poco me faltó para soltar la lengua y ponerme á hablar con el fraile que los redactó!»¹⁰²⁷

Barraquer i Roviralta, a partir de la «autoridad irresistible» de la documentació¹⁰²⁸, estableix una relació lògica pel seu significat i contingent i els deixa parlar literalment. Es limita a copiar íntegrament el contingut de les fonts, ja siguin referències bibliogràfiques, butlletins oficials de província, fonts d'arxius o documents oficials, tals com diaris de sessions d'ajuntaments o comunicats oficials. Destaca, per exemple, la inserció d'un document procedent d'un arxiu personal que fa referència a les tropes que hi havia a Barcelona durant les Bullangues de 1835:

«He mentado el batallón 10.º de milicia, creyéndolo no llamado en aquel motín; pero arriba vimos que la compañía 7.ª bajo el mando del capitán Martí y Codolar patrulló aquella noche, pero sólo desde las once en adelante, hasta las seis de la mañana. ¿Fueron llamadas a patrullar las restantes compañías siquiera desde las once, hora harto tardía? Lo ignoro, pero nadie me ha dicho tal, ni lo hallo en ningún documento. Vimos en el trágico suceso del carmelita descalzo Ferrer de la calle Baja de San Pedro, que por allí pasó una patrulla de milicia; pero no hallamos en ninguna otra parte mención de fuerzas de urbanos hasta la mañana; y los testigos que aseguran que la milicia no fué llamada hasta la mañana son tantos que su aserción es aplastante. Un hombre de entonces al cual ya he citado arriba, que sirvió en los batallones de urbanos o milicianos por varios años, tuvo la curiosidad de apuntar los servicios que prestó día tras día. Por lo curioso, copio aquí parte de su escrito: “*Relacion del Servicio que Narciso Ferreras y Llorens presta en calidad de Urbano en su Compañía*. 1835. –Junio 16. –Reunión. –En atarazanas donde la autoridad creo las compañías de la q.º me cupo á la 7.ª 2.ª Reunión. –De batallón en la esplanada por reconocimiento de gefes y ordenes. 3.ª Reunión. –De compañía en los claustros de la Merced para comunicar ordenes. Julio 15.—Reunión.—De compañía en casa del Capitán D. Juaquin Martí y Codolar para recoger el armamento. 20.—Guardia.—Puerta del mar con el capitán D. Juaquin Martí y Codolar de la 7.ª compañía.”»¹⁰²⁹

¹⁰²⁷ *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. II, pàg. 120.

¹⁰²⁸ «Demos la palabra a los documentos, que ellos mismos con su autoridad irresistible nos irán contando los hechos». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 456. Cfr. «Al recorrer detenidamente las discusiones y decretos de las Cortes y disposiciones de la *Gaceta*, topo con la circular de septiembre de 1820, dirigida por el ministro de Gracia y Justicia a los Arzobispos y Obispos de España sobre la prohibición de libros. Su materia ciertamente no pertenece a este pobre libro mío; pero, como quiera que al dibujar a grandes rasgos, arriba, la fisonomía del período constitucional en que estamos, dije que se distinguía, entre otras injusticias, por las exorbitantes intrusiones del poder secular en los asuntos de la Iglesia, y esta circular importa una de las más insignes, no sé resistir a la tentación de transcribirla». *Ibidem.*, vol. I, llib. II, pàg. 523.

¹⁰²⁹ *Ibidem.*, vol. III, llib. III, pàg. 67-68. Cfr. «[...] 2.º También en este debate se mencionan los bienes procedentes de la septimación. El Gobierno español instó al Papa para que le concediese algunos valores de la Iglesia, y Pío VII por breves de 1805 y 1806 concedió a Carlos IV el séptimo de los bienes eclesiásticos. Con estos datos se facilita desde luego la inteligencia de los documentos y discursos que voy a aducir; que, fiel a mi sistema de dejar hablar a los documentos, daré la palabra para reseñar aquel debate

L'autor possiblement sent la necessitat de deslliurar de l'abandonament totes aquelles fonts documentals guardades durant tant de temps en arxius i biblioteques, i que sempre podran ser emprades per a investigar o conèixer un període o esdeveniment concret, fins i tot si es vol atacar o criminalitzar institucions o personalitats.¹⁰³⁰ També cal recordar que Barraquer i Roviralta esmenta reiterades vegades que «deixa parlar la documentació», amb la simple finalitat i voluntat d'explicar un fet històric. No es tracta de plagi ni tampoc és l'objectiu de l'autor, sinó exposar la informació tal com la va escriure el contemporani, perquè resultaria inútil i repetitiu escriure dues vegades el mateix, mentre que plasmant el text de la referència esmentada s'aconsegueix una major autenticitat històrica i una aproximació més estreta al lector, com fa amb el monestir jerònim de Sant Jeroni de la Murtra:

«Si los monasterios de San Cugat y de Vall de Hebrón se hallaron durante la guerra de la Independencia bajo el vaivén de las olas militares, es decir, a cada momento ocupados y desocupados por los avances y retiradas de uno y otro ejércitos, el presente de la Murtra tuvo la más adversa suerte de encontrarse en la misma rompiente de las olas, o sea en el campamento de unos y lugar de muchos y reñidos combates entre ambos. Para reseñar estos sucesos dejemos la palabra a los documentos contemporáneos, que nadie como ellos puede reflejar la verdad de los hechos y el sentimiento que produjeron.»¹⁰³¹

L'autor ho justifica com «nada tan natural como copiar literalmente».¹⁰³² A la vegada, es remet a la seva legalitat i l'ús d'aquesta en la seva obra, necessària i més que evident, per poder inserir fragments literals de referències documentals primàries o bibliogràfiques. Davant la presumpció de possibles acusacions de plagi, es defensa amb les següents paraules en l'ús de l'obra d'Eduard Toda en l'article dedicat al monestir cistercenc de Santa Maria, de Poblet:

«Si tan suntuoso se mostró en sus edificios el monasterio populetano, no había de aparecer menos su esplendidez en los utensilios y objetos destinados al divino culto. De ella nos da aproximada idea el ya tantas veces citado libro del señor Toda, en los párrafos que aquí le voy á traducir. Mas antes conviene que me defienda del cargo de perezoso y poco amigo de la ajena propiedad, que algún caviloso lector pudiera asestarme al reparar en las frecuentes copias y traducciones en este capítulo insertas. No, no vulnero los derechos ajenos, pues con

al texto oficial del *Suplemento á la Gaceta de Madrid*, y reproduciré en todo punto importante las mismas palabras de los oradores que en él contendieron». *Ibidem.*, vol. II, llib. III, pàg. 83.

¹⁰³⁰ «Y leídos estos documentos auténticos, ¿cómo queda el apasionado D. Modesto Lafuente al estampar que el Obispo de Barcelona y otros “excitaban con sus furibundas pastorales á la desobediencia del Gobierno”? Así se escribe la Historia, y esta Historia leen los modernos, dejando olvidados en los archivos los documentos, archivos que muy bien escudriñan cuando se trata de impugnar a la Iglesia o a sus instituciones». *Ibidem.*, vol. I, llib. II, pàg. 662.

¹⁰³¹ *Ibidem.*, vol. I, llib. I, pàg. 314. *Cfr.* «El Gobierno español instó al Papa para que le concediese algunos valores de la Iglesia, y Pío VII por breves de 1805 y 1806 concedió a Carlos IV el séptimo de los bienes eclesiásticos. Con estos datos se facilita desde luego la inteligencia de los documentos y discursos que voy a aducir; que, fiel a mi sistema de dejar hablar a los documentos, daré la palabra para reseñar aquel debate al texto oficial del *Suplemento á la Gaceta de Madrid*, y reproduciré en todo punto importante las mismas palabras de los oradores que en él contendieron». *Ibidem.*, vol. II, llib. III, pàg. 83.

¹⁰³² *Ibidem.*, vol. I, llib. I, pàg. 157.

solícito cuidado entre como cuanto de otros transcribo; é indicando el autor y su libro, mejor que hurtar, proclamo más y más su propiedad y el mérito del párrafo escogido. Y por otro lado, si investigadores constantes y pacientes, cual Finestres, Villanueva y Toda, dieron ya al público el recuento de las preciosidades monacales ¿qué causa puede ser parte para obligarme á la repetición de su labor? Mi celo por la verdad queda justificado con la conveniente aplicación de enmiendas á las equivocaciones de tales narradores y suplementos en los inevitables vacíos.»¹⁰³³

Amb la seva inserció en el cos del text, l'autor pot complementar la informació i corroborar els seus arguments com també justificar els fets, amb els que té una fixació considerable perquè així dona certesa de la seva creença empírica dels esdeveniments ocorreguts. El conjunt d'informació de la que disposa moltes vegades la classifica com a «datos positivos»¹⁰³⁴, és a dir, informació que recopila i que és rellevant, extreta de la investigació que duu a terme. Aquesta prové d'una observació meditada i d'un judici rigorós, fet que li permetrà extreure opinions o arguments de caràcter científic, com també aportar nous coneixements sobre el tema, en aquest cas fent referència al paper que tingué el clergat espanyol durant la Guerra del Francès:

«Para en punto tan delicado cuanto controvertido, formar con mi acostumbrada imparcialidad juicio acertado, heme abstenido de leer otros autores más que los citados, ciertamente adversos en esta cuestión al clero. Quise limitarme a observar los hechos, y de solos ellos deducir mis consideraciones y opinión.»¹⁰³⁵

Malgrat que l'autor es justifiqui per la reiterada inserció de textos al llarg de la seva obra, fet que destaca que és conscient de l'abús que en fa d'aquesta pràctica¹⁰³⁶, també és d'imperativa necessitat remarcar l'extrem lligam que té envers les fonts documentals de tot tipus i la conseqüent submissió que estableix, esdevenint esclau dels textos. Una d'aquestes situacions la fa explícita quan narra els desperfectes ocasionats al convent de carmelites descalços de Nostra Senyora del Carme, de Barcelona:

«De todo lo apuntado resulta que el devoto de este convento que desee conocer la historia, de él puede lograrlo en gran parte, con sólo engolfarse en la sala de manuscritos de la Biblioteca provincial universitaria, y matar allí unos años. Allí conversará con los frailes, y creará vivir en pasadas edades.»¹⁰³⁷

¹⁰³³ *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. I, pàg. 261.

¹⁰³⁴ «Hallándose Guissona sólo a 14 kilómetros de Cervera, en terreno llano y fértil, hácese imposible que las tropas francesas, cuando no fuera más que para abastecerse, dejaran de visitarla. Y la presunción crece al considerar que el enemigo, al sitiar a Lérida y al poseerla, recorrió en todas direcciones la tierra para procurarse vituallas. Guissona, pues, villa episcopal con palacio del Obispo, y villa de relativa importancia en la comarca, sentiría el peso férreo de la garra francesa, y con ella la sentiría la Comunidad agustiniana de la villa. Carezco de datos positivos y detallados de estos sufrimientos». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. II, pàg. 382.

¹⁰³⁵ *Ibidem.*, vol. I, llib. I, pàg. 411.

¹⁰³⁶ En aquest cas, referent a les afectacions que patí el convent dominic de Santa Caterina, de Barcelona, durant les bullangues de 1835: «Ruego al que este libro leyere me perdone la impertinencia de publicar copiados los interminables documentos; pero ¿qué cosa más conducente a certificarnos del espíritu de aquella época que su lectura?». *Ibidem.*, vol. IV, llib. III, pàg. 409-416.

¹⁰³⁷ *Ibidem.*, pàg. 366. Cfr. «Durante años enteros empleé en el Archivo Municipal de Barcelona los ratos libres del día. Registré allí varios tomos de actas, ó acuerdos, de las sesiones del Ayuntamiento y otros de

Aquest martiri és condició *sine qua non* si l'investigador vol conèixer els continguts i sobretot els fets. Que l'historiador hagi de recórrer sempre a les fonts i el conseqüent sotmetiment davant la informació comporta una pèrdua del criteri científic, esdevenint un ens ingenu suplantat per la força i la rellevància del manuscrit, esclau del contingut i sense capacitat de raciocini propi. Aquesta situació és observable en múltiples paràgrafs, tant en les explicacions dels orígens d'un convent o en les característiques arquitectòniques d'un monestir, com en aquest cas en la narració de les afectacions que patí la comunitat franciscana del convent de Sant Francesc d'Assís, de Barcelona, durant el Trienni Constitucional:

«La Comunidad ocupó su convento hasta el mes de noviembre de 1822, y su cronista, al narrar los sufrimientos de ella, nada nos dice de la instalación de caballería en la casa. De aquí se desprende que no se efectuaría. Se realizó después de salida a aquélla, y entonces ¿por qué el carpintero cobra en octubre de 1822? Se dirá que la fecha está equivocada, debiendo decir 1823 por 22; pero entonces ¿por qué paga el Convento? Enigma.»¹⁰³⁸

La manca d'informació en molts casos provoca a Barraquer un desconeixement general dels successos, donant lloc al dubte com a reacció lògica. Sense documents no hi ha història ni descripcions. La ingenuïtat, la suposició, la deducció i fins i tot la lògica, és la resposta més evident davant la inconsciència; sense «datos positivos» l'historiador no pot explicar res.¹⁰³⁹ Aquesta situació també és comuna en molts paràgrafs de les seves obres, com a l'hora de descriure les capelles laterals de l'església del monestir cistercenc de Santa Maria, de Poblet:

«¿A qué Santos estaban dedicadas las capillas laterales, y en qué clase de retablos éstos colocados? Lo ignoro. Piferrer, á seguida de las líneas últimamente copiadas, nombra algunos

expedientes, documentos de los cuales las noticias y la luz sobre los acontecimientos de aquellos tiempos brotan con la abundancia de un raudal. [...] Mas tarde empleé meses y más meses en registrar los manuscritos procedentes de monasterios y conventos, custodiados aquéllos en la sala de Monacales del Real Archivo de la Corona de Aragón, donde mucho me favoreció la benevolencia del primer jefe Sr. D. Francisco de Bofarull y Sans, y la de sus bondadosos dependientes». *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 5-6.

¹⁰³⁸ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. II, pàg. 884. Vegeu el que diu del col·legi d'agustins calçats de Sant Guillem d'Aquitània, de Barcelona: «Debiera aquí dedicar un párrafo al colegio de San Guillermo de Aquitania, de Agustinos calzados, mas el absoluto silencio que respecto de persecuciones de sus individuos y cosas me han guardado todos los hombres de aquel tiempo, me prueba que pasó olvidado a los perseguidores». *Ibidem.*, vol. II, llib. III, pàg. 682.

¹⁰³⁹ Entre altres casos, es pot veure en l'article dedicat al convent carmelita calçat de Nostra Senyora del Carme, de les Borges Blanques: «Tampoco poseo datos referentes al convento de Borjas de Urgel; pero el muy llano terreno y los solos veintitrés kilómetros que le separa de Lérida, da pie para creer que las correrías que los franceses, una vez posesionados de esta ciudad, extendían en busca de vituallas por aquellas comarcas vecinas, llegarían hasta Borjas, y la vejarían según la costumbre de ellos» (*Ibidem.*, vol. I, llib. I, pàg. 172), i el de Nostra Senyora de la Mercè, de Montblanc, en les afectacions que patiren ambdós durant la Guerra del Francès: «Carezco de noticias sobre los padecimientos que sufrió el convento de Montblanch durante la guerra napoleónica; pero de los apurados por los franciscos de la misma villa, del robo, destrozo e incendio que aquéllos sufrieron, debe lógicamente deducirse que los mercedarios no quedarían cortos en el padecer, sobre todo hallándose como se hallaban junto a una gran vía y separados de la población cosa de dos tiros de perdigones» (*Ibidem.*, pàg. 266).

de los Santos; y así por él sabemos que tenían capilla propia Santa Magdalena, unas Santas Vírgenes, no sé cuáles, y San Benito. También la tenía San Salvador. Tampoco poseo datos concretos para describir, ni aun reseñar, los retablos, que el furor de 1835 entregó unos á las llamas, otros á la destrucción. Sin embargo, por los miserables restos que de ellos aparecieron después en públicos museos ó en manos de desalmados traficantes de antigüedades, es dable conocer su riqueza y exquisito gusto.»¹⁰⁴⁰

Aquesta actitud naïf amb un marcat tarannà ingenu no impedeix que es mostri crític envers la documentació. Es podria dir que no resulta del tot copsat ni dominat per la font primària, i el dubte davant la certesa del contingent i contingut continua existint, demostrant un estoïcisme científic davant un objecte fruit d'estudi rigorós i estricte. En aquest cas, per exemple, destaca els arguments que dona referent a les fonts emprades per a l'estudi de les conseqüències polítiques dels incendis dels convents i monestirs durant les bullangues de 1835 a Barcelona:

«Para historiar los sucesos políticos que subsiguieron al incendio de los conventos, nada más acertado que copiar uno tras otro por el orden de sus fechas los documentos oficiales que en aquellos días se escribieron, ya de unas autoridades a otras, ya al público. Quizás se objete con la gran distancia que de la verdad separa muchas veces los documentos oficiales redactados por quien tomó parte en los hechos narrados, y anhela quedar en ellos en buen lugar. Confieso que en algunos de los de aquellos días sobresale la falsedad, como en el capítulo siguiente tendré harta ocasión de manifestar; pero la mentira versa sobre el comportamiento de las autoridades, no sobre otros puntos; y además el avisado deducirá la verdad, no de los elogios o acusaciones de personas, sino de las medidas tomadas y de los hechos públicos, al modo que el enfermo sesudo, al oír el parecer del médico, para conocer la gravedad del mal, no atiende a sus palabras de aliento, sino a la clase y energía de los remedios ordenados.»¹⁰⁴¹

L'ús de les analogies mèdiques són comunes en Barraquer i Roviralta, i en aquest cas destaca la seva praxis per a denunciar la seva disconformitat envers els continguts, demostrant un coneixement previ del tema, a part que esdevé una eina que li permet especificar si es tracta de quelcom vertader o no.¹⁰⁴² Per altra banda, és notori la presència del seu raciocini ideològic en el judici de la validesa de la documentació, com és la condemna del comportament que tingueren les autoritats liberals de Barcelona durant el

¹⁰⁴⁰ *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. I, pàg. 252. També es pot veure una argumentació semblant en la descripció del claustre del monestir benedictí de Santa Maria, de Ripoll: «Y como del orden arquitectónico y circunstancias de este claustro nada hallo escrito en los historiadores, y como la más larga vejez del hombre no alcanza á época tan remota, nada puedo certificar referente á él» (*Ibidem*, pàg. 39) com també referent a les afectacions que patí el priorat de Sant Salvador de la Vedella, pertanyent al monestir benedictí de Santa Maria, de Serrateix: «El solitario y apartado lugar, la muy quebrada y áspera tierra, unido al silencio de los documentos e historias referente a los contratiempos de este priorato sufridos en la guerra de la Independencia, obligan a creer que las rapaces águilas napoleónicas no llegaron hasta sus peñas y muros» (*Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. I, pàg. 86).

¹⁰⁴¹ *Ibidem.*, vol. II, llib. III, pàg. 771.

¹⁰⁴² «¿Qué motivo, pregunte acaso el menos avisado, qué causa pudo llevar a Reus al Gobernador civil y al Jefe militar? ¿A qué fin los centinelas de Rebuster y el retén de Arrá? ¿Por qué las patrullas? ¿A qué?... Me propuse ante todo narrar hechos: omitamos por ahora consideraciones, estudio de causas, móviles y consecuencias. Como médicos fríos e imparciales describamos ante todo la anatomía de la enfermedad; lugar habrá después, Dios mediante y su justicia, para calcular, meditar y execrar». *Ibidem.*, pàg. 141. *Loc. cit.*, nota n° 1018 i 1300.

1835. És una realitat que demostra la subjectivitat de l'autor, exposant l'evidència d'una manca de rigor científic de la que moltes vegades es queixa i fa valer, que no és present en les produccions literàries o documentacions que ell consulta, però que fa evident la debilitat humana i de l'historiador a l'hora d'estudiar el passat des d'una perspectiva profundament objectiva.

Però el rigor científic no defuig pas, i l'estudi de les fonts documentals permet a l'historiador adonar-se que no només s'ha d'utilitzar una tipologia concreta –l'oficial–, sinó que cal buscar i emprar tota aquella que permeti la major aportació d'informació possible.¹⁰⁴³ La crítica està servida, però les paraules se les emporta el vent, i esdevé víctima dels seus propis errors, corroborant els fets i establint arguments a partir de documentació oficial, com és el cas del convent d'agustins calçats de Sant Agustí, de Barcelona, evidenciant una vegada més la seva ingenuïtat, on es discuteix si fou el lloc establert per a reunir tots els objectes procedents de les cases de religiosos de la ciutat després dels incidents de 1835:

«Que en los primeros tiempos después del incendio fuese San Agustín el lugar deparado para guardar los objetos del culto de los otros cenobios, no solo lo rechazo por razón del deplorable estado en que quedó este templo, sino porque tengo ante los ojos documentos oficiales de los que consta que los de los trinitarios calzados, así como muchos de los franciscos fueron de presto a la parroquia de los Santos Justo y Pastor.»¹⁰⁴⁴

Un anàlisi qualitatiu i quantificat de les dues obres de Gaietà Barraquer i Roviralta ha permès treure a la llum una pràctica característica profundament relacionada amb la documentació, sobretot amb el tractament que en fa, i també amb l'enfocament dels seus dos treballs. Es tracta de la preeminència d'un barcelonacentrisme ponderant reflectit en la descripció de molts edificis religiosos i en el volum i extensió dels capítols. Possiblement es tracta d'una qüestió d'abast documental? És una evidència subjectiva envers un tema i la seva ciutat de naixement i on viu? L'autor especifica en la introducció i també al llarg dels capítols que es desplaça a diversos arxius del principat i consulta els seus fons, però la informació obtinguda i la seva plasmació en els capítols queda descompensada.

Per exemple, en el capítol «Los Franceses y los conventos en general», contextualitza i explica les causes que provocaren l'inici de la Guerra del Francès, l'autor dedica 4 pàgines a narrar la situació a Espanya i Catalunya i 20 pel què fa a Barcelona.¹⁰⁴⁵ O en el

¹⁰⁴³ «¡Pobre historiador el que sólo fia de los documentos oficiales!». *Ibidem.*, vol. III, llib. III, pàg. 654.

¹⁰⁴⁴ *Ibidem.*, vol. IV, llib. III, pàg. 484.

¹⁰⁴⁵ *Ibidem.*, vol. I, llib. I, pàg. 27-50.

cas del retorn dels béns subhastats a les comunitats religioses després del Trienni Constitucional, on explica que els ordes religioses i congregacions són restituïdes i tornen al seu estat anterior, només parla de Barcelona. Arran de l'anul·lació dels decrets i ordres del govern constitucional, com també del restabliment de l'ordre borbònic i l'inici de la Dècada Ominosa (1823-1833), Barraquer només explica la restauració monàrquica i les seves conseqüències a Barcelona, però no a la resta de ciutats del principat.¹⁰⁴⁶

Aquesta perspectiva també és visible en el segon volum del tercer llibre, dedicat als fets de 1835 de forma exclusiva i exhaustiva. Barraquer dedica el capítol II a les «Matanzas fuera de Cataluña», tractant els disturbis i atacs que patiren les comunitats religioses a Madrid, Saragossa i Múrcia, respectivament. El capítol III el destina a la «Discusión del Congreso sobre la devolución de los bienes de regulares a los compradores del Trienio Constitucional», el IV a la «Matanza de frailes en Reus» i el V als «Contornos de Reus» i el VI a «Santa Maria de Poblet», mentre que del VII fins el XII, i comptant el XIII –ja en el tercer volum– els dedica en gran part només a parlar de les causes i conseqüències que tingueren les bullangues a la ciutat de Barcelona.

No només és una qüestió referent al nombre de pàgines de cada capítol, sinó també les referències que utilitza –bibliografia i premsa, documentació d'arxiu, fonts orals, etc.– i sobretot a la quantitat de capítols que aquest hi dedica a cada tema. El vocabulari que utilitza és tècnic, acurat i detallat, demostrant un interès ampli referent al tema, però ressaltava la preocupació extrema entorn la ciutat de Barcelona, arribant a dedicar capítols sencers amb un alt grau de concreció sobre «El estado de Barcelona en 1835», explicant per exemple la repartició de poders que hi havia a la ciutat¹⁰⁴⁷, com el que dedica en el quart volum titulat «Los conventos barceloneses en los tiempos posteriores al incendio».¹⁰⁴⁸

Havent especificat que el tema d'estudi només residiria en les cases de religiosos del principat de Catalunya i fet notori diversos casos de barcelonacentrisme, faria sospitar l'abast que tingué Barraquer respecte a la documentació a l'hora de tractar-la, havent de tractar amb quantitats diferents depenent de la localitat geogràfica. Aquest fet provocaria una dicotomia existent en el contingut, tant pel què fa a la quantitat i qualitat de la

¹⁰⁴⁶ *Ibidem.*, vol. I, llib. II, pàg. 1237-1255. Un exemple d'aquesta síntesi documental i informativa es contempla en el capítol dedicat als PP. Servites («Los demás conventos servitas de Cataluña». *Ibidem.*, pàg. 1048) així com al dels PP. Mínims («Los restantes conventos mínimos de Cataluña». *Ibidem.*, pàg. 1106).

¹⁰⁴⁷ *Ibidem.*, vol. II, llib. III, pàg. 385-429.

¹⁰⁴⁸ *Ibidem.*, vol. IV, llib. III, pàg. 335-626.

informació tractada i exposada, abocant a l'autor a ser un esclau dominat per la font primària i les dades –la facilitat d'obtenir-la, per suposat–, però també per l'estricta interès –fins i tot descarat, però sense resultar abusi– pels successos i història de la seva ciutat.

Malgrat tenir en compte aquests enfocaments provincialistes –fins i tot es podrien titllar de subjectius– l'autor continua tenint presents les facetes del seu ofici d'historiador, prestant molta atenció a la metodologia. Sense deixar de banda la seva fixació amb els fets, emfatitza que cal tenir en compte la cronologia d'aquest i la seva correcta exposició per a evidenciar la seva successió en a història. Ell parteix des d'uns antecedents d'època moderna i ressegueix la història de les cases de religiosos fins els inicis del s. XX, realitzant una perspectiva lineal però sempre amb una mirada cap al passat. L'autor s'adona de la possible dificultat a l'hora d'exposar tota la informació de la que disposa, i davant els possibles esculls que hom pot trobar a l'hora d'explicar Història, és necessari una bona estructuració per a construir un bon discurs:

«Para la Historia la narración por orden cronológico, o de fechas, favorece a la claridad de la explicación y por lo mismo a la inteligencia y al placer del que lee. Además como unos hechos engendran los siguientes, muestra el orden lógico de ellos, o el de las causas y efectos, produciendo así el *omne tulit punctum qui miscuit utile duci, lectorem delectando, pariterque monendo* de Horacio. Por esta razón, luego de reseñada ampliamente la revolución del 1835, de Barcelona, salimos de la ciudad, recorrimos los pueblos o conventos del campo; los cuales inmediata mente después de aquella, y por su causa, sufrieron la exclaustación.»¹⁰⁴⁹

Les paraules de Barraquer i Roviralta són clares i precises. En primer lloc, com s'ha comentat anteriorment, l'ús d'una cronologia correcte permet un ordre de la informació, que ajuda a la seva comprensió i enteniment. D'aquí sorgeix la cita d'Horaci que l'autor insereix, que literalment significa que «el que ha barrejat les coses útils amb les coses dolces ha aconseguit tots els vots per a complaure i ensenyar al lector».¹⁰⁵⁰ Una bona posada en escena de la informació ajuda a entendre el que està llegint, i com a conseqüent, poder comprendre uns fets que són provocadors dels altres. És gràcies a la Història que hom pot veure com els successos tenen una gènesi en la causalitat d'uns anteriors successos, i que la seva existència provoca la conseqüència d'uns altres, arribant fins als nostres dies.

Aquest afany metodològic també es compleix en l'estructuració dels capítols de les seves obres, tant en la seva voluntat de demostrar la seva professionalitat al lector a l'hora d'exposar el seu coneixement, com també per l'existència de capítols que tracten cases

¹⁰⁴⁹ *Ibidem.*, pàg. 335.

¹⁰⁵⁰ Agraïr a la Núria Alonso Sales per la seva ajuda desinteressada en les traduccions dels fragments en llatí, presents en les obres del canonge Gaietà Barraquer i Roviralta.

de religiosos totalment a part dels apartats monogràfics dedicats a casa orde o congregació. Una mostra d'aquests dos exemples es pot trobar quan l'autor, en les últimes pàgines del capítol destinat a l'estudi dels monestirs cistercencs i les afectacions que patiren el 1835, utilitza aquestes paraules per a justificar l'absència del monestir de Santa Maria, de Poblet:

«En este capítulo decimosexto, dedicado a las casas cistercienses, debiera al parecer ocupar un muy propio lugar el primero de sus monasterios, el de Santa María de Poblet; empero, el orden cronológico de los hechos, que en Historia es por regla general el lógico, o de las causas y efectos, lo colocó en el capítulo sexto porque su incendio fué inmediata secuela del de los cenobios de Reus.»¹⁰⁵¹

Com també en el paràgraf dedicat al convent de carmelites calçats de Nostra Senyora del Carme, de Lleida, dedica unes ratlles argumentant que

«Ante todo debo anotar que si aquí, en su lugar propio, no trato de la suerte del convento de Nuestra Señora del Carmen, de Valls, es debido a que ya aquélla tuvo su párrafo al relatar en el capítulo V de este libro III lo acaecido en los contornos de Reus, en el que dediqué a esta casa, junto con las demás de su ciudad, el artículo 5.º»¹⁰⁵²

Malgrat excusar-se per motius de caràcter metodològic i així demostrar la seva professionalitat científica i temperament com a historiador, demostra que també és necessari i possible fer excepcions en els discursos històrics per a poder construir explicacions més entenedores, com en l'apartat dedicat a l'església del convent dominic de Santa Caterina, de Barcelona:

«Para ser consecuente con mi sistema y orden rigurosamente cronológico, debería aquí ahora dejar en suspenso el asunto de la coexistencia de la parroquia y la comunidad en Santa Catalina, y entrar en los debates con el Ayuntamiento sobre la reedificación de lo destruído del convento por los constitucionales, debate que se tuvo en parte durante el año de 1824; mas estimo conveniente hacer aquí una excepción a dicha regla, y en gracia de la claridad de la narración llevar primero al cabo la del asunto de la parroquia; y concluída, retroceder de nuevo al 1824 y contar entonces el asunto de la reedificación.»¹⁰⁵³

Havent practicat una dissecció metodològica de l'obra de Barraquer i Roviralta, els seus continguts i les hipòtesis i raonaments plantejats, ajudaran a establir una relació de semblança amb la finalitat de trobar analogies amb corrents històriques contemporànies, i poder situar a l'autor en el panorama dogmàtic historiogràfic del s. XIX.

¹⁰⁵¹ *Ibidem.*, vol. III, llib. III, pàg. 412.

¹⁰⁵² *Ibidem.*, pàg. 493.

¹⁰⁵³ *Ibidem.*, vol. I, llib. II, pàg. 971.

6.1.2. Comparativa de postulats: positivisme vs. la realitat de Barraquer

Havent exposat les característiques metodològiques de l'autor, urgeix la necessitat de comparar-les amb els postulats científics del camp de les ciències socials i humanes de mitjans i finals del s. XIX i principis del s. XX, ajudant a enquadrar les perspectives metodiques, vocabulari, pensament i enfocaments pràctics. Resseguint l'anterior fil analític i descriptiu, les evidències tendeixen a emmarcar-lo en un paradigma positivista de caràcter metòdic-documental –científicisme vuitcentista en paraules de Ramon Grau i Marina López¹⁰⁵⁴–, però amb certes influències sociològiques o d'origen comteà, tot i que més endavant s'especificarà la relació d'ambdós tendències amb la procedència del mètode monogràfic.

Aquesta corrent ideològica revolucionà el panorama científic vuitcentista. August Comte esdevingué un dels principals teòrics dels postulats positivistes, plenament lligats amb el desenvolupament d'una nova disciplina científica, la sociologia, que marcaria una altra revolució en el camp de l'anàlisi de les societats. En els seus catecismes doctrinals, promulgà el positivisme com a «philosophy to end of all philosophies»¹⁰⁵⁵ amb la finalitat de reprendre la definició kantiana de ciència, «entesa com l'activitat que organitza les dades de l'experiència i és capaç de generar a partir d'elles coneixements verídics i que nega la metafísica quant a activitat que versa sobre objectes inassequibles a l'experiència i per tant inverificables.»¹⁰⁵⁶ La ciència esdevé una eina de vital importància i de gran valor per a analitzar els fenòmens socials, però també com una finalitat de transformar la societat.¹⁰⁵⁷

La concepció i finalitat vuitcentista que tenia la ciència, destinada a l'estudi de fenòmens naturals, químics, mecànics, etc., es veié trasbalsada en la seva aplicació a l'anàlisi de les singularitats humanes en el marc social. Ja no es cercava quina era la causalitat que provocava la fenomenologia, sinó que mitjançant l'observació sistemàtica, es formularien lleis per a identificar la problemàtica existent i poder establir conclusions

¹⁰⁵⁴ GRAU I FERNÁNDEZ, Ramon; LÓPEZ GUALLAR, Marina. «Positivisme». *Ictineu. Diccionari de les ciències de la societat als Països Catalans. op. cit.*, 383-386, pàg. 383-384.

¹⁰⁵⁵ WACQUANT, Loïc J. D. «Positivism». *The Blackwell dictionary of modern social thought*. Malden (USA): Blackwell Publishers, 2003.

¹⁰⁵⁶ GRAU I FERNÁNDEZ, Ramon; LÓPEZ GUALLAR, Marina. «Positivisme». *Ictineu. Diccionari de les ciències de la societat als Països Catalans. op. cit.*

¹⁰⁵⁷ BOTTOMORE, T. B. *Introducción a la sociología*. Barcelona: Ediciones Península, 1978, pàg. 58-61, 90-92; CAPLOW, Theodore. *La investigación sociológica*. Barcelona: Laia, 1974, pàg. 203-204; FERRAROTTI, Franco. *El pensamiento sociológico de August Comte a Max Horkheimer*. Barcelona: Península, 1975, pàg. 31; GIBSON, Quentin. *La lógica de la investigación social*. Madrid: Tecnos, 1964, pàg. 73 i 251-270.

de caràcter científic.¹⁰⁵⁸ La filosofia positiva, concepte que esdevindrà sinònim de «ciència», vol descobrir les relacions de successió i semblança dels esdeveniments que tenen lloc a la societat, i que mereixen ser estudiats per comprendre l'evolució i les característiques de la totalitat on viuen les persones.¹⁰⁵⁹

Aquest dogma provoca la creació de la sociologia, una «ciència que estudia la constitució, l'organització i el desenvolupament de la societat»¹⁰⁶⁰ de forma crítica i racional, que sorgeix i creix a mesura que el seu objecte d'estudi es modernitza i avança.¹⁰⁶¹ Una disciplina fruit de la nova filosofia positivista que evidencia la necessitat de partir de la realitat per a l'anàlisi dels fenòmens, perquè és l'escenari on es produeixen els canvis en les estructures socials, i sobretot on tenen lloc les relacions entre les persones que les conformen, element condicionant de les transformacions.¹⁰⁶² Des d'una perspectiva totalment pragmàtica, la creació d'hipòtesis sobre la base del coneixement adquirit, extretes a partir d'estudi dels fets des d'una visió empírica (observació), evidencia la manca de vigor dels arguments metafísics que configuren una societat, ajudant a esbossar de nou la realitat des d'un enfocament estrictament científic.¹⁰⁶³

Perquè la ciència positiva esdevingui crítica és necessari una mirada empírica.¹⁰⁶⁴ Allò que es vol estudiar necessita defugir dels judicis de valors, de les conceptualitzacions de caràcter ontològic presents en la societat, evitant arguments i perspectives subjectives, partint sempre de la realitat i experimentant amb ella, emprant sempre el mètode científic per a buscar proves en els fenòmens de la realitat.¹⁰⁶⁵ Però davant del pragmatisme també cal enfocar el positivisme des d'una vessant filosòfica, perquè també es preocupa pel mode d'adquisició del saber, i com aquests coneixements provenen de les manifestacions produïdes per les persones i per la societat en la que viuen.¹⁰⁶⁶

¹⁰⁵⁸ GIBSON, Quentin. *op. cit.*, pàg. 37.

¹⁰⁵⁹ IGLESIAS, Maria C; ARAMBERI, Julio R; ZÚÑIGA, Luis R. *Los orígenes de la teoría sociológica*. Madrid: Akal, 1980, pàg. 358.

¹⁰⁶⁰ *DDL*. *Diccionari Descriptiu de la Llengua Catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

¹⁰⁶¹ AGUIRRE ROJAS, Carlos Antonio. *La historiografía en el siglo XX: historia e historiadores entre 1848 y ¿2025?* Barcelona: Montesinos: 2004, pàg. 26.

¹⁰⁶² HASSARD, John. *Sociology and organisation theory. Positivism, paradigms and postmodernity*. New York: Cambridge University Press, 1993, pàg. 6-7.

¹⁰⁶³ BRYANT, Christopher G. A. *Positivism in Social Theory and Research*. London: Macmillan, 1985, pàg. 20-21.

¹⁰⁶⁴ *Ibidem.*, pàg. 21.

¹⁰⁶⁵ FARRÉ TRILL, Xavier. *Pensament positivista a Catalunya*. Valls: Cossetània, 2007, pàg. 14-15; ROVIRA I VIRGLI, Antoni. *Els corrents ideològics de la Renaixença Catalana*. Barcelona: Barcino, 1966, pàg. 54.

¹⁰⁶⁶ KOLAKOWSKI, Leszek. *La filosofía positivista. Ciencia y filosofía*. Madrid: Cátedra, 1979, pàg. 14-15.

Com exposa José Rubio Carrecedo, el positivisme té dos facetes: una de caràcter empíric, i una segona de caràcter teòric; sense anàlisi empíric de l'objecte d'estudi no hi ha teorització, és a dir, positivació.¹⁰⁶⁷ Així doncs, es pot comprovar l'existència de diversos nivells de caràcter fenomenològic, nominalista, cognitiu i de mètode que permeten establir un conjunt de reglamentacions que ajuden a estructurar el saber i construir, per tant, la ciència.¹⁰⁶⁸ Però també cal entreveure que el positivisme és el mètode, una de les qüestions vitals d'aquest subapartat. Aquest esdevé una forma d'estudiar la fenomenologia inherent a les societats, i permet aplicar una perspectiva racional a aspectes relacionats amb l'esperit humà. En paraules de Dalmacio Negro Pavón, es un esperit de conjunt que ajuda a netejar la corrupció de la raó, i és transversal a es generalitats de les diverses ciències existents.¹⁰⁶⁹

Aquest mètode és fruit de la socialització, és a dir, de l'experiència. Però tanta rellevància té perquè esdevingui font de coneixement? Aquesta, ajuda a tenir una visió de conjunt i analitzar les relacions socials de forma holística, i és a partir d'aquí on es pot construir el mètode positiu, perquè és la «coordinación de los hechos observados».¹⁰⁷⁰ L'anàlisi empíric és immanent a l'observació, element que permet qüestionar l'objecte estudiat, però que també fa ressò d'una característica necessària i evident del mètode positiu, i és la concepció històrica que conté l'objecte investigat.

Recuperant breument les idees exposades en els paràgrafs dedicats a l'anàlisi metodològic de les obres de Barraquer i Roviralta, hom pot trobar algunes semblances i diferències de caràcter metòdic amb els continguts positivistes exposats. La perspectiva científica del positivisme ha patit una evolució evident des dels seus orígens, fet que evidencia una vessant de caràcter sociològic, i una altra de caràcter historiogràfica, malgrat que ambdues provenen del mateix origen i idea de ciència, com bé destaquen Ramon Grau i Marina López, com una disciplina sotmesa a un mètode.¹⁰⁷¹ Davant les particularitats metodològiques de les ciències històriques, es produeix una diferenciació disciplinària contundent envers les tendències sociològiques, però que no abandona els

¹⁰⁶⁷ RUBIO CARRACEDO, José. *Positivism, hermenéutica y teoría crítica en las ciencias sociales*. Barcelona: Editorial Humanitas, 1984, pàg. 30.

¹⁰⁶⁸ KOLAKOWSKI, Leszek. *op. cit.*, pàg. 16-22.

¹⁰⁶⁹ NEGRO PAVÓN, Dalmacio. *Comte: positivismo y revolución*. Madrid: Editorial Cincel, 1987, pàg. 124-125.

¹⁰⁷⁰ *Ibidem.*, pàg. 127.

¹⁰⁷¹ GRAU I FERNÁNDEZ, Ramon; LÓPEZ GUALLAR, Marina. «Positivisme». *Ictineu. Diccionari de les ciències de la societat als Països Catalans*. *op. cit.* Cfr. PUJOL CASADEMONT, Enric. «Positivisme historiogràfic». *Diccionari d'historiografia catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2003, 941-944, pàg. 942.

postulats positivistes, adaptant-los a les seves característiques temàtiques. Encara que tingués una deriva pragmàtica i empirista, era sobretot tributària de la idea comteana de ciència, i per això se l'anomena positivisme metòdico-documental o historiogràfic.¹⁰⁷²

Per a dur a terme investigació històrica, la realitat de la societat en la que es viu és una conseqüència directe del passat, i l'anàlisi empíric aporta poca informació si es volen conèixer temps antics, és a dir, les causes. És per tant una necessitat que el científic esdevingui un ens erudit expert en la crítica documental, base essencial i fonamental per a l'estudi de la Història.¹⁰⁷³ Una ciència que esdevingué «històrica», que evidencià la seva funció social i amb la finalitat de desmuntar els mites, les mentides i els múltiples errors que s'havien anat acumulant en les narracions i llibres d'història per redactar els «fets verídics».¹⁰⁷⁴

Però això també comportà una reformulació del paper i deure de l'historiador que, sense deixar de banda els postulats positivistes, estudia les diverses situacions històriques des d'una visió empírica¹⁰⁷⁵, ha de dur a terme una sèrie de passos, «desde la búsqueda de la fuente, las técnicas del erudito, la determinación filológica de la veracidad de las mismas, hasta los problemas de construcción y de composición historiográficos».¹⁰⁷⁶ La finalitat era replantejar la recerca de les causes dels successos que s'estudien, permetent copsar i construir, a la vegada, una dimensió totalment objectiva i col·lectiva de l'objecte d'anàlisi.¹⁰⁷⁷ És necessari recordar, però, que no es pot analitzar sense oblidar la importància dels esdeveniments que repercuteixen la societat¹⁰⁷⁸, perquè l'historiador sempre estudia els fets en relació al «comportament temporal» com esmenta Júlio Aróstegui¹⁰⁷⁹, a la vegada que és necessari la interacció de diverses disciplines en el seu estudi, per poder-ho tractar de totes les perspectives possibles i de forma holística.¹⁰⁸⁰

La subjecció estricta a un mètode provocà, com bé esmenta Gonzalo Pasamar en la cita superior, que els historiadors patissin un grau de professionalització. Passà a ser un

¹⁰⁷² ARÓSTEGUI, Julio. *La investigación histórica: teoría y método*. Barcelona: Crítica, 1995, pàg. 99.

¹⁰⁷³ AURELL, Jaume. *La escritura de la memoria: de los Positivismos a los Postmodernismos*. València: Universitat de València, 2005, pàg. 23.

¹⁰⁷⁴ MASSOT I MUNTANER, Josep. *Església i societat a la Catalunya contemporània*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2003, pàg. 359.

¹⁰⁷⁵ WALSH, W. H. *Introducción a la filosofía de la historia*. México: Siglo XXI Editores, 1982, pàg. 184.

¹⁰⁷⁶ PASAMAR ALZURIA, Gonzalo. «La invención del método histórico y la historia metódica en el siglo XIX». *Historia Contemporánea*, 11 (1994): 183-214, pàg. 199.

¹⁰⁷⁷ GRAU, Ramon; LÓPEZ, Marina. *op. cit.*

¹⁰⁷⁸ PASAMAR, Gonzalo. *op. cit.*, pàg. 209-210.

¹⁰⁷⁹ ARÓSTEGUI, Julio. *op. cit.*, pàg. 52-53.

¹⁰⁸⁰ PASAMAR, Gonzalo. *op. cit.*, pàg. 210.

ofici marcat amb un codi de bones pràctiques i conducta, però també produí la institucionalització dels estudis d'Història a les universitats, com la creació de càtedres en el món eclesiàstic i dels primers cossos d'arxivers, la proliferació d'obres editorials, etc.¹⁰⁸¹ A la vegada també es divulgava l'aprenentatge de l'historiador com una tasca totalment lligada al clima científic de mitjans-finals del XIX, que provocà el renaixement d'una imatge d'erudició en el camp intel·lectual.¹⁰⁸²

Les pràctiques que realitzava l'historiador es basaven en la recerca crítica d'informació, anàlisi i comparació de fonts originals, establint una recerca acurada en totes les institucions possibles, amb la finalitat de trobar la major quantitat d'evidències documentals i poder evitar possibles influències subjectives. Aquí hom pot veure com l'anàlisi empíric continua vigent, justificant que l'estudi de fonts primàries mitjançant l'observació permet copsar la realitat. Les passions, judicis i el raciocini subjectiu s'esfuma davant la narrativa científica, objectiva, de qualitat acadèmica i amb perspectiva històrica, sobretot transversal.¹⁰⁸³ Esdevé un jutge imparcial, cenyint-se al màxim en la narració veraç als fets, sense establir suposicions i evitant influències a la seva contemporaneïtat, servint al col·lectiu que pertany, reafirmant el criteri científic i la passió pel treball.¹⁰⁸⁴

Aquesta actitud és condició *sine qua non* per a dur una immersió erudita, amb la que s'analitzen les fonts documentals i primàries, aconseguint la verificació de la informació.¹⁰⁸⁵ La seva dissecció, tant interna com externa, es veu recolzada per la utilització de les ciències auxiliars –paleografia, diplomàtica, filologia, etc.–, permetent

¹⁰⁸¹ PEIRÓ MARTÍN, Ignacio. *Los guardianes de la Historia. La historiografía académica de la Restauración*. Zaragoza: Institución «Fernando el Católico» (CSIC). Diputación de Zaragoza, 2006, pàg. 191-218; *Ídem*. «Los historiadores oficiales de la Restauración (1874-1910)». *Boletín de la Real Academia de la Historia*, 193.1 (1996): 13-72, *passim*.; PUIGVERT, Joaquim M. «Historiografía eclesiàstica a la Catalunya noucentista». *Fortià Solà: estudis*. Torelló: Associació d'Estudis Torellonencs, 1997, 9-19, pàg. 10.

¹⁰⁸² PASAMAR ALZURIA, Gonzalo. *La Historia contemporánea: aspectos teóricos e historiográficos*. Madrid: Síntesis, 2000, pàg. 82; SÁNCHEZ JIMÉNEZ, José. *Para comprender la historia*. Estella: Editorial Verbo Divino, 1995, pàg. 125.

¹⁰⁸³ CARBONELL, Charles-Olivier. *Histoire et Historiens. Une mutation idéologique des historiens français, 1865-1885*. Toulouse: Privat, 1976, pàg. 413; MUCCHIELLI, Alex. «Positivism». *Diccionario de métodos cualitativos en ciencias humanas y sociales*. Alex Muchielli (dir.) Madrid: Síntesis, 2001, pàg. 243-244; SÁNCHEZ JIMÉNEZ, José. *op. cit.*

¹⁰⁸⁴ DOSSE, François. *La historia: conceptos y escritura*. Buenos Aires: Ediciones Nueva Visión, 2004, pàg. 29; KRAGH, Helge. *Introducción a la historia de la ciencia*. Barcelona: Crítica, 1989, pàg. 62; SCHAFF, Adam. *Historia y verdad*. Barcelona: Crítica, 1976, pàg. 118-119.

¹⁰⁸⁵ CARBONELL, Charles-Olivier. «L'histoire dite "positiviste" en France». *Romantisme*, 21-22 (1978): 173-185, pàg. 178; RUIZ TORRES, Pedro. «Historia filosófica e historia erudita en los siglos XVIII y XIX». *Erudición y discurso histórico: las instituciones europeas (s. XVIII-XIX)*. Francisco M. Gimeno Blay (ed.). València: Universitat de València, 1993, 13-33.

corroborar la perspectiva i finalitat científica de la Història, elaborant a la vegada les bases d'un mètode –positivista–, esdevenint element identificador d'una ciència i d'un ofici.¹⁰⁸⁶ La dependència necessària i vital de l'historiador respecte a la documentació fa encara més evident la idiosincràsia del mètode positivista, arribant a resumir la seva tasca com un aprofitament de documents, amb paraules d'Emilio Mitre, essent necessari dur a terme una exhaustiu procés de verificació, crítica, classificació, etc.¹⁰⁸⁷

Es poden realitzar moltes comparatives amb els continguts exposats i els casos pertanyents a les obres del canonge Gaietà Barraquer i Roviralta. L'historiador, a partir de la documentació, deixa la paraula als morts perquè narrin els successos, retornant-los-hi la vida després de tants anys enterrats pel temps, i donant-los-hi el protagonisme necessari per a fer evident la seva essència.¹⁰⁸⁸ Sense deixar de banda les paraules de François Dosse, l'erudit historiador és un sacerdot dotat de poders màgics que té la capacitat de ressuscitar el testimoni passat, «comme une momie dans son sarcophage», evidenciant la magnificència i rellevància documental com a contingent d'informació, necessària per a escriure la Història.¹⁰⁸⁹

Els fets és com si restessin congelats i immòbils amb el pas del temps, i a partir de la seva simple unió i recomposició esdevé la Història. Aquesta només és possible a partir de l'elaboració d'un relat, un discurs que permeti entendre i reflectir el contingut extret del document, i deixant constància d'aquest com una prova fefaent de la veritat històrica.¹⁰⁹⁰ El document esdevé un punt de partida, perquè aquest és una conseqüència de l'existència d'un esdeveniment, i la narració es construirà amb paraules contemporànies a les fonts primàries, des d'una perspectiva científica i neutra, profundament conceptual i demostrant la immersió de l'investigador en el context que estudia.¹⁰⁹¹

¹⁰⁸⁶ DUMOULIN, Olivier. «Positivismisme». *Dictionnaire des sciences historiques*. André Burguière (dir.). París: Presses Universitaires de France, 1986, pàg. 536; *Ídem*. «Méthode historiques». *Ibidem.*, pàg. 458-459; LEFEBVRE, Georges. *El nacimiento de la historiografía moderna*. Barcelona: Ediciones Martínez Roca, 1974, pàg. 293-294.

¹⁰⁸⁷ MITRE, Emilio. *Historia y pensamiento histórico. Estudio y antología*. Madrid: Cátedra, 1997, pàg. 92-93.

¹⁰⁸⁸ DOSSE, François. *op. cit.*, pàg. 100-101.

¹⁰⁸⁹ CARBONELL, Charles-Olivier. «L'histoire dite "positiviste" en France». *op. cit.*, pàg. 179.

¹⁰⁹⁰ CARRERAS ARES, Juan José. *Razón de Historia. Estudios de historiografía*. Madrid: Marcial Pons. Premsas Universitarias de Zaragoza, 2000, pàg. 143-144; FEVBRE, Lucien. *Combates por la historia*. Barcelona: Ariel, 1975, pàg. 32 i 179.

¹⁰⁹¹ MORADIELLOS, Enrique. *El oficio de historiador*. Madrid: Siglo XXI, 1994, pàg. 32-33; *Ídem*. *Las caras de Clío: introducción a la historia y a la historiografía*. Oviedo: Servicio de Publicaciones de la Universidad de Oviedo, 2ª ed., 2009, pàg. 156-157.

Cal respectar la integritat de les entitats documentals i del contingut que aquestes tenen, com argumentà Fustel de Coulanges. La Història, que és el que es veu reflectit en elles, té la seva pròpia organització i cal respectar el seu curs natural; parla a través de les fonts primàries i si s'obvia el seu contingut, es deixa de fer història completa, és a dir, veritable als fets.¹⁰⁹² L'historiador ha de tenir en compte la importància de la veritat, aquesta és una de les premisses bàsiques per a fer recerca, hom sap que és absoluta i cal respectar-la. És a través de la ciència –entesa aquesta com a procediment– que es busca la seva existència.¹⁰⁹³ En aquest cas, no es pot parlar directament amb els subjectes del passat, aquests estan morts i la documentació és la única i última resta que disposa l'historiador de la seva existència. L'únic recurs que li queda és subordinar la seva investigació en l'ús de fonts contemporànies als esdeveniments, escoltant-la i llegint-la per apropar-se a l'objecte d'estudi.¹⁰⁹⁴

L'historiador Jerzy Topolsky exposa molt bé quina és la relació entre la documentació i els fets, i aporta una resposta coherent a la fixació per part dels historiadors referent als segons. Les fonts documentals, com bé s'ha explicat anteriorment, són les úniques evidències de l'existència dels fets, i aquestes seran fruit de l'anàlisi científica i empírica per part de l'estudiós. Com més fets establerts hi hagi, és a dir, més anàlisis en les fonts primàries s'hagi dut a terme, més fiable esdevindrà la investigació.¹⁰⁹⁵ Per una banda es corrobora el culte exacerbat als fets, i com des de la perspectiva positivista, la Història esdevé una amalgama de fets verificats, essent els documents el lloc on resideixen.¹⁰⁹⁶ Per l'altra, l'ús de l'anàlisi empíric fa evident les reminiscències procedents del positivisme comteà, justificant l'observació com una eina més per a l'estudi de la realitat viscuda, evitant doncs la presència de la subjectivitat.¹⁰⁹⁷

Així doncs, es pot extreure la idea que l'esdeveniment, entès aquest com a concepte, es converteix en un element indispensable i crucial pel procés històric¹⁰⁹⁸, i com el conjunt

¹⁰⁹² HARTOG, François. *Le XIXè siècle et l'histoire: le cas Fustel de Coulanges*. Paris: Presses Universitaires de France, 1988, pàg. 109-114.

¹⁰⁹³ HANDLIN, Oscar. *La verdad en la historia*. México: Fondo de Cultura Económica, 1982, pàg. 397-398.

¹⁰⁹⁴ CORCUERA DE MANCERA, Sonia. *Voces y silencios en la historia: siglos XIX y XX*. México: Fondo de Cultura Económica, 1997, pàg. 130-131.

¹⁰⁹⁵ TOPOLSKY, Jerzy. *Metodología de la historia*. Madrid: Cátedra, 1973, pàg. 100.

¹⁰⁹⁶ ROLDÁN, Concha. *Entre Casandra y Clío. Una historia de la filosofía de la historia*. Madrid: Akal, 1997, pàg. 122.

¹⁰⁹⁷ FERRAROTTI, Franco. *op. cit.*, pàg. 45.

¹⁰⁹⁸ ARIÈS, Philippe. *El tiempo de la Historia*. Buenos Aires: Paidós, 1988, pàg. 244; ARÓSTEGUI, Júlío. *op. cit.*, pàg. 208.

de fets que conformen la Història són les restes observables produïdes pels canvis constants de l'acció humana. Per tant que es dona a entendre que hi ha un procés de transformació de la societat, i que per establir un ordre a l'hora de classificar i narrar el seu passat, cadascuna de les seves efemèrides es poden classificar en períodes històrics.¹⁰⁹⁹ Posteriorment els historiadors s'adonen que la successió de fets són fruit d'una causalitat, però que a la vegada comporten una conseqüència, demostrant que és una ciència en constant moviment, tant des d'una perspectiva d'avenç com de retrocés.¹¹⁰⁰

El significat i la rellevància del mot «hechos» també té un origen i una reminiscència procedent del positivisme sociològic, entès aquest com a «dato positivo», fruit de l'experiència.¹¹⁰¹ El concepte «positiu» és sinònim d'allò que existeix, expressió d'ordre natural i que pertany o és immanent a la societat, i sobretot que ajuda a fer desaparèixer la subjectivitat a causa de la consciència científica que cal prendre per analitzar l'objecte exterior.¹¹⁰² També se'n deriven múltiples significats que fan més comprensible el vocabulari positivista dels historiadors del vuit-cents i el que representa l'ús d'aquest concepte, entès com aquella cosa que esdevé útil, quelcom real, vertader, absolut, contrari a allò que és relatiu, poc pràctic, metafísic, eteri, gens constructiu, i que per conseqüent no és definitiu.¹¹⁰³

Es pot comprovar que l'orientació positivista comteana no defuig dels postulats historiogràfics metòdico-documentals, i com aquests, ja havent patit una evolució en els seus fonaments dogmàtics –com també en el vocabulari utilitzat per Barraquer i Roviralta–, continuen emprant un concepte que simplement fa referència als fets socialment reals, autèntics, que donen lloc a hipòtesis fruit de l'observació i del raïonament científic.¹¹⁰⁴ Sense defugir de la importància que tenen els fets, no és la voluntat de defensar la perspectiva positivista ni emmarcar-se en aquesta, però sí aprofundir al màxim per entendre la seva complexitat i la rellevància que se li dona. Els esdeveniments no

¹⁰⁹⁹ LÓPEZ MARTÍN, Josefa. «La perspectiva positivista sobre la acción humana y su historicidad». González, Wenceslao J. (ed.). *Acción e Historia: el objeto de la historia y la teoría de la acción*. La Coruña: Universidade da Coruña, Servicio de Publicacions, 1996, 117-138, pàg. 121.

¹¹⁰⁰ MANCEBO ALONSO, Maria Fernanda. «Páginas de un historiador positivista». *Almena. Positivism y ciencia positiva en el siglo XIX español*. Burjassot: Colegio Mayor de San Juan de Ribera, 1963, 141-145, pàg. 143.

¹¹⁰¹ CARR, Edward Hallett. *¿Qué es la Historia?* Barcelona: Seix Barral, 1961, pàg. 12.

¹¹⁰² BILBAO, Andrés. *El positivismo y la sociología*. Madrid: Saltés, 1979, pàg. 98.

¹¹⁰³ BRYANT, Christopher G. A. *op. cit.*, pàg. 21; NEGRO PAVÓN, Dalmacio. *op. cit.*, pàg. 159-160; SINGER, Michael. *The legacy of positivism*. London: Palgrave Macmillan, 2005, pàg. 10.

¹¹⁰⁴ NEGRO PAVÓN, Dalmacio. *op. cit.*, pàg. 160-161; RÜSEN, Jörn. «Responsabilidad e irresponsabilidad en los estudios históricos. Una consideración crítica de la dimensión ética en la labor del historiador». *Alcores. Revista de Historia Contemporánea*, 1 (2006): 29-45, pàg. 35-37.

existeixen de forma teleològica ni la seva presència és vitalícia o inercial, com una realitat interior i substancial que s'imposen a l'investigador¹¹⁰⁵, sinó com s'ha esmentat en els paràgrafs anteriors, resten vigents les seves ruïnes.¹¹⁰⁶

Qui decideix donar-li importància i significat –o que selecciona allò que creu que és important¹¹⁰⁷–, i posteriorment tractar-lo és l'historiador, perquè els fets que aquest treballa són històrics, és a dir, que tenen rellevància al llarg del temps, i no pas científics.¹¹⁰⁸ Després d'haver desenterrat tota la informació a partir d'anàlisis crítics, a partir del criteri i de les prioritats d'aquest que es transformen les dades en fets, demostrant la visió i interpretació del compilador, establint si un esdeveniment és històric o no, posant en dubte l'objectivitat d'aquest i mitificant la racionalitat científica de l'historiador.¹¹⁰⁹

S'ha exposat moltes vegades la submissió de l'historiador envers a la documentació, tant en els paràgrafs dedicats a Barraquer i Roviralta com en l'explicació referent al mètode, necessària per a la seva existència. És destacable el culte fetitxista i exhaustiu de la informació referent a la font primària, reduint la seva feina a una condemna d'estudi del document, com a font legítima, única i exclusiva del treball històric.¹¹¹⁰ L'exclusivitat dedicada a la recopilació d'informació entorn al tema del seu treball comportà l'especialització de la seva feina, trobant en la universitat el lloc adequat per a poder investigar i, sobre tot, publicar.¹¹¹¹ Aquest desapareix darrere la font documental, absorbt i xuclat amb l'únic objectiu d'estudiar els vestigis dels testimonis del passat.¹¹¹²

¹¹⁰⁵ PÉREZ BRIGNOLI, Héctor; SANTANA CARDOSO, Ciro Flamarion. *Los métodos de la historia. Introducción a los problemas, métodos y técnicas de la historia demográfica, económica y social*. Barcelona: Crítica, 1999, pàg. 19-20.

¹¹⁰⁶ CHARTIER, Roger. «Positivista (Historia)». *La Nueva Historia*. Jacques Le Goff, Roger Chartier, Jacques Revel (eds.). Bilbao: Mensajero, 1988, 520-522, pàg. 521.

¹¹⁰⁷ CARR, Edward Hallet. *op. cit.*, pàg. 114.

¹¹⁰⁸ GADDIS, John Lewis. *El paisaje de la historia. Cómo los historiadores representan el pasado*. Barcelona: Anagrama, 2004, pàg. 44-45; HANDLIN, Oscar. *op. cit.*, pàg. 92.

¹¹⁰⁹ KRAGH, Helge. *op. cit.*, pàg. 65; PAGÈS, Pelai. *Introducción a la Historia: epistemología, teoría y problemas de método en los estudios históricos*. Barcelona: Barcanova, 1983, pàg. 168; PÉREZ BRIGNOLI, Héctor; SANTANA CARDOSO, Ciro Flamarion. *op. cit.*; ELIAS, Norbert. *La sociedad cortesana*. Madrid: Fondo de Cultura Económica: 1993, pàg. 15.

¹¹¹⁰ AGUIRRE ROJAS, Carlos Antonio. *op. cit.*, pàg. 59-60.

¹¹¹¹ AURELL, Jaume; BURKE, Peter. «El siglo de la historia: historicismo, romanticismo, positivismo». *Comprender el pasado: una historia de la escritura y el pensamiento histórico*. Jaume Aurell, Peter Burke, Catalina Balmaceda, Felipe Soza (ed.) Madrid: Akal, 2013, 199-218, pàg. 206; PASAMAR ALZURIA, Gonzalo. «La invención del método histórico y la historia metódica en el siglo XIX». *op. cit.*, pàg. 204.

¹¹¹² BOURDÉ, Guy; MARTIN, Hervé. *Las escuelas históricas*. Madrid: Akal, 1992, pàg. 132-133. Com explicita Charles SEIGNOBOS, «las Ciencias Sociales no utilizan más que escritos. [...] Entonces solamente se podrá saber si es posible a través de todas estas operaciones encontra entre el documento y el hecho la relación que únicamente podrá llegar al conocimiento del hecho». *El método histórico aplicado*

Dominat per la documentació i amb una capacitat de recollida de dades abismal, la seva producció literària es veu afectada per la voluntat d'exposar tota la informació compresa en un mateix corpus textual, construint monografies carregades de detalls i d'una narrativa subjecte a la font primària, comportant una esterilitat científica i manca de rigor històric, lluny de la finalitat objectiva de l'obra.¹¹¹³ Com resumeix Adam Schaff, el paper de l'historiador positivista comporta que s'idolatri la Història –com a disciplina– s'entengui com una simple pràctica d'unió de fets ben documentats i contrastats, extrets a partir de les abundants i continuades investigacions i a l'acumulació de dades. Per suposat, cal evitar les deliberacions de caràcter teòric carregades d'una perspectiva filosòfica, essent una amenaça especulativa i fins i tot inútil en l'argumentació científica positiva.¹¹¹⁴

La magnificència i divinitat que és atorgada a la font documental impedeix a l'investigador, en part, veure més enllà de la veracitat dels seus continguts, essent un *rara avis* debatre la seva certesa. La mostra d'una creença ferma sembla que limiti la capacitat crítica per a comprovar si és refutable o no, demostrant una ingenuïtat que ell mateix ha construït, produïda per l'interès subjectiu que té l'historiador envers el tema. Això comporta un posicionament i disconforme davant tota entitat documental que, per una banda, defuig de la inclinació que tingui aquest respecte al tema que estigui estudiant, i per l'altra, que resulti qüestionable o dubtosa per la matèria que exposi. D'aquesta actitud ingènua s'extreu que si no hi ha documentació, no hi ha coneixement i per tant no es pot narrar ni conèixer la Història. L'historiador es limita a escriure i explicar allò que ell sap i ha investigat en els arxius, excusant-se d'explicar allò del que no té constància perquè no ho ha trobat en els manuscrits.

Davant aquesta actitud de credulitat, el positivisme historiogràfic demostrà una capacitat racional a l'hora d'exposar de forma correcta i amb un vocabulari propi de les ciències humanes, els continguts històrics amb una narrativa acurada. Amb la finalitat de respectar la integritat de les unitats històriques, és evident la presència d'un llenguatge historicista, no només amb la finalitat de definir i descriure tot fenomen característic de la realitat humana a un factor històric, sinó també fa referència a una cronologia d'un sol

a las ciencias sociales. Traducido de la segunda edición francesa por Domingo Vaca. Madrid: Daniel Jorro, Editor, 1923, pàg. 21.

¹¹¹³ OLÁBARRI GORTÁZAR, Ignacio. *Las vicisitudes de Clío (siglos XVIII-XXI). Ensayos historiográficos*. Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca, 2013, pàg. 59.

¹¹¹⁴ AGUIRRE ROJAS, Carlos Antonio. *Corrientes, temas y autores de la historiografía del siglo XX*. México: Universidad Juárez Autónoma de México, 2002, pàg. 20; SCHAFF, Adam. *op. cit.*, pàg. 119-121.

sentit, continua, en avenç progressiu, que ajuda a entendre les diverses realitats de la societat.¹¹¹⁵

Els continguts exposats recorden a les paraules de Barraquer i Roviralta, quan explicita que el mètode emprat és «el orden cronológico de los hechos», que no deixa de ser «el orden lógico» d'aquests, és a dir, el de les causes i les conseqüències, permetent entendre les característiques d'aquesta disciplina i els factors que condicionen l'existència i essència dels fets. La Història s'entén, per una costat, com a *res gestae*, una successió de conjuntures que parteixen d'un sentit únic i que estableixen periodicitat històrica, que comporta progressió i, per tant, el transcurs i celebració d'esdeveniments; i per altre costat, com a disciplina que estudia aquesta successió, *studium rerum gestarum*.¹¹¹⁶

L'historiador, com defensa Philippe Ariès, reuneix els fets, prèviament analitzats i catalogats, amb un ordre establert per assegurar una unitat de duració. No es resumeix com les anelles d'una cadena o una recta infinita, que un fet sigui el provocador directe i següent a un altre, sinó que hi ha un conjunt de relacions de causa-efecte –dintre d'un procés temporal concret–, situació que explica la continuïtat de les accions.¹¹¹⁷ D'aquí se'n deriva que l'esdeveniment en sí sigui únic i irrepetible, quelcom particular, amb característiques pròpies del context en el què floreix, essent singulars pels seus propis principis de formulació i com a resultat de la raó històrica.¹¹¹⁸ Partint de les particularitats del context, es construeix una perspectiva de caràcter experimental, amb la finalitat de construir el coneixement i poder estudiar el passat a partir d'una mirada crítica¹¹¹⁹, fent evident que la realitat social és un producte històric i que està condicionada pels successos del passat.¹¹²⁰

¹¹¹⁵ AGUIRRE ROJAS, Carlos Antonio. *La historiografía en el siglo XX: historia e historiadores entre 1848 y ¿2025?*. *op. cit.*, pàg. 28; NIELSEN, Kai. «Historicismo». *Diccionario de Filosofía*. Robert Audi. (dir.) Madrid: Akal, 2004, pp. 493-494.

¹¹¹⁶ CRUZ, Manuel. *El Historicismo. Ciencia social y filosofía*. Barcelona: Montesinos, 1981, pàg. 9.

¹¹¹⁷ ARIÈS, Philippe. *op. cit.*, pàg. 254-257.

¹¹¹⁸ MORADIELLOS, Enrique. *El oficio de historiador. op. cit.*, pàg. 34; *Ídem*. *Las caras de Clío: introducción a la historia y a la historiografía. op. cit.*, pàg. 158-159.

¹¹¹⁹ HOWARD, Thomas Albert. *Religion and the Rise of Historicism. W. M. L. de Wette, Jacob Burckhardt, and the Theological Origins of Nineteenth-Century Historical Consciousness*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000, pàg. 141; IGGERS, Georg. G. «Historicism: The History and Meaning of the Term». *Journal of the History of Ideas*, 56.1 (1995): 129-152, pàg. 131; THORNHILL, Christopher. «Historicism». *Routledge Encyclopedia of Philosophy. Vol. IV*. London/New York: Routledge, 1998 443-445, pàg. 444.

¹¹²⁰ NAVARRO PÉREZ, Jorge. *Filosofía y política en la crisis del historicismo. Friedrich Meinecke y Ernst Troeltsch*. Murcia: Res Publica, 2003, pàg. 38.

Es desprèn la percepció de la naturalesa humana com un afer històric, i que si aquesta ha patit transformacions i ha arribat fins els nostres dies, és a causa de continus canvis i processos evolutius, provocats per afers interns o externs que han originat la seva transfiguració. Allò que ha esdevingut és transcendental per a l'estudi de la Història, aporta informació que ajuda a entendre el continu progrés i l'evolució de la societat¹¹²¹, perquè sense progrés, entès aquest com a desenvolupament i sense una percepció marxista, no hi ha coneixement i tampoc Història.¹¹²²

Amb paraules de Walter Benjamin, el passat esdevé una imatge eterna¹¹²³, i gràcies a aquesta perspectiva historicista es consolidà els fonaments d'un enfocament científic rigorós, aprofitant els postulats del positivisme per enfortir la disciplina històrica i la seva funció com a *magistra vitae* i poder mostrar al públic interessat «les coses com van ser de veritat».¹¹²⁴ Aquesta perspectiva també es troba reflectida en les obres de Barraquer i Roviralta, com des del present es parteix cap al passat, esdevenint un «record reflexiu», i marcant un objectiu en el coneixement de successos passats.

S'argumenta que la història és allò que va ocórrer, i que lògicament els continguts que s'estudien no existeixen en els nostres dies perquè són pretèrits, restant només la seva essència i presència immaterial. Se'n deriva la gran funció que té la història com a disciplina per a estructurar els temps històrics, ajudant a comprendre els esdeveniments i tota la seva complexitat, però tota aquesta feina és fruit de la tasca i interpretació que fa l'historiador.¹¹²⁵ Gràcies a l'historicisme, la investigació històrica permet estudiar el present des del passat i viceversa, permetent criticar la societat i el món en el que es viu des de diverses perspectives, observant la realitat des de molts punts de vista, ajudant a observar l'evolució de la humanitat com a fruit de la Història i del passat que ens precedeix.¹¹²⁶

¹¹²¹ ROHBECK, Johannes. *Filosofía de la historia, historicismo, posthistoria. Una introducción a la razón histórica*. Granada: Ediciones Universidad de Granada, 2015, pàg. 89; TESSITORE, Feliciano. *Interpretación del historicismo*. Rubí: Anthropos, 2007, pàg. 17.

¹¹²² LEE, Dwight E.; BECK, Robert N. «The Meaning of "Historicism"». *The American Historical Review*, 59.3 (1954): 568-577, pàg. 571.

¹¹²³ BENJAMIN, Walter. *Sobre el concepto de historia (Obras I, 2)*. Edición de Rolf Tiedemann y Hermann Schewppenhäuser (ed.) Madrid: Abada Editores, 2008, pàg. 316; *Ídem. Tesis sobre la historia y otros fragmentos*. Ciudad de México: Ítaca. Universidad Autónoma de México, 2008, pàg. 58.

¹¹²⁴ CLOUSER, Roy. «A critique of Historicism». *Crítica: Revista Hispanoamericana de Filosofía*, 29.85 (1997): 41-64, pàg. 43; IGGERS, Georg. G. *op. cit.*, pàg. 145.

¹¹²⁵ ROHBECK, Johannes. *op. cit.*, pàg. 107.

¹¹²⁶ BEISER, Frederick C. *The German Historicist Tradition*. Oxford: Oxford University Press, 2011, pàg. 2-3; HAMILTON, Paul. *Historicism*. London: Routledge, 1996, pàg. 17-19. *Cfr.* MEINECKE, Friedrich. *El historicismo y su génesis*. México: Fondo de Cultura Económica, 1983, pàg. 21-23.

A tall de conclusió, per tancar aquest apartat de caràcter metodològic i l'anterior dedicat al positivisme, s'ha exposat les característiques d'estil pertanyents a les obres de Barraquer i Roviralta i la seva confluència amb un conjunt de teories que s'emmarquen en les característiques teòriques del positivisme comteà i metodològic, desgranant les seves singularitats per a establir un marc referent. Per altra banda, el vocabulari i metodologia emprada ha permès veure l'ús i influència de l'historicisme, com també per part dels sectors eclesiàstics de la pràctica de les corrents positives, mostrant un escenari pragmàtic però no intel·lectual en el seu ús, destacant una reacció crítica i conservadora per la defensa dels postulats metafísics que definien la religió.

6.1.3. *Positivisme i neotomisme. A la recerca d'uns orígens intel·lectuals*

Havent exposat les característiques essencials del positivisme –tant historiogràfic com comteà–, i establert una comparativa que permet observar la realitat i presència d'aquesta corrent intel·lectual en les obres i comportament del canonge Gaietà Barraquer i Roviralta, és necessari formular-se la següent pregunta: com i quins són els mitjans o canals de transmissió de influenciaren a l'autor en l'ús d'aquest mètode? Per un costat, la introducció del positivisme com a paradigma en el camp científic a través de múltiples disciplines¹¹²⁷ provocà una renovació en els enfocaments i esquemes teòrics, com també un atac a la integritat d'aquests coneixements, viscuts amb por per part dels sectors més immobilistes.¹¹²⁸ Per l'altre, havent vist la vessant pragmàtica del positivisme reflectides en les obres de Barraquer i Roviralta, també cal esmentar la part ideològica d'aquesta corrent, lligada amb corrents krausistes i de caràcter progressista, i que no encaixa amb el pensament de l'autor.

És una mostra de com el positivisme es fa present en els sectors acadèmics i científics de l'Església, esdevenint una situació particular: hi ha un ús extens i acceptat, fins i tot immanent, dels preceptes teòrics però no pel què fa als intel·lectuals. Els aires de la Renaixença, segons Antoni Rovira i Virgili, foren els que conjuntament amb el naturalisme desbancaren el romanticisme i introduïren el pragmatisme en el camp de les

¹¹²⁷ LISSORGUES, Yvan. «Filosofía idealista y krausismo. Positivismo y debate sobre la ciencia». *Historia de la literatura española. Siglo XIX (II)*. Leonardo Romero Tobar (coord.). Madrid: Espasa Calpe, 1998, 31-46; MONTAÑES RODRÍGUEZ, Juan. *Urbano Gonzalez Serrano y la introducción del positivismo en España*. Cáceres: Institución Cultural «El Brocense». Excma. Diputación Provincial, 1989, pàg. 113-119; PORTOLES, Jose. *Medio siglo de filología española (1896-1952). Positivismo e idealismo*. Madrid: Cátedra, 1986, pàg. 33.

¹¹²⁸ NÚÑEZ ENCABO, Manuel. «Sales y Farré y los orígenes de la sociología en España». *Historia de la sociología en España*. Salustiano del Campo (dir.). Barcelona: Ariel, 2001, 41-57.

ciències.¹¹²⁹ Esdevingué un mètode de coneixement, fins i tot un procediment per a elaborar ciència, com esmentà Pere Estasén¹¹³⁰, fent que els seus fonaments realistes no fossin tan encantadors i atractius pels sectors més conservadors, mostrant la seva contrarietat pels aspectes anti-materialistes.

La proximitat fronterera amb França provocà que l'expansió que tingué el positivisme –no només aquesta ideologia, sinó també altres disciplines científiques, com es veurà més endavant amb la sociologia– per tota Europa també acabés arribant a Espanya i, sobretot, a Catalunya. Com bé ressalta Carola Duran i Walter Michael Simon, les influències dels postulats positivistes s'escamparen pels diversos països del continent durant el final dels anys 70 i principis dels 80 del s. XIX, a batzegades però de forma insistent.¹¹³¹ La seva expansió i transmissió deixà la seva empremta en publicacions de caràcter científic, però també en l'àmbit de la divulgació i els mitjans de comunicació, com revistes i diaris –en el cas de Catalunya destacant *La Renaixensa* i *La Gramalla*– però no tant forta en les universitats i centres culturals –situació que posteriorment es transformà, i que acabà imposant-se en totes les esferes acadèmiques–.¹¹³²

Posteriorment amb el continu tràfic i trànsit d'idees, aquestes arribaren a les ments de molts pensadors, professionals liberals i científics, que adaptaren els seus pensaments amb les noves corrents ideològiques, causant una renovació i un autèntic terrabastall en el panorama intel·lectual espanyol i català finisecular. Les propostes metodològiques i de fonament que afectaren a les ciències naturals, físiques i exactes, posteriorment es reflectiren en els estatuts de les ciències humanes i socials.¹¹³³ Es canvià la perspectiva i enfocament dels seus principis, rebutjant les antigues percepcions i raonaments romàntics

¹¹²⁹ ROVIRA I VIRGLI, Antoni. *op. cit.*, pàg. 51.

¹¹³⁰ CHACÓN DELGADO, Pedro José. «Historia». *Diccionario político y social del siglo XIX español*. Javier Fernández Sebastián, Juan Francisco Fuentes (dirs.). Madrid: Alianza Editorial, 2002, 338-347, pàg. 344.

¹¹³¹ SIMON, Walter Michael. *European Positivism in the Nineteenth Century. An Essay in Intellectual History*. Ithaca (NY): Cornell University Press, 1963, pàg. 73-93.

¹¹³² DURAN TORT, Carola. «El positivisme de la revista *La Renaixensa* (1871-1880)». *Estudis sobre el positivisme a Catalunya*. Rosa Cabré i Josep M. Domingo (eds.). Vic/Barcelona: Eumo Editorial. Departament de Filologia Catalana. Secció de Literatura. Universitat de Barcelona, 2007, 267-294.

¹¹³³ Per una major ampliació teòrica de gran qualitat, destaquen les obres de ABELLÁN-GARCÍA, José Luís. *Historia crítica del pensamiento español. Tomo V (I)*. Madrid: Espasa-Calpe, 1988, pàg. 74-92; HERNÁNDEZ LAILLE, Margarita. *Darwinismo y manuales escolares en España e Inglaterra en el siglo XIX: 1870-1902*. Madrid: Universidad Nacional de Educación a Distancia (UNED), 2014, pàg. 109-125; NÚÑEZ RUIZ, Diego. *La mentalidad positiva en España*. Madrid: Ediciones de la Universidad Autónoma de Madrid, 1987, *passim*.

o d'època moderna, renovant els seus fonaments i donant noves concepcions de caràcter científic, cenyint-se a les bases doctrinals positivistes.¹¹³⁴

Per altra banda, aquesta proliferació ideològica i posterior consolidació té al darrere una causa, la divulgació d'aquests preceptes per deixebles o escoles o institucions, que posteriorment feren de les sentències doctrinals les seves característiques representatives i els fonaments educatius.¹¹³⁵ La popularitat i el ressò mediàtic, com també intel·lectual, ajudà a la seva divulgació, marcant tendència en les esferes educatives, sobretot en les universitats, però també en centres culturals i de caràcter associatiu com ateneus i cercles socials.

El panorama polític espanyol de la segona meitat del s. XIX també es veié afectat per l'entrada i implantació de les corrents positivistes en les bases ideològiques dels partits polítics, havent trobat anteriorment un obstacle en les doctrines religioses conservadores dels regnats de Carles III, Carles IV i Ferran VII, en les que qualsevol filosofia materialista posava en dubte la fe catòlica i els fonaments de la monarquia.¹¹³⁶ Els sectors liberals aprofitaren el procés de la Restauració Borbònica com també els valors comteans de renovació política, formulats a partir dels processos revolucionaris viscuts, duent a terme una revisió dels seus postulats ideològics, essent partidaris de l'ordre i el progrés, obrint el seu radi d'acció i influència en la praxis política, arribant als interessos realistes en última instància.¹¹³⁷ Els conservadors utilitzaren la direcció estàtica de les societats i l'organicisme naturalista del positivisme comteà, mitjançant explicacions científiques, per a defensar l'ordre i la defensa de la societat.¹¹³⁸

Els sectors eclesiàstics també es veieren repercutits per la implantació del positivisme en el camp científic. Cal destacar la influència que rebé Josep Torras i Bages, que ajudà a crear una escola que repercutí en el Seminari Conciliar de Barcelona, on augmentà

¹¹³⁴ RIERA, Joan. *Idealisme i positivisme en la medicina catalana del segle XIX*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1973, pàg. 12 i 63-67.

¹¹³⁵ SIMON, Walter Michael. *op. cit.*

¹¹³⁶ ARANGUREN, José Luis. *Moral y Sociedad. La moral social española en el siglo XIX*. Madrid: Cuadernos para el Diálogo, 1974, pàg. 164-165; FERNÁNDEZ-SANTOS ORTIZ-IRIBAS, Jorge; MUNAIN EDERRA, Sara. «An Enlightened Path to Positivism? Reflections on the Institutionalization of Science in Bourbon Spain». *The Worlds of Positivism. A Global Intellectual History, 1770-1930*. Johannes Feichtinger, Franz L. Fillafer, Jan Surman (eds.). Londres: Palgrave Macmillan, 2018, 111-135, pàg. 127-128; VILLACORTA BAÑOS, Francisco. *Burguesía y cultura. Los intelectuales españoles en la sociedad liberal, 1808-1931*. Madrid: Siglo XXI de España Editores, 1980, pàg. 80-85.

¹¹³⁷ GIDDENS, Anthony. «El positivismo y sus críticos». *Historia del análisis sociológico*. Tom Bottomore y Robert Nisbet (comp.) Buenos Aires: Amorrortu, 1988, 273-326, pàg. 275-276; NÚÑEZ RUIZ, Diego. *op. cit.*, pàg. 11-12; RIERA, Joan. *op. cit.*, pàg. 14.

¹¹³⁸ NÚÑEZ RUIZ, Diego. *Ibidem., ídem.*

l'interès pel patrimoni i la natura que donà el moviment de la Renaixença.¹¹³⁹ Cal tenir en compte el paper que jugà el seminari barcelonès, esdevenint l'impulsor científic de Catalunya durant la segona meitat del s. XIX, amb persones al capdavant com Salvador Casañas, rector, i professors com Jaume Almera i Comas, que dirigia la càtedra d'Història natural i Fisiologia, i Norbert Font i Sagué, que ajudà a erigir l'Escola de Geologia i el Museu de Geologia del Seminari.¹¹⁴⁰

Tenint en compte el context exposat, sobretot en l'expansió d'aquesta ideologia però també com a metodologia i l'impacte que tingué en el si de l'Església, l'obra de Barraquer n'és un exemple molt vàlid i destacable. Si hom té en compte el vocabulari però sobretot el pragmatisme de l'autor en la realització de la seva obra, hom pot trobar un origen d'aquesta influència positivista historiogràfica en les obres que llegí per a la redacció de la seva obra frustrada i no publicada sobre la història de l'expulsió dels jesuïtes.¹¹⁴¹ Concretament, en el manuscrit anteriorment esmentat, fa ús de referències bibliogràfiques d'autors amb marcada tendència positivista, com el *Cours d'histoire moderne des États européens* de l'historiador Frédéric Shoell, *Clément XIV et les Jésuites* de l'historiador i periodista Jacques Créteineau-Joly; *Clément XIII et Clément XIV* de l'historiador jesuïta Gustave Delacroix de Ravignan, o la famosa *Histoire de la Papauté pendant les XVI et XVII siècles*, del gran historiador prussià Leopold Von Ranke.

Cita extensament, tant al text com en notes a peu, les obres dels autors esmentats per ampliar i sobretot justificar les seves argumentacions. Uns títols de marcada tendència historiogràfica positivista dels quals Barraquer segueix els seus passos i els estableix com a referència bibliogràfica pel seu treball, però també per la marcada perspectiva conservadora dels seus autors, consolidant un interès pels receptors a nivell ideològic, en aquest cas de caràcter eclesiàstic, i remarcant per altra banda la seva procedència estrangera, evidencia la proliferació d'aquests treballs des d'una perspectiva científica i el seu impacte geogràfic.

Però referent al positivisme i el seu vincle conservador, Antoni Rovira i Virgili destaca que en la introducció de *La Tradició Catalana* hom pot veure una mentalitat conservadora

¹¹³⁹ JOSA LLORCA, Jaume. «La Historia Natural en la España del Siglo XIX: Botánica y Zoología». *Ayer*, 7 (1992): 109-152, pàg. 133; SENENT-JOSA, Joan. *Les ciències naturals a la Renaixença*. Barcelona: Dopesa, 1979, pàg. 36-38;

¹¹⁴⁰ BOHIGAS MAYNEGRE, Jordi. «Per Déu i per la Ciència». *L'Església i la ciència a la Catalunya de la Restauració (1874-1923)*. Tesi doctoral. Universitat de Girona: Departament d'Història i Història de l'Art, 2011, pàg. 166-180.

¹¹⁴¹ *Supra.*, pàg. 93-95.

que fuig dels postulats intel·lectuals orgànics d'aquest, però que evidencia la presència d'un vocabulari propi: «L'individualisme particularista és, en sociologia, lo que el panteisme en filosofia; és aquest una forma de honesta de negar l'existència del Ser diví, aquell una teoria brillant per a destruir el Ser social. Siguem positivistes de debò, veritables observadors de nosaltres mateixos, i admetem la tradició nacional».¹¹⁴² Per una banda carrega contra la ideologia liberal i l'ús que en fa del positivisme, però per l'altra, la crítica i la perspectiva antimetafísica que caracteritza aquesta ideologia per a estudiar la realitat social, és una argumentació que comporta la negació de Déu i tot fenomen lligat a ell, quelcom totalment contrari als postulats de l'Església.¹¹⁴³

Des dels sectors eclesiàstics veieren que els postulats del positivisme des d'una vessant filosòfica, pel què fa a que l'estudi de les societats i del seu passat, giraven entorn a una perspectiva focalitzada exclusivament en la persona, per poder conèixer així l'evolució social i històrica de les civilitzacions, provocant un canvi en la harmonia de la cosmovisió de molts intel·lectuals conservadors. Aquests veieren desplaçats els aspectes metafísics, esdevenint quelcom residual i sense ressaltar la part fonamental que tenen aquests en el determinisme antropològic, tot per culpa de la introducció de noves corrents de pensament. Com exposa Joaquín Sánchez de Toca¹¹⁴⁴, es demostra el posicionament contrari i el rebuig que afirmaren les corrents tradicionalistes, condemnant la idiosincràsia positivista en les implicacions d'ordre moral i social, com les publicacions que realitzaren Antonio Hernandez Fajarnés¹¹⁴⁵ o el cardenal Ceferino González¹¹⁴⁶ entre altres.

¹¹⁴² TORRAS I BAGES, Josep. «La Tradició Catalana». *Obres completes, vol. I*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1984, pàg. 6.

¹¹⁴³ ROVIRA I VIRGLI, Antoni. *op. cit.*, pàg. 57-58.

¹¹⁴⁴ «La moral y el derecho no son más que productos artificiales del estado social..., pero la moral así comprendida, pero la moral extraída de los instintos animales o de la vida orgánica, no será nunca en la ciencia más que una invención de entendimientos pervertidos, y en la vida real un sistema monstruoso e indecente de egoísmo y tiranía. Nunca llegará el hombre a concebir la idea de la justicia, la idea de una ley moral obligatoria, si no se apoya en otra ley eterna, universal, indestructible, superior a los convenios humanos y a las potestades de la tierra.». SANCHEZ DE TOCA, Joaquín. «La doctrina de la evolución de las modernas escuelas científicas». *Revista contemporánea*, 21 (1879): 273-288, pàg. 276. *apud*. NÚÑEZ RUIZ, Diego. *op. cit.*, pàg. 40.

¹¹⁴⁵ «El positivismo se ha rebelado contra la Metafísica, poniendo en grave riesgo el fundamento de los principios que han formado y mantienen la civilización del mundo.» FAJARNÉS HERNANDEZ, Antonio. *Estudios críticos sobre la filosofía positiva. I. La Psicología celular*. Zaragoza: Tip. de «La Derecha», 1884, 2ª ed., pàg. VII. *apud*. NÚÑEZ RUIZ, Diego. *op. cit.*, pàg. 42.

¹¹⁴⁶ Referent al posicionament del cardenal Ceferino González, Diego Núñez comenta que «Su crítica al positivismo discurre, en primer término acerca de sus consecuencias morales y políticas, puesto que se trata de una escuela que incita a traducir en "hechos prácticos y sociales sus teorías científicas". La doctrina positiva, pues "tiende a socavar y destruir las verdades fundamentales que constituyen la base y el fondo de la filosofía, de la religión y de la sociedad."». GONZALEZ, Ceferino. «El positivismo materialista», en *La Defensa de la Sociedad, I*, 1872, pàg. 5. *apud*. NÚÑEZ RUIZ, Diego. *op. cit.*, pàg. 42.

Les reivindicacions conservadores i tradicionalistes trobaren un recolzament en la publicació de l'encíclica *Aeterni Patris*, proclamada el 1879 pel pontífex Lleó XIII. Aquesta confirmava la voluntat de l'Església de renovar, restaurar i enfortir la filosofia cristiana davant els nous paradigmes científics, que posaven en dubte els preceptes metafísics i la seva fonamentació a l'hora d'establir argumentacions de caràcter racional.¹¹⁴⁷ La finalitat de l'encíclica segons Jordi Bohigas i Georges Van Riet, era impulsar el ressorgiment de la filosofia cristiana i reconstruir els lligams entre raó i fe, quelcom totalment compatible, essent evidències de revelació divina i per tant, font de veritat absoluta, ajudant a fer ciència i establir nous coneixements.¹¹⁴⁸

Un dels pilars centrals és encoratjar als estudiosos a dur a terme recerca científica, sempre partint d'un coneixement que l'estudiós pot trobar en l'escolàstica de Sant Tomàs d'Aquino.¹¹⁴⁹ Es vol propagar un missatge profundament conservador religiós que serveixi per tal de lluitar en contra de la filosofia positivista, i remarcar el vincle indissoluble que té Déu en la creació i intermediació de tota deducció racional, fent necessari la creença en la seva existència com a fonament elemental per a legitimar qualsevol substància vivent o pretèrita.¹¹⁵⁰ No es vol defugir de la tradició, sinó que aquesta sigui una eina per a combatre i imposar-se als problemes de la societat finisecular, partint dels preceptes de la filosofia de Sant Tomàs d'Aquino, en els que la raó, la fe i l'origen diví de qualsevol autoritat –entre altres preceptes– són el pilar essencial per a combatre el monstre de la revolució liberal-socialista.¹¹⁵¹

¹¹⁴⁷ AUBERT, Roger. «Le contexte historique et les motivations doctrinales de l'encyclique "Aeterni Patris"». *Tommaso d'Aquino nel I Centenario dell'Enciclica «Aeterni Patris». Atti del convegno organizzato a Roma dalla Società Internazionale Tommaso d'Aquino e dalla Pontificia Università S. Tommaso d'Aquino, 15-17 de novembre de 1979*. Benedetto d'Amore (ed.). Roma: Società Internazionale Tommaso d'Aquino, 1981, 15-48.

¹¹⁴⁸ BOHIGAS MAYNEGRE, Jordi. *op. cit.*, pàg. 76-77; VAN RIET, Georges. «Le titre de l'encyclique. "Aeterni Patris". Note historique». *Revue Philosophique de Louvain*, 80.45 (1982): 35-63, pàg. 60; FABRO, Cornelio. *Introducción al tomismo*. Madrid: Rialp, 1967, pàg. 105-111; LIVI, Antonio. «Il movimento neotomista». *Le ragioni del tomismo. Dopo il centenario dell'enciclica «Aeterni Patris»*. Benedetto d'Amore (ed.). Milano: Edizioni Ares, 1979, 19-49.

¹¹⁴⁹ CESSARIO, Romanus. O.P. *A Short History of Thomism*. Washington, D.C.: Catholic University Press, 2005, pàg. 24-25; FABRO, Cornelio. «San Tommaso davanti al pensiero moderno». *Le ragioni del tomismo. op. cit.*, 50-95.

¹¹⁵⁰ DE FINANCE, Joseph. «I grandi temi dell'enciclica». *Tommaso d'Aquino nel I Centenario dell'Enciclica «Aeterni Patris». op. cit.*, pàg. 49-71.

¹¹⁵¹ FORMENT, Eudaldo. *Historia de la filosofía tomista en la España contemporánea*. Madrid: Encuentro Ediciones, 1998, pàg. 21-32; KÖHLER, Oscar. «La encíclica "Aeterni Patris"». *Manual de la Historia de la Iglesia. VIII. La Iglesia entre la adaptación y la resistencia*. Hubert Jedin (ed.). Barcelona: Herder, 1978, 437-443; *Ídem.*, «Neotomismo, neoescolástica y los "nuevos filósofos"». *Ibidem.*, 443-452.

És un moviment i una voluntat de restauració catòlica, en paraules d'Antonio Bentué¹¹⁵², que els sectors eclesiàstics aprofitaren per a assentar una base teòrica científica, però els nuclis integristes i intransigents veieren una arma per a afrontar els dogmes positivistes cada vegada més presents¹¹⁵³, permetent una proliferació de publicacions de caràcter teòric religiós, sobretot amb un profund missatge neoescolàstic, i amb una perspectiva i finalitat científica catòlica.¹¹⁵⁴

Retornant a *l'Aeterni Patris*, pel què fa a la data de publicació d'aquesta encíclica i tenint en compte els anys en els que Barraquer i Roviralta inicià les seves tasques d'investigació —esmenta que fou el 1880—, es pot suposar la influència que tingué el seu contingut en el pensament de l'autor, i es pot intuir si és present en el corpus de les seves obres. Però abans d'exposar aquestes certituds, és necessari valorar la presumpte intervenció ideològica del seu cercle d'amistats i el lloc on es relacionava, com també la seva situació socioprofessional, el Seminari Conciliar de Barcelona, d'on fou professor d'oratoría i patrologia. Enric Subirà i Blasi destaca que ja al s. XVIII el tomisme era present en moltes esferes acadèmiques, sobretot eclesiàstiques¹¹⁵⁵, per part de bisbes, cardenals i frares, per a establir-lo, en primer lloc, com un model a seguir en el camp de l'educació, i posteriorment en la filosofia i pensament religiós dels últims anys del s. XIX.¹¹⁵⁶

D'ençà de la proliferació del neotomisme es creà al Seminari Conciliar de Barcelona l'Acadèmia Teològico-Filosòfico-Literaria de Sant Tomàs d'Aquino, fet que demostra la sensibilització del clergat barceloní entorn al tomisme com a escola i pensament teològic. En la seva tesi doctoral, Jordi Bohigas estudia i analitza les acadèmies neotomistes de

¹¹⁵² BENTUÉ, Antonio. «Neoescolástica, teología liberal protestante y crisis modernista». *Historia del Cristianismo. IV. El mundo contemporáneo*. Francisco J. Carmona Fernández (coord.). Madrid: Editorial Trotta. Universidad de Granada, 2010, 219-251, pàg. 221-230.

¹¹⁵³ MALUSA, Luciano. *Neotomismo e intransigentismo cattolico*. Milano: Istituto Propaganda Libreria, 1989, pàg. 14-27, 47-55.

¹¹⁵⁴ SCERRI, Hector. «The Revival of Scholastic Sacramental Theology after the Publication of *Aeterni Patris*». *Irish Theological Quarterly*, 77.3 (2012): 265-285, pàg. 266-271. Pel què fa a la repercussió que tingué a Espanya, vegi's GIL CREMADES, Juan José. *El reformismo español. Krausismo, escuela histórica, neotomismo*. Barcelona: Ariel, 1969, pàg. 157-162 i 323-337.

¹¹⁵⁵ NAVARRO, Jaume. «Science contra Science. The Battle for Legitimate Knowledge in the Spanish Catholic Journals in the Early Twentieth Century». *So What's New About Scholasticism? How Neo-Thomism Helped Shape the Twentieth Century*. Rajesh Heynickx, Stéphane Symons, Samuel O'Connor Perks (ed.). Berlín/Boston: De Gruyter, 2018, 205-226, pàg. 208-213.

¹¹⁵⁶ SUBIRÀ I BLASI, Enric. *op. cit.*, pàg. 255-267. Cfr. BATLLORI, Miguel. «Baltasar Masdeu y el neoescolasticismo italiano». *Analecta Sacra Tarraconensia. Revista de ciències historicoeclesiàstiques*, 15 (1942): 171-256; *Ídem.*, «Baltasar Masdeu y el neoescolasticismo italiano II. Notas crítico-biográficas». *Ibidem.*, 16 (1943): 241-294; CARRASCO CALVO, Salvador. «Implicaciones ideológicas del catolicismo social innovadas en España». *Ciencia Tomista*, 357 (1982): 81-105, pàg. 94-102.

Sevilla i Barcelona, exposant una quantitat ingent i excepcional d'informació referent als seus integrants, actes de reunió, publicacions, discursos, etc., però que crida l'atenció referent a un aspecte molt concret.¹¹⁵⁷

En l'explicació de la configuració de la carta de la junta de la institució, hi figuren tot un conjunt d'eclesiàstics, personalitats rellevants del panorama religiós català finisecular, dels quals en destaquen dos noms, Jaume Almera i Ricard Cortès, amics de Barraquer i Roviralta i membres de la Colla dels Minyons.¹¹⁵⁸ Estranyament no surt referenciat el nom de Gaietà Barraquer en el llistat de membres d'aquesta Acadèmia. Sobta no trobar el seu nom esmentat essent professor del seminari o per l'estreta relació que tenia amb els seus companys, fet que no descarta però la seva possible participació eventual en esdeveniments organitzats per aquesta, com tampoc la seva influència doctrinal, que s'exposarà breument.

Reprement el fil analític relacionat amb el neotomisme, i sense deixar d'esmentar l'obra de Jordi Bohigas, és necessari remarcar el nexa existent entre ciència i fe, unió que permet veure la temptativa progressista de l'encíclica en qüestions de renovació dels postulats filosòfics, creant o adjudicant un context doctrinal de pensament i d'actuació molt estricte, la Bíblia.¹¹⁵⁹ L'apologètica també és una eina per a demostrar la certesa de les coses, base de la raó, i per tant de l'existència de Déu. Bohigas insereix el fragment d'un article d'*El Sentido Católico*, contingut que servirà posteriorment per realitzar una comparativa de continguts, però també per situar i emmarcar a Barraquer i Roviralta en la línia de pensament neotomista:

«El criterio que en ello nos ha de guiar, será siempre el mismo: la ciencia verdadera, no aparta de Dios; Dios mismo es su origen y Señor de las ciencias *Deus scientiarum dominus*.»¹¹⁶⁰

La vertadera ciència parteix de la paraula de Déu, una declaració d'intencions visible en les paraules de Gaietà Barraquer i Roviralta, quan en el pròleg de les dues obres demostra la seva certesa en l'altíssim com a font de veritat absoluta:

«Dedicado como he estado por razón de mi cátedra desde muchísimos años á los estudios históricos, vengo acostumbrado al culto inquebrantable de la verdad. Gracias al Señor, mi fe religiosa no se basa en débiles fundamentos, tales como la autoridad de un querido padre ó estimada mujer, ó el sentimiento patriótico de la llamada fe de nuestros mayores; sino en los motivos de credibilidad de la Iglesia y en el auxilio de la divina gracia. Así es que sé con evidencia que nunca se hallará un hecho que contradiga al derecho, es decir, á la fe. Por lo mismo estudio con libertad completa les hechos, porque no los temo. Sé perfectamente que,

¹¹⁵⁷ BOHIGAS MAYNEGRE, Jordi. *op. cit.*, pàg. 130-137.

¹¹⁵⁸ *Supra.*, pàg. 40-41.

¹¹⁵⁹ BOHIGAS MAYNEGRE, Jordi. *op. cit.*, pàg. 155.

¹¹⁶⁰ «Paso previo». *El sentido católico*, 15-III-1879. *apud.* BOHIGAS MAYNEGRE, Jordi. *op. cit.*, pàg. 153.

prestando culto en todo terreno á la verdad, lo presto á Dios, Verdad absoluta. Sé que la verdad y Dios son una misma cosa. Soy hombre, y muy miserable, y hombres eran miserables los que me proporcionaron datos; y por lo mismo es posible que hayamos sufrido equivocaciones, que *hominis est errare*; pero una y mil veces afirmo que en todo quise decir la verdad.»¹¹⁶¹

El Senyor és la seva font de saber, fet que enforteix la imatge i integritat de l'Església i de la Gràcia Divina. Qualsevol esdeveniment no restarà contrari a l'existència de Déu, un missatge clar que ataca els postulats positivistes, argument que l'ajuda encara més a estudiar els fets i la Història per poder demostrar la seva realitat. Negar l'essència i preeminència de Déu com a creador és desmentir i obviar l'acció de tot allò que succeeix. L'Altíssim és veritat absoluta, i com a conseqüent mesura de tota veritat. La seva omnipotència justifica la irracionalitat de les persones i els seus errors comesos, que possiblement van actuar en contra de la seva certitud. Aquest discurs coincideix plenament amb el discurs de la filosofia clerical del s. XIX, en la que la raó és preàmbul de la fe, on es justifica i es demostra una altra vegada l'existència de Déu, quantificant la seva excel·lència i la veracitat de l'Església, també com a font de saviesa i de ciència.¹¹⁶²

Tot i així, en els treballs de Barraquer i Roviralta s'evidencia les limitacions de la conciliació entre ciència i religió. Pel què s'extreu, hi ha una submissió de la ciència envers al catolicisme en quant aquesta no es pot allunyar de Déu –font de saviesa i coneixement–, essent aquest positivisme neotomista una aparença de científicisme diluït, i que guarda estretes vinculacions dogmàtiques amb el pensament reaccionari i integrista. Tot i això, la seva creença afavoreix l'ajut sobrenatural que Déu li ha concedit, gràcies a l'exercici del bé i sobretot a la seva bona religiositat com a bon cristià. La seva ocupació com a historiador comporta una dedicació exclusiva en la recerca d'informació en la documentació, però la Gràcia Divina, com s'ha vist en l'anterior fragment citat, i la Divina Providència l'ajuden en la seva feina, fet que corrobora en primer lloc l'evidència tomista en Barraquer, i en segon lloc, les evidències de l'obra de Déu en els éssers terrenals, com destaca en l'estudi del convent d'agustins calçats de Sant Agustí de Girona:

«De un documento que abajo copiaré, resulta que en 1822 la iglesia de este convento estaba demolida, probablemente por obra de los constitucionales. Ignoro si después del 1823 los frailes la reconstruyeron por completo, pero de todos modos sabemos que á poco del nefasto 1835 el edificio todo quedaba arrasado. De aquí resulta que nadie recuerde su forma y circunstancias para proporcionarme noticias descriptivas. Mas la Divina Providencia, por un acto de su espléndida liberalidad, puso hace poco ante mis ojos, cuando yo menos lo esperaba, un abundante manantial de los perquiridos datos, al mostrarme en un archivo de esta

¹¹⁶¹ *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. I, pàg. 9.

¹¹⁶² THIBAUT, Pierre. *Savoir et pouvoir: philosophie thomiste et politique cléricale au XIXe siècle*. Québec: Les Presses de l'Université Laval, 1972, pàg. 148-149.

provincia el detalladísimo plano que de este convento poseía el archivo de la Orden, sin duda en el provincialato establecido en el convento de Barcelona.»¹¹⁶³

Del contingut dels fragments citats se'n deriva una altra característica remarcable, la metonímia que corrobora la presència i existència de Déu, fet que justifica les troballes de documentació i informació però que també sosté els axiomes d'una teoria providencialista, característic de la filosofia religiosa catòlica, reforçada en aquest cas per les corrents tomistes. La Gràcia esdevé l'acció de Déu en la persona, amb la finalitat d'establir el bé en ella i una mostra testimonial del Creador.¹¹⁶⁴ És un oferiment de la vida divina, que es comunica en el més profund de la natura humana; és Déu mateix qui ofereix el seu amor, i com explicita Sant Tomàs d'Aquino, és eficaç per sí mateixa.¹¹⁶⁵ Referent a la Providència, es refereix a la creació de Déu de tots els aspectes relacionats a la humanitat i a l'orientació de la Història, perquè sense la seva decisió res es produiria –tot allò que és real ha estat creat, i per tant depèn de l'existència de Déu, però sobretot de la seva voluntat–, fet que demostra que la seva certesa és fonament de la fe.¹¹⁶⁶

Com l'Església va saber adaptar-se als corrents científics moderns de la societat finisecular, demostrant una capacitat fastuosa a l'hora de formular nous discursos per tal de lluitar contra ideologies materialistes, i essent capaç de construir una maquinària propagandística doctrinal contra l'individualisme particularista. Una finalitat que, al cap i a la fi, defensava la presència i interacció de Déu en tots els aspectes de la societat. Gràcies al mètode és possible crear un paradigma científic, i com aquest, a partir dels

¹¹⁶³ *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. II, pàg. 214. També hi ha altres casos, com en la descripció de les causes de la destrucció del monestir cistercenc de Santa Maria, de Poblet: «Llegaron para los cenobios los tiempos adversos, sus postreros años, y el famoso monasterio no podía dejar de sentirlos. La lucha del bosque tomó alarmantes proporciones en 1834. Para describirla logré, por favor de la Divina Providencia, ver documentos que copiados aquí unos, y extractados otros, dejarán como sentir las mismas voces de los contrincantes. Forman cuidadosamente cosidos un legajo del archivo de Poblet, donde están reunidos los borradores o copias simples de los documentos expedidos por el monasterio, y algunas de las contestaciones originales de las autoridades a las cuales aquéllos iban dirigidos». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. II, llib. III, pàg. 369.

¹¹⁶⁴ KERR, Fergus. *After Aquinas. Versions of Thomism*. Malden (Massachusetts): Blackwell Publishers, 2002, pàg. 134-135; THION, Paul. «Grace». *Dictionnaire de Spiritualité. Ascétique et Mystique. Doctrine et Histoire*. Marcel Viller; Charles Baumgartner; André Rayez (dirs.). Paris: Beauchesne, 1967, pàg. 710-711.

¹¹⁶⁵ BOUYER, Louis. *Diccionario de Teología*. Barcelona: Herder, 2007, pàg. 308; FABER, Eva-Maria. «Gracia». *Diccionario Akal crítico de Teología*. Jean-Yves Lacoste (dir.). Madrid: Akal, 2007, pàg. 527-532.

¹¹⁶⁶ AULETTA, Gennaro; LACOSTE, Jean-Yves. «Providencia». *Diccionario Akal crítico de Teología*. *op. cit.*, 989-993, pàg. 989; KÜHSCHLM, Roman. «Divina Providencia». *Diccionario Enciclopédico de Exégesis y Teología Bíblica*. Barcelona: Herder, 2011, 1318-1320, pàg. 1320; BOUYER, Louis. *op. cit.*, 561-563. Cfr. LABARRIÈRE, Pierre. «Providence». *Dictionnaire de Spiritualité. Ascétique et Mystique. Doctrine et Histoire. Tome XII. Deuxième partie*. Marcel Viller; Charles Baumgartner; André Rayez (dirs.). Paris: Beauchesne, 1986, 2464-2476, pàg. 2742.

esdeveniments interessos, ideals i estimacions, pot arribar a construir les seves pròpies característiques.¹¹⁶⁷ Un mètode que s'ha pogut contrastar i corroborar la seva presència en les obres de Gaietà Barraquer i Roviralta, fruit del context científic, social i religiós que es vivia a finals del s. XIX i principis del XX, però no determinar amb precisió quins foren els canals de transmissió que l'influenciaren directament.

6.2. La monografia com a eina de treball

Esmentat en l'apartat corresponent al format de les obres, previ a l'inici del pròleg de *Las casas de religiosos*, en les seves primeres pàgines hi ha presents les notes de censura i aprovacions eclesiàstiques que la sancionen l'obra de Gaietà Barraquer i Roviralta. Entre elles, destaca la nota de Celestí Ribera i Agustí (Sant Llorenç de Morunys, 1839-Barcelona, 1916)¹¹⁶⁸, amic de l'autor, amb el que compartiren exili a Vinçà arran de l'esclat de la revolució de setembre de 1869, juntament amb altres eclesiàstics com Jaume Collell, Antoni Estalella i Josep Torras i Bages.¹¹⁶⁹

La seva carrera com a eclesiàstic fou molt extensa, ocupant diversos càrrecs com el catedràtic de filosofia i moral del seminari de Solsona, el de canonge i secretari de cambra i govern del Bisbat de Girona (1865), i les canongies de Tarragona (1882-1885) i de Barcelona (1885-1916).¹¹⁷⁰ En el seu retorn a Barcelona esdevingué rector del seminari de Barcelona (1899-1902), on també impartí classes com a catedràtic de Teologia des del 1887.¹¹⁷¹ Fou censor del *Diario de Barcelona*, on atacà a Joan Maragall per la publicació un article titulat *Vuelta al caos* (juliol de 1911), titllant-lo de liberal i anti-cristià¹¹⁷², i generant una gran polèmica en l'esfera pública.

Per altra banda, destacar la seva posició religiosa privilegiada, fet que li permeté redactar, entre altres fets, l'aprovació eclesiàstica de l'obra del lul·lista Salvador Bové.¹¹⁷³ També ressaltar la seva activitat com a vocal honorari i representant del bisbe de la Diòcesi de Barcelona en la Junta Tècnica de Belles Arts, Arqueologia i Indústries

¹¹⁶⁷ ELIAS, Norbert. *op. cit.*, pàg. 16.

¹¹⁶⁸ CORTS I BLAY, Ramon. «Ribera i Aguilar, Celestí». *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*. vol. I. *op. cit.*, pàg. 237.

¹¹⁶⁹ BONET I BALTA, Joan. *L'Església catalana, de la Il·lustració a la Renaixença*. *op. cit.*, pàg. 677.

¹¹⁷⁰ CORTS I BLAY, Ramon. «Ribera i Aguilar, Celestí». *op. cit.*

¹¹⁷¹ *Assaig crítich sobre'l filosofh barceloní en Ramon Sibiude*. Barcelona: Estampa la Reneixensa, 1896; SUBIRÀ I BLASI, Enric. *op. cit.*, pàg. 245 i 450.

¹¹⁷² CORTS I BLAY, Ramon. «Ribera i Aguilar, Celestí». *op. cit.*

¹¹⁷³ ROURERA I FARRÉ, Lluís. *Escrips i polèmiques del lul·lista Salvador Bové (1869-1915)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1986, pàg. 26.

Artístiques el 1897.¹¹⁷⁴ Menys coneguda però a la vegada important, va ser la seva gran tasca com a orador i literat, arribant a escriure sermons d'inauguració de l'Associació de l'Apostolat Popular o discursos de caràcter polític i patriòtic.¹¹⁷⁵

Analitzada la vida i figura del censor, es centrarà l'atenció en el contingut de l'aprovació eclesiàstica que analitza, de forma precisa i detallada, el treball del canonge Barraquer i Roviralta. Una informació que aporta dades rellevants sobre la metodologia que s'ha utilitzat en la realització d'aquesta obra:

«El autor ha creído que entre aquellas acusaciones declamatorias y estas apologías generales hay lugar para otro trabajo de utilidad más permanente y más conforme con los gustos y exigencias de la crítica histórica de nuestros días. Consiste en aplicar rigurosamente al caso presente el método de Le Play sobre los hechos sociales, instruyendo por lo que toca á Cataluña una información concienzuda, imparcial, minuciosa y lo más completa posible en que queden registrados todos los datos que atañen á estas Casas religiosas desde principios del siglo XIX hasta la fecha de su expulsión; información que así comprenda los datos relativos a la parte material de sus edificios, bienes raíces y demás recursos económicos como á la parte artística y arqueológica y sirva todo ello como de marco para consignar los más interesantes, ó sea, los referentes á la vida del espíritu, ya intelectual, ya ascética, reinantes en aquellas Comunidades, exteriorizada en los trabajos científicos y apostólicos á que se dedicaban.»¹¹⁷⁶

Ribera explicita que Barraquer ha utilitzat el mètode social de Le Play per estudiar les cases de religiosos a Catalunya, emprant una cronologia que va des de principis de s. XIX fins a la seva exclaustació i posterior desamortització. De bon principi es sap que aquesta pràctica de caràcter sociològic comportà una revolució metodològica en el camp de les ciències socials de finals del s. XIX i principis del XX, i també pel que fa al mètode científic, permetent ampliar l'objecte i el camp d'estudi cap a la societat on es viu i els fenòmens que succeeixen.¹¹⁷⁷ Però no es desvetllaran més característiques d'aquest, de moment.

6.2.1. Característiques i influència del mètode social Le Play

Anteriorment s'ha esmentat la particularitat del mètode social Le Play i la seva relació amb la sociologia, i amb major èmfasi, el canvi revolucionari que provocà en l'àmbit metodològic en el camp de les ciències socials. En els següents paràgrafs s'estudiaran les característiques d'aquest mètode i posteriorment, sense defugir d'aquestes, s'intentaran

¹¹⁷⁴ BORONAT TRILL, Maria Josep. *op. cit.*, pàg. 16.

¹¹⁷⁵ *El patriotismo en Cataluña: sermón pronunciado el 29 de mayo de 1888 en la solemne fiesta celebrada con motivo de la peregrinación de S.M. la Reina Regente Dª María Cristina de Hapsburgo-Lorena al Santuario de Ntra. Sra. de Montserrat, patrona del principado*. Barcelona: Ateneu Barcelonès, 1888. Cfr. MASSOT I MUNTANER, Josep. *Església i societat a la Catalunya contemporània. op. cit.*, pàg. 225-226.

¹¹⁷⁶ *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 4.

¹¹⁷⁷ GARAYO URUELA, Jesús M. «La recuperación de Frédéric Le Play». *REIS (Revista Española de Investigaciones Sociológicas)*, 93 (2001): 27-59, pàg. 46.

plasmar i visualitzar en l'obra de Gaietà Barraquer i Roviralta per veure quin és l'aplicació i ús d'aquesta pràctica social en el camp dels ordes religiosos.

El mètode social Le Play porta el cognom de l'enginyer de mines, economista i sociòleg francès, Pierre Guillaume Frédéric Le Play (1806-1882). Funcionari del govern de l'emperador Napoleó III de França, fou el fundador de la *Commission Permanente de Statistique de l'Industrie Minérale*, de la qual en fou responsable des de la seva creació el 1834 fins al 1848.¹¹⁷⁸ La seva tasca com a supervisor de les explotacions mineres va comportar que realitzés un estudi específic i detallat de cada jaciment que ell visitava. A partir d'aquest podia establir una comparativa de les dades recopilades i, posteriorment, establir una sèrie d'hipòtesis i valoracions sobre la indústria, no només a França, sinó arreu dels diversos països que visitava.¹¹⁷⁹ Gràcies a la formació que revé a l'École Polytechnique i a l'École des Mines, també a partir de les experiències que tingué i les dades que recollí en els diversos viatges, treballs i prospeccions que va realitzar, Le Play aprengué la importància de la investigació empírica i la tècnica de l'observació per a estudiar quelcom.¹¹⁸⁰

José Ignacio Garrigós remarca que a partir d'aquestes tècniques d'anàlisi, Le Play hi sumà l'aplicació d'una eina de treball que permetia entendre i examinar un jaciment mineral amb totes les seves característiques: la monografia. Un mètode pertanyent a la indústria metal·lúrgica que consisteix, amb paraules de l'autor, «en el estudio de un objeto localizado, bajo sus diferentes aspectos, que responde a la diversidad local de los procesos metalúrgicos y a la conexión de las condiciones geográficas, sociales y económicas de esos procesos».¹¹⁸¹ La monografia, com bé especifica J. M. Vázquez, «son dos elementos: la limitación o concreción del campo objetivo de investigación, hasta unos límites relativamente estrechos y la “profundidad”, es decir, el interés por llegar al detalle; como

¹¹⁷⁸ SIERRA ÁLVAREZ, José. «Introducción: la obra social de Le Play». LE PLAY, Frédéric. *Campesinos y pescadores del norte de España: tres monografías de familias trabajadoras a mediados de siglo XIX*. España: Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación, 1990, pàg. 21.

¹¹⁷⁹ ARNAULT, Françoise. «Frédéric Le Play, de la métallurgie à la science sociale». *Revue française de sociologie*, 25.3 (1984): 437-457, pàg. 439 i 447; FLETCHER, Ronald. «Frédéric Le Play (1806-1882)». *Los padres fundadores de la ciencia social*. Timothy Raison (ed.) Barcelona: Anagrama, 1970, 51-58, *passim*.

¹¹⁸⁰ FORNI, Floreal; FREYTES, Ada; QUARANTA, Germán. «Frédéric Le Play: un precursor de las Metodologías Cualitativas en Ciencias Sociales». *Miríada: Investigación en Ciencias Sociales*, 1.1 (2012): 59-103, pàg. 59.

¹¹⁸¹ GARRIGÓS MONERRIS, José Ignacio. «Frédéric Le Play en el origen de la preocupación por la cuestión social». *REIS (Revista Española de Investigaciones Sociológicas)*, 115 (2006): 321-333, pàg. 326. Cfr. MUCCHIELLI, Alex. *Dictionnaire des méthodes qualitatives en sciences humaines et sociales*. Paris: Armand Colin, 1996, pàg. 132-134; ARNAULT, Françoise. *Frédéric Le Play. De la métallurgie à la science sociale*. Nancy: Presses Universitaires de Nancy, 1993, pàg. 50 i 119.

se ve, lo que se pierde en extensión se gana en intensidad. Se trata, en fin de cuentas del estudio particularizado de cualquier aspecto o núcleo dentro de la amplia gama de posibilidades que la moderna sociología nos ofrece.»¹¹⁸²

A mode de conclusió, la realitat social esdevindrà un element d'estudi, a la vegada que passarà a formar part intrínseca del mètode científic¹¹⁸³; un mètode d'investigació que prioritza l'observació com el mitjà d'estudi, i que descarta la manca de fonamentació empírica.¹¹⁸⁴ Le Play centrà el seu objecte d'estudi en les famílies treballadores, concretament en els obrers europeus. Fruit de la seva feina i de l'aplicació de la monografia, en destaquen obres com *Les Ouvriers européens. Études sur les travaux, la vie domestique et la condition morale des populations ouvrières de l'Europe* (6 volums. Paris: Imprimerie impériale, 1855) i *Le méthode sociale abrégé des «Ouvriers européens»* (Tours: Alfred Mame et fils, 1879).

En aquests treballs exposa de forma molt consolidada el mètode social aplicat a l'estudi dels obrers, que serveix d'exemple per aplicar-lo a la nostra societat. S'estudien les condicions i particularitats en les que viuen les famílies, desglossant tot i cadascuna de les seves característiques, per posteriorment, relacionar-les amb el context en la que viu –polític, físic, social, cultural, etc.– i, posteriorment, comparar-la amb altres casos, utilitzant el mètode comparatiu per tal d'assolir i construir conclusions de caràcter teòric, sempre partint de l'observació.¹¹⁸⁵

¹¹⁸² VÁZQUEZ, J. M. «La investigación social». *Diccionario de Ciencias Sociales*. Salustiano del Campo, Juan F. Marsal, José A. Garmendia (ed.). Madrid: Instituto de Estudios Políticos, 1975.

¹¹⁸³ GARRIGÓS MONERRIS, José Ignacio. «Frédéric Le Play en el origen de la preocupación por la cuestión social». *op. cit.*, pàg. 326.

¹¹⁸⁴ GARRIGÓS MONERRIS, José Ignacio. «Frédéric Le Play y su círculo de reforma social». *Papers: revista de sociologia*, 69 (2003): 133-146. Cfr. FORNI, Floreal; FREYTES, Ada; QUARANTA, Germán. «Frédéric Le Play: un precursor de las Metodologías Cualitativas en Ciencias Sociales», *op. cit.*, pàg. 65. «Toutefois, j'ai eu confiance dans l'efficacité de la méthode scientifique, qui fonde la vraie science sur l'observation des phénomènes sociaux». LE PLAY, Frédéric. *La méthode sociale abrégé des «Ouvriers européens»: ouvrage destiné aux classes dirigeantes qui, selon la tradition des grandes races, désirent se préparer, par des voyages méthodiques, à remplir dignement les devoirs qu'impose la direction des foyers domestiques, des ateliers de travail ruraux*. Tours: Alfred Mame et Fils, 1879, pàg. 11.

¹¹⁸⁵ FORNI, Floreal; FREYTES, Ada; QUARANTA, Germán. «Frédéric Le Play: un precursor de las Metodologías Cualitativas en Ciencias Sociales», *op. cit.*, pàg. 65-68; BROOKE, Michael Z. *Le Play. Engineer & Social Scientist*. New Jersey: Transaction Publishers, 1998. (Original published in 1970 by Longman Group Limited), pàg. 78-81. «La science sociale a été simple ou compliquée selon que les familles étaient éparées sur le territoire ou agglomérées dans les villes. Pour la connaître à ses divers états et pour en tirer profit, nous n'avons donc qu'à nous reporter à la pratique ou aux préceptes de ceux qui ont été les vrais maîtres de chaque lieu ou de chaque époque a la science sociale peut d'ailleurs être constituée sur des bases plus solides que celles de l'histoire». LE PLAY, Frédéric. *La méthode sociale abrégé...*, *op. cit.*, pàg. 14.

També parteix dels vincles que sorgeixen entre les persones que habiten la societat o, de la mateixa forma, dels conflictes o la inestabilitat que provoquen són una mostra de les relacions que tenen els individus.¹¹⁸⁶ La preocupació envers el comportament dels subjectes era causat pel notable canvi de la recent societat industrial, diferint notablement en les relacions i el comportament de les persones, denotant un cert canvi envers la societat anterior de l'Antic Règim.¹¹⁸⁷

«[...] los pueblos se componen, no de individuos, sino de familias: el trabajo de observación, que sería vago, indefinido y sin conclusiones posibles si debiera extenderse a los individuos de sexo y edades diferentes de una localidad, deviene preciso, limitado y concluyente cuando toma por objeto a las familias.»¹¹⁸⁸

La finalitat del mètode i del seu projecte, citant textualment l'argument que dona Jesús M. Garayo, era «la construcción de una ciencia social tuvo como principal objetivo la búsqueda de los criterios o indicadores que, con evidencia científica, permitieran identificar las causas de prosperidad o, en su defecto, decadencia de las sociedades humanas».¹¹⁸⁹ Per a conèixer la realitat social que s'estudia és necessari utilitzar instruments per recollir tota la informació possible, procediments que utilitzin l'observació directa o empírica, o fins i tot, l'entrevista o la interacció amb personalitats que tenen professions concretes (alcaldes, metges, eclesiàstics, etc.) amb la finalitat d'aconseguir una versió –punt de vista– o opinió sobre el fenomen que s'estudia. Tot aquest procés de recollida d'informació permet, a posteriori, establir una comparació

¹¹⁸⁶ FORNI, Floreal; FREYTES, Ada; QUARANTA, Germán. «Frédéric Le Play: un precursor de la Economía Social». *Documento de Trabajo nº1, abril 2003*. IDICSO (Instituto de Investigación en Ciencias Sociales-Facultad de Ciencias Sociales). Universidad del Salvador, 2003, pàg. 15.

¹¹⁸⁷ GARRIGÓS MONERRIS, José Ignacio. «Frédéric Le Play y su círculo de reforma social». *op. cit.*, pàg. 135. «L'histoire est, en quelque sorte, le tableau permanent de la contradiction qui règne entre l'aspiration permanente des hommes et leurs actions les plus mémorables. En effet, les sociétés recherchent sans cesse le bonheur; mais, bien qu'elles ne puissent en jouir que dans l'état de paix, elles reviennent toujours à la guerre, qui est l'une des sources vives de la souffrance. De notre temps, la cause de ce contraste provient surtout des erreurs accumulées au XVIIIe siècle dans l'esprit des Européens. L'une de ces erreurs est la prédominance exagérée, acquise à l'esprit de nouveauté sur l'esprit de tradition. Sans doute, les innovations contemporaines ont souvent amélioré la vie matérielle mais, presque toujours, elles ont désorganisé la vie morale. Aussi les peuples modernes ne souffrent-ils pas moins que les anciens, chez qui dominait l'esprit de tradition». LE PLAY, Frédéric. *La méthode sociale abrégé...*, *op. cit.*, pàg. 3.

¹¹⁸⁸ LE PLAY, Frédéric. *Les ouvriers européens... vol. I*, pàg. 220. *apud*. SIERRA ÁLVAREZ, José. *op. cit.*, pàg. 30.

¹¹⁸⁹ GARAYO URUELA, Jesús M. *op. cit.*, pàg. 33. «Je me propose avant tout de montrer que les craintes suscitées par les catastrophes nationales ont été, plus mes efforts, le mobile de l'oeuvre». LE PLAY, Frédéric. *La méthode sociale abrégé...*, *op. cit.*, pàg. 34. *Cfr.* BROOKE, Michael Z. *op. cit.*, pàg. 78-82.

de casos, partint sempre de la particularitat fins arribar a la generalització¹¹⁹⁰, finalitzant sempre amb la redacció d'un estudi monogràfic.¹¹⁹¹

Amb la finalitat d'aconseguir un bon recull de dades i establir una comparativa, és necessari un procediment sistemàtic que sigui estricte i coordinat que permeti la recollida de dades i, més tard, el seu tractament. Aquesta sistematització és un dels aspectes més rellevants i a destacar del mètode Le Play, perquè va permetre l'elaboració d'un quadre de conceptes que ajudà en la millora de recaptació d'informació i posterior classificació, element que afavorí la confiança de l'investigador envers la font i, a la vegada, un aprofitament de l'estudi en futurs treballs en el camp de les ciències socials.¹¹⁹²

És necessari, en primer lloc, fer un esment a l'observació com una de les eines fonamentals d'estudi i treball de la sociologia, però en aquest cas, essencial en la construcció del mètode social Le Play.¹¹⁹³ Originàriament, Le Play s'adonà que per estudiar els processos de treball i modificació del mineral de forma científica –passa de «l'art metal·lúrgic» a la «ciència metal·lúrgica»– era necessari abandonar la visió «de despatx» i emprar l'observació, amb la finalitat de conèixer tota i cadascuna de les característiques del jaciment, i de l'aplicació de la fosa i producció del mineral.¹¹⁹⁴ Per altra banda, evidencià la diferència i particularitat de cada jaciment, marcant uns processos metal·lúrgics concrets, a la vegada que obliga al científic/estudiós a realitzar estudis monogràfics individuals, com també obligant-lo a traslladar-se per poder observar-lo, o en altres paraules, analitzar-lo.¹¹⁹⁵

Le Play, aplicant-ho a l'estudi dels obrers europeus, comprova com l'observació és un element essencial per la ciència, perquè permet estudiar, en el cas de les ciències socials,

¹¹⁹⁰ GARRIGÓS MONERRIS, José Ignacio. *Frédéric Le Play. Biografía intelectual, metodología e investigaciones*. Madrid: CIS (Centro de Investigaciones Sociológicas). Siglo XXI Editores, 2003, pàg. 147; ARNAULT, Françoise. «Frédéric Le Play, de la métallurgie à la science sociale», *op. cit.*, pàg. 441.

¹¹⁹¹ FORNI, Floreal; FREYTES, Ada; QUARANTA, Germán. «Frédéric Le Play: un precursor de las Metodologías Cualitativas en Ciencias Sociales». *op. cit.*, pàg. 61-62. *Cfr. Discursos de recepción del Excmo. Sr. Marqués de Pidal y de contestación del Excmo. Sr. Marqués de Molins. Leídos en la Junta pública del día 27 de marzo de 1887. Del método de observación en la ciencia social: Le Play y su escuela*. Madrid, 1889, pàg. 495.

¹¹⁹² FORNI, Floreal; FREYTES, Ada; QUARANTA, Germán. «Frédéric Le Play: un precursor de las Metodologías Cualitativas en Ciencias Sociales». *op. cit.*, pàg. 68-69 i 90; GALTUNG, Johan. *Teoría y Método de la Investigación Social*. Argentina: Editorial Universitaria de Buenos Aires, 1966, pàg. 185 i 218.

¹¹⁹³ ROMM, Norma R. A. *The Methodologies of Positivism and Marxism. A Sociological Debate*. London: Macmillan, 1991, pàg. 67-72.

¹¹⁹⁴ GARRIGÓS MONERRIS, José Ignacio. *Frédéric Le Play. Biografía intelectual, metodología e investigaciones*. *op. cit.*, pàg. 97-98.

¹¹⁹⁵ *Ibidem.*, pàg. 99-100.

organismes presents en la societat, facilitant característiques i informació que només són visibles i evidents de forma empírica, és a dir, si no s'assisteix, com diu José Ignacio Garrigós Monerris, al «funcionamiento de las instituciones».¹¹⁹⁶ Per a la sociologia, l'observació és una forma d'experiència del món, segons René König, fet que permet l'estudi d'un fenomen a través dels nostres sentits –ja sigui de forma cognitiva o emocional– i, sobretot, de diverses tècniques ja previstes.¹¹⁹⁷ Aquestes intencions envers l'observació ja venen escrites per Comte, en els seu *Cours de philosophie positive*, on remarca la gran necessitat d'observar els fets socials, amb la finalitat que l'esperit científic defugui de pretensions de caràcter metafísic.¹¹⁹⁸

Però per dur a terme l'observació de cada objecte d'estudi, és necessari desplaçar-se per poder contemplar les seves característiques, recollir informació i posteriorment analitzar les dades.¹¹⁹⁹ El mètode Le Play, com tot mètode social¹²⁰⁰, prioritza i veu necessari el fet de viatjar, perquè permet conèixer allò desconegut pel científic, i gràcies a la interacció s'encetarà una relació que passarà a ser familiar i atractiva.¹²⁰¹ L'investigador pot examinar i contemplar situacions que, depenent del format, com per exemple interaccions o activitats de caràcter laboral, familiar, religiós o de caràcter privat, són difícils de qüestionar i que mitjançant el mètode d'investigació empíric, hom pot extreure la màxima informació possible a la vegada que permet acabar de comprendre les característiques de les famílies.

¹¹⁹⁶ *Ibidem.*, pàg. 97-98.

¹¹⁹⁷ KÖNIG, René. «La observación». *Tratado de sociología empírica*. René König (ed.). Madrid: Tecnos, 1973, 135-165, pàg. 135-137. «Aujourd'hui; même, bien que l'enseignement de la méthode d'observation soit régulièrement institué, bien que des résultats nombreux soient mis: sous yeux des élèves, ceux-ci ont encore quelque; peine à comprendre comment la connaissance complète d'une localité étendue peut être donnée par l'étude d'un nombre très limité de familles ouvrières». LE PLAY, Frédéric. *La méthode sociale abrégé...* *op. cit.*, pàg. 220.

¹¹⁹⁸ GARCÍA FERRANDO, Manuel. *Sobre el método: problemas de investigación empírica en sociología*. Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas, 2014, pàg. 15. *Cfr.* DURKHEIM, Émile. *Las reglas del método sociológico*. Madrid: Akal, 1978, pp. 71-104; GARCÍA FERRANDO, Manuel; SAN MARTÍN, Ricardo. «La observación científica y la obtención de datos sociológicos». *El análisis de la realidad social. Métodos y técnicas de investigación*. Manuel García Ferrando, Jesús Ibáñez y Francisco Alvira (comps.). Madrid: Alianza Editorial, 1993, 113-140, *passim*.

¹¹⁹⁹ GARRIGÓS MONERRIS, José Ignacio. *Frédéric Le Play. Biografía intelectual, metodología e investigaciones*. *op. cit.* pàg. 97-98.

¹²⁰⁰ «En résumé, le mot science sociale est une nouveauté et l'on doit peut-être regretter qu'il ait été introduit dans notre langue; car il a pu quelquefois stimuler mal à propos l'esprit d'invention. Mais, si le mot est nouveau, la chose est ancienne; et, au fond, elle constitue la plus vieille des connaissances. J'ajoute qu'elle a trouvé des obstacles plutôt que des secours dans les nouveautés qui transforment aujourd'hui, avec une rapidité menaçante, les idées, les mœurs et les institutions des Européens». LE PLAY, Frédéric. *La méthode sociale abrégé...*, *op. cit.*, pàg. 15.

¹²⁰¹ ARNAULT, Françoise. *Frédéric Le Play. De la métallurgie à la science sociale*. *op. cit.*, pàg. 22-23.

6.2.2. L'aplicació del mètode: ubicació geogràfica, entrevistes i pressupostos

Sense defugir de la temàtica, es pot observar com el censor continua amb les alabances, concretament al primer treball del canonge i desvetllant característiques metodològiques.

Aquestes ratlles conèixer amb profunditat la metodologia utilitzada en la seva realització:

«La diligencia y constancia que ha desplegado el autor para realizar esta paciente tarea son tanto más dignas de encomio, cuanto más raros son en España los trabajos de este género. La visita personal á las 170 Casas ó á las ruinas de las mismas, que trata de describir; la rebusca de documentos de todas clases, unos ya publicados, pero que andaban dispersos y olvidados, y muchos inéditos; unos de carácter oficial y otros de índole privada; la copiosa información de testigos de vista, cuidadosamente escogidos entre los que podían estar mejor enterados de lo que referían; nada ha perdonado, ni fatiga ni gasto, de cuanto pueda contribuir al descubrimiento de la verdad sobre los puntos que se ha propuesto dilucidar, citando escrupulosamente la fuente de donde ha sacado cada una de las noticias.»¹²⁰²

En primer lloc, la cita informa de la laboriosa i minuciosa tasca d'investigació que ha dut a terme Barraquer en la realització d'aquest treball que, segons l'autor, és innovador. En segon lloc, la realització de nombroses visites, concretament a 170 edificis religiosos o a les restes dels mateixos –ja especifica quins ha visitat en notes a peu de pàgina o en el mateix text–. I és que aquesta dada és de rellevant importància perquè, com bé s'ha comentat en l'apartat corresponent als objectius de les obres, en total s'analitzen i es descriuen 201 cenobis de 23 ordes i congregacions diferents.¹²⁰³ El fet que només visités 170 de 201 cases de religiosos (85%) i les restes materials d'algunes aporta una informació destacable sobre la seva metodologia, i és que limità el treball de camp i l'observació a un nombre determinat de convents i monestirs, mentre que els 31 restants (15%) els va descriure mitjançant la consulta de bibliografia o altres fonts documentals diverses, així com de la informació proporcionada pels seus contactes, sense aportar-ne de més amb el resultat de la seva impressió.¹²⁰⁴

Quines són les causes que impediren a Barraquer inspeccionar la resta de cenobis? Es poden argumentar diversos motius, possiblement influenciats o no per la seva disponibilitat temporal, el pressupost que disposava, el temps que dedicava a visitar altres espais o a la consulta en els arxius, la informació trobada, etc. El llistat de causes potser no acabaria mai o, possiblement, es reduirien a un parell. No es pot assegurar amb absoluta precisió quins són els motius, tot i que es discutirà amb més detall en l'apartat 7.2 d'aquesta dissertació doctoral.

¹²⁰² *Las casas de religiosos...*, op. cit.

¹²⁰³ *Supra.*, pàg. 58-59.

¹²⁰⁴ GUBER, Rosana. *La etnografía. Método, campo y reflexividad*. Madrid: Siglo XXI Editores, 2011, pàg. 51-59. En l'apartat 7.2 s'aprofundirà en la qüestió referent a les visites *in situ* i al treball de camp.

Corresponent a l'aplicació de la metodologia leplaysiana, i tenint en compte el mètode de l'observació –descrita particularment la seva aplicació en l'apartat corresponent al treball de camp¹²⁰⁵–, hi ha un altre indicatiu que es troba en les primeres ratlles de la majoria dels articles. Com s'ha especificat en l'apartat 4.2.1, l'autor introdueix la descripció del cenobi que descriurà a partir de la seva situació geogràfica.¹²⁰⁶ Tot i que poques vegades s'especifica si la descripció que realitza és fruit de la seva visita i, per tant, del que ell pot observar, com també de la informació que ha extret d'una referència bibliogràfica, es pot establir una comparativa estreta d'aquesta metodologia social.

La descripció de l'entorn on es situa aquest edifici –per Le Play seria la mina– és de vital importància perquè, a part de situar la casa religiosa en el territori i la localitat on s'ubica, per altra banda permet exposar el condicionament social dels integrants, en aquest cas, dels religiosos que hi viuen. És doncs la mostra d'un vincle natural i social, que subordina els integrants i exposa les seves necessitats i condicions, com per exemple la relació amb la població, permetent estudiar amb major detall l'objecte d'estudi.¹²⁰⁷

Pel què fa a la metodologia i aplicació de les eines d'estudi, la sistematització de les tècniques afecta el grau d'investigació, i provoca que les eines que s'utilitzin, hagin d'estar ben planificades i estructurades. En el mètode Le Play, l'observació és complementada per l'entrevista. Aquesta defuig dels plantejaments antropològics i no resta a l'expectativa del que pugui passar, sinó que demostra un treball previ altament sofisticat centrant l'atenció en els seus temes d'interès.¹²⁰⁸ En cap moment es vol esmentar que l'enquesta utilitzada pels antropòlegs esdevingui una eina de coneixement banal, sinó que l'ús d'un ritual de preparació de l'entrevista en Le Play permet un major grau d'estructuració.¹²⁰⁹

L'entrevista també destaca per ser una eina de gran utilitat en les ciències socials. Conjuntament amb l'observació, aquesta és un mitjà en el que un investigador estableix

¹²⁰⁵ *Infra.*, pàg. 330-340.

¹²⁰⁶ *Supra.*, pàg. 62-70.

¹²⁰⁷ GARRIGÓS MONERRIS, José Ignacio. *Frédéric Le Play. Biografía intelectual, metodología e investigaciones. op. cit.* pàg. 93-94.

¹²⁰⁸ FORNI, Floreal; FREYTES, Ada; QUARANTA, Germán. «Frédéric Le Play: un precursor de las Metodologías Cualitativas en Ciencias Sociales». *op. cit.*, pàg. 92-93.

¹²⁰⁹ TAYLOR, S. J.; BOGDAN, R. *Introducción a los métodos cualitativos de investigación*. Barcelona: Paidós, 1987. Segons els autors, «por entrevistas cualitativas en profundidad entendemos reiterados encuentros cara a cara entre el investigador y los informantes, encuentros éstos dirigidos hacia la comprensión de las perspectivas que tienen los informantes respecto de sus vidas, experiencias, situaciones, tal como las expresan con sus propias palabras. Las entrevistas en profundidad siguen el modelo de una conversación entre iguales, y no un intercambio de preguntas y respuestas». Pàg. 101.

un procés comunicatiu amb una tercera persona –un informant–, donant lloc a una conversació –una narració convencional, en vocabulari sociològic– i en la que es vol extreure una informació que estarà plenament lligada amb l'objecte d'estudi que s'està analitzant. No deixa de ser un mecanisme de pragmàtica social en la que es verifiquen dades o hipòtesis, amb la finalitat de poder accedir al coneixements dels fenòmens socials.¹²¹⁰

Barraquer, a partir de l'ús d'aquesta eina de recollida d'informació, emprà antics eclesiàstics exclaustats, població de la ciutat, vila o poble que visita, antics veïns que vivien al costat del cenobi que s'estudia, persones que van viure els fets, etc., per extreure informació sobre el seu objecte d'estudi, dotant el contingut recopilat com a certesa històrica, esdevenint una possibilitat física del succés dels fets.¹²¹¹ Posteriorment, analitza les notes que ha agafat de les múltiples i fructuoses converses per poder-ne extreure el màxim d'informació possible i classificar-la. D'aquesta forma pot conèixer de primera mà, per exemple, la vida i les peripècies de molts frares i monjos que patiren les conseqüències de l'exclaustració de 1835 o el testimoniatge dels fets ocorreguts.¹²¹²

Queda pendent citar l'últim element característic del mètode Le Play, en aquest cas el pressupost. Amb aquest darrer, sumat a l'entrevista i a l'observació, i el posterior tractament «estandaritzat» de la informació, el mètode monogràfic permet crear un marc de treball per a poder interpretar i posteriorment estudiar els fenòmens socials que ens envolten d'una forma científica.¹²¹³ Concretament, aquest permet estudiar les propietats i singularitats de la societat i, de forma precisa, els ingressos, despeses i propietats de les

¹²¹⁰ ALONSO, Luis Enrique. «Sujeto y discurso: el lugar de la entrevista abierta en las prácticas de la sociología cualitativa». *Métodos y técnicas cualitativas de investigación en ciencias sociales*. Juan Manuel Delgado y Juan Gutiérrez (coord.) Madrid: Editorial Síntesis, 1994, 225-240, pàg. 225-228; CANNELL, Charles F.; GARCÍA FERRANDO, Manuel. «La encuesta». *El análisis de la realidad social. Métodos y técnicas de investigación*. Manuel García Ferrando, Jesús Ibáñez y Francisco Alvira (comps.). Madrid: Alianza Editorial, 1993, 141-170, pàg. 150-151; KAHN, Robert L. «La reunión de datos mediante entrevistas». *Los métodos de investigación en las ciencias sociales*. Leon Festinger y Daniel Katz (comp.) Barcelona: Paidós, 1992, 310-352, pàg. 311-321; SCHEUCH, Erwin K. «La entrevista en la investigación social». *Tratado de sociología empírica*. Madrid: Tecnos, 1971, 166-229, pàg. 166-167; SCHWARTZ, Howard; JACOBS, Jerry. *Sociología cualitativa. Método para la reconstrucción de la realidad*. Buenos Aires: Trillas, 1984, pàg. 61-67.

¹²¹¹ GARCÍA VILLADA, Zacarías. *Metodología y crítica histórica*. Barcelona: Ediciones El Albir, 1977, pàg. 320-321. Cfr. ARNAULT, Françoise. *Frédéric Le Play. De la métallurgie à la science sociale.*, op. cit., pàg. 47; CAPLOW, Theodore. op. cit., pàg. 225; GARRIGÓS MONERRIS, José Ignacio. *Frédéric Le Play. Biografía intelectual, metodología e investigaciones*, op. cit. pàg. 136-143.

¹²¹² S'ha analitzat breument com s'utilitza l'entrevista com a eina d'estudi dels fenòmens socials, però s'aprofundirà la seva funció en l'obra de Barraquer en l'apartat 7.1.

¹²¹³ BODARD SILVER, Catherine. «Introduction». LE PLAY, Frédéric. *On family, work and social change*. Edited, translated and with an Introduction by Catherine Bodard Silver. Chicago: The University of Chicago Press, 1982, pàg. 51-52.

famílies. Per altra banda, també augmenta i millora la fiabilitat de les dades que es treballen i la bona pràctica i viabilitat del mètode, esdevenint un bon mecanisme de control de l'estudi i, a la vegada, una pauta per a elaborar les monografies.¹²¹⁴

Com bé reflecteix José Ignacio Garrigós Monerris, el pressupost permet conèixer –en el cas de Le Play– els béns de les famílies i sobretot, la seva existència. A la vegada, també tenir en compte que és el reflex d'una realitat social pertanyent al mateix sistema, en aquest cas l'obrер, i que ajudarà a analitzar el funcionament i estructura de la família, poder-la definir socialment i veure els seus vincles amb les demás famílies, a partir de l'estudi del seu benestar i nivell de consum.¹²¹⁵ Aquest pressupost no només es construirà a partir dels ingressos de les persones treballadores, sinó també dels béns en propietat que té, com els diners estalviats, el mobiliari, estris de cuina, quantitat d'aliments que es compren i es gasten, etc.¹²¹⁶

En el cas de Barraquer i Roviralta, aquesta pràctica de realitzar pressupostos i inventaris és de gran rellevància. A part de corroborar una altra vegada més la presència i plena influència del mètode social Le Play, l'autor realitza una tasca impressionant inserint llistats sencers de rentes, inventaris de propietats, relacions i, sobretot, estudis dels béns subhastats per la desamortització al llarg de la primera meitat del s. XIX. Cal ressaltar la presència de les rentes d'un monestir o convent, com també les seves despeses i l'estat de comptes d'una casa, amb la finalitat de justificar i reflectir els ingressos i despeses de les congregacions religioses (figura 5 i 6).

¹²¹⁴ FORNI, Floreal; FREYTES, Ada; QUARANTA, Germán. «Frédéric Le Play: un precursor de las Metodologías Cualitativas en Ciencias Sociales». *op. cit.*, pàg. 91-94.

¹²¹⁵ GARRIGÓS MONERRIS, José Ignacio. *Frédéric Le Play. Biografía intelectual, metodología e investigaciones.*, *op. cit.* pàg. 150-155.

¹²¹⁶ «Les détails nombreux qui sont énumérés dans les chapitres suivants, et qui figurent dans le cadre de toutes; les monographies; ne peuvent être recueillis que par une longue et minutieuse enquête. Pour la mener à bonne fin; l'observateur doit pénétrer dans toutes les parties de l'habitation inventorier les meubles, les ustensiles, le linge et les vêtements; évaluer les immeubles; le montant des sommes disponibles; les animaux domestiques, le matériel spécial des travaux et des industries et, en général, les propriétés de la famille estimer les réserves de provisions; peser les aliments qui entrent, selon la saison, dans la composition des divers repas; enfin suivre, dans leurs détails, les travaux des membres de la famille, tant au dehors qu'à l'intérieur du ménage». LE PLAY, Frédéric. *La méthode sociale abrégé des «Ouvriers européens»...* *op. cit.*, pàg. 221.

Cargos y gastos anuales de la Abadía		Reales vos.	M ^o
»El diez por ciento de colecta.		8186	24
Por once porciones de pan para nueve Monjes, el Párroco y Compárroco de Camprodón		8873	32
Por once porciones de vino para los mismos		3929	29
Por el taller de Religión y Noviciado		482	19
Por los gastos de visita		1075	21
Por el subsidio		1430	20
Por el derecho que compete á los Señores Monges en los Ridaure y S. Juan las fonts		6453	26
		<hr/>	
		30434	1

«SELLO 4.º—40 M.º—AÑO DE 1824			
»Valores de la Abadía del Real Monasterio de San Pedro de Camprodón de la Congregación Benedictina Claustal, por el quinquenio formado hasta fin de 1821.			
VALORES	Reales vos.	M ^o	
»En el año de 1817 tuvo la Abadía el de	100965	2	
En el de 1818, el de	106635	25	
En el de 1819, el de	92584	2	
En el de 1820, el de	80563	9	
En el de 1821, el de	28588	30	
<i>Total valor en el quinquenio.</i>	409337	»	
»La quinta parte, que es la que corresponde á cada año común del quinquenio, importa	81867	14	

Figura 5 i 6. Dues imatges del pressupost dels béns i despeses del monestir benedictí de Sant Pere, de Camprodon, realitzat el 1824. Figura 5 (esquerre): part d'un pressupost sobre el càlcul de despeses del monestir. Figura 6 (dreta): càlcul de béns monetaris pertanyents al quinquenni de 1817-1821. Font: *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. I, pàg. 29.

Aquestes relacions permeten conèixer els ingressos procedents de les diverses tasques i funcions que realitzava una casa religiosa (sagristia, hostatgeria, infermeria, etc.), com en aquest cas, les procedents del monestir benedictí de Sant Pere de Rodes, extretes del «*Libro de las resoluciones del Sagrado Definitorio de la Congregación Benedictina*. Tomo de 1806 á 1814, págs. 123»:

«MONASTERIO DE SAN PEDRO DE RODAS. Abadía, 937 libras, 10 sueldos = 500 duros. Camarería, 456 libras, 0 sueldos = 243 duros, 1 peseta. Obrería, 220 libras, 10 sueldos = 117 duros, 1 peseta, 65 céntimos. Pietaría, 250 libras, 0 sueldos = 133 duros, 1 peseta, 65 céntimos. Enfermería, 225 libras, 0 sueldos = 120 duros. Pabordía de Vilademant, 23 libras, 7 sueldos = 12 duros, 2 pesetas, 30 céntimos. Sacristía, 50 libras = 26 duros, 3 pesetas, 33 céntimos. Hospedería, 55 libras, 7 sueldos = 29 duros, 2 pesetas, 66 céntimos. Limosnería, 141 libras, 18 sneldos = 75 duros, 1 peseta. Pabordía de Llansá, 30 libras, 0 sueldos = 16 duros. Cellerería, 25 libras, 0 sueldos = 13 duros, 1 peseta, 66 céntimos. Suma: 2411 libras, 13 sueldos = 1286 duros, 1 peseta, 66 céntimos.»¹²¹⁷

L'autor també insereix documents notarials on hi ha reflectits els preus, les xifres i els valors de les vendes de propietats en les subhastes realitzades per l'Estat de les propietats desamortitzades. Realitza exercicis aritmètics i descriptius per analitzar les quantitats correctes que costaren els béns subhastats i el nombre de pagaments realitzats pels seus compradors, incloent-hi a vegades el nom d'aquests i també les condicions de la venda:

«Por escritura ante don Ramón Viñas, en Gerona, a los 15 de marzo de 1841, don Ramón Mirallas y Corretge, de Gerona, compra al Estado la huerta cercada de paredes, sita en el término de San Daniel, de 3 vesanas, que fué de los Capuchinos de Gerona, que linda por E. con tierras de la Baronesa de Sabasona, por S. con el rio Galligans, por O. y N. con tierras de las monjas de San Daniel; por el precio de 24,000 reales, iguales a 1,200 duros. Pagó en

¹²¹⁷ *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. I, pàg. 63-64.

Gerona, a 27 de noviembre de 1839, la quinta parte con un título al portador del 5 y en metálico en equivalencia de otro del 4, al tipo de 18 r. 25 ½ por ciento. El quinto del precio es 240 duros; pero como los títulos del 5 a la sazón se cotizaban a vueltas del 30 por ciento, y los del 4 se estiman en la escritura a 18 reales 25 ½ mar., de aquí que los 240 duros no importaran más descuento que el de unos de 60 a 70 duros.»¹²¹⁸

Amb aquesta cita pertanyent a la descripció de les vendes de les propietats del convent caputxí de Sant Antoni de Pàdua, de Girona, es pot comprovar la presència dels pressupostos en l'anàlisi i estudi de les cases de religiosos. Una eina que no només mostra l'economia interna dels cenobis, sinó que també aporten informació dels guanys que l'Estat aconseguí a partir de la subhasta i venda de les propietats anteriorment desamortitzades, a la vegada que també ajuda a conèixer el destí dels convents i monestirs masculins.

Com a conseqüència, i de forma expressa, Barraquer i Roviralta realitza un inventari de les propietats de cada casa religiosa –si n'obté la informació–, no només de durant els diversos períodes de desamortització que va patir el patrimoni religiós durant la primera meitat del s. XIX, sinó de segles anteriors, amb la finalitat de justificar la rellevància de cada cenobi al llarg de la seva història i del domini d'aquest al territori al que pertany. Dels molts casos, per exemple, vegeu la descripció que en fadel monestir cartoixà *Scala Dei*:

«La cartuja de *Scala Dei* gozó grandes posesiones y rentas. Ocultábase en un seno del Montsant, inmenso y elevadísimo monte, entonces poblado de bosques, y cuya extensión forma un cuadro de unos siete kilómetros de lado. Los frondosos bosques que rodeaban al monasterio eran de su propiedad, los cuales, por el lado inferior, se alargaban hasta media hora, ó sea hasta *el Tancat*, y estaban poblados de enormes árboles, entre los cuales descollaban elevadísimos pinos. El pianito ó rellano, que de la Conrería separa la entrada del monasterio formando su antesala, ostentaba tales encinas, que, para abrazar su tronco, exigieran una cuerda de diez hombres. Así en el cenobio, la imponente quietud propia de las cartujas, venía arrullada sólo por el rumor de la arboleda agitada del viento. Además en las faldas del mismo Montsant poseía el monasterio muchas viñas. Bajando de éste para el Priorato, y á 500 pasos de él, tenía la casa de procuración, ó Conrería, á cuyo frente estaba el padre *Conrehuer ó Conrer*, y albergaba artífices de toda clase, como agricultores, mozos de muías, carpinteros, herreros, sastres, albañiles, etc. Vecina á la anterior heredad, el *Tanecat* ya nombrado, preciosa casa de campo, en la que, bajo el mando de un lego, habitaban de cincuenta á sesenta mozos de labranza. La granja de San Blas, gran patrimonio situado á pocos kilómetros agua abajo. Toda la gran comarca, antes poblada de bosque, llamada del prior de *Scala Dei* el Priorato, compuesta de los pueblos de Porrera, Poboleda, La Morera, Torroja, Gratallops y Vilella alta, estaba bajo el dominio directo de la cartuja, que de ella cobraba como censo el diezmo de los frutos. En el pueblo de Castelladasens, en Urgel, poseía una casa con tres ó cuatrocientas cuarteras de sembradura, que venían á formar casi todo el terreno del termino. En Viladecans, y comarca llamada *África*, una casa de campo con gran corral y 25 mojadadas de tierra, de ellas 14 cultivadas y las restantes incultes. En el llano de Barcelona, entre Sans y las Corts, una gran casa llamada *Torre* con huerta de regadío y un campo de 4 mojadadas y media.»¹²¹⁹

¹²¹⁸ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. IV, llib. III, pàg. 245.

¹²¹⁹ *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. I, pàg. 202-203.

A la vegada que inventaria les propietats de cada casa de religiosos, només en el cas dels benedictins afegeix un *inventari de la plata*, extret del llibre *Visita de los Reales Monasterios de la Provincia de Cataluña*, creat per la Congregación Benedictina Claustral Tarraconense y Cesaraugustana arran de les visites que feien als monestirs del seu orde. En aquest cas, aquest petit apartat serveix per mostrar quins objectes de caràcter religiós fets d'orfebreria i de material preciós resten en els cenobis per a realitzar els diversos oficis, però en el cas de l'obra de Barraquer i Roviralta, serveix per a donar a conèixer la rellevància religiosa i patrimonial del cenobi que s'estudia, com és el cas del monestir benedictí de Santa Maria, de Ripoll:

«En lo armari gran de la plata: 1 creu gran de plata dorada: 2 bordons de plata dorats: altres 2 de plata sens dorar: 1 imatge del P. S. Benet de plata: 1 imatge del niño Jesús de plata: 1 verónica del Salvador y de María Santísima, dorada: 1 custodia de plata dorada y labrada: 1 creu de plata dorada y labrada: 1 imatge de la Concepció de plata: 1 urna de plata dorada: 1^s sacras de plata labradas: 6 candeleros per la credencia de plata labraís: 1 creu de plata labrada: 1 vacina de plata labrada y dorada: 1 gerro de plata dorat: 3 cálsers de plata dorats: 4 cocos guarnits ab peus de plata dorats: 4 parells de canadellas ab sos platets: 2 campanetas y altre platel tot de plata: 24 candeleros de plata petits: 4 palmatorias y dos índices de plata: 1 verigle ab son peu de plata dorada y labrada y dos raigs guarnits de pedras cristallinas: 1 verigle petit de plata ab peu de fusta: 2 candeleros grans de plata per los acòlits: 2 misáis ab gafets de plata...: 2 incensers y 2 barquillas y culleretas tot de plata: 1 perolet ab dos salspasers tot de plata: 1 creu ab son Sant Cristo de plata dorada ab algunas pesas esmaltadas. En lo armari dels cálsers: 6 cálsers ab sos patenas, tot de plata, y alguns dorats y labrats: 3 cálsers més, ab patenas de plata y los peus de bronce... En lo armari de las capas pluvials: 14 capas pluvials, vermellas: 1 de verda: 3 de negras: 11 de domas blanch: 1 de llama vermella: altre de vermella ab flors de or, y 3 de domas morat ab galons de or...»¹²²⁰

En les pàgines on Barraquer i Roviralta realitza els seus exercicis aritmètics de venda de propietats i de càlcul de quantitats, com de l'inventari i recompte de propietats dels convents i monestirs, també és habitual trobar conversions de monedes. En aquest cas, fa l'esforç de transformar les unitats originaries en lliures a duros, pessetes i cèntims, adaptant la moneda al temps dels lectors actuals. Un exemple d'aquestes característiques es pot trobar en la relació de les rentes del premonstratès de Santa Maria, de Bellpuig de les Avellanes:

«333 libras equivalen á 177 duros 3 pesetas. [...] De modo que de las 333 libras había que rebajar las 101, con lo que aquellas quedaban reducidas á 232, iguales á 123 duros, 3 pesetas y 66 céntimos.»¹²²¹

¹²²⁰ *Ibidem.*, pàg. 33.

¹²²¹ *Ibidem.*, pàg. 321. O per altre costat, com en el cas del convent de carmelites descalços de Sant Josep de Barcelona, referent a la seva contribució en la causa constitucional de la ciutat: «También, como casi todas las comunidades, la de carmelitas descalzos, comprometida por la petición del Jefe político, alargó mal de su grado el óbolo para el vestuario de la Milicia Nacional; en cuya subscripción figura con 320 reales, o sea 80 pesetas, o sea una onza de oro, cantidad entonces notable». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. II, pàg. 1171.

Per altra banda, comentar la presència i inserció de relacions extretes de documentació de caràcter oficial, ja sigui procedent dels arxius de les cases de religiosos, d'organismes superiors dels mateixos ordes o congregacions, com també d'institucions de caràcter local o provincial, com per exemple la referent al nombre de PP. Agonitzants o camils de la casa de Sant Felip Neri, de Barcelona, morts durant l'epidèmia de febre groga de 1821¹²²², en aquest cas extreta del document redactat per l'Ajuntament de Barcelona, anomenat *Sucinta relación de las principales operaciones del Escmo. Ayuntamiento Constitucional de la ciudad de Barcelona en el año 1821*:

«PP. Clérigos Agonizantes. Todos los PP. de esta Comunidad segun su salud, fuerzas y edad se han empleado en el auxilio de los moribundos con el celo y caridad propios de su instituto, han fallecido los siguientes: Hermano Clérigo, Pedro Martir Bujons. Hermano Profeso, Antonio Picasó. Hermano Profeso, José Creus. Hermano Profeso, Eloy Oms. Asistió esta reducida Comunidad: En setiembre.....626 enfermos. En octubre.....1395 id. En noviembre hasta el 25 inclusive.....447 id. TOTAL 2468 enfermos.»¹²²³

Retornant a les primeres pàgines de *Las casas*, la nota censorial lloa l'àmbit metodològic l'obra de Barraquer. Gràcies a l'aplicació d'aquest mètode, es comparteix un grau d'informació diversa en múltiples aspectes que permet indagar en les característiques de les comunitats que vivien en els edificis religiosos: la seva arquitectura, els estils artístics dels objectes religiosos que romanien en les diverses instal·lacions (calzes, quadres, retaules, relíquies, etc.), els béns i recursos econòmics que disposaven, el nombre de monjos o frares que hi habitaven, les funcions religioses de la comunitat (si feien tasques de beneficència, instruïen al noviciat, etc.), amb la finalitat de poder contextualitzar la comunitat i el seu nivell de vida cap a la societat en la qual vivien.¹²²⁴

S'ha de restar atents a les paraules de Celestí Ribera i a la importància que li dona al mètode Le Play aplicat a l'obra de Barraquer i Roviralta, perquè:

«Solamente por medio de este procedimiento puede el historiador formarse un concepto cabal y desapasionado de las mismas y dictar un fallo justo sobre la obra de exterminio que perpetró la revolución.»¹²²⁵

A més, s'ha de tenir en compte un altre element de caràcter metodològic d'especial rellevància. I és que l'ús del mètode Le Play només és esmentat directament pel censor en la seva aprovació eclesiàstica, mentre que l'autor no en fa referència en qualsevol moment a les introduccions de les seves dues obres, on descriu minuciosament el

¹²²² CURET, Francesc. *op. cit.*, vol. II, pàg. 183-188.

¹²²³ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. II, pàg. 1203.

¹²²⁴ BODARD SILVER, Catherine. *op. cit.*, pàg. 59.

¹²²⁵ *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*

tractament de la informació i quina és, precisament, la metodologia amb la que s'inspira i posteriorment emprà. Es podria concloure que el canonge Barraquer explica detalladament les característiques del seu treball, mentre que passa per alt fer esment d'aquest mètode particular de les ciències socials. Si més no, esmenta, però de forma indirecta, l'ús d'aquest en el format de les descripcions i anàlisis de les cases de religiosos.

Com a mode de conclusió, es vol afirmar i evidenciar la plena influència –de forma directa o indirecta– del mètode social Le Play en les obres de Gaietà Barraquer i Roviralta, ja sigui en l'ús de les dades com també en la seva plasmació en el document, per la tipologia d'informació recollida o usada, format o exposició, etc. Esmentar també la incertesa plena que encara resta sobre la procedència d'aquesta eina de caràcter sociològic, i de l'impacte i descobriment que feu l'autor per emprar-la en la construcció de la seva obra. És un fet que, fins ara, no permet assegurar ni conèixer amb exactitud la gènesi d'aquest, però sí refermar la clara rellevància i influència de les ciències socials en el camp dels estudis eclesiàstics, posteriorment inclosos en els programes de formació dels religiosos.¹²²⁶

6.2.3. Possibles orígens metodològics i vies de coneixement

Partint dels continguts extrets de l'anàlisi del mètode social Le Play i havent descrit les seves característiques, pertoca preguntar-se: a on ha après Barraquer aquest mètode pertanyent al camp de la sociologia? Quines poden ser les possibles vies de comunicació o d'influència per les que l'ha conegut? Sense dubtar, hom pot establir una primera i ràpida relació amb la seva professió i lloc de treball. La implantació de la sociologia com a matèria als seminaris conciliaris, en aquest cas el de Barcelona, no fou fins el 1926, amb la modificació del pla d'estudis pel bisbe Miralles i Llet.¹²²⁷ Tenint en compte que Barraquer morí el 1922, no pogué estudiar sociologia mentre es formava com a prevere, sinó que potser cal valorar la possibilitat que ho fes per una tercera via, ja sigui mitjançant influències amb persones que conxessin la matèria, o per la lectura de bibliografia referent al tema per pròpia voluntat.¹²²⁸

¹²²⁶ AIRIAU, Paul. «Les séminaires diocésains français: 1880-1914». *Revue d'histoire de l'Église de France*, 91.1 (2005): 71-89, pàg. 83-84.

¹²²⁷ BADA, Joan. *El seminari conciliar de Barcelona (1868-1982)*. *op. cit.*, pàg. 52-53.

¹²²⁸ A la Biblioteca Pública Episcopal del Seminari Conciliar de Barcelona (BPEB) hi ha dos exemplars de *La Réforme sociale en France : déduite de l'observation comparée des peuples européens*, en edicions de 1864 i 1878, però de les que es desconeix quan van entrar a formar part del seu fons.

Hi ha la possibilitat que, com a conseqüència d'aquesta lectura, es despertés un interès i que l'autor decidís profunditzar en el tema, inspirant-se per confeccionar les seves dues futures obres? És viable i possiblement creïble, però factible fins a cert punt. Sense descartar les preguntes plantejades, no s'ha d'oblidar la contextualització científica realitzada en l'apartat anterior. La proximitat geogràfica amb França feu possible la difusió i expansió de noves idees de caràcter positivista, però no només referent a la ideologia, sinó també a la transmissió de nous coneixements i pràctiques científiques que permeteren conèixer nous mètodes d'estudi que implicaven un contacte directe amb la societat.¹²²⁹

Referent als mitjans de comunicació i difusió de la sociologia, com també la seva posada en escena i també del mètode social Le Play, estan completament lligats al context social finisecular. Tant a nivell mundial, però sobretot en aquest cas a nivell espanyol i català, la societat estava immersa en una esfera d'industrialització total en procés de consolidació. Els treballadors de les fàbriques es veieren englobats, classificats o representats en una classe; una sèrie de característiques que els definien dins de la comunitat en la que vivien. Les seves condicions sociolaborals, convertides posteriorment en reivindicacions polítiques augmentaren en el transcurs del temps, fent-se visibles en manifestacions de caràcter públic, mobilitzacions, vagues; però també en sindicats, associacions obreres, societats, cooperatives i cercles socials.

Els seus problemes es reflectiren en la premsa, com bé especifica M. Teresa Aubach i Guiu, reclamant millores en els salaris dels treballadors, a la vegada que es reclamava la llibertat d'associació i la celebració de les vagues del primer de maig, jornades de 8 hores i descans setmanal, com també la reglamentació del treball de les dones i els infants.¹²³⁰ La problemàtica existent, cada vegada més gran, amb més ressò i preocupació, acabà despertant l'atenció de les esferes governamentals i eclesiàstiques, arribant a anomenar-la com la «cuestión social» o «cuestión obrera». En paraules de Miguel Ángel Cabrera:

«Lo que el reformismo social decimonónico entiende por problema social es la existencia de marcadas desigualdades socioeconómicas entre la población y de conflictos sociales asociados a ellas. De una parte, el término hace referencia a las condiciones materiales de existencia de los trabajadores y a las carencias que éstas presentan, que los sitúan en un nivel de bienestar muy inferior al de las clases altas de la sociedad. [...] En este sentido, lo que

¹²²⁹ *Supra.*, pàg. 252-253.

¹²³⁰ AUBACH Y GUIU, M. Teresa. *Los orígenes del catolicismo social en Barcelona en la segunda mitad del siglo XIX*. Universidad de Valencia. Facultad de Filosofía y Letras, sección de Historia, 1968, pàg. 16-17.

constituye un problema social es la existencia de la miseria, la pobreza y la incultura y su amplia extensión entre los trabajadores.»¹²³¹

També s'hi vinculen les problemàtiques existents entre la mala relació entre treballadors i patrons, conseqüència directe de l'evolució del sistema capitalista i de la seva tipologia de producció. Els obrers estaven desfavorits per les condicions que aquest comportava, reflectint la manca de preocupació envers els preceptes humans, i evidenciant misèria, mercantilització de matèries però sobretot de mà d'obra, interessos econòmics i professionals, però sobretot, infàmia i poca ànima cristiana.¹²³² Aquesta qüestió social tingué el seu lloc en els mitjans de comunicació, com bé ressalta M. Teresa Aubach, quelcom present cada vegada més en la societat finisecular, però també en la formulació de molts teòrics que l'exposaren en les seves obres.

Aquest ressò es pot veure, per exemple, en els articles de Joan Mañé i Flaquer, director del *Diario de Barcelona*. Va ser anomenat representant de la premsa en la Comissió Provincial de Reformes Socials, creada pel ministre de Governació, Seguisundo Moret, fruit de la publicació del «Real decreto de 5 de diciembre de 1883 creando una comisión con el objeto de estudiar todas las cuestiones que directamente interesan a la mejora o bienestar de las clases obreras, tanto agrícolas como industriales».¹²³³ En un article del diari que dirigeix, Joan Mañé i Flaquer critica les enquestes realitzades per aquesta comissió per a conèixer les condicions de la classe treballadora. Els resultats extrets foren acusats de partidistes i esbiaixats, generalistes i poc rigorosos amb la realitat, explícitament lligats als interessos dels patrons:

«[...] Nada le diran al señor Moret sus informaciones aparatosas y artificiales que no le haya dicho Mr. Le Play, para quien la situación de las clases obreras no guarda oculto ningún secreto. En su obra hallará planteados todos los problemas que presenta el proletariado moderno, y algunos más; por lo tanto, después de la información de Mr. Le Play no caben ya las informaciones generales como la del señor Moret, si bien pueden ser útiles en casos dados, para hacer frente a calamidades pasajeras; por siempre y en todo caso llevadas a cabo sigilosamente como lo hizo el discreto autor de *Les ouvriers européens* y *La réforme sociale*.»¹²³⁴

L'autor fa visible el coneixement de les obres de Frédéric Le Play i la seva temàtica, així com la seva aplicació en el col·lectiu obrer, per poder conèixer-ho millor i de forma

¹²³¹ CABRERA, Miguel Ángel. *El reformismo social en España (1870-1900). En torno a los orígenes del estado del Bienestar*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2004, pàg. 91.

¹²³² JARLOT, Georges. *La Iglesia ante el progreso social y político: la enseñanza social de León XIII, de Pío X y de Benedicto XV vista en su ambiente histórico (1878-1922)*. Barcelona: Ediciones 62, 1967, pàg. 159.

¹²³³ CABRERA, Miguel Ángel. *op. cit.*, pàg. 37; CASTERÁS, Ramon. *Actitudes de los sectores catalanes en la coyuntura de los años 1880*. Barcelona: Anthropos, 1985, pàg. 193-196.

¹²³⁴ «La opinión de J. Mañé y Flaquer». *Diario de Barcelona*, 19 de octubre de 1884. *apud.*, CASTERÁS, Ramon. *op. cit.*, pàg. 427.

professional com científica. També ho especifica Joan Sellarès i Pla¹²³⁵, president de la Càmera de Comerç de Sabadell partia de dos fonaments essencials per millorar la situació social: la religió catòlica i la doctrina Le Play, ambdues lligades completament i que més endavant es veurà la relació evident i necessària entre aquestes, com també la seva descripció. L'acció social catòlica era necessària i essencial per millorar les condicions laborals i de vida dels obrers, i calia prendre exemple de les Unions de Pau Social que havia implantat Le Play en els ambients proletaris, fruit de l'observació i la realitat social, quelcom que també s'ampliarà més endavant.¹²³⁶

Amb la finalitat de reformar l'ordre social establert i suplir les necessitats d'aquest col·lectiu, sempre a través de valors i moral cristiana, es defensava la intervenció dels industrials per a millorar la productivitat i, sobretot, de tenir cura dels treballadors. És un element que Joan Sellarès i Pla coincidia bastant amb les línies paternalistes de l'escola leplaysiana, essent el millor mitjà per poder examinar la problemàtica existent i solucionar-la. Malgrat tenir en compte el parer dels obrers, també és necessari conèixer les opinions del patró:

«1º) Por el carácter concreto que han de revestir a causa de su contacto directo y diario con el obrero, lo cual le hará evitar los puntos de vista algo utópicos en que fácilmente se colocan los sociólogos puramente teóricos. 2º) Por el mayor celo que habrá que inspirarle el tener en la cuestión obrera comprometidos sus intereses materiales. 3º) Porque el industrial necesariamente habrá de apoyarse más o menos, así para el patrono como para el obrero, en el criterio económico, de que no puede prescindir quien trate de solventar la cuestión y cuya falta, a mi entender, ha sido parte a la poca eficacia de algunas tentativas fundadas exclusivamente en el criterio religioso. 4º) Porque debiendo basarse toda la solución, si es que ha de encontrarse, aparte del restablecimiento del espíritu de religión, y de justicia, y aun a causa de ellos, en la mutua inteligencia entre el capital y el trabajo, es bueno que los obreros oigan la voz desapasionada de sus amos y sepan que éstos se preocupan de su suerte algo más de que lo que les han hecho creer en clubes y en publicaciones los eternos enemigos así del trabajo como del capital.»¹²³⁷

Un altre subjecte de conegut renom en la societat catalana finisecular que també coneix la figura i l'obra de Frédéric Le Play és Manuel Duran i Bas. Degà de la facultat de Dret de la Universitat Literària de Barcelona, estigué estretament lligat a nombroses institucions barcelonines de caràcter intel·lectual, permetent adquirir un quantió coneixement que l'ajudà a tractar nombrosos aspectes relacionats amb la societat

¹²³⁵ MARÍN I CORBERA, Joan. *Joan Sellarès i Pla, industrial i polític*. Sabadell: Quaderns d'Arxiu de la Fundació Bosch i Cardellach, 2000.

¹²³⁶ CASTERÁS, Ramon. *op. cit.*, pàg. 219.

¹²³⁷ *Las ocho horas. Algo sobre la cuestión obrera*. Barcelona: Luís Niubó, 1890, pàg. 8. *Apud. Ibídem.*, pàg. 220.

finisecular espanyola i catalana.¹²³⁸ Referent a la qüestió social, Duran i Bas s'alineava en la posició de Le Play en anomenar que hi havia uns éssers socials que havien de dirigir i millorar les condicions dels sectors obrers en tots els sentits (a nivell laboral, moral, ètic, econòmic, etc.), a la vegada que dur a terme aquesta reforma social era possible arreu.¹²³⁹

En les ratlles del discurs d'inauguració de l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació de Barcelona, el 20 de gener de 1893, ja proclamada l'encíclica *Rerum Novarum*, descriu la necessitat de l'acció catòlica en la preocupant qüestió social, que caracteritza un ponderant canvi de règim i que afecta a tots els factors de la societat en tots els seus aspectes (economia, sanitat, cultura, moral, etc.).¹²⁴⁰ En la ressenya detallada de la problemàtica que afecta als obrers, esmenta la seva relació amb el patró, les condicions higièniques dels tallers o els possibles accidents que aquests poden patir en la manufactura de tèxtil o manipulació de maquinària, o les jornades laborals de dones i infants. Posteriorment afegeix un apartat que porta pel títol *Descripción de la escuela de Le Play*, defensant que no es tracta d'una obra que defensi el socialisme d'Estat, sinó al contrari, una reforma de les qüestions socials partint de les forces socials:

«Llámesese escuela de la reforma social la de Le Play porque con esas últimas palabras escribió su fundador con aplicación a Francia un libro que dio nombre a la misma después de haber recorrido Europa para publicar la obra, verdaderamente monumental, *Los obreros europeos*, conjunto de monografías o estudios sobre el trabajo, la vida doméstica y la condición moral de las poblaciones obreras de Europa según los hechos observados durante medio siglo, o sea desde 1829 hasta 1879. Lo que forma el carácter distintivo de la escuela es su tendencia y su método. Constituye la tendencia la restauración de los elementos morales de la sociedad antigua para curar los males que sufren las sociedades modernas, y forma el método la aplicación a los hechos sociales, del que se llama de observación, no porque sea nuevo, sino porque en él descansan los datos para la reforma social.»¹²⁴¹

El pensament de Le Play també tingué la seva influència i presència en el camp de les lleis, concretament pel què fa al règim de successions. La família és qui rep l'herència després de la defunció d'algun dels seus integrants, fet que a vegades portava problemes entre els parents interessats o els reclamants externs. El jurista Joaquim Cadafalch i Buguñà, en la seva obra *¿Conviene uniformar la legislación de las diversas provincias de España sobre la sucesión hereditaria y los derechos del cónyuge sobreviviente?*,

¹²³⁸ OLEART PIQUÉ, Oriol. «Duran i Bas, Manuel». *Diccionario d'historiografía catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2003, pàg. 426-427.

¹²³⁹ CASTERÁS, Ramon. *op. cit.*, pàg. 247.

¹²⁴⁰ *Discurso leído por el Excm. Sr. D. Manuel Duran y Bas, presidente de la Academia de Jurisprudencia y Legislación de Barcelona en la sesión pública inaugural de sus sesiones el día 20 de enero de 1893*. Barcelona: Imp. Barcelonesa, 1893. *apud.* CASTERÁS, Ramon. *op. cit.*, pàg. 434. *Cfr.* GIL CREMADES, Juan José. *op. cit.*, pàg. 312-313.

¹²⁴¹ *La acción del Estado según la ciencia contemporánea*. Barcelona: Academia de Jurisprudencia y Legislación, 1893, pàg. 301-307. *apud.* CASTERÁS, Ramon. *op. cit.*, pàg. 433-438.

defensa la integritat de les herències com un ens indivisible amb una finalitat d'evitar la improductivitat, afavorint el seu benefici i futur econòmic, permetent perpetuar el treball i l'ensenyament de les tasques als progenitors d'una unitat familiar, reforçant la figura paterna i el benestar del parentiu. També va basar-se en els arguments de Le Play per defensar la construcció d'un dret civil català enfront de la codificació del dret civil a Espanya.¹²⁴²

S'està davant d'un procés de manifestació creixent de preocupació social, sobretot catòlica com s'exposarà més endavant, en qüestions de caràcter sociològic. S'han esmentat subjectes com Mañé i Flaquer, Durán i Bas, Sallarés i Pla o Cadafalch y Burguñá, però també ressalten figures com Luis Pidal i Mon, que en el seu discurs d'ingrés a la Real Academia de Ciencias Morales y Políticas, el 27 de març de 1887, *Método de la observación en la Ciencia Social. Le Play y su escuela*, referint-se a aquest com un mètode essencial per la sociologia, que es basa en «los principios fundamentales de orden social cristiano sobre el que Europa ha estado reposando durante diecinueve siglos.»¹²⁴³

També en fa esment Juan José Gil Cremades en l'ús del mètode Le Play per l'Escuela Práctica de Estudios Jurídicos de la Universitat d'Oviedo¹²⁴⁴, entre d'altres, per refermar la creixent preocupació de conèixer i entendre la situació social, fent referència explícita o indirecta, depenent dels casos, dels constants canvis econòmics i sociopolítics que la industrialització i l'aplicació de la nova economia capitalista estava afectant a Espanya i Catalunya.¹²⁴⁵ Les hipòtesis poden ser multitudinàries, amb diverses variables si es vol, però el que sí es pot establir és que hi ha un coneixement ampli de les tècniques emprades

¹²⁴² JACOBSON, Stephen. *Els Advocats de Catalunya: dret, societat i política a Barcelona, 1759-1900*. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra, 2011, pàg. 189-191 i 194.

¹²⁴³ NÚÑEZ ENCABO, Manuel. *El nacimiento de la sociología en España: Manuel Sales y Ferré*. Madrid: Editorial Complutense, 1999, pàg. 155.

¹²⁴⁴ GIL CREMADES, Juan José. *op. cit.*, pàg. 204.

¹²⁴⁵ CAMPO SÁNCHEZ, Carlos. «Eduardo Sanz y Escartín: el reformismo de un católico conservador». *Miscelánea Comillas*, 69.134 (2011): 177-205, pàg. 180-181. Jesús M. Garayo dedica un apartat a la recepció del pensament leplaysià a Espanya, amb una difusió reduïda i tardana, però fent èmfasi i sense entrar en detalls en la incidència que tingué al País Basc i Catalunya, servint com a influència i element de defensa de la societat tradicional, la família com a organització essencial per a la societat, la transformació econòmica i la rellevància d'aquesta pel desenvolupament de la regió/país d'origen. GARAYO URUELA, Jesús M. *op. cit.*, pàg. 47-56. La premsa de mitjans però sobretot finals de s. XIX també se'n fa ressò de les teories leplaysianes, com per exemple *La Dinastía* (Miércoles 27 de Agosto de 1884, pàg. 5369; Martes 19 de Noviembre de 1889, pàg. 1; Domingo 6 de Abril de 1890, pàg. 1), *La Ilustración Catalana. Revista semanal ilustrada* (15 de Julio de 1883, pàg. 13-14), *La Ilustración Hispano-Americana* (9 de Noviembre de 1890, pàg. 710) o *La Vanguardia* (Martes 22 de Agosto de 1893, pàg. 4; Jueves 23 de Diciembre de 1897, pàg. 4; Miércoles 27 de Junio de 1907, pàg. 6).

en la recerca i estudi de les ciències socials, com bé destaca Manuel Fraga Iribarne citant a autors com Jaume Balmes, Luis María Pidal y Mon, Rafael Rodríguez de Cepeda.¹²⁴⁶

Aquesta primera part ha servit per exposar el coneixement que tenien diversos personatges del mètode social Le Play, i veure com aquest és fruit de l'expansió dels continguts pertanyents a la sociologia, exposant un aspecte tant rellevant com fou la preocupació envers qüestió social en la societat finisecular espanyola i la seva perspectiva d'estudi des d'una vessant científica. A la vegada, també ha permès ressaltar característiques que s'exposaran a continuació referents a la doctrina social leplaysiana, i com el seu contingut ha ajudat a entreveure la rellevància que tingué la religió, i que permeté desenvolupar i consolidar una teoria i una pràctica en la solució de la problemàtica obrera.

Davant la necessitat evident de solució de la qüestió social, els sectors eclesiàstics es veieren obligats a replantejar la seva funcionalitat, decidint intervenir institucionalment alhora que de forma indirecta s'esbossava les bases d'un moviment amb un impacte contundent a la societat, el catolicisme social. És àmpliament coneguda la múltiple i variada bibliografia existent que tracta el tema, arribant a un mateix objectiu a l'hora de definir-lo, com «la reacción y respuesta, doctrinal y práctica, del mundo católico a la llamada “cuestión social”, es decir, a las consecuencias de la industrialización y de la implementación del sistema liberal capitalista».¹²⁴⁷ Aquesta nova pràctica amplia el radi d'acció, en la vetlla d'una classe socioprofessional nova, en constant creixement i augment, més nombrós en les zones industrialitzades i que pateix les conseqüències del nou sistema econòmic. Les condicions que pateixen són fruit de la despreocupació de les institucions, a la vegada que també posa en evidència la poca pràctica que tenen els corrents socialistes i anarquistes en resoldre la problemàtica social existent.

Cal sumar el temor als preceptes pràctics de la revolució, evidenciant la construcció d'una tercera via de caràcter racional, religiosa, conservadora i defensora dels valors de l'ordre social, evidentment confrontada als nous corrents sindicalistes.¹²⁴⁸ El catolicisme intransigent és un mitjà recurrent i factible per a denunciar i condemnar les noves idees

¹²⁴⁶ FRAGA IRIBARNE, Manuel. «La influencia de Le Play en la Sociología Española del siglo XIX». *Revista Mexicana de Sociología*, XVIII.3 (1956): 477-484.

¹²⁴⁷ MONTERO GARCÍA, Feliciano. «La industrialización y sus repercusiones en las formas de vida y en la acción de la Iglesia Católica». *Historia del cristianismo. IV. El mundo contemporáneo*. Francisco J. Carmona Fernández (coord.). Granada: Editorial Trotta. Universidad de Granada, 2010, 113-153, pàg. 133.

¹²⁴⁸ *Ibidem.*, pàg. 135; SOLARI, Stefano. «The corporative third way in Social Catholicism (1830 to 1918)». *The European Journal of the History of Economic Thought*, 17.1 (2010): 87-113, pàg. 88-90.

vuitcentistes, com el racionalisme, l'individualisme, el nacionalisme i la secularització, entre d'altres, a la vegada que també s'empra per a esdevenir un mitjà de transmissió dels valors cristians perduts. El seu impacte permet visualitzar a la religió com una eina per la instauració de la pau social entre la població mitjançant el regne de Crist.¹²⁴⁹

La seva aplicació permeté també poder observar una altra realitat, la voluntat per part de l'Església de millorar la condició humana de l'anomenat proletariat, tant pel què fa en aspectes de caràcter econòmic, social i cultural, com també controlar el progrés de la societat, tot des d'una perspectiva profundament religiosa. Com argumenta Jean-Baptiste Duroselle, «le catholicisme social est la doctrine de l'Église sur l'amélioration du sort des classes populaires», que pot fer possible la reforma integral de la societat.¹²⁵⁰ La bibliografia existent ja fa esment de les primeres pràctiques de catolicisme social en els anys 30-40 del s. XIX, amb les iniciatives de Charles de Coux (1832) i d'Alban Villeneuve-Bargemont (1834) a França, on es comencen a aplicar i edificar les bases d'aquestes pràctiques, amb una finalitat moral catòlica per poder sufragar els primers problemes ja existents dels obrers industrials a causa del nou canvi econòmic.¹²⁵¹ La seva funció i presència en la societat anà augmentant al llarg de tot el s. XIX, escampant-se per tot el continent europeu i fins i tot arribant a l'altra banda de l'hemisferi, consolidant la seva funció, a la vegada que ressaltava la rellevància de la religió en la societat, fent-se real la seva institucionalització oficial a finals de segle.¹²⁵²

Pel què fa a Espanya i sobretot a Catalunya, destaca l'existent assistència i beneficència que duia a terme l'Església des de temps anteriors¹²⁵³, i que malgrat els efectes i repercussions que tingué la desamortització i la revolució liberal, continuà amb

¹²⁴⁹ JARLOT, Georges. *op. cit.*, pàg. 197; MAYEUR, Jean-Marie. *op. cit.*, pàg. 487-488; MAYEUR, Jean-Marie. «Catholicisme intransigeant, catholicisme social, démocratie chrétienne». *Annales. Economies, sociétés, civilisations*, 27.2 (1972): 483-499, pàg. 486.

¹²⁵⁰ DUROSELLE, Jean-Baptiste. *Les débuts du Catholicisme Social en France (1822-1870)*. Paris: Presses Universitaires de France, 1951, pàg. 9-10; KÖHLER, Oskar. «El desarrollo de los catolicismos en la sociedad moderna». *Manual de Historia de la Iglesia. VIII. op. cit.*, 284-370, pàg. 292.

¹²⁵¹ SOLARI, Stefano. *op. cit.*, pàg. 87.

¹²⁵² BEAUCHAMP, Claude. «Défis et enjeux de la coopération québécoise». *La question sociale hier et aujourd'hui. Colloque de centenaire de Rerum Novarum. 12 au 17 mai 1999*. Jean Richard, Louis O'Neil (coord.) Sainte-Foy (Québec-Canada): Presses de l'Université Laval, 1993, 375-385; DUMITRIU-SNAGOV, Ion. «L'Association des jeunes ouvriers catholiques de Bucarest à l'époque des origines du catholicisme social (1858-1863)». *Studia historica et philologica in honorem M. Batllori*. Roma: Instituto Español de Cultura, 1984, 185-194; MAURER, Catherine. *La ville charitable. Les œuvres sociales catholiques en France et en Allemagne au XIXe siècle*. Paris: Les Éditions du CERF, 2012; REZSOHAZY, Rudolf. *Origines et formation du catholicisme social en Belgique, 1842-1909*. Louvain: Bibliothèque de l'Université, Bureaux du recueil, 1958.

¹²⁵³ CUENCA TORIBIO, José Manuel. *Catolicismo social y político en la España Contemporánea: 1870-2000*. Madrid: Unión Editorial, 2003, pàg. 30 i ss.

la seva tasca, ressaltant un primer paper en el tracte i cura del moviment obrer a Barcelona, entre d'altres.¹²⁵⁴ Jordi Figuerola comenta que la poca presència que tingueren els moviments socials en la societat espanyola –com es veurà més endavant, aquests comencen a ser presents en l'últim terç del s. XIX–, en aquest cas destacant la catalana, fou una evidència del retard del reformisme social en aquestes terres i que possiblement estigui lligat a l'acceptació de l'estat liberal per part de la jerarquia catòlica, fenomen que caracteritzà en part la seva lluita contra les idees reformistes.¹²⁵⁵

Malgrat tot, la intencionalitat religiosa continua desperta i vigent, l'existent percepció i conceptualització de la qüestió social és profundament conservadora. En destaca les iniciatives formatives i educadores de l'Ateneu Barcelonès, en format de xerrades per a obrers, per part de Joan Elies de Molins i Manuel Girona el 1879; o la creació per part de Mn. Fèlix Sardà i Salvany de l'Acadèmia Catòlica de Sabadell el 1871.¹²⁵⁶ També destaca, el mateix any, la creació de la Societat d'Amics dels Obrers per part del bisbe Urquinaona, i el 1876 el Bisbat de Barcelona crea l'Institut Català d'Obrers i Artesans; el 1885, arran del brot de còlera, el bisbe Jaume Català crea la Junta d'Auxilis de Barcelona.¹²⁵⁷

Retornant a les característiques del catolicisme social, concretament en la reforma integral de la societat, Le Play feu d'aquest preceptes un dels pilars essencials de la seva teoria. En una de les seves obres és importants, *La Réforme Sociale*, analitza les característiques de vida dels obrers europeus, realitzant estudis de camp en molts països del continent, i a partir de les observacions socials i de l'elaboració de nombroses monografies de famílies obreres, va poder extreure unes conclusions per poder solucionar la problemàtica obrera. La única eina és la pau social, fet que es pot aconseguir mitjançant l'estabilitat que aporta la religió, i aquesta farà possible la reforma social, única solució existent.¹²⁵⁸ Com bé explica en la seva obra:

¹²⁵⁴ ANDRÉS-GALLEGO, José; PAZOS, Antón M. «Cien años (y algo más) de catolicismo social en España». *Un siglo de catolicismo social en Europa, 1881-1991*. Antón M. Pazos (coord.). Pamplona: Ediciones Universidad de Navarra, 1993, 1-91, pàg. 19-56; OLLÉ ROMEU, Josep M. *El moviment obrer a Catalunya, 1840-1843. Textos i documents*. Barcelona: Nova Terra, 1973, pàg. 23-57.

¹²⁵⁵ FIGUEROLA I GARRETA, Jordi. *El bisbe Morgades i la formació de l'Església catalana contemporània. op. cit.*, pàg. 131-132.

¹²⁵⁶ VILA I VICENTE, Santi. *Fèlix Sardà i Salvany, «influencer» integrista, en temps del Sexenni i la Restauració*. Tesis doctoral. Universitat Internacional de Catalunya: Departament d'Humanitats, 2017, pàg. 193, 321 i 369.

¹²⁵⁷ *Els intel·lectuals i el poder a Catalunya. Materials per a un assaig d'història cultural del món català contemporani (1808-1975)*. Jordi Casassas (coord.). Barcelona: Pòrtic, 1999, pàg. 168-170.

¹²⁵⁸ THUILLIER, Guy. «Le Play Et La “Réforme Sociale”». *La Revue Administrative*, 11.63 (1958): 249–259; FERNÁNDEZ RIQUELME, Sergio. «La Reforma social de Frédéric Le Play. Presupuestos de una

«Le moment est venu, pour la France, de substituer aux luttes stériles, suscitées par les vices de l'ancien régime et par l'erreur des révolutions, une entente féconde fondée sur l'observation méthodique des faits sociaux.»¹²⁵⁹

Sense defallir en l'intent d'unió social d'ideologies diverses per a realitzar canvis en la societat, Le Play ressalta la importància que té la religió catòlica i l'Església, tant en la història com en el paper que tingué en la construcció dels valors de les societats europees.¹²⁶⁰ La religió és el principi bàsic i elemental de tota societat, de l'individu i sobretot de la família, element bàsic i essencial per a la seva construcció; a més, aquesta ajuda en el coneixement dels seus valors, fent evident la necessitat d'un equilibri moral i a avaluar les necessitats de la societat on reposa.¹²⁶¹ L'ordre i la religió són els elements essencials que permeten evidenciar els errors del procés d'industrialització que ha patit la societat, i ajudaran a entendre aquest fenomen social en tota la seva complexitat. Davant aquesta necessitat social evident, la figura paternal –essent aquest un element que deriva del catolicisme, tant en la idea de Déu com a pare etern i superior, com el patró de la fàbrica que s'ha de preocupar dels seus deixebles– és l'element necessari per la reforma i solució de la problemàtica obrera existent, i aquesta figura paternal, del que es desenvoluparà la idea de paternalisme, resideix lògicament en la família.¹²⁶²

Arran del protagonisme associatiu que contenia el socialisme i l'anarquisme, ambdues extensament presents en la societat i en molts col·lectius obrers, l'Església va veure en la seva pràctica i essència una acció homogènia que preveu l'actitud intervencionista de l'Estat.¹²⁶³ Les diverses efemèrides revolucionàries que sacsejaren la societat del vuitcents a través de tot el seu segle provocà un posicionament ferm de l'Església Catòlica, donant lloc a les publicacions del *Syllabus Errorum* i de l'encíclica *Quanta Cura* el 1864

sociología conservadora». *La Razón Histórica. Revista hispanoamericana de Historia de las Ideas*, 21 (2013): 127-150.

¹²⁵⁹ LE PLAY, Frédéric. *La réforme sociale en France: déduite de l'observation comparée des peuples européens. 3 vols.* Tours: Alfred Mame et Fils, 1874. Vol. I, pàg. V. Cfr. SAVOYE, Antoine. «Lire la réforme sociale en France (1864) de Le Play». *L'Année sociologique*, 67.2 (2017): 397-422.

¹²⁶⁰ GARRIGÓS MONERRIS, José Ignacio. «Frédéric Le Play y su círculo de reforma social». *op. cit.*, pàg. 140-142.

¹²⁶¹ DION, Michel. «Science sociale et religion chez Frédéric Le Play». *Archives de sociologie des religions*, 12.24 (1967): 83-104, pàg. 83-85; KÖHLER, Oskar. *op. cit.*, pàg. 299-300.

¹²⁶² DION, Michel. *op. cit.*, pàg. 96; DUROSELLE, Jean-Baptiste. *op. cit.*, pàg. 490 i 674; MAURER, Catherine. *op. cit.*, pàg. 30; MICHEL, Andrée. «Les cadres sociaux de la doctrine morale de Frédéric Le Play». *Cahiers Internationaux de Sociologie*, 34 (1963): 47-68, pàg. 68; HILAIRE, Yves-Marie. «Un siglo de catolicismo social en Francia desde una perspectiva europea». *Un siglo de catolicismo social en Europa, 1881-1991*. Antón M. Pazos (coord.). Pamplona: Ediciones Universidad de Navarra, 1993, 93-119, pàg. 95.

¹²⁶³ SAVOYE, Antoine. «Les continuateurs de Le Play au tournant du siècle». *Revue française de sociologie*, 22.3 (1981): 315-344, pàg. 329.

per part de Pius IX.¹²⁶⁴ Amb l'evolució de la problemàtica social, sense oblidar el bagatge històric ni tampoc les causes i conseqüències que obligaren a les seves proclamacions, i essent conscients de la magnitud de la qüestió social, l'Església es veié obligada a fer un pas endavant per posar fi a la problemàtica existent. El 1891 es proclamà l'encíclica *Rerum Novarum*, que oficialitzà la intervenció de l'Església en la societat amb el conegut catolicisme social, consolidant i donant més empenta a les ja dibuixades accions socials establertes durant el s XIX.

Amb una accentuada perspectiva antiliberal i antisocialista, havent-la exposat en escrits anteriors a la publicació de l'encíclica¹²⁶⁵, Lleó XIII parteix dels 3 elements essencials que caracteritzen l'encíclica: l'associacionisme obrer i les seves derivacions o orígens polítics, la praxis i eficiència de la intervenció de l'Estat i, per últim, el salari just, una de les reivindicacions més antigues dels col·lectius obrers.¹²⁶⁶ A la vegada, l'Església aprofità la incertesa que plantejava el nou sistema econòmic liberal per exposar el catolicisme com un agent per trobar una solució sistemàtica a la qüestió social, un fenomen que passa a ser una problemàtica exclusivament obrera.¹²⁶⁷

L'encíclica critica les mesures anti-col·lectivistes i comunals, de la mateixa forma que no accepta les pràctiques de l'actual economia de mercat, les pràctiques d'abús dels interessos d'alguns subjectes empresarials com les continues pràctiques corruptives dels negocis. També critica la mala pràctica amb la que es troba la propietat privada, pervertint el seu significat i origen, així com les afectacions que reben els obrers en el seu ús. És necessària la presència i participació de l'Església Catòlica com a únic agent per acabar amb la problemàtica sistèmica. És el moment idoni per iniciar una campanya d'ensenyament de valors i de moral cristiana, l'Església és l'única que té el poder necessari per poder recristianitzar la societat, podent suprimir la problemàtica social existent, replantejant la relació entre patrons i treballadors, els papers de les associacions obreres, les condicions laborals del proletariat, etc.¹²⁶⁸

¹²⁶⁴ FRANK, Robert L. «Reason and religion in Rerum Novarum». *Southern Communication Journal*, 56.4 (1991): 257-267, pàg. 258-259.

¹²⁶⁵ SÁNCHEZ JIMÉNEZ, José. «La acción social cristiana en el último decenio del siglo XIX. Las repercusiones de la "Rerum Novarum" en España». *Cuadernos de historia moderna y contemporánea*, 1 (1980): 123-140, pàg. 131-132.

¹²⁶⁶ FIGUEROLA I GARRETA, Jordi. *El bisbe Morgades i la formació de l'Església catalana contemporània*. op. cit., pàg. 246-247; MONTERO GARCÍA, Feliciano. *El primer catolicismo social y la «Rerum Novarum» en España (1899-1902)*. Madrid: CSIC. Instituto Enrique Flórez, 1983, pàg. 45.

¹²⁶⁷ KÖHLER, Oskar. op. cit., pàg. 307.

¹²⁶⁸ MARTINA, Giacomo. *La Iglesia, de Lutero a nuestros días. IV. Época del totalitarismo*. Madrid: Ediciones Cristianismo, 1974, pàg. 93-94; MONTERO GARCÍA, Feliciano. *El primer catolicismo social*

Pel què fa al territori espanyol, l'encíclica *Rerum Novarum* tingué un ressò i una recepció fluixa que caracteritzà la repercussió de l'acció social en els seus territoris. El 1891-1892 el seu coneixement era escàs, tot i ser compartit per diversos mitjans eclesiàstics, a través dels butlletins eclesiàstics diocesans, però els anys 1894-1895 hi hagué una segona recepció que comportà una presa de consciència, fent evident que la qüestió social diferia de les habituals pràctiques de beneficència i assistència.¹²⁶⁹ Com bé destaca i ressalta Feliciano Montero, és a través dels butlletins eclesiàstics de cada diòcesis on es feu efectiva la divulgació i coneixement de l'encíclica, fent evident i efectiva la seva finalitat clerical i sobretot institucional.¹²⁷⁰

y la «*Rerum Novarum*» en España (1899-1902). *op. cit.*, pàg. 38-43; CHENU, Marie-Dominique. *La «Doctrine sociale» de l'Église comme ideologie*. Paris: Les éditions du CERF, 1979, pàg. 90-91; SCHALLENBERG, Peter. «125 Years *Rerum novarum*. The Theological Perspective». *On the Economic Significance of the Catholic Social Doctrine. 125 Years of Rerum Novarum*. Jürgen Backhaus, Günther Chaloupek, Hans A. Frambach (eds.). Berlín: Springer International Publishing, 2017, 81-88. És concurrent trobar una interpretació neotomista, tant pel què fa als plantejaments dels preceptes de l'encíclica com en la seva finalitat, havent nombrosos autors que hi veuen uns fonaments neoescolàstics (CHENU, Marie-Dominique. *op. cit.*, pàg. 22; MAYEUR, Jean-Marie. *op. cit.*, pàg. 489), com també del matex bagatge que té el pensament social del s. XIX (SIERRA BRAVO, Restituto. *El pensamiento social y económico de la Escolástica. Desde sus orígenes al comienzo del catolicismo social*. Madrid: CSIC. Instituto de Sociología «Balmes», 1975, pàg. 54-56), així com la possible influència que té Le Play de la idea del patronatge/paternalisme, que potser prové de l'encíclica *Aeterni Patris* i que influí en la redacció de la *Rerum Novarum* (SAVOYE, Antoine. «La theorie du patronage de Le Play. Une prefiguration de Rerum Novarum?». *Le catholicisme social de Pierre Guillaume Frédéric Le Play*. Renzo Gubert e Luigi Tomasi (dir.). Milano: FrancoAngeli, 1994, 29-58).

¹²⁶⁹ MONTERO GARCÍA, Feliciano. «El eco de *Rerum Novarum* en España. La primera recepción». «*Rerum Novarum*». *Écriture, contenu et réception d'une encyclique*. Rome: École Française de Rome, 1997, 419-442, pàg. 435-437.

¹²⁷⁰ MONTERO GARCÍA, Feliciano. *El primer catolicismo social y la «Rerum Novarum» en España (1899-1902)*. *op. cit.*, pàg. 163. En el *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Barcelona* (BOEOB), les proclames a la qüestió social són evidents abans de la proclamació de l'encíclica *Rerum Novarum*, com es pot veure en la «Exhortación Pastoral de S. E. I. con motivo de la Cuaresma» (Domingo 1º de Marzo de 1891, nº 1104, pàg. 45-67), així com la publicació i anunciació de la «Encíclica de Su Santidad sobre el estado actual de pos obreros» (Martes 21 de Julio de 1891, nº 1108, pàg. 159-195) o la «Respuesta de la Santa Sede acerca de la cuestión del justo salario» (Domingo 11 de Setiembre de 1892, nº 1120, pàg. 248-251). La presència del contingut de l'encíclica es fa més notori en la publicació de les «Conclusiones aprobadas por el Congreso Católico de Sevilla», en les que s'incideix en la tasca que ha de prendre l'Església per solucionar el problema social existent (Sábado 14 de Enero de 1893, nº 1124, pàg. 8 i 25-27). En el «Reglamento del Congreso Católico nacional de Tarragona» consta un apartat on es discutiren aspectes religiosos i socials plenament lligats a les condicions que patia la classe obrera i els mitjans que cap adoptar per fer justícia (Sábado 3 de Marzo de 1894, nº 1139, pàg. 65-66); i en el «Programa de la celebración del Congreso católico nacional de Tarragona», dos discursos envers la necessitat dels cercles catòlics i la propagació de la religió per fer front a la propaganda socialista i anarquista (Jueves 20 de Setiembre de 1894, nº 1145, pàg. 265). Així mateix, una «Carta Pastoral de S. E. I. con motivo del presente tiempo de cuaresma» en la que es reforça el paper necessari dels cercles catòlics en la millora de la qüestió social (Miércoles 13 de Marzo de 1895, nº 1150, pàg. 57-74), a la vegada que s'exposen les «Conclusiones del Congreso Católico de Tarragona», on s'argumenta que la solució a la qüestió social és el compliment de les virtuts cristianes i la submissió a l'Església Catòlica (*Ibidem.*, pàg. 94-98). Per últim, una «Carta de Su Santidad al Episcopado belga sobre la cuestión social» on ressalta la necessitat del catolicisme i el paper que té l'Església en posar remei a les circumstàncies polítiques en les que es veuen involucrats els obrers (Miércoles 14 de Agosto de 1895, nº 1155, pàg. 217-221).

La seva publicació fou acompanyada de pastorals, circulars, anuncis i alabances a la qüestió social, i que complementaven l'encíclica, però amb una finalitat general, valorant per sobre el contingut i essent més una eina per la restauració catòlica i contra la secularització, un fet que produïa una pèrdua de valors i creença cristiana. Sense cristianisme no hi ha manteniment ni control de l'ordre social; si la seva anunciació i aplicació es feu efectiva, fou pels afanys renovadors de la política clerical de Lleó XIII.¹²⁷¹ Però no només se'n feu ressò pels mitjans eclesiàstics, sinó també diaris i revistes de diversa ideologia com *La Barretina*, *El Ancora*, *La Veu de Montserrat*, el *Diario de Barcelona*, *La Revista Popular*, *La Semana Católica*, *La Lectura Dominical*, entre d'altres, difongueren i opinaren de l'encíclica *Rerum Novarum*.¹²⁷²

En la *Rerum Novarum* no surt explicitat l'ús de la metodologia leplaysiana per expandir o aplicar els seus continguts, situació que permet intuir i possiblement comprendre el coneixement i ús extens d'aquesta teoria social entre el clergat secular. Poc abans de la proclamació de l'encíclica hi hagué un debat intens i acalorat referent a l'aplicació d'una possible legislació internacional del treball. Aquest debat arribà a Espanya i les esferes acadèmiques s'involucraren plenament, discutint sobre la perillositat de la intervenció de l'Estat. Un «socialismo de Estado» present el debat europeu que utilitzà les teories anti-intervencionistes del catolicisme social (Claude Jannet, Charles Périn, Frédéric Le Play) per rebutjar la seva aplicació, que com destaca Feliciano Montero, eren presents i conegudes pels sectors catòlics liberals espanyols.¹²⁷³

El 1892, una figura rellevant del clergat català fa referències a la proclamació del document papal, a la vegada que també del coneixement i pràctica d'aquest mètode de les ciències socials. Torras i Bages, en la seva coneguda obra *La Tradició Catalana*, explicita a Le Play en les següents ratlles:

«Respecte de si la legislació té esperit cristià, basta recordar que el dret de la Iglésia, el dret canònic, és supletori en ella; i totes i qualsevol de ses disposicions germinaren i nasqueren baix el suau calor de la religió, perpètua educadora de la nostra gent. Crist, restaurador de la naturalesa, és el cor de la nació catalana, i al suau i ordenat ritme de sa sabiduria i amor es movien els fundadors i pares de nostre poble. Tal volta algú dirà que el mateix succeí en les

¹²⁷¹ MONTERO GARCÍA, Feliciano. *El primer catolicismo social y la «Rerum Novarum» en España (1899-1902)*. op. cit., pàg. 167-170; CÁRCEL ORTÍ, Vicente. *León XIII y los católicos españoles. Informes vaticanos sobre la Iglesia en España*. op. cit., pàg. 893-896, 921-922, 930-933; LECANUET, R. P. Édouard. *La vie de l'Église sous Léon XIII*. Paris: Libraire Félix Alcan, 1930, *passim*.

¹²⁷² AUBACH Y GUIU, M. Teresa. op. cit., pàg. 13, 104 i 106; MONTERO GARCÍA, Feliciano. *El primer catolicismo social y la «Rerum Novarum» en España (1899-1902)*. op. cit., pàg. 164; HIBBS-LISSORGUES, Solange. *Iglesia, prensa y sociedad (1868-1904)*. op. cit., pàg. 170 i 374.

¹²⁷³ MONTERO GARCÍA, Feliciano. «El eco de *Rerum Novarum* en España. La primera recepción». op. cit., pàg. 422-423; Ídem. *El primer catolicismo social y la «Rerum Novarum» en España (1899-1902)*. op. cit., pàg. 56-57.

demés nacions que aparegueren en la Reconquesta, i a sa manera és cert; més enlloc l'organització social, corresponent a la naturalesa a la gràcia, es desenrotllà amb tanta fidelitat, seguint els eterns camins de la perfecció de la família humana, segons modernament ha reconegut l'estranger Le Play, veritable mestre universalment apreciat, en les disciplines econòmiques i socials.»¹²⁷⁴

Explicitant la rellevància de la religió i de la figura divina en els preceptes del mètode social, en aquest cas fent referència a les famílies «catalanes» que ocuparen els terrenys durant la reconquesta dels territoris en mans dels àrabs, el seu esment també troba lloc en una altra publicació del 1897, *Del verb artístic*, on també fa valer del seu coneixement d'aquesta pràctica:

«En l'altre terreny, Le Play, després de l'esmicolament d'autoritat que portà la Revolució, fou el primer qui predicà l'existència d'autoritats socials d'un ordre natural, és a dir, començà a demostrar la necessitat de la jerarquia entre els homes. Aquella gran aspiració a la unitat que ara mateix deia que revelava l'Art, es nota en tots les demés coses humanes; i lo que Le Play creia necessari en l'ordre econòmic, el fet de l'existència del qual consignava, es troba també indubtablement en l'ordre intel·lectual i en l'ordre estètic.»¹²⁷⁵

Torras i Bages l'empra com un defensor de l'orde social cristià, desglossant les seves característiques paternalistes, basant-se sobretot en l'ordre natural diví com a punt de partida per a tot element de reforma. El mostra com un autor profundament cristià, i com a bon cristià, promulga amb una evidència necessària pels temps que corren, i és que la religió és essencial per l'establiment de l'harmonia social, com bé exposa en *L'elevació del poble* (1905):

«[Fent referència al Decàleg] Tothom sap que aquesta fou la conclusió obtinguda per Le Play en la fonda i sincera investigació efectuada amb un procediment de pura observació social.»¹²⁷⁶

Basant-se en aquests preceptes, com bé especifica en les *Consideracions sociològiques del regionalisme* (1893), incideix en el context històric, polític, religiós però sobretot social, per entendre les societats i partir de les seves bases per poder reformar-les. En l'apartat que s'inserirà a continuació, Torras i Bages desgrana les característiques metodològiques del positivisme i dona la seva opinió envers l'impacte que té aquest en l'estudi de les comunitats:

«El fundador del positivisme, August Comte, en son pla de restauració social, en la utopia en la qual volgué descriure, amb una bona fe evident, l'estat social esdevenidor amb la penetració i talent que el distingeixen i amb l'ateisme que desgraciadament el tenia com obsés, reconeixia la necessitat d'una educació social, per lo qual posava el poder espiritual de sa religió de la Humanitat com el summe moderador i educador del poble i de l'home particular. Le Play, inficionat també del positivisme sistemàtic, però d'un gran talent

¹²⁷⁴ TORRAS I BAGES, Josep. «La Tradició Catalana». *Obres completes, vol. I. op. cit.*, pàg. 244.

¹²⁷⁵ Ídem. «Del verb artístic». *Obres completes, vol. II*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1986, pàg. 305.

¹²⁷⁶ Ídem. «L'elevació del poble». *Obres completes, vol. V*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988, pàg. 129-130.

d'observació, amb un bon sentit admirable i amb un viu coneixement dels pobles moderns, rodonament assenta el principi que tota restauració social ha d'ésser precedida de la restauració social de l'esperit.»¹²⁷⁷

Aquestes ratlles aporten molta informació envers l'acceptació metodològica que tingueren els sectors eclesiàstics envers el positivisme, conjugant la ciència històrica amb la religió, així com també la influència que rebé Le Play d'aquesta corrent, però també la dissecció que fa Torras i Bages, fent evident la necessitat de reformar la societat, sempre basant-se en preceptes fonamentats en valors cristians, i utilitzant eines facilitades per la utilització de les ciències socials.¹²⁷⁸

Arran de la descripció que fa Torras i Bages del mètode social Le Play, hom pot pensar que s'influencià *a posteriori* en el seu ús arran de la proclamació de l'encíclica –i això es podria aplicar fins i tot en Barraquer i Roviralta–, però és necessari realitzar un viatge en el temps i retrocedir fins el 1884 i centrar-se en el contingut d'una altra obra cabdal seva, *Què és la maçoneria?* Abans que esdevingués una obra en format de llibre, el seu origen es troba en un conjunt d'articles publicats al setmanari vigatà *La Veu de Montserrat*, entre el 7 de juny i el 26 de juliol, arran del contingut apològic de l'encíclica *Humanum Genus* del 20 d'abril del mateix any, en el que es condemnava la presència de les lògies maçones en la societat. En les seves ratlles, esmenta el següent:

«Tres són els perns que sostenen l'ordre social: la Religió, la família i la societat. Aquell benemèrit escriptor que dedicà sa vida a fer l'anatomia del cos social i a estudiar fins les més humils fibres de què es componen els òrgans tots del mateix, en Frederic Le Play, arribà, guiat per la llum de la raó i la rectitud de sa consciència, en l'ordre social, a la conclusió formulada, en els primers dies del cristianisme, per l'insigne apol·logista Q. Tertul·lià, al dir, en l'ordre personal, que l'home naturalment era cristià. Al treballar el pensador francès no sols en el laboratori de sa intel·ligència, sinó observant immediatament als homes i a la societat en si mateixos, al voler determinar la *constitució essencial de la humanitat*, ¿què ha fet sinó proclamar la veritat, que l'home de fe ja molt sabuda, de que la constitució essencial de la societat és ensenyada pel mateix Crist [...] Le Play ha d'ésser admirat i compadescut. Fou l'honorat home de talent a qui, segons el llenguatge evangèlic, la veritat redimeix; mes, ¿a què aquest etern perdre temps en arribar, per l'experiència o per la raó, a una veritat que ja per segles i segles la cristiana Europa tenia sabuda? [...] A l'escriure aquestes paraules en res volem rebaixar el mèrit de l'insigne Le Play; el considerem un dels més il·lustres pensadors del segle. Mes ara, encara que sia en les planes d'un humil setmanari, és bo preguntar: ¿Hi ha, com s'ou cada dia, fins de boques molt cristianes, una verdadera qüestió social? ¿Havem d'esperar l'aparició d'un geni desconegut que vingui a donar una solució a

¹²⁷⁷ *Ídem*. «Consideracions sociològiques sobre el regionalisme». *Obres completes, vol. II. op. cit.*, pàg. 42.

¹²⁷⁸ «[...] per lo qual un segle més tard Le Play, trobant la societat desencolada i la humanitat polvoritzada a conseqüència del desenrotllament dels principis del filòsof polític de Ginebra, predica seguidament en sos llibres, on ensenya la reforma social, la necessitat de tenir sempre en compte l'existència del pecat original, com verí que s'encomana a tots els òrgans, a totes les cèl·lules del cos social». *Ibidem.*, pàg. 81. Torras i Bages també utilitza un vocabulari leplaysià i cita el mateix autor per descriure les característiques dels nuclis familiars pagesos de Catalunya. *Ídem*. «La Pagesia Catalana». *Obres completes, vol. V. op. cit.*, pàg. 11 i 17.

un problema que ningú sap resoldre? No; Crist és la resolució de totes les generacions, la plenitud de la llei.»¹²⁷⁹

Aquestes línies han permès entreveure i comprovar l'impacte que tingué la qüestió social o obrera en la societat, i la preocupació i implicació que tingué l'Església i les seves institucions en l'estudi i millora de la realitat social. L'encíclica *Rerum Novarum* feu possible l'oficialització de les ciències socials en el corpus formatiu dels clergues, creant i establint càtedres de sociologia cristiana en els seminaris i en les universitats catòliques, comportant un renaixement i posteriorment auge de les investigacions socials, esdevenint una eina més per l'estudi de les societats.¹²⁸⁰ És aquí on Le Play es consolida com un autor present en els seminaris per poder estudiar els col·lectius més desfavorits a partir de l'observació social i el mètode de les enquestes, podent aplicar la pau social com a mètode de reforma de la societat.¹²⁸¹

L'anàlisi de contingut procedent d'altres obres d'autors contemporanis a Barraquer i Roviralta, tal com Torras i Bages, Mañé i Flaquer, Duran i Bas, entre d'altres, tant la proximitat geogràfica entre França i Catalunya, així com l'exposició i desenvolupament de les característiques del catolicisme social, o la proclamació de l'encíclica *Rerum Novarum* i els seus continguts, no ha pretès desviar l'atenció envers el tema, ni crear un discurs paral·lel que arraconi a Barraquer. Al contrari, la seva finalitat ha estat exposar la

¹²⁷⁹ *Ídem*. «Què és la maçoneria?». *Obres completes, vol. I. op. cit.*, pàg. 107-109. També fa referència al gruix associatiu obrer i a les assemblees cristianes, característica del catolicisme social i de la teoria leplaysiana: «El món enter està enamorat de les societats; l'home del dia anà més la societat de què és membre que la família de què és pare, que la societat civil en què la Providència divina l'ha fet néixer. El Papa, en sa inspirada Carta que anem explicant, aconsella també associacions [...] És cert que n'hi ha d'honestes, cristianes i útils; mes en quant llur influx social, per lo que toca a la manera de remeiar el gran conflicte present, ¿quina associació pot comparar-se amb la que taxativament recomana el Papa, elogiant-la el Vicari de Crist quan diu d'ella que fa sa benèfica tasca, *sagacitate modestiaque mirabili*? La societat de Sant Vicenç de Paül, nascuda a París, seu del liberalisme, formada, tal volta en part, per homes que més o menys havien sigut tocats d'aquell error, és, emperò, la societat més antiliberal que pugui dar-se. [...] El gran Pontífex, guiat per la divina assistència, ha trobat amb son instint sacerdotal aquella constitució essencial de la humanitat, que el savi Le Play descobrí en el fons de les societats, després de llargues investigacions. El principi d'assemblea, principalment cristià, no és més que el precepte de la caritat aplicada a les relacions socials. [...] El Papa excita els catòlics perquè ressuscitin aquelles antigues corporacions i gremis que per espai de molts segles foren tan fecunds en afavorir el treballador, fins que moriren a mans del modern liberalisme». *Ibidem.*, pàg. 123-124.

¹²⁸⁰ MONTERO GARCÍA, Feliciano. «La industrialización y sus repercusiones en las formas de vida y en la acción de la Iglesia Católica». *op. cit.*, pàg. 140; TURMANN, Max. *El desenvolvimiento del catolicismo social desde la encíclica «Rerum Novarum»*. *Directrices y caracteres generales*. Madrid: Sáenz de Jubera Hermanos, Libreros-Editores, 1922, pàg. 17-19.

¹²⁸¹ CASTÓN BOYER, Pedro. «El catolicismo social y la sociología». *Historia de la sociología en España*. Salustiano del Campo (dir.). Barcelona: Ariel, 2001, 229-249, pàg. 230-231; SAVOYE, Antoine. «L'école de Le Play: une propédeutique de la sociologie catholique. Le cas du clergé (1856-1914)». *Archives de sciences sociales des religions*, 179.3 (2017): 25-50, pàg. 25-27 i 31-37; *Ibidem.* «Les continuateurs de Le Play au tournant du siècle». *op. cit.*, pàg. 326; MAYEUR, Jean-Marie. *Un prêtre démocrate. L'abbé Lemire, 1853-1928*. Tournai: Casterman, 1968, pàg. 95, 172-173, 577 i 606.

diversitat d'escenaris i possibles canals de transmissió del mètode Le Play en la societat finisecular del XIX, i que hipotèticament pogueren influenciar a Gaietà Barraquer en un moment donat. Com hom pot comprovar, no es pot assegurar amb total certesa quin fou el mitjà que permeté la transmissió d'aquesta metodologia i el coneixement per part de l'autor, però sí la seva procedència contextual, consolidant una hipòtesi sobre la seva procedència. Al cap i a la fi, es tracta d'una praxis de caràcter estrictament sociològic en una obra amb una finalitat històrica i un bagatge religiós destacable.

7. TRACTAMENT DE LA INFORMACIÓ. TIPOLOGIA DE FONTS EMPRADES

Partint dels precedents metodològics i positivistes metòdics que s'han exposat en els subapartats anteriors, aquests permetran desenvolupar i exposar a continuació la tipologia de fonts emprades per l'autor, i el consegüent tractament que hi realitza.¹²⁸² Essent conscient de la magnitud i complexitat de cercar informació per a estudiar cada casa de religiosos i el context històric pertinent, Barraquer i Roviralta no escatimarà recursos i esforços amb la finalitat d'aprofitar al màxim el contingut de cada font que consulti. Especifica la font que utilitzarà, per exemple, a l'hora de narrar els esdeveniments que afectaren als PP. Franciscans durant el Trienni Liberal:

«El trabajo de reseñar los hechos y sufrimientos de los franciscos de Cataluña durante el periodo constitucional está ya efectuado. Lo practicó quien por razón de su cargo de cronista de la provincia regular dispuso de un caudal de noticias que ningún otro escritor pudo tener; quien presencié muchos de los hechos, y aun fué su víctima; y quien los reseñó con el celo del hombre espiritual, que trabaja para el cumplimiento de su deber. Su trabajo forma el tomo II del libro titulado *Los frailes franciscos de Cataluña, por el Rdo. R. Fr. Francisco Aragonés*, impreso en Barcelona en 1891. La abundancia de datos debe graduarse allí de inmensa; y aunque por razón de la miseria humana puede alguna de éstos adolecer de error, su inmensísima mayoría o casi totalidad merecen completísima fe y han de ser preferidos a cualesquiera otros de distinta procedencia. Aragonés es el hombre honrado que narra los sucesos ante los mismos que los vieron, y aun que los ejecutaron o sufrieron. Su estilo, empero, aunque claro, peca de poco castizo, hinchado, machacón y declamatorio; malas condiciones que proceden del como barroquismo literario de su época. Ya en otra obra dije que por mi causa y media la orden franciscana poseyó el precioso original de este libro en 1835 perdido: me creo, pues, con derecho especial a utilizar sus noticias. Mi trabajo quedará limitado a extraer (si acierto, con estilo menos feo) los capítulos de tan rica obra, añadiéndoles empero las noticias que hallé en otras fuentes.»¹²⁸³

Com també fa, entre d'altres, en l'article dedicat als dominics, concretament en el convent dominic de Santa Caterina, de Barcelona:

«Muy fácil resulta en el presente artículo mi cometido, porque el mil veces nombrado filipense Padre Raimundo Ferrer como cronista de la ciudad durante la guerra de los franceses, y los dominicos Padres mariano Rais y Luis Navarro como cronistas de la Orden,

¹²⁸² Aquest apartat està basat en l'apartat 3.4 del treball final de màster citat (MONTALBÁN ARENAS, Albert. *op. cit.*), aprofitant part del seu contingut literal en el redactat de la present secció.

¹²⁸³ *Los religiosos en Cataluña... op. cit.*, vol. I. llib. II, pàg. 869.

handado (*sic*) cuantas noticias se pueden desear. Limitáreme, pues, a reproducirlas, no sin poner en alguna mis justos reparos.»¹²⁸⁴

Fa evident el paradigma positivista metòdic, en el que a part de copiar les referències per tal d'evitar redundàncies en les explicacions, afegirà noves dades procedents de les recerques que hagi efectuat. Com bé s'explicitarà en els següents subapartats de forma individual i particular, Gaietà Barraquer realitza nombroses i exhaustives cerques d'informació per aconseguir la major quantitat d'informació existent. Es cenyeix a tots els resultats que obtén de les seves activitats investigadores, procedents de les diverses fonts que utilitza. Aquesta acció permet justificar la procedència de la informació que té, a part de poder detallar i estudiar les característiques de cada canal d'informació, com és el cas del convent trinitari calçat de Santa Maria de «Les Sogues», de Bellví:

«Allí habitó la comunidad trinitaria, fomentando la piedad, atendiendo á los fines de su caritativo instituto, y conservando el santuario, hasta el nefasto 1835, en que el huracán revolucionario la arrancó. La prodigiosa imagen fué entonces trasladada á la iglesia parroquial. Después, vendido por el Estado el edificio, los nuevos poseedores, para lucrar el valor de los materiales, lo arrasaron por los años de 1841 á 1842. Con esto quedó imposible la adquisición de datos conducentes á la descripción del convento por la visita é inspección; y para aquélla acudí á tres medios: á los escasos libros antiguos que del cenobio tratan, siempre cortísimos y confusos en la descripción; á la relación oral de algún rarísimo anciano; y á la inspección de los cimientos del convento que aún quedan en su lugar. Apoyado en estos estribos, averigüé lo que sigue.»¹²⁸⁵

Amb altres paraules, ell redacta i construeix la seva obra amb el que ha trobat i aconsegueix.¹²⁸⁶ La tasca de justificar i quantificar la diversa tipologia fonts possiblement sigui un afany de demostra la seva àrdua feina, com també corroborar i emfatitzar que tot el contingut documental amb el que treballa procedeix d'entitats documentals històriques.¹²⁸⁷ A partir d'aquestes es pot extreure el coneixement d'un tractament

¹²⁸⁴ *Ibidem.*, vol. I. llib. I, pàg. 215. Un cas com aquest també es dona en la relació dels fets de 1835 que afectaren al monestir benedictí de Sant Feliu, de Sant Feliu de Guíxols: «Así, pues, en este artículo mi trabajo está reducido a extractarla en unos puntos y en los otros a copiarla, intercalando, empero, en ella aquellas otras noticias que sobre los hechos narrados yo poseo. Titúlase “Memorias para servir á la historia del monasterio de San Feliu de Guíxols, desde los acontecimientos de la noche del 28 al 29 Julio de 1835. Empezadas en el Castillo de Bellver cerca la ciudad de Palma en la Isla de Mallorca por el mes de agosto del mismo año”». *Ibidem.*, vol. III, llib. III, pàg. 273.

¹²⁸⁵ *Las casas de religiosos... op. cit.*, vol. I, pàg. 369.

¹²⁸⁶ En l'article dedicat al convent trinitari descalç de Nostra Senyora de la Bonanova, de Barcelona, també explicita de forma molt clara com utilitza les fonts. «Derribado por completo este convento en 1844, año en que el que estas líneas escribe sólo contaba cuatro y meses, se me hace imposible la minuciosa descripción del templo tal cual la de los que logré examinar. Sin embargo, de las relaciones orales y escritas y de alguna acuarela de un no escrupuloso bien que erudito pintor, arrancaré datos muy interesantes para dar idea asaz completa de él». *Ibidem.*, vol. II, pàg. 552.

¹²⁸⁷ Una mostra excel·lent es troba en l'article dedicat a les conseqüències posteriors als successos de 1835 que patí la casa de PP. de Sant Vicenç de Paül de Barcelona: «De un documento, ya arriba en buena parte copiado, sacamos que el “Comisionado especial de administración y recaudacion de Conventos y Monasterios suprimidos de Cataluña”, en Barcelona a los 17 de octubre de 1835, confiesa recibir de mano de don Antonio Bergnes, comisionado del Ayuntamiento, 50 serones y 6 bultos de libros, pergaminos y papeles de los archivos de los conventos suprimidos; de los cuales bultos cuatro proceden, según él mismo

documental que permet estructurar el seu redactat, com és el cas del convent carmelita descalç de Sant Hilari, de la Vall del Cardó:

«Para la descripción de este convento me sirvieron fotografías sacadas de él; trabajos impresos que van citados en las notas anteriores; un antiguo lienzo que pinta la montaña y sus edificios, hoy en poder de las monjas de la misma orden de Barcelona; y muchas descripciones orales de varios sacerdotes, que, con motivo de aprovechar las aguas medicinales, han pasado temporadas allí.»¹²⁸⁸

Cal fer èmfasi d'una pràctica comuna en les seves obres, plenament lligada al tractament de les fonts documentals, i que en aquest cas resideix en la inserció de fragments textuais procedents de referències bibliogràfiques, també tractada en els anteriors apartats. Es podria dir que fins i tot crida l'atenció pel seu significat, com es fa evident en l'article que destina per tractar les discussions que es portaren a terme en les Corts de Cádiz sobre els ordres regulars. L'autor, abans d'inserir les pàgines del *Diario de las discusiones y actas de las Cortes*, exposa el següent:

«No sé, ni quiero, resistir a la tentación de intercalar al primero, en letra bastardilla y entre paréntesis, alguna contestación mía que me asalte al copiarlo.»¹²⁸⁹

Gaietà Barraquer sent la necessitat de compartir la seva opinió a dins dels fragments citats, afegint parèntesis en lletra cursiva, com bé ha explicat en la cita superior, mostrant amb plena llibertat el seu parer envers el tema que es tracta. També afegeix informació o comentaris complementaris per ampliar la informació que s'exposa, com és el cas del fragment que insereix de l'obra *Sacrae Antiquitatis Cataloniae Monumenta*, del canonge

escribe, de la casa de Paúles o de la Misión. En la sala de manuscritos de la Biblioteca Provincial-universitaria, pasaron por mis manos muchos manuscritos de esta casa, allí hoy día guardados. Allí vi el tomo titulado: “*Ordenansas de las visitas de la casa de Barcelona de la provincia de España y cartas circulares de sus visitadores*”. Allí el: “*Liber Admissionis et Professionis Novitiorum —Anno 1824*”. Allí el tomito de la misma materia del precedente, que contiene las admisiones y profesiones próximamente anteriores al dicho de 1824. Allí la libreta, o cuaderno, del movimiento del personal tal como destinos, traslados, defunciones de los religiosos, etc., todo ordenado por años. Allí otro cuaderno con las “*Reglas de la Congregacion de la Mision*”. Allí otro importante, cuaderno: “*Llibreta per las Missions Reals*”, cuyas notas empiezan en 1830 y terminan el 35, y allí muchos otros papeles de esta casa. En el Archivo de Hacienda se guardan unos 13 volúmenes de ella, referentes a intereses, entre los cuales vi el de entradas y salidas de la renta de Mur. Quizá hay otros allí que no vi». *Los religiosos en Cataluña... op. cit.*, vol. IV, llib. III, pàg. 599.

¹²⁸⁸ *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. II, pàg. 587. Aquestes concrecions de les fonts documentals també es troben, per exemple, en l'article destinat a l'estat de les parròquies barcelonines el 1835: «Tantas noticias de las parroquias las saco, unas de los relatos de ancianos, y otras de los archivos de las comunidades de algunas de ellas» (*Los religiosos en Cataluña... op. cit.*, vol. II, llib. III, pàg. 402); i també en el convent de carmelites calçats de Nostra Senyora del Carme, de Barcelona: «Tan prolijas y circunstanciadas noticias de este edificio-convento las he sacado de muchas y autorizadísimas fuentes, del plano ó planos del convento, de los libros de su archivo guardados en la Biblioteca provincial, sala de manuscritos, de las relaciones de muchos frailes del mismo convento, de D. Benito Tomas, de otros seglares y vecinos, y de otros conductos, y especialmente de los nueve años que diariamente estuve en él. Y de tal modo conozco los detalles de esta casa, que hasta tengo noticia del número de gatos que criaba, que en 1835 era el de veintidós, según me dijo uno de los jóvenes frailes que sin duda tuvo la curiosidad de contarlos» (*Las casas de religiosos... op. cit.*, vol. I, pàg. 394).

¹²⁸⁹ *Los religiosos en Cataluña... op. cit.*, vol. I, llib. I, pàg. 436.

premonstratès Jaume Pasqual, per descriure les capelles de l'església del monestir premonstratès de Santa Maria, de Bellpuig de les Avellanes¹²⁹⁰:

«Restituycamos ahora la palabra á Pascual. “La capilla colateral á la epístola está dedicada á la Virgen de la Concepción, el altar es de perpestría (*sic*) ó á la italiana (*esto es greco-romano*), tiene su sacristía aparte (*un ábside*), desde donde se sube á un reducido camarín, en que se guarda con mucha decencia la singularísima y apreciable reliquia de la Sta Sandalia (*de la Virgen*) en un relicario de plata muy bueno (*y otros seys relicarios de infinidad de reliquias*) y el antiguo cofrecillo en que se llevó (*debería decir: se trajo*) de Constantinopla: tiene la capilla su media naranja (*era su bóveda*), y al lado del Evangelio otra capilla del SS^{mo} (*el otro ábside*) dedicada á los S^{tos} Reyes, título del antiguo Monasterio. La colateral al Evangelio (*del otro lado del templo*) es dedicada al glorioso B. Juan de Orgañá, tiene también su media naranja, y al lado de la epístola (*de la capilla*) la capilla (*el ábside*) de N. P. S. Norberto; igualmente su sacristía (*el otro ábside*) y camarín en donde se venera el Seto cuerpo del primer Abad de esta casa, en una hermosa urna; el altar también á la italiana rodeado de preseas de plata y otras que ofrecen al S^{to} los devotos agradecidos á los favores que consiguen de Dios por su intercesión.”»¹²⁹¹

Aquests comentaris també passen a ser una eina i un espai on poder condemnar, acusar i criticar de forma directa les decisions o actuacions que es prengueren en el passat, com en el cas de la intervenció del Conde de Toreno a les Corts de Cádiz, recriminant el tracte que reberen els ordes religiosos i el seu patrimoni desamortitzat durant i després de la Guerra del Francès:

«“No debemos equivocarnos. En España todos sabemos los daños que ha causado el ser tan numerosas estas corporaciones: y aunque no se hubiera dado anteriormente por el Congreso decreto alguno, este era el momento de pensar en su ‘reforma’ (*Quiere decir en su extinción o merma*) para no agotar las fuentes de la riqueza nacional, y no detener su prosperidad, que tanto ha padecido por ellas. (*Los monacales convirtieron la España yerma en cultivada. Los frailes sostuvieron y ampararon y fomentaron las ciencias y las artes. Sostuvieron y crearon mil colegios, etc., etc.*) Todos los amantes del bien han clamado en todas ocasiones contra estos males. El digno Jovellanos, declarado benemérito de la patria por las Cortes, se quejaba en el informe dado sobre el expediente de ley Agraria de lo perjudicial de estos establecimientos a pesar de que escribía en tiempos muchos más felices, y decía, hablando de Castilla: *¿Qué es lo que ha quedado de su antigua gloria sino los esqueletos de sus ciudades, antes populosas y llenas de fábricas y talleres, de almacenes y tiendas, y hoy sólo pobladas de iglesias, conventos y hospitales que sobreviven a la miseria que han causado? (El informe este de Jovellanos está prohibido por el índice romano, aun hoy, en que el índice ha sido expurgado. Es fabulosa esta plenitud de población, fábricas, talleres, etc., antigua, que mienta fovellanos; y las causas de la decadencia de España fueron otras y variadas, especialmente la política, las continuas guerras, y muy particularmente la emigración inmensa a América. Los frailes nos dieron la unidad y energía de ánimos que produjeron la epopeya de 1808 a 1814. Nos dieron la moralidad y religión que nos hicieron tranquilos y felices por muchos años.)* Las Cortes antiguas frecuentemente quisieron poner coto a la multiplicación de fundaciones de conventos... (*Aquí no se trata de nuevas fundaciones, sino*

¹²⁹⁰ Referent a la figura del frare Jaume Pasqual, vegeu VELASCO GONZÁLEZ, Alberto. *Jaume Pasqual, antiquari i col·leccionista a la Catalunya de la Il·lustració*. Lleida: Universitat de Lleida, 2011.

¹²⁹¹ *Las casas de religiosos... op. cit.*, vol. I, pàg. 313. També es troba, entre altres casos, en la descripció que insereix de l'interior de l'església del monestir cistercenc de Santa Maria, de Santes Creus, que fa Bonaventura Hernández Sanahuja, en l'obra *El monasterio de Santas Creus*: «“En el muro de este costado se hallan abiertas las seis cimbras (*nichos ó arco-soliums de medio punto*)... contemporáneas de la iglesia, y dentro de cada una de ellas hay un panteón (*una gran caja ó sarcófago de piedra*) de gusto románico ojival. El primero en orden después de el del boticario de Barcelona... pertenece á la noble casa de Cervera... El segundo es conocido generalmente por el de la *Invicta Amazona*: su frente está dividido en tres compartimientos; en el del centro se halla esculpida en muy alto relieve la estatua ecuestre de la ilustre amazona que allí reposa, armada de punta en blanco, con espada y rodela...”». *Ibidem.*, pàg. 291.

*de no destruir los existentes. Además los tiempos cambian, y las circunstancias de los siglos en que las Cortes reclamaban eran muy distintas de las del siglo XIX. Por otro lado, aquellas Cortes reclamarían por motivos más o menos fundados. Vosotros clamáis por odio sectario.»*¹²⁹²

També destaca la presència de comentaris amb un evident grau de burla, en aquest cas envers el comunicat que feu el govern per les discussions en el Congrés dels Diputats referent a la devolució dels béns dels ordes regulars als seus compradors durant el Trienni Liberal. Inserir gran part del *Suplemento á la Gaceta de Madrid ... de 1835*, diu així:

«“Lo que el Gobierno nos presenta es todo lo peor que se pudiera inventar (*¡cuánta pasión!*), pues pudiendo contentar con una pequeña suma á los monacales, prefiere gravar á la nación con una deuda inmensa, haciendo al mismo tiempo el ataque más funesto á la propiedad... (*¡Pasión!*) ... Ocho mil familias nos vienen ahora con los títulos más sagrados en la mano reclamando una propiedad legalmente adquirida del Estado, propiedad que no bien adquirida y grandemente mejorada, les fué arrebatada por el Gobierno más injusto y apasionado que jamás... (*¡Pasión!*)”».

¹²⁹³

La gestió i tractament de la informació permet entendre la figura del canonge Gaietà Barraquer i Roviralta com un treballador implacable, immers en la recerca constant de documentació i anotant cada aportació rellevant. La seva recerca en arxius i biblioteques permet ordenar les dades extretes d'acord els preceptes del seu treball i establir un modus operandi concret. Però la lectura i anàlisi dels seus treballs han permès comprovar que el procés de recerca i recopilació d'informació, del que dona a entendre que efectua ell mateix i que justifica tant en la introducció com en diversos articles d'ambdues obres, amaga la participació d'una o més persones en aquesta tasca documental.

Concretament, s'han comptabilitzat quatre casos en els que s'especifica la participació d'un escrivà en la recopilació i anotació d'informació. Entre els esmentats, destaca una nota a peu de pàgina en la que l'autor comenta que hi ha un error en la data expressada,

¹²⁹² *Los religiosos en Cataluña... op. cit.*, vol. I, llib. I, pàg. 437. També ressalta entre altres exemples quantiosos, els comentaris que fa dins d'un fragment de l'obra de Víctor Balaguer, *Las Calles de Barcelona*, per narrar l'odi que es creà moments abans de les Bullagues de 1835: «A las anteriores palabras del monje de San Cugat debo añadir aquí las del liberal y después masón Don Víctor Balaguer: “A tan desconsolador espectáculo (*el de la guerra civil*), que afligidos tenía los corazones todos, se juntó la indignación que hizo nacer un rumor que comenzó á correr en voz baja por todas partes. (*Si corria por todas partes no contenía la verdad, pues cada población se halla en distintas circunstancias*). Asegurábase que, faltando á las santas leyes del sacerdocio, cada convento era un foco de rebelión, y que en el silencio y misterio de los claustros se tramaban sordas maquinaciones contra el trono de la inocente Isabel. Veíase, en efecto, á los frailes — no todos, pero muchos de ellos— inclinados abiertamente á favorecer los deseos ilegales del pretendiente; decíase —y esto era por desgracia una gran verdad— que algunos habían abandonado los conventos para ir á alentar con su presencia las hordas carlistas ó á ponerse á su frente soñando en otra guerra de la independencia; (*no se olvide quién es el que escribe*); dábanse detalles minuciosos de las conspiraciones y reuniones misteriosas celebradas en el fondo de los monasterios: (*a ser verdad, harto acaras las pagaran*); citábanse y señalábanse con el dedo los religiosos que en voz alta... osaban negar el derecho hereditario á la augusta niña... (*sic*)”».

Ibidem., vol. II, llib. III, pàg. 439.

¹²⁹³ *Ibidem.*, pàg. 437.

extreta de les memòries manuscrites de Tomàs Illa i Balaguer quan parla de la presència del general Espoz y Mina a Catalunya i que ell insereix:

«En mis apuntes de esta fecha dice *12 de febrero de 1822*; pero considero esto un error de pluma de mi amanuense, pues Mina no vino a Cataluña hasta el otoño de 1822, y así debe decir 1823 como escribo en el texto.»¹²⁹⁴

Aquests fragments permeten comprendre la gran magnitud documental i sobretot territorial que comportà l'obra de Barraquer i Roviralta, evidenciant la necessitat de disposar d'ajudants per consultar i copiar tota la informació de la que disposa i especifica. És sorprenent que s'esmenti l'ús d'escrivans en la realització de la seva obra, fenomen que reflecteix la influència i poder que tenia l'autor per disposar de subalterns en les seves tasques d'investigació. A la vegada, no ofereix més dades de si és el mateix subjecte o són diversos els que contribueixen amb el seu treball, i que impedeix establir un perfil sociolaboral d'aquests subjectes, però encara més important conèixer la seva persona.

7.1. Fonts orals, relacions verbals i subjectes entrevistats

A banda de la recerca en biblioteques, arxius, i referències bibliogràfiques, de forma paral·lela l'autor duu a terme una tasca de recopilació de relacions orals amb la finalitat d'aconseguir més informació de primera mà. Entre d'altres, la història, característiques artístiques, propietats rurals i urbanes, o de les afectacions fruit dels diversos esdeveniments polítics que patiren les cases de religiosos durant la primera meitat del s.

XIX:

«Convenía ante todo recoger aquellos datos que por momentos se escurrían de entre los hombres por estar guardados únicamente en la memoria de ancianos testigos; y así acudí á interrogar á los viejos que intervinieron en las cosas y en los hechos, ya fueran religiosos, ya sus enemigos, ó ya simples expectadores.»¹²⁹⁵

¹²⁹⁴ *Ibidem.*, vol. I, llib. II, pàg. 652-653. Els altres casos són, en primer lloc, referent a un article inserit del *Diario de Barcelona* del 29 d'agost de 1820 firmat per *El Conciliador*, que carrega contra un altre article firmat per *Un amante defensor de la verdad y la religión*. Aquest segon defensava el discurs que va fer el frare dominic Francesc Xarrié, lector de filosofia del convent dominic de Santa Caterina, de Barcelona, en el que s'alabava la vida de Sant Jacint, el paper predicador que tingué amb els infidels i el seu empeny amb difondre el mal, dirigint les seves paraules contra els constitucionalistes: «El amanuense que me copió el anterior artículo me preguntó: “¿Y el amante de la verdad qué replicó a esto? ¿Qué dijo Xarrié?”» (*Ibidem.*, pàg. 954). En segon lloc, la relació de béns mobles dels convents de Tortosa el 1835, exposada en l'article del convent trinitari calçat de Sant Blai, de la mateixa ciutat. En una nota a peu de pàgina, l'autor comenta el següent: «Mi amanuense omitió el verbo, y yo lo suplo» (*Ibidem.*, vol. III, llib. III, pàg. 452). En tercer lloc, la inserció d'un document amb paraules del general Cayetano Saquetti al governador interí de Barcelona el 24 de juliol de 1835: «“Por mi parte he tomado como autoridad militar cuantas precauciones dicta la prudencia y exige el honor de las armas de nuestra inocente Reina, las que protectoras del orden se empleasen (*error del amanuense: debe decir emplearán*) con tanto vigor como lealtad para conservarlo á todo trance”» (*ibidem.*, pàg. 50).

¹²⁹⁵ *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 4. Cfr. RITCHIE, Donald A. *Doing Oral History*. New York: Oxford University Press, 2015, pàg. 15-19.

Abans que desaparegui, cal aplegar el testimoniatge d'aquelles persones que retenen vivències i coneixements, ja sigui procedent de simples espectadors o sobrevivents dels esdeveniments estudiats. Un contingut memorístic que ajudarà a ampliar o comparar el conjunt de referències ja recopilades o, per altra banda, aportar noves evidències totalment desconegudes.¹²⁹⁶ Fins i tot, depenent del cas, la recol·lecció de dades a través de l'oralitat esdevé l'única evidència documental que l'autor obté i amb la que es basarà per construir el seu relat.¹²⁹⁷ Una informació que, com bé explicita reiterades vegades, és de gran servei pels continguts aportats a l'hora de, per exemple, explicar les afectacions que patí la casa dels PP. Paüls, de Sant Sever i Sant Carles Borromeu, de Barcelona, el 1835:

«He escrito esta relación de la tragedia del Seminario basándome en las relaciones que me hicieron las víctimas de ella, todos religiosos de esta casa, presentes al acto, D. Isidro Aíarsal en Barcelona a 21 de julio de 1881, D. José Puig en Barcelona a 1º de octubre de 1881, D. Fernando Partegás en Barcelona a 14 de diciembre de 1883 y D. Ramón Madam en Barcelona a 2 de marzo de 1885.»¹²⁹⁸

D'aquesta praxis i posada en escena de l'estudi de les fonts orals, dels resultats obtinguts se'n deriva un contingut que permet vertebrar aquest apartat: una primera part corresponent a una perspectiva analítica i metodològica que utilitza l'autor; i la segona, conseqüència de la informació que s'extreu i de la representativitat dels subjectes entrevistats.¹²⁹⁹ Dues temàtiques diverses però complementàries que permetran conèixer el tractament de la informació, i l'ús que en feia el canonge Gaietà Barraquer en la construcció de la seva obra.

¹²⁹⁶ JOUTARD, Philippe. *Esas voces que nos llegan del pasado*. México: Fondo de Cultura Económica, 1986, pàg. 81; *Ídem. Histoire et mémoires, conflits et alliance*. Paris: La Découverte, 2013-2015, pàg. 70-74.

¹²⁹⁷ THOMPSON, Paul. *La voz del pasado. Historia oral*. València: Edicions Alfons el Magnànim, 1988, pàg. 31.

¹²⁹⁸ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. II, llib. III, pàg. 660. *Cfr.* «Ya en el artículo de este cenobio del libro I traté de la pérdida de la preciosa urna, y de las dudas sobre si se perdió en la guerra napoleónica o en la época constitucional. Por mucho que valga la deposición de este anciano, que para mi mucho vale a pesar de ser él abiertamente liberal; por mucho que valga, repito, me inclino a estimar equivocada su dicho en lo de la época de la pérdida de esta alhaja; y para ello me fundo en que figurando ella en el inventario de la visita de 1805, no se la menciona en el de 1815 ni en ninguno posterior. No pasa lo mismo respecto de la cruz y del incensario ambos de plata, los que figuran en el inventario de 1815 y no en el de 1830 y 1833» (*Ibidem.*, vol. I, llib. II, pàg. 757); «Atesora mucho interés la siguiente relación del donado, no profeso aún, del convento de San Francisco de Asís de esta ciudad, Don Félix Puig, que desempeñaba el cargo de subsíndico del Provincial» (*Ibidem.*, vol. II, llib. III, pàg. 727).

¹²⁹⁹ Tots els informants que apareixen en les obres de Gaietà Barraquer i Roviralta, ja sigui a través d'una relació oral o epistolar, han estat recollits en l'Annex 3.

7.1.1. Característiques i directrius metodològiques

La metodologia que caracteritza la recopilació de les relacions orals –aquestes com a eina qualitativa i quantitativa d’informació– permet entendre els mitjans i sobretot el context en el que es duen a terme. En el pròleg d’ambdues obres exposa les seves línies d’actuació:

«Para los datos orales audazmente me presentaba á los ancianos, y si eran exclaustrosados ó seglares antiliberales, les exponía franca y abiertamente mi fin y objeto; y luego les pedía se sirvieran explicarme cuantas noticias, ya de ciencia propia, ya de oídas recordaran respecto de las cosas y de los hechos, distinguiendo, empero, entre las vistas y las sólo oídas contar. Si por el contrario formaban en el bando liberal, ó quizá pertenecían al número de los autores ó factores del crimen, me introducía diciendo les (y era pura exactitud) que en mi obra deseaba decir sola la verdad, y que por esta razón quería oír á las dos partes. Y debo confesarlo; en estos casos sufrí no poco, pues para no secar en su mismo origen aquellas preciosas fuentes, tenía yo que callar ante los crasos errores y aviesos sentimientos. Nunca aprobé el mal, pero repetidas veces callé el bien y la impugnación de aquél. La escena entonces adquiriría un carácter repugnante, pero considerábame en esta ocasión como médico en el acto de una autopsia, quien para hallar el origen del mal corta y revuelve lo limpio y lo sucio, y aún muy sucio; y hacía rostro á la repugnancia.»¹³⁰⁰

A banda d’exposar als subjectes informants l’objectiu del seu estudi i el motiu de la seva visita, així com establir una diferenciació de la tipologia d’informants, ressalta la distinció de continguts que pot extreure: ja sigui per coneixement propi –és a dir, com a testimoni– o perquè ho han sentit o els hi ha explicat. També apareix una inevitable voluntat dogmàtica positivista amb una finalitat científica d’explicar la veritat dels esdeveniments, evitant judicis de valor que li impedissin obtenir tota la informació possible, i després ja dur a terme una selecció segons criteris científics, tot i que com s’ha anat veient, és difícil en el seu cas. Barraquer explicita quines són les eines de treball que emprava per recollir els continguts que li transmeten:

«En el acto de la relación, provisto yo de abundantes cuartillas de papel y, no de uno, sino de varios lápices, rápidamente apuntaba cuanto se me decía, ejercicio en que la prolongada práctica de cuando estudiante me dio gran velocidad. Al llegar á mi casa dedicaba el primer rato libre á trasladar con tinta y por lo largo al papel la relación, la que solía extenderse á multiplicadísimas páginas. Después volvía al testigo, y pausamente le leía lo escrito, suplicándole se sirviera advertirme las inexactitudes; con lo que lograba la ratificación, la corrección, y muchísimas veces la ampliación de lo primitivamente narrado.»¹³⁰¹

Dissortadament no s’ha pogut localitzar l’arxiu personal del canonge Barraquer i Roviralta, quelcom que permetria conèixer de primera mà els seus materials d’estudi, les notes que prenia així com el mitjà utilitzat per l’obtenció i recol·lecció de dades, i determinar si utilitzava formularis únics d’enquestes –a partir d’aquí es podria evidenciar una influència i ús directe de la metodologia Le Play– o entrevistes lliures, depenent de

¹³⁰⁰ *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. I, pàg. 4-5.

¹³⁰¹ *Ibidem.*, pàg. 5.

la temàtica que recercava, el format de les entrevistes, i com formulava les preguntes. D'algunes notes a peu de pàgina i ratlles dels articles sí que permet contemplar les eines emprades a l'hora de d'efectuar les relacions verbals:

«En la plaza de los Angeles, formando esquina con la calle del mismo nombre, alzábase la fábrica apodada Can Casaca, propia de los señores Pons. Don Miguel, hijo del dueño, interrogado por mí sobre la magnitud de la turba, me contestó que la vista por él se compondría de unos sesenta, u ochenta, o quizá cien hombres; pero que no era la turba multa de otras revoluciones que los añosos hemos visto.»¹³⁰²

Unes entrevistes que sí són especificades en les múltiples notes a peu de pàgina o en diverses ratlles dels capítols, i que permeten evidenciar i concretar el canal d'obtenció d'informació oral. Com bé esmenta en les anteriors cites, Barraquer explicita la localitat on les realitza, acció que comporta viatjar per diverses poblacions d'arreu del territori. Una tasca que no sempre li resulta fàcil i agradable:

«Otro sacrificio, no pequeño, me costaba la pesquisa de los datos orales, y era la pérdida de largo tiempo y los multiplicadísimos viajes. Ante todo tenía que averiguar el paradero de las personas, y luego estudiar cuál fuera la hora propicia en que las ocupaciones, ó el mal humor, ó el sueño, ó quizá el capricho, no obligaran al testigo á ser corto en su relato, ó á despedirme sin oirme. En segundo lugar sucedía que no siempre acertaba la ocasión, y veíame obligado á repetir una y dos y tres veces la visita. En muchas ocasiones, aún aprovechada la primera visita, la repetía para ver si el testigo contaba los mismos conceptos, y si concordaba consigo mismo afirmando lo de antes. ¡Cuántas y cuántas idas y venidas inútiles tales pesquisas me costaron! [...] La dificultad crecía de punto cuando se trataba de moradores del campo ó de ciudades lejanas. Para hablarles emprendía el viaje á su residencia, dondequiera que ésta se hallara; por cuya razón, y la de visitar los edificios de los conventos, he recorrido en todas direcciones el Principado. Desde Castellón de Ampurias, Perelada y Puigcerdà, que confinan con Francia, hasta Tortosa, Ulldecona y Escarpe, aledaños de Valencia y del Maestrazgo; desde toda la playa del Mediterráneo, hasta Lérida y Seo de Urgel, próximos á Aragón, todo lo he cruzado. Y no pocos de los pueblos, villas y ciudades los he visitado, no una vez, sino muchas, de algunas hasta perder la memoria del número, tales como Gerona y Manresa.»¹³⁰³

La receptivitat, caràcter i disponibilitat, a més de la distància que el separa de la seva Barcelona natal, demostra la dificultat en la recol·lecció d'informació, fent que Barraquer i Roviralta no arribi a tots els indrets. Sense saber-ne els motius, les entrevistes i les relacions orals són substituïdes per correspondència epistolar:

«Algunos de los relatos, bien que muy pocos, si su número se compara con los orales, los pedí y recibí por carta, sistema que si exige menores dispendios y penalidades, en cambio reditúa muy menores réditos que la conversación hablada, en la que el que inquiriere hace mil preguntas, pide aclaraciones y ampliaciones, y el interrogado más fácilmente comprende á su interlocutor y se explica y explana. Además, muchas noticias se sueltan en una conversación que no se estampan en un escrito, que no se ha olvidado aun aquel antiguo

¹³⁰² *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 480. «Relaciones de D. Salvador Briansó y del P. D. Jerónimo Morgades, pbro., franciscano, quien después de la exclaustación vivió por muchos años en Reus, y quien me dio muchas noticias de aquellos atentados en las numerosas entrevistas que tuvimos y cartas que nos escribimos» (*Ibidem.*, pàg. 134). Cfr. «De estas noticias descriptivas de los retablos, unas las adquirí directamente visitándolos donde se hallan, otras proceden de mi amigo el presbítero leridano don Buenaventura Corominas, que me las proporcionó en varias entrevistas». *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. II, pàg. 90.

¹³⁰³ *Ibidem.*, vol. I, pàg. 5.

refrán que recuerda que *scripta manent* al paso que *verba volant*. Por otra parte, una carta, si halla de mal talante á quien va dirigida, se deja sin contestación, mientras que en una visita el que inquiera templa las condiciones recias y caracteres rehacios, y al fin arranca lo que desea.»¹³⁰⁴

Els principis i prioritats de l'autor són clars i concisos: la facilitat d'extreure i aconseguir informació a través d'una conversa és millor que una carta escrita. L'entrevista permet interactuar amb la persona, establint una relació que permeti un major enteniment amb el subjecte que s'entrevista, i esclarir i puntualitzar el contingut que es recull. En una conversa la informació flueix, i tot allò que es diu serveix, com bé diu Philippe Joutard «lo no dicho jamás se escribe».¹³⁰⁵ Però malgrat que Barraquer i Roviralta utilitzi la correspondència com a alternativa de la font oral, aquesta és sinònim i complement d'entrevista malgrat no es pugui dur a terme oralment i físicament. Hi ha una voluntat de traspass i de coneixement del saber que reuneixen les persones amb les que es cartreja. Tampoc es sap com eren aquestes cartes que s'enviaven, les preguntes que li formulava el canonge i el format d'aquests documents. Malgrat això, però, no deixa de tenir una intencionalitat oral malgrat ésser escrita i en format de carta.¹³⁰⁶

Concretament, en les seves obres consten 137 cartes rebudes de procedència diversa. A vegades la carta esdevé l'únic mitjà d'informació que estableix amb un subjecte, però poques vegades aquesta és complementària a la relació oral ja establerta. Destaca una quantitat de 107 cartes arribades d'indrets diversos del territori català (78% del total), com per exemple la que li envià el P. Fr. Juan Puig des de Taradell¹³⁰⁷, el capellà de la parròquia d'Horta de Sant Joan, per conèixer la comunitat del convent franciscà de Santa Maria dels Àngels¹³⁰⁸, o l'abadessa del monestir cistercenc de Valldonzella, Maria de l'Esperança Roca.¹³⁰⁹ Segueix una quantitat menor en aquest cas procedents d'Espanya,

¹³⁰⁴ *Ibidem.*, *ídem*.

¹³⁰⁵ JOUTARD, Philippe. *Esas voces que nos llegan del pasado*. *op. cit.*, pàg. 256.

¹³⁰⁶ «Relación escrita de D. Victorino Agustí, de julio de 1881. Este señor en aquel entonces era músico mayor de la milicia urbana, y en la noche del día 22 tenía academia. Estando en ésta y sobre las o se le anunció la revolución. Despidió a los músicos y se dirigió al dicho arrabal de Rebuster, donde estaban las cosas del modo apuntado. Otros testigos me contaron también esta disposición de los centinelas». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. II, llib. III, pàg. 135.

¹³⁰⁷ «Me habla de la cúpula el religioso de este convento [Nostra Senyora de la Bonanova, de trinitaris descalços] P. Juan Puig, en carta que me escribió desde Taradell, en 7 de diciembre de 1880». *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. II, pàg. 552.

¹³⁰⁸ «Para redactar la anterior descripción del convento de Horta me valí de los numerosísimos datos que en dos largas cartas, de 6 de abril y 27 de junio de 1897, acompañadas de un detalladísimo croquis, me envió el bondadosísimo párroco de Horta D. Lorenzo Domènech, al cual me complazco en dar mil gracias». *Ibidem.*, vol. I, pàg. 538

¹³⁰⁹ «Carta respuesta que en 26 de junio de 1912 dio a mis preguntas la respetable señora Abadesa de Valldonzella Doña María de la Esperanza Roca» en relació al braç del Príncep de Viana, procedent del

4 cartes (3% del total) que són enviades des de Sevilla pel P. Fr. Jerónimo Pagés¹³¹⁰; des de València pel P. Joaquín María Medina, jesuïta¹³¹¹; des d'Onda pel P. Fr. José Barcóns¹³¹², o des de Jerez pel P. Fr. Eliseo Durán.¹³¹³

Superada per una minsa quantitat, també esmentar la procedència internacional (5% del total) d'indrets tan diversos com per exemple la carta de Manuel Astort des de Buenos Aires¹³¹⁴; la del Ministre General de l'orde Trinitari descalç, el P. Fr. Antonino de la Asunción, des de Roma, que li dona relació de totes les comunitats dels convents de l'orde el 1835¹³¹⁵, o des de la Paz, Bolívia, enviada pel P. Rafael Sans.¹³¹⁶ Per últim, en moderada mesura, recalcar la no constància de la procedència d'algunes de les cartes (un 14%), fruit del possible caos documental en el que estava sotmès l'autor i que justificaria possiblement la inespecificitat. Entre els casos esmentats, posar d'exemple les que li enviaren Victorino Agustí¹³¹⁷, Juan Gelambí¹³¹⁸, el seu amic Mn. Fèlix Sardà i Salvany¹³¹⁹, o Cayetano Soler.¹³²⁰

monestir cistercenc de Santa Maria, de Poblet. *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 344.

¹³¹⁰ «[...] una lista que me mandó el Jerónimo P. Jerónimo Pagés desde Sevilla en 16 de junio de 1886, diciéndome que es la lista de 1834». *Ibidem.*, vol. IV, llib. III, pàg. 131.

¹³¹¹ «Carta que me escribió desde Valencia en 18 de octubre de 1880» referent a la matança de religiosos a Madrid el 1834 (*Ibidem.*, vol. II, llib. III, pàg. 35).

¹³¹² «Relación que me envió escrita desde el convento [carmelita calçat] de Onda dicho P. Provincial D. José Barcóns y Saderra en octubre de 1883» que li informa dels esdeveniments que visqueren al convent carmelita calçat de Nostra Senyora del Carme, de Barcelona la nit del 25/VII/1835 (*Ibidem.*, pàg. 587).

¹³¹³ *Ibidem.*, vol. III, llib. III, pàg. 503.

¹³¹⁴ Li narra la fugida dels monjos cistercencs de Santa Maria, de Poblet, la nit del 24/VII/1835: «En buena parte me la confirmó el otro monje D. Manuel Astort en carta que me escribió desde Buenos Aires en 12 de mayo de 1880». *Ibidem.*, vol. II, llib. III, pàg. 308.

¹³¹⁵ «Estas listas las debo a la bondad del Padre Fr. Antonino de la Asunción, actual Ministro General de los Trinitarios descalzos y autor de varias eruditísimas obras referentes a su religión, quien me las transmitió desde Roma en 28 de julio de 1908». *Ibidem.*, pàg. 546. Entre d'altres, les «Noticias procedentes del mismo Sr. don Eduardo Toda. Me lo escribió desde Londres en 19 de enero de 1913», que li relata el destí de la biblioteca del convent franciscà de Sant Miquel, d'Escornalbou (*Ibidem.*, pàg. 237) i de molts objectes del monestir cartoixà *Scala Dei* (*Ibidem.*, pàg. 267).

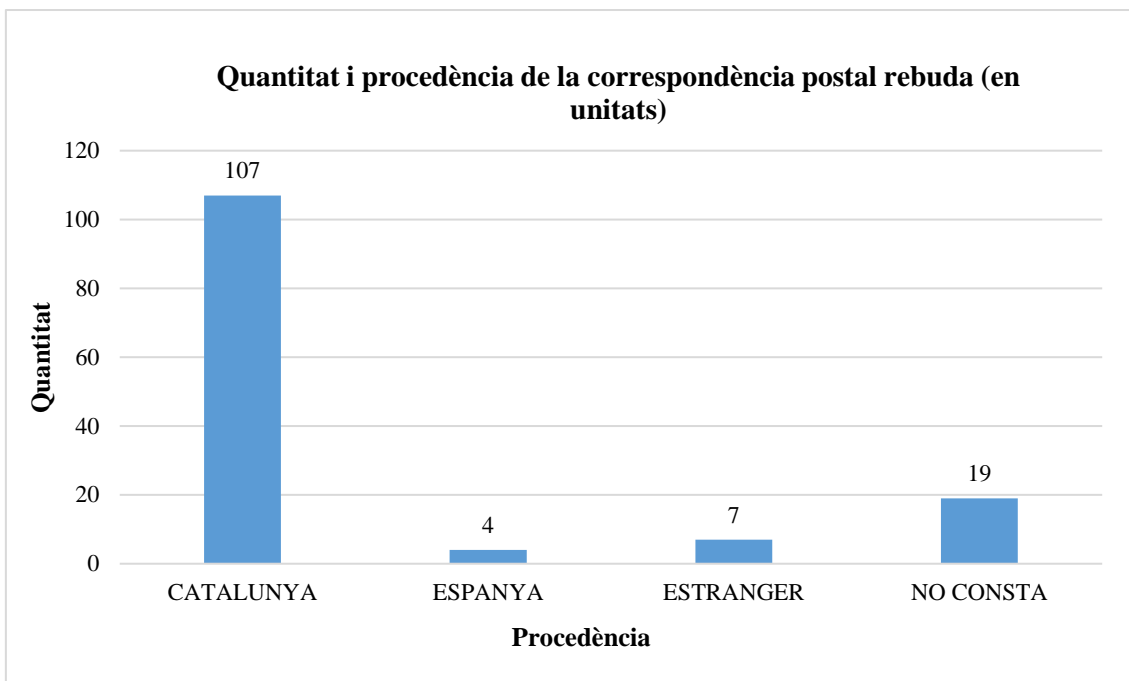
¹³¹⁶ «Carta del P. Rafael Sans desde La Paz en América a 27 de mayo de 1880» en la que li explica les vivències de la comunitat del col·legi franciscà de Sant Bonaventura de Barcelona, la nit del 25/VII/1835. *Ibidem.*, pàg. 675 i 677.

¹³¹⁷ «Palabras de la carta que sobre esto me escribió D. Victorino Agustí, en julio de 1881». *Ibidem.*, pàg. 134.

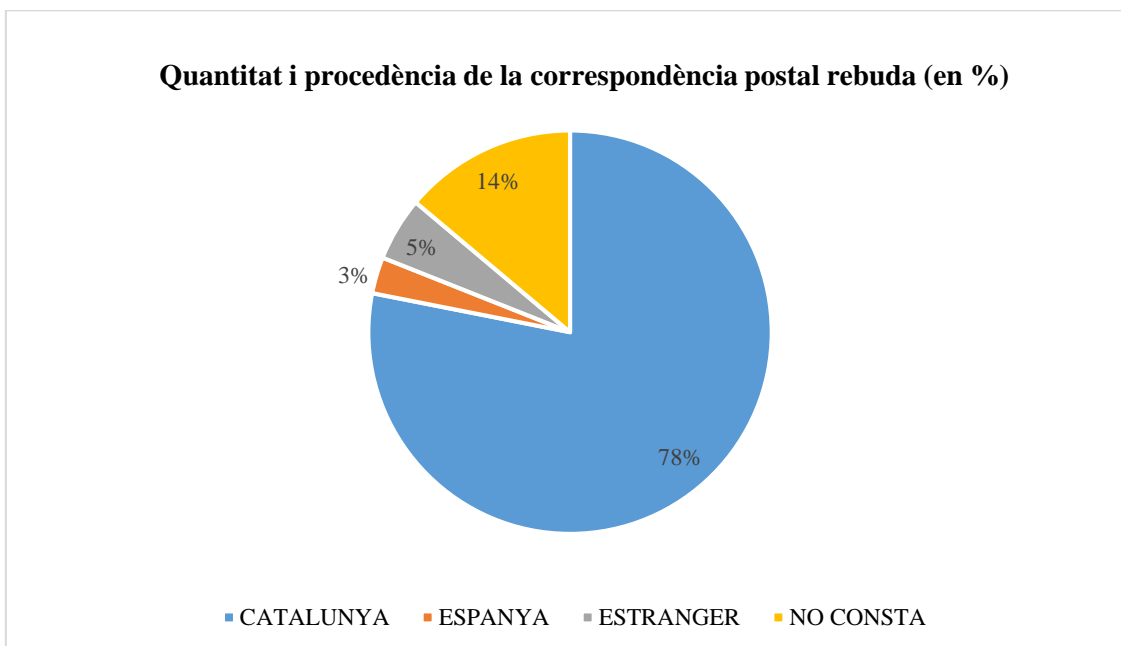
¹³¹⁸ «Carta de un sacerdote anciano de Montblanch llamado D. Juan Gelambí». *Ibidem.*, vol. IV, llib. III, pàg. 28.

¹³¹⁹ «Relación escrita que me mandó mi dicho querido amigo, no recuerdo en qué fecha». *Ibidem.*, pàg. 219.

¹³²⁰ «Lo dijo a mi amigo el Rdo. D. Cayetano Soler, Pbro., quien me lo transmitió en carta del 18 de abril de 1886». *Ibidem.*, vol. III, llib. III, pàg. 340; «Lo dijo á mi amigo el Rdo. D. Cayetano Soler, pbro., quien en seguida me lo transmitió en carta de 18 de abril de 1886». *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. I, pàg. 227.

Taula 2. Gràfic on es representa la quantitat total de correspondència postal que rebé el canonge Gaietà Barraquer i Roviralta en l'elaboració de les seves obres. Les dades que es reflecteixen són fruit del buidatge realitzat i, com s'ha especificat en el present subapartat, una mateixa carta va ser utilitzada diverses vegades per estudiar i descriure diversos fets i més d'un cenobi. Lògicament, a partir del que s'ha exposat, s'ha comptabilitzat com si només s'hagués citat ua vegada. Font: Elaboració pròpia.

Taula 3. Gràfic on es representa la quantitat total de correspondència postal que rebé el canonge Gaietà Barraquer i Roviralta en l'elaboració de les seves obres. En aquest cas, es representen les dades en percentatges. Font: Elaboració pròpia.

Retornant als informants, s'han comptabilitzat un total de 1044 dels quals 854 són relacions de subjectes individuals i 190 de subjectes genèrics. Tot i que més endavant s'explicaran els motius d'aquestes classificacions i la quantificació i qualificació

d'aquestes, Barraquer i Roviralta, tant a peu de pàgina com en mateix text, especifica el nom del subjecte, lloc, data i mitjà en el que es realitza la relació, tant si és oral com escrita¹³²¹, tot i que malauradament a vegades no especifica clarament alguna de les entitats esmentades. És interessant veure les paraules que utilitza per justificar la seva realització i sobretot qui és l'emissor de la informació¹³²², traspasant-la a l'entrevista.¹³²³ L'autor també s'assegura tant del contingent –informació de l'entitat entrevistada– com del contingut transmès exposat, duent a terme rectificacions –tan orals com escrites–, fins i tot reiterades vegades i diversos anys amb el mateix informant¹³²⁴, amb la finalitat d'aconseguir informació veraç i que esdevingui vàlida en la seva utilització:

«Así acudí para datos lo mismo á los frailes víctimas del crimen que á los asesinos y fautores, lo mismo á los reaccionarios y católicos que á los revolucionarios, al propio tiempo que no olvidaba á los simples testigos indiferentes, fueran varones, fueran hembras. A todos acudí, á todos interrogué, á todos escuché, á todos cito en mi trabajo. Además, al presentarme ante ellos para interrogarles, les prevenía que intentaba yo dar al público sus noticias, con lo que

¹³²¹ Com és el cas de la situació de pànic que es visqué dies abans de les bullangues de Reus, en el convent franciscà de Santa Maria, de Reus, i que Barraquer extreu de les següents relacions: «Relación verbal que me hizo D. Miguel Ballester, en Barcelona a los 11 de junio de 1880. Relación del entonces corista D. José Cabré, quien lo oyó de boca del P. Guardián aquella misma noche. Relaciones de otras personas en distintas fechas, de las cuales supe que la entrevista se tuvo en la tarde. Otro testigo no despreciable dijo que esta entrevista la tuvo el P. Guardián con el Gobernador civil de la provincia D. Antonio Satorras, quien en aquel infausto día hallábase en Reus. Empero, fundándome en la relación de Ballester y en las de otras personas, considero mucho más probable que el visitado fué el Alcalde mayor. Ballester me dijo estas palabras: “No recuerdo cómo se llamaba el jefe, o autoridad, al cual visitamos: quizá su nombre era Sotomayor.” De la semejanza de este con Montemayor y del dicho de otras personas, deduzco que la visita se hizo al Alcalde. Además en Reus donde todo se sabe, se ve y se dice, de público se contaba que esta visita la recibió Montemayor». *Ibidem.*, pàg. 133.

¹³²² Diverses vegades l'autor fa ús de la confidencialitat, ja sigui professional o per evitar compromisos, per no esmentar els noms dels informants: «El dicho aprendiz, cuyo nombre me callo, me habló de los hechos de esta revolución varias veies, siempre concorde consigo mismo. Asi en 2 de enero y 3 de mayo de 1889, en 27 de octubre de 1894, y en otras fechas» (*Ibidem.*, pàg. 500); «Por caridad me callo el nombre» (*Ibidem.*, pàg. 484); «El cuerpo de edificio que en la calle del Hospital media entre la del Arco de San Agustín y la plaza del convento estaba formado por dos casas. La de la esquina del Arco en la tienda tenía una droguería, cuyos dueños habitaban el primer piso. Otro de los altos lo ocupaba una mujer, manceba que fué de un hombre que la dejó heredera, y un hijo de ella, y cuyos nombres por caridad me callo» (*Ibidem.*, pàg. 582).

¹³²³ Per exemple, pel què fa les propietats del convent dominic de Santa Caterina, de Barcelona: «¿Poseía en aquellos sus barrios el convento otras fincas? Así me lo dijo una anciana habitante de ellos; mas omitiendo este dato, me limito en este punto á reseñar los que leí en públicas escrituras. Conviene las relaciones orales en la baratura extraordinaria de los alquileres exigidos de sus inquilinos por los frailes, y en el crecidísimo aumento que súbitamente experimentaron luego de haber pasado las casas á manos de particulares. [...] Un amigo del respetable anciano, que me contó el caso, habitaba una de las mentadas casas de la cara oriental de la calle de Freixuras, y durante el tiempo de los frailes pagaba por ella 4 duros mensuales; pero como al cabo de pocos años de la exclaustación comprase estas casas un particular, pidió éste por la misma habitación» (*Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. II, pàg. 552); o les mateixes propietats del convent dominic de Sant Jaume de Pallars, de Tremp: «Relaciones orales me dieron noticia de una muy grande hacienda situada cerca del cenobio, del otro lado del Noguera, de la que conjeturo sería alguna de las piezas arriba mentadas con los nombres de Borda, Miralles ó Castelló» (*Ibidem.*, pàg. 99).

¹³²⁴ «Debo todas estas noticias del cocinero y de su ayudante a éste, Cayetano, quien me las dio en Barcelona a 21 de abril de 1882, y con el cual tuve muchas y largas conferencias» (*Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. II, llib. III, pàg. 644); «Relación del cronista de la Orden P. José Antonio Garí. Me la hizo en Barcelona á 1 de mayo de 1892, y me lo dijo otras veces» (*Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. II, pàg. 131); «Me lo dijo varias veces: la primera en Barcelona a los 9 de abril de 1880» (*Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. IV, llib. III, pàg. 422).

les avisaba de la importancia del acto. Luego toda relación oral de alguna importancia ha sido, como escribí arriba, ratificada por su autor. Nunca en ellos me contenté con el dicho de un momento. En una sola conversación puede el testigo precipitarse, entusiasmarse, dejarse arrastrar de su pasión. A evitarlo ó á corregir los efectos de estas fuentes de errores, venía la ratificación, en la que leía yo el relato al testigo, y éste hacía las correcciones que gustaba. Otras veces, si el testigo se hallaba fuera de mi ciudad, le mandaba la relación suplicándole que pausadamente la leyera y corrigiera. Antes de escribir en esta mi pobre historia el relato de un hecho, leo las relaciones que tratan de él, las confronto, comparo y peso, y después formo el juicio que estimo más verosímil.»¹³²⁵

Cal remetre's a les paraules de l'autor en la introducció de les seves obres. Majoritàriament, els subjectes entrevistats són font de coneixement a causa de la contemporaneïtat del seu objecte d'estudi, molt dels quals testimonis –ho visqueren com a afectats, com a espectadors, o simple coneixedors de la informació– dels successos que van afectar les cases de religiosos durant els primers 30 anys del s. XIX, en gran part dels esdeveniments que van sacsejar moltes localitats el 1835 i 1836. Barraquer especifica la seva condició de testimonis, utilitzant el relat dels ulls que ho van veure com element imprescindible per poder conèixer-ho amb major profunditat i especificitat.¹³²⁶ Tot i creure en la certesa dels continguts –amb evidents casos d'ingenuïtat–, l'autor a vegades dubta de la veracitat de la relació i de la informació que se li transmet, comparant i confirmant la relació amb altres fonts, ja siguin també orals o escrites:

«Perfectamente concorde con esta relación, una anciana del pueblo, precisamente esposa del alpargatero de los capuchinos, me repitió que éstos fueron sacados de su convento en carruajes, un día de domingo después de mediodía; que pasaron, no por las calles del lugar, sino por el torrente de sus espaldas; que eran muy queridos de la gente, de tal modo que había allí entonces personas que lloraban.»¹³²⁷

¹³²⁵ *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. I, pàg. 8-9. Aquesta ratificació es pot veure en múltiples i nombrosos casos, com en la descripció de les decoracions metàl·liques de la porta del temple del convent dominic de Nostra Senyora de l'Anunciació, de Girona, que «Me describió menudamente estos detalles el conserje del actual Museo de Antigüedades de Gerona D. Narciso Bonet, carpintero que fué en las obras de la instalación del cuartel en Santo Domingo. Me lo dijo en Gerona á 23 de agosto de 1893, y me lo repitió en 6 de septiembre» (*Ibidem.*, vol. II, pàg. 67); o del càstig diví que va patir un dels atacants que va incendiar el convent caputxí de Vilafranca del Penedès: «Estas noticias del castigo del incendiario las tengo primero de boca, y después de puño propio del señor Obispo D. José Morgades. Vich 4 de julio de 1894» (*Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. IV, llib. III, pàg. 237).

¹³²⁶ «El día siguiente a la noche nefasta, a eso de las nueve de la mañana, un entonces niño, hoy (1908) todavía vivo, acudió a la calle del Hospital, y halló interceptado el paso frente del templo de San Agustín por fuerzas de caballería, lo mismo que lo estaba en la de San Pablo» (*Ibidem.*, vol. II, llib. III, pàg. 584); «Don Simeón Tuyet, al cual todos hemos conocido sesudo catedrático del Instituto Provincial, me añadió: “el pueblo revolucionario de Barcelona vio con tanta alegría la quema de los Conventos, que el día 26 de julio, ó sea al otro día, iba recorriendo las iglesias y conventos incendiados, y decían las gentes: ‘vamos á seguir los monumentos’. Yo lo vi, y lo oí”» (*Ibidem.*, pàg. 410); «De Don Ángel del Romero, testigo ocular de los hechos, son las siguientes palabras, dichas a mí: “El tumulto fué creciendo, pero en él había muchas mujeres, y además los grupos no fueron muy numerosos”» (*Ibidem.*, pàg. 477).

¹³²⁷ *Ibidem.*, vol. IV, llib. III, pàg. 190. La comparació amb altres fonts es troba en altres articles, ja sigui en suport paper: «Relación del P. Pablo Recolóns, de Barcelona, 9 de noviembre de 1880. Además confirma las cuatro defunciones un papel del archivo de la casa, destinado á ser continuado en el libro *Acuerdos*» (*Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. II, pàg. 530); o en una altra font oral: «Ratifica el paso de esta turba y la pedrea y amenazas el otro corista P. Juan Alvareda en Barcelona en febrero de 1882» (*Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 489).

Aquesta actitud també la té en les múltiples situacions de divergència de relats que obté envers un mateix tema. És interessant conèixer el debat que s'estableix en la comparativa dels continguts, mostrant les variacions que aporten cadascuna d'elles, però a la vegada, sense discriminar la seva validesa o eliminar el seu contingut. Exposa les diverses relacions dels testimonis, i a partir d'aquí, la certesa dels continguts i possibles evidències.¹³²⁸ Tot i ser el mateix Gaietà Barraquer qui executa les relacions orals i manté correspondència per correu postal, per diversos motius desconeguts (disponibilitat, distància, etc.) delega la seva tasca investigadora en terceres persones, majoritàriament amistats seves. Amb voluntat de reconèixer i agrair la seva tasca i ajut en la recopilació d'informació, esmenta expressament els noms i cognoms, data i lloc de les persones encarregades, com fa en la descripció de la planta del convent franciscà de Sant Bonaventura, de Balaguer:

«Noticias que por encargo mío en 1899 un presbítero celoso de la villa recogió de boca de D. José Cluet, quien durante seis años fué monacillo del convento. La medida la tomó por los restos de cimientos que quedan.»¹³²⁹

Sense defugir del positivisme metòdic de l'autor, aquesta també repercuteix lògicament en el tractament de les fonts orals i les cartes rebudes. Com ja s'ha esmentat en l'apartat corresponent, Gaietà Barraquer deixa parlar les relacions orals com a mostra viva i més que evident de la contemporaneïtat i del coneixement¹³³⁰, citant literalment i

¹³²⁸ Altres casos de contradiccions també es troben en la constatació de les propietats del convent trinitari calçat de la Santíssima Trinitat, d'Anglesola (*Ibidem.*, vol. III, llib. III, pàg. 467); la diversitat en les mides de la figura de Sant Agustí, que hi havia en el retaule del temple del convent agustí calçat de Sant Agustí, de Barcelona (*Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. II, pàg. 187); així com la quantitat de diners que va donar el prior als monjos cartoixans del monestir de Montalegre el 26/VII/1835 (*Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. III, llib. III, pàg. 319-320).

¹³²⁹ *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 555. Aquesta situació també es troba en la descripció de les propietats del convent dominic de Sant Domènec, de Puigcerdà: «Los bienes de esta Comunidad consistían en 1835 en cuatro fincas, sitas una en Saneja, otra en Creixans, otra en Llibia y la cuarta en Valtarga, términos todos de la Cerdaña. El amigo mío, que en Puigcerdà tomó desboca de los ancianos la anterior noticia de las propiedades del convento, dejola en ésta su marcada vaguedad» (*Ibidem.*, vol. II, pàg. 78). Un amic que concretament és el mateix Francesc Muns i Castellet: «En el verano de 1892 encargué a mi querido amigo y sesudo escritor Don Francisco Muns y Castellet, que veraneaba en Puigcerdá, que me recogiese datos sobre el Convento y su exclaustación de 1835» (*Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. III, llib. III, pàg. 637).

¹³³⁰ Aquestes paraules es troben, entre altres exemples, en les primeres ratlles de l'article dedicat al convent mínim de Sant Francesc de Paula, de Barcelona: «Mi siempre desautorizada palabra callará en las líneas que este capítulo ha de dedicar á la historia de la fundación del convento de frailes mínimos de Barcelona, y la substituirá la de bocas contemporáneas de los hechos». (*Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. II, pàg. 277); o també en la descripció dels successos que afectaren el 1835 el monestir jeroni de Sant Jeroni de la Murtra: «Para conocer los hechos de la fuga oigamos a los testigos». (*Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. IV, llib. III, pàg. 149), que deriva amb diversos testimonis: «Si queremos comprobar la verdad de sus dichos respecto al ánimo dé los monjes, interroguemos a uno de ellos, al cual mucho conocí y traté, el Padre Arquero; el cual me dijo: [...]». (*Ibidem.*, pàg. 148); «Oigamos a otro testigo, que continuara por aquellas cercanías, al monacillo del Padre Jaime Vila, de nombre José Franch, que vivía con sus padres en la casa más próxima al cenobio, la citada casa Butiñá» (*Ibidem.*, pàg. 149).

inserir fragments extrets dels testimonis recopilats o de les epístoles rebudes.¹³³¹ Tampoc s'escapa la voluntat i necessitat imperativa de cenyir-se als fets i la veracitat de les dades¹³³², però la seva professionalitat i qualitat científica es torna a veure sobrepassada per la documentació. El caos organitzatiu que governa en l'autor és extremadament notori, provocant indeterminació en molts casos a l'hora d'especificar el dia, l'any, la localitat i fins i tot el nom de l'entrevistat:

«No recuerdo la fecha en que me contaba estas cosas. Todavía yo era muy joven, y no soñaba en escribirlas. La conversación del fraile al relatar los hechos de las misiones era interesantísima.»¹³³³

Això també provoca inespecificitat i dubtes arran de la plasmació d'una informació inconcreta que dificulta el seu anàlisi, com també la seva quantificació i posterior qualificació dels continguts. Aquesta mala gestió documental ha permès comptar una suma total de 115 relacions, tant en les relacions individuals com genèriques, on l'autor no estipula ni esmenta el nom de l'informant, i a vegades tampoc el mitjà d'obtenció (relació oral o epistolar). La generalització i ambigüitat de la informació exposada fa palès el descontrol dels continguts recollits, provocant confusió i incoherències en moltes de les dades referenciades, creant buits envers la identitat de l'entitat documental, fent que alguns i potser molts dels subjectes no identificats siguin els mateixos informants per a diversos casos d'estudi, inclús identificats, essent una variable redundat però no es pot especificar.¹³³⁴ Aquesta imprecisió s'observa, per exemple, en les conclusions de *Las*

¹³³¹ Per exemple, referent a l'extracció d'imatges del convent dominic de Sant Pere Màrtir, de Cervera, i el seu trasllat a la parròquia de la ciutat, és explicat a partir de la inserció d'un fragment d'una carta que li envia el sacerdot Juan Camps (*Ibidem.*, vol. III, llib. III, pàg. 673). Per altra banda, la narració de la fugida del monestir de Vall d'Hebrón dels monjos jerònims P. Clemente Bori i Munné, i P. Jaume Cortés i Vilaplana, la nit del 26/VII/1835, a partir de la inserció literal d'una carta que li envia Juan Pagés i Bori, nebot dels religiosos fugats (*Ibidem.*, vol. IV, llib. III, pàg. 134-135).

¹³³² «Quizá, y aun sin quizá, muchos revolucionarios motejarán de falsas e hijas de ilusión estas afirmaciones referentes a los preparativos del hecho. Las relaciones de los ancianos, pero sobre todo los hechos, las comprueban plenamente». *Ibidem.*, vol. II, llib. III, pàg. 455; «Con ser nulos los datos de esta casa adquiridos por la inspección ó visita, y no sobrados los orales, bastan para certificar de la grandeza extraordinaria de ella y no común suntuosidad». *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 556.

¹³³³ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. IV, llib. III, pàg. 192. Una carta que li envia el seu amic Mn. Fèlix Sardà i Salvany, explicant-li la destrucció del convent caputxí de Sabadell, Barraquer esmenta el següent en una nota a peu de pàgina: «Relación escrita que me mandó mi dicho querido amigo, no recuerdo en qué fecha» (*Ibidem.*, pàg. 219). També situacions particulars com la relació que li feu un fuster de Tiana, de nom Salvador, quan insereix les seves paraules explicant la vida dels monjos de la cartoixa de Montalegre: «Ignoro el apellido de este viejo carpintero. Me lo dijo en 25 de octubre de 1881, pasando él casualmente por el jardín de los señores Marqueses de Monistrol ó de Sástago, en Tiana, mientras yo hablaba con el colono de los Marqueses» (*Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 223) o l'entrevista que li feu a l'advocat Pere Urgellès, referent a l'observança dels frares del convent dominic de Santa Caterina, de Barcelona: «Relación de 23 de noviembre. Olvidé apuntar el año» (*Ibidem.*, pàg. 48, vol. II).

¹³³⁴ A *Las casas de religiosos*, la informació del saqueig i robatori de la biblioteca i arxiu del convent agustí de Sant Agustí, de Tàrraga és facilitada per «un sacerdote de Tàrraga. Tàrraga, 8 de abril de 1891» (vol. II, pàg. 238), però a *Los religiosos en Cataluña* és gràcies a una «Relación del presbítero de Tàrraga don Jaime Lluch. Tàrraga, 8 de abril de 1891» (vol. IV, llib. III, pàg. 111). Aquesta imprecisió –en aquest cas del nom

casas de religiosos, en les que regeix un vocabulari genèric i indeterminat per quantificar els subjectes informants:

«Pero, hechas estas separaciones, debo con toda claridad afirmar que en la generalidad de los conventos la observancia se hallaba en buen estado. Me consta por muy valederos argumentos. 1.º Mil testigos religiosos de las mismas casas me lo adveraron. Se dirá que aduzco como testigo al mismo interesado; pero aun confesando, como confieso, su carácter de interesado, débese recordar que en el secreto de la amistad hablaban conmigo, compañero suyo, sacerdote como ellos; y esto después de medio siglo de los hechos, y cuando ya no había ni esperanzas de reconstituir aquellas comunidades, ni individuos para formarlas. 2.º Me testificaron esta observancia numerosísimos ancianos seglares que trataron con los frailes en comunidad de aquella época. Muchos de ellos intervinieron en los conventos, unos como dependientes de la casa, otros como vecinos, otros como devotos, éstos como amigos de los superiores, aquéllos como parientes de algún religioso, todos como testigos que vieron y tocaron. De éstos por mí interrogados, algunos, al oír mi pregunta sobre la observancia, contestaron hasta con calor, con entusiasmo, afirmándola, y con crecida indignación contra las lenguas que la hayan deprimido. Y no pregunté solamente á gente devota y de piedad; sino hasta á hombres del mundo, de quienes por su espíritu, suspicacia y mundanal tendencia á echar las cosas á la peor parte, creí saber algo quizá callado por las bocas frailunas. Todos al hablar en general de la observancia de los conventos me aseguraron ser buena».¹³³⁵

Però abans de prosseguir en l'anàlisi dels informants i les seves característiques sociològiques, cal evidenciar una pràctica que s'ha reiterat i que esdevé rellevant a nivell metodològic en l'obra de Gaietà Barraquer, però poc comú en el tarannà positivista. Ja s'ha esmentat en les primeres ratlles d'aquest apartat la influència del mètode social Le Play, però precisament cal remarcar la presència i ús de la història oral per part de l'autor com a eina per recopilar tot un coneixement en mans de subjectes vius, coneixedors d'informació que no es troba en els documents.

No és l'objectiu d'aquesta secció debatre el significat d'aquesta disciplina i les seves pràctiques, però sí tenir en compte que els postulats positivistes difereixen completament de l'ús d'aquesta eina per recollir i utilitzar-la com un element més en la construcció del relat històric. A causa del contingut subjectiu de l'informant, la manca d'evidència documental –no prové d'un text–, com també el possible biaix, pretensió i alteració del

de l'informant– també es troba en l'article del convent carmelita calçat de Nostra Senyora del Salgar, referint-se *Las casas de religiosos* a «un sacerdote del lugar» (vol. I, pàg. 428) i *Los religiosos en Cataluña* al «Párroco D. Agustín Aldavó» (vol. III, llib. III, pàg. 497). Els esdeveniments descrits també tenen lloc en el capítol destinat al convent dominic de Sant Magí de Brufaganya, a Pontils, en el que Barraquer fa servir la relació «de un monacillo del mismo Prior» a *Las casas de religiosos* (vol. II, pàg. 82) per descriure la influència que tenia el cenobi en el territori, mentres que, a *Los religiosos*, aquest és el «Rdo. D. Juan Noguera, quien fué después monacillo del P. Prior Janer, y tiene de boca de éste las noticias. Barcelona 15 de junio de 1895» (vol. III, llib. III, pàg. 649).

¹³³⁵ *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. II, pàg. 600. Referent a la rellevància predicadora que tingueren els P. Fr. Alberto Pujol i Eudaldo Jaumandreu, PP. Agustins calçats del convent de Sant Agustí, de Barcelona, Gaietà Barraquer diu el següent: «Mil conductos me transmitieron la fama de estos dos predicadores» (*Ibidem.*, pàg. 199); com també els rumors que corrien per tot el territori explicant els beneficis que tindria la desamortització dels béns dels regulars, justificant així la seva font: «Lo oí de boca de otros» (*Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. II, llib. III, pàg. 439).

contingut transmès, la font oral esdevé de dubtós origen i certesa, cosa que no succeeix en la font primària escrita perquè ha estat redactada i per tant inalterable.¹³³⁶

Però quin és el motiu de la seva pràctica? Senzillament es remet a la contemporaneïtat dels successos, a un conjunt de continguts no reflectits en la documentació¹³³⁷, la majoria dels quals parteixen dels esdeveniments i testimoniatges de persones van viure –d’aquí extreu gran part del relat dels religiosos perseguits el 1835– o es van assabentar; allò quotidià que recau en la vida de les persones.¹³³⁸ La història oral no només s’entén com el conjunt d’entrevistes i els resultats que s’extreuen d’aquestes¹³³⁹, sinó la totalitat de testimonis, records i elements simbòlics i imaginaris que permeten entendre no només les representacions mentals dels individus, així com estudiar els esdeveniments del passat, el seu context i des d’una perspectiva subjectiva.¹³⁴⁰ Allà on no arriba el document, la font oral –la «veu del passat»¹³⁴¹– permet aportar o ampliar informació a partir del testimoniatge i la memòria, comparant el contingut de les diverses relacions compilades i els punts de vista dels entrevistats.¹³⁴²

L’entrevista permet a Barraquer aconseguir uns relats de vida, d’experiència i quotidianitat de cada entrevistat –des del punt de vista «micro»–, que l’ajudaran a entendre i construir un relat històric –aplicar-lo a un marc «macro»– marcat pel canvi

¹³³⁶ RITCHIE, Donald A. *op. cit.*, pàg. 10; THOMPSON, Paul. *op. cit.*, pàg. 62-64; PASAMAR ALZURIA, Gonzalo; CEAMANOS, Roberto. *Historiografía, historia contemporánea e historia del presente*. Madrid: Síntesis, 2020, pàg. 243; DESCAMPS, Florence. «Les sources orales et l’histoire: une difficile et tardive reconnaissance». *Les sources orales et l’histoire. Récits de vie, entretiens, témoignages oraux*. Florence Descamps (dir.). Rosny-sous-Bois: Bréal, 2006, 9-39, pàg. 11-12; SHARPLESS, Rebecca. «The History of Oral History». *Handbook of Oral History*. Thomas L. Charlton, Lois E. Myers, Rebecca Sharpless (eds.) California: AltaMira Press, 2008, 19-42, pàg. 19; RALEIGH YOW, Valerie. *Recording Oral History. A Guide for the Humanities and Social Sciences*. California: AltaMira Press, 2005, pàg. 19.

¹³³⁷ JOUTARD, Philippe. *Esas voces que nos llegan del pasado. op. cit.*, pàg. 253-255.

¹³³⁸ ARON-SCHNAPPER, Dominique; HANET, Danièle. «D’Hérodote au magnétophone: sources orales et archives orales». *Annales. Economies, sociétés, civilisations*, 35.1 (1980): 183-199, pàg. 185-189.

¹³³⁹ ABRAMS, Lynn. *Oral History Theory*. UK: Routledge, 2010, pàg. 2; JANESICK, Valerie J. *Oral History for the qualitative researcher. Choreographing the Story*. New York: The Guilford Press, 2010, pàg. 2.

¹³⁴⁰ JOUTARD, Philippe. «L’oral comme objet de recherche en histoire». *Les phonothèques entre recherche et culture*, Claude Martel (dir.). Actes des journées d’étude de La Baume-lès-Aix des 20, 21 et 22 septembre 1990, 49-56, pàg. 56; FERRAROTTI, Franco. «Las historias de vida como método». *Convergencia. Revista de Ciencias Sociales*, 14.44 (2007): 15-40, pàg. 26-30; Ídem. *On the science of uncertainty. The biographic method in scientific research*. USA: Lexington Books, 2003, pàg. 14-18; PUJADAS MUÑOZ, Joan Josep. «Biografía, sentido y narración». *Pels camins de l’etnografia: un homenatge a Joan Prat*. Jesús Contreras, Joan J. Pujadas, Jordi Roca Girona (eds.). Tarragona: Publicacions URV, 2012, 247-260; Ídem. *El método biográfico: el uso de las historias de vida en ciencias sociales*. Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas, 1992.

¹³⁴¹ FERRAROTTI, Franco. *La historia y lo cotidiano*. Barcelona: Edicions 62, 1991, pàg. 21-22.

¹³⁴² JOUTARD, Philippe. *Esas voces que nos llegan del pasado. op. cit.*, 264-272; JANESICK, Valerie J. *op. cit.*, pàg. 18-19.

social i polític del moment.¹³⁴³ L'autor, depenent de la situació –partint de la seva ingenuïtat positivista– qüestiona el subjecte entrevistat com el contingut extret¹³⁴⁴ i posteriorment, el compara amb altres evidències documentals per validar la seva certesa i que serveixi per poder construir un discurs i evidenciar els continguts que es volen tractar.¹³⁴⁵

Relacionat amb la història oral i la tipologia de relacions verbals realitzades, destaquen per la seva rellevància un conjunt nombrós de terceres relacions. Una informació que prové de boques d'altres persones, ja sigui pel seu lligam familiar com perquè ho han sentit, com fou la mort de dos religiosos de la cartoixa de Montalegre:

«El señor D. Pedro C. de Sobregrau recibió estas noticias de boca de su nombrada tía, testigo del hecho. Un vecino de Tiana me conto también el hecho, y me añadió que se lo había contado *la vella de Sobregrau*, que murió de cien años de edad. Además este crimen se lee en mil lugares impreso y manuscrito.»¹³⁴⁶

Un testimoniatge que prové d'una tradició oral indubtable: un contingut que ha causat rellevància i èmfasi en la memòria d'un col·lectiu o individu, i que s'ha anat transmetent de boca a orella i successivament, traspasant de generació en generació, procedent de

¹³⁴³ LEAVY, Patricia. *Oral History. Understanding Qualitative Research*. New York: Oxford University Press, 2011, pàg. 16; LUMMIS, Trevor. *Listening to History. The authenticity of oral evidence*. United Kingdom: Hutchinson Education, 1987, pàg. 130.

¹³⁴⁴ Referent a la fugida d'uns monjos cartoixans del monestir *Scala Dei*: «El sacerdote Don Hugo Morell y el lego Fr. Magín Simó fueron fusilados, según parece, por nacionales de Granollers, cerca de La Garriga. Y escribo que por nacionales, o sea urbanos, de Granollers, porque un anciano, en 1835 nacional de Granollers, me dijo que él había sido invitado para tomar parte en el fusilamiento, y que resueltamente se negó. Me añadió que el fin principal de los agresores era el robo de los tesoros de Montalegre que se dijo poseían. Y aunque la palabra de este anciano, por razones que no debo relatar, no merece completa fe, es indudable el fusilamiento de los dos monjes, pues son varios los testigos que lo adveran, discrepando sólo en las circunstancias del hecho, tales como el tiempo y los motivos». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. III, llib. III, pàg. 325.

¹³⁴⁵ DESCAMPS, Florence. «Constituer et exploiter la source orale en histoire». *Les sources orales et l'histoire*. op. cit., 40-59, pàg. 53; GARCÍA-ORELLÁN, Rosa. «De la oralidad a la intención biográfica». *Entreverse. Teoría y metodología práctica de las fuentes orales*. Miren Ilona (coord.). Bilbao: Universidad del País Vasco, 2012, 61-91, pàg. 78; THOMPSON, Paul. op. cit., pàg. 159; VOLDMAN, Danièle. «Définitions et usages». *La bouche de la vérité? La recherche historiques et les sources orales*. Danièle Voldman (dir.). Paris: Institut d'Histoire du Temps Présent, 1992, 33-41, pàg. 36-37.

¹³⁴⁶ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. II, pàg. 796. Aquesta vigència de la tradició oral també es troba en l'explicació de la vida del P. Fr. Miquel de Sarrià, caputxí del convent de Santa Madrona, de Barcelona, que narra l'èxtasi que patia aquest quan orava davant la figura de la Verge del Carme, i que «El P. Jaime Vilá, lo oyó de boca de su padre. Me lo dijo en Barcelona en abril de 1886» (*Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. II, pàg. 371). O, per altra banda, en una relació molt interessant que narra l'existència d'una trama que preparava l'atac als cenobis i monestirs de Barcelona. Tracta la figura de Mariano Borrell i Miralpeix, oficial de milícia urbana de Barcelona el 1835 i posteriorment comprador de propietats desamortitzades: «Más tengo sobre esto dos datos ciertos. Borrell, apoplético ya, un día subía la escalera de su casi vecino el Excmo. Sr. Don Ramón Estruch, y en ella encontró al Señor Arcipreste de la Catedral Don Francisco Puig y Esteve. Le coge por el manto, y le dice: “Diga V., señor canónigo, ¿me salvaré yo?” Contesta Puig: “Sí, hombre: la misericordia de Dios es inmensa”—Replica Borrell: ‘¡N'hi fet tantas!’, o sea: ‘¡Hice tantas!’”. A mí me lo contó Don Juan Mané y Flaquer, que lo tenía de boca del mismo Don Francisco Puig y Esteve». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. III, llib. III, pàg. 22.

terceres persones al subjecte que l'expressa i, que per tant, informa.¹³⁴⁷ Aquest és viu gràcies a la seva transmissió malgrat els seus orígens incerts¹³⁴⁸, i en aquest cas, la seva transmissió es perpetua de boca dels informants a l'obra de l'autor, inclús els rumors, com en el cas de la venda de runes procedents de la cartoixa de Montalegre.¹³⁴⁹ Una pràctica que en aquest cas deriva de la tradició oral, és la presència d'elements característics de la cultura popular, i que visualitza l'ús d'aquesta disciplina en l'estudi de la cultura.¹³⁵⁰ Concretament s'han comptabilitzat 9 cançons, cobles i versos de temàtica política i social que Barraquer insereix tant en el cos textual com en cites a peu de pàgina, i que permet veure l'impacte dels esdeveniments que tenen lloc en la societat, i com aquests, a part de transformar-se en elements d'identitat popular i de folklore, esdevenen elements de memòria col·lectiva.¹³⁵¹

Destaca un vers cantat que li narra el seu pare, fent burla del Congrés de Verona¹³⁵², com també una cançó popular que narra les tortures que patí un frare del convent franciscà de la Verge del Remei, de Vic, durant el Trienni Liberal, per part d'un cabdill liberal anomenat *Mata del Tint*:

«El hecho de Mata y Fr. Pedro dió lugar a que el pueblo cantase por aquella comarca: *Fr. Pere del Remei/N'ha passat un gran trevall;/Lo prengueren y lligaren/A la cua d'un cavall*»¹³⁵³

¹³⁴⁷ VANSINA, Jan. *Oral Tradition as History*. Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 1985, pàg. 29; Ídem. *Oral tradition. A Study in Historical Methodology*. Chicago: Aldine Publishing Company, 1965, pàg. 3-4; PRINS, Gwyn. «Historial oral». *Formas de hacer Historia*. Peter Burke (ed.). Madrid: Alianza Editorial, 2002, 145-187, pàg. 153; ABRAMS, Lynn. *op. cit.*, pàg. 26; LEAVY, Patricia. *op. cit.*, pàg. 11.

¹³⁴⁸ BATES LORD, Albert. *Epic singers and oral tradition*. Ithaca: Cornell University Press, 1991, pàg. 25-27. MILES FOLEY, John. «Introduction». *Oral tradition in literature. Interpretation in Context*. John Miley Foley (ed.). Columbia: University of Missouri Press, 1986, 1-18, pàg. 8.

¹³⁴⁹ «En Tiana he oído de dos distintas bocas el rumor de que unos años después del incendio fueron vendidos a un francés los escombros resultantes del fuego de una capilla, que parece si era el Capítulo. Que el francés pagó muy bien, quizá en 200 duros, los sacos de escombros, de los que, llevados a Marsella, sacó el quíntuplo. Que esto dio lugar a la fundación en Marsella de una fábrica de explotar escombros, la que subsistió después muchos años. A cuya noticia me añadía un platero tianés que el subido precio y valor de los tales desechos se explica por dos circunstancias, a saber, porque en Montalegre todo lo del culto brillaba por su riqueza, y porque en la época de la construcción de sus retablos las planchas de oro para dorar tenían un grueso extraordinario en razón del atraso de la industria, que ni sabía adelgazarlas como hoy, ni se atrevía a mistificarlas. He dicho que esta noticia no pasa de un rumor, pero no dudo que la venta se efectuó, por más que quizá haya inexactitud en algún pormenor». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. III, llib. III, pàg. 334.

¹³⁵⁰ RYANT, Carl. «Oral History as Popular Culture». *The Journal of Popular Culture*, 15 (1982): 60-66; TAMKE, Susan S. «Oral History and Popular Culture: A Method for the Study of the Experience of Culture». *Ibidem.*, 11 (1977): 267-279; BATES LORD, Albert. *op. cit.*, pàg. 22.

¹³⁵¹ JOUTARD, Philippe. *Esas voces que nos llegan del pasado*. *op. cit.*, pàg. 357.

¹³⁵² «“¿Qué es la Italia so el yugo de Austria?/“¿Qué es la Francia so el yugo Breton?/“¿Qué... (No recuerdo estas palabras)./“¿Las naciones del Norte qué son?”». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. II, pàg. 627.

¹³⁵³ *Ibidem.*, pàg. 902. Cfr. FIGUEROLA, Jordi. *Església i societat a principis del segle XIX. La societat osonenca i el bisbe Strauch durant la crisi de l'Antic Règim*. *op. cit.*, pàg. 29.

Una cobla que narra una baralla que hi hagué en el Cafè el Teatre de Reus, el 4/XII/1837, on Jaume Llord, oficial d'una companyia de carabiners, va assassinar a un oficial de milícia liberal d'un tret per accident¹³⁵⁴; i una altra cançó que cantaven els habitants de Calella quan passaven pel costat del convent caputxí de les Dues Vil·les (Calella i Pineda de Mar), que es burla dels religiosos i la seva afinitat al bàndol carlí.¹³⁵⁵ També una cançó que li cantà Miquel Carbó, un ancià de Torroella de Montgrí, arran de la destrucció del convent agustí calçat de Sant Agustí, de la mateixa localitat¹³⁵⁶; o uns versos que li recita Salvador Benllonch, ancià de Granollers, que parlen del P. Fr. José Adrià, mínim del convent de Sant Francesc de Paula de la mateixa localitat, que va obrir una escola després de l'exclaustració.¹³⁵⁷

Una altra mostra es troba en el capítol corresponent a la matança de religiosos que es va produir el 17 de juliol 1834 a Madrid, on dies previs als esdeveniments, i citant a Vicente de la Fuente, insereix una cobla que evidencia l'ambient de tensió que es respirava el dia abans de l'atac als edificis religiosos.¹³⁵⁸ Una altra cançó que se cantava «Desde unos meses antes del incendio todos los sábados, de once de la noche a tres de la madrugada, se situaba frente del convento de mínimos de esta ciudad una turba, y le cantaba mil insultos».¹³⁵⁹ Per últim, tot i que no més importants que les anteriors esmentades, però sí destacables pel seu contingut, són les 3 versions d'una mateixa cobla

¹³⁵⁴ «El pueblo de Reus, cuando el hecho referido, cantaba una copla que decía así: *Mireu en Jaume Llord=Quina maldat va fer=Va matar al Gallego=Dintre un de café=Si estava borracho=S'en hagués anat al llit=Y ses acabat de dormir=Tant de dia com de nit*». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 234-235.

¹³⁵⁵ «Los perdidos de Calella, a veces, pasando por la carretera, con la que linda el convento, cantaban esta estrofa: “*Vosaltres pagesos que crieu pollets/Crieulos ben grassos per los micalets;/Los que portan barba son los caputxins/Que son los cabecillas de los carlins*”». *Ibidem.*, vol. IV, llib. III, pàg. 208.

¹³⁵⁶ «Antes de ausentarme de Torruella pregunté a un vecino de ella, cuya edad contaba 85 años, por los autores de las destrucciones perpetradas en el convento, y contestó haber sido los revolucionarios de la misma villa. Añadióme que entonces se cantaba una canción con estas palabras: “*La reina Cristina, diu, ha decretat/Que convent defrares no n'hi haurá cap;/De convent de frares no n'hi haurá, no,/y,Perqué favoreixen á la facció*”». *Ibidem.*, pàg. 97.

¹³⁵⁷ «Un anciano me recitó de memoria los siguientes versos dedicados a él, los cuales manifiestamente huelen a epitafio: “*Siempre grata mantendrá/La indulgente humanidad/Del Padre José Adrià./Quien de esperar será/Grande en el reino del Cielo,/Pues que todo su desvelo/Fué á los niños enseñar,/Y a los pobres prodigar/Socorro, alivio y consuelo.*’ Murió á la edad de 72 años. Rogad á Dios por su alma”». *Ibidem.*, pàg. 171.

¹³⁵⁸ «Volvamos a la narración de La Fuente: “El cólera hacía estragos en Madrid y en los pueblos inmediatos: la noche del 16 de julio estaba tempestuosa, y el calor que había hecho durante el día desarrolló una gran cantidad de fluido eléctrico en la atmósfera, y con ella el de la epidemia. En medio del silencio de la noche y de los relámpagos... un malvado pasaba y repasaba por la calle de Toledo y de los Estudios, cantando al son de una mala guitarra esta horrible y satánica copla: ‘*Muera Cristo,/Viva Luzbel,/Muera D. Carlos,/Viva Isabel*’”». *Ibidem.*, vol. II, llib. III, pàg. 36.

¹³⁵⁹ «*Viva la Cristina/Are mes que may/Capellans y frares/Vaigin al car.../Viva lo General Llaudé/Mentres hi haigi frares/May anirem be*». *Ibidem.*, pàg. 446.

que aparegué dies després dels fets del Torín i que donaren peu a la bullanga del 25 de juliol de 1835. La primera versió així:

«*Dia de Sant Jaume del any trenta cinc
Hi va habé gran festa dintre del torin.
Sis toros qu'hi havia tots van ser dolents;
Y això fou la causa de cremar als convents.*»¹³⁶⁰

Una segona versió «menos desgarbada» que diu:

«*Dia de Sant Jaume del any trenta cinch
Varen fer gran festa dintre del torin.
Aquell dia'ls toros varen ser dolents
Y això fou la causa de crema'ls convents.
Los de la blusa diu que son dolents
Portan las ampollas per cremar convents.*»¹³⁶¹

I una tercera versió, extreta del diari l'Esquella de la Torratxa, que ofereix variacions i semblances notòries en els versos i continguts dels anteriors:

«*El dia de Sant Jaume—del any trentacinch
hi va haver gran broma—dintre del torin.
van sortir set toros,—tots van ser dolents:
'xo va ser la causa—de crema'ls convents.*»¹³⁶²

Aquestes alteracions, tant de continguts com d'estructura, són provocades per les variacions que es produeixen en el context de la seva creació, i com la transmissió i el registre que s'utilitza a l'hora d'exposar-la demostra la vivacitat de l'element transmès

¹³⁶⁰ «Varios me los recitaron, pero especialmente D. Julián Chia en Barcelona a 17 de noviembre de 1893». *Ibidem.*, vol. IV, llib. III., pàg. 472.

¹³⁶¹ «El anciano D. Cayetano Estalella. Barcelona 30 de diciembre de 1895». *Ibidem.*, *idem*.

¹³⁶² «Número del 4 de enero de 1901, pág. 24». *Ibidem.*, *idem*. Aquesta versió és la més coneguda i citada per la majoria de referències que fan esment al succés (ABELLÓ, Teresa; TERMES, Josep. «Estructura i vida social». *Història de Barcelona. 6. La ciutat industrial (1833-1897)*. Jaume Sobrequés i Callicó (dir.). Barcelona: Ajuntament de Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1995, 153-185, pàg. 157; ARBELOA MURU, Víctor Manuel. *Clericalismo y anticlericalismo en España (1767-1930): una introducción*. Madrid: Encuentro, 2009, pàg. 140; POBLET, Josep M. *Josep Anselm Clavé i la seva època (1824-1874)*. Barcelona: DOPESA, 1973, pàg. 50; SÁNCHEZ, Alicia; POMÉS, María. *Historia de Barcelona. De los orígenes a la actualidad*. Barcelona: Editorial Optima, 2001, pàg. 169). També amb una finalitat divulgativa (SANTOS, Imma; VÀZQUEZ, Aureli. *La Barcelona invisible: un viatge apassionant pels detalls més insòlits d'una ciutat quasi desconeguda*. Teià: L'Arca, 2019, pàg. 17-18; GIRALDÉS, Abraham. *1001 Històries de la Barcelona del segle XIX: Un llibre essencial sobre el passat per conèixer la Barcelona d'avui*. Barcelona: L'Arca, Redbook, cop. 2015, pàg. 47), fins i tot amb alteracions en el seu contingut (FELICES, Raúl. *Catalunya taurina. Una historia de la tauromaquia catalana de la Edad Media a nuestros días*. Barcelona: Edicions Bellaterra, 2010, pàg. 25-26; GONZÁLEZ, Antoni. *Bous, toros i braus. Una tauromàquia catalana*. Tarragona: Edicions El Mèdol, 1996, pàg. 194). També es fa referència a la musicalitat dels versos (AMADES, Joan. *Històries i llegendes de Barcelona. Passejada pels carrers de la ciutat vella. Vol. I*. Jaume Fabre i J. M. Huertas Claveria (eds.). Barcelona: Edicions 62, 1984, pàg. 145-146; CORTÈS, Francesc; ESTEVE, Josep-Joaquim. *Músicas en tiempos de guerra: cancionero (1503-1939)*. Bellaterra: Edicions UAB, 2012, pàg. 167; *Les cançons de Mataró: cançons recollides a Mataró per Joan Tomàs i Esteve Albert en la Missió de Recerca de 1932-33 per a l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya*. Jaume Arnella (ed.). Mataró: Els Garrofers, 2004, pàg. 85; *Obra del Cançoner Popular de Catalunya: Materials. Memòries de missions de recerca. Volum IX*. Josep Massot i Muntaner (ed.). Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999, pàg. 310-311).

malgrat el desconeixement de l'origen cronològic i de l'autoria.¹³⁶³ També el pas del temps comporta modificacions –voluntàries o involuntàries– que no impedeixen la seva desaparició, fruit d'una acceptació social i element distintiu d'una tradició oral existent fins el moment de la seva recollida.¹³⁶⁴ Tot i que la intenció de Gaietà Barraquer amb el recull d'aquestes mostres de cultura popular té una finalitat històrica, d'aquesta se'n deriva una involuntària –o no, tot i que no ho especifica– faceta etnològica que permet conèixer la diversitat de cançons, versos i cobles de les localitats i territoris que visita.

Com a tall de conclusió, aquest apartat ha permès conèixer de forma molt concreta la metodologia emprada en l'obtenció i tractament de les fonts orals per part de l'autor. A la vegada, també corrobora la influència de la metodologia social Le Play en la recopilació de dades a través de múltiples relacions orals i també epistolars, una praxis que ha permès reflectir l'efectuació d'una quantitat considerable d'entrevistes a nombrosos subjectes, en molts indrets del territori català, però també a nivell espanyol i sobretot internacional, al llarg de molts anys i reiterades ocasions. Per altra banda, evidenciar la diversitat de fonts emprades per Gaietà Barraquer en la recerca de dades, fent palès l'ús de la història oral i de la tradició oral per arribar al coneixement que és vigent i explícit en les persones, en la cultura i la societat, i que no és plasmat en la documentació.

7.1.2. *Perfils sociològics dels informants*

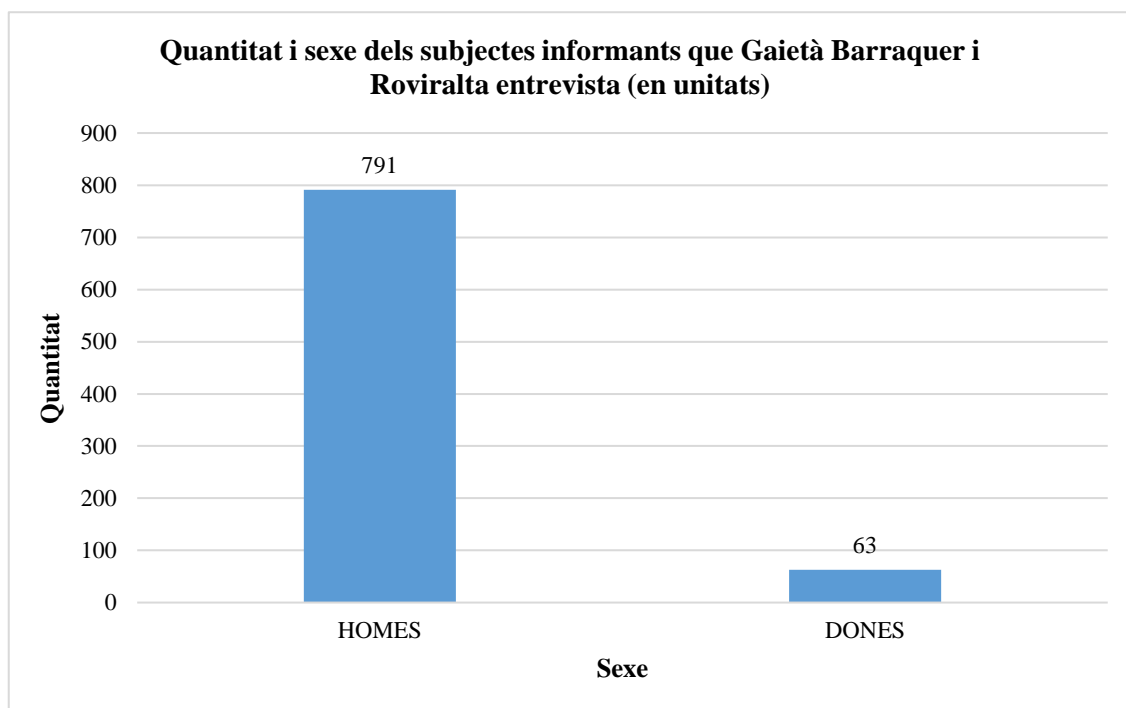
Aquestes relacions orals també aporten una rellevant informació de caràcter sociològic que informa, entre d'altres, de la categoria sociolaboral o sociopolítica del subjecte, la relació de parentiu amb algun religiós, la seva procedència, etc., dades que permeten identificar, diferenciar i estudiar la varietat de perfils utilitzats per Gaietà Barraquer. Però com bé s'ha comentat anteriorment, de les 1044 relacions totals només 854 són individuals i 190 són genèriques, un contingut que dificulta la identificació de les persones informants i la seva classificació. És per això que l'anàlisi dels perfils s'ha dut a terme a partir dels subjectes individuals, excloent la resta de relacions, però que permet limitar la informació a l'hora d'identificar les ocupacions i ajuda a establir un perfil

¹³⁶³ MILES FOLEY, John. *The Singer of Tales in Performance*. Indianapolis: Indiana University Press, 1995, pàg. 9 i 42; FINNEGAN, Ruth. *Oral traditions and the verbal arts. A guide to research practices*. London: Routledge, 1992, pàg. 114-115.

¹³⁶⁴ ONG, Walter J. *Oralidad y escritura. Tecnologías de la palabra*. México: Fondo de Cultura Económica, 1999, pàg. 71; ROMEU I FIGUERAS, Josep. «Concepte de poesia popular i criteris de recollida de poesia folklòrica». *Actes del Col·loqui sobre Cançó Tradicional. Reus, setembre 1990*. Salvador Rebés (dir.). Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994, 15-22, pàg. 16-17.

sociològic dels subjectes identificats. És per tant un estudi que exclou tota mostra informativa genèrica, no exhaustiva, però que servirà per entendre el marc social de les persones que van aportar a Gaietà Barraquer i Roviralta un conjunt de dades favorables per l'elaboració del seu treball.¹³⁶⁵

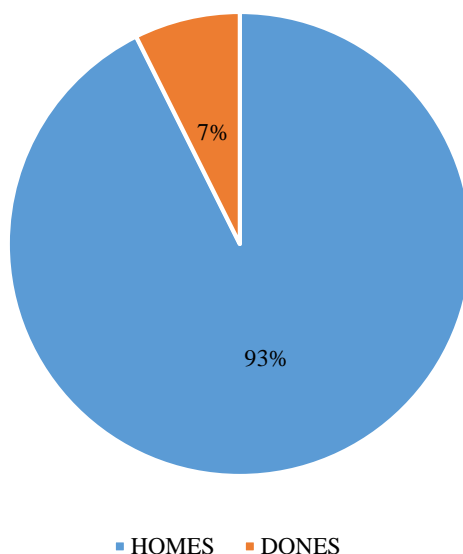
En primer lloc, un element rellevant de la mostra seleccionada és el sexe dels subjectes de les relacions individuals. Tot i que s'ha comentat que hi ha una voluntat de comentar els perfils socials dels informants, la identificació sexual d'aquests permetrà introduir posteriorment els elements socioocupacionals que s'analitzaran. Dels 854 subjectes, 791 són homes (un 93%) i 63 són dones (un 7%). Com bé s'ha comentat en el subapartat anterior, l'especificació del nom o el rol de l'informant ha permès identificar una representativitat quantiosa de subjectes masculins envers als femenins, evidenciant la rellevància que tenia la figura masculina en la societat, com es veurà més endavant en l'extensa relació d'ocupacions de les que disposaven.

Taula 4. Gràfic on s'indica la quantitat de subjectes que entrevista per extreure informació, i el seu sexe. En aquest cas, un mateix subjecte apareix com a informant en molts articles –tant del mateix cenobi com diversos, així com en la relació dels capítols corresponents al context històric–, havent-lo representat una sola vegada. Com es pot observar, en la mostra escollida ressalta el perfil dels homes com a informants en detriment de les dones. Font: Elaboració pròpia.

¹³⁶⁵ Gràcies a en Xavier Ulled per la consulta de la seva tesi doctoral, que ha servit per orientar la construcció discursiva i classificació dels elements d'aquest subapartat. ULLED BERTRAN, Xavier. *De Gabinet a Museu. La Col·lecció Salvador i els seus públics en la primera meitat del segle XIX*. Tesi doctoral. Universitat Autònoma de Barcelona, 2020.

Quantitat i sexe dels subjectes informants que Gaietà Barraquer i Roviralta entrevista (en %)

Taula 5. Gràfic on s'indica la quantitat de subjectes que entrevista per extreure informació, i el seu sexe, en aquest cas en percentatges. Font: Elaboració pròpia.

En comparació a aquests, de les 63 només 12 hi consta l'ocupació social, essent la resta veïnes d'una localitat o sense cap altra informació al respecte. Unes professions que destaquen per ésser un total de 7 religioses (58%), com per exemple la Mare Priora de les Beatas Agustinas de Barcelona¹³⁶⁶ o Carolina Henrich, una monja de Santa Isabel¹³⁶⁷; 2 treballadores o serventes dels religiosos (17%), concretament Josefa Vila, serventa del P. Fr. Joaquín Girvé, caputxí del convent de Sant Joan Evangelista, de Tortosa¹³⁶⁸, o Benita Paronella i Cornellá, que rentava la roba als frares agustins del convent de Santa Magdalena, de Castelló d'Empúries, i que informa de la comunitat i característiques artístiques de l'edifici.¹³⁶⁹ 3 menestrals amb diversos oficis (25%), com Madrona Galí, verdulera de Barcelona¹³⁷⁰, una llevadora d'Alella de la que no especifica el nom¹³⁷¹; o l'Elisa, una treballadora de l'hospital de Peralada.¹³⁷²

¹³⁶⁶ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. IV, llib. III, pàg. 461.

¹³⁶⁷ *Ibidem.*, pàg. 605.

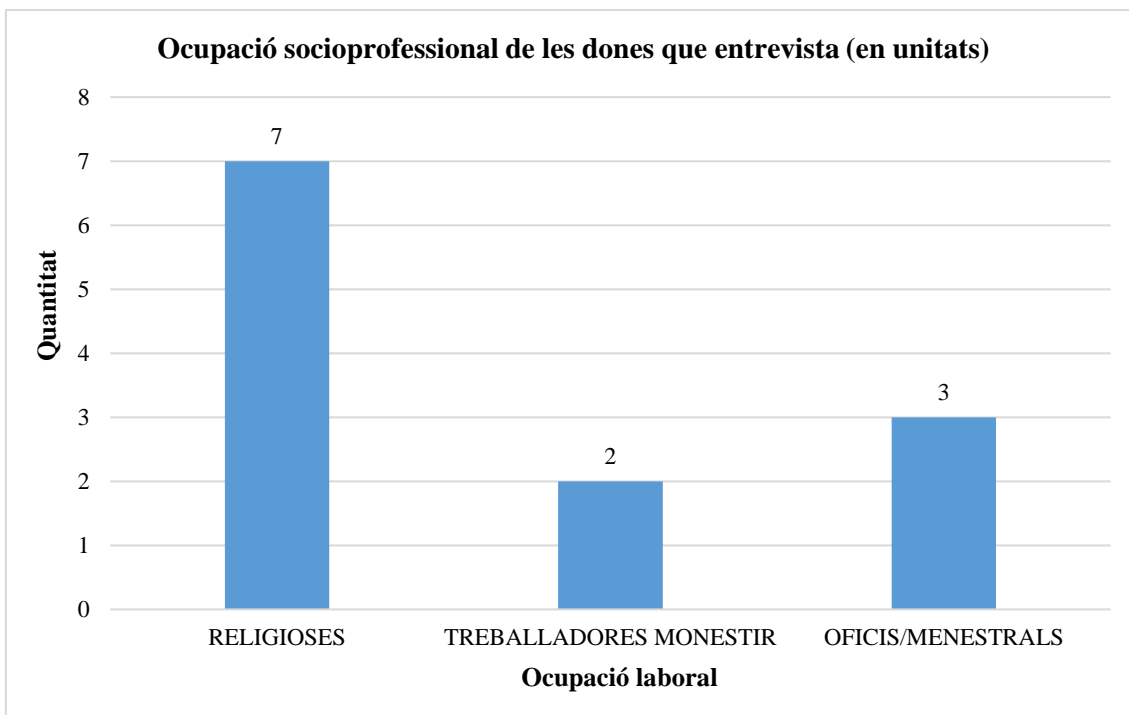
¹³⁶⁸ *Ibidem.*, pàg. 261.

¹³⁶⁹ *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. II, pàg. 225-226.

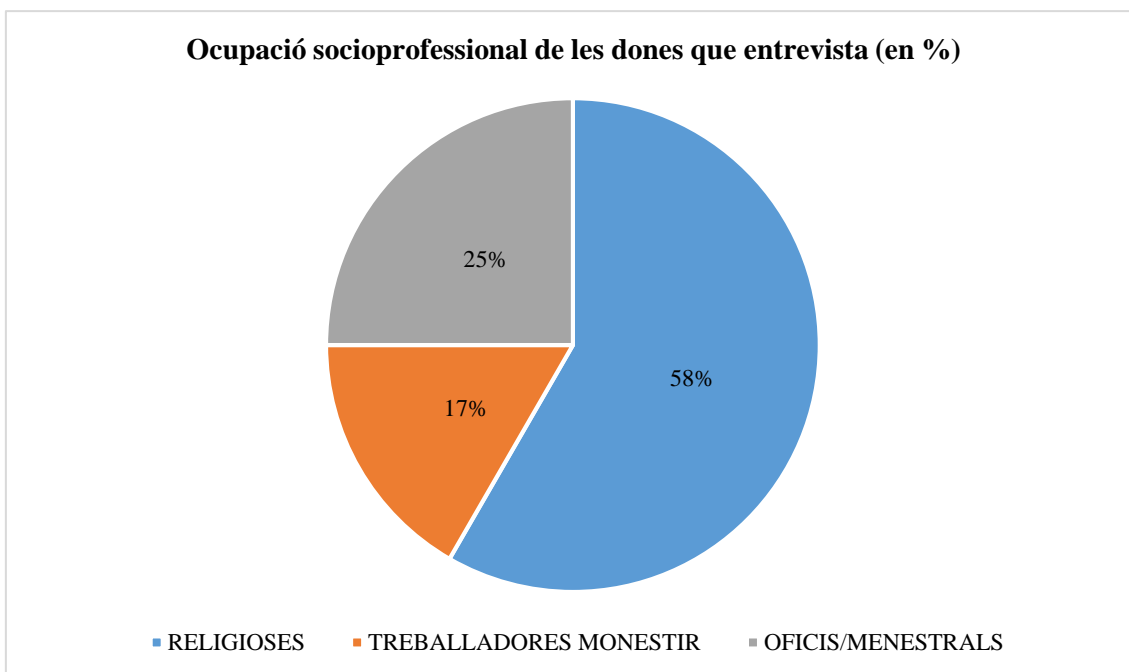
¹³⁷⁰ *Ibidem.*, pàg. 444;

¹³⁷¹ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. III, llib. III, pàg. 331.

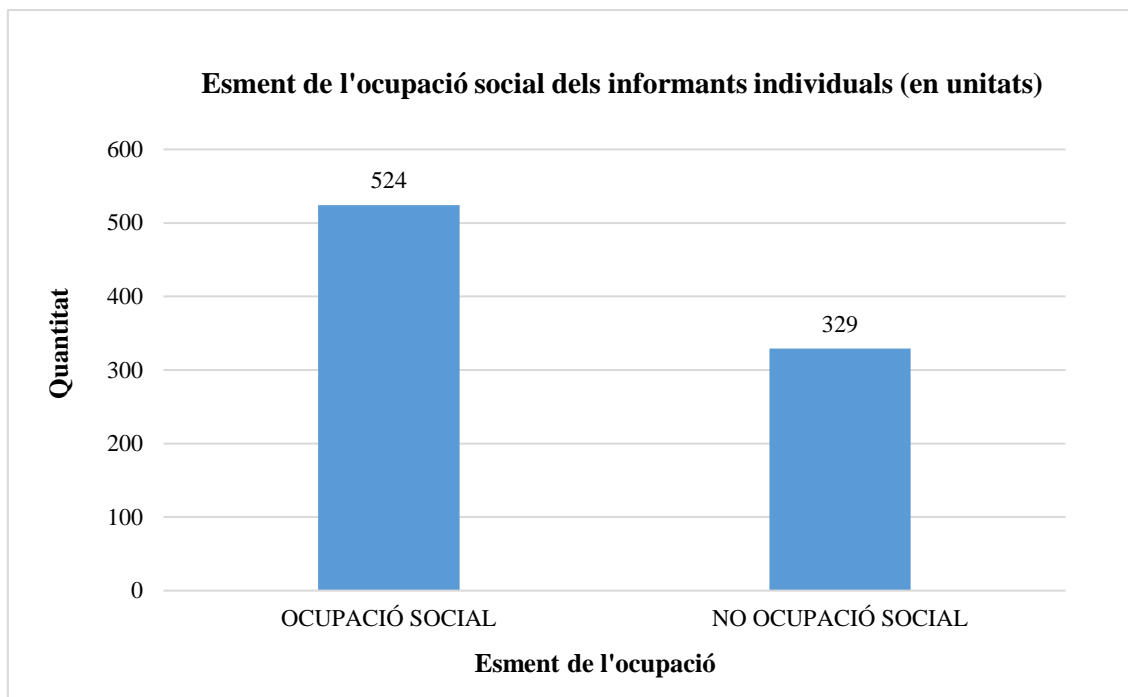
¹³⁷² *Ibidem.*, pàg. 627.

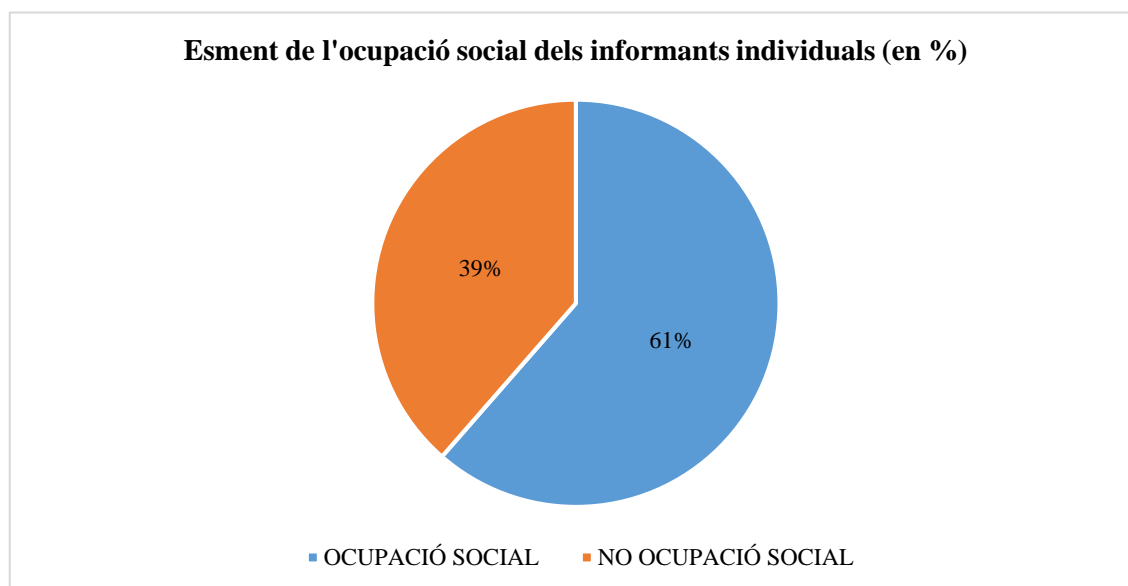
Taula 6. Quantitat de dones que entrevista i la seva ocupació socioprofessional. Quantitativament destaca la mostra representativa de monges que són informants, i qualitativament les que foren concretament treballadores d'un monestir, essent la seva informació de major proximitat per la vinculació amb les comunitats de monjos per les que treballaren. Font: Elaboració pròpia.

Taula 7. Gràfic on es mostra el percentatge de l'ocupació social de les dones informants que Gaietà Barraquer i Roviralta entrevistà. Font: Elaboració pròpia.

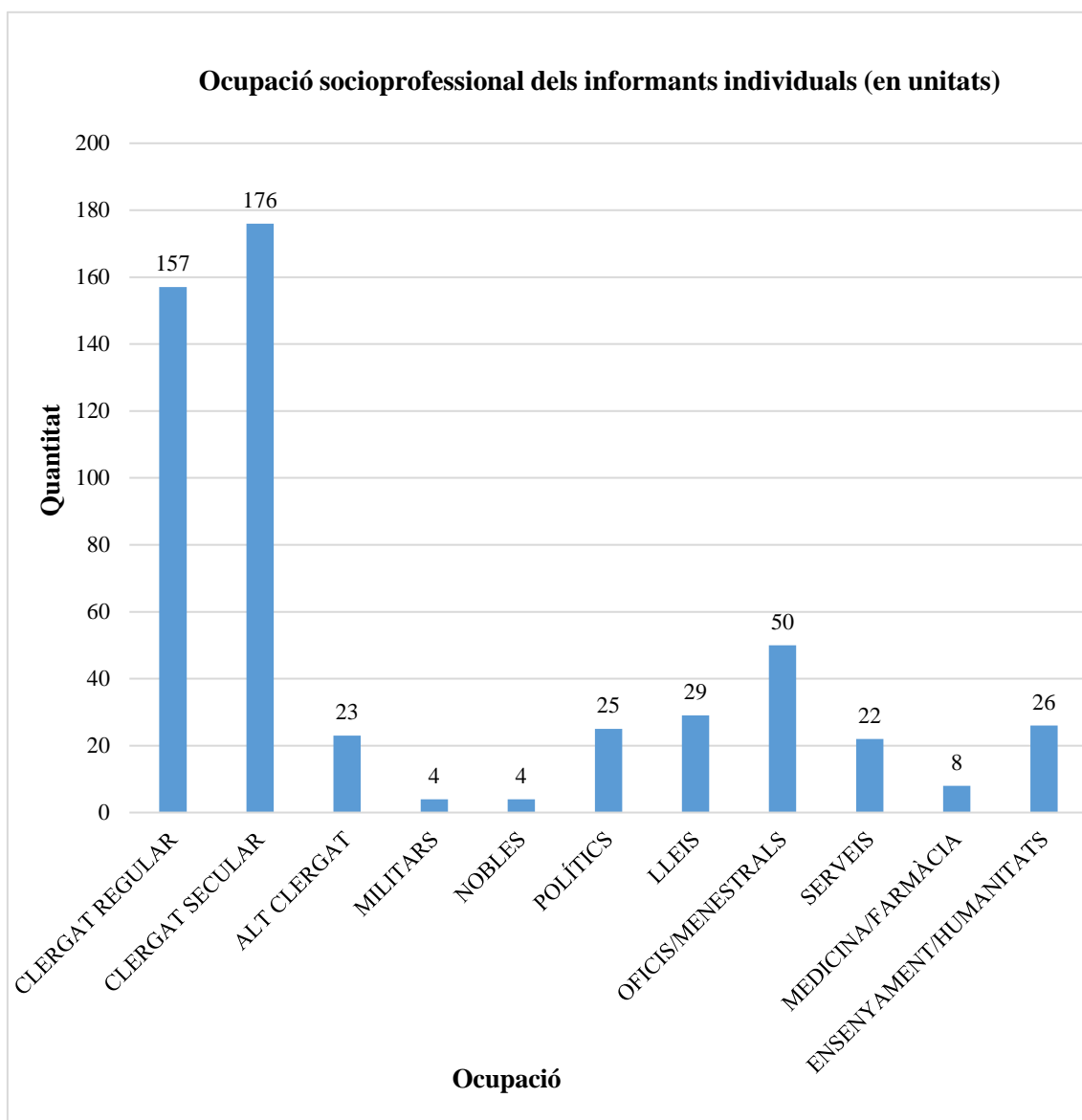
Taula 8. Gràfic en el que es mostra la quantitat de vegades que Gaietà Barraquer i Roviralta esmenta i no l'ocupació social dels informants individuals que s'han classificat. Font: Elaboració pròpia.

Taula 9. Gràfic amb el percentatge total de la mostra representativa d'informants individuals classificats en la que s'esmenta, i no, l'ocupació social. Font: Elaboració pròpia.

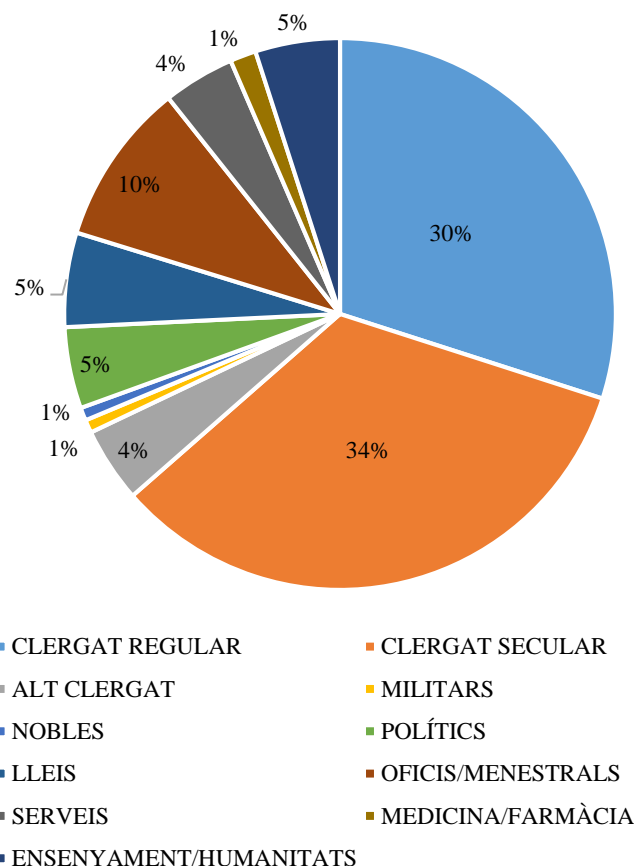
Aquesta informació ha permès reflectir un element que ja s'ha anat esmentat al llarg d'aquest treball, i és que la manca d'informació no permet identificar completament els subjectes individuals, mancant en aquest cas la seva ocupació. Concretament, Barraquer i Roviralta esmenta l'ocupació de 524 (un 61%) dels individus/es classificats/des, mentre que dels 329 restants (un 39%) només hi diu el seu nom o, fins i tot, una identificació molt genèrica, a vegades massa ambigua.

Tot i haver-ne desvetllat algunes, les categories emprades a l'hora de classificar la mostra han permès identificar i concentrar els subjectes individuals en els que s'especifica la seva ocupació en 11 camps: alt clergat, clergat regular, clergat secular, militars, nobles, oficis/menestrals, polítics, ensenyament/educació, medicina/farmàcia, lleis, serveis. Aquestes categories han permès recollir tot l'espectre socioprofessional i sociopolític present en les obres, i tot i que són entitats molt genèriques i amb una finalitat quantitativa, posteriorment es desglossaran de forma qualitativa per entreveure quines professions hi ha en cadascuna d'aquestes.

Taula 10. Gràfic on es comptabilitzen i s'agrupen les categories socioprofessionals dels informants individuals que s'han classificat. Destaquen exponencialment els subjectes procedents del clergat secular i regular, i en menor mesura els procedents de l'alt clergat –tot i que aquests pertanyen al regular i secular, destaca la seva categoria en la jerarquia eclesiàstica– i els càrrecs polítics. Font: Elaboració pròpia.

Ocupació socioprofessional dels informants individuals (en %)

Taula 11. Gràfic on es comptabilitzen i s'agrupen les categories socioprofessionals dels informants individuals que s'han classificat, en percentatges. Font: Elaboració pròpia.

En primer lloc, destacar la rellevància de subjectes procedents del sector eclesiàstic (356 individus, un 68%) de la resta de perfils (168 individus, un 32%). D'aquests primers, una quantitat de 157 religiosos regulars (un 30%) procedents dels diversos cenobis del territori. Barraquer i Roviralta extreu quantiosa informació d'aquest perfil d'informant, perquè són els sobrevivents de les persecucions que patiren el 1835, essent de gran valor pel contingut de les seves obres i els relats que exposa. Quelcom difícil de dilucidar és si aquests segueixen estant reglats o secularitzats quan se'ls esmenta –en cas que és així, ho esmenta com es veurà més endavant–, perquè gairebé la majoria són descrits com a religiosos regulars d'un cenobi en concret tot i haver passat els anys i aquest ja no existeixi, acció que dificulta la seva classificació. Però a vegades sí que es troba alguns casos de la seva activitat en el moment de la seva relació, com els religiosos benedictins

de Montserrat, Miguel Muntadas o Mauro Canudas¹³⁷³; o el caputxí d'Arenys P. Fr. Manuel Martí y Ortiz¹³⁷⁴, així com també càrrecs directors d'una abadia –3 subjectes– com ministres, pares superiors, provincials d'una orde –concretament 6– que estan ordenats i en actiu durant la seva relació.

També religiosos regulars que estan o van estar a diversos indrets del món –alguns ja esmentats al tractar la procedència de la correspondència internacional rebuda–, com per exemple Seguismundo Castanyer, frare caputxí del convent de Santa Eulàlia de Barcelona, que en el moment de les relacions resideix al convent d'Arenys de Mar i que Barraquer utilitza per narrar la tasca evangelitzadora que van tenir les comunitats religioses caputxines a Sud-Amèrica després de la seva fugida el 1835.¹³⁷⁵ Per altra banda, també cal ressaltar les relacions de religiosos que informen de cenobis d'altres comunitats religioses, com per exemple el monjo benedictí Felipe de Alemany, del monestir de Sant Cugat del Vallès, que dona informació del monestir jerònim de Sant Jeroni de la Murtra¹³⁷⁶; o el P. Fr. Gabriel Pallés, carmelita descalç del convent de Nostra Senyora del Miracle, de Tortosa, que informa del convent trinitari calçat de Sant Blai, de la mateixa ciutat.¹³⁷⁷

¹³⁷³ Aquests dos li relataven les afectacions que patí el monestir benedictí de Santa Maria de Montserrat durant el 1835 gràcies a la «Relación del que después fué Abad D. Miguel Muntadas y del monje D. Mauro Canudas. Montserrat 30 de diciembre de 1880». *Ibidem.*, pàg. 232

¹³⁷⁴ Li explica els danys que patí el convent caputxí d'Olot el 1835, gràcies a la «Preciosa relación que en 30 de agosto de 1886 me mandó desde Arenys el bondadoso Padre D. Manuel Martí y Ortiz, o sea Fr. Manuel de Arenys» des del convent caputxí restaurat de la mateixa localitat. *Ibidem.*, vol. IV, llib. III, pàg. 252.

¹³⁷⁵ «Y de estos mismos religiosos á los que la secta tantas malas pasiones atribuye, y tantas maldades regala, muchos al ser arrojados de España en 1835 se fueron entonces y en los años siguientes á las misiones de Venezuela, á las de Guatemala y América central, y á las de otros puntos. De estos traté íntimamente algunos; tales como el Padre Agustín Pla, cuyas relaciones de los hechos de la misión me deleitaban grandemente, y el Padre Segismundo Castanyer. Todos los jóvenes que en 1835 albergaba el convento de Gerona salieron con su lector, en Italia acabaron el curso ó estudios, y en 1842 partieron para Venezuela en número de treinta. El año siguiente partieron para la misma tierra otros veinte. Ni esto entrañaba extrañeza alguna, que hacía siglo y medio que los capuchinos catalanes, aquellos sacerdotes á que la secta moteja de egoístas y comodones, sostenían personalmente las penosísimas misiones de la Guayana y del Orinoco en Venezuela, viviendo entre indios y salvajes adoctrinándolos y civilizándolos. Y con estos sacrificios los capuchinos no sólo ganaban para el cielo las almas de los indios, y para la civilización sus cuerpos y actividades, sino para España sus tierras y fidelidad». *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 373-374. Gaietà Barraquer, en una nota a peu de pàgina insertada en el mateix fragment citat, explicita el següent: «Me lo contó el P. Segismundo Castanyer, que fué creo uno de ellos. Convento de Arenys, 9 de septiembre de 1880». *Ibidem.*, pàg. 374. Cfr. SERRA DE MANRESA, Valentí. *Tres segles de vida missionera: la projecció pasotral «ad gentes» dels framenors caputxins de Catalunya (1680-1989)*. *op. cit.*, pàg. 171-232; Ídem. *Els framenors caputxins a la Catalunya del segle XIX. Represa conventual, exclaustacions i restauració (1814-1900)*. *op. cit.*, pàg. 221-247.

¹³⁷⁶ *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. II, pàg. 271.

¹³⁷⁷ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. III, llib. III, pàg. 459. Entre d'altres, Manuel Güell, prevere i antic frare del convent trinitari calçat de la Santíssima Trinitat, de Vilafranca del Penedès, informa del convent franciscà de la mateixa ciutat (*Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 496) o Antonio Carbí,

Segueix la categoria de clergat secular, amb un total de 176 subjectes (un 34%), essent la categoria més nombrosa i amb major representativitat. Destaca per la notòria quantitat de preveres que hi ha comptabilitzats, una part dels quals són capellans de parròquia –74 en concret, dels que 7 tenen el càrrec de vicari–, mentre que els 102 restants no apareix cap altra informació a part del seu càrrec de prevere, excepte per ser beneficiats. Dins d'aquesta quantitat, també cap sumar la presència de 19 clergues secularitzats que tenen un passat exclaustat, com per exemple el capellà Lluís Sallés, antic frare agustí del convent de Sant Agustí, de Barcelona¹³⁷⁸ o Josep Tintorer¹³⁷⁹, també exclaustat del mateix convent, entre d'altres.¹³⁸⁰

Aquesta quantitat tan notable de subjectes informants procedent del clergat regular i secular és quelcom destacable, i que fa notòria la xarxa de contactes i amistats que disposava el canonge Barraquer a l'hora d'aconseguir informació. No només companys seus de professió, sinó de religiosos que conegué posteriorment i que comportà un augment substancial dels contactes establerts. Aquesta pràctica es pot veure quan, a l'hora de conèixer amb major profunditat la història i altres característiques d'un cenobi, recórrer a clergues nascuts i procedents de la mateixa localitat que l'edifici que s'estudia. Destaca, per exemple, Pedro Teixidor, canonge de la Seu de Lleida, nascut a Banyoles i que

frare del convent carmelita descalç de Sant Josep, de Lleida, també informa a Barraquer del convent dominic de Sant Domènec, de la mateixa ciutat (*Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. III, llib. III, pàg. 664).

¹³⁷⁸ Referent al convent agustí calçat de Sant Francesc, de Puigcerdà: «De todo esto resulta que en el siglo XIX los agustinos no tenían más convento en Puigcerdà que unas ruinas, y así es de presumir que habitarían alguna pequeña dependencia, ó quizá alguna casa particular. Tales noticias concuerdan perfectamente con las procedentes de un agustino exclaustado del convento de Barcelona, quien me dijo que el de Puigcerdà más que de tal merecía el nombre de casita, y que su comunidad se componía de dos ó tres frailes, de ellos uno lego». *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. II, pàg. 227.

¹³⁷⁹ Parla, entre les moltes vegades que l'entrevista, de la figura de Fr. Jerónimo Casañas, del convent servita de Nostra Senyora del Bonsuccés, de Barcelona, que va abandonar els hàbits a principis del s. XIX: «El respetable agustino exclaustado, y después canónigo de nuestra Catedral, mi muy amigo, Don José Tintorer y Tagell, me refirió que conocía, á Casañas, pero que le temía, y así huía de su encuentro. Sin embargo, una vez habláronse parados en la Rambla frente de la calle de Fernando, y entonces Casañas dijo al Sr. Tintorer: “Mira, es tal el odio que tengo al clero, que si un día de revolución me encuentras, no te me pongas delante, no fuera que te matase”». *Ibidem.*, pàg. 171.

¹³⁸⁰ El Fr. Francisco Recasens, alumne del Col·legi del Sant Àngel de carmelites calçats, de Barcelona «y después muy conocido y sesudo párroco de la parroquia del Puerto de Tarragona» (*Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. II, llib. III, pàg. 673); el P. Fr. Martí Aymerich, mestre d'estudiants i suplent lector del convent mercedari de Nostra Senyora de la Mercè, que li feu una relació a Girona de la seva fugida la nit del 25 de juliol de 1835 «de donde fué canónigo, en 5 de agosto de 1883» (*Ibidem.*, pàg. 531); Fr. Joan Albareda, corista del mateix convent mercedari, que també li narrà la vivència de la mateixa nit «siendo después párroco de Castellbisbal. Barcelona, febrero de 1882» (*Ibidem.*, *idem*); o les de Fr. José Cid, corista dominic del convent de Santa Caterina, de Barcelona «después canónigo de Vich, Barcelona 16 de julio de 1882» (*Ibidem.*, pàg. 633); així com la rellevància de l'arxiu del monestir jerònim de Sant Jeroni de la Murtra que fa Fr. Juan Ciuó «un monje de ella exclaustado contóme el modo de su lamentable pérdida en el año poco ha citado» (*Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. II, pàg. 269).

informa a Gaietà Barraquer del convent servita de Sant Martíria¹³⁸¹; Bonaventura Corominas, sacerdot lleidatà que exerceix a Barcelona i que li informa del convent carmelita calçat de Nostra Senyora del Carme¹³⁸²; o Joaquín Pujol y Rosés, sacerdot que li parla dels retaules de les capelles que hi havia a la part de l'Evangelí, de l'església del monestir jeroni de Sant Jeroni de la Murtra.¹³⁸³

No menys important però sí en menor quantitat és la presència d'un col·lectiu de 23 subjectes (un 5%) pertanyents a l'alt clergat, en aquest cas de caràcter secular. Molt probablement aquest hauria d'incloure's en el col·lectiu del clergat secular, però en aquest cas s'està parlant de religiosos procedents de les altes esferes de l'Església catalana amb càrrecs de canonge subaltern, canonge xantre, ardiaca, canonge magistral, canonge doctoral o bisbes. Entre aquestes figures destaquen el bisbe auxiliar de Barcelona, Ricard Cortés¹³⁸⁴; el bisbe de Vic, Josep Morgades i Gili¹³⁸⁵; el bisbe de Girona, Tomàs Sivilla i Gener¹³⁸⁶; el canonge doctoral de la catedral de Girona, Lorenzo Rusalleda¹³⁸⁷; el canonge de la Catedral de Barcelona, Celestí Ribera i Aguilar¹³⁸⁸; o Ramon O'Callaghan i Forcadell, canonge de la catedral de Tortosa i historiador.¹³⁸⁹

Plenament relacionat amb les cases de religiosos és la presència d'un col·lectiu que s'ha englobat sota el nom de «serveis», concretament 22 subjectes (un 4%), fent referència tant a antics treballadors/es de les cases de religiosos (criats, fàmuls, dependents, cuiners, majordom, escolanet, mossos), així com també treballadors municipals (conserges, porters, etc). Entre aquests casos destaquen Cayetano Estalella, antic cuiner del convent dominic de Santa Caterina, de Barcelona i antic escolanet del convent caputxí de Santa Madrona, que realitza nombroses entrevistes amb Barraquer per

¹³⁸¹ «[...] y relación del bañolense Rdo. D. Pedro Teixidor, canónigo doctoral de Lérida, hecha en Barcelona á 28 de abril de 1880». *Ibidem.*, pàg. 175.

¹³⁸² «Relación del presbítero leridano D. Buenaventura Corominas. Barcelona 28 de abril de 1899». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. III, llib. III, pàg. 493.

¹³⁸³ «Me dieron noticia de la disposición de los retablos varias personas, pero principalmente el Rdo. Dr. D. Joaquín Pujol y Rosés, venerable sacerdote hijo de una casa solariega vecina del monasterio». *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. II, pàg. 266. *Cfr.* PIÑOT I PASCUAL, Joan. «Tres personatges per a una obra: Dr. Pujol, Dr. Tolrà i Emília Carles». *Plaça Vella*, 15 (1985): 19-26, pàg. 21-22.

¹³⁸⁴ *Ibidem.*, pàg. 423 i *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. II, llib. III, pàg. 599.

¹³⁸⁵ *Ibidem.*, vol. II, llib. III, pàg. 610.

¹³⁸⁶ *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 479 i 513.

¹³⁸⁷ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. III, llib. III, pàg. 539.

¹³⁸⁸ *Ibidem.*, pàg. 695-696.

¹³⁸⁹ *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. II, pàg. 492.

aportar-li informació de tipus divers dels dos edificis¹³⁹⁰, el ja esmentat de Benita Paronella¹³⁹¹, o en Gregorio Bosch, porter de l'Institut Provincial de Figueres.¹³⁹²

A la vegada, una altra ocupació que també destaca per la quantitat de la seva representació –50 subjectes en total (un 10%)– és el sector dels oficis i menestrals. Aquesta permet reflectir una heterogeneïtat sociolaboral considerable, havent-hi representades professions tan diverses com menestrals (sabaters, fusters, escultors, ferrers, agricultors, etc.) i altres oficis com mariners, hotelers, enginyers, periodistes, arquitectes, editors, etc. Entre d'altres, esmentar una varietat tan important com l'hostaler Jaime Barril¹³⁹³; el mariner José Sarte¹³⁹⁴, l'enginyer de l'Azucarera del Segre, José Alsina¹³⁹⁵; l'escultor Domingo Talarn¹³⁹⁶, el llibreter i filantrop Josep Bocabella¹³⁹⁷, com l'arquitecte Joan Martorell¹³⁹⁸ o el periodista Joan Mañé i Flaquer¹³⁹⁹, o el sabater Antonio Calsina, que era sabater dels trinitaris calçats de la Santíssima Trinitat, de Barcelona, i també del canonge Barraquer.¹⁴⁰⁰

Un altre categoria amb menor representativitat però amb gran diversitat és la d'«Ensenyament/Humanitats» (un 5%). Tot i ésser possiblement una mica genèrica, aquesta vol emparar aquells subjectes amb oficis relacionats amb el camp de l'educació i de les ciències humanes i artístiques. Dels 26 casos esmentats, es reflecteix una varietat de categories sociolaborals molt heterogènia, des de mestres d'escola i professors d'institut o altres disciplines –els professors dels seminaris s'han inclòs com a clergat secular per la seva condició de prevere–, alumnes, arqueòlegs, historiadors, bibliotecaris –els que són preveres i bibliotecaris han estat comptats dins del clergat secular–, arxivers municipals, o membres directius de museus. Entre els diversos casos esmentats,

¹³⁹⁰ *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. II, pàg. 13, 26, 354 i *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 644. També la relació d'Antonio López, antic treballador de la fàbrica de lletres d'impremta que hi havia al convent carmelita descalç de Sant Josep, de Barcelona (*Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. II, pàg. 452); Juan Serra, sabater del convent de Nostra Senyora de la Mercè, de Barcelona (*Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 529 i 582); o José Sala, prevere, que va ser fàmul del convent caputxí de Vic (*Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. II, pàg. 393).

¹³⁹¹ *Supra.*, pàg. 316.

¹³⁹² *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. III, llib. III, pàg. 290.

¹³⁹³ *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. I, pàg. 297.

¹³⁹⁴ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 427.

¹³⁹⁵ *Ibidem.*, vol. III, llib. III, pàg. 464.

¹³⁹⁶ *Las casas de religiosos...*, op. cit., pàg. 187, vol. I.

¹³⁹⁷ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. IV, llib. III, pàg. 440 i *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. II, pàg. 19 i 40.

¹³⁹⁸ *Ibidem.*, pàg. 411.

¹³⁹⁹ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 800-801 i vol. III, llib. III, pàg. 21.

¹⁴⁰⁰ *Ibidem.*, vol. II, llib. III, pàg. 484 i 504.

destaquen l'arxiver municipal de Barcelona Josep Puiggarí¹⁴⁰¹; el mestre d'escola Ignacio Gall¹⁴⁰², l'historiador Salvador Sanpere i Miquel¹⁴⁰³, el dibuixant Jaume Pahissa i Laporta¹⁴⁰⁴, el també historiador Ferran de Segarra i de Siscar¹⁴⁰⁵; o el director del Museu Provincial d'Antiguitats de Barcelona, Antoni Elias de Molins.¹⁴⁰⁶

No menys important és la presència d'una quantitat també reduïda de subjectes relacionats amb el camp de la medicina i la farmàcia (un 1%). Concretament, 5 metges –un d'aquests també és cirurgià– i 3 farmacèutics. Pel què fa als metges, destaquen noms com el d'Emilio Pi i Molist¹⁴⁰⁷ o Salvador Matas¹⁴⁰⁸, i referent als farmacèutics, Francesc Santacana Romeu¹⁴⁰⁹, reconegut antiquari i farmacèutic de Martorell, o José María Martí¹⁴¹⁰, farmacèutic de Puigcerdà.

Una altra categoria també rellevant és la pertanyent a les lleis, amb una quantitat de 29 subjectes (un 5%). És quelcom remarcable les 20 persones amb l'ofici d'avocat, essent una mostra ocupacional amb força pes. També cabria la possibilitat, tot i que no ho especifica explícitament, d'una certa relació amb aquests subjectes per l'antiga formació en lleis del canonge Barraquer, tot i que serien simples especulacions. La resta d'individus destaquen per tenir càrrecs de procuradors causídics o procuradors de les propietats d'algun monestir, notaris, administradors o fins i tot mossos d'esquadra. Entre aquesta mostra tan notable, posar per exemple el cas de l'advocat José Bohigas¹⁴¹¹ o Félix Barba¹⁴¹², del procurador causídic de Girona, Jaime Miralles¹⁴¹³; de l'administrador del banc de Barcelona, Antoio Escolano¹⁴¹⁴, o del Mosso d'Esquadra, Tomás Gensá.¹⁴¹⁵

Amb menor presència de casos, també cal esmentar el perfil de 4 subjectes entrevistats de professió militar (un 1%), com per exemple el general d'enginyers, Eduardo Denis¹⁴¹⁶,

¹⁴⁰¹ *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. II, pàg. 371.

¹⁴⁰² *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. IV, llib. III, pàg. 230.

¹⁴⁰³ *Ibidem.*, pàg. 139.

¹⁴⁰⁴ *Ibidem.*, pàg. 554-555.

¹⁴⁰⁵ *Ibidem.*, pàg. 139.

¹⁴⁰⁶ *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. II, pàg. 501.

¹⁴⁰⁷ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. II, llib. III, pàg. 804 i 818.

¹⁴⁰⁸ *Ibidem.*, pàg. 602.

¹⁴⁰⁹ *Ibidem.*, vol. III, llib. III, pàg. 124 i 241; vol. IV, llib. III, pàg. 229-230.

¹⁴¹⁰ *Ibidem.*, vol. III, llib. III, pàg. 630, 632, 633 i 637.

¹⁴¹¹ *Ibidem.*, pàg. 330.

¹⁴¹² *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 493.

¹⁴¹³ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. III, llib. III, pàg. 142.

¹⁴¹⁴ *Ibidem.*, vol. II, llib. III, pàg. 491.

¹⁴¹⁵ *Ibidem.*, pàg. 239.

¹⁴¹⁶ *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. II, pàg. 214.

el tinent general Rafael Cerero¹⁴¹⁷; el Sr. Ruiz, capità del 57° regiment amb plaça a Girona¹⁴¹⁸, i el tinent coronel d'enginyers Sr. Sanchez de la Campa, a la vegada que també oficial militar de la plaça de la mateixa ciutat.¹⁴¹⁹ Tanmateix, la presència també reduïda de 4 subjectes que pertanyen a la noblesa (un 1%), amb personalitats com Lluís d'Alós i de Dou¹⁴²⁰; Ferran de Miró i d'Ortaffà, «March de Reus»¹⁴²¹; Faust de Dalmases i de Massot, baró de Bollidor¹⁴²²; Domènec de Dalmau, marquès d'Olivart¹⁴²³; com també els hereus de la marquesa de Castellvell, tot i que aquests últims són esmentats de forma genèrica i per tant no han estat comptabilitzats.¹⁴²⁴

L'última categoria que cal esmentar i analitzar és la de «polítics» (5%). Majoritàriament en aquesta hi ha tot aquell individu que és classificat o identificat pel seu estatus sociopolític. Dels 25 identificats, 4 pertanyen a càrrecs polítics relacionats amb la reialesa, la diputació de Barcelona, o d'alguna localitat catalana. En aquest cas, exemples com el de Miquel Bou, alcalde de Tortosa¹⁴²⁵; Miquel Valls i Batllori, antic diputat provincial de Barcelona¹⁴²⁶, o Manuel Duran i Bas, advocat i ministre d'Isabel II.¹⁴²⁷ Les 21 persones restants són mencionats per la seva categoria sociopolítica, com a militars o milicians liberals –la majoria van participar en la vigilància de convents després de la bullanga del 25 de juliol¹⁴²⁸, d'altres que van formar part de les seves files¹⁴²⁹– així com també individus que van unir-se i lluitar en el bàndol carlí, com Antonio Andreu, que va estar a Berga i va veure com el P. Fr. Menna Pons, comendatari del convent mercedari de Santa Maria de Bell-lloc de Santa Coloma de Queralt, arribava a la ciutat procedent de Querolt.¹⁴³⁰

¹⁴¹⁷ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. III, llib. III, pàg. 51.

¹⁴¹⁸ *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. II, pàg. 68.

¹⁴¹⁹ *Ibidem.*, ídem.

¹⁴²⁰ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. III, llib. III, pàg. 547.

¹⁴²¹ *Ibidem.*, vol. IV, llib. III, pàg. 741.

¹⁴²² *Ibidem.*, pàg. 744.

¹⁴²³ *Ibidem.*, vol. III, llib. III, pàg. 501.

¹⁴²⁴ *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. II, pàg. 503.

¹⁴²⁵ *Ibidem.*, pàg. 412.

¹⁴²⁶ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. III, llib. III, pàg. 10.

¹⁴²⁷ *Ibidem.*, vol. II, llib. III, pàg. 509 i vol. III, llib. III, pàg. 21.

¹⁴²⁸ *Ibidem.*, vol. II, llib. III, pàg. 747 i *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. II, pàg. 555.

¹⁴²⁹ Com és el cas de José Fábregas, «un liberal, muy liberal, en 1835 sargento del primer batallón de milicianos, es decir, del cuerpo más exaltado» (*Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. III, llib. III, pàg. 8), o de Salvador Mata, que pertenyia «al 6.º batallón de milicia [de Barcelona], del cual opino sería oficial» (*Ibidem.*, vol. II, llib. III, pàg. 662).

¹⁴³⁰ *Ibidem.*, vol. IV, llib. III, pàg. 38. També hi ha el cas d'Andrés Martorell, advocat de Calella i subsecretari de la Junta de Govern carlí de Berga el 1837, que en la seva relació dubta de si van expedir algun decret per uns frares caputxins procedents del convent de Solsona. (*Ibidem.*, pàg. 267)

Amb la finalitat d'aprofundir en les particularitats d'un edifici, dels esdeveniments que van provocar la seva destrucció, o la vida dels religiosos i el seu sofriment durant els diversos conflictes bèl·lics que assolaren els cenobis, Gaietà Barraquer entrevista a familiars d'aquests per poder aconseguir més informació envers el tema d'estudi. Per exemple, Benito Tomás, que l'autor utilitza quantioses vegades per informar-se dels atacs que patiren els convents de Barcelona la nit del 25 de juliol de 1835, és germà d'un religiós del convent mínim de Sant Francesc de Paula, d'Hostalric, i que utilitza la seva relació per explicar la comunitat d'aquest edifici, i la benaurança del Fr. Juan Roure:

«En prueba de la energía del Padre Roure y del prestigio de que entonces gozaban sobre las gentes los religiosos, citábame don Benito Tomás, arriba mil veces nombrado, hermano del fraile de esta casa Fr. José Tomás, el hecho siguiente: Un día pasaba por la calle por frente del convento un hombre montado sobre un mulo, y allí acertó a proferir en alta voz una blasfemia. Salió corriendo de su claustro el Padre Roure, cogió por la pierna al blasfemo y le obligó a apearse; entrólo en el convento, dióle pan y vino, pero luego le echó un sermón serio referente a su pecado, el cual sermón fué bien recibido.»¹⁴³¹

Sense deixar el vincle de parentiu dels subjectes entrevistats, també utilitza relacions de familiars de personatges que ell esmenta en els articles, i que tingueren alguna rellevància política o protagonisme en la relació que ell redacta i tracta. Entre els molts casos, destacar el de Maria Tristany, vídua de Jaime Sans, que li narrà el rescat que efectuà el seu marit a un grup de frares franciscans del convent de Santa Maria de Jesús, de Reus, la nit del 22 de juliol de 1835¹⁴³²; la relació de Manuel Girona Vidal, fill del banquer i polític, Manuel Girona Agrafel, arran de la compra del convent franciscà de Sant Bartomeu, de Bellpuig¹⁴³³; o la informació que li facilita Carlos López de Pastor, fill de Pedro de Pastors, governador de la Ciutadella de Barcelona el 1835, per explicar la intervenció que feu un assistent d'aquest a l'apagar el foc que hi havia a la porta del convent servita de Nostra Senyora del Bonsuccés la nit del 25 de juliol del mateix any.¹⁴³⁴

¹⁴³¹ «Relación de D. Benito Tomás. Barcelona 20 de noviembre de 1899. D. Benito pasó diez meses en Hostalrich, de ellos algunos convalenciendo en el convento». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. IV, llib. III, pàg. 177. També destaquen, entre d'altres, el Dr. Manuel Rodríguez, germà d'un religiós del convent mercedari de Nostra Senyora de la Mercè, de Barcelona, que descriu la situació de la cel·la del prior (*Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. II, pàg. 113). La fugida el 1835 del Fr. Gabriel Carles, agustí calçat del convent de *Domus Dei*, de Miralles, és narrada pel seu germà, el jesuïta Joaquim Carles (*Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. IV, llib. III, pàg. 86); o les germanes del P. Fr. Pedro Puig, vicari del monestir jerònim de la Vall d'Hebron, que va repartir les últimes monedes que quedaven al cenobi moments abans de la fugida de la comunitat el 26/VII/1835 (*Ibidem.*, pàg. 132) i va amagar alguns objectes de valor per evitar que els robessin (*Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. II, pàg. 258).

¹⁴³² *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 148.

¹⁴³³ «Estas noticias referentes a los tratos con D. Manuel Girona las tengo de boca del hijo de aquél, D. Manuel Girona y Vidal. Barcelona 6 de mayo de 1915». *Ibidem.*, vol. III, llib. III, pàg. 574.

¹⁴³⁴ «Relación de D. Carlos López de Pastor hijo del Comandante. Barcelona 22 mayo de 1894». *Ibidem.*, vol. II, llib. III, pàg. 614.

El lligam familiar també el porta als seus contactes més estrets i propers, procedents de familiars tan rellevants –i únics que esmenta– com el seu pare¹⁴³⁵, la seva mare i àvia¹⁴³⁶, el seu cunyat Francesc Vidal i Gimbernat¹⁴³⁷, o fins i tot un nebot seu del que es desconeix el nom¹⁴³⁸, així com Concepció Llauder, filla del general Manuel de Llauder, que Barraquer esmenta que és cosina seva.¹⁴³⁹ Fins i tot relacions d'amics seus –29 en total, molts d'ells preveres i algun que altre religiós regular, d'altres sense especificar– i de deixebles seus –només n'especifica 4– que li informen, per exemple, del destí que patiren els manuscrits del canonge premonstratenc Jaume Caresmar i Alemany, que li dona Miguel Marcet y Carbonell¹⁴⁴⁰, o de l'estat de conservació d'una de les propietats urbanes que tenia el convent franciscà de Santa Maria de Jesús de Cervera, de mà de Pedro Inés.¹⁴⁴¹

Complementari a la categoria sociolaboral o socioprofessional, també és destacable la indicació de l'edat d'alguns dels informants, així com també algun cas aïllat de la data de

¹⁴³⁵ Esmenta les paraules que li relata a l'hora de parlar de l'estricta obediència i observància dels caputxins de Barcelona i Sarrià (*Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. II, pàg. 371) i de la destacada disciplina dels religiosos de la seva època (*Ibidem.*, pàg. 600), com també referent a la invasió que patí la vila de Sant Feliu de Guíxols per part de les tropes napoleòniques durant la Guerra del Francès (*Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. II, pàg. 120).

¹⁴³⁶ Gaietà Barraquer utilitza les seves paraules per disgregar dubtes i confusions arran de la implicació de soldats en l'incendi del convent trinitari calçat de la Santíssima Trinitat, de Barcelona, perquè en foren testimonis al viure a prop d'aquest: «La misma contradicción de testimonios que en los Capuchinos hallamos en los Trinitarios calzados de la propia calle de Fernando; y sospecho que hasta los actores de los hechos son también los mismos. Mi abuela y mi madre, señoras sesudas y cuerdas y exentas de intereses que las llevasen a mentir ni a ilusionarse, mil veces me contaron lo que ya referí en el artículo 1.º de este capítulo, es decir, que un oficial y unos pocos soldados, puestas ya las fajinas, y encendidas, acudieron y las apagaron. Que el oficial las iba esparciendo con la punta de la espada. Que, entre tanto, los amotinados que habían puesto el fuego se situaron en la esquina de uno de los callejones de enfrente, y desde allí iban denostando al oficial y a sus soldados. Que éste en lugar de revolver contra los insultantes, callaba, e iba aconsejando a sus soldados que callasen. “Silencio, silencio”, decía á sus subordinados, “dejarles”. Mis dichas abuela y madre vivían en el número 31 actual de la calle de Fernando, en el primer piso, frente mismo del templo trinitario, y contaron lo que vieron por sus ojos y oyeron por sus oídos». *Ibidem.*, vol. II, llib. III, pàg. 502-503.

¹⁴³⁷ Aquest li informà que la diligència que provenia de València, es va aturar en un hostel de Cambrils i allà van comentar que a la nit del 22 de juliol de 1835 s'atacarien els convents de Reus (*Ibidem.*, pàg. 194), i també de la figura del ja esmentat Fr. Jerónimo Casañas, servita del convent de Nostra Senyora del Bonsuccés, de Barcelona (*Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. II, pàg. 171).

¹⁴³⁸ Un nebot seu, del que no s'esmenta cap nom ni cognom, informa de la veneració d'una «servilleta quemada» a l'església del monestir cistercenc de Santa Maria, de Santes Creus (*Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. III, llib. III, pàg. 381).

¹⁴³⁹ La seva relació ajuda a esclarir dubtes que plantegen molts historiadors a l'hora de localitzar a Llauder el dia 25/VII/1835: «Llauder se hallaba en Esparraguera, y el día del recibo de la fatal noticia estaba tendido en la cama con un fuerte cólico. Así me lo dijo con toda certeza su hija mayor, prima mia, Doña María de la Concepción, la que se encontraba al lado de su padre». *Ibidem.*, vol. II, llib. III, pàg. 455.

¹⁴⁴⁰ «Debo haber visto los documentos citados y las noticias escritas, lo debo, digo, al mismo D. Miguel Marcet y Carbonell, querido discípulo y amigo mío». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. III, llib. III, pàg. 425.

¹⁴⁴¹ «Me lo dijo el poseedor de 1895 D. Pedro Inés, condiscípulo mío». *Ibidem.*, pàg. 589.

naixement o defunció de l'informant.¹⁴⁴² En el cas de les relacions individuals –en les genèriques la situació és més complexa–, s'ha pogut comptabilitzar 17 vegades la indicació de l'edat de l'informant o que aquest/a és «ancià/na». No és una dada que aparegui sovint, però la seva existència permet ampliar la informació que es té del subjecte en qüestió, com la que explicita en l'exemple d'un religiós que informa de la comunitat del convent carmelita descalç de Sant Josep, de Lleida:

«Relación muy circunstanciada y cuerda que en el convento de Tarragona, a los 27 de diciembre de 1895, me hizo a la edad de ochenta y tantos años el Padre Antonio Carbi, conservando entonces el más despejado uso de su inteligencia y memoria.»¹⁴⁴³

En les diverses cites textuais que s'han inserit de l'obra del canonge Barraquer, hom pot veure que també especifica la localitat on es realitza l'entrevista o d'on procedeix la relació. La constància i presència d'aquesta informació ha permès identificar un fenomen migratori –concretament 12 casos– que parteix de diverses parts de Catalunya i s'estableix a la ciutat de Barcelona. Però el que cal destacar és que l'autor esmenta la procedència del subjecte informant, a la vegada que també el seu actual lloc de residència, Barcelona, com és el cas, entre d'altres, referent a la comunitat franciscana del convent de Nostra Senyora del Rosari, d'Ulldecona:

«Noticias traídas por una mujer de Ulldecona en Barcelona a principios de 1891»¹⁴⁴⁴

¹⁴⁴² En el cas de Jaime Martí y Carreny, capellà de la parròquia de Santa Maria del Mar, informa que el crucifix que es venera a l'església de Betlem procedeix del temple del convent de servites de Nostra Senyora del Bonsuccés de Barcelona, i Barraquer anota el següent en la nota a peu de pàgina: «Noticias dadas por dicho Sr. Martí, en Barcelona á 8 de junio de 1901. Al publicar este libro [1906], el Rdo. Sr. Martí murió ya». (*Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. II, pàg. 166); o el cas de José Monrás, veí del convent caputxí del Desert de Sarrià, que explicà les quantioses estàtues que hi havia al jardí de l'edifici: «Me dieron las anteriores noticias descriptivas del bosque el vecino colono de casa Monrás, José Monrás, nacido en 1804 [...]». (*Ibidem.*, pàg. 386).

¹⁴⁴³ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. III, llib. III, pàg. 306. Entre els diversos casos esmentats, vegeu la «Carta que a los 81 años de su edad me escribió el párroco de Mora, D. Jacinto Amorós, en noviembre de 1893» que estableix una relació de la comunitat del convent franciscà de Sant Antoni de Pàdua, de Móra d'Ebre (*Ibidem.*, pàg. 562); o la «Relación de D.ª Mercedes Mesaguer, hecha en Torruella á 14 de septiembre de 1899, siendo esta señora octogenaria» que li serveix per descriure la part de l'Epístola del temple del convent agustí de Sant Agustí, de Torroella de Montgrí (*Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. II, pàg. 223); com les paraules que li compartí «D.ª Mercedes Espalter y Maciá, en Barcelona a 15 de marzo de 1886, contando 86 años», que era la vídua del Sr. D. Bartolomé d'Lemus, síndic del convent franciscà de Sant Francesc d'Assís, de Barcelona, que narren l'agressió d'un frare del convent la tarda del 25 de juliol de 1835 a la plaça de Santa Anna. (*Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. II, llib. III, pàg. 535).

¹⁴⁴⁴ *Ibidem.*, vol. III, llib. III, pàg. 662. Entre els diversos casos esmentats, la relació que li feu a Barraquer sobre els orígens del convent franciscà de Santa Maria de Jesús, de Figueres, «D. Luís Bordas, figuerense, lo oyó contar mil veces á su anciano padre. Me lo dijo D. Luís en Barcelona á 21 de Diciembre de 1894» (*Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 516); la bona reputació i qualitat de l'aigua que tenia la cisterna del convent agustí calçat de Sant Agustí, d'Igualada, que com diu l'autor «me lo dijo el anciano igualadino D. Ignacio de Viala en Barcelona á 29 de noviembre de 1895» (*Ibidem.*, vol. II, pàg. 212); o l'extracció de mobles i altres pertinences que pogueren fer els frares del convent agustí de Nostra Senyora de Gràcia, de Palamós durant l'exclaustració, per part «del entonces niño, habitante en Palamós, D. Luis Coll y Vehí. Barcelona, 13 de enero de 1887» (*Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. IV, llib. III, pàg. 93).

Tanmateix, la constatació de la localitat on viuen i resideixen els subjectes identificats –en alguns casos– ha permès establir l’existència de poblacions situades a les afores de Barcelona, i que actualment són barris de la ciutat, exposant el creixement urbanístic que patí la ciutat a finals del s. XIX i sobretot principis del s. XX. Un exemple específic es pot trobar en el següent paràgraf, referent al trasllat que patiren els retaules del convent dominic de Santa Caterina, de Barcelona després de la desamortització de 1836-1837:

«El Vicario General al tener que desocupar el templo dominico llamó al Maestro de obras don Francisco Brossa, y le encargó desmontar los retablos que aún quedasen en pié. Brossa mandó cuatro o cinco de estos retablos a su pueblo, el vecino Horta, hoy barrio de Barcelona, los cuales retablos ardieron en el incendio de la semana trágica que acabó con aquel templo parroquial, si es que todavía estaban allí.»¹⁴⁴⁵

Així mateix, i com a corol·lari d’aquest subapartat, la rellevància documental de les relacions orals ha permès realçar el seu contingut de caràcter sociològic i ha servit per mostrar la varietat de perfils que van informar a Gaietà Barraquer, com ara el nom, ofici, edat, vinculació familiar, procedència, si hi ha incidís d’un fenomen migratori, etc. En particular, aquest anàlisi ha permès identificar personatges rellevants i destacables de la societat catalana de finals del s. XIX i principis del s. XX. No menys important són les relacions que extreu dels religiosos regulars que visqueren les bullangues del 25 de juliol de 1835 com també els diversos atacs que patiren els convents i monestirs catalans en aquelles dates, essent el seu relat una informació sobre els successos que visqueren i que estudia l’autor. Subjectes que aportaren de forma totalment desinteressada el seu coneixement a l’obra del canonge Barraquer, exposant les amistats que disposava l’autor, així com la importància de la seva figura en diverses esferes barcelonines.

7.2. Treball de camp: visites *in situ*, desplaçaments i pernoctacions

A l’hora d’analitzar el treball de camp i les visites que realitzà el canonge Barraquer, és necessari recuperar el fil expositiu plantejat en l’anterior subapartat, fent esment de la cita en la que comenta l’alt cost que li suposà haver de recórrer diversos indrets de Catalunya per aconseguir relacions orals.¹⁴⁴⁶ El fragment permet entendre la gran empresa logística que dugué a terme l’autor per tal d’arribar a les localitats necessàries, i haver

¹⁴⁴⁵ *Ibidem.*, pàg. 438-439. Són diverses les localitats en les que Gaietà Barraquer hi realitza entrevistes: «Relación del mismo Vionet en San Andrés de Palomar a 14 de diciembre de 1881» (*Ibidem.*, vol. II, llib. III, pàg. 681 i *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. II, pàg. 183 i 203); «Relación de Ramon Sans en San Gervasio de Casolas, a 5 de junio de 1887» (*Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. II., pàg. 1010); «Relación del párroco de S. Ginés de Agudells D. Jaime Moretona. S. Ginés a 27 de febrero de 1880» (*Ibidem.*, vol. IV, llib. III, pàg. 133); «Relación del P. Lluís Sallés, hecha en las Cortes de Sarriá» (*Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. II, pàg. 200).

¹⁴⁴⁶ *Loc. cit.*, nota nº 1303.

d'entrevistar-se amb les persones necessàries. Però aquests viatges no només foren amb una finalitat d'aconseguir informació a través de relacions orals, sinó també per visitar i inspeccionar les cases de religiosos, tant si restaven dempeus com les restes del seu passat.

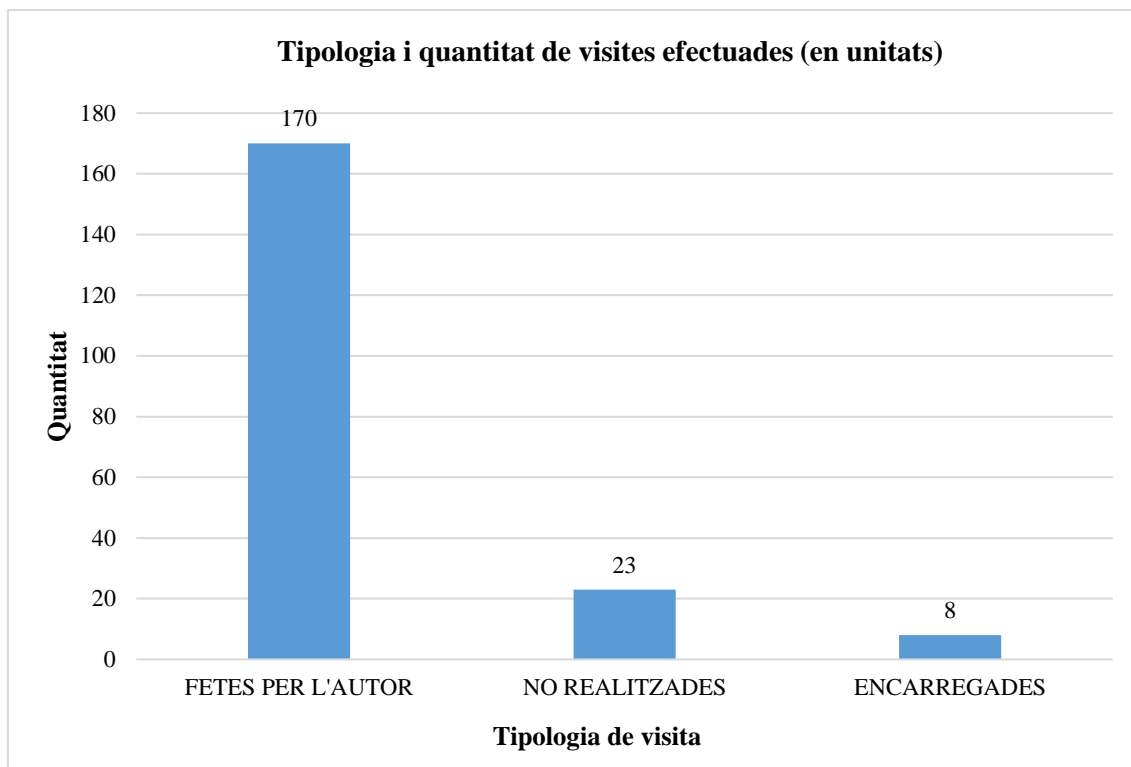
Retrocedint a la nota present en la censura i aprovació eclesiàstica de la primera obra¹⁴⁴⁷, Celestí Ribera esmenta que l'autor efectuà la visita personal a 170 «Casas ó á las ruínas de las mismas». Tot i havent introduït i explicitat anteriorment la diferenciació i particularitats de les visites efectuades, és necessari incidir en la quantitat i sobretot en la tipologia d'aquestes. Concretament en l'obra s'analitzen un total de 201 cenobis, dels quals esmenta que Gaietà Barraquer en visità 170 (un 85%), mentre que dels 31 restants (un 15%) no en diu res.¹⁴⁴⁸

Però com s'ha argumentat reiterades vegades en aquest treball, la desconeixença de la ubicació de l'arxiu del canonge no permet establir teories envers l'obra de construcció dels seus treballs, i conèixer la realitat de la seva elaboració, així com els motius que explicarien la no realització de les visites als monestirs i convents restants. El que sí s'ha pogut establir és que de les 31 cases de religiosos restants, aquestes no foren visitades per ell. S'ha pogut diferenciar que 23 (un 11%) han estat estudiades a partir de bibliografia o altra documentació existent així com també relacions orals i escrites que li enviaven.¹⁴⁴⁹ Això es pot observar en els articles destinats a la descripció del convent servita de Sant Martíria o del convent carmelita descalç de Sant Hilari, de la Vall del Cardó, escrit a partir de bibliografia i relacions orals. Per altra banda, els 8 cenobis restants (un 4%) van ser visitades a través d'encàrrecs que va demanar, com s'explicarà i s'especificarà més endavant.

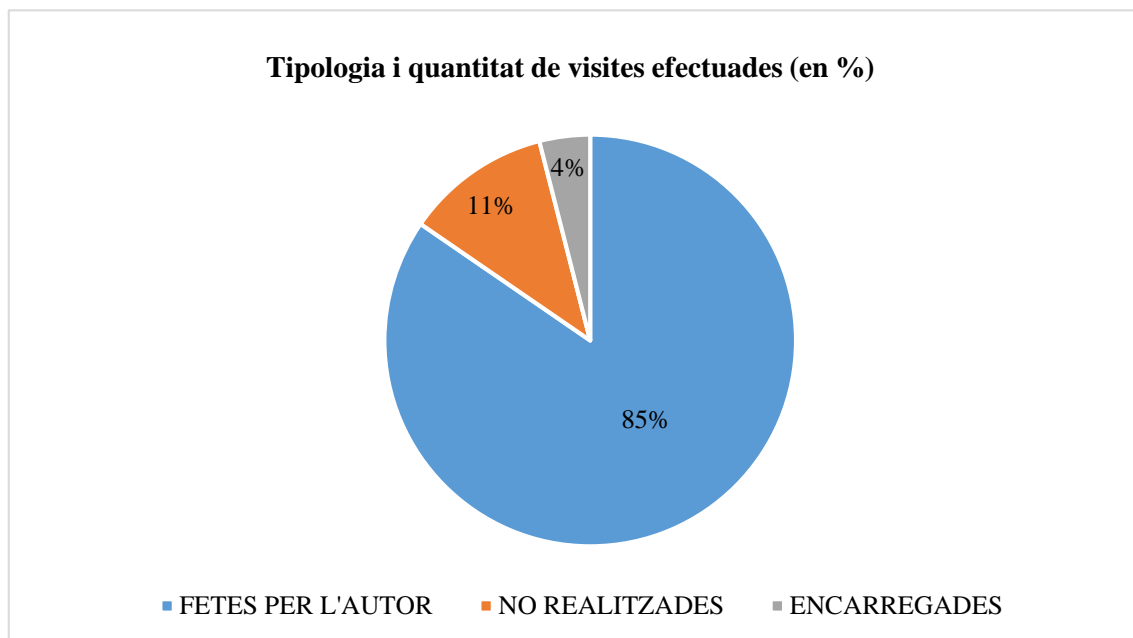
¹⁴⁴⁷ *Loc. cit.*, nota nº 1202.

¹⁴⁴⁸ En l'apartat referent a la metodologia, s'ha exposat una conjunció d'hipotètiques circumstàncies que obre les portes a entendre quins foren els motius que l'impediren visitar els cenobis restants.

¹⁴⁴⁹ Com per exemple, a l'hora d'escriure sobre l'afectació que patiren els convents carmelites calçats de Catalunya durant el Trienni Liberal, concretament el de Nostra Senyora del Carme, de Salgar: «Así escribe Madoz, y por conducto de un sacerdote del lugar me consta que tal práctica continúa en la actualidad, pues “todos los años acuden á dicho santuario en romería las procesiones de los pueblos de Monsonís, Foradada, Artesa, Mondar, Cubells y Oliola, teniendo cada parroquia su día señalado” (2). Carta de 1 de marzo de 1896» (*Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 428); «El mínimo de todos los conventos carmelitas de Cataluña, el de Saiga ó Salgar, como por “un milagro”, sobrevivió a todos sus hermanos, y arriba el P. Serrahima nos dijo la causa de su favorable hado al escribir: “El de Salgar no sufrió supresión porque la Diputación Provincial en el arreglo de conventos quiso regirse por las listas dadas por los señores Obispos; y como Salgar pertenece (*no a una diócesis, sino*) al archiprestazgo de Ager, no constó en ninguna lista, y así quedó subsistente. Pero lo mas particular esta en que hallandose esta casa cerca de Lérida, donde abundan los constitucionales, nadie jamás reclamó su abolición.» (*Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. II, pàg. 864).

Taula 12. Gràfic on es representen les visites efectuades per l'autor, les no realitzades –és a dir, que no visità l'indret que estudia–, i les que foren encarrecs i les realitzà una tercera persona. Font: Elaboració pròpia.

Taula 13. Gràfic on es representa per percentatges la tipologia i quantitat de visites efectuades. Com s'evidencia en les dades, destaca l'alt percentatge de visites realitzades per Gaietà Barraquer i Roviralta per a l'estudi de les cases religioses. Font: Elaboració pròpia.

El treball de camp és necessari per conèixer al màxim l'objecte d'estudi. És per això que és necessari el seu trasllat a l'indret en qüestió, havent de patir diverses inclemències i adaptar-se a les circumstàncies ocorregudes, com explicita i justifica de la següent forma:

«Robé el tiempo á mis horas de descanso, emprendí viajes en los rigores de todas las estaciones, utilicé cuantos medios de locomoción se ofrecieron á mis manos, desde el pedestre al de las vías férreas, sufrí cansancios, fatigas, hambre y enfermedades, y hasta peligros graves. Un año, en 6 de enero, día de Reyes, solo, á pie y de noche, crucé los siete kilómetros que separan de la estación de Cerdañola el Monasterio de San Cugat del Vallés, región entonces frecuentada de ladrones. Otro día en Figueras, al preguntar por el convento capuchino, se me indicó la calle ó lugar donde se halla, pero á seguida el interrogado me aconsejó que no penetrara en su templo, porque el Municipio lo tenía utilizado para depósito de las camas y demás objetos de las personas que morían de enfermedades contagiosas. No por esto había de dejar infructuosa la visita, y apartando por mis manos las camas y utensilios, tomé las medidas y vistas que había menester. No son para omitidos los peligros provenientes del estado ruinoso de los edificios recorridos. Convento hubo, como el de Bellpuig, donde caminar por los techos que pisé, y pasar por debajo de las bóvedas cuarteadas, por las que pasé, importaba peligro de la vida. Pocos días antes un nombre que allí caminaba por un piso, de repente, sin necesidad de escaleras, se halló en el inferior; y los colonos, que tenían allí su habitación, se trasladaron al pueblo, temerosos de defraudar sus derechos al sepulturero.»¹⁴⁵⁰

Quelcom interessant en conèixer i que esmenta aquest fragment són els mitjans de transport emprats. A banda de la generalització present en la cita superior, només s'han comptabilitzat dues situacions en les que concreta el mitjà utilitzat a l'hora d'arribar als indrets, ja sigui en tren¹⁴⁵¹ o a peu i amb ase, quan visità el convent dominic de Sant Magí de Brufaganya, a Pontils:

«Conozco perfectamente la tierra descrita porque para conocerla pausadamente la crucé, parte a pie y parte caballero en un asno, en mayo de 1908; y a la verdad me impuso por su soledad. Salí de Santa Coloma a las cinco de la mañana, celebré en San Magín, y llegué a las cinco de la tarde a Santas Creus, sin haber hallado más población reunida que Las Poblas, vecina de Santas Creus. En la región baja ya la vegetación es espléndida.»¹⁴⁵²

El fet de visitar diverses poblacions per tal de recopilar relacions orals i inspeccionar les cases de religiosos li comportà, suposadament, haver de residir diversos dies fora de casa seva, dormint i menjant en hostals i fondes. I és que en les ratlles dels seus articles especifica on menja –només una vegada, en el cas de les múltiples visites al monestir de

¹⁴⁵⁰ *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 7. També hagué de patir el mal temps, com per exemple quan visità el monestir jerònim de Sant Jeroni de la Murtra: «El día 10 de febrero de 1895, en que la lluvia me tuvo preso en el claustro de la Murta, maté el ocio apuntando los asuntos de las claves del claustro». *Los religiosos en Cataluña...* *op. cit.*, vol. IV, llib. III, pàg. 154.

¹⁴⁵¹ Quan relata el destí de la biblioteca i arxiu del convent trinitari calçat de Nostra Senyora dels Àngels, d'Aviganyà, Gaietà Barraquer especifica que el capellà de la parròquia de Serós –en Pedro Creus– li explicà tot en un trajecte en tren, sense especificar si aquest fou d'anada o de tornada. «Me lo dijo viajando en el tren á 22 de septiembre de 1887». *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 368.

¹⁴⁵² *Los religiosos en Cataluña...* *op. cit.*, vol. III, llib. III, pàg. 650.

Sant Cugat del Vallès¹⁴⁵³ – o on dorm – quatre vegades –, perquè aquests espais i les persones que els regenten li ofereixen informació de les cases de religiosos que ell estudia, aportant-li nous coneixements envers les afectacions que patiren o el seu passat, entre altres. Entre els casos comptabilitzats, destaca per exemple la descripció del mur que voreja el convent agustí descalç de Santa Mònica, de Guissona:

«Me dijo la extensión el hostelero del hostel donde me alojé, D. José Mingot, en 7 de julio de 1899. El hostel daba sus espaldas frente al convento.»¹⁴⁵⁴

Afegir també que és interessant conèixer com l'autor aprofita les seves vacances en diverses localitats per estudiar els cenobis, recopilant la màxima informació al respecte. En els casos que fa esment, dos fan referència a dates anteriors a l'inici de la seva obra –la comença el 1880–, concretament el 1862¹⁴⁵⁵, mentre que hi ha un altre cas del 1882 i un darrer que només especifica «muchos veranos».¹⁴⁵⁶ En aquest cas, l'autor fa ús dels seus records per reconstruir els fets succeïts, com per exemple la persecució que patiren els religiosos del convent de Sant Domènec, de Puigcerdà el 1835, i que alguns es refugiaren en cases de vilatans:

¹⁴⁵³ En aquest cas, quan també parla de la biblioteca del monestir: «En el pobrísimo hostel donde años atrás, al visitar el monasterio solía yo comer, vi muchos tomitos de la Suma de Santo Tomás de Aquino, el tomo 2.º de la *Apología del Altar y del Trono* del Padre Rafael de Vélez, otros volúmenes de Concilios, de bulas de Benedicto XIV, de Matemáticas, de ejercicios piadosos, etc.». *Ibidem.*, pàg. 103-104.

¹⁴⁵⁴ *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. II, pàg. 519. També comenta els llibres que veié de la biblioteca de Don Pere d'Aragó quan visità el monestir cistercenc de Santa Maria, de Poblet: «En la casa de agricultores de La Espluga en que me alojé en mis repetidas visitas a Poblet, hallé otro volumen de la dicha biblioteca del de Aragón. Si bien carece de título, el epígrafe de su índice, inserto en la primera página, suple por completo su falta, diciendo: *In hoc volumine de Alchemia continentur haec... Anno MDLI*» (*Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. II, llib. III, pàg. 339); quan visita el convent mercedari de Nostra Senyora de la Mercè, de Montblanc: «Esta casa, después de haber albergado con posterioridad al 1835 varios colegios, goza el privilegio de abrigar desde 7 de junio de 1897 una comunidad de franciscos. En ella pernocté en la noche del 26 de mayo de 1902, y nuevamente pude admirar el orden, aseo, piedad y paz de los conventos, cuyas paredes parecen exhalar perfumes celestiales y continuos alleluias» (*Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. II, pàg. 143); com també la relació que tingué amb el propietari de l'hostal on dormí quan visità el convent servita de Nostra Senyora de Gràcia, d'Empúries, i li preguntà referent als atacs que patí el 1835: «El hostelero, en cuya casa me hospedé en mi visita de septiembre de 1899, me dijo:» (*Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. IV, llib. III, pàg. 72).

¹⁴⁵⁵ Per exemple, quan descriu les cases de l'abat i dels monjos del monestir benedictí de Sant Pere de Camprodon: «Las he visto yo mismo, el patio y casas, en los muchos veranos que pasé en Camprodon desde 1862 en adelante» (*Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 39); o del destí de l'arxiu del monestir benedictí de Santa Maria, de Ripoll el 1835: «Componíanlo dos clases de documentos, unos referentes a intereses, otros eran códices y papeles antiguos de valor histórico. Los monjes, al reparar en el nublado que les amenazaba, procuraron la salvación de todos: de los del primer grupo llenaron algunos baúles, y los colocaron en un escondrijo de la casa de su procurador. Era ésta la de la viuda Raguer, casa en que yo pasé en 1862 una temporada, y estaba situada cerca del monasterio en el antiguo camino de Campdevànol. Los carlistas los sacaron de allí. Pasaron después a manos del médico del mismo apellido de la viuda». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. III, llib. III, pàg. 196.

¹⁴⁵⁶ En aquest cas, es tracta de la descripció de la imatge central del retaule de l'església de Calella, procedent del convent agustí calçat de Sant Agustí, de Torroella de Montgrí. (*Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. II, pàg. 223.

«Los religiosos salieron el día siguiente, 29 o 30, retirándose alguno a su casa y otros a las de amigos de la misma villa. De la de Don Pablo Morer, donde yo en 1882 veraneé, se abrigó el Padre Fr. Luis Bertrán.»¹⁴⁵⁷

A més a més és rellevant observar com a nivell documental l'autor especifica la data de la seva realització. Tot i havent vist que esmenta en alguns casos la pernoctació o el trasllat, Barraquer i Roviralta deixa constància tant en una nota a peu de pàgina com en el text, tota i cadascuna de les vegades que visita una casa de religiosos amb la finalitat de justificar que el que descriu és fruit de la seva presència en aquesta¹⁴⁵⁸, amb unes paraules molt recurrents de forma reiterada. Per il·lustrar-les, vegi's com ho indica en el capítol destinat al monestir premonstratès de Santa Maria, de Bellpuig de les Avellanes:

«Visité este apartado monasterio en 17 de junio, de 1898.»¹⁴⁵⁹

A la vegada, també cal tenir en compte que aquestes visites les efectua més d'una vegada, algunes en dates molt diverses i fins i tot separades, com per exemple la que apareix en l'article dedicat al monestir benedictí de Sant Benet de Bages:

«Yo mismo he examinado este monasterio en las visitas de 27 de diciembre de 1893 y 11 de mayo de 1904»¹⁴⁶⁰

Aquestes visites però no sempre les realitza sol. Són molt pocs els casos en els que surt esmentat la presència d'un acompanyant que informa a Barraquer de l'espai que ell estudia, ja sigui comentant o aportant-li informació referent a l'arquitectura, història o altres particularitats de l'edifici. Un cas que il·lustra a la perfecció aquesta situació és la visita al convent dominic de Nostra Senyora de l'Anunciació, a Girona, convertit en una caserna militar:

«Al describir este templo escribo lo que vi en la visita que le hice en septiembre de 1893. En ella me acompañó, y muy bondadosamente me sirvió de cicerone, el Teniente del regimiento 57 de línea, allí acuartelado, señor Ruiz, quien me contó este hecho. Repetí la visita en 30 de

¹⁴⁵⁷ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. III, llib. III, pàg. 632.

¹⁴⁵⁸ «Ayer se encontraba en esta ciudad [Tarragona] el M. I. Dr. D. Cayetano Barraquer, dignidad de chantre de la Catedral de Barcelona». *La Cruz. Diario Católico*. Miércoles 5 de noviembre de 1913, pàg. 2.

¹⁴⁵⁹ *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. I, pàg. 311. Entre els múltiples casos, la visita al monestir benedictí de Santa Maria, d'Amer i Roses: «Visité esta iglesia y monasterio en 20 de julio de 1897» (*Ibidem.*, pàg. 73); o la que feu a la cartoixa *Scala Dei*: «Yo mismo examiné estas ruinas en 13 de junio de 1894» (*Ibidem.*, pàg. 210).

¹⁴⁶⁰ *Ibidem.*, pàg. 168. Aquesta distància cronològica també es troba en casos com en la visita del convent de Nostra Senyora de la Mercè, de Vic: «Visité detenidamente esta casa en 2 de marzo de 1897 y en 6 de septiembre de 1902» (*Ibidem.*, vol. II, pàg. 136); així com en el convent del mateix orde, de Sant Ramon Nonat, del Portell: «Visité detenidamente esta casa en 2 de marzo de 1897 y en 6 de septiembre de 1902» (*Ibidem.*, pàg. 157). També destaca la inespecificació de les dates, com per exemple en la seva visita al monestir benedictí de Sant Pere de Galligants, de Girona: «Yo mismo las examiné en 20 de julio de 1897. He visitado este templo muchísimas veces lo mismo que su claustro» (*Ibidem.*, vol. I, pàg. 65); com en la del convent dominic de Sant Domènec, de Vic: «Visité esta casa en 15 de diciembre de 1894, y otras veces con posterioridad» (*Ibidem.*, vol. II, pàg. 58).

mayo de 1901, y entonces me acompañó y guió el Teniente Coronel de Ingenieros Jefe de la plaza Sr. Sánchez de la Campa.»¹⁴⁶¹

Tot i ser vegades comptades, a part d'especificar la data de la visita en algun capítol o nota a peu de pàgina, també esmenta la data que redactà l'article del cenobi que tracta, i que permet evidenciar un treball de camp previ a la redacció. Fa palès les reiterades visites a un espai malgrat que ja hagi redactat els paràgrafs corresponents a un edifici o espai concret. És doncs una prova més de l'extensa recopilació d'informació necessària, amb la finalitat d'aconseguir una base documental sòlida que permeti a l'autor poder redactar els articles amb el contingut de les seves impressions. Un d'aquests exemples es troba en la descripció del temple del convent agustí calçat de Sant Agustí, de la Selva del Camp:

«Visité esta casa en 15 de junio de 1894 y en 27 de mayo de 1902, la última vez redactado ya en parte este párrafo y muchos posteriores.»¹⁴⁶²

Com s'ha pogut dilucidar, és important remarcar que tot el que en gran part narra, si no és extret d'altres fonts bibliogràfiques o visites encarregades, és fruit de les seves visites, i per tant de l'observació que duu a terme en el treball de camp que estableix. És doncs una altra influència directa i més que evident del mètode social Le Play, en el que la observació és una eina primordial i extremadament necessària per poder reflectir la realitat del que es vol estudiar, a part d'ésser l'element principal de l'objecte que s'analitzarà.¹⁴⁶³ Però no només perquè ho explicita literalment, subratllant encara més l'èmfasi i presència d'aquesta metodologia, sinó perquè a vegades és l'únic element que li permet descriure allò que possiblement no és escrit ni analitzat enlloc, i com l'observació és l'únic mitjà viable per poder-ho efectuar. Això es pot veure reflectit en la descripció de l'estat del monestir benedictí de Santa Maria, de Serrateix:

«En la visita que en 24 de junio de 1897 hice a este cenobio, vi que la Abadía y parte de la Camarería estaban en buen estado, ocupada la primera para casa rectoral, escuelas y casa consistorial. La rectoral se extiende a parte de la Camarería, por cuya razón este cacho se

¹⁴⁶¹ *Ibidem.*, pàg. 68. Aquestes situacions també es troben en la descripció de la capella de Sant Josep, del temple del monestir cartoixà de Montalegre: «Debo estas noticias de las capillas á la relación ya citada de D. Juan Castellà, y en gran parte á los restos que en ellas quedaban, cuando en mis numerosas visitas á Montalegre las examiné. Castellà me acompañó en una de estas visitas, y me lo reseñó todo sobre el mismo lugar y terreno» (*Ibidem.*, vol. I, pàg. 219); o també per conèixer les causes que provocaren la destrucció de la imatge central del retaule que hi havia al temple del convent franciscà de Sant Francesc d'Assís, de Berga: «La imagen de la Purísima del retablo mayor fué hallada en el suelo. Mas aun antes de terminar la guerra se puso remedio al mal, y el templo se abrió nuevamente al culto. Me lo contó, en Berga a 27 de junio 1897, el señor que me sirvió de cicerone para mostrarme este templo». *Los religiosos en Cataluña... op. cit.*, vol. III, llib. III, pàg. 520.

¹⁴⁶² *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. II, pàg. 233. Un altre exemple també es troba a l'hora d'explicar la situació actual de l'antic convent carmelita calçat de Nostra Senyora del Carme, de Vic: «Visité este convento en 2 de marzo de 1897, y redactado ya este capítulo, en septiembre de 1902». *Ibidem.*, vol. I, pàg. 415.

¹⁴⁶³ *Supra.*, pàg. 266 i ss.

conserva. Las dos casas monacales del ángulo S. se veían mitad caídas en completas ruinas, pero conservándose aun las del lado oriental desde la Sala capitular al templo.»¹⁴⁶⁴

És per això que en les diverses descripcions que realitza, és habitual trobar descripcions fetes a partir del que ell simplement veu. A part de justificar la seva visita amb l'explicitació de la data, aquesta permet corroborar que l'examinés i per tant que doni peu a acceptar i compartir el que el seus ulls observaren, com escriu en el capítol dedicat al convent seminari franciscà de Sant Miquel, d'Escornalbou:

«Yo mismo goce de la vista de lo que describo, y escribo por lo que vi el día 13 de junio de 1901, en que visité este convento.»¹⁴⁶⁵

No només es limita a l'observació, sinó que l'acció és complementada amb la inspecció dels espais amb una finalitat molt concreta, recollir i prendre mides per poder perfeccionar la descripció dels elements arquitectònics. Quelcom particular en la presa de les longituds, amplades i distàncies, és el fet que les quantitats són especificades en metres o en passes, fins i tot a la vegada. Això permet evidenciar que inspeccionaria els edificis o indrets, i calcularia les dimensions amb una cinta mètrica, un regle o amb els seus propis peus. Corresponent a les mides en metres, es pot veure clarament en la descripció de diversos espais del col·legi franciscà de Sant Tomàs, de Vic/Riudeperes:

«La longitud total del templo mide 19'32 metros; la anchura de la nave principal 5'12, y la de la secundaria, ó capillas laterales, 3'93. Con tantos aditamentos resultó esta iglesia no pequeña, pero baja de techo. La planta del claustro describiera un perfecto cuadrado si el lado occidental no se prolongara más que sus hermanos, y así no aguzara el ángulo que forma con el meridional. Mide 15 metros y algunos centímetros en sus dos dimensiones medias perpendiculares, contando seis arcos en el lado largo y cinco en los tres restantes. [...] Mide

¹⁴⁶⁴ *Los religiosos en Cataluña... op. cit.*, vol. III, llib. III, pàg. 130. També es veu en la descripció de l'interior del temple del convent mínim de Sant Francesc de Paula, de Cervera: «Esta bóveda, á juzgar por lo que allí vi en junio de 1895 cuando visité este convento, presentaba extraña mezcla de gusto gótico y neopagano; pues tanto ella, cuanto los arcos transversales que la dividen, eran apuntados ó de punta de almendra, mientras por opuesta parte cada compartimiento ostentaba un luneto en cada lado. La dicha reedificación de ella, de principios del siglo XVIII, explica el enigma; porque entonces los reedificadores, quizá para conservar estos arcos transversales, que dicho sea de paso tienen cuadrada su sección, ó por otra causa, conservaron la primitiva forma de ella, pero quisieron modernizarla con los lunetos propios del gusto entonces reinante» (*Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. II, pàg. 321-322); o la descripció de l'interior del convent franciscà de la Verge del Remei, de Vic: «Visitó esta casa en 15 de diciembre de 1894, y causó en mi ánimo agradabilísima impresión la extraordinaria limpieza de sus bien encaladas paredes, la de todas sus dependencias y la quietud y orden que allí imperaba; al par que me edificó no poco aquella juventud que la poblaba, amable, pacífica, vestida de tosquísimos, pero limpios hábitos, descalzos los pies entre el hielo de Vich, aun en mitad del último mes del año. En mil otras ocasiones he frecuentado esta casa, su templo, su biblioteca, sus claustros, y siempre me han enamorado las mismas dichas buenas circunstancias, así del edificio como, y más, de sus muy estimables moradores» (*Ibidem.*, vol. I, pàg. 501).

¹⁴⁶⁵ *Ibidem.*, pàg. 539. D'aquest format de frase «justificadora» en són present en la majoria de capítols, entre d'altres, al convent franciscà de Sant Francesc d'Assís, de Berga: «Visitó este templo y convento en 26 de junio de 1897 y así describo lo que vi» (*Ibidem.*, pàg. 498); a la cartoixa *Scala Dei*: «Yo mismo examiné estas ruinas en 13 de junio de 1894. [...] Describo lo que yo mismo vi en mi dicha visita de 13 de junio de 1894» (*Ibidem.*, pàg. 210); o al col·legi dominic de Sant Domènec i Sant Jordi, de Tortosa: «Visitó este templo y convento el día 11 de julio de 1900 Describo, pues, lo que vi» (*Ibidem.*, vol. II, pàg. 86).

el refectorio 15'75 metros por 6'20, y conserva su pulpito de piedra, en el arco de cuya escalerilla se ven esculpidos el anagrama del nombre de Jesús y la fecha 1561.»¹⁴⁶⁶

I pel què fa a les passes, vegi's la descripció que fa de les mides del temple i del claustre del convent franciscà de Sant Francesc d'Assís, de la Bisbal d'Empordà:

«El templo carece de otro mérito que su no corta magnitud, pues su única nave mide 46 pasos de longitud (unos 30 metros) por 13 de anchura. [...] En el lado del claustro opuesto al templo, ó sea en el meridional, hállanse el refectorio y el deprofundis, de 24X7 pasos aquél, y de 14X7 éste; ambos cobijados por bóvedas ojivales rebajadas del último período del gótico, y por lo mismo con aristones y claves, luciendo además el deprofundis en sus muros cuatro imágenes de santos franciscos en azulejos. No le faltaba tampoco á este convento su buena huerta cercada, separada del edificio obra de unos 400 pasos y provista de casa, sin duda de labranza. Desde el convento se va á ella por un camino cercado también.»¹⁴⁶⁷

Havent exposat el treball individual que feu el canonge Barraquer, tot pel seu propi compte i a través dels mitjans dels que disposava, cal esmentar que on ell no podia arribar hi enviava altres persones. Com bé s'ha explicat al principi del subapartat, dels 201 cenobis, n'encarregà la visita de 8 d'ells. Però malgrat que es recuperin les dades i s'explicitin quines són les cases de religiosos, no queda gaire clar quins són els motius pels quals no hi realitzà treball de camp en els indrets. Només en l'article destinat a la descripció de les afectacions de 1835 que patí el monestir cistercenc de Santa Maria, de Lavaix, després d'haver exposat la comunitat de la casa, l'autor exposa les següents paraules:

«No existe país ni tierra donde mayores dificultades presente la pesquisa de noticias verbales de los tiempos pasados, que la comarca del alto Urgel. Hárteme de perquirir por medio de no pocos amigos, allí situados, y nadie daba con ancianos enterados; de modo que parece, o que allí la vida no llega a la vejez, o que los hombres al cruzar hacia ésta los linderos de la virilidad pierden la memoria. En todos los alrededores de Lavaix sólo un viejo, paje que en su mocedad había sido del Abad, pude por medio de un amigo oír, y así de él sólo pueden proceder casi todas mis noticias.»¹⁴⁶⁸

Finalment aquesta visita li realitzà l'excursionista Ceferino Rocafort, que també li visità el monestir benedictí de Santa Maria, de Gerri de la Sal.¹⁴⁶⁹ El convent trinitari

¹⁴⁶⁶ *Ibidem.*, vol. I, pàg. 509. També es troba, entre d'altres, en la descripció de la nau del temple del monestir benedictí de Sant Salvador, de Breda: «Consta de sola una nave grande y desahogada, es verdad, pues mide 33 metros de largo por 12'50 de ancho; pero algo achatada por la poco elevada bóveda» (*Ibidem.*, pàg. 77), com del claustre del mateix: «Las dimensiones totales del claustro, es decir, incluidas las galerías, son 18 metros, 70 centímetros, en cuadro» (*Ibidem.*, pàg. 80).

¹⁴⁶⁷ *Ibidem.*, pàg. 520. Vegeu entre els molts casos presents, la descripció del refectori del convent franciscà de Sant Francesc d'Assís, de Girona: «Es un salón, ó mejor un gran templo gótico, de unos 80 pasos regulares de longitud por 40 de anchura, de sencillos muros, pero de elevadísimo techo formado por una gran bóveda apuntada, dividida en ocho compartimientos, con sendos lunetos en los cabos de éstos». (*Ibidem.*, pàg. 514); o de l'església del convent del mateix orde, Sant Francesc d'Assís, de Terrassa: «Consta de una sola nave, ni grande, ni apocada, pues mide en su total longitud 38 pasos, y en su anchura 12, y 5 la profundidad de las capillas de cada lado» (*Ibidem.*, pàg. 507).

¹⁴⁶⁸ *Los religiosos en Cataluña... op. cit.*, vol. III, llib. III, pàg. 404.

¹⁴⁶⁹ «Las anteriores noticias descriptivas de este templo y casa las debo á la bondad del arriba indicado señor Cura párroco; á la del hijo de Gerri, D. Antonio Pubill y Soriguer, persona muy curiosa para datos

calçat de Santa Maria de «Les Sogues», de Bellvís, fou visitat per l'enginyer de l'Azucarera del Segre, José Alsina¹⁴⁷⁰; el convent servita de la Verge dels Dolors, de Vilarrodona, per Joaquim Estrada i Alfons Figueres Robert¹⁴⁷¹; i el convent dominic de Nostra Senyora del Roser, de Ciutadilla, pel Marquès de Dou i Francesc Brunet i Recasens¹⁴⁷². Aquest últim també visità el convent franciscà de Santa Anna, a Alcover¹⁴⁷³, tot i que destaquen les visites que li encarregà a Francesc Carreras Candi i a Joaquim Miret i Sans perquè li visitessin el convent dominic de Sant Jaume, a Tremp:

«En mayo de 1897 por encargo mío visitaron estas ruinas mis queridos amigos é infatigables investigadores de la historia patria, los señores D. Francisco Carreras y Candi y D. Joaquín Miret y Sans, quienes me trajeron las anteriores noticias.»¹⁴⁷⁴

Tot i ser visites encarregades, hi ha casos que no compten com a úniques i estrictament fetes per terceres persones, perquè Barraquer i Roviralta ja hi ha estat i simplement demana a amics seus que tornin a visitar de nou espais altrament. La finalitat podria ser, entre les múltiples i possibles variables existents, la inspecció per actualitzar o assegurar les dades recollides, corregir les mides que va prendre, o visitar espais que van ser impossibles d'accedir-hi per manca de presència dels propietaris, com li va passar amb el convent dominic de Sant Ramon de Penyafort:

«En 7 de julio de 1902 visite este convento, pero hallándose ausentes de él los actuales poseedores, no pude penetrar en el templo, y sólo pude ver su interior desde una verja, ó puerta cerrada por una verja, que comunica con la habitación de los colonos. En los pormenores que no pude apresar ha suplido mi falta mi amigo el reverendo Dr. D. Cayetano Viaplana, párroco de Arbós, quien á mi ruego visitó el templo, y me escribió los datos.»¹⁴⁷⁵

En definitiva, cal concloure la perfecta posada en escena de la metodologia leplaysiana en la praxis del canonge Barraquer i Roviralta a l'hora de visitar i analitzar les cases de religiosos. S'ha pogut evidenciar com en les seves obres fa ús extens del treball de camp, no només per recollir relacions orals, sinó per analitzar els cenobis i poder-los estudiar

artístico-históricos de dicho monasterio; pero sobre todo á la del abogado, y muy entendido excursionista, D. Ceferino Rocafort, quien por encargo mío visitó el monasterio en el verano de 1903. Con esto comprenderá el lector que las líneas dedicadas á Gerri fueron escritas con mucha posterioridad á las que les siguen». *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. I, pàg. 99.

¹⁴⁷⁰ *Ibidem.*, pàg. 370 i 373; *Los religiosos en Cataluña...* op. cit., vol. III, llib. III, pàg. 464.

¹⁴⁷¹ *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. II, pàg. 174.

¹⁴⁷² *Ibidem.*, pàg. 100; *Los religiosos en Cataluña...* op. cit., vol. III, llib. III, pàg. 592.

¹⁴⁷³ *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. I, pàg. 555.

¹⁴⁷⁴ *Ibidem.*, vol. II, pàg. 98. Aquests mateixos també li visitaren el convent caputxí, de Tremp: «Noticias que me proporcionaron los eruditos escritores y amigos míos D. Francisco Carreras y Candi y D. Joaquín Miret y Sans, quienes por encargo mío visitaron este convento en mayo de 1897». (*Ibidem.*, pàg. 415) i «Relación que después de un viaje a Tremp me hicieron los señores D. Francisco Carreras y Candi y D. Joaquín Miret y Sans» (*Los religiosos en Cataluña...* op. cit., vol. IV, llib. III, pàg. 270).

¹⁴⁷⁵ *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. II, pàg. 64. El mateix es pot veure en el convent dominic de Sant Domènec, de la Seu d'Urgell: «Noticias que de la visita practicada por encargo mío á este templo en diciembre de 1895, me dio mi querido amigo el Sr. Marqués de Dou. Además yo había visitado este convento en julio de 1882». *Ibidem.*, pàg. 96.

mitjançant l'observació, complementant-la amb la presa de mides dels edificis a l'hora d'especificar-les en la seva descripció arquitectònica. No menys important és la quantitat de dates en les que efectuà les inspeccions, i que ajuda a reflectir la seva realització des de 1880 però no determinar quan les acabà abans de la publicació de les seves obres. Així mateix, els mitjans de transport emprats com les pernoctacions i els encàrrecs demanats, permeten reflectir la rellevància que tingué el treball de camp com a viatge d'investigació durant el segle XIX, però sobretot la seva especialització en el camp de les ciències socials, ajudant en l'aprofundiment de l'anàlisi històric dels elements d'estudi.¹⁴⁷⁶

7.3. Arxius i biblioteques: recerca i pertinença

Seguint les paraules de l'autor en els pròlegs, «A las relaciones orales siguió el estudio de los archivos».¹⁴⁷⁷ Prenent com a punt de partida l'exposició metodològica formulada, és interessant conèixer quins arxius visità i quina documentació consultà, a part de fer visible l'extensa i exhausta feina d'investigació que realitzà. Per altra banda, els arxius que esmenta i en els que rebuscà, permetrà entendre què succeí amb el patrimoni documental dels convents i monestirs durant i després de l'exclaustració i desamortització.¹⁴⁷⁸

Com es veurà a continuació, tant en el text com en les notes a peu de pàgina, citarà una quantitat considerable de documentació pertanyent a les cases de religiosos que es troba guardada en institucions –amb orígens i càrrecs molt diversos–, fruit de la relació que tingueren les cases de religiosos amb altres corporacions de la societat, així com la fatal destinació que patiren els arxius i biblioteques, anant a parar a mans de particulars.

7.3.1. Arxius i biblioteques presents en el pròleg

El primer dels que esmenta és l'Arxiu de la Capitanía General de Catalunya:

«Previos los permisos del jefe competente, examiné un abultado legajo de el de la Capitanía General de Cataluña, titulado: “Expedientes de las ocurrencias desde el 23 de julio hasta el Real decreto de amnistía de 25 de septiembre de 1835”, y de él saqué numerosos documentos.»¹⁴⁷⁹

Segons esmenta Barraquer i Roviralta, la visita a aquest arxiu li causà alguns problemes de caràcter burocràtic per accedir-hi però que resolgué amb l'obtenció d'una

¹⁴⁷⁶ THOMPSON, Paul. *op. cit.*, pàg. 47-48.

¹⁴⁷⁷ *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 5.

¹⁴⁷⁸ SABORIT BADENES, Pere. «La desamortización en los archivos y en la pastoral de la Iglesia». *Memoria Ecclesiae*, XXII (2001): 155-192; GARCÍA LÓPEZ, Genaro Luís. *Libros para no leer: el nacimiento de la política documental en España*. Gijón: Ediciones Trea, 2003, *passim*.

¹⁴⁷⁹ *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 5.

reial ordre.¹⁴⁸⁰ La consulta de la «documentación oficial» és amb la finalitat de poder conèixer amb major detall els efectes que tingueren les decisions dels organismes militars en el clergat regular. Tot i que en el pròleg esmenta el nom d'un expedient concret, l'autor fa ús extens d'un altre document titulat *Quema de los conventos y expulsión de los frailes en el mes de julio de 1835*. Emprat nombroses vegades, els diversos paquets que el conformen li permeten conèixer el context polític i històric en el que es trobava Catalunya el 1835, reflectint una situació d'incertesa política en un clima de guerra i sotmès a les directrius desamortitzadores estatals, afectant directament a les cases de religiosos. Entre les quantioses cites que l'autor en fa esment, destaca l'ús que en feu per contextualitzar els successos ocorreguts a Barcelona el 25 i 26 de juliol de 1836¹⁴⁸¹, l'arribada del «Batallón de infantería lijera. Tiradores de Isabel II» al monestir benedictí de Santa Maria, de Ripoll¹⁴⁸², o la substitució del governador militar de Mataró l'agost de 1835 per una malaltia, que ajuda a esclarir el context històric viscut a la ciutat davant les incongruències que trobà l'autor en la documentació consultada.¹⁴⁸³

Tot seguit, la referència de l'Arxiu Municipal de Barcelona, fons del qual consultà per conèixer els diversos esdeveniments ocorreguts a la ciutat durant el període que ell estudia, així com les decisions i mesures establertes que decidí l'ajuntament al llarg de la cronologia del seu objecte d'estudi, amb la finalitat d'entendre el context i les repercussions que aquest tingué en els diversos cenobis de la capital comtal:

«Durante años enteros empleé en el Archivo Municipal de Barcelona los ratos libres del día. Registré allí varios tomos de actas, ó *acuerdos*, de las sesiones del Ayuntamiento y otros de expedientes, documentos de los cuales las noticias y la luz sobre los acontecimientos de aquellos tiempos brotan con la abundancia de un raudal. Favorecíronme mucho en este estudio los buenos servicios y extremada bondad del primer jefe del Archivo, ahora difunto, Sr. D. Luis Gaspar, y del entonces oficial D. Alfonso Damians.»¹⁴⁸⁴

Aquest fragment aporta molta informació que permet comprendre d'on extragué l'autor totes les dades per escriure, entre d'altres, el panorama polític viscut durant a

¹⁴⁸⁰ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. III, llib. III, pàg. 79.

¹⁴⁸¹ *Ibidem.*, pàg. 79-82.

¹⁴⁸² *Ibidem.*, pàg. 194-195.

¹⁴⁸³ *Ibidem.*, vol. IV, llib. III, pàg. 199.

¹⁴⁸⁴ *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 5. Els llibres d'acords permeten conèixer, per exemple, la donació d'espelmes per part de l'Ajuntament de Barcelona a la casa de Sant Sebastià, de Clergues Regulars Menors de Sant Francesc Caracciolo, el 1820: «He aquí la explicación de los dos siguientes acuerdos del cuerpo municipal, de los que el primera se tomó en la sesión del 27 de marzo de 1820, es decir, a los pocos momentos de publicada la Constitución, y cuando los revolucionarios no habían aún hecho ostensión de sus furoros: "A un memorial del Prepósito y Comunidad de la Casa de S. Sebastian de Clérigos menores de esta Ciudad con que piden se les libren cuarenta y ocho libras de cera para el Monumento segun costumbre de los años anteriores, se ha decretada: atendidos los apuros presentes en punto a caudales, entréguense veinte y cinco libras de cera". *Acuerdos de 1820*, pàg. 17». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. II, pàg. 1211.

Barcelona en el Trienni Liberal i les decisions que prengué el consistori¹⁴⁸⁵, o la construcció del mercat en l'antic convent dominic de Santa Caterina.¹⁴⁸⁶ Entre d'altres, també com el 1838 l'Ajuntament demana al govern que li cedeixi l'antic convent de trinitaris descalços de Nostra Senyora de la Bonanova per a construir-hi una escola¹⁴⁸⁷, o el llistat de la comunitat del convent carmelita descalç de Sant Josep, fruit dels passaports que els hi concedí l'ajuntament el 1835, per poder marxar de la ciutat després de l'incendi dels convents i monestirs.¹⁴⁸⁸

No menys important és que diu en relació a la Biblioteca Provincial-Universitària:

«Después todos los papeles y pergaminos, clasificados unos y catalogados, y á la sazón sin clasificar ni catalogar otros, de la sala de manuscritos de la Biblioteca Provincial-Universitaria, todos, digo, pasaron por ante mis ojos, gracias á la exquisita bondad del primer jefe de entonces, el distinguido literato D. Mariano Aguiló, pero sobre todo de su hermano el obsequiosísimo D. Plácido.»¹⁴⁸⁹

La cita reflecteix el possible caos i desordre dintre de l'organització present en aquell arxiu, fent esment però una catalogació que permeté diferenciar la procedència diversa de tot el fons documental.¹⁴⁹⁰ Esmenta els problemes a l'hora de cercar documents, tant a l'hora de buscar la referència o el lloc on són guardats, com bé explícita a l'hora de descriure part dels tresors que guardava el convent mercedari de Nostra Senyora de la Mercè, de Barcelona¹⁴⁹¹ o l'inventari de la plata del monestir benedictí de Sant Benet de Bages.¹⁴⁹²

Són nombroses les vegades que l'autor fa esment de llibres i pergamins pertanyents a cases de religiosos d'arreu de Catalunya, fet que permet evidenciar una certa dispersió de la seva procedència geogràfica —en major quantitat de casos a l'Arxiu de la Corona

¹⁴⁸⁵ *Ibidem.*, pàg. 641.

¹⁴⁸⁶ «Archivo municipal.—Expedientes.—Sección 3.ª—Número 769.—Pieza 2.ª—“Expediente sobre construcción de una plaza-mercado en el terreno que fué convento de PP. Dominicos”. Folio 235». *Ibidem.*, vol. IV, llib. III, pàg. 431.

¹⁴⁸⁷ «Lo leo en el borrador del memorial, el cual borrador se halla en el Archivo municipal. *Expedientes*. Sección 3.ª Número 880. “Expediente relativo a la construcción del nuevo Liceo...”». *Ibidem.*, pàg. 564.

¹⁴⁸⁸ «En su inmensa mayoría los nombres de estas listas proceden de las de los pasaportes librados después del incendio de los conventos, las que están en el libro: *Acuerdos. Segundo semestre. 1835*, del Archivo municipal de Barcelona, y en el expediente 129 de la sección 2.º del mismo Archivo». *Ibidem.*, vol. II, llib. III, pàg. 552.

¹⁴⁸⁹ *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 5.

¹⁴⁹⁰ GUILLEUMAS, Rosalia. *Biblioteca Provincial i Universitària de Barcelona: història, fons i col·leccions especials. Documents*. Inèdit, 1978.

¹⁴⁹¹ «Biblioteca provincial-universitaria. Sala de manuscritos. Es inútil en los documentos de esta sala apuntar el número del armario, porque con posterioridad á mi estudio de ellos hase cambiado la colocación». *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. II, pàg. 110.

¹⁴⁹² «El inventario está original en la Sala de manuscritos de la Biblioteca provincial-universitaria. Como después de haber yo escudriñado esta sala se ha cambiado la colocación de los documentos, no puedo citar ahora el lugar de ella donde se encuentran». *Ibidem.*, vol. I, pàg. 170.

d'Aragó i l'Arxiu d'Hisenda Provincial de Barcelona—, com la descripció que hi ha de la documentació pertanyent a diversos convents caputxins del territori¹⁴⁹³, tot i que hi ha una certa predominança de cenobis de la ciutat de Barcelona. Entre els molts casos, unes memòries històriques procedents del col·legi-convent franciscà de Sant Tomàs, de Riudeperas/Vic que empra per a parlar dels orígens del mateix¹⁴⁹⁴ o del convent de la Verge del Remei, de Vic, del mateix orde¹⁴⁹⁵; nombrosa documentació que li permet descriure les capelles i retaules de l'església del convent dominic de Santa Caterina, de Barcelona¹⁴⁹⁶, o les normes de regència de l'orde teatí, corresponents al convent de Sant Gaietà, de la mateixa ciutat.¹⁴⁹⁷

Precedeix la visita a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, de la que l'autor també fa un ús extens de la documentació dipositada, i exposa el següent:

«Mas tarde empleé meses y más meses en registrar los manuscritos procedentes de monasterios y conventos, custodiados aquéllos en la sala de *Monacales* del Real Archivo de la Corona de Aragón, donde mucho me favoreció la benevolencia del primer jefe Sr. D. Francisco de Bofarull y Sans, y la de sus bondadosos dependientes.»¹⁴⁹⁸

Un element que cal destacar és que especifica la creació d'un fons que va recollir i agrupar els llegats de documents, tant biblioteques com arxius, procedents dels diversos

¹⁴⁹³ «En el de Barcelona se guardaban dos archivos, el local, y el provincial llamado en la Orden *Archivo de la Definición*, ó sea del Definitorio, cuerpo auxiliar del Padre Provincial. Al último pertenecían los más de los documentos. Entre éstos vi una multitud de volúmenes del tamaño del papel de barbas, ó sellado, á medio encuadernar, ó sea cosidos ya, todos muy abultados; cada uno de los cuales contiene los documentos referentes á la fundación, títulos de propiedad, permisos oficiales, aguas, hombres célebres, etc., de un convento distinto. En el archivo capuchino su rótulo, ó título, consistía en un 1.º, 2.º, 3.º, etc.: en la actual biblioteca dice así: “Archivo de PP. Capuchinos.—Documentos relativos á la fundación del convento de... (*Granollers, Figueras, etc.*), con su índice correspondiente” [...] Allí vi diez tomos del tamaño de medio folio, que contienen las profesiones emitidas por los religiosos en el convento-noviciado de Sarriá, las cuales llegan á 1804. Además otro tomo de profesiones emitidas en el convento de San Roque, de Figueras». *Ibidem.*, pàg. 359.

¹⁴⁹⁴ «*Memorias Históricas del Colegio Literario de Sto. Tomás de Riudeperas. Escribálas el P. F. A. Anibaly Minorita Guardian del mismo Col.º Año 1814*, pág. 7. Biblioteca provincial universitaria de Barcelona. Sala de manuscritos. El nombre A. Anibaly es seudónimo, ó mejor trasposición de letras del verdadero, que es Antonio Baylina. Este manuscrito pertenecía á la biblioteca mariana del convento de Barcelona». *Ibidem.*, pàg. 510.

¹⁴⁹⁵ «*Memorias Históricas del Colegio Literario de Sto. Tomas de Riudeperas—Escribálas el P. F. A. Anibaly Minorita Guardian del mismo Colegio.—Año 1814.—Es de la Biblioteca Marianí del Convto. de Sn. Francisco de Barna.—Manuscrito de la biblioteca provincial-universitaria*, pág. 6». *Ibidem.*, pàg. 499.

¹⁴⁹⁶ «Biblioteca provincial universitaria. Sala de manuscritos. *Llibre de las sepulturas que son en la Iglesia del Convent de Santa Catharina Verge y Martyr de Barcelona, del Orde de Predicadors, fet lo Any 1764. Per lo P. Fr. Miquel Bosch Sagristà.—Págs. 50, n.º 5; 51, n.º 6; y 130, n.º 85*». *Ibidem.*, vol. II, pàg. 18, 20, 28 i 29.

¹⁴⁹⁷ «Entre los manuscritos de la Biblioteca provincial-universitaria vi un cuaderno del tamaño de la mitad del papel de barbas, cuyo título decía *Constituciones*. Contiene una colección de reglas referentes al modo de portarse los novicios, todas de gran perfección, y que observadas habían de producir opimos frutos. En ellas hasta se previene é indica la materia sobre la que ha de versar su conversación en los ratos de recreo. He aquí sus últimas líneas: “*Ad honorem, majoremque Dei gloriam et Deiparae, laudeni progressumque totius Teatinorum Religionis in istis constitutionibus, regulisque dicta referuntur*”». *Ibidem.*, pàg. 335.

¹⁴⁹⁸ *Ibidem.*, vol. I, pàg. 6.

cenobis desamortitzats del territori, i que reflecteix una intencionalitat salvadora i de preservar el llegat que tant de temps havien guardat les cases de religiosos.¹⁴⁹⁹ Cal dir però que la majoria de documentació que consulta és de monestirs i convents de Barcelona¹⁵⁰⁰, però tot i així aquest li serveix de gran ajut perquè li permeté estudiar amb detall, com bé esmenta, la congregació benedictina claustral i els seus monestirs a través de la documentació oficial que es guarda. Per exemplificar, el cas de Sant Pau del Camp, de Barcelona¹⁵⁰¹, a l'hora d'estudiar les rendes i propietats¹⁵⁰² així com la biblioteca, propietats i manutenció¹⁵⁰³; els objectes de culte que tenia el monestir de Santa Maria, de Ripoll¹⁵⁰⁴, el contingut de l'arxiu de Sant Cugat del Vallès¹⁵⁰⁵ o, tot i no pertànyer a l'orde, les dimensions de la cisterna¹⁵⁰⁶, les figures que es veneraven¹⁵⁰⁷ en el temple, o les

¹⁴⁹⁹ MARTÍNEZ FERRANDO, Ernest. «Archivo de la Corona de Aragón. Reformas en el edificio e instalaciones y nuevos ingresos documentales». *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, 17 (1944): 225-238; CONDE Y DELGADO DE MOLINA, Rafael. «Fondos monásticos dispersos del Archivo de la Corona de Aragón». *Memoria ecclesiae*, 6 (1995): 147-156; TORRA PÉREZ, Alberto. «Fondos documentales monásticos en el Archivo de la Corona de Aragón». *Ibidem.*, 121-146; COSTA, Maria Mercedes. «Los documentos de la orden de San Jerónimo en el Archivo de la Corona de Aragón». *Studia Hieronymiana*, 2 (1973): 665-675.

¹⁵⁰⁰ TORRA PÉREZ, Alberto. «Fondos documentales de los conventos de Barcelona en el Archivo de la Corona de Aragón». *Barcelona Quaderns d'història*, 7 (2002): 307-322.

¹⁵⁰¹ «Y no dudo que se efectuó el traslado, ya que en dicho Archivo de la Corona de Aragón he podido detenidamente estudiar los de la Presidencia y gobierno de toda la Congregación benedictina claustral, de los cuales consta que antes del incendio se guardaban en San Pablo, donde residía dicho gobierno. Allí, en el Archivo de Aragón, vi y registré los legajos de oficios que mediaban entre los monasterios y su gobierno superior central llamado la Presidencia, las actas de capítulos, y sobre todo los hermosísimos volúmenes de Resoluciones del Sagrado Definitorio, en mis pobres libros tantas veces citados». *Los religiosos en Cataluña... op. cit.*, vol. II, llib III, pàg. 749.

¹⁵⁰² Les rendes de l'abadia les extreu de l'«Archivo de la Corona de Aragón. Sala de Monacales. *Libro de las resoluciones del Sagrado Definitorio de la Congregación Benedictina. Tomo de 1815 á 1817*, pàg. 578» (*Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. I, pàg. 31) mentre que les propietats que aquest té a Barcelona les extreu de «Muchas páginas del libro *Tall de Religió. Libro de las resoluciones del Sagrado Definitorio de la Congregación Benedictina. Tomo de 1803 á 1814*, pàg. 122». *Ibidem.*, pàg. 32.

¹⁵⁰³ «*Libre de Entradas y Eixidas consernent á las Administracions del Col·legi y Noviciat en S' Pau del Camp, etc.* En el lomo: «*Borrador de Comptes del Col·legi y Noviciat — 1787 á 1835*». En muchas páginas. Archivo de la Corona de Aragón». *Ibidem.*, pàg. 139-143.

¹⁵⁰⁴ «La relación, ó mejor, acta autorizada de esta visita, se halla en el *Libro de visitas y Capítulos Generales de la Congregación Benedictina Claustral Tarraconense y Cesaraugustana empezado en el año de 1805 y concluido en el de* (sic). Archivo de la Corona de Aragón. Monacales». *Ibidem.*, vol. I, pàg. 32.

¹⁵⁰⁵ «En el mismo Archivo de la Corona de Aragón se hallan hoy miles de documentos procedentes del de San Cugat referentes a intereses, tales como pleitos, traslados, poderes, ventas, establecimientos, arrendamientos, pero especialmente cabrevaciones, o sea reconocimientos de dominio suscritos ante notario por los enfiteutas o pagadores de censos. Abarcan estos documentos desde el siglo XVI al XIX inclusives. En el mismo Archivo de la Corona de Aragón se guardan 32 grandes legajos de pergaminos sueltos de esta casa del Vallés; y más de 150 impresos incunables, alguno de ellos adornado de numerosos y notables grabados». *Los religiosos en Cataluña... op. cit.*, vol. III, llib III, pàg. 112-113.

¹⁵⁰⁶ «Archivo de la Corona de Aragón. Sala de Monacales. Legajo titulado: *Convento de Jesús de Barcelona. Papeles varios*. Número actual, 184». *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. I, pàg. 485.

¹⁵⁰⁷ «Archivo de la Corona de Aragón. Sala de Monacales. *Libro de cuentas de Santa María de Jesús de Barcelona*. Cuentas de 1804 á 1805». *Ibidem.*, ídem.

pastorals escrites pels frares del convent franciscà de Jesús, entre Barcelona i Gràcia¹⁵⁰⁸, o els orígens del convent carmelita descalç de Santa Teresa, de Balaguer.¹⁵⁰⁹

Seguidament és el torn de l'Arxiu d'Hisenda Provincial de Barcelona, del que també fa ús extens del seu fons, concretament del «Legajo 1835. Monasterios y conventos»:

«No les fué en zaga el señor Archivero de Hacienda, D. Carlos Palomares, quien con inusitada bondad me abrió las puertas de su archivo, y por mucho tiempo me toleró en un lado de su propia mesa-despacho mientras registraba yo los números manuscritos de conventos, que por razón de la llamada desamortización pararon en las oficinas de Hacienda.»¹⁵¹⁰

L'autor no es qüestiona quins són o foren els motius que provocaren un repartiment tan desigual i fins i tot il·lògic dels fons desamortitzats entre els arxius¹⁵¹¹, sobretot entre la Biblioteca Provincial-Universitària, l'Arxiu de la Corona d'Aragó i l'Arxiu d'Hisenda Provincial de Barcelona, però sí que fa ressò de la fragmentació que pateix la documentació d'un sol monestir entre dos arxius:

«Sin embargo no todos los manuscritos de San Pablo descansan en el Archivo de la Corona de Aragón, pues en el de Hacienda de esta provincia he contado hasta como unos 20 de esta casa, todos referentes a rentas de ella. Allí vi el “*Índice General dels capbreus y confesions i dels Alocs de la Abadía del R.¹ Monastir de S.¹ Pau del Camp de la present Ciutat, fet per lo molt Ill.^e Sr D.ⁿ Fr. Fran.^{co} Escoffet y de Roger Abad de dit Monastir*”. Allí vi un “Llevador”. Allí las fundaciones del Abad Merlès, etc. Y finalmente allí se guardan numerosísimos pergaminos de los siglos desde el XII al XIV ambos inclusives. En este Archivo de Hacienda los pergaminos referentes a iglesias se cuentan por miles.»¹⁵¹²

¹⁵⁰⁸ «Copia de la indicada pastoral en el libro procedente del convento de Santa María de Jesús extramuros de Barcelona, titulado *Letras patentes, 1815 á 1835*.—Sin foliación.—Archivo de la Corona de Aragón.—Sala de monacales.—En este libro se copiaban las pastorales y demás documentos de carácter general procedente de los superiores». *Ibidem.*, pàg. 471.

¹⁵⁰⁹ «*Catálogo de los conventos y de los Religiosos y Religiosas que viven en ellos. En esta N. Provincia de N. P. S. José*. Manuscritos de la Biblioteca provincial-universitaria, fol. 40». *Ibidem.*, vol. II, pàg. 496.

¹⁵¹⁰ *Ibidem.*, vol. I, pàg. 6.

¹⁵¹¹ Són quantioses les referències acadèmiques que tracten les afectacions que patiren els arxius i biblioteques de les cases de religiosos, així com les conseqüències que comportaren la seva desamortització, però sobretot el destí que els pertocà i el tractament que van rebre per part de les institucions que foren receptors. Entre les existents, vegi's les emprades per la realització d'aquest treball: ANTÓN PELAYO, Javier. «La desamortización de las bibliotecas conventuales en Cataluña durante la crisis del Antiguo Régimen». *Memoria y civilización*, 21 (2018): 611-651; PONS LÓPEZ, Joan Josep. *Fons libraris i documentals secularitzats durant les desamortitzacions del segle XIX a Catalunya: Creació del sistema bibliotecari, pèrdua, comerç i col·leccionisme del llibre*. Treball final de màster. Universitat de Barcelona: Facultat de Biblioteconomia i Documentació, 2018, *passim*; SALAZAR BERMEJO, Ana Pilar. *Las bibliotecas monásticas y la desamortización en Madrid*. Tesis doctoral. Universidad Complutense de Madrid: Facultat de Filología. Departamento de Filología Española IV, 2016; RODRIGO ZARZOSA, Carmen. «Desamortización de pinturas, libros y “alajas” en los conventos suprimidos en Valencia (1835-1837)». *La desamortización: el expolio del patrimonio artístico y cultural de la Iglesia en España*. Francisco Javier Campos y Fernández de Sevilla (coord.). San Lorenzo del Escorial: Ediciones Escorialenses, 2007, 699-722; BÉCARES BOTAS, Vicente. *Las Bibliotecas Monásticas y la Desamortización en la Provincia de Zamora*. Zamora: Editorial Semuret, 1999, pàg. 13-35; HEVÍA BALLINA, Agustín; RODRÍGUEZ ÁLVAREZ, Ramón. «Desamortización y bibliotecas eclesiásticas». *Memoria Ecclesiae*, XXII (2001): 225-242.

¹⁵¹² *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. IV, llib III, pàg. 345-346. També fa esment de la situació que pateix el fons del convent agustí calçat de Barcelona, del que una part és a l'Arxiu de la Corona d'Aragó i la resta al d'Hisenda (*Ibidem.*, pàg. 489), així com documentació del convent carmelita descalç de Sant

El fragment citat justifica la seva visita a l'arxiu, perquè explicita dues dates de visita –1893 i 1915–, a la vegada que fa una relació extensa i detallada de documentació pertanyent a diversos convents agustins calçats del principat, com el de Barcelona, Girona o Calella.¹⁵¹³ També hi troba documentació pertanyent al convent trinitari calçat de la Santíssima Trinitat, de Vilafranca del Penedès, que li serveix per estudiar –tot i que no ho especifica gaire– les propietats del convent¹⁵¹⁴ –com també les del convent de la Santíssima Trinitat o el col·legi de la Trinitat, ambdós de Barcelona–, i les del convent mínim de Sant Francesc de Paula, de Barcelona.¹⁵¹⁵

En aquest arxiu, segons Alberto Torra, el 1918 un Barraquer ja ancià va fer tasques d'inventari dels fons procedents del convent de la Santíssima Trinitat i del Col·legi de la Trinitat de PP. Trinitaris calçats, i de Nostra Senyora de la Bonanova de PP. Trinitaris descalços, tots tres de Barcelona. Els fons ja inventariats van ser traslladats el 1919 a l'Arxiu de la Corona d'Aragó¹⁵¹⁶, dels que més endavant se'ls hi afegí documentació procedent dels convents trinitaris calçats de la Santíssima Trinitat de Tarragona i Vilafranca del Penedès, i de trinitaris descalços de Vic –amb el mateix nom–.¹⁵¹⁷ El 1920, poc després del transferiment dels arxius dels convents trinitaris, l'autor va publicar el seu inventari a l'*Acta Ordinis Sanctissimae Trinitatis*, titulat «Catalogus manuscriptorum Ordinis ex tribus nostris Barcinone et altera Villaefranchae Poenitentium suppressis domibus procedentium, quae nunc apud eandem civitatem in archivio, vulgo *De la Delegación de Hacienda* appellato, servantur, sub signatura: N.9º», tres anys després de la publicació de l'últim volum de *Los religiosos en Cataluña*.¹⁵¹⁸

Josep, de la mateixa ciutat, també repartit entre l'Arxiu d'Hisenda i el de la Corona d'Aragó (*Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. II, pàg. 445).

¹⁵¹³ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. IV, llib III, pàg. 488.

¹⁵¹⁴ *Ibidem.*, vol. III, llib III, pàg. 441.

¹⁵¹⁵ «Libre del gasto del convent de S. Francisco de Paula. Año 1811. Archivo de Hacienda de Barcelona». *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. II, pàg. 291.

¹⁵¹⁶ TORRA PÉREZ, Alberto. «Los antiguos archivos de los conventos de trinitarios y mercedarios de Barcelona». *Memoria ecclesiae*, XI (1997): 337-353, pàg. 337 i 341.

¹⁵¹⁷ *Ibidem.*, «Inventario de los archivos de los conventos de Barcelona de la Orden de la Stma. Trinidad». *Trinitarium*, 5 (1996): 197-246, pàg. 198.

¹⁵¹⁸ BARRAQUER ROVIRALTA, Cayetano. «Catalogus manuscriptorum Ordinis ex tribus nostris Barcinone et altera Villaefranchae Poenitentium suppressis domibus procedentium, quae nunc apud eandem civitatem in archivio, vulgo *De la Delegación de Hacienda* appellato, servantur, sub signatura: N.9º». *Acta Ordinis Sanctissimae Trinitatis*, I (1920): 101-112. L'autor en cap moment ho comenta en les seves obres, però cal destacar la rellevància informativa que tingueren els inventaris de béns desamortitzats, tant de propietats urbanes o rurals com de documentació d'arxiu i biblioteca, per conèixer la totalitat de riquesa que tenien els convents i monestirs, a la vegada que permet saber en quines institucions estan ubicades el seu llegat. En parla CABALLERO GARCÍA, Antonio. «Desamortización y patrimonio documental: un ejemplo de tratamiento de archivos en el siglo XIX». *Signo. Revista de Historia de la Cultura Escrita*, 15 (2005): 77-117, pàg. 92-94, i BURÓN CASTRO, Taurino. «Los inventarios de

La tasca continuà a l'Arxiu Notarial de Barcelona, del que diu el següent:

«En el Archivo Notarial su jefe el señor D. Jaime Alegret me permitió pasar también muchos meses examinando los protocolos del notario de Hacienda, ó sea de la desamortización, donde se reseñan numerosos conventos, las más de sus fincas y derechos, y esto con la, para mi intento, preciosa expresión de las circunstancias de ellos. Coadyuvó mucho á las benevolencias del primer jefe el segundo, mi estimado y antiguo amigo D. Ignacio Tuñí.»¹⁵¹⁹

Les seves paraules exposen amb molta claredat la recerca a l'hora de conèixer amb detall els béns i propietats de les cases de religiosos, que posteriorment van ser subhastades durant la desamortització, valent-se de part de les nombroses escriptures que redactaren els notaris d'hisenda per fer constar la seva existència –tot i que com s'esmentarà en capítols següents, es serveix dels anuncis que féu la desamortització en els diaris–, i que reflecteixen les seves característiques, com per exemple les dimensions, edificis i censals que es rebien. El que no especifica en cap moment és d'on extreu les escriptures notariales de venda de les propietats, tot i que partint del contingut explicat en el fragment procedent del pròleg es pot pressuposar per una qüestió d'ofici i fins i tot legal. És doncs una documentació de caràcter oficial que li permet conèixer les tinences de cada cenobi, a part de reflectir els efectes més directes del procés d'amortització, com també la importància dels convents i monestirs com a tenidors de propietats en mans mortes.¹⁵²⁰

En aquest cas el llistat segueix amb la diatriba d'arxius consultats, concretament amb l'Arxiu Episcopal de Barcelona:

«No olvidé el Archivo Episcopal ni me olvidó su buen archivero, mi amigo, señor D. José de Peray; así como no omití ver los documentos que por milagro quedaron en manos de los religiosos, siempre pocos y truncados.»¹⁵²¹

desamortización. Recurso para el seguimiento del patrimonio documental». *Boletín de la Asociación de Española de Archiveros, Bibliotecarios, Museólogos y Documentalistas*, XLV (1995): 25-50, pàg. 26-28..

¹⁵¹⁹ *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 6.

¹⁵²⁰ Entre els molts casos, la venda de l'hort del convent caputxí de la Verge del Puig de Bellver, de Sant Celoni, a l'ajuntament de la ciutat (*Ibidem.*, vol. II, pàg. 393), com també passà amb el de Vilafranca del Penedès (*Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. IV, llib. III, pàg. 237), l'exposició dels béns subhastats del convent de Sabadell (*Ibidem.*, pàg. 222), com també els del col·legi carmelita calçat de Sant Àngel i Sant Bonaventura, de Barcelona (*Las casas de religiosos... op.cit.*, vol. I, pàg. 397), o les escriptures de venda d'un terreny entre Juan Vilaregur i Mariano Borrel, el 20 de maig de 1835, per la construcció de la plaça de braus de Barcelona (*Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. II, llib III, pàg. 463).

¹⁵²¹ *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 6. També és important conèixer el trasllat de documentació del monestir jerònim de Vall d'Hebrón, que efectuà de la rectoria de Sant Salvador d'Horta a aquesta seu: «Condolido profundamente por la frágil custodia de las riquezas arqueológicas que quedaban en Horta, el que escribe estas líneas, en 1902 acudí al señor Cardenal Obispo de Barcelona, el cual por oficio del mismo mes y año comisionó al Rdo. señor Doctor Don José María de Alós, Don José de Peray y March, Archivero del Palacio episcopal, y a mí, para recogerlos. En 19 de noviembre del propio 1902 las trasladamos al Archivo episcopal de Barcelona. Pero, ¡oh dolor!, sólo un sello de cera hallamos en ellos, y esto nos hizo sospechar si, como los sellos, habrían en el lapso de 1877 a 1902 desaparecido documentos, además de los cedidos». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. IV, llib. III, pàg. 142. *Cfr.* MARTÍ BONET, José M. «Archivo San Jerónimo de la Vall d'Hebrón». *Memoria Ecclesiae*, VII (1993): 45-56, pàg. 48-49.

També hi troba documentació procedent del convent teatí de Sant Gaietà, de la que en fa ús per escriure tant del retaule¹⁵²² com els diversos altars que hi havia al temple¹⁵²³, a la vegada que reitera el destí dispers que patiren els arxius i biblioteques dels cenobis –hi ha documentació d’aquesta casa a la Biblioteca Provincial-Universitària, com s’ha comentat pàgines més amunt– durant i després de la desamortització. També cal destacar l’ús extens que fa del *Registrum Comune*, és a dir, del document on consten els decrets proclamats pel bisbe de la diòcesi.¹⁵²⁴ En aquest cas, Barraquer l’utilitza per a conèixer l’estat de les relíquies religioses i també artístiques dels convents caputxins barcelonins, amb la finalitat d’informar del trasllat dels objectes religiosos del convent de Santa Madrona a la catedral de Barcelona¹⁵²⁵, o per altra banda, de l’estat de l’església del convent del Desert de Sarrià¹⁵²⁶ durant el Trienni Liberal. Relacionat amb la cronologia, també fa servei de la *Correspondencia de Oficio* del canonge, governador de la mitra i vicari general Pere Josep Avellà i Navarro, que utilitzà, entre d’altres temes que tracta¹⁵²⁷, per a conèixer el context històric i també les relacions entre l’Església i l’Ajuntament a Barcelona:

«Para conocer con verdad el proceder del Sr. Avellá acudí al archivo episcopal de Barcelona, y con sumo placer halléme con dos grandes y abultados volúmenes manuscritos, titulados en la cubierta: *Avellá. Correspondencia de oficio*. Contienen copias de millares de oficios pasados por la autoridad eclesiástica de Barcelona a las otras autoridades y particulares; pero

¹⁵²² «Libro del cargo y descargo de esta casa de Santa María de la Expectación de clérigos regulares theatinos de nuestro Padre San Cayetano de esta ciudad de Barcelona. Entradas de 1819. Archivo episcopal de Barcelona. Procedente del convento». *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. II, pàg. 330.

¹⁵²³ «Libro de capit.º que empieza en el año de 1793 siendo Prep.º el M. R. P. D.ª Antonio Grau y sec el P. D. Antonio Pera. Este libro de la casa está hoy en el archivo del palacio episcopal. Folio 40». *Ibidem.*, ídem.

¹⁵²⁴ «Archivo episcopal de Barcelona. *Registrum Comune de 1818 y 1819 y 1820*, fol. 91 de 1820». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. II, pàg. 640.

¹⁵²⁵ «En 1822 y 1823 se derribó, como se dijo arriba, este templo y convento. Las reliquias fueron trasladadas á la Catedral, y de su traslación se levantó acta. Las palabras copiadas son de esta acta, la que se lee en *Regís.™ Comuns*. Folio 108 del año 1822. Archivo Episcopal de Barcelona». *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. II, pàg. 355.

¹⁵²⁶ «La autoridad eclesiástica el primer día de agosto pasó una orden al Párroco de Sarria para que acudiese al convento y se incorporase de sus vasos sagrados e indumentos. He aquí los términos de la contestación del Párroco al Secretario de Cámara: “Parroquia de Sarriá =3 Agosto de 1835= El día 1.º de los corrientes, luego de recibido el Oficio de V. de la misma fecha, en que se sirve disponer de Orden de los Sres. Gobernadores de la Diócesis por S. E. lima, pasé á recoger los vasos sagrados y ornamentos pertenecientes al culto, de los conventos en donde no haya Religiosos; me trasladé personalmente al de Capuchinos y no encontré otra cosa que un libro titulado =Ordinario ó Ritual de Barcelona= impreso en 1820. Lo que pongo en conocimiento de V. para que se sirva elevarlo al de los Sres. Gobernadores de la Diócesi. Dios güe. á V. m.ª a.ª =Sarria 3 de Agosto de 1835= D.ª. Joaquin Morist P.º Cura Párroco = Sor. Secret.º de Cámara de la Diócesi de Barcelona”». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. IV, llib. III, pàg. 198.

¹⁵²⁷ Per exemple, l’anunci de la mort del general Bassa: «Archivo episcopal de Barcelona.—*Expedientes de enmienda, y entable de partidas*.—Barcelona.—Año de 1835.—Número 16» (*Ibidem.*, vol. II, llib. III, pàg. 815), el nomenament del capellà del poble de Malpàs per part de la comunitat cistercenca de Lavaix (*Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. I, pàg. 305); així com el càrrec de comissionat que se li encomanà al vicari de Vilafranca del Penedès perquè recollís els béns del convent trinitari calçat de la Santíssima Trinitat, de Piera, fruit de la venda per part del Crèdit Públic el 1822 (*Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. II, pàg. 831).

casi ninguna de estas copias lleva a su pie ni la firma ni el nombre de quien emite el documento.»¹⁵²⁸

Per a complementar tota la informació reflectida en les seves obres, l'autor creu convenient acompanyar les explicacions d'imatges, plànols i altres fonts gràfiques com bé esmenta:

«Más tarde, comprendiendo que mi trabajo resultaría manco y obscuro si se limitaba á solas descripciones y relaciones escritas, y así que debían acompañar á éstas las gráficas, acudí para planos nuevamente al Archivo Municipal de Barcelona, donde se me facilitó cuanto pedí y cuanto los arriba mentados jefe y empleados de él atinaron á encontrar. Igual benévolo comportamiento hallé en el archivo de la Comandancia General de Ingenieros militares de Cataluña y el de la plaza de Barcelona. Previo permiso del Capitán General, permiso que se concedió con sólo pedirlo por memorial, los generales de ingenieros, y especialmente el Sr. D. Eduardo Denis, me mostraron cuanto necesité, ayudándome mucho en ello el secretario de la Comandancia General, mi querido amigo, el entonces teniente coronel D. Ramón de Ros y de Cárcer. A la sazón regía en ingenieros la plaza mi estimado primo el coronel don Joaquín Barraquer y de Puig, quien, previa la exhibición del indicado permiso del Capitán General, quiso, con urbanidad extremada, servirme; y así llamó á un oficial subordinado suyo, y entregándole las llaves del archivo, le mandó ponerse á mis órdenes.»¹⁵²⁹

A part de retornar a l'Arxiu Municipal de Barcelona per cercar continguts gràfics, també inicià la cerca a l'arxiu de la Comandància General d'Enginyers Militars de Catalunya, amb seu a Barcelona. A part de lloar la benevolència dels militars i personal que hi treballa, destaca la presència, ajut i intermediació en les tasques de consulta d'un familiar del canonge Barraquer, el coronel Joaquim Barraquer i de Puig.¹⁵³⁰ Tot i que es tractarà amb major profunditat i deteniment l'ús que en fa dels mapes dels edificis i ciutats, l'autor fa esment que part de la informació d'algunes cases de religiosos referent a l'estructura i planta dels cenobis procedeix d'aquest arxiu, petició que formula i entrega a la Comandància a principis del mes de març de 1895, i de la que se li resol favorablement posant a la seva disposició la documentació existent que esdevingui de la seva necessitat.¹⁵³¹ Un dels resultats es pot llegir en una nota a peu de pàgina referent a l'ús actual del convent mercedari de Nostra Senyora de la Mercè, de Girona:

«Además existe el plano de ellos en el archivo de la Comandancia General de Ingenieros militares de Cataluña, en cuyo inventario tiene el n.º 705. De él saqué copia.»¹⁵³²

Tot i així, no sempre li fou possible consultar els arxius que ell necessità i volgué per ampliar la seva recerca:

«Evidentemente Dios me abría todas las puertas y me explanaba los caminos de todos los archivos y oficinas. En todos hallaba el mismo favor. Sólo en dos no pude penetrar, á saber:

¹⁵²⁸ *Ibidem.*, pàg. 668.

¹⁵²⁹ *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 6.

¹⁵³⁰ CARRILLO DE ALBORNOZ Y GALBEÑO, Juan. «Barraquer y de Puig, Joaquín». *Diccionario Biográfico Español. Vol. VII. op. cit.*, pàg. 97-98.

¹⁵³¹ ACA. DIVERSOS, Comandancia de ingenieros, 115, 11.

¹⁵³² *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. II, pàg. 140.

el notarial de Lérida, donde, estando ausente el primer archivero, su suplente me dijo no poder autorizarme para efectuar el estudio de las escrituras, y el de Administración Militar de Barcelona, donde se me neg  el permiso. Omito añadir que   mi sabor me fu  lícito registrar los archivos eclesiásticos de mi di cesis.»¹⁵³³

Aquest primer subapartat ha perm s compartir la realitat dels fons presents en molts arxius després de la desamortització. En certa mesura ha perm s entendre i reflectir la dispersió dels fons arxivístics i bibliotecaris dels convents i monestirs en el territori català, comparable en diverses províncies i cenobis d'Esp nya; una fragmentació i buit d'espais en els llegats documentals de les cases de religiosos desaparegudes, alguns incomplets i d'altres desapareguts, visible en el nostre sistema d'arxius avui dia.¹⁵³⁴ Per altra banda, una altra possible evidència positivista per part de l'autor a l'hora d'esmentar un llistat concret d'arxius i altres centres documentals, fet que permet entendre i exposar que el gruix de la informació procedeix d'aquests centres, però que n'obvia els restants que també va visitar i esmentar.

7.3.2. *Altres arxius i biblioteques esmentats*

Un dels molts arxius que no esmenta en el pròleg però del que també fa  s extens de la seva documentació és l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona, per a consultar les *Actas i Resoluciones Capitulars*, que les utilitzà, entre els molts articles presents, per a estudiar els convents caputxins de Barcelona durant la Guerra del Franc s, com el trasllat de les rel iques de Santa Madrona al convent caputxí de la mateixa ciutat, que havien estat traslladades a la seu capitular per a una major protecció durant els bombardeigs francesos.¹⁵³⁵ També per a explicar el trasllat dels cossos dels frares Miquel de Sarri  i Hermenegild de Barcelona, enterrats al convent de Santa Madrona, a l'interior de la

¹⁵³³ *Ibídem.*, vol. I, pàg. 6. Com bé redacta en la descripció de les propietats del monestir cistercenc de Santa Maria de Lavaix, no va ser possible accedir a les escriptures de venda de la desamortització: «Los bienes de esta casa, como los de las demás, pararon en las garras de la Desamortización; la que ha vendido los que pudo, y no dudo que se habrán perdido derechos reales de su patrimonio. Como, según en otros artículos apunt , en el archivo notarial de Lérida se me negaron las facilidades que se me concedieron en otros para estudiar las escrituras de venta de los bienes nacionales, acudí a los anuncios de las subastas insertos en el *Boletín Oficial*». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. III, llib. III, p g. 406.

¹⁵³⁴ MARQU S, Josep M. «La investigació de la hist ria religiosa de Catalunya als arxius». *Analecta Sacra Tarraconensia. Revista de ciències historicoeclesiàstiques*, 67.1 (1994): 9-28, p g. 12-13.

¹⁵³⁵ «Otro acuerdo capitular nos certifica de que este expediente de identificación de las reliquias de Santa Madrona tuvo feliz resultado, y del día de la traslación de ellas a su convento. Dice así: Sesión del 17 de abril de 1815. El Señor Presidente propone que el Ayuntamiento desea que V. S. devuelva a los Capuchinos, mejor a la iglesia de éstos, las reliquias de «Santa Madrona que est n en esta Catedral y pide determine V. S. como se hará esta función.» El Capítulo «resuelve que el Señor Antiquior comunique al Ayuntamiento que el miércoles (*día 19*) por la mañana se devolverán las reliquias, haciendo la función como de costumbre, y no variando la entrada al coro a Horas. Y que el Señor Vicario General de V. S. lo avise al Ilustrisimo por si gusta asistir al acto» Archivo Catedral de Barcelona. Tomo titulado *Resoluciones capitulars desde 12 juny de 1814 fins a 2 maig de 1817*». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. I, p g. 342.

catedral, a causa de la mala gestió de l'Ajuntament Constitucional de Barcelona amb el tracte cap al convent caputxí de la ciutat¹⁵³⁶, així com el document que envià el vicari general a l'intendent de la província demanant el trasllat de les relíquies de Sant Sever, el 1849, del monestir benedictí de Sant Cugat a la Catedral.¹⁵³⁷

Relacionat amb la ciutat de Barcelona, tot i passar molt desapercbut en una nota a peu de pàgina, en destaca la documentació –sense especificar gaire el contingut, origen i classificació– que trobà al Seminari Conciliar, per tractar el trasllat de la comunitat cartoixana de Montalegre a l'interior de la ciutat comtal el s. XIV.¹⁵³⁸ Així mateix, també fa ús de la documentació de l'Arxiu de la Comunitat de Preveres de Sant Jaume quan va ser prevere en aquesta església, a l'hora de conèixer un sermó que va llegir un frare de la comunitat servita de Nostra Senyora del Bonsuccés en aquest temple després del Trienni Liberal¹⁵³⁹, dels terrenys desamortitzats al convent caputxí de Santa Madrona¹⁵⁴⁰, o un llibre d'una congregació establerta al temple del convent trinitari descalç de Nostra Senyora de la Bonanova.¹⁵⁴¹ També consultà l'arxiu de l'església de Sants Just i Pastor per conèixer la mort del carmelita calçat P. Fr. Francisco Cels, mort el 26 de juliol de 1835 al fort de Drassanes¹⁵⁴², o per exposar la firma del vicari general el 1835, Salvador Andreu, que la insereix al final del capítol 32.¹⁵⁴³

¹⁵³⁶ «“Dia 20 de Diciembre de 1822. –Parlamento habiclo en la sacristía despues de completas.-Presidente Altube. El Sr. Pou hace presente que habiendose hallado en el convento de Capuchinos los cadaveres del Padre Miguel de Sarria y Hermenegildo de Barcelona, religiosos que mutieron en opinion de Santos, desea el Ayuntamiento que se depositen en lugar apropósito; y por este motivo dicho Sr. Pou pide que, interin la Junta de Sanidad da el corres pondiente permiso, V. S., permita sean traídos a esta iglesia y se coloquen en el lugar que V. S. (*el cabildo*) destine. Resolucion.–Que se traigan y coloquen detras del altar de los Santos Médicos, recogién dose las llaves de la portezuela de la sacristia” Archivo Catedral de Barcelona. – *Actas capitulares desde 1.º de Maig de 1821 fins a 28 Desembre de 1828*. –En este dia. –Sin foliar”». *Ibidem.*, vol. I, llib. II, pàg. 1127.

¹⁵³⁷ «Se halla original en el archivo de la Catedral de Barcelona.—Sala de la Caridad.—Armario 12, documento 21, fol. 10 recto y vuelto». *Ibidem.*, vol. III, llib. III, pàg. 122.

¹⁵³⁸ «Noticias que he adquirido en varios manuscritos de la Biblioteca provincial y en documentos del Seminario Conciliar, pues este edificio, antes del actual destino, fué hasta mitad del siglo XVIII Seminario Conciliar». *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 215.

¹⁵³⁹ «La sentencia la leí publicada en hoja suelta de la que se conserva un ejemplar en el archivo de mi comunidad de presbíteros de dicha iglesia de San Jaime». *Ibidem.*, vol. II, pàg. 169.

¹⁵⁴⁰ «En el archivo de la Comunidad de presbíteros de San Jaime, de esta ciudad, he leído varios borradores de escrituras otorgaderas con motivo de los traspasos de estos terrenos, ya del convento, ya de los particulares. En ellas todo viene muy especificado. Legajo de papeles pendientes de clasificación». *Ibidem.*, pàg. 348.

¹⁵⁴¹ «El *Libro mayor de matrícula del pío socorro de la Congregación de esclavos de Jesús Nazareno*, congregación que estaba establecida en este templo, indica las crecientes y menguantes del culto de la misma Iglesia, pues en él se ve que los socios, o hermanos, pagan su cuota hasta 1808; pero al llegar 1809 cesa la paga hasta 1814. Archivo de la Comunidad de presbíteros de S. Jaime de Barcelona». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. I, pàg. 395.

¹⁵⁴² «Libro de óbitos de esta parroquia». *Ibidem.*, vol. II, llib. III, pàg. 598.

¹⁵⁴³ «El autógrafo de D. Salvador Andreu, Vicario general de Barcelona de 1835, lo tomé de un decreto transmitido por oficio en los días inmediatos después de la exclaustación de 1835 al Cura regente de la

També fa servei de l'arxiu dels PP. Felipons de l'Oratori de Sant Felip Neri, de Barcelona, per estudiar entre d'altres la data de fundació d'aquesta casa a partir d'una butlla d'Inocenci XI¹⁵⁴⁴, com també per consultar la documentació existent entre el bisbe José Domingo i el governador civil de la ciutat pel restabliment de la congregació a la seva antiga casa, el 1853.¹⁵⁴⁵ El mateix fa amb els PP. Camils o Agonitzants de la casa de Sant Felip Neri, utilitzant la documentació present en l'arxiu i citada quantiosament en l'article de *Las casas de religiosos*, per estudiar, entre molts aspectes tractats, l'origen de la casa¹⁵⁴⁶, els hàbits (de vestir)¹⁵⁴⁷, o la situació que visqué la comunitat en la Barcelona del Trienni Liberal.¹⁵⁴⁸

De la mateixa ciutat però procedent del clergat regular femení és la consulta de l'arxiu de la comunitat de monges dominiques de Montsió, del que empra un inventari realitzat per les mateixes a l'hora de comptabilitzar els objectes procedents de molts convents dominics desamortitzats, concretament per parlar d'elements artístics religiosos del convent de Santa Caterina de la mateixa ciutat.¹⁵⁴⁹ També destaca la presència de documentació procedent de l'arxiu de la Casa de Misericòrdia o de Infantes Huérfanos, que li serví per estudiar el restabliment de la Confraria de Nostra Senyora dels Dolors a l'església del convent servita de Nostra Senyora del Bonsuccés, entre el 1836 i 1838¹⁵⁵⁰, així com l'estat del col·legi de Sant Guillem d'Aquitània, de PP. Agustins calçats, que era magatzem el 1891 i anteriorment seu de la Casa de Misericòrdia el 1851.¹⁵⁵¹

Amb la finalitat d'ampliar el coneixement envers les morts i enterraments dels religiosos la nit del 25 de juliol de 1835, l'autor consultà els registres de l'Hospital de la

parroquia de los Santos Justo y Pastor, Rdo. Don Ramón Casañas, el cual oficio se halla en el archivo de esta últimamente nombrada iglesia, dentro de un legajo titulado: "Parroquia dels Sants Just y Pastor.— Exclaustrado. Any 1835.— Objectes procedents dels Convents de Trinitaris Calsats y de Sant Fransech". *Ibidem.*, vol. IV, llib. III, pàg. 774.

¹⁵⁴⁴ «Archivo de la casa. Está original la bula». *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. II, pàg. 573.

¹⁵⁴⁵ «Archivo de la casa.—Papeles del Preósito D. Pedro Miás». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. IV, llib. III, pàg. 578.

¹⁵⁴⁶ «Un manuscrito de la Orden y de esta casa, sin titulo, pero con esta nota en su lugar de él: "Por orden de X. M. Rdo. P. Gerónimo Pérez, Consultor y Visitador General, dada en fin de la visita que hizo en esta casa dé San Phelipe Neri que fué á 1º de septiembre de 1696, se deben escribir en este libro los acuerdos de esta Comunidad y los traslados de Decretos Pontificios y ordenes del reverendísimo P. General y demás Superiores mayores..." Está sin foliar. En esta fecha.» *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. II, pàg. 523.

¹⁵⁴⁷ «Preveniones que han de observar indispensablemente nuestros Religiosos, dadas por el General en Madrid á 16 de marzo de 1829. Archivo de la casa». *Ibidem.*, pàg. 533.

¹⁵⁴⁸ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. II, pàg. 1199 i ss.

¹⁵⁴⁹ «He leído el inventario que las monjas hicieron de estos ornamentos, y yo mismo he visto parte de la casulla de Benedicto». *Ibidem.*, vol. IV, llib. III, pàg. 440.

¹⁵⁵⁰ «Archivo de la Casa de Infantes Huérfanos». *Ibidem.*, pàg. 473.

¹⁵⁵¹ «Archivo de la Casa de Infantes Huérfanos. Libro titulado *Hermanas y escuelas, 1846-1884*». *Ibidem.*, pàg. 624.

Santa Creu i els del Cementiri de Barcelona, així com també els de les parròquies de Barcelona:

«Al tratar de difuntos y de indagar sus nombres y circunstancias, la primera pesquisa que ocurre al curioso es buscar sus fees de óbito y enterramiento; y sin embargo falla por completo tal diligencia respecto de los pobres asesinados en la noche de Santiago. Ni merecieron en su mayor parte la honra de que sus nombres constaran en los públicos registros, ni se supiera dónde descansan sus venerandas osamentas. Cuidadosamente recorrí todas las parroquias de Barcelona, entonces en número de siete, además de la Catedral. En unas los libros de óbitos se hallan en poder de los respectivos párrocos, en otras en el de las comunidades de presbíteros. [...] En todas vi, y por mis ojos examiné, dichos libros, y en ninguno, absolutamente en ninguno, se hallan las buscadas partidas de defunción más que la que voy a copiar. En el registro del Hospital general, o sea de la Santa Cruz, constan las en sus lugares ya copiadas, a saber: 1.º La del corista carmelita calzado Fr. Ramón Bruguera. 2.º La del Subprior del mismo convento Padre Luis Nadal. Y 3.º La de un religioso incógnito, de corona pequeña. A la sazón el Hospital militar no llevaba registro de los difuntos de la plaza, cuyas partidas enviaba a la jurisdicción ordinaria. Para completar la pesquisa acudí al registro del cementerio único entonces en Barcelona. Hallábanse sus páginas divididas en ocho columnas, una para cada parroquia y otra para la Catedral. Sólo consta en ellas la inhumación del Padre Cels en la columna de los Santos Justo y Pastor.»¹⁵⁵²

Sense marxar de la ciutat comtal, resalta l'ús de documentació procedent del Registre de la Propietat per estudiar les característiques de la finca i col·legi de Sant Àngel Màrtir¹⁵⁵³, de PP. Carmelites calçats, així com les propietats urbanes que aquest tenia¹⁵⁵⁴, o la descripció de la finca del col·legi de Sant Guillem d'Aquitània, de PP. Agustins calçats.¹⁵⁵⁵ També és curiós esmentar la consulta de material documental pertanyent a l'Acadèmia de les Bones Lletres, on Barraquer i Roviralta trobà una referència inèdita d'Andreu Pi i Arimon corresponent al convent dominic de Santa Caterina, de Barcelona, a l'hora de descriure la decoració que hi havia al presbiteri del temple.¹⁵⁵⁶ Tot i no ésser Barcelona ciutat, destaca la presència d'una altra referència procedent de l'arxiu de la parròquia de Montcada i Reixac que l'autor esmenta quan tracta el trasllat dels retaules

¹⁵⁵² *Ibidem.*, vol. II, llib. III, pàg. 692.

¹⁵⁵³ «De lo primero, y de algunas de las circunstancias de la finca, nos dará auténtica noticia el siguiente asiento del registro de la propiedad de Barcelona. [...] Registro de la propiedad de Barcelona.—Partido de Occidente.—Tomo 6º del archivo, 6.º de la sección Iª de Occidente.—Finca 147. Fol. 76.—Inscripción 2.ª». *Ibidem.*, vol. IV, llib. III, pàg. 607.

¹⁵⁵⁴ «Respecto de la casa de la esquina de la Rambla de Capuchinos con la calle del Conde del Asalto, nos lo dirá todo el siguiente asiento del Registro de la Propiedad: [...] Registro de la propiedad.—Partido de Occidente.—Tomo 124 del Archivo.—86 de Occidente.—Finca 7.—Fol. 52.—Inscripción I.ª». *Ibidem.*, pàg. 609.

¹⁵⁵⁵ «En 1880 al inscribirse en el Registro de la propiedad la Casa de Misericordia el Colegio se considera como parte de ella diciendo que esta casa tiene en la calle de Elisabets los números 4, 6, 8 y 10; de los cuales los dos postreros son los de entonces del Colegio. He aquí la inscripción: [...] Registro de la Propiedad—Distrito de Occidente—Del archivo número 484—De Occidente n.º 337—Finca n.º 2908. Anotación primera, y única, ahora». *Ibidem.*, pàg. 623.

¹⁵⁵⁶ «*Memoria descriptiva de la antigua iglesia y convento de Santa Catalina de esta ciudad, diruidos en el año 1837: leída por el socio D. Andrés Pi y Arimon, en la sesión literaria del 15 de marzo de 1842.*—Inèdita.—Academia de Buenas letras de Barcelona.—Se lee á página 13». *Las casas de religiosos... op. cit.*, vol. II, pàg. 13. També en fa referencia a *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. IV, llib. III, pàg. 443.

del convent franciscà de Sant Francesc d'Assís, de Barcelona, a aquesta durant el Trienni Liberal.¹⁵⁵⁷

Les visites a l'Abadia de Montserrat també les aprofita per consultar documentació, com per exemple, el *Libro del Consejo* del monestir benedictí de Sant Feliu, de Sant Feliu de Guíxols, que li permet esbrinar com la invasió francesa el 1808 va truncar la celebració d'actes entre l'abat i els seus consellers.¹⁵⁵⁸ I sense defugir de la localitat, l'autor també investigà en els arxius de la parròquia, on el llibre de baptismes li indicà la subscripció econòmica que va realitzar el monestir per guanyar-se l'acceptació de la junta revolucionària de la localitat el 1820.¹⁵⁵⁹ Els arxius parroquials foren una gran font d'informació per l'autor, com per exemple la consulta del Llibre d'Obra de la parròquia d'Alella, que li serví per rectificar i corregir la data de trasllat del retaule major del monestir cartoixà de Montalegre.¹⁵⁶⁰

La seva recerca en arxius i biblioteques també la va realitzar en diversos arxius de la ciutat de Vic, com fou la Biblioteca del Seminari Conciliar, on troba i consulta documentació del convent carmelita descalç de Sant Jerònim¹⁵⁶¹; la biblioteca o arxiu de la Casa de la Caritat de Vic, antiga seu del convent trinitari descalç de la Santíssima Trinitat, que guarda el llibre fundacional i que li serveix per explicar la supressió i desamortització d'aquest el 1835.¹⁵⁶² L'arxiu del convent franciscà de la Verge del Remei, de Vic, que és la seu provincial de l'orde i on va trobar el Llibre de Registre de la Província, emprat per referenciar la comunitat del convent de Sant Francesc d'Assís, de

¹⁵⁵⁷ «Archivo parroquial de Montcada. *Llibre d'obra de 1737 a 1860*». *Ibidem.*, vol. I, llib. II, pàg. 882-883.

¹⁵⁵⁸ «*Libro del Consejo...*, pág. 417. Este libro se guarda hoy en el Archivo de Montserrat». *Ibidem.*, vol. I, llib. I, pàg. 120.

¹⁵⁵⁹ «Archivo Parroquial de San Feliu.—Libro de bautismos, pág. 288». *Ibidem.*, vol. I, llib. II, pàg. 780.

¹⁵⁶⁰ *Ibidem.*, vol. IV, llib. III, pàg. 727-728.

¹⁵⁶¹ «Respecto del paradero de los manuscritos del archivo de esta casa, puedo apuntar que en la Biblioteca del Seminario Conciliar de la misma ciudad, vi y aun registré varios en 1905, tales como el “*Llibre de las sepulturas de las personas que se enterran en lo Convent de Sant Joseph y San Hyeroni de Carmelitas descalços de la Ciutat de Vich. Començat á 21 de 7bre de 1696*”. El “*Libro donde se nota el recibo ó entradas del Conv.^{to} y se principia á primeros de febrero de 1814*”. El libro titulado: “*Fundación del Convento de Religiosos descalços de N.ª S.ª del Carmen de la Ciudad de Vique, hecha bajo la invocación del Glorioso San Gerónimo D.º de la Iglesia el 2 de Marzo de 1642*”. En este libro se leen las fundaciones, concordias, censos, censales, religiosos difuntos, visitas.... de los siglos XVII y XVIII». *Ibidem.*, pàg. 293.

¹⁵⁶² «*Libro de la fundación y estado del convento de la orden de descalzos de la Santísima Trinidad de redención de cautivos de esta ciudad de Vich*. Folio 1092. Era libro del convento. Hoy está en poder de la Casa de Caridad de Vich». *Ibidem.*, pàg. 329.

Barcelona¹⁵⁶³ i Girona¹⁵⁶⁴, o el plànol de construcció del nou col·legi de Sant Bonaventura, de Barcelona.¹⁵⁶⁵

El periple investigador segueix escodrinyant els arxius del Secretariat de Càmera de l'Arquebisbat de Tarragona i del Capítol de la Catedral de Tarragona, on hi ha la documentació oficial que s'enviaren les institucions respecte a la tomba del rei Jaume I, que reposava a la Catedral de Tarragona i la temptativa de trasllat a València el 1851.¹⁵⁶⁶ També inspecciona l'Arxiu d'Hisenda de Tarragona, fent esment de la diàspora i patiment que sofriren els llegats bibliogràfics i arxivístics dels convents i monestirs després de la desamortització, com bé consta en una nota a peu de pàgina a l'hora de parlar dels excessos que es cometeren en el monestir cistercenc de Santa Maria, de Poblet:

«Ya he manifestado que en este legajo son borradores o copias simples los documentos emanados del monasterio, pero documentos originales firmados los emanados de las autoridades. Este legajo se halla atado dentro de otro mucho mayor en el Archivo de la Delegación de Hacienda de Tarragona. Allí lo examiné en noviembre de 1913. Los archivos de conventos y monasterios de la provincia tarraconense fueron mandados desde el de Tarragona al Histórico nacional de Madrid por orden del Gobierno, pero sin duda que por inadvertencia quedaron en Tarragona algunos pocos grandes legajos, uno de los cuales es este.»¹⁵⁶⁷

També feu una petita immersió en l'arxiu de la Parròquia de la Trinitat, de Vilafranca del Penedès, per documentar-se en els orígens del convent trinitari calçat de la Santíssima Trinitat¹⁵⁶⁸. Per altra banda consultà l'Arxiu Episcopal de Solsona, que usà la mateixa documentació per estudiar la gènesi del convent franciscà de Sant Dídac, de Cardona¹⁵⁶⁹ o Sant Bartomeu, de Bellpuig¹⁵⁷⁰, i l'arxiu del convent dominic de la mateixa localitat, a l'hora de tractar l'afectació que tingué el Trienni Liberal en l'activitat formativa del

¹⁵⁶³ «*Libro de Registro de la Provincia de Cataluña. Año 1830*. Archivo de los franciscos de Vich, ó mejor del actual Provincialato». *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. I, pàg. 461.

¹⁵⁶⁴ *Ibidem.*, pàg. 515.

¹⁵⁶⁵ «En el archivo del provincialato de la Orden he visto el plano proyecto de esta nueva construcción trazado por el maestro de obras Pedro Serra y Bosch en 6 de agosto de 1799». *Ibidem.*, pàg. 483.

¹⁵⁶⁶ «La saco del archivo de la Secretaría de Cámara del Arzobispado» i «*Libro De rebus gestis* del Cabildo catedral». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 325.

¹⁵⁶⁷ *Ibidem.*, pàg. 375. També a l'hora d'estudiar la figura d'en Jacinto Pla, anomenat pel govern que s'encarregava de recollir els béns nacionals dels convents i monestirs: «En el archivo de Hacienda de Tarragona he examinado un legajo cosido compuesto de numerosísimos recibos, el título del cual reza así: “*Recibos y ademas documentos que acreditan lo apagado por D. Jacinto Plá en el tiempo que ha desempeñado la comisión de recaudar los bienes de facciosos*”». *Ibidem.*, pàg. 329.

¹⁵⁶⁸ «D. Antonio Vidal y Verdaguer. Manuscritos de la parroquia de la Trinidad, titulado *Libro en que se anota cuanto haga referencia al templo de la Santísima Trinidad de Vilafranca... desde que por instancia de alguno de sus devotos fué abierto con el permiso competente en 28 de julio de 1839*. Fol. 1». *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. I, pàg. 349.

¹⁵⁶⁹ «Manuscrito del archivo episcopal de Solsona, titulado: *Plan y descripción geográfco-histórica del obispado de Solsona, dispuesto por D. Domingo Costa y Bofarull, pbro. y cura-párroco de Castellnou de Seana*». *Ibidem.*, pàg. 502.

¹⁵⁷⁰ *Ibidem.*, pàg. 554.

Col·legi de Sant Miquel i Sant Gabriel.¹⁵⁷¹ Per últim, la consulta a l'arxiu del convent agustí calçat de Sant Agustí, a Calella de la costa, restaurat a finals del s. XIX i del que Barraquer extreu quantitat d'informació dels llegats desamortitzats de l'orde a Catalunya, i que anaren a parar a aquest cenobi. Entre els articles d'aquest orde, destaca documentació procedent del convent de Sant Agustí, de Puigcerdà¹⁵⁷², del Col·legi dels Sants Reis, de Tarragona¹⁵⁷³, o de Nostra Senyora de Gràcia, de Lleida.¹⁵⁷⁴

En els anteriors subapartats s'ha pogut conèixer els múltiples i diversos encàrrecs que Gaietà Barraquer i Roviralta demanà a diversos amics i deixebles seus perquè li aconseguissin informació o li visitessin un edifici o localitat. Lògicament, tot i ser una recerca efectuada en part pel mateix autor, aquest sembla que també sol·licita –es suposa, tot i que no surt explícitament enlloc– o, si més no, li ofereixen els resultats de les troballes efectuades en altres arxius. Concretament s'ha pogut constatar l'esment de referències documentals procedents de la biblioteca de la Reial Acadèmia de la Historia, de l'Archivo Histórico Nacional, i de la Biblioteca Nacional de París. Referent al primer centre, Barraquer i Roviralta referencia un manuscrit d'Antoni de Campmany, titulat *Inscripciones sepulcrales que se hallan en varias tiritas y lápidas de algunos templos y claustros de la Ciudad de Barcelona*, i que l'autor emprà en relació a les inscripcions d'unes làpides procedents del monestir benedictí de Sant Pau del Camp i de les que extreu que aquest cenobi tenia una casa de procuradors.¹⁵⁷⁵

Pel que fa a l'Archivo Histórico Nacional, sí que esmenta els subjectes que li comentaren o facilitaren les troballes que realitzaren. En aquest cas Ferran de Segarra, arran de la recerca feta i publicada per Eduard Toda, amplià l'estudi en el fons procedent del monestir cistercenc de Santa Maria, de Poblet, fent una descripció de la documentació que aquest guarda, així com el seu grau de conservació i el contingut històric dels segells dels comtes de Pinós, Urgell, Cervera i fins i tot de Ramon Berenguer IV.¹⁵⁷⁶ Per altra

¹⁵⁷¹ «Archivo de los Dominicos actuales de Solsona. Manuscrito titulado *Liber Matricularum in Universitate Solson. eoque semisolutione ad Doctoratus grad^m admissorum*. (1702-1834)». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. IV, llib. III, pàg. 742.

¹⁵⁷² «Carta del P. Calixto Ucar. Ex vicario provincial, al Prior de Puigcerdá. Barcelona 12 de marzo de 1833. Archivo del convento de Calella». *Ibidem.*, vol. I, llib. II, pàg. 1069.

¹⁵⁷³ *Ibidem.*, pàg. 1070; vol. IV, llib. III, pàg. 105.

¹⁵⁷⁴ «En el actual convento agustino de Calella se guardan muchas escrituras y papeles sueltos de esta casa religiosa, y además libros manuscritos en los que se cuentan los del gasto y recibo del tiempo que siguió al constitucional». *Ibidem.*, pàg. 108

¹⁵⁷⁵ «Biblioteca de la R. Academia de la Historia. Papeles Caresmar. Memorias históricas Ms. D. 103. Madrid. El manuscrito se titula *Inscripciones sepulcrales que se hallan en varias urnas...*». *Ibidem.*, vol. IV, llib. III, pàg. 607. Cfr. *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. II, pàg. 14, nota nº 6.

¹⁵⁷⁶ *Ibidem.*, vol. II, llib. III, pàg. 335-336.

banda també és interessant llegir com molts arxius i biblioteques de convents i monestirs de Catalunya anaren a parar a aquest, molts d'ells procedents d'altres arxius institucionals que depenien de l'Estat i que finalment s'acabaren centralitzant.¹⁵⁷⁷

En darrer i últim lloc, part de la biblioteca del monestir cistercenc de Santa Maria, de Poblet que es guarda a la biblioteca Balaguer i al monestir també cistercenc de Valldonzella, del que insereix un breu llistat de les referències¹⁵⁷⁸, així com una breu referència procedent de la Biblioteca Nacional de París, de la que Barraquer i Roviralta insereix un plànol del s. XVIII del monestir benedictí de Santa Maria, de Montserrat, facilitat per Joaquim Miret i Sans, i que utilitza per explicar la distribució de forma detallada d'aquest cenobi:

«Todas estas conjeturas vienen á tener su completa confirmación en el adjunto plano dibujado á mitad del siglo XVIII, el que se halla en la Biblioteca nacional de París.»¹⁵⁷⁹

Com a conclusió, reflectir una vegada més l'àmplia recerca que efectuà l'autor en nombroses biblioteques i arxius de diverses institucions i organismes, ja fossin de caràcter estatal o religioses o estatals, provincials o locals així com també estrangeres, amb la finalitat de conèixer el llegat, la història i el passat de les cases de religiosos desaparegudes o que posteriorment es restauraren, així com la posterior diàspora que patiren els seus arxius i biblioteques durant i després de la desamortització.

7.3.3. Documentació en mans particulars

Possiblement el títol d'aquest subapartat pot crear una mica de controvèrsia i fins i tot desconeixement, ja que en els dos anteriors s'ha parlat dels arxius i biblioteques que visità i de la documentació que consulta. Quin és el seu significat? Són moltes les vegades que durant la investigació que efectuà Gaietà Barraquer apareixen referències documentals

¹⁵⁷⁷ *Ibidem.*, pàg. 336-337. Tot i així, Barraquer i Roviralta justifica i amplia l'explicació a la pàg. 375. Aquestes paraules també es troben en l'article destinat al monestir cistercenc de Santa Maria, de Lavaix: «Del archivo de este antiquísimo cenobio, 114 de sus documentos han parado en el Histórico nacional de Madrid, siendo de presumir que otros muchos se perderían en aquel naufragio de 1835. De los mentados 114 los hay hasta de los siglos XIII, XIV y de otros posteriores». *Ibidem.*, vol. III, llib. III, pàg. 409. Cfr. DE DIEGO RODRÍGUEZ, Natividad. «Fondos monásticos en el Archivo Histórico Nacional». *Memoria Ecclesiae*, VI (1993): 49-78.

¹⁵⁷⁸ «He aquí los títulos de estos tomos, custodiados hoy en la Biblioteca Balaguer: [...] En el monasterio de monjas cistercienses de Valldonzella de esta ciudad se guardaban de dicha biblioteca de Don Pedro de Aragón las cinco obras siguientes:». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. II, llib. III, pàg. 339.

¹⁵⁷⁹ «Sección de manuscritos. — Manuscritos españoles.— Número 321.—*Monasticon hispanicum*.— Debo esta copia á la buena amistad del eruditísimo escritor D. Joaquín Miret y Sans, quien la sacó por encargo mío». *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 156. En les pàgines de l'índex dels gravats del primer volum, l'autor amplia i especifica el següent: «Pág. 157. El muy precioso plano de Montserrat en el siglo XVIII es copia de uno que existe en la Biblioteca Nacional de París.— Sección de Manuscritos— Manuscritos Españoles.—Número 321.—Me sacó la copia el indicado infatigable investigador D. Joaquín Miret y Sans, por los años de 1903 á 1904». *Ibidem.*, pàg. 562.

procedents d'antigues cases de religiosos i que aquestes estan custodiades o guardades en cases de terceres persones. En la seva lectura també s'ha pogut evidenciar diverses tipologies de pertinença i d'obtenció, fet que ha permès establir una classificació que ajudarà a esclarir dubtes i que s'exposarà a continuació.

En primer lloc, per part de l'autor constatar la possessió de documentació de tipus divers procedent de nombrosos cenobis de Catalunya. Tot i que més endavant es desvetllarà els mitjans d'obtenció emprats, és rellevant i destacable com Gaietà Barraquer fa ús d'aquest llegat documental que té en propietat i que es remet a les seves notes a peu de pàgina. Moltes vegades esmenta simplement que la té ell i que lògicament en fa ús per escriure els articles de cada convent i monestir. Entre els molts casos, un rebut de compra de les portes del convent franciscà de Sant Francesc d'Assís, de Barcelona¹⁵⁸⁰ així com un document del Vicari General, Pere Josep Avellà i Navarro, de la desamortització del convent trinitari calçat de la Santíssima Trinitat, de Vilafranca del Penedès, durant el Trienni Liberal¹⁵⁸¹; o la construcció de les imatges del retaule major del temple jerònim de Vall d'Hebron.¹⁵⁸²

També s'extreu una informació bastant obvia però a la vegada simptomàtica, i és la mala gestió que es feu dels llegats arxivístics i bibliogràfics de les cases de religiosos, fent que el patrimoni documental no acabés guardat en institucions arxivístiques, sinó escampat per tot arreu, ja sigui per pràctiques anticlericals –com es podrà veure més endavant en els següents subapartats–, robatoris o emmagatzemats en cases de persones de confiança dels religiosos. Destaca una primera tipologia, poc habitual, en la que Barraquer i Roviralta destaca que li regalen, en aquest cas, un document pertanyent al secretari de l'Ajuntament de Barcelona el 1835 en el que s'especifica els béns patrimonials urbans i guanys que obtenia d'aquest el Col·legi de Sant Àngel Màrtir, de PP. Carmelites calçats.¹⁵⁸³

¹⁵⁸⁰ «También en estos tiempos se alojaba en el convento o huerta de San Francisco el escuadrón de lanceros de la guardia urbana o nacional, y allí tenía su cuerpo de guardia. De ello nos certifica el recibo que Parladé, jefe de dicho escuadrón, dio del precio de las puertas del huerto y enseres del cuerpo de guardia al comprador de ambas cosas don Jaime Vassal, que fué quien derribó el convento como muy luego diré. El tal recibo obra original en mi poder». *Ibidem.*, vol. IV, llib. III, pàg. 378.

¹⁵⁸¹ «Procedente del despacho del Vicario General Avella, obra en mi poder una copia del inventario o lista de los objetos del cuito recogidos de este convento por el Cura de Villafranca; la cual lista comienza por tres cálices. Firma la lista Felipe Miranda, Párroco». *Ibidem.*, vol. I, llib. II, pàg. 381.

¹⁵⁸² «Libro de acuerdos capitulares, pág. 87. Este libro está en mi poder». *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. II, pàg. 249.

¹⁵⁸³ «Poseo este papel regalado a mí por un pariente del autor». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. IV, llib. III, pàg. 610-611.

De la mateixa forma, tot i que fa ús d'un verb diferent, la cessió o donació que li fan molts subjectes, entre ells alguns familiars de religiosos del cenobi d'on procedeix la documentació, com per exemple unes cartes entre el sabater Pedro Saurí i uns frares mínims del convent de Sant Francesc de Paula, de Barcelona, durant el Trienni Liberal:

«Se ve que D. Pedro Saurí era buena persona y de toda la confianza del Fraile. Me prestó estas cartas D. Vicente, hijo de Pedro Saurí, y después su Nieto, también Saurí, me las ha dado. Le quedo muy reconocido y le doy mil gracias.»¹⁵⁸⁴

Després també hi ha persones que li cedeixen o presten temporalment documentació en nombroses ocasions, com uns papers que parlen de les diverses afectacions que patí el convent dominic de Sant Jaume de Pallars, de Tremp, durant el Trienni Liberal¹⁵⁸⁵; el *Llibre vert* del convent franciscà de Sant Bartomeu, de Bellpuig¹⁵⁸⁶, un document que tracta l'estat dels quadres recollits de les cases de religiosos desamortitzades, amb la finalitat de conèixer els del convent carmelita calçat de Nostra Senyora del Carme, de Barcelona.¹⁵⁸⁷ O l'ús de la *Relacion del Servicio que Narciso Ferreras y Llorens presta en calidad de Urbano en su Compañía* per tractar els esdeveniments que sacsejaren Barcelona la nit del 25 de juliol de 1835:

«Prestóme original este precioso documento, o cuaderno, mi querido discípulo, D. Juan Batlle, muy conocido comerciante de libros viejos y nuevos y bibliófilo entendido, que tiene su comercio en la calle de la Canuda, n.º 45.»¹⁵⁸⁸

En menor mesura, i com a complementació de l'exposició de les tipologies, la constatació de compra de documents, com en el cas d'unes epístoles del vicari general Avellà que tracten del nomenament del canonge Joaquín Broto com a governador eclesiàstic de Barcelona i vicari general el 1822-1823:

«En carta de Roma de 27 de mayo de 1845 dice que aquel día cumple 71. La poseo. En 1910 se me presentó un joven descendiente de una familia muy íntima de Avellá, y me ofreció la venta de muchos documentos de este señor, entre ellos muchísimas cartas. Compréle éstas y

¹⁵⁸⁴ *Ibidem.*, vol. I, llib. II, pàg. 1103. La mateixa acció es repeteix amb les actes capitulars del monestir jerònim de la Vall d'Hebrón, que li permet narrar el jurament de la comunitat a la proclamació de la Constitució de Cádiz el 1820: «Libro de acuerdos capitulares de este monasterio, pág. 400. Este manuscrito está original en mi poder, por habérmelo dado la sobrina del último monje de esta casa, muerto aquél». *Ibidem.*, pàg. 1077.

¹⁵⁸⁵ «Copié estos documentos. copias simples unos, originales otros de un legajo de papeles del convento que se hallaba en poder del presbítero Dr. D. Salvador Mir. quien me los dejó copiar». *Ibidem.*, vol. I, llib. II, pàg. 1014.

¹⁵⁸⁶ «Este libro ms. del convento está en poder de una familia de Bellpuig. Me obtuvo y mandó copia de este asiento mi amigo el conocido escritor D. Valerio Serra y Boldú, favor que le agradezco». *Ibidem.*, vol. I, llib. I, pàg. 210. *Cfr. Llibre Ver del convent de Bellpuig*. Edició a cura de Joan Yeguas Gassó. Tàrraga: Arxiu Històric Comarcal de Tàrraga, 2003.

¹⁵⁸⁷ «Está este papel en poder del comerciante de libros D. Juan Batlle, calle Gran Vía Diagonal, n.º 442, quien me lo ha exhibido». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. IV, llib. III, pàg. 363.

¹⁵⁸⁸ *Ibidem.*, vol. III, llib. III, pàg. 68.

algunos de aquellos. De las cartas rasgué las puramente familiares, faltas de interés histórico, y aprovecho las demás para este trabajo.»¹⁵⁸⁹

Aquesta documentació en mans particulars també es remet a l'ús de documentació de caràcter familiar de l'autor. Són pocs els casos en els que l'autor utilitza referències procedents de la seva família, com per exemple en l'ús que tingué el monestir benedictí de Sant Pau del Camp el 1842, que esdevingué escola per a nens i nenes gràcies a una documentació del seu pare¹⁵⁹⁰, de la construcció del retaule del temple del monestir benedictí de Sant Cugat del Vallès per part d'un monjo familiar seu¹⁵⁹¹; de l'enderrocament del convent franciscà de Sant Francesc d'Assís, de Barcelona i posterior aprofitament dels materials, com de la construcció d'un teatre en el convent dominic de Santa Caterina, de Barcelona, a partir de la documentació del despatx d'advocats del seu avi matern¹⁵⁹², o les afectacions que patí el monestir de Santa Maria, d'Amer i Roses, del mateix orde, durant el Trienni Liberal:

«Las noticias de este monasterio nos las da todas un manuscrito de mi familia hallado entre los papeles de un mi tío carnal militar, papel que se titula: “Relacion ó historia de las vicisitudes del Teniente Coronel D. Ramón Barraquer, Capitán de Infanteria, durante el régimen constitucional, arreglada al artículo 7.º de la Real Cédula de 9 de agosto del año próximo anterior”. Este documento lleva la fecha de “Gerona Mayo de 1825”»¹⁵⁹³

En aquest cas, la documentació de caràcter familiar també es pot considerar particular, i fins i tot de caràcter privat. A excepció de la referent a la seva família, que sí la té en propietat, Barraquer i Roviralta fa ús d'altres fonts pertanyents a terceres persones, com per exemple la consulta l'arxiu de la casa Teixidor per parlar de les propietats rurals que tenia el convent caputxí de les mateixes localitats¹⁵⁹⁴, o un document manuscrit del monjo

¹⁵⁸⁹ *Ibidem.*, vol. I, llib. II, pàg. 671.

¹⁵⁹⁰ «Tengo el oficio del Ayuntamiento nombrando a mi padre vocal de la Junta auxiliar de instrucción primaria y en el que se nombran dichas escuelas de San Pablo». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. II, llib. III, pàg. 672.

¹⁵⁹¹ «Saco esta noticia del fol. 93 de un precioso manuscrito que poseo, procedente de un monje de San Cugat, mi pariente. Es un tomo en folio, con cubierta de pergamino, cosida. Contiene, sacada del Carta del P. Provincial oral, una lista de los privilegios del monasterio y una historia de él. Es obra de un monje de mitad del siglo XVII. Carece de título y nombre de autor; así, pues, para citarlo, lo llamaré *el mms. anónimo*». *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 106.

¹⁵⁹² Pel què fa al convent franciscà diu el següent: «Y ¿quién derribó el convento, y quién se aprovechó de sus materiales? Un muy conocido anciano, acentuado liberal de esta ciudad, me contó que lo derribó un francés cuyo nombre no recordaba. Mucho sentí el olvido; pero la Divina Providencia puso en mis manos pecadoras una copia de una escritura procedente del despacho de abogado de mi arriba nombrado abuelo materno, de la que brotan por doquiera las noticias, y aparecen las enlodadas manos que en el asunto y tráfico del derribo y aprovechamiento de los materiales intervinieron» (*Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. IV, llib. III, pàg. 381); i del dominic: «Poseo las copias de estos documentos referentes al teatro, procedentes del despacho de abogado de mi abuelo D. Cayetano Roviralta, quien fué abogado del empresario Molins» (*Ibidem.*, pàg. 416). *Cfr. supra.*, pàg. 29.

¹⁵⁹³ *Ibidem.*, vol. I, llib. II, pàg. 754.

¹⁵⁹⁴ «La tradicional piedad, hoy aun muy viva, de la casa solariega de Teixidor, sita á unos doscientos pasos del convento, y la de José Comes, obviaron en gran parte la dificultad para la construcción del cenobio.

benedictí del monestir de Sant Cugat del Vallès, Felipe de Alemany, que l'autor utilitza per reflectir les presumptes accions creades per provocar un context d'odi contra els religiosos¹⁵⁹⁵. També destaca el que foren els dietaris i memòries manuscrites inèdites de Tomàs Illa i Balaguer¹⁵⁹⁶, regidor de l'Ajuntament de Barcelona i posteriorment diputat al Congrés el 1847 i 1850¹⁵⁹⁷, que les escrigué entre 1824 i 1835¹⁵⁹⁸ i de les que només esmenta les *Memorias de 1823*, *Bloqueo de Barcelona* i *Memorias de la restauración*:

«Supe que el concejal de 1835, hombre cristiano, D. Tomás Illa y Balaguer, persona curiosísima, de recta conciencia, diariamente apuntó, durante su vida, la relación de los acontecimientos de aquel día. Inmediatamente corrí en busca de personas relacionadas con sus herederos, y al fin logré hallar una. Acompañado de ella, visité al hijo de Illa. Hálleme con un pobre apoplético que habitaba un pisito de la calle de la Fruta. Pedíle los cuadernos de su padre. Léilos, y tomé notas del tiempo de los constitucionales del 1820 al 23; pero al llegar al año del crimen, los cuadernos faltaban. “¡Cómo!, dije al hijo, ¿dónde están los demás? —No tengo más, me contestó; los que faltan serían unos que fueron quemados porque dijeron que podían comprometer.” ¡Virgen santa!...»¹⁵⁹⁹

En definitiva, amb aquestes ratlles s'ha volgut compartir el complicat i difícil destí que tingueren els fons documentals dels religiosos regulars, acabant no només en arxius com s'ha pogut veure anteriorment, sinó desapareixent fruit de la destrucció que patiren com de la mala praxis administrativa que provocà la seva pèrdua, desaparició o acabant en mans de terceres persones, les quals acabaren venent-les en botigues especialitzades.

Ante el notario de Calella Don Juan Cortada, en 2 de febrero de 1700, Francisco de Asís Teixidor, del vecindario de Manola, parroquia y villa de Pineda, término de Montpalau, cede y da á los síndicos de los capuchinos los honorables Miguel Rabassa y Maciá, jurado primero de Calella, y á José Feliu, jurado primero de Pineda, en presencia del Padre Provincial y otros capuchinos, “*tot aquell tros de terra llaurador situat entre las dos parroquias de Pineda y Calella, y prop lo lloch dit lo vierany Den Moré, sota lo canil real... de tinensa lo que dona de ampiaría desde la feixa de Joseph Thomás Comes y Cassós que serveix per dit convent, entrant en dins de dit camp de terra envers la part de ponent vint y dos canes, y de llargària desde la mota del Camí real estenent se per avall envers la mar sexanta dos canes... y afronta á sol hixent lo que dona ab la feixa de terra de dit Comes donada per la fabrica de dit convent*”, á S. y O. con tierras del donador, y á N. con la carretera. Archivo de casa Teixidor de Pineda y Calella. Es la escritura de donación». *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. II, pàg. 389.

¹⁵⁹⁵ «Manuscrito de D. Felipe de Alemany que va sin título. Capítulo XIX titulado *Las vicisitudes desde el año 33 al 35*». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 444. Aquest manuscrit inèdit està «en poder de la família noble de Alemany». *Ibidem.*, pàg. 439.

¹⁵⁹⁶ FUSTER I SOBREPÈRE, Joan. «Tomàs Illa y Balaguer». *Diccionario biográfico de parlamentarios españoles: 1820-1854*. Miquel Urquijo Goitia (dir.). Madrid: Cortes Generales. Congreso de los Diputados, 2013. Format electrònic (CD-ROM).

¹⁵⁹⁷ Congreso de los Diputados. «Tomàs Illa y Balaguer». Congreso de los Diputados. Archivo Histórico. [https://www.congreso.es/web/guest/historico-diputados?p_p_id=historicodiputados&p_p_lifecycle=0&p_p_state=normal&p_p_mode=view&historicodiputados_mvcRenderCommandName=indiceDiputado&historicodiputados_ndip=\(56010\)](https://www.congreso.es/web/guest/historico-diputados?p_p_id=historicodiputados&p_p_lifecycle=0&p_p_state=normal&p_p_mode=view&historicodiputados_mvcRenderCommandName=indiceDiputado&historicodiputados_ndip=(56010)) Accedit el 25/V/2021.

¹⁵⁹⁸ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. II, pàg. 775.

¹⁵⁹⁹ *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. I, pàg. 7-8.

7.4. Fonts bibliogràfiques

Seguint les paraules de Gaietà Barraquer, però en aquest cas capgirant el tractament de les fonts en apartats diferents exposats en aquest treball:

«A los periódicos siguieron los autores impresos, bien que su examen completo lo dejé para el momento de la redacción de cada capítulo y artículo, ocasión en la que se estudia por todos sus lados el punto en él tratado.»¹⁶⁰⁰

La cita aporta i reflecteix una primera informació que ajuda en l'exposició de la temàtica així com en l'estructuració d'aquest apartat. Concretament cal esmentar que es tracta d'una extensa quantitat de referències bibliogràfiques que l'autor consulta en l'elaboració del seu treball, essent en alguns casos l'única font que referencia i a la que es remet o extreu la informació, mentre que d'altres esdevé una font complementària per corroborar els continguts transmesos en relacions orals o notícies extretes de la premsa contemporània. La lectura i anàlisi de les obres ha permès elaborar un llistat amb totes les referències que l'autor cita en els seus articles. Aquestes han estat classificades segons les temàtiques corresponents, tot i que és necessari justificar la seva ambivalència i confluència en les àrees de coneixement segons la lectura dels títols. La tria i assignació ha estat en tot moment cenyida a l'ús que en fa a cada capítol o article, essent possible en més d'un cas la seva ordenació en un altre categoria.¹⁶⁰¹

El llistat consta de les categories següents: Històries nacionals: Espanya i Catalunya, Monografies històriques (locals, comarcals i provincials), Guies de viatge, d'excursions i itineraris culturals; Documentació d'entitats i institucions (butlletins, anuaris, revistes i certàmens), Història i Història de l'Art, Catàlegs de Museus, Cròniques coetànies i apològètiques; Religió (Teologia i Història eclesiàstica, Documentació d'ordes i congregacions), Memòries i biografies de personalitats, Dret i legislació, i Narrativa (novel·les i poesia). Però abans d'entrar a exposar la tipologia de cada àrea temàtica, els títols presents i l'ús que en fa l'autor, és necessari reflectir una altra rellevància documental que permet contextualitzar a nivell històric el panorama bibliogràfic reflectit en el llistat en qüestió. Si es realitza una lectura detinguda, es pot veure la preponderància de referències vuitcentistes, en majoria i lògicament contemporànies a Barraquer i Roviralta, tot i que també en destaquen d'altres publicades en els ss. XVI-XVIII.

¹⁶⁰⁰ *Ibidem.*, pàg. 7.

¹⁶⁰¹ Tota i cadascuna de les referències bibliogràfiques que cita Gaietà Barraquer i Roviralta i que per tant s'esmentaran en aquest apartat, són presents i exposades a l'apartat l'Annex 2. Això implica que s'eximirà de citar-les puntualment en una nota a peu de pàgina, i es remetrà en tot moment al document en qüestió.

Moltes d'aquestes referències coetànies a l'autor, concretament les exposades en les primeres temàtiques, fan referència a la història d'una circumscripció geogràfica acotada i que, essent el cas, comparteix una història particular i en comú. Tot i no ser l'objectiu d'aquest apartat reescriure ni explicar les innovacions teòriques de la historiografia espanyola i catalana del s. XIX, és de gran significat exposar un fenomen que apareix en el llistat de referències bibliogràfiques i que com a conseqüent es reflecteix en les obres de Gaietà Barraquer, i és el sobtat interès per la història, però sobretot en el seu èmfasi i rellevància nacional. Un delir produït com a aparició i consolidació de l'estat liberal i el desmembrament de l'Antic Règim, pels processos i esdeveniments revolucionaris que sacsejaren el món contemporani, i que ocasionà un creixent interès pel passat; un període cronològic creat de nou, i que permet diferenciar els orígens possiblement comuns dels successos contemporanis que han precedit aquesta nova era.¹⁶⁰²

Aquesta transcendència del temps des d'una vessant política i cultural ve condicionada i marcada per una evident influència del romanticisme. Un moviment en primer lloc cultural i posteriorment intel·lectual contribueix en estudiar els successos contemporanis i del passat en clau nacional. Amb paraules extretes d'un vocabulari hobsawmnià, la nació esdevé una novetat¹⁶⁰³, i l'estudi del seu passat comportarà l'aparició d'un llegat bibliogràfic que escriurà la seva història, concepte que esdevindrà essencial i primordial per a construir un pretèrit comú i conseqüentment d'essència pàtria.¹⁶⁰⁴ Hi ha voluntat de divulgar aquesta nova idea nacional, situació que afavoreix una producció literària provinent de diversos estrats geogràfics, tant des d'una perspectiva local, comarcal o provincial, exposant una justificació de la identitat del col·lectiu nacional.¹⁶⁰⁵ Una realitat que evidencia la recepció, acceptació i ús d'aquesta bibliografia és l'interès del públic espectador en el seu consum, evidència que també es reflecteix en la llarga presència d'aquestes en les obres de Barraquer i Roviralta. No és que s'estigui justificant una

¹⁶⁰² PASAMAR ALZURIA, Gonzalo. *La Historia contemporánea: aspectos teóricos e historiográficos*. *op. cit.*, pàg. 18-20.

¹⁶⁰³ HOBBSAWM, Eric J. *Nacions i nacionalismes des del 1780. Programa, mite, realitat*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2011, pàg. 21.

¹⁶⁰⁴ WULFF ALONSO, Fernando. *Las Esencias patrias: historiografía e historia antigua en la construcción de la identidad española (siglos XVI-XX)*. Barcelona: Crítica, 2003, pàg. 98-99.

¹⁶⁰⁵ Com bé expliciten ANGUERA, Pere. «La historia local en la España Contemporánea». *La Historia local en la España contemporánea: estudios y reflexiones desde Aragón*. Pedro Rújula, Ignacio Peiró (coord.). Barcelona: L'Avenç, 1999, 9-16, pàg. 9-10, i MARTÍ, Manuel. «Historias locales e historias nacionales». *Ibidem.*, 51-61, pàg. 59-60, fou el romanticisme i posteriorment els nacionalismes perifèrics els que enfortiren la rellevància d'aquestes publicacions, com també esmenten CIRUJANO MARÍN, Paloma; PÉREZ GARZÓN, Juan Sisinio; ELORRIAGA PLANES, Teresa. *op. cit.*, pàg. 24 i 55-56, i GARCIA, Xavier. *Historia i cultura local a Catalunya al segle XX*. Tarragona: El Mèdol, 2002, pàg. 15.

intencionalitat directa o indirecta de caràcter nacional en els objectius dels seus treballs, sinó el fet que utilitzi aquestes referències literàries com a base de consulta o justificació dels seus arguments, coneixements o dels aspectes que tracta.

Com a conclusió d'aquests paràgrafs, s'ha intentat contextualitzar i si més no justificar l'existència i la nomenclatura emprada per a classificar les categories; la seva formulació i exposició han permès evidenciar i resultar el creixent interès de la història com a disciplina, més endavant amb una marcada intencionalitat científica. Però anterior a aquesta fita metodològica, i fent referència una altra vegada més al llistat bibliogràfic en qüestió, ressalta la presència de subjectes que escriuen obres de caràcter històric però sense ésser professionals de la matèria. Amb paraules de Gonzalo Pasamar, esdevenen «narradores de acontecimientos interesados por sus causas y con una dedicación a esa tarea que traspasará lo puramente ocasional».¹⁶⁰⁶ No només publiquen obres d'esdeveniments del passat més llunyà, sinó també del més recent, element que els apropa encara més a la contemporaneïtat i que esdevinguin relators, cronistes contemporanis dels successos que ells també van viure.

Amb un relat marcat per una evident perspectiva historicista, el que s'escriu és una dissertació que pretén estudiar, conèixer i exposar els canvis que s'han produït en la societat i que per tant influeixen en el present, cercant i trobant nexes de causalitat i evidenciant la història com una realitat temporal, única i objectiva, i de llarg recorregut.¹⁶⁰⁷ Aquesta producció literària afavoreix una constant preocupació metodològica; unes aspiracions de caràcter científic que parteixen des dels preceptes de l'erudició dels seus autors d'una diversa procedència professional, i que provocà en els darrers anys del s. XIX una gradual professionalització i posterior institucionalització de les disciplines històriques.¹⁶⁰⁸

Procedent de les referències que Gaietà Barraquer llegeix, consulta i cita a peu de pàgina, n'extreu el següent:

¹⁶⁰⁶ PASAMAR, Gonzalo. *op. cit.*, pàg. 20.

¹⁶⁰⁷ *Ibidem.*, pàg. 24-25; CIRUJANO MARÍN, Paloma; PÉREZ GARZÓN, Juan Sisinio; ELORRIAGA PLANES, Teresa. *op. cit.*, pàg. 14; MORENO ALONSO, Manuel. *Historiografía romántica española. Introducción al estudio de la historia en el siglo XIX*. Sevilla: Servicio de Publicaciones, 1979, pàg. 60-64 i 177-192.

¹⁶⁰⁸ PASAMAR ALZURIA, Gonzalo; PEIRÓ MARTÍN, Ignacio. «Introducción». *Diccionario Akal de Historiadores Españoles Contemporáneos (1840-1980)*. Madrid: Akal, 2002, 9-45, pàg. 12; PEIRÓ MARTÍN, Ignacio. *Los Guardianes de la historia: la historiografía académica de la Restauración*. Zaragoza: Institución Fernando el Católico, 2006, pàg. 244-248; CIRUJANO MARÍN, Paloma; PÉREZ GARZÓN, Juan Sisinio; ELORRIAGA PLANES, Teresa. *op. cit.*, pàg. 64-65.

«De los libros he leído y estudiado cuantos tuve á mano que trataron mi tema ó parte de él, cualquiera que fuera su criterio, sentir y deseos. Desfilaron por ante mis ojos todos, desde D. Vicente de la Fuente, sinceramente católico, hasta el liberal D. Modesto de la Fuente, el perverso don Joaquín del Castillo y Mayone, y el revolucionario, que intervino en los hechos políticos de aquellos años, D. Francisco Raull. Y á la verdad leí muchos más de los hostiles que de los afectos á los frailes, porque, según arriba dije, todos los autores de aquellos tiempos, ó directa ó indirectamente, comulgaban en las logias masónicas.»¹⁶⁰⁹

És interessant veure la classificació que realitza Barraquer i Roviralta segons la seva ideologia política, la participació en fets anteriors o creença religiosa. Aquest és un altre aspecte clau de la historiografia vuitcentista: la Història com a disciplina i la seva publicació editorial esdevé una eina de lluita social i política, que evidencia la present conflictivitat com a conseqüència de la implantació de l'estat liberal i de l'eliminació de l'Antic Règim.¹⁶¹⁰ Tal com es veurà a continuació, s'evidencia la presència d'obres que exposen realitats nacionals i dels successos totalment diferents, mostrant una confrontació i fins i tot oposició dogmàtica en aspectes de caràcter polític, però també a nivell sociològic i religiós, fent palesa la realitat social i ideològica del país, com una confrontació bel·ligerant entre sectors conservadors i integristes, i liberals.¹⁶¹¹

En les obres de Barraquer i Roviralta es fa palès aquest discurs combatent propi dels sectors reaccionaris. Deliberadament, sense preocupació ni pèls a la llengua senyala i fins i tot ataca tant els autors com les seves obres, tot i que curiosament ha llegit anteriorment i empra en el seu treball, citant-los i permetent-se la seva crítica i escarni, com fa amb l'obra *Las calles de Barcelona* de l'escriptor i polític Víctor Balaguer¹⁶¹², en referència als suposats esforços dels sectors liberals per a sembrar l'odi contra els religiosos el 1835:

«A las anteriores palabras del monje de San Cugat debo añadir aquí las del liberal y después masón Don Víctor Balaguer: “A tan desconsolador espectáculo (*el de la guerra civil*), que afligidos tenía los corazones todos, se juntó la indignación que hizo nacer un rumor que comenzó á correr en voz baja por todas partes.” (*Si corría por todas partes no contenía la verdad, pues cada población se halla en distintas circunstancias*). “Asegurábase que, faltando á las santas leyes del sacerdocio, cada convento era un foco de rebelión, y que en el silencio y misterio de los claustros se tramaban sordas maquinaciones contra el trono de la inocente Isabel.”»¹⁶¹³

¹⁶⁰⁹ *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 7.

¹⁶¹⁰ JOVER ZAMORA, José M. *Historiadores españoles de nuestro siglo*. Real Academia de la Historia, 1999, pàg. 228-229; CIRUJANO MARÍN, Paloma; PÉREZ GARZÓN, Juan Sisinio; ELORRIAGA PLANES, Teresa. *op. cit.*, pàg. 49-50.

¹⁶¹¹ JOVER ZAMORA, José M. *op. cit.*, pàg. 229-232.

¹⁶¹² GHANIME I RODRÍGUEZ, Albert. «Balaguer i Cirera, Víctor». *Diccionari d'historiografia catalana*. Antoni Simón i Tarrés (dir.). Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2003, pàg. 177-178; GRAU I FERNÀNDEZ, Ramon. «Les coordenades historiogràfiques de Víctor Balaguer». *Víctor Balaguer i el seu temps*. Montserrat Comas i Güell (dir.). Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2004, 41-68.

¹⁶¹³ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. II, llib. III, pàg. 439. Aquesta situació també es troba amb Francesc Puigjaner, a l'hora de descriure les propietats del convent carmelita calçat de Nostra Senyora del Carme, de Valls: «Los bienes de este convento consistían en huertas inmediatas al cenobio. Ignoro la

7.4.1. Històries nacionals: Espanya i Catalunya

Així mateix, en la categoria d'Història d'Espanya destaca l'ús que fa de l'obra del polític liberal i escriptor Modesto Lafuente, un dels màxims exponents de la historiografia nacional espanyola.¹⁶¹⁴ En aquest cas, tot i fer servei dels seus treballs per a descriure entre altres casos el context històric de Catalunya i Espanya durant 1835, també el referencia per esmentar l'entrada del general Javier Espoz y Mina a Balaguer el 3 de novembre de 1822¹⁶¹⁵ o per exemple, per parlar i posteriorment discutir de les afectacions del clergat regular durant el Trienni Liberal i els conflictes que sorgiren entre 1822 i 1823:

«No debo terminar este artículo sin dedicar unas líneas a contestar al muy liberal Don Modesto Lafuente. Escribe que durante la guerra las partidas realistas aumentaban “por la protección que encontraban en el país, cuyo espíritu anticonstitucional se mantenía y fomentaba con sermones, pastorales, proclamas secretas, y periódicos y otras publicaciones absolutistas, que daba a luz al abrigo de la libertad legal de que se aprovechaban, y que por otra parte se proponían destruir”. Ante todo acepto la confesión de que el país protegía a los realistas, y que vivía animado de espíritu anticonstitucional. Pues, confesado esto, ¿a qué acudir a sermones, ni pastorales, ni otros escritos? Además seamos imparciales, y no confundamos los años de 1822 y 23 con los posteriores a 1868. Los hechos hablan con voz de trueno: los gobiernos posteriores a este año usan de alguna, y aun mucha, tolerancia con sus contrarios, aun con los del lado realista; pero en el tiempo constitucional que historió la intolerancia llegaba a la brutalidad. ¿Eran posibles ni sermones, ni pastorales, ni mucho menos periódicos realistas, en una época en que por solas ideas se embarcaba a un ciudadano, a un clérigo, a un Obispo, y aun se les fusilaba desapiadadamente? ¿Donde están estas pastorales? Cítelas el muy liberal e inexacto Lafuente. Siga mi ejemplo insertando los documentos. En cambio le llevo citados, y aun copiados, muchos documentos episcopales escritos de grado o por fuerza en favor de la Constitución. Y estos sermones y estas pastorales que él dice ¿quién los hacía? ¿Los sacerdotes desterrados, huidos, acobardados, los Obispos moralmente aherrojados en sus palacios, o escapados de sus diócesis, o extrañados? ¿Quién los hacía? En este tiempo en que no quedaba más que un Obispo en Cataluña, y muy pocos sacerdotes, ¿quién los hacía? Una expresión hostil a la Constitución era bastante para merecer cuatro balas en la cabeza. Que Lafuente no con funda épocas, y que diga la verdad.»¹⁶¹⁶

Entre el llistat esmentat, comentar també la presència de les obres del cronista i historiador Víctor Gebhardt¹⁶¹⁷, que Barraquer i Roviralta cita complementàriament amb les de Modesto Lafuente i les del seu continuador Juan Valera, per a redactar els antecedents històrics de 1823 a 1834¹⁶¹⁸, i les múltiples conseqüències polítiques que hi hagué a Barcelona, Catalunya i Espanya amb la crema de les cases de religiosos.¹⁶¹⁹ Així

cuantía y valor de estos bienes, pero veo que el historiador de Valls, escritor muy liberal, califica á los carmelitas de los frailes más ricos de la ciudad». *Ibidem.*, pàg. 424. Cfr. GRAU I PUJOL, Josep M. «Puigjaner i Gual, Francesc». *Diccionari d'historiografia catalana. op. cit.*, pàg. 955.

¹⁶¹⁴ PASAMAR ALZURIA, Gonzalo; PEIRÓ MARTÍN, Ignacio. «Lafuente y Zamalloa, Modesto». *op. cit.*, pàg. 346-347.

¹⁶¹⁵ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. II, pàg. 940.

¹⁶¹⁶ *Ibidem.*, pàg. 624-625. Les discrepàncies i atacs a la ideologia de l'autor i a la seva obra també es troben a les pàgines 1262-1263 i 1270 del mateix llibre.

¹⁶¹⁷ SIMÓN I TARRÉS, Antoni. «Gebhardt i Coll, Víctor». *Diccionari d'historiografia catalana. op. cit.*, pàg. 520-521.

¹⁶¹⁸ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. II, llib. III, pàg. 3-31.

¹⁶¹⁹ *Ibidem.*, pàg. 831, 834 i 835.

mateix, els diversos volums de l'obra del també periodista i historiador Antonio Pirala¹⁶²⁰, que són utilitzats entre d'altres per a narrar la trama existent de les societats secretes i el paper que tingueren aquestes en la matança de religiosos a Saragossa el 1835¹⁶²¹ dins del capítol «Matanzas fuera de Cataluña». Per altra banda també és interessant conèixer l'ús que fa de l'obra de l'historiador i polític Antonio Ferrer del Río¹⁶²², que Barraquer empra en el capítol de l'expulsió dels PP. Jesuïtes, concretament en l'article destinat al Col·legi de Betlem de Barcelona, per a introduir la història de la Companyia:

«¿Quién en España ignora que los religiosos de la Compañía fueron inicuaamente arrojados de esta nación y de sus extensas colonias por el úkase de Carlos III, de 27 de febrero de 1767, y la Real Pragmática de 2 de abril siguiente? Con tal fechoría inauguró su vida en esta tierra la Masonería, vida y fechorías que, después de siglo y medio, continúan hoy por el mismo tenor. A la expulsión de España siguió el Breve de Clemente XIV de 21 de julio de 1773 suprimiendo y disolviendo la Compañía, Breve arrancado del Papa por fuerza moral, y hasta amenazas de las Cortes de París y Madrid, pero especialmente de ésta. Así resulta clarísimo, no sólo de autores amigos de los jesuítas, sino de los oficios y cartas oficiales que el representante de España cerca del Papa Clemente, D. José de Moñino, dirigía al Gobierno, publicadas por el historiador y panegirista de Carlos III, D. Antonio Ferrer del Río.»¹⁶²³

Pel què fa a les referències de la categoria d'Història de Catalunya, l'autor fa ús dels treballs dels historiadors Adolf Blanch i Cortada¹⁶²⁴ i Antoni de Bofarull i de Brocà¹⁶²⁵ per a narrar el paper actiu i combatent del clergat català durant la Guerra del Francès, baluard de la moral cristiana i lluita contra l'invasor francès.¹⁶²⁶ Del segon autor, i conjuntament amb Mariano Flotats¹⁶²⁷, Barraquer i Roviralta fa ús de la història de Jaume I el Conqueridor per a parlar de la destrucció i posterior espoli que patí el monestir cistercenc de Poblet després de 1835.¹⁶²⁸ Tot i ésser una edició facsímil de 1881 però original de 1688, és interessant conèixer el tractament que fa de l'obra del religiós mínim

¹⁶²⁰ PASAMAR ALZURIA, Gonzalo; PEIRÓ MARTÍN, Ignacio. «Pirala y Criado, Antonio». *op. cit.*, pàg. 496-497.

¹⁶²¹ «D. Antonio Pirala. *Historia de la guerra civil. Madrid, 1868*. Tomo II. pág. 118. Temo que Pirala aquí, respecto de los nombres de los Generales que en los días de los mentados sucesos gobernaban en Zaragoza, se equivoca. He pedido noticias a un General que hace muchos años está destinado en Zaragoza, y me contesta así: "El 3 de abril de 1835 ejercía el mando de Capitán General de Aragón D. Francisco Serrano y Cuenca, que cesó en mayo del mismo año. sucediéndole D. Felipe Montes desde junio de 1835 al mes de abril de 1836." Añade que en ninguna de las dos fechas de las matanzas de Zaragoza, D. José de Palafox, primer Duque de Zaragoza, era Capitán General de Aragón». *Ibidem.*, pàg. 67.

¹⁶²² PASAMAR ALZURIA, Gonzalo; PEIRÓ MARTÍN, Ignacio. «Ferrer del Río, Antonio». *op. cit.*, pàg. 253-254.

¹⁶²³ *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. II, pàg. 419.

¹⁶²⁴ CERDÀ PÉREZ, Manuel. «Blanch i Cortada, Adolf». *Diccionari d'historiografia catalana. op. cit.*, pàg. 226.

¹⁶²⁵ GRAU I FERNÀNDEZ, Ramon; LÓPEZ GUALLAR, Marina. «de Bofarull i Brocà, Antoni». *Ictineu. Diccionari de les Ciències de la Societat als Països Catalans. op. cit.*, pàg. 86.

¹⁶²⁶ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. I, pàg. 415.

¹⁶²⁷ TOLL, Gil. «Aproximación a la historia de *El Diluvio* (1858-1939)». *Barcelona Quaderns d'Història*, 25 (2018): 153-170, pàg. 153 i 156.

¹⁶²⁸ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. II, llib. III, pàg. 334.

i cronista P. Fr. Joan Gaspar Roig i Jalpí¹⁶²⁹ per a conèixer i relatar els orígens històrics i les particularitats arquitectòniques i artístiques del priorat benedictí de Santa Maria, de Meià:

«Con tan hermosos y bien dados colores describe la tierra de Meya el benemérito y eruditísimo cuanto hoy desconocido historiador regional, P. Fr. Juan Gaspar Roig y Jalpí, mínimo del siglo XVII, al cual seguiré casi como único guía en el presente artículo.»¹⁶³⁰

Com s'ha comentat anteriorment en els primers paràgrafs, són poques les referències anteriors al s. XIX, com per exemple l'obra d'Esteve Corbera¹⁶³¹ per explicar els orígens dels convents carmelites calçats de Nostra Senyora del Carme, de Peralada i de la Puríssima Concepció, de Camprodon.¹⁶³²

7.4.2. Monografies històriques

Referent a la categoria de monografies històriques –i sobretot començant per les locals–, és interessant llegir el llarg llistat de referències que s'han classificat i que permet evidenciar l'auge i èxit d'aquest gènere històric i literari durant i a les acaballes del s. XIX i sobretot de principis del s. XX, fruit del valor que li donà la Renaixença i sobretot el catalanisme polític conservador.¹⁶³³ Barraquer i Roviralta es nodrí quantiosament d'aquest tipus de publicacions provinents de diversos indrets de Catalunya, construint un corpus documental que li permeté ampliar i consolidar el seu coneixement i referenciar els orígens històrics, contextualitzar l'època que tracta, o estudiar les característiques arquitectòniques d'un edifici religiós en una etapa.

Són múltiples els títols presents en aquesta primera categoria, refermant la rellevància del gènere local en la consolidació dels estudis històrics a la Catalunya finisecular.¹⁶³⁴ Entre les diverses referències exposades, es troba l'obra històrica del farmacèutic de

¹⁶²⁹ MARQUÈS I PLANAGUMÀ, Josep M. «Roig i Jalpí, Joan Gaspar». *Diccionari d'historiografia catalana. op. cit.*, pàg. 1023-1024. També destaquen altres obres de l'autor citades i emprades per Barraquer i Roviralta, i que en aquest cas estan presents a l'apartat de «Monografies històriques locals».

¹⁶³⁰ *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 146. Cfr. «Abundaba sobremanera y aun abunda en pergaminos el archivo de Meya, y regala el alma leer en el citado historiador Roig y Jalpí las numerosísimas noticias que de ellos, especialmente en punto á bienes, derechos y prerrogativas, este autor saca á luz». *Ibidem.*, pàg. 148.

¹⁶³¹ SÁNCHEZ MARCOS, Fernando. «de Corbera, Esteve». *Diccionari d'historiografia catalana. op. cit.*, pàg. 370-371.

¹⁶³² *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 417-418 i 420, respectivament.

¹⁶³³ PUIGVERT SOLÀ, Joaquim M. «Monografia local». *Diccionari d'Història de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, 1992, pàg. 703-705; CASASSAS I SIMÓ, Lluís. «Monografia local». *Ictineu. Diccionari de les Ciències de la Societat als Països Catalans. op. cit.*, pàg. 317.

¹⁶³⁴ PUJOL CASADEMONT, Enric. *Història i reconstrucció nacional: la historiografia catalana a l'època de Ferran Soldevila (1894-1971)*. Barcelona: Afers, 2003, pàg. 19-21.

Banyoles, Pere Alsius i Torrent¹⁶³⁵, que l'autor utilitza nombroses vegades per a referenciar els orígens del monestir benedictí de Sant Esteve i el convent servita de Sant Martíà, les afectacions que patí la vila durant la Guerra del Francès, així com l'estat d'ambdues cases religioses durant i després de 1835. Sense defugir de la proximitat gironina, l'obra de l'advocat i polític Emili Grahit¹⁶³⁶ que Barraquer i Roviralta cita complementant a Jaime Villanueva per a parlar dels orígens remots del monestir benedictí de Sant Feliu, de Sant Feliu de Guíxols.¹⁶³⁷ Per a parlar també dels orígens fundacionals en aquest cas del convent franciscà de Jesús, a les afores de Barcelona, l'autor fa servei de l'obra del funcionari dels s. XVI-XVII, Esteve Gilabert¹⁶³⁸, que li permet relatar el procés de construcció i els favors reials que tingueren els framenors en l'erecció del cenobi.¹⁶³⁹

Entre d'altres, la monografia del sacerdot i historiador Agustí Coy i Cotonat¹⁶⁴⁰, que és utilitzada per conèixer els orígens, història i elements arquitectònics dels convents caputxins de Vilafranca del Penedès i Vilanova i la Geltrú; la rellevància i passat del convent trinitari calçat de la Santíssima Trinitat, de Vilafranca del Penedès, així com el protagonisme de la segona localitat durant la Guerra del Francès i el Trienni Liberal. També l'obra de l'arxiver i historiador tortosí Frederic Pastor i Lluís¹⁶⁴¹, que li és de gran servei per a datar els orígens fundacionals del convent franciscà de Jesús¹⁶⁴², les afectacions que patí el col·legi jesuïta durant la Guerra del Francès¹⁶⁴³, o l'ús que tingué com a presó pública després de 1835 el convent carmelita descalç de Nostra Senyora del Miracle¹⁶⁴⁴, tots tres a Tortosa ciutat. Les *Narraciones tortosinas* també li serveixen a

¹⁶³⁵ CORTADELLA MORRAL, Jordi. «Alsius i Torrent, Pere». *Diccionario histórico de la Arqueología en España*. Margarita Díaz Andreu, Gloria Mora Rodríguez, Jordi Cortadella Morral (coords.). Madrid: Marcial Pons, 2009, pàg. 77-78.

¹⁶³⁶ ALBERCH I FIGUERAS, Ramon. «Grahit i Papell, Emili». *Diccionari d'Història de Catalunya. op. cit.*, pàg. 511-512; CLARA I RESPLANDIS, Josep. «Grahit i Papell, Emili». *Diccionari d'historiografia catalana. op. cit.*, pàg. 539.

¹⁶³⁷ *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 177.

¹⁶³⁸ SALAMERO REYMUNDO, Francesc. «Aportació d'Esteve Gilabert Bruniquer (1561-1642) a la història de la medicina barcelonina». *Gimbernat: Revista d'Història de la Medicina i de les Ciències de la Salut*, 40 (2003): 45-54.

¹⁶³⁹ *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 484.

¹⁶⁴⁰ Gran Enciclopèdia Catalana. «Agustí Coy i Cotonat». *Gran Enciclopèdia Catalana*. Fundació Enciclopèdia Catalana. <https://www.enciclopedia.cat/ec-gec-0020473.xml> Accedit el 26/X/2021.

¹⁶⁴¹ Gran Enciclopèdia Catalana. «Frederic Pastor i Lluís». *Gran Enciclopèdia Catalana*. Fundació Enciclopèdia Catalana. <https://www.enciclopedia.cat/ec-gec-0049379.xml> Accedit el 26/X/2021.

¹⁶⁴² *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 533.

¹⁶⁴³ *Ibidem.*, vol. II, pàg. 435 i 436.

¹⁶⁴⁴ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. IV, llib. III, pàg. 300.

Barraquer per a descriure extensament la història i les afectacions que patí el convent del mateix orde religiós de Sant Hilari, de la Vall del Cardó.¹⁶⁴⁵

Referents a les monografies comarcals, aquestes són molt menors, destacant l'exemple de l'historiador i mestre Esteve Paluzie i Cantalosella¹⁶⁴⁶, que és emprat per a descriure els orígens històrics i característiques arquitectòniques, així com la posterior destrucció el 1835 del convent caputxí i del convent carmelita calçat de Nostra Senyora del Carme, ambdós d'Olot.¹⁶⁴⁷ Tanmateix, també ressaltar l'obra de l'historiador, polític de Begur i precursor del catalanisme, Josep Pella i Forgas¹⁶⁴⁸, usat també reiteradament per l'autor a l'hora de descriure, en aquest cas, la rellevància que tingué el convent franciscà de Sant Sebastià de la Bisbal d'Empordà durant el s. XVII¹⁶⁴⁹, i els orígens del convent dominic de Sant Domènec, de Peralada¹⁶⁵⁰, i dels convents agustins calçats de Nostra Senyora de Gràcia, de Palamós i de Sant Agustí, de Torroella de Montgri¹⁶⁵¹. No gens menys important és la referència de l'historiador francès Albert Salsas¹⁶⁵², que Barraquer i Roviralta utilitza per a descriure les decoracions i elements arquitectònics que hi havia al convent dominic de Sant Domènec, de Puigcerdà, i que amb la posterior desamortització de 1836 foren extrets i escampats per moltes parròquies i cases particulars de la zona.¹⁶⁵³

Ja l'última subclassificació, en aquest cas pel què fa a les monografies comarcals, destaca l'ús de les quantioses obres del banquer i erudit Francesc Montsalvatje i

¹⁶⁴⁵ *Ibidem.*, pàg. 301-306 i *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. II, pàg. 487-493.

¹⁶⁴⁶ CLARA I RESPLANDIS, Josep. «Paluzie i Cantalosella, Esteve». *Diccionari d'historiografia catalana. op. cit.*, pàg. 891.

¹⁶⁴⁷ Barraquer i Roviralta no dubta en titllar-lo segons la seva orientació política a l'hora de citar-lo textualment en descriure el paper que tingué el convent caputxí el 1835: «En la guerra civil de aquellas fechas los liberales olotenses se fortificaron en su villa. Pasó junto a ella la división Guergué, y la sitió. De las operaciones de sitio efectuadas el día 7 de octubre de 1835 escribe el entusiasta liberal Paluzié, historiador de Olot: “El convento de capuchinos estaba desocupado y tan inmediato á la villa, que lo dividía una plazuela, y un paso estrecho separaba la tercera Regla del baluarte de San Ferriol dominándole su elevación. Conociendo el enemigo la ventaja que obtendría de posesionarse de él, corrió á ocuparlo”. *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. IV, llib. III, pàg. 256.

¹⁶⁴⁸ COSTA I FERNÁNDEZ, Lluís. *Jospe Pella i Forgas i el catalanisme*. Barcelona: Rafael Dalmau, 1997, *passim*.

¹⁶⁴⁹ *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 520.

¹⁶⁵⁰ *Ibidem.*, vol. II, pàg. 75.

¹⁶⁵¹ *Ibidem.*, pàg. 220 i 225, respectivament.

¹⁶⁵² PEYTAVÍ DEIXONA, Joan. «Salsas, Albert». *Diccionari d'historiografia catalana. op. cit.*, pàg. 1055-1056.

¹⁶⁵³ «“Lucía este templo preciosos retablos «cubiertos de pinturas debidas á los mejores artistas catalanes. Muchos de los cuadros góticos, existentes en Puigcerdá en su iglesia parroquial y en la capilla de Gracia, provienen de los retablos que ornaban a Santo Domingo antes del decreto de exclaustación de 1835”. Así lo escribe un autor francés, confirmándolo bocas españolas, que atestiguan ser varios los retablos del convento que pararon en la iglesia parroquial de Puigcerdà; uno en la de San Marcos; otro en la de San Martín de Arabo, sufragánea de Saneixa». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. III, llib. III, pàg. 635.

Fossas¹⁶⁵⁴, no només en aquesta circumscripció geogràfica, sinó en les altres categories establertes. Concretament, entre els molts casos que l'autor fa ús i esment de les seves obres emmarcades en la col·lecció *Notícies Històriques*, destaca l'esment del volum XVI per a narrar la destrucció que patí el convent franciscà de Sant Salvi de Cladells i l'hospici de Nostra Senyora de Bellver, a Santa Coloma de Farners, pocs dies després de la fugida dels religiosos el 1835¹⁶⁵⁵, així com el volum IV –aquest està present a l'apartat «Monografies locals»–, que l'utilitza per a referenciar els orígens del monestir benedictí de Sant Pere de Besalú, i del que en una nota a peu de pàgina diu el següent:

«A este diligente investigador é historiador de los monasterios de la tierra gerundense se debe haber fijado con certeza la fecha de esta fundación, desvaneciendo los errores sustentados en este punto por los más respetables AA., tales como Flórez, Villanueva y demás.»¹⁶⁵⁶

Aquestes paraules de gratitud no les té amb l'obra d'Emili Morera i Llauradó¹⁶⁵⁷, que a l'hora de descriure les afectacions que patí el convent carmelita descalç de Sant Llorenç de Tarragona el 1820, cita textualment per després desacreditar-lo i corregir les seves paraules:

«D. Emilio Morera escribe: “Al llegar al siglo XIX, durante los años 1820 y siguientes la iglesia indicada (*esta de Carmelitas de Tarragona*) fué destinada a parroquia con motivo de haber abandonado los religiosos el convento”. No, no, señor Morera; los religiosos no abandonaron el convento; sino que los revolucionarios los arrojaron de él, y aun los embarcaron y desterraron según arriba nos asevera un cont

7.4.3. Documents d'entitats i institucions

Seguint l'ordre establert en el llistat, hi segueix una categoria molt variada on hi ha una quantitat destacable de publicacions pertanyents a entitats i institucions de caràcter molt divers, la majoria d'elles procedents del camp de l'excursionisme però també amb finalitat literària, artística i històrica. Així mateix, la presència de butlletins, anuaris, memòries, revistes i certàmens de tota mena i procedència geogràfica i temàtica, referma i demostra la gran tasca investigadora de Barraquer i Roviralta en la consulta de documentació de tot tipus. Tot i ésser present en la majoria de les subcategories exposades en aquest apartat, és necessari destacar la presència de publicacions de caràcter mensual i anual procedents d'entitats excursionistes. Hagués estat un privilegi poder puntejar,

¹⁶⁵⁴ GRAU I FERNÀNDEZ, Ramon; LÓPEZ GUALLAR, Marina. «Monsalvatje i Fossas, Francesc». *Ictineu. Diccionari de les Ciències de la Societat als Països Catalans. op. cit.*, pàg. 317-318.

¹⁶⁵⁵ «Si estas mis palabras no merecieran asenso, aquí van las de Monsalvatje, quien escribe: “En el año 1835 á los pocos días de la salida de los frailes, comenzó el derribo de esta casa religiosa, de la que bien pronto ni rastro quedó siquiera”». *Ibidem.*, pàg. 553.

¹⁶⁵⁶ *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 43.

¹⁶⁵⁷ MASSÓ CARBALLIDO, Jaume. «Introducció». MORERA I LLAURADÓ, Emili. *Tarragona Cristiana. Historia del Arzobispado de Tarragona y del territorio de su provincia (Cataluña la Nueva). Tom III*. Tarragona: Diputació de Tarragona, 1997, pàg. V-XI.

identificar i classificar tota i cadascuna de les esmentades per Barraquer i Roviralta, però la seva tasca acumulativa d'informació ha fet impossible separar per autories les referències presents, havent generalitzacions en moltes de les notes a peu de pàgines de les seves obres.

Retornant al tema de l'excursionisme, són quantioses les publicacions emprades per l'autor procedents d'institucions tan destacables com el butlletí i l'anuari de l'Associació d'Excursions Catalana.¹⁶⁵⁸ Entre els exemples citats, destaca la presència d'articles de personalitats destacables com l'enginyer i folklorista Cels Gomis¹⁶⁵⁹, que Barraquer utilitza per a referenciar la primera missa que es cantà al convent carmelita descalç de Sant Hilari, de la Vall del Cardó, i les afectacions que patí aquest durant la desamortització de 1836 així com l'espoli material¹⁶⁶⁰, o del folklorista i notari Francesc de Sales Maspons i Labrós¹⁶⁶¹, que li dona informació dels sepulcres procedents del convent agustí calçat de Miralles anomenat «Casa de Dios», trobats en una casa i que feia funcions de pica per a rentar els plats.¹⁶⁶²

Per altra banda, també fa ús de nombrosos títols procedents de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques, en aquest cas de *L'Excursionista*, que és el butlletí mensual de la institució¹⁶⁶³, i del que extreu informació de l'article de l'erudit Joaquim de Gispert i de Ferrater¹⁶⁶⁴ per a descriure, entre d'altres, l'estat del monestir cartoixà *Scala Dei*.¹⁶⁶⁵

¹⁶⁵⁸ ROMA I CASANOVAS, Francesc. *Història social de l'excursionisme català. Dels orígens a 1936*. Barcelona: Oikos-Tau, 1996, pàg. 97-108; IGLÉSIES, Josep. «Presència de l'excursionisme dins la cultura catalana». *L'Excursionisme a Catalunya, 1876-1976. Cent anys del Centre Excursionista de Catalunya*. Barcelona: Barcino. Fundació Carulla-Font 1975, 17-60, pàg. 26-29 i 32-35.

¹⁶⁵⁹ VIOLANT I RIBERA, Ramona. «Gomis i Mestre, Cels». *Diccionari d'Història de Catalunya. op. cit.*, pàg. 507-508; PRATS, Llorenç. «Cels Gomis i la cultura tradicional». GOMIS I MESTRE, Cels. *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Alta Fulla, 1987, pàg. 5-31.

¹⁶⁶⁰ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. IV, llib. III, pàg. 305-306.

¹⁶⁶¹ PUJOL I SANMARTÍN, Josep Maria. «Francesc de S. Maspons i Labrós en la rondallística del seu temps». *Això era i no era: obra folklòrica de Josep M. Pujol*. Carme Oriol i Emili Samper (eds.). Tarragona: Publicacions URV, 2013, 201-227.

¹⁶⁶² «En el número de las joyas artísticas de esta casa no he incluido el sepulcro que en las siguientes líneas un excursionista, amigo de toda mi vida, menciona; y no lo incluí porque no me consta en modo fehaciente su procedencia de este convento; bien que, y por esto lo menciono, no dudo que procede de él». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. IV, llib. III, pàg. 86.

¹⁶⁶³ IGLÉSIES, Josep. *op. cit.*, pàg. 19-20.

¹⁶⁶⁴ TERÉS, Rosa. «de Gispert i de Ferrater, Joaquim». *DHAC. Diccionari d'historiadors de l'art català, valencià i balear*. https://dhac.iec.cat/dhac_mp.asp?id_personal=497 Accedit el 26/X/2021.

¹⁶⁶⁵ «Respecto á la magnitud y magnificencia del edificio, escribe un excursionista que en 1883 visitó sus despojos: "Las... paredes que restan en pie y la extensión de las ruinas indican las grandes dimensiones que aquél tenía; y aun puede apreciarse la riqueza de su construcción al contemplar los mármoles de las puertas que hoy quedan aún intactas"». *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. II, pàg. 209.

També l'article de l'historiador reusenc Antoni Aulèstia i Pijoan¹⁶⁶⁶, coredactor de les Bases de Manresa que en el seu article de les Memòries de l'Associació Científica d'Excursions Científiques, emprat per a descriure la història del convent dominic de Sant Magí de Brufaganya, a Pontils.¹⁶⁶⁷ Del nexxe d'aquestes dues entitats excursionistes nasqué el Centre Excursionista de Catalunya¹⁶⁶⁸, butlletí que també va ser usat nombroses vegades per l'autor a l'hora d'explicar, per exemple, els orígens històrics del monestir benedictí de Santa Maria, de Gerri de la Sal¹⁶⁶⁹ o l'interior de l'església del priorat benedictí de Santa Maria, de Meià¹⁶⁷⁰ de la mà del polític, historiador i promotor del Centre Excursionista de Catalunya, el polític i historiador Francesc Carreras i Candi.¹⁶⁷¹

Entre d'altres, també destacar els articles del científic Josep Maluquer i Nicolau¹⁶⁷² per a descriure la decoració del cor de l'església del convent carmelita calçat de Nostra Senyora del Carme, de Salgà¹⁶⁷³; el destí que visqué després de 1836 el monestir premonstratès de Santa Maria, de Bellpuig de les Avellanes, gràcies a un article de l'advocat Ceferí Rocafort i Sansó¹⁶⁷⁴; o la descripció dels objectes religiosos presents a l'interior del temple del convent mercedari de Sant Ramon Nonat, d'El Portell, a través

¹⁶⁶⁶ GRAU I FERNÁNDEZ, Ramon. «Aulèstia i Pijoan, Antoni». *Diccionari d'Història de Catalunya. op. cit.*, pàg. 77.

¹⁶⁶⁷ *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. II, pàg. 80.

¹⁶⁶⁸ COLOMINES I COMPANYY, Agustí. «Centre Excursionista de Catalunya». *Diccionari d'Història de Catalunya. op. cit.*, 233-234; ROMA I CASANOVAS, Francesc. *op. cit.*, pàg. 145-150; GRACIA ALONSO, Francisco. *La construcción de una identidad nacional. Arqueología, patrimonio y nacionalismo en Cataluña (1850-1939)*. Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona, 2018, pàg. 61-76; CORTADELLA MORRAL, Jordi. «Centro Excursionista de Cataluña». *Pioneros de la arqueología en España. Del siglo XVI a 1912*. Alcalá de Henares: Museo Arqueológico Regional, 2004, 399-400; IGLÉSIES, Josep. *op. cit.*, pàg. 36-39.

¹⁶⁶⁹ *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 102.

¹⁶⁷⁰ *Ibidem.*, pàg. 148.

¹⁶⁷¹ GRAU I FERNÁNDEZ, Ramon. «Carreras i Candi, Francesc». *Diccionari d'Història de Catalunya. op. cit.*, pàg. 198-199.

¹⁶⁷² CAMARASA, Josep M. «Josep Maluquer i Nicolau (Barcelona 1883-1960). La gestió empresarial en la ciència, la gestió científica en l'empresa». *Ciència i tècnica als Països Catalans: una aproximació biogràfica als darrers 150 anys*. Josep M. Camarasa, Antoni Roca-Rosell (eds.). Barcelona: Fundació Catalana per a la Recerca, 1995, pàg. 1209-1243.

¹⁶⁷³ *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 427.

¹⁶⁷⁴ Gran Enciclopèdia Catalana. «Ceferí Rocafort i Sansó». *Gran Enciclopèdia Catalana*. Fundació Enciclopèdia Catalana. <https://www.enciclopedia.cat/ec-gec-0056175.xml> Accedit el 22/X/2021. Cfr. «En época posterior a la retirada de los trapenses parece que el cenobio fué vendido, y con este motivo son para leídas y lloradas las siguientes líneas del aprovechado excursionista e historiador, mi amigo Don Ceferino Rocafort, publicadas en septiembre de 1906: “El actual propietario de la finca, creyendo que junto con esta había adquirido los sepulcros, los que como tales están fuera del comercio de los hombres, los vendió por la cantidad de 12,000 pesetas; y en el pasado julio fueron exhumados los venerables despojos de los soberanos urgelenses sin escrúpulos á espaldas de la ley y de la autoridad que ha de velar por su cumplimiento. Hecho de tal naturaleza había de acabar con la intervención judicial, como así sucedió á causa de la denuncia formulada por el Señor Obispo de Seo, procediéndose inmediatamente á la detención de los sarcófagos, que actualmente se encuentran en Vitoria, pues iban destinados á Inglaterra”. Y en una nota se lee: “Según noticias particularmente adquiridas, los despojos de los condes al ser exhumados se depositaron en lugar decente”». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. III, llib. III, pàg. 429.

de les paraules del prevere, historiador i folklorista Joan Segura i Valls.¹⁶⁷⁵ Així mateix, les publicacions que consulta van més enllà de l'excursionisme¹⁶⁷⁶ i també utilitza referències d'associacions historicoartístiques i sobretot literàries, així com el butlletí de la Reial Acadèmia de les Bones Lletres de Barcelona, en aquest cas per a estudiar els manuscrits del monestir benedictí de Santa Maria, de Ripoll, guardats a l'Arxiu de la Corona d'Aragó:

«En estos últimos años, un pacientísimo alemán, llamado Rodolfo Beer, ha escrito un muy notable estudio sobre *Los Manuscritos del Monasterio de Santa María de Ripoll*, y en él dice que los códices guardados en el Archivo de la Corona de Aragón son 233; y añade que además en el mismo Archivo de la Corona de Aragón, en el episcopal de Vich, y en el Histórico nacional de Madrid, existen documentos aislados del propio Monasterio.»¹⁶⁷⁷

Tanmateix, també un article de l'historiador i filòleg barceloní Josep Balari i Jovany¹⁶⁷⁸, que en un article de l'Anuari literari de la Universitat Literària de Barcelona esmenta la quantitat de llibres que arribaren a la Biblioteca Provincial-Universitària procedents de la Casa de Sant Sever i Carles Borromeu, dels PP. Paüls de Barcelona.¹⁶⁷⁹ També diversos articles de la revista de l'Associació artístic-arqueològica de Barcelona¹⁶⁸⁰ –alguns d'ells sense poder especificar degut a la imprecisió de l'autor en les citacions–, com el de l'advocat i arqueòleg granadí Ángel del Arco y Molinero¹⁶⁸¹, que narra els desperfectes que patiren les làpides del monestir cistercenc de Santa Maria, de Poblet, el 1835.¹⁶⁸² A la vegada, destacar la presència d'articles procedents de les publicacions del Certamen Catalanista de la Joventut Catòlica de Barcelona, com el que feu ja l'esmentat Joan Segura i Valls sobre les afectacions que patí el convent dominic de Sant Magí de Brufaganya, a Pontils, durant la Guerra del Francès.¹⁶⁸³

¹⁶⁷⁵ PUIGVERT I SOLÀ, Joaquim M. «Segura i Valls, Joan». *Diccionari d'Història de Catalunya. op. cit.*, pàg. 986; ORDEIG I MATA, Ramon. «Segura i Valls, Joan». *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya, vol. III*. Generalitat de Catalunya i Editorial Claret, 2001, pàg. 414.

¹⁶⁷⁶ Les entrades de Jordi CORTADELLA MORRAL sobre el *Centre Excursionista de Catalunya* i Jordi CASANOVAS MIRÓ sobre l'*Associació Catalanista d'Excursions Científiques* i l'*Associació d'Excursions Catalanes*, en el *Diccionario histórico de la Arqueología en España*, remarquen la rellevància del component català com una característica de l'excursionisme per conèixer cada racó de la pàtria i realitzar estudis de caràcter científic, patrimonial i artístic.

¹⁶⁷⁷ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. III, llib. III, pàg. 199.

¹⁶⁷⁸ CASASSAS YMBERT, Jordi. «Balari i Jovany, Josep». *Diccionari d'historiografia catalana. op. cit.*, pàg. 189-190.

¹⁶⁷⁹ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. III, llib. III, pàg. 599.

¹⁶⁸⁰ CORTADELLA MORRAL, Jordi. «Asociación Artístico-Arqueológica Barcelonesa». *Diccionario histórico de la Arqueología en España. op. cit.*, pàg. 99-100.

¹⁶⁸¹ MASSÓ CARBALLIDO, Jaume. «del Arco y Molinero, Ángel». *Ibidem.*, pàg. 94-95.

¹⁶⁸² «Don Ángel del Arco escribe de la lápida de Raimundo Folch estas palabras: "Su lápida, que describía las hazañas y preeminencias del Vizconde ha sido rayada exprofeso por manos ignorantes ó vengativas..."». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. II, llib. III, pàg. 322.

¹⁶⁸³ *Ibidem.*, vol. I, llib. I, pàg. 241.

Del conjunt emprat de referències, es pot extreure la rellevància del projecte d'aquestes entitats, sobretot excursionistes, amb la finalitat de conèixer el territori, reconstruir el país –Catalunya– mitjançant excursions des d'una perspectiva científica, recopilant informació des d'un plantejament positivista. Són els butlletins la mostra del seu treball, empíric i també d'investigació en arxius, que proliferen en articles i campanyes arqueològiques, aportant un contingut informatiu i documental de gran valor en l'estudi del passat i la història de Catalunya, i sobretot en la preservació dels vestigis patrimonials.¹⁶⁸⁴

No menys important és una breu referència de la revista *Bibliothèque de l'École des chartes. Revue d'erudition*¹⁶⁸⁵, del que Barraquer insereix uns fragments d'un article d'Henri Omont, corresponents als arxius dels monestirs benedictins de Sant Pere, de Camprodon, i de Santa Maria, d'Amer i Roses. Anteriorment, comenta que el seu fons va anar a parar a la delegació d'hisenda de Girona, però l'autor cita aquesta revista perquè, tot i no entendre part del seu contingut, esmenta que hi ha documents procedents d'aquests dos cenobis en les col·leccions de la Biblioteca Nacional Francesa:

«Pero respecto de los documentos del Archivo leo en la revista francesa titulada “*Bibliothèque de l'École des chartes. Revue d'erudition... LXV. Année 1904... Paris 1904*”. Pags. de 364 a 368 las noticias siguientes, que por su inmensa gravedad no traduzco, y deajo en su propio lenguaje aun a riesgo de que no todo lector las entienda.»¹⁶⁸⁶

7.4.4. *Guies de viatge, d'excursions i itineraris culturals*

Aquesta classificació engloba unes poques referències emmarcades en la temàtica de les guies de viatge, itineraris urbans i recorreguts d'excursions, aquests últims no només amb una vessant excursionista sinó sobretot turística. Els títols presents en el llistat i que Barraquer empra, és una mostra evident de l'auge del turisme i de la publicació de guies urbanes i llibres de viatge a Espanya durant el s. XIX, sobretot per la cronologia que pertoca. Unes obres que servien al foraster i viatger –també als habitants del mateix indret– per a conèixer les particularitats més destacables de l'espai que visitava, com la història de la vila, els edificis més emblemàtics i la seva arquitectura i passat, espais on hostatjar-se o realitzar tràmits administratius si s'esqueia.¹⁶⁸⁷

¹⁶⁸⁴ MARTÍ HENNEBERG, Jordi. *L'excursionisme científic i la seva contribució a les ciències naturals i a la geografia*. Barcelona: Alta Fulla, 1994, pàg. 23-25.

¹⁶⁸⁵ PONCET, Olivier. «L'École des chartes et l'érudition: une identité bicentenaire». *Hermès, La Revue*, 87.1 (2021): 112-118.

¹⁶⁸⁶ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. III, llib. III, pàg. 185-186.

¹⁶⁸⁷ Són diverses les publicacions que estudien l'origen, característiques i finalitat de les guies de viatge i itineraris urbans. A continuació s'esmentaran les emprades per contextualitzar aquest breu subapartat:

Barraquer i Roviralta utilitza la *Guia del viajero en Manresa y Cardona* del taquígraf i enginyer industrial Gaietà Cornet i Mas¹⁶⁸⁸, que li serveix per a aportar i contrastar informació de les cases de religiosos d'aquestes dues ciutats –PP. Jesuïtes, dominics, mínims, caputxins i carmelites calçats de Manresa, i franciscans de Cardona–, com també la *Guia histórica-descriptiva de la ciudad de Cervera* de l'advocat i historiador Faust de Dalmaesses¹⁶⁸⁹, baró de Bollidor, amb la mateixa finalitat que l'anterior esmentada, també per a les cases de PP. Caputxins, franciscans, agustins calçats, dominics i mínims. No menys important és la *Guía cicerone* del gironí Enric Claudi Girbal i Nadal¹⁶⁹⁰, periodista i escriptor que publicà nombrosos articles a la Revista de Girona i esdevingué cronista oficial de la ciutat, que Barraquer utilitza per a explicar les afectacions que patí el convent carmelita calçat de Nostra Senyora del Carme de la mateixa vila durant la Guerra del Francès.¹⁶⁹¹

Així doncs, entra tota la varietat d'estils bibliogràfics, es podria argumentar que Barraquer i Roviralta esdevingué consumidor d'un nou gènere i format emprat principalment pels turistes i curiosos que decidien visitar una ciutat. Principalment amb una finalitat d'oci, una pràctica però a la que no estaria cenyit el mateix Barraquer, sinó purament professional i sobretot científica. Tot i així per qüestions subjectes al seu estudi comportà que l'investigador emprés aquestes guies de viatge per conèixer allò que no trobava en els llibres d'història, obligant-lo a llegir els seus continguts i realitzant hipotèticament els recorreguts recomanats per a visitar els indrets que a ell li interessava. Tot i que potser s'ho mirava amb ulls de científic, en la visita i contemplació de les ciutats i els seus elements arquitectònics, així com també de les cases de religiosos existents o

SERRANO, Maria del Mar. *Las Guías urbanas y los libros de viaje en la España del siglo XIX. Repertorio bibliográfico y análisis de su estructura y contenido. (Viajes de papel)*. Barcelona: Publicaciones de la Universidad de Barcelona, 1993, 20-34; MÉNDEZ RODRÍGUEZ, Luís Rafael. «Patrimonio y turismo. Del cicerone a la profesión de guía turístico (1830-1929)». *Laboratorio de Arte*, 22 (2010): 371-386, pàg. 381-384; MARIMÓN LLORCA, Carmen. «Los nuevos viajeros, las nuevas palabras. Aproximación a los orígenes del léxico del turismo en español». *Boletín de filología*, 56.1 (2021): 379-400, *passim*; FREIRE LÓPEZ, Ana M. «España y la literatura de viajes en el siglo XIX». *Anales de Literatura Española*, 24 (2012): 67-82, *passim*.

¹⁶⁸⁸ Gran Enciclopèdia Catalana. «Gaietà Cornet i Mas». *Gran Enciclopèdia Catalana*. Fundació Enciclopèdia Catalana. <https://www.enciclopedia.cat/ec-dlc-19933.xml> Accedit el 26/X/2021.

¹⁶⁸⁹ Gran Enciclopèdia Catalana. «Faust de Dalmaesses i de Massot». *Gran Enciclopèdia Catalana*. Fundació Enciclopèdia Catalana. <https://www.enciclopedia.cat/ec-gec-0021306.xml> Accedit el 26/X/2021

¹⁶⁹⁰ FREIXAS, Pere. «Girbal i Nadal, Enric-Claudi». *DHAC. Diccionari d'historiadors de l'art català, valencià i balear*. https://dhac.iec.cat/dhac_p.asp?id_personal=851 Accedit el 15/X/2021; CORREDOR, Anna M. «Un petit eco de literatura provençal a la Revista de Girona (1886)». *Prensa hispànica i literatura francesa al segle XIX. Petites i grans ciutats*. Marta Giné, Yolanda Domínguez (eds.). Lleida: Edicions de la Universitat de Lleida, 2004, 95-107, pàg. 96-97.

¹⁶⁹¹ *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 415.

de les seves restes vigents, no deixà de ser un turista i fins i tot viatger pels nombrosos indrets que contemplà arreu de Catalunya.

7.4.5. Història i història de l'art

La categoria que a continuació s'exposarà és la que conté més referències, concretament sobre història i història de l'art. Tot i ésser una classificació molt genèrica, la totalitat de títols que engloba és motiu d'una temàtica molt concreta, i és que el seu àmbit és exclusiu a la història dels elements arquitectònics i patrimonials als que es refereix. Ha estat complicat fer una selecció d'obres per a exposar l'ús que en fa l'autor en les seves obres, perquè la totalitat de les presents demostrin una vegada més la rellevància que tingueren els estudis històrics i artístics durant el s. XIX i també el XX, tot i que també hi ha alguna que altra referència dels ss. XVII i XVIII.

En primer lloc, destacar la presència en molts dels articles de cases religioses de l'obra del frare dominic Jaime Villanueva i Astengo¹⁶⁹², el *Viage literario a las iglesias de España*¹⁶⁹³, que Barraquer utilitza innumbrables vegades per a descriure múltiples característiques i espais dels cenobis que estudia. Entre els molts casos emprats, destaca l'ús que en fa per a descriure el retaule major del temple del convent franciscà de Sant Francesc d'Assís¹⁶⁹⁴ o el convent mercedari de Nostra Senyora de la Mercè¹⁶⁹⁵, ambdós de Girona, així com també exposa la seva ideologia a l'hora de descriure la biblioteca del monestir benedictí de Sant Salvador, de Breda:

¹⁶⁹² BAS MARTÍN, Nicolás. «Villanueva i Astengo, Jaume». *Diccionari d'historiografia catalana. op. cit.*, pàg. 1200-1201.

¹⁶⁹³ SOLER PASCUAL, Emilio. *El Viaje literario y político de los hermanos Villanueva*. València: Biblioteca Valenciana. Generalitat Valenciana: Conselleria de Cultura i Educació, Direcció General del Llibre, Arxius i Biblioteques, 2001, pàg. 110-118.

¹⁶⁹⁴ «Con esto queda dicho que éste estaba aislado, dejando paso á su derredor. Era grandioso este retablo, y por más que Villanueva lo califica de “altar del tiempo del buen gusto”, distinguíase por su exagerado barroquismo pródigo en curvas y volutas. En el orden, ó piso, bajo, además de la mesa, gradas y sagrario formado de curvas, tenía una portezuela á cada lado. En el primer alto un gran nicho central con tres grandes columnas á cada lado, guarnecidas de hojas y guirnaldas, conteniendo el nicho la imagen del Patriarca de Asís, y dos otros santos los intercolumnios. El segundo alto sólo constaba del grande y adornado nicho del centro con la Purísima. También algunos retablos laterales merecieron al nombrado Villanueva el elogio tributado al principal, lo que ante el inteligente quizá viene á resultar en descrédito de ellos, é indicación del mal gusto que los idearía». *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 512.

¹⁶⁹⁵ «La visita que para escudriñar el archivo de la Merced hizo Villanueva á este convento, le sugirió las siguientes líneas: “El convento de la Merced es nuevo. Del antiguo queda memoria en una piedra que hay sobre un arco de comunicación del convento á la iglesia, que dice así: *Aquest es lo primer monestir del orde de la Verge María de la Mercé á X de agost fundat ayn MCCXVIII*. En el archivo hay pocos manuscritos, y sólo de cosas relativas á la historia de la Orden. Existen también allí varios tomos en fol.º y en 4.º, que contienen las apreciables apuntes del erudito M. Fr. Manuel Ribera, con copias de varios documentos: todo lo cual trabajó en los años que estuvo encargado de la dirección y arreglo del archivo general de Aragón. Buen caudal para las familias principales de esta corona, y nada más”». *Ibidem.*, vol. II, pàg. 115.

«Sobre del aula capitular estava la biblioteca, abundante en libros, y no podemos dudar de la existencia del apreciable archivo, cuando en Villanueva, que lo escudriñó, leemos las siguientes palabras: “En el archivo de este monasterio hallé, sin pensar, la escritura de fundación y consagración del monasterio suprimido de San Marcial en la cumbre del Monseny: ambas curiosas... También vi, además de las pertenecientes á la fundación y consagración de esta casa, otras muchas escrituras, que hacen sólo para ciertas menudencias anticuarias, de que algún día se formará una colección no despreciable.” (Prosperando las ideas liberales que fomentaba el Villanueva, á quien se dirigían estas líneas, de tales preciosidades sólo se formó un montón de lamentables cenizas, donde las tales escrituras no sirvieron para envolver comestibles.)»¹⁶⁹⁶

També ressaltar l'ús extens que feu de l'obra de l'historiador de l'art Juan Agustín Ceán Bermúdez¹⁶⁹⁷, del que també és present en molts articles i és emprat, per exemple, en la descripció de les imatges del retaule major del temple del convent trinitari calçat de la Santíssima Trinitat¹⁶⁹⁸, o la decoració que hi havia al refector i claustre del col·legi i convent mercedari de Sant Pere Nolasc, ambdós de Barcelona:

«En el *Diccionario histórico de los más ilustres profesores de las Bellas Artes en España*, publicado por Ceán Bermúdez en 1800, leo estas líneas referentes al convento de la Merced de Tarragona y al pintor Doctor Don José Juncosa: “El cuadro del refectorio, pintó, que representa á San Pedro Nolasco y sus compañeros redimiendo cautivos, y dándoles de comer: otros diferentes cuadros de religiosos de esta Orden en el claustro y en el coro, donde pintó también el retrato del Arzobispo Sanchis que levantó la iglesia”»¹⁶⁹⁹

Seguint l'anàlisi de referències, cal destacar la presència de l'obra *Recuerdos y Bellezas de España* –concretament els dos volums corresponents a Catalunya– de Pau Piferrer i Xavier Parcerisa, obra introductòria i màxim exponent del moviment romàntic a Catalunya tant en qüestions historiogràfiques com també artístiques i patrimonials.¹⁷⁰⁰ Tot i ésser una obra referent i de gran impacte en el moment de la seva publicació, se sosté una possible influència d'aquest treball en la primera obra de Barraquer i Roviralta,

¹⁶⁹⁶ *Ibidem.*, vol. I, pàg. 80.

¹⁶⁹⁷ GARCÍA LÓPEZ, David. «El *Diccionario Histórico de los Más Ilustres profesores de las Bellas Artes en España*». Ceán Bermúdez, *historiador del arte y coleccionista ilustrado*. Elena Santiago Páez, Míriam Cera Brea (eds.). Madrid: Biblioteca Nacional de España, 2016, 225-245; CRESPO DELGADO, Daniel; GARCÍA LÓPEZ, David. «Estudio preliminar. Ceán Bermúdez y la *Historia del Arte de la Pintura*». CEÁN BERMÚDEZ, Juan Agustín. *Historia del arte de la pintura en España*. Edición de David García López y Daniel Crespo Delgado. Oviedo: KRK, 2016, pàg. 47-87.

¹⁶⁹⁸ «Del mismo grupo escultórico dice Ceán Bermúdez, hablando del otro escultor barcelonés, D. Francisco Santa Cruz (cuyas obras alaba por la grandiosidad, mérito y corrección), estas palabras: “Es de su mano el célebre grupo colocado en el retablo mayor de la iglesia de los Trinitarios calzados de aquella ciudad, con figuras mayores que el tamaño natural, que representa el Padre eterno con su unigénito Hijo difunto en el regazo, al Espíritu Santo y varios angelitos alrededor; y lo son también las demás del retablo, á excepción de las del remate”». *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 329.

¹⁶⁹⁹ *Ibidem.*, vol. II, pàg. 132.

¹⁷⁰⁰ GRAU I FERNÁNDEZ, Ramon; LÓPEZ GUALLAR, Marina. «Piferrer i Fàbregas, Pau». *Ictineu. Diccionari de les Ciències de la Societat als Països Catalans*. *op. cit.*, pàg. 376; GHANIME I RODRÍGUEZ, Albert. «Piferrer i Fàbregas, Pau». *Diccionari d'historiografia catalana*. *op. cit.*, pàg. 921-922; JORBA, Manuel. «Del primer romanticisme al conservadorisme ideològic: Manuel Milà i Pau Piferrer». *Barcelona Quaderns d'història*, 6 (2002): 89-103, pàg. 97-101; ARIÑO COLÁS, José M. *Recuerdos y bellezas de España. Ideología y estética*. Zaragoza: Institución Fernando el Católico C.S.I.C. Excma. Diputación de Zaragoza, 2007, pàg. 89-97 i 101-106.

on destaca una certa evidència romàntica en la descripció de les cases de religiosos.¹⁷⁰¹ Hi ha una admiració i respecte envers a la seva obra, que empra per exemple de forma continuada en la descripció del convent franciscà de Sant Bartomeu, de Bellpuig¹⁷⁰², per enumerar les característiques arquitectòniques i artístiques del monestir benedictí de Sant Pere de Rodes¹⁷⁰³, o parlar de la història del monestir cistercenc de Santa Maria, de Poblet, amb les següents paraules:

«Para la descripción de las glorias nacionales de Poblet empecemos por ceder la palabra al restaurador de las aficiones y estudios históricos en nuestra patria, al entusiasta de la tierra catalana, don Pablo Piferrer, quien dice así: “Todas las capillas se presentan graves y ricas en sepulturas; los nombres más esclarecidos de nuestros anales lo son también de ellas, y difícil, si no prolija tarea sería enumerarlas circunstanciadamente. Bella es la tumba que contiene la capilla de Santa Magdalena; es un sarcófago grande que está al lado de la Epístola, de piedra muy vistosa, dividido en pequeños nichos góticos, sembrado de detalles primorosos, y lleno de buenas imágenes.”»¹⁷⁰⁴

És necessari dedicar unes ratlles per parlar de l'ús que fa de l'obra del diplomàtic i erudit Eduard Toda i Güell.¹⁷⁰⁵ Concretament, en l'article destinat al monestir cistercenc de Santa Maria, de Poblet, en *Las casas de religiosos*, Gaietà Barraquer duu a terme una desacreditació acèrrima dels treballs de l'autor reusenc que sobten per les seves paraules. Sense pèls a la llengua i amb la finalitat de denigrar els arguments publicats en els seus llibres, el canonge el titlla de ser poc rigorós i crític en la interpretació dels documents que estudià per narrar les afectacions al monestir durant el 1835 i posteriors, demostrant un posicionament poc discret contra els religiosos, com és el cas del poc rigor que tenia la comunitat de monjos:

«De donde sacaremos en cuenta final que la comunidad de Poblet formaba una gran reunión de sacerdotes de proceder sin tacha, empero en algunos puntos caída del rigor de la antigua regla ú observancia. Este es el juicio que naturalmente fluye de los datos fidedignos llegados de aquel monasterio hasta nosotros, y del recto juzgar, libre de preocupaciones y pasiones, conforme á lo que desde un principio me propuse. Acusaciones de carácter más elevado, pero al fin acusaciones, dirige contra la comunidad de Poblet el arriba nombrado autor Sr. Toda. Su prevención contra estos monjes trasuda de su libro como líquido contenido en vaso poroso. ¡Pobres monjes! Unos les hirieron con larga bayoneta ó ligera bala; otros con puñal

¹⁷⁰¹ *Infra.*, pàg. 430 i 470-472.

¹⁷⁰² *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 548-554.

¹⁷⁰³ «Para conocer el valor artístico-arqueológico del templo y claustro, remito al aficionado lector á las hoy ya numerosas descripciones y buenas láminas de este monumento que han visto la luz; pero sobre todo á su primer retrato, el cual de mano maestra fué trazado por D. Francisco Pí y Margall en los *Recuerdos y bellezas de España*. De él tomo las siguientes líneas: “El monasterio, teatro de escenas sangrientas, trono de una religión, morada de un santo, precioso monumento del siglo X, donde por espacio de ochocientos años hicieron brillar su piedad y su magnificencia los más distinguidos personajes del Principado, aun hoy...”». *Ibidem.*, pàg. 59.

¹⁷⁰⁴ *Ibidem.*, pàg. 253.

¹⁷⁰⁵ ANGUERA I NOLLA, Pere. «Toda i Güell, Eduard». *Diccionari d'historiografia catalana. op. cit.*, pàg. 1127-1128; GORT OLIVER, Jordina. *Eduard Toda i Güell. Ideologia i escriptura (1855-1941)*. Tesi doctoral. Universitat de Barcelona, 2012, pàg. 228-249.

ó corta navaja; quién con hablillas; quién con acerada pluma. Al fin, todo es herir, todo matar.»¹⁷⁰⁶

Tot i combatre la versió dels fets narrats per Toda –com es veurà a continuació–, és interessant veure l'ús que en fa Barraquer. Aquest renega i condemna el que escrigué, aprofitant el contingut esbiaixat per a formular i reescriure la versió correcta a partir de les seves investigacions «vertaderes», com per exemple explicita en la descripció dels sepulcres que hi havia en el mateix monestir.¹⁷⁰⁷ Per interès del lector amb ganes de conèixer més disputa, cal esmentar però que el discurs condemnatori contra el contingut errat de les obres d'Eduard Toda desapareix en el capítol de *Los religiosos de Cataluña*.¹⁷⁰⁸ Barraquer i Roviralta de forma sobtada, tot i haver passat deu anys després de la publicació de la primera obra, relaxa el to de les seves paraules condemnatòries, limitant-se a esmentar les referències i mostrant el seu acord en algun dels aspectes que tracta Toda.

Però aquest acord té una explicació, curiosa i sorprenent, que permet entendre el canvi de parer i vocabulari de Barraquer i Roviralta, i que permet entendre el tracte envers les obres de l'autor reusenc. En l'article destinat al convent seminari franciscà de Sant Miquel, d'Escornalbou, durant el 1835 i posterior, el canonge explicita el següent:

«Con mucha posterioridad a la redacción de la anterior reseña de los sufrimientos de la Comunidad de Escornalbou de 1835, he conocido al arriba mil veces citado Don Eduardo Toda; quien, llevado de su generosidad, ha olvidado mis multiplicadas refutaciones puestas a sus palabras escritas, y me ha distinguido con su benevolencia y buena amistad, generosidad y buenos servicios de los que le quedo sumamente agradecido. De su boca supe en 1908 que ha comprado el dicho convento de Escornalbou, y que lo estaba restaurando. Trabaja para restituir al culto su templo, y reedificar el claustro, poniéndolo tal como se hallaba al dejarlo en el siglo XVI los canónigos regulares agustinianos; para lo que por suerte ha encontrado en las ruinas y muros relativamente modernos los más de los capiteles.»¹⁷⁰⁹

¹⁷⁰⁶ *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. I, pàg. 274. Cfr. «Que el Abad castigara paternalmente á sus monjes, si alguno faltaba, nada tiene de reprobable; mas que en aquellas torres se encarcelasen “personas que no eran del pueblo y que so pretexto de herejía ú otros delitos caían bajo el poder del Abad”, á la verdad tendría mucho de culpable. ¡Cuánta ojeriza la de Toda! Porque allí, según se deduce de sus palabras, en aquellas torres sufrían “martirios” los que, no por justas providencias judiciales de esta ó aquella autoridad, sino por meros pretextos, caían entre las uñas y garras del por ende cruel Abad. Y esto se afirma gratuitamente de abades de dos siglos, sin alegar ningún dato comprobante. Ignoraba yo que los abades de Poblet fueran tan fríamente bárbaros y perpetraran tal injusticia; sé, sí, que el Sr. Toda la comete manifiesta en las transcritas palabras, ya que al pie de la acusación no inserta la prueba, muy al contrario de lo que en otros casos pretendió hacer, citando y extractando no pocas cartas reales». *Ibidem.*, pàg. 280-281.

¹⁷⁰⁷ «Mas vengamos ya á los sepulcros principales de este templo, ó sea á los de la Casa Real de Aragón. D. Eduardo Toda encabeza su capítulo ¿le los panteones reales con unas sesudas reflexiones, que estimo dignas de ser aquí íntegramente traducidas, las que no concuerdan con palabras que abajo combatiré». *Ibidem.*, pàg. 254.

¹⁷⁰⁸ Vol. II, llib. III, pàg. 303-381. Cfr. FRADERA, Josep. M. «Visió o visions paranoiques de la història? (Unes consideracions sobre l'enfocament d'Eduard Toda i Gaietà Barraquer a propòsit de la destrucció de Poblet)». *Miscel·lània en honor del Doctor Casimir Martí*. Josep Maria Sans i Travé, Francesc Balada i Bosch (coords.). Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana, 1994, pàg. 33-38, pàg. 35-37.

¹⁷⁰⁹ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 237.

Com que s'ha pogut veure en l'apartat destinat a la correspondència epistolar entre Eduard Toda i Gaietà Barraquer i Roviralta, aquests arribaren a conèixer-se i mantenir contacte per carta postal, solucionant les seves diferències amb el pas del temps.

Seguint amb la mostra representativa de referències, cal destacar una citació del *Dictionnaire des antiquités chrétiennes* de l'abbé Martigny¹⁷¹⁰, present en una nota a peu de pàgina a l'hora de parlar dels llibres que es rescataren després de 1835 de la biblioteca del monestir cistercenc de Santa Maria, de Poblet. Concretament fa esment de dos llibres que existien en aquesta biblioteca i que la família Brocà de Reus també posseeix, una edició de *Roma sotterranea* d'Antonio Bosio, i de la que Barraquer esmenta que té un exemplar però traduït.¹⁷¹¹ Així mateix, també esmenta una referència indirecta de l'obra d'Arcisse de Caumont¹⁷¹² –només cita el nom de l'autor però no el títol– a l'hora de criticar la destrucció que patiren molts temples gòtics, en aquest cas fent una comparativa amb el convent dominic de Santa Caterina, de Barcelona, que sota risc de patir una ruïna total, es procedí al seu enderrocament tot i la sospita evident de voler acabar amb els vestigis religiosos.¹⁷¹³

Per últim, una referència no menys important que la resta és l'obra de l'arquitecte hongarès Ferenc Shulcz¹⁷¹⁴, que Barraquer utilitza per a refermar la seva teoria de l'estil gòtic del segon claustre ja derruït del convent dominic de Sant Domènec, de Girona.¹⁷¹⁵ Així doncs, es pot concloure l'ampli coneixement que tenia Gaietà Barraquer i Roviralta

¹⁷¹⁰ GOUREVITCH, Danielle. «Histoire du Dictionnaire des Antiquités chrétiennes de l'abbé Martigny, émule de J.B. de Rossi». *Acta XIII congressus internationalis archaeologiae christianae. Editionem curaverunt Nenad Cami et Emilio Marin*. Città del Vaticano, 1998, 363-372.

¹⁷¹¹ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 342.

¹⁷¹² GUILLET, François. «L'érudition normande dans la France du XIXe siècle: le rôle d'Arcisse de Caumont». Michel Sot (dir.). *Pratiques de la médiation des savoirs*. Paris: Éditions du Comité des Travaux Historiques et Scientifiques, 2019. Web. <http://books.openedition.org/cths/5334>

¹⁷¹³ «Tan acertados anduvieron los arquitectos medioevales, especialmente los góticos, que sus construcciones han resistido en todas partes los mayores embates. Recuerdo haber leído en el eruditísimo M. A. de Caumont, conocedor de todos los monumentos arquitectónicos de Francia, que pasma ver como aún en sus modernos días se conservaban ilesas las bóvedas de muchas iglesias ojivales, maltratadísimas por los revolucionarios del siglo XVIII y luego desde entonces abandonadas a todos los agentes destructores de la inclemencia. Y si a pesar de tan abonado testigo queda aún alguna duda, la dificultad del derribo y los medios extraordinarios de que se hubo de echar mano para romper aquella fortaleza llamada Santa Catalina nos certificarían de la falsedad del supuesto peligro de ruina». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. IV, llib. III, pàg. 417.

¹⁷¹⁴ SUREDA I JUBANY, Marc. «La Catedral de Girona, matèria històrica. Historiografia a l'entorn de la seu (ss. XVII-XXI)». *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 45 (2004): 69-109, pàg. 87-88.

¹⁷¹⁵ «Las del menor saben á época anterior á éstas, bien que próxima, y están dibujadas, aunque con gracia y esbeltez, con mayor sencillez que las primeras. Los arcos por ellas sostenidos describen el medio punto. Así este claustro sería románico, pero de las últimas etapas de este estilo. Los capiteles no vienen adornados de historias, sino de grandes hojas en penacho. Formada ya por mí esta suposición, la vino á quebrantar el dicho de un autor alemán que después del 1835 ha visitado esta casa, quien escribe que “el segundo claustro es del siglo XIV, y está en gran parte destruido”». *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. II, pàg. 71-72.

del corpus bibliogràfic en matèria d'història i història de l'art, tant nacional com internacional, i que permet entendre l'extens bagatge de l'autor envers les referències del seu camp d'estudi, ja sigui les més comunes com destacables sobretot en el camp de l'art i arqueologia cristiana.

7.4.6. *Catàlegs de museu*

Cal sumar una categoria particular però amb unes referències molt emprades, els catàlegs de museus. Utilitzades per a descriure les peces procedents dels diversos convents i monestirs que es salvaren de la desamortització de 1836 i que posteriorment s'exposaren, es pot veure l'ús que feu del catàleg del Museu Diocesà de Barcelona per descriure els quadres que s'exposaren en aquest procedents del convent agustí descalç de Santa Mònica, de Barcelona, del que extreu una llarga relació en la que exposa el nom i mides de les peces.¹⁷¹⁶ També destacar el catàleg del Museu Provincial de Barcelona, publicat el 1888 per l'erudit barceloní Antoni Elias de Molins¹⁷¹⁷, i del que Barraquer utilitza per inserir una llarga llista dels ossaris i sarcòfags procedents del convent dominic de Santa Caterina, de Barcelona, acompanyades d'una breu explicació històrica i les seves mides.¹⁷¹⁸

És interessant conèixer també l'ús que fa del catàleg del Museu Santacana de Martorell, propietat del metge Francesc Santacana Romeu¹⁷¹⁹, del que extreu informació per descriure les fotografies que insereix a l'obra i fa el mateix Barraquer i Roviralta d'unes escultures procedents del monestir cistercenc de Santa Maria, de Poblet.¹⁷²⁰ Així mateix, les paraules que l'autor esmenta del Museu d'Antiguitats de Tarragona i del

¹⁷¹⁶ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. IV, llib. III, pàg. 547.

¹⁷¹⁷ QUÍLEZ I CORELLA, Francesc Miquel. «La història del col·leccionisme públic a la Barcelona vuitcentista». *Col·leccionistes, col·leccions i museus: episodis de la història del patrimoni artístic de Catalunya*. Bonaventura Hugas i Bassegoda (ed.). Barcelona: Servei de Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona, 2007, 13-58, pàg. 57; BORONAT TRILL, Josep Maria. op. cit., pàg. 176; PUJALS MAS, Margalida. «Elias i de Molins, Antoni». *Diccionari d'historigrafia catalana*, op. cit., pàg. 435.

¹⁷¹⁸ «Se guardan hoy en el Museo provincial de antigüedades de esta ciudad hasta 16 sarcófagos, o mejor osarios, procedentes de Santa Catalina, principalmente de sus claustros. He aquí su reseña». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. IV, llib. III, pàg. 444.

¹⁷¹⁹ TELESE, Albert. «Pioners del col·leccionisme de ceràmica a Catalunya (1810-1936)». *Mercat de l'art, col·leccionisme i museus. Estudis sobre el patrimoni artístic a Catalunya als segles XIX i XX*. Bonaventura Bassegoda, Ignasi Domènec (eds.). Catalunya: Universitat Catalanes, 2014, 207-231, pàg. 228-230.

¹⁷²⁰ «Pág. 729.—Estas dos imágenes son de mármol blanco y ambas proceden del retablo mayor de Poblet. Hoy se hallan en el *Museo Arqueológico Santacana* de Martorell. Así escribe de ellas el hermoso catálogo de este Museo: “Santo desconocido representando un obispo con casulla, un libro en una mano, y en actitud de explicar algo la otra, y con un animal que parece un perro a sus pies”». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. IV, llib. III, pàg. 775.

catàleg d'aquest, realitzat per l'erudit arqueòleg Bonaventura Hernández Sanahuja¹⁷²¹ i l'arqueòleg i advocat Miguel Ángel del Arco, que Barraquer cita literalment per descriure els objectes exposats en aquesta institució procedents del monestir cistercenc de Santa Maria, de Poblet:

Apna profundamente el espíritu una visita al Museo de antigüedades de Tarragona, porque al contemplar los despojos de Poblet allí custodiados, se comprende por un lado la riqueza material y artística de todas sus partes, y por otro la irreparable pérdida de tanta hermosura. No hay allí un objeto entero: nada quedó sin rotura o destrozo; pero nada es vulgar y grosero: casi todo de mármoles y alabastro, y todo trabajado con arte y fina labor incomparables. La condición de este mi pobre libro no me permite reseñar los fragmentos que han parado en el citado Museo. El curioso los hallará descritos en el Catálogo del Museo Arqueológico de Tarragona publicado en Tarragona en 1894, en la página 212 y siguientes hasta la 217; reseña que continúa en la 220 hasta la 228 y en otras posteriores, tales como las 267 y siguientes. Limitaréme a mencionar algunos. Al número 2,979 añade D. Ángel del Arco, autor del catálogo: "Todos los objetos que vamos a enumerar pertenecientes al arte gótico proceden del citado Monasterio, y algunos, muy pocos, del de Santas Creus."»¹⁷²²

7.4.7. *Cròniques apològiques i coetànies*

En aquest subapartat és interessant analitzar i desglossar els títols que s'hi emmarquen, trobant-hi una àmplia relació de referències d'autors contemporanis a Barraquer i Roviralta, amb un lligam temàtic comú pel què fa al seu origen i finalitat apològica o pel seu objecte d'estudi de caràcter coetàni, encara que alguns siguin de principis de s. XIX. Una consideració rellevant que cal tenir en compte és que totes aquestes obres són emprades per a il·lustrar, ressaltar, justificar i complementar el seu discurs contra la versió oficial i els arguments –de caràcter liberal– que afavoriren la destrucció i posterior desaparició de les cases de religiosos.

Aquest raonament es pot evidenciar a la introducció de *Los religiosos en Cataluña*, on Barraquer argumenta que la formulació dels idearis il·lustrats i l'esclat de la Revolució Francesa foren els causants de la introducció de la ideologia liberal a Espanya, i que juntament amb les lògies maçòniques es congeniaren per a iniciar l'eliminació dels convents i monestirs, ja fos mitjançant guerres, governs i revolucions. La primera publicació que cita és la del sacerdot jesuïta *abbé* Agustín Barruel¹⁷²³, per a esmentar els orígens d'aquesta ideologia tirànica anti-religiosa que s'introduí en moltes nacions veïnes i enderrocà monarquies i altars.¹⁷²⁴ La segueix l'obra del periodista i historiador francès

¹⁷²¹ GRAU I PUJOL, Josep Maria. «Hernández i Sanahuja, Bonaventura». *Diccionari d'historiografia catalana. op. cit.*, pàg. 560-561.

¹⁷²² *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. II, llib. III, pàg. 332.

¹⁷²³ HERRERO, Javier. *op. cit.*, pàg. 193.

¹⁷²⁴ «Muy claro y aun patente al terminar del siglo XVIII el Abate Barruel, y después en el xix otros autores, rasgaron los velos que ocultaban la existencia y cir-cunstancias (*sic*) de tan terrible conspiración volteriana y masónica». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. I, pàg. 14-15.

Jacques Augustin Marie Crétineau-Joly¹⁷²⁵, que serveix per a complementar l'explicació de les organitzacions maçòniques com a organismes encarregats i responsables que propagar la ideologia de la Il·lustració per a tota Europa, i acabar amb la moral i tradició cristiana que la caracteritza.

Són interessants de llegir les paraules que dedica a una de les obres més destacables del filòleg asturià Marcelino Menéndez Pelayo¹⁷²⁶, *Historia de los Heterodoxos Españoles*, que Barraquer cita concretament –el volum III– per a referenciar la presència de les idees il·lustrades i de les confabulacions maçòniques en la regència de Carles III, que es reflectiren en l'expulsió de la Companyia de Jesús el 1767, i que el canonge definí com una traïció a Espanya per tot el servei que feren des de la creació de l'orde en les colònies americanes, en l'educació de la gent o el paper que tingueren en el Concili de Trento.¹⁷²⁷ Així mateix, també denota la presència de les cartes frare dominic Francisco Alvarado, conegut com el «filosofo rancio», que són esmentades per a parlar de la complicitat dels governs en la confiscació dels bens eclesiàstics a finals del s. XVIII i de la presència de les idees il·lustrades en la societat espanyola.¹⁷²⁸ Aquest també és referenciat en els capítols corresponents al context històric de la Guerra del Francès, emprat per a tractar les afectacions que patí el clergat espanyol amb la presència francesa en el territori.

D'aquesta mostra també destaca l'obra del catedràtic de dret canònic i historiador Vicente de la Fuente¹⁷²⁹, de la que el canonge Barraquer cita nombroses vegades en els seus treballs, com per exemple en la complicitat de part de la noblesa en l'odi contra els religiosos i la seva pertinença a la maçoneria¹⁷³⁰, o en els capítols corresponents a la restauració de Ferran VII, argumentant que les lògies secretes eren les responsables dels

¹⁷²⁵ Catholic Encyclopedia. «Jacques Crétineau-Joly». *Catholic Encyclopedia*. New York: Robert Appleton Company. <https://www.catholic.org/encyclopedia/view.php?id=3500> Accedit el 13/X/2021.

¹⁷²⁶ PASAMAR ALZURIA, Gonzalo; PEIRÓ MARTÍN, Ignacio. «Menéndez Pelayo, Marcelino». *op. cit.*, pàg. 403-406; SANTOVÉÑA SETIÉN, Antonio. *Marcelino Menéndez Pelayo. Revisión crítico-biográfica de un pensador católico*. Santander: Universidad de Cantabria, 1994, *passim*.

¹⁷²⁷ «*Historia de los Heterodoxos españoles*, tomo III, pág. 123. Nadie como D. Marcelino Menéndez Pelayo en la *Historia* citada ha explicado mejor la genealogía de nuestra revolución, de modo que sólo porque quiero que quien lea halle aquí completo el proceso de mi asunto, no omito este episodio para remitirle al citado libro». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. I, pàg. 20.

¹⁷²⁸ SORIANO, Ramon Luis. «Las ideas políticas de Francisco Alvarado». *Revista de Estudios Políticos*, 216 (1977): 181-202; GAMBRA GUTIÉRREZ, Andrés. «Los anti-Cádiz: el filósofo rancio». *Verbo. Revista de formación cívica y de acción cultural, según el derecho natural y cristiano*, 505 (2012): 499-522.

¹⁷²⁹ PASAMAR ALZURIA, Gonzalo; PEIRÓ MARTÍN, Ignacio. «Fuente y Condón, Vicente de la». *op. cit.*, pàg. 263-265; RAMÍREZ JEREZ, Pablo. «Vicente de la Fuente y Bueno, prototipo de historiador e investigador decimonónico». *Revista General de Información y Documentación*, 24.2 (2014): 373-388.

¹⁷³⁰ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. I, pàg. 24.

pronunciaments liberals i dels governs constitucionals que havien aparegut o existien en altres indrets del continent europeu, actuant a l'ombra dels governs oficials i tramant els seus plans sinistres contra l'ordre establert.¹⁷³¹ Tanmateix, les obres del periodista matoroní i carlí Josep Marià Riera i Comas¹⁷³², que utilitza per a descriure el temps que feu a Barcelona el 25 de juliol de 1835¹⁷³³ o per a justificar l'existència de l'entramat de les lògies maçòniques a Barcelona que provocaren l'esclat de les bullangues el mateix any:

«El señor Don Mariano Riera y Comas, autor del libro titulado: *Misterios de las sectas secretas*, libro dedicado al incendio de los conventos de Barcelona de 1835, dijo al señor don Tomás Sibilla, después Obispo de Gerona, que él tenía en su poder papeles de las logias, entre los cuales había hasta las listas de los afiliados; y el Señor Obispo me lo comunicó a mi. Si, pues, existían los papeles y las listas, existían las logias.»¹⁷³⁴

Entre d'altres títols, per exemple en els capítols corresponents a la Guerra del Francès, tant per a descriure el context com les afectacions que patiren les cases de religiosos de la ciutat de Barcelona, destaca l'ús extens del títol de *Barcelona cautiva* del clergue regular felipó Raimon Ferrer¹⁷³⁵, una crònica remarcable del període des de la perspectiva d'un eclesiàstic. Així mateix, l'obra del periodista catòlic i militar Ángel Salcedo Ruiz, amb el pseudònim de «Máximo», per a escriure des d'una perspectiva històrica, crítica i jurídica, l'anticlericalisme de la societat contemporània espanyola i que Barraquer utilitza per a parlar de la restauració moderna de la Congregació de la Missió, també coneguts com a PP. Paüls¹⁷³⁶ o la resposta del papa al nunci apostòlic sobre els atacs que patiren els religiosos de Madrid el 1835.¹⁷³⁷ S'evidencia, si més no, la presència d'una literatura que és emprada per a desmuntar la perspectiva progressista de la revolució liberal,

¹⁷³¹ «Don Vicente de la Fuente escribe al tratar de este tiempo: “En Barcelona la francmasonería continuó reuniéndose al abrigo de la guarnición francesa...”. De donde resulta la altanería de los liberales, y que los realistas se limitan a indignación y quejas». *Ibidem.*, vol. I, llib. II, pàg. 1267.

¹⁷³² GONZÁLEZ-AGÀPITO, Josep. *Aportació per a una bibliografia pedagògica catalana del segle XIX*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2004, pàg. 460; FERRER, Melchor. *Historia del tradicionalismo español, tomo XIX. Desde la abdicación de Carlos V en 1845 hasta el fin de la illerra de los matiners en Mayo de 1849*. Sevilla: Editorial Católica Española, 1960, pàg. 284.

¹⁷³³ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. II, llib. III, pàg. 517.

¹⁷³⁴ *Ibidem.*, vol. II, llib. III, pàg. 429.

¹⁷³⁵ SIMON TARRÉS, Antoni. «Ferrer, Ramon». *Diccionari d'historiografia catalana. op. cit.*, pàg. 470; MOLINER PRADA, Antoni. *La Guerra del Francès a Catalunya segons el diari de Raimon Ferrer. op. cit.*, pàg. 11-56. Cfr. «*Barcelona cautiva... Barcelona, 1815-1819*, tomo del primer semestre de 1810, pàg. 347. El Padre Ferrer escribió el como diario del cautiverio de Barcelona abarcando todo el tiempo de la duración de éste, pero no se imprimieron de esta obra más que seis tomos que llegan al fin de 1810. De los siete manuscritos restantes hay seis en la Biblioteca universitaria de Barcelona. Mis citas, pues, indicarán si es del impreso o si del manuscrito». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. I, pàg. 29.

¹⁷³⁶ *Ibidem.*, vol. IV, llib. III, pàg. 325.

¹⁷³⁷ *Ibidem.*, vol. II, llib. III, pàg. 74-75.

emprant una visió conservadora carregada d'arguments reaccionaris i que reflecteix el tarannà ideològic en el que s'emmarca el canonge Barraquer.

7.4.8. Religió

En aquesta extensa subcategoria hi ha classificada un conjunt de referències de temàtiques plenament relacionades amb la religió, dividint-se amb una àrea corresponent a l'àmbit de la teologia i la història eclesiàstica, i una altra corresponent a documentació d'ordes i congregacions, tant pel què fa a cròniques i publicacions periòdiques.

Pel què fa a la primera part d'aquest subapartat, destaquen quantioses obres de temàtica religiosa pel què fa a història eclesiàstica i teologia que permeten a l'autor tractar múltiples aspectes relacionats amb el tema, com per exemple situar l'origen del nom que rebia la figura de la Verge de la Victòria, situat en el convent mínim de Sant Francesc de Paula, de Barcelona¹⁷³⁸, gràcies a l'obra de l'historiador jesuïta Pedro de Ribadeneyra.¹⁷³⁹ També l'obra del frare franciscà Ramón Buldú i Nogués¹⁷⁴⁰, de la que Barraquer i Roviralta insereix uns fragments molt il·lustratius i interessants on condemna que les juntes encarregades d'executar els processos de desamortització dels béns eclesiàstics hi havia els bisbes de les diòcesis.¹⁷⁴¹

Entre els molts títols, cal esmentar les obres de l'historiador i canonge de la catedral de Tortosa, Ramon O'Callaghan i Forcadell¹⁷⁴², que són emprades en els diversos articles per a conèixer les afectacions, característiques arquitectòniques i orígens històrics de les cases de religiosos de la mateixa ciutat. Així mateix, també destaca la presència d'una de les obres del màxim exponent del catalanisme catòlic i conservador, *La Tradició Catalana* del bisbe de Vic Josep Torras i Bages¹⁷⁴³, que és emprada concretament per a parlar de la rellevància que tingueren els dominics en el territori català¹⁷⁴⁴ o d'un

¹⁷³⁸ *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. II, pàg. 279.

¹⁷³⁹ REY, E. «de Ribadeneyra, Pedro». *Diccionario de historia eclesiástica de España*, vol. III. Quintín Aldea Vaquero, Tomás Marín Martínez, José Vives Gatell (dirs.). Madrid: CSIC, 1972, pàg. 2085.

¹⁷⁴⁰ Gran Enciclopèdia Catalana. «Ramón Buldú i Nogués». *Gran Enciclopèdia Catalana*. Fundació Enciclopèdia Catalana. <https://www.enciclopedia.cat/ec-gec-0012765.xml> Accedit el 13/X/2021.

¹⁷⁴¹ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. IV, llib. III, pàg. 670-671.

¹⁷⁴² MUÑOZ SEBASTIÀ, Joan-Hilari. «Mossèn Ramon O'Callaghan i mossèn Josep Matamoros. Dos canonges historiadors a la Tortosa del tombant del segle XIX al XX». *Capellans erudits. Eclesiàstics al capdavant de l'acció patrimonial, museística i de recerca historicoartística a Catalunya al segle XX. IV Jornada de Museus i Patrimoni de l'Església a Catalunya*. op. cit., 112-127, pàg. 116-120.

¹⁷⁴³ SOLÀ I MORETA, Fortià. op. cit., vol. I, pàg. 291-299.

¹⁷⁴⁴ «Nuestro profundo pensador, Obispo de Vich, Torras y Bages, enseña en mil lugares de su precioso libro *La tradición catalana* que los dominicos brillaron esplendorosamente en nuestro suelo, y formaron el genio pensador y práctico (*sic*) del catalán». *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. II, pàg. 47.

exemplar de l'obra *Regiment del Prínceps* de Francesc Eiximenis que hi havia al convent carmelita calçat de Nostra Senyora del Carme, de Barcelona.¹⁷⁴⁵

Referent al segon subapartat, concretament a la documentació d'ordes i congregacions religiosos, destaca un gran nombre de cròniques d'instituts religiosos amb una data de publicació i un àmbit geogràfic molt ampli. Aquestes també són emprades extensament en els diversos capítols i articles de les obres de Barraquer per a descriure les característiques dels ordes i congregacions, així com també per a narrar els orígens de les cases, o també les restauracions modernes a Espanya. Entre les moltes referències, destaca la crònica de l'orde franciscà que va fer el P. Fr. Francisco Aragonés¹⁷⁴⁶, utilitzada reiterades vegades en els capítols corresponents a aquesta orde i de la que Gaietà Barraquer li dedica aquestes paraules:

«El trabajo de reseñar los hechos y sufrimientos de los franciscos de Cataluña durante el periodo constitucional está ya efectuado. Lo practicó quien por razón de su cargo de cronista de la provincia regular dispuso de un caudal de noticias que ningún otro escritor pudo tener; quien presenció muchos de los hechos, y aun fué su víctima; y quien los reseñó con el celo del hombre espiritual, que trabaja para el cumplimiento de su deber. Su trabajo forma el tomo II del libro titulado *Los frailes franciscos de Cataluña, por el Rdo. R. Fr. Francisco Aragonés*, impreso en Barcelona en 1891. La abundancia de datos debe graduarse allí de inmensa; y aunque por razón de la miseria humana puede alguna de éstos adolecer de error, su inmensísima mayoría o casi totalidad merecen completísima fe y han de ser preferidos a cualesquiera otros de distinta procedencia. Aragonés es el hombre honrado que narra los sucesos ante los mismos que los vieron, y aun que los ejecutaron o sufrieron. Su estilo, empero, aunque claro, peca de poco castizo, hinchado, machacón y declamatorio; malas condiciones que proceden del como barroquismo literario de su época. Ya en otra obra dije que por mi causa y media la orden franciscana poseyó el precioso original de este libro en 1835 perdido: me creo, pues, con derecho especial a utilizar sus noticias. Mi trabajo quedará limitado a extractar (si acierto, con estilo menos feo) los capítulos de tan rica obra, añadiéndoles empero las noticias que hallé en otras fuentes.»¹⁷⁴⁷

També dedica bones paraules a la crònica que publicà posteriorment l'historiador i més endavant procurador general de l'orde mercedari, el frare Josep Antoni Garí i Siumell, emprat per a descriure el sofriment que patiren els religiosos mercedaris durant la Guerra del Francès.¹⁷⁴⁸ En la mateixa cronologia dels fets s'emmarca la crònica dels dominics P. Fr. Mariano Rais i P. Fr. Luis Navarro, també usada extensament per a

¹⁷⁴⁵ *Ibidem.*, vol. I, pàg. 395.

¹⁷⁴⁶ ELÍAS DE MOLINS, Antonio. *Diccionario biográfico y bibliográfico de escritores y artistas del siglo XIX*. Hildesheim: Georg Olms Verlag, 1972, pàg. 101-104.

¹⁷⁴⁷ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. II, pàg. 869.

¹⁷⁴⁸ «El cronista de la orden Padre José Antonio Garí en su crónica inédita, al terminar la relación de los sufrimientos experimentados por su orden durante la guerra de la Independencia, escribe una lista de los mercedarios de la provincia de Aragón muertos durante ella y por causa de ella. De esta curiosa reseña, que contiene frailes aragoneses, valencianos y catalanes, extraeré los de Cataluña, sirviéndome de criterio para conocer cuáles sean, o de la clara indicación del autor que en algunos dice catalán, o donde no, de la fisonomía catalana del apellido». *Ibidem.*, vol. I, llib. I, pàg. 262-263. Cfr. MILLÁN RUBIO, Joaquín. *Martirio y resurrección. La Merced en la Corona de Aragón, 1800-1936*. Valencia: Provincia Mercedaria de la Inmaculada, 1991, pàg. 53.

descriure les afectacions de l'orde de predicadors, i de la que el canonge Barraquer copiarà grans paràgrafs per a evitar reescriure el que ells ja van explicar.¹⁷⁴⁹ Tanmateix, l'obra del jesuïta Lesmes Frías, contemporània de *Los religiosos* i que és citada per a explicar les afectacions que patiren les cases jesuïtes durant i després de 1835-1836, i sobretot per a tractar la restauració moderna de la Companyia durant la segona meitat de s. XIX.¹⁷⁵⁰

A part de les cròniques esmentades, també corresponen un ampli conjunt de publicacions periòdiques que com bé s'especifica pel seu títol, Barraquer i Roviralta utilitzà concretament en els diversos articles corresponents per a cada orde i congregació. Per a exemplificar la mostra, l'autor emprà i copià parcialment uns paràgrafs del butlletí dels PP. Mínims per a exposar la restauració de l'orde a finals del s. XIX i principis del XX¹⁷⁵¹, diversos números de la revista dels PP. Carmelites descalços per a tractar les afectacions dels seus convents durant la Guerra del Francès¹⁷⁵²; nombrosos exemplars de la *Revista Franciscana* per a tractar les particularitats dels convents de l'orde, o la *Revista Montserratina*¹⁷⁵³, publicació del monestir benedictí de Santa Maria, de Montserrat, que és citada per a parlar de l'índex de l'arxiu que data d'època moderna¹⁷⁵⁴ o l'afusellament d'un monjo de la comunitat de Sant Benet de Bages pels liberals l'any 1822.¹⁷⁵⁵

En definitiva, cal refermar el gran abast de consulta del canonge Barraquer i Roviralta en la totalitat de referències esmentades, tant pel què fa a bibliografia –teologia, història eclesiàstica i cròniques– com també publicacions periòdiques¹⁷⁵⁶, justificant la seva formació com a clergue, a la vegada que també l'èxit i existència de quantioses revistes

¹⁷⁴⁹ «Que los autores católicos españoles reconocen que el clero fué el nervio de aquella heroica resistencia lo supongo, y me debo limitar a suponerlo porque, según arriba escribo, no los leí. Sin embargo, aquellos que debí leer para de ellos adquirir datos, lo afirman muy resueltos. El Padre Francisco Aragonés, en su precioso libro en el presente mil veces citado, se esfuerza en numerosísimos lugares para probar que los franciscos se distinguieron de modo especial en la obra de avivar y sostener el espíritu de la guerra. Los Padres Rais y Navarro ponderan los esfuerzos y sacrificios de sus dominicos. No debo empero seguir en este camino citando autores católicos que serían tildados de parciales. Mas no puedo prescindir de tres textos harto elocuentes». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. I, pàg. 416.

¹⁷⁵⁰ *Ibidem.*, vol. IV, llib. III, pàg. 277-285.

¹⁷⁵¹ *Ibidem.*, pàg. 186.

¹⁷⁵² *Ibidem.*, vol. I, llib. I, cap. XVIII.

¹⁷⁵³ MASSOT I MUNTANER, Josep. *Els creadors del Montserrat modern: cent anys al servei de la cultura catalana*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2012, pàg. 65-67.

¹⁷⁵⁴ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. III, llib. III, pàg. 241.

¹⁷⁵⁵ *Ibidem.*, vol. I, llib. II, pàg. 780.

¹⁷⁵⁶ HIBBS-LISSORGUES, Solange. «La presse du clergue en Espagne». *Les Élités et la presse en Espagne et en Amérique latine: des Lumières à la seconde guerre mondiale. Actes réunies et présentés par Paul Aubert et Jean-Michel Desvois*. Madrid: Casa de Velázquez, 2002, 211-228; PASCUAL MARTÍNEZ, Pedro. «Publicaciones periódicas eclesiásticas y religiosas de España entre los siglos XIX y XX». *Hispania sacra*, 53.107 (2001): 169-191, pàg. 175-182.

pertanyents a ordes monàstics i congregacions religioses. També s'exposa la rellevància i èxit editorial que tingué el llibre religiós, evidenciant el consum i distribució d'aquest tipus de producte, i representant un col·lectiu ideològic a la vegada que també un perfil d'autor que s'emmarcava en les directrius catòliques i integristes, des de capellans historiadors fins a periodistes i polítics de l'època.¹⁷⁵⁷ Però des d'on extreia i establia la seva investigació d'aquestes referències? Les consultava a la biblioteca del Seminari Conciliar, a la de la Catedral de Barcelona o en una altra institució? Disposava d'alguns d'aquests exemplars en el seu arxiu? Les respostes poden ser diverses, molt vàlides, però no es disposa de la informació necessària per poder-ho afirmar.

7.4.9. Dret i legislació

Aquesta altra categoria permet reflectir un conjunt de referències molt properes a la formació del canonge Gaietà Barraquer. Com s'ha exposat en l'apartat corresponent a la seva biografia intel·lectual, abans de passar d'efectuar el seu pas pel seminari, realitzà la carrera de dret a la Universitat de Barcelona, i que també es reflecteix en els alguns dels llibres de la seva biblioteca que avui dia es guarden en la Biblioteca Pública Episcopal del Seminari Conciliar de Barcelona (BPEB). Així doncs, es pot constatar la formació i coneixement en qüestió de lleis per part de l'autor a l'hora d'inserir alguns títols corresponents a la matèria que es tracta. Per exemple, en els capítols corresponents al context històric d'abans, durant i després de la Guerra del Francès, el Trienni Liberal i l'exclaustració i desamortització, són nombroses les cites als diversos diaris de sessions de les Corts, dels que l'autor extreu quantiosos fragments per a inserir-los i plasmar-los textualment a l'hora de reflectir les discussions i decisions que prengueren els diputats en matèria religiosa.

Així mateix, el seu bagatge també es reflecteix en la consulta i ús dels butlletins oficials dels bisbats, concretament de Barcelona i de Lleida.¹⁷⁵⁸ Pel què fa al primer, la seva presència és molt menor a causa de la gran bibliografia existent de les cases de religiosos d'aquesta diòcesis, tot i que també reflecteix dictàmens procedents d'altres províncies, com per exemple a l'hora de conèixer l'ús posterior que tingué el convent franciscà de

¹⁷⁵⁷ MARTÍNEZ MARTÍN, Jesús Antonio. «La edición del libro religioso». *Historia de la edición en España, 1836-1936*. Jesús A. Martínez Martín (dir.). Madrid: Marcial Pons, 2001, 355-372.

¹⁷⁵⁸ FIGUEROLA I GARRETA, Jordi. «Els butlletins oficials eclesiàstics dels bisbats catalans: una publicació sovint oblidada». *Gazeta*, 1 (1994): 149-162.

Sant Francesc d'Assís, de Lleida.¹⁷⁵⁹ Sobre aquest segon bisbat, l'ús del seu butlletí oficial destaca per ésser present en la totalitat dels articles corresponents als cenobis d'aquesta diòcesis, acció completament justificada a causa de la impossibilitat de consulta de l'Arxiu Notarial de Lleida.¹⁷⁶⁰ És d'aquesta font on Barraquer i Roviralta exposa tota i cadascuna de les propietats que es van desamortitzar, així com també del suplement d'aquest mateix butlletí, com bé es tracta en l'article corresponent al convent trinitari de Nostra Senyora dels Àngels d'AVINGANYA, de Serós:

«En el *Boletín oficial* de 24 de marzo de 1842 se lee al anunciar los remates efectuados en Lérida a 17 del mismo mes: “Trinitarios de Avingaña.—El conuento con iglesia y un corral al lado del mismo en el término de Serós tasado en 20,200 reales y rematado en id.” 20,200 reales equivalen a 1,010 duros, que pagados según las normas del Decreto de 19 de febrero de 1836, quedarían reducidos a muy corta cantidad. ¡Y por ella se adquiere un Convento!»¹⁷⁶¹

De manera paral·lela també cal destacar referències corresponents a les lleis de l'estat espanyol, com per exemple el *Código Penal de España*, que l'autor esmenta i cita a l'hora de senyalar els delictes contra la llibertat i la seguretat que es cometeren en la matança de frares de Reus el 1835.¹⁷⁶² Així mateix, el *Diccionario de la Administración Española* de Marcelo Martínez Alcubilla per a plasmar el decret de desamortització dels béns eclesiàstics regulars¹⁷⁶³, com el tractat de dret canònic de Arthur Veermersch a l'hora de tractar el peculí i la seva història, concretament en el convent mercedari de Nostra Senyora de la Mercè i de l'agustí calçat de Sant Agustí, els dos de Barcelona.¹⁷⁶⁴ D'altra banda, també consulta i emprà documentació de caràcter legal procedent d'institucions tan diverses com *La Unión Agrícola*, fent referència al contracte que té aquesta empresa amb el monestir cartoixà de Montalegre¹⁷⁶⁵ o a la història i situació geogràfica del convent

¹⁷⁵⁹ «Sentencia del Tribunal contencioso administrativo de 18 de diciembre de 1894, inserta en el *Boletín oficial eclesiástico del Obispado de Barcelona* de 1895, pàg. 175». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. III, llib. III, pàg. 568.

¹⁷⁶⁰ «Como, según en otros artículos apunté, en el archivo notarial de Lérida se me negaron las facilidades que se me concedieron en otros para estudiar las escrituras de venta de los bienes nacionales, acudí a los anuncios de las subastas insertos en el *Boletín Oficial*. No hallé la venta del edificio del monasterio, pero sí la de sus anejos, que aquí siguen en los primeros párrafos de la reseña». *Ibidem.*, pàg. 406.

¹⁷⁶¹ *Ibidem.*, pàg. 460. També s'utilitza per la mateixa finalitat a l'hora de parlar de les propietats del monestir premonstratès de Santa Maria, de Bellpuig de les Avellanès (*Ibidem.*, pàg. 431) i del convent franciscà de Sant Bonaventura, d'Agramunt (*Ibidem.*, pàg. 581)

¹⁷⁶² *Ibidem.*, vol. II, llib. III, pàg. 175-176.

¹⁷⁶³ *Ibidem.*, vol. IV, llib. III, pàg. 638.

¹⁷⁶⁴ *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. II, pàg. 127 i 207, respectivament.

¹⁷⁶⁵ «En Tarragona una sociedad de seglares ha establecido bajo el nombre de *La Union agrícola* la fábrica del licor y elixir cartujano, en cuya escritura de fundación, pasada ante el notario Don Antonio Gallardo y Martínez en 15 de diciembre de 1906, se lee el “Artículo 1.º” siguiente». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. III, llib. III, pàg. 352.

servita de Nostra Senyora de la Visitació, de Sant Boi de Llobregat, extreta del reglament del manicomi que posteriorment s'hi instal·là.¹⁷⁶⁶

Amb tot plegat, convé ressaltar la presència destacable però en moments molt puntuals i particulars de referències de caràcter jurídic i legislatiu que permeten justificar i evidenciar la formació en lleis del canonge Barraquer. Aquestes però són emprades amb una finalitat històrica per tal de complementar el contingut tractat, ampliant la base documental citada i donant una magnitud més culta, completa i erudita als seus treballs.

7.4.10. Memòries i biografies de personalitats

Seguint el llistat de bibliografia, excel·leixen un conjunt de referències corresponents a memòries i biografies de subjectes, totes de personatges contemporanis i coetanis a la cronologia en què s'emmarca l'estudi. L'ús que se'n fa és molt concret, sobretot per a contextualitzar el període i ampliar els continguts, com per exemple en el capítol corresponent a la discussió de les Corts de Cádiz, la inserció de les memòries del polític i sacerdot liberal Joaquim Llorenç Villanueva i Astengo¹⁷⁶⁷ per comentar la polèmica arran del debat sobre els béns del clergat regular, i del que Barraquer i Roviralta critica les seves paraules:

«En la ocasión presente de las Cortes de Cádiz muy mal correspondía ciertamente este sacerdote a la bondad con que los monasterios y conventos pocos años antes le habían franqueado las puertas de sus archivos y bibliotecas para estudiar los códices y libros raros, estudio que publicó luego con el título de Viaje literario a las iglesias de España. Empezado por él, fué después terminado por su hermano Don Jaime.»¹⁷⁶⁸

Aquestes paraules venen a conseqüència de la inserció que fa el canonge Barraquer d'un fragment de les memòries del també diputat a les Corts i jurista Antonio Alcalá Galiano¹⁷⁶⁹, on critica els seus plantejaments jansenistes i el títol de liberal, descrivint la seva oratòria pesada però qualitat i determinació dels seus escrits.¹⁷⁷⁰ Igualment el mateix autor també és citat àmpliament en el capítol corresponent a les discussions que hi

¹⁷⁶⁶ «Del fundador del manicomio actual, Don Antonio Pujadas y Mayáns, son las siguientes líneas. Habla de donde está situado el establecimiento, y dice:». *Ibidem.*, vol. IV, llib. III, pàg. 68-69. Cfr. *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. II, pàg. 172.

¹⁷⁶⁷ RAMÍREZ ALEDÓN, Germán. «Joaquín Lorenzo Villanueva, Diputado a Cortes, liberal, jansenista, hombre de su tiempo». VILLANUEVA Y ASTENGO, Joaquín Lorenzo. *Mi viaje á las Cortes*. Estudio preliminar, índices y edición de Germán Ramírez Aledón. Valencia, Diputación Provincial, 1998, 9-36; *Ídem. Religión, patria, exilio. Joaquín Lorenzo Villanueva y el primer liberalismo español (1757-1837)*. Zaragoza: Prensas de la Universidad de Zaragoza, 2022. Cfr. LE BRUN, Carlos. *Retratos políticos de la Revolución en España*. Edición de Manuel Moreno Alonso. Sevilla: Editorial Renacimiento, 2021, pàg. 149-152.

¹⁷⁶⁸ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. I, pàg. 444.

¹⁷⁶⁹ SÁNCHEZ GARCÍA, Raquel. *Alcalá Galiano y el liberalismo español*. Madrid: Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, 2005, pàg. 62-71.

¹⁷⁷⁰ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. I, pàg. 444.

hagueren en el Congrés de Diputats sobre la devolució dels béns eclesiàstics a les comunitats regulars després del Trienni Constitucional, plasmant paràgrafs sencers en el corpus d'aquest apartat.¹⁷⁷¹

A més a més també es troben referenciades les memòries del polític i historiador barceloní Josep Coroleu i Inglada¹⁷⁷², que són emprades entre els molts casos, per a explicitar el no abandonament de la clausura per part de les monges dels convents de Barcelona el 1808¹⁷⁷³, la processó que sortia el dimarts sant des de l'església del convent trinitari descalç de Nostra Senyora de la Bonanova, de Barcelona¹⁷⁷⁴, o les diverses funcions religioses que se celebraven per part de la Congregació dels Dolors en l'església del convent servita de Nostra Senyora del Bonsuccés, de la mateixa ciutat.¹⁷⁷⁵ Per últim, les destacades memòries de Manuel de Llauder¹⁷⁷⁶, capità general de Catalunya, del que Barraquer i Roviralta fa un reiterat i extens ús en els capítols corresponents a les bullagues de juliol i agost de 1835, inserint quantiosos fragments per a contextualitzar els esdeveniments i que esdevé una de les fonts més usades per a narrar aquest període.

En conclusió, es tracta d'un gènere bibliogràfic molt particular i a la vegada molt enriquidor, que aporta una informació pròpia i coexistent a l'objecte d'estudi que es tracta, descrivint-ho amb els ulls del mateix escriptor o del personatge en qüestió, donant varietat al conjunt de temàtiques emprades en la bibliografia que Gaietà Barraquer consultà.

7.4.11. *Narrativa: novel·les i poesia*

Aquesta última classificació, com bé indica el seu títol, correspon a un àmbit purament literari. Entre la breu mostra representativa es poden exemplificar les obres de l'advocat

¹⁷⁷¹ «Por lo radicales, francas y perversas deben copiarse aquí unas nuevas palabras del elocuente Alcalá Galiano, pronunciadas en la misma sesión del 6 de mayo, en defensa de la devolución de los bienes a los compradores. El señor Alcalá Galiano... En tono serio y alabándolo dice que el señor Ferrer defendió “la causa pública y la propia”». *Ibidem.*, vol. II, llib. III, pàg. 116. Així mateix, Barraquer no desaprofita l'oportunitat per a criticar la seva figura: «Respecto del Congreso, o Cámara de los Procuradores, pocas palabras bastarán para definirlo, o mejor, ya está definido. Él y el Gobierno, el Gobierno y el Congreso, no hacen más que transmitir la voz de la masonería. Ignoro cuáles de sus individuos pertenecían entonces a ella. Que Toreno y Galiano habían formado parte de su gobierno supremo, nos lo certifica el mismo Galiano en sus *Recuerdos de un anciano*». *Ibidem.*, pàg. 123.

¹⁷⁷² CATTINI, Giovanni C. *Historiografía i catalanisme: Josep Coroleu i Inglada (1839-1895)*. Catarroja: Afers, 2007, *passim*; PÉREZ NESPEREIRA, Manuel. «Coroleu i Inglada, Josep». *Diccionari d'historiografia catalana. op. cit.*, pàg. 372-373.

¹⁷⁷³ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. I, pàg. 35.

¹⁷⁷⁴ *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. II, pàg. 556.

¹⁷⁷⁵ *Ibidem.*, pàg. 172.

¹⁷⁷⁶ SANTIRSO RODRÍGUEZ, Manuel. «Los militares en la revolución liberal española: el caso de los capitanes generales de Cataluña (1832-1839)». *Trienio. Ilustración y Liberalismo. Revista de Historia*, 27 (1996): 83-134, pàg. 94-106.

i escriptor catòlic Ferran Patxot i Ferrer¹⁷⁷⁷ que Barraquer i Roviralta cita en el pròleg d'ambdues obres, dedicant-li unes paraules de reconeixement com a obra pionera –tot i tenir una finalitat novel·lística– en el tractament del fenomen que afectà les cases de religiosos durant el s. XIX:

«Uno de los primeros libros que en favor de los conventos apareció fué *Las Ruinas de mi convento*, relato histórico-novelesco del crimen de Barcelona; novela de valor artístico y literario de primer orden; pero en la que trasuda la timidez de su autor al presentar el hecho mezclado con la parte novelesca, y por lo mismo trocados por nombres falsos los verdaderos de los actores de la sacrílega tragedia. Apareció en Barcelona en 1851 y por lo mismo diez y seis años después del 1835. Su segunda parte vio la luz al finalizar de 1856.»¹⁷⁷⁸

De més a més, las *Leyendas y Tradiciones* de l'escriptor conservador Francesc de Paula Capella¹⁷⁷⁹, del que se'n fa un ús molt concret per a descriure aspectes determinats del convent trinitari descalç de Nostra Senyora de la Bonanova, de Barcelona, com per exemple les afectacions que patí aquest durant la Guerra del Francès¹⁷⁸⁰ o les dimensions del seu temple.¹⁷⁸¹ Convé subratllar la presència del llibre *Un faccioso más y algunos frailes menos* del novel·lista i cronista canari Benito Pérez Galdós, del que Barraquer cita un fragment de la seva novel·la per a criticar el partit liberal moderat.¹⁷⁸² No menys destacable és la presència i ús que se'n fa de l'obra poètica de l'escriptor liberal revolucionari Josep Robrenyo i Tort.¹⁷⁸³

¹⁷⁷⁷ SERRA I SELLARÉS, Francesc. «Patxot i Ferrer, Ferran». *Diccionari d'historiografia catalana, op. cit.*, pàg. 900; *Els intel·lectuals i el poder a Catalunya: materials per a un assaig d'història cultural del món català contemporani (1800-1975). op. cit.*, pàg. 85.

¹⁷⁷⁸ *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. I, pàg. 3.

¹⁷⁷⁹ CASTELLANOS, Jordi. «La novel·la antimodernista: les propostes de La Renaixença». *Professor Joaquim Molas. Memòria, escriptura, història*. Barcelona: Publicacions Universitat de Barcelona, 2003, 315-328, pàg. 319-320.

¹⁷⁸⁰ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. I, pàg. 394.

¹⁷⁸¹ «Don Francisco de Paula Capella, vecino que fué de esta iglesia, persona ilustrada y observadora, aseveróme mil veces en privadas conversaciones, y la repite en sus escritos públicos, la gran semejanza de los dos nombrados templos, bien que calificaba el de trinitarios de algo mayor que el de filipenses». *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. II, pàg. 532.

¹⁷⁸² «Quizá algún joven de nuestros días, inexperto, tache de exagerado mi anterior calificativo aplicado al partido moderado de entonces. No me refiero a Perpiñá al cual creo cristiano: hablo del partido. Lea las siguientes líneas escritas, no por un retrógrado, sino por el mismísimo don Benito Pérez Galdós, el furioso anticlerical, el autor de *Electra*. Los moderados, dice “en religión eran volterianos, y en sus costumbres privadas enemigos de la templanza; pero tenían un *coram vobis* de santurronería que hacía el efecto de ver la silueta de Satanás en la sombra de un confesonario. Uno de los primeros elementos de fuerza que allegaron fué el clero, á quien adulaban, disponiéndose, no obstante, á comprar por poco dinero sus bienes, cuando los progresistas los arrancaron de las manos que llamaban muertas. A excepción de dos ó tres individualidades de intachable pureza, eran gente de economías, y andando el tiempo, con las compras de bienes desamortizados, formaron una aristocracia que poco á poco se hizo respetable... En lo militar fueron poco escrupulosos, y se les ha visto pronunciarse con naturalidad y hasta con gracia”». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. IV, llib. III, pàg. 124.

¹⁷⁸³ LLUCH, Marc; MALÉ I PEGUEROLES, Jordi. «Josep Robreño (1783-1838): exegesi constitucional d'un poema». *Anuari Verdaguer*, 8 (1993): 111-144; LLORENS I JORDANA, Rodolf. *Josep Robreño: el nou concepte de la Renaixença*. Barcelona: Ariel, 1981, *passim*.

D'aquest últim, Barraquer i Roviralta l'empra extensament per a contextualitzar l'ambient liberal i la quotidianitat de la Barcelona constitucional dels 1820-1823, esmentant un poema de l'autor quan pintaren de blanc la imatge de la Verge de Montserrat per motius polítics i del que «calla el insulto».¹⁷⁸⁴ Així mateix, la inserció d'un altre poema que reflecteix la projecció teatral de Robrenyo com a actor i literat, i que concretament recrea la captura d'un religiós pertanyent a una partida realista. Posteriorment, Barraquer no perd oportunitat per a venjar-se de la mort de l'autor i la seva dona en un accident de vaixell¹⁷⁸⁵, com també carregar contra la seva figura i contingut de les seves obres:

«En 1855 se publicaron en Barcelona las más de sus obras, las que ocupan dos tomos. Me tomé la molestia de leer el primero, que es el que contiene las producciones dramáticas; y puede leerlo todo curioso, o todo revolucionario, que dude del brevísimo juicio que voy a escribir de ellas. En su fondo consisten en presentar a los constitucionales ganando los reencuentros con los realistas, y a éstos cobardemente huyendo. El empeño principal del autor es tildar de ladrones e ilusos a los últimos, y al clero de autor del levantamiento y guerra. Es inútil añadir que a éste le ridiculiza y desacredita de mil maneras; y no pecara de temerario quien conjeture que, desempeñando él generalmente el papel de capellán o de fraile, acentuaría en la representación el mismo ridículo. Su baja estatura, complexión obesa, tez morena y redondeadas facciones le prestaban favorable aptitud para pintar al clérigo o fraile de las falsas caricaturas revolucionarias.»¹⁷⁸⁶

En darrer terme, tant per a concloure aquest subapartat com per a remarcar la idea principal dels anteriors, recalcar la premissa essencial que exposa l'immens bagatge documental i literari que disposava, caracteritza i representa la figura i professió del canonge Barraquer. Una pràctica que permeté la redacció de les quantioses pàgines que consten els seus treballs, aportant un contingut heterogeni per les nombroses referències així com homogeni per la temàtica que tracten, permetent el seu desglossament i posterior anàlisi, i que reflecteix una àrdua tasca investigadora i lectora.

7.4.12. *Publicacions i novetats editorials*

Aquest últim subapartat, com bé especifica el seu títol, correspon a una qüestió explícitament editorial respecte al conjunt total de referències esmentades per Gaietà Barraquer i Roviralta en les seves obres. No només s'ha pogut comprovar el gran coneixement en moltes matèries per part de l'autor, sinó que la seva concreció a l'hora d'especificar el títol i l'any de publicació ha permès evidenciar un control encara més concret pel què fa a la seva publicació. Així doncs és necessari evidenciar el seu

¹⁷⁸⁴ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. II, pàg. 669.

¹⁷⁸⁵ «D. José Robreño y su mujer murieron de hambre en 1838 en el *Bajo Nuevo*, donde había (*sic*) barado el buque que los conducía y adonde no llegaron a tiempo los auxilios pedidos por medio de un bote. ¡Justos juicios de Dios!». *Ibidem*, pàg. 688.

¹⁷⁸⁶ *Ibidem*., pàg. 687.

coneixement de l'actualitat bibliogràfica, demostrant ser un lector vivaç i informat de les noves publicacions que apareixien, quelcom que es reflecteix en els capítols de les seves obres però sobretot a *Los religiosos en Cataluña*, aportant les novetats que s'han publicat després de *Las casas de religiosos*.

Dels pocs exemples que s'han trobat, es pot esmentar l'actualització de continguts que fa en l'article corresponent a la casa de Sant Vicenç de Paül, de Reus, esmentant la biografia de l'arquebisbe de Tarragona Pere de Copons i de Copons, de Joan Boada i Camps, per a corregir els orígens històrics d'aquest cenobi.¹⁷⁸⁷ També destaca l'ús que fa de l'obra de Ramon Vidalés publicada el 1910, i que li serveix a barraquer per ampliar les explicacions i els continguts d'aquestes sobre l'exclaustració i desamortització que patí el monestir cistercenc de Santa Maria, de Poblet el 1835 i 1836¹⁷⁸⁸; o la *Història d'Igualada* del prevere Joan Segura i Valls, publicada el 1908 i que l'empra per a descriure els orígens històrics i les afectacions per la desamortització de 1836 del convent agustí de Sant Agustí i el de caputxins de Sant Francesc, d'Igualada.

A banda d'aquest aspecte rellevant, cal emfatitzar un altre element de caràcter qualificatiu que és l'esment de l'edició que utilitza i les seves característiques. Per exemple, en la tan esmentada introducció de *Los religiosos en Cataluña*, Barraquer i Roviralta esmenta les *Cartas del Filósofo Rancio* i la *Historia del levantamiento, guerra y revolución de España* del Conde de Toreno¹⁷⁸⁹ per a justificar l'origen de les pràctiques liberals contra la religió, sobretot a les mesures desamortitzadores, esmentant l'any i la ciutat dels exemplars que utilitza.¹⁷⁹⁰ Tanmateix, aquest pràctica també es troba quan consulta i cita els *Anales históricos de Reus* de l'historiador reusenc Andreu de Bofarull i de Brocà¹⁷⁹¹, per a situar els convents presents a la seva ciutat, i que en aquest cas

¹⁷⁸⁷ *Ibidem*, pàg. 1234.

¹⁷⁸⁸ *Ibidem.*, vol. II, llib. III, pàg. 306-381.

¹⁷⁸⁹ VARELA SUANZES-CARPEGNA, Joaquín. «Presentación». TORENO, Conde de. *Historia del levantamiento, guerra y revolución de España*. Madrid: Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, 2008, V-XVI; HOCQUELLET, Richard. «Introducción. Una trayectoria en el centro y a distancia de los acontecimientos». TORENO, Conde de. *Historia del levantamiento, guerra y revolución de España*. Estudio preliminar de Richard Hocquellet. Pamplona: Urgoiti Editores, 2019, XI-CXXXVII.

¹⁷⁹⁰ «Fr. Francisco Alvarado. o sea el *Filósofo Rancio*. Carta 44. Edición de Barcelona de 1881. Tomo VI. págs. 315 y 316» i «Toreno. Edición de Madrid de 1835. Tomo II. pág. 119». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. I, pàg. 23.

¹⁷⁹¹ GHANIME I RODRÍGUEZ, Albert. «de Bofarull i de Brocà, Andreu». *Diccionari d'historiografia catalana*, *op. cit.*, pàg. 229-230.

especifica en una nota a peu de pàgina quines edicions existeixen i la que ell utilitza i utilitzarà a partir d'ara.¹⁷⁹²

Aqueta informació no només resideix en les notes a peu de pàgina quan insereix les referències, sinó també en el cos dels seus articles. Un cas molt edificant i que permet entendre el tractament de les referències bibliogràfiques, és la informació que extreu de l'obra de Josep Marià Riera i Comas, *Misterios de las sectas secretas o el francmasón proscrito*, citada per a parlar de la presència del revolucionari Louis Alibaud durant les bullangues de juliol de 1835 a Barcelona:

«Don Mariano Riera y Comas, en su novela histórica titulada *Misterios de la sectas secretas*, trata largamente de Alibaud, suponiéndole carbonario; pero como en un libro de tal condición resulta imposible distinguir lo histórico de lo novelesco, de aquí que esta suposición carezca de la autoridad de una afirmación. [...] Aunque el hecho siguiente no se refiere directamente al tema de este mi trabajo, y en buena parte lo referí ya en el prólogo, no debo perdonar al lector la repetición del relato. La primera edición del citado libro de Don José Mariano Riera y Comas, que se publicó de 1847 a 1851, al narrar los hechos da los nombres propios de los conjurados y personas que figuran en ellos, y largas relaciones de otros pormenores. En 1864 y 1865, muerto ya el autor, se hizo una segunda edición, y en ella se suprimieron algunos de estos pormenores o relatos, y los nombres propios se cambiaron por otros fantásticos. Así a Alibaud se le llamó Atibodi. Pero lo notable está en lo que apunté ya en el prólogo de esta obra: que la primera edición ha desaparecido por completo. La he constantemente perquirido con empeño, y en Cataluña sólo hallé primero dos y ahora otros dos ejemplares, uno de los cuales se me prestó por un amigo. Un primo mío poseía uno: lo prestó a un conocido, y éste después no le devolvió el ejemplar de la primera, sino de la segunda edición, pretextando que era mejor que el de la primera. Se ve aquí indudable la mano de las sociedades secretas haciendo desaparecer la primera edición. En 1914, mediante subido precio, logré poseer uno de los cuatro mentados ejemplares.»¹⁷⁹³

Amb tot, es pot concloure que l'afany investigador va més enllà de la simple recerca de referències corresponents al seu estudi independentment del format o procedència, sinó que també hi ha un control i una expectativa a l'espera de les novetats. No només del món editorial com s'ha pogut veure, sinó també de les publicacions corporatives, mantenint una tasca detectivesca a l'entorn d'un conjunt d'institucions de caràcter nacional però també segons el desenvolupament dels estudis de caràcter històrico-artístic.

¹⁷⁹² «(1) D. Andrés de Bofarull y Broca en sus *Anales históricos de Reus* da el plano de Reus de mediados del siglo XV.—Primera edición de 1846 y segunda de 1866. (2) D. Andrés de Bofarull —Obra citada. Edición 2.ª (la que citaré siempre), págs. 468 y siguientes». *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 526.

¹⁷⁹³ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. III, llib. III, pàg. 22-23.

7.5. Periòdics, revistes i fulletons

Seguint la dissecció de fonts documentals, en aquest capítol s'analitzaran de forma genèrica però exemplificant alguns casos dels diversos periòdics i altres suports impresos presents.

7.5.1. Periòdics i revistes

Remetent-se de nou en el pròleg de les seves obres,

«Apurada la pesquisa de datos orales y manuscritos, dediqué mi atención a los periódicos antiguos, examinando el *Diario de Barcelona*, del período constitucional, y todos los diarios de la misma ciudad, desde 1834 hasta 1836, cuyas colecciones hallé principalmente en el Archivo Municipal de Barcelona.»¹⁷⁹⁴

Tot i que en aquesta cita simplement fa esment al *Diario de Barcelona*, l'autor aparenta que només s'hagi cenyit a l'estudi i citació d'aquest diari, ja que en la totalitat dels seus treballs ressalta la presència d'una quantitat de periòdics i demés referències periodístiques coetànies, tant del període que estudia com contemporanis a ell, per a extreure informació i referenciar el que escriu. Tot i així, de l'anàlisi estricta dels mitjans de comunicació de l'època només el duu a terme en dos articles presents en els capítols corresponents a la cronologia de 1835. Concretament, es tracta de l'article setè present en el capítol «Estado de Barcelona en 1835», on analitza els diaris d'aquesta ciutat, i un altre article –el cinquè– present en el capítol dotzè, «Consecuencias políticas del incendio de los conventos», on exposa el contingut i posicionament d'aquests mitjans durant les bullangues de juliol.

Però abans d'entrar en matèria, Barraquer i Roviralta inicia cada article amb unes paraules pròpies d'un científic social avesat a l'estudi de la realitat de les societats, plasmant una vegada més el seu tarannà ideològic marcat:

«Que en los tiempos modernos uno de los grandes motores de las opiniones y de los movimientos políticos reside en la prensa periódica, viene reconocido por todo hombre dotado de vista»¹⁷⁹⁵

Aquestes paraules exposen, una vegada més, la realitat social en la que viu, reflectint el seu descontentament amb el panorama polític actual i la tendenciositat dels mitjans de

¹⁷⁹⁴ *Ibidem.*, vol. I, llib. I, pàg. 7.

¹⁷⁹⁵ *Ibidem.*, vol. II, llib. III, pàg. 412. «En las sociedades modernas desgraciadamente tienen mucha importancia los periódicos, ya porque forman la opinión y sentir del pueblo, ya porque la retratan». *Ibidem.*, pàg. 836. Cfr. BOURDIEU, Pierre. *Sobre la televisión*. Barcelona: Anagrama, 1997, pàg. 101-118; REIG, Ramón. *Dioses y diablos mediáticos. Cómo manipula el Poder a través de los medios de comunicación*. Argentina: Urano, 2004, 125-136; MCCOMBS, Maxwell. «Influencia de las noticias sobre nuestras imágenes del mundo». *Los efectos de los medios de comunicación: investigaciones y teorías*. Jennings Bryant, Dolf Zillmann (coord.). Barcelona: Paidós, 1996, 13-34.

comunicació en favor dels representants governamentals o dels partits.¹⁷⁹⁶ Tal com reflecteix Josep M. Figueres, la premsa és un mitjà essencial per a difondre una ideologia, incidint en l'escenari i dialèctica social a favor d'una política, és a dir, «en la vertebració d'una opinió i d'una mentalitat col·lectives».¹⁷⁹⁷ Ara sí, recuperant els dos articles anteriorment esmentats, inicia el desglossament dels diaris que analitzarà i comentarà:

«interesa harto, pues, conocer aquí los periódicos de Barcelona de 1835. Eran tres; a saber: el *Diario de Barcelona*, *El Vapor* y *El Catalán*. Tratemos de ellos separadamente.»¹⁷⁹⁸

Però abans de comentar què diu de cada periòdic, és necessari exposar l'esquema que aplica per a tractar cada diari. En el primer article analitza breument el seu format editorial (mides, número de pàgines, capçalera, etc.) i el contingut que aquest tractava (santorals, observacions meteorològiques, avisos oficials, continguts favorables o no dels articles, etc.), per a entrar en detall sobre el posicionament ideològic i polític del mitjà en qüestió. Aquest contingut es complementa, com a conseqüència, en el segon article, on tracta el paper que tingueren els diaris en narrar els esdeveniments que afectaren les comunitats religioses de Barcelona el juliol de 1835, comentant la seva derivació política a través del discurs present. Cal dir però, que aquest ordre temàtic no sempre el segueix literalment, però sí que és present en les variacions estructurals que realitza a l'hora de construir els articles en qüestió.

Seguint l'ordre dels periòdics esmentats, el primer que analitza és el més antic de tots, el *Diario de Barcelona*. Fundat el 1792 i vigent en temps de l'autor¹⁷⁹⁹, analitza el seu vocabulari esmentant diversos articles seus i demostrant la seva clara orientació liberal, però conclouent el següent:

«En resumen, el *Diario* era decidido isabelino, liberal, moderado, aunque no tomaba en la lucha tanta parte como *El Vapor*, periódico moderado también, pero de batalla. Para más y más probar la verdad de la calificación que doy al Diario, y al mismo tiempo que dicho Diario detestaba las matanzas criminales de frailes, resumo aquí su artículo comunicado del número del 18 de enero de 1835, firmado por “Un verdadero liberal”. En él se pone en las nubes la amnistía, calificándola de base de la unión y felicidad de los españoles, y creyendo que desde

¹⁷⁹⁶ SEOANE, María Cruz. *Oratoria y periodismo en la España del siglo XIX*. Palma-Barcelona: Fundación Juan March-Editorial Castalia, 1977, pàg. 270.

¹⁷⁹⁷ FIGUERES I ARTIGUES, Josep M. *Premsa i nacionalisme. El periodisme en la reconstrucció de la identitat catalana*. Barcelona: Pòrtic, 2002, pàg. 31.

¹⁷⁹⁸ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 412-413.

¹⁷⁹⁹ FUENTES, Juan Francisco; FERNÁNDEZ SEBASTIÁN, Javier. *Historia del periodismo español: prensa, política y opinión pública en la España contemporánea*. Madrid: Síntesis, 1997, pàg. 145-146; MOLIST POL, Esteban. *El «Diario de Barcelona», 1792-1963. Su historia, sus hombres y su proyección pública*. Madrid: Editorial Nacional, 1964, pàg. 119-149; SEOANE, María Cruz. *Historia del periodismo en España. 2. El siglo XIX*. Madrid: Alianza Editorial, 1987, pàg. 279 i 313-314; TORRENT, Joan; TESIS, Rafael. op. cit., pàg. 106-108.

aquel día el manto de ella queda extendido sobre liberales y serviles y sobre leales y afrancesados.»¹⁸⁰⁰

El classifica com un diari liberal moderat, d'ordre i que condemnava les matances de religiosos però que no comentava les supressions dels convents i monestirs, un plantejament que Barraquer relaciona a una subjecció per qüestions ideològiques o de temor als organismes de poder.¹⁸⁰¹ Un diari que, segons l'autor, «siguió su acostumbrado camino isabelino, semioficial, poco batallador, y casi siempre ajeno a las luchas de ideas»¹⁸⁰² i el va deixar completament gelat, perquè no va publicar cap notícia referent als incendis de les cases de religiosos de Barcelona. És una conjuntura que quadra, a partir del gener de 1835, amb la presència política cada vegada més marcada dels seus articles, i que justifica la realitat del diari, totalment sotmesa a les decisions governamentals per una qüestió superior o de por:

«Aquí reside el punto de acusación: podía, según su costumbre, omitir relaciones y pormenores de hechos; pero no debía omitir en una u otra forma la reprobación del hecho, y si amaba las órdenes religiosas, en uno u otro modo defenderlas, siquiera cobarde y prudentemente para contribuir a su conservación. Y de aquí resulta una de dos cosas: o que con su gobierno moderado opinaba por la supresión paulatina de las órdenes, o que cobarde y pusilánime no se atrevió a defender la justicia y la conveniencia religiosa. En definitiva opino que temió el furor liberal de aquel tiempo.»¹⁸⁰³

Però aquest diari no només destaca pel seu ús a l'hora de conèixer els successos anteriorment esmentats, sinó també per a conèixer els anuncis de subhastes dels béns procedents dels convents i monestirs que es realitzen a Catalunya, tant el 1835 com les desamortitzacions que s'efectuaren durant el Trienni Liberal, com exemplifica en la descripció de les propietats del monestir benedictí de Sant Feliu, de Sant Feliu de Guíxols:

«Estos anuncios de subastas se leen en el *Diario de Barcelona* del miércoles 3 de octubre de 1821, págs. 2078 y 2079, y del jueves, 4, del mismo mes y año, págs. 2085 y 2086. ¡Qué ortografía!»¹⁸⁰⁴

¹⁸⁰⁰ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 413-414.

¹⁸⁰¹ «El *Diario de Barcelona*, pues, a fuer de buen moderado, combatía las matanzas de frailes o actos violentos; pero ¿combatía igualmente la supresión lenta y pacífica de los conventos, cuyo deseo anidaba en el ánimo de los moderados, y aun era obrado por las manos de ellos? No recuerdo haber encontrado en ninguna parte del *Diario* de entonces una palabra de reprobación. Insertaba las leyes que la preceptuaban, y callaba. ¿Por qué callaba? ¿Por prudencia? ¿Por connivencia? Lo ignoro; y al hombre recto le está vedado entrar en las conciencias ajenas; pero debo recordar un relato de la revolución de Valencia del 5 ó 6 de agosto del mismo 1835, que en su lugar copiaré, la que ciertamente no habla en favor del *Diario* que sin comentario la insertó». *Ibidem.*, pàg. 414-415.

¹⁸⁰² *Ibidem.*, pàg. 836.

¹⁸⁰³ *Ibidem.*, pàg. 842.

¹⁸⁰⁴ *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. I, pàg. 184. «Los anuncios oficiales de las subastas de los muebles, y de los arrendamientos y ventas de los inmuebles de los conventos, se cuentan en el *Diario* por centenares; pero, como son oficiales, no quiero dilucidar la responsabilidad moral que importen». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 844. Aquest diari també serveix per a exposar, entre d'altres, els béns subhastats del monestir cartoixà *Scala Dei* (*Ibidem.*, vol. I, llib. II, pàg. 798) o les cases que tenia el monestir benedictí de Sant Pere de Galligants, de Girona (*Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. I, pàg. 69).

Abans de prosseguir amb l'anàlisi del següent diari, afegeix unes últimes paraules per a demostrar com amb el pas del temps i el paper conciliador del seu nou director, el periodista Joan Mañé i Flequer, en un article escrit el 1892 on expressà el paper equívoc que tingué *El Diario de Barcelona* a l'hora de no explicar les afectacions que patiren les cases de religiosos de Barcelona durant el juliol de 1835, perquè

«Tales anuncios y tales libros, unidos a otros medios de publicación, fueron efecto y causa del odio y prevenciones que dominaron en aquellos años contra los institutos religiosos; y por esto, con harto sentimiento mío, no pude prescindir de su inserción en este mi pobre libro. Su omisión importara la falta de uno de los principales rasgos de la fisonomía que estoy pintando.»¹⁸⁰⁵

Segueix l'article amb l'anàlisi del diari *El Vapor*, nascut el 22 de març de 1833.¹⁸⁰⁶ Procedint amb el mateix esquema descriptiu, també exposa les seves característiques editorials i de format, però entra directament a criticar el seu tarannà polític de forma més agressiva i descarnada, simpatitzant de forma indirecta amb *El Diario de Barcelona*:

«Perteneía al partido liberal moderado, pero en modo mucho más decidido que el *Diario*. Este, al manifestarse tal, parece obedecer a la necesidad que le obliga a salir de su natural alejamiento de la política; aquél nació para defender el moderantismo, entonces triunfante, bien que combatido por el partido exaltado. No trata de cosas de Religión como no sea en los artículos de fondo para combatirla, o en otros para a un tiempo combatir y alabar, entendiéndola a su antojo para con su interpretación dar en rostro contra algún eclesiástico. En los tiempos en que van estos capítulos, el moderantis-mo, como llevo escrito ya arriba, profesaba profunda impiedad y diabólica soberbia; pero por infernal prudencia llamábase católico y fingía profesar el más puro catolicismo. Conveníale así para embaucar al clero y al pueblo sencillo, entonces aún muy cristiano. Los escritos liberales de este tiempo adolecen, por regla general, de crasa ignorancia, y si alguno luce inusitada erudición histórica, está falto de rudimentaria lógica.»¹⁸⁰⁷

Critica la seva pertinença al partit moderat¹⁸⁰⁸ i la seva mala praxis periodística, fet que caracteritza la manca de veracitat en els seus continguts, totalment esbiaixats i d'atac contra els valors cristians i de la humanitat.¹⁸⁰⁹ Tanmateix, també ressalta el poc interès

¹⁸⁰⁵ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 844. La cita segueix així: «Y escribo que lo inserto con harto sentimiento, porque hoy (1900) el *Diario de Barcelona*, además de serio y bien informado, es perfectamente católico; y lo es, no sólo porque evite las herejías, los errores y las inconveniencias; sino porque, positivamente, dadas las ocasiones convenientes, libra decididas batallas a favor de la Iglesia, ya valerosamente combatiendo á la masonería, ya defendiéndolos órdenes religiosos, ya ensalzando la virtud y la Religión; y así merece plácemes de los que ante todo nos preciamos de católicos. Y cuenta que este mi testimonio de la ortodoxia y celo del *Diario* atesora gran valor, no porque mi dicho goce de autoridad alguna, sino porque procede de la pluma de quien en materias políticas no sólo no comulga con el *Diario*, ni está suscrito a él, sino que en las dichas materias le está diametralmente opuesto, y es suscriptor de otro muy de él contradictor». *Ibidem.*, pàg. 844-845.

¹⁸⁰⁶ MARFANY, Joan-Lluís. «La campanya prohibicionista de 1833-1835: tres notes erudites». *Recerques: Història, Economia*, 76 (2020): 125-151, pàg. 129-149; GÓMEZ APARICIO, Pedro. *Historia del periodismo español. Desde la "Gaceta de Madrid" (1691) hasta el destronamiento de Isabel II*. Madrid: Editora Nacional, 1967, pàg. 234; TORRENT, Joan; TESIS, Rafael. op. cit., pàg. 43.

¹⁸⁰⁷ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 416.

¹⁸⁰⁸ *Ibidem.*, pàg. 423.

¹⁸⁰⁹ «Estos artículos merecen el título de furibunda diatriba contra el proceder de la Iglesia y sus Pontífices, acusándoles de ladrones de los bienes del pueblo, para cuyo robo se valen aquéllos de medios ilícitos,

que tingué a l'hora de ressenyar els següents dies, els successos ocorreguts el 25 de juliol de 1835, condemnant la publicació feta el 28 del mateix mes on ressenyava, de forma poc emfatitzada, els atacs i incendis als convents i monestirs de la ciutat:

«Ni en el día 26 ni el 27 reza una palabra de relato de los incendios del 25, pero sí da noticia de ellos el 28, mas de manera harto reprobable. He aquí sus palabras, en las que la justicia no puede menos de condenar el elogio mentido de los revolucionarios respecto a si robaron o no; el presentar como hija de sola la confusión la muerte de los frailes asesinados, y un implícito elogio de las autoridades.»¹⁸¹⁰

De la mateixa forma, condemna el gran interès i àmplia cobertura del diari a l'hora de ressenyar les propostes que es feren per a convertir les cases de religiosos incendiades en futurs espais públics per a la ciutat, així com els decrets expedits pel govern de Madrid a l'hora de decretar les mesures de supressió dels convents i monestirs.¹⁸¹¹ És interessant tenir en compte les seves paraules i l'ús que en fa d'aquesta referència periodística, perquè és l'únic diari del que especifica on el va consultar, concretament a l'Arxiu Municipal de Barcelona, cosa que no esmenta en cap dels altres.¹⁸¹² Un periòdic que li serveix per a ressenyar, en aquest cas, el valor econòmic de l'extensió d'arbres propietat del monestir cartoixà de Montalegre¹⁸¹³, la quantitat d'almoïna que donava el monestir –també cartoixà– *Scala Dei* en un any¹⁸¹⁴ així com la còpia sencera d'un article per a relatar el robatori que patí el monestir el 20 d'abril –suposadament de 1835– i la quantitat de diners que aportà el cenobi per a la causa isabelina.¹⁸¹⁵

Segueix el llistat amb el tercer i últim diari, *El Catalán*, esmentat a partir d'*El Vapor* i del que no està gaire segur de la primera data de publicació per la complicació que ha

faltando en esto a las terminantes prescripciones del Antiguo y Nuevo Testamento; diatriba llena de falsedades históricas; diatriba digna de un protestante bilioso, furioso, sin temperamentos ni modificaciones más que en los medios de llegar a su fin. Dejan ver toda la idea de la revolución contra las órdenes religiosas, que consistía, no en robar sus bienes, dejándolas a ellas en pie, sino en acabar con ellas y apoderarse de sus bienes; los progresistas querían que se perpetrara por la violencia, y los moderados, con orden y suavidad». *Ibidem.*, pàg. 420.

¹⁸¹⁰ *Ibidem.*, pàg. 846.

¹⁸¹¹ *Ibidem.*, pàg. 846-847.

¹⁸¹² «Examiné y estudié *El Vapor* en el Archivo municipal de Barcelona. La fecha de su aparición la deduje del número del 22 de marzo de 1834, pág. 3, donde dice que celebra el aniversario de su aparición; luego, pues, salió por vez primera en igual día del 1833. En dicho Archivo está el periódico incompleto». *Ibidem.*, pàg. 416.

¹⁸¹³ *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 232.

¹⁸¹⁴ «El periódico fuertemente liberal *El Vapor* del miércoles 13 de mayo de 1835, en un comunicado escrito desde Falset, á lo que se ve por persona muy enterada de los asuntos de la cartuja, escribía que sus limonas (*sic*) semanales y mensuales importaban al año 2.360 duros y 36.500 panes, amén de otros donativos que allí detalla. Concuerta este testimonio con los de numerosísimos testigos que me añadieron los siguientes datos». *Ibidem.*, pàg. 204.

¹⁸¹⁵ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. II, llib. III, pàg. 254-255.

tingut a l'hora de trobar tots els seus números.¹⁸¹⁶ També critica la seva ideologia liberal progressista —«habla en revolucionario»¹⁸¹⁷—, dona noms dels que foren els seus directors¹⁸¹⁸ i de la seva passivitat en relatar els esdeveniments dels atacs a les cases de religiosos de Barcelona i dels dies que passaren¹⁸¹⁹, permetent a Barraquer i Roviralta suposar el següent:

«Del anterior comunicado resulta un pie para sospechar que se quiso poner a *El Catalán* bajo la influencia de alguna sociedad secreta, o de alguna particular persona, y que al fin este empeño triunfó, pues voluntariamente se separa de la dirección del periódico quien, al hacerlo, y como si indicara la causa de su separación, anuncia que es “enemigo de toda asociación secreta y que nunca escribió ni bajo la inspiración de sociedades ni bajo la influencia de persona alguna”. Además, las ideas adelantadas del dicho diario y la época de su aparición confortan esta sospecha. Sin embargo, en aras de la verdad, debe confesar todo imparcial que *El Catalán* se entremete en religión mucho menos que *El Vapor*, pues apenas trata de asuntos de ella, mientras que éste los manosea mucho y muy mal. Ideas revolucionarias abrigaban los pechos progresistas, pero los moderados las tenían impías, y con máscara e hipocresía.»¹⁸²⁰

Amb la posterior inserció de fragments d'articles i el corresponent anàlisi, corregeix les seves paraules i evidencia un moderantisme en qüestions religioses, cosa que no s'evidencia en *El Vapor*.¹⁸²¹ En l'article corresponent on es comentaren els diaris de Barcelona després de l'incendi als cenobis de la ciutat, concretament l'anàlisi final d'*El Catalán*, relaciona el contingut dels esdeveniments amb els que exposà el diari *El Propagador de la Libertad*.¹⁸²² Un mitjà que Barraquer utilitza per a criticar les paraules que versà aquest diari a l'hora de calumniar el paper que tingueren els ordes religiosos durant la història, evidenciant l'odi dels liberals envers aquestes després dels successos

¹⁸¹⁶ PAREDES ALONSO, Francisco Javier. «Ideario de un periódico progresista: “El Catalán”, 1834-1836». *La Prensa en la Revolución Liberal: España, Portugal y América Latina. op. cit.*, 471-477.

¹⁸¹⁷ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 851.

¹⁸¹⁸ «De que *El Catalán* militaba en el partido progresista responden, además de sus propios escritos, de los que muy luego voy a dar muestras, los nombres de sus redactores. Su primer director fué don Pascual Madoz e Ibáñez, al que he alcanzado yo, viéndole figurar entre los progresistas y hasta ocupando una de sus poltronas ministeriales. Después, en 3 de mayo de 1835, se separó de la redacción, y en el mismo año vemos figurar como redactor al revolucionario don Ramón Xauradó, con el cual en la revuelta de 1835 toparemos harto, y quien, al fin, murió fusilado». *Ibidem.*, pàg. 424.

¹⁸¹⁹ «De *El Catalán* di ya muchos datos al describir el estado de Barcelona de julio de 1835, y escribí que era el órgano del partido progresista, bien que en su lenguaje aparecía más templanza que en el de *El Vapor* y en los conceptos por lo general menos ingerencia en los asuntos eclesiásticos. Cometido el incendio de los conventos, sigue la práctica de sus compañeros de Barcelona en callar toda noticia no oficial referente al hecho; y así ni en los números del 26, 27, 28 y 29 hallamos una palabra de descripción ni de sola mención». *Ibidem.*, pàg. 850.

¹⁸²⁰ *Ibidem.*, pàg. 424.

¹⁸²¹ «Escribí arriba que *El Catalán* mete menos que *El Vapor* su hoz en la mies ajena de la Religión; y ahora debo notar que sus tonos, aun en lo político, muestran mucha más moderación que los de *El Vapor*. Así en el artículo de fondo del 6 de Mayo de 1835 abogando porque se persiga a los fautores de los carlistas, para nada nombra al clero, quedando en generalidades. Así en el número del 9 del mismo mes manifiesta que, aunque de oposición, nunca desacreditará a las autoridades considerándolas como enemigas de la libertad y prosperidad nacionales, y añade que confía en Llauder». *Ibidem.*, pàg. 425.

¹⁸²² Gran Enciclopèdia Catalana. «El Propagador de la Libertad». *Gran Enciclopèdia Catalana*. Fundació Enciclopèdia Catalana. <https://www.enciclopedia.cat/ec-gec-0052849.xml> Accedit el 17/I/2022.

ocorreguts¹⁸²³, i que a la vegada justifica la seva vinculació més estreta amb el periòdic *El Catalán* per les paraules de reconeixement mutu que s'intercanviaven, com també per tenir el mateix director:

«*El Propagador de la libertad*. Apareció a mediados de septiembre de 1835 esta revistilla, cuyo redactor principal era el mismo de *El Catalán*, es decir, el muy revolucionario, el mentiroso Don Francisco Raull. Ella misma escribe que se dirige a los aldeanos para instruirles, palabra que para decir verdad debe substituirse por la de para desmoralizarles inculcándoles ideas revolucionarias. *El Propagador* debe graduarse de papelucho infame por sus enseñanzas antimonásticas a juzgar del artículo que leí en su número 1.º, único que alcancé a ver.»¹⁸²⁴

Com s'ha dit en les primeres ratlles d'aquest subapartat, l'ús de les publicacions periodístiques no es remet a les esmentades en el pròleg de les obres com en els dos articles especificats, sinó que, com la resta de les fonts emprades, són usades exhaustivament com a element únic, o per completar, complementar la informació que s'usa sobre l'objecte d'estudi. Sense anar més lluny, i també per destacar els aspectes metodològics, empra *La Gaceta de Madrid*, antecedent de l'actual Boletín Oficial del Estado¹⁸²⁵, per a referenciar les propietats que tenia el monestir benedictí de Santa Maria, de Montserrat¹⁸²⁶, com al preu que es veneren en les subhastes de la desamortització:

«Se hace difícil calcular a qué quedaría reducido el pago del quinto, porque la *Gaceta* (de la que tomo casi siempre las cotizaciones) anuncia del modo incierto siguiente el valor de los títulos del 5. Dice así: Títulos al portador del 5: De 29 $\frac{5}{8}$ a 30 con 12 cupones. Títulos id.: De 21 $\frac{1}{2}$ a 21 $\frac{1}{16}$ con cuatro cupones. Los del 4 estaban, según las cotizaciones de los tiempos anteriores al 19 9/8.»¹⁸²⁷

L'ús de premsa espanyola també es reflecteix en la presència de diaris de caràcter reaccionari, propers a l'autor, com per exemple *El Siglo Futuro*, fundat per Cándido Nocedal el 1875, de marcat tarannà carlí i integrista.¹⁸²⁸ D'aquest mitjà, Barraquer utilitza

¹⁸²³ «Con tales periódicos como los tres aquí retratados; con el *Propagador de la libertad*; con los dramas y saínetes que, concordes con los periódicos, sin duda se representaban; con los libros que se escribieron, tal como el estulto y muy malo de Don Joaquín del Castillo y Mayone; con las burlas de las hojas puestas hasta en los mosqueadores; con las orales predicaciones contra los institutos religiosos; y con la falta absoluta en esta ciudad de todo periódico católico, se explica perfectamente el odio que en aquellos años se creó para estos institutos, y que pude palpar en mis mocedades». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 854.

¹⁸²⁴ *Ibidem.*, pàg. 853.

¹⁸²⁵ NÚÑEZ DE PRADO, Sara. «De la *Gaceta de Madrid* al Boletín Oficial del Estado». *Historia y Comunicación Social*, 7 (2002): 147-160.

¹⁸²⁶ «En los avisos de la desamortización de la *Gaceta de Madrid*, de 1821, hallo además anunciado un manso del término Montaler, pueblo que no hallo en los diccionarios geográficos, y del que nunca había mi ignorancia oído el nombre. Estas circunstancias me ponen en la duda de si el anuncio contendrá algún error de nombre, clase de errores en que la *Gaceta* luce por su inmensa fecundidad. De todos modos, tal cual ella lo inserta, lo copio aquí: «Una casa con sus oficinas y 4 cubas, sita en el término de Montaler: —Otra pieza de tierra campá, de 205 jornales:—Otra pieza de 15 jornales:—Otra pieza de 60 jornales, plantada de viña y olivos.»». *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. I, pàg. 163-164.

¹⁸²⁷ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 245.

¹⁸²⁸ GÓMEZ APARICIO, Pedro. *Historia del periodismo español. De la Revolución de Septiembre al desastre colonial*. Madrid: Editorial Nacional, 1971, pàg. 304-306; HIBBS-LISSORGUES, Solange. «La

una carta escrita al diari per Mariano Boixadera per a narrar la destrucció que patí l'escultura de la verge Maria present a l'església del monestir benedictí de Santa Maria, de Ripoll el 1835¹⁸²⁹, o la veneració del cos de Sant Felicià a l'església parroquial de Mataró, i que va ser furtat durant l'incendi que patí el convent caputxí de la mateixa vila el 1835.¹⁸³⁰ En la mateixa línia, però ja retornant a Catalunya, destaca *El Correo Catalán*, diari representant del partit carlí i de les bases eclesiàstiques¹⁸³¹, i del que s'ha pogut evidenciar que l'autor n'era lector i subscriptor.¹⁸³² Fa ús de les seves pàgines per a referenciar l'ús de l'església del Col·legi dels Sants Reis de Tortosa, de PP. Agustins calçats, com a parròquia castrense després de 1835¹⁸³³, o d'un article d'Antoni Aymar Puig per a narrar la història dels diversos convents franciscans que hi hagué a Catalunya.

També és interessant exposar la presència d'un diari recent en l'esfera periodística, contemporani a l'autor i nascut durant la seva etapa d'investigació, *La Vanguardia*. Tot i ésser un periòdic de caràcter local i proper al sectors moderats liberals, despuntà per la seva idea de negoci empresarial, demostrant ser un mitjà de comunicació amb una voluntat prometedora i de trajectòria comunicativa.¹⁸³⁴ Destaca el modest ús, però, que en feu d'aquesta publicació, entre els pocs exemples, per a narrar la pietat i benvolença dels frares franciscans del convent barceloní de Sant Francesc d'Assís¹⁸³⁵ o dels del convent agustí descalç de Santa Mònica¹⁸³⁶, extret d'articles de l'escriptor i artista Apel·les Mestre.

prensa catòlica catalana de 1868 a 1900 (II)». *Anales de Literatura Española*, 9 (1993): 85-102, pàg. 92-94; ROBLES MUÑOZ, Cristobal. «La prensa y la división de los católicos en la Restauración». *Hispania sacra*, 40.81 (1988): 431-467.

¹⁸²⁹ «Carta dirigida desde Ripoll, a 16 de enero de 1886, al *Siglo Futuro* y publicada por éste en el número de 4 de febrero de 1886». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 193.

¹⁸³⁰ *Ibidem.*, vol. IV, llib. III, pàg. 203.

¹⁸³¹ SAURA, Víctor. *Carlins, capellans, cotoners i convergents. Història d'«El Correo Catalán» (1876-1985)*. Barcelona: Col·legi de Periodistes de Catalunya, Diputació de Barcelona, 1998, pàg. 11-21; GÓMEZ APARICIO, Pedro. *Historia del periodismo español. De la Revolución de Septiembre al desastre colonial*. op. cit., pàg. 308-309; HIBBS-LISSORGUES, Solange. «Prensa neo-catòlica e integrista y propaganda político-religiosa de 1868 a 1900». *Presse et pouvoir en Espagne (1868-1975)*. Paul Aubert et Jean-Michel Desvois (ed.). Bordeaux-Madrid: Maison des Pays Ibériques-Casa de Velázquez, 1996, 167-187; *Ídem.*, «La prensa catòlica catalana de 1868 a 1900 (II)». op. cit., pàg. 93-94.

¹⁸³² *Loc. cit.*, nota n° 1805.

¹⁸³³ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. IV, llib. III, pàg. 106.

¹⁸³⁴ FUENTES, Juan Francisco; FERNÁNDEZ SEBASTIÁN, Javier. op. cit., pàg. 145-146; SEOANE, María Cruz. op. cit., pàg. 314; SEOANE, María Cruz; SÁIZ, María Dolores. *Historia del periodismo en España. 3. El Siglo XX: 1898-1936*. Madrid: Alianza Editorial, 1996, pàg. 172-176; TORRENT, Joan; TESIS, Rafael. op. cit., pàg. 140-141.

¹⁸³⁵ *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. I, pàg. 471.

¹⁸³⁶ *Ibidem.*, vol. II, pàg. 513.

Del gran llistat de publicacions periodístiques presents en les seves obres, ressalta la presència de diaris escrits en llengua catalana, fruit del context històric que visqué Catalunya arran de l'aparició de les idees regionalistes i la fogositat de la Renaixença. Sense anar més lluny, el mitjà que li donà nom a aquest moviment artístic i literari, *La Renaixença* –anteriorment anomenada *Renaxensa* i *Renaixensa*–, primer revista i després setmanari¹⁸³⁷, on Barraquer i Roviralta extreu la informació d'un article del polític Teodor Creus Corominas per a narrar com els batallons de milícies nacionals establiren, el 1835, un teatre al convent de Sant Agustí, de Barcelona¹⁸³⁸ o al franciscà de Santa Maria, de Gràcia¹⁸³⁹, per a poder costejar el seu equipament.¹⁸⁴⁰

Així mateix, el setmanari i després diari *La Veu de Catalunya*, representant del regionalisme català conservador i del catalanisme doctrinari¹⁸⁴¹, hi extreu informació dels seus articles per a exposar, per exemple, l'estat actual del monestir benedictí de Sant Pere, de Camprodon¹⁸⁴², la restauració que patí l'església del col·legi franciscà de Sant Tomàs, de Vic/Riureperes a partir d'un article que escrigué Mn. Gudiol¹⁸⁴³, o dels objectes que desaparegueren del monestir benedictí de Sant Cugat del Vallès:

«De la capa pluvial del Abad Biure existe un fragmento en el Museo de Vich, y trozos había en 1913 en la colección del entonces difunto Don José Pascó, según se lee en *La Veu de Catalunya* del 17 de abril del mismo año.»¹⁸⁴⁴

En l'apartat corresponent a les fonts orals, concretament en els paràgrafs on es tracta la diversitat estructural i de contingut dels versos que aparegueren arran de les bullangues del 25 de juliol de 1835 a Barcelona, Barraquer i Roviralta extreu una versió del periòdic *L'Esquella de la Torratxa*.¹⁸⁴⁵ Aquest diari de caràcter popular, satíric i il·lustrat, de marcada tendència republicana també és emprat per a retratar els assassinats de religiosos

¹⁸³⁷ DURAN I TORT, Carola. «*La Renaixensa*», *primera empresa editorial catalana*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2001, pàg. 111-127; TORRENT, Joan; TESIS, Rafael. *op. cit.*, pàg. 127-128 i 157-158.

¹⁸³⁸ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. IV, llib. III, pàg. 485.

¹⁸³⁹ *Ibidem.*, pàg. 400.

¹⁸⁴⁰ També empra articles del mateix autor per a narrar l'estat i afectacions que patí el monestir cistercenc de Santa Maria, de Santes Creus, el 1835: «De la mano del muerto que aparecía en el cementerio escribió el Señor Creus:». *Ibidem.*, vol. III, llib. III, pàg. 381.

¹⁸⁴¹ FIGUERES I ARTIGUES, Josep M. *La Veu de Catalunya (1899-1931)*. Barcelona: Editorial Base. Ajuntament de Barcelona, 2014, pàg. 21-59; GÓMEZ APARICIO, Pedro. *Historia del periodismo español. De la Revolución de Septiembre al desastre colonial*. *op. cit.*, pàg. 373-377; PICH I MITJANA, Josep. *Almirall i el Diari Català (1879-1881)*. Vic: Eumo Editorial. Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives, 2003, pàg. 44-47.

¹⁸⁴² *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. III, llib. III, pàg. 185.

¹⁸⁴³ «Mientras estoy imprimiendo esta obra la iglesia de Santo Tomás ha tenido una muy entendida restauración. Así la explicó el muy erudito Director del Museo episcopal de Vich, Rdo. Sr. Gudiol, en la *Veu de Catalunya*». *Ibidem.*, pàg. 535.

¹⁸⁴⁴ *Ibidem.*, pàg. 124.

¹⁸⁴⁵ *Supra.*, pàg. 313.

la mateixa nit.¹⁸⁴⁶ Entre les altres publicacions emprades, cal ressaltar l'ús de la revista gràfica *La Il·lustració Catalana*.¹⁸⁴⁷ Un mitjà que li aporta contingut de rellevància documental que l'autor aprofita per a narrar, entre d'altres, la situació i el perímetre de la muralla que delimitava el convent franciscà de Sant Francesc, d'Assís de Barcelona¹⁸⁴⁸, la comunitat que habitava el 1835 en el convent, també franciscà, de Santa Maria de Jesús, o el carmelita descalç de Sant Joan Baptista, ambdós de Reus, a partir d'un article d'Eduard Toda¹⁸⁴⁹; o la decoració floral que decorava l'estàtua de Ferran VII, present a la plaça del Palau de Barcelona, moments abans que la destruïssin el 5 d'agost de 1835.¹⁸⁵⁰

La representativitat geogràfica dels diaris i demés publicacions periodístiques no es remet a una circumscripció nacional o autonòmica, sinó que també hi ha presents alguns periòdics locals. Tanmateix, s'ha parlat dels tres diaris més importants de Barcelona el 1835, però també destaca la presència del diari gironí *La Lucha*, organisme del Partit Liberal a les comarques gironines¹⁸⁵¹, d'on Barraquer extreu les paraules d'un article de l'excursionista Antoni Massó per a explicar la procedència dels quadres presents a la sala capitular de l'ajuntament d'Amer, pertanyents a l'antic monestir benedictí de Santa Maria, de la mateixa vila.¹⁸⁵² De les terres de l'Ebre, còpia un fragment d'un article escrit per Frederic Pastor i Lluís, procedent del diari tradicionalista tortosí *Libertad*, que li va com anell al dit per a exposar la situació que visqué l'església del convent dominic de Nostra Senyora del Roser:

«Escrito este párrafo dedicado al Rosario, llega a mis manos un periódico de Tortosa del 10 de marzo de 1910, en el que el ilustrado arqueólogo Don Federico Pastor escribe: “La iglesia del Rosario.—Al rudo golpe de la piqueta se derrumba una iglesia que contaba 220 años y que hasta la exclaustación había pertenecido al convento de Padres Dominicos del Rosario”»¹⁸⁵³

¹⁸⁴⁶ «Valga por todos el siguiente de un semanario satírico de funesta influencia en esta ciudad: “*Alguns frares que no arriban a deu, sigueren sacrificats al furor de las turbas*”». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 692.

¹⁸⁴⁷ TORRENT, Joan; TESIS, Rafael. op. cit., pàg. 192-197; FONTBONA DE VALLESCAR, Francesc. *La xilografia a Catalunya entre 1800 i 1923*. Barcelona: Biblioteca de Catalunya, 1992, pàg. 175-176.

¹⁸⁴⁸ «La muralla y su linde con el convento, y la cerca y la androna la explican, entre otros testigos, D. José Castells, pbro, D. Luis Gaspar y un artículo titulado *Barcelona desde 1820 á 1840* inserto en la *Ilustración catalana*, núm. 127, pág. 22, ó sea del 31 de enero de 1885». *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. I, pàg. 434.

¹⁸⁴⁹ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 129 i 159, respectivament.

¹⁸⁵⁰ *Ibidem.*, pàg. 820-821.

¹⁸⁵¹ COSTA I FERNÁNDEZ, Lluís. *Historia de la prensa a la ciutat de Girona (1787-1939)*. Girona: Ajuntament de Girona, 1987, pàg. 27-31.

¹⁸⁵² «El indicado benemérito excursionista de arriba, Don Antonio Massó, escribe: “Algunos particulares poseen objetos de arte, especialmente cuadros, provenientes del Monasterio” [...] “La sala capitular (*del Ayuntamiento*) es de moderna construcción” leo en un periódico que trata de Amer, “y tiene un salón en el primer piso...., en cuyas paredes laterales á la presidencia hay unos cuadros bajo-relieves procedentes del antiguo Monasterio....”». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. III, llib. III, pàg. 179.

¹⁸⁵³ *Ibidem.*, pàg. 656.

El nivell de les publicacions emprades no només recau en els periòdics, sinó com s'ha pogut veure amb *La Il·lustració catalana*, també hi ha una mínima presència de revistes. És el cas d'un article del monjo premonstratenc Jaume Pascual i Coromines (1736-1804)¹⁸⁵⁴, titulat «Principios, progressos y decadencia del Real Monasterio de San Vicente (hoy de Nuestra Señora) de Gerri; prerrogativas, y excelencias de sus Abades y Cabildo, y Catálogo de todos sus preladados». Aquest fou publicat a la *Revista de Ciencias Históricas* el 1880, de clara tendència positivista, amb una rellevant posició catalanista i que reflectí la consolidació dels estudis històrics a Catalunya¹⁸⁵⁵, de la que Barraquer i Roviralta utilitza per a explicar l'estat del monestir benedictí, la seva biblioteca, arxiu, i propietats.¹⁸⁵⁶

7.5.2. Fulletons

Deixant de banda els periòdics i revistes¹⁸⁵⁷, és necessari prestar atenció a un conjunt de fulletons de diversa procedència i, sobretot, finalitat. «Folletos»¹⁸⁵⁸ o «hojas sueltas»¹⁸⁵⁹ que, com bé indica el seu nom, no tenen una quantitat extensa de pàgines per a ser considerats llibres, tot i que la seva edició ha estat fruit d'un treball d'impremta. Una bona

¹⁸⁵⁴ BARÓ QUERALT, Xavier. «Pascual i Coromines, Jaume». *Diccionari d'historiografia catalana*. op. cit., pàg. 898.

¹⁸⁵⁵ CASASSAS YMBERT, Jordi. «La historiografia del positivisme». *Història de la historiografia catalana. Jornades Científiques de l'Institut d'Estudis Catalans, Secció Històrico-arqueològica, Barcelona, 23, 24 i 25 d'octubre de 2003*. Albert Balcells (coord.). Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, Secció Històrico-arqueològica, 2004, 161-187, pàg. 179; CASANOVAS MIRÓ, Jordi. «Revista de Ciencias Históricas». *Diccionario histórico de la Arqueología en España*. op. cit., pàg. 557-558.

¹⁸⁵⁶ «Sin embargo, á fuer de justo, debo declarar que no toda la culpa de la pérdida de este antes valiosísimo archivo, se debe á los masones y masonizantes de 1835, pues el monje premonstratense Pascual, en el siglo XVIII, ya lo halló bastante devastado. Escribió un trabajo, hoy casi enteramente perdido, cuyo título era este: *Principios, progresos y decadencia del Real Monasterio de San Vicente (hoy de Nuestra Señora) de Gerri; prerrogativas y exelencias de sus Abades y Cabildo y Catálogo de todos sus Prelados por el doctor D. Jaime Pascual*. Este sabio monje, reseñando los reveses y persecuciones sufridos por el monasterio, escribe:». *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. I, pàg. 100.

¹⁸⁵⁷ La resta de periòdics i revistes utilitzades per Gaietà Barraquer i Roviralta en les seves obres són la *Revista Popular*, *La Publicidad*, *La Ilustración Americana y Española*, *La España Regional*, *El Correo Tipográfico*, *Museo Universal*, *La España Católica*, *El Imparcial*, *Reseña Eclesiástica*, *La Correspondencia de España*, *La Cultura Española*, *La Hormiga de Oro*, *El Guardia Nacional*, *Diario Catalán*, *La Veu de Catalunya*, *La Veu de Tortosa*, *Diario de Tarragona*, *Setmanari Català de Manresa*, *Diari de Sabadell*, *La Nueva Lucha*, *Revista de Gerona*.

¹⁸⁵⁸ Sobre els quadres del pintor Antoni Viladomat que hi havia al claustre del convent franciscà de Sant Francesc d'Assís, de Barcelona, Barraquer diu el següent: «El curioso que desee conocer estos cuadros y su extraordinario valor, puede leer los muchos datos que de ellos da y grandes elogios que les tributa el entendido D. J. Fontanals del Castillo, en su folleto: *Un recuerdo de Antonio Viladomat, el pintor olvidado y maestro catalán del siglo XVIII*; los mil párrafos que á su loa han dedicado cuantos en nuestra amada tierra trataron de pintura, y sobre todo puede verlos y contemplarlos actualmente en la Academia de Bellas Artes en la Lonja». *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. I, pàg. 449-450.

¹⁸⁵⁹ Per a descriure les làpides sepulcral i sarcòfags presents al claustre i sala capitular del monestir franciscà de Sant Francesc d'Assís, de Vilafranca del Penedès, l'autor insereix un fragment de «D. Ramón Freixa en una hoja suelta impresa, titu lada *Apuntes biográficos del Excmo. Sr. D. Enrique Vallés y Soler*». *Ibidem.*, pàg. 495.

part d'aquesta documentació és de caràcter religiós, com la que emprà, per exemple, per enaltir l'oratori del frare dominic Bonaventura Gran, rector del col·legi dominic de Sant Domènec i Sant Jordi, de Tortosa, en la lectura d'una oració fúnebre en les exèquies del bisbe de la mateixa ciutat¹⁸⁶⁰, Víctor Damián Sáez, i a la que Barraquer hi va assistir¹⁸⁶¹; o d'una celebració festiva que es realitzà al convent de Nostra Senyora de la Mercè, de Barcelona:

«Efectivamente la Orden Mercedaria a mitad del siglo XVIII derribó su iglesia, vendió después su retablo mayor, y en 1775 inauguró su nuevo templo que es el actual. He leído un folleto cuyo título reza así: "Relación de las fiestas que con motivo de la solemne translación del Santísimo Sacramento y milagrosa imagen de Nuestra Señora de las Mercedes al nuevo templo del Convento de la Real y Militar Orden de la Merced de Barcelona se celebraron en ella los días 10, 11, 12, 13, y 14 de Septiembre de 1775."»¹⁸⁶²

Encara més, destaquen impresos d'oficis religiosos amb una estreta relació i vinculació política, tant pel moment en que se celebraren com la finalitat d'aquests. Per a exemplificar, esmentar l'oració fúnebre del clergue regular felipó Raimón Ferrer que llegí el 4 de juny de 1815 per a glorificar la mort dels ajusticiats sota el domini napoleònic de la ciutat de Barcelona¹⁸⁶³, o el discurs patriòtic que feu el frare Silvestre de Barcelona, caputxí del convent de Santa Madrona, de Barcelona, agraint l'ajuda de la Verge Maria en la victòria de la batalla del Bruc.¹⁸⁶⁴ Per altra banda, també ressaltar els fulletons resultants de celebracions religioses realitzades durant el Trienni Liberal, com l'oració fúnebre que llegí el frare mercedari Manuel Casamada, del convent de Nostra Senyora de la Mercè, exaltant i agraint als caiguts del 2 de maig de 1808¹⁸⁶⁵, o el discurs que

¹⁸⁶⁰ «Oración fúnebre que en las solemnes exequias, consagradas a la memoria del Exento, e limo. Sr. D. Víctor Damián Saez, Obispo de Tortosa, por el limo. Sr. Obispo y Cabildo de la Santa Iglesia Catedral de la misma, dijo el R. Padre Buenaventura Gran, Lector esclaustrado del orden de Predicadores, Rector del Seminario conciliar, Catedrático de Teología del mismo y ecsaminador sinodal de la Diócesis.—Con licencia.—Tortosa.—Imprenta de José Antonio Ferreter.—1850». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. III, llib. III, pàg. 661.

¹⁸⁶¹ «Brilló mucho no sólo por su saber, sino como orador; y de esto tengo certeza, hija de la lectura que por mis ojos efectué de la oración fúnebre que pronunció en las exequias del obispo Sáez». *Ibidem.*, *idem*.

¹⁸⁶² *Ibidem.*, vol. IV, llib. III, pàg. 458.

¹⁸⁶³ «Dia grande de Barcelona el 3 de junio de 1809, oración fúnebre que en memoria de la gloriosa muerte que sufrieron en dicha ciudad baxo la tirania del intruso gobierno, ocho fieles y valientes patriótas dixo en la iglesia de la Real Ciudadela de Barcelona el dia 4 de junio de 1815. Barcelona: En la imprenta de Juan Ignacio Jordi. Año 1815». Barraquer diu les següents paraules: «Cuando, alejada la tempestad, se celebraron solemnes honras en sufragio de dichas víctimas en la iglesia de la Ciudadela a los 4 de junio de 1815, pronunció la oración fúnebre el mismo Padre Ferrer; la que se imprimió, y de ella poseo un ejemplar». *Ibidem.*, vol. I, llib. I, pàg. 401-402.

¹⁸⁶⁴ «Elogio patriótico, histórico, moral que en la solemne acción de gracias á la Virgen por el triunfo del Bruch dijo en la Seo de Manresa el P. Fr. Silvestre de Barcelona, religioso capuchino, lector de Filosofía, el dia 6 de junio de 1814». *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. II, pàg. 376-377.

¹⁸⁶⁵ «Tributo de gratitud á las víctimas del dos de mayo de 1808... elogio fúnebre que en el solemne aniversario decretado por las Cortes generales y extraordinarias del reyno dixo en la Santa Iglesia de Barcelona por encargo del Excelentísimo Ayuntamiento constitucional el R. P. Fr. Manuel Casamada mercenario Maestro en Sagrada Teología, Director de Estudios en la provincia de Cataluña... Barcelona, 1820». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. II, pàg. 1032. Barraquer afegeix en una nota a peu

pronuncià el frare agustí calçat Eudald Jaumeandreu en les exèquies de Lluís de Lacy el 5 de juliol de 1820.¹⁸⁶⁶

Per altra banda, és necessari fer un esment específic a l'ús de documents religiosos de caràcter popular, concretament de goigs.¹⁸⁶⁷ Tot i defugir de la seva praxis oratòria i folklòrica, l'autor emprà les notes històriques a l'anvers del full per a parlar, en aquest cas, de la venda del convent dominic de Nostra Senyora del Roser, de Tortosa, després de l'exclaustració de 1835 i dels objectes de culte presents a l'església d'aquest¹⁸⁶⁸; o de la doble corona que tenia la Verge dels Dolors, procedent del temple del convent de PP. Caracciolins de Sant Sebastià, de Barcelona, i venerada a la parròquia de Sant Jaume, de la que Barraquer insereix uns versos dels goigs per a descriure-la:

«Por Reyna augusta os abona
la mano que os consagró
círculo de oro, en que dio
á vuestra sien la corona;
Injusta ambición ladrona
fué á robarla, por su mal,
y en sonido desigual
la campana el robo advierte:
dadnos una buena muerte,
oh Princesa Celetial»¹⁸⁶⁹

Àmpliament vinculat amb literatura popular, és la presència d'uns ventalls contemporanis a les bullangues del 25 de juliol de 1835. Abans, però, d'analitzar l'ús que en fa i conèixer les seves paraules, és important tenir en compte la rellevància documental d'aquestes estampes populars per a Barraquer. Emmarcades en el que es coneix com a «plecs solts» o «*literatura de cordel*»¹⁸⁷⁰, per a l'autor els ventalls són una mostra de la

de pàgina el següent: «Pág. 17. El Porlier y el Mina que Casamada mienta en este párrafo, no son, como es natural, los que después del 1820 figuraron. El sermón es auténtico (sic), y lo poseo yo mismo impreso en 1820». *Ibidem.*, *ídem*.

¹⁸⁶⁶ «Elogio fúnebre que en las solemnes exequias celebrades por disposición de la junta patriótica... para honrar las cenizas... del malhado héroe Don Luis de Lacy dijo en la parroquial iglesia de Santa Maria del mar el dia 5 de julio de 1820 el R. P. M. Fr. Eudaldo Jaumeandreu... Barcelona, 1820». *Ibidem.*, pàg. 1061.

¹⁸⁶⁷ La literatura que estudia els goigs és molt àmplia, però sobretot rica i diversa. Destaquen COURCELLES, Dominique de. *La Paraula de l'àngel: una aproximació plural als goigs*. Barcelona: Fragmenta, 2008; MARTÍ, Josep. «Los "goigs": expresión de religiosidad e identidad local en Cataluña». *Palabras para el pueblo. Vol. I. Aproximación general a la Literatura de Cordel*. Luis Díag G. Viana (coord.). Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas (CSIC), 2000, 191-226; ROMA, Josefina. «Els goigs com a mite i èpica local». *INSULA: Quaderno di cultura sarda*, 8 (2010): 13-19; VICENS, Teresa. «Els goigs marians: un programa iconogràfic del gòtic català». *Butlletí del Museu Nacional d'Art de Catalunya* (2003): 25-50.

¹⁸⁶⁸ «Goigs del Roser, de Tortosa: al dorso. Tratan del templo del Rosario, de Tortosa, y se ve son posteriores al 1835». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. III, llib. III, pàg. 656.

¹⁸⁶⁹ «Poseo un ejemplar de estos *Gosos* anteriores al 1835». *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. II, pàg. 543.

¹⁸⁷⁰ CÁTEDRA, Pedro M. *Invencción, difusión y recepción de la literatura popular impresa (siglo XVI)*. Mérida: Editora Regional de Extremadura, 2002, pàg. 101-112; MARCO, Joaquín. *Literatura popular en*

importància que tingueren les notícies en circulació entre la població, fora dels mitjans d'informació convencionals i que permeten conèixer quina era la interpretació dels esdeveniments de la societat, els tòpics polítics que es plasmaven, així com l'opinió pública que es formulava al respecte, i que permet entendre la història, sociologia i psicologia col·lectiva i del context degut a la popularitat i format del document.¹⁸⁷¹

Retornant als ventalls esmentats, Barraquer els insereix i en fa esment en un article anomenat «Trabajos para crear odio contra los conventos», on el títol parla per si sol. Exposa que tothom era coneixedor de les intencions assassines prèvies a la bullanga del 25 de juliol, i a continuació esmenta la rellevància que tingueren uns ventalls publicats abans dels esdeveniments en qüestió:

«En 1835, todos los domingos salía a luz, en Barcelona, un nuevo *Ventall*, o sea mosqueador, de cartón, sostenido en un lado por una caña, quedando el todo en forma de una bandereta. Al cartón de estos mosqueadores adornaba una lámina y una leyenda a cada lado. El que apareció la semana anterior al incendio representaba, en la lámina, un hombre en mangas de camisa, con el brazo izquierdo en cabestrillo, y a su lado un cirujano, vestido de frac, sombrero alto y con el bastón en la mano.»¹⁸⁷²

Concretament, Barraquer fa esment a uns ventalls de l'escriptor José Robrenyo, del que ja s'ha parlat en el capítol corresponent a les referències bibliogràfiques, i que destacà per la seva prolífica activitat literària en la publicació de plec solts, amb sàtires i versos sobre l'actualitat política que atacaven durament els seus contrincants ideològics.¹⁸⁷³ En aquest cas, es tracta d'una estampa xilogràfica publicada el 18 de juliol que representa un metge cirurgià i el seu pacient¹⁸⁷⁴, element que li permet introduir un altre ventall que va aparèixer el mateix 25 de juliol de 1835 i que segueix la història de l'anterior.¹⁸⁷⁵ Tanmateix, estableix la necessitat per a reflexionar sobre els últims sis versos del segon ventall –«Estimo muy dignas de meditarse las seis postreras líneas»¹⁸⁷⁶–; unes paraules que es poden entendre com si hi hagués un missatge irònic o que, per altra banda, una

España en los siglos XVIII y XIX (una aproximación a los pliegos de cordel). Madrid: Taurus, 1977, pàg. 33-36; MENDOZA DÍAZ-MAROTO, Francisco. *Panorama de la literatura de cordel española*. Madrid: Ollero & Ramos, 2001, pàg. 25-29.

¹⁸⁷¹ MARCO, Joaquín. *op. cit.*, pàg. 505-506; FERNÁNDEZ, Pura. «El estatuto legal del romance de ciego en el siglo XIX: a vueltas con la licitud moral de la literatura popular». *Palabras para el pueblo*. Vol. I., *op. cit.*, 71-120, pàg. 79-80 i 86-87; CORRALES BURJALÉS, Laura. *L'estampa i la primera guerra carlina a Catalunya (1833-1840)*. Tesi doctoral. Universitat Autònoma de Barcelona, 2014, pàg. 25-37.

¹⁸⁷² *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. II, llib. III, pàg. 440.

¹⁸⁷³ CORRALES BURJALÉS, Laura. *op. cit.*, pàg. 272-273.

¹⁸⁷⁴ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. II, llib. III, pàg. 441.

¹⁸⁷⁵ «El día de Santiago, que caía aquel año de 1835 en sábado, apareció el *Ventall* de la semana, en cuya lámina se veían los mismos dos personajes del anterior, sólo que se practicaba ya la operación, pues el paciente estaba sentado, entregando el brazo al doctor, y vuelto el rostro del otro lado. El cirujano le abría la carne con un instrumento». *Ibidem.*, pàg. 442.

¹⁸⁷⁶ *Ibidem.*, pàg. 443.

intencionalitat més que coneguda entre la població, i que va ajudar a l'esclat dels atacs contra les cases de religiosos de la ciutat¹⁸⁷⁷:

«He visto en poder de un curioso coleccionista estos dos *Ventalls*, de los cuales el primero fué reproducido en 1843 corregido el error del acento y suprimido el nombre del autor. Por razón de esta reproducción, me entraron dudas de si la primera aparición databa de las semanas de 1835 indicadas arriba, o si de época posterior, y acudí a mi amigo y profesor del Seminario, Don José Castells, que era quien primeramente me había cerciorado de los tales *Ventalls*. Me contestó: “Respecto del día ó tiempo en que aparecieron, no puedo decirlo de modo absolutamente cierto; pero casi casi aseguro ser tal como va escrito arriba, y añado que pondría cinco probabilidades contra media por el modo como se deja dicho”. Nuevamente hablé al señor Castells sobre la época de la aparición de dichos *Ventalls*, si el 1835 o el 1843, y me contestó: “No dude V. que son del 1835. Recuerdo que al ver arder los conventos, una persona en mi casa dijo: ‘ya lo traía *Ventall* esto de los conventos’. Yo entonces corrí á la tienda de mi padre, donde había el dicho *Ventall*, y lo rasgué; de modo que mi padre me dijo que me calmara, y no me alborotara...”¹⁸⁷⁸».

A manera de conclusió, s'evidencia una altra vegada més l'extensa recerca i lectura de mitjans documentals, en aquest cas periòdics, revistes i fulletons, que va realitzar Gaietà Barraquer. Seguint l'esquema de la recerca per tots els mitjans disponibles i vàlids per obtenir informació, la mostra seleccionada per a exemplificar les fonts ha permès evidenciar la rellevància dels mitjans de comunicació, en aquest cas majoritàriament la premsa, com una font per a conèixer el context social, polític i cultural dels esdeveniments que es narren. A més, els mitjans periodístics presents en les seves obres permeten visualitzar la diversitat de títols existents a la societat espanyola, i en major grau la catalana –tant a nivell nacional com local–, exposant un gran nombre de diaris tradicionals i, a mesura que avança el s. XIX, de rellevant representativitat política però també d'empresa, passant del diari d'opinió al d'informació.

És doncs una mostra feaent de la complexitat politico-social de la societat catalana sincrònica al canonge Barraquer, que també evidencia l'emergència sociolingüística que tingué el català en els periòdics i revistes. No menys important és la presència de fulletons impresos –sobretot religiosos–, també coetanis als objectes d'estudi que analitza Barraquer, incidint encara més en la seva contextualització i verificació, o, per altra banda, amb la presència de ventalls i goigs, destacant la importància i vigència de a literatura de caràcter popular en la societat catalana del s. XIX.

¹⁸⁷⁷ ROMEA CASTRO, Celia. *Barcelona romántica y revolucionaria. Una imagen de la ciudad, década de 1833 a 1843*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 1994, pàg. 63.

¹⁸⁷⁸ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 443.

7.6. Entitats documentals gràfiques

Seguint el desenvolupament i desenllaç de les fonts documentals utilitzades, resta per comentar i analitzar els suports gràfics. Barraquer i Roviralta, en el pròleg de les seves obres, a posteriori dels agraïments que dona als directius dels arxius que el van ajudar en la seva recerca, esmenta el següent:

«Hoy á toda obra descriptiva, además de los planos, deben acompañar vistas fotográficas, y por tal motivo adquiriré buenos instrumentos, y después de ejercitado en su manejo, saqué por mí mismo las reproducciones de cuantos edificios, lugares, objetos y personas juzgué conveniente. Donde no tuvo cabida la fotografía eché mano del dibujo, encargando su ejecución á los más acreditados artistas, tales como D. Jaime Pahissa, D. Juan Vehil y D. Paciano Ross.»¹⁸⁷⁹

Sense afany de descriure el seu contingut al complert –ja s'especificarà en els subsegüents apartats el tractament de cada suport i la relació dels noms i cognoms dels subjectes que apareixen–, l'autor esmenta la presència de plànols, fotografies i dibuixos per a complementar les descripcions de les seves obres. Uns elements que permeten evidenciar la voluntat Barraquer i Roviralta de no construir unes obres purament narratives, sinó emprar suports gràfics que permetin al lector visualitzar allò que ell descriu, i esdevenir, a la vegada, complement o viva imatge d'allò que s'analitza o es referencia.

7.6.1. Plànols

Començant l'exemplificació d'aquests suports documentals, els plànols són la mostra fefaent de l'extens treball d'arxiu i, en menor mesura, de camp com també d'ús d'influències que emprà Gaietà Barraquer. A la vegada, aquests –però no sempre– permeten situar la casa en la seva ubicació originària, perquè moltes ja han desaparegut i part de la seva superfície han esdevingut carrers o altres espais –la majoria dels casos fa èmfasi al canvi urbanístic que patí Barcelona, dels que especifica els carrers–, així com també la seva estructura i arquitectura. No és la voluntat d'aquest apartat restar-li reconeixement a la gran tasca il·lustrativa que realitzà, perquè gran part dels plànols presents els dibuixà ell, la majoria copiats i extrets de diverses fonts documentals, i d'altres estrictament aixecats per la seva mà, una activitat que referma la traça artística i professionalitat de l'autor en la seva elaboració. Sense anar més lluny, així ho esmenta en la descripció del plànol general del convent dominic de Santa Caterina, de Barcelona, on diu el següent:

¹⁸⁷⁹ *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. I, pàg. 7.

«El plano general de Santa Catalina procede de tres fuentes, á saber: 1.º El templo, sacristía, claustro primero y capítulo, de la obra de mi querido amigo el conocido arquitecto D. Adriano Casademunt, titulada *Santa Catalina*, y publicada en Barcelona en 1886. 2.º Las calles y edificios que rodean el convento, de los planos de Barcelona, del arquitecto municipal D. Miguel Garriga y Roca, levantados en 1859, y existentes en el Archivo municipal de esta ciudad. 3.º El resto del convento lo tracé á ojo en vista principalmente de las explicaciones orales de frailes, empleados y conocedores del edificio, todos de Santa Catalina. También tuve en cuenta planos antiguos de la ciudad, los que sin embargo por abarcar toda la población no bajaban á diminutos pormenores de ningún edificio. De entre estos planos recuerdo uno del siglo XVII existente en el Ministerio de la Guerra, y otro titulado *Proyecto general para fortificar á Barcelona.... por D. Juan Zermeno en 31 de Diciembre de 1751*, el cual se halla en la Comandancia de Ingenieros de esta plaza. Las líneas llenas indican en mi plano datos ciertos: las cortadas datos vagos procedentes de explicaciones orales. Ya en una nota del texto indico que considero mucho más probable que la línea ó límite septentrional del convento arrancaba del lado N. de la fuente, que no que arrancara de más al S. como lo puso mi dibujante. Es decir, considero más probable que la fuente de la calle de Freixuras tras sí tenía edificio, que no que tuviera huerta.»¹⁸⁸⁰

La cita aporta molta informació de caràcter metodològic que permet recuperar les descripcions realitzades en els apartats anteriors, evidenciant una vegada més la importància de les fonts bibliogràfiques, d'arxiu i orals en aquest cas per a l'elaboració dels plànols. Majoritàriament, aquests plànols són dibuixos de les plantes dels edificis, i poques vegades vistes laterals o seccions concretes. Seguint l'ordre de la informació que exposa, són comptats els plànols extrets de referències ja publicades i totes elles contemporànies a l'autor. Per exemple, una planta del monestir benedictí de Santa Maria, de Montserrat, el 1808¹⁸⁸¹, del de Sant Benet de Bages¹⁸⁸², del convent franciscà de Sant Tomàs, de Vic/Riudeperes¹⁸⁸³, o del priorat de Sant Miquel de Fluvià, que depenia del monestir benedictí de Sant Pere de Galligants, de Girona:

«Pág. 146. —De la obra de D. José Puig y Cadalalch, titulada: *L'Arquitectura románica catalana*, tomo II, pág. 210, tomé la planta o plano de San Miguel de Fluviá.»¹⁸⁸⁴

Pel què fa a l'origen arxivístic dels plànols, destaca la procedència d'institucions anteriorment esmentades. En primer lloc, l'Arxiu Municipal de Barcelona, del que extreu

¹⁸⁸⁰ *Ibidem.*, vol. II, pàg. 617.

¹⁸⁸¹ «El plano de Montserrat lo dibujé yo sobre uno publicado en la *Revista Montserratina*, año V, núm. 7, o sea, número de julio de 1811, pág. 500». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. II, pàg. 1272.

¹⁸⁸² «Pág. 169. El plano de San Benito de Bages procede de la monografía publicada en 1887 por el arquitecto D. Jaime Gusta y Bondía; bien que le hice alguna adición». *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. I, pàg. 562.

¹⁸⁸³ «Pág. 535.— El plano está tomado de la *Página Artística* de *La Veu de Catalunya* del 30 de julio de 1914, puesto allí en un artículo de D. José Gudiol y Cunill». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. III, llib. III, pàg. 707.

¹⁸⁸⁴ *Ibidem.*, pàg. 704. També aprofita la que aixecà del monestir de Sant Pere, de Besalú: «Pág. 44. Del plano del monasterio de San Pedro de Besalú, la planta del templo es copia de la levantada por el arquitecto don José Puig y Cadafalch, quien bondadosamente me prestó el original; pero lo restante (que está ya sólo indicado por líneas de puntos) procede de mis observaciones con datos y medidas tomadas por medio de pasos, y por lo mismo sin toda la exactitud de un verdadero plano». *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. I, pàg. 561.

plànols de les cases de religiosos de la ciutat i en realitza còpies, com bé especifica en la planta del monestir cartoixà de Montalegre¹⁸⁸⁵ o de la casa dels PP. Camils o Agonitzants de Sant Felip Neri, de Barcelona¹⁸⁸⁶, així com del monestir benedictí de Sant Pau del Camp, on especifica que respecta les mides originàries:

«Pág. 140. El plano de San Pablo del Campo es copia del que existe en la hoja respectiva del gran plano de Barcelona levantado por orden del Ayuntamiento en 1859 por el arquitecto D. Miguel Garriga y Roca, y que se custodia en el Archivo municipal. Por la inspección y examen del edificio pude, en los últimos anos, antes de las actuales reformas, completar los detalles que en aquél faltaban. Es de advertir que en todos los planos y grabados procuro presentar las cosas tal como se hallaban en 1835; y de lo contrario lo advierto.»¹⁸⁸⁷

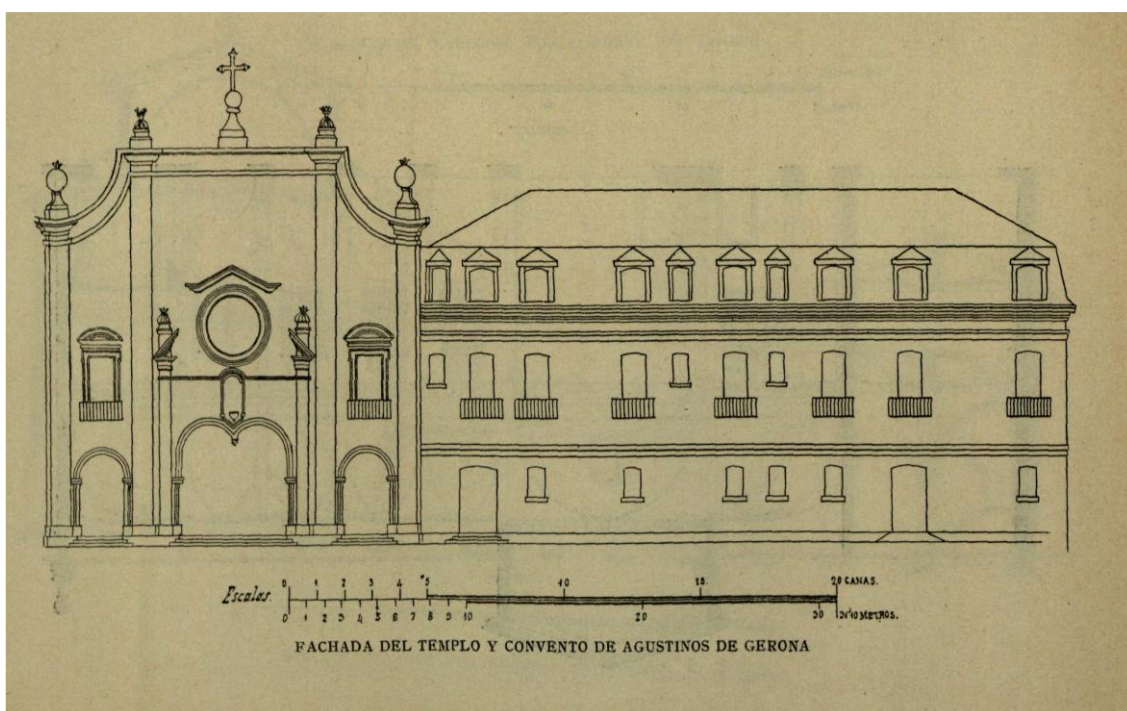

Figura 7. Dibuix de la façana del temple i del convent agustí calçat de Sant Agustí, de Girona. Com bé indica l'autor en l'índex de figures: «Los planos y alzadas de los agustinos de Gerona fueron copiados de los que, procedentes del convento, existen en el Archivo de Hacienda de la provincia de Barcelona» (*Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. II, pàg. 618). Font: *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. II, pàg. 214.

Un altre arxiu és el de la Comandància General d'Enginyers Militars de Catalunya, del que ja s'ha esmentat en l'apartat corresponent l'ús que en feu i la documentació que presentà per accedir als plànols d'aquest.¹⁸⁸⁸ Cal dir que d'aquest n'extreu quantiosos plànols, tals com la còpia de la planta del convent dominic de Sant Domènec, de

¹⁸⁸⁵ «Pág. 216. La Cartuja de Montalegre á vista de pájaro fué copiada de un grabado del archivo municipal de Barcelona, que procede de dicha Cartuja». *Ibidem.*, pàg. 562-563.

¹⁸⁸⁶ «Página 524. El plano de esta casa lo tomé del de Barcelona, de Garriga y Roca. Este arquitecto en los edificios de particulares se limita á trazar las líneas exteriores, y las de los zaguanes. En los edificios públicos pone todo el plano». *Ibidem.*, vol. II, pàg. 620.

¹⁸⁸⁷ *Ibidem.*, vol. I, pàg. 562.

¹⁸⁸⁸ *Supra.*, pàg. 349.

Girona¹⁸⁸⁹ i de Tarragona¹⁸⁹⁰, o del convent franciscà de Sant Francesc d'Assís, de Barcelona, del que especifica el següent:

«El plano general del convento de San Francisco de Asís, de Barcelona, en sus líneas procede del precioso del ingeniero militar, Sr. Matamoros, que se halla en el Archivo de la Comandancia general de Ingenieros militares de Cataluña, ó del 4.º cuerpo de Ejército, como se dice ahora. En dicho archivo tiene el núm. 398. Fué levantado en 1836. La designación de los titulares de las capillas y algún otro dato proceden de los manuscritos del P. Comes, harto citados en el texto.»¹⁸⁹¹

Amb menor mesura, també extreu un plànol de l'Arxiu d'Hisenda Provincial de Barcelona, concretament les plantes i seccions del convent agustí calçat de Sant Agustí, de Girona¹⁸⁹², així com també de l'Escola d'Arquitectura de Barcelona, d'on extreu la planta del monestir cistercenc de Santa Maria, de Poblet¹⁸⁹³ o un plànol de la secció vertical del claustre del convent carmelita calçat de Nostra Senyora del Carme, de Barcelona.¹⁸⁹⁴ Tanmateix, un plànol procedent de l'arxiu de l'Ajuntament de Barcelona, concretament de la planta del monestir cistercenc de la Santa Maria, de Santes Creus, i del que indica que el va calcar.¹⁸⁹⁵

També realitza còpies de plànols procedents d'arxius personals, és a dir, de documentació en propietat de terceres persones i que, com s'ha pogut veure anteriorment, són amiatat de Barraquer. D'aquests destaca el plànol de la planta del monestir benedictí de Sant Cugat del Vallès¹⁸⁹⁶, de la planta del temple del monestir també benedictí de Santa

¹⁸⁸⁹ «El plano del convento dominico de Gerona fué copiado del levantado en 13 de julio de 1846 por el Teniente Coronel de Ingenieros D. Fernando Camino, el cual plano existe hoy en el Archivo de la Comandancia General de Ingenieros de Cataluña». *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. II, pàg. 617.

¹⁸⁹⁰ «Pág. 79. El plano del convento dominico de Tarragona procede del levantado en 1821 por el ingeniero Sr. Campaña, el cual plano se halla en el Archivo de la Comandancia General de Ingenieros de Cataluña, en cuyo inventario tiene el número 1070». *Ibidem.*, ídem.

¹⁸⁹¹ *Ibidem.*, vol. I, pàg. 564.

¹⁸⁹² «Págs. 214, 215, 216, 217 y 218. Los planos y alzadas de los agustinos de Gerona fueron copiados de los que, procedentes del convento, existen en el Archivo de Hacienda de la provincia de Barcelona». *Ibidem.*, vol. II, pàg. 618.

¹⁸⁹³ «El plano general del monasterio de Poblet es copia del muy hermoso que existe en la Escuela de Arquitectura de Barcelona, levantado por los alumnos de dicha Escuela en abril de 1884». *Ibidem.*, vol. I, pàg. 563.

¹⁸⁹⁴ «Pág. 393. La preciosa sección del claustro gótico del Carmen es copia de la trazada por los alumnos de la Escuela de Arquitectura, de Barcelona, cuando lo arriba dicho de la fachada. Está el original en dicha Escuela. Doy gracias al Sr. Villar, Director de entonces, y al Sr. D Augusto Font, Secretario, que me permitieron la reproducción». *Ibidem.*, vol. I, pàg. 564.

¹⁸⁹⁵ «El plano de Santas Creus fué copiado del precioso levantado por el arquitecto D Juan Pons y Traval en 1892, que hoy está en poder del Ayuntamiento de Barcelona, quien lo custodiaba en el Museo de reproducciones donde lo calqué, y supongo lo tendrá ahora en el Arqueológico del Parque». *Ibidem.*, ídem.

¹⁸⁹⁶ «El plano de San Cugat, en la parte del templo, claustro y cercas de Mediodía y Oriente, es copia del levantado por el arquitecto D. Francisco del Villar, que bondadosamente me fué prestado por el hijo de éste don Francisco del Villar y Carmona. Las demás partes proceden de un antiguo plano, probablemente del siglo XVIII, que existe en una casa del pueblo. Se ve que, al levantarlo, todavía no se habían edificado las casas monacales del fondo oriental de la plazuela de tras el claustro, de las que hablan los ancianos de 1835». *Ibidem.*, pàg. 562.

Maria, de Llavaix, procedent de l'arxiu de l'arquitecte Josep Puig i Cadafalch¹⁸⁹⁷, o una altra planta completa del monestir benedictí de Santa Maria, de Ripoll, del que especifica d'on i qui l'ha tret:

«Pág. 190.—El plano del monasterio de Ripoll copíelo de un precioso borrador hallado entre los papeles del muy querido amigo mío Sr. D. Luis de Alós y de Martín, Marqués de Dou, quien como persona cuidadosísima y rectísima le había formado sobre el terreno y mediante las prolijas explicaciones de los ancianos de la villa. La familia de Dou tiene gran casa en Ripoll y muchas tierras en la comarca, y por lo mismo don Luis pasaba allí buenas temporadas, en las que daba suelta a su afición a las inquisiciones curiosas e históricas. Doy a seguida los rótulos o indicaciones que él escribió para explicación de las piezas en este borrador. En el ángulo al pie de la torre del N., entre el noviciado, la torre, la muralla y el jardín del noviciado, en el plano se lee: “Habitación de don Francisco Targarona”. Debajo del camarín se lee: “debajo sacristía”. En la pieza de ante el camarín se lee “Escalera”. En el n.º 27 se lee: “Casa de D. Fernando de Ros. Estuvo preso y fué fusilado”. Tras la muralla del n.º 25 y 26, o sea a su NE., fuera del circuito de la muralla, se lee: “Les basses: aquí se recogía el hielo para el pou de glas”. Tras del n.º 29 dice también “Les basses” y hay junto a la muralla el “pozo del hielo”, ya indicado en el plano. El n.º 23 dice: “Casas de D. Pedro y D. Roque de Olzinellas”. En el n.º 20 dice “Casa de D. Rafael”. El n.º 9 dice “Cort del Vicari, que era como un pórtico”. En el rincón de la muralla por donde sale del recinto la acequia había un molino situado fuera del recinto. Dice “molino”.»¹⁸⁹⁸

En la còpia dels plànols també hi realitza modificacions per tal de completar les descripcions que efectua, afegint-hi les parts que especifica o que manquen i procedents de les seves visites, d'altres fonts escrites o, fins i tot, orals. Aquest tractament és especificat i indicat pel mateix autor, amb la finalitat d'aclarir les diferències amb la font original, com bé s'indica en les explicacions de la planta del convent trinitari calçat de la Santíssima Trinitat¹⁸⁹⁹ o el mercedari de Nostra Senyora de la Mercè¹⁹⁰⁰, de Barcelona, com del franciscà de Santa Maria de Jesús, de Figueres:

«Pág. 517. En 26 de diciembre de 1855, el Coronel de Ingenieros de Figueras, D. Juan Porcel, firmó el plano de este convento de Franciscos, plano que, á lo que se ve, él mismo había levantado. Hoy está en el archivo de la Comandancia general de Ingenieros militares de Cataluña, en cuyo archivo ó inventario tiene el número 608. De este plano procede mi copia,

¹⁸⁹⁷ «Pág. 404.—El plano del templo de Lavaix me hizo el favor de prestármelo el muy entendido arquitecto Sr. D. José Puig y Cadafalch, y aprovecho, esta ocasión para darle las gracias por el préstamo, y el parabién por sus sabios libros de Arquitectura catalana». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. III, llib. III, pàg. 706. També li presta la planta del monestir benedictí de Sant Pere de Galligants, de Girona: «Pág. 68. El plano del templo y claustro de Galligants es obra de un arquitecto de Barcelona, cuyo nombre ignoro. A mí me lo prestó D. José Puig y Cadafalch, cuando este señor lo tuvo en su poder». *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 561-562.

¹⁸⁹⁸ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. III, llib. III, pàg. 704.

¹⁸⁹⁹ «Pág. 334. El plano del templo y sus dependencias del convento de Trinitarios calzados de Barcelona está copiado de la hoja respectiva del arriba citado de D. Miguel Garriga y Roca. Es de advertir que en esta copia he dejado las bóvedas de la sacristía tal como están en el dicho plano de Garriga; pero en este punto le creo equivocado, pues aun hoy las mentadas bóvedas de la sacristía guardan otra forma; y yo que siempre asiduamente frecuenté aquel templo, nunca vi cambiarlas. A las piezas cocina, depro fundis y la que va de ésta al callejón les puse la anchura según conjeturas, no según datos ciertos. El claustro es copia de un plano que se guarda en el archivo de la Comandancia de Ingenieros militares de esta plaza, en cuyo inventario tiene el número 272». *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 563.

¹⁹⁰⁰ «Página 112. El plano de la Merced procede de los ya mentados de D. Miguel Garriga, modificado en algunos pequeños detalles según las explicaciones de los frailes de esta casa y demás testigos oculares Los rótulos de los altares y de las piezas vienen de estas fuentes orales». *Ibidem.*, vol. II, pàg. 618.

bien que añadí á él la indicación de las bóvedas, las que conozco por mis visitas al convento, y que en el plano militar faltan.»¹⁹⁰¹

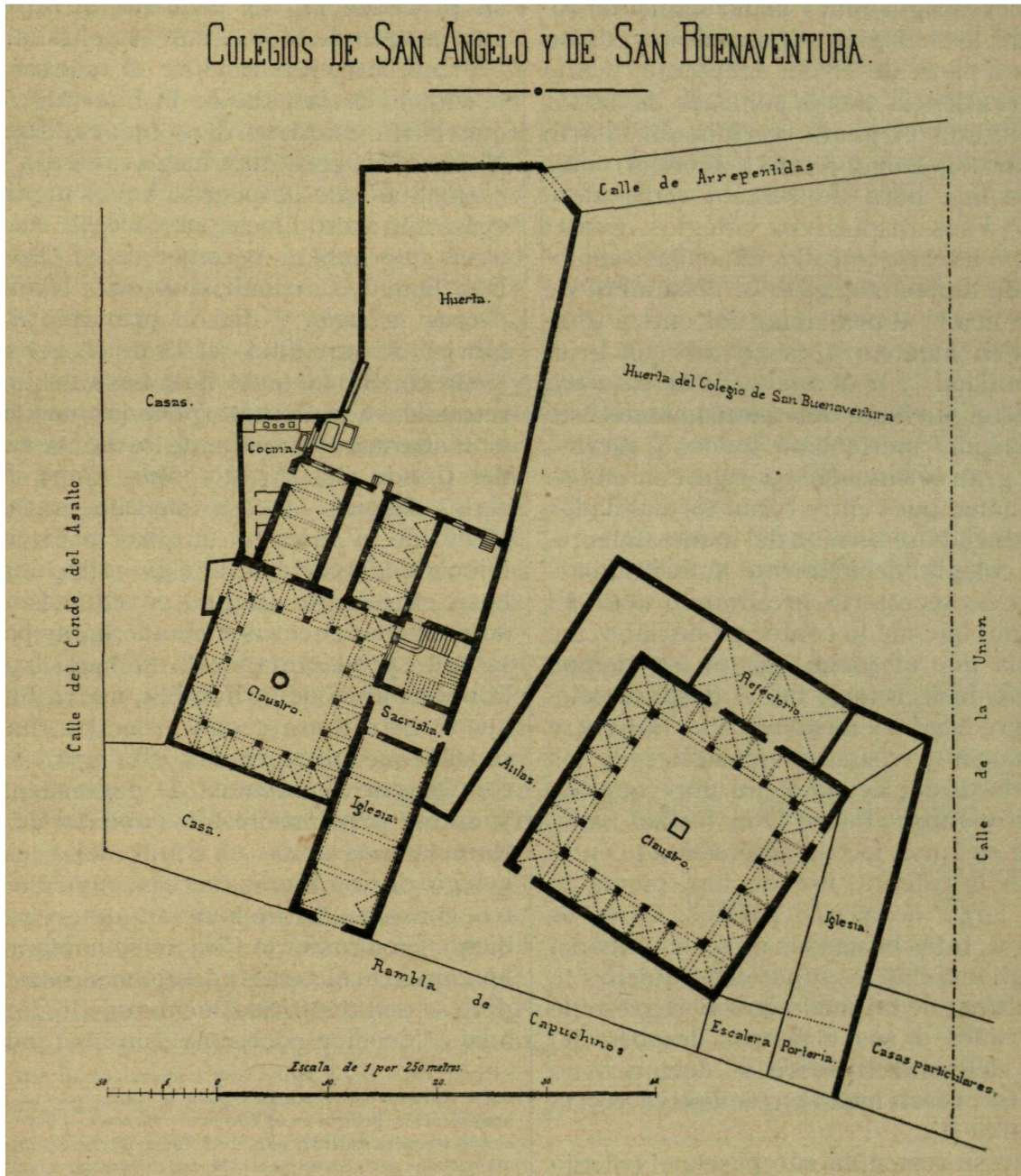

Figura 8. Plànol de la planta del col·legi carmelita calçat de Sant Àngel Màrtir i del franciscà de Sant Bonaventura, de Barcelona. Barraquer diu el següent: «Pág. 405. Los planos de los dos colegios vecinos proceden, el de San Angelo de el del Sr. Garriga, y el de San Buenaventura en las líneas generales de el del mismo Garriga; pero, en los detalles, de la inspección y estudio del lugar, hoy convertido en café» (*Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. I, pàg. 564). Font: *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. I, pàg. 404.

Però tampoc és l'afany d'aquest apartat deslegitimar la feina que realitzà el canonge Barraquer, perquè en alguns dels casos els plànols són aixecats de zero per ell mateix,

¹⁹⁰¹ *Ibidem.*, vol. I, pàg. 564.

demostrant de nou una vegada més la realització del treball de camp com a única eina per a conèixer de primera mà els edificis religiosos i prendre mesures. De la mateixa forma que especifica la procedència dels plànols, amb tota sinceritat i voluntat de reconèixer la feina feta, indica la seva autoria com bé fa amb la planta de l'església del convent trinitari calçat de Sant Blai, de Tortosa¹⁹⁰², del plànol del convent mínim de Sant Francesc de Paula, de Barcelona¹⁹⁰³, o la planta de la capella de Sant Nicolau, que estava dins del monestir benedictí de Sant Pere de Galligants, de Girona.¹⁹⁰⁴

I com també s'ha vist en l'apartat de les fonts orals i arxivístiques, els encàrrecs també els realitza en l'elaboració dels plànols. Utilitzant els seus contactes, tant d'amistats, cercles propers i de deixebles, els hi demana que li dibuixin les plantes o seccions de les cases de religiosos que tracta. Els motius solen ser diversos, possiblement per una qüestió de disponibilitat del mateix Barraquer i Roviralta, però segurament estigui relacionat amb la localització d'aquests cenobis, la majoria lluny de la seva Barcelona. Entre els molts casos, el plànol del temple del monestir benedictí de Sant Feliu, de Sant Feliu de Guíxols, aixecat per un deixeble seu¹⁹⁰⁵ o el de la planta de la cartoixa *Scala Dei*¹⁹⁰⁶; també les diverses plantes del monestir premonstratès de Santa Maria, de Bellpuig de les Avellanès¹⁹⁰⁷ i del convent carmelita calçat de Santa Maria, de Salgar¹⁹⁰⁸, fetes per l'enginyer José Alsina, o una còpia d'un plànol del s. XVIII de la planta del monestir de Montserrat que li feu Joaquim Miret i Sans, extret de la Biblioteca Nacional de París:

«Pág. 157. El muy precioso plano de Montserrat en el siglo XVIII es copia de uno que existe en la Biblioteca Nacional de París.— Sección de Manuscritos—Manuscritos Españoles.—

¹⁹⁰² «Pág. 361. El plano de San Blas de Tortosa lo levanté yo mismo en 1900». *Ibidem.*, pàg. 563.

¹⁹⁰³ «Página 285. El plano del templo y sacristía de S. Francisco de Paula, procede del de Barcelona de D. Miguel Garriga y Roca tantas veces citado. El del resto del edificio lo levanté yo mismo en numerosas visitas que hice á la casa en los postreros años de su existencia. Los rótulos de las capillas y demás piezas los puse en vista de relaciones orales de los testigos». *Ibidem.*, vol. II, pàg. 618-619.

¹⁹⁰⁴ «No habiendo encontrado fielmente hecho en ningún autor, ni aun en mi primera obra, el plano de la Capilla de San Nicolás, acudí a tomar yo mismo los datos, y lo dibujé con toda exactitud, como aquí va grabado». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. I, pàg. 73.

¹⁹⁰⁵ «Pág. 180. Me levantó el plano del templo de San Felú mi querido discípulo el reverendo D. Santos Boada y Calzada, en 1904». *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 56.

¹⁹⁰⁶ «Todas las medidas de este monasterio, con el croquis de él, las debo á la bondad del Sr. D. Francisco Tarin, quien las tomó en pasos y luego por el cálculo las redujo á metros. Harto hizo con esto, que el tomarlas con la cinta y levantar el plano sería obra de romanos». *Ibidem.*, pàg. 209. A l'índex de gravats, afegeix: «El plano general del monasterio de Scala Dei fué levantado en la dicha fecha de arriba por los indicados hermanos Sres. Tarín, pero no con la precisión de arquitecto, sino tomando las medidas por medio de pasos». *Ibidem.*, pàg. 562.

¹⁹⁰⁷ «Pág. 314. El plano de Les Avellanès lo levantó, por encargo expreso mío, en 1905, el ingeniero industrial D. José Alsina y Lubian». *Ibidem.*, pàg. 563; «Pág. 430.—Para mis libros levantóme el plano de esta página el ingeniero D. José Alsina». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. III, llib. III, pàg. 706.

¹⁹⁰⁸ «El plano del convento de Salgá me levantó y dibujó D. José Alsina, ingeniero, muy mi amigo». *Ibidem.*, vol. I, llib. II, pàg. 1276.

Número 321.—Me sacó la copia el indicado infatigable investigador D. Joaquín Miret y Sans, por los años de 1903 á 1904.»¹⁹⁰⁹

Com a tall de conclusió, destacar una vegada més la rellevant i magna tasca documental que dugué a terme Barraquer i Roviralta en la cerca de plànols per complementar la descripció de les cases de religiosos. Tant la recerca en arxius, la còpia de les plantes i seccions dels edificis, l'aixecament dels plànols de zero a partir de les inspeccions i anotacions així com els encàrrecs a terceres persones, demostren la seva formació artística i, una vegada més, la gran influència que tenia envers altres subjectes com a canonge erudit per aconseguir informació o continguts.

7.6.2. Fototípies

En aquest subapartat, dedicat a les reproduccions fotogràfiques presents en les obres, hom pot establir una lògica gràfica complementària a les descripcions dels elements que es descriuen, però sobretot seria més una qüestió expositiva. La finalitat és dotar de presència i expressivitat als edificis encara vigents que s'analitzen, i poder entrar en detall amb la visualització dels diversos objectes religiosos i elements arquitectònics presents, i que sobrevisqueren a la desaparició de les cases de religiosos, o que s'han vist transformats amb el pas del temps. Amb paraules de Gaietà Barraquer, aquestes fotografies, de les que més endavant s'explicarà el perquè del títol d'aquest subapartat, volen reflectir «edificios, lugares, objetos y personas». Un contingut que es cenyeix al que estableix l'autor en el pròleg de les seves obres:

«Y puesto que menté láminas, debo aquí advertir que lo crecido del número de clichés que poseo me impide publicarlos todos en su lugar propio, que para su inmensa mayoría sería la obra presente; y así véome obligado, mal de mi grado, á partarlos en dos grupos, colocando uno en el libro de hoy, y otro en el que seguirá. Formarán el primer grupo las vistas generales de edificios ó de sus principales piezas; y el segundo las de partes, detalles y objetos del culto.»¹⁹¹⁰

Aquestes fotografies són inserides en els capítols, entre els articles corresponents al cenobi corresponent a cada orde o congregació, seguint, majoritàriament, un discurs subjecte a l'estructura de classificació establert, tot i que a vegades no es corresponen als elements que es descriuen. Una part considerable de les fotografies presents corresponen, com bé diu Barraquer, a edificis. Aquestes volen mostrar l'estat actual de la casa, evidenciant la seva pervivència amb el pas del temps. Uns retrats que permeten

¹⁹⁰⁹ *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. I, pàg. 562. En la nota a peu de pàgina on està el plànol, Barraquer especifica el següent: «Sección de manuscritos.— Manuscritos españoles.— Número 321.—*Monasticon hispanicum*.—Debo esta copia á la buena amistad del eruditísimo escritor D. Joaquín Miret y Sans, quien la sacó por encargo mío». *Ibidem.*, pàg. 156.

¹⁹¹⁰ *Ibidem.*, pàg. 10.

complimentar les explicacions realitzades en les descripcions arquitectòniques, i ajuden a construir les informacions transmeses. Són imatges que exposen i permeten entendre, per exemple, la morfologia del monestir premonstratès de Santa Maria, de Bellpuig de les Avellanes¹⁹¹¹, el monestir benedictí de Santa Maria, de Gerri de la Sal¹⁹¹², el convent servita de Nostra Senyora de Gràcia, d'Empúries¹⁹¹³, o la casa dels PP. Paüls, de Guissona.¹⁹¹⁴

Tanmateix, centra l'atenció en les façanes de les cases religioses i dels seus temples, no només per a copsar el seu estat, sinó també els elements arquitectònics que es defineixen en les seves descripcions, permetent visualitzar una varietat estilística en molts dels seus casos. Destaca, per exemple, la façana del temple del convent franciscà de Sant Francesc d'Assís, de Montblanc¹⁹¹⁵, de la del convent carmelita calçat de Nostra Senyora del Carme, de Vic¹⁹¹⁶, o del convent caputxí de Calella¹⁹¹⁷, com del Col·legi de Sant Ignasi i de la Santa Cova de Manresa, de PP. Jesuïtes.¹⁹¹⁸ Així mateix, és important recalcar les imatges presents on apareixen els cenobis immersos en el paisatge en el que es troben. Són pocs els casos en els que hi ha un pla general on es visualitza l'edifici i el seu impacte en el medi o, per altra banda, només de l'entorn en el que es troba situat. Per exemple, les muntanyes de la Vall de Cardó (figura 9), on hi havia el convent carmelita descalç de Sant Hilari¹⁹¹⁹, o unes vistes de Montserrat, que permet visualitzar el meravellós entorn del que estava envoltat.¹⁹²⁰

Com s'ha dit anteriorment, les fotografies volen reflectir l'estat del cenobi, cosa que implica el seu estat ruïnós en molts casos. També són comptades les imatges en les que apareixen l'enrunament, tant total com parcial de l'edifici, com és el cas de part del monestir jerònim de Sant Jeroni de la Murtra¹⁹²¹, del convent caputxí de Sant Celoni¹⁹²²; del monestir cistercenc de Santa Maria, de Llavaix¹⁹²³, les més que conegudes restes del

¹⁹¹¹ *Ibidem.*, pàg. 318-319.

¹⁹¹² *Ibidem.*, pàg. 96.

¹⁹¹³ *Ibidem.*, vol. II, pàg. 172-173.

¹⁹¹⁴ *Ibidem.*, pàg. 582-583.

¹⁹¹⁵ *Ibidem.*, vol. I, pàg. 520-521.

¹⁹¹⁶ *Ibidem.*, pàg. 384-385.

¹⁹¹⁷ *Ibidem.*, vol. II, pàg. 350-351.

¹⁹¹⁸ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. I, pàg. 360-361.

¹⁹¹⁹ *Ibidem.*, pàg. 376-377. «Sus montañas». *Ibidem.*, vol. I, llib. II, pàg. 1288.

¹⁹²⁰ «Santa Maria de Montserrat. –Hermoso aspecto que presentan a las veces las nieblas de la salida del sol... 112-113». *Ibidem.*, pàg. 1287; «Santa Maria de Montserrat. –El monasterio a vista de pájaro desde la cañada de los Avellaners... 768-769». *Ibidem.*, pàg. 1288.

¹⁹²¹ *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. II, pàg. 262-263.

¹⁹²² *Ibidem.*, pàg. 395.

¹⁹²³ *Ibidem.*, vol. I, pàg. 303.

primer claustre del monestir cartoixà *Scala Dei*¹⁹²⁴, o les restes de les cases dels monjos benedictins de Sant Cugat del Vallès:

«San Cugat del Vallés.—La torre que medio destruida va en la lámina en el lugar superior formaba el ángulo occidental de la clausura. Los paredones o restos con aberturas eran la pared trasera de las casas de los monjes. Miraba esta parte a N., y cuando los fotografié constituían todos y los únicos restos de dichas casas.»¹⁹²⁵

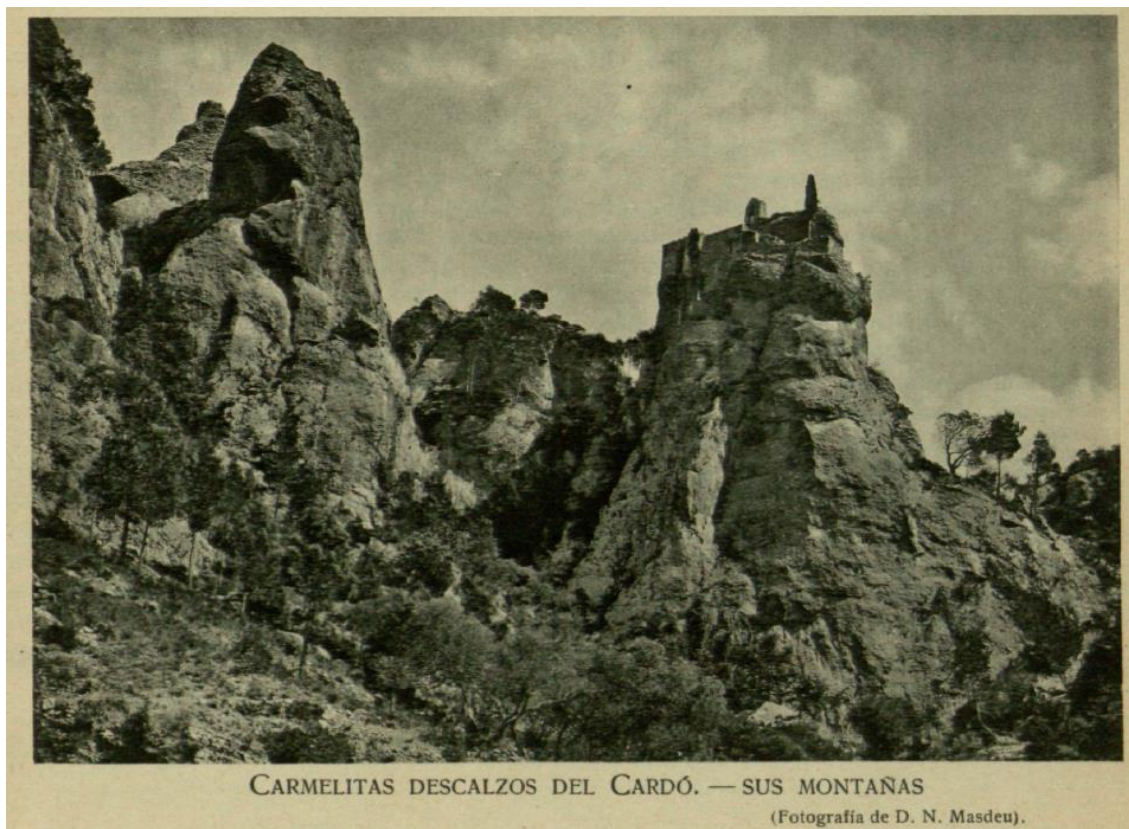

Figura 9. Fotografia de l'entorn en el que es situa el convent carmelita descalç de Sant Hilari, a la Vall del Cardó. Destaca la morfologia del medi en el que està situat el cenobi, i les condicions en les que vivien la comunitat de frares. Com es pot veure a sota del títol, l'autor insereix entre parèntesi l'autoria de la fotografia. Font: *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. I, pàg. 366-367.

Les vistes també es traslladen a l'interior dels edificis, de les que destaquen quantioses fotografies de diverses parts com claustres, galeries, esglésies, refetors, capelles, sales capitulars, etc. En els índexs de les làmines no sempre indica l'estil arquitectònic del objecte que es representa, perquè majoritàriament es remet a la seva explicació en els articles, tot i que sempre especifica en aquests primers què és el que apareix en la imatge. Entre els molts casos, esmentar les vistes del claustre del monestir benedictí de Sant Benet de Bages¹⁹²⁶, el també claustre, en aquest cas gòtic, del convent carmelita calçat de Nostra

¹⁹²⁴ *Ibidem.*, pàg. 212-213.

¹⁹²⁵ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. III, llib. III, pàg. 709.

¹⁹²⁶ *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 172-173.

Senyora del Carme, de Barcelona¹⁹²⁷; el refetor del convent franciscà de Sant Tomàs de Vic/Riudeperes¹⁹²⁸, la galeria del primer pis del convent mínim de Sant Francesc de Paula, de Barcelona¹⁹²⁹, com l'interior de l'església del monestir cistercenc de Santa Maria, de Poblet.¹⁹³⁰

Figura 10. Fotografia del claustre del convent franciscà de Sant Francesc d'Assís, de Tarragona. Font: *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. I, pàg. 524-525.

D'aquestes fotografies també se n'extreuen quantioses imatges dels elements que ocupaven i pertanyien a aquests espais. Volen exposar la varietat d'objectes que habitaven entre els murs dels edificis que ell descriu, que formaven part de la decoració o construcció de les cases i del dia a dia de les comunitats que hi habitaven i en feien ús; dels elements artístics presents, particulars i significants per la seva existència i bellesa artística com també pragmàtica, que van sobreviure a la destrucció i han perviscut amb el pas del temps. Objectes tan diversos com, per exemple, sepulcres, retaules, làpides, capitells o piques baptismals, entre d'altres.

¹⁹²⁷ *Ibidem.*, pàg. 393.

¹⁹²⁸ *Ibidem.*, pàg. 508-509.

¹⁹²⁹ *Ibidem.*, vol. II, pàg. 286.

¹⁹³⁰ *Ibidem.*, vol. I, pàg. 250-251.

Entre la gran mostra fotogràfica que realitzà Gaietà Barraquer, hom pot trobar imatges del sepulcre de l'abat Desbach, procedent de Santa Maria, de Ripoll¹⁹³¹ o d'un fragment de làpida del monestir benedictí de Sant Pau del Camp, de Barcelona¹⁹³²; un frontal dels ss. XII-XIII i un retaule de la Verge del Popolo¹⁹³³, o un reliquiari, un encenser i una creu de plata, tot procedent del monestir benedictí de Sant Cugat del Vallès.¹⁹³⁴ També, una porta d'un armari de la sagristia del convent franciscà de Sant Bartomeu, de Bellpuig¹⁹³⁵, el retaule i altar del convent carmelita descalç de Sant Josep, de Girona¹⁹³⁶, o una escultura d'alabastre de la Verge del Roser, procedent del convent dominic de Santa Caterina, de Barcelona.¹⁹³⁷

Però les captures van més enllà de reproduir els edificis, la seva arquitectura i estat actual, les parts que el conformen i el seu interior, els objectes que sobrevisqueren. La seva tasca fotogràfica també engloba les persones, és a dir, la reproducció de retrats corresponents als religiosos que hi visqueren o que participaren en els esdeveniments que relata. Cal dir però que aquests no són realitzats directament als individus, sinó que la seva imatge és extreta d'una fotografia que realitza a les targetes de visita que tenien els religiosos, realitzant-ne una reproducció per poder plasmar la seva foto. El que es vol transmetre és que Barraquer, una vegada més, accedeix als arxius personals dels familiars o dels subjectes que posseeixen aquestes targetes de visita, i n'efectua la seva captura per poder-la plasmar en la seva obra. En deixa constància d'aquesta pràctica en els índexs dels gravats, element que no correspon al seu lloc correcte, perquè al tractar-se d'una

¹⁹³¹ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. II, pàg. 744-745.

¹⁹³² *Ibidem.*, vol. IV, llib. III, pàg. 345. «Pág. 345.—Fotografía mia sacada en 30 de mayo de 1917. Las medidas tomadas por el centro son 0'295x0'300». *Ibidem.*, pàg. 768.

¹⁹³³ *Ibidem.*, vol. III, llib. III, pàg. 128-129. Del frontal, Barraquer diu el següent: «San Cugat del Vallés.—A la derecha célebre frontal del siglo XII o XIII. En el centro tiene la Santísima Virgen con el Niño. En la línea de cuadritos superior el primero representa el viaje de María y José a Belén para empadronarse: el segundo la Natividad de Jesús: el tercero la aparición del Ángel a los pastores anunciándoles el nacimiento: el cuarto la Presentación de Jesús en el templo; el quinto la pregunta que sobre el lugar del nacimiento hicieron los tres Magos a Herodes. El sexto lo ignoro. En la línea inferior el primero está borrado; el segundo representa la adoración de los Magos; el tercero los tres Magos durmiendo y siendo avisados por el Ángel para que no vuelvan a Herodes; el cuarto la huida a Egipto; el quinto lo ignoro, y el postrero la muerte de María. Yo fotografié este preciosísimo antependium en 1893, pero después ha desaparecido de San Cugat. La lámina de la izquierda reproduce el retablo de la Virgen del Populo». *Ibidem.*, pàg. 710.

¹⁹³⁴ *Ibidem.*, pàg. 122-123. «San Cugat del Vallés.—El convento de monjas de Nuestra Señora y Enseñanza de esta ciudad posee la hermosísima cruz con pie, que va en la lámina de la derecha del expectador; y se asegura que procede del monasterio de San Cugat o Cucufate del Vallés. Es de plata, y mide metros 0'585x0'250. En su pie tiene el escudo del dicho monasterio benito y el del Abad Struch, el cual murió en 1419, fecha que da el siglo de la fabricación de esta cruz. En la lámina de la izquierda van un precioso relicario de plata también, y aproximadamente de la misma época de la cruz, y un incensario de plata gótico, todo hoy creo desaparecido». *Ibidem.*, pàg. 710.

¹⁹³⁵ *Ibidem.*, pàg. 568-569.

¹⁹³⁶ *Ibidem.*, vol. IV, llib. III, pàg. 304-305.

¹⁹³⁷ *Ibidem.*, pàg. 432-433.

fotografia hauria d'estar amb les fototípies. Ressalta, per exemple, el retrat del canonge barceloní Mariano de Segarra¹⁹³⁸ (figura 11), el del corista dominic Manuel Ribé¹⁹³⁹ (figura 12), del P. Fr. Domingo Sugranyes¹⁹⁴⁰, franciscà, o del P. Fèlix Blanch, benedictí.¹⁹⁴¹

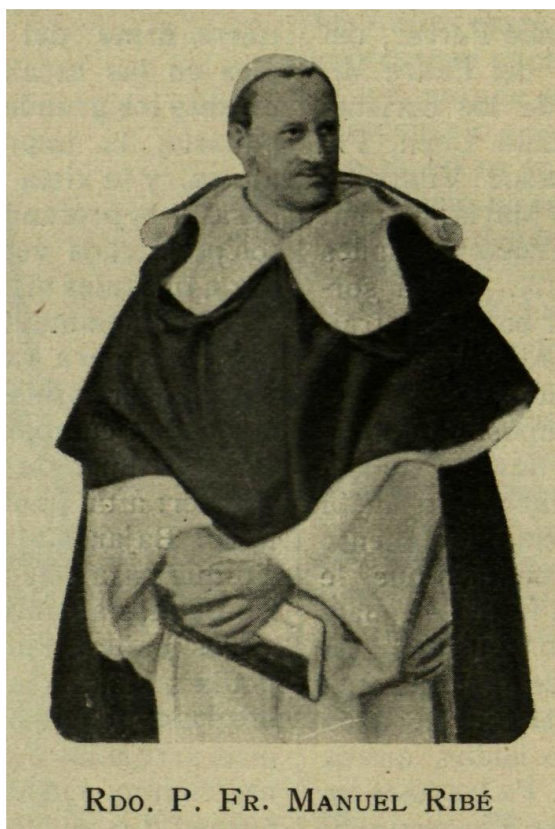
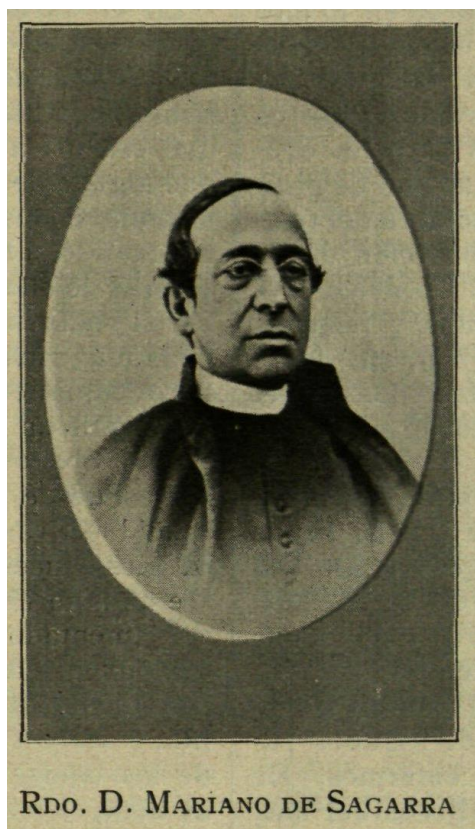

Figura 11 i 12. Fotografies de les targetes de visita de Mn. Mariano de Segarra (esquerra) i del P. Fr. Manuel Ribé, corista del convent dominic de Santa Caterina, de Barcelona (dreta). Font: *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 595 i 638, respectivament.

Uns retrats en els que apareixen els religiosos, en la seva majoria, amb els hàbits de la seva orde o congregació, però amb una edat totalment avançada als esdeveniments i cronologia que Barraquer descriu, evidenciant per un costat el treball d'estudi en la realització d'aquestes fotografies que anaven en les targetes de visita i, per l'altre, la

¹⁹³⁸ *Ibidem.*, vol. II, llib. III, pàg. 595. «Pág. 595.—Proporcionóme la tarjeta de visita del retrato del I. Sr. D. Mariano de Sagarra su sobrino el sigilografista D. Fernando de Sagarra». *Ibidem.*, pàg. 857.

¹⁹³⁹ *Ibidem.*, pàg. 638. «Pág. 638.—El retrato del P. Ribé es reproducción del de una tarjeta de visita». *Ibidem.*, pàg. 858.

¹⁹⁴⁰ *Ibidem.*, pàg. 172. «Pág. 172.—Saqué el retrato del P. Sugrañes de uno de tarjeta de visita que poseen las monjas de San Pedro, de cuyo convento el Padre fué capellán, y la firma del pie, de la relación que él me escribió». *Ibidem.*, pàg. 855.

¹⁹⁴¹ *Ibidem.*, vol. III, llib. III, pàg. 263. «Pág. 263.—El retrato del P. Félix (y no Felipe como dice el texto) Blanch, de Montserrat, es reproducción de una fotografía, hoy en poder de la misma Sra. D.ª Francisca Blanch y Mas, citada arriba. El P. Blanch nació en Villafranca del Panadés en 1810, y vistió el hábito en 1.º de septiembre de 1826». *Ibidem.*, pàg. 705.

possible restauració o desecularització d'aquests religiosos en un monestir o convent de la seva institució. Tanmateix, és necessari esmentar que només s'ha localitzat un retrat fet de forma natural, és a dir, que el fotògraf el realitzà amb els seus propis mitjans, i del que també s'indica com s'ha dut a terme. Concretament es tracta d'una fotografia de Juan Castellà, criat i escolà del monestir cartoixà de Montalegre, que informà quantioses vegades dels successos que afectaren al cenobi durant 1835 i 1836¹⁹⁴²:

«Pág. 320.—Fotografía del natural, de D. Francisco Brunet»¹⁹⁴³

De la rellevància documental que tenen els subjectes fotografiats però també dels que apareixen en els relats de cada article, Barraquer i Roviralta insereix retrat de les seves firmes, com el cas del P. Fr. Tomàs Miquel i P. Fr. Miguel Xancó, religiosos del convent mercedari de Nostra Senyora de la Mercè, de Barcelona (figura 13). En aquest cas també succeeix el mateix que amb les imatges dels subjectes, no apareixen en l'índex de làmines sinó en el de gravats, generant confusió sobre el seu format malgrat que l'autor indiqui que sí es tracta d'una foto. Tot i així, cal dir que resulta curiós que insereixi les firmes amb els noms dels religiosos o polítics que esmenta, perquè possiblement la finalitat sigui la de exposar quina era la seva lletra o registre d'aquesta persona malgrat que no s'hagi aconseguit un retrat; si més no, és una forma de fer visible el seu testimoni.

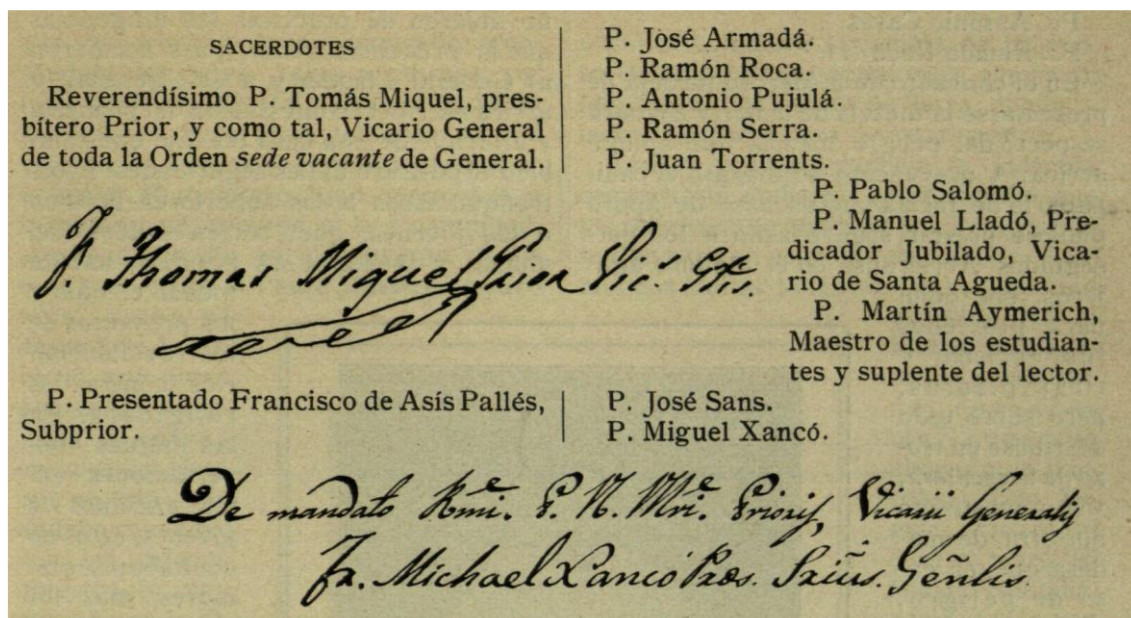

Figura 13. Firmes del P. Fr. Tomàs Miquel i P. Fr. Miguel Xancó, religiosos del convent mercedari de Nostra Senyora de la Mercè, de Barcelona. De l'origen de les firmes, Barraquer diu el següent: «Pág. 527. — No recuerdo de qué documento fotografié las dos firmas de esta página» (*Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. II, llib. III, pàg. 856). Font: *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. II, llib. III, pàg. 527.

¹⁹⁴² *Ibidem.*, pàg. 320.

¹⁹⁴³ *Ibidem.*, pàg. 705.

D'aquestes firmes, en gran part presents en la segona de les seves obres, destaquen, entre una gran quantitat, les firmes d'alguns frares trinitaris calçats del convent de la Santíssima Trinitat, de Barcelona¹⁹⁴⁴, del P. Fr. Salvador Auger, guardià del convent franciscà de Sant Francesc d'Assís, de Barcelona.¹⁹⁴⁵ El nom i signatura del P. Fr. Juan Serrat, del convent trinitari calçat de la Santíssima Trinitat, de Lleida¹⁹⁴⁶, la firma del governador militar de Vilafranca del Penedès el 1835, el brigadier Juan Sandoval¹⁹⁴⁷; o la firma de Jaume Vassal, que s'encarregà d'enderrocar i extreure la pedra el convent franciscà de Sant Francesc d'Assís, de Barcelona, el 1839.¹⁹⁴⁸

Del que s'evidencia d'aquestes últimes cites és que fotografia les signatures de la documentació que consulta en els arxius, cosa que no li comportà cap mena de problema a l'hora de demanar permís perquè simplement no surt esmentat enlloc. Així doncs, cal sumar una tasca de reproducció de les fonts més enllà de la simple cerca de documentació, com bé especifica, en aquest cas, en la firma del P. Fr. José Maria Rodríguez, General de l'orde mercedari¹⁹⁴⁹, la inserció d'uns fragments escrits pel P. Fr. Joaquim Noguero i la firma del P. Fr. Prior Nicolau Mayet, del convent agustí calçat de Sant Agustí, de Barcelona¹⁹⁵⁰, o les firmes del vicari general de Barcelona el 1835, Salvador Andreu; del prior de Montalegre el 1835, Fr. Nicolas Pineda i de Francisco Raüll, en diu el següent:

«El autógrafo de D. Salvador Andreu, Vicario general de Barcelona de 1835, lo tomé de un decreto transmitido por oficio en los días inmediatos después de la exclaustación de 1835 al Cura regente de la parroquia de los Santos Justo y Pastor, Rdo. Don Ramón Casañas, el cual oficio se halla en el archivo de esta últimamente nombrada iglesia, dentro de un legajo titulado: “*Parroquia dels Sants Just y Pastor.—Exclaustado. Any 1835, — Objectes procedents dels Convents de Trinitaris Calsats y de Sant Fransech.*” La firma del Prior de Montalegre la tomé de un oficio dirigido sobre asuntos del Cabildo Catedral al Dr. D. Felipe Bertran, Canónigo, y se halla hoy en el Archivo Catedral, libro *Miscelánea— 17— 49*. El autógrafo del célebre revolucionario, en cuya rúbrica no faltan los tres puntos, Don Francisco

¹⁹⁴⁴ «Pág. 624.—No recuerdo de donde fotografié los dos autógrafos de esta página, pero no podía ser más que del *Libro de Gasto y Recibo de la Obra del Campanario*, existente en la sala de mms. de la Biblioteca provincial-universitaria». *Ibidem.*, vol. II, llib. III, pàg. 857.

¹⁹⁴⁵ «Pág. 533.—De un documento firmado por el P. Auger en 3 de junio de 1835, incluido en el expediente 129 citado, procede el autógrafo del P. Auger». *Ibidem.*, *idem.*

¹⁹⁴⁶ «Pág. 459.—El autógrafo lo fotografié de un documento del convento trinitario de Lérida que pude ver, y que con otros de la misma casa mandé al P. General de los trinitarios descalzos en Roma». *Ibidem.*, vol. III, llib. III, pàg. 706.

¹⁹⁴⁷ «Pág. 435.—El autógrafo del Sr. Sandoval lo tomé de un documento del Archivo de la Capitanía General». *Ibidem.*, *idem.*

¹⁹⁴⁸ «Pág. 384.—El autógrafo de Vassal lo reproduce de una carta que éste en Barcelona, a los 14 de marzo de 1840, dirige a D. Antonio Jordá, la que original obra en mi poder». *Ibidem.*, vol. IV, llib. III, pàg. 769.

¹⁹⁴⁹ «Pág. 472.—Autógrafo del P. José María Rodríguez, General que fué de la Orden después del 1835. Procede del *Llibre de Admissions a la Rnt. Comunitat de Rector y Preveres Beneficiats de la Iglesia Parroquial de Sant Jaume Apòstol de Barcelona*. Fol. 156, vuelto.—Archivo de dicha Comunidad». *Ibidem.*, *idem.*

¹⁹⁵⁰ «Las líneas autógrafas del P. Joaquín Noguero las fotografié de su texto original. El autógrafo del P. Prior Nicolás Mayet lo fotografié de un manuscrito del convento guardado hoy en el archivo de Hacienda de esta provincia». *Ibidem.*, vol. I, llib. II, pàg. 1273.

Raull, venía al pie de un documento que copio íntegro aseguída, guardado hoy como una curiosidad por el Sr. D. Ignacio de Ros y de Puig en el archivo de la casa de su esposa Ramis, en Arenys de Mar, el cual bondadoso y anti-revolucionano señor me lo prestó en 16 de julio de 1917.»¹⁹⁵¹

Aquesta mostra feiaent de mostrar i justificar l'origen de les fonts d'on reproduceix les firmes, també ho fa amb els objectes que insereix. Sense anar més lluny, tot i indicar reiterades vegades que visita les cases de religiosos, també ho aplica als museus, justificant i a la vegada que també informant del lloc on aquests resten exposats. Per exemple, hom pot veure-ho en les imatges d'una imatge de la verge Maria i d'un sarcòfag procedents del monestir benedictí de Sant Pau del Camp¹⁹⁵², una altra imatge de la verge dels Miracles del convent trinitari calçat de la Santíssima Trinitat, de Tarragona¹⁹⁵³, o uns relleus i unes escultures procedents del monestir benedictí de Santa Maria, de Montserrat, dels que diu així:

«Santa María de Montserrat.—El bajo relieve y las figuras del lado derecho del expectador de la lámina de Montserrat se hallan hoy en el Museo de Antigüedades de él. El alto relieve del lado izquierdo de esta lámina, que representa la Adoración de los tres Magos, se halla hoy también en el Museo de Montserrat.»¹⁹⁵⁴

Seguint la mateixa voluntat justificativa, reitera i exposa en tota i cadascuna de les fotografies la seva autoria, tant si és seva com d'una altra persona, amb un peu de foto amb lletra cursiva. A la vegada, com s'ha pogut veure amb les notes a peu de pàgina d'aquest subapartat, amplia el contingut i origen d'aquestes en els índex de làmines o gravats, indicant novament l'autoria, però no sempre en la majoria dels casos. A aquesta informació cal sumar-hi l'especificació de la data, aportant detalls, una vegada més, sobretot de concordança amb la visita a la casa religiosa o espai que fotografia. Aquest contingut de formulació de l'autoria es pot llegir, per exemple, en la fotografia d'una làpida del monestir benedictí de Sant Cugat del Vallès¹⁹⁵⁵, la d'un fragment de l'ala del claustre del monestir jerònim de Sant Jeroni de la Murtra¹⁹⁵⁶, d'un calze del monestir

¹⁹⁵¹ *Ibidem.*, vol. IV, llib. III, pàg. 774.

¹⁹⁵² «El sarcófago mide de longitud metros 1'10m altura, sin la tapa, 0'395. Está hoy en el Museo provincial de esta ciudad, donde tiene el número 838. Pág. 215 del Catálogo. San Pablo de Barcelona.— La fototipia de la izquierda es una imagen de la Virgen de la época románica, de corto valor artístico, pues parece que su faz ha sido cambiada en época posterior a la construcción del cuerpo. Mide de altura metros 0.61m. Hoy está en el Museo diocesano del Seminario Conciliar». *Ibidem.*, pàg. 779.

¹⁹⁵³ «Pág. 446.—Fotografía mía, directa del original hoy guardado en el Museo de antigüedades de Tarragona». *Ibidem.*, vol. III, llib. III, pàg. 706. *Cfr.* «—Ha estado hoy en el Museo Arqueológico el autor de la “Historia de las Ordenes religiosas de Cataluña”, doctor don Cayetano Barraquer, canónigo de la Catedral de Barcelona. El objeto de la visita ha sido sacar fotografías de esculturas y cuadros de los monasterios de Poblet y Santas Creus para ilustrar el segundo volumen de tan notable obra.—». *La Vanguardia*, Martes 7 de Mayo de 1907, pàg. 8.

¹⁹⁵⁴ *Ibidem.*, vol. III, llib. III, pàg. 711.

¹⁹⁵⁵ «Pág. 95. Fotografía mía». *Ibidem.*, vol. I, llib. II, pàg. 1272.

¹⁹⁵⁶ «Pág. 1087. Fotografía mía». *Ibidem.*, pàg. 1277.

benedictí de Santa Maria, de Montserrat¹⁹⁵⁷, o de les cadires del cor del convent dominic de Santa Caterina, de Barcelona, ubicades a l'església de Sants Just i Pastor en el moment de la captura.¹⁹⁵⁸

Dels subjectes autors de les fotografies, ressalten noms tan destacables com el del seu nebot Joan Flaquer i Barraquer, prevere i futur vicari general de Barcelona el 1925¹⁹⁵⁹, que fotografià una creu processional del monestir benedictí de Sant Cugat del Vallès conjuntament amb el seu oncle¹⁹⁶⁰ com també una ala del claustre i l'exterior del monestir benedictí de Sant Esteve, de Banyoles¹⁹⁶¹, o el claustre del convent mínim de Sant Francesc de Paula, de Girona, feta exclusivament per ell.¹⁹⁶² Tanmateix, un altre membre de la família, Tomàs Flaquer i Barraquer, enginyer industrial i professor¹⁹⁶³ —nebot seu i germà de Joan Flaquer, ambdós fills del matrimoni de Leopold Flaquer i Angelina Barraquer—, que també realitza fotografies pel seu oncle, com la porta del monestir benedictí de Sant Pere de Galligants, també de Girona¹⁹⁶⁴; del sarcòfag d'Hug de Castelló, del convent franciscà de Sant Francesc d'Assís, de Vilafranca del Penedès¹⁹⁶⁵, o del convent agustí calçat de Sant Agustí, de Tarragona.¹⁹⁶⁶

També utilitza fotografies que realitzen amistats seves, tals com les del compositor i fotògraf aficionat Francesc Brunet i Recasens¹⁹⁶⁷, del retaule del convent de Sant Domènec, de la Seu d'Urgell o de l'església del convent de Nostra Senyora del Roser, de Ciutadilla, ambdós dominics¹⁹⁶⁸; de la biblioteca i del dormitori del monestir cistercenc

¹⁹⁵⁷ «Pág. 234.—Fotografía directa mía sacada en el monasterio en octubre de 1915». *Ibidem.*, vol. III, llib. III, pàg. 705.

¹⁹⁵⁸ «Pág. 441.—Sillas del coro de Santa Catalina tal como están ahora adaptadas al de la parroquia de los Santos Justo y Pastor. Fotografía mía, sacada en 16 de febrero de 1915». *Ibidem.*, vol. IV, llib. III, pàg. 769.

¹⁹⁵⁹ *Loc. cit.*, nota n° 72.

¹⁹⁶⁰ «San Cugat del Vallés.—Dos cruces procesionales de San Cugat. La de la derecha del lector es gótica, de líneas muy puras y graciosas, de plata, y bien conservada cuando en 1893 la fotografiamos un mi sobrino y yo». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. III, llib. III, pàg. 709.

¹⁹⁶¹ *Ibidem.*, vol. I, llib. II, entre les pàgines 750-751.

¹⁹⁶² *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. II, entre les pàgines 310-311.

¹⁹⁶³ AMENGUAL MATAS, R. Ruben. *Bielas y álabes, 1826-1914: evolución histórica de las primeras máquinas térmicas a través de las patentes españolas*. Madrid: Ministerio de Industria, Turismo y Comercio. Oficina Española de Patentes y Marcas, 2008, pàg. 158; *Escalafón del personal del Ayuntamiento de Barcelona en 31 de diciembre de 1930*. Barcelona, 1931, pàg. 75.

¹⁹⁶⁴ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. II, entre les pàgines 752-753.

¹⁹⁶⁵ *Ibidem.*, vol. III, llib. III, entre les pàgines 528-529. «Franciscos de Villafranca.—Sarcófago de Hugo de Cervelló. Es de alabastro. Mide metros 0'85 X 0'37. La laude que corre por su borde inferior dice con mayúsculas góticas: *Hic jacet nobilis Ugo de Cervilione Doti minus de Querol qui obiit anno Domini millesimo CCCXXXII infra octavas Beati Francisci 528-529*». *Ibidem.*, pàg. 714.

¹⁹⁶⁶ *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. II, entre les pàgines 228-229.

¹⁹⁶⁷ TORRENT BRUNET, Maria Soledad. *Un músic oblidat. Francisco Brunet i Recasens (1861-1939)*. Autoedició de Maria Soledad Torrent Brunet, 2007.

¹⁹⁶⁸ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. I, entre les pàgines 248-249.

de Santa Maria, de Poblet¹⁹⁶⁹, o de dues imatges procedents del retaule que hi havia en el temple d'aquest mateix cenobi, i del que explica el següent:

«Pág. 729.—Estas dos imágenes son de mármol blanco y ambas proceden del retablo mayor de Poblet. Hoy se hallan en el Museo Arqueológico Santacana de Martorell. Así escribe de ellas el hermoso catálogo de este Museo: “Santo desconoido representando un obispo con casulla, un libro en una mano, y en actitud de explicar algo la otra, y con un animal que parece un perro a sus pies”. Del otro santo, dice: “Hermosa estatua de Bmármol blanco representando a S. Antonio con un libro y una campana en la mano y un cerdo a sus pies. Es de un trabajo muy bien ejecutando”. Ambas imágenes miden metros 1'07. Doy gracias al Sr. Santacana por la bondad con que me facilitó fotografiarlas, operación que hizo D. Francisco Brunet y Recasens en 14 de abril de 1918.»¹⁹⁷⁰

Figura 14. Fotografia d'un sarcòfag pertanyent al monestir benedictí de Santa Maria, de Gerri de la Sal. Com s'observa just a sota del títol de la fotografia, aquesta la realitzà Adolf Mas i Ginestà. Font: *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. II, pàg. 760-761.

També són destacables les imatges que insereix del prestigiós fotògraf modernista Adolf Mas i Ginestà¹⁹⁷¹, que fotografià el retaule del monestir benedictí de Sant Miquel

¹⁹⁶⁹ *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, entre les pàgines 248-249.

¹⁹⁷⁰ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. IV, llib. III, pàg. 775.

¹⁹⁷¹ GIRIBET DE SEBASTIÁN, Blanca. «Adolf Mas i Pelai Mas, fotògrafs d'art a Vilanova i La Geltrú». *Butlletí de la Biblioteca Museu Balaguer*, 1.5 (2012): 97-111; Ídem. *Barcelona 1900-1917: els reportatges d'Adolf Mas*. Barcelona: Viena, 2014, pàg. 25-35; PERROTTA, Carmen. «Adolf Mas: pioner en la documentació fotogràfica del patrimoni artístic». *El Món medieval*, 41 (2011): 86-97; CASTELLANOS, Paloma. *Diccionario histórico de la fotografía*. Tres Cantos: Istmo, 1999, pàg. 149.

de Cruïlles, priorat de l'homònim i que pertanyia a Sant Pere de Galligants, de Girona¹⁹⁷²; també del retaule gòtic present en el convent franciscà de Sant Francesc de Vilafranca del Penedès¹⁹⁷³, o un sarcòfag i un fragment d'absis del monestir benedictí de Santa Maria de Gerri de la Sal (figura 14).¹⁹⁷⁴ Del mateix mode, aprofita les fotografies que li feu el seu amic Ceferí Rocafort, advocat, que capturà el priorat de Sant Llorenç Savall, pertanyent a Sant Pau del Camp, i del que explicita la seva visita¹⁹⁷⁵, a part que justificaria una vegada més els encàrrecs o favors que demanà el canonge Barraquer als seus amics.

Retornant a temes de caràcter metodològic, ha quedat comprovat que el canonge Barraquer disposava d'un equip fotogràfic i realitzava les fotografies pel seu propi compte, tant en les visites als edificis i indrets com també en els arxius i de la documentació que consultava. Però d'on prové aquest aprenentatge i coneixement? De qui l'adquirí o li ensenyà? Les hipòtesis poden ser múltiples i carteres, per una qüestió de proximitat possiblement foren les seves amistats qui li explicaren el funcionament dels equips de fotografia, així com també els seus propis germans. Per una banda, hom podria pensar en la influència que rebé de l'obra *Recuerdos y Bellezas de España*, de Pau Piferrer i Francesc Xavier Parcerisa, on destaca una gran presència d'imatges, concretament litografies.

En aquest cas, Barraquer i Roviralta possiblement parteix de la rellevància documental que té el suport gràfic, i emprà els mitjans de l'època en plasmar els espais i objectes, anant més enllà de les tècniques de l'obra de Piferrer i Parcerisa —en aquest cas daguerrotips—, i cenyint-se a les necessitats del seu treball.¹⁹⁷⁶ Però com es veurà més endavant, i ja s'avança aquí, l'estímul és parcial, perquè en aquest cas l'autor obvia en gran part les litografies presents en aquesta obra. Representen el triomf del liberalisme en les seves escenes, que tot i evocar un passat pròxim, hi representa soldats, milicians i classes populars, corroborant els efectes dels processos exclaustadors i desamortitzadors.¹⁹⁷⁷

¹⁹⁷² *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. IV, llib. III, entre les pàgines 144-145.

¹⁹⁷³ *Ibidem.*, entre les pàgines 512-513.

¹⁹⁷⁴ *Ibidem.*, vol. I, llib. II, entre les pàgines 760-761.

¹⁹⁷⁵ «Pág. 332.—Fotografía de mi malogrado amigo, abogado, D. Ceferino Rocafort, activo excursionista». *Ibidem.*, vol. IV, llib. III, pàg. 768.

¹⁹⁷⁶ ALONSO MARTÍNEZ, Francisco. «Recuerdos y Bellezas de España y su relación con el medio fotográfico». *Archivo español de arte*, 72.286 (1999): 192-198.

¹⁹⁷⁷ MAESTRE ABAD, Vicente. «Recuerdos y bellezas de España. Su origen ideológico, sus modelos». *Goya. Revista de arte*, 181-182 (1984): 86-93.

Per altra banda, Josep Manel Torres esmenta que els seus germans Josep Antoni i Lluís, oftalmòleg i neuròleg, respectivament, feren gran servei de les tècniques fotogràfiques en el camp de les seves disciplines per aplicar-les al seu treball¹⁹⁷⁸, així com per altra banda el destacable avenç fotogràfic que realitzà Norbert Font i Sagué al capdavant del Museu de Geologia del Seminari Conciliar de Barcelona, amb rellevants publicacions en el camp de les ciències naturals.¹⁹⁷⁹ Són teories que podrien guardar certa relació amb l'aprenentatge per part de Gaietà Barraquer en l'ús d'aquests aparells, però que per manca de documentació és difícil de concretar, però que sí justifica la influència que tingué la fotografia en el segle en què vivia el canonge.

El que sí es pot assegurar i ressenyar és l'ús del suport que en fa, concretament de la fototípia, informació que especifica en els encapçalaments dels índex de làmines de les obres de *Los religiosos en Cataluña* («láminas o fototípias»). Concretament, i partint de les definicions presents en diccionaris i altres referències del camp de la fotografia, es tracta d'un procediment d'impressió mecànic, evolució de la fotolitografia, en el qual s'aplica una solució gelatinosa bicromatada sobre una planxa gruixuda metàl·lica, tot i que més endavant va ser substituïda per una de vidre de les mateixes condicions, on està gravada la imatge que es vol reproduir. El perfeccionament d'aquesta tècnica va esdevenir de gran ús en el món editorial, emprant-se principalment en publicacions de gran tirada, però havent-hi limitacions per la tipologia de material emprat en la construcció del suport.¹⁹⁸⁰

En una tímida nota a peu de pàgina al final dels pròlegs, esmenta el nom dels tallers on revelà les fototípies i es realitzaren les reproduccions¹⁹⁸¹, així com els gravats que extragué d'aquestes –es tractarà amb més detall aquest tema en el següent apartat–, indicant un treball de terceres persones en el resultat de les imatges presents en les obres de Barraquer i Roviralta:

¹⁹⁷⁸ TORRES, Josep Manel. *La Retina del sabio. Fuentes documentales para la historia de la fotografía científica en España*. Girona: Ajuntament de Girona, 2001, pàg. 147.

¹⁹⁷⁹ *Ibidem.*, pàg. 146.

¹⁹⁸⁰ SOUGEZ, Marie-Loup; PÉREZ GALLARDO, Helena. *Diccionario de historia de la fotografía*. 2a. ed. Madrid: Cátedra, 2009, pàg. 202; LÓPEZ MONDÉJAR, Publio. *Historia de la fotografía en España*. Barcelona: Lunwerg editores, 1999, pàg. 292.

¹⁹⁸¹ De les fototípies i la seva reproducció, en parla a l'índex quan insereix una acta d'una junta de generals després de la mort del general Bassa: «Pág. 810.—Esta acta original, o mejor esta cabecera del acta original, que se empezó a redactar, se halla incluida en el mentado legajo del Archivo de la Capitanía General de Barcelona. El título del legajo es, como dije, *Quema de los conventos y expulsión de los frailes en el mes de julio de 1835*. Las dimensiones del papel de dicha acta son 0'30x0'21 metros, dimensiones que en la reproducción han sido algo mermadas para comodidad de la impresión». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 859.

«NOTA.—Las fototipias que ilustran este libro han sido tiradas en el acreditado taller de los Sres. Samsot y Missé; y los grabados proceden de el del Sr. Furnells y Comp.^a»¹⁹⁸²

Són poques les referències concretes del suport fotogràfic que empra, citant l'ús d'un clixé de zinc que utilitzà per a reproduir una fotografia del monestir jerònim de Vall d'Hebrón, extreta d'un llibre que li prestaren¹⁹⁸³, d'un altre clixé tipogràfic de la basílica de Montserrat el 1885¹⁹⁸⁴; d'un motlle que després anomena clixé de l'interior del priorat de Sant Llorenç del Munt, dependent del monestir benedictí de Sant Pau del Camp¹⁹⁸⁵, o d'un capitell del claustre del monestir benedictí de Sant Cugat del Vallès.¹⁹⁸⁶ Això sí, relata les inclemències que patí a l'hora de fotografiar els diversos espais i cases que visità, com per exemple el convent-seminari franciscà de Sant Miquel, d'Escornalbou¹⁹⁸⁷ o el convent dominic de Sant Domènec, de Castelló d'Empúries¹⁹⁸⁸, informació que permet imaginar-se al canonge Barraquer traslladant amb ell els instruments de fotografia mentre visitava el convent franciscà de Sant Sebastià, de la Bisbal d'Empordà:

«Cuando en 23 de julio de 1897 (y por cierto que nunca olvidaré el sofocante calor que cargado con la cámara fotográfica y sus anejos sufrí en aquellas calles y arrabales) visité la casa, ésta, o mejor, el claustro y habitaciones se hallaban en muy buen estado de conservación, pero el templo en deplorable: los retablos sin imágenes, ellos mutilados, las celosías del coro y galerías rotas, el órgano sin flautas, y dos compartimientos de la bóveda caídos. Para visitarla la familia del mismo señor Pujol me prestó las llaves.»¹⁹⁸⁹

¹⁹⁸² *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 10. «NOTA.—Las fototipias que ilustran este libro han sido tiradas en el acreditado taller de los Sres. Missé; y los grabados proceden de el del Sr. Furnells y Comp.^a». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. I, pàg. 11.

¹⁹⁸³ «Página 246. El cliché, ó zinc, del monasterio de Hebrón de esta página, se labró sobre una fotografía, tomada por el autor directamente del álbum del excursionista inglés de 1790. Poseía el álbum el Sr. don Francisco Soler y Roviroso, quien lo prestó al autor». *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. II, pàg. 618.

¹⁹⁸⁴ «Pág. 725.—El grabado del retablo mayor de Montserrat es reproducción de la lámina publicada en la *Revista Montserratina*, tomo de 1910, pàg. 130, cuyo cliché tipográfico, graciosa y bondadosamente me han prestado el Padre Abad y monasterio. Reza el rótulo, que esta lámina presenta el retablo tal como estaba en 1885; pero yo, que recuerdo el estado de años anteriores, puedo afirmar que ya muchos años antes estaba igual. Me complazco en dar gracias al Padre Abad y monasterio por el obsequio que me han hecho en prestarme el cliché». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. IV, llib. III, pàg. 775)

¹⁹⁸⁵ «Pág. 142 Compré á la *Revista Popular* el molde (hoy cliché) del interior del templo de San Lorenzo del Munt. Fué fabricado después de la restauración moderna de este templo hecha por el Rdo. Sr. D. Antonio Vergés y Mirassó». *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 562.

¹⁹⁸⁶ «Pág. 50. El capitel del fin del capítulo compré el molde o cliché tipográfico, a la casa editorial de *L'Avenç*, procedente de la publicación anterior del mismo nombre de la casa, volumen I. pàg. 88. Habíalo dibujado D. Eudaldo Carbonell, conocido príncipe en los conocimientos del arte del libro». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. II, pàg. 1271.

¹⁹⁸⁷ «Pág. 540. Cuando visité á Escornalbou saqué una fotografía de la puerta del templo, pero las malísimas condiciones de luz, los aperos de labranza que estorban allí el manejo de la cámara, las manos de cal ó de otras materias que ha recibido aquella parte de la fachada del templo, convertida en oficina, agrícola, hicieron impublicable la fotografía. Por esto el Sr. Pahissa, según la fotografía, dibujó esta puerta, restituyéndola al estado que tendría en 1835». *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 565.

¹⁹⁸⁸ «El patio carece hasta de adoquinado, teniendo ahora plantadas filas de plátanos, los que, á pesar de estar en su niñez, me impedirían fotografiar bien el exterior del claustro, porque no pudiendo en el Ampurdán faltar la furiosa Tramontana, movían se de uno á otro lado con vertiginoso vaivén cuando visité el edificio». *Ibidem.*, vol. II, pàg. 74.

¹⁹⁸⁹ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. III, llib. III, pàg. 551.

En canvi, tot i ser un cas comptat, també hi ha fotografies que les extreu de publicacions coetànies més o menys recents, com per exemple un relleu que representa l'Adoració dels Sants Reis i que està present al Museu d'Antiguitats del monestir benedictí de Santa Maria, de Montserrat, que l'extreu de *La Hormiga de Oro*¹⁹⁹⁰; una làpida del monestir benedictí de Sant Esteve, de Banyoles, extreta de *l'Anuari de l'Associació d'Excursions Catalana*¹⁹⁹¹, o una vista del monestir de Sant Miquel de Cruïlles, procedent de les obres de Francesc Montsalvatge.¹⁹⁹²

Com a corol·lari per aquest subapartat, concloure amb el gran treball documental gràfic que realitzà el canonge Barraquer, fotografiant i reproduint les cases religioses, els seus exteriors i les restes que quedaven, els objectes religiosos procedents d'aquestes, mostrant al lector la pervivència i característiques del que es descriu en el seu treball, a la vegada que consolida la praxis de la fotografia –entenent aquesta com el suport, sabent de la constant evolució que tingué i les diverses tècniques de reproducció que existiren– com un mitjà d'estudi científic, però en aquest cas per a l'anàlisi històrica.

7.6.3. Gravats

Com reflecteix el contingut de la nota referent a les inclemències que patí per a fotografiar la portalada del convent-seminari franciscà de Sant Miquel, d'Escornalbou¹⁹⁹³, s'extreu que primer en fotografia l'objecte i posteriorment se'n fa un dibuix per a crear el gravat.¹⁹⁹⁴ Hom es podria plantejar el per què dels gravats, quan el suport fotogràfic reproduceix detalladament, i amb millor resolució, allò que es vol exposar. Però remetent-se de nou a la cita anteriorment exposada i obrint una hipòtesi de nou, el resultat final del

¹⁹⁹⁰ «Pág. 113. Compré este cliché tipográfico o molde a la Hormiga de Oro, que lo había publicado». *Ibidem.*, vol. I, llib. II, pàg. 1277. També empra làmines procedents de *La Ilustración Española y Americana* en el cas dels retrats del Comte de Toreno («Pág. 439. — El retrato del Conde de Toreno procede del suplemento a la *Ilustración española y americana*, número del 15 de abril de 1912». *Ibidem.*, pàg. 1274) o de Manuel de Rivadeneira («Pág. 17.—El retrato de D. Manuel de Rivadeneira es reproducción del publicado por *La Ilustración española y americana* en el número XV de 1872, pág. 229». *Ibidem.*, vol. III, llib. III, pàg. 705).

¹⁹⁹¹ «Pág. 750. Fotografié la lápida de esta página de la 351 del *Anuari de la Associació d'excursions Catalana, 1882*». *Ibidem.*, vol. I, llib. II, pàg. 1275.

¹⁹⁹² «(Fotografía del tomo XIV de la obra de D. Francisco Monsalvatge)». *Ibidem.*, vol. III, llib. III, entre pàgina 144-145.

¹⁹⁹³ *Loc. cit.*, nota n° 1986.

¹⁹⁹⁴ Com bé ho indica a l'índex, un gravat d'una làpida del monestir benedictí de Sant Cugat del Vallès («Pág. 127 y 128.—Este grabado, que reproduce una hermosa lápida de San Cugat del Valles, fué fabricado sobre una fotografía mía, sacada directamente del original, el cual está hoy en el Museo diocesano de este obispado. La lápida mide metros 0'52x0'35». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. IV, llib. III, pàg. 766) o una secció del claustre del monestir de Sant Francesc de Paula, de Barcelona («Pág. 501.—El fotograbado directo de esta página, que presenta un trozo del piso alto del claustro de San Francisco de Paula de esta ciudad, se hizo sobre una fotografía del autor, tomada en los días del derribo del convento, en enero de 1902». *Ibidem.*, pàg. 771).

retrat fotogràfic no convenç a Barraquer i Roviralta, i sense indicar certament el motiu, recórrer a la pràctica del gravat per exposar la resta d'imatges presents. Com es veurà a continuació, no tots els gravats tenen un origen procedent de la fototípia, sinó d'una pràctica fruit del treball de camp i que potser resoldrà les incerteses plantejades.

Perquè com bé indica, molts d'aquests gravats són extrets de calcs que realitza l'autor en les seves múltiples visites a les cases de religiosos i museus; aquests són calcs de làpides dels quals se n'extreu un dibuix que posteriorment és gravat. Un procediment que, com bé s'ha indicat reiterades vegades, deixa ben clar que l'ha realitzat ell, tant el calc com el dibuix¹⁹⁹⁵, i que li serveix, per exemple, per a confirmar i corregir els autors d'altres treballs sobre el cognom de l'abat vigent en la construcció del retaule major del temple del monestir cistercenc de Santa Maria, de Poblet:

«Yo mismo la copié de la lápida en 18 de junio de 1888; y así pude observar que Piferrer, Balaguer y Toda, siguiendo á Finestres, se equivocan en el modo de escribir el apellido Caxal.»¹⁹⁹⁶

Però en aquest altre cas, l'autor no defuig de les seves pràctiques habituals i aconsegueix calcs de terceres persones, com per exemple el que li feu el prevere i historiador Josep Maria d'Alós i de Dou¹⁹⁹⁷ d'una làpida del monestir benedictí de Santa Maria, de Ripoll¹⁹⁹⁸, un altre calc d'una làpida situada al claustre del monestir benedictí de Sant Pere de Galligants de part del conserge del Museu d'Antiguitats de Girona, Antoni Bonet.¹⁹⁹⁹ També un calc d'una làpida de la sala capitular del monestir cistercenc de Santa Maria, de Poblet, de part de l'arqueòleg i advocat Àngel del Arco²⁰⁰⁰; o l'escut que hi ha en un calze de plata gòtic procedent del mateix monestir cistercenc, que li envia una monja del monestir, també cistercenc, de Santa Maria de Valldonzella, i que

¹⁹⁹⁵ Ho ressalta, per exemple, en el gravat de la làpida de l'autor del claustre del monestir benedictí de Sant Cugat del Vallès («Pág. 93. La pequeña lápida del autor del claustro de S. Cugat la dibujé yo sobre un calco que también yo saqué». *Ibidem.*, vol. I, llib. II, pàg. 1272), d'una làpida del mur de l'església del convent franciscà de Sant Francesc d'Assís, de Barcelona («Pág. 875. También yo calqué y dibujé la lápida de Serra». *Ibidem.*, pàg. 1276), o d'una altra procedent del claustre del també convent franciscà de Sant Francesc d'Assís, de Vilafranca del Penedès («Pág. 898. Calqué yo la lápida de D. Geraldona y creo que dibujé la inscripción, però dibujó los escudos D. Francisco Brunet y Recasens». *Ibidem.*, *idem*).

¹⁹⁹⁶ *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 252, nota a peu de pàgina n° 2.

¹⁹⁹⁷ GALTÉS I PUJOL, Joan. «d'Alòs i de Dou, Josep Maria». *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya. op. cit.*, vol. I, pàg. 62.

¹⁹⁹⁸ «Pág. 59. Esa lapida fué dibuixada por D. Francisco Brunet y Recasens sobre un calco sacado por el R. Dr. D. José María de Alós y de Dou». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. II, pàg. 1271.

¹⁹⁹⁹ «Pág. 74. Esta antiquísima lápida fué dibujada sobre un calco que, sacado por mano del conserje del museo de antigüedades de Gerona, D. Antonio Bonet, me proporcionó el conocido arqueólogo gerundense D. Joaquín Botet i Cisó (*sic*)». *Ibidem.*, *idem*.

²⁰⁰⁰ «Pág. 807. Calco de D. Angel del Arco, dibujo de los escuditos de D. Francisco Brunet, y dibujo de las letras mío». *Ibidem.*, pàg. 1276.

posteriorment dibuixà Francesc Brunet i Recasens.²⁰⁰¹ Barraquer deixa molt clar quines són les autories dels gravats:

«Los escudos heráldicos del principio de los capítulos siguientes procedent de varias manos. Muchos de ellos los dibujé yo mismo, però sus hermosas figuras casi todas son de D. Jaime Pahissa. Es de advertir que los calcos de las lápidas los saqué yo mismo, pero que las manos sobre aquéllos dibujaron la lápida fueron varias, tales como las de D. Alfonso Ramírez, hoy sacerdote; de D. José Alsina, ingeniero, hoy ya difunto; de D. Francisco Brunet y Recasens, y las más inoectas.»²⁰⁰²

Figura 15. Gravats de la inscripció d'un sarcòfag del priorat benedictí de Sant Sebastià dels Gorgs, a Avinyonet del Penedès. A l'índex de gravats, l'autor indica el següent: «Pág. 82.—La laude del sarcòfag de Arnaldo de Vilanova la calqué y dibujé yo mismo» (*Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. III, llib. III, pàg. 765). Font: *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. III, llib. III, pàg. 82.

Abans de prosseguir i desglossar la participació dels noms dels subjectes esmentats en la realització dels dibuixos, és necessari destacar un aspecte que ja s'ha tractat en l'apartat de les relacions orals i escrites. El fet que es realitzessin calcs per part de terceres persones

²⁰⁰¹ «Pág. 330.—Sobre una hermosa reproducción con colores y oro que del escudito del cáliz me hizo una monja de Valldoncella, me dibujó el grabado D. Francisco Brunet y Recasens». *Ibidem.*, vol. II, llib. III, pàg. 856.

²⁰⁰² *Ibidem.*, vol. I, llib. II, pàg. 1271.

comporta que aquests s'enviessin a Barraquer, existint no només una correspondència pel què fa a les relacions escrites sinó també per aquest material. Això permet evidenciar la multitasca existent i necessària per fer possible, en alguns casos, la realització i construcció d'aquests gravats. Amb afany de legalitat i reconèixer la seva autoria, una vegada més esmenta el nom dels seus autors, alguns dels quals ja han aparegut en les cites i notes a peu de pàgina d'aquest subapartat i anteriors.

Sense anar més lluny, destaca la figura del prolífic director d'orquestra i compositor Jaume Pahissa i Jo²⁰⁰³, que li realitzà quantiosos dibuixos extrets de fotografies, com per exemple el retaule major de l'església del convent agustí calçat de Sant Agustí, de la Selva del Camp²⁰⁰⁴ o de Nostra Senyora del Carme, de carmelites calçats d'Olot (figura 16)²⁰⁰⁵; els arcs del claustre del convent mínim de Sant Francesc de Paula, de Manresa²⁰⁰⁶, o una vista general del convent dominic de Sant Domènec, de Puigcerdà, del que Barraquer explicita el següent a l'índex:

«Pág. 635.—Derribado en 1868 el precioso campanario de los Dominicos de Puigcerdà, y no habiendo sido antes de dicha fecha fotografiado, no me quedaba medio para dibujarlo en mi libro. Sentíalo yo mucho, pues al fin era obra artística, histórica y bella, destruida por la Revolución. En vista de esto, en 1916 escribí al erudito y bondadoso amigo mió, farmacéutico de Puigcerdá, D. José M.ª Martí, quien en 8 de marzo del mismo año me contestó: “Supe que se había trazado un diseño bajo las indicaciones de un sacerdote que había vivido en el convento. Este dibujo había desaparecido, pero se tenía confianza de hallarlo. En efecto, hace pocos días lo ha recobrado su autor, sucio, maltratado, hecho girones. Lo ha pegado sobre un cartón y de allí se ha sacado el calco que tengo el gusto de remitir a V. Según mis recuerdos, es bastante aproximado”. Además del calco del campanario, o torre, mandóme el Sr. Martí una fotografía de la fachada del templo y convento, tomada en 1898, y una fija indicación del punto donde se levantaba el campanario. Con estos datos D. Jaime Pahissa dibujó la lámina que en esta página publico.»²⁰⁰⁷

Un altre subjecte que realitzà quantiosos dibuixos a Barraquer i Roviralta és el ja esmentat Francesc Brunet i Recasens, que realitzà, entre d'altres, el dibuix de l'escut d'armes del bisbe de Vic, Francesc Crespí de Valldaura, present al convent dominic de Sant Domènec de la mateixa ciutat (figura 17)²⁰⁰⁸, o una làpida del convent trinitari calçat

²⁰⁰³ AVIÑO A PÉREZ, Xosé. *Jaume Pahissa: un estudi biogràfic i crític*. Barcelona: Biblioteca de Catalunya, 1996, pàg. 40-42; *Ídem*. «Pahissa i Jo, Jaume». *Diccionario biográfico español*, vol. XXXIX. Madrid: Real Academia de la Historia, 2009, pàg. 578-579.

²⁰⁰⁴ «Pág. 231. D. Jaime Pahissa dibujó el retablo mayor del templo de los agustinos de la Selva en vista de una fotografía del sobrino del autor, el ingeniero D. Tomás Flaquer y Barraquer». *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. II, pàg. 618.

²⁰⁰⁵ «Pág. 491.—D. Jaime Pahissa, sobre una mala fotografía, cuyo autor no recuerdo, dibujó el presbiterio o retablo mayor del Carmen de Olot». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. III, llib. III, pàg. 707.

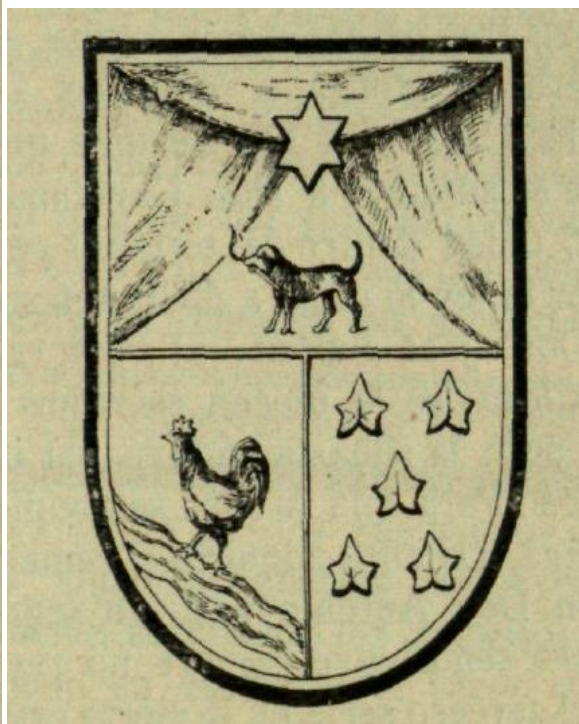
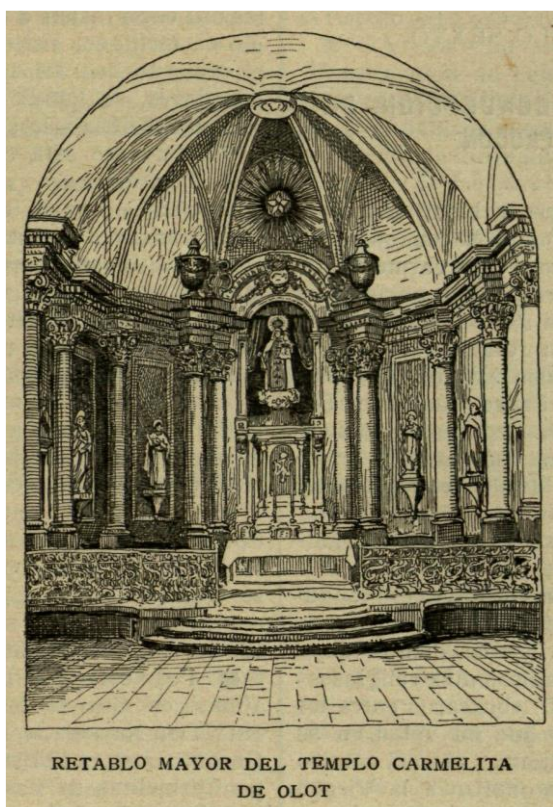
²⁰⁰⁶ «Pág. 307. Dibujó los arcos del claustro de los mínimos de Manresa D. Jaime Pahissa, en vista del diseño que tomé de ellos en mi visita al convento hecha en 7 de julio de 1903». *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. II, pàg. 619.

²⁰⁰⁷ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. III, llib. III, pàg. 707-708.

²⁰⁰⁸ «Pág. 599.—El escudo de armas es, a mi ver, el del Sr. Obispo que construyó el templo, D. Francisco Crespí de Valldaura, y fué dibujado por el Sr. Brunet». *Ibidem.*, pàg. 707.

de la Santíssima Trinitat, de Barcelona²⁰⁰⁹; una laude d'un ossari del convent agustí calçat de Casa de Déu de Miralles, a Castellví de Rosanes²⁰¹⁰, o unes escultures procedents del retaule major del convent cistercenc de Santa Maria, de Poblet:

«Pág. 321.—Grabado directo de una fotografía de D. Francisco Brunet y Recasens sacada del original en 11 de agosto de 1914. El grupo original está en el Museo de D. Santiago Rusiñol llamado Lo Cau ferrat, en Sitjes. Al Sr. Rusiñol doy gracias por haber permitido sacar la fotografía. El grupo escultórico mide de altura unos 45 centímetros.»²⁰¹¹

Figures 16 i 17. Gravats del retaule major del convent carmelita calçat de Nostra Senyora del Carme, d'Olot, fet per Jaume Pahissa i Jo (esquerre); i escut d'armes del bisbe de Vic, Francesc Crespí de Valldaura, present en el convent dominic de Sant Domènec, de la mateixa ciutat, dibuixat per Francesc Brunet i Recasens (dreta). Font: *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. III, llib. III, pàg. 491 i 599, respectivament.

Amb menor mesura participativa, també hi ha dibuixos de Juan Vehil, que li dibuixà el retaule major del convent franciscà de Sant Francesc d'Assís, de Vilafranca del

²⁰⁰⁹ «Pág. 354.—Dibujó la losa de Paula Cabanyes D. Francisco Brunet. Hoy esta losa no existe, destruida por el furor de enladrillar de nuevo los templos». *Ibidem.*, vol. IV, llib. III, pàg. 767.

²⁰¹⁰ «Pág. 1065. Calqué yo la lápida de Miralles, pero D. Francisco Brunet dibujó los escudos y la inscripción». *Ibidem.*, vol. I, llib. II, pàg. 1277.

²⁰¹¹ *Ibidem.*, vol. II, llib. III, pàg. 856.

Penedès²⁰¹², part de l'exterior de l'església del convent teatí de Sant Gaietà²⁰¹³, o la façana del convent de PP. Caracciolins de Sant Sebastià²⁰¹⁴, ambdós de Barcelona. També algun dibuix de l'enginyer José Alsina, que li representà, per exemple, una làpida del nàrtex de l'església del monestir benedictí de Santa Maria, de Montserrat²⁰¹⁵, o un arc del pòrtic del convent trinitari calçat de Santa Maria de «Les Sogues», de Bellvís.²⁰¹⁶ Per altra banda, hom també pot trobar un gravat procedent del dibuix que li realitzà Norbert Font i Sagué, prevere i geòleg, així com també company de Barraquer en el Seminari de Barcelona, que li feu una il·lustració del costat septentrional del convent dominic de Santa Caterina de Barcelona, el seu campanar i una ala del claustre.²⁰¹⁷

El procés d'esbós dels dibuixos no sempre és fàcil a causa de la no existència, del mal estat de conservació, de la manca d'informació o de la modificació posterior de l'objecte que s'estudia i es vol il·lustrar. Per a complementar i afegir informació, es consulten fonts bibliogràfiques i es contrasta el contingut exposat, afegint-hi també dades procedents de fonts orals. Aquesta situació no és recurrent, donada la facilitat a l'hora de fotografiar i dibuixar els elements artístics o cases de religiosos, però sí que s'ha pogut veure a l'hora de reproduir el retaule major²⁰¹⁸ i el claustre²⁰¹⁹ del convent carmelita calçat de Nostra

²⁰¹² «Pág. 491. El retablo mayor de los Franciscos, de Villafranca del Panadés, lo dibujó D. Juan Vehil, con presencia de una fotografía sacada de este altar en su actual iglesia de Torrellas de Foix, fotografía que me fué prestada por la buena amistad del párroco de Torrellas, D. Joaquín Socada». *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 564.

²⁰¹³ «Pág. 328. La vista de las fachadas de San Cayetano, las dibujó D. Juan Vehil en presencia de una hermosa acuarela obra del nombrado D. Francisco Soler y Rovirosa, quien bondadosamente para esto me la prestó. Empero, si mal no recuerdo, en la acuarela no hay el nicho con el Santo, por lo que Vehil lo puso según mis recuerdos, y con vista de una fotografía de la imagen». *Ibidem.*, vol. II, pàg. 619.

²⁰¹⁴ «Pág. 541. La fachada lateral del convento, ó casa de San Sebastián, fué copiada por D Juan Vehil de una acuarela de Don Luis Rigalt, profesor de Perspectiva y Paisaje en la Escuela oficial de Bellas Artes de Barcelona, completada por pinturas de Don Jerónimo Bordas y datos de mi memoria». *Ibidem.*, pàg. 620.

²⁰¹⁵ «Pág. 246.— Sobre un calco mío dibujó esta lápida, según me parece recordar, D. José Alsina, ingeniero industrial». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. III, llib. III, pàg. 705.

²⁰¹⁶ «Pág. 370. El arco del pórtico de Les Sogues me lo dibujó del original, en Bellvís, el ingeniero industrial D. José Alsina». *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 563.

²⁰¹⁷ «Pág. 636.—D. Agustín Rigalt, conocido pintor de esta ciudad, poseía hecho con sólo lápiz la vista del lado de Santa Catalina de esta página. Habíala trazado o su abuelo D. Pablo Rigalt o su padre D. Luís. Este era el profesor de perspectiva de la Academia de Bellas Artes de la Lonja, y persona muy entendida y sensata. De la vista D. Norberto Font y Sagué, Pbro., muy aprovechado, me sacó una copia con lápiz también; pero después para la presente publicación me la hizo con tinta D. Alberto Pahissa». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. II, llib. III, pàg. 857-858.

²⁰¹⁸ «Pág. 385 El retablo mayor del Carmen lo dibujó D. Juan Vehil, en presencia de fotografías sacadas por D Marcos Sala en los tiempos que el templo estaba medio arruinado por el incendio de 1835. Se suplió por los datos de documentos y orales las partes que el incendio había consumido. Este dibujo se ajusta también al grabado publicado por Pi y Margall en su libro *España*. 1845, pág. 35». *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 563.

²⁰¹⁹ «Pág. 392. D Juan Vehil dibujó este claustro, iglesia y campanario, tomando el primero y la segunda de dos fotografías del reputadísimo fotógrafo D. Marcos Sala, bien que las fotografías lo miraban desde otro punto de vista. El campanario lo tomó de otra fotografía del mismo Sala, sacada en los momentos del derribo de la casa, en 1874; mas como ya de años al campanario le faltaba la glorieta de su terrado, y en

Senyora del Carme, o el retaule major del convent agustí descalç de Santa Mònica²⁰²⁰, ambdós de Barcelona; o el claustre del convent mercedari de Nostra Senyora de Belloch, de Santa Coloma de Queralt:

«Pág. 147. El claustro del mismo convento fué dibujado por D Juan Vehil en vista de los muchísimos datos orales, dibujos de detalles, y noticias proporcionadas por el conocido autor y artista, habitante en Santa Coloma, Rdo D. Juan Segura, pbro, muy mi amigo.»²⁰²¹

La rellevància informativa i documental que tenen les fonts bibliogràfiques també s'aplica a la reproducció de gravats. D'aquesta mostra s'extreu, per exemple, l'escut d'armes de la família Cornet, present al convent agustí calçat de Sant Agustí, d'Igualada, de l'obra de Joan Segura²⁰²², un meravellós gravat del convent carmelita descalç de Sant Hilari, de la Vall del Cardó, extret d'un fulletó publicat pel propietari del cenobi²⁰²³; o un gravat del panteó reial del monestir cistercenc de Santa Maria, de Poblet, extret de l'obra d'Alexandre de Laborde, del que no esmenta el títol.²⁰²⁴

Dels gravats extrets de referències bibliogràfiques és necessari destacar els escuts d'ordes i congregacions presents en els capítols dels volums. Aquests estan representats solament a *Los religiosos*, mentre que a *Las casas* no hi apareixen, desconeixent el motiu de l'elecció, i dels que indica la seva procedència documental, essent la majoria extrets de l'*Annuaire Pontifical Catholique*, com l'escut de l'orde cartoixa²⁰²⁵, de l'agustí calçat²⁰²⁶ o dels Clergues Regulars Menors de Sant Francesc Caracciolo²⁰²⁷, tot i que

cambio le sobra un tejado de cuatro vertientes, que se le puso en los días en que fué observatorio de la Universidad, tomó de la *España* de D. Francisco Pí y Margall (pág 35) dicha glorieta». *Ibidem.*, pàg. 564.

²⁰²⁰ «Pág. 505. El retablo mayor lo dibujó Don Jaime Pahissa, en vista de una fotografía que se sacó de él en la parroquia de Cardedeu donde hoy está colocado. En el dibujo, según datos orales de testigos, se cambiaron las imágenes de hoy, poniendo las de 1835». *Ibidem.*, vol. II, pàg. 620.

²⁰²¹ *Ibidem.*, pàg. 618.

²⁰²² «Pág. 90. —El escudo de Cornet es reproducción del grabado en la *Historia d'Igualada* de D. Juan Segura, tomo 1. pág. 77. Lo dibujó Pahissa». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. IV, llib. III, pàg. 765.

²⁰²³ «Pág. 489. Me dibujó el monasterio del Cardó D Jaime Pahissa sobre una lámina titulada *Vista del Establecimiento tomada desde el manantial de San Roque*, que se ve procede de una fotografía, y se halla en la página 2 del folleto titulado *Aguas minero-medicinales alcalino-arsenicales de Cardó... Barcelona 1884*. Este folleto lo publicó sin duda el actual poseedor del con vento. Además el mismo poseedor me dio datos orales y me mostró fotografías». *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. II, pàg. 620.

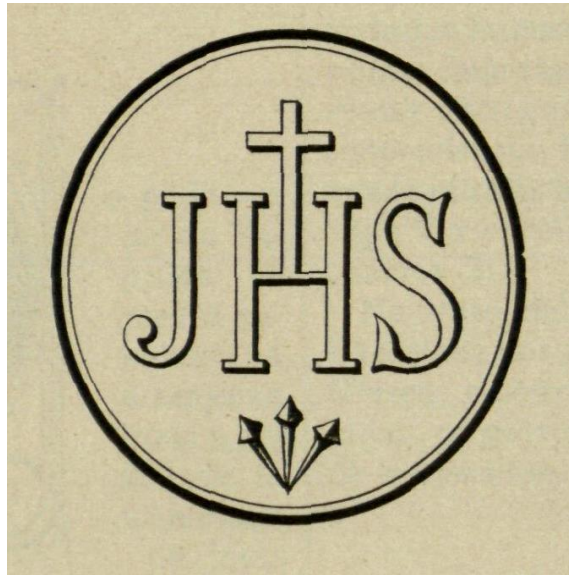
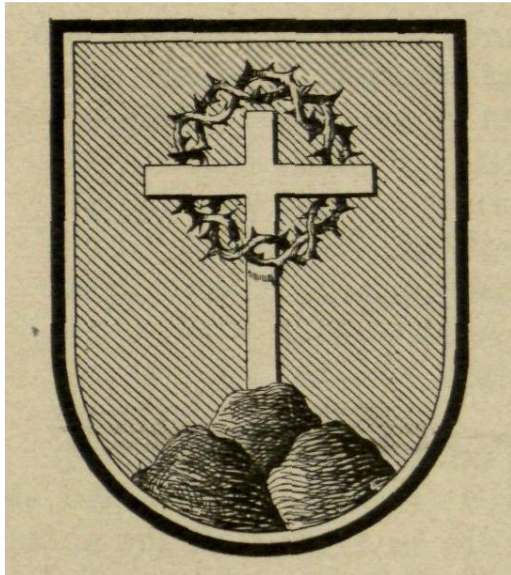
²⁰²⁴ «De un grabado de Laborde, dibujado a principios del siglo XIX». *Ibidem.*, vol. I, entre les pàgines 250-251. L'obra que referencia és *Voyage pittoresque et historique en Espagne*, t. 1 (première partie). Paris: P. Didot l'aîné, 1806.

²⁰²⁵ «NOTA.—El escudo de la Cartuja procede del libro de Mr. Alberto Battandier, *Annuaire Pontifical Catholique*.—*Année 1889*. Pág. 288». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. I, pàg. 127.

²⁰²⁶ «Pág. 99.—Este nuevo escudo de la Orden procede del *Annuaire Pontifical Catholique* de Mr. Alberto Battandier - 1899. Dibujó aquí la copia Don Francisco Brunet y Recasens». *Ibidem.*, vol. IV, llib. III, pàg. 767.

²⁰²⁷ «NOTA.—El escudo de la Orden fué copiado del *Annuaire* cit. de Battandier». *Ibidem.*, vol. I, llib. I, pàg. 388.

també destaca la presència de l'obra del prevere Jaume-Ramon Vila²⁰²⁸, *Heráldica o de las armas y distintivos de las familias, nobles de Cataluña*, per a plasmar els escuts de l'orde franciscà²⁰²⁹, dels trinitaris descalços²⁰³⁰, o del monestir benedictí de Santa Maria, de Ripoll, indicant que aquest llibre es guardava al monestir jerònim de Sant Jeroni de la Murtra.²⁰³¹

Figures 18 i 19. Escuts corresponents a l'Orde dels Clergues Regulars (*Ordo Clericorum Regularium*, C. R.), coneguts comunament com a PP. Teatins (esquerre), i de la Companyia de Jesús (*Societas Jesu*, S. J.), coneguts com a PP. Jesuïtes (dreta). Ambdós dissenys són extrets de l'*Annuaire Pontifical Catholique* d'Alberto Battandier. Font: *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. I.

També destaca per la seva rellevància documental, sobretot per la procedència d'arxiu, tot el conjunt d'inicials presents en les primeres pàgines de cada capítol. Una particularitat estilística, de format i sobretot editorial que permet evidenciar una inspiració procedent dels còdex i pergamins medievals, fruit d'una gran influència romàntica que envaeix a l'autor. Aquestes inicials són extretes de les seves consultes en els arxius que visità, majoritàriament procedents dels fons documentals de les cases de religiosos que estudia, tot i que a vegades tampoc esmenta d'on ho treu.

De la gran varietat representada, algunes foren directament copiades i d'altres es fotografiaren, essent també el cas on no s'especifica el seu mitjà de còpia, realitzant el

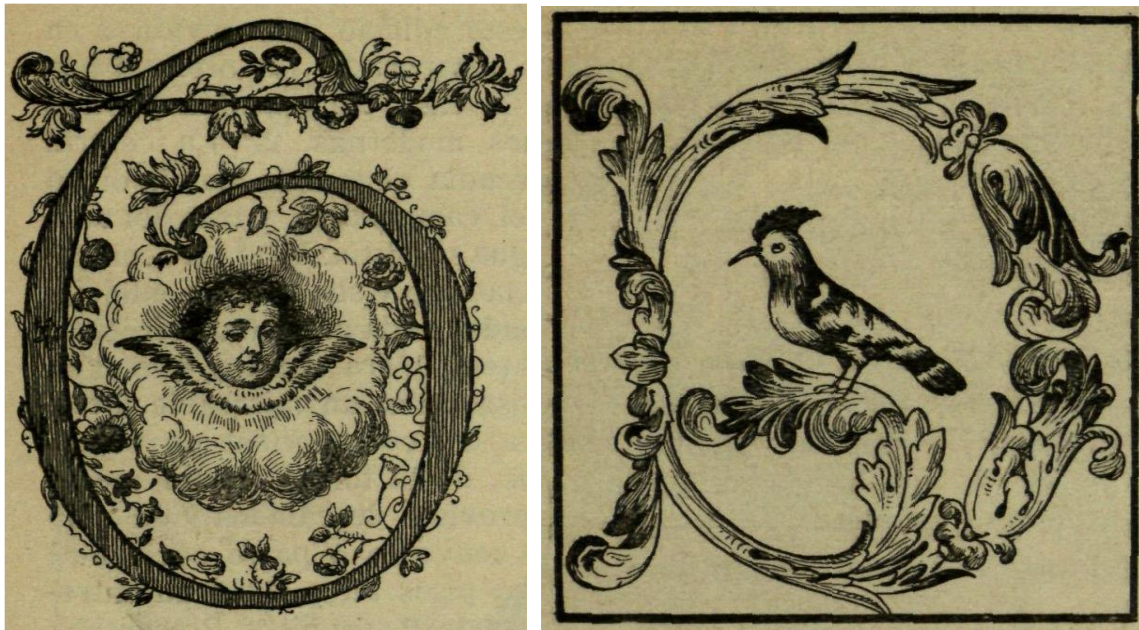
²⁰²⁸ «Vila, Jaume-Ramon». *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya. op. cit.*, vol. III, pàg. 670.

²⁰²⁹ «NOTA.—El escudo de esta página fué copiado del libro del Sr. Vila, tomo III, pág. 185». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. III, llib. III, pàg. 506.

²⁰³⁰ «NOTA.—El escudo de este capítulo fué copiado de la citada obra de Don Ramón Vila. Tomo III, fol. 191». *Ibidem.*, vol. I, llib. I, pàg. 392.

²⁰³¹ «NOTA.—El escudo superior es el general de la Orden benita: el cual se encuentra en los muros exteriores de los templos de ella y en sus medallas. El inferior es del monasterio de Ripoll. Procede del libro de la nobleza del R. D. Jaime R. Vila, que se guardaba en la Murta. Tomo III, fol. 51». *Ibidem.*, vol. I, llib. II, pàg. 52.

posterior gravat per després situar-les en l'encapçalament del paràgraf. Hom pot comprovar la bellesa d'aquests dibuixos, com la que es pot observar en el capítol dedicat als carmelites calçats durant el 1835²⁰³² o al capítol dedicat a la descripció històrico-artística dels seus convents²⁰³³, com també en el corresponent a les cases dels PP. Jesuïtes²⁰³⁴; la inicial present al capítol dels convents franciscans durant el Trienni Liberal.²⁰³⁵ Per últim, tot i no ser en aquest cas una inicial, també cal destacar un conjunt de figures que corresponen també a manuscrits i còdex medievals i que l'autor les presenta, no sempre, a l'última pàgina per a senyalar l'acabament dels articles i, com a conseqüent, la fi del capítol, com es pot veure, entre altres, en la pàgina final del dedicat als PP. Cartoixans²⁰³⁶ i PP. Mercedaris²⁰³⁷ durant el Trienni Liberal.

Figures 20 i 21. Inicial del capítol dels PP. Caracciolins (Clergues Regulars Menors, en llatí *Ordo Clericorum Regularium Minorium*), extreta d'un llibre de cor del convent franciscà de Sant Francesc, de Girona (esquerre); i inicial del capítol dels PP. Trinitaris descalços extreta d'un llibre de cor del convent trinitari calçat de la Santíssima Trinitat, de Barcelona (dreta). Aquestes lletres són copiades pel mateix Barraquer i Roviralt i també pels seus amics i col·laboradors dibuixants, sempre extretes de llibres i còdexs medievals o moderns. Font: *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. II, pàg. 539 i 551, respectivament.

²⁰³² «La inicial de esta página ha sido copiada de un códice del siglo XI o XII, propio del monasterio de San Cugat, hoy custodiado en el Archivo de la Corona de Aragón». *Ibidem.*, vol. III, llib. III, pàg. 477.

²⁰³³ «NOTA —La inicial de este capítulo procede de un libro de coro de los franciscos de Gerona, titulado: *Antifonas de la Virgen y horas menores*». *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 381.

²⁰³⁴ «NOTA.—La inicial de arriba fue copiada de la primera de los Trenos de Jeremías de la célebre Biblia de *Scala Dei*. tantas veces citada». *Ibidem.*, vol. II, pàg. 419.

²⁰³⁵ «Pág. 869. La inicial fué dibujada sobre en vista de una fotografía mía por D. Alberto Pahissa». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. II, pàg. 1277.

²⁰³⁶ «Pág. 798. Dibujó este grabado final de capítulo D. Alberto Pahissa sobre, o mejor en vista de una fotografía mía». *Ibidem.*, pàg. 1275.

²⁰³⁷ «Pág. 1040. El grabadito final del capítulo es una viñeta de un códice de Ripoll, fotografiada por mí, y D. Alberto Pahissa dibujó el grabado». *Ibidem.*, pàg. 1277.

Com a conclusió, evidenciar una vegada més el gran treball gràfic que realitzà el canonge Gaietà Barraquer per a plasmar un immens i variat conjunt de gravats en les seves obres. Aquests són fruit del seu treball de camp amb el calc de làpides, com el ja conegut afany de fotografiar tots els objectes i parts vigents de les cases de religiosos, així com la feina de terceres persones, properes o no a ell, que feren possible la creació d'una sèrie de dibuixos que permeteren plasmar tot un conjunt d'estampes en les seves obres. Tanmateix, la seva presència permet evidenciar la pervivència d'un format propi d'època moderna amb plena competència amb els suports fotogràfics, element que reforça el lligam propi tant de l'autor com de l'eina amb la cronologia vuitcentista que els uneix, exposant al lector tot un conjunt de materials recollits durant el seu compendi per a la construcció de les seves obres i, a la vegada, dels vestigis que resten després de la destrucció i desaparició de les cases de religiosos.

8. EL PATRIMONI EN LES OBRES DE GAIETÀ BARRAQUER I ROVIRALTA

En el present apartat es tractarà la perspectiva i contingut patrimonial de les obres del canonge Gaietà Barraquer i Roviralta. S'ha dividit en tres parts, amb la finalitat de fer un tractament temàtic corresponent a les característiques i necessitats de l'obra, però també per exposar el contingut relacionat al tractament del patrimoni religiós. El primer subapartat tracta la narració que fa l'autor de la destrucció de les cases religioses, parlant del destí que patiren els cenobis catalans i els seus béns, i sobretot les posteriors accions de preservació del patrimoni. El segon subapartat tracta la conceptualització emprada per l'autor, incidint en les possibles influències teòriques que repercutiren en la seva visió i percepció del patrimoni religiós, també en l'ús dels conceptes emprats per a classificar els estils artístics.

En tercer i darrer lloc, un subapartat en el qual s'exposarà les valoracions i descripcions que realitza l'autor en la conservació, intervenció i restauració del patrimoni, fruit de les darreres actuacions que hi hagué en els monestirs catalans a finals del s. XIX i principis del XX, intentant copsar i donant a conèixer quin és el seu plantejament. A més, també es farà èmfasi en les primeres campanyes institucionals i museístiques que preservaren els béns extraviats dels cenobis catalans, i que Barraquer i Roviralta utilitzà i plasmà en la realització de la seva obra.

8.1. La destrucció del patrimoni: conscienciació i destí

8.1.1. Destrucció i tractament del patrimoni

Partint de les descripcions del context històric en què tingueren lloc la destrucció de les cases de religiosos, és necessari formular la següent pregunta: com les descriu l'autor en les seves obres? En el cas que emeti judici de valors, com reflecteix l'impacte dels atacs en el patrimoni religiós? El discurs establert per a relatar la destrucció dels cenobis catalans és, com ja s'ha vist, a través de la condemna del liberalisme i de les conseqüències polítiques que aquest comportà, essent les bullangues de 1835 junt amb les lleis d'exclaustració i de desamortització, la culminació de l'existència dels convents i monestirs. Del rigor ascètic dels religiosos que vivien entre els seus murs, el compliment de les constitucions i regles pròpies dels seus ordes i congregacions, els tresors artístics i arquitectònics que s'hi guardaven, tot ha desaparegut. La revolució ha truncat la seva existència, essència i presència²⁰³⁸, com bé esmenta a l'hora de finalitzar l'article corresponent al monestir benedictí de Sant Cugat del Vallès el 1835:

«Con esto queda explicada la suerte que tocó a San Cugat en el nefasto 1835, y la que le ha tocado en los tiempos posteriores. Aun hoy merecen una detenida visita aquella espaciosa y severa iglesia y aquel grandioso e histórico claustro; pero ¡qué diferencia de la iglesia, claustro y monasterio dé los días anteriores al incendio! Entonces el templo, limpio, aseado, engalanado con sus ricos adornos, reinando allí por doquiera el orden. En el ábside su esbelto retablo rodeado de finos damascos, antecedido de bruñidos mármoles, enriquecido con muy insignes reliquias en antiquísimas urnas. El religioso silencio y el piadoso respeto dominando todo su ámbito. Una aristocrática y fina comunidad desempeñando allí todos los servicios con gravedad y magnificencia, con abundantísimos y magníficos indumentos, artísticos utensilios, y numerosos y apuestos servidores. Hoy un templo parroquial del campo, y aunque limpio y ordenado, falto de indumentos, de utensilios; de riquezas, de antigüedades, de su comunidad, sustituida sólo por un párroco y su teniente. Entonces aquel grande y precioso claustro, limpio también, bien cuidado, con sus sepulcros, columnas y capiteles fielmente custodiados, reinando igualmente en él silencio y respeto. En sus dependencias la rica sala capitular moderna, la románica antigua convertida entonces en sepultura de los monjes, la bien provista biblioteca con sus códices, y en otro lugar el incomparable archivo con sus infinitos documentos, pergaminos, sellos y muebles arqueológicos. Hoy, falta de tanta riqueza, mutilación de las esculturas, cónicas inscripciones por las paredes venerandas, vegetación inculta cual la de un bosque, las dependencias convertidas en depósitos de amontonados escombros, suciedad, telarañas y horror. Reina allí por doquiera el silencio de la muerte, interrumpido de tarde en tarde por los ayes de los visitantes sensatos y las blasfemias y procacidades de los insensatos. Entonces en la monjía, sus bien alineadas casas, aunque modernas, bien dispuestas, bien alhajadas, todo con orden, gravedad monacal y la distinción dé los caballeros que las habitaban. Hoy campos donde de trecho en trecho un mal destruido cimiento asoma sus piedras sóbrela haz del suelo, o algún bamboleante paredón indica los límites que tuvo una vivienda. Entonces las murallas o cercas, defendidas por sus

²⁰³⁸ Com és l'estat del convent dominic de Santa Caterina, de Barcelona: «Ayer estos sarcófagos y osarios celosamente contenían y guardaban al través de los siglos los venerandos restos de nuestros queridos mayores; y los guardaban al amparo del sagrado muro entre una nube de amor, de incienso, de oraciones y de respeto religioso. Hoy son como cascaras inútiles, vacías, profanas, discoladas, solo dignas de la mirada del arqueólogo. Mayor resultó la destrucción moral que la material». *Ibidem.*, vol. IV, llib. III, pàg. 445.

antiguos torreones, bien cuidados, orlaban el conjunto. Hoy unos de los torreones sin techo, otros cuarteados, asemejan los mojones de un cementerio, o cruces de un camino que indican el lugar donde se cometieron asesinatos. Sí, sí, debe visitarse el monasterio de San Cugat; pero absteniéndose de leer antes la descripción de su pasado y comprimiendo por todos lados la imaginación para cohibirle toda reconstrucción de su ser anterior. ¡Tal fué la obra de la revolución! ¡Tal es el sentido de las palabras libertad, instrucción, despreocupación, ilustración, etc., proferidas por labios revolucionarios!»²⁰³⁹

Per a l'autor, la revolució liberal ha fet desaparèixer tot vestigi cenobític, alterant, modificant i inclús destruint la presència religiosa en el territori. Com es llegeix en les últimes ratlles de la cita precedent, assenyala una vegada més qui són els culpables de les calamitats que patiren les cases religioses i del seu estat actual. En la descripció dels atacs, Barraquer hi afegeix un grau de victimisme passional que provoca que el relat esdevingui fatigós; un escenari terrible que permeti al lector poder visualitzar les imatges que l'autor descriu, amb un grau d'aflicció visceral, per retratar la destrucció d'uns vestigis que han desaparegut del mapa i de la història. En la seva lírica hi destaca la constatació de les pràctiques antireligioses, anticlericals i iconoclastes dels actors, actuacions que comportaren la pèrdua dels vestigis dels convents i monestirs: els instruments litúrgics, retaules, arxius, escultures, inclús els mateixos edificis; en definitiva la seva història. El paràgraf final que tanca l'article corresponent al monestir cistercenc de Santa Maria, de Poblet comprèn tota aquesta argumentació:

«Con esto creo llegado el momento de abandonar el inolvidable Poblet, cuyo recuerdo ocupará hasta la muerte lugar privilegiado en mi pobre pecho, donde jamás se calmará el sentimiento por su destrucción. [...] ¡Oh, dichoso mil veces quien te contemplara en sus mejores tiempos é ignorara tu destrozo! Ayer grandeza, hoy miseria; ayer pueblos respetuosos y alegres acudiendo de mil lados á tus fiestas y altares, esforzados capitanes viniendo à rendirte los gloriosos trofeos de sus victorias, célebres monarcas acompañados de guerreros y magnates en luciente comitiva, regocijos, clarines, músicas, campanas y vítores, y por otro lado respetable comunidad de monjes ejemplares, en hábitos majestuosos, prelados circuidos de numerosos ministros sagrados y pajes, luz radiante, mármol, alabastro, oro, adornos esplendorosos por todos costados, oraciones, incienso, cantos, en fin, Patria feliz á los pies de Dios, y Dios abrazando á la Patria. Hoy nada; sólo ruinas y despojos expuestos ante propios y extraños; sólo vergüenza porque manos de hijos despedazaron á la madre, y lenguas de nietos la infamaron. Ayer todo gozo; hoy amarga pena. ¡Qué contraste tan grande entre el Poblet de ayer y el de hoy! Aquél es el más elocuente testimonio de la vida y frutos de la Religión católica informando monjes, pueblos magnates y reyes: el actual la más verídica cifra de la Revolución, que por los frutos se conoce el árbol, según enseñó la Verdad infalible de Dios.»²⁰⁴⁰

Un contingut que se suma a la consistència d'uns relats aterridors des de la perspectiva de l'autor, com bé exposa en l'article corresponent a les afectacions que patí el convent trinitari calçat de la Santíssima Trinitat, de Piera²⁰⁴¹, el monestir premonstratès de Santa

²⁰³⁹ *Ibidem.*, vol. III, llib. III, pàg. 127-128.

²⁰⁴⁰ *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 281-282.

²⁰⁴¹ «Cuentan los ancianos que durante la guerra de los siete años los revolucionarios entraron en el templo, y allí cometieron sus acostumbradas fechorías, derribando de sus pedestales las imágenes de Santos

Maria, de Bellpuig de les Avellanes²⁰⁴², o el monestir benedictí de Sant Salvador, de Breda:

«Desde el monasterio o habitaciones de los monjes enderecémonos ahora al templo para ver qué suerte le cupo. Salidos los monjes, suponía el anciano Marlet que sus llaves quedarían en manos o del Alcalde o del Cura; pero a no tardar fué convertido en fuerte, y su sacristía en almacén de víveres y municiones. Entonces ocuparon la iglesia destacamentos de nacionales o migueletes de distintos puntos, de Barcelona, de Badalona, de Granollers. De boca de uno de los postreros me consta, así como de la de un anciano de Breda, el pésimo comportamiento de los badalonenses. Tiraban al suelo las imágenes de los retablos; pusieronlas en fila o formación, y hacían caer la primera para que como fila de naipes fueran cayendo todas; con porquería pintaron bigotes a San Benito, a otro santo patillas; invitaban la gente a contemplar la fila de imágenes, diciéndoles: “he aquí una compañía”. Al partir de Breda se llevaron trompetería del órgano, tocando cada uno una flauta. Este destacamento, precisamente, fué relevado por el de Granollers, del cual me consta que estaba en Breda en septiembre de 1836, donde juró la Constitución de 1812. Me añade el indicado anciano de Breda que, durante este tiempo en que la iglesia estuvo fortificada, las imágenes servían para alimentar el fuego contra el frío; que por medio de unas cuerdas atadas a lo alto del retablo mayor se derribó éste, produciendo su caída gran ruido; que se estropearon los lienzos o cuadros que tapizaban los muros laterales de las capillas; que él mismo vio como con una caña, en cuyo extremo estaba atado un madero a guisa de maza, se golpeaba el *rollo*, derribando de él sus campanas; que, en fin, destruyendo un día un objeto, y otro, otro, se perdieron muchos.»²⁰⁴³

La cita superior així com en les notes a peu de pàgina, sobretot la corresponent al monestir premonstratès de Santa Maria, de Bellpuig de les Avellanes, exposen els atacs que patiren els cenobis, però també el saqueig dels objectes i materials que aquests tenien, sobretot referents a la cerca de tresors i riqueses que hi havia amagats. És interessant el relat que genera Barraquer, perquè dota d'un cert grau de misticisme romàntic l'existència d'aquests, i més procedent de boca de terceres persones que li expliquen. Propi d'una narració novel·lística, amagats sota terra o en diversos indrets dels edificis, a la fi vol mostrar els actes de supervivència dels religiosos en amagar els seus béns abans de marxar del cenobi per així protegir-los, i dels mals actes comesos pels subjectes que els cercaren,

trinitarios y destrozándolas en el suelo, derribando igualmente la de la Santísima Trinidad. “Aseguran testigos de vista que la imagen de la Purísima resistió á la vandálica é iconoclastica demolición. Intentaron los revolucionarios derribarla de su asiento, que estaba en la parte superior, como habían derribado las demás, pero se hizo inmóvil, siendo así que cuando después se restauró la iglesia fácilmente y con poco esfuerzo fué bajada al nicho ocupado antes por la Santísima Trinidad. Se colocó entonces en el nicho superior una Cruz. Enfurecidos por la inmovilidad los revolucionarios, dicen los testigos que desde el coro apedrearon la imagen de la Purísima, sirviéndoles de blanco los radios y estrellas de la corona, que con esto quedaron mutilados”». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. III, llib. III, pàg. 443.

²⁰⁴² «El período del arrendamiento de la casa y tierras por la Desamortización duró algunos años, y en ellos el edificio sufrió grandes quebrantos. Allí se alojaron tropas, y el templo hasta fué corral para encerrar el ganado. Las tejas de la iglesia fueron levantadas; de modo que la techumbre de la nave se vino abajo, quedando, sin embargo, la bóveda del presbiterio, que es gótica, y parece que la techumbre del brazo S. del crucero. Los notables sarcófagos de los fundadores sufrieron la profanación de manos ávidas de hallar escondidos tesoros, las que empero dejaron allí los restos humanos. Las numerosísimas primorosas figuritas que decoran estos sarcófagos todas fueron decapitadas, y la preciosa estatua yacente de la condesa tiene rotas las narices. Mejor suerte cupo á la lápida sepulcral de Caresmar, que por fortuna continuó incólume en un brazo del crucero. El claustro y habitaciones no han sufrido malos tratos». *Ibidem.*, pàg. 421.

²⁰⁴³ *Ibidem.*, pàg. 138.

però sobretot de la posterior dimensió que es creà, i del coneixement de l'existència d'aquests tresors entre les persones.

En aquest cas, és de gran riquesa el relat present en el monestir jerònim de Sant Jeroni de la Vall d'Hebron²⁰⁴⁴, del convent carmelita calçat de Nostra Senyora del Carme, de Barcelona²⁰⁴⁵; com també del caputxí de Santa Madrona, de la mateixa ciutat²⁰⁴⁶, o el de Sant Antoni de Pàdua, de Girona²⁰⁴⁷, en el que els tresors trobats són el tabac que

²⁰⁴⁴ «Un monje de esta casa, sin duda el Procurador, fiando de la sólida honradez del repostero, al que llamaban *Janet*, hombre de la confianza del Monasterio, se llegó con éste a la una casa de campo, y en su bodega enterraron una cantidad; después de lo cual el religioso partió. *Janet*, más tarde, viéndose solo, se casó, y durante muchos años guardó religiosamente su secreto. Mas al fin, cercano ya al de sus días, y viendo que el monje no volvía por el tesoro, lo comunicó a su mujer: ésta, difunto *Janet*, pasó a segundas bodas, y durante su segundo matrimonio el marido utilizó la cantidad. Regresó el monje, y la pidió a la mujer; y si ésta confesó la verdad de la existencia del dinero, el marido se negó a devolverlo. A poco, el tal criminal cayó en terrible enfermedad. Callo sus nombres para no afligir a sus descendientes; y si bien no tengo estas noticias de boca de algún actor del hecho, ni testigo, me lo contó ha poco un individuo de la familia de *Janet*. Además, cuando allá por los años de 1876, o cosa así, la construcción de la carretera de San Cugat del Vallés que cruza por el solar del Monasterio, destruyó algo de sus muros o cimientos, notaron los operarios que uno de ellos, a la hora del almuerzo, había súbitamente desaparecido. Sospecharon que había hallado en la antigua construcción algún tesoro; corrieron a examinar el punto donde el fugitivo trabajaba, y realmente hallaron el hoyo o lugar del dinero, cuya época o antigüedad ignoraron, e ignoro, por lo mismo, yo». *Ibidem.*, vol. IV, llib. III, pàg. 145.

²⁰⁴⁵ «En estos tiempos, ignoro fijamente cuales, sufrió el Carmen las pesquisas de tesoros que tanto estropearon en otros conventos. A medida de las denuncias que, referentes a pretendidos depósitos, llegaban a la Autoridad, se efectuaban en distintos lados de la huerta excavaciones, las que no dieron resultado alguno. Perquiríase el dinero bajo tierra, y estaba por el contrario muy por lo alto. Oigamos una conversación que tuve con el mil veces nombrado hijo del hortelano del mismo Carmen, el cual habitaba en la casita de la huerta. «Un tiempo después del incendio se hicieron excavaciones en distintos puntos de la huerta en busca de tesoros ocultos. Nosotros al principio nos reíamos de ellas, porque sabíamos que el dinero no estaba allí, aunque ignorábamos su escondrijo. Estas excavaciones se hacían por intervalos según venían las denuncias; y las efectuaban minadores de Sarria apoyados, ó vigilados, por una partida de mozos de la Escuadra»». *Ibidem.*, pàg. 359-360.

²⁰⁴⁶ «La tragedia contenida en este artículo cuenta también con su saínete. Tiempo adelante, después de la exclaustación y cuando el templo ejercía de teatro, se presentó al encargado de éste un caballero brindándole con un gran negocio; díjole que en la huerta había enterrado un tesoro, que le permitiera la entrada y la extracción, y que en la paga le daría los dos tercios del tesoro, quedándose él con el tercio restante. Accedió en la operación el encargado: salieron los dos a la huerta: el desconocido echó sus líneas visuales, contó desde tal o cual punto sus pasos, y acabó por decir «aquí». Volvieron después provistos de instrumentos, cavaron, y efectivamente apareció una caja de hojadelata dentro de la que se contenía una jarra, separada ésta de aquélla por plomo. Presurosamente abren la jarra, y la encuentran llena de tabaco de polvo. ¡El único tesoro del capuchino! Echáronse a calcular si el tesoro había sido sustraído por este o aquel fraile y substituido por el tabaco, no comprendiendo que en los conventos capuchinos no se guardara dinero, y que el hecho del pueril escondimiento del tabaco lo encontramos en varios cenobios capuchinos, y que está muy en carácter del de los capuchinos muy sencillos de aquel tiempo». *Ibidem.*, pàg. 521.

²⁰⁴⁷ «Cuando años adelante, el Convento se convirtió en Instituto Provincial, tuvo que sufrir algunos cambios en su interior distribución. Efectuólos el muy cristiano maestro de obras don Pascual Espelt, y se halló con un pozo estucado por dentro y muy profundo. Vio desde la boca que en el fondo había objetos sólidos, como saquitos, y creyendo que contendrían dinero, encerróse en la pieza con un dependiente de confianza, descolgólo por una cuerda al fondo, y así examinó los dichos objetos. Al fin consistían en bagatelas, tales como unas inmensas parrillas, y otras cosas por el estilo, sin faltar, por supuesto, el tesoro del capuchino, es decir, el tabaco. Este polvo constituye el tesoro de la semipuerilidad de los frailes, especialmente de los Capuchinos de entonces, y las cuantiosas sumas de dinero que soñó, y sueña, la codicia de sus perseguidores». *Ibidem.*, pàg. 244.

amagaren els frares.²⁰⁴⁸ Una vegada més, ressalta el convenciment de la població en l'existència de tresors amagats i, malauradament, les pràctiques desastroses que comportaren la seva recerca, com bé escriu amb pena i patiment, els desperfectes que sofrí el monestir cistercenc de Santa Maria, de Poblet:

«El convencimiento de que eran cuantiosas las riquezas de Poblet moraba en el ánimo de todos, y en no pocos su deseo; por cuya razón creyóse en aquella redonda, por muchos años, que los monjes antes de partir, temerosos de los lances de caminos, escondieron sus por la imaginación abultados tesoros dentro el circuito de las cercas. Por lo que casi incesantemente turbaron la quietud de aquel abandono aldeanos, ya solos, ya en grupos, que practicaban excavaciones para hallarlos. No perdonaron ni la santidad del templo, ni la gravedad del aula capitular, ni la respetabilidad de las tumbas, ni la hermosura de mil piezas. Ninguno de estos lugares daba al cavador más que fatiga y desengaño. Y hubo quien supuso confidencias de monjes, y hasta quien buscó los tesoros por artes mágicas llevando al monasterio sonámbulas. Entonces la vil codicia completó la profanación de las tumbas y sarcófagos, destrozando las que olvidara el furor de los primeros instantes.»²⁰⁴⁹

De la destrucció per la cerca de tresors també cal sumar-hi l'ús que se li donà als convents i monestirs com a espais per l'apropiació d'objectes i materials per a altres usos.²⁰⁵⁰ Entre els molts casos, Barraquer i Roviralta relata de forma despectiva com se subhastaren i es desferen de gran part dels béns, com és el cas dels pertanyents al convent agustí calçat de Santa Magdalena, de la Seu d'Urgell, a partir d'una relació del P. Fr. Saturnino López, prior del convent restaurat de Calella del mateix orde:

«El mismo anciano, y la viveza y por menuda de la pintura certifican de que contaba lo que por sus ojos vió, el mismo anciano, digo, refería que los Fonoll y otros (el Fonoll hijo era secretaria del Ayuntamiento) vendían en pública almoneda los adornos, catres, camas, muebles, etc., de las ermitas (y es de suponer que también de los cenobios); y que para ello subíanse en una silla puesta sobre una mesa, y cogiendo el objeto por una punta, lo levantaban en alto, clamando: “Tal cosa, tanto: ¿quién da por ella más?”»²⁰⁵¹

No només subhastes, sinó també extraccions fruit de l'abandonament dels edificis, aprofitant, per exemple, els pergamins per fondre'ls i fer cola²⁰⁵², els llibres per fer pasta

²⁰⁴⁸ «El capuchino no fumaba, pero estimaba el tabaco de polvo como un tesoro, según muy chistosamente lo veremos comprobado por el esmero y cuidado con que en la huida de 1835 en varios conventos lo escondió en jarritas bajo tierra cual si fuera onzas de oro. Los codiciosos que después en busca de tesoros hurgaron por todos lados de los conventos llevaron con esto buenos chascos». *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. II, pàg. 367. Cfr. DE RUBÍ, Basili. *Els caputxins a la Barcelona del segle XVIII. Aproximació històrico-bibliogràfica*. op. cit., pàg. 84, 340-341 i 395-398.

²⁰⁴⁹ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 318-319.

²⁰⁵⁰ BELLO VOCES, Josefina. *Frailes, intendentes y políticos. Los bienes nacionales, 1835-1850*. op. cit., pàg. 363-389.

²⁰⁵¹ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. I, llib. II, pàg. 1074.

²⁰⁵² En el cas d'uns pergamins del convent franciscà de Sant Francesc d'Assís, de Girona, Barraquer insereix una relació de Marià Aguiló i Fuster, director de la Biblioteca Provincial-Universitària de Barcelona, que diu el següent: «“Un día, sintiéndome costipado, regresaba de noche á mi casa, y para entrar en calor metíme en un café para tomar una taza caliente de te. Mientras la tomaba, oi de labios de los dos, que ocupaban la mesa contigua, ciertas expresiones en las que sonaban pergaminos antiguos en peligro. Instintivamente me levanté y dije á aquellos señores: ‘aquí se trata de pergaminos en peligro’. El poseedor de ellos, hombre de poca educación, cerró el ceño y la boca; mas su compañero de mesa, reconociéndome por empleado de la Biblioteca, le dijo que me manifestara lo que había. Entonces habló el primero, y me dijo que aquel mismo día había recibido «una galerada de libros de pergamino para venderlos á los fabricantes de cola”

de cartró²⁰⁵³, inclús embolicar menjar o com a paper pel lavabo, com especifica en el mal ús que patiren alguns llibres de la biblioteca del monestir cartoixà *Scala Dei*²⁰⁵⁴ o el convent agustí calçat de Sant Agustí, de Torroella de Montgrí.²⁰⁵⁵ Tanmateix, ús de part del mobiliari i teixits per fer-se peces de roba, inclús bressols, com el cas dels marcs i de les teles que vestien els morts, procedent del monestir cistercenc de Santa Maria, de Poblet:

«Aquellos dejaron lastimera huella, visible cuando yo visité el cenobio, en los carbonizados fragmentos de sus marcos, o en las líneas por la llama trazadas en las paredes ahumadas. El último fué descolgado, y hecho partes, ha servido a las mujeres para impermeables en las cunas de sus hijos. [...] Tales destrezas estaban reservadas para los que de continuo acusan a los religiosos y a los católicos de enemigos de las Ciencias y las Artes [...] Los damascos, terciopelos y ricas telas, que, después de tantos siglos aun entonces incorruptas, vestían las momias reales, sirvieron para chalecos a los aldeanos; y mujer vivía aun en Vimbodí, cuando tomé estos datos, que guardaba preciosas sederías de esta procedencia. Un distinguido literato y arqueólogo de esta ciudad, muy mi amigo, contóme que algún tiempo antes de la visita que él a Poblet hizo en 1866, una mujer de Vimbodí, hallando rota la cara posterior del sepulcro de un magnate, introdujo en él su osada mano, y sin respeto alguno a los huesos de la señora allí enterrada, arrancó la falda de terciopelo que los cubría, haciéndose con ella un jubón.»²⁰⁵⁶

Així com pitjor destí patiren els retaules del monestir benedictí de Sant Pau del Camp, que foren usats com a combustible per a les primeres fàbriques de vapor que hi hagué a Barcelona:

(*aiguacuit*)» (*Ibidem.*, vol. III, llib. III, pàg. 540), com també amb altres pergamins de diversa procedencia: «Un querido amigo me contó que ha tenido alquilado un almacén de su propiedad, sito en la calle de Assahonadors, a un señor D. José Puntas, fabricante de cola, en la tierra llamada *aiguacuit*. Que allá por los postreros años del siglo pasado visitó personalmente el dicho almacén, y que él vio allí un enorme montón de pergaminos, obra como de una carretada. Preguntado Puntas por el objeto para el que los tenía, contestó que para fabricar la cola fundiéndolos. Admiróse y dolióse el amigo, mas el fabricante le dijo que había muchos años que hacía otro tanto de fundir pergaminos. Examinó algunos el amigo, y vio que estaban escritos, y que algunos lucían letras iluminadas, hermosas, de modo que los niños las recortaban y separaban. El Sr. Puntas invitó al amigo a tomar algunos y éste retiró dos que los guarda. Hasta aquí ignoramos si procedían de conventos, y el precio de la compra, pero para fundir no es posible que se pagasen bien» (*Ibidem.*, vol. IV, llib. III, pàg. 748).

²⁰⁵³ «Por los años de 1840, un muy conocido fabricante de Capellades estableció en Ripollet una fábrica de cartones. Allá por los años de 1840 al 50 para la elaboración de su mercancía compró muchas carretadas de libros de conventos, que pararon en pasta de cartón. Se ignora por qué manos habían pasado desde los cenobios al vendedor; pero no se puede pensar que los pagara a mayor precio que el acostumbrado por los traperos, pues de no ser así no podían comprarse para fabricar una mercadería tan barata entonces como el cartón. Como las encuadernaciones, que eran de pergamino, no servían para producir pasta de cartón, y se contaban en una cantidad que formaban un rimero quizá de dos o tres carretadas, pararon en la viña para abono de las cepas. Así me lo contó un bondadoso individuo de la familia del aludido fabricante, en Barcelona a 8 de mayo de 1916». *Ibidem.*, pàg. 748-749.

²⁰⁵⁴ «En tal saqueo, o mejor, en saqueo perpetrado por gentes tales, la biblioteca no podía excitar la atención y codicia de los raptos, que no apetece libros quien ignora las letras; pero dañóla la desestima de estos mismos rudos, pues en aquellos días del saqueo e incendio en muchísimas casas de Tiana se veían hojas de libros, empleadas en fomentar el fuego o en envolver tocino, y otros usos por el estilo». *Ibidem.*, vol. III, llib. III, pàg. 329.

²⁰⁵⁵ «La existencia de la biblioteca, ya que no su valor, me consta por la noticia del triste paradero que cupo á sus libros después del 1835, unos comidos por ratones, otros empleados para envolver tocino, y hasta otros para el excusado». *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. II, pàg. 224.

²⁰⁵⁶ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 315.

«El anciano de la calle de San Pablo me añadió que por la mentada calle se veía pasar carretadas de fragmentos de retablos, que eran llevados a una de las primeras fábricas de vapor que hubo, situada en la calle de las Tapias, fragmentos que iban destinados al fuego de la caldera. Eran vendidos como leña, y la fábrica los compraba. Quien lo vio ignoraba la procedencia de aquellos fragmentos.»²⁰⁵⁷

Inclús s'aprofitaren els materials que conformaven les cases de religiosos per a construir nous edificis, com és el cas del convent servita de Nostra Senyora de Gràcia, a Empúries²⁰⁵⁸, o novament de Santa Maria, de Poblet:

«Allí los pastores de la comarca hallaron en los lugares más respetables fácil aprisco para sus ganados, cuyas inmundicias corrieron entre fragmentos de primorosas esculturas y venerandos huesos. De allá todo vecino que necesitó materiales de construcción pudo sacarlos, y los sacó, sin oposición de nadie, fuesen ladrillos, rejas, tejas, vigas o piedras labradas. De resultas de esto, muchísimas de las edificaciones que el incendio respetara cayeron al golpear de la baja codicia; de tal modo que, exceptuadas las grandes construcciones de sillares y bóvedas de piedra, no recuerdo haber visto en Poblet, en las distintas visitas que le llevo hechas, un techo en pie, y sí sólo un laberinto inmenso de paredes aisladas y descarnadas, en cuyos lienzos sólo quedan vanos de ventanas y apoyo de vigas: elocuentes testigos de la multitud de edificios que encerraron aquellos muros y de la rapacidad de los hombres. Cuando en años poco atrás visité este monasterio, Poblet era sólo un interminable panal de nidos de aves de rapiña, cuyos chillidos estridentes parecían gritos de dolor lanzados por los seculares muros en razón de la ausencia de sus moradores también seculares. Mediante tal completo abandono, y completa ausencia de toda guarda, unas ruinas se hacinaron sobre otras ruinas, y desapareció el pavimento debajo de montes de ceniza, tizones y escombros. Las paredes, adornadas un día de tapices, damascos y cuadros, y ahora cubiertas de pingajos, jirones y carbones, quedaron ennegrecidas por el humo y las llamas. Y muy pronto, cubiertas de sucias telarañas, dejaron lucir blancura sólo en los muchos puntos donde osadas manos acababan de quebrar alguna escultura.»²⁰⁵⁹

Amb el contingut d'aquestes cites, Barraquer i Roviralta aporta moltíssima informació corresponent a la desaparició i destrucció dels béns artístics procedents de les cases de religiosos. A la vegada, també indica quin fou el seu destí, malaguanyat moltes vegades des de la seva perspectiva –com bé explicita l'autor en les cites superiors corresponents a la venda de pergamins i llibres per a fer pasta de cartró²⁰⁶⁰–, acabant en mans privades, com alguns llibres de la biblioteca del convent mínim de Sant Francesc de Paula, de

²⁰⁵⁷ *Ibidem.*, vol. IV, llib. III, pàg. 622.

²⁰⁵⁸ «Opino que después del de los primeros momentos, o primer día, realmente las puertas serían tapiadas, y que vendría el derribo furtivo del tabique, y después el consiguiente robo de materiales de construcción. Este queda testificado por varios testigos, pero sobre todo por la inspección del lugar. Concurrieron a él no sólo los vecinos de La Escala, donde casas hay construidas con dichos materiales, sino otros de Rosas, Cadaqués y La Selva de Mar. Unos sacaban maderas, otros hierros, otros sillares de piedra, otros tejas, en fin, constituía el convento una cantera libre y depósito común de materiales de construcción. Así se explica como en septiembre de 1899 no quedaban más que algunos paredones». *Ibidem.*, pàg. 72.

²⁰⁵⁹ *Ibidem.*, vol. II, llib. III, pàg. 318. «Hubo mármol de Poblet que se empleó como primera materia en la fabricación de yeso». *Ibidem.*, pàg. 334.

²⁰⁶⁰ BELLO VOCES, Josefina. *Frailes, intendentes y políticos. Los bienes nacionales, 1835-1850. op. cit.*, pàg. 347-363.

Barcelona²⁰⁶¹, inclús també del monestir cartoixà *Scala Dei*²⁰⁶²; incidint en el creixent interès a les antiguitats i de l'existent mercat d'art present en la societat del moment, com bé esmenta en l'article corresponent al monestir cistercenc de Santa Maria, de Poblet:

«Hablando en general, se debe observar que en nuestros días la afición a las antigüedades ha hecho recrecer su valor material, y como consecuencia ha creado el ramo mercantil de mercaderes de ellas. De aquí el ansia febril con que se buscan, y el semillero de malos tratos y sobornos por los que los mercaderes de poca conciencia adquieren preciosidades, merced a la sed de negocio de unos y a la ignorancia o a la infidelidad de otros.»²⁰⁶³

De l'existència del mercat d'antiguitats en fa ressò diverses vegades²⁰⁶⁴, novament en la venda de llibres, la majoria en llibreters de vell o traficants, com els procedents de la biblioteca del convent dominic de Santa Caterina, de Barcelona²⁰⁶⁵ o del monestir cistercenc de Santa Maria, de Poblet²⁰⁶⁶, del que també esmenta la compra de mobles per part de particulars:

²⁰⁶¹ «La pieza última del lado septentrional, ó que se asentaba sobre la capilla de la Tercera Regla, era la biblioteca. De las dimensiones de aquella podrá el menos listo deducir las de ésta. Un fraile de esta casa me decía, hablando un día en la sacristía de la actual parroquia de San Jaime: “era una pieza que tendría triple espacio que esta sacristía, toda llena de libros”. El manuscrito del siglo XVIII escribe: “La Librería, que es una sola pieza, sobre la Capilla de la Orden Tercera, está muy hermosa, clara, con buenos estantes, abundante de libros antiguos, y ahora van poniendo de modernos”. Y ciertamente no miente el manuscrito al mentar libros antiguos, pues en 1887 vi en manos de un bibliófilo barcelonés dos tomos góticos procedentes de esta biblioteca; y en la biblioteca de casa de Dalmases de esta ciudad se guarda, procedente de la del convento, una antiquísima copia manuscrita del precioso libro de Bernardo Boades *Feyts darmes de Catalunya*». *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. II, pàg. 290.

²⁰⁶² «El señor Simó, abogado, en 1835 alcalde de Porrera, persona de ilustración, al enterarse del abandono del Monasterio y del principio de su saqueo, dispuso el traslado de la Biblioteca a su casa; pero sólo consiguió llevarse unos 500 volúmenes. Consistían en obras de Religión, de Teología, sermonarios y tratados sobre la regla de la Orden. Los más de ellos medían el tamaño del folio o 4.º mayor, impresos en los siglos XVI y XVII, en Francia, Holanda y Alemania, encuadernados en pergamino. Llevaban manuscrito parte de ellos: “*ex libris Scala Dei*”. En casa del señor Simó fueron guardados, pero no pudo evitarse que, en el curso de los años, los niños de la familia arrancaran algunas de las portadas grabadas en cobre, que las estimaron estampas. Disuelta después la familia Simó de Porrera hace algunos años, y quedando sólo herederos menores de edad, los libros de *Scala Dei* fueron vendidos a un anticuario de Reus, el cual cedió algunos de los mejores volúmenes a bibliófilos de Reus, Barcelona y París; pero la casi totalidad de la Biblioteca, o sea más de 350 volúmenes, fueron vendidos en dos partes. Una la compró el joven don José Simó y Bofarull, arquitecto de Reus, descendiente de su homónimo de Porrera, y la ha donado al Sr. D. Eduardo Toda; y la otra la ha adquirido directamente el mismo Sr. Toda. Todos estos libros actualmente (1913) se hallan reunidos en un armario propio para ellos, llamado de *Scala Dei*, en la numerosa y escogida biblioteca que dicho Sr. Toda ha montado en Escornalbou, por él restaurado». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. II, llib. III, pàg. 267.

²⁰⁶³ *Ibidem.*, pàg. 322.

²⁰⁶⁴ BELLO VOCES, Josefina. *Frailes, intendentes y políticos. Los bienes nacionales, 1835-1850*. *op. cit.*, pàg. 347-391.

²⁰⁶⁵ «En casa del librero de viejo tan conocido en Barcelona por los amantes de buenos libros, don Baldomero Gual, en 11 de marzo de 1893 vi un ejemplar de la Crónica catalana de Carbonell, gótico, impreso en 1547, muy bien conservado. En la portada, o primera página, veíanse dos ruedas de Santa Catalina, una a cada lado; cifra que llevaban los libros de aquella biblioteca. Acababa de comprarlo Gual a un señor, el que por ella había pagado 50 pesetas». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. IV, llib. III, pàg. 448.

²⁰⁶⁶ «Después de la huida de los monjes quedaron en La Espluga libros y pergaminos de Poblet. Entonces hubo quien hizo circular la voz de que el Gobierno mandaría recoger estos objetos; y luego se presentaron en La Espluga unos señores que proponían a los aldeanos de dicha villa la compra de los tales objetos. Para inducir a los depositarios a la venta les observaban que el Gobierno nada les pagaría por ellos, al paso que

«En un salón, particular de esta ciudad, de Barcelona vi no hace muchos años un sillón de nogal con asiento y respaldar de badana en los cuales se destacaban en relieve las armas de un abad de Poblet. Fué comprado en La Espluga por veinte pesetas. A un amigo mío, ingeniero, que por motivo de trabajos de su facultad pasó por Vimbodí, gentes de este pueblo le mostraron, procedentes de Poblet, tres estatuitas de alabastro de unos dos palmos de altura, brindándoselas por el precio de quince pesetas. Muchos de los preciosos fragmentos que en Poblet hizo el genio de la destrucción, pasaron en la época del abandono ¡mal pecado! a museos extranjeros, donde son hoy, al decir de D. Víctor Balaguer, adorno principal.»²⁰⁶⁷

Cal destacar el contingut de l'última frase, i és que les exclaustracions i posterior desamortitzacions, i els diversos atacs que patiren els convents i monestirs catalans va ser aprofitat per molts mercaders i traficants per comprar peces d'art, essent aquests amistats seves, destacant el gust i gran coneixement que tenien. L'interès en la riquesa dels tresors artístics dels cenobis va engrandir i emplenar el mercat²⁰⁶⁸, com és el cas de les abundants peces que formaven els retaules del temple del monestir cistercenc de Santa Maria, de Poblet²⁰⁶⁹, com explicita en el destí que patiren objectes del monestir cartoixà *Scala Dei*²⁰⁷⁰ o del monestir benedictí de Santa Maria, d'Amer i Roses, que ell mateix visqué quan el visitava:

«Yo mismo, el día 19 de julio de 1897, en Amer vi trasladar hacia la Estación del ferrocarril siete sillas, seis sin brazos, una poltrona, escultradas, del gusto del siglo XVIII, que pertenecieron sin duda al Monasterio, que habían sido vendidas por 10 duros a un traficante de antigüedades conocido mío.»²⁰⁷¹

També aquests traficants són de procedència estrangera, fent que moltes peces acabin en les col·leccions de diversos museus europeus, fent referència a un article d'*El Correo Tipográfico*.²⁰⁷² Són de gran valor les situacions que descriu Barraquer i Roviralta,

ellos se los comprarían. De este modo por pocas pesetas estos traficantes adquirieron preciosidades, tales como códices en vitela miniados, cuyo trabajo suponía el de la vida de un monje. Un día de marzo de 1898, mientras yo me ocupaba en la pesquisa de datos en el Archivo de la Corona de Aragón, llamaron al Archivero; salió éste y al volver me dijo: “Es un señor que se llama yerno de uno que fué comisionado de Hacienda de la provincia de Tarragona, y viene a ofrecer la compra de pergaminos de Poblet”. Otro día del mismo mes el tal yerno trajo la lista de veinte pergaminos de dicho cenobio, los que el señor Archivero valuó, según el precio corriente, en tres pesetas cada uno; pero, careciendo de fondos el Archivo, no los compró». *Ibidem.*, vol. II, llib. III, pàg. 337.

²⁰⁶⁷ *Ibidem.*, pàg. 334.

²⁰⁶⁸ GANAU CASAS, Joan. *Els inicis del pensament conservacionista en l'urbanisme català (1844-1931)*. Barcelona: Abadía de Montserrat, 1997, pàg. 44.

²⁰⁶⁹ *Loc. cit.*, nota n° 1040.

²⁰⁷⁰ «El muy suntuoso sagrario, no debido, es verdad, al arte hoy llamado cristiano, sino al Renacimiento, pero riquísimo por los exquisitos mármoles, bellissimo por las bien acabadas imágenes en número fabuloso; el sagrario admiración y lenguas de cuantos ancianos oí describiéndolo; el sagrario, digo, queda hoy hecho trizas. Sus estatuas, obra de los escultores catalanes Espinel e Illa, desaparecieron para convertirse en guijarros, que, mediante la honda, aprovecha el pastor para reunir su ganado, o en fragmentos quizá que al fin recogió algún anticuario francés o inglés para enriquecer museos extranjeros. No ha mucho, en 1886, un amigo de antigüedades y vio en manos de cierto traficante de objetos arqueológicos en esta ciudad de Barcelona un precioso cuadríptico y un fragmento de caja de remota edad, los que no sin fundamento creyó proceder de *Scala Dei*». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. II, llib. III, pàg. 269-270.

²⁰⁷¹ *Ibidem.*, vol. III, llib. III, pàg. 179.

²⁰⁷² «Escribió el “*Correo tipográfico*: con los más preciados objetos españoles se han enriquecido, no solo colecciones particulares de fama universal, sino también museos tan importantes como el *Kensington*

relatant aquest mercat d'art de procedència i finalitat estrangera, com les que patiren els béns del monestir benedictí de Sant Pere, de Besalú²⁰⁷³ o de la cartoixa de Montalegre²⁰⁷⁴, del convent franciscà de Sant Francesc d'Assís, de Barcelona²⁰⁷⁵; del monestir cistercenc de la Santa Maria, de Santes Creus²⁰⁷⁶, com també el de Santa Maria, de Poblet, donant nom del traficant, l'antiquari francès Celestí Dupont²⁰⁷⁷, i indicant que les restes anaren a parar a un lloc de gran renom social i cultural:

«El para nuestras antigüedades funesto traficante Dupont vendió, en 26 de septiembre de 1901, por 300 duros al señor D. Santiago Rusiñol un grupo preciosísimo de alabastro, según el poseedor, procedente de Poblet. Allí en el museo de dicho señor Rusiñol, llamado *Cau Ferrat* lo vio un amigo mío, quien me lo describió diciendo que representa a la Santísima Virgen como cayendo en desmayo, sostenida por dos mujeres, que la altura de las figuras frisa el medio metro, y que la labor brilla por su exquisita finura.»²⁰⁷⁸

Museum de Londres y *el de Cluny*, en Francia. No han transcurrido tres meses desde que la *Renaixensa* de Barcelona publicó una importante nota sobre objetos arqueológicos catalanes existentes en el referido museo de Kensington, nota a todas luces incompleta, tanto que sin esfuerzo alguno podríamos duplicar su contenido”». *Ibidem.*, vol. IV, llib. III, pàg. 748.

²⁰⁷³ «El párroco de la villa Don Salvador Salvador, considerando la improbabilidad del regreso de los monjes, pasó por las, casas depositarias de objetos sagrados para recogerlos, logrando que muchas se los entregaran para la parroquia. Entre estos objetos que pararon en la parroquia se cuenta la riquísima custodia que pasó por manos del Estado, la que, aunque de forma moderna, es de plata dorada y rica. Se cuentan un frontal de altar, el palio de las procesiones, sacras, candeleros, indumentos, dos grandes piezas de damasco con entretejidos de oro, otros damascos encarnados unos, cenicientos otros, etc. Los más de los objetos que pararon en la parroquia de San Vicente se conservaban y utilizaban en ella cuando mi visita. Empero los nombrados damascos entretejidos de oro fueron indebidamente vendidos por el Ecónomo Don..., por el bajo precio de 200 pesetas, “á unos excursionistas franceses, llevados allá por Don... de Besalú, los cuales sedujeron al dicho ecónomo.” La persona que tal me escribe equivoca el calificativo de excursionistas, debiendo llamarles traficantes de antigüedades». *Ibidem.*, vol. III, llib. III, pàg. 170-171.

²⁰⁷⁴ «En Tiana he oído de dos distintas bocas el rumor de que unos años después del incendio fueron vendidos a un francés los escombros resultantes del fuego de una capilla, que parece si era el Capítulo. Que el francés pagó muy bien, quizá en 200 duros, los sacos de escombros, de los que, llevados a Marsella, sacó el quintuplo. Que esto dio lugar a la fundación en Marsella de una fábrica de explotar escombros, la que subsistió después muchos años. A cuya noticia me añadía un platero tianés que el subido precio y valor de los tales desechos se explica por dos circunstancias, a saber, porque en Montalegre todo lo del culto brillaba por su riqueza, y porque en la época de la construcción de sus retablos las planchas de oro para dorar tenían un grueso extraordinario en razón del atraso de la industria, que ni sabía adelgazarlas como hoy, ni se atrevía a mistificarlas. He dicho que esta noticia no pasa de un rumor, pero no dudo que la venta se efectuó, por más que quizá haya inexactitud en algún pormenor». *Ibidem.*, pàg. 334.

²⁰⁷⁵ «Unos ingleses, a poco del incendio de los conventos, compraron el hermosísimo pulpito de este templo, el cual pulpito está formado de una sola pieza de piedra, finamente labrado según estilo ojival. Hoy se encuentra en el museo South-Kénsington de Londres». *Ibidem.*, vol. IV, llib. III, pàg. 392.

²⁰⁷⁶ «Un amigo mío poseyó, sin duda heredada de su padre, historiador y arqueólogo, una preciosa lápida de mármol, procedente de un panteón de Santas Creus. Medía unos dos palmos en cuadro, y en bajo relieve representaba dos caballeros rindiendo sus lanzas. Su mérito artístico rayaba en grado superior. El indicado mi amigo quizá la vendió al funestísimo para nuestras antigüedades Mr. Dupont, comerciante de objetos antiguos; y digo *quisa*, porque me consta que mediaron fuertes controversias entre los dos. Al fin un Conde, cuyo nombre me olvidé de apuntar, la regaló al Museo del Louvre de París». *Ibidem.*, vol. III, llib. III, pàg. 382.

²⁰⁷⁷ BELTRÁN CATALÁN, Clara. «L'antiquari Celestí Dupont (1859-1940). Col·leccionisme i comerç d'art a Catalunya entre els segles XIX i XX». *Col·leccionistes, antiquaris, falsificadors i museus. Noves dades sobre el patrimoni artístic de Catalunya al segle XX*. Bonaventura Bassegoda i Hugas, Ignasi Doménech i Vives (eds.). Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona, 2016, 81-123.

²⁰⁷⁸ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. II, llib. III, pàg. 333-334. «El conocidísimo historiador, profesor mío que fué de Historia, don Juan Cortada, contaba que el primero que se metió a revolver los sepulcros de Poblet fué un general Van-Halen, quien pasando con su columna por allí, buscó armaduras

8.1.2. Accions de conscienciació per la valorització del patrimoni

Recuperant la primera cita inserida del primer subapartat, corresponent al monestir benedictí de Sant Cugat del Vallès, la destrucció del patrimoni religiós va comportar que molts cenobis deixessin d'existir, perdent inclús la seva història, esdevenint grapats de ruïnes, desapareixent tot vestigi, esvaint-se la religiositat que els caracteritzaven i representaven. Però quina és la valoració que en fa d'aquests casos?

En el cas del fragment esmentat, Barraquer comenta que, després de les desamortitzacions i exclaustracions, molts temples de convents i monestirs esdevenen esglésies parroquials –de l'ús regular al secular– o, en molts altres casos, dessacralitzats, patint una transformació i aprofitament mundà amb nombroses finalitats²⁰⁷⁹, com és el cas del convent caputxí de Sant Roc, de Figueres, convertit en fàbrica de taps²⁰⁸⁰, inclús en teatre, com el convent franciscà de Sant Pere Màrtir, de Terrassa²⁰⁸¹, o el temple del convent dominic de Sant Domènec, de Peralada.²⁰⁸² També en casernes militars, com és el cas del convent mercedari de Nostra Senyora de la Mercè, de Barcelona²⁰⁸³ o el convent dominic de Nostra Senyora de l'Anunciació, a Girona²⁰⁸⁴; magatzems, com el que esdevingué el convent trinitari calçat de Nostra Senyora dels Àngels d'Avinyana, a Serós, condemnant contundentment el tracte que rebé:

«Cuando en 22 de junio de 1898 visité este notable é histórico templo, se hallaba convertido en sucio almacén de leña y otros objetos agrícolas, triste destino que le dieron los que por ironía apodaron de amigos de la ignorancia á los que lo levantaron y adornaron, y graduaron de ilustradas y patrióticas á sus propias personas, henchidas de odios y de empeño de destruir.

antiguas, y parece que se llevó alguna. También un ilustrado anciano de Tarragona, el mil veces citado oficial que fué del regimiento de Bailen durante la guerra de los siete años, también, repito, me escribió que “puedo asegurarle que los indicados cuadros (*son unos de Santas Creus*) los recogió don Juan Van-Halen, lo mismo que algunas esculturas del altar mayor de Poblet”. El conserje Argelaga añadió que Van-Halen vendió dichas estatuas del retablo mayor a un museo de Bélgica». *Ibidem.*, pàg. 320.

²⁰⁷⁹ BOLAÑOS, María. *Historia de los museos en España. Memoria, cultura, sociedad*. Gijón: Trea, 1997, pàg. 188-189.

²⁰⁸⁰ *Loc. cit.*, nota n° 357.

²⁰⁸¹ «El convento, mal pecado, es hoy (1900) teatro, cuyo salón de espectáculos ocupa el patio del claustro. El templo goza la suerte de estar abierto al culto como parroquia». *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. II, pàg. 62.

²⁰⁸² «“La de Santo Domingo ha servido muchos años, y está arreglada todavía para servir de teatro. ¡Triste destino para una casa del Señor! ¡De casa de Dios pasar a ser casa del diablo!”». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. III, llib. III, pàg. 626-627.

²⁰⁸³ «Hoy, convertido el convento en Capitanía general, se ven allí adornos de última moda, uniformes militares, armas, caballos, mujeres y hasta nodrizas de las familias de los jefes que allí habitan; en fin, completa transformación y profanación». *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. II, pàg. 120.

²⁰⁸⁴ «Hoy la iglesia y el primer claustro, las dependencias de ellos y algunas del segundo son cuartel de infantería; los pisos altos del segundo y parte del bajo albergan al Comandante General y el Gobierno militar de la provincia». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. III, llib. III, pàg. 609.

Inútil se hace, pues, ahora preguntar por los retablos, no quedando allí, como no queda, ni uno siquiera»²⁰⁸⁵

Amb menor mesura, agraeix la serenor i consciència dels compradors de molts dels convents i monestirs, perquè no donaren un tracte despectiu als edificis religiosos, sinó conservant la seva estructura i funcionalitat, com és el cas del temple del convent agustí calçat de Casa de Déu de Miralles, a Castellví de Rosanes:

«La sacristía tenía, y tiene, su buena cómoda de obscura madera adornada de filetes de doradillo ó boj incrustados. Antes de abandonar el templo y sus dependencias debo dirigir desde estas páginas una cordial palmada de aplauso al actual poseedor del convento, quien, desviándose del pésimo camino seguido por otros poseedores de cenobios que han convertido las iglesias en bodegas, almacenes y en oficinas peores, ó las han abandonado y destruido, éste la tiene abierta al culto, y la conserva con gran respeto, aseo y decoro.»²⁰⁸⁶

Malauradament, i com s'ha apuntat anteriorment, part de les cases de religiosos acabaren desapareixent i esdevingueren simples ruïnes. Aquestes restes són fruit del procés històric que s'ha viscut, ja fos pels atacs que patiren el 1835, o fruit de la despreocupació de les institucions; tanmateix pel maltractament rebut pel robatori de material, i del pillatge dels objectes artístics. En les descripcions que fa Barraquer i Roviralta, l'autor exposa el seu descontentament amb l'estat en què es troba molts dels edificis que visita, trobant-se espais totalment desemparats de l'antiga presència religiosa que els habitava –situació que, per altra banda, corrobora una vegada més el treball de camp que practicà i la descripció dels elements arquitectònics a través de l'observació–, com és el cas del convent servita de Sant Marçal, de Marçà²⁰⁸⁷ o d'agustins calçats de Sant Agustí, de Tàrrega.²⁰⁸⁸ Inclús en mal estat i atestat de vegetació, com el del convent també agustí calçat, de Santa Magdalena, de Castelló d'Empúries²⁰⁸⁹, o del monestir cartoixà *Scala Dei*, en un estat deplorable²⁰⁹⁰ que afecta l'ànim del mateix autor en descriure'l:

²⁰⁸⁵ *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. I, pàg. 366.

²⁰⁸⁶ *Ibidem.*, vol. II, pàg. 210.

²⁰⁸⁷ «Cuando en 12 de junio de 1901 visité las ruinas, tales quedaban ellas y en tal estado, que no pude formar idea del templo, y sólo incompleta del convento». *Ibidem.*, pàg. 178.

²⁰⁸⁸ «Cuando en 15 de junio de 1898 visité esta casa ya apenas existía ni vestigio de ella. Quedaban sólo unos exiguos fragmentos de muro en su ángulo meridional. De otros lados se habían extraído hasta los cimientos, de tal modo que sus zanjas se hallaban abiertas como para una construcción. Causóme el efecto del hallazgo de restos de ignorado esqueleto en la llanura de un desierto». *Ibidem.*, pàg. 237.

²⁰⁸⁹ «Difícilísimo se me hace describir el templo, pues en mi visita á él lo hallé atestado hasta las bóvedas de hierba seca, y sólo pude penetrar el espacio de pocos pasos. La inclinación hacia atrás del límite de la hierba y algunos datos orales me permiten las siguientes noticias». *Ibidem.*, pàg. 225.

²⁰⁹⁰ «Cuando yo mismo en 13 de junio de 1894 visité aquellas venerandas ruinas, vi que los edificios habían desaparecido, quedando sólo algunas ruinas, paredes cuarteadas, arcos rotos, montones de escombros, algún patio cultivado, inmensa y espontánea vegetación silvestre, lagartijas e insectos. Arranca lágrimas amargas ver aquel manto real hecho jirones y podredumbre en un rincón de olvidado monte». *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. II, llib. III, pàg. 270.

«Del estado actual del monasterio, hondamente apena el recuerdo. Según arriba apunto, sus edificaciones sólo muestran ruinas y fragmentos. Compradores de bienes del cenobio han construido con los materiales de la Cartuja sus quintas. La habitación de los monjes la pueblan reptiles y bichos, mientras una vegetación salvaje y lozanísima lo domina todo y hasta impide el paso del atrevido que, como el que escribe llorando estas líneas, pretende abrirse paso por entre sus zarzales. Los bienes han sido vendidos por el Estado.»²⁰⁹¹

Destaca un sentimentalisme a l'hora de descriure l'estat ruïnós d'alguns dels convents i monestirs catalans, que evidencia una matisable influència romàntica que accentua el relat i la imatge que es construeix de l'escenari, generant una mística que juga amb l'esperit propi del cenobi desaparegut, que recupera la seva essència religiosa i arquitectònica.²⁰⁹² Un relat que evoca una imatge decrèpita, contemplant-ho estèticament per la poesia i estètica que aflora, i que com bé descriu José María Ariño Colás a l'hora d'analitzar l'obra *Recuerdos y Bellezas de España*:

«El protagonismo de las ruinas presenta, sin embargo, diversos matices e interpretaciones: la decrepitud de los monumentos artísticos, es decir, el deterioro progresivo producido por el paso del tiempo ofrece al viajero-artista connotaciones pintorescas y poéticas. Estas ruinas son venerables y producen una emoción gozosa y placentera. Muy distinta es la desolación de los edificios en ruinas, cuando éstas son consecuencia del abandono desamparo, vandalismo o mal gusto restaurador.»²⁰⁹³

Tot aquest contingut exposat en aquesta cita es reflecteix en els textos de Barraquer i Roviralta, evidenciant la seva influència marcadament romàntica en la descripció i significat que tenen les ruïnes, no només com una mostra d'evocació del passat i, per tant, des d'una mirada retrospectiva, sinó com una mostra sentimental, de melancolia pel deteriorament de les cases religioses.²⁰⁹⁴ L'abandonament comporta l'oblit de la història, però també exposa quin és el comportament humà i polític envers el patrimoni, fent dels vestigis arquitectònics i tota la seva significança, la seva destrucció, esdevenint ruïnes allò que havia estat un monument²⁰⁹⁵, on regna el silenci i el pas del temps²⁰⁹⁶, però sense oblidar la seva rellevància patrimonial i arqueològica.²⁰⁹⁷ Els relats són profunds i de gran

²⁰⁹¹ *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. I, pàg. 214.

²⁰⁹² ARGULLOL, Rafael. *La atracción del abismo. Un itinerario por el paisaje romántico*. Barcelona: Destino, 1994, pàg. 27-40.

²⁰⁹³ ARIÑO COLÁS, José M. *Recuerdos y Bellezas de España. Ideología y estética*. Zaragoza: Institución «Fernando el Católico». C.S.I.C., 2007, pàg. 280.

²⁰⁹⁴ *Ibidem.*, pàg. 286. Cfr. MARCHÁN FIZ, Simon. «La poética de las ruinas. Un capítulo casi olvidado de la historia del gusto». *Fragmentos*, 6 (1985): 4-15; MORTIER, Roland. *La poétique des ruines en France. Ses origines, ses variations de la Renaissance à Victor Hugo*. Genève: Droz, 1974, pàg. 200-207

²⁰⁹⁵ ARIÑO COLÁS, José M. op. cit., pàg. 286-290. «El espectador que las contemple [les ruïnes] se emocionará al imaginar el ambiente que rodearía a los monumentos, la riqueza de la cultura que les dió vida... Además, su deficiente estado de conservación, la huella del tiempo, la señal de la naturaleza en ellos, suscitará otras reflexiones: fugacidad del tiempo, finitud de las cosas humanas...». HERNANDO, Javier. *El pensamiento romántico y el arte en España*. Madrid: Cátedra, 1995, pàg. 153.

²⁰⁹⁶ CORBIN, Alain. *Historia del silencio. Del Renacimiento a nuestros días*. Barcelona: Acantilado, 2019, pàg. 48-49.

²⁰⁹⁷ MORTIER, Roland. op. cit., pàg. 211-215.

significat literari, acompanyant al llegidor de les seves obres en les descripcions del monestir cartoixà *Scala Dei*²⁰⁹⁸, del cistercenc de Santa Maria, d'Escarp²⁰⁹⁹, o del benedictí de Sant Benet de Bages, de gran vivència romàntica que exalta les emocions per un llegat perdut:

«Los macizos y húmedos muros, las apocadas columnas, los bajos arcos, los numerosos sepulcros (hoy entreabiertos con no pocos huesos), y la salvaje y exuberante vegetación del patio que roba la luz á las galerías, dan al lugar aspecto triste é imponente, apto para concentrar al hombre y arrancarle del afecto de las cosas terrenas que ya pasaron para las generaciones allí sepultadas y elevarle á la consideración de las eternas.»²¹⁰⁰

Així mateix, aquesta perspectiva romàntica també la té, a vegades, en la descripció de l'entorn on es troba el cenobi que descriu, concretament si està envoltat de vegetació. El paratge natural esdevé un marc idealitzat, un paisatge sublim a través de la seva contemplació, i que accentua la càrrega religiosa de la casa que es descriu, complementant-se amb la natura, una bellesa superior i perfecta.²¹⁰¹ Barraquer descriu les particularitats orogràfiques, ambientals i meteorològiques, uns elements que doten de més significat i encant la ubicació geogràfica on es situa el convent o monestir, destacant novament un vocabulari carregat de gran contingut poètic i pulcritud romàntica, com és el cas del convent de Sant Salvi, de Sant Miquel de Cladells²¹⁰², el convent-seminari de Sant Miquel, d'Escornalbou, ambdós franciscans²¹⁰³; o el convent servita de Nostra

²⁰⁹⁸ «Recorriendo aun hoy las lastimosísimas ruinas de *Scala Dei* se aprecia la riqueza y hermosura de aquella edificación. Todas sus puertas, incluso las de las celdas, ostentan sus jambas y dintel de fina piedra labrada primorosamente, lo mismo que el sinnúmero de arcos de paso de una á otra pieza ó patio, no faltando allí paredes enteras de sillares de piedra. En fin, todo allí respira, como digo, riqueza, buen gusto y severidad, hoy empero amarguísima tristeza, tal que obliga al hombre bien nacido á huir de aquel lugar, á huir, sí, de la vista de aquel manto real hecho jirones y pasto de lozanísima vegetación y reptiles; pero téngase la indignación, que más adelante quedará harto lugar para ella, y continuemos nuestra descripción». *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 231.

²⁰⁹⁹ «Allí, en aquella melancólica llanura, las dichas ruinas yacen solitarias como olvidado cadáver de rico señor, del que entre las malezas sólo queda el sucio esqueleto, cubierto aún en alguna de sus partes por ennegrecidas y apergaminadas carnes y por girones de hermosa vestimenta». *Ibidem.*, pàg. 305.

²¹⁰⁰ *Ibidem.*, pàg. 231.

²¹⁰¹ HONOUR, Hugh. *El Romanticismo*. Madrid: Alianza Editorial, 1989, pàg. 59-122; BODEI, Remo. *Paisajes sublimes. El hombre ante la naturaleza salvaje*. Madrid: Siruela, 2011, pàg. 31-36; TOLLINCHI, Esteban. *Romanticismo y modernidad. Ideas fundamentales de la cultura del siglo XIX*. Río Piedras: Editorial de la Universidad de Puerto Rico, 1989, pàg. 450-456; ARGULLOL, Rafael. *op. cit.*, pàg. 51-67; ARIÑO COLÁS, José M. *op. cit.*, pàg. 376-385.

²¹⁰² «De magnífica y sorprendente debe graduarse la vista que gozaba el fraile desde el convento. Al S. tenía las escabrosísimas montañas, torrentes y bosques indicados al hablar de la comarca al principio de este artículo; al O. tocaba con la mano el majestuoso y soberbio Montseny, destacándose adelantado el pico ó peñasco de las Agudas, y á su lado derecho los montes de San Hilario; al N. la elevadísima cordillera no abrupta, sino de blanda tierra, de la que procede como estribación la sierra del cenobio, y al E. por el portillo de la riera se desplegaba ante sus ojos el extensísimo llano de Santa Coloma, Riudarenas, Sils y La Selva, cortado en último término por la frondosa y negra cordillera de Blanes, Tossa y San Felú, por sobre de la cual una cinta de azulada agua une la superficie de la tierra con el cielo». *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 523.

²¹⁰³ «De celestial, y esto en varios conceptos, puede sin disputa calificarse este convento; pues por una parte, asentado en elevada cumbre, sobrepujaba á veces á las nubes y dominaba siempre al mar y á la tierra;

Senyora de Gràcia, a Empúries, essent seva la descripció com a constatació de la seva visita:

«Solo y aislado, disfruta él, pero sobre todo la cúspide de la vecina loma, de vista soberbia. Al E. y S. lame los fundamentos de la apocada colina del convento el eterno vaivén de las olas, tras del cual sale del mar como fragmento de esqueleto sepultado bajo las aguas y clavado en la arena de su fondo, un resto carcomido de muro del puerto romano de la antigua y opulenta Ampurias. Sigue luego la inmensa y movediza sábana de las aguas, limitadas en el extremo oriental por la punta de Rosas y en el meridional por la de La Escala, viéndose desde una á otra la majestuosa curva de la playa del golfo. En el lado de tierra extiéndose la muy prolongada llanura del Ampurdán, cortada á lo lejos en anfiteatro por la cordillera pirenaica y otros montes, y sembrada de mil lugares que pululan entre el verdor del llano. A espectáculo tan bello en el día de mi visita vino á dar mayores encantos el furor de la tramontana, viento dominante en aquella tierra, la que mientras por un lado despejaba la atmósfera, por otro, airando á las olas, las estrellaba contra la vetusta muralla y las rocas de La Escala, convirtiéndolas así en caprichosas guirnaldas de blanquísima espuma.»²¹⁰⁴

Deixant de banda les percepcions romàntiques i retornant a l'aspecte purament patrimonial, a part de les lamentacions i condemna pel patrimoni perdut i destruït, com valora el que resta vigent i que, per tant, hagi estat preservat? Barraquer i Roviralta s'ho pregunta a l'hora de descriure la dispersió d'objectes artístics pertanyents al monestir cistercenc de Santa Maria, de Poblet²¹⁰⁵ que, al cap i a la fi, és la mateixa situació que visqueren moltes altres cases religioses:

«Pero ¿cómo seguir en la reseña de los fragmentos lamentables que procedentes del naufragio de 1835 aparecen por todos lados? ¿Cómo, digo, si son tantos y tan dignos de detenida descripción, imposible por hartó larga en este libro, que no debe concretarse á Poblet, sino que ha de abarcar á mil otros monasterios?»²¹⁰⁶

La impressió que té l'autor, és la dels monestirs i convents com a centres neuràlgics a en l'àmbit històric i religiós, però també pel quantió valor arquitectònic i artístic, tant els mateixos edificis com el conjunt total dels objectes i altres elements mobles pertanyents a aquests, classificant-ho, per exemple, com que «Las sacristías de los monasterios de 1835 formaban un riquísimo y muy instructivo museo regional de Arqueología».²¹⁰⁷ Aquesta expressió dels cenobis com a «museus» no és molt recurrent –per exemple, l'anterior referència citada, o la present a l'hora de descriure l'arquitectura del temple del

por otra sus ascéticos moradores llevaban vida angelical; y finalmente por otra las obras de éstos constituían una activa y general persecución del vicio y propagación de virtudes no sólo en Cataluña y regiones colindantes, sino hasta en América. [...] Si de esta generosidad, y aun sublimidad, de la perspectiva aparta el visitante, la atención para fijarla en la cercana redonda ó derredor del convento, goza los más puros deleites del campo: aires embalsamados y refrigerantes, luz esplendorosa, bosques frondosísimos, continuos gorjeos de todo linaje de avejillas, especialmente de ruiseñores, rebaños que tranquilamente pacen una fuente de puras aguas, y sobre todo ausencia completa de todo mundanal ruido». *Ibidem.*, pàg. 539-540.

²¹⁰⁴ *Ibidem.*, vol. II, pàg. 179.

²¹⁰⁵ *Loc. cit.*, nota nº 1040.

²¹⁰⁶ *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 253.

²¹⁰⁷ *Loc. cit.*, nota nº 965.

convent dominic de Sant Pere Màrtir, de Cervera²¹⁰⁸—, però sí que és significant per la comparativa que realitza: considera que tant el continent com el contingut destaquen per la seva rellevància material, la història que tenen, però sobretot pel seu contingut artístic, i sobretot, el que representen. L'expressió que utilitza per a finalitzar l'article corresponent al monestir benedictí de Sant Cugat del Vallès exposa a la perfecció el seu significat i finalitat:

«Y con esto despedámonos del monasterio de San Cugat, de esta añeja catedral del culto, de este riquísimo archivo de la patria historia, y de este abundantísimo museo de objetos de Arqueología y Artes Bellas.»²¹⁰⁹

El més destacable d'aquesta cita és, per una banda, la comparativa que fa Barraquer i Roviralta dels cenobis com a museu. Aquests destaquen pel continent i contingut, com bé explicita l'autor en la cita superior; també per la qualitat, quantitat i rellevància de l'edifici i de tots els elements que hi ha presents, dignes de ser considerats com a peces de museu i per la seva importància històrica. Per l'altra banda, aquesta reflexió corrobora la idea interioritzada del museu com a una institució que duu a terme una tasca essencial en la societat per la preservació, conservació i difusió del patrimoni; i que tant els mateixos cenobis com els béns que hi ha, són dignes de ser-ne considerats com una institució museística, i exposar el seu contingut. Així i tot, en les seves pàgines es fa ressò de la situació que patí el patrimoni eclesiàstic després de l'exclaustració de les comunitats religioses i de la desamortització dels seus cenobis, la pèrdua, venda i, sobretot, dispersió dels béns, situació que reflecteix a la perfecció la consideració i mentalitat de la societat del vuit-cents envers el patrimoni religiós, com bé descriu María Bolaños:

«No cabe duda de que la rudeza mental y la bajísima condición intelectual de las clases pudientes decimonónicas se pone de relieve en estas amputaciones sucesivas del patrimonio cultural, en las emigraciones de cuadros y antigüedades, en el desamparo con que se disuelven magníficas colecciones, en las ventas fraudulentas de los conventos, siempre efectuadas en procuración de dineros y, lo peor de todo, en medio de la indiferencia con que la sociedad española acoge estos sucesos.»²¹¹⁰

I és que cal destacar la perspectiva de Barraquer i Roviralta cap a la preservació i conservació del patrimoni. Com s'ha anat veient, l'autor critica la gestió patrimonial realitzada després de la desamortització i exclaustració de 1835 i 1836, feta amb malícia arran d'uns successos totalment voluntaris i premeditats per eradicar les comunitats

²¹⁰⁸ «Tras del muro de las arriba indicadas ojivas del lado N. del claustro, y en nivel mucho más bajo, vense los restos del primitivo y desahogado templo, los cuales llevan muy marcado el tipo de los comienzos del arte ojival. Las ruinas de este convento, cuando las visité, podían graduarse de museo de antigüedades». *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. II, pàg. 95.

²¹⁰⁹ *Ibidem.*, vol. I, pàg. 134.

²¹¹⁰ BOLAÑOS, María. *op. cit.*, pàg. 212.

religioses i tots els seus vestigis. Per a l'autor, es vol treure rèdit arran de la venda dels béns dels regulars, però la cobdícia i mala praxi poc després de la seva expulsió va comportar un desgavell de totes les seves propietats, inclús la pèrdua d'aquestes, com bé relata en el saqueig que es cometé en els arxius dels convents barcelonins durant les bullangues del 25 de juliol de 1835.²¹¹¹

En les dates que especifica Barraquer, el liberalisme feu bandera del progrés en la societat, però també en les arts i la prevenció del patrimoni –com es veurà més endavant amb les *Comisiones de Monumentos históricos y artísticos*–, cosa que no respectà amb l'exposició dels fets que fa l'autor, essent les seves accions una manca d'hipocresia que es constata en l'estat actual de les cases de religiosos.²¹¹² Amb paraules d'ell, el sorprèn la gestió que realitzaren els liberals –lògicament en la contemporaneïtat amb l'autor–, evidenciant la hipocresia i error de les seves paraules i accions, com exposa en el cas de la destrucció del monestir cistercenc de Santa Maria, de Poblet, criticant la seva al·lusió a la revolució a la vegada que es plora per la pèrdua del patrimoni religiós:

«Pereció Poblet al embate de la guerra sin cuartel que la Revolución desde sus antros tiene jurada a la Religión, a la autoridad real y a las venerandas tradiciones patrias. Si no de risa, son dignos de lástima algunos excursionistas, amigos, a su decir, de las antiguas glorias patrias, mas a fuer de modernos simultáneamente liberales, que por un lado fomentan con palabras y obras la Revolución, y por otro muy contritos lloran los inevitables resultados de ella, perpetuos defensores de causas sin efectos, de piélagos sin borrascas, de vientos sin tempestades.»²¹¹³

Inclús també en l'avenç científic en el camp de les humanitats, conclouent que «¿cómo los que odian a Dios han de respetar las Ciencias y Artes que de Él proceden?»²¹¹⁴, obtenint situacions que deixen en evidència la seva finalitat, com succeí amb la venda del temple del convent franciscà de Sant Francesc, de Girona:

«Al fin la impiedad y estulticia imperantes vencieron al amor, al Arte y a la Historia, y sobre todo a la Religión, y la iglesia paró en manos del comprador.»²¹¹⁵

De la preservació del patrimoni en parla concretament al capítol trenta-tres, titulat «Disposiciones y actos oficiales que siguieron a la revolución de 1835 referentes a conventos», dedicant les seves últimes pàgines a la inserció de reials ordres que afectaren les cases religioses i els seus béns.²¹¹⁶ Concretament, sense especificar la data del document, «Copio a continuación algunas otras disposiciones oficiales qué por sí solas

²¹¹¹ *Loc. cit.*, nota nº 850.

²¹¹² *Loc. cit.*, nota nº 401. *Cfr. CID, Gabriel. op. cit.*, pàg. 195.

²¹¹³ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. III, llib. III, pàg. 376.

²¹¹⁴ *Loc. cit.*, nota nº 401.

²¹¹⁵ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. III, llib. III, pàg. 543.

²¹¹⁶ *Ibidem.*, vol. IV, llib. III, pàg. 701-702.

explican la historia de estos tiempos en lo que a los religiosos se refiere», inserint la Reial Ordre del 13 de juny de 1844, en la que s'ordena la creació de las *Comisiones de Monumentos históricos y artísticos*. Aquest document, ja en les primeres ratlles, fa esment a l'anterior Reial Ordre del 2 d'abril de 1844, que encarregava als responsables polítics de la redacció d'un llistat de tots els edificis i objectes de valor artístic, procedents dels cenobis desamortitzats, fossin protegits i conservats, amb la finalitat que esdevinguessin monuments artístics.²¹¹⁷

Tanmateix, amb la inserció de la Reial Ordre del 13 de juny de 1844 i la creació de las *Comisiones de Monumentos históricos y artísticos*, Barraquer exposa el que argumenta Isabel Ordieres, un canvi de mentalitat del govern liberal i les autoritats en la preservació dels béns patrimonials i monumentals dels religiosos²¹¹⁸, com bé s'evidencia i mostra l'autor a l'hora de parlar del monestir benedictí de Sant Cugat del Vallès, de la mateixa localitat²¹¹⁹; del convent dominic de Sant Domènec, de Puigcerdà²¹²⁰, o del convent caputxí de la Immaculada Concepció, d'Igualada.²¹²¹ Retornant al capítol corresponent a les disposicions oficials, copia el document oficial en qüestió, exposant quina era la seva estructura, funcionament i, sobretot, tasca principal:

«Por el artículo 1.º crea en cada provincia una *Comisión de Monumentos históricos y artísticos* compuesta de cinco personas inteligentes y celosas por la conservación de las antigüedades. Por el 3.º establece como una de las atribuciones de esta comisión: “reunir los libros, códices, documentos, cuadros, estatuas, medallas y demás objetos preciosos, literarios y artísticos pertenecientes al Estado (*ésta propiedad de los objetos de los conventos daban aquellos señores al Estado*) que estén diseminados en la provincia, reclamando los que hubiesen sido substraídos y puedan descubrirse”. Con esto las preciosidades movibles de los conventos debían pasar a las Comisiones de monumentos.»²¹²²

²¹¹⁷ ORDIERES DÍEZ, Isabel. *Historia de la restauración monumental en España (1835-1936)*. Madrid: Instituto de Conservación y Restauración de Bienes Culturales, 1995, pàg. 46; BELLO VOCES, Josefina. *Frailles, intendentes y políticos. Los bienes nacionales, 1835-1850. op. cit.*, pàg. 330-331.

²¹¹⁸ ORDIERES DÍEZ, Isabel. *op. cit.*, pàg. 46; ALEGRE ÁVILA, Juan Manuel. *Evolución y régimen jurídico del Patrimonio Histórico. La configuración dogmática de la propiedad histórica en la Ley 16/1985, de 25 de junio, del patrimonio histórico español. Tomo I*. Madrid: Ministerio de Cultura, 1994, pàg. 45-47.

²¹¹⁹ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. III, llib. III, pàg. 111-114.

²¹²⁰ *Ibidem.*, pàg. 633-634.

²¹²¹ «“La Junta Superior de venta de *Bienes Nacionales*, á 31 de octubre de 1842, cedió al Ayuntamiento de Igualada el concento de Capuchinos para destinarlo á Hospital.—El Ayuntamiento, á 7 de diciembre, nombra para tomar posesión de él una comisión, compuesta del Alcalde presidente, D. Ramón Farreny, D. Antonio Francisco Estalella, Regidor primero, y D. Tomás Bivern y D. Antonio Biosca, síndicos”». *Ibidem.*, vol. IV, llib. III, pàg. 232.

²¹²² *Ibidem.*, vol. III, llib. III, pàg. 701. Per a un major coneixement del tema, s'han emprat les següents referències: BELLO VOCES, Josefina. *Frailles, intendentes y políticos. Los bienes nacionales, 1835-1850. op. cit.*, pàg. 330-347; ORDIERES DÍEZ, Isabel. *op. cit.*, pàg. 46-48 i 73-83; TORTOSA ROCAMORA, Trinidad; MORA RODRÍGUEZ, Gloria. «Las Comisiones Provinciales de Monumentos y los iconos de una arqueología de gestión nacional». *Las Comisiones de monumentos y las sociedades arqueológicas como instrumentos para la construcción del pasado europeo*. Trinidad Tortosa Rocamora, Gloria Mora Rodríguez (coords.). Sevilla: Editorial Universidad de Sevilla, 2021, 19-49, pàg. 20-27; OLCINA LAGOS,

Aquestes *Comisiones de Monumentos históricos y artísticos*, són l'origen d'una legislació protectora que permet recuperar els vestigis disseminats dels convents i monestirs amb la finalitat de preservar-los, que a la fi esdevingué una voluntat, a la vegada que també model de gestió patrimonial.²¹²³ De l'inventari de béns patrimonials de les cases de religiosos desamortitzades, en posa un exemple a partir de les tasques que realitzà el pintor català Josep Arrau i Barba:

«LIBROS DE LOS CONVENTOS.—En el expediente de los servicios del Sr. D. José Arrau, existente en la secretaría de la Escuela de Bellas Artes, dependiente de la Academia de ídem de Barcelona, se leen los siguientes servicios prestados por dicho varón, profesor que fué de aquélla. En 24 de agosto de 1835 el Gobierno le nombra individuo de la Comisión artístico-científica encargada de recoger las bibliotecas, archivos y objetos de ciencias y artes de los monasterios y conventos suprimidos. Desempeñó gratuitamente este encargo, y con sus compañeros recogió 158,000 volúmenes, muchos cuadros, y otros objetos que actualmente se hallan en la Biblioteca provincial y en las Academias de Bellas Artes y Buenas Letras. En 20 de mayo de 1836 se le comisionó para informar acerca de las pinturas de los conventos de monjas suprimidos. En 21 de mayo de 1836 fué comisionado para informar al Gobierno acerca de los edificios públicos dignos de conservación. En 31 de enero de 1837 se le comisionó para la formación de los inventarios de las bibliotecas y pinturas de los conventos de monjas suprimidos.»²¹²⁴

Amb l'afany d'estructurar i establir les directrius de les actuacions d'aquestes comissions, Juan José Martín González explica amb detall quina fou la iniciativa restauradora dels béns patrimonials:

«En Madrid se creaba una Comisión Central de Monumentos. Ésta redactó unas instrucciones para la organización de las Comisiones Provinciales, cuyo contenido figura en la circular remitida por el Ministro de la Gobernación en 24 de julio al Gobierno Político de cada provincia. Son muy instructivas estas instrucciones, pues contienen toda una declaración de la tarea de recuperación del arte. Cada Comisión habría de contar con tres secciones: bibliotecas y archivos; escultura y pintura; arqueología y arquitectura. Queda patente la importancia de las secciones. La segunda se ocuparía de los museos de pintura y escultura; la tercera promovería las excavaciones y se ocuparía de la conservación de edificios, de forma que ya tiene en esta Comisión entrada la finalidad de restauraciones monumentales. [...] El artículo diecisiete se dedica a los museos. Ya se sabe que se había mandado remitir los objetos artísticos a los museos en formación; donde no existieran, las Comisiones habrían de buscar un lugar seguro para concentrar “cuantos lienzos, estatuas, relieves y demás obras de talla recojan, hasta que el Gobierno de S. M. disponga lo más conveniente”.»²¹²⁵

Santiago. «La Comisión Provincial de Monumentos de Alicante y la gestión del patrimonio documental: un compromiso entre la conservación y la difusión». *Boletín de la ANABAD*, 69.1 (2019): 109-131, pàg. 111-117; MARTÍNEZ LOMBÓ, Enrique. *La desamortización y la génesis de la red de Museos provinciales*. Tesis doctoral. Universidad de León, 2016, pàg. 49-57. Pel cas de Catalunya, destaquen les obres de GANAU CASAS, Joan. *Els inicis del pensament conservacionista en l'urbanisme català (1844-1931)*. *op. cit.*, pàg. 25-73; Ídem. *La protección de los monumentos arquitectónicos en España y Cataluña 1844-1936: legislación, organización, inventario*. Lleida: Universitat de Lleida, Servei de Publicacions, 1999, *passim.*; GARCIA I SASTRE, Andrea A. *op. cit.*, pàg. 257-260; BOLAÑOS, María. *op. cit.*, pàg. 220-222.

²¹²³ MARTÍNEZ PINO, Joaquín. «La gestión del patrimonio histórico artístico en el siglo XIX. Fuentes para su documentación». *Tejuelo: Revista de ANABAD, Murcia*, 12 (2012): 10-21, pàg. 15-16; BOLAÑOS, María. *op. cit.*, pàg. 216-220; ALEGRE ÁVILA, Juan Manuel. *op. cit.*

²¹²⁴ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. IV, llib. III, pàg. 752.

²¹²⁵ MARTÍN GONZÁLEZ, Juan José. «Problemática de la desamortización en el arte español». *El arte del siglo XIX. II Congreso Nacional de Historia del Arte. Valladolid, 11-14 de diciembre de 1978*.

Del que s'extreu d'aquesta cita, i com bé insisteix el seu autor, és la creació dels museus provincials fruit de les decisions de les *Comisiones de Monumentos*, element que es reflecteix en les obres de Gaietà Barraquer i Roviralta. L'autor esmenta un conjunt de museus en els quals anaren a parar nombroses parts dels cenobis catalans, tant edificis com els objectes artístics i religiosos que en formaven part, situació que li permet descriure els vestigis sobrevivents, les seves característiques artístiques i arquitectòniques, la qual cosa evidencia el servei que realitzaven aquestes institucions patrimonials, però sobretot l'ús que en fa l'autor dels elements exposats. Així mateix, i com es veurà a continuació amb els exemples que es plantejaran, s'exposa l'efecte de la política de museus plantejada per les *Comisiones*, amb la creació d'un conjunt de museus de caràcter provincial, així com el seu interès per la preservació patrimonial.

El primer, i més destacat, és el *Museo Provincial de Antigüedades de Barcelona*, creat el 1880 i amb seu a la capella de Santa Àgata. Barraquer en fa gran ús de la seva col·lecció a l'hora de descriure els nombrosos objectes procedents del convent franciscà de Sant Francesc d'Assís, com per exemple la placa de consagració pel mateix rei Jaume I²¹²⁶, un calc que extreu d'una làpida funerària²¹²⁷, o un ossari que hi havia al temple, indicant el número d'inventari que té aquesta peça²¹²⁸, extraient la informació del catàleg que escrigué Antoni Elias de Molins.²¹²⁹ Entre d'altres, també fa esment d'unes estàtues que hi havia en una casa de Barcelona, propietat del monestir cistercenc de la Santa Maria, de Santes Creus²¹³⁰, o la clau central del temple del convent de Sant Sebastià, de Clergues Regulars Menors de Sant Francesc Caracciolo:

Organizado por el Comité Español de Historia del Arte (C.E.H.A.). Vol. I. Granada: Editorial Atrio, 2019, 23-33, pàg. 29.

²¹²⁶ «De esta consagración certifica una hermosa lápida depositada hoy en el Museo de Antigüedades de la provincia, y empotrada antes en la puerta de la iglesia del convento que daba al claustro, según arriba apunté». *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 459.

²¹²⁷ «Hoy esta lápida está expuesta en el Museo provincial de antigüedades de Barcelona, donde tiene el número 929, pág. 211 del catálogo». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. I, llib. II, pàg. 885.

²¹²⁸ «De éstos escribe Comes: “Una arca ó sepultura de mármol. La que se halla junto á la puerta de la salida de la iglesia al claustro, fijada á la pared que corresponde á la sacristía (*lado S. del claustro*); con su cobertor, bien labrada sin armas con su rótulo de las cenizas que en ella se conservan... *Hic jacet venerabilis Dominus Petrus Comitis* (suprimo las abreviaturas y corrijo la ortografía) *Doctor Legum, et Ciuis Barchinonae qui obiit anuo Domini MCCCXXIII. Obiit XVII Kalendis latinarii. Et Dominus Dalmatius Comitiss; et Bernardus Comitiss fratres eiusdem. Quorum animae per misericordiam Dei requiescant in pace. Amen*”. Este osario guárdase hoy en el Museo provincial de antigüedades en el que tiene el número 881». *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 448.

²¹²⁹ *Supra.*, pàg. 382.

²¹³⁰ «11.º La casa-procura, ó de procuración, de Barcelona, estaba situada en el extremo NO. de la Riera de San Juan, en el solar de la esquina con la calle de las Magdalenas, marcado hoy con el número 41 en la primera de dichas calles. Al pie de la escalera de esta casa de procuración veíanse hasta después de 1835 dos antiquísimas estatuas, á saber: la del célebre penitente de Montserrat, Fr. Juan Garín, de piedra, y la del

«Penetremos en el templo, el cual más que de iglesia merecía el nombre de capilla. Medía en su total longitud interior 20'35 metros, y 8'30 en su anchura. Los primeros años del siglo XVI que lo edificaron dejaronle completamente impreso su gusto ojival decadente. Constaba de una sola nave, sin crucero, ni capillas, ni triforium. Su ábside semipoligonal presentaba en el fondo tres caras. Sus bóvedas estaban divididas en tres grandes compartimientos góticos con sus aristones cruzados y claves; pero uno de ellos, el del ábside, tenía, como era natural, los aristones radiales confluentes en la gran clave central, en cuya cara inferior había esculpido San Sebastián, y en la anterior el escudo de Barcelona. Todo curioso puede verla y tocarla en el Museo provincial de antigüedades de esta ciudad».²¹³¹

El segon és el *Museo Provincial de Antigüedades de Gerona*²¹³², situat a l'antic monestir benedictí de Sant Pere. Aquest reuneix, entre d'altres, les restes que es pogueren salvar del convent franciscà de Sant Francesc d'Assís, com per exemple les portes del temple²¹³³, així com del convent dominic de Nostra Senyora de l'Anunciació, com alguns ossaris²¹³⁴ o les decoracions metàl·liques que hi havia a la porta de l'església:

«Brillaban por su exquisitísimo gusto gótico los adornos de hierro que decoraban el maderamen de la puerta del templo. Toda la cara exterior de este maderamen venía cubierta de una como red de graciosas mallas en losanje, cada una de las cuales contenía un caprichoso objeto robado a la naturaleza, cuál una flor, cuál un murciélago, ésta una hoja, aquélla una langosta, otra un gorrión, etc., elegantísimo e interesante tipo de la ornamentación gótica. Todo ha sido destruido, y aquellas riquísimas muestras del fino gusto de los artistas del siglo XIII, conservadas por los frailes durante seis centurias, pasaron a los usos más ordinarios y viles. Los grandes clavos, como la cariñosa previsión de los artífices de aquel remoto siglo los había estañado, los albañiles los utilizaron para *gafas*, según el nombre de la tierra, para los marcos de puertas o ventanas. Sólo unos insignificantes fragmentos de los tales hierros se conservan en el Museo de antigüedades de Gerona».²¹³⁵

Segueix la menció i consulta de restes procedents del monestir cistercenc de la Santa Maria, de Santes Creus, preservats en el *Museo Arqueológico de Tarragona*²¹³⁶, on

ama de leche y el niño que se dice habló á Garín, de madera. Todo curioso puede hoy examinarlas en el Museo provincial de antigüedades de Barcelona». *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 299.

²¹³¹ *Ibidem.*, vol. II, pàg. 520.

²¹³² BUXÓ I CAPDEVILA, Ramon. «De Museo Provincial de Antigüedades y Bellas Artes a Museo de Arqueología de Catalunya. 170 años de arqueología en Girona». *Actas del V Congreso Internacional de Historia de la Arqueología. IV Jornadas de Historia SEHA – MAN. Arqueología de los museos: 150 años de la creación del Museo Arqueológico Nacional. 21-23 de marzo de 2017*. Andrés Carretero Pérez, Concha Papí Rodes, Gonzalo Ruiz Zapatero (coords.). Madrid: Ministerio de Educación, Cultura y Deporte. Museo Arqueológico Nacional, 2018, 135-148, pàg. 136-140.

²¹³³ «Cayó, pues, derribado el hermoso y grande templo; y por su solar hoy atraviesa la calle de Isabel II. En el Museo provincial de antigüedades de la misma ciudad se hallan montadas dos de sus puertas, las que pertenecen al gótico más decadente; y allí mismo se guarda el sarcófago que servía de depósito de agua en el lavamanos de la sacristía». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. III, llib. III, pàg. 542. *Cfr.* «La segunda y tercera puertas se encuentran montadas en el Museo Provincial de Antigüedades de su ciudad, y allí he podido observar que fueron construidas cuando el arte ojival daba las últimas boqueadas». *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 513.

²¹³⁴ «En el Museo provincial de antigüedades del mismo Gerona se guardan muchos osarios de Santo Domingo góticos sencillos, pero con buenas inscripciones del siglo XIV». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. III, llib. III, pàg. 608.

²¹³⁵ *Ibidem.*, *idem.*

²¹³⁶ SADA CASTILLO, Pilar; MASSÓ CARBALLIDO, Jaume. «El museo arqueológico de Tarragona, un siglo y medio de historia». *La cristalización del pasado: génesis y desarrollo del marco institucional de la arqueología en España*. Gloria Mora, Margarita Díaz-Andreu (coords.). Málaga: Universidad de Málaga, 1997, 149-162, pàg. 150-155.

Barraquer i Roviralta pot observar i descriure part dels panteons reials²¹³⁷, així com diversos objectes del mateix cenobi, dels quals empra el catàleg que va escriure el director del museu, Miguel Ángel del Arco²¹³⁸, per a constatar la riquesa artística i patrimonials d'aquests:

«Las pinturas, los fragmentos de estatuas, de altos y bajos relieves de mármoles y alabastros, de alfombras y tapices, de joyas de oro y plata, y de toda preciosidad que aparecen por todos lados, demuestran la inmensa riqueza material y artística de la casa populetana. Siquiera el curioso visite el Museo de antigüedades de Tarragona, siquiera lea su *Catálogo*, y me dará completa razón, y acabará amargamente llorando.»²¹³⁹

També esmenta el *Museo Episcopal de Vich*²¹⁴⁰, referenciant «el muy erudito Director del Museo episcopal de Vich, Rdo. Sr. Gudiol»²¹⁴¹, i les peces que es guarden dels diversos cenobis de la ciutat, concretament l'escultura d'una verge, extreta d'una capella del temple del convent trinitari descalç de la Santíssima Trinitat:

«Del lado del Evangelio la primera capilla, ó vecina al coro, tenía una preciosa Virgen de alabastro del siglo XV, hoy guardada en el Museo episcopal.»²¹⁴²

Cal afegir una breu citació al Museu Municipal de Manresa, del que esmenta en la data que redacta l'article en qüestió la seva creació, el 1896, a partir de la inserció d'un fragment d'article del *Diario de Barcelona*, amb data de l'1 de febrer del mateix any, per parlar de l'ingrés d'una mènsula que sostenia un ossari del convent dominic de Sant Pere Màrtir, de la mateixa ciutat, i que diu així:

«“Procedente del antiguo convento de Santo Domingo, ha sido hallada (*en 1896*) y destinada al Museo municipal en proyecto (*en Manresa*) otra de las ménsulas que se suponía debía formar pareja con... La que ahora describimos tambien del siglo XIV, sostenía un sarcófago

²¹³⁷ «En estas preciosas paredes de la base, las dos partes que respectivamente miraban á cada uno de los lados del crucero estaban divididas en tres compartimientos, mediando entre ellos estatuas de alabastro á guisa de pilares, ó sea cariátides. Cada uno de aquellos ostentaba de relieve en su centro una urna decorada con una corona ducal. Las dos caras de los panteones que daban á la nave central, ó capilla real, partíanse igualmente por cariátides en cinco compartimientos, de los cuales el del centro tenía una rica puerta de dorado bronce con follaje de metal y una gran corona el del centro, y los demás bajos relieves representando pasajes bíblicos y escudos de armas. En el Museo de antigüedades de Tarragona puede el curioso examinar por sus propios ojos mil fragmentos de las esculturas que decoraban tanto la parte gótica, cuanto la neopagana de los panteones reales, y por ellos conocerá su inmenso valor». *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 256.

²¹³⁸ *Supra.*, pàg. 383.

²¹³⁹ *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 256. «Véanse del catálogo, especialmente, las páginas 212 y siguientes, las 267 y siguientes, las 271 y siguientes, y las 275 y siguientes». *Ibidem.*, *ídem*.

²¹⁴⁰ BRACONS CLAPÉS, Josep. «Mn. Gudiol y el Museo Episcopal de Vic. Contribución a la historia de la artigrafía en Cataluña». *D'art*, 8 (1983): 171-192; SUREDA I JUBANY, Marc. «Com creix una col·lecció episcopal. Els primers deu anys de vida del Museu Episcopal de Vic (1889-1900)». *La formació de col·leccions diocesanes a Catalunya: 2a Jornada Museus i Patrimoni de l'Església a Catalunya. Girona, 24 de novembre del 2014*. Alberto Velasco González, Marc Sureda i Jubany (coord.). Lleida: Edicions de la Universitat de Lleida, 2017, 89-114, pàg. 90-98; BERLABÉ, Carme. «La fundació dels museus diocesans a Catalunya. El Museu Episcopal de Vic i el Museu Diocesà de Lleida». *Seu Vella: anuari d'història i cultura*, 3 (2001): 465-490, pàg. 474-478; TRULLÉN I THOMÀS, Josep M. «Museu Episcopal de Vic». *Ausa*, 21.153 (2004): 269-282, pàg. 269-276.

²¹⁴¹ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. III, llib. III, pàg. 535.

²¹⁴² *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. II, pàg. 569.

de estilo ojival, y contiene, entre otros detalles característicos, un libro abierto, colocado en la parte inferior, en el cual se lee escrito en elegante epigrafía de la época, la inscripción que transcribimos»²¹⁴³

Així mateix, les restes procedents dels cenobis no només acabaren en museus provincials o diocesans com els estipulats, sinó també privats, com és el cas del Museu Santacana, fundat el 1876 pel farmacèutic de Martorell, Francesc Santacana Campmany. A la vegada, cal reafirmar l'interès de la iniciativa de subjectes amants de les antiguitats, salvant el patrimoni, no només per quedar-se'l com a gaudi, sinó també amb l'afany d'exposar-lo i reclamar la seva rellevància històrica, artística i sobretot patrimonial.²¹⁴⁴ Aquest museu destaca per ser un museu amb una col·lecció de gran varietat i procedència (ceràmica, rajoles, escultures, etc.), ressaltant el seu col·leccionisme i recuperació d'objectes d'edificis d'origen medieval i que desaparegueren amb el pas del temps²¹⁴⁵, com per exemple algunes parts de l'absis del temple del convent carmelita calçat de Nostra Senyora del Carme, de Barcelona²¹⁴⁶; o una estàtua que hi havia al timpà de la porta principal de la capella del Santíssim, en el temple del convent dominic de Santa Caterina, de la mateixa ciutat:

«La puerta principal de la capilla del Santísimo abríase en la primera capilla, ó más próxima al presbiterio, en el lado de la Epístola. Ésta, entre dicha entrada á la de la Comunión y la nave del templo, tenía un retablo colocado de espaldas al mayor, y en el fondo, ó muro meridional, una de las puertas del mismo templo, la llamada de San Jacinto, que dio nombre á la calle, hoy subsistente, que desembocaba frente de ella. Dijéronme que esta puerta cobijaba en el tímpano una hermosa imagen de alabastro, de la Virgen, gótica, que he visto en un museo particular.»²¹⁴⁷

Com s'ha vist en els apartats superiors d'aquesta tesi doctoral, Barraquer i Roviralta fa ús de publicacions procedents i pertanyents a entitats excursionistes catalanes²¹⁴⁸,

²¹⁴³ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. III, llib. III, pàg. 603.

²¹⁴⁴ GARCIA I SASTRE, Andrea A. op. cit., pàg. 237; BOLAÑOS, María. op. cit., pàg. 288-290.

²¹⁴⁵ MIRÓ I GARCÍA, Marta. «L'Enrajolada, Casa Museu Santacana (Martorell). Arqueologia romàntica i col·leccionisme. L'origen dels museus». *Actes II Jornades d'Arqueologia i Pedagogia (Barcelona, 3 i 4 de desembre de 1996)*. Francesc Xavier Menéndez i Pablo (coord.). Barcelona: Museu d'Arqueologia de Barcelona, 1998, 281-284, pàg. 282.

²¹⁴⁶ «Una sola nave, pero desahogadísima, muy parecida á la del Pino, que medía 42'50 X 12'50 metros, y cinco capillas por lado constituían el templo. En todo semejante á la nombrada iglesia parroquial, separaban una capilla de otra sendas baquetas con capitel, lucían los muros sólo sillares de pulida piedra, erguíanse airoso las ojivales bóvedas con sus aristones y claves, y daba luz al ámbito de la nave un ventanal sobre cada capilla, aquí más sencillos y menores que en el Pino, y al de las capillas sendos ventanales con calados en su ojiva, colocados en el fondo de ellas. El ábside era poligonal de planta, formado de cinco lados con otros tantos inmensos ventanales, adornados igualmente de calados radiados. Dominaba en toda esta construcción el buen gusto ojival, y los numerosos fragmentos que procedentes de su moderno derribo se guardan en el Museo provincial de esta ciudad, así como en el que reunió en su casa el entendido arqueólogo de Martorell, farmacéutico de la misma villa, D. Francisco Santacana, dan irrefragable testimonio de esta verdad». *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. I, pàg. 382.

²¹⁴⁷ «Tiene 47 centímetros de altura. La vi en 16 de abril de 1895 en el museo que tenía en Martorell D. Francisco Santacana». *Ibidem.*, vol. II, pàg. 13.

²¹⁴⁸ *Supra.*, pàg. 372-374.

element que exposa l'interès que tenien els centres excursionistes en l'estudi i conservació del patrimoni.²¹⁴⁹ Francisco Gracia Alonso destaca que fou gràcies a aquests que augmentà

«el desarrollo del interés por el conocimiento de la historia, el arte y la arqueología en Cataluña durante el último cuarto del siglo XIX [...] en los que a finales de la década de 1870 ya se discutía sobre el modo de recuperar el pasado histórico como forma de estructurar una conciencia de país y de emplear la investigación y los nuevos descubrimientos para lograr cohesión social.»²¹⁵⁰

Cal tenir clar quins foren els principis polítics i culturals de les entitats excursionistes –sobretot la dimensió regional i nacional–, però sobretot, novament, en la seva tasca en l'estudi del patrimoni i la història del país²¹⁵¹, com l'esment que en fa Barraquer i Roviralta del Centre Excursionista de Catalunya²¹⁵², on es guarda un ossari procedent del convent agustí calçat de Casa de Déu de Miralles, a Castellví de Rosanes. Per a relatar-ho, afegeix la descripció procedent que fa Francesc de Sales Maspons i Labrós al *Butlletí mensual de la Associació d'excursions catalana*, Año IX (1886), pàgina 74 i següents, il·lustre notari i també informant de l'autor en la recerca d'informació del convent en qüestió²¹⁵³ –Maspons i Labrós fou un dels principals contribuents en la seva fundació²¹⁵⁴, element que permet evidenciar, una vegada més, les amistats que tenia el canonge Barraquer en els cercles de la societat catalana de l'època–, i del que especifica que es troba guardat a la seu del Centre Excursionista de Barcelona:

«En el número de las joyas artísticas de esta casa no he incluido el sepulcro que en las siguientes líneas un excursionista, amigo de toda mi vida, menciona; y no lo incluí porque no me consta en modo fehaciente su procedencia de este convento; bien que, y por esto lo menciono, no dudo que procede de él. “En casa Sunyol, cerca del Noya y de Miralles, ha poco que fué hallado el sepulcro... perteneciente á uno de los señores de Miralles, el que tiene una inscripción gótica que es como «sigue: (*Va fielmente copiada y dibujada en el artículo 3.º del capítulo XIII del libro II. No hay por qué aquí repetirla*). Este sepulcro tiene de

²¹⁴⁹ GANAU CASAS, Joan. *Els inicis del pensament conservacionista en l'urbanisme català (1844-1931)*. *op. cit.*, pàg. 73-96.

²¹⁵⁰ GRACIA ALONSO, Francisco. *op. cit.*, pàg. 62. Cfr. ROMA I CASANOVAS, Francesc. «Excursionisme i arqueologia en l'obra de Josep Gudiol i Cunill». *Quaderns del Museu Episcopal de Vic*, 7 (2014): 27-36, pàg. 29-30; VIDAL PALOMINO, Jordi. «La doctrina arqueològica del Centre Excursionista de Catalunya, segons Pelegrí Casades i Gramatxes». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 32 (2021): 279-318, pàg. 280-282.

²¹⁵¹ GRACIA ALONSO, Francisco. *op. cit.*, pàg. 63-64; CORTADELLA MORRAL, Jordi. «La investigación arqueológica en las asociaciones excursionistas catalanas (1876-1915)». *La cristalización del pasado: génesis y desarrollo del marco institucional de la arqueología en España*. *op. cit.*, 273-285, pàg. 274-275; ROMA I CASANOVAS, Francesc. *Història social de l'excursionisme català. Dels orígens a 1936*. *op. cit.*, pàg. 67-77; GENERA I MONELLS, Margarida; OLIVÉ I GUILLERA, Francesc. «El mundo del excursionismo en Catalunya y la arqueología: documentos inéditos». *Documentos inéditos para la historia de la Arqueología*. Gloria Mora, Concha Papí Rodes, Mariano Ayarzagüena Sanz (eds.). Madrid: Sociedad Española de Historia de la Arqueología, 2008, 67-84. Cfr. *Loc. cit.*, nota nº 1668.

²¹⁵² GRACIA ALONSO, Francisco. *op. cit.*, pàg. 73.

²¹⁵³ *Supra.*, pàg. 373-374.

²¹⁵⁴ RIBAS RABASSA, Pere. «Maspons i Labrós, Francesc de Sales». *Diccionari d'historiografia catalana*. *op. cit.*, pàg. 791.

longitud 1'15 metres, de altura 0'37, y de anchura o profundidad 0'47. En cada uno de sus lados hay un escudo, que deben de ser los propios de la familia de Miralles... Servia de fregadero en la cocina (en una casa particular en estos años atrás), y la inscripción estaba del lado de la pared, á cuya circunstancia se debe sin duda que se haya conservado tan bien. Al hacerse allí obras se la arrancó del lugar, y al ver la inscripción la dueña «Doña Teresa Serra, viuda de Sunyol, aconsejada de su administrador Don Pablo Roig de Martorell, la mandó trasladar á esta villa, donde la guarda en su casa de la calle de la Carretera. Una loa á dicha señora...». Hoy (1910) se guarda en el Museo del “Centre excursionista” de esta ciudad [Barcelona].»²¹⁵⁵

Així mateix, Barraquer i Roviralta deixa constància de l'evolució i existència de les polítiques de conservació patrimonials existents durant la segona meitat del s. XIX i els primers anys del s. XX, com és el cas de les excavacions que es dugueren a terme a Empúries, a càrrec de la Junta de Museus de Barcelona –transformació de la Junta Municipal de Museus i Belles Arts de Barcelona–, que com bé descriu Andrea A. Garcia i Sastre, destaca per la «voluntat d'instal·lar correctament i definitiva els museus en un edifici adequat, incloure les col·leccions guardades en magatzems, ampliar els fons amb patrimoni de producció catalana i intentar configurar una política museològica encaminada a obtenir la unificació dels museus de Barcelona».²¹⁵⁶ Concretament, en parla inserint un fragment d'un article de *La Veu de Catalunya* del 9 de juliol de 1914, pàg. 5, on estigué antigament el convent servita de Nostra Senyora de Gràcia:

«Con posterioridad a lo narrado, la Junta de Museos de Barcelona ha iniciado grandes excavaciones en el suelo de la antigua ciudad Emporion, sobre el cual fué levantado el convento; y en 4 de julio de 1914 pasó a visitarlas. En esta visita “se examinaron... y por último se visitó el derruido edificio que fué convento é iglesia de los servitas en el mismo lugar de las excavaciones, y que hoy es propiedad de la Junta, para destinarlo á diversos servicios de los trabajos de excavación, efectuando á este efecto las obras necesarias... El señor Goday, que permanece todavía en aquella localidad, dejará organizados los trabajos para la habilitación de una parte del convento de Servitas siguiendo las indicaciones recibidas del director de las excavaciones señor Puig y Cadafalch”».²¹⁵⁷

Barraquer i Roviralta també fa ressò de les accions patrimonials en l'estudi, conservació i preservació del patrimoni religiós català, però també del futur i conseqüències que patí el llegat dels convents i monestirs del principat.

²¹⁵⁵ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. III, llib. III, pàg. 86-87.

²¹⁵⁶ GARCIA I SASTRE, Andrea A. op. cit., pàg. 473.

²¹⁵⁷ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. IV, llib. III, pàg. 73. Cfr. OLIVERAS, Carme; SANTOS, Marta. «La Junta de Museus de Barcelona i l'inici de les excavacions institucionals a Empúries, 1908-1914». *100 anys d'excavacions arqueològiques a Empúries (1909-2008)*. L'Escala/Barcelona: Ajuntament de L'Escala, Museu d'Arqueologia de Catalunya-Empúries, 2008, 17-21; Ídem. «La consolidació del projecte: les excavacions emporitanes entre 1915 i 1930». *Ibidem.*, 22-26; AQUILUÉ, Xavier. «El papel de la Comisión Provincial de Monumentos de Girona y de la Junta de Museos de Barcelona en la recuperación institucional de Empúries (l'Escala, Girona)». *Las Comisiones de monumentos y las sociedades arqueológicas como instrumentos para la construcción del pasado europeo*. op. cit., 197-217; GUARDIA, Milagros. «La junta de museus i el debat a l'entorn de les prioritats de l'art i l'arqueologia». *Col·leccionistes, col·leccions i museus. Episodis de la història del patrimoni artístic de Catalunya*. Bonaventura Bassegoda i Hugas (ed.). Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona, 2007, 153-189, pàg. 168-180; GRACIA ALONSO, Francisco. op. cit., pàg. 199-248.

8.2. Valoració i descripció dels vestigis vigents

Partint del contingut exposat en les valoracions que fa de la destrucció del patrimoni, i de les accions en la preservació en entitats museístiques, en aquest apartat s'analitzarà la descripció que realitza l'autor dels vestigis artístics que en el seu moment restaven vigents. En el primer subapartat s'intentarà esbrinar o teoritzar quines foren les influències teòriques que influïren en l'autor, incidint en el vocabulari que utilitzà o en la consideració envers els diversos estils artístics. Fruit d'aquesta dissertació, en el segon subapartat s'exposarà el contingut fruit de les descripcions que fa l'autor corresponent a cada estil artístic, donant a conèixer un conjunt d'informació destacable en aspectes documentals i historiogràfics sobre la història de l'art a finals de s. XIX i principis de s. XX.

8.2.1. Possibles i hipotètiques influències historiogràfiques

Com s'ha esmentat durant els anteriors capítols, Gaietà Barraquer i Roviralta descriu els convents i monestirs catalans des de la seva perspectiva patrimonial. En la seva lectura predominen, en part, unes descripcions de gran riquesa tècnica on destaca un domini molt ampli del vocabulari, remarcant el gran cultiu de coneixement humanístic de què disposava l'autor, coneixent les particularitats arquitectòniques de cada orde o congregació i que s'apliquen en els seus cenobis, com per exemple en el cas dels convents de PP. Jesuïtes²¹⁵⁸, els temples cartoixans²¹⁵⁹ o els cenobis caputxins:

«La iglesia, sacristía y coro, guardava todo la forma capuchina, pues esta orden, ó congregación, construía todos sus templos y conventos ajustándose á unos mismos plan, medidas, forma y adorno; salvas muy cortas diferencias, pedidas ó por el terreno ú otra circunstancia accidental. Por esta causa, y con el fin de evitar fastidiosas repeticiones, describiré aquí el modelo del templo y convento capuchino, y así al tratar de cada casa podré limitarme á indicar las pequeñas diferencias. La fachada del templo capuchino solía venir precedida de una cruz de madera colocada sobre una tosca base de piedra, y acompañada de algunos cipreses. En su parte baja tenía el pórtico con los tres arcos de entrada indicados en las líneas anteriores, los cuales quedaban cerrados por verjas de madera; y el pórtico, como estaba fuera de la línea de la fachada, era cobijado por su techumbre baja de tejas. El resto de la fachada no presentaba más que un liso muro de manipostería revocada con una ventana en

²¹⁵⁸ «Cada orden regular presenta un mismo carácter en la generalidad de sus edificios. La Compañía [de Jesús] se distingue por las: grandes dimensiones, la riqueza de los templos, el estilo barroco y la ausencia de galerías de claustros». *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. II, pàg. 437.

²¹⁵⁹ «Conviene aquí notar que las iglesias cartujanas distribuyen sus partes en modo muy distinto de las demás. Aislado en medio del presbiterio, se levanta el altar, único del templo, tras del cual altar una ancha puerta, velada por una cortina, que en las horas del rezo es descorrida, franquea el paso á la capilla del Sacramento, mejor sagrario. El cuerpo central de la iglesia está ocupado por el coro, después y junto al cual, bajando para la puerta de los pies, sigue el de los legos; de suerte que, abrazando ambos toda la iglesia, mejor que de tal debiera ésta graduarse de inmenso coro. El pueblo no tiene allí lugar como no se coloque entre los legos. Las capillas secundarias, donde simultáneamente después de la Misa mayor celebran todos los padres su rezada, forman sendos oratorios, separados de la iglesia y distribuidos por distintos lados del monasterio». *Ibidem.*, vol. I, pàg. 212.

el centro, y á las veces alguna menor en algún otro lado. Terminaba en alto por el ángulo descrito por las vertientes del tejado á dos aguas, cuya punta ostentaba una crucecita de madera. En el fondo del pórtico, ó sea frente de sus arcos, se abría la puerta de la iglesia, y á mano derecha, ó sea en la testera del lado de la Epístola dentro del mismo pórtico, se abría la del convento, baja y apocada. En su ancho y apocado dintel solía leerse en mayúsculas romanas: “*Congregavit nos in unum Christi amor*”»²¹⁶⁰

No només per les particularitats, sinó també per la seva descripció i anàlisi tècnica, com constata a l'hora de descriure l'església del convent franciscà de Sant Pere Màrtir, de Cervera²¹⁶¹, o del convent carmelita descalç de Sant Josep, de Barcelona:

«El interior de la iglesia consta de una sola, pero despejada nave, con gran crucero, tres capillas desahogadísimas por lado, y lugar capaz para otra bajo del coro. Un ancho paso, formado por arcos de medio punto, establece comunicación entre unas y otras capillas de cada lado, circunstancia que da al templo unas como naves laterales. Carece de triforium ó sea tribunas. Adheridas á los machones suben del suelo en la nave sendas antas toscanas que en lo alto sostienen la cornisa que rodea todo el templo. Esta se distingue por su ancho, bien que liso, friso. Las bóvedas afectan la forma semicilíndrica, y están divididas por arcos transversales en compartimientos que tienen un buen luneto en cada lado. En la nave el número de compartimientos corresponde al de las capillas, con dos más que cobijan el coro. En el cruce de la nave con el crucero se levanta sobre una cornisa circular una hermosa cúpula con arcos en sentido del radio. En algunos conventos la capillas laterales tienen cúpulas. El coro, que es coro alto, brilla por su profundidad porque una mitad de él descansa sobre los pies del templo, y otra mitad sobre el pórtico.»²¹⁶²

Aquesta magnificència artística i arquitectònica s'adequa a la percepció que té del cenobi com a espai sagrat, de pietat religiosa i d'inspiració en el comportament d'una persona, de connexió divina i benaurança per a l'esperit, com també tota la dimensió teològica que aquest suposa.²¹⁶³ Així, per exemple, del monestir cartoixà *Scala Dei*, destaca el rigor ascètic dels monjos que hi vivien²¹⁶⁴, en contra de les veus liberals que els acusaven de disposar de molts béns.²¹⁶⁵ Com es pot entreveure, la casa religiosa és un

²¹⁶⁰ *Ibidem.*, vol. II, pàg. 350.

²¹⁶¹ «La iglesia mide 34 metros de largo por 9'90 de anchura en la nave y 4'10 en la profundidad de las capillas de cada lado. Consta de una desahogada nave, sin crucero, con seis capillas por lado, ábside semipoligonal de cinco lados, todo de estilo gótico. La bóveda de la nave guarda la forma del cañón recto tan acentuadamente apuntada que su sección describiría una ojiva equilátera, circunstancia de la que recibe él muy marcada esbeltez. Sostiénenla macizos arcos transversales, de sección cuadrada, con los ángulos achaflanados; y la adornan en los cabos de sus compartimientos apocados lunetos; particularidad que, á despecho de la forma ojival de esta bóveda, delata la reciente época, 1732, de su construcción. Las de las capillas guardan la estricta disposición gótica con cruzados aristones y claves. Sólo en los arcos transversales y nervios aparecen los sillares de pulida piedra». *Ibidem.*, pàg. 94.

²¹⁶² *Ibidem.*, pàg. 442.

²¹⁶³ VEILLEUX, Armand. «What makes a monastery a sacred place?». *Loci Sacri: Understanding Sacred Places*. T. Coomans, H. De Dijn, J. De Maeyer, R. Heynickx, and B. Verschaffel (eds.). Leuven: Leuven University Press, 2012, 29-33.

²¹⁶⁴ «Y no sin fundamento; que la relevante santidad de la Cartuja no podía dejar de ser parte, y poderosa, para lograr del trono de Dios cuanto fuese conveniente, ya que la penitencia y mortificación, tanto del cuerpo cuanto del espíritu, llegaron allí á grado increíble, al par que la mente y la oración vocal del monje continuamente se elevaron como leve incienso hasta los pies del Señor». *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. I, pàg. 197.

²¹⁶⁵ «Quizá no falte fanático liberal que, llevado por sistema á la impugnación de cuanto el Catolicismo creó, intente quebrantar nuestra afirmación, sacando á plaza las abundantes riquezas de las cartujas catalanas, y recordando que la abundancia suele, según enseña la experiencia, engendrar disipación. Mas á

paratge idíl·lic, bell, harmoniós, que conjuga amb les característiques religioses del monaquisme catòlic, com bé descriu en l'anàlisi del convent franciscà de Sant Francesc d'Assís, de Barcelona²¹⁶⁶, o a l'hora de parlar del passat i particularitats estilístiques del monestir benedictí de Sant Pere de Rodes, tot citant l'obra de *Recuerdos y Bellezas de España* de Pau Piferrer, Francesc Pi i Margall i Xavier Parcerisa:

«Para conocer el valor artístico-arqueológico del templo y claustro, remito al aficionado lector á las hoy ya numerosas descripciones y buenas láminas de este monumento que han visto la luz; pero sobre todo á su primer retrato, el cual de mano maestra fué trazado por D. Francisco Pí y Margall en los *Recuerdos y Bellezas de España*. De él tomo las siguientes líneas: “El monasterio, teatro de escenas sangrientas, trono de una religión, morada de un santo, precioso monumento del siglo X, donde por espacio de ochocientos años hicieron brillar su piedad y su magnificencia los más distinguidos personajes del Principado, aun hoy... ofrece bellas perspectivas al pintor, magníficos detalles al escultor, líneas grandiosas y atrevidas al arquitecto, trazos sumamente característicos al que pretenda estudiar la marcha del arte cristiano durante la Edad media... En él está vivamente reflejada la época en que las reminiscencias del estilo romano dirigían la mano del artista bizantino: los entrelazos, los follajes, las mil caprichosas combinaciones de los neo-griegos, apenas logran confundir nunca las grandes líneas de la arquitectura del imperio, que aunque exageradas y sin la proporción debida, campean de una manera admirable en el interior del templo.”»²¹⁶⁷

Però seria agosarat afirmar que aquest vocabulari tan sentimental per a descriure les particularitats artístiques, arquitectòniques i estilístiques és propi de Barraquer. La cita inserida justifica la influència de les seves paraules, també de la visió d'estil i percepció del patrimoni, i identifica el període intel·lectual en el qual es podria emmarcar, d'una historiografia immersa en un romanticisme preponderant que s'encavalca amb el positivisme historiogràfic. Tot i que es parlarà més endavant de la influència de *Recuerdos y Bellezas de España* en Barraquer, cal especificar que, partint de l'erudició i posteriorment de l'academicisme científic, es parteix d'un rigor metodològic –inclús ideològic– que defuig de les simples explicacions literàries –tot i ser així, s'ha vist que l'autor utilitza algunes obres amb aquestes característiques pels seus treballs–, centrant-se en l'estudi a través de l'observació i la recerca documental, però sense abandonar la

tan especioso recuerdo nosotros opondríamos una enseñanza cristiana, no de los tiempos que corremos, sino de los primitivos, del siglo ni, de Clemente Alejandrino, quien, proponiéndose la cuestión sobre si el rico puede salvarse, decide ser cierta la afirmativa, y hasta que las riquezas por su buen uso se convierten en peldaños de la escalera celestial. Tales las hicieron las cartujas, pues viviendo el monje en extremada pobreza, no las empleó en su regalo, sino en el servicio del Señor, sea en el esplendor del culto, sea en el socorro del menesteroso». *Ibidem.*, pàg. 202.

²¹⁶⁶ «Aquellos claustros, tapizados de religiosos e inspirados lienzos, de venerandas urnas sepulcrales, aquellos claustros aromatizados por la oración y el recogimiento de sus cenobitas, aquellos claustros de tanta paz donde, atraídos por esta misma paz, los pajaritos bajaban presurosos todos los días a posarse sobre los hombros y las manos de un Padre grave, que después de la comida salía con un plato de migas para ellos». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. IV, llib. III, pàg. 375.

²¹⁶⁷ *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 59.

preponderància modèlica pel gust de certs estils artístics concrets, amb especial interès per l'època medieval.²¹⁶⁸

En el cas present, cal interessar-se per conèixer quines pogueren ser les influències que el feren emprar el vocabulari que emprà l'autor en la descripció dels edificis i les seves particularitats arquitectòniques i estilístiques, així com la seva conceptualització i, com a conseqüent, la idealització dels corrents teòrics i historiogràfics. Per exemplificar i formular una hipòtesi vàlida i raonable, hom podria pressuposar la influència de la perspectiva metodològica positivista per les obres del prevere Josep Gudiol –*Nocions de arqueologia sagrada catalana*²¹⁶⁹– o de l'historiador Joaquim Fontanals del Castillo –*Un Recuerdo de Antonio Viladomat: el pintor olvidado y maestro catalán del siglo XVIII*–, del que en fa ús i cita en els seus treballs –en aquest últim persisteixen els tòpics antimoderns tot i que es limita a la seva descripció formal²¹⁷⁰–, com també dels molts autors que Barraquer i Roviralta consulta per a nodrir i referenciar els seus articles.

En la consulta de referències també emprà l'obra de Josep Puig i Cadafalch –*L'arquitectura romànica a Catalunya*–, de la que extreu el plànol de la planta del priorat benedictí de Sant Miquel de Fluvià²¹⁷¹ i que probablement consultà per altres aspectes, però no consta cap esment a excepció del que s'ha precisat. Per altra banda, també podria ser de la lectura de l'obra d'Arcisse de Caumont –Barraquer emprà la seva obra quan estudia el convent dominic de Santa Caterina de Barcelona, i el mal destí que tingué²¹⁷²–, en la conceptualització de l'art romànic i gòtic, sobretot en la revalorització del patrimoni religiós i el seu passat medieval²¹⁷³, però també en la necessitat de conservar-

²¹⁶⁸ TARRAGÓ VALVERDE, Guillem. *Teoria i historiografia de l'art a la Catalunya del segle XIX*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2018, pàg. 46-51; MAESTRE ABAD, Vicente. *op. cit.*

²¹⁶⁹ BARRAL I ALTET, Xavier. «Reflexions sobre el context i la recepció de les *Nocions d'arqueologia sagrada catalana* de Josep Gudiol a inicis del segle XX». *Quaderns del Museu Episcopal de Vic*, 7 (2014): 37-50; GRAU I FERNÁNDEZ, Ramon; LÓPEZ GUALLAR, Marina. «La gènesi del positivisme historiogràfic: Barcelona revisitada (1844-1848)». *L'Avenç*, 96 (Setembre 1986): 71-74; TARRAGÓ VALVERDE, Guillem. *op. cit.*, pàg. 22 i 113.

²¹⁷⁰ TARRAGÓ VALVERDE, Guillem. *op. cit.*, pàg. 124-130 i 148-149; FONTBONA DE VALLESCAR, Francesc. «Historiografia de l'art catalana». *Història de la historiografia catalana. op. cit.*, 271-299, pàg. 278.

²¹⁷¹ «Pág. 146. —De la obra de D. José Puig y Cadafalch, titulada: *L'Arquitectura románica catalana*, tomo II, pág. 210, tomé la planta o plano de San Miguel de Fluvià». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. III, llib. III, pàg. 704.

²¹⁷² *Supra.*, pàg. 381.

²¹⁷³ NAYROLLES, Jean. *L'invention de l'art roman à l'époque moderne (XVIIIe-XIXe siècles)*. Rennes: Presses Universitaires de Rennes, 2005, pàg. 91-103.

lo a causa de les afectacions que patí aquest durant el s. XVIII a França, i en aquest cas la seva aplicació pels mateixos autors durant el s. XIX a Espanya.²¹⁷⁴

Tanmateix, cal mirar més a prop i fixar-se en una obra citada en aquest subapartat i també en el corresponent als objectius, dels quals s'inspira a la vegada que també s'influència fortament tant pel format com també per la perspectiva romàntica, i com a conseqüència, pels gustos artístics i estilístics. Anteriorment formulat, es podria trobar una forta influència en l'obra *Recuerdos y Bellezas de España*. Partint del seu contingut, es pot intuir un estímul en la predilecció per l'art medieval –també esmentat anteriorment i que també es ressaltarà més endavant–, essent aquests el romànic, el gòtic i el renaixement, i el poc interès relatiu pel modern, en aquest cas el barroc i el neoclàssic. Corroboraria la influència parcial que s'ha esmentat en el subapartat corresponent als gravats, expurgant el significat liberal de les escenes de moltes de les imatges. Sense entrar en detalls de definició i d'influència en els conceptes, es poden trobar algunes semblances amb les pròpies consideracions de Barraquer envers el patrimoni:

«Nuestra manera de ver arte bien consignada está en el precedente tomo de Cataluña: antes que la ejecucion buscamos la poesia y la filosofia; consultamos las épocas y la historia; y nada calificamos de insignificante, aunque segun las reglas lo sea, si lleva consigo algo que caracterice una faz del arte mismo, ú ofrezca interes para el estudio de trages ó de detalles. Fuera de estas consideraciones, admiramos la belleza de las formas, y en este particular tal vez solo con ciertos géneros modernos somos exclusivistas. Amamos el bizantino, y al traves de su rudeza, en sus triples artes cilíndricos, anchos dinteles, gruesos pilares ó cuadrados machones y capiteles caprichosos procuramos encontrar su elegancia; el gótico es el objeto de nuestro culto, si así puede decirse, y para nosotros el mas espiritual, profundo, filosófico, bello y sobre todo el mas cristiano; y no negamos respeto ni atencion al plateresco delicado y menudo, ni al noble greco-romano, aunque, en nuestro sentir, carezca este de significacion aplicado á los usos religiosos, y sea como quien á los dos mil años de sepultado resucitase en medio de otro pueblo con el mismo traje habla, pensar y maneras de los tiempos en que vivia.»²¹⁷⁵

A continuació es procedirà a l'anàlisi de les conceptualitzacions artístiques, i es veurà la influència del contingut d'aquest fragment inserit que tanta informació aporta.

8.2.2. Conceptualització d'estils artístics

8.2.2.1. Romànic, gòtic i renaixement

Corresponent al primer dels estils, el romànic, Barraquer i Roviralta l'anomena com a tal. Però abans d'entrar en qüestions de descripció del propi estil, l'autor insereix fragments d'altres obres que consulta en les que s'utilitza el concepte «bizantino». És a dir, Barraquer no el fa servir com a tal, sinó que ell l'anomena «románico», situació que

²¹⁷⁴ TARRAGÓ VALVERDE, Guillem. *op. cit.*, pàg. 96-97 i 124-129.

²¹⁷⁵ PARCERISA, Francesc Xavier; PIFERRER, Pau. *Recuerdos y Bellezas de España. Mallorca*. Barcelona: Imprenta de Joaquín Verdaguier, 1842, pàg. 4-5.

permet constatar l'ús d'aquest primer concepte per a l'emmarcament del romànic, justificant l'evolució del concepte –tot i referir-se Barraquer al mateix estil– fins a arribar al de «románico». Així doncs, s'exposa concretament la representació una cronologia específica, un estil precís, i per tant, la seva acceptació historiogràfica, ja essent usada aquesta conceptualització i definició des de la segona meitat de s. XIX.²¹⁷⁶

Malgrat tot, fa ús d'aquests treballs malgrat ser alguns d'aquests contemporanis, com el fragment inserit en la descripció d'una part del claustre del monestir cistercenc de la Santa Maria, de Santes Creus, que fa Bonaventura Hernández²¹⁷⁷, o de la sagristia del temple del convent mercedari de Sant Ramon Nonat, d'El Portell, per Faust de Dalmases.²¹⁷⁸ També en l'obra de Piferrer, com ja s'ha vist corresponent a Sant Pere de Rodes²¹⁷⁹, en la descripció del claustre del monestir benedictí de Sant Pau del Camp²¹⁸⁰, o del temple del convent franciscà de Sant Francesc d'Assís, de Vilafranca del Penedès:

«La nave brilla por su esbeltez en la forma general y la robustez románica de los detalles. Sus muros son lisos, y á cierta altura ofrecen gruesas cartelas, ricas en relieves, de las que arrancan seis elegantes y elevados arcos transversales de la bóveda, ojivales, formados de tres toros ó cilindros. Queda así el techo dividido en seis compartimientos con sus aristones cruzados y claves, á completa usanza gótica. “El presbiterio también corresponde á ese carácter de robustez, y no poco contribuyen á ellos los dos machones salientes que marcan

²¹⁷⁶ BARRAL I ALTET, Xavier. «El arte románico: realidad medieval y construcción historiográfica». *Una nueva visión de la Edad media: legado y renovación. XXVI Semana de Estudios Medievales, Nájera, del 27 al 31 de julio de 2015*. Esther López Ojeda (coord.). Logroño: Instituto de Estudios Riojanos, 2016, 291-329, pàg. 291-293; *Ídem*. «L'arquitectura religiosa d'època romànica a Catalunya (segles XI-XIII): balanç i notes crítiques». *Catalan Historical Review*, 4 (2011): 181-200, pàg. 181; AINAUD I DE LASARTE, Joan. «L'acceptació i la fixació del terme “Romànic” a Catalunya». *Catalunya Romànica. Vol. I. Introducció a l'estudi de l'art romànic català. Fons d'art romànic català del Museu Nacional d'Art de Catalunya*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1994, 26-29; PANADERO PEROPADRE, Nieves. «La definición del estilo románico en la historiografía española del Romanticismo». *Anales de Historia del Arte*, 7 (1997): 245-256, pàg. 252-253.

²¹⁷⁷ «En “la parte oriental sólo hay una cimbra que cobija otra tumba de gusto absolutamente bizantino. En ella se colocaron los restos de los Moncadas, trasladados de Mallorca, que murieron en la conquista de aquella isla en 1229” y que después pasaron al panteón de familia del interior del templo». *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 291-292.

²¹⁷⁸ «No le faltaba á este templo su buen órgano, del cual queda hoy su armazón. La sacristía es una hermosa pieza cuadrada, con bóveda, apoyada en los cuatro ángulos en sendas graciosas pechinas. “En la sacristía hay dos cuadros regularcitos. Lo bueno, según allí se dijo, era una cruz procesional bizantina de plata, vendida modernamente por solos 80 duros, y un cáliz que hay en Solsona”». *Ibidem.*, pàg. 156-157.

²¹⁷⁹ *Loc. cit.*, nota nº 2167.

²¹⁸⁰ «En el ángulo formado por el lado meridional de la nave y el brazo del crucero encaja el claustro, tan diminuto cuanto notable. Su planta total, incluidas las galerías, forma una figura cuasi cuadrada, cuyos lados miden 14'30 metros por 12'80, y el de su patio unos 7. Cuatro arquitos sostenidos por los acostumbrados pares de columnitas románicas con toscos é historiados capiteles, forman cada galería. Éstas apoyan sus ángulos en machones y el centro de cada lado en contrafuertes. Pero los arcos, más que tales, son ángulos trilobados en dos galerías y quintolobados en las restantes á la manera árabe, hallándose los lóbulos orlados de un cordón y otras esculturas. “En Cataluña la circunstancia de ser única añade nuevo precio á esta original construcción; respecto de España y de toda Europa es uno de los datos más completos, más íntegros y más claros para probar lo que de la rama árabe tomó en ciertos países el género romano bizantino”». *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 138. *Cfr.* CAMPS, Jordi; LORÉS, Imma. «El claustre de Sant Pau del Camp en el context de l'escultura barcelonina del segle XIII». *Lambard. Estudis d'art medieval. Vol. VI (1991-1993)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1994, 87-111.

su separación de la nave. Llevan las tres caras de estos machones, á la usanza bizantina, una pilastra en la que mira á la nave y una columna cada una de las otras dos. Este presbiterio es algo más estrecho que la nave (*y más bajo*)... Los tres capiteles... son enteramente bizantinos, y, excepto uno, tienen la forma cúbica con una ligera concavidad y sin relieve alguno... Este presbiterio (*cuya planta es cuadrada*) consta de una sola bóveda (*que es gótica*), y sus arcos se componen de los mismos cilindros que las arcadas de aquélla, y á la parte del altar son recibidos por dos columnas también bizantinas y truncadas...»²¹⁸¹

De les cites a peu de pàgina, però sobretot de la superior corresponent a Piferrer, s'evidencia una diferència conceptual entre autors. Com es pot comprovar novament, Barraquer descriu perfectament quines són les característiques d'aquest estil, entrant en un grau de detall que exposa les seves particularitats, amb la finalitat que el lector pugui entendre'l i sobretot identificar-lo a partir dels seus trets arquitectònics. Destaquen les dissertacions que fa de la portalada del monestir benedictí de Santa Maria, de Ripoll, ressaltant la seva iconografia religiosa²¹⁸², o el claustre del monestir, també benedictí, de Sant Pere, de Camprodon²¹⁸³; la mateixa església del monestir de Sant Pere de la Portella, del mateix orde, que il·lustra a la perfecció les característiques artístiques del romànic, i exposa a la vegada l'afany de l'autor en la seva descripció:

«La iglesia fué construida por el arte románico, según claramente muestran su nave única, sin capillas laterales, de la primitiva construcción, su bóveda de cañón seguido, de medio punto y sobre todo su hermoso ábside. Éste está dividido de arriba abajo en varios compartimientos por medias columnas pegadas al muro, tanto en el interior cuanto en el exterior. Viene adornado, por de fuera, en lo alto, por la indefectible línea de arcos cegados; perforado en cada compartimiento por un tragaluz abocinado, y cobijado por la cónica techumbre. El mismo campanario, con su desproporcionada anchura de base y á pesar de su completa carencia de adornos, aparece al ojo experto como hijo del mismo orden arquitectónico.»²¹⁸⁴

²¹⁸¹ *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. I, pàg. 490. Cfr. ARIÑO COLÁS, José M. op. cit., pàg. 452-453.

²¹⁸² «Entrado el visitante en el atrio, desplegábase á su vista la nunca bastante bien ponderada portada, la que tanto por su forma cuanto por sus múltiples esculturas constituye el arco de triunfo del Cristianismo. Aquélla es un gran rectángulo de 10 metros de longitud, atravesado en la parte central de su base por la anchurosa puerta en arco; y éstas representan el Antiguo y el Nuevo Testamento, los Cielos y la Tierra, los ángeles y los demonios, el bien y el mal, la gracia y la naturaleza cantando las glorias del Cordero inmaculado, único que fué digno y capaz de abrir el libro de los siete sellos. Y así como los antiguos conquistadores esculpían en sus arcos las escenas de sus triunfos y las efigies de los reyes vencidos, aquí el intencionado arte románico, por mano del gran Oliva, trasladó las profecías de Cristo, sus obras, sus victorias, los cantos de regocijo y el feo retrato del domeñado dragón; de modo que la mentada portada no es sólo arco de triunfo, sino también canto épico de victoria. Todas estas escenas aparecen distribuidas en numerosos cuadros ó compartimientos colocados á escalonadas alturas en hileras horizontales y en los planos de los ángulos entrantes y salientes del derrame de la gran puerta, así como en los distintos arcos concéntricos, bien que de distinto radio, que forman el de la misma puerta». *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. I, pàg. 17-18.

²¹⁸³ «Empero, sabiendo que esta dependencia ó pieza invariablemente existía en todo cenobio benito, ya desde antiquísimos tiempos, y viendo las exiguas variaciones que se efectuaron en el de Camprodon, me atrevo á opinar que pertenecería al gusto románico, á cuya conjetura acrece probabilidad el hallar en la iglesia parroquial tres capiteles perfectamente románicos, dos sobre las columnas modernísimas de la puerta principal, y otro empotrado en el no menos reciente campanario. Hallóse situado, según costumbre, al lado meridional de la nave mayor en el ángulo que con ésta forma el brazo del crucero». *Ibidem.*, pàg. 39.

²¹⁸⁴ *Ibidem.*, pàg. 89.

Tanmateix, fa ressò de les transicions estilístiques, en aquest cas del romànic al gòtic –lògicament, propi també amb el pas del temps, quelcom immanent als propis estils i que l'autor ressalta a la vegada que també obvia com a simple destí d'aquests per l'aparició de noves corrents–, com destaca a l'inici de l'article corresponent al convent dominic de Nostra Senyora de l'Anunciació, de Girona. La cronologia en què es construí i la proximitat geogràfica amb l'actual França justifiquen el seu estil i arquitectura, però sobretot l'encavalcament d'un amb l'altre:

«Y efectivamente, la iglesia y claustro llevan el tipo perfecto de su edad, así como el de su región. De su edad, porque, aunque ojivales, respiran en varias de sus líneas y elementos la tradición románica; y de su región, porque aledaña ésta á Francia, construye en gótico a mitad del siglo XIII, cuando tal gusto, por regla general, no entró en España hasta fines de él y principios del siguiente. Asíéntase el imponente edificio al E. de la ciudad, entre el caserío y su muralla, en elevada meseta, que domina al pueblo y á su fértil vega. Anchísima escalinata de 39 gradas precede al rellano, ó atrio, en cuyo lado oriental se abre la puerta del templo, y en la de S. la del convento. Aquélla, plenamente románica, está dotada en el derrame, ó lados, de superficies que forman dos ángulos salientes y dos entrantes con sendas columnitas en los últimos, éstos con capiteles cubiertos de hojas. Los mismos ángulos y las mismas columnitas, convertidas en toros, se prolongan más allá de la cornisita y describen los arcos de la dicha puerta en forma redonda graciosamente peraltada ó de herradura. Pero lo más notable y precioso de esta abertura, los hierros que decoraban el maderamen de la puerta, ha, por lamentable desgracia, desaparecido. Toda su cara exterior hallábase cubierta de una como red de graciosas mallas en losanje, cada una de las cuales contenía un caprichoso objeto robado á la naturaleza, cuál una flor, cuál un murciélago, ésta una hoja, aquélla una lagartija, otra un gorrión, etc., elegantísimo é interesante tipo de la ornamentación gótica.»²¹⁸⁵

Barraquer també esmenta la presència d'aquesta transició estilística²¹⁸⁶, com les que descriu l'autor en els ossaris presents al claustre del monestir de Sant Esteve, de Banyoles²¹⁸⁷, l'església del temple del monestir de Sant Pere de Galligants, de Girona²¹⁸⁸;

²¹⁸⁵ *Ibidem.*, vol. II, pàg. 67.

²¹⁸⁶ CARBONELL, Eduard. «La transició del romànic al gòtic: l'art del segle XIII». *Naixement de la nació catalana. Orígens i expansió, segles IX-XIV*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2017, 328-337, pàg. 328-332; DE DALMASES, Núria. «L'art medieval: el gòtic i el romànic». *Història de la cultura catalana. Vol. I. L'esplendor medieval, Segles XI-XV*. Barcelona: Edicions 62, 1999, 151-218, pàg. 184.

²¹⁸⁷ «Pero no debo terminar esta indicación de los osarios del claustro sin señalar el marcado valor epigráfico de las laudes de los tres primeros osarios reseñados, muy notables por dar el tipo perfecto de los caracteres de la transición del románico al gótico, y del osario del abad Bernardo de Vallespirans, obra preciosísima de los buenos tiempos ojivales, y que por señas la vi en 1893 en el mejor estado de conservación». *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 54.

²¹⁸⁸ «La iglesia, por dicha hoy aún en pie, no data de fecha tan atrasada, debiendo su existencia al siglo xn. Llama poderosamente la atención por la igualdad de carácter en todas sus partes, ya que ni una línea se nota en ellas que no venga trazada por el arquitecto ó monje románico. Su fachada, cuyos ángulos y líneas son todos rectos, revela ya á la primera mirada la existencia de tres naves, pues en la parte central elévase á mucha mayor altura que en las laterales. Quiebran su continuidad cuatro aberturas, á saber: primera, la hermosa puerta principal con las acostumbradas superficies de ángulos entrantes y salientes á los lados, y dos columnitas en cada lado, formando juntos el derrame de ella, cobijado todo por los sólidos y numerosos arcos esculpturados de radio distinto en unos que en otros, ó sea en degradación; segunda, el ancho rosetón colocado en lo más alto del cuerpo central, partido por ocho columnitas extendidas como radios, que desde una pequeña circunferencia central van á la exterior; precioso ejemplar de la transición del angosto y tímido ojo de buey románico al grandioso y osado rosetón gótico, rico en mil hermosos calados; y tercera, una ventanilla románica al frente de cada una de las dos naves laterales, bien que la de la derecha del espectador

l'exterior del monestir de Sant Cugat del Vallès²¹⁸⁹, tots tres benedictins, o com bé destaca pel contingut de la cita, la descripció de la sala capitular del monestir cistercenc de Santa Maria, de Santes Creus:

«El gusto arquitectónico que impera en todas sus líneas es de la transición del románico al gótico, y con esto dicho queda que forman el techo arcos transversales apuntados, que lo dividen en nueve compartimientos de bóvedas por arista cruzada con aristones y claves. Brilla por la suntuosidad y gusto su puerta, acompañada de la correspondiente ventana á cada lado, todo de estilo románico, y por lo tanto compuesta de robustos pilares rodeados y hermo­seados de columnitas terminadas por graciosos capiteles.»²¹⁹⁰

Anomenat «gòtic» o «ojival», s'han pogut comprovar novament les descripcions on abunden les característiques que representen aquest estil, ampliant la informació a altres elements arquitectònics i decoratius, com el corresponent sepulcre de l'abat Odó de Girona, present al temple del monestir benedictí de Sant Cugat del Vallès²¹⁹¹, com les creus processionals del mateix cenobi²¹⁹², o les decoracions d'alguns dels còdexs que hi havia a la biblioteca.²¹⁹³ Les propietats arquitectòniques i artístiques pròpies del gòtic, com ressalta en les descripcions del dormitori i arxiu del monestir cistercenc de Santa

se halla tapiada y oculta tras el edificio abadía, adherido por su costado oriental á aquel lado de la indicada fachada». *Ibidem.*, pàg. 64-65.

²¹⁸⁹ «Antes de bajar á la descripción de los adornos y objetos particulares del templo, estimo conveniente salir nuevamente de él y dar una mirada al exterior, desde el lado oriental ó trasero, es decir, desde la calle llamada de la Cruz. El edificio y sus accesorios presentan hermoso é imponente aspecto. En primer término aparece la cerca más exterior, la que, frente de la mentada calle, describe un ángulo, en cuyo vértice había la cruz que dio nombre á la calle. Tras de la cerca y la huerta que ésta encierra, vese otra cerca, ó mejor, muralla, franqueada de anchas torres de base poligonal, de sillares de piedra pulidos. Por sobre de esta segunda cerca, ó mejor, muralla, aparece la parte posterior del templo con sus tres ábsides, sus naves, su cimborio y su campanario, todo de sillares pulidos de rojiza piedra. Los hermosos ábsides están de arriba abajo divididos, por medias columnitas ó baquetas, en muchos compartimientos; adornados en lo alto por la sólita fila de arquitos cegados apoyados en modillones, y además perforados por saeteras ó ventanillas románicas, bien que el mayor tiene en el centro un gran ventanal con calados del tiempo de la transición, del románico al gótico, igual á los del cimborio». *Ibidem.*, pàg. 105.

²¹⁹⁰ *Ibidem.*, pàg. 293.

²¹⁹¹ «Siguiendo adelante el mismo muro de la nave del Evangelio, hállase el grande y magnífico sepulcro del muy célebre abad Otón, iniciador de la construcción del templo actual, obispo de Gerona, muerto en la batalla de Córdoba de 1010. Consiste este sepulcro en un sarcófago gótico sobre cuya cubierta yace una figura de tamaño natural representando un Obispo en ornamentos pontificales, cobijado todo por gracioso y elevado dosel ó frontón triangular de calados ojivales radiados». *Ibidem.*, pàg. 116.

²¹⁹² «Ni era menor el de la cruz procesional mayor, toda, hasta mitad del palo, de plata, de peso inmenso, de exquisito gusto, pues brillaba en modo extraordinario por la pureza, sin mezcla alguna de sus líneas genuinamente góticas, preciosísimas y profusamente adornadas. Otra cruz procesional, igualmente gótica y de plata, un relicario del mismo gusto y metal, de unos dos palmos de altura, cuyo centro guarda, en un vaso de cristal, distintos huesos, he visto yo mismo en esta iglesia». *Ibidem.*, pàg. 111.

²¹⁹³ «De entre los dichos códices es indudablemente digno de mención un misal gótico, de vitela, cuyas capitales y viñetas doradas y policromadas brillan por un gusto exquisitísimo, por la increíble perfección del trabajo, por la perfecta conservación de sus dorados y colores y por el carácter tan marcado de todas sus partes. Todo curioso puede examinarlo en el mentado Archivo Real de la Corona de Aragón. De este misal proceden algunas de las iniciales de este mi pobre libro». *Ibidem.*, pàg. 125.

Maria, de Poblet²¹⁹⁴, o les del temple del monestir premonstratès de Santa Maria, de Bellpuig de les Avellanes, de gran riquesa conceptual i analítica:

«La iglesia, aunque del crucero por arriba es ojival y por abajo de Renacimiento, conserva en su planta la forma románica en toda su pureza; y por lo mismo describe una cruz de exagerados brazos. Tiene una sola nave y sólo seis capillas, á saber: la mayor, dos á cada uno de los brazos del crucero, colocadas en la parte superior ú oriental de éste, y otra llamada el cementerio, colocada en la testera N. del brazo de este lado del crucero, todas de pulidos sillares de piedra. De modo que, exceptuada la última, las demás se hallan en la misma dirección que la mayor, formando con ella en una misma línea. Frente la anchurosa nave, y de toda su amplitud, ábrese el ábside mayor gótico de planta semipoligonal de cinco lados en el fondo, rasgados los tres centrales por sendos ventanales que desde lo alto del muro bajan hasta tres metros del pavimento. Al central parten de arriba á bajo tres molduras á guisa de columnitas, y una á los restantes, en las que apoyan los graciosos calados radiados de la ojiva. La bóveda del ábside mayor, ó presbiterio, es la acostumbrada en su estilo ojival, á saber: los aristones y bovedillas radiados que confluyen en la clave central, aquí muy pequeña. Los cuatro ábsides laterales, bien que de planta cuadrada, ostentan bóvedas ojivales y sendas ventanas, iguales á las del mayor, aunque de menores dimensiones. Adornan uno y otro lado del presbiterio, junto á las gradas de las naves, sendos bellísimos *arcosoliums*, ó grandes hornacinas, ojivales, con sarcófagos; así como otro de la misma forma de éstos avalora la primera capilla lateral del lado de la Epístola.»²¹⁹⁵

En aquest cas, es constata la pertinència de l'estil gòtic a l'edat mitjana, com bé es constata en les làpides funeràries que hi havia al claustre del monestir benedictí de Sant Cugat del Vallès²¹⁹⁶; una època de gran interès i atracció romàntica. El contingut d'aquesta cita es reflecteix clarament en la descripció, novament, del monestir benedictí de Sant Cugat del Vallès:

«Aparece en el centro el gran atrio con su puerta, y tras él la majestuosa fachada de la iglesia, con el muy gracioso campanario á la derecha, y el gran palacio abacial en la izquierda; y por cierzo lo acaba la cuadrada y antigua torre que guarda la puerta de ingreso á los departamentos monacales, las habitaciones de los monjes y la esbelta torre de la cárcel. Entrado ya en el atrio, que es un anchuroso y bien adoquinado patio, admira al visitante la fachada del templo, mezcla bien hallada de hermosura, misticismo y severidad, fiel expresión de siglos en los que el monje rezaba fervoroso en días de tregua y peleaba como león en los de guerra; frontis de una iglesia castillo, ó de un castillo templo. Sobre la grande y sencilla puerta principal, formada sólo de baquetones y ojivas ambos en degradación, y sobre el frontón angular que la cobija, ábrese en el robusto muro de rojizos sillares inmenso y hermosísimo rosetón de calados radiados, igual al del Pino de Barcelona y al de la Catedral

²¹⁹⁴ «Desde el brazo del crucero del lado del Evangelio un macizo tramo de gradas de piedras con pasamano de la misma materia conduce al piso alto, al dormitorio, inmensa nave gótica, de capacidad fabulosa, cubierta por elevado y largo tejado á dos vertientes, sostenido de trecho en trecho por sencillos al par que elevados y elegantes arcos transversales ojivales de piedra como los muros. Notabilísima hacen á esta pieza su grandiosidad, su esbeltez y también su sencilla ornamentación, la que brilla en modo especial en las esculturas caprichosas de sus ménsulas. La longitud de esta nave, que yo mismo medí, es de 125 pasos. Por su centro corría el pasillo, y á uno y otro lado con tabiques poco elevados se formaban las celdas ó camarillas, que recibían luz por multitud de ventanillas góticas abiertas en el muro. Adherido al oriental de esta gran sala, y junto al templo, formaban el archivo dos pequeñas piezas enteramente ojivales del siglo XIV, todas de sillares de piedra con hermosísimas al par que severas ventanas». *Ibidem.*, pàg. 260.

²¹⁹⁵ *Ibidem.*, pàg. 311-312.

²¹⁹⁶ «En el muro divisorio del templo y el claustro, al lado del anterior sarcófago, guarecíase otro, sostenido sobre columnitas, bajo el arco gótico, que pasaba de la iglesia al claustro. Igualmente pertenecía á la familia Belloch y procedía del siglo XIII. En este claustro se leían otras muchas lápidas funerarias de los siglos góticos (entre ellas varias del año 1300), cuya descripción omito en gracia de la brevedad, de las cuales no sé, sin embargo, omitir la siguiente, escrita en nuestro catalán, al frente de una urna cineraria, floridísima, y muy graciosa en sus adornos y caracteres». *Ibidem.*, pàg. 139.

de Tarragona. Acompanyan-lo uno menor y más sencillo á cada lado, correspondientes á sendas naves laterales. Termina en lo alto la fachada por una línea de almenas, más elevada en la parte correspondiente á la nave central, que en las dos más bajas de las laterales. Salvado el umbral de la mentada gran puerta, aparece la grandiosidad, esbeltez y profundo misticismo de esta catedral del Valles, con sus tres muy elevadas naves. Desde la fachada al crucero, ó pie del cimborio, es ojival ó gótica; pero desde éste inclusive hasta el fondo, románica. Cinco anchurosos arcos en cada lado abren paso desde la nave central á las laterales, arcos que son apuntados en la parte gótica y de medio punto en la románica. Todo brilla aquí, en uno como en otro gusto, por la severidad.»²¹⁹⁷

Com bé esmenta José M. Ariño Colás, «La historia y el arte medievales se convierten en un símbolo y representación de unos siglos aparentemente oscuros però sumamente ricos en creaciones artísticas. [...] la Edad Media es la edad ideal, una época en la que el espíritu predomina sobre la materia, la religión sobre la economía».²¹⁹⁸ Propi del moviment romàntic i, tanmateix, de la majoria de les cites inserides en el present subapartat, se'n resalta la bellesa i sublimitat dels elements patrimonials pertanyents a l'edat mitjana. Els dos estils principals, romànic i gòtic, són dos estils que desperten sentiments i destaquen per la seva bellesa intrínseca, fruit de la revaloració que en va fer el romanticisme.²¹⁹⁹ Com s'extreu de les adjectivacions per descriure els elements artístics, hi ha una evocació de la sublimació d'aquest art, evocador del bon gust i plaer intens en l'observar-lo, que emociona per la seva grandiositat i bona construcció²²⁰⁰, sempre vinculat a l'origen i finalitat religiosa, element autònom dels presents estils²²⁰¹, com bé especifica en les pintures del retaule major del temple del monestir benedictí de Sant Cugat del Vallès:

«El tierno sentimiento y expresión acentuadamente ascética de estas pinturas es la típica de su siglo.»²²⁰²

Les pròpies particularitats estilístiques, sumades a les impressions de l'autor, permeten entendre la percepció envers l'art medieval, com en el cas propi de l'arquitectura del temple del convent dominic de Sant Domènec, de Balaguer:

«De la detenida inspección de este edificio aún el ignorante en historia deducirá su antigua magnificencia y la homogeneidad y pureza de su gusto ojival. Por todos lados, ya en la iglesia, ya en el claustro, ya en sus dependencias, asoman preciados vestigios de su estilo y hermosura.»²²⁰³

²¹⁹⁷ *Ibidem.*, pàg. 103-104.

²¹⁹⁸ ARIÑO COLÁS, José M. *op. cit.*, pàg. 247; HERNANDO, Javier. *op. cit.*, pàg. 135-136.

²¹⁹⁹ WEISKEL, Thomas. *The Romantic Sublime: Studies in the Structure and Psychology of Transcendence*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1986, pàg. 12-33; AINAUD I DE LASARTE, Joan. *op. cit.*, pàg. 27; HERNANDO, Javier. *op. cit.*, pàg. 126-128.

²²⁰⁰ TRÍAS, Eugenio. *Lo bello y lo siniestro*. Barcelona: Seix Barral, 1984, pàg. 19-26.

²²⁰¹ ARIÑO COLÁS, José M. *op. cit.*, pàg. 364-373 i 460-472.

²²⁰² *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 106.

²²⁰³ *Ibidem.*, vol. II, pàg. 93.

Bellesa, magnificència, esplendor, puresa, grandiositat, són adjectius que s'obtenen a partir de la seva contemplació, és a dir, que l'autor constata la seva observació, que també són immanents a l'objecte que es descriu, però sobretot homogeneïtat estilística.²²⁰⁴ És un element que ressalta una vegada més la presència de la unitat d'estil, destacant les característiques pròpies en aquest cas del gòtic, i que constata novament el coneixement tant de l'autor com de la historiografia de l'art del moment, de la separació d'estils artístics i la seva formulació conceptual. El fet que els cenobis hagin estat construïts a l'edat mitjana comporta una evocació espiritual completament vinculada a la religió, perquè aquests són la mostra per excel·lència de l'ortodòxia cristiana²²⁰⁵, i aquesta estretament lligada a un procés de formulació nacional. En aquest cas, els monestirs són evocació dels fonaments de la religió cristiana i, per tant, dels orígens de la pàtria. És una remembrança, exaltació i veneració dels monuments, que com bé indica Horacio Capel:

«El monumento se convirtió, así, en fuente de patriotismo, en expresión y legado de las glorias pasadas y en ayuda para construir el presente y el futuro. Al igual que los libros de geografía enseñaban una cierta idea de la Nación, también los de historia y los de arte lo hacían a través de la valoración de los sucesivos estilos, en una concepción historicista y ecléctica de la herencia recibida. Patrimonio y patria establecieron una estrecha relación, vinculando la colectividad a un pasado colectivo que en aquel momento se estaba configurando y reconfigurando.»²²⁰⁶

En clau nacional i històrica, i concretament en el cas de Catalunya al s. XIX, el romànic i el gòtic esdevenen estils nacionals, no només propis de la identitat catalana sinó també de l'espanyola²²⁰⁷ i, per tant, una idea, no només artística –d'ordre–, sinó també històrica, un símbol.²²⁰⁸ Hi ha una evocació del passat nacional, essent l'edat mitjana l'escenari de formulació de l'estructura pàtria, i el patrimoni artístic i arquitectònic com a símbols propis i referents de la idiosincràsia catalana; una reivindicació d'un patrimoni vinculat a

²²⁰⁴ GRAU I FERNÁNDEZ, Ramon; LÓPEZ GUALLAR, Marina. «Arqueologia romàntica: espiritualisme versus materialisme». *L'Avenç*, 91 (Març 1986): 72-75; DE PAZ, Alfredo. *La revolución romántica. Poéticas, estéticas, ideologías*. Madrid: Tecnos, 1992, pàg. 222-223.

²²⁰⁵ GRAU I FERNÁNDEZ, Ramon; LÓPEZ GUALLAR, Marina. «Pau Piferrer i Victor Hugo: la llum no venia d'Alemanya». *L'Avenç*, 89 (gener 1986): 70-73, pàg. 73.

²²⁰⁶ CAPEL, Horacio. *El patrimonio: la construcción del pasado y del futuro*. Barcelona: Ediciones del Serbal, 2014, pàg. 19.

²²⁰⁷ GRAU I FERNÁNDEZ, Ramon. «La formació nacional de Catalunya i l'art romànic. El mirall de totes les ortodòxies». *L'Avenç*, 276 (Gener 2003): 35-41, pàg. 36-39; *Ídem*. «La historiografia: a la recerca de l'emoció patriòtica». *El Romanticisme a Catalunya, 1820-1874*. Manuel Jorba, Francesc Fontbona (eds.). Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 1999, 47-51, pàg. 47; GRAU I FERNÁNDEZ, Ramon; LÓPEZ GUALLAR, Marina. «Estil gòtic i identitat catalana. Una harmonització difícil». *L'Avenç*, 276 (Gener 2003): 27-34, pàg. 29-30; HEREU I PAYET, Pere. «L'arquitectura retroba l'edat mitjana». *El Romanticisme a Catalunya, 1820-1874. op. cit.*, 64-70, pàg. 64.

²²⁰⁸ PANADERO PEROPADRE, Nieves. «La valoración de la arquitectura románica en la España del Romanticismo». *Anales de Historia del Arte*, 9 (1999): 255-270, pàg. 257-258.

les èpoques d'esplendor històrica –període medieval–.²²⁰⁹ En el cas de Barraquer –aquesta, una de les poques cites amb una càrrega política nacional i regional, a excepció de les inserides en el capítol pertanyent a la seva perspectiva nacional i regional²²¹⁰–, els monestirs fundats en aquesta època esdevenen la mostra perfecta dels orígens de la pàtria catalana, com el cas de Santa Maria, de Poblet²²¹¹, Santa Maria, de Ripoll²²¹², o els mateixos cenobis benedictins en si:

«Sus celdas prestaron santo y quieto retiro á los guerreros cristianos fatigados del continuo batallar con el árabe. Los apellidos de los monjes benedictinos hasta en los tiempos modernos fueron los de los héroes de nuestras comarcas; sus cenobios, las obras predilectas de los Vifredos, Berengueres y Jaimes. Sus archivos guardaban los pergaminos, la historia y las glorias de la tierra catalana. Ó no conoció los monasterios benitos, ó no amó á Cataluña, ó por completo careció de filial piedad, quien por curables defectos de sus monjes se lanzó con la pluma ó el puñal contra aquella institución, aunque algo envejecida y encorvada por los años, madre mil veces de la patria.»²²¹³

Hi ha una crítica al patriotisme liberal que, malgrat la seva estima a la pàtria, atacaren els cenobis, símbol de la terra catalana, destruïnt el seu passat, mancat de pietat cristiana i estima. A més, hi ha una evocació romàntica de l'edat mitjana i de l'excelsitud dels estils propis per antonomàsia; és una època d'esplendor religiosa i de consolidació del passat de la pàtria²²¹⁴, que va més enllà d'un vestigi cultural nacional, en aquest cas d'esperit religiós. És l'etapa gloriosa dels cenobis catalans²²¹⁵, d'apuntament de les conquestes i de l'imperi, però sobretot de les meravelles artístiques pròpies de l'època, dirigides i representades per personatges destacables de la història, com explícita en el cas del monestir cistercenc de Santa Maria, de Poblet:

«Porque realmente todo en Poblet fué grande, abastado y magnífico: reliquias, vasos sagrados, utensilios del culto, enterramientos, edificios, posesiones y riquezas, lo fabricado en el siglo XIII y en el XIV y en las demás épocas. Todo allí fué religioso, patrio é histórico,

²²⁰⁹ BARRAL I ALTET, Xavier. «Construcció arquitectònica, poder i identitat a Catalunya medieval». *Anàlisi històrica de la identitat catalana*. Flocel Sabaté Curull (dir.). Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2015, 177-204, pàg. 177-190; *Ídem*. «L'arquitectura religiosa d'època romànica a Catalunya (segles XI-XIII): balanç i notes crítiques». *op. cit.*, pàg. 181-183.

²²¹⁰ *Supra.*, apartat 5.1.4.

²²¹¹ «EL pueblo catalán, para levantar al grado sumo la grandeza ó poder del objeto de su conversación, lo apellida Poblet y Santas Creus. Nombre mágico el primero para todo amante de las Bellas Artes, de la Patria y de la Religión; centro de regalada satisfacción ayer, hoy de negra pena para los corazones noblemente sensibles á cuanto se levanta sobre la vil materia. Vivían allí, en fácil abrazo hermanados con el amor puro á Dios, el justo respeto á la veneranda antigüedad y la debida admiración del talento y el genio, ya que en aquel monasterio el Señor tenía su templo suntuoso, las pasadas edades sus testigos elocuentes, los reyes de nuestra casa su palacio, sus sepulcros, sus huesos y personas, y el genio sus mejores obras». *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 241.

²²¹² *Loc. cit.*, nota nº 418 i nº 419.

²²¹³ *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 193.

²²¹⁴ FLITTER, Derek. *Spanish Romanticism and the Uses of History. Ideology and the Historical Imagination*. Oxford: Legenda, 2006, pàg. 8-38; ARIÑO COLÁS, José M. *op. cit.*, pàg. 250-270; TOLLINCHI, Esteban. *op. cit.*, pàg. 683-698.

²²¹⁵ *Catalònia religiosa. Atles històric: dels orígens als nostres dies*. Joan Bada i Genís Samper (coord.). Barcelona: Claret, 1991, pàg. 30-39.

surgiendo por doquiera la Religión y la realeza de las Edades medias palpitando al través de los tiempos. Aquel pueblo monumental parece obra de un hombre superior á nuestra estirpe, ó el trabajo de una raza de gigantes; porque á unos abades, reyes y magnates de generoso y levantado espíritu nunca sucedieron otros de corazón rastrero y apocado, y todos construyeron y adornaron según pauta casi imaginaria. Si en las obras humanas puede brillar lo sublime, luce en Poblet, donde lo grande de la tierra se enlaza con lo sobrehumano y celestial.»²²¹⁶

És una cronologia on la creació literària de l'època s'interessa de nou en l'edat mitjana, amb una varietat d'històries de cavalleria i trobadors tenien gran popularitat²²¹⁷, com evoca el mateix Barraquer i Roviralta, generant un relat carregat d'èpica medieval que juga amb l'escenari ideal per les característiques de l'arquitectura que descriu, en el cas d'una casa de l'interior del convent-col·legi dominic de Sant Miquel i Sant Gabriel, de Solsona:

«Agrada este edificio por la gracia de sus líneas ojivales y la sobriedad de adornos. De tal modo lleva impresa la fisonomía de las viviendas de los potentados de la Edad Media, que el leído en historia, al penetrar en este patio, cree aún ver allí al fatigado caballero armado de punta en blanco, apeándose de su corcel al pie de la escalera, mientras corren los escuderos y pajes á tener el estribo, y las antes ansiosas damas asoman en la galería para ahora gozosas saludarle.»²²¹⁸

Però aquesta època arriba al seu final, i amb ella també la decadència artística amb la fi del gòtic. En aquest cas, l'autor emprà aquesta conceptualització de «decadència» per indicar el gòtic tardà, propi del s. XV, substantiu que també indica, per altra banda, la finitud d'un període de gran riquesa artística i patrimonial. En deixa constància en la descripció del cor del temple benedictí de Santa Maria, de Ripoll²²¹⁹ i del presbiteri del temple del monestir benedictí de Sant Cugat del Vallès²²²⁰, en la del claustre del monestir jerònim de Sant Jeroni de la Murtra²²²¹, o en la data del temple del convent dominic de

²²¹⁶ *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. I, pàg. 269.

²²¹⁷ SILVER, Philip W. *Ruina y restitución: reinterpretación del romanticismo en España*. Madrid: Cátedra, 1996, pàg. 87-88; FLITTER, Derek. *Teoría y crítica del romanticismo español*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995, pàg. 17-18; HONOUR, Hugh. op. cit., pàg. 161-197; ARIÑO COLÁS, José M. op. cit., pàg. 259-260.

²²¹⁸ *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. II, pàg. 102.

²²¹⁹ «Ocupaba el coro, obra de la decadencia del estilo gótico, el centro de la nave principal, según costumbre de nuestras catedrales, y estaba rodeado de doble fila de las acostumbradas sillas, presididas por la primera del lado de la Epístola, dedicada al Abad». *Ibidem.*, vol. I, pàg. 21.

²²²⁰ «Al pie de las gradas del presbiterio, en el centro de la iglesia, el afán de adornos, y perfección de detalles y de decadencia del gusto, propios del crepúsculo vespertino del gótico, dejaron elocuente muestra en la muy notable piedra que cubre la hoya del abad Struch». *Ibidem.*, pàg. 116.

²²²¹ «Completa el hermosísimo claustro la monumental, fuente de su centro, á cuyo derredor yérguense frondosos cipreses, naranjos, y las humildes murtas que dieron nombre á la casa. Aquel se compone de tres cuerpos, á saber: la taza ó concha superior, la pila y el pedestal, todos formados de caras curvas con la parte convexa para el centro, y la cóncava para fuera; constando las dos primeras de ocho caras cada una, y el pedestal de tres gradas de infinidad de pequeñas curvas. El piso alto de este claustro carece de bóvedas y lo forman quince arquiteos rebajados por lado, sostenidos por columnitas de baquetas ó sea de sección cuatrilobada, con sus bases y lisos capiteles. Todos los muros exteriores son de pulida piedra. Este claustro, aunque de los comienzos de la decadencia gótica, resulta hermosísimo, muy delicado y monumental». *Ibidem.*, vol. II, pàg. 264.

Sant Domènec, de Barcelona, amb una especificitat informativa que aporta encara més detalls informatius:

«Su arquitectura, según explica el experto arquitecto Don José Casademunt, que vio el templo y dibujó su plano, “su arquitectura, repito, era de estilo gótico de muy buen gusto tanto en la forma total, como en la delicadeza de sus detalles”. Ni podía ser menos datando la construcción de los dos mejores siglos del arte ojival, anteriores al XV que inició la decadencia.»²²²²

Tot i indicar la terminació de l'edat mitjana, s'ha decidit seguir amb el següent estil, el renaixement, a cavall de la present i l'edat moderna. Com bé indica Barraquer, els cenobis catalans patiren el canvi d'estils, inclús combinant-los, com en el cas del temple del convent agustí calçat de Sant Agustí, de Torroella de Montgrí²²²³, o amb més especificat, el del convent mercedari de la Mercè, de Vic:

«El interior del templo constituye una grande y despejada nave, privada de crucero, pero dotada de cinco capillas en cada lado, unidas por estrecho pasillo. Mide aquella 29 metros en su longitud total, 8'44 en su latitud, más 2'90 del fondo ó profundidad de las capillas de cada uno de los dos lados, que dan un total de anchura de 14'24. Dos gustos arquitectónicos distintos levantaron esta iglesia: el ojival, que edificó los muros y aún llegó á echar los grandes arcos transversales de la bóveda, y el neopagano, que adornó aquéllos y terminó ésta. Por esto los arcos de ingreso á las capillas lucen el arco apuntado, por esto por sobre de tales arcos corre en el muro la tímida cornisita, ó filete gótico, del que arrancan los indicados grandes arcos transversales sostenedores de la bóveda que debió construirse; por esto bajo de los arcos formeros, ó sea sobre cada capilla, aparecen por defuera los ventanales góticos, provistos de calados radiados de caras planas éstos y sección sexagonal. Pero por opuesto lado, antes de acabarse la construcción, cambió el estilo, y el nuevo ocultó la cornisita gótica bajo un ancho cornisamiento de su gusto, adornado con triglifos en el friso, lágrimas y otras molduras. Por debajo de los arcos transversales apuntados pasó otros redondos, que dividieron la bóveda en seis compartimientos, con grandes lunetos en sendos cabos, y por todos lados esparció prolijo adorno de molduras. El plan del arquitecto, medioeval, fué acertadísimo, y á llevarse á cumplimiento, diera á la ciudad uno de sus más esbeltos y hermosos templos.»²²²⁴

És de gran valor la frase en la qual s'indica la transició d'un estil a l'altre, però molt més la conceptualització de «neopagano». Fent un avenç informatiu, i que es tractarà més

²²²² *Ibidem.*, pàg. 10.

²²²³ «El orden arquitectónico muestra dos gustos: el ojival en el presbiterio, en el par de capillas contiguas á él, y en la profunda contigua á la fachada, lado del Evangelio; el de Renacimiento en el resto del templo. Así por efecto de éste en cada machón que de unas capillas separa otras, sube desde el suelo una anta toscana, que encaramándose por entre las tribunas sube á lo alto á sostener una cornisita que rodea todo el templo. A su vez los arcos redondos que dan entrada en las capillas, así como los rebajados de las tribunas, apoyan sus cabos en otras antas que miran al interior de sus vanos ó aberturas. La bóveda de la nave guarda la imprescindible forma de las del Renacimiento, ó sea la del arco semicircular, los transversales que la dividen en compartimientos, que aquí son cuatro, y los lunetos, uno en cada lado del compartimiento; empero en este templo el centro de los compartimientos viene adornado con un florón. El gótico ábside en su forma semipoligonal cuenta cinco lados, y su bóveda traza los acostumbrados radios con aristones que van á unirse en la clave central. Las capillas tienen bóveda por arista cruzada, exceptuadas la contigua al presbiterio del lado del Evangelio, que es plenamente ojival, su fronteriza que posee linterna ó lucernario y cuatro pechinas, y la gótica indicada ya de junto el frontis, la que en todas sus partes ostenta las líneas de su gusto, y siendo más profunda que sus hermanas cuenta de longitud 13 pasos, ó sea 9 metros». *Ibidem.*, pàg. 222-223.

²²²⁴ *Ibidem.*, pàg. 134-135.

àmpliament en el següent subapartat, Barraquer anomena així l'estil neoclàssic, tot i que en aquest cas, i corresponent al present que s'analitza, el té en molt bona consideració. La present cita és l'únic cas en què anomena «neopagano» o, com en el cas de la descripció del sagrari del temple del convent cartoixà *Scala Dei*, desmarca el renaixement de l'anomenat «arte cristiano», és a dir, del romànic i gòtic.²²²⁵ També hi ha algun cas aïllat en què empra el qualificatiu «greco-romano» i aclarint a quin estil es refereix, com és el cas de la descripció de les capelles de l'església del monestir premonstratès de Santa Maria, de Bellpuig de les Avellanes.²²²⁶ El present concepte també es pot llegir en la inserció d'un fragment de l'obra de Gaietà Cornet i Mas en la descripció de l'església del convent mínim de Sant Francesc de Paula, de Manresa²²²⁷, o al retaule major del temple del convent agustí calçat de Sant Agustí, d'Igualada.²²²⁸

Amb la resta utilitza el concepte «Renacimiento», i descriu quines són les seves particularitats artístiques, com en l'interior del temple del col·legi dominic de Sant Domènec i Sant Jordi, de Tortosa²²²⁹, o el del convent-col·legi del mateix orde, de Sant Miquel i Sant Gabriel, de Solsona:

«El interior del templo mide 21'50 metros por 5'50. Tiene una sola nave, dos nichos por lado, no capillas, para altares, bóvedas divididas en compartimientos adornados de graneles lunetos en los cabos, y con esto queda indicado su gusto de pleno Renacimiento.»²²³⁰

Com succeeix amb l'estil gòtic, Barraquer amplia la descripció a altres elements, com per exemple, els arcs del claustre del monestir dominic de Sant Pere Màrtir, de Manresa²²³¹, o les particularitats arquitectòniques del convent, també dominic, de Sant

²²²⁵ *Loc. cit.*, nota nº 2070.

²²²⁶ *Loc. cit.*, nota nº 1291.

²²²⁷ «“La iglesia, cuya arquitectura pertenece al orden griego adulterado (*greco-romano, de Renacimiento*) tiene un pórtico de tres arcos, con las armas de la ciudad y de la Orden en el Frontispicio”, quedando liso de manipostería revocada todo el resto de la fachada». *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. II, pàg. 305.

²²²⁸ «El retablo mayor, también greco-romano, consta de un pedestal corrido, tres grandes columnas corintias por lado, colocada la del centro de cada, terno adelantada á las demás, de buena cornisa con dentillones, y en el segundo piso alto de un nicho de sobrios adornos». *Ibidem.*, pàg. 212.

²²²⁹ «El interior del templo, dibujado como fué en la época de la transición del gusto ojival al Renacimiento, ó quizá más exactamente expresado, en la de la última degradación de aquél, presenta aspecto muy distinto. Constituye una ancha nave de 42 pasos regulares de longitud por 14 de anchura, sin crucero, pero con cuatro capillas por lado que se comunican por muy menguado pasillo, y cuya profundidad sólo mide 4 pasos. Todos los muros, aunque hoy blanqueados, están formados de pulidos sillares de piedra. Conforme con el gusto que lo trazó, su ábside presenta la forma semi-poligonal de tres lados en el fondo y dos en los lados; los arcos de entrada en las capillas anchísimos y tan ligeramente apuntados que á duras penas se nota lo sean; la bóveda se halla dividida en tres grandes compartimientos casi cuadrados cruzados por los acostumbrados aristones diagonales, y en cuya interjección aparece una clave diminuta. Los aristones que separan unos de otros los com-compartimientos (*sic*) apoyan sobre ménsulas de los muros, unidas á otras por una cornisita». *Ibidem.*, pàg. 85.

²²³⁰ *Ibidem.*, pàg. 102.

²²³¹ «Siete arcos de medio punto, apoyados en pilares de sección cuasi cuadrada, formaban la galería de cada uno de los cuatro lados Tanto los pilares cuanto los arcos y adornos eran de pulida piedra, pues entre

Domènec, de Peralada.²²³² De la mateixa forma, queden molt clares quines són les particularitats estilístiques del renaixement, concretament la descripció del retaule major del temple del convent mercedari de Nostra Senyora de la Mercè, de Montblanc²²³³, o el del col·legi agustí calçat dels Sants Reis, de Tarragona:

«El retablo mayor guarda la forma que casi podríamos llamar reglamentaria del gusto del Renacimiento, es decir, en el centro las gradas y el sagrario de la exposición de orden corintio; á los lados del altar dos altos pedestales, con flores de bajo relieve en sus plafones; sobre de ellos tres grandes columnas de orden compuesto en cada lado, las dos de los extremos retrasadas á las otras; entre las columnas de un lado y las de otro, ó sea en el centro, el gran nicho de arco redondo con la imagen en 1835 de San Agustín, ahora del Sagrado Corazón; por sobre de las columnas y nicho la gran cornisa que recorre toda la anchura del retablo, y está adornada de guirnaldas en el friso y de dentillones en la cornisita, y sobre de todo, en el segundo piso ú orden sencillo, un lienzo grande *apañado* de la adoración de los Reyes; segundo cuerpo ó piso que termina en alto por un frontón griego triangular con la estrella luciente de los Magos en la punta superior. [...] Adornan los muros de los lados del retablo ó presbiterio sendas puertas que conducen á la sacristía, éstas provistas de una anta de orden compuesto en cada lado, una cornisa grande sobre de ella, un frontón curvo en cuya parte superior están sentados dos niños desnudos. En los días del Renacimiento los ángeles no habían aún llegado á edad viril, y no habiendo pecado en Adán no sentían ni el rubor ni el frío, que tanta es la locura del hombre cuando se entusiasma por un sistema.»²²³⁴

Les seves composicions i decoracions en els elements artístics també afecten els sentits i nocions de qui l'observa, com bé esmenta dels retaules que hi havia en el temple del monestir benedictí de Santa Maria, de Ripoll:

«El ánimo se goza al imaginar la hermosura de tales retablos, hijos de los primeros años del siglo XVI, y enriquecidos con el precioso tesoro religioso y artístico de arquillas de reliquias y crucifijo antiguo de plata.»²²³⁵

Finalitzat l'anàlisi dels presents estils, i sense oblidar gran part del contingut exposat en aquest subapartat, és moment de canviar d'època i desglossar els corrents artístics i estilístics anomenats «moderns».

arco y arco el muro venía adornado con relieves en formas geométricas, tales como círculos y triángulos curvos, todo bastante gracioso. Las galerías medían en su anchura 3'67 metros, y estaban cubiertas por atildadas bóvedas de Renacimiento, es decir divididas por arcos transversales en tantos compartimientos cuantos eran los arcos del patio, compartimientos provistos de un luneto en cada lado». *Ibidem.*, pàg. 61.

²²³² «El edificio carece de toda importancia arquitectónica, hecha excepción del claustro, pues no pasa de las dimensiones y carácter de una casa particular. Su templo, más que de tal, debe calificarse de desahogada capilla, que ni aun puerta tiene en el exterior. Ábrese ésta en la entrada del edificio, y aquélla es una sencilla pieza del piso bajo de la casa, uno como almacén, dotado empero de pulida aunque baja bóveda del Renacimiento, dividida por arcos transversales en cuatro compartimientos adornados de un lunetito en cada extremo». *Ibidem.*, pàg. 75-76.

²²³³ «El retablo mayor, de pleno Renacimiento, consta en el piso bajo de un pedestal corrido, y en el primer alto de tres delgadas columnas corintias á cada lado, con el Santo Patriarca de la Merced en el intercolumnio del lado del Evangelio, y la Santa del Socorro, ó del Socos, en el opuesto, y del nicho principal con la Virgen mercedaria ricamente vestida y colocada en su camarín. Termina en alto por un grande escudo con la inicial de María, sostenido de dos ángeles. Prolijas esculturas decoran este hermoso retablo». *Ibidem.*, pàg. 142.

²²³⁴ *Ibidem.*, pàg. 228-229.

²²³⁵ *Ibidem.*, vol. I, pàg. 22.

8.2.2.2. *Barroc i neoclassicisme*

Recuperant el fragment inserit de *Recuerdos y Bellezas de España*, els autors exposen quines són les seves prioritats i gustos estilístics²²³⁶, en part molt properes al propi Gaietà Barraquer. Però avançant en la cronologia i en les seves obres, la primera impressió envers els estils moderns –el barroc i el neoclassicisme– no és del tot positiva. Tot i que més endavant es desglossaran les particularitats de cadascun amb major detall, a grans trets destaquen qualificatius despectius, valorant negativament la seva composició estilística, com fa amb el retaule del temple del convent carmelita calçat de Nostra Senyora del Carme, de Valls²²³⁷ o el del convent franciscà de Santa Maria de Jesús, de Cervera²²³⁸, així com les modificacions que es realitzaren en el temple del convent carmelita calçat de Nostra Senyora del Carme, de Barcelona:

«La tiranía de la moda neo-pagana y barroca no perdonó tanta belleza ojival, y puesto caso que no podía trastornar y cambiar los muros, ventanas y bóvedas, ocultólos en muchas partes bajo postizos adornos de su pésimo gusto. El ábside, comprendido todo el presbiterio, sufrió en los primeros años del presente siglo XIX un completo cambio de decoración. Sus muros laterales fueron tapizados por adornos de albañilería en forma de grandes cuadros, ó como casetones, corriendo por sobre de ellos en el arranque de las bóvedas una gran cornisa griega, sostenida á lo largo de cada lado por cuatro colosales columnas corintias adheridas á dichos adornos de los muros. Su bóveda quedó oculta tras de un lujoso artesonado que siguió su misma configuración oval y formaba muchas líneas de cuadritos ó casetones con un florón dorado en el centro de cada uno.»²²³⁹

Les seves paraules casen novament amb les de Piferrer, quan criticà les modificacions d'època moderna que s'executaren a la catedral de la Santa Creu i Santa Eulàlia, de Barcelona:

«Abrense en las naves laterales numerosas capillas, pero oscuras y embrolladas en sus adornos la mayor parte. Porque se cerraron las ventanas que les daban luz? porque desaparecieron los pintados vidrios? Cual fué el escultor que las atestó de aquellas extravagancias y ridiculeces en forma de altares? Quizas tengan su mérito particular, porque todo puede tenerlo si solo se mide con el compás de los frios preceptos; mas ¿á quien no choca aquel borron en medio de la tersura de lo demás? aquellas panzudas curvas, aquellos pesados y rechonchos juegos de rollos al lado de los ligeros ángulos y de la gracia de los arcos? Las revoluciones han atacado los edificios antiguos en su total, imparcialmente; llevados los hombres de su espantoso delirio han derribado por derribar, delito enorme que solo puede escusar en común la ceguedad y fiebre que á todos comunican las luchas de partidos; pero algunos artífices de nuestros dias los han embestido con gravedad y sangre fria, su diploma y condecoraciones á un lado y sus libros y dibujos al otro. Han derribado para *corregir* lo antiguo, lo venerable con la frialdad, extravagancia y contraste de carácter de sus obras: han mandado y dirigido frecuentes amputaciones en las pobres catedrales, sin

²²³⁶ *Loc. cit.*, nota nº 2175.

²²³⁷ «El rico y muy adornado retablo mayor no satisface á mi gusto. [...] Peca de achatado y poco gracioso tan rico retablo, porque constando de un solo orden, ó piso alto, y abarcando de parte á parte todo el presbiterio, choca su gran anchura hasta parecer excesiva al compararla con la altura». *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. I, pàg. 423.

²²³⁸ «Exhibe muy mal gusto, lo mismo que el conjunto del templo, que resulta feo é irregular». *Ibidem.*, pàg. 557.

²²³⁹ *Ibidem.*, pàg. 384. Cfr. ARIÑO COLÁS, José M. *op. cit.*, pàg. 486-489.

respeto á aquellos buenos Prelados que en ellas yacen, que dieron sus rentas para construir las, sin respeto á los Reyes y magnates que los fundaron, sin respeto á aquellos oscuros y para siempre olvidados Arquitectos góticos respeto á aquellos oscuros y para siempre olvidados Arquitectos góticos, que nunca tuvieron diploma ni decoraciones, y que sin embargo, con el entusiasmo en su cabeza y la fé en su corazón, levantaron sobre el suelo del orbe cristiano profundas inspiraciones, monumentos que son las mas bellas páginas del cristianismo.»²²⁴⁰

Fins aquí, hom podria concloure que, a partir del contingut de les cites de Barraquer i Roviralta contra els estils moderns i la darrerament inserida de Piferrer, hi ha una aversió total contra el barroc i el neoclassicisme, i la prioritat antonomàstica pels estils propis de l'edat mitjana. Adulteració, trencament de l'harmonia, sobrecàrrega innecessària de la senzillesa, grandesa i naturalitat del romànic i gòtic.²²⁴¹ Es podria afirmar, però no del tot. I és que retornant de nou a primera la cita de Piferrer, hi ha uns gustos molt concrets propis de l'època, però aquests no impedeixen valorar positivament els estils moderns. El mateix Barraquer i Roviralta en dona fe de l'argument plantejat recentment a l'hora de valorar el retaule major i presbiteri del temple del convent trinitari descalç de la Santíssima Trinitat, de Vic:

«Mal que les pese á los que no sienten admiración más que por los estilos medioevales, el retablo mayor de este templo, con todo su presbiterio, debe graduarse de rico, majestuoso y elegante.»²²⁴²

Seguint en el mateix plantejament, destaca el contingut de la valoració que fa de les obres que va fer l'abat del monestir benedictí de Santa Maria, de Serrateix, Felip d'Escofet, de l'altar major i cor del temple. Barraquer diu el següent:

«¿Y á tanto elogio de las obras del abad Escoffet, tributado por los citados visitantes, y aun á las pobres alabanzas del que traza estas líneas, qué objetará la crítica moderna? Anátoma sobre anátoma, que el mundo siempre ha sido igual, y según dijo Salomón: *Nihil sub solé novum*. El criterio del mundo es la moda y la exageración. Los indicados visitantes del primer quinto de mi siglo con preocupado desdén menospreciaron la construcción románica y aun la ojival, colocando en las nubes la corintia. Los críticos de hoy ni aun mirar se dignan las líneas del Renacimiento, por graciosas que brillen, poniendo en las estrellas toda obra medioeval, por desmañada que aparezca. Cuando meses atrás, inquiriendo datos sobre este monasterio, interrogué á un incansable y conocido excursionista, hasta las palabras quiso ahorrar en su descripción, limitándose á decirme que “allí en el templo todo se hallaba transformado, y que el claustro, compuesto de pilares cuadrados, nada valía” de donde vino mi grande admiración y acentuados elogios, cuando luego he visitado á Serrateix. Sí, es verdad, la primitiva forma de este templo fué románica, y aún hoy sus primordiales elementos, muros, bóvedas y ábside, románicos son. Sí, es verdad, el abad Escoffet y su arquitecto Puig desconocieron por completo la necesidad artística de conformar el adorno interior al orden general de la construcción, la necesidad de adaptar lo accesorio á lo principal; y en esto ante la crítica severa faltaron; mas el pecado no cae sobre su conciencia garantida por la mayor buena fe y el deseo del mejor acierto, probados elocuentemente por el desembolso de cuantiosas sumas. El pecado cae sobre la moda y la universal preocupación, la que por boca del ilustrado Villanueva califica de mezquino é incómodo el templo

²²⁴⁰ PARCERISA, Francesc Xavier; PIFERRER, Pau. *Recuerdos y Bellezas de España. Principado de Cataluña. Tomo I*. Barcelona: Imprenta de Joaquín Verdager, 1839, pàg. 36. Cfr. ARIÑO COLÁS, José M. *op. cit.*, pàg. 493-496.

²²⁴¹ ARIÑO COLÁS, José M. *op. cit.*, pàg. 489-490.

²²⁴² *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. II, pàg. 568.

románico, y de desproporcionada y fea su bóveda, alabando al propio tiempo en gran manera el nuevo adorno corintio. Sí, el pecado cae sobre la moda y universal preocupación, repito, que por la autorizada pluma de los visitantes de 1815 por razón de la obra de Escoffet y de Puig, coloca la iglesia de Serrateix entre “las mejores y más suntuosas de la Congregación, puesta en una excelente, magnífica y primorosa arquitectura.” Pecaron, pues, en la obra del templo; pero pecaron muy de buena fe. Por otra parte, la imparcialidad y la justicia obligan á confesar que su obra brilla por la pulcritud, buen gusto y majestad, laudables circunstancias que ciertamente no adornan todas las obras producidas por el Renacimiento, y mucho menos las nacidas en el estúpido siglo XVIII y en los ignorantes principios del XIX. Escoffet y Puig no deben contarse entre los hombres vulgares, sino que merecen justamente una cordial palmada de aplauso. Iguales excelencias de pulcritud, buen gusto y majestad resplandecen también en el claustro, donde sus constructores, si por una parte se ven libres de la acusación de haber mezclado dos arquitecturas, en cambio quizá caerían en la más grave de haber destruido el anterior; y digo “quizá”, porque ignoro, como apunté arriba, el gusto, estado y demás circunstancias de él, y hasta si realmente existió.»²²⁴³

Aquesta interessantíssima cita ressalta pel contingut present en les seves ratlles en certs aspectes, però sobretot pel posicionament de l'autor. En primer lloc, critica la moda acadèmica de principis del s. XIX, marcada pel menyspreu per l'art medieval i el gran interès per l'estil neoclàssic²²⁴⁴, criticant les paraules de Jaime Villanueva en la seva classificació del temple romànic com a «mezquino é incómodo [...] y de desproporcionada y fea su bóveda, alabando al propio tiempo en gran manera el nuevo adorno corintio». Posteriorment, el canvi de mires dels teòrics contemporanis i coetanis a Barraquer, «ni aun mirar se dignan las líneas del Renacimiento, por graciosas que brillen, poniendo en las estrellas toda obra medioeval, por desmañada que aparezca», esdevenint les intervencions modernes com accions artístiques degenerades, que trasbalsen i tapen l'essència medieval i primitiva dels edificis religiosos.²²⁴⁵

En la mateixa línia discursiva de Jaime Villanueva, Barraquer i Roviralta també descriu els gustos que tenien els teòrics i estudiosos de l'art a finals del s. XVIII i principis del s. XIX. No només pel neoclassicisme en el cas de la cita, sinó també pel renaixement –aquest, com s'ha vist, inicia el gust per l'època greco-romana–, com especifica en la descripció del retaule major del temple del monestir benedictí de Sant Salvador, de Breda, que per la cronologia que indica, és més propi del barroc que no pas del renaixement²²⁴⁶,

²²⁴³ *Ibidem.*, vol. I, pàg. 88.

²²⁴⁴ GRAU I FERNÁNDEZ, Ramon; LÓPEZ GUALLAR, Marina. «Sensibilitat romàntica contra erudició il·lustrada: les columnes romanes de Barcelona». *L'Avenç*, 87 (Novembre 1985): 78-81, pàg. 78.

²²⁴⁵ SOLÀ COLOMER, Xavier. *La reforma catòlica a la muntanya catalana a través de les visites pastorals: els bisbats de Girona i Vic (1587-1800)*. Tesi doctoral. Universitat de Girona, 2005, pàg. 975-979.

²²⁴⁶ «No he visto el retablo mayor del tiempo de los monjes. Los ancianos del pueblo, que lo alcanzaron, lo describen diciendo que tenía dos pisos de santos de escultura de tamaño natural, colocados en sus respectivos nichos, tres en cada piso, ocupando la capillita central del primer orden el titular. Tan característico dato, unido al calificativo de “altar de buen gusto”, que según el dominante en su época le da Villanueva, nos certifica de que pertenecía á principios del XVII, ó sea á los buenos años del Renacimiento». *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. I, pàg. 77.

i en menor mesura pel barroc, com en el cas del retaule major del temple del convent dominic de Nostra Senyora de l'Anunciació, de Girona.²²⁴⁷ Encara menys gust pels estils medievals, en la descripció que insereix de l'autor per descriure unes relíquies guardades en el temple del monestir cistercenc Santa Maria, de Santes Creus²²⁴⁸, o com bé tracta en la descripció del retaule major del temple del convent trinitari calçat de Santa Maria de «Les Sogues», de Bellvís, a partir de la inserció d'un fragment de l'obra *Jardín de María*, del religiós dominic Narcís Camós:

«Del retablo mayor escribió á mediados del siglo XVII el Padre Camós: “Su retablo es muy bonito, dorado, y de relieve: en el cual está esculpida su invención (*de la Virgen*), y como la fueron á buscar con procesión, con el señor Obispo de Lérida.” Palabras cortas, pero harto elocuentes. Un hombre del siglo del Renacimiento no calificó nunca de bonito un retablo gótico. Tampoco en la primera mitad del mismo siglo había aparecido el barroco de columnas salomónicas. Los artistas ojivales no presentaron sus cuadros por medio de relieve, y sí los del siglo XVII. De todo lo que evidentemente se desprende que el retablo estaba formado de tablas en relieve, colocadas en órdenes ó pisos; separados aquéllos unos de otros por columnitas de estrías espirales, no salomónicas; y éstos por cornisas y frontones. Retablo, pues, de principios del siglo XVII.»²²⁴⁹

En segon lloc, i recuperant la cita de Santa Maria, de Serrateix, corresponent a les modificacions d'estil neoclàssic que es realitzaren, són enteses com un pecat per part de l'abat i l'arquitecte, però de bon gust pel resultat final –«Pecaron, pues, en la obra del templo; pero pecaron muy de buena fe»–, brillen per la «pulcritud, buen gusto y majestad». Es constata, per una banda, el reconeixement per part de l'autor de la majestuositat dels monuments artístics malgrat que aquests siguin d'estils no propis de l'edat mitjana; per l'altra, que les remodelacions per adaptar-les a les noves corrents artístiques, s'hagin fet respectant el principi de la unitat d'estil, ressaltant les particularitats de la mateixa arquitectura, sumat a la sensibilitat i coneixement artístic de l'observador.²²⁵⁰

Es pot veure aquesta actitud d'acceptació i reconeixement de la bellesa dels dos estils que es descriuran a continuació amb les conjuncions «aunque» i «pero», emprant una

²²⁴⁷ «Del mayor del convento nos escribe Villanueva que lo vio en los comienzos de mi siglo XIX. “El retablo actual es de lo más horrendo y monstruoso que ha podido construir el gusto churrigueresco: en fin, obra de los principios del siglo pasado. Del antiguo quedan algunos cuadros respetables, que son la prueba de la chabacanería de aquel gusto que prefirió tallas y estatuas tan indecentes á tablas regulares”». *Ibidem.*, vol. II, pàg. 69.

²²⁴⁸ «Atendiendo al mal gusto dominante en la época, y aun en el ánimo, del autor copiado, y á la parquedad de los elogios que suele tributar á las obras ojivales, podrá el menos listo deducir el inmenso valor artístico que debieron de poseer los relicarios y demás objetos enumerados, que califica de labrados “según todo el gusto gótico”, ó de “antiguos”, ó de “copa de ágata, guarnecida”, ó de imagen “más estimable” que el oro y la plata, ó de otras maneras en la corteza sencillas, en la realidad profundamente ponderativas». *Ibidem.*, vol. I, pàg. 290.

²²⁴⁹ *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. I, pàg. 371.

²²⁵⁰ ARIÑO COLÁS, José M. op. cit., pàg. 472.

vegada més adjectius que destaquen l'agradabilitat a l'hora de contemplar-los, ressaltant el bon gust, les grans dimensions, puresa, pulcritud, bona harmonia i homogeneïtat en la seva construcció, etc. I és que la bellesa i sublimitat va lligada a la funció religiosa de l'edifici, enllaçant l'estil artístic amb la finalitat del cenobi.²²⁵¹ Aquesta actitud es pot comprovar, ja ara pertanyent a l'estil barroc, en la present en la descripció del cor del temple del convent agustí calçat de Sant Agustí, de Barcelona²²⁵² o el retaule major que hi havia en el del convent carmelita calçat de Nostra Senyora del Carme, de Vic²²⁵³; l'interior del temple del convent agustí calçat de Nostra Senyora de Gràcia, de Palamós²²⁵⁴, del col·legi de Betlem, de Barcelona, de PP. Jesuïtes²²⁵⁵, o el retaule major del temple de la Santa Cova, de Manresa, del mateix orde:

«Ante el altar forma como un reducido presbiterio una rica barandilla de bronce dorado. El estilo de tantos adornos es el neopagano, y un como barroco, pero de buen gusto: todo rico, hermoso, pulcro y luciente. El lugar y su decoración inspiran profunda devoción.»²²⁵⁶

També destaquen les descripcions corresponent a l'arquitectura. En les exposicions que realitza Barraquer en cada article, deixa ben clar totes i cadascuna de les particularitats perquè sigui fàcil i evident identificar l'estil. Per exemple, vegin-se els conceptes emprats en la descripció de la façana de l'església del convent agustí calçat de

²²⁵¹ *Ibidem.*, pàg. 374.

²²⁵² «El coro abarca en su profundidad el espacio de una capilla y el pórtico, con lo que resulta de las dimensiones de una plaza. Rodeábanlo por el fondo y lados las acostumbradas filas de sillas de nogal, barrocas sí, pero notables, no por la profusión de adornos, sino por la gravedad y seriedad que respiraban; y por delante trabajadas celosías iguales á las de las tribunas, que terminaban aquí en lo alto con el sol y la luna, emblemas de María correspondientes á los otros de dichas tribunas. Tal era el coro de San Agustín que un fraile de esta casa lo calificaba de uno de los mejores de la ciudad, y varios de magnífico». *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. II, pàg. 186.

²²⁵³ «El retablo mayor “respira el gusto original de todos los que hicieron los escultores los Real; pero no deja de tener mucha gracia”. Tanta originalidad barroca brilla en él, que mi pobre pluma se declara impotente para describirlo. Todo allí son curvas y retorcimientos, columnas grandes adornadas, hojas encorvadas y frontones curvos y raros». *Ibidem.*, vol. I, pàg. 411.

²²⁵⁴ «El interior del templo, á pesar de sus barrocas líneas, merece el calificativo de hermoso». *Ibidem.*, vol. II, pàg. 219.

²²⁵⁵ «Belén era el templo del convento. Ya que en mi siglo no tuvo Comunidad formal, puedo prescindir de su descripción. Por otra parte, salva la pintura y dorado que decora sus muros, pintura y dorado que yo vi poner en el año de 1877 y siguientes, el templo está hoy (1904) como en 1767, año de la expulsión, y así todo curioso lo puede ver y á su sabor examinar. Fué construido de 1681 á 1729, y por lo mismo muestra en sus líneas el más característico barroquismo, pero es necesario confesar, mal que le pese al Sr. don Andrés Pi y Arimón, que por su grandiosidad, elevado techo, profuso adorno y buen gusto dentro de su estilo, forma entre los de primera línea de los de la ciudad condal». *Ibidem.*, pàg. 419.

²²⁵⁶ *Ibidem.*, pàg. 433.

Sant Agustí, de Torroella de Montgrí²²⁵⁷ o de Girona²²⁵⁸, del mateix orde; la del convent mercedari de Sant Ramon Nonat, d'El Portell²²⁵⁹, o la del convent carmelita descalç de Sant Josep, de Barcelona:

«Vengamos ya á la descripción del templo de Barcelona. Su frontis olía más á barroco que sus hermanos. Tenía el pórtico de los tres arcos ó entradas, defendidas aquí por verjas de hierro que remedaban lanzas. Por sobre de los arcos corría una cornisa. La capillita barroca del primer alto contenía una estatuita de San José, y á los lados de la capilla no faltaban los escudos heráldicos. En el segundo alto abríase en su centro la buena ventana rectangular y sobre de ella, á la altura de los desvanes, la circular. La terminación superior de la fachada era la comúnmente usada para los templos barrocos, jocosamente en la tierra llamada de *capsalera* ó *cabecera* antigua de cama. Es decir, consiste en tres curvas, la del centro semicircular con la convexidad hacia arriba, y un pequeño rellano horizontal en cada extremo de la curva; y las dos restantes en sendos lados de la fachada, con la convexidad para abajo, y colocadas de modo inclinado marcando las vertientes de los tejados laterales. Completaban el adorno de esta terminación las acostumbradas pirámides con una bola en su cúspide, colocadas una en el centro y dos á cada lado en los extremos de las curvas.»²²⁶⁰

La mateixa tipologia de descripció l'empra per a els retaules, destacant una vegada més el mal gust i la bellesa que desprenien, i evidenciant la contradcció que existent en Barraquer i Roviralta. L'autor ressalta la data, composició, els adornaments, construcció i decoracions, copsant novament les característiques particulars d'aquests elements corresponents a l'època que pertanyen. Com a tall d'exemple, destacar la pauta que

²²⁵⁷ «La sencilla y lisa fachada del templo, construida de mampostería revocada, guarda en sus contornos generales, ó mejor silueta, las mismas líneas barrocas que la de Palamós, es decir, el frontón semicircular central, y á los lados las dos curvas de curvatura hacia abajo, colocadas inclinadas en sentido de las dos vertientes. La puerta y una ventana del centro del frontis ostentan filetes y sencillos adornos del peor gusto barroco, al paso que otra ventana que se abre en cada lado carece de toda ornamentación». *Ibidem.*, pàg. 222.

²²⁵⁸ «La fachada del templo pecaba del más feo barroquismo, digo poco, de la exageración de la fealdad barroca. Abríanse en ella tres vanos, ó puertas, que introducían en el pórtico que precedía al templo; las dos laterales regulares con su arco de medio punto; pero la central, formada de dos arcos que en sus cabos exteriores apoyaban sobre pilares del muro, y en los del centro se encontraban viniendo á describir una punta hacia abajo, punta que quedaba suspendida en alto, punta que venía á ser en forma y en gracia lo contrario de la ojiva. A los lados de este vano se elevaban dos antas tos-canas, que presentaban el absurdo de sostener en su cúspide sólo un cachito ó punta de un frontón truncado ó no continuado. La terminación superior de la fachada concordaba en fealdad con el resto, pues en el tramo, ó parte, del centro describía una línea horizontal, y en los lados dos curvas cóncavas por de fuera, colocadas en sentido de dos vertientes, ó dos aguas. No le faltaban á esta fachada algunos adornos propios de su género, tales como un par de balconcitos en los lados, y en la línea superior de remate ciertos florones compuestos de una base, una pirámide truncada y sobre de su cúspide una gran bola. En fin opino que el más agudo de los ingenios, empeñándose en reproducir los engendros más exóticos del barroquismo, y en encontrar lo más contrario del buen gusto, no acertaría á dibujar tal frontis. Dejémosle en paz, y cruzando el pórtico». *Ibidem.*, pàg. 214.

²²⁵⁹ «La parte que más llama la atención en la barroca fachada de la iglesia es sin disputa la puerta; grande, rica por la prolija labor escultórica sobre piedra que le forma, notable por las tres imágenes de tamaño natural de sus nichos; pero del peor gusto barroco, tan desgraciado que raya en el ridículo. El vano, ó abertura, termina en alto por un largo dintel recto. Tiene á cada lado, descansando sobre sus correspondientes pedestales, dos columnas salomónicas ó espirales, provistas de bases áticas y capiteles compuestos de corintio y jónico. Sobre de éstos corre la cornisa de friso panzudo que cruza toda la puerta, y sobre cada par de columnas vese un frontón de curvas rotas con una terminación feísima». *Ibidem.*, pàg. 154.

²²⁶⁰ *Ibidem.*, pàg. 443-444.

segueix en la descripció, començant per l'estructura, i de dalt a baix. Es pot comprovar, per exemple, en la descripció del retaule major de l'església del monestir benedictí de Santa Maria, d'Amer i Roses²²⁶¹, el del convent servita de Nostra Senyora del Bonsuccés²²⁶²; el present a la capella de la Verge dels Desemparats, del convent agustí calçat de Sant Agustí, ambdós de Barcelona²²⁶³, o per últim, el del convent mercedari de Sant Ramon Nonat, d'El Portell:

«El retablo mayor, perfectamente concorde con el templo, se distingue por su descomunal grandiosidad, que le levanta desde el pavimento hasta las bóvedas, y por su barroquismo rico, pero exagerado. Consta de tres órdenes ó pisos, de los que el bajo contiene las gradas y el sagrario de la exposición, todo formado de curvas y óvalos, y á los lados grandes pedestales atestados de esculturas. El segundo, ó primer alto, el Santo titular en el nicho principal, con pares de columnas de orden compuesto, adornadas también de esculturas, colocadas aquéllas unas más adelantadas que otras. Además frente estos pares de columnas ostenta, sobre ménsulas, cuatro imágenes de tamaño natural, que representan á los Santos Pedro Nolasco, Pedro Armengol, Pedro Pascual y Serapio, todos mercedarios. El tercero, ó segundo alto, en el nicho principal, cobija á Santa María de Cervelló, con mil plafones y esculturas en los lados. La nota dominante del total de esta construcción son las curvas, unas entrantes ó cóncavas, ú otras salientes ó convexas, las que por medio de ingeniosas combinaciones forman los frontones, ménsulas y muchas de las demás partes; de donde resulta indicado su gusto. Llama también la atención en este retablo la profusión de molduras, florones, escudos, guirnaldas, etc., de gran relieve, que cubre y adorna todas sus partes; así como la multitud de no pequeños ángeles, colocados en parejas simétricas, desde la barandilla del presbiterio hasta la más alta cima. Tanto el retablo cuanto sus estatuas brotaron en 1741 de la mano del célebre escultor catalán Pedro Costa, autor del *Noviliario Catalán*, y fallecido en 1761. Los frailes no llegaron á pintar y dorar este retablo, dejándolo blanqueado. En 1893 ha sido policromado y dorado, resultando así, si bien exageradamente barroco, muy adornado, grande y rico.»²²⁶⁴

²²⁶¹ «El retablo principal respira, por todos sus lados y detalles, el gusto de principios del siglo XVIII, bien que ostenta riqueza no común. Ocupa por entero la boca del ábside; lo forman ángulos entrantes y salientes en degradación, columnas, cornisas, curvas caprichosas y en volutas, guirnaldas, inmenso floreo ó detalle de escultura, todo dorado. En el primer orden, ó piso, guarda el Sagrario con dos santos por lado; en el segundo, la Santa Virgen en su camarín, y en el tercero, San Benito con un ángel á cada lado. A lo largo de las naves, ó sea del crucero para abajo, no se halla altar alguno; todos, y no son pocos, quedaron en apiñado grupo para la testera del templo, y tan apiñado que el muro oriental pudiera con harta razón calificarse de abundante erupción de retablos barrocos. Para ellos hubo lugar en la testera de las naves laterales, en el grueso de la pared, bajo los dos arcos de comunicación de éstas con el presbiterio, en el grueso del otro arco que comunica con los brazos del crucero y en éste». *Ibidem.*, vol. I, pàg. 73.

²²⁶² «El barroco retablo mayor, todo de prolija escultura y dorado, huele á siglo XVII. Está formado de tres órdenes de cuadros de alto relieve, que reproducen escenas de la vida de María, cuya imagen, de talla y mucho mayor del tamaño natural, ocupa el nicho del centro. Brilla esta estatua por la perfección de sus líneas, su varonil porte y sus hermosos ropajes: es verdaderamente de mérito artístico. En el retablo, cornisas y curvos frontones separan un orden ó piso de otro, y pares de adornadas columnitas los cuadros entre sí». *Ibidem.*, vol. II, pàg. 164.

²²⁶³ «La cuarta capilla, dedicada ahora á la Virgen del Rosario, contenía en tiempo de los frailes la Virgen de los Desamparados, la misma que hoy se halla en el altarcito del machón, que media entre el presbiterio y la entrada á la capilla del Santísimo. Es de corta estatura, y la tradición refería que la adquisición por parte del convento procedía de un milagro. En 1835 esta imagen poseía 24 vestidos. De su retablo, también de los religiosos, debe decirse lo mismo que de los demás, esto es, que luce por el rico dorado, ya que no por sus formas, que son barrocas moderadas, tales que lo hacen indigno de las calificaciones de hermoso y de feo». *Ibidem.*, pàg. 187.

²²⁶⁴ *Ibidem.*, pàg. 155.

Així mateix, per part de l'autor, hi ha un incís en l'afany per evidenciar i deixar ben clares les particularitats artístiques del barroc. Per exemple, en la descripció del retaule major del temple del convent agustí calçat de Santa Magdalena, de la Seu d'Urgell, la roba de la figura de Sant Agustí ha estat tallada com si estigués en moviment, afectada pel vent que bufa.²²⁶⁵ Afegir, entre d'altres, l'esment d'existència d'etapes dins del mateix estil, com la corresponent a la desaparició de les columnes salomòniques i les decoracions animals i vegetals, com en el cas dels retaules majors dels temples del convent mínim de Sant Francesc de Paula, de Valls²²⁶⁶, o del convent carmelita descalç de Sant Josep, de Girona.²²⁶⁷

Aquestes indicacions permeten copsar les fases que patí l'estil en funció de l'evolució històrica, inclús en la seva conceptualització. Barraquer s'hi refereix també com a «churrigueresco», una etapa artística pròpia de finals del s. XVII i principis del s. XVIII, podent-se llegir a l'hora de citar el retaule del Sant Sepulcre, a prop de la porta que anava a la capella exterior de Nostra Senyora de Gràcia, dins del temple del convent dominic de Santa Caterina, de Barcelona.²²⁶⁸ També els retaules laterals del temple del monestir

²²⁶⁵ «El retablo mayor, además de tener la mesa, gradería y sagrario de la exposición, está formado de órdenes, ó pisos, de lienzos separados por columnas y adornos barrocos, presentando empero en el centro el nicho principal, en el que cobija una imagen de San Agustín, de tamaño natural, de escultura de madera, de estilo plenamente barroco, ó sea de tiempos en que toda figura veía sus ropajes y hasta sus barbas tristemente disputadas por un furioso vendabal». *Ibidem.*, pàg. 241.

²²⁶⁶ «El retablo mayor, grande, esbelto y majestuoso, es sin embargo barroco, pero procede de aquellos tiempos modernos en que el barroquismo empezaba á entrar en sí é iba abandonando parte de sus extravagancias, tales como las columnas salomónicas y la inmensa erupción de vegetales y animalitos que habían padecido todos los miembros de sus obras. Tiene tres órdenes ó pisos. El bajo, además de la mesa, las gradas y el sagrario de la exposición, aquí ovalado, presenta á cada lado un elevadísimo pedestal, adornado de bajos relieves en sus plafones. Pero es de advertir que tanto este pedestal corrido, como los cuerpos superiores, no se hallan en el mismo plano vertical, sino que el centro del retablo está más adelantado, y los lados forman ángulos ó cuerpos salientes y entrantes verticales en degradación». *Ibidem.*, pàg. 318-319.

²²⁶⁷ «Los siete retablos pertenecen todos al mismo estilo arquitectónico, al barroco del tiempo en que, si bien abundaban en modo excesivo las esculturas, las líneas tortuosas y los caprichos, habían ya venido en desuso las columnas salomónicas; época que opino cayó en la primera mitad del siglo XVIII. Todos los de San José de Gerona están completamente dorados. El mayor cuenta tres pisos ú órdenes. En el gran nicho central del primer alto cobijaba al Santo titular, representado por una estatua de más de tamaño natural, barroquísima. En cada lado en los intercolumnios tenía un Santo y una Santa de tamaño natural. El segundo orden alto presentaba en el centro á la Virgen del Carmen y á cada lado un ángel, de tamaño natural, extrañamente encaramado sobre unas superficies inclinadas. Lo retorcido y caprichoso de las líneas y plan general de este retablo no es para descrito; sólo puede entenderlo el fecundísimo, bien que extraviado, genio de su autor». *Ibidem.*, pàg. 480.

²²⁶⁸ «Además en el muro interior de la fachada abríase allí una puerta que salía á la capilla exterior de Nuestra Señora de Gracia, ó de las Gracias. Cerca de esta puerta, adherido á la cara interior del frontis del templo, hallábase el retablo churrigueresco, pero dorado, del Santo Sepulcro, existente hoy, aunque cortado, en Santa María». *Ibidem.*, pàg. 16-17.

benedictí de Sant Salvador, de Breda²²⁶⁹, o el major, del monestir de Santa Maria, de Gerri de la Sal, i del mateix orde:

«El retablo mayor obedece á la norma plenamente barroca ó churrigueresca. Consta de tres órdenes ó pisos. En el primero, en el centro, se asientan las gradas y el sacrario para la exposición, y en cada lado un cuadro de bajo relieve adornado de una columna salomónica en cada costado. El del lado del Evangelio representa á San Benito en la cueva, y el de la Epístola la Transverberación de Santa Teresa. El segundo orden en el centro abre el gran nicho con la Virgen titular, y en los lados muestra también dos cuadros de bajo relieve, que en el del Evangelio presenta á San José y en el opuesto á Santa Clara. En el tercer orden sólo hay un cuadro, que es el central, el que figura la Asunción de María; sobre del cual forma en lo alto del retablo su remate una estatuita de San Benito. Todo en este retablo, conforme requería su estilo, viene ricamente dorado. Acompañanle en el presbiterio los bancos de los lados con altos arrimaderos, y los frescos de la bóveda y muros.»²²⁷⁰

Com indica la mateixa cronologia i el mateix Barraquer, hi ha una transició de l'estil barroc al neoclassicisme, i el retorn a les idees grecoromanes iniciades durant el renaixement. El període comprès és la segona meitat del s. XVIII i principis del s. XIX, com bé explícita en la descripció del retaule major del temple del convent carmelita descalç de Sant Josep, de Lleida²²⁷¹, o el del convent agustí calçat de Sant Agustí, de Barcelona, incidint en els aspectes artístics i arquitectònics pertanyents al nou estil que apareix:

«La grandiosidad que por todos lados brillaba en el templo no lucía menos en el retablo mayor, el cual desde el suelo llegaba hasta tocar el alta bóveda. Su estilo quedaría investigado con recordar la época de su construcción, segunda mitad del siglo XVIII; mas esta suposición viene confirmada plenamente por el testimonio de varios de los ancianos que lo vieron. En aquellos días dominaba aún el barroquismo, pero entrando la reacción, admitía ya, bien que ligeramente, la influencia clásica, cuyas líneas había en el siglo anterior depravado. Desaparecían ya aquellas columnas retorcidas ó salomónicas, atestadas de vegetales y niños, desnudos; no se veían ya los multiplicados bajos relieves que todo lo cubrían; habíanse retirado aquellos santos cuyos ropajes indicaban un perpetuo huracán, pero quedaban aún pedestales panzudos, columnas adornadas, doseles en forma de concha, frontones cortados y otros adornos en voluta ó arrollados.»²²⁷²

Interessantíssima informació la que aporta, presentant i exposant el neoclassicisme, amb paraules del mateix Barraquer, com un estil en reacció al barroc, essent aquest pura depravació artística, sobrecarregat i de males proporcions. Referent al concepte, l'autor l'anomena «greco-romano» –com s'ha esmentat anteriorment, i per altra banda com a continuació i recuperació del període iniciat pel renaixement, essent el barroc un parèntesi

²²⁶⁹ «Los de las cuatro capillas laterales del presbiterio, aunque churriguerescos, abundaban en adornos, lienzos y esculturas, todas doradas, las que tapizaban por entero los muros y bóvedas de sus capillas, y aun se alargaban por los contornos de la boca exterior, terminando en lo alto con un no pequeño escudo heráldico del Abad constructor». *Ibidem.*, vol. I, pàg. 77.

²²⁷⁰ *Ibidem.*, pàg. 97.

²²⁷¹ «El retablo mayor con sus formas indica proceder de aquellos tiempos en que, cayendo el barroquismo, volvían las líneas limpias neopaganas, ó sea fines del siglo XVIII ó principios del siguiente». *Ibidem.*, vol. II, pàg. 494.

²²⁷² *Ibidem.*, pàg. 186.

artístic que trenca l'hegemonia començada– i també «neopagano», però amb menor mesura, cosa que indica novament la influència teòrica de finals del s. XIX i principis del XX i, per altra banda, la tardana reminiscència romàntica en la seva conceptualització.

Són significatives les descripcions que realitza per a conèixer les particularitats d'aquest estil, incidint en els afegits i modificacions que es realitzaren en els edificis sense respectar les estructures anteriors, com per exemple el temple del col·legi carmelita calçat de Sant Àngel Màrtir, de Barcelona²²⁷³, el del convent mercedari de Santa Eulàlia Barcelonesa, de Lleida²²⁷⁴, o del convent mínim de Sant Francesc de Paula, de Valls:

«El orden arquitectónico, greco-romano, indica con sus líneas y fisonomía que este templo procede del siglo XVIII. He aquí los rasgos de ella: entre capilla y capilla en la nave suben hasta sobre el triforium antas toscanas; los arcos de ingreso en las capillas son de medio punto, pero rebajados, y apoyan sus cabos en antas que miran al interior de la capilla; las tribunas no terminan en alto por arco, sino por línea horizontal, y vienen defendidas por celosías panzudas; rodea todo el templo por sobre del triforium una ancha y sencilla cornisa; la bóveda de la nave, que es semicilíndrica, está dividida por arcos transversales en cuatro compartimientos, provistos de un luneto en cada lado; en el cruce del crucero se levanta la cúpula, ó media naranja, sencilla; la bóveda del fondo del ábside forma un cuarto de esfera; hallándose todos los muros limpiamente encalados, y las maderas, tanto de las celosías del triforium cuanto de las del coro (pues también las tiene), así como las del órgano, pintadas de un color uniforme obscuro.»²²⁷⁵

Corresponent a aquesta cita, cal esmentar una de les particularitats artístiques del present estil, el blanquejament dels murs; un element present en moltes de les cases religioses, i que exposa la confluència i superposició d'estils. En aquest cas, les valoracions no són positives, com s'ha vist en la cita corresponent a temple del convent carmelita calçat de Nostra Senyora del Carme, de Barcelona²²⁷⁶; i del mateix Piferrer, condemnant les posteriors modificacions modernes que patiren les construccions medievals, tapant la bellesa de la pedra polida i cobrint-la amb capes de calç, impeding observar i contemplar els seus orígens.²²⁷⁷ Corresponent a aquesta pràctica, hom pot llegir les descripcions que fa el claustre del col·legi dominic de Sant Domènec i Sant Jordi, de

²²⁷³ «La que consistía en una desahogada capilla de gusto greco-romano, aunque muy sencilla, de una sola nave, sin crucero, de elevado techo de bóveda, dividida por arcos transversales en cuatro compartimientos con sendos y grandes lunetos en los cabos ó lados de éstos. Convertida esta capilla en pieza de ingreso al indicado cuartel, todo curioso puede aún hoy examinar su planta y muros, pero no su altura por haber sido ésta partida en su mitad por un techo». *Ibidem.*, vol. I, pàg. 404.

²²⁷⁴ «El estilo arquitectónico que dibujó este templo, lo indica su fecha, el greco-romano, con antas en los machones, cornisa corrida sobre el triforium, bóvedas de medio punto, divididas por arcos transversales en cinco compartimientos provistos de sendos lunetos en sus cabos, y en ellos ventanas». *Ibidem.*, vol. II, pàg. 150.

²²⁷⁵ *Ibidem.*, pàg. 318.

²²⁷⁶ *Loc. cit.*, nota n° 2239.

²²⁷⁷ ARIÑO COLÁS, José M. *op. cit.*, pàg. 493-494.

Tortosa²²⁷⁸, o la confluència d'estils del temple del convent de Nostra Senyora del Roser, d'Ulldecona, també del mateix orde.²²⁷⁹ Així mateix, en l'interior del temple del convent carmelita calçat de Nostra Senyora del Carme, de Manresa, d'origen gòtic i gran bellesa però que empitjorà el seu gust a causa de les reformes «neopaganas»²²⁸⁰, mateixa situació que es contempla en el del convent, també carmelita calçat de Nostra Senyora del Carme, de Peralada:

«Forma el interior una sola nave sin crucero, ancha, despejada, bien que de techo poco elevado. Mide la nave 47 X 16 pasos, ó sea metros 32 X 11, y la profundidad de cada capilla otros cinco pasos. Tiene cinco grandes capillas por lado, ábside semipoligonal de tres caras, techo de grandes arcos de sección rectangular, y sobre de ellos artesonado á dos vertientes; en el fondo de cada capilla un ventanal y otros tantos en el muro de la nave sobre las capillas y en las cinco caras del ábside y presbiterio, todos pequeños y alancetados. En las paredes de las capillas hay varios osarios de piedra y muchas lápidas funerarias, ambos de los siglos XIV y XV. Mas esta obra, tan típica de las mocedades del arte gótico, no la perdonó el fanatismo neo-pagano, que pasó una bóveda por los arcos del techo y de tal modo embadurnó y disfrazó las demás partes, que difícilmente pudiera conocerse ni su fisonomía ni la época de su nacimiento.»²²⁸¹

²²⁷⁸ «Este claustro en su primer piso alto posee también galería de arcos redondos apoyados en columnitas toscanas. Cuéntanse ocho arcos en cada lado. Parece que también hubo arcos en el segundo alto; pero tapiado como se halla hoy todo, y mil veces encalado, no puede ni el ojo más avisado descifrar con certeza la verdad respecto de este piso. Tal construcción, á pesar de la inusitada magnitud de sus partes, resulta pobre y mezquina á causa de que en ella sólo se empleó el ladrillo revocado hasta en las columnas; de modo que el edificio agrada por su grandeza, alturas y espíritu, y desagrada por la pobreza de los elementos de construcción empleados». *Las casas de religiosos...*, op. cit., vol. II, pàg. 86.

²²⁷⁹ «La fachada del templo, lisa y revocada, luce, sin embargo, por la puerta, cuyas jambas vienen formadas de anchos sillares, así como el arco de anchísimas dovelas, circunstancias que la dan mucho carácter. El campanario, cuya sección es cuadrada, también sencillo, liso y revocado, se levanta en el lado E. de la fachada. El interior del templo consta de una sola nave, no muy elevada, mezcla extraña de gusto del Renacimiento y del ojival expirante. La longitud total del templo mide 53 pasos regulares, la anchura de la nave 11, y 3 la profundidad de las capillas de cada lado. Posee esta iglesia ancho crucero y cuatro capillas por lado. Muestran el gusto neopagano los blanqueados muros, los arcos redondos de entrada en las capillas, las dos antas del crucero, la cornisita de liso friso que apoyada en ellas recorre luego todo el templo, la media naranja ó sencilla cúpula del centro del crucero, y la también sencilla bóveda de cañón, del presbiterio». *Ibidem.*, pàg. 88.

²²⁸⁰ «Las capillas son seis por lado. Las del primer par, ó sea contiguo al frontis, hállanse cortadas á mitad de su altura por el coro alto; y las del postrero, ó contiguo al presbiterio, vienen igualmente cortadas á mitad de la altura por sendos arcos, porque en la parte superior de la del lado del Evangelio se aloja el órgano, y en la del lado de la Epístola una tribuna. Adherido á cada machón de separación de una á otra capilla sube en la nave una media columna formada de tres baquetas en manojo. También un manojo de tres baquetas constituye los arcos de entrada en las capillas. Las bóvedas guardan escrupulosamente la disposición ojival con sus aristones y hermosas claves. Todos los arcos formosos ó lunetos ostentan sendos ventanales menos el par contiguo al frontis. Las ojivas, como trazadas por el siglo XIV, son equiláteras. De todo resulta lo arriba apuntado, ó sea la grandiosidad, esbeltez, hermosura y sencillez de la construcción. El mal gusto de los últimos siglos afeó el interior de este templo, pues por un lado quitó los cristales de colores de las ventanas, si es que algún día éstas los tuvieron, y tabicólas; mientras por otro encaló los severos muros, que son de pulidos sillares de piedra». *Ibidem.*, vol. I, pàg. 408.

²²⁸¹ *Ibidem.*, pàg. 417. «Primitivamente el templo ostentaba las líneas del tránsito del orden románico al ojival, pero esta obra tan típica no fué respetada por el fanatismo neopagano, que en su siglo pasó una bóveda por bajo los arcos del techo, y de tal modo embadurnó y disfrazó las demás partes, que difícilmente pudieran conocerse ni su fisonomía ni la época de su nacimiento. Pues bien, los Condes, después de la reivindicación, han completamente restaurado este templo, y en modo acertado y espléndido. Derribaron el coro alto de los pies de él, quitaron de mitad de una capilla el órgano, destruyeron las postizas bóvedas, restauraron el artesonado de la primitiva techumbre, abrieron los ojivales ventanales y los dotaron de cristales de colores; y, en fin, restituyeron las cosas a su prístino y hermoso estado, y aun las mejoraron en

Una vegada més, cal destacar el reconeixement estètic d'aquest estil, ressaltant la seva bellesa, com novament fa amb el temple del convent dominic de Sant Magí de Brufaganya, a Pontils²²⁸²; la segona capella de l'Evangelí, del convent dominic de Nostra Senyora de l'Anunciació, de Girona²²⁸³, el claustre del col·legi agustí calçat dels Sants Reis, de Tarragona²²⁸⁴ o el del monestir de Sant Agustí, del mateix orde i de la ciutat de Barcelona:

«Los dos claustros juntos, entre los cuales no había edificio que los separase, sino sólo una galería en cada piso, la que por lo tanto venía á ser común de dos, ó de uno y otro, medían de N. á S., incluidas en esta medida las galerías, 58'60 metros; y de E. á O. 29 metros, siendo la anchura de las galerías de 4'80 metros. Las galerías bajas venían formadas de cinco grandes arcos en todos y cada uno de los lados del claustro, arcos de medio punto, apoyados en sendas columnas toscanas. La galería del primer piso alto constaba del antepecho ó baranda con plafones resaltados y sobre de él doble número de columnas, éstas de base ática y capitel jónico, con sendos arcos también de medio punto. La galería del segundo alto, mejor que de tal, merece el nombre de corredor, pues privada de columnas y de arcos, sólo abre balconcitos simétricamente alternados con ventanas todas guarnecidas en todo su derredor de una moldura plana ó platabanda. Aunque neopaganos, estos claustros resultan severos, ricos y hermosos, por los pulidos sillares que forman todas sus partes, por las multiplicadas molduras de sus arcos, por las acicaladas columnas todas de una pieza, por las cornisitas que separan uno de otro los pisos, por la ancha y bien hallada del límite del tejado, y por las buenas proporciones de las partes de él. Las galerías vienen cobijadas de finas bóvedas, divididas por arcos transversales en un compartimiento en cada arco, compartimiento formado por arista cruzada.»²²⁸⁵

Aquests «aunque» comporten el reconeixement de la bellesa de l'estil, el respecte per la seva homogeneïtat i pulcritud artística i arquitectònica, essent agradable la seva contemplació, i més amb la riquesa i detall amb què ho descriu. I és que destaca el bon gust, malgrat la seva conceptualització i contextualització moderna, que no impedeix que esdevingui agraciat als ulls, excel·lit per la seva estètica i la delicadesa que el caracteritza, com s'extreu del vocabulari que utilitza. El contingut de les seves paraules es pot llegir

tercio y quinto. Si tales transformaciones sufrió de las manos neopaganas el esqueleto, o parte de albañilería, del templo, no debemos suponer que mereciera mayor respeto la escultórica en los retablos y adornos». *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. III, llib. III, pàg. 488.

²²⁸² «La elevada bóveda dividida por arcos transversales en cinco compartimientos con lunetos en los lados, de los cuales compartimientos tres corresponden a la nave y dos al presbiterio. Todo muestra el gusto del siglo XVIII con grandeza y espíritu, aseo y relativa riqueza». *Ibidem.*, vol. I, llib. II, pàg. 1010.

²²⁸³ «Llamaba la atención la segunda. Alárgase á la profundidad de 19'22 metros, y forma otra como iglesia, dotada de crucero, cúpula y sacristía; todo empero de estilo greco-romano, y no mal trazado». *Las casas de religiosos...*, *op. cit.*, vol. II, pàg. 68.

²²⁸⁴ «Contiguo al templo, en su lado oriental ó del Evangelio, se levanta el convento con la fachada en la misma Rambla, el cual extiende además un brazo por detrás del ábside hasta la calle de San Agustín. El edificio tiene dos pisos altos, cuyas ventanas, tanto por sus no pequeñas dimensiones, cuanto por la distancia en que unas se hallan de las otras, denotan muy desahogadas celdas. Sólo en el piso bajo tiene galerías el claustro, y aún hoy incompletas, pues no aparecen más que tres arcos del lado septentrional y otros tantos del oriental. Pertenece el claustro al género greco-romano puro y esbelto. Sus arcos brillan por la grandiosidad y elevación, y apoyan sus cabos sobre una cornisita que rodea los altos pilares de sección cuadrada, de piedra, que los separan. La bóveda de la galería, dividida por arcos transversales en cada arco en sendos compartimientos, está dispuesta en arista cruzada». *Ibidem.*, pàg. 229.

²²⁸⁵ *Ibidem.*, pàg. 191.

en la descripció del cas del claustre del convent mínim de Sant Francesc de Paula, de Granollers²²⁸⁶, la descripció del temple del col·legi agustí calçat dels Sants Reis, de Tarragona²²⁸⁷; la segona capella del costat de l'Evangelí, pertanyent al temple del convent agustí calçat de Sant Agustí, de Barcelona²²⁸⁸, així com la descripció d'aquest:

«Grandioso, muy bien proporcionado, y elevadísimo, y por ende esbelto, se despliega éste ante los ojos del que atraviesa su puerta. Mide la nave mayor 56'40 metros de longitud por 14'50 de anchura, y la profundidad de las capillas de cada lado, incluso el grueso de los machones y la nave lateral, 9'90, lo que da al templo una anchura total de 34'30 metros. No es románico, ni ojival: greco-romano, es verdad, pero rico, inmenso, y magnífico, enamora á todo cristiano amigo de la magnificencia y gravedad de nuestro culto.»²²⁸⁹

De nou es remet a les emocions, causant gran estupor i un èxtasi corporal la seva contemplació, corroborant de nou que malgrat ser un estil no pertanyent a l'edat mitjana, aquest no defuig de les seves funcions religioses i preserva la seva integritat cristiana. En síntesi dels presents continguts com dels anteriors en el primer subapartat, Barraquer i Roviralta és un exemple de teòric a cavall del s. XIX i principis del XX, que, molt influenciat pel romanticisme, posa en valor el patrimoni medieval (romànic i gòtic) en detriment dels estils moderns, barrocs o acadèmics, tot i reconeixent la seva significació artística i estètica.

²²⁸⁶ «El claustro en su planta guarda la forma de un cuadrado casi perfecto, pues en sus dimensiones totales, ó sea incluidas las galerías, mide 16 metros y algunos centímetros por lado, siendo de 2'68 la anchura de cada una de dichas galerías. Sus líneas son las greco-romanas. Tiene galerías en el piso bajo y en el único alto, con tres grandes y elevados arcos en cada uno de los lados del bajo, y doble número en el alto. Toda la obra es de ladrillo sin revocar, graciosamente presentado. Los pilares (no tienen columnas) que separan un arco de otro, ostentan en el exterior unos como contrafuertes, ó antas, que les dan mucha gracia, y que subiendo hasta el alero del tejado agrupan por pares los arquitos de la galería superior. Adornan á la parte baja unos como pedestalitos ó bases, y á las altas cornisitas y guardapolvos, todo de los mismos ladrillos, lo que contribuye no poco á la gracia de la obra. Las galerías tanto del piso bajo cuanto del alto vienen cobijadas por muy correctas bóvedas, divididas por arcos transversales en compartimientos, éstos formados por arista cruzada. De donde resulta el aspecto de hermosura de éste, si no grande, al menos bien acabado claustro». *Ibidem.*, pàg. 303.

²²⁸⁷ «Entrando en el templo enamora el despejado y muy hermoso interior de orden greco-romano. Consta de una nave sin crucero, con cinco grandes capillas por lado y lugar para otra bajo del coro (del que con esto se dice que es coro alto), unidas aquellas por holgado paso de comunicación. [...] Pero sobre de las capillas corre un gran triforium ó serie de tribunas, cuyos arcos, aunque redondos, están contruidos como en ajimez y tienen en el centro una columnita en la que apoyan dos arquitos inferiores al superior, que van á descansar en el muro sus extremos exteriores, y entre estos arquitos y el superior aparece un tabique con un ojo ó ventanillo redondo en el centro, todo imitación en otro orden de arquitectura de lo que hizo la ojival». *Ibidem.*, pàg. 228.

²²⁸⁸ «La segunda capilla contiene el mismo retablo del tiempo de los frailes, cambiada la imagen principal. Aquél pertenece al estilo greco-romano puro, mostrando buen gusto y grandiosidad, afeándolo, no obstante, un tanto la pesadez de las gigantescas cornisas». *Ibidem.*, pàg. 188.

²²⁸⁹ *Ibidem.*, pàg. 185.

8.3. Intervenció, conservació i restauració del patrimoni

Partint del contingut exposat en els darrers apartats, i sobretot del corresponent a les *Comisiones de Monumentos históricos y artísticos*, en el present s'exposarà el contingut pertanyent a les pràctiques que realitzaren en la intervenció per a conservar i restaurar el patrimoni religiós. Tenint-ho en compte, com valora Gaietà Barraquer aquestes accions? Què hi diu al respecte? No menys important, com n'informa?

El contingut present en els articles del tercer llibre de *Los religiosos en Cataluña* aporta abundosa informació en relació amb l'estat dels cenobis catalans. Per un costat, i com s'ha anat veient durant aquest treball, l'autor descriu els edificis a partir de les seves visites, exposant les seves condicions actuals; però, per altra banda, és un gran coneixedor de la bibliografia existent i d'altres referències documentals que parlen i estudien la seva història i vestigis, essent de gran utilitat per la seva investigació, essent la suma de dos elements que permeten relatar les intervencions –si és que n'hi ha– que s'estan portant a terme.

Com es veurà a continuació, les descripcions que afegeix Barraquer i Roviralta són de gran consideració informativa, tant pel seu relat contemporani com per la font que utilitza i el contingut que aporten. Aquestes intervencions arquitectòniques i patrimonials són de gran ajut, tot i ser massa tardanes, en la preservació dels cenobis catalans. A més, cal tenir en compte la voluntat i intencionalitat de salvaguardar els convents i monestirs de la seva ruïna i desaparició total. De les presents accions en destaca les iniciatives que tingueren els ajuntaments i altres contribuents del mateix municipi, els passos i decisions que realitzaren les mateixes *Comisiones de Monumentos históricos y artísticos*, però sobretot d'entitats excursionistes que decidiren intervenir en la seva conservació, com també la mateixa Església catalana. Entre els molts casos, vegin-se el que comenta referent al monestir benedictí de Sant Pere, de Camprodon:

«Más tarde el Ayuntamiento con los mayores contribuyentes elevó una exposición al Gobernador Civil pidiendo la conservación del monumento. Esta instancia pasó a informe de la Comisión provincial de monumentos históricos y artísticos de la provincia, y de ésta a la Academia de Bellas Artes de Barcelona. El dictamen de la última, suscrito por Don Elías Rogent y Don Francisco del Villar, fué aprobado por la Academia, y se acordó remitir copia a la dicha Comisión de Gerona; mas a la postre la gestión quedó muerta. Al fin el muy ilustrado Obispo de Gerona Don Tomás Sibilla, tomando la iniciativa, encargó en 1894 al arquitecto barcelonés Don Antonio Serrallach la formación del proyecto de restauración del templo; quien en 1896 publicó en un precioso folleto, ilustrado con los planos correspondientes, su proyecto. El año anterior, o sea el de 1895, el señor Obispo había nombrado una numerosa Junta de muy notables personas, tanto de Camprodon cuanto de Barcelona que suelen veranear allí, para que bajo su inspección trabajara en la restauración; y en el mes de agosto comenzaron las obras de limpia del local y restauración. Continuando ésta se compuso el techo del templo y se puso el edificio en estado de firmeza y estabilidad;

pero al cabo de un tiempo cesaron las obras, y así queda (1909) hace quizá diez años. Véanse sólo bóvedas y muros desnudos. Mas un periódico de Barcelona el día 27 de diciembre de 1913 quejábase de que entonces “el monasterio de S. Pedro de Camprodon es utilizado para cementerio”»²²⁹⁰

L'autor utilitza l'obra de l'historiador Francesc Montsalvatge –*Monasterios del antiguo condado de Besalú*– i notícies d'*El Correo Catalán* i *La Veu de Catalunya* per a redactar el present fragment inserit; un conjunt de referències que constaten novament l'ús de documentació contemporània a l'autor, però que també ho és als esdeveniments que relata, i que aporten una informació distingida per a descriure la restauració que s'està duent a terme, i quins són els agents que hi intervenen. En el mateix escenari, també cal esmentar l'estat ruïnós en què estava el monestir cistercenc de Santa Maria, de Poblet, narrant-lo a partir de l'obra d'Eduard Toda –*Poblet: descripción histórica*–, i el seu procés de restauració a partir de Víctor Balaguer –*Las ruinas de Poblet*– i del que insereix «las reparaciones y obras» que s'hi realitzaren.²²⁹¹ Barraquer, entre la inserció de fragments d'una obra i l'altra, diu el següent:

«Plegue a Dios que pronto se realice esta completa restauración, para la cual el más adecuado, y aun único, medio sería la instalación en el monasterio de una comunidad trapense, o benedictina, o cualquier otra contemplativa, si es que la tolerasen los odios de Vimbodí, aun hoy no extinguidos. Sé que en estos últimos años de 1901 a 1906 se continúan las obras de reparación.»²²⁹²

Una informació que no va més enllà del que explica Barraquer i que, tot i especificar les dates, no amplia el seu contingut amb el procés final de les obres de conservació i restauració.²²⁹³ El mateix succeeix amb el monestir de Santa Maria, de Santes Creus, del que detalla l'inici del procés de conservació i restauració del cenobi a través de les gestions que realitzà la Comissió de Monuments de Tarragona, els avenços de les obres i les afectacions que tingué en el patrimoni, mitjançant la inserció i referència a l'obra de Bonaventura Hernández Sanahuja –*Historia del Rl. Monasterio de SS. Creus; su fundación, progresos, ruina y restauraciones verificadas hasta el presente*–.²²⁹⁴ També de l'estat i veracitat de les restes que hi havia a la tomba de Roger de Llúria, servint-se d'un article del *Diario de Tarragona* i d'un fulletó que redactà José María de Barberá,

²²⁹⁰ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. III, llib. III, pàg. 185.

²²⁹¹ *Ibidem.*, vol. II, llib. III, pàg. 321-322.

²²⁹² *Ibidem.*, pàg. 322-323.

²²⁹³ MASOLIVER I MASOLIVER, Alexandre. «L'exclaustració i la recuperació del monestir» dins de «Santa Maria de Poblet». *Catalunya Romànica. Vol. XXI. Tarragonès, Baix Camp, Alt Camp, Priorat i Conca de Barberà*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1995, 555-586, pàg. 570-571; BASSEGODA I NONELL, Joan. *Història de la restauració de Poblet: destrucció i reconstrucció de Poblet*. Poblet: Abadía de Poblet, 1983, pàg. 50-146.

²²⁹⁴ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. III, llib. III, pàg. 393-397. Cfr. CABESTANY I FORT, Joan-Ferran. «Destrucció i restauració (1835-1981)» dins de «Santa Maria de Santes Creus». *Catalunya Romànica. Vol. XXI. op. cit.*, 261-309, pàg. 271-272.

titulat *Los restos de Roger de Lauria, ¿Dónde están? Exposición elevada á las Reales Academias de la Historia y Bellas Artes*, per acabar de referenciar els fragments que insereix d'aquests.²²⁹⁵

Es podrien valorar de paraules afables tot el que comenta i descriu referent a les accions que restauraren i conservaren les cases religioses, però el seu contingut no aporta gairebé res que permeti apreuar-ho més. Tot i això, en l'article corresponent al monestir benedictí de Sant Cugat del Vallès, destaca una vegada més la iniciativa de les entitats excursionistes en la preservació del patrimoni, inserint fragments dels butlletins de l'*Associació d'Excursions Catalana* i de l'*Associació Catalanista d'Excursions Científicas* en la narració del seu estat, però sobretot de l'escrit que envià aquesta segona a l'ajuntament de Sant Cugat del Vallès, demanant la intervenció del consistori municipal en la preservació del monestir.²²⁹⁶ Seguidament, Barraquer i Roviralta exposa quin és l'estat en el qual es troba el cenobi:

«En estos tiempos pasados de semiabandono el ala septentrional del claustro amenazaba muy inminente ruina. Las líneas de columnas y arcos, impelidas hacia el patio por el empuje horizontal de la bóveda de cañón de la galería, hallábanse ya no en línea recta, sino en curva horizontal, y en visibilísimo desvío de la vertical. Mas una corporación, que opino sería la Comisión de monumentos, acudió a tiempo, y por medio de tirantes de hierro contuvo el movimiento de dichos arcos y columnas hacia el patio, ligándolos con las paredes del derredor del claustro y exteriores. [...] Pero cual si aquellos venerandos muros, privados de la presencia de sus monjes, hubieran sentido acerba añoranza, y por ende entraran en decrepitud, dieron manifiestas muestras de caminar a la ruina, abriéndose grandes grietas, y desviándose de la vertical algunos de ellos. El empuje horizontal producido por la bóveda de la nave central y el cimborio, inclinaron hacia Mediodía la nave secundaria de este lado. Esta a su vez empujó la gótica de su costado meridional, modernamente convertida en capillas barrocas; y como ésta por su lado S. carece de contrafuertes y apoyos, cedió de tal modo que perdió su plomo, y su bóveda se abrió en espantosas grietas y contorsiones de sus nervios y elementos. Contribuía a este mal la enorme cantidad de tierra que se había depositado sobre sus bóvedas, y así se quitó.»²²⁹⁷

Insereix un fragment d'una notícia del *Diario de Barcelona* del 26 d'octubre de 1890, en el que s'expliquen els treballs de neteja i condicionament del temple, que facilitaràn posteriorment la restauració de l'espai. Unes obres que permetran, com bé diu la notícia,

«La “iglesia parroquial de aquel pueblo (*la del monasterio*) quedará en breve descargada de la enorme cantidad de tierra que desde hace más de un siglo se colocó sobre las bóvedas cuando se recompuso la cubierta, la cual, según los datos que se han hallado, podrá restaurarse en la misma forma que tenía al construirse”»²²⁹⁸

²²⁹⁵ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. III, llib. III, pàg. 397-403.

²²⁹⁶ *Ibidem.*, pàg. 116-118.

²²⁹⁷ *Ibidem.*, pàg. 118.

²²⁹⁸ *Ibidem.*, ídem. «Para detener el movimiento de la nave de la Epístola hacia fuera, se cegaron dos de sus arcos, levantando dos inmensos contrafuertes provisionales que cruzan toda la dicha nave. Se atirantó también la base del cimborio de uno a otro de sus lados». *Ibidem.*, ídem.

I és que com s'ha tractat en l'apartat corresponent a la biografia del canonge Barraquer, aquest va ser anomenat president de la *Junta para la Restauración del Templo de Sant Cugat del Vallés*²²⁹⁹, situació que li permet descriure amb tot detall –les dificultats econòmiques per pagar les obres incloses, per exemple– el procediment seguit en les obres de restauració, i els resultats finals:

«La magnitud de la obra que esta junta debía realizar era grande y los recursos nulos. Para allegar los necesarios acudióse a cuantos medios estuvieron a mano, mas siempre con mezquinos resultados. Mientras estos medios se ensayaban, se apuntaló prolijamente la indicada nave lateral gótica. En vista de la esterilidad de las gestiones para allegar fondos, la junta, con los permisos correspondientes, vendió al Museo municipal la tabla del martirio de San Cucufate por 40,000 pesetas. Con éstas ha rehecho y ahondado los cimientos del muro meridional del templo, y del campanario; ha construido robustos contrafuertes entre capilla y capilla de esta nave; ha construido otro robusto contrafuerte en la sacristía para contrarrestar el empuje horizontal del cimborio; ha colocado otros contrafuertes en la parte exterior de un ángulo de la capilla del Santísimo, que se venía abajo; ha cambiado todo el tejado, haciéndolo muy sólido, y bajando los de las naves laterales de modo que deje lugar a la apertura de los rosetones laterales altos de la nave central; ha construido el cancel; ha abierto la puerta de comunicación del templo con el claustro, y ha realizado otras obras de menor importancia. De todos modos el templo queda hoy solidado para desafiar muchos siglos.»²³⁰⁰

Així i tot, com s'ha esmentat en l'apartat biogràfic, en la restauració del temple es va destruir el cor en contra de la seva pròpia voluntat, una decisió que condemna efusivament i que comporta la pèrdua de rellevància religiosa que tenia, passant de «la catedral del Vallés» a «una iglesia de tres naves de un pueblo».²³⁰¹ És a dir, tot i consolidar l'edifici i realitzar diverses modificacions que respectés la seva forma gòtica, la destrucció del cor va comportar la pèrdua de l'esplendor que tenia la construcció original, de prestància i magnificència, rebaixant-la de categoria a una simple església de vila.²³⁰²

Recuperant la cita de l'article del *Diario de Barcelona* corresponents a les obres de Sant Cugat del Vallès, el seu contingut permet detectar una frase que aporta una informació de gran rellevància sobre els aspectes i les creences de les pràctiques restauradores del patrimoni: «restaurarse en la misma forma que tenía al construirse». Aquesta noció de repristinació apareix en l'article pertanyent a la descripció de l'estat del monestir benedictí de Sant Pau del Camp, a Barcelona, després de 1835 i les intervencions conservacionistes i de restauració que s'hi portaren a cap. Insereix novament un fragment d'un article de *L'Excursionista*, publicació de l'Associació Catalanista d'Excursions

²²⁹⁹ *Supra.*, pàg. 37-38.

²³⁰⁰ *Los religiosos en Cataluña...*, *op. cit.*, vol. III, llib. III, pàg. 118.

²³⁰¹ *Loc. cit.*, nota nº 153.

²³⁰² PUIGFERRAT I OLIVA, Carles. «La rehabilitació (segles XIX-XX)» dins de «Sant Cugat del Vallès». *Catalunya Romànica. Vol. XVIII. Vallès Occidental. Vallès Oriental*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1991, 159-199, pàg. 189; BOFILL I FRANÍS, Rafael M.; GARCÍA, Martín; LAGUILLO, Manolo. *Monestir de Sant Cugat del Vallès. Guia històrica i arquitectònica*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes, 1994, pàg. 48-52.

Científicas, per narrar les iniciatives que hi hagué des de diverses institucions en la intervenció i conservació del cenobi²³⁰³, concloent amb la necessitat de restauració que té el monestir:

«A la muy preciosa joya arquitectónica, llamada iglesia y claustrella de San Pablo, llególe al fin la hora de su restauración; obra que para acertada debía consistir solamente en limpiar piezas embadurnadas y restituir las cosas a su primitiva forma.»²³⁰⁴

Segons el criteri de l'autor, per a Barraquer cal recuperar l'estat original de la construcció, eliminant tota decoració o element arquitectònic no corresponent a l'estil originari, concretament el romànic, respectant la seva essència. Així mateix, es troba un plantejament semblant en la descripció de l'estat del monestir benedictí de Santa Maria, de Ripoll. De nou, l'autor insereix un conjunt d'articles, en aquest cas extrets de *L'Excursionista* i de les memòries de l'associació pertanyent, com de la *Revista de Gerona* i el *Diario de Barcelona*, que li serveixen per a narrar, des del principi de tot, les primeres visites i informes que es realitzaren per a la conservació del monestir, les posteriors obres i la seva inauguració per part del bisbe de Vic, Josep Morgades, el 21 de març de 1886.²³⁰⁵

Esmenta el trasllat de les restes funeràries dels diversos monarques i nobles que estaven enterrats en el temple²³⁰⁶, però curiosament en cap moment parla de les particularitats ni transcurs que tingué el projecte de restauració/reedificació que dugué a terme l'arquitecte Elias Rogent²³⁰⁷, del que sí que diu el següent:

«El criterio que se ha seguido en la suntuosa restauración de la basílica, o mejor, en su reedificación, ha sido de restituirla a su primitiva forma separándose de las huellas que en ella dejaron los siglos del gusto ojival, y mucho más los a éstos posteriores. Así, pues, se le han restituido sus antiguas cinco naves; se han imitado los capiteles y bases de columnas primitivos; se ha cubierto la nave mayor con bóveda semicilíndrica de cañón seguido; se han limpiado de aditamentos los ábsides, y se han dejado sólo pequeños ventanales. En el claustro la obra consistió sólo en limpiar lo existente y reedificar el ala caída, restaurándolo, empero, todo. El campanario fué completado añadiéndole un piso superior y almenas por terminación. [...] En definitiva, consérvase, pues, hoy completamente restaurados el templo, claustro y torre, y todo lo demás del monasterio ha desaparecido enteramente.»²³⁰⁸

²³⁰³ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. IV, llib. III, pàg. 338-339.

²³⁰⁴ *Ibidem.*, pàg. 339.

²³⁰⁵ *Ibidem.*, vol. III, llib. III, pàg. 216-218. Cfr. FIGUEROLA I GARRETA, Jordi. *El bisbe Morgades i la formació de l'Església catalana contemporània*. op. cit., pàg. 409-418.

²³⁰⁶ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. III, llib. III, pàg. 218-219.

²³⁰⁷ Per a conèixer amb més detall la intervenció, vegeu GONZÁLEZ-VARAS IBÁÑEZ, Ignacio. «La reconstrucción de Santa María de Ripoll por Martín Sureda y Elías Rogent (1880-1893)». *Espacio, tiempo y forma. Serie VII, Historia del arte*, 9 (1996): 249-296, pàg. 260-271; *Ídem. Restauración monumental en España durante el siglo XIX*. León: Colegio Oficial de Arquitectos de León, 1996, pàg. 174-178; GANAU CASAS, Joan. *Els inicis del pensament conservacionista en l'urbanisme català (1844-1931)*. op. cit., pàg. 110-118.

²³⁰⁸ *Los religiosos en Cataluña...*, op. cit., vol. III, llib. III, pàg. 218-219.

La cita destaca pel seu contingut, en la que es contempla una valoració molt objectiva de les obres. Així i tot, hi manca una significació política de caràcter nacional, centrant-se més en els aspectes estilístics, artístics i arquitectònics de les remodelacions. Com s'ha vist en el fragment pertanyent al monestir benedictí de Sant Pau del Camp i també s'evidencia en el present, s'ha eliminat tota construcció i elements propis del gòtic i altres estils posteriors, duent a terme un conjunt de treballs de bastiment que comportaren la restitució de les cinc naus de què disposava el temple romànic, cobrint la major amb una volta de canó, i reconstruint novament els capitells, columnes i les seves bases en el seu estil primitiu. Seguint el mateix plantejament, també s'ha restaurat el claustre i la torre del campanar, essent els únics elements possibles que es pogueren recuperar aplicant-los-hi una reconstrucció romànica.

Després de l'anàlisi de la cita, s'evidencia, per part de Barraquer i Roviralta, l'acceptació de les obres realitzades per l'arquitecte barceloní Elías Rogent, aquestes mitjançant l'aplicació dels postulats teòrics de l'arquitecte Eugène Viollet-le-Duc²³⁰⁹; i com a conseqüència, per part del canonge, la creença i aplicació dels postulats *violletans* en la restauració del patrimoni religiós –el que diu corresponent a Sant Pau del Camp n'és una mostra ben clara–. Elías Rogent reconstruí el que restava del monestir de Santa Maria, de Ripoll mitjançant els preceptes teòrics esmentats, amb la voluntat de retornar el cenobi en el moment de la seva esplendor religiosa i estat primigeni –s. XI, aproximadament– aplicant la unitat d'estil, és a dir, reconstruint-lo tal com era a l'edat mitjana, seguint els preceptes de l'arquitectura romànica i fonamentant el seu projecte en la recerca documental, arqueològica i, en cas de manca d'informació, per analogia arquitectònica amb altres cenobis.²³¹⁰

²³⁰⁹ GONZÁLEZ-VARAS IBÁÑEZ, Ignacio. *Conservación de bienes culturales. Teoría, historia, principios y normas*. Madrid: Cátedra, 2000, pàg. 158-162; HEREU I PAYET, Pere. *Vers una arquitectura nacional*. Barcelona: Edicions de la Universitat Politècnica de Catalunya, 1987, pàg. 74-76; NAYROLLES, Jean. *op. cit.*, pàg. 148-156; ORDIERES DÍEZ, Isabel. *op. cit.*, pàg. 119-123 i 133-134; GANAU CASAS, Joan. *Els inicis del pensament conservacionista en l'urbanisme català (1844-1931)*. *op. cit.*, pàg. 144-151.

²³¹⁰ PUIGVERT I SOLÀ, Joaquim M. «La restauració del monestir de Ripoll revisitada». *Cercles: revista d'història cultural*, 5 (2002): 36-51, pàg. 43; MIRAMBELL I ABANCÓ, Miquel. «La restauració del monestir de Santa Maria de Ripoll al segle XIX. Entre la “restauració arqueològica” i la “restauració estilística”». *UNICUM*, 1 (2001): 6-8, pàg. 6; BARRAL I ALTET, Xavier. «Un intent fallit per fer del Monestir de Ripoll una “ruïna arqueològica romàntica” (1874-1877)». *Espacio, tiempo y forma. Serie II, Historia antigua*, 1 (1988): 395-402, pàg. 396; *Ídem*. «La personalitat de l'arquitecte Elies Rogent» dins de «La restauració de l'església de Ripoll». *Catalunya Romànica. X. El Ripollès*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1987, 265-274, pàg. 268; LACUESTA, Raquel. *Restauració monumental a Catalunya (segles XIX i XX). Les aportacions de la Diputació de Barcelona*. Barcelona: Diputació de Barcelona, Àrea de Cooperació, Servei del Patrimoni Arquitectònic Local, 2000, pàg. 41; GONZÁLEZ-VARAS IBÁÑEZ, Ignacio. «La reconstrucción de Santa María de Ripoll por Martín Sureda y Elías Rogent (1880-1893)». *op.*

Tanmateix, i aplicant-ho a Barraquer, impera la idea de construir de nou i restaurar mitjançant l'aplicació d'estils neomedievals, evidenciant el rebuig i trencament amb els paradigmes neoclàssics, i la necessitat de repretinar els edificis; un conjunt de pràctiques que consolida l'acceptació del gust pels estils medievals –romànic i gòtic– en l'arquitectura i les seves pràctiques restauradores de finals de s. XIX.²³¹¹ Per altra banda, la teoria de Viollet-le-Duc comportà un canvi de mires en la consolidació del patrimoni i la seva monumentalitat, ressaltant l'autenticitat del monument a través d'un estudi profund per conèixer el seu passat i els seus aspectes artístics i arquitectònics que, al cap i a la fi, tindran un valor pragmàtic en el concebiment d'una possible restauració o reconstrucció. I és que no hi ha una voluntat ni finalitat historicista per consolidar les ruïnes que hi ha, sinó dotar de significat la rellevància artística i constructiva que tenen i tenia l'element patrimonial en qüestió.²³¹²

Això es duu a terme a través de la restauració o reconstrucció monumental, i partint del procés d'estudi anterior que s'ha realitzat, s'actua essent el més fidedigne possible, amb curiositat pel material utilitzat i sobretot respectant la unitat d'estil –un estil concret, el romànic en aquest cas–, una de les màximes presents per poder recuperar i representar la seva essència originària. Com indica Pere Hereu, «l'objectiu és la transmissió al futur d'un edifici rejuenit, no d'unes ruïnes consolidades»²³¹³, i que Antoni González resumeix perfectament:

«Visto en su contexto, el mensaje de Viollet-le-Duc tiene carácter de manifiesto metodológico permanente. Forman parte de él conceptos tan fundamentales en la restauración monumental (tanto la de entonces como la de hoy) como son la concepción de la autenticidad del monumento con independencia de la originalidad de la materia; la necesidad del profundo conocimiento (histórico, tipológico, artístico, material, estático, simbólico, etc.) del monumento antes de proyectar cualquier intervención en él, y la concepción del acto restaurador no como un gesto de recuperación nostálgica o historicista sino un acto de profundo significado arquitectónico que permita dar o devolver al monumento su capacidad documental, utilitaria y significativa. Es decir, como un acto de genuina creación arquitectónica y racionalidad constructiva, que no excluye la reconstrucción (incluso, si fuera el caso, de aquello que no llegó a materializarse), pero que exige la mayor fidelidad posible a la materialidad, el espíritu y el significado de la obra restaurada, sin renunciar a la innovación técnica cuando sea preciso. Esa es la esencia de su mensaje.»²³¹⁴

cit., pàg. 256; *Ídem. Conservación de bienes culturales. Teoría, historia, principios y normas. op. cit.*, pàg. 175-183; HEREU I PAYET, Pere. *Vers una arquitectura nacional. op. cit.*, pàg. 110-116.

²³¹¹ PUIGVERT I SOLÀ, Joaquim M. «Los arquitectos de Dios. Los arquitectos diocesanos y la recomposición religiosa en la España contemporánea (1876-1931)». *Hispania Sacra*, 74.150 (2022): 551-566, pàg. 561; FREIXA, Mireia. «Els debats entorn dels estils medievals». *Romanticisme, cultura i religió a Catalunya*. Joan Requesens i Piquer (ed.). Barcelona: Cruïlla, 1997, 97-108.

²³¹² BARRAL I ALTET, Xavier. *L'Art romànic català a debat*. Barcelona: Edicions 62, 2009, pàg. 33.

²³¹³ HEREU I PAYET, Pere. *Vers una arquitectura nacional. op. cit.*, pàg. 116.

²³¹⁴ GONZÁLEZ MORENO-NAVARRO, Antoni. «Siempre nos quedará Viollet-le-Duc». *Papeles del Partal: revista de restauración monumental*, 6 (2014): 15-36, pàg. 35

Recopilant informació, i també com a conclusió del present apartat, es consolida la presència de les teories *violletianes* en el pensament i perspectiva patrimonial del canonge Barraquer, a la vegada que també la proliferació entre els teòrics de l'art i de l'arquitectura de finals del s. XIX i principis del XX. Ell vol la consolidació d'un patrimoni religiós que, com s'ha pogut veure, resta en perill de desaparèixer a causa de les males condicions que es troba, fruit dels atacs i destruccions, també dels saqueigs i profanacions. A més, segons el seu punt de vista i com s'ha exposat, en moltes de les restes vigents s'hi pot evidenciar tot el procés estilístic que patiren els cenobis d'origen medieval durant la història, alterant la seva forma originària a causa de les modes artístiques, imperant les modificacions modernes que tapen el passat romànic i gòtic. L'aplicació de les pràctiques explicitades als monestirs de Sant Cugat, Sant Pau del Camp i Santa Maria, permeten revalorar monumentalment i, sobretot, estilísticament, la història i el significat artístic dels cenobis catalans.

9. CONCLUSIONS

En aquesta tesi doctoral s'han ampliat i consolidat substancialment els objectius plantejats en el treball final de màster, que ofería una primera anàlisi historiogràfica –parcial, en aquest cas– de les obres del canonge Gaietà Barraquer i Roviralta. Amb el temps, i un estudi específic de tots i cadascun dels aspectes plantejats, s'ha aconseguit uns resultats que permeten aprofundir en molts dels detalls d'unes publicacions cabdals de la historiografia eclesiàstica de finals del s. XIX i principis del XX, com també en la figura del seu autor.

La investigació realitzada fins ara ha permès conèixer amb profunditat la vida de Gaietà Barraquer i Roviralta, sobrepassant el coneixement plasmat en les publicacions que es parla d'ell. Concretament, s'ha resseguit els seus orígens familiars, aportant un interessant contingut documental corresponent a la seva formació universitària en dret i posterior doctorat, fins a arribar al seminari. L'ordenació com a prevere va ser el punt de partida d'una dilatada carrera eclesiàstica, demostrant ser un subjecte amb gran influència en la societat catalana finisecular, amb forts vincles d'amistat amb personalitats destacables del clergat secular de finals de s. XIX i principis del XX, i també d'altres personalitats de l'època. Tanmateix, els càrrecs que tingué en la mateixa Església i en altres institucions, ajuden a entendre la rellevància que tingué com a eclesiàstic; després de la seva mort, i el desconeixement del parer del seu llegat bibliogràfic, la seva figura i obra no restaren en l'oblit.

En la lectura dels seus treballs, s'han trobat evidències de la seva vida i trajectòria professional, ampliant el seu coneixement, però també ajudant a entendre els objectius d'aquests i, per tant, els resultats obtinguts. En primer lloc, la voluntat personal a causa de la proximitat cronològica dels fets, que l'obliga a realitzar una investigació amb profunditat per conèixer la desaparició i destrucció de les cases de religiosos durant la revolució liberal. En segon lloc, la manca de certeses en les publicacions existents que ho estudien, motivant-lo encara més en la seva tasca científica que es proposa que, al cap i a la fi, és una voluntat de renovació historiogràfica. Aquestes decisions han permès conèixer i entendre quines foren les seves motivacions, com també el format i estructura dels seus dos treballs, la marcada i diferencial temàtica de cadascun, i la complementarietat que les uneix.

D'aquest exercici s'extreu la imperant presència de la ideologia de l'autor en tot moment, cosa que ha permès entendre exponencialment els objectius dels seus treballs, i del que es pot concloure una forta tendenciositat ideològica en el seu contingut. Un contingut, però, que ha permès exposar la realitat de pensament del personatge i de «mi siglo XIX», fent palesa la crítica contra els relats liberals de la història i els abusos comesos en la interpretació i narració dels atacs que patiren els convents i monestirs, i sobretot les seves comunitats. D'aquí se'n deriva una imperant mostra del pensament reaccionari conservador i antiliberal, que compleix totes les premisses pròpies d'aquesta ideologia i la deriva fins a posicions contemporànies a l'autor, de fort component integrista. Pertanyent a aquest, destaca el discurs en defensa de l'Església i la religió catòlica, exposant un conjunt doctrinari que reafirma la seva immanència i creença en la institució a la qual serveix i pertany, i els atacs contra els enemics de la religió. Menys coneguda, però no poc important, és la perspectiva regional i nacional que s'exposa, on consolida la defensa del tradicionalisme i el rebuig al regionalisme de caràcter liberal, i que a la vegada exposa l'evolució històrica i política de la contemporaneïtat catalana.

Propi del context històric també és la narració que realitza del període cronològic que comprèn la seva segona obra, exposant les afectacions que patí el clergat regular a Espanya i a Catalunya des de la Guerra del Francès, passant pel Trienni Liberal, fins a acabar amb l'exclaustració de 1835 i la desamortització de 1836-1837. Com a introducció, l'autor realitza una visió general per tal de contextualitzar el període que es tracta, aportant tota la informació necessària per entendre les afectacions que patiren les cases de religiosos i de la societat del moment, entrant posteriorment en detall en el cas barceloní, que és el que més disposa d'informació i que li interessa. En aquest aspecte, destaca la lectura i anàlisi precisa que duu a terme de les bullagues de 1835 a Reus i voltants, i sobretot a Barcelona, duent a terme una completa relació dels esdeveniments, investigant quines foren les causes i les conseqüències dels atacs, la seva evolució, així com la situació que es visqué a cada convent i monestir.

També aporta informació dels processos d'exclaustració i desamortització que patiren cada convent i monestir, arribant inclòs fins a principis de s. XX tot i que amb menor detall, detallant el desenllaç que tingué cada cenobi, les seves propietats i el parer de la seva comunitat. Tenint en compte aquest aspecte, cal destacar la mirada analítica i crítica amb què estudia la cronologia, amb l'afany de culpabilitzar el liberalisme i les lògies

secretos de la destrucció de les cases de religiosos, exposant una vegada més la seva visió esbiaixada de la història i la seva tendenciositat antiliberal.

Pertanyent al mateix s. XIX, l'obra de Barraquer i Roviralta és una mostra perfecta de la influència i vigència del positivisme metòdic en la historiografia. Especificat pel mateix autor, destaca la magnificència del document escrit com a font vertadera d'informació, establint-hi diàleg per extreure el màxim contingut documental, inclús arribant a extrems d'ingenuïtat en els que no es qüestiona la seva veracitat. La veritat és un altre aspecte que representa la seva obra, a part de l'exposada en els objectius del treball i propis de l'autor; és una característica intrínseca de la disciplina científica que duu a terme, mostrant una metodologia concreta a través de l'anàlisi documental, vol explicar el que de veritat succeí. És la consolidació de l'ofici, de l'estudi d'uns «hechos» que tant el capfiquen i que l'acaben fent víctima dels seus propis errors, veient-se dominat per la documentació abundants vegades i mostrant una vegada més la seva perspectiva esbiaixada dels fets.

És un exemple d'apuntament d'aquesta tendència científica en el camp eclesiàstic, però que no ha permès identificar els orígens i influències intel·lectuals d'aquesta metodologia en Barraquer, com també succeeix amb el corrent neotomista que hi impera. El que sí es pot corroborar és l'estímul del context científic finisecular que permet entendre el coneixement d'aquesta metodologia i ideologia religiosa, com també la que utilitza en la realització dels seus treballs, el mètode Le Play –«Consiste en aplicar rigurosamente al caso presente el método de Le Play sobre los hechos sociales, instruyendo por lo que toca á Cataluña una información concienzuda, imparcial, minuciosa y lo más completa posible en que queden registrados todos los datos que atañen á estas Casas religiosas desde principios del siglo XIX hasta la fecha de su expulsión»²³¹⁵–, de la que també es desconeix la seva via de transmissió i coneixement per part de Gaietà Barraquer.

La descripció de les seves característiques permet contemplar l'aplicació en les obres del canonge, essent la monografia de monografies l'eina de treball que s'aplica i que consolida l'estructura d'ambdues obres. A través d'aquest mètode, es fa específic l'anàlisi de l'espai on es troba la casa religiosa, l'observació per a descriure l'edifici, complementada per l'entrevista com a eina per a l'obtenció d'informació, i els pressupostos per a conèixer els béns dels cenobis.

²³¹⁵ *Loc. cit.*, nota nº 1176.

D'aquest mètode també permet comprendre i estudiar la tipologia de fonts utilitzades, essent l'ús de fonts orals una de les característiques més innovadores i destacables. La metodologia emprada per a l'obtenció de relacions verbals i epistolars comporta l'obtenció d'un resultat quantitatiu de gran rellevància documental, però que, per altra banda, qualitativament, exposa la diversitat sociològica dels perfils entrevistats. Cal sumar-li la realització del treball de camp, eina indispensable pel coneixement del seu objecte d'estudi, i que demostra que Gaietà Barraquer és un gran observador, no només en l'estudi de l'estat dels cenobis catalans, sinó també social, perquè estudia des d'una perspectiva analítica els relats obtinguts i l'afectació del seu contingut històric en la societat en què viu, com també dels perfils dels seus entrevistats i dels col·lectius que participaren en els atacs a les cases de religiosos. Per altra banda, destaca la consulta de documentació procedent d'arxius i biblioteques, la gran majoria conté gran part dels fons documentals dels cenobis desamortitzats, i que són de gran utilitat a l'autor pel coneixement dels convents i monestirs catalans ja desapareguts. Tanmateix, ho combina amb la consulta d'altres fons arxivístics que aporten informació corresponent al context polític en el qual s'emmarca el seu treball.

Complementàriament, amplia el contingut amb la lectura i consulta d'un gran ventall de fonts bibliogràfiques de temàtica molt diversa. En aquest aspecte, cal destacar el gran coneixement que té Barraquer i Roviralta a l'hora de recercar les referències necessàries, ressaltant l'ampli poder de lectura en la realització dels seus treballs amb la consulta de títols de gran renom pel que fa a monografies històriques, llibres d'història i història de l'art, catàlegs de museu, cròniques coetànies i apologètiques, o inclús publicacions d'entitats culturals i excursionistes. D'altra banda, corresponent al context històric, i en menor mesura a altres aspectes, consulta nombrosos periòdics i revistes contemporànies als fets, però també a l'autor, element que demostra una vegada més el bast treball documental que feu.

Una altra mostra justificativa de la seva recerca arxivística, consulta de referències bibliogràfiques i del treball de camp, és la gran presència de plànols, fototípies i gravats que complementen el contingut escrit dels articles. Els plànols són confeccionats pel mateix autor, i permeten il·lustrar, com també fa amb les fototípies i els gravats, el passat i les restes vigents dels convents i monestirs catalans que existien en les ciutats catalanes. És una aproximació a una realitat passada, però que ajuda a conèixer la fisonomia dels edificis i les característiques seu patrimoni artístic. L'ús de fototípies ha permès entendre

la tipologia de les tècniques fotogràfiques emprades i que, a part de justificar novament la pràctica del treball de camp, han servit per apuntar una sèrie d'hipòtesis per cercar un possible origen en la seva utilització. Els gravats que hi consten, alguns són fruit de la realització anterior d'una fototípia, i que el seu dibuix ha estat realitzat pel mateix Gaietà Barraquer o per altres subjectes, majoritàriament artistes, que l'ajudaren en l'elaboració del seu treball, i que aporta una informació destacable, la participació puntual de terceres persones en la realització de fototípies, gravats, i inclús en la recollida de relacions orals.

Pel que fa a la perspectiva patrimonial que preval en les seves obres, cal destacar la qualitat de les narracions en les quals relata la destrucció del patrimoni religiós, condemnant novament el liberalisme com l'agent causant del mal realitzat, i que permet conèixer de primera mà els atacs que patiren els convents i monestirs. També tracta amb especial atenció el destí dels béns artístics, propietats i d'altra tipologia pertanyents a les cases de religiosos, exposant nombroses situacions en què es donà una segona utilitat, tot fruit de l'exclaustració de les seves comunitats i la posterior desamortització que provocà l'abandonament, aprofitament d'aquests recursos i destí malaguanyat de les seves riqueses religioses. Arran d'aquestes situacions, ressalten les paraules de Barraquer i Roviralta en la necessitat de conscienciació per valorar el patrimoni religiós extraviat i que encara resta vigent, valorant les pràctiques de conservació i preservació dutes a terme per les *Comisiones de Monumentos históricos y artísticos*, i de les que també es contempla una reminiscència romàntica de la ruïna com a mostra vivent del passat que la sucumbí.

Gaietà Barraquer i Roviralta fa ús dels museus en què es preservaren les restes dels antics convents i monestirs desamortitzats, extraient fotografies que posteriorment inserirà en els seus treballs, o descrivint les peces que formaven part d'aquests. En les descripcions dels elements arquitectònics o d'altres objectes religiosos, destaca el vocabulari i perspectiva artística de l'autor en la valoració dels vestigis i dels corrents estilístics, posant en relleu una influència romàntica tant de les obres de Pau Piferrer – com s'ha vist, parcialment – com també en la predilecció de l'època medieval en la conceptualització dels estils artístics. Això demostra l'impàs cronològic de les tendències historiogràfiques del s. XIX cap al XX, realçant el patrimoni medieval (romànic i gòtic) en detriment dels estils moderns, barrocs o acadèmics, tot i reconeixent la seva significació artística i estètica.

No menys importants són les consideracions que realitza referents a la intervenció, conservació i restauració del patrimoni. Cal dir que són poques i en comptats casos, però de gran rellevància per la qualitat del vocabulari emprat, i més pel contingut que s'exposa. L'autor demostra, una vegada més, el seu contacte i coneixement de les últimes tendències artístiques i estilístiques, fent valer el seu enteniment en la preservació del patrimoni religiós que correspon a la repriminació dels espais i el seu retorn al seu estil originari –«restaurarse en la misma forma que tenía al construirse»–. Una mostra d'aquest plantejament, entre els altres casos que s'esmenten, és visible en la valoració que fa de les obres de restauració del monestir benedictí de Santa Maria, de Ripoll, on fa palesa la influència de la unitat d'estil i de les teories violetianes en la restauració del patrimoni religiós català.

Per acabar, i com a corol·lari d'aquesta tesi doctoral i del present apartat, es pot concloure que tot el contingut que s'ha exposat és una mostra excel·lent de «mi siglo XIX» que tant referència el canonge Gaietà Barraquer i Roviralta. A la vegada, justifica una vegada més la pertinença a la cronologia especificada, esdevenint una font fonamental per a conèixer la història dels cenobis catalans, la seva arquitectura i les característiques de la seva orde o congregació religiosa, com les afectacions que patiren durant la revolució liberal, els processos d'exclaustració i desamortització, així com el context polític, social i religiós que es vivia a Espanya i a Catalunya al s. XIX. Per altra banda, una obra realitzada des d'una metodologia positivista i amb l'ús del mètode social Le Play que dota d'una rellevància científica profunda la pràctica en què s'ha dut a terme, reafirmant el discurs catòlic per a inserir-se en els paràmetres culturals de la ciència històrica finisecular. Tot, i sempre, des de la perspectiva d'un eclesiàstic antiliberal carregat de nostàlgia d'un passat que ja mai tornarà.

10. FONTS DOCUMENTALS

10.1. Documentació d'arxiu

Archivo Apostolico Vaticano (AAV):

- Arch. Nunz. Madrid 663. Fasc. 2. Tit. VIII, Rub. I, Sez. I, nº 19

Arxiu Capitular de Barcelona (ACB):

- Actes capitulars
 - 9 Febrer 1898 a 21 Novembre 1910
 - 21 Novembre 1910 a 20 Octubre de 1920
- Capítol. Secretaria. Gestió de la Secretaria Capitular
 - Any 1919
 - Any 1921
- Crònica. «Exemplars» Vol. VIII-5. 1918-1923
- Estadístiques capitulars. Canonges i beneficiats de la Catedral de Barcelona. Dades cronològiques ss. XVIII-XX

Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA):

- DIVERSOS, Comandancia de ingenieros, 115, 11

Arxiu Diocesà de Barcelona (ADB):

- Preveres difunts. C 16/24. *Cayetano Barraquer Roviralta*
- Provisions Canonjes 1900-1909. *Dignidad de Chantre. Cayetano Barraquer Roviralta*
- Registro de ordenes (1863-1869)

Arxiu General i Històric de la Universitat de Barcelona (AGHUB):

- Universitat de Barcelona. Facultat de Dret. *Expedient acadèmic de Cayetano Barraquer Roviralta de la Facultat de Dret*

Archivo General del Ministerio de Justicia (AMJUS):

- Legajo 03807-1. Expediente 14793. *Expediente de Don Cayetano Barraquer y Roviralta*

Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB):

- Col·lecció de Manuscrits Patrimoniales. A321. *Trabajo inédito del Dr. Cayetano de Barraquer dignidad de chantre de Barcelona*

Archivo Histórico Nacional (AHN):

- UNIVERSIDADES, 3659, Exp.10

Archivum Historicum Societatis Iesu Cataloniae (AHSIC):

- Fons Fèlix Sardà i Salvany. *Correspondència epistolar de Mn. Gaietà Barraquer i Roviralta a Mn. Fèlix Sardà i Salvany*

Arxiu Nacional de Catalunya (ANC):

- Col·leccions. Col·lecció Verdaguer Panadès. *Muns, Francisco; Puig de la Bellacasa, Narcís (Academia de la Juventud Católica de Barcelona)*
- Fons Patrimonials i Familiars. Família Barraquer. *Llibre espècul de l'arxiu Barraquer. Tomo II. Valle de Aro y San Felio de Guíxols*
- Institucions. Junta de Museus de Catalunya
 - *Acta de la sessió de la Junta Municipal de Museus i Belles Arts de 21.06.1907*
 - *Acta de la sessió de la Junta de Museus de Barcelona de 08.11.1909 (inclou diligència d'ajornament de la convocatòria del dia 06.11.1909)*
 - *Acta de la sessió de la Junta de Museus de Barcelona de 27.11.1909 (inclou diligència d'ajornament de la convocatòria del dia 25.11.1909)*
 - *Acta de la sessió de la Junta de Museus de Barcelona de 11.12.1909 (inclou diligència d'ajornament de la convocatòria del dia 09.12.1909)*
 - *Correspondència rebuda i emesa per la Junta Municipal de Museus i Belles Arts. Any 1907, juny-juliol*

Arxiu de Santa Maria del Pi (ASMP):

- Deliveracions de la comunitat, 1875-1920

Biblioteca de l'Abadia de Montserrat (BAM):

- Ms. 1043. Papers diversos. V. Recull de lletres. 2. *Del canonge [Gaietà] Barraquer al P. Ignasi Alòs. Barcelona, 18 d'agost de 1922*

10.2. Premsa i revistes

- *Correspondencia Eclesiástica*
 - 17 de Septiembre de 1887
- *Cultura Española*
 - 2º Trimiestre. Año XIII, 1909
- *Diario de Valencia*
 - Domingo 24 Diciembre de 1922

- *El Correo Catalán*
 - Martes 2 de Enero de 1923
 - Miércoles 3 de Enero de 1923
 - Jueves 4 de Enero de 1923
 - Sábado 6 de Enero de 1923
 - Sábado 18 de Noviembre de 1926
- *El Correo Español*
 - 6 de Febrero de 1909
- *El Debate*
 - Jueves 4 de Enero de 1923
 - Viernes 19 de Enero de 1923
- *El Ebro. Diario de Tortosa*
 - Miércoles 23 de Julio de 1902
 - Lunes 16 de Febrero de 1903
- *El Norte. Diario Tradicionalista*
 - Miércoles 3 de Enero de 1923
- *El Siglo Futuro*
 - Jueves 14 de Junio de 1883
 - Viernes 2 de Enero de 1920
- *La Ciencia cristiana*
 - nº 11, 1879
 - nº 12, 1879
 - nº 15, 1880
 - nº 18, 1881
- *La Convicción. Periódico monárquico.*
 - Lunes 9 de Enero de 1871
 - Sábado 25 de Febrero de 1871
 - Sábado 11 de Marzo de 1871
 - Lunes 2 de Mayo de 1871
 - Jueves 5 de Octubre de 1871
- *La Correspondencia de España*
 - Viernes 19 de Enero de 1923
- *La Correspondencia de Valencia*
 - Lunes 1 de Enero de 1923
- *La Cruz. Diario Católico*
 - Martes 17 de Febrero de 1903
 - Miércoles 19 de Noviembre de 1903
 - Miércoles 5 de noviembre de 1913

- Domingo 31 de Diciembre de 1922
- Martes 2 de Enero de 1923
- Jueves 4 de Enero de 1923
- Domingo 7 de Enero de 1923
- Jueves 25 de Enero de 1923
- Miércoles 22 de Septiembre de 1926

- *La Dinastía. Diario político, literario, mercantil y de avisos (= La Dinastía. Avisos, Noticias, Literatura, Artes y Ciencias)*
 - Miércoles 27 de Agosto de 1884
 - Martes 13 de Septiembre de 1887
 - Martes 19 de Noviembre de 1889
 - Domingo 6 de Abril de 1890
 - Viernes 29 de Septiembre de 1893
 - Miércoles 12 de Febrero de 1902
 - Miércoles 23 de Julio de 1902

- *La Hormiga de Oro. Ilustración Católica*
 - 30 de marzo de 1907
 - 6 de Enero de 1923

- *La Ilustració Catalana. Revista setmanal ilustrada*
 - 15 de Juliol de 1883
 - 19 de Setembre 1915

- *La Ilustración Católica*
 - 25 de Enero de 1887

- *La Ilustración Hispano-Americana*
 - 9 de Noviembre de 1890

- *La Lectura dominical*
 - 19 de Diciembre de 1908

- *La Vanguardia*
 - Lunes 11 de Noviembre de 1889
 - Martes 17 de Febrero de 1891
 - Martes 22 de Agosto de 1893
 - Domingo 1 de Octubre de 1893
 - Jueves 23 de Diciembre de 1897
 - Jueves 6 de Septiembre de 1900
 - Viernes 4 de Abril de 1902
 - Jueves 11 de Diciembre de 1902
 - Domingo 15 de Febrero de 1903
 - Miércoles 1 de Mayo de 1907
 - Miércoles 27 de Junio de 1907
 - Viernes 21 de Agosto de 1908
 - Sábado 15 de Enero de 1910

- Miércoles 8 de Julio de 1914
- Jueves 6 de Agosto de 1914
- Martes 18 de Noviembre de 1918
- Viernes 6 de Enero de 1919
- Viernes 24 de Enero de 1919
- Viernes 31 de Enero de 1919
- Viernes 7 de Febrero de 1919
- Viernes 7 de Enero de 1921
- Miércoles 8 de Noviembre de 1922
- Jueves 4 de Enero de 1923
- Jueves 24 de Mayo de 1923
- Miércoles 3 de Septiembre de 1930
- Sábado 5 de Febrero de 1966

- *Región, diario de la mañana*
 - Domingo 27 de Abril de 1924
- *Revista de archivos, bibliotecas y museos*
 - Tercera época, Año XII. Enero á Junio de 1908
- *Revista Montserratina*
 - Año XI, Núm. 122. Febrero 1917

10.3. Fonts impreses

ALÒS-MONER I DE DOU, Ramon. «El Canonge Barraquer». *Anuari MCMXXI-XXVI*. Institut d'Estudis Catalans, 1931, pàg. 306.

ALVARADO, Francisco. *Cartas críticas que escribió el Rmo. padre maestro Fr. Francisco Alvarado, del orden de Predicadores, ó sea el Filósofo rancio, en las que se impugnan las doctrinas y máximas perniciosas de los nuevos reformadores*. Madrid: Impr. de E. Aguado, 1824-1825, 5 vols.

Anuario del comercio, de la industria, de la magistratura y de la administración, ó Directorio de las 40.000 señas de España, Ultramar, Estados Hispano-Americanos y Portugal. Madrid: Carlos Bailly-Bailliere. Libreria Extranjera y Nacional, Científica y Literaria, 1883.

Assaig crítich sobre'l filosoph barceloní en Ramon Sibiude. Barcelona: Estampa la Reneixensa, 1896.

BALAGUER, Víctor. *Las calles de Barcelona*. Barcelona: Tip. Ed. Salvador Manero, 1865.

— *Los frailes y sus conventos, su historia, su descripción, sus tradiciones, sus costumbres, su importancia*. 2 vols. Barcelona/Madrid: Llorens Hermanos, editores. Imp. de L. Tasso, 1851.

«Barraquer (Cayetano)». *Enciclopedia Universal Ilustrada Europeo-Americana. Tomo VII*. Madrid: Espasa-Calpe, S.A., 1910, pàg. 904.

BARRAQUER ROVIRALTA, Cayetano. «Catalogus manuscriptorum Ordinis ex tribus nostris Barcinone et altera Villaefrancae Poenitentium suppressis domibus procedentium, quae nunc apud eandem civitatem in archivio, vulgo *De la Delegación de Hacienda* appellato, servantur, sub signatura: N.º». *Acta Ordinis Sanctissimae Trinitatis*, I (1920): 101-112.

— *Los religiosos en Cataluña durante la primera mitad del siglo XIX*. Barcelona: Imprenta Francisco J. Altés y Alabart, 1915-1918. 4 vols.

— *Las casas de religiosos en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIX*. Barcelona: Imprenta Francisco J. Altés y Alabart, 1906. 2 vols.

— *Oratio pro illibata Honorii I Pontificis orthodoxia vindicanda habita in Seminario Tridentino Barchinonensi Kalendis Octobris anni MDCCCLXXXIII in solemnibus studiorum instauratione*. Barchinone: Typis Haeredum Pauli Riera, 1883.

BARRUEL, Abbé. *Memorias para servir a la historia del jacobinismo*. Palma: imprenta de Felipe Guasp, 1813.

— *Compendio de las memorias, para servir á la historia del Jacobinismo*. Villafranca del Bierzo: imprenta de Pablo Miñón, 1812.

BERMEJO, Ildelfonso. *La estafeta de Palacio. (Historia del reinado de Isabel II). Cartas trascendentales dirigidas al Rey Amadeo*. Madrid: Carlos Bailly-Bailliere, 1872.

Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Barcelona (BOEOB):

- Lunes 8 de octubre de 1883, nº 1015
- Domingo 1º de Marzo de 1891, nº 1104
- Martes 21 de Julio de 1891, nº 1108
- Domingo 11 de Setiembre de 1892, nº 1120
- Sábado 14 de Enero de 1893, nº 1124
- Sábado 3 de Marzo de 1894, nº 1139
- Jueves 20 de Setiembre de 1894, nº 1145
- Miércoles 13 de Marzo de 1895, nº 1150
- Miércoles 14 de Agosto de 1895, nº 1155
- Jueves 20 de Marzo de 1902, nº 1284
- Sábado 7 de Marzo de 1903, nº 1305
- Martes 31 de Octubre de 1916, nº 1624
- Lunes 15 de Enero de 1923, nº 1782

COIGNET, J. «Barraquer (Cayetano)». *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques. Publié sous la direction de Alfred Baudrillart, Albert Vogt et Urbain Rouziés avec le concours d'un grand nombre de collaborateurs. Tome sixième*. Paris: Letouzey et Ané, éditeurs, 1932, pàg. 898-899.

Concordato celebrado entre Su Santidad y S.M. Católica, firmado en Madrid el 16 de Marzo de 1851 y ratificado por S.M. en 1.º de Abril y por S.S. en 23 del mismo Concordato celebrado entre Su Santidad y S.M. Católica. Gerona: Impr. de Grases, 1851.

Concordato celebrado en el año de 1753 entre las cortes de Roma, y Madrid, constitución apostólica, y breve expedidos en su corroboracion y declaración. Reimpreso de todo orden de su S. M. conforme á sus Originales. Madrid: En la Imprenta de Antonio Pérez de Soto, año de M.DCCLXIII.

DE BOFARULL, Antoni. *La mancha del siglo.* Barcelona: Imp. de Roberto Torres, 1850.

DE LA FUENTE, Vicente. *Historia de las sociedades secretas antiguas y modernas en España y especialmente de la francmasoneria.* 2 vols. Lugo: Imprenta de Soto Freire, 1870.

DE RUBÍ, Basili. *Reforma de los regulares en España a principios del siglo XIX. Estudio histórico-jurídico de la bula «Inter Graviores» (15 de mayo de 1804).* Barcelona: Convento de PP. Capuchinos, 1943.

Discursos de recepción del Excmo. Sr. Marqués de Pidal y de contestación del Excmo. Sr. Marqués de Molins. Leídos en la Junta pública del día 27 de marzo de 1887. Del método de observación en la ciencia social: Le Play y su escuela. Madrid, 1889.

Dulcis amicitia. Correspondència del doctor Torras y Bages a Mossen Jaume Collell. Vich: Tipografia balmesiana, 1926.

El patriotismo en Cataluña: sermón pronunciado el 29 de mayo de 1888 en la solemne fiesta celebrada con motivo de la peregrinación de S.M. la Reina Regente Dª María Cristina de Hapsburgo-Lorena al Santuario de Ntra. Sra. de Montserrat, patrona del principado. Barcelona: Ateneu Barcelonès, 1888.

ELÍAS DE MOLINS, Antonio. «Aragonés, Francisco». *Diccionario biográfico y bibliográfico de escritores y artistas catalanes del siglo XIX. (Apuntes y datos). Tomo I.* Barcelona: Impr. de Fidel Giró, 1889, pàg. 101-104.

— «Barraquer (D. Cayetano)». *Diccionario biográfico y bibliográfico de escritores y artistas catalanes del siglo XIX. (Apuntes y datos). Tomo I.* Barcelona: Impr. de Fidel Giró, 1889, pàg. 253.

Escalafón del personal del Ayuntamiento de Barcelona en 31 de diciembre de 1930. Barcelona, 1931.

LE PLAY, Frédéric. *La méthode sociale abrégé des «Ouvriers européens»: ouvrage destiné aux classes dirigeantes qui, selon la tradition des grandes races, désirent se préparer, par des voyages méthodiques, à remplir dignement les devoirs qu'impose la direction des foyers domestiques, des ateliers de travail ruraux.* Tours: Alfred Mame et Fils, 1879.

— *La réforme sociale en France: déduite de l'observation comparée des peuples européens.* 3 vols. Tours: Alfred Mame et Fils, 1874.

LECANUET, R. P. Édouard. *La vie de l'Église sous Léon XIII.* Paris: Libraire Félix Alcan, 1930.

MENÉNDEZ PELAYO, Marcelino. *Historia de los heterodoxos españoles.* Librería Católica de San José, 1880-1882. 3 vols.

MILLS, Edward L. «A group of catalan fourteenth century churches». *The Art Bulletin*, 19.3 (1937): 403-422.

MUNS I CASTELLET, Francisco. *Los mártires del siglo XIX*. Barcelona: P. Biena, 1888.

PARCERISA, Francesc Xavier; PIFERRER, Pau. *Recuerdos y Bellezas de España. Mallorca*. Barcelona: Imprenta de Joaquín Verdaguer, 1842.

— *Recuerdos y Bellezas de España. Principado de Cataluña. Tomo I*. Barcelona: Imprenta de Joaquín Verdaguer, 1839.

PATXOT I FERRER, Ferran. *Las ruinas de mi convento*. Barcelona: Librería Histórica, 1851.

PIJOAN, Josep. «De com la taula del mestre Alfonso, de Sant Cugat, va venir al Museu de Barcelona». *Gasetta de les Arts*, segona època, año II, nº 3, 1 de noviembre de 1929, pàg. 3-4.

PIRALA, Antonio. *Historia de la guerra civil y de los partidos liberal y carlista*. 3 vols. Madrid: Mellado, 1868.

RAÜLL, Francisco. *Historia de la conmoción de Barcelona en la noche del 25 al 26 de julio de 1835; causas que la produjeron y sus efectos hasta el día de esta publicación*. 2ª ed. Barcelona: Impr. de A. Bergnes, 1835.

SÁNCHEZ ALISEDA, Casimiro. *La doctrina de la Iglesia sobre seminarios desde Trento hasta nuestros días. (Desarrollo y sistematización)*. Granada: Facultad Teológica S.I., 1942.

SEIGNOBOS, Charles. *El método histórico aplicado a las ciencias sociales*. Traducido de la segunda edición francesa por Domingo Vaca. Madrid: Daniel Jorro, Editor, 1923.

TORRAS I BAGES, Josep. *Obres Completes*. Barcelona: Biblioteca Perenne, 1948.

TURMANN, Max. *El desenvolvimiento del catolicismo social desde la encíclica «Rerum Novarum». Directrices y caracteres generales*. Madrid: Sáenz de Jubera Hermanos, Libreros-Editores, 1922.

10.4. Bibliografia

ABELLÁN-GARCÍA, José Luís. *Historia crítica del pensamiento español. Tomo V (I)*. Madrid: Espasa-Calpe, 1988.

ABELLÓ, Teresa; TERMES, Josep. «Estructura i vida social». *Història de Barcelona*. 6. *La ciutat industrial (1833-1897)*. Jaume Sobrequés i Callicó (dir.). Barcelona: Ajuntament de Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1995, 153-185.

ABRAMS, Lynn. *Oral History Theory*. UK: Routledge, 2010.

ACERBI, Antonio. «Il profilo dello storico della Chiesa: prospettiva europea». *Anuario de historia de la Iglesia*, 5 (1996): 43-57.

ACLE-KREYSING, Andrea. «Revolución, contrarrevolución... evolución. Catolicismo y nuevas formas de legitimidad política en la España del siglo XIX. Los casos de Jaime Balmes y Juan Donoso Cortés». *Hispania Sacra*, 68.137 (2016): 91-103.

AGUIRRE ROJAS, Carlos Antonio. *La historiografía en el siglo XX: historia e historiadores entre 1848 y ¿2025?* Barcelona: Montesinos: 2004.

— *Corrientes, temas y autores de la historiografía del siglo XX*. México: Universidad Juárez Autónoma de México, 2002.

AINAUD I DE LASARTE, Joan. «L'acceptació i la fixació del terme "Romànic" a Catalunya». *Catalunya Romànica. Vol. I. Introducció a l'estudi de l'art romànic català. Fons d'art romànic català del Museu Nacional d'Art de Catalunya*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1994, 26-29.

AIRIAU, Paul. «Les séminaires diocésains français: 1880-1914». *Revue d'histoire de l'Église de France*, 91.1 (2005): 71-89.

ALABRÚS, Rosa Maria. «Imagen y opinión sobre la Compañía de Jesús en la España del siglo XVIII». *La Compañía de Jesús y su proyección mediática en el mundo hispánico durante la Edad Moderna*. José Luís Betrán (ed.). Madrid: Sílex, 2010, 219-250.

ALBERCH I FIGUERAS, Ramon. «Grahit i Papell, Emili». *Diccionari d'Història de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, 1992, pàg. 511-512.

— «Notes sobre la desamortització napoleònica a les comarques gironines». *Revista de Girona*, 80 (1977): 223-235.

ALBERIGO, Giuseppe. «Méthodologie de l'histoire de l'Église en Europe». *Revue d'Histoire Ecclésiastique*, 81.3 (1986): 401-420.

ALBERTOCHI, Giovanni. «Exiliats italians a Catalunya a començaments del segle XIX». *Revista de Catalunya*, 215 (2006): 16-35.

Àlbum de família, 1886-1986. Barcelona: Impremta i Editorial Altés, S.L., 1986.

ALEGRE ÁVILA, Juan Manuel. *Evolución y régimen jurídico del Patrimonio Histórico. La configuración dogmática de la propiedad histórica en la Ley 16/1985, de 25 de junio, del patrimonio histórico español. Tomo I*. Madrid: Ministerio de Cultura, 1994.

ALIER, Roger. «Barraquer i Roviralta, Josep Oriol». *Gran Enciclopèdia Catalana. Vol. III*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, S. A., 1973, pàg. 257.

ALMERICH I PADRÓ, Paulina. «Tenas, Pere Nolasc». *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya, vol. III*. Ramon Corts i Blay, Joan Galtés i Pujol, Albert Manent i Segimon (dirs.). Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2001, pàg. 526.

ALONSO, Luis Enrique. «Sujeto y discurso: el lugar de la entrevista abierta en las prácticas de la sociología cualitativa». *Métodos y técnicas cualitativas de investigación en ciencias sociales*. Juan Manuel Delgado y Juan Gutiérrez (coord.) Madrid: Editorial Síntesis, 1994, 225-240.

ALONSO GARCÍA, Gregorio. «"Sable en mano, con la cruz auestas". Las reacciones y los espacios del clero católico ante el Trienio Liberal». *Bulletin d'Histoire*

Contemporaine de l'Espagne (En ligne), 54 (2020):
<http://journals.openedition.org/bhce/2488>.

— *La Nación en capilla. Ciudadanía católica y cuestión religiosa en España, 1793-1874*. Granada: Comares, 2014.

— «“Del altar una barricada, del santuario una fortaleza”: 1808 y la nación católica». *La Guerra de la independencia en la cultura española*. Joaquín Álvarez Barrientos (ed.). Madrid: Siglo XXI, 2008, 75-103.

ALONSO MARTÍNEZ, Francisco. «Recuerdos y Bellezas de España y su relación con el medio fotográfico». *Archivo español de arte*, 72.286 (1999): 192-198.

ALONSO TEJADA, Luis. *Ocaso de la Inquisición en los últimos años del reinado de Fernando VII: juntas de fe, juntas apostólicas, conspiraciones realistas*. Algorta (Vizcaya): Zero, 1969.

AMADES, Joan. *Històries i llegendes de Barcelona. Passejada pels carrers de la ciutat vella. Vol. I*. Jaume Fabre i J. M. Huertas Claveria (eds.). Barcelona: Edicions 62, 1984.

AMBRÓS I MONSONIS, Jordi. *El monestir de Sant Cugat del Vallès*. Barcelona: Oikos-Tau, 1981.

AMENGUAL MATAS, R. Ruben. *Bielas y álabes, 1826-1914: evolución histórica de las primeras máquinas térmicas a través de las patentes españolas*. Madrid: Ministerio de Industria, Turismo y Comercio. Oficina Española de Patentes y Marcas, 2008.

ANDIOC, René. *Goya, letra y figuras*. Madrid: Casa de Velázquez, 2008.

ANDRÉS-GALLEGO, José. «La Semana Trágica: los hechos, el impacto y las respuestas». *Analecta Sacra Tarraconensia. Revista de ciències historicoeclesiàstiques*, 82 (2009): 227-280.

— «La historia religiosa en España». *Anuario de historia de la Iglesia*, 4 (1995): 259-269.

ANDRÉS-GALLEGO, José; PAZOS, Antón M. *La Iglesia en la España contemporánea. I. 1800-1936*. Madrid: Encuentro, 1999.

— «Cien años (y algo más) de catolicismo social en España». *Un siglo de catolicismo social en Europa, 1881-1991*. Antón M. Pazos (coord.). Pamplona: Ediciones Universidad de Navarra, 1993, 1-91.

ANDREU MIRALLES, Xavier. *El descubrimiento de España. Mito romántico e identidad nacional*. Barcelona: Taurus, 2016.

ANGUERA I NOLLA, Pere. «Toda i Güell, Eduard». *Diccionari d'historiografia catalana*. Antoni Simón i Tarrés (dir.). Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2003, pàg. 1127-1128.

— «La historia local en la España Contemporánea». *La Historia local en la España contemporánea: estudios y reflexiones desde Aragón*. Pedro Rújula, Ignacio Peiró (coord.). Barcelona: L'Avenç, 1999, 9-16.

— *Déu, rei i fam. El primer carlisme a Catalunya*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995.

— «El teatre anticarlí de Robrenyo». *Literatura, cultura i carlisme. III Seminari sobre Carlisme organitzat per la Fundació Francesc Ribalta i celebrat a Solsona els dies 18 i 19 de març de 1993*. Josep M. Solé i Sabaté (coord.). Barcelona: Columna, 1995, 3-21.

— *Menjacapellans, conservadors i revolucionaris*. Reus: Centre de Lectura, 1991.

— *Comportament polític i actituds ideològiques al Baix Camp: 1808-1868*. Reus: Associació d'Estudis Reusencs, 1983.

ANTÓN PELAYO, Javier. «La desamortización de las bibliotecas conventuales en Cataluña durante la crisis del Antiguo Régimen». *Memoria y civilización*, 21 (2018): 611-651.

AQUILUÉ, Xavier. «El papel de la Comisión Provincial de Monumentos de Girona y de la Junta de Museos de Barcelona en la recuperación institucional de Empúries (l'Escala, Girona)». *Las Comisiones de monumentos y las sociedades arqueológicas como instrumentos para la construcción del pasado europeo*. Trinidad Tortosa Rocamora, Gloria Mora Rodríguez (coords.). Sevilla: Editorial Universidad de Sevilla, 2021, 197-217.

ARANGUREN, José Luis. *Moral y Sociedad. La moral social española en el siglo XIX*. Madrid: Cuadernos para el Diálogo, 1974.

ARBELOA MURU, Víctor Manuel. *Clericalismo y anticlericalismo en España (1767-1930): una introducción*. Madrid: Encuentro, 2009.

ARGULLOL, Rafael. *La atracción del abismo. Un itinerario por el paisaje romántico*. Barcelona: Destino, 1994.

ARIÈS, Philippe. *El tiempo de la Historia*. Buenos Aires: Paidós, 1988.

ARIÑO COLÁS, José M. *Recuerdos y bellezas de España. Ideología y estética*. Zaragoza: Institución Fernando el Católico C.S.I.C. Excma. Diputación de Zaragoza, 2007.

ARNABAT I MATA, Ramon. «La contrarrevolución y la antirrevolución». *El Trienio Liberal (1820-1823). Una mirada política*. Pedro Rújula e Ivana Fresquet (coord.). Granada: Comares, 2020, 285-307.

— «La prensa del Trienio Liberal en Cataluña (1820-1823)». *Cuadernos de Ilustración y Romanticismo*, 26 (2020): 641-674.

— *Visca el rei i la religió! La primera guerra civil de la Catalunya contemporània (1820-1823)*. Lleida: Pagès, 2006.

— «La desamortització eclesiàstica a Catalunya durant el trienni liberal (1820-1823)». *Estudis d'història agrària*, 17 (2004): 91-114.

— «La revolució liberal a Barcelona. Política de classes i classes de política». *Barcelona Quaderns d'Història*, 10 (2004): 11-58.

— «La Regència d'Urgell i el reialisme català». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 13 (2002): 61-88.

— «Visca la Pepa!». *Les reformes econòmiques del Trienni Liberal (1820-1823)*. Barcelona: Societat Catalana d'Estudis Històrics, 2002.

— *Revolució de 1820 i el Trienni Liberal a Catalunya*. Vic: Eumo, 2001.

— «Radiografia de la contrarevolució i l'antirevolució durant el Trienni Liberal a Catalunya (1820-1823)». *Millars: espai i història*, 23 (2000): 77-97.

— «Notes sobre l'aixecament dels malcontents, 1827». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 10 (1999): 107-128.

— «Propaganda antiliberal i lluita ideològica durant el Trienni Liberal a Catalunya (1820-1823)». *Recerques: història, economia, cultura*, 96 (1996): 7-28.

— «¿Campesinos contra la Constitución?: El realismo catalán un ejemplo y un análisis global». *Historia Social*, 16 (1993): 33-49.

ARNAULT, Françoise. *Frédéric Le Play. De la métallurgie à la science sociale*. Nancy: Presses Universitaires de Nancy, 1993.

ARON-SCHNAPPER, Dominique; HANET, Danièle. «D'Hérodote au magnétophone: sources orales et archives orales». *Annales. Economies, sociétés, civilisations*, 35.1 (1980): 183-199.

ARÓSTEGUI, Julio. *La investigación histórica: teoría y método*. Barcelona: Crítica, 1995.

— «La contrarrevolución española en el contexto de la contrarrevolución en Europa». *Masonería, revolución y reacción. Vol. II*. José Antonio Ferrer Benimeli (coord.). Alicante: Diputación Provincial de Alicante, Instituto Alicantino de Cultura Juan Gil-Albert, 1990, 573-594.

ARTOLA, Miguel. *La España de Fernando VII*. Madrid: Espasa-Calpe, 1968.

— *Los orígenes de la España contemporánea. Vol. I*. Madrid: Instituto de Estudios Políticos, 1959.

ARTOLA RENEDO, Andoni. «Política religiosa». *El Trienio Liberal (1820-1823). Una mirada política*. Pedro Rújula e Ivana Fresquet (coord.). Granada: Comares, 2020, 263-284.

— «Was a State-Church Alliance Really Possible? The Case of the Spanish Episcopate and the Crown, 1814-33». *A History of the European Restorations. Volume Two: Culture, Society and Religion*. Michael Broers, Ambrogio A. Caiani and Stephen Bohn (eds.). London/New York: Bloomsbury Academic, 2020, 61-71.

— *De Madrid a Roma. La fidelidad del episcopado en España (1760-1833)*. Gijón: Ediciones Trea, 2013

— «Reflexiones sobre la práctica del regalismo: gracia regia y alta carrera eclesiástica durante el reinado de Carlos III (1759-1788)». *Hispania Sacra*, 65 Extra II (2013): 253-282.

ARTOLA RENEDO, Andoni; CALVO MATURANA, Antonio. «Declinaciones de la reacción eclesiástica contra la Revolución Francesa en España (1789-1808)». *Hispania*, vol. 77.256 (2017): 437-469.

AUBACH Y GUIU, M. Teresa. *Los orígenes del catolicismo social en Barcelona en la segunda mitad del siglo XIX*. Universidad de Valencia. Facultad de Filosofía y Letras, sección de Historia, 1968.

AUBERT, Roger. «Le context historique et les motivations doctrinales de l'encyclique "Aeterni Patris"». *Tommaso d'Aquino nel I Centenario dell'Enciclica «Aeterni Patris»*. *Atti del convegno organizzato a Roma dalla Società Internazionale Tommaso d'Aquino e dalla Pontificia Università S. Tommaso d'Aquino, 15-17 de novembre de 1979*. Benedetto d'Amore (ed.). Roma: Società Internazionale Tommaso d'Aquino, 1981, 15-48.

AULETTA, Gennaro; LACOSTE, Jean-Yves. «Providencia». *Diccionario Akal crítico de Teología*. Jean-Yves Lacoste (dir.). Madrid: Akal, 2007, 989-993.

AURELL, Jaume. *La escritura de la memoria: de los Positivismos a los Postmodernismos*. València: Universitat de València, 2005.

AURELL, Jaume; BURKE, Peter. «El siglo de la historia: historicismo, romanticismo, positivismo». *Comprender el pasado: una historia de la escritura y el pensamiento histórico*. Jaume Aurell, Peter Burke, Catalina Balmaceda, Felipe Soza (ed.) Madrid: Akal, 2013, 199-218.

AUZA, Néstor Tomás. «El perfil del historiador de la Iglesia. Perspectiva latinoamericana». *Anuario de historia de la Iglesia*, 5 (1996): 59-74.

AVIÑO PÉREZ, Xosé. «Pahissa i Jo, Jaume». *Diccionario biográfico español*, vol. XXXIX. Madrid: Real Academia de la Historia, 2009, pàg. 578-579.

— *Jaume Pahissa: un estudi biogràfic i crític*. Barcelona: Biblioteca de Catalunya, 1996.

AYMES, Jean René. *La Guerra de la Independencia: héroes, villanos y víctimas (1808-1814)*. Lleida: Milenio, 2008.

BADA I ELIAS, Joan. *Història del cristianisme a Catalunya*. Vic: Eumo, 2005.

— *L'Església de la Barcelona en la crisi de l'Antic Règim (1808-1833)*. Barcelona: Facultat de Teologia de Barcelona, 1986.

— «Pau Sihar; bisbe de Barcelona a l'època Ferrandina (1808-1831). L'Església de Barcelona en la crisi de l'Antic Règim (1789-1833)». *Pedralbes: Revista d'història Moderna*, 4 (1984): 327-335.

— *El seminari conciliar de Barcelona (1868-1982)*. Barcelona: Seminari Conciliar de Barcelona, 1983.

— «Barraquer, Gaietà». *Gran Enciclopèdia Catalana*, vol. III. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, S. A., 1971, pàg. 257.

BAHAMONDE, Ángel; MARTÍNEZ, Jesús A. *Historia de España del siglo XIX*. Madrid: Cátedra, 1994.

BANTI, Alberto Mario. «Burguesies de les “professions” a l’Europa del segle XIX». *Recerques: Història, Economia, Cultura*, 28 (1994): 23-41.

BARBASTRO GIL, Luis. «Plan de reforma de la Iglesia española impulsado por Napoleón Bonaparte». *Hispania Sacra*, 60.121 (2008): 267-295.

— *Los afrancesados. Primera emigración política del siglo XIX español (1813-1820)*. Madrid: Instituto de Cultura «Juan Gil-Albert». CSIC, 1993.

— *El Clero valenciano en el Trienio liberal, 1820-1823. Esplendor y ocaso del estamento eclesiástico*. Alicante: Instituto de Estudios Juan Gil-Albert, 1985.

BARÓ QUERALT, Xavier. «Pasqual i Coromines, Jaume». *Diccionari d’historiografia catalana*. Antoni Simón i Tarrés (dir.). Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2003, pàg. 898.

BARONA VILLAR, José Antonio. «Barraquer Roviralta, José Antonio». *Diccionario Biográfico Español. Vol. VII*. Madrid: Real Academia de la Historia, 2009, pàg. 101-104.

BARRAL I ALTET, Xavier. «El arte románico: realidad medieval y construcción historiográfica». *Una nueva visión de la Edad media: legado y renovación. XXVI Semana de Estudios Medievales, Nájera, del 27 al 31 de julio de 2015*. Esther López Ojeda (coord.). Logroño: Instituto de Estudios Riojanos, 2016, 291-329.

— «Construcció arquitectònica, poder i identitat a Catalunya medieval». *Anàlisi històrica de la identitat catalana*. Flocel Sabaté Curull (dir.). Barcelona: Institut d’Estudis Catalans, 2015, 177-204.

— «Reflexions sobre el context i la recepció de les *Nocions d’arqueologia sagrada catalana* de Josep Gudiol a inicis del segle XX». *Quaderns del Museu Episcopal de Vic*, 7 (2014): 37-50.

— «L’arquitectura religiosa d’època romànica a Catalunya (segles XI-XIII): balanç i notes crítiques». *Catalan Historical Review*, 4 (2011): 181-200.

— *L’Art romànic català a debat*. Barcelona: Edicions 62, 2009.

— *L’Arqueologia a Catalunya*. Barcelona: Destino, 1989.

— «Un intent fallit per fer del Monestir de Ripoll una “ruïna arqueològica romàntica” (1874-1877)». *Espacio, tiempo y forma. Serie II, Historia antigua*, 1 (1988): 395-402.

— «La personalitat de l’arquitecte Elies Rogent» dins de «La restauració de l’església de Ripoll». *Catalunya Romànica. X. El Ripollès*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1987, 265-274.

Barraquer. Dinastía de oftalmólogos. Barcelona: Centro de Oftalmología Barraquer, 2002.

BARRIO BARRIO, Julián. «Félix Torres Amat (1772-1847). Un obispo reformador». *Anthologica Anua*, 22-23 (1975-1976): 205-463.

BARRIO GOZALO, Maximiliano. *La Santa Sede y los obispos españoles en el Trienio Liberal y el inicio de la reacción (1820-1825)*. Roma: Iglesia Nacional Española, 2017.

— «Discursos político-religiosos: actitudes diversas ante la Constitución de 1812 en el Trienio Liberal». *Discursos y devociones religiosas en la Península Ibérica, 1750-1860. De la crisis del Antiguo Régimen a la consolidación del Liberalismo*. Rafael Serrano García, Ángel de Prado Moura, Elisabel Larriba (eds.). Valladolid: Universidad de Valladolid, 2014, 75-103.

— «El castigo de los obispos liberales después del Trienio: Pedro González Vallejo, obispo de Mallorca (1819-1825)». *Investigaciones históricas, Época moderna y contemporánea* 31 (2011): 135-164.

— *El Clero en la España moderna*. Córdoba: CajaSur. CSIC, 2010.

— *El sistema benefical de la Iglesia española en el Antiguo Régimen (1475-1834)*. San Vicente del Raspeig: Publicaciones de la Universidad de Alicante, 2010.

— «Los eclesiásticos afrancesados durante la Guerra de la Independencia». *Las élites y la «revolución de España», 1808-1814. Estudios en homenaje al profesor Gérard Dufour*. Armando Alberola y Elisabel Larriba (eds.). San Vicente del Raspeig: Universidad de Alicante, 2010, 227-256.

— «Reforma y supresión de los regulares en España al final del Antiguo Régimen (1759-1836)». *Investigaciones históricas: Época moderna y contemporánea*, 20 (2000): 89-118.

BAS MARTÍN, Nicolás. «Villanueva i Astengo, Jaume». *Diccionari d'historigrafia catalana*. Antoni Simón i Tarrés (dir.). Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2003, 1200-1201.

BASSEGODA I NONELL, Joan. *Història de la restauració de Poblet: destrucció i reconstrucció de Poblet*. Poblet: Abadia de Poblet, 1983.

BATES LORD, Albert. *Epic singers and oral tradition*. Ithaca: Cornell University Press, 1991.

BATLLORI, Miguel. «Baltasar Masdeu y el neoescolasticismo italiano II. Notas crítico-biográficas». *Analecta Sacra Tarraconensia. Revista de ciències historicoeclesiàstiques*, 16 (1943): 241-294.

— «Baltasar Masdeu y el neoescolasticismo italiano». *Analecta Sacra Tarraconensia. Revista de ciències historicoeclesiàstiques*, 15 (1942): 171-256.

BEAUCHAMP, Claude. «Défis et enjeux de la coopération québécoise». *La question sociale hier et aujourd'hui. Colloque de centenaire de Rerum Novarum. 12 au 17 mai 1999*. Jean Richard, Louis O'Neil (coord.) Sainte-Foy (Québec-Canada): Presses de l'Université Laval, 1993, 375-385.

BÉCARES BOTAS, Vicente. *Las Bibliotecas Monásticas y la Desamortización en la Provincia de Zamora*. Zamora: Editorial Semuret, 1999.

BEDERA BRAVO, Mario; DE PRADO MOURA Ángel. «Disidencia política y heterodoxia religiosa en la España del primer tercio del siglo XIX: la represión de los tribunales de la Inquisición». *Discursos y devociones religiosas en la Península Ibérica*,

1750-1860. *De la crisis del Antiguo Régimen a la consolidación del Liberalismo*. Rafael Serrano García, Ángel de Prado Moura, Elisabel Larriba (eds.). Valladolid: Universidad de Valladolid, 2014, 117-140.

BEISER, Frederick C. *The German Historicist Tradition*. Oxford: Oxford University Press, 2011.

BELLO VOCES, Josefina. «Conflictos, litigios y pleitos en el proceso de la desamortización». *Los grandes procesos de la historia de España*. Santiago Muñoz Machado (ed.). Barcelona: Crítica, 2002, 345-358.

— *Frailes, intendentes y políticos. Los bienes nacionales, 1835-1850*. Madrid: Taurus, 1997.

BELTRÁN CATALÁN, Clara. «L'antiquari Celestí Dupont (1859-1940). Col·leccionisme i comerç d'art a la Catalunya entre els segles XIX i XX». *Col·leccionistes, antiquaris, falsificadors i museus. Noves dades sobre el patrimoni artístic de Catalunya al segle XX*. Bonaventura Bassegoda i Hugas, Ignasi Doménech i Vives (eds.). Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona, 2016, 81-123.

BELTRÁN LARROYA, Gabriel. «Los carmelitas descalzos de Barcelona en los días de vida conventual del P. Francisco Palau y Quer (1832-1835)». *Una Figura carismática del siglo XIX. El P. Francisco Palau y Quer, O.C.D. Apostol y Fundador*. España: Imprenta Monte Carmelo, 1973, 89-123.

BENASSAR, Bartolomé. *Inquisición española: poder político y control social*. Barcelona: Crítica, 1981.

BENÍTEZ I RIERA, Josep M. *Jesuites i Catalunya: fets i figures*. Barcelona: Abadia de Montserrat, 1996.

BENJAMIN, Walter. *Sobre el concepto de historia (Obras I, 2)*. Edición de Rolf Tiedemann y Hermann Schewppenhäuser (ed.) Madrid: Abada Editores, 2008.

— *Tesis sobre la historia y otros fragmentos*. Ciudad de México: Ítaca. Universidad Autónoma de México, 2008.

BENTUÉ, Antonio. «Neoescolástica, teología liberal protestante y crisis modernista». *Historia del Cristianismo. IV. El mundo contemporáneo*. Francisco J. Carmona Fernández (coord.). Madrid: Editorial Trotta. Univesidad de Granada, 2010, 219-251, pàg. 221-230.

BERAMENDI, Justo. «Identidades/culturas políticas de regionalismos y nacionalismos subestatales (1875-1936)». *La Restauración y la República, 1874-1936*. Carlos Forcadell y Manuel Suárez Cortina (coords.) Madrid: Marcial Pons Historia, 2014, 377-402.

BERLABÉ, Carme. «La fundació dels museus diocesans a Catalunya. El Museu Episcopal de Vic i el Museu Diocesà de Lleida». *Seu Vella: anuari d'història i cultura*, 3 (2001): 465-490.

BESERAN, Pere. «Dalla vetrata al sepolcro: iconografia francescana in Catalogna (secoli XIII-XIV)». *IKON. Journal of Iconographic Studies*, 3 (2010): 71-80.

BILBAO, Andrés. *El positivismo y la sociología*. Madrid: Saltés, 1979.

- BISTARELLI, Agostino. «Vivere il moto spagnolo. Gli esiliati italiani in Catalogna durante il Triennio Liberale (II)». *Trienio. Ilustración y Liberalismo*, 33 (1999): 65-91.
- BODARD SILVER, Catherine. «Introduction». LE PLAY, Frédéric. *On family, work and social change*. Edited, translated and with an Introduction by Catherine Bodard Silver. Chicago: The University of Chicago Press, 1982.
- BODEI, Remo. *Paisajes sublimes. El hombre ante la naturaleza salvaje*. Madrid: Siruela, 2011.
- BOFILL I FRANSÍ, Rafael M.; GARCÍA, Martín; LAGUILLO, Manolo. *Monestir de Sant Cugat del Vallès. Guia històrica i arquitectònica*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes, 1994.
- BOHIGAS MAYNEGRE, Jordi. «Per Déu i per la Ciència». *L'Església i la ciència a la Catalunya de la Restauració (1874-1923)*. Tesi doctoral. Universitat de Girona: Departament d'Història i Història de l'Art, 2011.
- BOLAÑOS, María. *Historia de los museos en España. Memoria, cultura, sociedad*. Gijón: Trea, 1997.
- BONET I BALTAÀ, Joan. «Casañas i Pagès, Salvador». *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya, vol. I*. Ramon Corts i Blay, Joan Galtés i Pujol, Albert Manent i Segimon (dirs.). Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1998, pàg. 465.
- *L'Església catalana, de la Il·lustració a la Renaixença*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1984.
- BONET I BALTAÀ, Joan; MARTÍ I MARTÍ, Casimir. *L'integrisme a Catalunya. Les grans polèmiques: 1881-1888*. Barcelona: Editorial Vicens Vives, 1990.
- BONVINI, Alessandro. *Risorgimento atlantico. I patrioti italiani e la lotta internazionale per le libertà*. Bari-Roma: Editori Laterza, 2022.
- BORDAS PRÓSZYNSKI, Miquel. *El pensamiento político de Josep Torras i Bages*. Tesis doctoral. Universidad Complutense de Madrid, 2017.
- BORONAT TRILL, Maria Josep. *La política d'adquisicions de la Junta de Museus: 1890-1923*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999.
- BOTTOMORE, T. B. *Introducción a la sociología*. Barcelona: Ediciones Península, 1978.
- BOURDIEU, Pierre. *Sobre la televisión*. Barcelona: Anagrama, 1997.
- BOUYER, Louis. *Diccionario de Teología*. Barcelona: Herder, 2007.
- BRACONS CLAPÉS, Josep. «Mn. Gudiol y el Museo Episcopal de Vic. Contribución a la historia de la artigrafía en Cataluña». *D'art*, 8 (1983): 171-192.
- BRINES BLASCO, Joan. «Deuda y desamortización durante el Trienio Constitucional (1820-1823)». *Moneda y Crédito*, 124 (1973): 51-67.

BROCANELLI, Gianfranco. «Seminari e clero nelle marche nella seconda metà dell'ottocento. II. La formazione culturale e religiosa del clero». *Rivista di storia della chiesa in Italia*, 31.2 (1977): 391-424.

BROOKE, Michael Z. *Le Play. Engineer & Social Scientist*. New Jersey: Transaction Publishers, 1998.

BRYANT, Christopher G. A. *Positivism in Social Theory and Research*. London: Macmillan, 1985.

BULDAÍN JACA, Blanca Esther. «La reposición de las reformas políticas gaditanas en 1820 y sus limitaciones». *Materiales para el estudio de la Constitución de 1812*. Juan Cano Bueso (ed.). Sevilla: Parlamento de Andalucía, 1989.

BURDIEL, Isabel. *La política de los notables. Moderados y avanzados durante el Régimen del Estatuto Real (1834-1836)*. Valencia: Institució Alfons el Magnànim. Institució Valenciana d'Estudis i Investigació, 1987.

BURGUENÑO, Jesús. *Geografía política de la España constitucional. La división provincial*. Madrid: Centro de Estudios Constitucionales, 1996.

BURGUERA, Mónica. «Mujeres y revolución liberal en perspectiva. Esfera pública y ciudadanía femenina en la primera mitad del siglo XIX en España». *Cuando todo era posible. Liberalismo y antiliberalismo en España e Hispanoamérica (1780-1842)*. Encarnación García Moneris, Ivana Frasquet, Carmen García Moneris (eds.). Madrid: Sílex, 2016, 257-296.

BURÓN CASTRO, Taurino. «Los inventarios de desamortización. Recurso para el seguimiento del patrimonio documental». *Boletín de la Asociación de Española de Archiveros, Bibliotecarios, Museólogos y Documentalistas*, XLV (1995): 25-50.

BUSAALL, Jean-Baptiste. *Le spectre du jacobinisme. L'expérience constitutionnelle française et le premier libéralisme espagnol*. Madrid: Casa de Velázquez, 2012.

BUSQUETS, Julio. «Las sociedades secretas militares en la primera transición española. La Isabelina (1833-1836)». *Masonería, revolución y reacción, vol. I*. José Antonio Ferrer Benimeli (coord.). Alicante: Diputación Provincial de Alicante, Instituto Alicantino de Cultura Juan Gil-Albert, 1990, 79-90.

BUSTOS, Sophie. «Francia y la cuestión española: el golpe de Estado del 7 de julio de 1822». *Ayer*, 110 (2018): 179-202.

— «El 7 de julio de 1822: la contrarrevolución en marcha». *Revista Historia Autónoma*, 4 (2014): 129-143.

BUTRÓN PRIDA, Gonzalo. «Los Cien Mil Hijos de San Luis». *El Trienio Liberal (1820-1823). Una mirada política*. Pedro Rújula e Ivana Fresquet (coord.). Granada: Comares, 2020, 555-570.

— *La ocupación francesa de España, 1823-1828*. Cádiz: Servicio de Publicaciones de la Universidad de Cádiz, 1996.

BUXÓ I CAPDEVILA, Ramon. «De Museo Provincial de Antigüedades y Bellas Artes a Museo de Arqueología de Catalunya. 170 años de arqueología en Girona». *Actas del V*

Congreso Internacional de Historia de la Arqueología. IV Jornadas de Historia SEHA – MAN. Arqueología de los museos: 150 años de la creación del Museo Arqueológico Nacional. 21-23 de marzo de 2017. Andrés Carretero Pérez, Concha Papí Rodes, Gonzalo Ruiz Zapatero (coords.). Madrid: Ministerio de Educación, Cultura y Deporte. Museo Arqueológico Nacional, 2018, 135-148.

CABALLERO GARCÍA, Antonio. «Desamortización y patrimonio documental: un ejemplo de tratamiento de archivos en el siglo XIX». *Signo. Revista de Historia de la Cultura Escrita*, 15 (2005): 77-117.

CABESTANY I FORT, Joan-Ferran. «Destrucció i restauració (1835-1981)» dins de «Santa Maria de Santes Creus». *Catalunya Romànica. Vol. XXI. Tarragonès, Baix Camp, Alt Camp, Priorat i Conca de Barberà*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1995, 261-309, pàg. 271-272.

CABRERA, Miguel Ángel. *El reformismo social en España (1870-1900). En torno a los orígenes del estado del Bienestar*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2004.

CALDAS I BOSCH, Àngel. *Torras i Bages, pastor de Catalunya*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1987.

CALLAHAN, William J. *La Iglesia Católica en España (1875-2002)*. Barcelona: Crítica, 2003.

— *Iglesia, poder y sociedad en España, 1750-1874*. Madrid: Nerea, 1989.

CALVO MATORANA, Antonio Juan. «Aquel que manda las conciencias...». *Iglesia y adoctrinamiento político en la monarquía hispánica preconstitucional (1780-1808)*. Cádiz: Fundación Municipal de Cultura, 2011.

CAMARASA, Josep M. «Josep Maluquer i Nicolau (Barcelona 1883-1960). La gestió empresarial en la ciència, la gestió científica en l'empresa». *Ciència i tècnica als Països Catalans: una aproximació biogràfica als darrers 150 anys*. Josep M. Camarasa, Antoni Roca-Rosell (eds.). Barcelona: Fundació Catalana per a la Recerca, 1995, pàg. 1209-1243.

CAMPO SÁNCHEZ, Carlos. «Eduardo Sanz y Escartín: el reformismo de un católico conservador». *Miscelánea Comillas*, 69.134 (2011): 177-205.

CAMPS, Jordi; LORÉS, Imma. «El claustre de Sant Pau del Camp en el context de l'escultura barcelonina del segle XIII». *Lambard. Estudis d'art medieval. Vol. VI (1991-1993)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1994, 87-111.

CANNELL, Charles F.; GARCÍA FERRANDO, Manuel. «La encuesta». *El análisis de la realidad social. Métodos y técnicas de investigación*. Manuel García Ferrando, Jesús Ibáñez y Francisco Alvira (comps.). Madrid: Alianza Editorial, 1993, 141-170,

CANTERO, Estanislao. «Cádiz, 1812: de mitos, tradiciones inventadas y “husos” historiográficos». *Verbo*, 505-506 (2012): 373-426.

CAO COSTOYA, David. *Societat i sociabilitat: el Cercle Literari i els inicis de l'associacionisme recreatiu, cultural i polític a Vic (1848-1902)*. Catarroja: Afers, 2015.

CAPEL, Horacio. *El patrimonio: la construcción del pasado y del futuro*. Barcelona: Ediciones del Serbal, 2014.

CAPLOW, Theodore. *La investigación sociológica*. Barcelona: Laia, 1974.

CARANTONA, Francisco. «El difícil camino hacia la monarquía constitucional: 1820, del pronunciamiento a la revolución». *Conspiraciones y pronunciamientos: el rescate de la libertad (1814-1820)*. Marieta Cantos Casenave, Alberto Ramos Santana (eds.). Cadiz: Editorial UCA, 2019, 113-147.

CARBONELL, Charles-Olivier. «L'histoire dite "positiviste" en France». *Romantisme*, 21-22 (1978): 173-185.

— *Histoire et Historiens. Une mutation idéologique des historiens français, 1865-1885*. Toulouse: Privat, 1976.

CARBONELL, Eduard. «La transició del romànic al gòtic: l'art del segle XIII». *Naixement de la nació catalana. Orígens i expansió, segles IX-XIV*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2017, 328-337.

CÁRCEL ORTÍ, Vicente. «Barraquer Roviralta, Cayetano». *Diccionario de sacerdotes diocesanos españoles del siglo XX*. Madrid: Biblioteca de Autores Cristianos, 2006, pàg. 203.

— «Breve historia del seminario de Valencia (1790-1990)». *Historia del seminario metropolitano de Valencia*. Valencia: Seminario Metropolitano de Valencia, 1991, 27-99.

— *León XIII y los católicos españoles. Informes vaticanos sobre la Iglesia en España*. Pamplona: Ediciones Universidad de Navarra, S.A, 1988.

— «La Nonciature de Madrid au cours du XIXe siècle. État des recherches». *Revue d'Histoire Ecclésiastique*, 77.1 (1982): 82-94

— «Lenta restauración de las órdenes religiosas en la España del siglo XIX». *Ephemerides Carmeliticae*, 31.2 (1980): 431-537.

— «Estado material, académico y moral de los seminarios españoles durante el siglo XIX». *Seminarios sobre los ministerios en la Iglesia*, 26 (1980): 267-275.

— «El liberalismo en el poder (1833-1868)». *Historia de la Iglesia en España. V. La Iglesia en la España contemporánea*. Ricardo García-Villoslada (dir.). Madrid: Biblioteca de Autores Cristianos, 1979, 115-225.

CARMONA FERNÁNDEZ, Francisco José. «El clero secular y su formación en la España contemporánea: revisión historiográfica». *La historia religiosa de la España contemporánea: Balance y perspectivas*. Feliciano Montero, Julio de la Cueva, Joseba Lauzao (Eds.). Alcalá de Henares: Servicio de Publicaciones de la Universidad de Alcalá de Henares, 2017, 139-171.

— «Secularización y formación clerical en la España de la Restauración». *La Iglesia en Andalucía durante la Guerra Civil y el primer Franquismo*. José Leonardo Ruiz Sánchez (coord.). Sevilla: Universidad de Sevilla, Secretariado de Publicaciones, 2014, 181-229.

- CARR, Edward Hallet. *¿Qué es la Historia?* Barcelona: Seix Barral, 1961.
- CARRASCO CALVO, Salvador. «Implicaciones ideológicas del catolicismo social innovadas en España». *Ciencia Tomista*, 357 (1982): 81-105.
- CARREÑO RIVERO, Myriam. *La oratoria sagrada como medio de educación cívica en los inicios del liberalismo español: 1808-1823*. Madrid: Editorial de la Universidad Complutense de Madrid, 1990.
- CARRERAS ARES, Juan José. *Razón de Historia. Estudios de historiografía*. Madrid: Marcial Pons. Prensas Universitarias de Zaragoza, 2000.
- CARRERO SANTAMARÍA, Eduardo. «Josep Gudiol i Cunill i els estudis sobre arqueologia sagrada a Europa. Manuals i diccionaris per a la memòria dels usos i les funcions». *Quaderns del Museu Episcopal de Vic*, 7 (2014): 67-76.
- CARRILLO DE ALBORNOZ Y GALBEÑO, Juan. «Barraquer y de Puig, Joaquín». *Diccionario Biográfico Español. Vol. VII*. Madrid: Real Academia de la Historia, 2009, pàg. 97-98.
- CASANOVAS MIRÓ, Jordi. «Revista de Ciencias Históricas». *Diccionario histórico de la Arqueología en España*. Margarita Díaz Andreu, Gloria Mora Rodríguez, Jordi Cortadella Morral (coords.). Madrid: Marcial Pons, 2009, pàg. 557-558.
- CASAS, Santiago. «León XIII y la apertura del Archivo Secreto Vaticano». *Anuario de Historia de la Iglesia*, 12 (2003): 91-106.
- CASASSAS I SIMÓ, Lluís. «Monografia local». *Ictineu. Diccionari de les ciències de la societat als Països Catalans: segles XVIII-XX*. Barcelona: Edicions 62, 1979, pàg. 317.
- CASASSAS YMBERT, Jordi. «La historiografia del positivisme». *Història de la historiografia catalana. Jornades Científiques de l'Institut d'Estudis Catalans, Secció Històrico-arqueològica, Barcelona, 23, 24 i 25 d'octubre de 2003*. Albert Balcells (coord.). Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, Secció Històrico-arqueològica, 2004, 161-187.
- «Balari i Jovany, Josep». *Diccionari d'historiografia catalana*. Antoni Simón i Tarrés (dir.). Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2003, pàg. 189-190.
- CASSÀ I VALLÈS, Jordi. *El padre Gallifa y dos condenas: el garrote en 1809 y hoy desmemoria y olvido*. Barcelona: Clérigos Regulares Teatinos, 2016.
- CASTELLANOS, Jordi. «La novel·la antimodernista: les propostes de La Renaixensa». *Professor Joaquim Molas. Memòria, escriptura, història*. Barcelona: Publicacions Universitat de Barcelona, 2003, 315-328.
- CASTELLANOS, Paloma. *Diccionario histórico de la fotografía*. Tres Cantos: Istmo, 1999.
- CASTELLS ARTECHE, José Manuel. *Las asociaciones religiosas en la España contemporánea (1767-1965). Un estudio jurídico-administrativo*. Madrid: Taurus, 1973.
- CASTELLS OLIVÁN, Irene. «El liberalismo insurreccional español (1815-1883)». *O liberalismo nos seus contextos. Un estado da cuestión*. Xosé Ramón Barreiro Fernández

(coord.). Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela, 2008, 71-87.

— «La resistencia liberal contra el absolutismo fernandino (1814-1833)». *Ayer*, 41 (2001): 43-62.

— *La utopía insurreccional del liberalismo: Torrijos y las conspiraciones liberales de la década ominosa*. Barcelona: Crítica, 1989.

CASTERÁS, Ramon. *Actitudes de los sectores catalanes en la coyuntura de los años 1880*. Barcelona: Anthropos, 1985.

CASTÓN BOYER, Pedro. «El catolicismo social y la sociología». *Historia de la sociología en España*. Salustiano del Campo (dir.). Barcelona: Ariel, 2001, 229-249.

CASTRO, Demetrio. «Razones serviles. Ideas y argumentos del absolutismo». *Guerra de ideas. Política y cultura en la España de la Guerra de la Independencia*. Pedro Rújula y Jordi Canal (eds.). Madrid/Zaragoza: Marcial Pons. Institución Fernando el Católico, 2011, 105-133.

Catalònia religiosa. Atlas històric: dels orígens als nostres dies. Joan Bada i Genís Samper (coord.). Barcelona: Claret, 1991.

CÁTEDRA, Pedro M. *Invención, difusión y recepción de la literatura popular impresa (siglo XVI)*. Mérida: Editora Regional de Extremadura, 2002.

CATTINI, Giovanni C. *Historiografía i catalanisme: Josep Coroleu i Inglada (1839-1895)*. Catarroja: Afers, 2007.

CAYUELA FERNÁNDEZ, José Gregorio; GALLEGO PALOMARES, José Ángel. *La Guerra de la Independencia. Historia bélica, pueblo y nación en España (1808-1814)*. Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca, 2008.

CERDÀ PÉREZ, Manuel. «Blanch i Cortada, Adolf». *Diccionari d'historiografia catalana*. Antoni Simón i Tarrés (dir.). Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2003, pàg. 226.

CESSARIO, Romanus. O.P. *A Short History of Thomism*. Washington, D.C.: Catholic University Press, 2005.

CHACÓN DELGADO, Pedro José. «Historia». *Diccionario político y social del siglo XIX español*. Javier Fernández Sebastián, Juan Francisco Fuentes (dirs.). Madrid: Alianza Editorial, 2002, 338-347.

CHARTIER, Roger. «Positivista (Historia)». *La Nueva Historia*. Jacques Le Goff, Roger Chartier, Jacques Revel (eds.). Bilbao: Mensajero, 1988, 520-522.

CHAPPEY, Jean-Luc. «Les “anti-Lumières” et les oppositions intellectuelles à la révolution». *La Révolution à l'œuvre: Perspectives actuelles dans l'histoire de la Révolution française*. Jean-Clément Martin (dir.). Rennes: Presses universitaires de Rennes, 2005. Web. <http://books.openedition.org/pur/16036>

CHENU, Marie-Dominique. *La «Doctrina social» de l'Église comme ideologie*. Paris: Les éditions du CERF, 1979.

CHOLVY, Gérard. «Clercs érudits prêtres régionalistes». *Revue d'histoire de l'Église de France*, 71.186 (1985): 5-12.

CID, Gabriel. «“Las señales de los últimos tiempos”. Laicidad y escatología en el pensamiento católico hispanoamericano del siglo XIX». *Hispania Sacra*, 66.133 (2014): 179-207.

CIRUJANO MARÍN, Paloma; ELORRIAGA PLANES, Teresa; PÉREZ GARZÓN, Juan-Sisinio. *Historiografía y nacionalismo español (1834-1868)*. Madrid: CSIC. Centro de Estudios Historicos, 1985.

CLARA I RESPLANDIS, Josep. «Grahit i Papell, Emili». *Diccionari d'historiografia catalana*. Antoni Simón i Tarrés (dir.). Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2003, pàg. 539.

— «Paluzie i Cantalozella, Esteve». *Diccionari d'historiografia catalana*. Antoni Simón i Tarrés (dir.). Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2003, pàg. 891.

— *Epistolari de Josep Cartaña, bisbe de Girona (1934-1963)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2000.

CLOUSER, Roy. «A critique of Historicism». *Crítica: Revista Hispanoamericana de Filosofía*, 29.85 (1997): 41-64.

COLOMINES I COMPANYY, Agustí. «Centre Excursionista de Catalunya». *Diccionari d'Història de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, 1992, pàg. 233-234.

COMPAGNON, Antoine. *Los antimodernos*. Barcelona: Acontilado, 2007.

CONDE Y DELGADO DE MOLINA, Rafael. «Fondos monásticos dispersos del Archivo de la Corona de Aragón». *Memoria ecclesiae*, 6 (1995): 147-156.

CONEJERO MARTÍNEZ, Vicente. «El clero liberal y secularizado de Barcelona (1820-1823)». *Revista Internacional de Sociología*, 34.18 (1976): 7-47.

CORCUERA DE MANCERA, Sonia. *Voces y silencios en la historia: siglos XIX y XX*. México: Fondo de Cultura Económica, 1997.

CORRALES BURJALÉS, Laura. *L'estampa i la primera guerra carlina a Catalunya (1833-1840)*. Tesi doctoral. Universitat Autònoma de Barcelona, 2014.

CORREDOR, Anna M. «Un petit eco de literatura provençal a la *Revista de Girona* (1886)». *Prensa hispànica i literatura francesa al segle XIX. Petites i grans ciutats*. Marta Giné, Yolanda Domínguez (eds.). Lleida: Edicions de la Universitat de Lleida, 2004, 95-107.

CORTADELLA MORRAL, Jordi. «Alsius i Torrent, Pere». *Diccionario histórico de la Arqueología en España*. Margarita Díaz Andreu, Gloria Mora Rodríguez, Jordi Cortadella Morral (coords.). Madrid: Marcial Pons, 2009, pàg. 77-78.

— «Asociación Artístico-Arqueológica Barcelonesa». *Diccionario histórico de la Arqueología en España*. Margarita Díaz Andreu, Gloria Mora Rodríguez, Jordi Cortadella Morral (coords.). Madrid: Marcial Pons, 2009, pàg. 99-100.

— «Centro Excursionista de Cataluña». *Pioneros de la arqueología en España. Del siglo XVI a 1912*. Alcalá de Henares: Museo Arqueológico Regional, 2004, 399-400.

— «La investigación arqueológica en las asociaciones excursionistas catalanas (1876-1915)». *La cristalización del pasado: génesis y desarrollo del marco institucional de la arqueología en España*. Gloria Mora, Margarita Díaz-Andreu (coords.). Málaga: Universidad de Málaga, 1997, 273-285.

CORTÈS, Francesc; ESTEVE, Josep-Joaquim. *Músicas en tiempos de guerra: cancionero (1503-1939)*. Bellaterra: Edicions UAB, 2012.

CORTÉS PEÑA, Antonio Luis. *La política religiosa de Carlos III y las órdenes mendicantes*. Granada: Universidad de Granada, 1989.

CORTS I BLAY, Ramon. *La qüestió catalana en l'Arxiu Secret Vaticà. De la Restauració a Primo de Rivera (1875-1923)*. Barcelona: Ateneu Universitari Sant Pacià; Facultat Antoni Gaudí d'Història, Arqueologia i Arts Cristianes; Facultat de teologia de Catalunya, 2017.

— «Anticlericalisme i Setmana Tràgica. Algunes reflexions». *Analecta Sacra Tarraconensia. Revista de ciències historicoeclesiàstiques*, 82 (2009): 545-576.

— *Regests de la documentació del segle XIX sobre Catalunya i la Santa Seu conservada a l'Arxiu Secret Vaticà. I. Fons de la Nunciatura de Madrid (1887-1899)*. Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya, 2005.

— «Ribera i Aguilar, Celestí». *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya, vol. III*. Ramon Corts i Blay, Joan Galtés i Pujol, Albert Manent i Segimon (dirs.). Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2001, pàg. 237.

— «Avellà i Navarro, Pere Josep». *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya, vol. I*. Ramon Corts i Blay, Joan Galtés i Pujol, Albert Manent i Segimon (dirs.). Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1998, pàg. 165-166.

— *L'Arquebisbe Fèlix Amat (1750-1824) i l'última Il·lustració espanyola*. Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya, 1992.

— *Regests de la documentació del segle XX sobre Catalunya i la Santa Seu conservada a l'Arxiu Secret Vaticà. I. Fons de la Nunciatura de Madrid (1899-1921)*. Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya, 1992.

— «Fèlix Amat de Palou i Pont (1750-1824) i Fèlix Torres i Amat (1772-1847), dos bisbes catalans acusats de jansenisme». *Revista catalana de teologia*, 7.1-2 (1982): 235-278.

COSTA, Maria Mercedes. «Los documentos de la orden de San Jerónimo en el Archivo de la Corona de Aragón». *Studia Hieronymiana*, 2 (1973): 665-675.

COSTA I FERNÀNDEZ, Lluís. *Josep Pella i Forgas i el catalanisme*. Barcelona: Rafael Dalmau, 1997.

— *Historia de la premsa a la ciutat de Girona (1787-1939)*. Girona: Ajuntament de Girona, 1987.

CRESPO DELGADO, Daniel; GARCÍA LÓPEZ, David. «Estudio preliminar. Ceán Bermúdez y la *Historia del Arte de la Pintura*». CEÁN BERMÚDEZ, Juan Agustín. *Historia del arte de la pintura en España*. Edición de David García López y Daniel Crespo Delgado. Oviedo: KRK, 2016, pàg. 47-87.

CRUZ, Manuel. *El Historicismo. Ciencia social y filosofía*. Barcelona: Montesinos, 1981.

CUENCA TORIBIO, José Manuel. *Catolicismo social y político en la España Contemporánea: 1870-2000*. Madrid: Unión Editorial, 2003.

— *Sociología de una élite de poder de España e Hispanoamérica contemporáneas: la jeraquía eclesiástica, 1789-1965*. Córdoba: Escudero, 1976.

— «Notas para el estudio de los seminarios españoles en el pontificado de Pio IX». *Saitabi*, 23 (1973): 51-88.

— *La Iglesia española ante la revolución liberal*. Madrid: Rialp, 1971.

— *D. Pedro de Inguanzo y Rivero (1764-1836): último primado del Antiguo Régimen*. Pamplona: Universidad de Navarra, 1965.

— «La Iglesia Española en el Trienio Constitucional (1820-1823)». *Hispania Sacra*, 18.36 (1965): 333-362.

CURET, Francesc. *Rebombris i bullangues de Barcelona*. Barcelona: Editorial Bruguera, 1971. 2 vols.

DE COURCELLES, Dominique. *La Paraula de l'àngel: una aproximació plural als goigs*. Barcelona: Fragmenta, 2008.

DE DALMASES, Núria. «L'art medieval: el gòtic i el romànic». *Història de la cultura catalana. Vol. I. L'esplendor medieval, Segles XI-XV*. Barcelona: Edicions 62, 1999, 151-218.

DE DIEGO RODRÍGUEZ, Natividad. «Fondos monásticos en el Archivo Histórico Nacional». *Memoria Ecclesiae*, VI (1993): 49-78.

DE FINANCE, Joseph. «I grandi temi dell'enciclica». *Tommaso d'Aquino nel I Centenario dell'Enciclica «Aeterni Patris»*. *Atti del convegno organizzato a Roma dalla Società Internazionale Tommaso d'Aquino e dalla Pontificia Università S. Tommaso d'Aquino, 15-17 de novembre de 1979*. Benedetto d'Amore (ed.). Roma: Società Internazionale Tommaso d'Aquino, 1981, 49-71.

DE LA CUEVA MERINO, Julio. «La historia contemporánea de la religión en España: la normalización de un campo historiográfico». *Iglesia y religiosidades de la colonia al siglo XX. Nuevos problemas, nuevas miradas*. María Mercedes Tenti (comp.). Rosario: Prohistoria Ediciones 2017, 13-30.

DE LA HERA, Alberto. «El artículo 12 de la Constitución de Cádiz y la religión católica». *Cortes y Constitución de Cádiz, 200 años. Vol. II*. José Antonio Escudero (dir.). Madrid: Espasa, 2011, 695-709.

DE PAZ, Afredo. *La revolución romántica. Poéticas, estéticas, ideologías*. Madrid: Tecnos, 1992.

- DE RUBÍ, Basili. *Els caputxins a la Barcelona del segle XVIII. Aproximació històrico-bibliogràfica*. Barcelona: Caputxins de Sarrià, 1984.
- DE SAGARRA, Josep M. *Memòries*. Barcelona: Edicions 62, 1999.
- *Memòries, I*. Barcelona: Edicions 62, La Caixa, 1981.
- DEL MORAL RUIZ, Joaquín. *Hacienda y sociedad en el trienio constitucional (1820-1823)*. Madrid: Ministerio de Hacienda, Instituto de Estudios Fiscales, 1975.
- DELCOR, Mathias. «Les prêtres érudits du Roussillon aux XIX et XX siècles». *Revue d'histoire de l'Église de France*, 71.186 (1985): 25-46.
- DESCAMPS, Florence. «Constituer et exploiter la source orale en histoire». *Les sources orales et l'histoire. Récits de vie, entretiens, témoignages oraux*. Florence Descamps (dir.). Rosny-sous-Bois: Bréal, 2006, 40-59.
- «Les sources orales et l'histoire: une difficile et tardive reconnaissance». *Les sources orales et l'histoire. Récits de vie, entretiens, témoignages oraux*. Florence Descamps (dir.). Rosny-sous-Bois: Bréal, 2006, 9-39.
- DDL. *Diccionari Descriptiu de la Llengua Catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- DÍAZ MOZAZ, José María. *Apuntes para una sociología del anticlericalismo*. Madrid: Fundación Juan March, 1976.
- DÍAZ-RUBIO GARCÍA, Manuel. «Barraquer Roviralta, Luis». *Diccionario Biográfico Español. Vol. VII*. Madrid: Real Academia de la Historia, 2009, pàg. 104-107.
- DÍEZ-MORRÁS, Francisco-Javier. «Masonería y revolución liberal en España: la Confederación de Comuneros». *Revista de Estudios Históricos de la Masonería Latinoamericana y Caribeña*, 11.2 (2020): 1-27.
- DION, Michel. «Science sociale et religion chez Frédéric Le Play». *Archives de sociologie des religions*, 12.24 (1967): 83-104.
- DOMÍNGUEZ, Juan Pablo. «La idea de España en el discurso “servil” (1808-1814)». *Historia y Política*, 41 (2019): 177-209.
- «Intolerancia religiosa en las Cortes de Cádiz». *Hispania*, 77.255 (2017): 155-183.
- DOSSE, François. *La historia: conceptos y escritura*. Buenos Aires: Ediciones Nueva Visión, 2004.
- DUCH, Lluís. *Religió y política*. Barcelona: Fragmenta Editorial, 2014.
- DUFOUR, Gérard. «¿Por qué los españoles se alzaron contra Napoleón?». *España, 1808-1814. La Nación en armas*. Madrid: Sociedad Estatal de Conmemoraciones Culturales; Ministerio de Defensa, 2008, 79-88.
- «Estudio preliminar». *Sermones revolucionarios del trienio liberal: 1820-1823*. Estudio preliminar y presentación Gérard Dufour. Alicante: Instituto de Cultura «Juan Gil-Albert», Diputación de Alicante, 1991, 7-57.

- DUMITRIU-SNAGOV, Ion. «L'Association des jeunes ouvriers catholiques de Bucarest à l'époque des origines du catholicisme social (1858-1863)». *Studia historica et philologica in honorem M. Batllori*. Roma: Instituto Español de Cultura, 1984, 185-194.
- DUMOLIN, Christian. *Un séminaire français au XIXe siècle. Le recrutement la formation la vie des clercs à Bourges*. Paris: Téqui, 1978.
- DUMOULIN, Olivier. «Positivismisme». *Dictionnaire des sciences historiques*. André Burguière (dir.). Paris: Presses Universitaires de France, 1986.
- «Méthode historiques». *Dictionnaire des sciences historiques*. André Burguière (dir.). Paris: Presses Universitaires de France, 1986.
- DURAN TORT, Carola. «El positivisme de la revista *La Renaixensa* (1871-1880)». *Estudis sobre el positivisme a Catalunya*. Rosa Cabré i Josep M. Domingo (eds.). Vic/Barcelona: Eumo Editorial. Departament de Filologia Catalana. Secció de Literatura. Universitat de Barcelona, 2007, 267-294.
- «*La Renaixensa*», primera empresa editorial catalana. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2001.
- DURKHEIM, Émile. *Las reglas del método sociológico*. Madrid: Akal, 1978.
- ECHEVARRÍA, José Ángel. *Los capuchinos en la España del siglo XIX. Política religiosa liberal y vida institucional (1800-1877)*. Roma: Pontificia Universitas Gregoriana, 1998.
- EGIDO, Teófanos. «La expulsión de los jesuitas de España». *Historia de la Iglesia en España. IV. La Iglesia en la España de los siglos XVII y XVIII*. Antonio Mestre Sanchis (dir.). Madrid: Biblioteca de Autores Cristianos, 1979, 746-792.
- EGIDO, Teófanos; PINEDO, Isidoro. *Las causas «gravísimas» y secretas de la expulsión de los jesuitas por Carlos III*. Madrid: Fundación Universitaria Española, 1994.
- ELIAS, Norbert. *La sociedad cortesana*. Madrid: Fondo de Cultura Económica: 1993.
- ELORZA, Antonio. *Ilustración y liberalismo en España*. Madrid: Tecnos, 2021.
- Els intel·lectuals i el poder a Catalunya. Materials per a un assaig d'història cultural del món català contemporani (1808-1975)*. Jordi Casassas (coord.). Barcelona: Pòrtic, 1999.
- Epistolari de Josep Torras i Bages, I*. Pròleg, transcripció i anotació de Jaume Medina. Barcelona: Abadia de Montserrat, 1994.
- Epistolari de Josep Torras i Bages, IV*. Pròleg, transcripció i anotació de Jaume Medina. Barcelona: Abadia de Montserrat, 1997.
- Epistolari de Josep Torras i Bages, V*. Pròleg, transcripció i anotació de Jaume Medina. Barcelona: Abadia de Montserrat, 1998.
- ESCRIG ROSA, Josep. «Contrarrevolución e independencias en Iberoamérica (1820-1823)». *Ayer*, 126.2 (2022): 133-157.
- ESDAILE, Charles. *La Guerra de la Independencia. Una nueva historia*. Barcelona: Crítica, 2003.

ESPINO JIMÉNEZ, Francisco Miguel. «La presencia de refugiados napolitanos en la España del trienio liberal y su papel en las sociedades secretas». *Il Mezzogiornoitaliano: riflessi e immagini culturali del Sud d'Italia. Vol. II*. Carmen F. Blanco Valdés, Linda Garosi, Giorgia Marangon Bacciolo, Francisco José Rodríguez Mesa (coords.). Italia: Franco Cesati Editore, 2016, 599-609.

ESPINOSA SARMIENTO, José Miguel. *El Seminario de El Escorial en tiempos de San Antonio María Claret (1861-1868)*. Pamplona: EUNSA, 1995.

FABER, Eva-Maria. «Gracia». *Diccionario Akal crítico de Teología*. Jean-Yves Lacoste (dir.). Madrid: Akal, 2007, pàg. 527-532.

— «Grâce». *Dictionnaire critique de théologie*. Jean-Yves Lacoste (dir.). Paris: Presses universitaires de France, 1998, 499-504.

FABRO, Cornelio. «San Tommaso davanti al pensiero moderno». *Le ragioni del tomismo. Dopo il centenario dell'enciclica «Aeterni Patris»*. Benedetto d'Amore (ed.). Milano: Edizioni Ares, 1979, pàg. 50-95.

— *Introducción al tomismo*. Madrid: Rialp, 1967.

FARRÉ TRILL, Xavier. *Pensament positivista a Catalunya*. Valls: Cossetània, 2007.

FELICES, Raúl. *Catalunya taurina. Una historia de la tauromaquia catalana de la Edad Media a nuestros días*. Barcelona: Edicions Bellaterra, 2010.

FELIU I MONFORT, Gaspar. *La clerecia catalana durant el Trienni Liberal*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1972.

FERNÁNDEZ, Pura. «El estatuto legal del romance de ciego en el siglo XIX: a vueltas con la licitud moral de la literatura popular». *Palabras para el pueblo. Vol. I. Aproximación general a la Literatura de Cordel*. Luis Díag G. Viana (coord.). Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas (CSIC), 2000, 71-120.

FERNÁNDEZ-SANTOS ORTIZ-IRIBAS, Jorge; MUNAIN EDERRA, Sara. «An Enlightened Path to Positivism? Reflections on the Institutionalization of Science in Bourbon Spain». *The Worlds of Positivism. A Global Intellectual History, 1770-1930*. Johannes Feichtinger, Franz L. Fillafer, Jan Surman (eds.). Londres: Palgrave Macmillan, 2018, 111-135.

FERNÁNDEZ ARRILLAGA, Immaculada. «Profecías, coplas, creencias y devociones de los jesuitas expulsos durante su exilio en Italia». *Y en el tercero perecerán. Gloria, caída y exilio de los jesuitas españoles (1796-1803)*. Enrique Giménez López (dir.). Alicante: Universidad de Alicante, 2002, 513-530.

FERNANDEZ BAJÓN, María Teresa. *Políticas de información y documentación en la España del siglo XIX*. Gijón: Trea, 2001.

FERNÁNDEZ CABEZÓN, Rosalía. «Crisis teatral en Madrid durante el Trienio Liberal». *Revista de Literatura*, 75.149 (2013): 105-120.

— «Constitución, patria y libertad en el teatro breve del primer cuarto del siglo XIX». *Lecturas sobre 1812*. Alberto Ramos Santana (coord.). Cádiz: Ayuntamiento de Cádiz. Universidad de Cádiz, 2007, 153-170.

- FERNÁNDEZ DE LA CIGOÑA, Francisco José. *El Liberalismo y la Iglesia española: historia de una persecución. Las Cortes de Cádiz*. Madrid: Speiro, 1989.
- FERNÁNDEZ FRONTELA, Luis J. «La exclaustación de los religiosos de 1836». *Revista de Espiritualidad*, 78 (2019): 161-198.
- FERNÁNDEZ RIQUELME, Sergio. «La *Reforma social* de Frédéric Le Play. Presupuestos de una sociología conservadora». *La Razón Histórica. Revista hispanoamericana de Historia de las Ideas*, 21 (2013): 127-150.
- FERRAROTTI, Franco. «Las historias de vida como método». *Convergencia. Revista de Ciencias Sociales*, 14.44 (2007): 15-40.
- *On the science of uncertainty. The biographic method in scientific research*. USA: Lexington Books, 2003.
- *La historia y lo cotidiano*. Barcelona: Edicions 62, 1991.
- *El pensamiento sociológico de August Comte a Max Horkheimer*. Barcelona: Península, 1975.
- FERRE DOMÍNGUEZ, Josep Vicent. «La renuncia a la secularización tras el Trienio Liberal. El caso de María Mónica Climent». *La Clausura femenina en España e Hispanoamérica: Historia y tradición viva. Vol. II*. Francisco Javier Campos y Fernández de Sevilla (coord.). El Escorial: Real Centro Universitario Escorial-María Cristina, 2020, 541-566.
- FERRER, Melchor. *Historia del tradicionalismo español, tomo XIX. Desde la abdicación de Carlos V en 1845 hasta el fin de la illerra de los matiners en Mayo de 1849*. Sevilla: Editorial Católica Española, 1960.
- FERRER BENIMELI, José A. «El masón, hombre de la Ilustración». *Masonería e Ilustración. Del siglo de las luces a la actualidad*. José Ignacio Cruz (ed.) Valencia: Publicacions de la Universitat de València, 2011, 39-62.
- FEVBRE, Lucien. *Combates por la historia*. Barcelona: Ariel, 1975.
- FIGUEROLA I GARRETA, Jordi. «L'art com un repte polític: l'Església davant del món canviant de finals del segle XIX i principis del segle XIX». *La formació de col·leccions diocesanes a Catalunya. II Jornada Museus i Patrimoni de l'Església a Catalunya*. Marc Sureda Jubany, Alberto Velasco González (eds.). Lleida: Museu de Lleida: diocesà i comarcal. Edicions de la Universitat de Lleida, 2017, 15-26.
- «Movimiento religioso, agitación social y movilización política». *Historia Social*, 35 (1999): 43-63.
- *El bisbe Morgades i la formació de l'Església catalana contemporània*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994.
- «Els butlletins oficials eclesiàstics dels bisbats catalans: una publicació sovint oblidada». *Gazeta*, 1 (1994): 149-162.
- *Església i societat a principis del segle XIX. La societat osonenca i el bisbe Strauch durant la crisi de l'Antic Règim*. Vic: Eumo Editorial, 1988.

FIGUERES I ARTIGUES, Josep M. *La Veu de Catalunya (1899-1931)*. Barcelona: Editorial Base. Ajuntament de Barcelona, 2014.

— *Prensa i nacionalisme. El periodisme en la reconstrucció de la identitat catalana*. Barcelona: Pòrtic, 2002.

FINNEGAN, Ruth. *Oral traditions and the verbal arts. A guide to research practices*. London: Routledge, 1992.

FLETCHER, Ronald. «Frédéric Le Play (1806-1882)». *Los padres fundadores de la ciencia social*. Timothy Raison (ed.). Barcelona: Anagrama, 1970, 51-58.

FLITTER, Derek. *Spanish Romanticism and the Uses of History. Ideology and the Historical Imagination*. Oxford: Legenda, 2006.

— *Teoría y crítica del romanticismo español*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995.

FLORENSA PARÉS, Joan. «La Setmana Tràgica de 1909 i els escolapis». *Analecta Sacra Tarraconensia. Revista de ciències historicoeclesiàstiques*, 82 (2009): 577-605.

— «Labor pastoral de los religiosos exclaustrados en 1835». *Memoria Ecclesiae*, XXII (2001): 193-224.

FONTANA, Josep. *Historia de España. Volumen 6. La época del liberalismo*. Barcelona: Crítica/Marcial Pons, 2015.

— *Aturar el temps. La segona restauració espanyola (1823-1834)*. Barcelona: Crítica, 2005.

— *La Revolució liberal a Catalunya*. Vic: Eumo, 2003.

— *La quiebra de la monarquía absoluta, 1814-1820. La crisis del antiguo régimen en España*. Barcelona: Crítica, 2002.

— «Per què van envair Espanya els Cent Mil Fills de Sant Lluís? La revolució espanyola del 1820 en una perspectiva europea». *Recerques*, 19 (1987): 17-33.

— *La crisis del Antiguo régimen, 1808-1833*. Barcelona: Crítica, 1979.

— *La revolucion liberal: política y hacienda en 1833-1845*. Madrid: Instituto de Estudios Fiscales, 1977.

FONTBONA DE VALLESCAR, Francesc. «Historiografia de l'art catalana». *Història de la historiografia catalana. Jornades Científiques de l'Institut d'Estudis Catalans, Secció Històrico-arqueològica, Barcelona, 23, 24 i 25 d'octubre de 2003*. Albert Balcells (coord.). Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, Secció Històrico-arqueològica, 2004, pàg. 271-299.

— *La xilografia a Catalunya entre 1800 i 1923*. Barcelona: Biblioteca de Catalunya, 1992.

FORMENT, Eudaldo. *Historia de la filosofía tomista en la España contemporánea*. Madrid: Encuentro Ediciones, 1998.

FORNI, Floreal; FREYTES, Ada; QUARANTA, Germán. «Frédéric Le Play: un precursor de las Metodologías Cualitativas en Ciencias Sociales». *Miríada: Investigación en Ciencias Sociales*, 1.1 (2012): 59-103.

— «Frédéric Le Play: un precursor de las Metodologías Cualitativas en Ciencias Sociales». *Documento de Trabajo n° 1. Abril 2003*. IDICSO (Instituto de Investigación en Ciencias Sociales-Facultad de Ciencias Sociales). Universidad del Salvador, 2003.

FORT I COGUL, Eufemià. *Catalunya i la Inquisició*. Barcelona: Aedos, 1973.

FRADERA, Josep M. «La política liberal y el descubrimiento de una identidad distintiva en Cataluña (1835-1865)». *Hispania*, 205 (2000): 673-702.

— «Visió o visions paranoiques de la història? (Unes consideracions sobre l'enfocament d'Eduard Toda i Gaietà Barraquer a propòsit de la destrucció de Poblet)». *Miscel·lània en honor del Doctor Casimir Martí*. Josep Maria Sans i Travé, Francesc Balada i Bosch (coords.). Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana, 1994, 33-38.

— *Cultura nacional en una societat dividida*. Barcelona: Curial, 1992.

FRAGA IRIBARNE, Manuel. «La influencia de Le Play en la Sociología Española del siglo XIX». *Revista Mexicana de Sociología*, 18.3 (1956): 477-484.

FRANCO DE ESPÉS MANTECÓN, Carlos. *Los motines y la formación de la Junta Revolucionaria de Zaragoza en 1835*. Zaragoza: Diputación Provincial. Institución «Fernando el Católico», 1981.

FRANK, Robert L. «Reason and religion in Rerum Novarum». *Southern Communication Journal*, 56.4 (1991): 257-267.

FRASER, Ronald. *La maldita guerra de España. Historia social de la Guerra de la Independencia, 1808-1814*. Barcelona: Crítica, 2006.

FREIRE LÓPEZ, Ana M. «España y la literatura de viajes en el siglo XIX». *Anales de Literatura Española*, 24 (2012): 67-82.

— «El teatro político durante el reinado de Fernando VII». *Historia de la Literatura Española. Siglo XIX (I)*. Guillermo Carnero (coord.). Madrid: Espasa Calpe, 1997, 293-300.

FREIXA, Mireia. «Els debats entorn dels estils medievals». *Romanticisme, cultura i religió a Catalunya*. Joan Requesens i Piquer (ed.). Barcelona: Cruïlla, 1997, 97-108.

FREIXAS ALÁS, Margarita. «Currutacos, farraguistas y pelagatos en el Diccionario de la Real Academia Española (1817)». *Actas del X Congreso Internacional de Historia de la Lengua Española: Zaragoza, 7-11 de septiembre de 2015*. Zaragoza: Institución «Fernando el Católico», 2018, 1089-1105.

FUENTES, Juan Francisco. «Conceptos previos: patria y nación en los orígenes de la España contemporánea». *Historia de la nación y del nacionalismo español*. Antonio Morales Moya, Juan Pablo Fusi, Andrés de Blas Guerrero. (dirs.). Barcelona: Galaxia Gutenberg, 2013, 169-196.

- «Afrancesados y liberales». *Exilios los éxodos políticos en la historia de España, siglos XV-XX*. Jordi Canal (ed.). Madrid: Sílex, 2007, 137-166.
- *El fin del Antiguo Régimen (1808-1868). Política y sociedad*. Madrid: Síntesis, 2007.
- «Estructura de la prensa española liberal: difusión y tendencias». *Trienio. Ilustración y Liberalismo*, 24 (1994): 165-196.
- FUENTES, Juan Francisco; FERNÁNDEZ SEBASTIÁN, Javier. *Historia del periodismo español: prensa, política y opinión pública en la España contemporánea*. Madrid: Síntesis, 1997.
- FULLANA PUIGSERVER, Pere. «La historiografía religiosa en la Cataluña contemporánea». *La historia religiosa de la España contemporánea: Balance y perspectivas*. Feliciano Montero, Julio de la Cueva, Joseba Lauzao (Eds.). Alcalá de Henares: Servicio de Publicaciones de la Universidad de Alcalá de Henares, 2017, 349-364.
- FUSTER I SOBREPÈRE, Joan. «Illa y Balaguer, Tomàs». *Diccionario biográfico de parlamentarios españoles: 1820-1854*. Miquel Urquijo Goitia (dir.). Madrid: Cortes Generales. Congreso de los Diputados, 2013. Format electrònic (CD-ROM).
- GABERNET, Joan. *Josep Torras i Bages, bisbe de Catalunya*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1987.
- GADDIS, John Lewis. *El paisaje de la historia. Cómo los historiadores representan el pasado*. Barcelona: Anagrama, 2004.
- GADILLE, Jacques. «Jean-Baptiste Vanel et l'histoire ecclésiastique à Lyon au début de ce siècle». *Revue d'histoire de l'Église de France*, 71.186 (1985): 73-83.
- GALTÉS I PUJOL, Joan. «d'Alòs i de Dou, Josep Maria». *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya, vol. I*. Ramon Corts i Blay, Joan Galtés i Pujol, Albert Manent i Segimon (dirs.). Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1998, pàg. 62.
- GALTUNG, Johan. *Teoría y Método de la Investigación Social*. Argentina: Editorial Universitaria de Buenos Aires, 1966.
- GAMBRA GUTIÉRREZ, Andrés. «Los anti-Cádiz: el filósofo rancio». *Verbo. Revista de formación cívica y de acción cultural, según el derecho natural y cristiano*, 505 (2012): 499-522.
- GANAU CASAS, Joan. *La protección de los monumentos arquitectónicos en España y Cataluña 1844-1936: legislación, organización, inventario*. Lleida: Universitat de Lleida, Servei de Publicacions, 1999.
- *Els inicis del pensament conservacionista en l'urbanisme català (1844-1931)*. Barcelona: Abadia de Montserrat, 1997.
- GARAYO URUELA, Jesús M. «La recuperación de Frédéric Le Play». *REIS (Revista Española de Investigaciones Sociológicas)*, 93 (2001): 27-59.
- GARCIA, Xavier. *Historia i cultura local a Catalunya al segle XX*. Tarragona: El Mèdol, 2002.

GARCÍA-ORELLÁN, Rosa. «De la oralidad a la intención biográfica». *Entreverse. Teoría y metodología práctica de las fuentes orales*. Miren Ilona (coord.). Bilbao: Universidad del País Vasco, 2012, 61-91.

GARCÍA EJARQUE, Luis. «Los planes bibliotecarios de José Napoleón». *Boletín de la Asociación Andaluza de Bibliotecarios*, 8.27 (1992): 25-29.

GARCÍA FERRANDO, Manuel. *Sobre el método: problemas de investigación empírica en sociología*. Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas, 2014.

GARCÍA FERRANDO, Manuel; SAN MARTÍN, Ricardo. «La observación científica y la obtención de datos sociológicos». *El análisis de la realidad social. Métodos y técnicas de investigación*. Manuel García Ferrando, Jesús Ibáñez y Francisco Alvira (comps.). Madrid: Alianza Editorial, 1993, 113-140.

GARCÍA GARCÍA, Ricardo. *Constitucionalismo español y legislación sobre el factor religioso durante la primera mitad del siglo XIX (1808-1845)*. Valencia: Tirant lo Blanc, 2000.

GARCIA I SASTRE, Andrea A. *Museus d'Art de Barcelona: antecedents, gènesi i desenvolupament fins l'any 1915*. Barcelona: MNAC, 1997.

GARCÍA LÓPEZ, David. «El Diccionario Histórico de los Más Ilustres profesores de las Bellas Artes en España». *Ceán Bermúdez, historiador del arte y coleccionista ilustrado*. Elena Santiago Páez, Míriam Cera Brea (eds.). Madrid: Biblioteca Nacional de España, 2016, 225-245.

GARCÍA LÓPEZ, Genaro Luís. *Libros para no leer: el nacimiento de la política documental en España*. Gijón: Ediciones Trea, 2003.

GARCÍA MONERRIS, Encarna; ESCRIG ROSA, Josep. «“Contra el delirio de la razón”. Espacios de la contrarrevolución en los inicios del siglo XIX en España». *Hispania*, 77.256 (2017): 315-322.

GARCIA ROVIRA, Anna M. «Sociedades secretas, facciones y partidos políticos en la Barcelona de la Revolución Liberal (1835-1837)». *Trienio. Ilustración y Liberalismo*, 32 (1998): 67-102.

— *La revolució liberal a Espanya i les classes populars, 1832-1835*. Vic: Eumo Editorial, 1989.

GARCÍA VILLADA, Zacarías. *Metodología y crítica histórica*. Barcelona: Ediciones El Albir, 1977.

GARRALDA ARIZCUN, José Fermín. «Fundamentos doctrinales del Realismo y el Carlismo (1823-1840)». *Aportes. Revista de Historia Contemporánea*, 9 (1988): 3-30.

GARRIGÓS MONERRIS, José Ignacio. «Frédéric Le Play en el origen de la preocupación por la cuestión social». *REIS (Revista Española de Investigaciones Sociológicas)*, 115 (2006): 321-333.

— *Frédéric Le Play. Biografía intelectual, metodología e investigaciones*. Madrid: CIS (Centro de Investigaciones Sociológicas). Siglo XXI Editores, 2003.

— «Frédéric Le Play y su círculo de reforma social». *Papers: revista de sociologia*, 69 (2003): 133-146.

GASPAR GARCÍA, María Dolores. «La epidemia de fiebre amarilla que asoló Barcelona en 1821, a través del contenido del manuscrito 156 de la Biblioteca Universitaria de Barcelona». *Gimbernat. Revista d'Història de la Medicina i de les Ciències de la Salut*, 18 (1992): 65-72.

GASPAR GARCÍA, María Dolores; SUÑÉ I ARBUSSÀ, Josep Maria. «Notes d'interès medicofarmacèutic sobre l'epidèmia de febre groga del 1821 a Barcelona». *Gimbernat. Revista d'Història de la Medicina i de les Ciències de la Salut*, 20 (1993): 179-186.

GATES, David. *La úlcera española. Historia de la Guerra de la Independencia*. Madrid: Cátedra, 1987.

GENERA I MONELLS, Margarida; OLIVÉ I GUILLERA, Francesc. «El mundo del excursionismo en Catalunya y la arqueología: documentos inéditos». *Documentos inéditos para la historia de la Arqueología*. Gloria Mora, Concha Papí Rodes, Mariano Ayarzagüena Sanz (eds.). Madrid: Sociedad Española de Historia de la Arqueología, 2008, 67-84.

GENGEMBRE, Gérard. *La Contre-revolution ou l'histoire désespérante*. Paris: Imago, 1989.

GHANIME I RODRÍGUEZ, Albert. «Balaguer i Cirera, Víctor». *Diccionari d'historiografia catalana*. Antoni Simón i Tarrés (dir.). Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2003, pàg. 177-178.

— «de Bofarull i de Brocà, Andreu». *Diccionari d'historiografia catalana*. Antoni Simón i Tarrés (dir.). Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2003, pàg. 229-230.

— «Piferrer i Fàbregas, Pau». *Diccionari d'historiografia catalana*. Antoni Simón i Tarrés (dir.). Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2003, pàg. 921-922.

GHITTINO, Gusmano. «Monotelismo». *Dizionario Ecclesiastico. Vol. II*. Mons. Angelo Mercati, Mons. Augusto Pelzer (dirs.). Torino: Tipografia Sociale Torinese, 1955, pàg. 1042-1043.

GIBSON, Quentin. *La lógica de la investigación social*. Madrid: Tecnos, 1964.

GIDDENS, Anthony. «El positivismo y sus críticos». *Historia del análisis sociológico*. Tom Bottomore y Robert Nisbet (comp.). Buenos Aires: Amorrortu, 1988, 273-326.

GIL CREMADES, Juan José. *El reformismo español. Krausismo, escuela histórica, neotomismo*. Barcelona: Ariel, 1969.

GIL NOVALES, Alberto. *El Trienio Liberal*. Madrid: Siglo XXI, 1980.

— *Las Sociedades Patrióticas (1820-1823). Las libertades de expresión y de reunión en el origen de los partidos políticos. Vol. I*. Madrid: Tecnos, 1975

GIRALDÉS, Abraham. *1001 Històries de la Barcelona del segle XIX: Un llibre essencial sobre el passat per conèixer la Barcelona d'avui*. Barcelona: L'Arca, Redbook, cop. 2015.

GIRIBET DE SEBASTIÁN, Blanca. *Barcelona 1900-1917: els reportatges d'Adolf Mas*. Barcelona: Viena, 2014.

— «Adolf Mas i Pelai Mas, fotògrafs d'art a Vilanova i La Geltrú». *Butlletí de la Biblioteca Museu Balaguer*, 1.5 (2012): 97-111.

GOLDMAN, Lawrence. «El pensamiento político conservador, de las revoluciones de 1848 al *Fin de Siècle*». *Historia del pensamiento político del siglo XIX*. Gareth Stedman Jones, Gregory Claeys (eds.). Madrid: Akal, 2021, 717-746.

GÓMEZ ALONSO, Alejandra Fátima. «Un drama exaltado del Trienio Liberal: Enrique III de Castilla (1820)». *Cuadernos de Ilustración y Romanticismo*, 27 (2021): 561-580.

GÓMEZ APARICIO, Pedro. *Historia del periodismo español. De la Revolución de Septiembre al desastre colonial*. Madrid: Editorial Nacional, 1971.

— *Historia del periodismo español. Desde la "Gaceta de Madrid" (1691) hasta el destronamiento de Isabel II*. Madrid: Editora Nacional, 1967.

GÓMEZ HERNÁNDEZ, José Antonio. «La preocupación por la lectura pública en España». *Revista General de Información y Documentación*, 3.2 (1993): 55-94.

GONZÁLEZ, Antoni. *Bous, toros i braus. Una tauromàquia catalana*. Tarragona: Edicions El Mèdol, 1996.

GONZÁLEZ-AGÀPITO, Josep. *Aportació per a una bibliografia pedagògica catalana del segle XIX*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2004.

GONZÁLEZ-VARAS IBÁÑEZ, Ignacio. *Conservación de bienes culturales. Teoría, historia, principios y normas*. Madrid: Cátedra, 2000.

— *Restauración monumental en España durante el siglo XIX*. León: Colegio Oficial de Arquitectos de León, 1996.

— «La reconstrucción de Santa María de Ripoll por Martín Sureda y Elías Rogent (1880-1893)». *Espacio, tiempo y forma. Serie VII, Historia del arte*, 9 (1996): 249-296.

GONZÁLEZ CALLEJA, Eduardo. *Política y violencia en la España contemporánea I. Del Dos de Mayo al Primero de Mayo (1808-1903)*. Madrid: Ediciones Akal, 2019.

GONZÁLEZ LOZANO, Francisco. *Historia pedagógica del Seminario Conciliar de San Atón (1851-1962)*. Tesis doctoral. Universidad Nacional de Educación a Distancia, 2015.

GONZÁLEZ MORENO-NAVARRO, Antoni. «Siempre nos quedará Viollet-le-Duc». *Papeles del Patal: revista de restauración monumental*, 6 (2014): 15-36.

GONZÁLEZ I SUGRANYES, Miquel. «La República en Barcelona. Apuntes para una crónica». *La República a Barcelona de Miquel González i Sugranyes, 1873-1874*. Jordi Roca Vernet (edició i estudi introductor); Ginés Puente (presentació dels documents i biografies). Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2023, 39-385.

GORT OLIVER, Jordina. *Eduard Toda i Güell. Ideologia i escriptura (1855-1941)*. Tesis doctoral. Universitat de Barcelona, 2012.

GOUREVITCH, Danielle. «Histoire du Dictionnaire des Antiquités chrétiennes de l'abbé Martigny, émule de J.B. de Rossi». *Acta XIII congressus internationalis archaeologiae christianae. Editionem curaverunt Nenad Cami et Emilio Marin*. Città del Vaticano, 1998, 363-372.

GRACIA ALONSO, Francisco. *La Construcción de una identidad nacional. Arqueología, patrimonio y nacionalismo en Cataluña (1850-1939)*. Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona, 2018.

GRAU I FERNÀNDEZ, Ramon. «La formació nacional de Catalunya i l'art romànic. El mirall de totes les ortodòxies». *L'Avenç*, 276 (Gener 2003): 35-41.

— «La historiografia: a la recerca de l'emoció patriòtica». *El Romanticisme a Catalunya, 1820-1874*. Manuel Jorba, Francesc Fontbona (eds.). Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 1999, 47-51.

— «Aulèstia i Pijoan, Antoni». *Diccionari d'Història de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, 1992, pàg. 77.

— «Carreras i Candi, Francesc». *Diccionari d'Història de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, 1992, pàg. 198-199.

— «Les coordenades historiogràfiques de Víctor Balaguer». *Víctor Balaguer i el seu temps*. Montserrat Comas i Güell (dir.). Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2004, 41-68.

GRAU I FERNÀNDEZ, Ramon; LÓPEZ GUALLAR, Marina. «Estil gòtic i identitat catalana. Una harmonització difícil». *L'Avenç*, 276 (Gener 2003): 27-34.

— «Pau Piferrer i Victor Hugo: la llum no venia d'Alemanya». *L'Avenç*, 89 (gener 1986): 70-73.

— «Arqueologia romàntica: espiritualisme versus materialisme». *L'Avenç*, 91 (Març 1986): 72-75.

— «La gènesi del positivisme historiogràfic: Barcelona revisitada (1844-1848)». *L'Avenç*, 96 (Setembre 1986): 71-74.

— «Sensibilitat romàntica contra erudició il·lustrada: les columnes romanes de Barcelona». *L'Avenç*, 87 (Novembre 1985): 78-81.

— «Barraquer i Roviralta, Gaietà». *Ictineu. Diccionari de les Ciències de la Societat als Països Catalans*. Barcelona: Edicions 62, 1979, pàg. 78.

— «de Bofarull i Brocà, Antoni». *Ictineu. Diccionari de les Ciències de la Societat als Països Catalans*. Barcelona: Edicions 62, 1979, pàg. 86.

— «Monsalvatje i Fossas, Francesc». *Ictineu. Diccionari de les ciències de la societat als Països Catalans: segles XVIII-XX*. Barcelona: Edicions 62, 1979, pàg. 317-318.

— «Piferrer i Fàbregas, Pau». *Ictineu. Diccionari de les ciències de la societat als Països Catalans: segles XVIII-XX*. Barcelona: Edicions 62, 1979, pàg. 376

— «Positivisme». *Ictineu. Diccionari de les ciències de la societat als Països Catalans: segles XVIII-XX*. Barcelona: Edicions 62, 1979, pàgs. 383-386.

GRAU I PUJOL, Josep M. «Hernández i Sanahuja, Bonaventura». *Diccionari d'historiografia catalana*, Antoni Simón i Tarrés (dir.). Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2003, pàg. 560-561.

— «Puigjaner i Gual, Francesc». *Diccionari d'historiografia catalana*. Antoni Simón i Tarrés (dir.). Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2003, pàg. 955.

GUARDIA, Milagros. «La junta de museus i el debat a l'entorn de les prioritats de l'art i l'arqueologia». *Col·leccionistes, col·leccions i museus. Episodis de la història del patrimoni artístic de Catalunya*. Bonaventura Bassegoda i Hugas (ed.). Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona, 2007, 153-189.

GUBER, Rosana. *La etnografía. Método, campo y reflexividad*. Madrid: Siglo XXI Editores, 2011.

GUILLET, François. «L'érudition normande dans la France du XIXe siècle: le rôle d'Arcisse de Caumont». Michel Sot (dir.). *Pratiques de la médiation des savoirs*. Paris: Éditions du Comité des Travaux Historiques et Cientifiques, 2019. Web. <http://books.openedition.org/cths/5334>

GUILLEUMAS, Rosalia. *Biblioteca Provincial i Universitària de Barcelona: història, fons i col·leccions especials. Documents*. Inèdit, 1978.

HAMILTON, Paul. *Historicism*. London: Routledge, 1996.

HAMNETT, Brian R. *La política española en una época revolucionaria, 1790-1820*. México: Fondo de Cultura Económica, 1985.

HANDLIN, Oscar. *La verdad en la historia*. México: Fondo de Cultura Económica, 1982.

HARTOG, François. *Le XIXe siècle et l'histoire: le cas Fustel de Coulanges*. Paris: Presses Universitaires de France, 1988.

HASSARD, John. *Sociology and organisation theory. Positivism, paradigms and postmodernity*. New York: Cambridge University Press, 1993.

HEREU I PAYET, Pere. «L'arquitectura retroba l'edat mitjana». *El Romanticisme a Catalunya, 1820-1874*. Manuel Jorba, Francesc Fontbona (eds.). Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 1999, 64-70.

— *Vers una arquitectura nacional*. Barcelona: Edicions de la Universitat Politècnica de Catalunya, 1987.

HERNÁNDEZ FIGUEIREDO, José Ramón. *El Seminario Conciliar de San Fernando de Ourense (1804-1952). Historia de una institución de piedad y cultura*. Ourense: Diputación Provincia de Ourense, 2004.

HERNÁNDEZ LAILLE, Margarita. *Darwinismo y manuales escolares en España e Inglaterra en el siglo XIX: 1870-1902*. Madrid: Universidad Nacional de Educación a Distancia (UNED), 2014.

- HERNANDO, Javier. *El pensamiento romántico y el arte en España*. Madrid: Cátedra, 1995.
- HERR, Richard. «Hacia el derrumbe del Antiguo Régimen: crisis fiscal y desamortización bajo Carlos IV». *Moneda y Crédito*, 118 (1971): 37-100.
- *The Eighteenth-Century Revolution in Spain*. Princeton: Princeton University Press, 1958.
- HERRERO, Javier. *Los orígenes del pensamiento reaccionario español*. Madrid: EDICUSA, 1971.
- HEVÍA BALLINA, Agustín; RODRÍGUEZ ÁLVAREZ, Ramón. «Desamortización y bibliotecas eclesíásticas». *Memoria Ecclesiae*, XXII (2001): 225-242.
- HIBBS-LISSORGUES, Solange. «La presse du clergue en Espagne». *Les Élités et la presse en Espagne et en Amérique latine : des Lumières à la seconde guerre mondiale. Actes réunies et présentés par Paul Aubert et Jean-Michel Desvois*. Madrid: Casa de Velázquez, 2002, 211-228.
- «Prensa neo-católica e integrista y propaganda político-religiosa de 1868 a 1900». *Presse et pouvoir en Espagne (1868-1975)*. Paul Aubert et Jean-Michel Desvois (ed.). Bordeaux-Madrid: Maison des Pays Ibériques-Casa de Velázquez, 1996.
- *Iglesia, prensa y sociedad (1868-1904)*. Alicante: Instituto de Cultura Juan Gil-Albert, Diputación de Alicante, 1995.
- «La prensa católica catalana de 1868 a 1900 (II)». *Anales de Literatura Española*, 9 (1993): 85-102.
- HIGUERUELA DEL PINO, Leandro. «La Iglesia y las Cortes de Cádiz». *Cuadernos de Historia Contemporánea*, 24 (2002): 61-80.
- «Actitud del episcopado español ante los decretos de supresión de la Inquisición: 1813 y 1820». *La Inquisición española. Nueva visión, nuevos horizontes*. J. Pérez Villanueva (coord.). Madrid: Siglo XXI de España Editores, S.A, 1980, 939-977.
- HILAIRE, Yves-Marie. «Un siglo de catolicismo social en Francia desde una perspectiva europea». *Un siglo de catolicismo social en Europa, 1881-1991*. Antón M. Pazos (coord.). Pamplona: Ediciones Universidad de Navarra, 1993, 93-119.
- «Daniel Haigueré et les prêtres érudits du Boulonnais et de l'Artois entre 1850 et 1890». *Revue d'histoire de l'Église de France*, 71.186 (1985): 65-71.
- HOBBSAWM, Eric J. *Nacions i nacionalismes des del 1780. Programa, mite, realitat*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2011.
- HOCQUELLET, Richard. «Introducción. Una trayectoria en el centro y a distancia de los acontecimientos». TORENO, Conde de. *Historia del levantamiento, guerra y revolución de España*. Estudio preliminar de Richard Hocquellet. Pamplona: Urgoiti Editores, 2019, XI-CXXXVII.
- HOFMAN, Amos. «The origins of the theory of the *philosophe* conspiracy». *French History*, 2.2 (1988): 152-172.

- HONOUR, Hugh. *El Romanticismo*. Madrid: Alianza Editorial, 1989.
- HOWARD, Thomas Albert. *Religion and the Rise of Historicism. W. M. L. de Wette, Jacob Burckhardt, and the Theological Origins of Nineteenth-Century Historical Consciousness*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
- HÜRTEIN, Heinz. «Anotaciones sobre la situación de la historia de la Iglesia en Alemania». *La Historia religiosa en Europa. Siglos XIX-XX*. Antón M. Pazos (ed.). Madrid: Ediciones de Historia, 1995, 83-96.
- IGGERS, Georg. G. «Historicism: The History and Meaning of the Term». *Journal of the History of Ideas*, 56.1 (1995): 129-152.
- IGLÉSIES, Josep. «Presència de l'excursionisme dins la cultura catalana». *L'Excursionisme a Catalunya, 1876-1976. Cent anys del Centre Excursionista de Catalunya*. Barcelona: Barcino. Fundació Carulla-Font 1975, 17-60.
- IGLESIAS, Maria C; ARAMBERI, Julio R; ZÚÑIGA, Luis R. *Los orígenes de la teoría sociológica*. Madrid: Akal, 1980.
- ISABELLA, Maurizio. «Citizens or faithful? Religion and the liberal revolutions of the 1820s in Southern Europe». *Modern Intellectual History*, 12.3 (2015): 555-578.
- JACOBSON, Stephen. *Els Advocats de Catalunya: dret, societat i política a Barcelona, 1759-1900*. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra, 2015.
- JANESICK, Valerie J. *Oral History for the qualitative researcher. Choreographing the Story*. New York: The Guilford Press, 2010.
- JANKE, Peter. *Mendizábal y la instauración de la monarquía constitucional en España (1790-1853)*. Madrid: Siglo XXI Editores, 1974.
- JARDÍ ANGUERA, Montserrat. *Mestres entalladors a Barcelona durant la segona meitat del segle XV i primer quart del segle XVI: de la tradició germànica a la producció local*. Tesi doctoral. Universitat de Barcelona, 2006.
- JARLOT, Georges. *La Iglesia ante el progreso social y político: la enseñanza social de León XIII, de Pío X y de Benedicto XV vista en su ambiente histórico (1878-1922)*. Barcelona: Ediciones 62, 1967.
- JOMBART, É. «Pécule des religieux». *Dictionnaire de droit canonique. Contenant tous les termes du droit canonique, avec un sommaire de l'histoire et des institutions et de l'état actuel de la discipline. Fascicule XXXI*. R. Naz. (dir.). Paris: Letouzey et Ané, 1954, 1292-1296.
- JORBA, Manuel. «Del primer romanticisme al conservadorisme ideològic: Manuel Milà i Pau Piferrer». *Barcelona Quaderns d'història*, 6 (2002): 89-103.
- JOSA LLORCA, Jaume. «La Historia Natural en la España del Siglo XIX: Botánica y Zoología». *Ayer*, 7 (1992): 109-152.
- JOUTARD, Philippe. *Histoire et mémoires, conflits et alliance*. Paris: La Découverte, 2013-2015.

— «L'oral comme objet de recherche en histoire». *Les phonothèques entre recherche et culture*, Claude Martel (dir.). Actes des journées d'étude de La Baume-lès-Aix des 20, 21 et 22 septembre 1990, 49-56.

— *Esas voces que nos llegan del pasado*. México: Fondo de Cultura Económica, 1986.

JOVER ZAMORA, José M. *Historiadores españoles de nuestro siglo*. Real Academia de la Historia, 1999.

JUBANY CASANOVAS, Jordi; JUBANY CASANOVAS, Josep M. *Jaume Almera i Comas. La recerca de la veritat entre la ciència i la religió*. Vilassar de Mar: Centre d'Estudis Vilassarencs, 2020.

JULIA, Dominique. «L'historiographie religieuse en France depuis la Révolution française». *Religion ou confession. Un bilan franco-allemand sur l'époque moderne (XVIe-XVIIIe siècles)*. Sous la direction de Philippe Büttgen et Christophe Duhamelle. Paris: Maison des sciences de l'homme, 2010, 9-56.

JURETSCHKE, Hans. *Los afrancesados en la Guerra de la Independencia. Su génesis, desarrollo y consecuencias históricas*. Madrid: Rialp, 1962.

KAHN, Robert L. «La reunión de datos mediante entrevistas». *Los métodos de investigación en las ciencias sociales*. Leon Festinger y Daniel Katz (comp.) Barcelona: Paidós, 1992, 310-352.

KERR, Fergus. *After Aquinas. Versions of Thomism*. Malden (Massachusetts): Blackwell Publishers, 2002.

KOLAKOWSKI, Leszek. *La filosofía positivista. Ciencia y filosofía*. Madrid: Cátedra, 1979.

KÖHLER, Oscar. «El desarrollo de los catolicismos en la sociedad moderna». *Manual de la Historia de la Iglesia. VIII. La Iglesia entre la adaptación y la resistencia*. Hubert Jedin (ed.). Barcelona: Herder, 1978, 284-370.

— «La encíclica "Aeterni Patris"». *Manual de la Historia de la Iglesia. VIII. La Iglesia entre la adaptación y la resistencia*. Hubert Jedin (ed.). Barcelona: Herder, 1978, 437-443.

— «Neotomismo, neoescolástica y los "nuevos filósofos"». *Manual de la Historia de la Iglesia. VIII. La Iglesia entre la adaptación y la resistencia*. Hubert Jedin (ed.). Barcelona: Herder, 1978, 443-452.

KÖNIG, René. «La observación». *Tratado de sociología empírica*. René König (ed.). Madrid: Tecnos, 1973, 135-165.

KRAGH, Helge. *Introducción a la historia de la ciencia*. Barcelona: Crítica, 1989.

KRUMENACKER, Yves. «Blanc, Pierre-Simon». *Dictionnaire du monde religieux dans la France Contemporaine. 9. Les sciences religieuses. Le XIXe siècle 1800-1914*. . Sous la direction de François Laplanche. Paris: Beauchesne, 1996, pàg. 70.

KÜHSCHELM, Roman. «Divina Providencia». *Diccionario Enciclopédico de Exégesis y Teología Bíblica*. Barcelona: Herder, 2011, 1318-1320.

LA PARRA LÓPEZ, Emilio. *Manuel Godoy. La aventura del poder*. Barcelona: Tusquets, 2020.

— *Fernando VII. Un rey deseado y odiado*. Barcelona: Tusquets, 2018.

— «La política religiosa de la España josefina». *Revista de historia Jerónimo Zurita*, 91 (2016): 57-71.

— «Intransigencia y tolerancia religiosa en el primer liberalismo español». *Mélanges de la Casa de Velázquez*, 44.1 (2014): 45-63.

— «La Iglesia ante la Guerra de la Independencia y en el reinado de Fernando VII (1808-1833)». *La Iglesia en la historia de España*. José Antonio Escudero (dir.). Madrid: Fundación Rafael del Pino, 2014, 855-867.

— «La Iglesia imaginada por los primeros liberales». *El liberalismo europeo en la época de Sagasta*. José Miguel Delgado Idarreta y José Luis Ollero Vallés (coord.). Madrid: Biblioteca Nueva. Fundación Práxedes Mateo Sagasta, 2009, 76-86.

— *Los Cien mil hijos de San Luis. El ocaso del primer impulso liberal en España*. Madrid: Síntesis, 2007.

— «Los inicios del anticlericalismo español contemporáneo (1750-1833)». *El anticlericalismo español contemporáneo*. Emilio La Parra López y Manuel Suárez Cortina (eds.). Madrid: Biblioteca Nueva, 1998, 17-68.

— «La reforma del clero en España, 1808-1814». *El clero afrancesado. Actas de la Mesa Redonda, Aix-en-Provence, 25 de enero de 1985*. Gérard Dufour, José A. Ferrer Benimeli, Leandro Higuera, Emilio La Parra (eds.). Aix-en-Provence: Publications Université de Provence, 1986, 15-54.

— *El Primer liberalismo español y la Iglesia: las Cortes de Cádiz*. Alicante: Instituto de Estudios Juan Gil-Albert. Diputación Provincial, 1985.

— «La opinión nacional sobre reformas eclesiásticas ante la convocatoria de Cortes. La “consulta al país” de 1809». *Boletín de la Real Academia de la Historia*, 181.3 (1984): 229-251.

LA PARRA LÓPEZ, Emilio; CASADO SÁNCHEZ, María Ángeles. *La Inquisición en España: agonía y abolición*. Madrid: Los Libros de la Catarata, 2013.

LABARRIÈRE, Pierre. «Providence». *Dictionnaire de Spiritualité. Ascétique et Mystique. Doctrine et Histoire. Tome XII. Deuxième partie*. Marcel Viller; Charles Baumgartner; André Rayez (dirs.). Paris: Beauchesne, 1986, pàg. 2464-2476.

LACROIX, Pierre. «Prêtres érudits du Jura aux XIX et XX Siècles». *Revue d'histoire de l'Église de France*, 71.186 (1985): 47-63.

LACUESTA, Raquel. *Restauració monumental a Catalunya (segles XIX i XX). Les aportacions de la Diputació de Barcelona*. Barcelona: Diputació de Barcelona, Àrea de Cooperació, Servei del Patrimoni Arquitectònic Local, 2000.

LAFOZ RABAZA, Herminio. *Los años decisivos. Milícia y Revolución burguesa en Zaragoza, 1834-1837*. Zaragoza: Institución «Fernando El Católico», 2016.

LANGLOIS, Claude. «Des *Études d'histoire ecclésiastique locale* à la sociologie religieuse historique. Réflexions sur un siècle de production historiographique». *Revue d'histoire de l'Église de France*, 62.169 (1976): 329-347.

LANNON, Frances. *Privilegio, Persecución y Profecía. La Iglesia Católica en España (1875-1975)*. Madrid: Alianza Editorial, 1990.

LAPLANCHE, François. «Torreilles, Philippe». *Dictionnaire du monde religieux dans la France Contemporaine. 9. Les sciences religieuses. Le XIXe siècle 1800-1914*. Sous la direction de François Laplanche. Paris: Beauchesne, 1996, pàg. 643.

LARRIBA, Elisabel. «La prensa». *El Trienio Liberal (1820-1823). Una mirada política*. Pedro Rújula e Ivana Fresquet (coord.). Granada: Comares, 2020, 187-211.

LARROCHE, Emmanuel. *L'expédition d'Espagne, 1823: de la guerre selon la Charte*. Rennes: Presses Universitaires de Rennes, 2013.

LAUNAY, Marcel. *Les séminaires français aux XIXe et XXe siècles*. Paris: Les éditions du Cerf, 2003.

LAUZAO VILLAR, Joseba. «La recomposición religiosa en la modernidad: un marco conceptual para comprender el enfrentamiento entre laicidad y confesionalidad en la España contemporánea». *Hispania Sacra*, 60.121 (2008): 331-354.

LAWRENCE, Mark. «From Restoration to Indoctrination: Liberals, Reactionaries and the People in Spain, 1814-23». *A History of the European Restorations. Volume Two: Culture, Society and Religion*. Michael Broers, Ambrogio A. Caiani and Stephen Bohn (eds.). London/New York: Bloomsbury Academic, 2020, 85-95.

LE BRUN, Carlos. *Retratos políticos de la Revolución en España*. Edición de Manuel Moreno Alonso. Sevilla: Editorial Renacimiento, 2021.

LEAVY, Patricia. *Oral History. Understanding Qualitative Research*. New York: Oxford University Press, 2011.

LEE, Dwight E.; BECK, Robert N. «The Meaning of "Historicism"». *The American Historical Review*, 59.3 (1954): 568-577.

LEFEVBRE, Georges. *El nacimiento de la historiografía moderna*. Barcelona: Ediciones Martínez Roca, 1974.

Les cançons de Mataró: cançons recollides a Mataró per Joan Tomàs i Esteve Albert en la Missió de Recerca de 1932-33 per a l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Jaume Arnella (ed.). Mataró: Els Garrofers, 2004.

LEÓN NAVARRO, Vicente. «La élite eclesiástica ante la política. Joaquín Lorenzo Villanueva y Miguel Cortés». *Las élites y la «revolución de España», 1808-1814. Estudios en homenaje al profesor Gérard Dufour*. Armando Alberola y Elisabel Larriba (eds.). San Vicente del Raspeig: Universidad de Alicante, 2010, 257-278.

LEVINE, Philippa. *The amateur and the professional: antiquarians, historians, and archaeologists in Victorian, 1838-1886*. London: Cambridge University Press, 1986.

- LINAGE CONDE, Antonio. *El monacato en España e Hispanoamérica*. Salamanca: Instituto de Historia de la Teología Española, 1977.
- LISSORGUES, Yvan. «Filosofía idealista y krausismo. Positivismo y debate sobre la ciencia». *Historia de la literatura española. Siglo XIX (II)*. Leonardo Romero Tobar (coord.). Madrid: Espasa Calpe, 1998, 31-43.
- LIVI, Antonio. «Il movimento neotomista». *Le ragioni del tomismo. Dopo il centenario dell'enciclica «Aeterni Patris»*. Benedetto d'Amore (ed.). Milano: Edizioni Ares, 1979, 19-49.
- LÓPEZ ALÓS, Javier. «El principio reaccionario a través del principio de autoridad». *ARTIFICIUM: Revista Iberoamericana de Estudios Culturales y Análisis Conceptual*, 2.2 (2011): 21-41.
- *Entre el trono y el escaño. El pensamiento reaccionario español frente a la revolución liberal (1808-1823)*. Madrid: Congreso de los Diputados, 2011.
- LÓPEZ CASIMIRO, Francisco. «La masonería española en el siglo XIX. Orto y ocaso». *Masonería e Ilustración. Del siglo de las luces a la actualidad*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2011, 107-130.
- LÓPEZ MARTÍN, Josefa. «La perspectiva positivista sobre la acción humana y su historicidad». González, Wenceslao J. (ed.). *Acción e Historia: el objeto de la historia y la teoría de la acción*. La Coruña: Universidade da Coruña, Servicio de Publicacións, 1996, 117-138.
- LÓPEZ MONDÉJAR, Publio. *Historia de la fotografía en España*. Barcelona: Lunwerg editores, 1999.
- LÓPEZ VILLAVERDE, Ángel Luis. *El poder de la Iglesia en la España contemporánea. La llave de las almas y las aulas*. Madrid: Catarata, 2013.
- Los Sitios en la Guerra de la Independencia: la lucha en las ciudades*. Gonzalo Butrón Prida y Pedro Rújula (eds.). Madrid: Sílex, 2012.
- LUIS, Jean-Phillipe. «La primera secularización en España durante la primera mitad del siglo XIX». *Secularización en España (1700-1845). Albores de un proceso político*. Editado por Françoise Crémoux y Danièle Bussy Genevois. Madrid: Casa de Velázquez, 2020, 239-255.
- «La construcción inacabada de una cultura realista». *La creación de las culturas políticas modernas, 1808-1833*. Miguel Ángel Cabrera, Joan Pro (coords.). Zaragoza: Marcial Pons, Prensas de la Universidad de Zaragoza, 2014, 319-345.
- «La Década Ominosa (1823-1833). Una etapa desconocida en la construcción de la España contemporánea». *Ayer*, 41 (2001): 85-117.
- LUMMIS, Trevor. *Listening to History. The authenticity of oral evidence*. United Kingdom: Hutchinson Education, 1987.
- LUPI, Maria. «La formazione dei chierici nel seminario di Perugia durante il secondo periodo dell'episcopato di Gioacchino Pecci (1860-1878)». *Rivista di storia della chiesa in Italia*, 39.1 (1985): 57-108.

Llibre Ver del convent de Bellpuig. Edició a cura de Joan Yeguas Gassó. Tàrrrega: Arxiu Històric Comarcal de Tàrrrega, 2003.

LLORENS, Vicente. *Liberales y románticos. Una emigración española en Inglaterra (1823-1834)*. 2a ed. Madrid: Castalia, 1968.

LLORENS I JORDANA, Rodolf. *Josep Robreño: el nou concepte de la Renaixença*. Barcelona: Ariel, 1981.

LLOMPART, Gabriel. «La estatua de San Cayetano del Museo de Arte de Cataluña y el motivo del hereje en la iconografía cayetanista del Barroco». *Regnum Dei. Collectanea Theatina*, 7 (1951): 89-117.

LLUCH, Marc; MALÉ I PEGUEROLES, Jordi. «Josep Robreño (1783-1838): exegesi constitucional d'un poema». *Anuari Verdaguer*, 8 (1993): 111-144.

MAESTRE ABAD, Vicente. «Recuerdos y bellezas de España. Su origen ideológico, sus modelos». *Goya. Revista de arte*, 181-182 (1984): 86-93.

MALUSA, Luciano. *Neotomismo e intransigentismo cattolico*. Milano: Istituto Propaganda Libreria, 1989.

MANCEBO ALONSO, Maria Fernanda. «Páginas de un historiador positivista». *Almena. Positivismo y ciencia positiva en el siglo XIX español*. Burjassot: Colegio Mayor de San Juan de Ribera, 1963, 141-145.

MANENT I SEGIMON, Albert. «Reig i Casanova, Enric». *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya, vol. III*. Ramon Corts i Blay, Joan Galtés i Pujol, Albert Manent i Segimon (dirs.). Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2001, pàg. 220.

— «Barraquer i Roviralta, Gaietà». *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya, vol. I*. Ramon Corts i Blay, Joan Galtés i Pujol, Albert Manent i Segimon (dirs.). Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1998, pàg. 238.

MARCHÁN FIZ, Simon. «La poética de las ruinas. Un capítulo casi olvidado de la historia del gusto». *Fragmentos*, 6 (1985): 4-15.

MARCO, Joaquín. *Literatura popular en España en los siglos XVIII y XIX (una aproximación a los pliegos de cordel)*. Madrid: Taurus, 1977.

MARFANY, Joan Lluís. «La campanya prohibicionista de 1833-1835: tres notes erudites». *Recerques: Història, Economia*, 76 (2020): 125-151.

— *Nacionalisme espanyol i catalanitat. Cap a una revisió de la Renaixença*. Barcelona: Edicions 62, 2017.

MARIMÓN LLORCA, Carmen. «Los nuevos viajeros, las nuevas palabras. Aproximación a los orígenes del léxico del turismo en español». *Boletín de filología*, 56.1 (2021): 379-400.

MARÍN I CORBERA, Joan. *Joan Sellarès i Pla, industrial i polític*. Sabadell: Quaderns d'Arxiu de la Fundació Bosch i Cardellach, 2000.

MARQUÈS I PLANAGUMÀ, Josep M. «Roig i Jalpí, Joan Gaspar». *Diccionari d'historiografia catalana*. Antoni Simón i Tarrés (dir.). Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2003, pàg. 1023-1024

— «La investigació de la història religiosa de Catalunya als arxius». *Analecta Sacra Tarraconensia. Revista de ciències historicoeclesiàstiques*, 67.1 (1994): 9-28.

MARTÍ, Josep. «Los “goigs”: expresión de religiosidad e identidad local en Cataluña». *Palabras para el pueblo. Vol. I. Aproximación general a la Literatura de Cordel*. Luis Díag G. Viana (coord.). Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas (CSIC), 2000, 191-226.

MARTÍ, Manuel. «Historias locales e historias nacionales». *La Historia local en la España contemporánea: estudios y reflexiones desde Aragón*. Pedro Rújula, Ignacio Peiró (coord.). Barcelona: L'Avenç, 1999, 51-61.

MARTÍ BONET, José M. «Archivo San Jerónimo de la Vall d'Hebrón». *Memoria Ecclesiae*, VII (1993): 45-56.

MARTÍ GILABERT, Francisco. *Iglesia y estado en el reinado de Fernando VII*. Pamplona: Eunsa, 1994.

— *La abolición de la inquisición en España*. Pamplona: Universidad de Navarra, 1975.

MARTÍ HENNEBERG, Jordi. *L'excursionisme científic i la seva contribució a les ciències naturals i a la geografia*. Barcelona: Alta Fulla, 1994.

MARTÍN GONZÁLEZ, Juan José. «Problemática de la desamortización en el arte español». *El arte del siglo XIX. II Congreso Nacional de Historia del Arte. Valladolid, 11-14 de diciembre de 1978. Organizado por el Comité Español de Historia del Arte (C.E.H.A.). Vol. I*. Granada: Editorial Atrio, 2019, 23-33.

MARTÍN HERNÁNDEZ, Francisco. «Seminarios conciliares». *Historia de la educación en España y América. Volumen 3. La educación en la España contemporánea (1789-1975)*. Buenaventura Delgado Criado (coord.). Madrid: Fundación Santa María. Ediciones SM. Ediciones Morata, 1992, 287-291.

MARTÍN RIEGO, Manuel. «La formación del clero sevillano». *La Iglesia en Andalucía durante la Guerra Civil y el primer Franquismo*. José Leonardo Ruiz Sánchez (coord.). Sevilla: Universidad de Sevilla, Secretariado de Publicaciones, 2014, 231-253.

MARTINA, Giacomo. *La Iglesia, de Lutero a nuestros días. IV. Época del totalitarismo*. Madrid: Ediciones Cristianismo, 1974.

MARTÍNEZ DE LAS HERAS, Agustín. «La crítica al gusto afrancesado en la España de Carlos IV: el fenómeno “currutaco”». *Revista de História das Ideias*, 10 (1988): 385-410.

MARTÍNEZ ESTEBAN, Andrés. «El seminario de Madrid: de los orígenes a la II República». *El Seminario de Madrid. A propósito de un centenario*. Andrés Martínez Esteban (ed.). Madrid: Publicaciones de la Facultad de Teología «San Dámaso», 2008, 119-201.

MARTÍNEZ FERRANDO, Ernest. «Archivo de la Corona de Aragón. Reformas en el edificio e instalaciones y nuevos ingresos documentales». *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, 17 (1944): 225-238.

MARTÍNEZ LOMBÓ, Enrique. *La desamortización y la génesis de la red de Museos provinciales*. Tesis doctoral. Universidad de León, 2016.

MARTÍNEZ MARTÍN, Jesús Antonio. «La edición del libro religioso». *Historia de la edición en España, 1836-1936*. Jesús A. Martínez Martín (dir.). Madrid: Marcial Pons, 2001, 355-372.

MARTÍNEZ PINO, Joaquín. «La gestión del patrimonio histórico artístico en el siglo XIX. Fuentes para su documentación». *Tejuelo: Revista de ANABAD, Murcia*, 12 (2012): 10-21.

MASOLIVER I MASOLIVER, Alexandre. «L'exclaustració i la recuperació del monestir» dins de «Santa Maria de Poblet». *Catalunya Romànica. Vol. XXI. Tarragonès, Baix Camp, Alt Camp, Priorat i Conca de Barberà*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1995, 555-586, pàg. 570-571.

MASSEAU, Didier. *Les Ennemis des philosophes. L'antiphilosophie au temps des Lumières*. Paris: Albin Michel, 2000.

MASSÓ CARBALLIDO, Jaume. «del Arco y Molinero, Ángel». *Diccionario histórico de la Arqueología en España*. Margarita Díaz Andreu, Gloria Mora Rodríguez, Jordi Cortadella Morral (coords.). Madrid: Marcial Pons, 2009, pàg. 94-95.

— «Introducció». MORERA I LLAURADÓ, Emili. *Tarragona Cristiana. Historia del Arzobispado de Tarragona y del territorio de su provincia (Cataluña la Nueva). Tom III*. Tarragona: Diputació de Tarragona, 1997.

MASSOT I MUNTANER, Josep. *Els creadors del Montserrat modern: cent anys al servei de la cultura catalana*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2012.

— *Església i societat a la Catalunya contemporània*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2003.

MAURER, Catherine. *La ville charitable. Les œuvres sociales catholiques en France et en Allemagne au XIXe siècle*. Paris: Les Éditions du CERF, 2012.

MAYEUR, Jean-Marie. «La historiografía francesa sobre historia religiosa contemporánea». *La Historia religiosa en Europa. Siglos XIX-XX*. Antón M. Pazos (ed.). Madrid: Ediciones de Historia, 1995, 73-82.

— «L'historiographie française en histoire religieuse contemporaine». *Anuario de historia de la Iglesia*, 4 (1995): 365-372.

— «Catholicisme intransigent, catholicisme social, démocratie chrétienne». *Annales. Economies, sociétés, civilisations*, 27.2 (1972): 483-499.

— *Un prêtre démocrate. L'abbé Lemire, 1853-1928*. Tournai: Casterman, 1968.

- MCCOMBS, Maxwell. «Influencia de las noticias sobre nuestras imágenes del mundo». *Los efectos de los medios de comunicación: investigaciones y teorías*. Jennings Bryant, Dolf Zillmann (coord.). Barcelona: Paidós, 1996, 13-34.
- MEINECKE, Friedrich. *El historicismo y su génesis*. México: Fondo de Cultura Económica, 1983.
- MÉNDEZ RODRÍGUEZ, Luís Rafael. «Patrimonio y turismo. Del cicerone a la profesión de guía turístico (1830-1929)». *Laboratorio de Arte*, 22 (2010): 371-386.
- MENDOZA DÍAZ-MAROTO, Francisco. *Panorama de la literatura de cordel española*. Madrid: Ollero & Ramos, 2001.
- MENOZZI, Daniele. «La chiesa cattolica». *Storia del cristianesimo. L'età contemporanea*. A cura di Giovanni Filoramo e Daniele Menozzi (eds.). Bari-Roma: Editori Laterza, 2014, 131-257.
- MERCADER RIBA, Joan. *José Bonaparte Rey de España, 1808-1813. Estructura del estado español bonapartista*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Instituto de Historia «Jerónimo Zurita», 1983.
- «La desamortización en la España de José Bonaparte». *Hispania*, 122 (1972): 587-626.
- MICHEL, Andrée. «Les cadres sociaux de la doctrine morale de Frédéric Le Play». *Cahiers Internationaux de Sociologie*, 34 (1963): 47-68.
- MILBACH, Sylvain. «Les prêtres érudits du diocèse de Dijon au XIXe siècle. Une historiographie au service de l'Église (1850-1914)». *Revue d'histoire de l'Église de France*, 83.211 (1997): 367-394.
- MILES FOLEY, John. *The Singer of Tales in Performance*. Indianapolis: Indiana University Press, 1995.
- «Introduction». *Oral tradition in literature. Interpretation in Context*. John Miley Foley (ed.). Columbia: University of Missouri Press, 1986, 1-18.
- MILLÁN GARCÍA-VARELA, Jesús. «Las lecturas sociales del liberalismo y los inicios de la ciudadanía en España». *Orígenes del Liberalismo. Universidad, Política, Economía*. Ricardo Robledo Hernández. Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca, 2003, 205-220.
- «Popular y de orden: la pervivencia de la contrarrevolución carlista». *Ayer*, 38 (2000): 15-34
- «Una reconsideración del carlismo». *Ayer*, 29 (1998): 91-107.
- «Els militants carlins del País Valencià central. Una aproximació a la sociologia del carlisme durant la revolució burgesa». *Recerques: Història, Economia, Cultura*, 21 (gener de 1988): 101-123;
- MILLÁN RUBIO, Joaquín. *Martirio y resurrección. La Merced en la Corona de Aragón, 1800-1936*. Valencia: Provincia Mercedaria de la Inmaculada, 1991.

MIRAMBELL I ABANCÓ, Miquel. «La restauració del monestir de Santa Maria de Ripoll al segle XIX. Entre la “restauració arqueològica” i la “restauració estilística”». *UNICUM*, 1 (2001): 6-8.

MIRÓ I GARCÍA, Marta. «L'Enrajolada, Casa Museu Santacana (Martorell). Arqueologia romàntica i col·leccionisme. L'origen dels museus». *Actes II Jornades d'Arqueologia i Pedagogia (Barcelona, 3 i 4 de desembre de 1996)*. Francesc Xavier Menéndez i Pablo (coord.). Barcelona: Museu d'Arqueologia de Barcelona, 1998, 281-284.

MITRE, Emilio. *Historia y pensamiento histórico. Estudio y antología*. Madrid: Cátedra, 1997.

MOLINA GONZÁLEZ, José Rafael. «La evolución de la formación sacerdotal en el Seminario Conciliar de Pamplona entre 1831 y 1978». *Príncipe de Viana*, 255 (2012): 287-312.

MOLINER PRADA, Antoni. *Episcopado y secularización en la España del siglo XIX*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona. Servei de Publicacions, 2016.

— *La Guerra del Francès a Catalunya segons el diari de Raimon Ferrer*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona, 2010.

— *Fèlix Sardà i Salvany y el integrismo en la Restauración*. Bellaterra: Universidad Autònoma de Barcelona, Servei de Publicacions, 2000.

— «Anticlericalismo y revolución liberal (1833-1874)». *El anticlericalismo español contemporáneo*. Emilio La Parra López y Manuel Suárez Cortina (eds.). Madrid: Biblioteca Nueva, 1998, 69-125.

— «El anticlericalismo popular durante el bienio 1834-1835». *Hispania Sacra*, 49.100 (1997): 497-541.

— *La Catalunya resistent a la dominació francesa (1808-1812)*. Barcelona: Edicions 62, 1989.

MOLIST POL, Esteban. *El «Diario de Barcelona», 1792-1963. Su historia, sus hombres y su proyección pública*. Madrid: Editorial Nacional, 1964.

MONDEJAR, Michel. *Alliances et conflits au sein des sociétés secrètes libérales: la confédération des chevaliers comuneros ou les limites de l'illusion démocratique durant le triennat constitutionnel 1820-1823*. Lille: Atelier national de reproduction des thèses, 2007.

Monjas en guerra, 1808-1814. Testimonios de mujeres desde el claustro. Edición al cuidado de Jacobo Sanz Hermida, con la colaboración de M. Leticia Sánchez Hernández. Madrid: Castalia, 2009.

MONTALBÁN ARENAS, Albert. *La Revolució Liberal i les cases de religiosos. Anàlisi historiogràfica de les obres del canonge Gaietà Barraquer i Roviralta*. Treball final de màster. Universitat de Girona, 2017.

MONTAÑES RODRÍGUEZ, Juan. *Urbano Gonzalez Serrano y la introducción del positivismo en España*. Cáceres: Institución Cultural «El Brocense». Excma. Diputación Provincial, 1989.

MONTERO GARCÍA, Feliciano. «La industrialización y sus repercusiones en las formas de vida y en la acción de la Iglesia Católica». *Historia del cristianismo. IV. El mundo contemporáneo*. Francisco J. Carmona Fernández (coord.). Granada: Editorial Trotta. Universidad de Granada, 2010, 113-153.

— «El eco de *Rerum Novarum* en España. La primera recepción». «*Rerum Novarum*». *Écriture, contenu et réception d'une encyclique*. Rome: École Française de Rome, 1997, 419-442.

— *El primer catolicismo social y la «Rerum Novarum» en España (1899-1902)*. Madrid: CSIC. Instituto Enrique Flórez, 1983.

MORADIELLOS, Enrique. *Las caras de Clío: introducción a la historia y a la historiografía*. Oviedo: Servicio de Publicaciones de la Universidad de Oviedo, 2ª ed., 2009.

— *El oficio de historiador*. Madrid: Siglo XXI, 1994.

MORALES MOYA, Antonio. «Los conflictos ideológicos en el siglo XVIII español». *Revista de Estudios Políticos*, 80 (1993): 7-37.

MORÁN ORTÍ, Manuel. *Revolución y reforma religiosa en las Cortes de Cádiz*. Madrid: Actas, 1994.

— «Los piemonteses en el Trienio Constitucional español». *L'émigration politique en Europe aux XIXe et XXe siècles. Actes du colloque de Rome (3-5 mars 1988)*. Rome: École Française de Rome, 1991, 217-234.

MORENO ALONSO, Manuel. *El clero afrancesado en España. Los obispos, curas y frailes de José Bonaparte*. Madrid: Biblioteca Nueva, 2014,

— *Los españoles durante la ocupación napoleónica. La vida cotidiana en la vorágine*. Málaga: Algazara, 1997.

— *Historiografía romántica española. Introducción al estudio de la historia en el siglo XIX*. Sevilla: Servicio de Publicaciones, 1979.

MORTIER, Roland. *La poétique des ruines en France. Ses origines, ses variations de la Renaissance à Victor Hugo*. Genève: Droz, 1974.

MUCCHIELLI, Alex. «Positivismo». *Diccionario de métodos cualitativos en ciencias humanas y sociales*. Alex Muchielli (dir.) Madrid: Síntesis, 2001.

— *Dictionnaire des méthodes qualitatives en sciences humaines et sociales*. Paris: Armand Colin, 1996.

MULTON, Hilaire. «Culture catholique intransigente et écriture antimoderne au XIXe siècle». *Catholicisme et Monde moderne au XIXe et XXe siècles. Autour du «Modernisme»*. François Chaubet (dir.). Dijon: Éditions Université du Dijon, 2008, 67-77.

MUNDET I GIFRÉ, Josep M. *La primera guerra carlina a Catalunya: història militar i política*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1990.

MUNTANYOLA, Ramon. *Vidal i Barraquer. Cardenal de la pau*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1976.

MUÑOZ FELIU, Miguel C. «Liberalismo y Bibliotecas. El proyecto de creación de una biblioteca pública en Valencia durante el Trienio Liberal». *Revista General de Información y Documentación*, 26.2 (2016): 555-581.

— «Liberalismo, Desamortización y Política Bibliotecaria». *Anales de Documentación. Revista de Biblioteconomía y Documentación*, 9 (2006): 133-142.

MUÑOZ SEBASTIÀ, Joan-Hilari. «Mossèn Ramon O'Callaghan i mossèn Josep Matamoros. Dos canonges historiadors a la Tortosa del tombant del segle XIX al XX». *Capellans erudits. Eclesiàstics al capdavant de l'acció patrimonial, museística i de recerca historicoartística a Catalunya al segle XX. IV Jornada de Museus i Patrimoni de l'Església a Catalunya*. Marc Sureda Jubany i Alberto Velasco González (ed.). Solsona: Museu Diocesà i Comarcal de Solsona, 2017, 112-127.

NAGY, Laurent. «La mort des révolutionnaires français en Espagne (1821-1824)». *Mourir en révolutionnaire (XVIIIe-XXe siècle)*. *Actes du Colloque de Rouen (25-27 novembre 2019)*. Sous la direction de Michel Biard, Jean-Numa Ducange et Jean-Yves Frétygné (dirs.). Paris: Société des études robesperristes, 2021, 141-150.

NAVARRO, Jaume. «Science contra Science. The Battle for Legitimate Knowledge in the Spanish Catholic Journals in the Early Twentieth Century». *So What's New About Scholasticism? How Neo-Thomism Helped Shape the Twentieth Century*. Rajesh Heynickx, Stéphane Symons, Samuel O'Connor Perks (ed.). Berlín/Boston: De Gruyter, 2018, 205-226.

NAVARRO PÉREZ, Jorge. *Filosofía y política en la crisis del historicismo. Friedrich Meinecke y Ernst Troeltsch*. Murcia: Res Publica, 2003.

NAYROLLES, Jean. *L'invention de l'art roman à l'époque moderne (XVIIIe-XIXe siècles)*. Rennes: Presses Universitaires de Rennes, 2005.

NEGRO PAVÓN, Dalmacio. *Comte: positivismo y revolución*. Madrid: Editorial Cincel, 1987.

NIELSEN, Kai. «Historicismo». *Diccionario de Filosofía*. Robert Audi. (dir.) Madrid: Akal, 2004.

NIETO GARCÍA, Alejandro. «Estudio introductorio». *Mendizábal y el liberalismo económico español. Volumen II. Las políticas sectoriales de Mendizábal. Memoria de 17 de agosto de 1837*. Estudio introductorio y edición Alejandro Nieto García. Madrid: Real Academia de Ciencias Morales y Políticas, 2017, 11-167.

— *Los primeros pasos del Estado constitucional. Historia administrativa de la regencia de María Cristina de Borbón*. Barcelona: Ariel, 1996.

NOVELLA SUÁREZ, Jorge. *El pensamiento reaccionario español (1812-1975). Tradición y contrarrevolución en España*. Madrid: Biblioteca Nueva, 2007.

NÚÑEZ DE PRADO, Sara. «De la Gaceta de Madrid al Boletín Oficial del Estado». *Historia y Comunicación Social*, 7 (2002): 147-160.

NÚÑEZ ENCABO, Manuel. «Sales y Farré y los orígenes de la sociología en España». *Historia de la sociología en España*. Salustiano del Campo (dir.). Barcelona: Ariel, 2001, 41-57.

— *El nacimiento de la sociología en España: Manuel Sales y Ferré*. Madrid: Editorial Complutense, 1999.

NÚÑEZ RIVERO, José María Cayetano. «El tratamiento religioso en la Constitución de Cádiz». *Revista de derecho político*, 82 (2011): 353-389.

— «La cuestión religiosa en las Cortes de Cádiz». *El Legado de las Cortes de Cádiz*. Pilar García Trobat, Remedio Sánchez Ferriz (coord.). Valencia: Tirant lo Blanch, 2011, 259-284.

NÚÑEZ RUIZ, Diego. *La mentalidad positiva en España*. Madrid: Ediciones de la Universidad Autónoma de Madrid, 1987.

Obra del Cançoner Popular de Catalunya: Materials. Memòries de missions de recerca. Volum IX. Josep Massot i Muntaner (ed.). Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999.

OLÁBARRI GORTÁZAR, Ignacio. *Las vicisitudes de Clío (siglos XVIII-XXI). Ensayos historiográficos*. Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca, 2013.

OLAECHEA, Rafael. «Política eclesiástica del Gobierno de Fernando VI». *La época de Fernando VI. Ponencias leídas en el Coloquio conmemorativo de los 25 años de la fundación de la Cátedra Feijoo*. Oviedo: Cátedra Feijoo. Facultad de Filosofía y Letras. Universidad de Oviedo. 1981, 139-227.

OLCINA LAGOS, Santiago. «La Comisión Provincial de Monumentos de Alicante y la gestión del patrimonio documental: un compromiso entre la conservación y la difusión». *Boletín de la ANABAD*, 69.1 (2019): 109-131.

OLEART PIQUÉ, Oriol. «Duran i Bas, Manuel». *Diccionari d'historiografia catalana*. Antoni Simón i Tarrés (dir.). Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2003, pàg. 426-427.

OLIVERAS, Carme; SANTOS, Marta. «La Junta de Museus de Barcelona i l'inici de les excavacions institucionals a Empúries, 1908-1914». *100 anys d'excavacions arqueològiques a Empúries (1909-2008)*. L'Escala/Barcelona: Ajuntament de L'Escala, Museu d'Arqueologia de Catalunya-Empúries, 2008, 17-21.

— «La consolidació del projecte: les excavacions emporitanes entre 1915 i 1930». *100 anys d'excavacions arqueològiques a Empúries (1909-2008)*. L'Escala/Barcelona: Ajuntament de L'Escala, Museu d'Arqueologia de Catalunya-Empúries, 2008, 22-26.

OLLÉ ROMEU, Josep M. *Les Bullangues de Barcelona durant la Primera Guerra Carlina (1835-1837). Vol. I*. Tarragona: El Mèdol, 1993.

— *El moviment obrer a Catalunya, 1840-1843. Textos i documents*. Barcelona: Nova Terra, 1973.

ONG, Walter J. *Oralidad y escritura. Tecnologías de la palabra*. México: Fondo de Cultura Económica, 1999.

ORDEIG I MATA, Ramon. «Segura i Valls, Joan». *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya, vol. III*. Generalitat de Catalunya i Editorial Claret, 2001, pàg. 414.

ORDIERES DÍEZ, Isabel. *Historia de la restauración monumental en España (1835-1936)*. Madrid: Instituto de Conservación y Restauración de Bienes Culturales, 1995.

ORIVE, A. «Casañas y Pagés, Salvador». *Diccionario de historia eclesiástica de España, vol. I*. Quintín Aldea Vaquero, Tomás Marín Martínez, José Vives Gatell (dir.). Madrid: Instituto Enrique Florez, CSIC, 1972, pàg. 373-374.

PADGEN, Anthony. *La Ilustración. Y por qué sigue siendo importante para nosotros*. Madrid: Alianza Editorial, 2015.

PAGÈS, Pelai. *Introducción a la Historia: epistemología, teoría y problemas de método en los estudios históricos*. Barcelona: Barcanova, 1983.

PANADERO PEROPADRE, Nieves. «La valoración de la arquitectura románica en la España del Romanticismo». *Anales de Historia del Arte*, 9 (1999): 255-270.

— «La definición del estilo románico en la historiografía española del Romanticismo». *Anales de Historia del Arte*, 7 (1997): 245-256.

PAQUETTE, Gabriel B. «Empire, Enlightenment and Regalism: new directions in Eighteenth-century spanish history». *European History Quarterly*, 35.1 (2005): 107-117.

PAREDES ALONSO, Francisco Javier. «Ideario de un periódico progresista: “El Catalán”, 1834-1836». *La Prensa en la Revolución Liberal: España, Portugal y América Latina. Actas del coloquio internacional que sobre dicho tema tuvo lugar en la Facultad de Ciencias de la Información, Universidad Complutense, los días 1, 2 y 3 de abril de 1982*. Edición y prólogo a cargo de Alberto Gil Novales. Madrid: Universidad Complutense de Madrid, 1983, 471-477.

PARÍS MARTÍN, Álvaro. «Milicia Nacional». *El Trienio Liberal (1820-1823). Una mirada política*. Pedro Rújula e Ivana Fresquet (coord.). Granada: Comares, 2020, 213-237.

PASAMAR ALZURIA, Gonzalo. *La Historia contemporánea: aspectos teóricos e historiográficos*. Madrid: Síntesis, 2000.

— «La invención del método histórico y la historia metódica en el siglo XIX». *Historia Contemporánea*, 11 (1994): 183-214.

PASAMAR ALZURIA, Gonzalo; CEAMANOS, Roberto. *Historiografía, historia contemporánea e historia del presente*. Madrid: Síntesis, 2020.

PASAMAR ALZURIA, Gonzalo; PEIRÓ MARTÍN, Ignacio. «Ferrer del Río, Antonio». *Diccionario Akal de Historiadores Españoles Contemporáneos (1840-1980)*. Madrid: Akal, 2002, pàg. 253-254.

— «Fuente y Condón, Vicente de la». *Diccionario Akal de Historiadores Españoles Contemporáneos (1840-1980)*. Madrid: Akal, 2002, pàg. 263-265.

— «Introducción». *Diccionario Akal de Historiadores Españoles Contemporáneos (1840-1980)*. Madrid: Akal, 2002, 9-45.

— «Lafuente y Zamalloa, Modesto». *Diccionario Akal de Historiadores Españoles Contemporáneos (1840-1980)*. Madrid: Akal, 2002, pàg. 346-347.

— «Menéndez Pelayo, Marcelino». *Diccionario Akal de Historiadores Españoles Contemporáneos (1840-1980)*. Madrid: Akal, 2002, pàg. 403-406.

— «Pirala y Criado, Antonio». *Diccionario Akal de Historiadores Españoles Contemporáneos (1840-1980)*. Madrid: Akal, 2002, pàg. 496-497.

PASCUAL MARTÍNEZ, Pedro. «Publicaciones periódicas eclesiásticas y religiosas de España entre los siglos XIX y XX». *Hispania sacra*, 53.107 (2001): 169-191.

PEIRÓ MARTÍN, Ignacio. *Los guardianes de la Historia. La historiografía académica de la Restauración*. Zaragoza: Institución «Fernando el Católico» (CSIC). Diputación de Zaragoza, 2006.

— «Los historiadores oficiales de la Restauración (1874-1910)». *Boletín de la Real Academia de la Historia*, 193.1 (1996): 13-72.

PELLISTRANDI, Benoît. «Catolicismo e identidad nacional en España en el siglo XIX. Un discurso histórico de Donoso Cortés a Menéndez Pelayo». *Religión y sociedad en España (siglos XIX y XX)*. Paul Aubert (dir.). Madrid: Casa de Velázquez, 2002, 91-120.

PÉREZ ALHAMA, Juan. *La Iglesia y el Estado español. Estudio histórico-jurídico a través del Concordato de 1851*. Madrid: Instituto de Estudios Políticos, 1967.

PÉREZ BRIGNOLI, Héctor; SANTANA CARDOSO, Ciro Flamarion. *Los métodos de la historia. Introducción a los problemas, métodos y técnicas de la historia demográfica, económica y social*. Barcelona: Crítica, 1999.

PÉREZ DELGADO, Tomás. «Sor Joaquina del Salvador. Memoria de un convento salmantino en la Guerra de la Independencia». *Salamanca. Revista de Estudios*, 40 (1997): 213-253.

PÉREZ GARZÓN, Juan Sisinio. «Curas y liberales en la revolución burguesa». *Ayer*, 27 (1997): 67-100.

— *Milicia Nacional y revolución burguesa. El prototipo madrileño 1808-1874*. Madrid: CSIC, 1978.

PÉREZ NESPEREIRA, Manuel. «Coroleu i Inglada, Josep». *Diccionari d'historiografia catalana* Antoni Simón i Tarrés (dir.). Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2003, pàg. 372-373.

PÉRONNET, Michel. «Prêtres érudits et histoire diocésaine. Autour de la commémoration du centenaire de la Révolution française (1880-1900)». *Revue d'histoire de l'Église de France*, 71.186 (1985): 85-95.

PERROTTA, Carmen. «Adolf Mas: pioner en la documentació fotogràfica del patrimoni artístic». *El Món medieval*, 41 (2011): 86-97.

PESET, Mariano; PESET, José Luis. *La Universidad española (siglos XVIII y XIX). Despotismo ilustrado y revolución liberal*. Madrid: Taurus, 1974.

PEYTAVÍ DEIXONA, Joan. «Salsas, Albert». *Diccionari d'historiografia catalana*. Antoni Simón i Tarrés (dir.). Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2003, pàg. 1055-1056.

PICANYOL, Llogari. *Sesenta años de fecunda labor cultural y pedagógica en los colegios de escolapios de Cataluña: 1776-1836*. Sabadell: Centro Sabadellense Amigos de las Escuelas Pías, 1966.

— «Los Escolapios en la archidiócesis de Barcelona», a *Analecta Sacra Tarraconensia*, 37 (1964), 467-489.

PICH I MITJANA, Josep. *Almirall i el Diari Català (1879-1881)*. Vic: Eumo Editorial. Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives, 2003.

PIÑOT I PASCUAL, Joan. «Tres personatges per a una obra: Dr. Pujol, Dr. Tolrà i Emília Carles». *Plaça Vella*, 15 (1985): 19-26.

PLADEVALL I FONT, Antoni. *Història de l'Església a Catalunya*. Barcelona: Claret, 1989.

POBLET, Josep M. *Josep Robrenyo. Comediant, escriptor i revolucionari (1783-1838)*. Barcelona: Editorial Milà, 1980.

— *Josep Anselm Clavé i la seva època (1824-1874)*. Barcelona: DOPESA, 1973.

POMETTI BENÍTEZ, Kevin. «Clima, salud pública y sociedad: causas, gestión y efectos de la fiebre amarilla en la Barcelona de 1821». *Cuadernos de Estudios del Siglo XVIII*, 29 (2019): 247-277.

PONCET, Olivier. «L'École des chartes et l'érudition: une identité bicentenaire». *Hermès, La Revue*, 87.1 (2021): 112-118.

PONS LÓPEZ, Joan Josep. *Fons libraris i documentals secularitzats durant les desamortitzacions del segle XIX a Catalunya: Creació del sistema bibliotecari, pèrdua, comerç i col·leccionisme del llibre*. Treball final de màster. Universitat de Barcelona: Facultat de Biblioteconomia i Documentació, 2018.

PORCIANI, Ilaria. «Sociabilità culturale ed erudizione storica in Toscana tra Otto e Novecento». *Annali dell'Istituto storico italo-germanico in Trento*, 7 (1981): 105-141.

PORRES MARTÍN-CLETO, Julio. *La desamortización del siglo XIX en Toledo*. Toledo: Diputación Provincial. Publicaciones del Instituto Provincial de Investigaciones y Estudios Toledanos, 1965.

PORTET I PUJOL, Joan. «L'exclaustració de religiosos de l'any 1835». *Ausa*, 21.151 (2003): 29-49.

PORTOLES, Jose. *Medio siglo de filología española (1896-1952). Positivismos e idealismo*. Madrid: Cátedra, 1986.

POSADA MOREIRAS, Javier. «La guerra de los Malcontents: ¿una guerra de guerrillas?». *Revista Universitaria de Historia Militar*, 9.19 (2020): 165-185.

PRATS, Llorenç. «Cels Gomis i la cultura tradicional». GOMIS I MESTRE, Cels. *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Barcelona: Alta Fulla, 1987, 5-31.

PRATS BATET, Josep M. *Del trabuc a la trona. Integristes i mestissos a l'església de Tarragona*. Tarragona: Ajuntament de Tarragona, 1992.

PRINS, Gwyn. «Historial oral». *Formas de hacer Historia*. Peter Burke (ed.). Madrid: Alianza Editorial, 2002, 145-187.

PUIGFERRAT I OLIVA, Carles. «La rehabilitació (segles XIX-XX)» dins de «Sant Cugat del Vallès». *Catalunya Romànica. Vol. XVIII. Vallès Occidental. Vallès Oriental*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1991, 159-199, pàg. 189.

PUIGVERT SOLÀ, Joaquim M. «Los arquitectos de Dios. Los arquitectos diocesanos y la recomposición religiosa en la España contemporánea (1876-1931)». *Hispania Sacra*, 74.150 (2022): 551-566.

— «El paper de la història local, de la Renaixença a la Guerra Civil». *Identitat local i gestió de la memòria. Actes del VII Congrés d'història local de Catalunya*. Barcelona: L'Avenç, 2004, 41-60.

— «La restauració del monestir de Ripoll revisitada». *Cercles: revista d'història cultural*, 5 (2002): 36-51.

— «Des de la Xina a Regencós. Correspondència familiar del bisbe missionista Vicenç Carreras, O.P. (1830-1867)». *Estudi General*, 21.1 (2001): 307-331.

— «Barraquer i Roviralta, Gaietà». *Diccionari d'Història de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, 1999, pàg. 104-105.

— «Historiografia eclesiàstica a la Catalunya noucentista». *Fortià Solà: estudis*. Torelló: Associació d'Estudis Torellonencs, 1997, 9-19.

— «Historiografia eclesiàstica i catalanisme a la Catalunya de la Restauració». *El Contemporani*, 5 (1995): 30-37.

— «Monografia local». *Diccionari d'Història de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, 1992, pàg. 703-705.

— «Segura i Valls, Joan». *Diccionari d'Història de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, 1992, pàg. 986

PUJADAS MUÑOZ, Joan Josep. «Biografía, sentido y narración». *Pels camins de l'etnografia: un homenatge a Joan Prat*. Jesús Contreras, Joan J. Pujadas, Jordi Roca Girona (eds.). Tarragona: Publicacions URV, 2012, 247-260.

— *El método biográfico: el uso de las historias de vida en ciencias sociales*. Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas, 1992.

PUJALS MAS, Margalida. «Elias i de Molins, Antoni». *Diccionari d'histiografia catalana*. Antoni Simón i Tarrés (dir.). Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2003, pàg. 435.

PUJOL CASADEMONT, Enric. *Història i reconstrucció nacional: la historiografia catalana a l'època de Ferran Soldevila (1894-1971)*. Barcelona: Afers, 2003.

— «Positivisme historiogràfic». *Diccionari d'historiografia catalana*. Antoni Simón i Tarrés (dir.). Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2003, pàgs. 941-944.

PUJOL I SANMARTÍN, Josep Maria. «Francesc de S. Maspons i Labrós en la rondallística del seu temps». *Això era i no era: obra folklòrica de Josep M. Pujol*. Carme Oriol i Emili Samper (eds.). Tarragona: Publicacions URV, 2013, 201-227.

QUÍLEZ I CORELLA, Francesc Miquel. «La història del col·leccionisme públic a la Barcelona vuitcentista». *Col·leccionistes, col·leccions i museus: episodis de la història del patrimoni artístic de Catalunya*. Bonaventura Hugas i Bassegoda (ed.). Barcelona: Servei de Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona, 2007, 13-58.

QUÍLEZ MATA, Julio Luis. «Tarragona frente a la epidemia de fiebre amarilla en Barcelona y Tortosa, 1821, en el contexto del trienio liberal (I): la Junta Municipal de Sanidad». *Gimbernat. Revista d'Història de la Medicina i de les Ciències de la Salut*, 21 (1994): 196-200.

— «Tarragona frente a la epidemia de fiebre amarilla en Barcelona y Tortosa, 1821, en el contexto del trienio liberal (II): aspectos sociales, políticos y económicos». *Gimbernat. Revista d'Història de la Medicina i de les Ciències de la Salut*, 21 (1994): 201-206.

QUIROGA FERNÁNDEZ DE SOTO, Alejandro. «Nación y reacción: el nacionalismo conservador español y la crisis de la Restauración». *La agonía del liberalismo español. De la revolución a la dictadura (1913-1923)*. Granada: Comares, 2014, 197-222.

— «Hermanos de sangre. Regeneracionismo, catolicismo y racismo en los nacionalismos españoles, catalanes y vascos (1890-1945)». *Joaquín Costa y la modernización de España. Ponencias presentadas al Congreso Nacional sobre Costa y la Modernización de España. Madrid, Residencia de Estudiantes, 8-10 de marzo de 2011*. Cristóbal Gómez Benito (coord.). Madrid: Congreso de los Diputados, 2011, 629-660.

RAGUER, Hilari. *Arxiu de l'església catalana durant la guerra civil. I. Juliol-desembre 1936*. Barcelona: Abadia de Montserrat, 2003.

RAI, Eleonora. «A martyred society: the suffering of suppression and the Jesuit factory of saints from the Eighteenth to Twentieth centuries». *Narratives and representations of suffering, failure, and martyrdom: early modern Catholicism confronting the adversities of history*. Leonardo Cohen (ed.). Lisboa: Centro de Estudos de História Religiosa da Universidade Católica Portuguesa, 2020, 265-288.

RALEIGH YOW, Valerie. *Recording Oral History. A Guide for the Humanities and Social Sciences*. California: AltaMira Press, 2005.

RAMÍREZ ALEDÓN, Germán. *Religión, patria, exilio. Joaquín Lorenzo Villanueva y el primer liberalismo español (1757-1837)*. Zaragoza: Prensas de la Universidad de Zaragoza, 2022.

— «Joaquín Lorenzo Villanueva, Diputado a Cortes, liberal, jansenista, hombre de su tiempo». VILLANUEVA Y ASTENGO, Joaquín Lorenzo. *Mi viaje á las Cortes*. Estudio

preliminar, índices y edición de Germán Ramírez Aledón. Valencia, Diputación Provincial, 1998, 9-36.

RAMÍREZ JEREZ, Pablo. «Vicente de la Fuente y Bueno, prototipo de historiador e investigador decimonónico». *Revista General de Información y Documentación*, 24.2 (2014): 373-388.

RAMÓN SOLANS, Francisco Javier. «La Iglesia de Zaragoza durante el Trienio Liberal. Espacio sagrado, opinión pública y legitimación del poder político». *Bulletin d'Histoire Contemporaine de l'Espagne*, 54 (2020): 1-17.

— «Religión». *El Trienio Liberal (1820-1823). Una mirada política*. Pedro Rújula e Ivana Fresquet (coord.). Granada: Comares, 2020, 355-377.

— «La hidra revolucionaria. Apocalipsis y antiliberalismo en la España del primer tercio del siglo XIX». *Hispania*, 77.256 (2017): 471-496.

— «Milagros, visiones apocalípticas y profecías. Una lectura sobrenatural de la guerra de la Independencia». *Ayer*, 96 (2014): 83-104.

— «Conjugando los tiempos presentes. Figuras temporales de la contrarrevolución española (1789-1814)». *Historia y política*, 28 (2012): 215-243.

REIG, Ramón. *Dioses y diablos mediáticos. Cómo manipula el Poder a través de los medios de comunicación*. Argentina: Urano, 2004.

REQUESENS I PIQUER, Joan. «Jaume Collell i Bansells, publicista». *Ausa* (2000) 144, 35-54.

REVUELTA GONZÁLEZ, Manuel. *La exclaustación (1833-1840)*. Madrid: Fundación Universitaria San Pablo CEU, 2010.

— *La Compañía de Jesús en la España contemporánea. Tomo II. Expansión en tiempos recios (1884-1906)*. Madrid-Santander-Bilbao: Universidad Pontificia Comillas. Sal Terrae. Ediciones Mensajero, 1991.

— «Vicisitudes y colocaciones de un grupo social marginado: los exclaustados del siglo XIX». *Hispania Sacra*, 32.65 (1980): 323-351.

— «La Iglesia española ante la crisis del Antiguo Régimen (1803-1833)». *Historia de la Iglesia en España. V. La Iglesia en la España contemporánea*. Ricardo García-Villoslada (dir.). Madrid: Biblioteca de Autores Cristianos, 1979, 3-113.

— *Política religiosa de los liberales en el siglo XIX. Trienio constitucional*. Madrid: C.S.I.C, Escuela de Historia Moderna, 1973.

— «La supresión de la Compañía de Jesús en España en 1820». *Razón y Fe*, 182 (1970): 103-120.

REY, E. «de Ribadeneyra, Pedro». *Diccionario de historia eclesiástica de España, vol. III*. Quintín Aldea Vaquero, Tomás Marín Martínez, José Vives Gatell (dirs.). Madrid: CSIC, 1972, pàg. 2085.

REYERO, Carlos. «Absolutismo frente a liberalismo doceañista. El contraataque visual». *Hispania*, 77.256 (2017): 407-436.

— «Visiones de la nación en lucha. Escenarios y acciones del pueblo y los héroes de 1808». *La Guerra de la independencia en la cultura española*. Joaquín Álvarez Barrientos (ed.). Madrid: Siglo XXI, 2008, 105-129.

REZSOHAZY, Rudolf. *Origines et formation du catholicisme social en Belgique, 1842-1909*. Louvain: Bibliothèque de l'Université, Bureaux du recueil, 1958.

RIAL I CARBONELL, Ramon. *L'Ensenyament superior a la Catalunya Central entre els segles XVIII i XIX. De la Universitat Literària de Vic (1599-1717) al Seminari Conciliar de Vic (1749-1868)*. Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya, 2003.

RIBAS RABASSA, Pere. «Maspons i Labrós, Francesc de Sales». *Diccionari d'historiografia catalana*. Antoni Simón i Tarrés (dir.). Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2003, pàg. 791.

RIERA, Joan. *Idealisme i positivisme en la medicina catalana del segle XIX*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1973.

RISQUES CORBELLA, Manel. *El Govern civil de Barcelona al segle XIX*. Barcelona: Publicacions de Abadia de Montserrat, 1995.

RITCHIE, Donald A. *Doing Oral History*. New York: Oxford University Press, 2015.

RIVERA GARCÍA, Antonio. «La reacción católica. El pecado liberal y la constitución tradicionalista en la España del siglo XIX». *El altar y trono. Ensayos sobre el catolicismo político iberoamericano*. Francisco Colom, Ángel Rivero (eds.). Barcelona: Anthropos, 2006, 17-42.

— «Los orígenes contrarrevolucionarios de la nación católica». *Relatos de nación: la construcción de las identidades nacionales en el mundo hispánico*. Madrid/Frankfurt: Editorial Iberoamericana. Ed. Vervuert, 2005, 1023-1043.

ROBLES MUÑOZ, Cristobal. «Reformas y religión en las Cortes de Cádiz (1810-1813)». *Anuario de Historia de la Iglesia*, 19 (2010): 95-117.

— «La prensa y la división de los católicos en la Restauración». *Hispania sacra*, 40.81 (1988): 431-467.

ROCA VERNET, Jordi. «La violencia política del liberalismo exaltado durante el Trienio Liberal. La defensa del régimen constitucional desde Barcelona». *Pasado y Memoria. Revista de Historia Contemporánea*, 22 (2021): 155-186.

— *La Barcelona revolucionària i liberal: exaltats, milicians i conspiradors*. Barcelona: Fundació Noguera, 2011.

ROCA VERNET, Jordi; MIQUEL MAGRINYÀ, Núria. *La Bullanga de Barcelona. La ciutat en flames: 25 de juliol de 1835*. Barcelona: Rosa dels Vents, 2021.

RODRIGO ZARZOSA, Carmen. «Desamortización de pinturas, libros y “alajas” en los conventos suprimidos en Valencia (1835-1837)». *La desamortización: el expolio del patrimonio artístico y cultural de la Iglesia en España*. Francisco Javier Campos y

Fernández de Sevilla (coord.). San Lorenzo del Escorial: Ediciones Escorialenses, 2007, 699-722.

RODRÍGUEZ LÓPEZ-BREA, Carlos M. *Don Luís de Borbón, el cardenal de los liberales (1777-1823)*. Toledo: Junta de Comunidades de Castilla-La Mancha, 2002.

— «La Santa Sede y los movimientos revolucionarios europeos de 1820. Los casos napolitano y español». *Ayer*, 45 (2002): 251-274.

— *Frailes y revolución liberal. El clero regular en España a comienzos del siglo XIX (1800-1814)*. Toledo: Azacanes, 1996.

RODRÍGUEZ-PARADA, Concepción. «Aproximación al fondo de Teología presente en el *Índice general de esta Biblioteca del Convento de la Merced de Barcelona*». *Anuario de Historia de la Iglesia*, 20 (2011): 393-417.

ROHBECK, Johannes. *Filosofía de la historia, historicismo, posthistoria. Una introducción a la razón histórica*. Granada: Ediciones Universidad de Granada, 2015.

ROIG, Joan-Antoni. «Borrell i Montmany, Josep». *Gran Enciclopèdia Catalana. Vol. III*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, S. A., 1973, pàg. 743.

ROLDÁN, Concha. *Entre Casandra y Clío. Una historia de la filosofía de la historia*. Madrid: Akal, 1997.

ROMA, Josefina. «Els goigs com a mite i èpica local». *INSULA: Quaderno di cultura sarda*, 8 (2010): 13-19.

ROMA I CASANOVAS, Francesc. «Excursionisme i arqueologia en l'obra de Josep Gudiol i Cunill». *Quaderns del Museu Episcopal de Vic*, 7 (2014): 27-36.

— *Història social de l'excursionisme català. Dels orígens a 1936*. Barcelona: Oikos-Tau, 1996.

ROMEA CASTRO, Celia. *Barcelona romántica y revolucionaria. Una imagen de la ciudad, década de 1833 a 1843*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 1994.

ROMERO MARTIN, Juan José. «Medicina y actitud popular. La epidemia de 1821 en Barcelona». *Gimbernat. Revista d'Història de la Medicina i de les Ciències de la Salut*, 18 (1992): 97-100.

ROMEU I FIGUERAS, Josep. «Concepte de poesia popular i criteris de recollida de poesia folklòrica». *Actes del Col·loqui sobre Cançó Tradicional. Reus, setembre 1990*. Salvador Rebés (dir.). Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994, 15-22.

ROMM, Norma R. A. *The Methodologies of Positivism and Marxism. A Sociological Debate*. London: Macmillan, 1991.

ROURERA I FARRÉ, Lluís. *Escrits i polèmiques del lul·lista Salvador Bové (1869-1915)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1986.

ROVIRA I MARQUÈS, Maria del Mar. «La Guerra del Francès i el poder intrús a Barcelona: conseqüències per a l'entramat urbà i per al seu patrimoni». *Acta Artis: Estudis d'Art Modern*, 4-5 (2017): 139-149.

- «Adaptació hospitalària dels conjunts arquitectònics barcelonins i conseqüències de la Guerra del Francès en el seu patrimoni». *Procedimientos tecnológicos y creación sonora. Música, tecnología y pensamiento en los siglos XIX y XX*. Barcelona: Icària, 2014, 33-45.
- ROVIRA I VIRGLI, Antoni. *Els corrents ideològics de la Renaixença Catalana*. Barcelona: Barcino, 1966.
- RUBIO CARRACEDO, José. *Positivism, hermenéutica y teoría crítica en las ciencias sociales*. Barcelona: Editorial Humanitas, 1984.
- RUEDA HERNANZ, Germán. *La Desamortización de Mendizábal y Espartero en España*. Madrid: Cátedra, 1986.
- RUIZ-MANJÓN CABEZA, Octavio. «La amnistía de 1833 y los liberales emigrados». *Cuadernos de investigación histórica*, 1 (1977): 137-150.
- RUIZ JIMÉNEZ, Marta. *El Liberalismo exaltado. La Confederación de Comuneros españoles durante el Trienio Liberal*. Madrid: Fundamentos, 2007.
- RUIZ TORRES, Pedro. «Historia filosófica e historia erudita en los siglos XVIII y XIX». *Erudición y discurso histórico: las instituciones europeas (s. XVIII-XIX)*. Francisco M. Gimeno Blay (ed.). València: Universitat de València, 1993, 13-33.
- RÚJULA, Pedro. «Las guerras civiles contrarrevolucionarias europeas en el siglo XIX». *Amnis. Revue d'études des sociétés et cultures contemporaines Europe/Amérique*. 2015 [En ligne]. URL: <http://journals.openedition.org/amnis/2454>
- «El antiliberalismo reaccionario». *La España Liberal, 1833-1874*. Maria Cruz Romeo y Maria Sierra (coords.) Zaragoza: Marcial Pons, Prensas de la Universidad de Zaragoza, 2014, 377-409.
- «El francés invasor de 1808». *Los enemigos de España. Imagen del otro, conflictos bélicos y disputas nacionales (siglos XVI-XX)*. Actas del IV Coloquio Internacional de Historia Política 5-6 de junio de 2008. Xosé M. Núñez Seixas; Francisco Sevillano Calero (eds.). Madrid: Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, 2010, 141-164.
- «El soporte ideológico de la insurrección Carlista». *Hispania*, 57.195 (1997): 213-265.
- RÚJULA, Pedro; CHUST, Manuel. *El Trienio Liberal en la monarquía hispánica. Revolución e independencia (1820-1823)*. Madrid: Los Libros de la Catarata, 2020.
- RUMBAU, Montserrat. *La Barcelona de principis del segle XIX*. Barcelona: Tibidabo, 1993.
- RÜSEN, Jörn. «Responsabilidad e irresponsabilidad en los estudios históricos. Una consideración crítica de la dimensión ética en la labor del historiador». *Alcores. Revista de Historia Contemporánea*, 1 (2006): 29-45.
- RYANT, Carl. «Oral History as Popular Culture». *The Journal of Popular Culture*, 15 (1982): 60-66.
- SABORIT BADENES, Pere. «La desamortización en los archivos y en la pastoral de la Iglesia». *Memoria Ecclesiae*, XXII (2001): 155-192.

SADA CASTILLO, Pilar; MASSÓ CARBALLIDO, Jaume. «El museo arqueológico de Tarragona, un siglo y medio de historia». *La cristalización del pasado: génesis y desarrollo del marco institucional de la arqueología en España*. Gloria Mora, Margarita Díaz-Andreu (coords.). Málaga: Universidad de Málaga, 1997, 149-162.

SÁEZ MARÍN, Juan. *Datos sobre la iglesia española contemporánea, 1768-1868*. Madrid: Editora Nacional, 1975.

SAINT CLAIR, Eva María. «“Padre, los jesuitas vuelven”. Revelaciones, profecías, y otros hechos maravillosos en Nueva España tras la expulsión de la Compañía de Jesús (1767-1772)». *Revista de Historia Moderna. Anales de la Universidad de Alicante*, 21 (2003): 8-66.

SAIZ, María Dolores. «“La Voz de la Religión” y los decretos de enajenación de bienes seculares». *La Prensa en la Revolución Liberal: España, Portugal y América Latina. Actas del coloquio internacional que sobre dicho tema tuvo lugar en la Facultad de Ciencias de la Información, Universidad Complutense, los días 1, 2 y 3 de abril de 1982*. Edición y prólogo a cargo de Alberto Gil Novales. Madrid: Universidad Complutense de Madrid, 1983, 139-158.

SALA VALLDAURA, Josep M. «Gurruminos, petimetres, abates y currutacos en el teatro breve del siglo XVIII». *Revista de literatura*, 71.142 (2009): 429-460.

SALAMERO REYMUNDO, Francesc. «Aportació d’Esteve Gilabert Bruniquer (1561-1642) a la història de la medicina barcelonina». *Gimbernat: Revista d’Història de la Medicina i de les Ciències de la Salut*, 40 (2003): 45-54.

SALAZAR BERMEJO, Ana Pilar. *Las bibliotecas monásticas y la desamortización en Madrid*. Tesis doctoral. Universidad Complutense de Madrid: Facultad de Filología. Departamento de Filología Española IV, 2016.

SALAZAR RINCÓN, Javier. *De la regencia de Urgel al boom turístico (1822-1972): siglo y medio de historia y literatura en torno a la Seu d’Urgell*. Seu d’Urgell: UNED. Centre Associat de la Seu d’Urgell, 2006.

SÁNCHEZ, Alicia; POMÉS, María. *Historia de Barcelona. De los orígenes a la actualidad*. Barcelona: Editorial Optima, 2001.

SÁNCHEZ FERRIZ, Remedio; ROLLNERT LIERN, Göran. «La forma de gobierno en la Constitución de Cádiz (reflexiones sobre la configuración de la jefatura del estado monárquico)». *Revista de Derecho Político*, 83 (2012): 198-238.

SÁNCHEZ GARCÍA, Raquel. *Alcalá Galiano y el liberalismo español*. Madrid: Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, 2005.

SÁNCHEZ JIMÉNEZ, José. *Para comprender la historia*. Estella: Editorial Verbo Divino, 1995.

— «La acción social cristiana en el último decenio del siglo XIX. Las repercusiones de la “Rerum Novarum” en España». *Cuadernos de historia moderna y contemporánea*, 1 (1980): 123-140.

SANCHEZ MANTERO, Rafael. *El siglo de las revoluciones en España*. Madrid: Sílex, 2017.

- «La Iglesia en el estado liberal (1833-1868)». *La Iglesia en la historia de España*. José Antonio Escudero (dir.). Madrid: Fundación Rafael del Pino, 2014, 869-879.
- «Exilio liberal e intrigas políticas». *Ayer*, 47 (2002): 17-33.
- *Liberales en el exilio. La emigración política en Francia en la crisis del Antiguo Régimen*. Sevilla: Publicaciones de la Universidad de Sevilla, 1972.
- SÁNCHEZ MARCOS, Fernando. «de Corbera, Esteve». *Diccionari d'historiografia catalana*. Antoni Simón i Tarrés (dir.). Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2003, pàg. 370-371.
- SANSANO, Gabriel. «Theatre spaces in Barcelona, 1800-1850». *The Routledge Hispanic Studies Companion to Nineteenth-Century Spain*. Elisa Martí López (coord.). London/New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2021, 325-338.
- SANTIRSO RODRÍGUEZ, Manuel. «De repente, el verano de 1835». *Historia Social*, 34 (1999): 3-26.
- *Revolució liberal i guerra civil a Catalunya (1833-1840)*. Lleida: Pagès editors, 1999.
- SANTOS, Imma; VÀZQUEZ, Aureli. *La Barcelona invisible: un viatge apassionant pels detalls més insòlits d'una ciutat quasi desconeguda*. Teià: L'Arca, 2019.
- SANTOVEÑA SETIÉN, Antonio. *Marcelino Menéndez Pelayo. Revisión crítico-biográfica de un pensador católico*. Santander: Universidad de Cantabria, 1994.
- SAUCH CRUZ, Núria. «La febre groga de 1821 a Tortosa: origen, propagació, prevenció i mètode de curació de la malaltia». *Recerca*, 8 (2004): 339-344.
- SAURA, Víctor. *Carlins, capellans, cotoners i convergents. Història d'«El Correo Catalán» (1876-1985)*. Barcelona: Col·legi de Periodistes de Catalunya, Diputació de Barcelona, 1998.
- SAVOYE, Antoine. «L'école de Le Play: une propédeutique de la sociologie catholique. Le cas du clergé (1856-1914)». *Archives de sciences sociales des religions*, 179.3 (2017): 25-50.
- «Lire la réforme sociale en France (1864) de Le Play ». *L'Année sociologique*, 67.2 (2017): 397-422.
- «La theorie du patronage de Le Play. Une prefiguration de Rerum Novarum?». *Le catholicisme social de Pierre Guillaume Frédéric Le Play*. Renzo Gubert e Luigi Tomasi (dir.). Milano: FrancoAngeli, 1994, 29-58.
- «Les continuateurs de Le Play au tournant du siècle». *Revue française de sociologie*, 22.3 (1981): 315-344.
- SCERRI, Hector. «The Revival of Scholastic Sacramental Theology after the Publication of *Aeterni Patris*». *Irish Theological Quarterly*, 77.3 (2012): 265-285.
- SCHAFF, Adam. *Historia y verdad*. Barcelona: Crítica, 1976.

SCHALLENBERG, Peter. «125 Years *Rerum novarum*. The Theological Perspective». *On the Economic Significance of the Catholic Social Doctrine. 125 Years of Rerum Novarum*. Jürgen Backhaus, Günther Chaloupek, Hans A. Frambach (eds.). Berlín: Springer International Publishing, 2017, 81-88.

SCHEUCH, Erwin K. «La entrevista en la investigación social». *Tratado de sociología empírica*. Madrid: Tecnos, 1971, 166-229.

SCHNEIDER, Hannah. «Écrire l'histoire ecclésiastique en France au milieu du XIXe siècle. Censure et autocensure de sujets "sensibles"». *Revue d'histoire de l'Église de France*, 99.1 (2013): 75-93.

SCHUMACHER, John N. «A study in nineteenth-century spanish politico-religious thought». *The Catholic Historical Review*, 48.3 (1962): 343-364.

SCHWARTZ, Howard; JACOBS, Jerry. *Sociología cualitativa. Método para la reconstrucción de la realidad*. Buenos Aires: Trillas, 1984.

SEGARRA CALDERER, Marta. «La configuración de capillas y altares en el monasterio de Santes Creus». *Territorio, sociedad y poder*, 14 (2019): 11-30.

SENENT-JOSA, Joan. *Les ciències naturals a la Renaixença*. Barcelona: Dopesa, 1979.

SEOANE, María Cruz. *Historia del periodismo en España. 2. El siglo XIX*. Madrid: Alianza Editorial, 1987.

— *Oratoria y periodismo en la España del siglo XIX*. Palma-Barcelona: Fundación Juan March-Editorial Castalia, 1977.

SEOANE, María Cruz; SÁIZ, María Dolores. *Historia del periodismo en España. 3. El Siglo XX: 1898-1936*. Madrid: Alianza Editorial, 1996.

SERRA DE MANRESA, Valentí. *La predicació dels framenors caputxins des de l'arribada a Catalunya al Concili Vaticà II (1578-1965)*. Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya, 2012.

— «L'Església de Catalunya durant la Setmana Tràgica. Incidència de la revolució del juliol de 1909 en la vida eclesial». *Analecta Sacra Tarraconensia. Revista de ciències historicoeclesiàstiques*, 82 (2009): 141-226.

— *El Cardenal Vives i l'Església del seu temps*. Sant Andreu de Llavaneres: Museu Arxiu Vives i Tutó, 2007.

— *Tres segles de vida missionera: la projecció pasotral «ad gentes» dels framenors caputxins de Catalunya (1680-1989)*. Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya, 2006.

— *Els framenors caputxins a la Catalunya del segle XIX. Represa conventual, exclaustacions i restauració (1814-1900)*. Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya, 1998.

SERRA I SELLARÉS, Francesc. «Barraquer i Roviralta, Gaietà». *Diccionari d'historiografia catalana*. Antoni Simon i Tarrés (dir.). Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2003, pàg. 191-192.

— «Patxot i Ferrer, Ferran». *Diccionari d'historigrafia catalana*. Antoni Simón i Tarrés (dir.). Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2003, pàg. 900.

SERRANO, Maria del Mar. *Las Guías urbanas y los libros de viaje en la España del siglo XIX. Repertorio bibliográfico y análisis de su estructura y contenido. (Viajes de papel)*. Barcelona: Publicaciones de la Universidad de Barcelona, 1993.

SESTAN, Ernesto. «Origini delle Società di storia patria e loro posizione nel campo della cultura e degli studi storici». *Annali dell'Istituto storico italo-germanico in Trento*, 7 (1981): 21-50.

SHARPLESS, Rebecca. «The History of Oral History». *Handbook of Oral History*. Thomas L. Charlton, Lois E. Myers, Rebecca Sharpless (eds.) California: AltaMira Press, 2008, 19-42.

SCHMIEDER, Ulrike. *Prusia y el congreso de Verona. Estudio acerca de la política de la Santa Alianza en la cuestión española*. Madrid: Ediciones del Orto, 1998.

SHORE, Paul. *The Years of Jesuit Suppression, 1773-1814: Survival, Setbacks, and Transformation*. Brill's Research Perspectives in Jesuit Studies. Brill, 2020.

SIERRA ÁLVAREZ, José. «Introducción: la obra social de Le Play». LE PLAY, Frédéric. *Campesinos y pescadores del norte de España: tres monografías de familias trabajadoras a mediados de siglo XIX*. España: Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación, 1990.

SIERRA BRAVO, Restituto. *El pensamiento social y económico de la Escolástica. Desde sus orígenes al comienzo del catolicismo social*. Madrid: CSIC. Instituto de Sociología «Balmes», 1975.

SILVER, Philip W. *Ruina y restitución: reinterpretación del romanticismo en España*. Madrid: Cátedra, 1996.

SIMAL, Juan Luís. «El exilio». *El Trienio Liberal (1820-1823). Una mirada política*. Pedro Rújula e Ivana Fresquet (coord.). Granada: Comares, 2020, 571-594.

— «Conspiración, revolución y contrarrevolución en España, 1814-1824». *Rivista storica italiana*, 130.2 (2018): 526-556.

— *Emigrados. España y el exilio internacional, 1814-1834*. Madrid: Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, 2012.

SIMON, Walter Michael. *European Positivism in the Nineteenth Century. An Essay in Intellectual History*. Ithaca (NY): Cornell University Press, 1963.

SIMÓN SEGURA, Francisco. *La desamortización española en el siglo XIX*. Madrid: Instituto de Estudios Fiscales, 1973.

SIMÓN I TARRÉS, Antoni. «Gebhardt i Coll, Víctor». *Diccionari d'historigrafia catalana*. Antoni Simón i Tarrés (dir.). Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2003, pàg. 520-521.

— «Ferrer, Ramon». *Diccionari d'historigrafia catalana*. Antoni Simón i Tarrés (dir.). Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2003, pàg. 470

- SINGER, Michael. *The legacy of positivism*. London: Palgrave Macmillan, 2005.
- SMIDT, Andrea J. «Bourbon regalism and the importation of gallicanism: the political path for a state religion in Eighteenth-century Spain». *Anuario de historia de la Iglesia*, 19 (2010): 25-53.
- SOLÀ COLOMER, Xavier. *La reforma catòlica a la muntanya catalana a través de les visites pastorals: els bisbats de Girona i Vic (1587-1800)*. Tesi doctoral. Universitat de Girona, 2005.
- SOLÀ I MORETA, Fortià. *Biografia de Josep Torras i Bages*. 2 vols. 2a edició augmentada. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993, vol. I.
- SOLÀ I PARERA, Àngels. «La desamortització del trienni a Barcelona i el seu pla». *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, IV (1974): 365-394.
- SOLARI, Stefano. «The corporative third way in Social Catholicism (1830 to 1918)». *The European Journal of the History of Economic Thought*, 17.1 (2010): 87-113.
- SOLER PASCUAL, Emilio. *El Viaje literario y político de los hermanos Villanueva*. València: Biblioteca Valenciana. Generalitat Valenciana: Conselleria de Cultura i Educació, Direcció General del Llibre, Arxius i Biblioteques, 2001.
- SORIANO, Ramon Luis. «Las ideas políticas de Francisco Alvarado». *Revista de Estudios Políticos*, 216 (1977): 181-202.
- SOUGEZ, Marie-Loup; PÉREZ GALLARDO, Helena. *Diccionario de historia de la fotografía*. 2a. ed. Madrid: Cátedra, 2009.
- STRBÁKOVÁ, Radana. «Los nombres de “hombre afectado en el uso de las modas” en el siglo XIX». *Cuatrocientos años de la lengua del Quijote: estudios de historiografía e historia de la lengua española: actas de V Congreso Nacional de la Asociación de Jóvenes Investigadores de Historiografía e Historia de la Lengua Española (2005)*. Sevilla: Universidad de Sevilla, Servicio de Publicaciones, 2005, 571-584.
- SUÁREZ CORTINA, Manuel. «Catolicismo y nación, 1875-1936». *La Restauración y la República, 1874-1936*. Carlos Forcadell y Manuel Suárez Cortina (coords.) Madrid: Marcial Pons Historia, 2014, 27-54.
- *Entre cirios y garrotes. Política y religión en la España contemporánea, 1808-1936*. Santander: Editorial de la Universidad de Cantabria, 2014.
- «Catolicismo, identidad nacional y libertad religiosa en la España liberal». *Identidades y memoria imaginada*. Justo Beramendi, María Jesús Baz (eds.). València: Publicacions de la Universitat de València, 2008, 223-261.
- SUÁREZ VERDEGUER, Federico. «Génesis del Concordato de 1851». *Ius canonicum*, 3.5 (1963): 65-249.
- SUBIRÀ I BLASI, Enric. *El seminari de Barcelona (1513-1917). Aportació per a una anàlisi de la influència de la formació del clergat en el desenvolupament del pensament catòlic a Catalunya*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993.

SUGAWARA, Yuji. «Peculio». *Diccionario general de derecho canónico. Vol. VI.* Javier Otaduy, Antonio Viana, Joaquín Sedano (dirs.). Navarra: Universidad de Navarra. Thomson Reuters. Aranzadi, 2012, 59-61.

SUREDA I JUBANY, Marc. «Com creix una col·lecció episcopal. Els primers deu anys de vida del Museu Episcopal de Vic (1889-1900)». *La formació de col·leccions diocesanes a Catalunya: 2a Jornada Museus i Patrimoni de l'Església a Catalunya. Girona, 24 de novembre del 2014.* Alberto Velasco González, Marc Sureda i Jubany (coord.). Lleida: Edicions de la Universitat de Lleida, 2017, 89-114.

— «Gudiol a Roma: de l'anima antiga a l'Arqueologia Sagrada». *Quaderns del Museu Episcopal de Vic*, 7 (2014): 9-26.

— «La Catedral de Girona, matèria històrica. Historiografia a l'entorn de la seu (ss. XVII-XXI)». *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 45 (2004): 69-109.

SUREDA JUBANY, Marc; VELASCO GONZÀLEZ, Alberto. «Introducció». *Capellans erudits. Eclesiàstics al capdavant de l'acció patrimonial, museística i de recerca historicoartística a Catalunya al segle XX. IV Jornada de Museus i Patrimoni de l'Església a Catalunya.* Marc Sureda Jubany, Alberto Velasco González (eds.). Solsona: Museu Diocesà i Comarcal de Solsona, 2017, 10-15.

TAMKE, Susan S. «Oral History and Popular Culture: A Method for the Study of the Experience of Culture». *The Journal of Popular Culture*, 11 (1977): 267-279.

TAPIA, Francisco Xavier. «Las relaciones Iglesia-Estado durante el primer experimento liberal en España 1820-1823». *Revista de estudios políticos*, 173 (1970): 69-90.

TARDY, Jean-Noël. *L'âge des ombres. Complots, conspirations et sociétés secrètes au XIXe siècle.* Paris: Les Belles Lettres, 2015.

TARRAGÓ VALVERDE, Guillem. *Teoria i historiografia de l'art a la Catalunya del segle XIX.* Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2018.

TASIS, Rafael; TORRENT, Joan. *Història de la premsa catalana. Vol. I.* Barcelona: Editorial Bruguera, 1966.

TATJER, Mercè, VILANOVA, Antonio; INSA, Iolanda. *Les Corts, memòria del passat industrial.* Barcelona: Ajuntament de Barcelona, Districte de les Corts, 2005.

Teatro politico spagnolo del primo ottocento. Ermanno Caldera (ed.). Roma: Bulzoni, 1991.

TELESE, Albert. «Pioners del col·leccionisme de ceràmica a Catalunya (1810-1936)». *Mercat de l'art, col·leccionisme i museus. Estudis sobre el patrimoni artístic a Catalunya als segles XIX i XX.* Bonaventura Bassegoda, Ignasi Domènec (eds.). Catalunya: Universitats Catalanes, 2014, 207-231.

TERUEL GREGORIO DE TEJADA, Manuel. *Obispos liberales. La utopía de un proyecto (1820-1823).* Lleida: Milenio, 1996.

TESSITORE, Feliciano. *Interpretación del historicismo.* Rubí: Anthropos, 2007.

- THIBAUT, Pierre. *Savoir et pouvoir: philosophie thomiste et politique cléricale au XIXe siècle*. Québec: Les Presses de l'Université Laval, 1972.
- THION, Paul. «Grace». *Dictionnaire de Spiritualité. Ascétique et Mystique. Doctrine et Histoire*. Marcel Viller; Charles Baumgartner; André Rayez (dirs.). Paris: Beauchesne, 1967.
- THOMPSON, Paul. *La voz del pasado. Historia oral*. València: Edicions Alfons el Magnànim, 1988.
- THORNHILL, Christopher. «Historicism». *Routledge Encyclopedia of Philosophy. Vol. IV*. London/New York: Routledge, 443-445.
- THUILLIER, Guy. «Le Play Et La “Réforme Sociale”». *La Revue Administrative*, 11.63 (1958): 249–259.
- TINEO TINEO, Primitivo. «La formación teológica en los seminarios españoles (1890-1925)». *Anuario de historia de la Iglesia*, 2 (1993): 45-96.
- TOLL, Gil. «Aproximación a la historia de *El Diluvio* (1858-1939)». *Barcelona Quaderns d'Història*, 25 (2018): 153-170.
- TOLLINCHI, Esteban. *Romanticismo y modernidad. Ideas fundamentales de la cultura del siglo XIX*. Río Piedras: Editorial de la Universidad de Puerto Rico, 1989.
- TOPOLSKY, Jersy. *Metodología de la historia*. Madrid: Cátedra, 1973.
- TOMÁS VILLARROYA, Joaquín. *El sistema político del Estatuto Real, 1834-1836*. Madrid: Instituto de Estudios Políticos, 1968.
- TOMÁS Y VALIENTE, Francisco. *El marco político de la desamortización en España*. Barcelona: Ariel, 1971.
- TORRA PÉREZ, Alberto. «Fondos documentales de los conventos de Barcelona en el Archivo de la Corona de Aragón». *Barcelona Quaderns d'història*, 7 (2002): 307-322.
- «Los antiguos archivos de los conventos de trinitarios y mercedarios de Barcelona». *Memoria ecclesiae*, XI (1997): 337-353.
- «Inventario de los archivos de los conventos de Barcelona de la Orden de la Stma. Trinidad». *Trinitarium*, 5 (1996): 197-246.
- «Fondos documentales monásticos en el Archivo de la Corona de Aragón». *Memoria ecclesiae*, 6 (1995): 121-146.
- TORRAS, Jaume. *Liberalismo y rebeldía campesina, 1820-1823*. Barcelona: Ariel, 1976.
- «Societat rural i moviments absolutistes. Nota sobre la guerra dels malcontents (1827)». *Recerques. Història, economia i cultura*, 1 (1970): 123-130.
- TORRAS I BAGES, Josep. *Obres completes, vol. V*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988.
- *Obres completes, vol. II*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1986.

- *Obres completes, vol. I*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1984.
- TORRENT BRUNET, Maria Soledad. *Un músic oblidat. Francisco Brunet i Recasens (1861-1939)*. Autoedició de Maria Soledad Torrent Brunet, 2007.
- TORRES, Josep Manel. *La Retina del sabio. Fuentes documentales para la historia de la fotografía científica en España*. Girona: Ajuntament de Girona, 2001.
- TORRES BENET, Miquel. «Arqueòlegs amb sotana. Revisió de l'inici de l'arqueologia a la Vall del Riu Corb». *Arqueologia i arqueòlegs. El poblat ibèric dels Estinçells de Verdú. Actes de la XXXV Jornada de Treball, Verdú, 2004. Homenatge a Ramon Boleda Cases*. Tàrraga: Grup de Recerques de les Terres de Ponent, 2006, 141-160.
- TORRES I PLADELLORENS, Josep M. *Félix Torres Amat, senador i bisbe*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2008.
- TORTOSA ROCAMORA, Trinidad; MORA RODRÍGUEZ, Gloria. «Las Comisiones Provinciales de Monumentos y los iconos de una arqueología de gestión nacional». *Las Comisiones de monumentos y las sociedades arqueológicas como instrumentos para la construcción del pasado europeo*. Trinidad Tortosa Rocamora, Gloria Mora Rodríguez (coords.). Sevilla: Editorial Universidad de Sevilla, 2021, 19-49.
- TRÍAS, Eugenio. *Lo bello y lo siniestro*. Barcelona: Seix Barral, 1984.
- TRULLÉN I THOMÀS, Josep M. «Museu Episcopal de Vic». *Ausa*, 21.153 (2004): 269-282.
- ULLED BERTRAN, Xavier. *De Gabinet a Museu. La Col·lecció Salvador i els seus públics en la primera meitat del segle XIX*. Tesi doctoral. Universitat Autònoma de Barcelona, 2020.
- URQUIJO GOITIA, José Ramón. «Llauder Camín, Manuel». *Diccionario Biográfico Español*. Vol. XXIX. Madrid: Real Academia de la Historia, 2009, pàg. 801-814.
- VALÍN FERNÁNDEZ, Alberto. *Masonería y revolución: del mito literario a la realidad histórica*. Santa Cruz de Tenerife: Idea, 2008.
- «La masonería como vehículo propagador del liberalismo político. El caso gallego». *Masonería, revolución y reacción, vol. I*. José Antonio Ferrer Benimeli (coord.). Alicante: Diputación Provincial de Alicante, Instituto Alicantino de Cultura Juan Gil-Albert, 1990, 183-193.
- VAN RIET, Georges. «Le titre de l'encyclique. "Aeterni Patris". Note historique». *Revue Philosophique de Louvain*, 80.45 (1982): 35-63.
- VANSINA, Jan. *Oral Tradition as History*. Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 1985.
- *Oral tradition. A Study in Historical Methodology*. Chicago: Aldine Publishing Company, 1965.
- VARELA SUANZES-CARPEGNA, Joaquín. *La monarquía doceañista (1810-1837). Avatares, encomios y denuestos de una extraña forma de gobierno*. Madrid: Marcial Pons, 2013.

— «Presentación». TORENO, Conde de. *Historia del levantamiento, guerra y revolución de España*. Madrid: Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, 2008, V-XVI.

— «La monarquía imposible. La Constitución de Cádiz durante el Trienio». *Anuario de historia del derecho español*, 66 (1996): 653-688.

VÁZQUEZ, J. M. «La investigación social». *Diccionario de Ciencias Sociales*. Salustiano del Campo, Juan F. Marsal, José A. Garmendia (ed.). Madrid: Instituto de Estudios Políticos, 1975.

VÁZQUEZ VILANOVA, José Antonio. «Los alumnos del seminario de Santiago durante la segunda mitad del XIX». *Compostellanum: revista de la Archidiócesis de Santiago de Compostela*, 45 (2000): 841-860.

VEILLEUX, Armand. «What makes a monastery a sacred place?». *Loci Sacri: Understanding Sacred Places*. T. Coomans, H. De Dijn, J. De Maeyer, R. Heynickx, and B. Verschaffel (eds.). Leuven: Leuven University Press, 2012, 29-33.

VELASCO GONZÁLEZ, Alberto. *Jaume Pasqual, antiquari i col·leccionista a la Catalunya de la Il·lustració*. Lleida: Universitat de Lleida, 2011.

VERGARA CIORDIA, Javier; COMELLA GUTIÉRREZ, Beatriz. «El seminario conciliar en las relaciones Iglesia-Estado en España desde Trento al Concilio Vaticano II». *Revista de Estudios Extremeños*, 70 Número extraordinario (2014): 553-596.

VERGES, Tomàs. *Santa Maria del Pi i la seva història*. Barcelona: La Formiga d'Or, 1992.

VICENS, Teresa. «Els goigs marians: un programa iconogràfic del gòtic català». *Butlletí del Museu Nacional d'Art de Catalunya* (2003): 25-50.

VIDAL PALOMINO, Jordi. «La doctrina arqueològica del Centre Excursionista de Catalunya, segons Pelegrí Casades i Gramatxes». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 32 (2021): 279-318.

«Vila, Jaume-Ramon». *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya, vol. III*. Ramon Corts i Blay, Joan Galtés i Pujol, Albert Manent i Segimon (dirs.). Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2001, pàg. 670.

VILA I VICENTE, Santi. *De quan el liberalisme era pecat. Fèlix Sardà i Salvany, reaccionari i innovador*. Barcelona: Viena Edicions, 2018.

— *Fèlix Sardà i Salvany, «influencer» integrista, en temps del Sexenni i la Restauració*. Tesis Doctoral. Universitat Internacional de Catalunya: Departament d'Humanitats, 2017.

VILANOVA, Evangelista. «Modernisme i antimodernisme religiós». *El Modernisme. I. Aspectes generals*. Francesc Fontbona (dir.). Barcelona: Edicions l'Isard, 2003, 171-178.

VILAR, Pierre. *Hidalgos, amotinados y guerrilleros. Pueblo y poderes en la historia de España*. Barcelona: Crítica, 1999.

VILLACAÑAS BERLANGA, José Luis. «Ortodoxia católica y derecho histórico en el origen del pensamiento reaccionario español». *Res pública*, 13-14 (2004): 41-54.

- VILLACORTA BAÑOS, Francisco. *Burguesía y cultura. Los intelectuales españoles en la sociedad liberal, 1808-1931*. Madrid: Siglo XXI de España Editores, 1980.
- VILLAR, Paco. *La ciutat dels cafès. Barcelona 1750-1880*. Barcelona: La Campana. Ajuntament de Barcelona, 2008.
- VINAIXA MIRÓ, Joan Ramon. *La Postguerra del Francès i la revolta reialista de 1822 a l'Ebre*. Barcelona: Columna, 1998.
- VIOLA GONZÁLEZ, Ramiro. «Incidencias religiosas durante el período constitucional (1820-1823) en la diócesis de Lérida». *Anthologica Annua*, 20 (1973): 753-820.
- VIOLANT I RIBERA, Ramona. «Gomis i Mestre, Cels». *Diccionari d'Història de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, 1992, pàg. 507-508.
- VIVES GATELL, José. «Barraquer y Roviralta, Cayetano». *Diccionario de historia eclesiástica de España, vol. I*. Quintín Aldea Vaquero, Tomás Marín Martínez, José Vives Gatell (dir.). Madrid: Instituto Enrique Florez, CSIC, 1972, pàg. 194.
- VOLDMAN, Danièle. «Définitions et usages». *La bouche de la vérité? La recherche historique et les sources orales*. Danièle Voldman (dir.). Paris: Institut d'Histoire du Temps Présent, 1992, 33-41.
- VON GREYERZ, Kaspar. «L'histoire religieuse (*Religiongeschichte*) dans l'historiographie de langue allemande». *Un bilan franco-allemand sur l'époque moderne (XVIe-XVIIIe siècles)*. Sous la direction de Philippe Büttgen et Christophe Duhamelle. Paris: Maison des sciences de l'homme, 2010, 73-101.
- WACQUANT, Loïc J. D. «Positivism». *The Blackwell dictionary of modern social thought*. Malden (USA): Blackwell Publishers, 2003.
- WALSH, W. H. *Introducción a la filosofía de la historia*. México: Siglo XXI Editores, 1982.
- WEISKEL, Thomas. *The Romantic Sublime: Studies in the Structure and Psychology of Transcendence*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1986.
- WILHELMSSEN, Alexandra. *La formación del pensamiento político del carlismo, 1810-1875*. Madrid: Actas, 1995
- «Los realistas en el Trienio Constitucional: manifiestos de la Regencia de Urgel». *Cuadernos de Historia de España*, LXVII-LXVIII (1982): 369-400.
- WULFF ALONSO, Fernando. *Las Esencias patrias: historiografía e historia antigua en la construcción de la identidad española (siglos XVI-XX)*. Barcelona: Crítica, 2003.
- ZALDÍVAR, Antonio M. «Patricians' Embrace of the Dominican Convent of St. Catherine in Thirteenth-Century Barcelona». *Medieval Encounters*, 18 (2012): 174-206.
- ZAMORA GARCÍA, Francisco José. «Iglesia y Estado en el constitucionalismo isabelino». *Ius Canonicum*, 58.116 (2018): 741-780.
- ZARAGOZA PASCUAL, Ernest. *Recull de documents i articles d'història guixolenc*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2007.

— «Documentació inèdita oficial ran de la crema de convents de Barcelona els dies 25 i 26 de juliol de 1835». *Analecta Sacra Tarraconensia. Revista de ciències historicoeclesiàstiques*, 80 (2007): 141-156

ZAVALA, Iris M. *Masones, comuneros y carbonarios*. Madrid: Siglo XXI, 1971.

ZIMMERMANN, Michel. «El papel de Ripoll en la creación de una historia nacional catalana». *Tiempo de monasterios. Los monasterios de Cataluña en torno al año 1000*. Margarida Sala, Marina Miquel i Vives (coords.). Barcelona: Pòrtic, 2000, 252-273.

10.5. Webgrafia

ARBOIX I DAMUNT, Adrià. «Lluís Barraquer i Roviralta». *Galeria de Metges Catalans*. Col·legi Oficial de Metges Catalans. <https://www.galeriametges.cat/galeria-fitxa.php?icod=HIK> Accedit el 15/IV/2022.

Catholic Encyclopedia. «Jacques Crétineau-Joly». *Catholic Encyclopedia*. New York: Robert Appleton Company. <https://www.catholic.org/encyclopedia/view.php?id=3500> Accedit 13/X/2021.

Congreso de los Diputados. «Tomás Illa y Balaguer». Congreso de los Diputados. Archivo Histórico. [https://www.congreso.es/web/guest/historico-diputados?p_p_id=historicodiputados&p_p_lifecycle=0&p_p_state=normal&p_p_mode=view&historicodiputados_mvcRenderCommandName=indiceDiputado&historicodiputados_ndip=\(56010\)](https://www.congreso.es/web/guest/historico-diputados?p_p_id=historicodiputados&p_p_lifecycle=0&p_p_state=normal&p_p_mode=view&historicodiputados_mvcRenderCommandName=indiceDiputado&historicodiputados_ndip=(56010)) Accedit el 25/V/2021.

CORTÉS BUTRÓN, Albert. «Barraquer i Roviralta, Gaietà». *DHAC. Diccionari d'historiadors de l'art català, valencià i balear*. https://dhac.iec.cat/dhac_p.asp?id_personal=889 Accedit el 12/IV/2022.

FREIXAS, Pere. «Girbal i Nadal, Enric-Claudi». *DHAC. Diccionari d'historiadors de l'art català, valencià i balear*. https://dhac.iec.cat/dhac_p.asp?id_personal=851 Accedit el 15/X/2021.

Gran Enciclopèdia Catalana. «Agustí Coy i Cotonat». *Gran Enciclopèdia Catalana*. Fundació Enciclopèdia Catalana. <https://www.enciclopedia.cat/ec-gec-0020473.xml> Accedit el 26/X/2021.

Gran Enciclopèdia Catalana. «Ceferí Rocafort i Sansó». *Gran Enciclopèdia Catalana*. Fundació Enciclopèdia Catalana. <https://www.enciclopedia.cat/ec-gec-0056175.xml> Accedit el 22/X/2021.

Gran Enciclopèdia Catalana. «El Propagador de la Libertad». *Gran Enciclopèdia Catalana*. Fundació Enciclopèdia Catalana. <https://www.enciclopedia.cat/ec-gec-0052849.xml> Accedit el 17/I/2022.

Gran Enciclopèdia Catalana. «Faust de Dalmases i de Massot». *Gran Enciclopèdia Catalana*. Fundació Enciclopèdia Catalana <https://www.enciclopedia.cat/ec-gec-0021306.xml> Accedit el 26/X/2021

Gran Enciclopèdia Catalana. «Frederic Pastor i Lluís». *Gran Enciclopèdia Catalana*. Fundació Enciclopèdia Catalana. <https://www.enciclopedia.cat/ec-gec-0049379.xml> Accedit el 26/X/2021.

Gran Enciclopèdia Catalana. «Gaietà Cornet i Mas». *Gran Enciclopèdia Catalana*. Fundació Enciclopèdia Catalana. <https://www.enciclopedia.cat/ec-dlc-19933.xml> Accedit el 26/X/2021.

Gran Enciclopèdia Catalana. «Ramón Buldú i Nogués». *Gran Enciclopèdia Catalana*. Fundació Enciclopèdia Catalana. <https://www.enciclopedia.cat/ec-gec-0012765.xml> Accedit 13/X/2021.

TERÉS, Rosa. «Joaquim de Gispert i de Ferrater». *DHAC. Diccionari d'historiadors de l'art català, valencià i balear*. https://dhac.iec.cat/dhac_mp.asp?id_personal=497 Accedit el 26/X/2021.

ZARZOSO, Alfons. «Josep Antoni Barraquer i Roviralta». *Galeria de Metges Catalans*. Col·legi Oficial de Metges Catalans. <https://www.geriametges.cat/galeria-fitxa.php?icod=IJL> Accedit el 15/IV/2022.

11. ANNEXOS

Annex 1. Llibres de Gaietà Barraquer i Roviralta presents a la Biblioteca Pública Episcopal del Seminari Conciliar de Barcelona (BPEB)

TÍTOL	AUTOR	OBSERVACIONS
<i>Teatro histórico-crítico de la elocuencia española. 2 vols.</i>	Capmany de Montpalau i Surís, Antoni de, 1742-1813	Nota manuscrita: «Cayetano Barraquer»
<i>Historia verdadera de la Inquisicion</i>	García Rodrigo, Francisco Javier	Exlibris Ex Bibliotheca Perillustris Doctoris D. Caietani Barraquer Canonici Barcinonensis (1839-1922)
<i>Tratado de teología fundamental ó apologética</i>	Hettinger, Franz, 1819-1890	Exlibris Ex Bibliotheca Perillustris Doctoris D. Caietani Barraquer Canonici Barcinonensis (1839-1922)
<i>Derecho administrativo español</i>	Colmeiro, Manuel, 1818-1894	Nota manuscrita a la portada que diu: «Propio de Cayetano Barraquer 1859»
<i>Manual de derecho administrativo civil y penal de España y Ultramar: para uso del clero parroquial</i>	Elías de Molins, Antonio, 1850-1909	Nota manuscrita: A D. Cayetano de Barraquer debia este ejemplar en testimonio de consideracion. El autor
<i>Historia de la guerra civil y de los partidos liberal y carlista</i>	Pirala, Antonio, 1824-1903	Exlibris Ex Bibliotheca Perillustris Doctoris D. Caietani Barraquer Canonici Barcinonensis (1839-1922).
<i>Jacobi Cancerii ... Variarum resolutionum juris universalis caesarei, pontificii et municipalis Principatus Cathalauniae / ab ipso auctore antequam e vita emigraret diligentissime recognitarum & altero fere tanto auctarum cura et desiderio D. D. Myr ... cum summariis hactenus maxime desideratis et indice rerum verborumque locupletissimo</i>	Càncer, Jaume, 1559-1631	Nota manuscrita a la portada que diu: «Cayetano Roviralta Cayetano Barraquer Pbro»
<i>Curació sense medicinas</i>	Cuní i Martorell, Miquel, 1827-1902	Dedicatòria ms. de l'autor: «Al Rdo. Dr. Dn. Cayetano Barraquer Pbro. En proba de consideració y apreci»
<i>De la hermosura de Dios y su amabilidad por las infinitas perfecciones del ser divino</i>	Nieremberg, Juan Eusebio, 1595-1658	Exlibris Ex Bibliotheca Perillustris Doctoris D. Caietani Barraquer Canonici Barcinonensis (1839-1922).

<i>Práctica general forense: tratado que comprende la constitucion y atribuciones de todos los tribunales y juzgados y los procedimientos judiciales. Vol. I</i>	Ortiz de Zúñiga, Manuel	
<i>Curso de derecho mercantil</i>	González Huebra, Pablo	Nota manuscrita a la portada que diu: «Propio de Cayetano Barraquer 1860»
<i>Tratado elemental de moral y religion: revisado por la autoridad eclesiástica: dedicado al Escelentísimo [sic.] é Ilustrísimo Sr. Arzobispo de Cuba</i>	Mestres, Salvador, m. 1879	Nota manuscrita al final de tot del llibre, a la tapa: «C Barraquer»
<i>Gramática latina, y método para aprenderla</i>	Hidalgo, Francisco de P., m. 1879	Exlibris Ex Bibliotheca Perillustris Doctoris D. Caietani Barraquer Canonici Barcinonensis (1839-1922). Hi ha uns fulls agafats amb un clip que tracten de «Reglas generales de Composición»
<i>Gramática latina, y método para aprenderla</i>	Hidalgo, Francisco de P., m. 1879	Nota manuscrita a la portada que diu: «Cayetano Barraquer»
<i>Vida del beato doctor Josef Oriol, sacerdote operario entre los primitivos del Oratorio de S. Felipe Neri ... / escrita por Francisco Nadal ... en el año 1809</i>	Nadal, Francesc, s. XVIII/XIX	Nota manuscrita a la primera pàgina que posa: «En propiedad de José María Creuhet y del Río. (Signatura) Despues de muerto Creuhet la compro yo Cayº Barraquer pbro.»
<i>Historia religiosa, política y literaria de la Compañía de Jesús / compuesta sobre documentos inéditos y auténticos por J. Cretineau-Joly y traducida por J. Roca y Cornet y J. Rubió ...</i>	Crétineau-Joly, J.	Exlibris Ex Bibliotheca Perillustris Doctoris D. Caietani Barraquer Canonici Barcinonensis (1839-1922).
<i>Lexicon Hebraicum et Chaldaicum in libros Veteris Testamenti: ordine etymologico compositum in usum scholarum / edidit E. F. Leopold</i>	Leopold, Ernst Friedrich	Nota manuscrita al revers de la primera pàgina: «Cayetano Barraquer 1864»
<i>Obras espirituales que encaminan un alma a la mas perfecta union con Dios en transformación de amor</i>	Joan de la Creu, sant, 1542-1591	Exlibris Ex Bibliotheca Perillustris Doctoris D. Caietani Barraquer Canonici Barcinonensis (1839-1922).

<i>Obras / del venerable maestro Juan de Ávila ...</i>	Joan, d'Àvila, sant, 1500-1569	Exlibris Ex Bibliotheca Perillustris Doctoris D. Caietani Barraquer Canonici Barcinonensis (1839-1922).
<i>La Retencion de bulas en España ante la historia y el derecho</i>	Fuente, Vicente de la, 1817-1889	Nota manuscrita a la portada: «Propio de Cayetano Barraquer, 1865»
<i>Instituciones del derecho canonico. 2 vols.</i>	Golmayo, Pedro Benito	Nota manuscrita a la portada: «Propio de Cayetano Barraquer, 1861»
<i>Gramática hispano-latina teórico-práctica para el estudio simultáneo de las lenguas latina y castellana comparadas</i>	Miguel, Raimundo, 1816-1878	Edició de 1852 amb Exlibris imprès (Ex Bibliotheca Perillustris Doctoris D. Caietani Barraquer Canonici Barcinonensis (1839-1922)), i de 1872 amb anotació: «Propio de Cayetano Barraquer Pbro»
<i>La Pluralidad de cultos y sus inconvenientes</i>	Fuente, Vicente de la, 1817-1889	Nota manuscrita a la portada: «Cayetano Barraquer»
<i>El Racionalismo y la humildad</i>	Ortí y Lara, Juan Manuel	Nota manuscrita a la pàgina abans de la portada: «Cayetano Barraquer»
<i>Historia de los heterodoxos españoles. 3 vols.</i>	Menéndez y Pelayo, Marcelino, 1856-1912	Exlibris Ex Bibliotheca Perillustris Doctoris D. Caietani Barraquer Canonici Barcinonensis (1839-1922)
<i>La Ciencia y la divina revelacion, ó, Demostracion de que entre las ciencias y los dogmas de la religion católica no pueden existir conflictos: obra premiada con accésit por la Real Academia de Ciencias Morales y Políticas en el concurso extraordinario de 1878</i>	Ortí y Lara, Juan Manuel	Nota manuscrita de l'autor en dedicatòria a Cayetano Barraquer
<i>La Divinidad de Jesucristo: nueva demostracion sacada de los ultimos ataques de la incredulidad, y en especial de los dirigidos por Mr. Renan en su obra titulada Vida de Jesus</i>	Nicolas, Auguste, 1807-1888	Nota manuscrita a la primera pàgina: «Cayetano Barraquer»
<i>Oeuvres complètes</i>	Domat, Jean, 1625-1696	Nota manuscrita: «Dr. Barraquer 1904»
<i>Un Libro para los seminaristas: colección de trozos en forma de pequeños tratados, escogidos de nuestros mejores escritores místicos ... / ordenados por Joaquín</i>		Dedicatòria manuscrita de l'autor: «Al distinguido catedrático de Petrología y Oratoria del Seminario, Dr. Cayetano Barraquer, recuerdo afectuoso de su devoto amigo Joaquín Rubió y Ors»

<i>Rubió y Ors con un prólogo del Dr. D. Ricardo Cortés</i>		
<i>Los Ejercicios espirituales de San Ignacio / arreglados para un retiro de ocho días por el R.P. Luis Bellecio y el retiro de tres días del mismo autor traducidos de la tercera edicion francesa hecha por el canónigo M.L. Berthon por un Presbítero secular</i>	Bellecius, Aloysius, 1704-1757	Exlibris Ex Bibliotheca Perillustris Doctoris D. Caietani Barraquer Canonici Barcinonensis (1839-1922)
<i>Ramillete espiritual, o sea, Meditaciones y lecturas para ejercicios espirituales según el método de San Ignacio</i>		Exlibris Ex Bibliotheca Perillustris Doctoris D. Caietani Barraquer Canonici Barcinonensis (1839-1922)
<i>Dictionnaire d'archéologie sacrée: contenant, par ordre alphabétique, des notions sûres et complètes sur les antiquités et les arts ecclésiastiques</i>	Bourassé, Jean Jacques, 1813-1872	Exlibris "Ex Bibliotheca Perillustris Doctoris D. Caietani Barraquer Canonici Barcinonensis (1839-1922)
<i>Elementos de arte métrica latina y castellana</i>	Coll y Vehí, José, 1823-1876	Nota a la portada: «Cayetano Barraquer»
<i>Meditaciones sobre la eucaristía, ó sean, Pláticas pastorales sobre este inefable misterio / por Mor. de la Bouillierie traducidas al castellano de la edicion decimanona por D. J. S. S. y D. J. M. T.</i>	La Bouillierie, François Alexandre Rouillet de, 1810-1882	Exlibris Ex Bibliotheca Perillustris Doctoris D. Caietani Barraquer Canonici Barcinonensis (1839-1922)
<i>Manual de ejercicios espirituales para tener oracion mental / compuesto por el P. Tomás de Villacastín Precedido del Diálogo sobre la oracion / escrito por el Excmo. é Ilmo. Sr. D. Antonio Claret</i>	Villacastín, Tomás de, 1570-1649	Nota manuscrita a la portada: «Cayetano Barraquer»
<i>Camino espiritual de la manera que lo enseña el bienaventurado padre San Ignacio en su libro de los ejercicios</i>	Palma, Luis de la, 1560-1641	Nota manuscrita a la portada: «Cayetano Barraquer»

<i>Sacrorum Bibliorum vulgatae editionis concordantiae Hugonis cardinalis ... ad recognitionem jussu Sixti V pont. max. Biblis adhibitam / recensitae atque emendatae primùm à Francisco Luca ... postea variis locis expurgatae ac locupletatae cura & studio U.D. Huberti Phalesii ...</i>	Hug, de Saint-Cher, cardenal, ca. 1200-1263	Nota manuscrita a la primera pàgina: «Cayetano Barraquer pbro 1871.- Por 16 reales»
<i>Summa totius theologiae sancti Thomae Aquinatis ...</i>	Tomàs, d'Aquino, sant, 1225?-1274	Nota manuscrita a la portada: «Cayetano Barraquer»
<i>La Biblia Vulgata latina / traducida en español y anotada conforme al sentido de los Santos Padres y Espositores Católicos, por el ilustrisimo señor Don Felipe Scio de San Miguel. 10 vols.</i>		Nota manuscrita: «Propiedad de Cayetano Barraquer, pbter»
<i>Gramática hispano-latina, teórico-práctica, para el estudio simultáneo de las lenguas latina y castellana comparadas: escrita con arreglo al programa oficial para que sirva de texto en los establecimientos públicos del Reino</i>	Miguel, Raimundo, 1816-1878	Nota a la portada: «Propia de Cayetano Barraquer pbro.»
<i>San Ignacio de Loyola y la Compañía de Jesús / por Antonio Aragón Fernández con una carta-prólogo del Sr. D. Jesús Pando y Valle</i>	Aragón Fernández, A.	Dedicatòria manuscrita de l'autor: «Al muy Iltre. Sr. Dr. D. Cayetano Barraquer en signo de respetuosa amistad, el autor. Barcelona, 17 de junio de 1899»
<i>La Inquisición fotografiada</i>	Barenys y Casas, José María, n. 1832	Nota escrita darrere la portada que diu: «A su buen amigo el Rdo. Dr. D. Cayetano Barraquer, Pbro. El Autor (firma)»
<i>Antonio Perez et Philippe II</i>	Mignet, M. (François-Auguste-Marie-Alexis), 1796-1884	Exlibris Ex Bibliotheca Perillustris Doctoris D. Caietani Barraquer Canonici Barcinonensis (1839-1922)

<i>Traité de la communion, ou, Conduite pour communier saintement</i>	Vaubert, Luc, 1645-1716	Exlibris Ex Bibliotheca Perillustris Doctoris D. Caietani Barraquer Canonici Barcinonensis (1839-1922)
<i>Clemente XIV y los Jesuitas, o sea, Historia de la destruccion de los Jesuitas / escrita en frances con vista de autenticos e ineditos documentos por J. Crétineau-Joly y traducida al castellano de la segunda edicion francesa considerablemente aumentada, por el doctor D.N.V.M. 3 vols.</i>	Crétineau-Joly, Jacques-Augustin-Marie, 1803-1875	Exlibris Ex Bibliotheca Perillustris Doctoris D. Caietani Barraquer Canonici Barcinonensis (1839-1922). En el tercer volum hi ha un retall del diari El Correo Catalán
<i>Catecismo acerca del protestantismo para uso del pueblo</i>	Perrone, Giovanni, 1794-1876	Nota a la portada: «Cayetano Barraquer pbro»
<i>Maravillas del poder oculto en la sacramental hostia / sermón predicado en la Real Capilla del Palau ... por José Vallet y Piquer publicado, á instancias de varias personas ... por Joaquín Inocencio Cavero y Álvarez de Toledo</i>	Vallet y Piquer, José, 1833-1895?	Dedicatòria manuscrita de l'autor: «A su muy estimado comprofesor Rdo. Dr. D. Cayetano Barraquer. Homenage de afecto y alta consideracion: Vallet Pbro»
<i>El Audaz Don Juan Tenorio : drama en cinco actos y en verso: inspirado en lo que sobre el legendario personaje han escrito grandes ingenios [...]</i>	Careta i Vidal, Antoni, 1834-1924	Dedicatòria manuscrita de l'autor: «Al Rdo. Dr. D. Cayetano Barraquer, su amigo y servidor obligadísimo El Autor»
<i>Nueva traduccion de las respuestas claras y sencillas á las objeciones que mas comunmente suelen hacerse contra la religion</i>	Séгур, Louis Gaston Adrien de, 1820-1881	Nota a la portada: «Cayetano Barraquer»
<i>Analogia Veteris ac Novi Testamenti: in qua primùm status veteris, deinde consensus, proportio, & conspiratio illius cum novo explicatur / opus R.P. Martini Becani ...</i>	Becanus, Martinus, 1563-1624	Nota a la portada: «Cayetano Barraquer»

<i>Oraciones escogidas de M.T. Cicerón / traducidas al castellano por Rodrigo de Oviedo</i>	Ciceró, Marc Tul·li, 106-43 aC	Anotació escrita a la primera pàgina: «Propio de Cayetano Barraquer»
<i>Historia de la Sagrada Passion / sacada de los quatro Evangelios por el P. Luis de la Palma ...</i>	Palma, Luis de la, 1560-1641	Exlibris Ex Bibliotheca Perillustris Doctoris D. Caietani Barraquer Canonici Barcinonensis (1839-1922)
<i>Vocabulario de términos de arte / escrito en francés por J. Adeline traducido, aumentado con más de 600 voces y anotado por José Ramón Mélida</i>	Adeline, Jules, 1845-1909	Exlibris Ex Bibliotheca Perillustris Doctoris D. Caietani Barraquer Canonici Barcinonensis (1839-1922)
<i>Derecho administrativo español 2 vols.</i>	Colmeiro, Manuel, 1818-1894	Nota manuscrita a la primera pàgina: «Propio de Cayetano Barraquer 1859»
<i>Instituciones del derecho canonico</i>	Golmayo, Pedro Benito	Nota manuscrita a la portada: «Propio de Cayetano Barraquer, 1861»
<i>Casus conscientiae in praecipuas quaestiones theologiae moralis / auctore P. Joanne Petro Gury</i>	Gury, Jean Pierre, 1801-1866	Exlibris "Ex Bibliotheca Perillustris Doctoris D. Caietani Barraquer Canonici Barcinonensis (1839-1922)
<i>Casus conscientiae in praecipuas quaestiones theologiae moralis / auctore P. Joanne Petro Gury</i>	Gury, Jean Pierre, 1801-1866	Exlibris "Ex Bibliotheca Perillustris Doctoris D. Caietani Barraquer Canonici Barcinonensis (1839-1922)
<i>Práctica general forense: tratado que comprende la constitucion y atribuciones de todos los tribunales y juzgados y los procedimientos judiciales Vol. II</i>	Ortiz de Zúñiga, Manuel	A la portada hi ha una anotació que posa «Propio de Cayetano Barraquer 1860»
<i>Práctica general forense: tratado que comprende la constitucion y atribuciones de todos los tribunales y juzgados y los procedimientos judiciales Vol. III</i>	Ortiz de Zúñiga, Manuel	A la portada hi ha una anotació que posa «Propio de Cayetano Barraquer 1860»
<i>Obras / del venerable maestro Juan de Ávila ... 8 vols</i>	Joan, d'Àvila, sant, 1500-1569	Exlibris Ex Bibliotheca Perillustris Doctoris D. Caietani Barraquer Canonici Barcinonensis (1839-1922)
<i>Obras espirituales que encaminan un alma a la mas perfecta union con</i>	Joan de la Creu, sant, 1542-1591	Exlibris Ex Bibliotheca Perillustris Doctoris D. Caietani Barraquer Canonici Barcinonensis (1839-1922)

<i>Dios en transformación de amor</i>		
<i>Examen de la posibilidad de fixar la significacion de los sinónimos de la lengua castellana</i>	D. Joseph Lopez de la Huerta	Nota a la primera pàgina: «Cayetano Roviralta»
<i>Iosephi Ramonij ... Consilia et sententiae Senatus Regij Cathaloniae / cum obseruationibus Iacobi Balduccii ... cuius opera & studio adduntur Sacrae Rotae Romanae aliorumque tribunalium decisiones, nullibi adhuc impressae ..., "Ramon,</i>		Nota a la primera pàgina: «Cayetano Roviralta»
<i>Obras de Píndaro / traducidas de el griego en verso castellano por D. Joseph y D. Bernabé Canga Argüelles ..., "Píndar,</i>		Nota a la primera pàgina: «Cayetano Roviralta»
<i>Poesías. Tomo I,"</i>	D. Nicasio Álvarez de Cienfuegos	Nota a la primera pàgina: «Cayetano Roviralta»
<i>La Vie de N. S. Jesús-Christ. 3 vols</i>	Le Camus, 1922	Exlibris Ex Bibliotheca Perillustris Doctoris D. Caietani Barraquer Canonici Barcinonensis (1839-1922)
<i>María, madre y señora. Fundamentos y valor de piedad de la Santa Esclavitud</i>	Isidro Gomá, 1919	Exlibris Ex Bibliotheca Perillustris Doctoris D. Caietani Barraquer Canonici Barcinonensis (1839-1922)
<i>Patrologia, ó sea Introducción histórica y crítica al estudio de los santos padres</i>	Yus, Manuel, 1900	Exlibris Ex Bibliotheca Perillustris Doctoris D. Caietani Barraquer Canonici Barcinonensis (1839-1922)
<i>Relacion de la causa del padre maestro fray Froylan Diaz, confesor del señor Carlos Segundo y asimismo de los hechizos que se dijo dieron à este Rey.</i>		Exlibris Ex Bibliotheca Perillustris Doctoris D. Caietani Barraquer Canonici Barcinonensis (1839-1922)

Annex 2. Bibliografia citada per l'autor en les seves obres

HISTÒRIES NACIONALS

HISTÒRIA D'ESPANYA

CORTADA I SALA, Joan. *Historia de España. Historia de España dedicada á la juventud. Volumen II.* Barcelona: Juan Bastinos é hijo, 1873.

DE JANER I MILÁ DE LA ROCA, Ignasi. *El patriarca Don Juan de Aragón, su vida y sus obras (1301-1334). Discurso leído en la sesión pública inaugural de curso celebrada por la Sociedad arqueológica de Tarragona el día 9 de enero de 1904.* Tarragona: Estab. tip. de F. Arís, 1904.

DE MELO, Francisco Manuel. *Historia de los movimientos, separación y guerra de Cataluña, en tiempo de Felipe IV.* San Vicente: Impreso por Paulo Craesbeeck, 1645. (Ed. Facsímil de 1885).

FERRER DEL RÍO, Antonio. *Historia del reinado de Carlos III de España. Tomo II.* Madrid: Imprenta de los Señores Matute y Compagni, 1856.

GEBHARDT, Víctor. *Historia general de España y sus Indias desde los tiempos más remotos hasta nuestros días. Tomo VII.* Barcelona/Madrid: Establecimiento Editorial de El Plus Ultra/Librería de D. Antonio de San Martín, s.n.

— *Tomo VI.* Barcelona/Madrid: Establecimiento Editorial de El Plus Ultra/Librería de D. Antonio de San Martín, s.n.

— *Tomo IV.* Barcelona/Madrid: Establecimiento Editorial de El Plus Ultra/Librería de D. Antonio de San Martín, s.n.

LAFUENTE, Modesto. *Historia general de España desde los tiempos primitivos hasta la muerte de Fernando VII. Tomo vigésimo.* Barcelona: Montaner y Simon, 1890.

— *Tomo décimonoveno.* Barcelona: Montaner y Simon, 1890.

— *Tomo décimoctavo.* Barcelona: Montaner y Simon, 1889.

— *Tomo décimoséptimo.* Barcelona: Montaner y Simón, 1889.

Memorial histórico español. Colección de documentos, opúsculos y antigüedades que publica la Real Academia de la Historia. Tomo XXI. Madrid: Imprenta de y Fundición de Manuel Tello, 1889.

PIRALA, Antonio. *Historia de la guerra civil y de los partidos liberal y carlista.* 6 vols. 2.ª ed. ampliada con la regencia de Espartero. Madrid: Mellado, 1868-71.

VALERA, Juan. *Historia general de España desde los tiempos primitivos hasta la muerte de Fernando VII. Tomo vigésimo.* Barcelona: Montaner y Simon, 1891.

HISTÒRIA DE CATALUNYA

BALAGUER, Víctor. *Historia de Cataluña y de la Corona de Aragón, escrita para darla a conocer al pueblo recordándole los grandes hechos de sus ascendientes en virtud,*

patriotismo y armas, y para difundir entre todas las clases el amor al país y la memoria de sus glorias pasadas por Victor Balaguer. Adornada con láminas abiertas en acero. Tomo V. Barcelona: Librería de Salvador Moreno, 1863.

BLANCH I CORTADA, Adolf. *Cataluña. Historia de la guerra de la independencia en el antiguo principado*. Barcelona: Impr. y Libr. Politécnica de T. Gorchs, 1861.

BOADES, Bernat. *Llibre dels feyts darmes de Catalunya*. Edició de Marián Aguiló i Fuster. Barcelona: Llibrería d'Alvar Verdaguer, 1873.

CORBERA, Esteve. *Cataluña ilustrada: contiene su descripción en comun, y particular con las Poblaciones, Dominios, y Sucessos, desde el principio del Mundo asta que por el valor de su Nobleça fue libre de la Oppresion Sarracena*. Nápoles: Por Antonio Gramiñani, 1678.

DE BOFARULL I DE BROCÀ, Antoni. *Historia crítica de la guerra de la Independencia en Cataluña*. 2 vols. Barcelona, F. Nacente, 1886-87.

DE MELO, Francisco Manuel. *Historia de los movimiento, separación y guerra de Cataluña en tiempo de Felipe IV. Libro I*. Barcelona: Biblioteca Clásica Española, 1885.

ELIAS DE MOLINS, Antoni. *Diccionario biográfico y bibliográfico de escritores y artistas catalanes del siglo XIX*. 2 vols. Barcelona, 1899.

FLOTATS, Mariano; DE BOFARULL I DE BROCÀ, Antonio. *Historia del Rey de Aragón Don Jaime I, el Conquistador*. Madrid: Librería de los señores Gaspar y Roig, 1848.

MARQUET Y ROCA, Josep. *Memorias para la historia de la última guerra civil de España. Contiene los principales sucesos de Cataluña, desde que se levantaron los primeros Realistas hasta el fin de dicha guerra*. 2 vols. Barcelona: en la Imprenta de Brusi, 1826.

PUJADES, Gerónimo. *Crónica universal del Principado de Cataluña, escrita a principios del siglo XVII. Segunda parte, que el autor dejó inédita y se publica con Real Licencia. Tomo VI, Que contiene los sucesos desde el año 802 hasta el 914 de Cristo*. Barcelona: Imprenta de Jose Torner, Calle de Capellans. 1830.

ROIG I JALPÍ, Joan Gaspar. *Tratado de las excelencias y antigüedades del Patronato de Santa María de Meyá*. Según la edición de 1688. Lérida: Imp. Mariana, Á. C. De Carruéz, 1881.

TORRES AMAT, Fèlix. *Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los escritores catalanes y dar alguna idea de la antigua y moderna literatura de Cataluña*. Barcelona: Imprenta de J. Verdaguer, 1836.

RELIGIÓ

TEOLOGIA I HISTÒRIA ECLESIASTICA

AGUILLO LÓPEZ DE TURISO, Jerónimo. *La Archicofradia del cordón de N. S. P. San Francisco*. Barcelona: s.n, 1899

Apuntes cronológico-históricos sobre la vida, martirio y traslación de las reliquias del glorioso San Severo, obispo de Barcelona y mártir. Barcelona: Hormiga de Oro, 1904.

BALAGUER, Víctor. *Los frailes y sus conventos, su historia, su descripción, sus tradiciones, sus costumbres, su importancia. Vol. I.* Barcelona/Madrid: Llorens Hermanos, editores. Imp. de L. Tasso, 1851.

BERTRÁN Y ROS, Felipe. *Sermón de la beata Juana de Aza, madre de Sto Domingo de Guzmán, que en las solemnes fiestas que por la aprobación y extensión de su culto inmemorial, celebró el Convento de P. Predicadores de la ciudad de Barcelona, en la propia iglesia de Santa catalina virgen y mártir, en 2 de agosto de 1829.* Barcelona: Imprenta de Joaquín Verdager, 1829.

BULDÚ I NOGUÉS, Ramon. *Historia de la Iglesia de España desde la predicacion de los Apóstoles hasta el año 1856. Obra escrita en vista de la Historia Sagrada de España del P. Florez, y otros autores nacionales. Tomo II.* Barcelona: Imprenta de Pons y C^a, 1857.

DE EGUREN, José María. *Memoria descriptiva de los códices notables conservados en los archivos eclesiásticos de España.* Madrid: Imprenta y Estereotipia de M. Rivadeneyra, 1859.

DE RIBADENEYRA, Pedro. *Vida y misterios de la gloriosa Virgen María Nuestra Señora.* Madrid: Imprenta y Fundición de M. Tello, 1879.

DOMÈNEC, Antoni Vicenç. *Historia general de los santos y varones ilustres en santidad del Principado de Cataluña.* Barcelona: en la Imprenta de Gabriel Graells y Giraldo Dotil, 1602.

Estatutos generales de Barcelona, para la familia cismontana de la regular observancia de nuestro padre Francisco: recibidos y aprobados con pleno consentimiento de los padres que en la dicha congregacion se hallaron. Además las declaraciones de Nicolas III, y Clemente V, y la regla y testamento de nuestro padre Francisco. Editorial: Francisco Benito Valenzuela, Granada, 1788.

GUDIOL I CUNILL, Josep. *Una antiga traducció catalana dels Quatre Evangelis (Codex del Palau).* Vic: Fulla Dominical, 1910.

Index librorum prohibitorum Ssmi D.N. Leonis XIII iussu et auctoritate recognitus et editus pramittuntur constitutiones apostolicae de examine et prohibitione. Romae: Typis Vaticanis, 1900.

La Diócesis de Solsona. Barcelona: Tobella & Costa, 1904.

MESTRES, Francesc d'Assís. *Galería seráfica, o sea, Vida del gran padre y patriarca San Francisco de Asís, ilustrada con láminas copiades de los cuadros de Viladomat y aumentada con digresiones y grabados que versan sobre varios asuntos relacionados con la historia franciscana.* 2 vols. Barcelona: Imprenta y Librería de José Ribet, 1857.

MUNS I SERIÑÁ, Ramon. *Elogio del R. P. Fr. D. Agustin Canellas, trinitario calzado, lector jubilado en artes y teología, socio y censor de la Real Academia de Ciencias Naturales y Artes de Barcelona, primer maestro y director por S.M. de la Escuela de*

Náutica del Real Consulado de Comercio de cataluña &c. Leído en la Junta General que celebró dicha Academia, el día 3 de junio de 1818. Barcelona: Imprenta de Brusi, 1818.

O'CALLAGHAN I FORCADELL, Ramon. *Los Antiguos lectores dominicos del Seminario Conciliar de Tortosa.* Tortosa: Impr. Católica de José L. Foguet y Sales, 1897.

— *Episcopologio de la Santa Iglesia de Tortosa.* Tortosa: Imp. Católica de G. Llasat, 1893.

TORRES I BAGES, Josep. *La tradició catalana: estudi del valor etich y racional del regionalisme català.* Barcelona: Estampa La Ilustracion, 1892.

VV.AA. *Devocionario en honor del gran padre San Gerónimo, máximo doctor de la Iglesia, comprensivo de su biografía, varios ejercicios piadosos, memorias y excelencias de su sagrada religión.* Colección «La Flor del Desierto». Zaragoza: Ed. López Hermanos y C^a, 1893.

WOUTERS, Henrici Guilielmi. *Historiae ecclesiasticae compendium, praelectionibus publicis accommodatum et in tomos tres distributum. Tomus tertius.* Lovani: Van Linthout et socii, 1872.

DOCUMENTACIÓ D'ORDES I CONGREGACIONS RELIGIOSES

CRÒNIQUES

AGUILLO LÓPEZ DE TURISO, Jerónimo. *La Provincia Seráfica de Cataluña o Memoria histórica de sus antiguos conventos y estado actual de la misma.* Barcelona: Impr. La Hormiga de Oro, 1902.

AMIGÓ Y PLÁ, Francesc de Paula. *Crónica de la venerable orden tercera francescana de obediencia caputxina de Barcelona: 1883-1908.* Barcelona: Impr. de Francisco X. Altés i Alabart, 1910.

ARAGONÉS, Francisco. *Los frailes franciscos de Cataluña.* 2 vols. Barcelona: Librería y Tip. Católica, 1891.

ASTRAIN, Antonio. *Historia de la Compañía de Jesús en la asistencia de España. Tomo I.* Madrid: St. Tip. Sucesores de Rivadeneyra, Madrid, 1902.

CALVO, Silvestre. *Resumen de las prerrogativas del Orden de la Ssma. Trinidad, Redencion de cautivos, y de los varones ilustres que han florecido en él.* Pamplona: Por Josef Longas, 1791.

DE LA ASUNCIÓN, Antonino. *Arbor Chronologica Ordinis Excalceatorum Sanctissimae Trinitatis.* Roma: Tipografia San Giuseppe, 1894.

DE SIGÜENZA, José. *Tercera parte de la Historia de la Orden de San Geronimo dirigida al Rey Nuestro Señor, don Philippe III.* Madrid: En la Imprenta Real, 1605.

— *Segunda parte de la Historia de la Orden de San Geronimo dirigida al Rey Nuestro Señor.* Madrid: en la Imprenta Real, 1600.

DE VALENCINA, Ambrosio. *Los capuchinos de Andalucía en la guerra de la Independencia*. Sevilla: Establecimiento Tipográfico de «El Adalid Seráfico», 1910.

DE VALLÉS, Josep. *Primer instituto de la Sagrada Religion de la Cartuxa: fundaciones de los conuentos de toda España, martires de Inglaterra y generales de toda la orden*. Segunda edición. Barcelona: Mateo Barceló, 1792.

Epítome de memorias del Convento de Santa Maria de Jesus de la orden de menores observantes extramuros de Barcelona y noticia de la bendicion y colocacion de la primera piedra para su segundo restablecimiento. Hecha pontificalmente por el ilustrísimo y reverendísimo señor don Pablo de Sihar obispo de Barcelona, del Consejo de S. M. &c. en el dia 1 de enero de ese año 1817. Barcelona: En la Imprenta de Agustín Roca, 1817.

FRÍAS, Lesmes. *La provincia de España de la Compañía de Jesús, 1815-1863. Reseña histórica ilustrada*. Madrid: Est. Tipográfico «Sucesores de Rivadeneira», 1914.

GARÍ I SIUMELL, P. Josep Antoni. *La Orden redentora de la Merced ejecutora del plan trazado por su excelsa fundadora; ó sea, Historia de las redenciones de cautivos cristianos realizadas por los hijos de la Orden de la merced desde su fundación hasta nuestros días. Con el catálogo de los mártires de la misma orden*. Barcelona: Imprenta de los herederos de la Viuda Pla, 1873.

MASSOT, Josep. *Compendio historial de los hermitaños de nuestro padre San Agustin, del Principado de Cataluña: desde los años de 394 que empezó San Paulino à plantar Monasterios en dicho Principado, y de los que despues se han plantado: Como tambien de los Varones Ilustres, que han florecido, assi en letras, puestos y virtudes, hasta los años de 1699*. Barcelona: en la imprenta de Juan Jolis, 1699.

MONTOYA, Lucas. *Coronica General de la Orden de Mínimos de San Francisco de Paula su fundador. Donde se trata de su vida y milagros, origen de la Religión, erección de Provincias y varones insignes della. Libro III*. Madrid: Por Bernardino de Guzmán, 1619.

NULA Y GRUESO, Eleuterio. *La Orden Trinitaria en la diócesis de Jaén. Notícia histórica*. Jaén: Tipografía La Minerva, 1900.

RAIS, Mariano; NAVARRO, Luis. *Historia de la Provincia de Aragon, Orden de Predicadores, desde el año 1808 hasta el de 1818: supresion, y restablecimiento de sus conventos y servicios hechos por la misma á la religion y á la patria*. Zaragoza: Francisco Magallon, 1819.

RECODER ANNEXY, Josep. *Glorias teresianas de Cataluña publicadas con motivo del tercer centenario de la fundación del convento de Carmelitas Descalzas de Barcelona*. Barcelona: Imprenta de La Hormiga de Oro, 1888.

PUBLICACIONES PERIÓDIQUES

Boletín de los PP. Mínimos. Octubre de 1917, pág. 12; *Boletín de los PP. Mínimos de Junio 1916*. Págs. 6, 7 y 8. Artículos de Antonio Aymar y Puig.

DE SANTA TERESA, Eduardo. «La Congregación de España en la invasión francesa. Saqueos en nuestras casas». *El Monte Carmelo. Revista religiosa dirigida por los PP. Carmelitas descalzos*, Año XI, núm. 251 (15 diciembre 1910): 888-894; Año de 1911, págs. 53 y 54.

Ephemerides calasanctianae. Siena. Cuaderno de julio y agosto de 1904, págs. de 114 á 119.

PASTOR I LLUÍS, Frederic. Article no determinat. *Correo interior josefino de los Colegios de vocaciones eclesiásticas de S. José*. Tortosa, gener de 1904.

Revista Carmelitana. Número del 6 de febrero de 1892, pág. 30; Sábado 23 de enero de 1892, pág. 17; Número del 22 de octubre de 1892, pág. 234. Artículos de Jaime Cararach.

Revista Franciscana. Año XIII, 1885, páginas 46 y 47; Año XXIII n° 273, pàg. 269; Año XXIV n.º 286, o sea de octubre de 1896, pág. 320; Año XXVI, n.º 308, pág. 244; Año XXVI n° 309 pàg. 275. Números de septiembre de 1873, pág. 305; de marzo de 1874, pág. 81; de marzo de 1875, pág. 83; y de mayo de 1876, pág. 143; septiembre de 1886, pág. 242; Junio de 1892, pág. 207-208; Enero de 1901, pàg. 31; Diciembre de 1901. Núm. 348, pág. 376; Febrero de 1902. Núm. 350, pág. 52

Revista Montserratina. Año 4, n° 4 (15 abr. 1910); Año 5, n° 7 (8 jul. 1911); Año 6, n° 6 (8 jun. 1912)

San Juan de la Cruz. Segovia. (Revista semestral de investigación, estudio y divulgación de la Obra y Espiritualidad del místico poeta, editada por los Carmelitas Descalzos de la provincia ibérica de Santa Teresa de Jesús). Tomo I, ó sea de 1891, pág. 33, 204 i 397; 1890-1891, pág. 561; Año I, pág. 46; Año II, pàg. 401; Tomo II, pàg. 814; Tomo V, pàg. 704 i 788; Tomo VI, pàg. 419 i 721.

CRÒNIQUES COETÀNIES I APOLOGÈTIQUES

ALVARADO, Francisco. *Cartas críticas que escribió el Rmo. padre maestro Fr. Francisco Alvarado, del orden de Predicadores, ó sea el Filósofo rancio, en las que se impugnan las doctrinas y máximas perniciosas de los nuevos reformadores*. 5 vols. Madrid: Impr. de E. Aguado, 1824-1825.

ARAGONÉS, P. *Cartas del filósofo arrinconado*. Barcelona, 1822 y 1823, y Gerona, 1823. Barcelona: Impreso por los hermanos Torras.

BARRUEL, Abbé. *Memorias para servir a la historia del jacobinismo*. 2 vols. Vich: Imprenta y librería de Luis Barjan, 1870.

BERMEJO, Ildefonso A.. *La estafeta de Palacio*. (Historia del reinado de Isabel II). *Cartas trascendentales dirigidas al Rey Amadeo*. 3 vols. Madrid: Imprenta de R. Labajos, 1872.

BOU, Tomàs. *Quatre conversas entre dos personatges dits Albert y Pasqual: en las que ab un estil sensill acomodat a la capacitat dels menos instruits y en decimas, se ataca la impietat y sistema constitucional, publicadas en diferents épocas*. Barcelona: En la Imprenta de la Viuda y fills de Don Antón Brusi, 1830.

CRÉTINEAU-JOLY, Jacques Augustin Marie. *La Iglesia romana y la revolución. Obra compuesta en vista de documentos inéditos por J. Crétineau-Joly; y traducida al castellano de la tercera edición francesa por Victor Gebhardt; con un prólogo censura del Dr. D. Buenaventura Rivas. Tomo Segundo.* Barcelona: Sociedad Tipográfica Ed. La Maravilla, 1867.

DE BOFARULL I DE BROCÀ, Antoni. *La mancha del siglo ó las víctimas religiosas.* Gracia: Imp. de Roberto Torres, 1850.

DE LA FUENTE, Vicente. *Historia de las sociedades secretas antiguas y modernas en España y especialmente de la francmasoneria.* 2 vols. Lugo: Imprenta de Soto Freire, 1870.

DE VÉLEZ, Rafael. *Apología del altar y del trono ó Historia de las reformas hechas en España en tiempo de las llamadas Cortes, é impugnacion de algunas doctrinas publicadas en la Constitucion, diarios y otros escritos contra la religion y el Estado. Tomo primero. Apología del altar.* Madrid: Imprenta de Cano, 1818.

DE VICH, P. Nicolás. *Víctimas de la anárquica ferocidad.* Vich: Imprenta de Felipe Tolosa, 1818.

DEL CASTILLO Y MAYONE, Joaquín. *Espinas sembradas por la dictadura político-militar en Cataluña, ó, Los veinte meses.* Barcelona: J. Taul, 1839.

— *Frailismonia, ó grande historia de los frailes: parte tercera. Engrandecimiento y vastas adquisicions del clero en toda la cristiandad: calculo aproximativo de los bienes y rentas del de España: gobierno interior de las casas religiosas, y en particular de los jesuítas: apéndice sobre algunos interesantes puntós de esta órden.* Barcelona: Imprenta de Indar, 1836.

— *Frailismonia, ó grande historia de los frailes: parte segunda. Continuación del siglo XVII: sucesos del Japón, de Inglaterra y otros: persecución de los indios americanos, estinción de los jesuítas en el siglo XVIII: acontecimientos del siglo IX en España.* Barcelona: Imprenta de Indar, 1836.

— *El tribunal de la inquisicion, llamado de la fe ó del santo oficio: su origen, prosperidad y justa abolición.* 2 vols. Barcelona: Imprenta de D. Ramon Martín Indar, 1835.

— *La Ciudadela inquisitorial de Barcelona, o, Las victimas inmoladas en las aras del atroz despotismo del Conde de España.* Barcelona: Libr. Nacional de M. Saurí, 1835.

DÍAZ Y PÉREZ, Nicolás. *La Francmasoneria española: ensayo histórico-crítico de la orden de los Francmasones en España desde su origen hasta nuestros días.* Madrid: Establecimiento tipografico de Ricardo Fe, 1894.

FERRER, Raimon. *Barcelona cautiva, ó sea, Diario exacto de lo ocurrido en la misma ciudad mientras la oprimieron los franceses, esto es desde el 13 de febrero de 1808 hasta el 28 de mayo de 1814.* 7 vols. Barcelona: A. Brusi, 1815.

— *Idea de la fidelidad de Barcelona durante su cautiverio a su adorado rey, el Sr. Dn. Fernando VII, tambien cautivo.* Barcelona: por Agustín Roca, 1814.

GONZÁLEZ SUGRAÑES, Miguel. *La república en Barcelona: apuntes para una crónica*. Barcelona: Impr. de Henrich, 1896.

MENÉNDEZ PELAYO, Marcelino. *Historia de los Heterodoxos Españoles. Tomo III*. Madrid: Imprenta de F. Maroto é Hijos, 1881.

MIRAFLORES, Marqués de. (Manuel Pando Fernández de Pinedo). *Apuntes histórico-críticos para escribir la historia de la revolución de España, desde el año 1820 hasta 1823*. Londres: en la Oficina de Ricardo Taylor, 1834.

MUNS I CASTELLET, Francisco. *Los mártires del siglo XIX*. Barcelona: P. Biena, 1888.

Nota de los Asesinatos de que se ha podido tener noticia, que cometieron los Constitucionalistas, desde últimos de diciembre de 1821 hasta últimos de 1823. Barcelona: En la imprenta de Brusi, 1826.

Panorama español, crónica contemporánea. Obra pintoresca. Con 30 láminas en acero y 75 grabados en madera en cada tomo; destinada á esponer todos los acontecimientos políticos desde octubre de 1832 hasta nuestros días; con los retratos de los personajes que han figurado durante la revolución en uno y otro partido, y las principales acciones y escaramuzas de la Guerra Civil de los últimos siete años. Por una reunión de amigos colaboradores, Tomo III. Madrid: Imprenta del Panorama Español, 1845.

PATXOT I FERRER, Ferran. *Anales de España. Desde sus origenes hasta el tiempo presente. Tomo X*. Barcelona: Administración de Cervantes, 1859.

RAÜLL, Francisco. *Historia de la conmoción de Barcelona en la noche del 25 al 26 de julio de 1835; causas que la produjeron y sus efectos hasta el día de esta publicación*. 2ª ed. Barcelona: Impr. de A. Bergnes, 1835.

RIERA I COMAS, Josep Marià. *Misterios de las sectas secretas o el francmasón proscrito*. 4 vols. Barcelona: Imp. Hispania de Vicente Castaños, 1864.

SALCEDO RUIZ, Ángel. *El Anticlericalismo y las órdenes religiosas en España: historia, crítica, derecho*. Madrid: Sáenz de Jubera, 1908.

SIDRO VILARROIG, Juan Facundo. *El fraile en las Cortes. Resentimientos sobre la sesión de las Cortes de 18 de septiembre de 1812*. Alicante: En la Imprenta de Manuel Muñoz, 1813.

TORENO, Conde de. (José María Queipo de Llano Ruiz de Saravia). *Historia del levantamiento, guerra y revolución de España*. 5 vols. Madrid: Imprenta de Don Tomás Jordán, 1835-1837.

DRET I LEGISLACIÓ

Boletín oficial de Barcelona: 21 de julio de 1835, pág. 524; 21 de agosto de 1835, págs. 563, 564 y 565; 28 de agosto de 1835, pág. 571 y 572; 30 de octubre de 1835, pág. 643; Año 1905, pág. 175.

Boletín oficial eclesiástico del Obispado de Barcelona de 1858; de 1895, pág. 175. Sentencia del Tribunal contencioso administrativo de 18 de diciembre de 1894; de 1905, pág. 175.

Boletín oficial de la provincia de Lérida: 24 de enero de 1837, pág. 19; 10 de marzo de 1837, pág. 64; 21 de marzo de 1837, pág. 76; 5 de junio de 1838, pág. 135; 26 de junio de 1838, pág. 151; 31 de julio de 1838, pág. 184; 31 de agosto de 1838, pág. 211; 21 de septiembre de 1838, pág. 228; 26 de octubre de 1838, pág. 256; 30 de octubre de 1838, pág. 260; 18 de diciembre de 1838, pág. 308; 25 de diciembre de 1838, pág. 314; 9 de abril de 1839, pág. 4; 30 de abril de 1839, pág. 2; 17 de mayo de 1839, pág. 4; 24 de mayo de 1839, pág. 3; 14 de junio de 1839, pág. 1; 19 de julio de 1839, pág. 3; 9 de agosto de 1839, pág. 4; 13 de agosto de 1839, pág. 3; 16 de agosto de 1839, pág. 3; 27 de septiembre de 1839, pág. 3; 11 de octubre de 1839, pág. 4; 22 de octubre de 1839, pág. 3; 8 de noviembre de 1839; 12 de noviembre de 1839, pág. 4; 26 de noviembre de 1839, pág. 4; 29 de noviembre de 1839, pág. 3; 2 de diciembre de 1839, pág. 4; 3 de diciembre de 1839, pág. 4; 10 de diciembre de 1839, pág. 4; 7 de enero de 1840, pág. 4; 24 de enero de 1840, pág. 4; 20 de marzo de 1840, pág. 3; 14 de julio de 1840, pág. 3; 18 de septiembre de 1840, pág. 3; 6 de octubre de 1840, pág. 4; 9 de octubre de 1840, pág. 4; 20 de noviembre de 1840, pág. 4; 15 de diciembre de 1840, pág. 3; 12 de enero de 1841, pág. 3; 29 de enero de 1841, pág. 3; 19 de marzo de 1841, pág. 3; 13 de abril de 1841, pág. 3; 16 de abril de 1841, pág. 4; 1 de junio de 1841, pág. 3; 29 de junio de 1841, pág. 3; 6 de julio de 1841, pág. 3; 17 de agosto de 1841, pág. 4; 27 de agosto de 1841, pág. 4; 5 de octubre de 1841, pág. 3; 22 de octubre de 1841, pág. 4; 4 de enero de 1842, pág. 4; 8 de enero de 1842, pág. 4; 5 de febrero de 1842, pág. 2; 8 de marzo de 1842, pág. 3; 10 de mayo de 1842, pág. 3; 23 de julio de 1842, pág. 4; 2 de agosto de 1842, pág. 3; 8 de septiembre de 1842, pág. 3 y 4; 6 de octubre de 1842, pág. 2; 20 de octubre de 1842, pág. 2; 10 de diciembre de 1842, pág. 2; 28 de enero de 1843, pág. 3; 2 de marzo de 1843, pág. 1; 4 de marzo de 1843, pág. 4; 4 de abril de 1843, pág. 1; 15 de abril de 1843, pág. 4; 16 de mayo de 1843, pág. 3; 23 de mayo de 1843, pág. 3; 2 de septiembre de 1843, pág. 3; 7 de noviembre de 1843, pág. 3; 19 de marzo de 1844; 29 de agosto de 1844, pág. 4; 31 de agosto de 1844, pág. 2; 18 de enero de 1845, pág. 2; 6 de marzo de 1845, pág. 2; 5 de abril de 1845, pág. 2; 2 de septiembre de 1845, pág. 2; 27 de septiembre de 1845, pág. 4; 11 de diciembre de 1845, pág. 3 y 4; 3 de febrero de 1846, pág. 2 y 3; 25 de junio de 1846, pág. 2; 26 de marzo de 1846, pág. 4; 24 de diciembre de 1846, pág. 2; 5 de febrero de 1847, pág. 3; 9 de junio de 1847, pág. 3; 14 de junio de 1848; 4 de octubre de 1848, pág. 4; 20 de noviembre de 1848, pág. 3; 27 de noviembre de 1848, pág. 2; 18 de diciembre de 1848, pág. 3; 12 de marzo de 1849, pág. 3; 28 de marzo de 1849, pág. 4; 11 de abril de 1849, pág. 4; 6 de junio de 1849, pág. 3; 22 de junio de 1849, pág. 4; 28 de diciembre de 1849, pág. 2.

Código penal de España. Madrid: Imprenta Nacional, 1850.

Colección eclesiástica Española comprensiva de los breves de S. S., notas del R. Nuncio, representaciones de los S. S. Obispos Á Las Córtes Pastorales, edictos, &c. con otros documentos relativos á las innovaciones hechas por los constitucionales en materias eclesiásticas desde el 7 de marzo de 1820. XIV tomos Madrid: Imprenta de E. Aguado, 1823-1824.

Colección de los decretos y órdenes que han expedido las Cortes Generales y extraordinarias desde 24 de mayo de 1812 hasta 24 de febrero de 1813. Tomo III. Madrid: Imprenta Nacional, 1820.

Compendio de las Sesiones de Cortes en la legislatura del año 1822. Tomo V. Barcelona: En la Imprenta de la Viuda é Hijos de D. Antonio Brusi, 1822.

Compendio de las Sesiones de Cortes en la legislatura del año 1821. Tomo II. Barcelona: En la Imprenta de la Viuda é Hijos de D. Antonio Brusi, 1821.

Constitutions y altres drets de Cathalunya, superfluos contraris, y corregits compilats en virtut del Cap. de Cort. XXIII, de las Corts per la S.C. y Reyal Majestat del Rey Don Philip Nostre Senyor Celebradas en la vila de Montso any MDLXXXV. Volum tercer. Barcelona: En Casa de Joan Pau Martí, y Joseph Llopis Estampers, Any 1704.

DE DOU I DE BASSOLS, Ramon. *Instituciones del derecho público general de España con noticia del particular de Cataluña y de las principales reglas de gobierno en cualquier estado. Tomo II.* Madrid: en la oficina de Don Benito García, y compañía, 1800.

DE FERRATER, Esteban; FERIGLE, Pablo. *Recopilación extractada, ordenada y metódica de las leyes y reales disposiciones promulgadas en los años desde el de 1833 al de 1841. Incluyendo los de la anterior época constitucional que han sido revalidadas. Tomo V.* Barcelona: Imprenta de Ramón Martín Indar, 1842.

— *Tomo III.* Barcelona: Imprenta de Ramón Martín Indar, 1841.

— *Tomo II.* Barcelona: Imprenta de Ramón Martín Indar, 1841.

DE NIEVA, José María. *Decretos del Rey Nuestro Señor Don Fernando VII, y Reales Órdenes, Resoluciones y Reglamentos Generales expendidos por las secretaria del despacho universal y consejos de S. M. en los seis meses contados desde 1º de Enero hasta fin de Junio de 1824. Tomo octavo.* Madrid: En la Imprenta Real, 1824.

Diario de sesiones de las Cortes Generales y Extraordinarias. Sesión del día 2 de febrero de 1813. Número 762.

Diario de las actas y discusiones de las Cortes. Legislatura de los años 1820 y 1821. Tomo I. Madrid, 1820.

Diario de las discusiones y actas de las Cortes. Tomo XV. Cádiz: En la Imprenta real, 1812.

Diario de las sesiones de Cortes. Estamento de Procuradores. Legislatura de 1834 á 1835. Tomo I. Madrid, 1867.

Dietario del Consejo de Ciento de Barcelona. Años de 1603 á 1609. Tomo VIII. Barcelona, 1899.

Estatutos de la sociedad anónima La Unión Agrícola. Barcelona, 1906.

Gaceta de la Regencia de las Españas del sábado 29 de agosto de 1812.

MARTÍN DE BALMASEDA, Fermín. *Decretos y resoluciones de la Junta Provisional, Regencia del Reino, y los expedidos por Su Magestad desde que fue libre del tiránico poder revolucionario, comprensivo al año de 1823, tomo séptimo.* Madrid: En la Imprenta Real, 1824.

MARTÍNEZ ALCUBILLA, Marcelo. *Diccionario de la Administración Española: compilación de la novísima legislación de España peninsular y ultramarina en todos los ramos de la Administración Pública. Tomo III.* Madrid: Administración, 1886.

MORAGAS, Aristides. *Demostración del derecho que asiste a la Casa Provincial de Caridad de Barcelona para reivindicar el edificio y solar de la Plaza de socos de esta Ciudad.* Barcelona: Establecimiento Tipográfico de los Sucesores de N. Ramírez y C^a, 1878.

PUJADAS I MAYANS, Antoni. *Prospecto y reglamento del Instituto Manicómico de San Boy de Llobregat, en las cercanías de Barcelona. Aprobado, previo dictamen de la I. Junta Provincial de Sanidad, por el Excmo. Sr. Gobernador civil de la Provincia en 20 de Mayo de 1854.* Barcelona: Impr. El Porvenir, 1857.

RICO Y AMAT, Juan. *El libro de los diputados y senadores. Juicios críticos de los oradores más notables desde las córtes de Cádiz hasta nuestros días, con la inserción íntegra del mejor discurso que cada uno de ellos ha pronunciado (2ª parte de la Historia Política y Parlamentaria de España). Tomo I.* Madrid: Establecimiento Tipográfico de Vicente y Lavajos, 1862.

Sucinta relación de las principales operaciones del excmo. ayuntamiento constitucional de la ciudad de Barcelona en el año 1821. Barcelona: En la imprenta de la viuda de hijos de don Antonio Brusi, 1821.

Suplemento al Boletín oficial de la provincia de Lérida: 28 de junio de 1839, pág. 4; 16 de abril de 1841; 4 de mayo de 1841, pág. 4; 5 de octubre de 1841, pág. 2; 2 de marzo de 1843, pág. 1; 4 de abril de 1843, pág. 1; 2 de septiembre de 1843, pág. 1; 16 de julio de 1847, pág. 2.

VERMEERSCH, Arthur. *De religiosis institutis et personis. Tractatus canonico-moralis ad recentissimas leges exactus: Supplementa et monumenta. Tomus alter, Vol. 2.* Roma: Beyaert, 1902.

VINNII JC, Arnoldi. *In Quatuor Libros Institutionum Imperialium Commentarius: Academicus & Forensis.* Venetiis, 1740.

CATÀLEGS DE MUSEUS

Acto inaugural y catálogo de los objetos del Museo Arqueológico Diocesano de Barcelona. Barcelona: Imprenta E. Subirana, 1916.

Catálogo de las obras de pintura pertenecientes al Museo a cargo de la Academia Provincial de Bellas Artes de Barcelona. Barcelona: Impr. y Libr. de Verdager, 1866.

DE BOFARULL I SANS, Carles. *Catálogo de la Exposición de Arte Antiguo, publicado por la Junta Municipal de Museos y Bellas Artes.* Barcelona: Reproducciones artísticas Thomas, 1902.

HERNÁNDEZ SANAHUJA, Buenaventura; DEL ARCO, Ángel. *Catálogo del Museo Arqueológico de Tarragona con la clasificación hecha en 1878.* Tarragona: Tipografía de Adolfo Alegret, 1894.

ELÍAS DE MOLINS, Antoni. *Catálogo del Museo Provincial de Antigüedades de Barcelona publicado por la Comisión Provincial de Monumentos Históricos y Artísticos*. Barcelona: Imprenta Barcelonesa, 1888.

SANTACANA ROMEU, Francesc. *Catàleg il·lustrat del Museu Santacana de Martorell*. Barcelona: Estampa de Viuda Domingo Casanovas, 1909.

HISTÒRIA-HISTÒRIA DE L'ART

ALEGRET, Adolfo. *El Monasterio de Poblet: dominios y riquezas, noticias y datos inéditos, signos lapidarios*. Barcelona: Salvat y C.^a, S. en C., editores, 1904.

ANGLERILL, Ramon. *Historia de la imatge de la Mare de Deu de la Consolació que's venera en la Parroquia de Sant Salvador de la Vadella (Bisbat de Solsona)*. Barcelona: Estampa de la Biblioteca Teresiana, 1894.

— *Historia de Santa Maria de la Quar*. Barcelona: La Hormiga de Oro, 1887.

BALAGUER, Víctor. *Las ruinas de Poblet*. Madrid: Imp. y Fundición de Manuel Tello, 1885.

BARRAQUER I ROVIRALTA, Gaietà. *Las Casas de religiosos en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIX*. Barcelona: Impremta d'Altés i Alabart, 1906. 2 vols.

BASSEGODA, Bonaventura. *La Real capilla de Santa Agueda del palacio de los reyes de Aragón, en Barcelona: notas histórico-críticas*. Barcelona: Tipografía á C. de F. Giró, 1895.

Biblioteca de autores españoles desde la formación del lenguaje hasta nuestros días. Índices generales. Madrid: M. Rivadeneyra, 1880.

CABALLERO, Joaquín. *Memoria. Origen, vicisitudes y estado de la Biblioteca Provincial de Tarragona en Marzo de 1886*. Inédita.

CAMÓS, Narciso. *Jardín de María: plantado en el Principado de Cataluña*. Girona: Joseph Bro, 1772.

CARDERERA Y SOLANO, Valentín. *Iconografía española. Colección de retratos, estatuas, mausoleos y demás monumentos inéditos de reyes, reinas, grandes capitanes, escritores, etc. desde el siglo XI hasta el XVII*. 2 vols. Madrid: Imprenta de Don Ramon Campuzano, 1855 y 1864.

CASADEMUNT I TORRENTS, Josep; CASADEMUNT, Adrià. *Santa Catalina: recopilación y ampliación de los borradores de la monografía de la iglesia y claustro del derruido convento de Padres Dominicos de Barcelona que por encargo de la Real Junta de Cataluña practicó en 1837 José Casademunt y por Adriano Casademunt*. Barcelona: Establ. Tip. de Fidel Giró, 1886.

CASADES I GRAMATXES, Pelegrí. *Influència de l'art oriental en els monuments romànics de Catalunya*. Discurs a la Reial Acadèmia de les Bones Lletres de Barcelona, el 15 de març de 1903.

CEÁN BERMÚDEZ, Juan Agustín. *Diccionario histórico de los más ilustres profesores de las Bellas Artes en España*. 6 vols. Madrid: 1800.

COMAS, Ramon Nonat. *Record de la exposició de documents grafichs de coses desaparegudes de Barcelona durant el segle XIX. Inaugurada'l dia 3 de març de 1901 en el local del Centre Excursionista de Catalunya*. Barcelona: Tip. L'Avenç, 1901.

CREIXELL I IGLÉSIAS, Joan. *Residencia y colegio de San Ignacio en Manresa*. Manresa: Impr. y Encuadernaciones de S. José, s.n.

CREUS I COROMINAS, Teodoro. *Santas Creus: descripcion artística de este famoso monasterio y noticias históricas referentes al mismo y á los reyes y demás personas notables sepultadas en su recinto*. Vilanueva y la Geltrú: Establ. Tip. de F. Miquel y Comp., 1884.

CRUSELLAS, Francesc de Paula. *Nueva historia del Santuario y Monasterio de Nuestra Señora de Montserrat*. Barcelona: Tipografía Católica, 1896.

D'ALÓS I DE DOU, Josep Maria. *La capilla de San Francisco de Asis y Santa Clara, vulgarment llamada de Ntra. Sra. del Remedio*. Barcelona: La Hormiga de Oro, 1915.

DE ARGAIZ, Gregorio. *La Perla de Cataluña. Historia de Nuestra Señora de Montserrat*. Madrid: Imprenta de Andrés García de la Iglesia, 1677.

DE BARBERÁ, José María. *Los restos de Roger de Lauria, ¿Dónde están? Exposición elevada á las Reales Academias de la Historia y Bellas Artes*. Tarragona: Tipografía de la Viuda y Herederos de D. José A. Nel·lo, 1892.

DE BOFARULL I SANS, Francesc. *Los códices, diplomas e impresos en la exposición universal de Barcelona de 1888*. Barcelona: Tipo-litografía de Busquets y Vidal, 1890.

DE LA CANAL, José. *España sagrada. Tomo XLV. En que se concluye lo perteneciente a la santa iglesia de Gerona, colegiadas, monasterios y conventos de la Ciudad*. Madrid: J. del Collado, 1832.

— *Tomo XLIV. De la Santa Iglesia de Gerona en su estado moderno*. Madrid: En la Imprenta de Don José del Collado, 1826.

— *Tomo XLIII. De la Santa Iglesia de Gerona en su estado antiguo*. Madrid: En la Imprenta de Collado, 1819.

DE MERCADER BELLOCH, Joaquín. *Historia de las capillas de los Santos Apóstoles Pedro y Pablo que hoy existen en el Castillo de Belloch*. Barcelona: Imprenta de L. Obradors y R. Sulé, 1876.

DE MOIXÓ I DE FRANCOLÍ, Benet. *Memorias históricas del Real Monasterio de San Cucufate del Vallés, de la Congregación Benedictina Claustral Tarraconense y Cesaraugustana*. Francisco Suriá y Burgada, 1790.

DE ZAFONT I DE FERRER, Joan. *Breve historia de los filósofos griegos, romanos, españoles y otras naciones: que se hallan en el museo que Juan de Zafont y de Ferrer para instrucción de la juventud ha formado en San Pablo de Barcelona*. Barcelona: En la Oficina de don Juan Francisco Piferrer, 1841.

Diccionario geográfico universal. Tomo X. Dedicado a la Reina Nuestra Señora (Q. D. G), redactado de los mas recientes y acreditados diccionarios de Europa, particularmente Españoles, Franceses, Ingleses y Alemanes por una Sociedad de Literatos: S.B.M.F.C.L.D. Barcelona, Imprenta de José Torner, 1834.

— *Tomo IX.* Barcelona: Imprenta de José Torner, 1833.

— *Tomo VII.* Barcelona: Imprenta de José Torner, 1832.

— *Tomo VI.* Barcelona: Imprenta de José Torner, 1832.

— *Tomo I.* Barcelona: Imprenta de José Torner, 1831.

FERENCZ, Schulcz. *Monuments d'architecture inédits. Premier fascicule: Gerone.* Leipzig, Seemann. Paris, Franck, 1869.

FINESTRAS I DE MONSALVO, Jaume. *Historia de El Real Monasterio de Poblet: ilustrada con dissertaciones curiosas sobre la antigüedad de su fundacion, catalogo de abades, y memorias chronologicas de sus gobiernos, con las de papas, reyes, y abades generales de Cistèr tocantes à Poblet: dividida en quatro libros. Tomo I. Que contiene el libro primero de la Fundación y Descripción de el Monasterio, y una Exposición de los Vaticinios de los Reyes de Leon, Castilla, y Aragon, y Principes de Cataluña.* Cervera: Joseph Barber, 1753.

— *Tomo II. Que contiene la primera parte de el libro segundo esto es, la sèrie de Abades, y los Progressos que tuvo el Monasterio desde su Fundacion hasta el año 1251.* Cervera: Joseph Barber, 1753.

FITA I COLOMÉ, Fidel. *La Santa Cueva de Manresa.* Manresa: Imprenta de Roca, 1872.

FLÓREZ, Enrique. *España sagrada. Tomo XXVIII. Contiene el estado antiguo de la Santa Iglesia Ausonense, hoy Vique.* Madrid: en la Imprenta de D. Antonio de Sancha, 1774.

FONT I GUMÁ, Josep. *Rajolas valencianas y catalanas.* Vilanova y la Geltrú: Oliva imp, 1905.

FONTANALS I DEL CASTILLO, Joaquim. *Un Recuerdo de Antonio Viladomat: el pintor olvidado y maestro catalán del siglo XVIII.* Barcelona: Narciso Ramírez, 1872.

FOSSAS PI, Modest. *Cartuja de Montalegre. Memoria descriptiva por D. Modesto Fossas Pi leída en la excursión hecha al Monasterio por la Asociación en 11 de mayo de 1884.* Barcelona: Tipografía de la Casa P. de Caridad, 1884.

GUDIOL I CUNILL, Josep. *Sant Cugat del Vallès.* Barcelona: Establ. Gráfico Tomás, 1912

— *Nocions de arqueologia sagrada catalana.* Vich: Imp. de la Viuda de R. Anglada, 1902.

GUSTÀ I BONDIA, Jaume. *Monasterio de San Benito de Bages: memoria descriptiva.* Barcelona: Tip. de Fidel Giró, 1887.

HERNÁNDEZ SANAHUJA, Bonaventura. *Historia del Rl. Monasterio de SS. Creus; su fundación, progresos, ruina y restauraciones verificadas hasta el presente*. Tarragona: Vda. Tort e Hijos, 1886.

MADOZ, Pascual. *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de Ultramar. Tomo XIII*. Madrid: Imprenta al Diccionario Geográfico, á cargo de José Rojas, 1849.

— *Tomo X*. Madrid: Imprenta al Diccionario Geográfico, á cargo de José Rojas, 1847.

— *Tomo VII*. Madrid: Imprenta al Diccionario Geográfico, á cargo de José Rojas, 1847.

— *Tomo IV*. Madrid: Imprenta al Diccionario Geográfico, á cargo de José Rojas, 1845.

— *Tomo I*. Madrid: Imprenta al Diccionario Geográfico, á cargo de José Rojas, 1845.

MARTIGNY, Joseph-Alexandre. *Dictionnaire des antiquités chrétiennes: contenant le résumé de tout ce qu'il est essentiel de connaître sur les origines chrétiennes jusqu'au moyen-âge exclusivement*. Paris: Librairie Hachette et Cie, 1877.

MAS, Josep. *Les Relíquies del Monastir de Sant Cugat del Vallés*. Barcelona: Imprenta de la Casa Provincial de Caritat, 1908.

Manual de novells ardots: vulgarment apellat Dietari del Antich Consell Barceloní. Volum vuyté que comprén lo volum original XXIII. Anys 1603-1609. Publicat per acort y á despesas del Excm. Ajuntament constitucional é iniciat per los ilustres senyors regidors D. Frederich Schwartz y Luna y D. Francesch Carreras y Candi en comissió del mateix excelentíssim Ajuntament. Barcelona: De Henrich y Companyía, 1899.

MONTSALVATGE I FOSSAS, Francesc. *Colección diplomática del Condado de Besalú*. (Noticias Históricas, Tomo XII). Olot: Imprenta y Librería de Juan Bonet, 1901.

— *Monasterios del antiguo condado de Besalú*. (Noticias Históricas, Tomo VI). Olot: Imprenta y Librería de Juan Bonet, 1896.

— *Besalú: su historia, sus condes, su obispado y sus monumentos*. (Noticias Históricas, Tomo II). Olot: Imprenta y Librería de Juan Bonet, 1890.

MUNTADAS, Miguel. *Montserrat, su pasado, su presente y su provenir. Historia compuesta en vista de los documentos existentes*. Manresa: Imprenta de Roca, 1871.

NADAL, Francisco. *Vida del beato doctor Josef Oriol, sacerdote operario entre los primitivos del Oratorio de S. Felipe Neri, y Beneficiado de la Parroquial Iglesia de Nuestra Señora del Pino, de Barcelona. Tomo I*. Barcelona: Por Juan Ignacio Jordi, Impresor y librero, 1815.

PALMAROLA, Tomàs; PUJOL, Ramon. *Historia de la imatge de Ntra. Sra. de Bellulla que se venera en sa propia capella situada en lo terme de Canovellas del Vallés*. Barcelona: Imprenta de la viuda Torras, 1851.

PAPIÓ, Joan. *El Colegio Seminario del Arcangel San Miguel de Escornalbou: manifestado en los tres estados que ha tenido; En las vidas, del Fundador, y otros Padres lissmoneros; En los Casos Raros de las Misiones; un Devoto, y Tierno*

Llanto de un Pecador à los Piès de un Crucifixo; Y en un delicioso Ram lete de rarissimas flores, y Frutos de la Religion del Serafico Patriarcha San Francisco. Barcelona: En la Imprenta de los Padres Carmelitas Descalzos, 1765.

PARCERISA, Francesc Xavier; PIFERRER, Pau. *Recuerdos y Bellezas de España. Cataluña, Tomo II.* Barcelona: Imprenta de Joaquín Verdaguer, 1848.

— *Cataluña. Tomo I.* Barcelona: Imprenta de Joaquín Verdaguer, 1839.

PASCUAL, Jaume. *Sacrae Antiquitatis Cataloniae Monumenta. Vol. V.*

PALUZIE I CANTALOSELLA, Esteve. *Paleografía española.* Barcelona: Autografía del autor, 1866.

PELLICER I PAGÈS, Josep Maria. *Santa María del monasterio de Ripoll. Nobilísimo origen y gloriosos recuerdos de este célebre santuario, hasta el milenario de su primera dedicación. Reseña histórica.* Mataró: Establecimiento Tipográfico de Feliciano Horta, 1888.

— *Breve reseña del resultado de la visita al Real Monasterio de Santa María de Ripoll.* Gerona: Vicente Dorca, 1875.

PI I MARAGALL, Francesc; RIGALT; Lluís. *España. Obra pintoresca en láminas ya sacadas con el daguerreotipo, ya dibujadas del natural, grabadas en acero y en boj.* Barcelona: Imprenta de Juan Roger, 1842.

PUIG I CADAVALCH, Josep; DE FALGUERA I SIVILLA, Antoni; GODAY I CASALS, Josep. *L'arquitectura romànica a Catalunya. Vol. II.* Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1909.

PUJOL, Amadeu. *Real Santuario de la Merced: notas históricas.* Barcelona: Imp. de E. Subirana, 1916.

RAMON I VIDALES, Jaume. *Poblet. Narracions, tradicions i llegendes.* Barcelona: L'Avenç, 1910.

Relación de las fiestas que con motivo de la solemne Translación del Santísimo Sacramento y milagrosa Imagen de Nuestra Señora de las Mercedes al nuevo templo del Convento de la Real y Militar Orden de la Merced de Barcelona se celebraron en 10, 11, 12, 13, 14 Septiembre 1775. Barcelona: Carlos Gibert y Tutó, 1775.

ROGENT, Elies. *Monasterio de Sant Llorens de Munt: memoria descriptiva.* Barcelona: Imprenta y Litografía de Henrich y Cia., 1900 o posterior.

— *Santa María de Ripoll. Informe sobre las obras realizadas en la basílica y las fuentes de la restauración.* Barcelona: Imprenta de la Viuda e Hijos de J. Subirana, 1887.

— *San Cugat del Vallés. Apuntes historico-críticos leídos en la primera excursión de arquitectos, hecha á aquel monasterio el 27 de junio de 1880.* Barcelona: Tip. La Academia, 1881.

SAINZ DE BARANDA, Pedro. *España Sagrada. Tomo XLVII. De la Santa Iglesia de Lérida en su estado moderno.* Madrid: Imprenta de la Real Academia de la Historia, 1850.

SALAT, Josep. *Tratado de las monedas labradas en el Principado de Cataluña con instrumentos justificativos. Tomo I.* Barcelona: En la Imprenta de D. Antonio Brusi Impresor de Cámara de S. M, 1818.

SANPERE I MIQUEL, Salvador. *Discursos leídos en la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona en la recepción pública de D. Salvador Sanpere y Miquel el día 14 de junio de 1908.* Barcelona: Tipografía L' Avenç, 1908.

SERRA BOLDÚ, Valeri. *Lo Convent de Bellpuig.* Lleyda: Impr. Tip. Sol y Benet, 1908.

— *La Virgen de les Sogues, patrona de Urgel. Relación histórica de la devoción que ha profesado la llanura de Urgel a tan santa imagen.* Lérida: Impr. Mariana de R. Farré, 1902.

SERRALLACH, Antonio. *San Pedro de Camprodón. Apuntes y planos relativos a su restauración.* Barcelona: Tip. de la Casa Provincial de Caridad, 1896.

TODA, Eduard. *Poblet. Recorts de la Conca de Barberà.* Barcelona: Estampa de la Renaixensa, 1883.

— *Poblet: descripción histórica.* Reus: Imp. Tosquellas y Zamora, 1870.

TORRENTÓ, Josep Manuel. *Narración histórica de la aparición de María Santísima y del descubrimiento de su angelical imagen bajo el título singular de Madre de Dios de las Sogas venerada por madre, tutelar, protectora y patrona del país de Urgel y Novena en obsequio de la misma celestial emperatriz.* Original de 1799. Lérida: Academia Bibliogràfico-Mariana, 1875.

VILA I SALA, Antón. *Noticia histórica de las dos santas espinas de la corona de Jesucrist que's veneran en la iglesia parroquial de la vila de Sampedor.* Barcelona: Tipografía Católica, 1894.

VILADRICH GASPÀR, Juan. *Memoria histórico-descriptiva de la imagen y santuario de Nuestra Señora del Milagro, de Riner, obispado de Solsona.* Lérida: Imprenta Mariana, 1898.

VILLANUEVA Y ASTENGO, Jaume. *Viage literario a las iglesias de España. Tomo XX. Viage á Tarragona.* Madrid: Imprenta de la Real Academia de la Historia, 1851.

— *Tomo XIX. Viage á Barcelona y Tarragona.* Madrid: Imprenta de la Real Academia de la Historia, 1851.

— *Tomo XVIII. Viage á Barcelona.* Madrid: Imprenta de la Real Academia de la Historia, 1851.

— *Tomo XVII. Viage á Lérida y Barcelona.* Madrid: Imprenta de la Real Academia de la Historia, 1851.

— *Tomo XVI. Viage á Lérida.* Madrid: Imprenta de la Real Academia de la Historia, 1851.

— *Tomo XV. Viage á Gerona y á Roda*. Madrid: Imprenta de la Real Academia de la Historia, 1851.

— *Tomo XIV. Viage á Gerona*. Madrid: Imprenta de la Real Academia de la Historia, 1850.

— *Tomo XII. Viage á Urgel y á Gerona*. Madrid: Imprenta de la Real Academia de la Historia, 1850.

— *Tomo IX. Viage a Solsona, Ager y Urgel, 1806 y 1807*. Valencia: en la imprenta de Oliveres, antes de Estévan, 1821.

— *Tomo VIII. Viage á las Iglesias de Vique y de Solsona. 1806 y 1807*. Valencia: en la imprenta de Oliveres, antes de Estévan, 1821. *Viage literario á las Iglesias de España*.

— *Tomo VII. Viage a la Iglesia de Vique*. Valencia: en la imprenta de Oliveres, antes de Estévan, 1821.

VV. AA. *San Ignacio en Manresa. Album Histórico escrito e ilustrado por Padres de la Compañía de Jesús*. Barcelona: Imprenta de Henrich y C.^a, 1897.

MONOGRAFIES HISTÒRIQUES

LOCALS

ALSIUS Y TORRENT, Pere. *Ensaig històrich sobre la vila de Banyolas*. Barcelona: Estampa de L. Obradors y R. Sulé, 1872.

BALAGUER, Víctor. *Las calles de Barcelona*. 3 vols. Barcelona: Est. Tip. Ed. de Salvador Manero, 1865.

BLANCH I ILLA, Narcís. *Gerona histórico-monumental: noticias históricas de esta ciudad y descripción artística de sus antiguos monumentos*. Gerona: Imprenta y Librería de Paciano Torres, 1853.

BRUNIQUER I RIERA, Esteve Gilabert. *Relació sumària de la antiga fundación y cristianisme de la ciutat de Barcelona y del antich magistrat y govern dels magnífichs consellers y altres coses de honor y bellesa de la ciutat*. Barcelona: La Renaixensa, 1885.

CLAPÉS I CORBERA, Joan. *Sant Andreu de Palomar: sa naturalesa local, historia civil, historia religiosa, social y biografía dels andreuencs mes importants*. Sant Andreu de Palomar: Tip. Andresense, 1900.

COMES, Bernat. *Libro vero e original de las antigüedades de esta Ciudad*. Barcelona, 1935.

COY I COTONAT, Agustín. *Estudio histórico-crítico sobre el lugar del nacimiento de San Raimundo de Peñafort. Biografía del venerable P. Guasch. Convento de Peñafort en el Panadés*. Barcelona: Impr. Editorial Barcelonesa, 1915.

— *Vilafranca del Penadés: su historia y monumentos*. Barcelona: Imp. de Francisco Altés y Alabart, 1909.

DE BOFARULL I DE BROCÀ, Andreu. *Anales históricos de Reus desde su fundación hasta nuestros días*. Reus: Imp. de la V. é Hijo de Sabater. (No especifica si és l'edició de 1845 o 1866).

DE CAPMANY I DE BROCÀ, Antoni. *Memorias historicas sobre la marina comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona. Tomo II*. Madrid: Imprenta de D. Antonio de Sancha, 1779.

DE MAS I CASAS, Josep M. *Ensayos-históricos sobre Manresa*. Manresa: Imprenta de M. Trullás, 1836.

DE PERAY I MARCH, Josep. *Monografía históric-descriptiva de Sant Cugat del Vallès*. Barcelona: Impr. Casa Provincial de Caritat, 1908.

GARÍ I SIUMELL, P. José Antonio. *Descripción é historia de la villa de Villanueva y Geltrú, desde su fundacion hasta nuestros dias*. Vilanova i la Geltrú: Impr. y libr. de L. Creus, 1860.

GRAHIT, Emili. *Memorias y noticias para la historia de la villa de San Felú de Guíxols*. Gerona: Asociación Literaria de Gerona, 1874.

MONTSALVATGE I FOSSAS, Francesc. *Ridaura y su monasterio de Santa María*. (Noticias Históricas, Tomo IV). Olot: Imprenta y Librería de Juan Bonet, 1894.

MORER, José; GALÍ, Francisco. *Historia de Camprodón*. Barcelona: Imprenta de Pedro Casanovas, Barcelona, 1879.

O'CALLAGHAN I FORCADELL, Ramon. *Apuntes históricos sobre la Villa de Ulldesona y el ermitorio de Nuestra Señora de la Piedad*. Tortosa: Gabriel Llasat, 1891.

PADRÓ I SERRALS, Joan. *La Sagrada imagen del Santo Cristo de Igualada: historia del origen de su veneración y prodigios*. Igualada: Imprenta de Joaquin Jover y Serra, 1852.

PASTOR I LLUÍS, Frederic. *Narraciones tortosinas. Páginas de historia y biografía*. Tortosa: Imp. de José L. Foguet y Sales, 1901.

PI I ARIMÓN, Andrés. *Barcelona antigua y moderna, ó, Descripcion é historia de esta ciudad desde su fundacion hasta nuestros dias*. 2 vols. Barcelona: Impr. y Libr. Politécnica de Tomás Gorchs, 1854.

PLEYÁN DE PORTA, José. *Apuntes de la historia de Lérida: ó sea compendiosa reseña de sus mas principales hechos desde la fundación de la ciudad hasta nuestros tiempos. Con noticias de sus monumentos, de su universidad y varones ilustres que han florecido en ella, de los escritores leridanos, asi como también de su comercio, industria y agricultura, usos y tradiciones populares*. Lérida: Imprenta de Carruez, 1873.

POU I MARTÍ, Josep Maria. *Historia de la ciutat de Balaguer*. Manresa: Impremta i enquadernació de Sant Josep, 1913.

PUIGJANER Y GUAL, Francisco. *Historia de la villa de Valls, desde su fundación hasta nuestros dias*. Valls: Imprenta de Francisco Pellicer, 1881.

Q. G. *Apuntes historicos de Vilafranca del Panades y su comarca. Entresacados del llamado Llibre Vert de varios cronistas y de cuanto sobre el particular se ha publicado en la misma.* Vilafranca: Impr. de Pedro Alegret y Vilaró, 1888.

REIG I VILARDELL, Josep. *Barcelona en el siglo XIX. Dietario de una Ciudad. Tomo primero: 1800-1808.* Barcelona: Tip. de José y Julián Doria, 1898.

RIBAS I QUINTANA, Bonaventura. *Estudios históricos y bibliográficos sobre San Ramón de Penyafort. Memorias leídas en la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona.* Barcelona: Imprenta Barcelonesa, 1890.

ROIG I JALPÍ, Joan Gaspar. *Epitome historico de la Muy Ilustre ciudad de Manresa.* Barcelona: por Jaume Suriá, 1693.

— *Resumen historial de las grandezas y antigüedades de la ciudad de Gerona, y cosas memorables suyas Eclesiasticas y Seculares, assi de nuestros tiempos, como de los passados. Vida, martyrio, y patrocinio de San Narciso natural della y su obispo, y defensa de la entrada de Carlos el Grande en Cataluña: uno y otro apartado a su Chronica general.* Barcelona: En Casa de Jacinto Andreu, 1678.

SÀBAT ANGUERA, Joan. *Apuntes para la història de Balaguer. Obra escrita con gran profusión de datos, y basada en los principales historiadores de Cataluña.* Lérida: Imprenta de Montes Hermanos, 1886.

SALARICH, Joaquín. *Vich: su historia, sus monumentos, sus hijos y sus glorias.* Vich, 1854.

SEGURA I VALLS, Joan. *Historia d'Igualada.* 2 vols. Barcelona: Estampa d'Eugeni Subirana, 1907-1908.

— *Historia de la villa de Santa Coloma de Queralt.* Barcelona: Imprenta de Vicente Magriñá, 1879.

SOLER PEREJOAN, Cayetano. *Badalona. Monografía Historich-arqueologica.* Barcelona: Impremta de Fidel Giró, 1890.

URGELLÉS, Manuel. *Hostalrich. Memorias de la Guerra de la Independencia.* Barcelona: Jaume Jepus, 1888.

VERGÉS I MIRASSÓ, Antoni. *Sant Llorens del Munt: son passat, son present y venider. Historia de aquell antiquissim monastir, utilíssima als ques dedican al estudi de las antigüetats de Catalunya, y en especial als vehins de las mes importants poblacions del Vallés.* Barcelona: Estampa y Llibrería Religiosa y Científica del hereu den Pau Riera, 1871.

COMARCALS

Apuntes históricos de Vilafranca del Panadés y su comarca. Vilafranca: Imp. Alegret y Vilaró, 1887.

PALAU I DULCET, Antoni. *La Conca de Barberá: monografía histórica y descriptiva* Barcelona: Francesc Altés impressor, 1912

PALUZIE I CANTALOSELLA, Esteve. *Olot, su comarca, sus extinguidos volcanes, su historia civil, religiosa y local: Biografías de sus hijos mas notables en letras, armas, etc.* Barcelona: Establecimiento Topográfico de Jaime Jepús, 1860.

PELLA I FORGAS, Josep. *Historia del Ampurdán: estudio de la civilización en las comarcas del noreste de Cataluña.* Barcelona: Luis Tasso y Serra, Impresor, 1883.

SALSAS, Albert. *Pyrénées inconnues. La Cerdagne espagnole.* Perpignan: Librairie de l'Indépendant, 1899.

PROVINCIALS

MORERA I LLAURADÓ, Emili. *Tarragona Cristiana. Historia del Arzobispado de Tarragona y del territorio de su provincia (Cataluña la Nueva). Vol. I.* Tarragona: F. Aris é hijo, 1898.

MONTSALVATGE I FOSSAS, Francisco. *Nomenclator histórico de las Iglesias parroquiales y rurales, santuarios y capillas de la Provincia de Gerona.* (Noticias Históricas, Tomo XVI). Olot: Impr. y Libr. Sucesores de J. Bonet, 1908-1910.

– *Los Monasterios de la diócesis gerundense rectificación á los abaciologios publicados por el P. Jaime Villanueva en su «Viaje literario á las iglesias de España».* (Noticias Históricas, Tomo XIV). Olot: Imprenta y Librería de Juan Bonet, 1904

PLEYAN DE PORTA, Joseph; RENYÉ Y VILADOT, Frederich. *Album historich pintoresch monumental de Lleyda y sa provincia.* Lleida: Estampa de Joseph Sol Torrens, 1880.

EXCURSIONS, ITINERARIS I GUIES DE VIATGES

COMAS, Ramon Nonat. *Excursió desde'l carrer de la Avellana a la Torra del «Seny de les Hores» de la catedral.* Barcelona: Estampa La Catalana, 1901.

CORNET I MAS, Gaietà. *Guía del viajero en Manresa y Cardona: descripción de todo lo notable en ambas poblaciones.* Barcelona: Imprenta de Vicente Magriñá, 1860.

DE CÍRIA Y VINENT, Joaquín. *Excursiones en la provincia de Barcelona, Ascensión al Tibidabo. Moncada y El Vallés. Burriach y Montalegre. Conferencia leída por el señor D. Joaquín de Ciria y Vinent, Correspondientes de la Real Academia de la Historia y Director de Excursiones de la Real Sociedad Geográfica, en la solemne sesión pública que esta Corporación celebró el día 16 de Junio de 1911, bajo la presidencia de S.M. el Rey.* Publicaciones del Boletín de la Real Sociedad Geográfica. Madrid: Imprenta de San Francisco de Sales, 1911.

DE DALMASES I DE MASSOT, Faust. *Guia histórica-descriptiva de la ciudad de Cervera.* Cervera: Imprenta de José Antonio Valentí, 1890.

GIRBAL I NADAL, Enric Claudi. *Guía cicerone de la inmortal Gerona: viaje por la ciudad, con el objeto de conocer los monumentos artísticos, enterarse de los recuerdos y hechos históricos, y saber el origen de las tradiciones populares pertenecientes a la misma.* Gerona: Establ. Tip. de Gerardo Cumané y Fabrellas, 1866.

HERNÁNDEZ SANAHUJA, Bonaventura; DE TORRES, Josep M. *El Indicador arqueológico de Tarragona: manual descriptivo de las antigüedades que se conservan en dicha ciudad y sus cercanías, con designación de los puntos donde se encuentran y ruta que debe seguirse para recorrerlos con facilidad*. Tarragona: Imprenta de los Sres. Puigrubí y Aris, 1867.

NARRATIVA: NOVEL·LES, POESIA

CAPELLA, Francesc de Paula. *Leyendas y Tradiciones. Tomo II*. Barcelona: Imprenta La Hormiga de Oro, 1887.

DE BOFARULL I DE BROCÀ, Antoni. *Costums que's perden y recorts que fugen (Reus de 1820 á 1840). Lo derrer català, quadro trágich, histórich y en vers*. Barcelona: La Renaixensa, 1880.

DE LARRA, Mariano José. *Obras completas. Tomo I*. Barcelona: Montaner y Simón, 1886.

— *Tomo I*. Barcelona: Montaner y Simón, 1857.

DE VALLS I RIERA, Lluís Maria. *Oda a Arenys de Mar*. Barcelona: La Hormiga de Oro, 1894.

D. J. S. C. *La sombra del religioso ó Corsino y Malvina en el convento incendiado*. Barcelona. Imprenta de los herederos de Agustín Roca: 1836.

ROBREÑO I TORT, Josep. *Obras poéticas de José Robreño. Poesías sueltas*. Barcelona: Imprenta de J.A. Oliveres, 1855

PATXOT I FERRER, Ferran. *Mi claustro*. Barcelona: Impr. de Cervantes, 1851.

— *Las ruinas de mi convento*. Barcelona: Librería Histórica, 1850.

PÉREZ GALDÓS, Benito. *Un faccioso más y algunos frailes menos*. Madrid: Tip. Viuda e Hijos de Tello. Obras de Pérez Galdós, 1898.

MEMÒRIES I BIOGRAFIES DE PERSONALITATS

ALCALÁ GALIANO, Antonio. *Recuerdos de un anciano*. Madrid: Librería de la Viuda de Hernando, 1890.

BOADA I CAMPS, Joan. *Biografía del Il·lm. y Rdm. Doctor D. Pere Copons y de Copons*. Barcelona: Tip. de Eugenio Subirana, 1907.

CONTE LERDO DE TEJADA, Augusto. *Memorias de un diplomático. Tomo I*. Madrid: Imprenta de J. Góngora y Álvarez, 1901.

COROLEU I INGLADA, Josep. *Memorias de un menestral de Barcelona (1792-1854)*. Barcelona: Tipografía de la Vanguardia, 1888.

DE ARGÜELLES, Agustín. *De 1820 a 1824: reseña histórica*. Madrid: A. de San Martín, Agustín Jubera, 1864.

LLAUDER, Manuel. *Memorias documentadas del Teniente General Don Manuel Llauder, Marques del Valle de Rivas: en las que se aclaran sucesos importantes de la historia contemporáneas, en que ha tenido parte el autor*. Madrid: Imprenta de Don Ignacio Boix, 1844.

MILÀ I FONTANALS, Manuel. *Noticia de la vida y escritos de Don Próspero de Bofarull y Mascaró, Archivero y Cronista de la Corona de Aragón*. Barcelona: Juan Oliveres y Monmany, 1860.

PIROZZINI I MARTÍ, Carlos. *Campeny: su vida y sus obras. Estudio crítico biográfico leído en la sesión solemne celebrado por el Excmo. Ayuntamiento Constitucional de Barcelona el día 25 de setiembre de 1883, con motivo de la colocación del retrato de este distinguido artista en la Galería de Catalanes Ilustres*. Barcelona: Est. Tip. de los sucesores de N. Ramírez y Cia, 1883.

VILLANUEVA I ASTENGO, Joaquim Llorenç. *Mi viaje á las Cortes*. Madrid: Imprenta Nacional, 1860.

DOCUMENTACIÓ D'ENTITATS I INSTITUCIONS

BUTLLETINS

- BEER, Rudolf; BARNILS, Pere. «Los manuscritos del Monastir de Santa María de Ripoll. Per Rudolf Beer (Traducció del alemany d'En Pere Barnils y Giol)». *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*. Vol. V, nº 36 (oct-nov. 1909): 137-170.
- *Boletín oficial del Gran Oriente de España*. 30 de juliol de 1881.
- *Butlletí de la Associació d'Excursions Catalana*. Any 1, núm. 1 (20 nov. 1878); Any II. Barcelona 31 de Mars de 1879. Núm. 5.
 - CASTELLANOS, Josep. «Excursions per lo Panadés». *Butlletí de la Associació d'excursions catalana*. Any XIII, nº 139-144 (abril-setembre 1890): 165-187.
 - «Excursions per lo Panadés. Acabament». Any XIII, nº 139-144 (octubre-desembre 1890): 242-250.
 - GOMÍS, Cels. «De Tortosa á Cardó». *Butlletí de la Associació d'excursions Catalana*. Any XIII, nº 139-144 (abril-setembre 1890): 203-219.
 - MASPONS I LABRÓS, Francesc. «Excursió col·lectiva á la Conca Baixa del Nova». *Butlletí de la Associació d'excursions Catalana*. Any IX, nº 96 i 97 (abril i maig de 1886): 66-76.
 - «Notícias. Museo». *Butlletí de la Associació d'excursions Catalana*. Any II, nº 5 (31 de Mars de 1879): 65-72.
 - «Notícias. Museo». *Butlletí de la Associació d'excursions Catalana*. Any II, nº 9 (31 de Juliol de 1879): 147-152.

- VERDAGUER, Àlvar. «Excursió colectiva a Moncada y Reixach. 15 de Maig de 1881». *Butlletí de la Associació d'excursions Catalana*. Any IV, núm. 36 i 37 (setembre i octubre de 1881): 207-212.
 - «Excursió col·lectiva a Figueras, Castelló de Ampurias, Perelada, y Vilabertran, los días 28 y 29 de mars de 1880». *Butlletí de la Associació d'excursions Catalana*. Any III, nº 19-20 (maig-juny de 1880): 126-136.
- *Butlletí Centre Excursionista de Catalunya*. Any XXV, Número 250, noviembre de 1915; Any X, número 104, juny de 1887.
 - CARRERAS CANDI, Francesc. «Excursió a Isona, Mur y Meyá». *Butlletí del Centre excursionista de Catalunya*. Any VII, nº 34 (novembre 1897): 121-140.
 - «Noves excursions a la Pica d'Estats». *Butlletí del Centre excursionista de Catalunya*. Any VII, nº27 (abril 1897): 121-140.
 - COMAS, Ramon Nonat. «Ensaig biografich-crítich del escultor barceloní Ramon Amadeu (Acabament)». *Butlletí del Centre excursionista de Catalunya*. Any VII, nº 31 (Agost de 1897): 225-235.
 - «Cròniques oficials. Visita». *Butlletí del Centre excursionista de Catalunya*. Any X, nº 66 (Juliol de 1900): 183-184.
 - DURÁN, Fèlix. «La ciutat de Tortosa». *Butlletí del Centre excursionista de Catalunya*. Any XXV, nº 247 (Agost de 1915): 221-236.
 - «Excursió a Santes Creus y Poblet». *Butlletí del Centre excursionista de Catalunya*. Any XIII, nº 96 (Janer de 1903): 39-40.
 - MALUQUER I NICOLAU, Josep. «Les Coves de Salgà (Ribera de Segre)». *Butlletí del Centre excursionista de Catalunya*. Any XII, nº95 (desembre 1902): 314-323.
 - ROCAFORT I SANSÓ, Ceferí. «Bellpuig de les Avellanes». *Butlletí del Centre excursionista de Catalunya*. Any XVI, nº 140 (setembre 1906): 257-266.
 - «Del Noguera-Pallaresa al Noguera-Ribagorçana a través del Flammisell. (Acabament). Ascensió a la Serra de Sant Gervás. De Carroça de Bellera a Viu, Labaix y Pont de Suert». *Butlletí del Centre excursionista de Catalunya*. Any XIV, nº 111 (Abril de 1904): 101-113.
 - «Secció oficial. Donatius pera'l Museu y Coleccions». *Butlletí del Centre excursionista de Catalunya*. Any IV, nº 12 (Janer-Març 1894): 65-69.
 - SEGURA I VALLS, Joan. «Excursió de pobre». *Butlletí del Centre excursionista de Catalunya*. Any IV, nº 14 (juliol-setembre 1894): 145-154.

- SERRA I PAGÈS, Rossend. «Sessió Pública Inaugural, de l'any 1902. Discurs del senyor president. Novel·lística popular (Acabament)». *Butlletí del Centre excursionista de Catalunya*. Any XII, nº 89 (Juny de 1902): 153-171.
- TÀMARO, Eduard. «El Monestir de Sant Pau del Camp». *Butlletí del Centre excursionista de Catalunya*. Any XXV, nº 249 (Octubre 1915): 322-330.
- VINTRÓ, Juli. «Excursió oficial a Sant Benet de Bages i Santa Maria de l'Estany». *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*. Any III, nº 10 (juliol-setembre de 1893): 135-144.
- *L'Excursionista. Bolletí mensual de la Associació Catalanista d'Excursions Científicas*. Any XIII, núm. 140 (30/VI/1890).
 - AULESTIA Y PIJOAN, Antonio. «Conca de Tremp, Vall del Segre y Cerdanya; (oficial), 20 al 30 de Juny 1889.—(Acabament.)». *L'Excursionista. Bolletí mensual de la Associació Catalanista d'Excursions científicas*. Any XII, nº 133 (30 de novembre 1899): 298-301.
 - CARRERAS CANDI, Frances. «Lo Cartoral de Sant Cugat». *L'Excursionista. Bolletí mensual de la Associació Catalanista d'Excursions científicas*. Any XIII, nº 140 (30 de Juny de 1890): 353-358.
 - «Comunicacions». *L'Excursionista. Bolletí mensual de la Associació Catalanista d'Excursions científicas*. Any II, nº 9 (31 de juliol de 1879): 105.
 - «Comunicacions». *L'Excursionista. Bolletí mensual de la Associació Catalanista d'Excursions científicas*. Any I, nº 2 (30 de desembre de 1878): 9-10.
 - DE GISPERT I DE FERRATER, Joaquim. «Excursió á Prades, Ciurana, Serras del Montsant, Scala-Dei, Tivissa y Monastir de Cardó, (particular) 24 al 30 d'Agost 1889. —(Continuació)». *L'Excursionista. Bolletí mensual de la Associació Catalanista d'Excursions científicas*. Any XIII, nº 135 (31 de Janer de 1890): 313-318.
 - «Memoria de la particular á Prades, Ciurana, Serra del Montsant, Cartoixa d'Escala Dei, Vila y Montanyas de Tivisa y Monastir de Cardó. 24 al 30 d' Agost de 1890». *L'Excursionista. Bolletí mensual de la Associació Catalanista d'Excursions científicas*. Any XIII, nº 145 (30 de novembre de 1890): 394-399.
 - «Pallárs, Vall d'Arán y Caldas de Bohí, del 2 al 8 d'Agost 1887. (particular). —Acabament». *L'Excursionista. Bolletí mensual de la Associació Catalanista d'Excursions científicas*. Any XI, nº 113 (31 de Mars de 1888): 130-135.
 - «Pallárs, Vall d'Arán y Caldas de Bohí, del 2 al 8 d'Agost 1887. (particular)». *L'Excursionista. Bolletí mensual de la Associació*

Catalanista d'Excursions científicas. Any XI, nº 112 (29 de Febrer de 1888): 116-124.

- «Excursió á S. Sebastiá dels Gorchs (oficial) 25 de Febrer de 1883». *L'Excursionista. Bolletí mensual de la Associació Catalanista d'Excursions científicas*. Any VI, nº 52 (31 de febrer de 1883): 189-190.
- «Excursió á Santas Creus efectuada en los días 12, 13 y 14 d'abril de 1879». *L'Excursionista. Bolletí mensual de la Associació Catalanista d'Excursions científicas*. Any II, nº 7 (31 de Maig de 1879): 55-57.
- «Excursió particular á Vallbona, Bellpuig, Lleyda y Balaguer en los días 3 al 8 de Setembre de 1879». *L'Excursionista. Bolletí mensual de la Associació Catalanista d'Excursions científicas*. Any XI, nº 12 (31 de octubre de 1890): 137-139.
- «Excursió particular á Vilanova de la Muga y Perelada lo dia 11 d'Agost de 1881». *L'Excursionista. Bolletí mensual de la Associació Catalanista d'Excursions científicas*. Any IV, nº 36 (31 d' octubre de 1881): 701-705.
- «Excursions. Castelldeusens, Borjas Blancas, Vinaixa y Montblanch, (oficial), 5 á 8 Maig 1887». *L'Excursionista. Bolletí mensual de la Associació Catalanista d'Excursions científicas*. Any X, nº 1014 (30 de Juny de 1887): 41-47.
- «Novas». *L'Excursionista. Bolletí mensual de la Associació Catalanista d'Excursions científicas*. Any II, nº 9 (31 de juliol de 1879): 92-96.
- «Santuari de Ntra. Sra. Del Coll d'Osor, (particular) 26 Agost 1886». *L'Excursionista. Bolletí mensual de la Associació Catalanista d'Excursions científicas*. Any X, nº 99 (31 de Janer de 1887): 4-7.
- «Visita al Arxiu de la Corona d'Aragó (oficial), 23 Janer 1887». *L'Excursionista. Bolletí mensual de la Associació Catalanista d'Excursions científicas*. Any X, nº 100 (28 de febrer de 1887): 11-12.

ANUARIS

- *Annuaire Pontifical Catholique. Année 1899*. Fondateur par l'Abbé Albert Battandier. Paris: Maison de la Bonne Presse, 1899.
- *Anuari de la Associació d'Excursions Catalana*.
 - CORTILS Y VIETA, Josep. «Ressenya Histórica de la Vila de Blánes». *Anuari de la Associació d'excursions catalana*. Any segon, 1882. Barcelona: Tipolitografía de Lluís Tasso y Serra, 1883, 541-556.
 - FITER E INGLÉS, José. «Excursió Histórica pe'l Plá de Barcelona». *Anuari de la Associació d'excursions catalana*. Any primer, 1881. Barcelona: 1882, 174-231.

- BALARI I JUVANY, Josep. «Biblioteca Provincial y Universitaria». *Anuario de la Universidad literario de Barcelona*. Any 1896-1897. Barcelona: Imprenta de Jaime Jepús, 1897, 357-377.
- CABALLERO, Joaquín. «Biblioteca Provincial de Tarragona». *Anuario del Cuerpo facultativo de Archiveros, Bibliotecarios y Anticuarios*. Madrid: Imprenta del Colegio Nacional de Sordo-Mudos y de Ciegos, 1883, pàg. 280-284.

MEMÒRIES

- *Memorias de la Associació catalanista d'excursions científicas ilustradas ab grabats y acompanyadas d'índices analítichs*.
 - AULÈSTIA I PIJOAN, Antoni. «La Llacuna, Sant Magí de Brufaganya y Montagut». *Memorias de la Associació Catalanista d'excursions científicas*, vol. VII (1883): 32-43.
 - D. Pelegrín Casades y Gramatxes en el tomo II de las *Memorias de la Associació catalanista*, pág. 239 y siguientes.
 - COMPANYY FAGES, Pere. «Excursió a Cardó». *Memorias de la Associació catalanista d'excursions científicas ilustradas ab grabats y acompanyadas d'índices analítichs*, vol. III (1879): 234-238.
 - «Excursió á Horta». *Memorias de la Associació catalanista d'excursions científicas ilustradas ab grabats y acompanyadas d'índices analítichs*, vol. I (1876-1877): 93-95.
 - SOLER I PUIG, Lluís María. «Excursió á La Espluga de Francolí, Poblet, Vimbodí y Castell de Milmanda. 2 y 3 de febrero de 1884». *Memorias de la Associació catalanista d'excursions científicas ilustradas ab grabats y acompanyadas d'índices analítichs*, vol. VIII (1884): 16-44.
 - TUSQUETS, Juan A. «Excursió de Lleyda á Tortosa pels rius Segre y Ebre». *Memorias de la Associació catalanista d'excursions científicas ilustradas ab grabats y acompanyadas d'índices analítichs*, vol. VII (1883): 52-99.

REVISTES

- OMONT, Henri. «Diplômes carolingiens. Bulle du pape Benoît VIII sur papyrus et autres documents concernant les abbayes d'Amer et de Camprodon, en Catalogne (843-1017)». *Bibliothèque de l'école des chartes. Revue d'érudition publiée par la Société de l'École des chartes*, 65 (1904): 364-389.
- *Revista de la Asociación artístico-arqueológica barcelonesa*. Año V (¿?); Año 13, núm. 60 (1899); Año VI. Número 29. páginas 439 y 441.

- DEL ARCO, Ángel. «Restos artísticos e inscripciones sepulcrales del Monasterio de Poblet». *Revista artístico-arqueológica barcelonesa*. Año II, núm. 5 (octubre-diciembre 1897).
- DE GISPERT I DE FERRATER, Joaquim. «Notas d'una excursió artístich-arqueològica per los indrets de l'Ebre». *Revista de la Asociación artístico-arqueológica barcelonesa*. Año IV, núm. 19 (mayo-junio 1900): 539-550.
- *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*. «Inventario de los fondos o procedencias del Archivo Histórico Nacional con expresión de los documentos que comprenden». Vol. I, nº 8 (1871): 118-124.
 - «Inventario de los fondos o procedencias del Archivo Histórico Nacional con expresión de los documentos que comprenden». Vol. I, nº 7 (1871): 102-106.

CERTAMENS

- *Certamen Catalanista de la Joventut Catòlica de Barcelona*.
 - MUNS I CASTELLET, Francesc. «Estudio sobre los tres prioratos de San Llorens, San Salvador de la Badella y San Pere de la Portella». *Certamen catalanista de la Juventud Católica de Barcelona*, any IX (1888): 79-123.
 - SEGURA VALLS, Joan. «Historia del Santuari de Sant Magí». *Certamen catalanista de la Juventud Católica de Barcelona*, any VIII (1887): 139-304.

Annex 3. Els informants: composició socioprofessional i sinopsis dels testimonis orals i escrits

En aquest annex s'exposa la recopilació de relacions orals i escrites presents en els treballs de Gaietà Barraquer i Roviralta. El document de càlcul que s'ha creat per encabir tota la informació necessària no ha estat possible plasmar-lo en les següents pàgines de la present tesi, i és per això que es troba a part per tal de garantir la compilació de les dades. S'han generat dos fulls, un corresponent a les relacions individuals i un altre per les relacions genèriques. Com bé s'ha explicat en l'apartat 7.1, és en aquests documents on es troben totes les dades que han permès elaborar els gràfics que s'hi representen, i que han permès tractar tota la mostra representativa que s'ha referenciat.

Per a classificar totes i cadascuna de les relacions orals i escrites dels informants que Gaietà Barraquer utilitza en la recopilació de dades, s'han emprat un conjunt de camps informatius per exposar amb la totalitat més gran i especificitat possible la informació que aporten, i sobretot la que s'extreu a partir de l'esment per part de l'autor. Cal dir, però, i com ja s'ha esmentat en l'apartat corresponent, que difereix la informació que s'aporta en haver-hi relacions de subjectes identificats –en la mesura del possible– i genèriques, en les quals no se sap quantes persones són les que aporten informació, si són les mateixes, i les vegades que s'ha fet. Lògicament, si la casella és buida, és perquè no apareix la informació i, per tant, no s'ha pogut aportar. Els ítems informatius emprats són els següents:

- Informant: nom i cognoms del subjecte. En la majoria de casos –sobretot en les relacions individuals– sí que es pot identificar, però en les relacions genèriques s'enumera la relació a partir del que indica l'autor en els seus treballs.
- Data: dia, mes i any en les que l'autor rebé la informació, sigui a través d'una entrevista o una carta postal. En molts casos sempre sol haver-hi més d'una data, indicant que Gaietà Barraquer entrevistà diverses vegades el subjecte, o rebé carta més d'un cop.
- Lloc: municipi o indret on realitza l'entrevista, i rep la informació de l'informant, sigui oralment o escrit. A vegades, el mateix subjecte informant disposa d'un o més llocs, depenent d'on es trobés. En cas de les relacions escrites, és d'on prové la carta.

- Tipus de relació: oral o escrita. És una informació que aporta l'autor, i que permet identificar quin és el seu canal d'obtenció.
- Categoria socioprofessional: professió que ocupa o ocupà el subjecte informant. S'aporta la informació que especifica l'autor, com en el cas d'alguns religiosos, el càrrec que tingueren abans de l'exclaustració de 1835 i en el moment en què es duu a terme la relació.
- Categoria sociopolítica: càrrec o orientació política de l'informant en el moment de la relació o, majoritàriament, dels fets que es relaten.
- Informació del context històric/polític: contingut corresponent al moment històric i polític en què succeïren els fets que relata el subjecte informant.
- Cenobi: casa religiosa que es descriu i de la qual s'aporta informació. No sempre la relació del subjecte informant està lligada a un convent o monestir, com és el cas dels capítols corresponents a la descripció del context històric. En aquest cas, sí que hi ha informants que aporten dades d'un cenobi i dels successos històrics i polítics en el que s'emmarquen. A la vegada, hi ha relacions individuals que informen de més d'una casa religiosa o esdeveniment.
- Orde/congregació: institut religiós de vida consagrada al qual pertany el cenobi que es descriu.
- Localitat: municipi on es troba la casa religiosa.
- Informació que s'aporta sobre el cenobi: conjunt de dades que ofereix i s'extreuen de la relació oral o escrita de l'informant, i que Barraquer i Roviralta utilitza, indicant-ho tant al text com en una nota a peu de pàgina.
- Observacions: contingut divers que aporta l'autor per part del subjecte informant en la recopilació de dades. Per exemple si la relació va ser un encàrrec, si prové d'una tercera persona, l'edat de l'informant, la seva procedència, on viu, sobrenom que se li dona, parentiu amb altres subjectes, si va ser deixeble del mateix Gaietà Barraquer, etc.